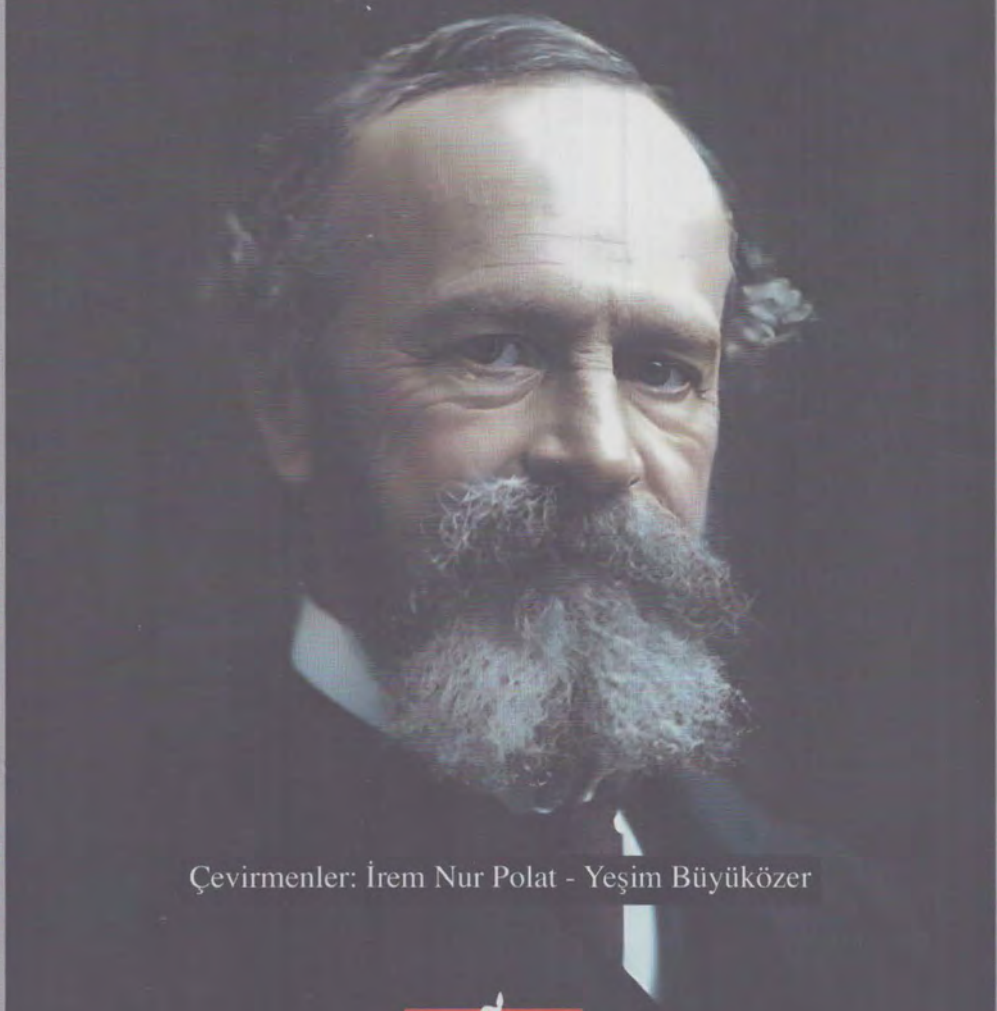
WILLIAM JAMES

PSİKOLOJİNİN TEMEL İLKELERİ

1

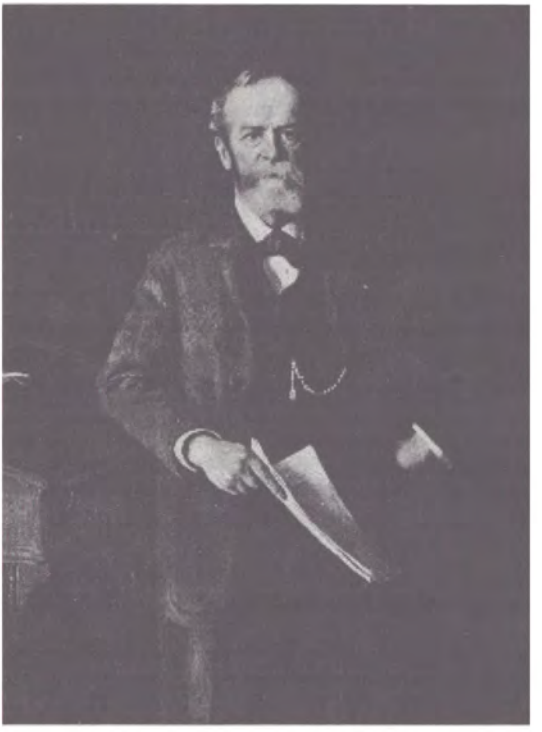
Çevirmenler: İrem Nur Polat - Yeşim Büyüközer

MİSRA

PSİKOLOJİNİN TEMEL İLKELERİ

WILLIAM JAMES

CİLT 1

William James (1842-1910)

MİTRA

PSİKOLOJİNİN TEMEL İLKELERİ

William James

Orijinal Adı: The Principles Of Psychology

Mitra Yayınları

Bilim 4

1. Basım: Mayıs 2024

Yayın Yönetmeni: **Ali Enver Öztürk**

Çevirmenler: **İrem Nur Polat - Yeşim Büyüközer**

Editör: **Serdar Öktem**

Kapak Tasarımı: **Yunus Karaaslan**

Sayfa Tasarımı: **Adem Şenel**

ISBN: 978-625-99933-9-3

Baskı ve Cilt: Çınar Matbaacılık

Maltepe Mah.Davutpaşa Cad.Güven Sanayi Çarşısı

C Blok No:274-275 Topkapı / İstanbul Tel: 0212 501 37 63

cinarmatbaakitap@gmail.com Sertifika No:42979

© Bu kitabın yayın hakları Mitra Yayınları'na aittir.

Her hakkı saklıdır. Tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

MİTRA YAYINCILIK KIRTASİYE İTH. VE İHR. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

Sertifika No: 44714

Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 16/68

Fatih - İSTANBUL

Tel : 0 212 511 27 23 / Fax: 0 212 511 27 24

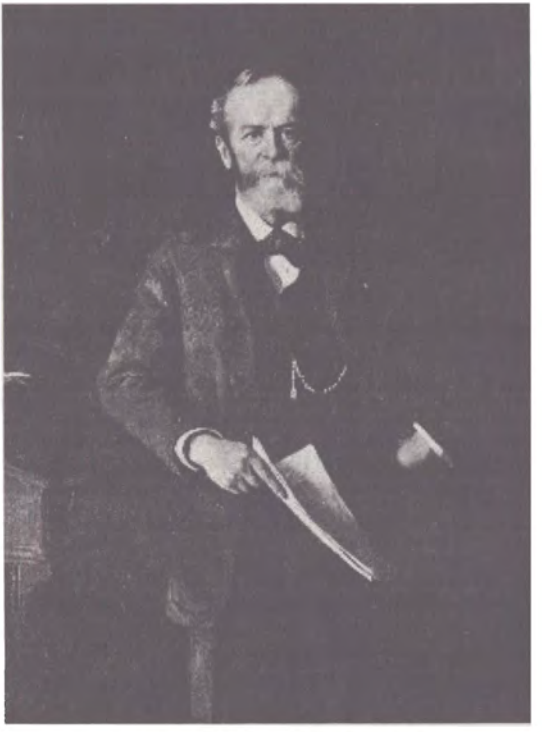
www.mitrayayinlari.com

e-mail: mitra@mitrayayinlari.com

PSİKOLOJİNİN TEMEL İLKELERİ

WILLIAM JAMES

CİLT 1

William James (1842-1910)

MİTRA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

1. BÖLÜM
PSİKOLOJİNİN ALANI 11

2. BÖLÜM
BEYNİN İŞLEVLERİ 21

3. BÖLÜM
BEYİN AKTİVİTESİNİN BAZI KOŞULLARI ÜZERİNE 85

4. BÖLÜM
ALIŞKANLIK 106

5. BÖLÜM
OTOMATON TEORİSİ 131

6. BÖLÜM
ZİHİN-MADDE TEORİSİ 148

7. BÖLÜM
PSİKOLOJİNİN YÖNTEMLERİ VE TUZAKLARI 185

8. BÖLÜM
ZİHİNLERİN DİĞER ŞEYLERLE İLİŞKİLERİ 199

9. BÖLÜM
FİKİR SİLSİLESİ 222

10. BÖLÜM
BENLİK BİLİNCİ 285

11. BÖLÜM
DİKKAT 391

12. BÖLÜM
KAVRAM 445

13. BÖLÜM
AYRIMCILIK VE KARŞILAŞTIRMA 467

14. BÖLÜM
ÇAĞRIŞIM 532

15. BÖLÜM
ZAMAN ALGISI 584

16. BÖLÜM
HAFIZA 619

ÖNSÖZ

Gerçi bazı bölümlerin daha "metafizik", bazılarının da daha ayrıntılı olduğu doğruysa, aşağıda yer alan tez, yazarın sınıfta verdiği Psikoloji eğitimiyle temelde bağlantılı bir şekilde meydana gelmiştir ve dersi ilk kez inceleyen öğrenciler için yerindedir. Bunun neticesinde, haz ve acı, ahlaki ve estetik duygular gibi mühim meseleler hariç tutulmasına karşın, eser, yazarın hiç kimsenin ondan daha fazla pişmanlık duyamayacağı derinliğe erişmiştir. Bu tıklım tıklım dolu çağ içerisinde, kaleminden çıkan aralıksız bin dört yüz sayfa için birçok okuyucuya sahip olmayı ümit eden birisi hakikaten de iyimser olmalıdır. Fakat *birçok şey sunan, bazılarına da bir şeyler sunacaktır;* ve eminim ki birçok okuyucu, hatta konuyu yeni incelemeye başlayanlar dahi çeşitli gereksinimlere göre bunu atlayıp geçtikleri takdirde kitabımı yararlı bulacaklardır. Yeni başlayanların en çok gereksinim duydukları şeyin kılavuzluğunda, ilk okuma için 6, 7, 8, 10 (sayfa 330'dan sayfa 371'e kadar) 12, 13, 15, 17, 20,21 ve 28. bölümlerini onların yararı açısından tamamen atlamalarını tavsiye etmekteyim. Yeni başlayanların ilgisini uyandırmak açısından, makul bir sıralamanın 4. bölümden direkt olarak 23, 24, 25 ve 26.bölümlere geçiş yapmak ve oradan da yeniden ilk cilde dönüş yapmak olanaklıdır. Uzay algısı üzerine olan 20.bölüm, bütün bu detaylarla yazılmazsa şayet, hiçbir suretle incelenemeyen feci bir şeydir. Kuramsal Felsefe Dergisi'nin 13.cildi, sayfa 64'te boy gösteren "Uzamsal Nitelik" isimli özet, tüm bölüm adına bazı kişiler tarafından faydalı bir alternatif olarak görülebilir.

Kitap boyunca doğa bilimlerinin bakış açısını takip ettim. Her doğa bilimi birtakım verileri eleştirmeksizin kabul eder ve kendi yasalarının elde ettiği ve kendi çıkarımlarının yürütüldüğü unsurlara meydan okumayı reddeder. Sınırlı bireysel zihinlerin bilimi, psikoloji veri anlamında (1) düşünce ve duyguları, (2) fiziksel bir dünyayı, bir arada oldukları ve (3) bildikleri zaman ve mekân içerisinde kabul

ederler. Elbette bu veriler bizzat tartışılabilir; ama bunların tartışılması (diğer unsurlar gibi) metafizik olarak isimlendirilir ve kitabın alanının dışında kalır. Bu kitap düşünce ve duyguların var olduğunu ve bilgi araçları olduğunu kabul ederek psikolojinin çeşitli düşünce ve duygu şekillerinin beynin belli koşullarıyla deneysel ilişkisini saptadıktan sonra bir doğa bilimi olarak daha fazla ileri gidemeyeceğini öne sürmektedir. Daha da ileri giderse metafiziksel hale gelir. Şaşırtıcı biçimde, doğuştan gelen düşüncelerimizi daha geride barınan (ikincisi "Ruh", "Aşkın Ego" "Fikirler" ya da "Bilincin Temel Birimleri" olarak isimlendirilse de) ürünleri izah etmeye yönelik bütün girişimler metafiziktir. Neticede, bu kitap hem çağrışımcı hem de tinselci ruhları reddeder ve bu sert olgusal bakış açısı, özgünlük iddiasında bulunmaya meyil ettiğim yegâne özeliğini meydana getirmektedir. Elbette bu bakış açısı esas bakış açısından başka bir şey değildir. İnsanlar düşünmeye devam etmelidirler ve psikolojinin kabul ettiği veriler, tıpkı fiziğin ve diğer doğa bilimlerinin kabul ettikleri gibi, bir müddet incelenmelidir. Bunları net ve enikonu inceleme gayreti metafiziktir; lakin metafizik yalnızca büyük çapının su götürmez bilinci dahilinde görevini gerçekleştirebilir. Eksik, güvenilmez, yarı uyur vaziyette ve fizikötesi olduğunun bilincinde olmayan metafizik, kendisini bir doğa bilimine yerleştirdiği zaman iki iyi şeyi mahveder. Ve bana öyle geliyor ki, hem ruhani bir etken hem de bağlantılı fikirler teorileri, psikoloji kitaplarında şekillendikleri gibi tam da bunun gibi bir metafiziktir. Neticeleri doğru olsa dahi, idealizmin neticelerini fiziğin dışında tutmak ne kadar doğruysa, onları psikolojinin haricinde tutmak da böyle sunuldukları şekilde o kadar doğru olacaktır.

Bu yüzden geçip giden düşüncelerimizi tam sayı şeklinde inceledim ve bunların beyin şekillerinin bir arada var olmalarının mutlak yasalarını, bilimimiz adına esas yasalar olarak kabul ettim. Kitapta okuyucu boşu boşuna herhangi bir kapalı sistem arayışına girmeyecektir. Büyük oranda tasvir edici detaylardan oluşan bir karışıklık sadece vazifesinin ciddiyetinin bilincinde olan bir metafiziğin başarılı bir şekilde üstesinden gelmeyi umabileceği sorulara ilerliyor. Bu belki de yüzyıllar sonra gerçekleşecek; ve bu süre zarfında bir bilimin gösterebileceği en iyi sağlık işareti, bu bitmemiş görünüşteki tamamlanmamış simadır.

Kitabın tamamlanması o kadar yavaş gerçekleşmiştir ki, birkaç bölüm Akıl, Kuramsal Felsefe Dergisi, Aylık Popüler Bilim dergisi ve Scribner'in Dergisi'nde sırasıyla yayınlandı. Teşekkür layığıyla gerçekleştirilmiştir.

Üzülerek ifade etmek durumundayım, kaynakça oldukça plansızdır. Adet üzerine özel deneysel hakikatler açısından yetkimi sunmuş bulunmaktayım; fakat bundan da öte büyük oranda sıradan bir Amerikalı öğrencinin paralel okumalarında muhtemelen fiili olarak başvuracağı kitaplardan alıntı yapmayı hedefledim. W. Volkmann von Volkmar's Lehrbuch der Psychologie (1875) içerisindeki kaynakça, o zamana kadar o kadar noksansız haldedir ki, daha ilkel derecede bir kopyaya ihtiyaç yoktur. Daha güncel referanslar açısından, Sully's Outlines, Dewey's Psychology ve Baldwin's Handbook of Psychology faydalı bir şekilde kullanılabilir.

Son olarak, kişinin bu kadar çok borçlu olduğu bir yerde, belli başlı minnet borcu duyduğu kişileri saymak absürt durmaktadır; yine de ilk edebi atılımımın sonunda J.S.Mill, Lotze, Renouvier, Hodgson, ve Wundt'un yazılarından ve geçmiş zamanlarda Chauncey Wright ve Charles Pierce'ın ve daha yakın zamanlarda (yalnızca beş isim vermek gerekirse) Stanley Hal, James Puntham ve Josiah Royce'un aydın dostluğundan ilham aldığım için minnettarlığımı gösterme isteğimi engelleyememekteyim.

Harvard Üniversitesi, Ağustos 1890

1. BÖLÜM

PSİKOLOJİNİN ALANI

Psikoloji, hem olguların hem de koşullarının Zihinsel Yaşam bilimidir. Bu olgular bizlerin hisler, arzular, mantıklar, kararlar ve benzeri olarak isimlendirdiğimiz şeylerdir; üstünkörü düşünüldüğünde, çeşitlilikleri ve karmaşıklıkları gözlemci üzerinde kaotik bir izlenim bırakacak biçimdedir. Malzemeyi bir araya getirmenin en doğal ve neticede en eski yöntemi, öncelikle mümkün mertebe onu iyi şekilde tasnif etmek, ikinci olarak, bu şekilde mevcut olan zihinsel biçimleri, basit bir varlığa, kişisel Ruh'a eklemek ki, bunların pek çok muhtemel belirtileri olduğu göz önünde bulundurulur. Mesela, Ruh şu an Hafıza, bu an İrade veya Hayal gücü yahut İştah gücünü beyan eder. Bu skolastik felsefenin ve sağduyunun "tinselcilik" teorisi durumundadır. Kaosu bir araya getirmenin diğer ve daha az aşikar yöntemi de, çeşitli zihinsel gerçekler içerisinde ortak bir faktör aramaktan ziyade bu gerçeklerde ortak etmenler aramak ve bunları yapıcı bir biçimde, evlerin tıpkı taş ve tuğlalarla izah edilmesi gibi bu etmenleri çeşitli düzenleme şekilleriyle izah etmektir. Almanya'da Herbart, İngiltere'de Hume, Mills ve Bain'in çağrışımcı ekolleri, uçuk veya canlı "fikirleri" göz önünde bulundurarak ve bunların birleşimleri, itilmeleri ve sıra biçimleriyle, çağrışımlar, algılar, duygular, iradeler, tutkular, teoriler ve bir bireyin zihninin diğer bütün donanım gibi şeylerin nasıl peyda olabileceğini göstererek bu yüzden *ruhtan yoksun bir psikoloji* yapılandırmışlardır. Bireyin salt Benliği ya da *egosu* böylece bundan sonra suretlerin önceden mevcut olan kaynağı olarak görülmesinden ziyade, onların son ve en karmaşık meyvesi olarak incelenir.

Şimdi, olguları bu yollardan herhangi biriyle basitleştirmek için titizlikle uğraşırsak, kısa sürede yetersizliklerin farkında oluruz. Örneğin, herhangi bir belirli bir kavrama ya da hatırlama, ruh teorisinde Kavrama ya da Hafıza'nın ruhani becerilerine işaret edilerek izah edilir. Bu

beceriler bizzat ruhun mutlak nitelikleri olarak düşünülür; yani hafıza örneğini değerlendirdiğimizde bir olguyu neden anımsamamız gerektiği hususunda hiçbir sebep sunulmamaktadır, fakat bu suretle anımsamak Anımsama Gücümüzün özünü oluşturmaktadır. Ruhçular olarak hafızamızın başarısızlıklarını ve hatalarını ikinci dereceli sebeplerle izah etmeye çabalayabiliriz. Fakat *başarıları*, bir yandan hatırlanacak belirli nesnel şeylerin, diğer yandan da hafıza gücümüzün varlığından hariç hiçbir etkene başvurmaz. Mesela, mezuniyet günümü hatırladığımda ve ölümün tarihi olmayan gecesinden tüm olayları ve duyguları sürüklediğim zaman, hiçbir istem dışı sebep bunu izah edemez, hiçbir analiz onu daha düşük terimlere indirgeyemez veya başkaldırsak da kaldırmasak da eğer bir şekilde psikolojik olarak yorumlayacaksak doğasını, kabul etmemiz gereken *esas* veriden başka bir şeymiş gibi gösteremez. Çağrışımcı mevcut fikirleri ne kadar toparlayarak ve düzenleyerek temsil ederse etsin, ruhçu her halükârda diretir, nihayetinde *bir şeyin* ister beyin, ister "fikirler", ister "çağrışım" olsun, geçmişi geçmiş *olarak bildiğini* ve onu şu ya da bu olayla doldurduğunu kabul etmek zorundadır. Ve ruhçu hafızayı "indirgenemez bir beceri" olarak isimlendirdiğinde çağrışımcının bu kabulünün zaten bahşettiğinden daha fazlasını söylemez.

Hal böyle olunca, kabul, somut gerçeklerin hoşnut edici şekilde sadeleştirilmesinden uzaktır. Zira bu mutlak bahşedilen Beceri ne diye dün olan olayları, geçen sene olanlardan ve en iyi ihtimalle bir saat önceki olaylardan çok daha iyi şekilde korusun ki? Yine, ne diye ihtiyarlıkta, çocukluktaki vakaları kavraması en sağlam şekilde görünmelidir? Ne diye hastalık ve bitkinlik güçten düşürmelidir ki? Bir tecrübeyi yinelemek neden onu anımsamamızı kuvvetlendirsin ki? İlaçlar, ateş, nefes kesilmesi ne diye epey zamandır unutulmuş şeyleri yeniden canlandırsın ki? Şayet hafıza becerisinin doğa tarafından tam da bu gariplikleri teşhir edecek biçimde bilhassa oluşturulduğunu yalnızca onaylamaktan hoşnutsak, ona başvurduğumuzdan dolayı daha az iyi durumda görünürüz, zira izahımız başlattığımız ilkel gerçekler kadar karmaşık hale gelir. Üstelik ruhun bu derece çetrefilli bir şekilde temel güçlerle donatılmış olduğu varsayımı dâhilinde acayip ve mantık dışı bir şey bulunmaktadır. Hafızamız ne diye yakın olana, uzak olandan daha fazla sıkıca *tutunmalı?* Ne diye soyut isimlerden ziyade özel

isimleri kavrama anlayışını daha çabuk kaybetmeli ki? Bu tarz tuhaflıklar epey bir olağanüstü görünmektedir; ve *önsel olarak* görebildiğimiz kadarıyla, olduklarının tam aksi olabilirler. Kuşkusuz, o halde *beceri mutlak olarak var olmaz, fakat koşullar altında işe yarar ve koşulların araştırılması* ruhbilimcinin en enteresan vazifesi olur. Ruha ve onun anımsama becerisine ne kadar sıkı sıkıya tutunursa tutunsun, ruhun sondakini herhangi bir işaret olmadan kullanmadığını ve bize bunu *hatırlatması* gerektiği anımsayacağımız her ne varsa ondan önce gelmelidir. "Bir *fikir*" der çağrışımcı "anımsanan bir şeyle ilişkilendirilmiş bir fikir; bu ayrıca durmadan karşılaşılan şeylerin neden daha kolay anımsandığını izah eder, zira onların çeşitli münasebetler doğrultusundaki çağrışımları, şüphesiz pek çok anımsama yolu sunmaktadır." Fakat bu, ateş, bitkinlik, hipnotizma, ihtiyarlık ve benzerinin tesirlerini izah etmez. Ve genelde, halis çağrışımcının zihinsel yaşamımızla ilgili izahı hemen hemen halis ruhçununki kadar hayret vericidir. Mutlak olarak var olan, fakat yine de birbirine bağlı kalan ve sürekli değişim halinde olan domino taşları veya bir çiçek dürbünündeki cam parçaları misali hiç bitmek bilmeyen bir halı dokuyan birçok fikir, bu olağanüstü bağlı kalma kanunlarını nereden elde ediyorlar ve neden tam da şekillendikleri halde bağlı kalıyorlar?

Bu yüzden çağrışımcı tecrübe sırasını takdim etmelidir. Fikirlerin dansı olguların sırasının kısmen tahrip edilmiş ve değişime uğratılmış bir kopyasıdır. Fakat en küçük bir düşünce, olguların, öncelikle duyularımızı ve beynimizi etkileyene dek fikirlerimizde iz bırakma gücüne katiyen sahip olmadığını gösterir. Eski bir hakikatin salt var oluşu onu anımsamamız için bir sebep değildir. Onu görmediğimiz ya da bir şekilde *maruz kalmadığımız* sürece, onun varlığından asla haberdar olmayacağız. Bu nedenle, vücudun tecrübeleri, hafıza becerisinin olduğu durumun olmasının şartlarından biridir. Ve hakikatler üzerine kafa yormak, bedenin bir kısmının, yani beynin tecrübelerle doğrudan alakalı olan kısım olduğunu göstermektedir. Beyin ve diğer kısımlar arasındaki sinirsel iletişim kesilirse, bu diğer kısımların tecrübeleri zihin için mevcut halde olmaz. Göz kör, kulak sağır, el hissiz ve hareketsizdir. Ve aksine, şayet beyin zarar görürse, vücuttaki diğer tüm organlar normal rollerini oynamaya hazır olsalar dahi, bilinç ortadan kaldırılır veya değiştirilir. Başa alınan bir darbe, ani bir

kan kaybı, inmeli bir kanama ilk tesiri yaratabilir; biraz alkol veya afyon ya da haşhaş tanesi ya da kloroform veya azot oksit gazı kokusu ikincisine şüphesiz sebebiyet verecektir. Ateşin hezeyanı, deliliğin değişime uğramış benliği, tümü beyinde dolaşan yabancı maddelerden veya bu organın özünde bulunan patolojik değişikliklerden dolayıdır. Beynin zihinsel faaliyetlerinin doğrudan bir bedensel koşu olduğu hakikati şu günlerde o denli evrensel olarak kabul edilmektedir ki, bunu açıklamak için daha fazla zaman harcamama lüzum yok, basitçe varsayımda bulunacağım ve geçeceğim. Kitabın geri kalanı takriben bu varsayımın doğru olduğunun delili olacaktır.

Bu yüzden, bedensel tecrübeler ve özellikle de beyin tecrübeleri psikolojinin hesaba katması gereken zihinsel yaşam koşulları arasında yer almalıdır. *Hem ruhçu hem de çağrışımcı* hiç olmazsa kendi gözde ilkelerinin işleyiş biçimindeki bazı özelliklerin sadece beyin yasalarının, neticenin ortak karar vericisi olduğu hakikatiyle izah edilebileceğini kabul ettikleri ölçüde *"serebralist" olmalıdır.*

O zaman ilk neticemiz, psikolojide belli bir miktar beyin fizyolojisinin varsayılması veya dahil edilmesi gerektiğidir.[1]

Bir başka taraftan, ruhbilimci bir şekilde sinir fizyoloğu olmaya zorlanır. Zihinsel olgular sadece bedensel işlemler tarafından *önsel şekilde* şartlandırılmış değildirler; fakat *sonrasına* doğru sürüklerler. Bunların eylemlere yol açtığı elbette en aşina gerçektir, fakat sadece istemli ve bilinçli kas performansları açısından *eylemleri* demek istemiyorum burada. Ruh hali aynı zamanda kan damarlarının çapında veya kalp atışlarında ya da daha zor süreçlerde hatta bezlerde ve iç organlarda değişim gösterir. Bunlar ve zihinsel durum eskiden orada olduğundan, *uzak bir dönemde* meydana gelen eylemler düşünülürse, *bedensel bir değişimin beraberinde gitmediği yahut onu takip etmediği hiçbir zihinsel değişikliğin* ortaya çıkmayacağı genel yasasını koymak güvenli olacak. Bu basılmış karakterlerin okuyucunun zihninde uyandırdığı fikirler ve duygular, yalnızca gözlerinin hareket etmesine ve onda yeni meydana gelen ifade hareketlerine sebebiyet vermez, aynı zamanda bir gün onun konuşmasına, bir tartışmada taraf tutmasına, tavsiyede bulunmasına ya da okumak için bir kitap seçmesine neden olur, şayet

1 Bkz.. George T.Ladd: Elements of Physiological Psychology (1887), pt. III, bölüm. III, 9, 12

retinasını etkilememiş olsaydı mesele farklı olurdu. Bu yüzden, psikolojimiz, ruh halimizin evvelindeki şartları değil, bunların meydana gelen neticelerini de hesaba katmalıdır aynı zaman da.

Fakat ilk başta bilinçli bir zekâ tarafından harekete geçirilen eylemler, alışkanlık aracılığıyla görünürde bilinçsizce gerçekleştirilecek kadar otomatik hale gelebilir. Ayakta durmak, yürümek ve düğmeleri açmak, piyano çalmak, konuşmak hatta dua etmek bile zihin dikkatini başka şeylere vermişken gerçekleştirilebilir. Hayvan içgüdüsünün performansları yarı otomatik gibi gözükür ve kendini muhafaza refleksi de kesinlikle öyledir. "Gerçi, hayvanların bilincinin diğer durumlarda kasıtlı olarak hedeflediği aynı amaçları gerçekleştirmeleri açısından, akıllıca eylemleri andırmaktadırlar." Bu tarz makine benzeri fakat maksada yönelik eylemlerin incelenmesi psikolojiye dâhil edilecek midir?

Aklın sınır çizgisi kesinlikle muğlâktır. Bilgiçlik taslamamak fakat bilimin de konusu kadar muğlâk olmasına müsaade etmek, şayet mevcut olan ana meseleye açıklık getirebilirsek, bu tarz olguları içine almak daha iyidir. Çok geçmeden görüleceğine inanıyorum ki; ve meselemizi dar bir anlayışla kavramaktan ziyade geniş bir şekilde kavramak bize çok şey kazandırır. Her bir bilimin gelişiminin belli bir aşamasında, verimlilikle en iyi uyum gösteren şey kısmen muğlâklıktır. Genel olarak ele alındığında, son zamanlarda psikoloji içerisinde, zihinsel yaşamın ve bedensel yaşamın özünün tek olduğu, yani, "ruhsal ilişkilerin dıştaki ilişkilere ayarlanması" biçimindeki Spenceryen formülden daha fazla gerçek hizmet sunan çok az formül bulunmaktadır. Böylesi bir formül muğlâklığın somutlaşmış halidir; zira zihinlerin kendilerine tesir eden ve buna karşılık kendilerinin de etkisini gösteren çevrelerde yaşadıkları hakikatini göz önünde bulundurduklarından dolayıdır; kısacası, zihni bütün somut ilişkilerinin merkezinde incelediğinden dolayı, ruhu tek başına yeterli, ayrı bir varlık olarak inceleyen ve sadece doğasını ve niteliklerini hesaba kattığını varsayan demode "rasyonel psikolojiden" son derece verimlidir. Bu yüzden, hayvanbilimine veya halis sinir fizyolojisine hedeflerimiz doğrultusunda eğitici gözükebilecek herhangi bir çıkış hareketi sağlamaktan çekinmeyeceğim, fakat diğer taraftan, bu bilimleri fizyologlara bırakacağım.

Zihinsel yaşamın, bedene dışarıdan gelen izlenimlerle, bedenin yeniden dış dünyaya verdiği tepkilere müdahale etme biçimini daha açık şekilde belirtebilir miyiz? Gelin birkaç gerçeğe göz atalım.

Şayet bir masanın üzerine bir miktar demir talaşı serpilir ve yanlarına bir mıknatıs yaklaştırılırsa, havada belli bir mesafeye kadar uçacak ve masanın yüzeyine yapışacaktır. Bu olguyu gören vahşi biri, bunu mıknatıs ve talaşlar arasındaki bir çekim ya da aşk olarak izah eder. Fakat mıknatısın kutuplarını bir kart kaplamış olsun, talaşlar sonsuza değin kartın yüzeyine baskıda bulunacak ve onun yanlarından geçip, aşklarının maddesine daha doğrudan şekilde girecekleri akıllarına hiç gelmeyecektir.

Bir tüp vasıtasıyla, bir kova suyun dibine kabarcıklar üfleyin, yüzeye çıkacak ve havayla karışacaklardır. Eylemleri yine şairane olarak yüzeyin üzerindeki ana atmosferle tekrar bir araya gelme hasretinden kaynaklanması şeklinde değerlendirilebilir. Fakat su dolu bir kavanozu, kovanın üzerine şayet ters çevirirseniz, yükselecekler ve dış havaya kapalı olarak kavanozun dibinde kalmayı sürdüreceklerdir, her ne kadar ilk başta rotalarından ufak şekilde sapma yaşasalar da veya yukarı doğru olan gidişatlarının önüne geçildiğini gördüklerinde kavanozun kenarına doğru tekrar inmiş olsalar da, onları kolay bir şekilde özgür bırakabilirdi.

Şayet bu tarz eylemlerden canlı varlıklarınkine geçiş yaparsak, şimdi çarpıcı bir ayrımı fark ediyoruz. Tıpkı tellerin mıknatısı arzuladığı gibi, Romeo da Juliet'i arzuluyor ve araya hiçbir engelin müdahil olmaması durumunda, o olabildiğince düz bir çizgide ona doğru ilerler. Fakat ola ki aralarına bir duvar örülürse, Romeo ve Juliet, çehrelerini anlamsız bir şekilde diğer tarafa dayamaya devam etmezler. Romeo, çok geçmeden duvara tırmanarak veya başka şekilde, Juliet'in dudaklarına doğrudan temas etmenin dolaylı bir yolunu bulur. Eğelemeyle beraber patika kararlaştırıldı; sona ulaşıp ulaşmaması rastlantılara bağlıdır. Aşık için sabit olan sondur, yol süresiz olarak değiştirilebilir.

Hava kabarcıklarımızı yerleştirdiğimiz konumda, yani su dolu bir kavanozun dibinde yaşayan bir kurbağa olduğunu farz edelim. Nefes ihtiyacı çok geçmeden onu da tekrar ana atmosfere iştirak ettirme hasretine dâhil edecek ve doğruca yukarıya yüzer vaziyette amaca giden

en kısa yolu seçecektir. Fakat su dolu bir kavanoz üzerine ters çevrilirse şayet, kabarcıklar misali burnuyla durmadan kavanozun kararlı tavanına baskı uygulamayacak, ancak yeniden aşağıya inerek, arzularının amacına giden patikanın kenarını keşfedene dek, çevreyi tedirgin şekilde dolaşacaktır. Yine kararlı amaç, değişken araçlar!

Canlı ve cansız edimler arasındaki bu tarz tezatlar, insanları somut dünyada kesin amaçların var olduğunu inkâr etmeye yönlendirir. Aşklar ve arzular artık şimdilerde demir veya hava parçacıklarına atfedilmemektedir. Artık hiç kimse, sergileyecekleri herhangi bir faaliyetin sonunun, başlangıçtan beri faaliyette yetkili olan ve onu bir tür *vis a fronte* (bir cepheye karşı- E.N.) aracılığıyla talep eden ya da varlığa doğru çeken bir amaç olduğunu farz etmemektedir. Amaç, aksine yalnızca pasif bir sonuç olarak görülmektedir, *bir tergo* olmaya zorlanır, deyim yerindeyse, kendi üretimi içerisinde hiçbir söz hakkı bulunmaz. Öncesinde mevcut olan koşulları değiştirin ve suni malzemelerle her defasında, farklı bariz bir amaç meydana getirin. Fakat zeki faillere gelince, koşulların değişime uğratılması sergilenen faaliyeti değişime uğratır, ama ulaşılan amacı değiştirmez; zira burada henüz gerçekleştirilmemiş amaç düşüncesi, faaliyetlerin ne olacağını kararlaştırmak amacıyla koşullarla ortak çalışır.

Nitekim *Gelecekteki amaçların yerine getirilmesi ve bunları elde etmek gayeli araçların seçimi, bir* olgu içerisinde *anlayışın varlığının* işareti ve *kıstasıdır.* Hepimiz bu testi akıllı ve mekanik bir performansı birbirinden ayırt etmek amacıyla kullanırız. Taşlara ve sopalara hiçbir zihniyet yüklemiyoruz, zira asla bir şey uğruna harekete geçiyor gibi durmuyorlar, fakat her daim zorlandıklarında ve sonra ilgisizce ve hiçbir seçim göstergesi olmaksızın harekete geçiyorlar. Bundan dolayı, tereddüt etmeden onları saçma olarak adlandırıyoruz. Tüm felsefi sorunların en derininde yatan kararımızı da tam da bu şekilde meydana getiriyoruz: Kozmos içsel tabiatında rasyonel bir zekânın ifadesi mi yoksa saf ve basit, düşüncesiz dışsal bir olgu mudur?

Eğer kendimizi, onu düşünürken, onun nihai amaçlar dünyası olduğu izleniminden kurtulamazken bulursak, bir şey uğruna var olduğunu düşünürsek, zekâyı onun kalbine yerleştirir ve bir dine sahip oluruz

Şayet kendimizi, onu düşünür, onun nihai amaçlar âlemi olduğu izleniminden uzaklaşamazsak, onun hassas yüreğine yerleştirir ve bir dini elde bulundururuz. Şayet aksine, onun düzeltilemez akışını araştırırken, günümüzü sadece geçmişten büyüyen ve geleceğe hiçbir göndermede bulunmadan peyda olan mekanik bir şey olarak düşünebilirsek, ateist ve maddeci olmuşuz demektir.

Ruhbilimcilerin, alt memelilerin sergilediği zekâ miktarı veya sürüngenlerin sinir merkezlerinin işlevleri içerisinde olan bilinç miktarı konusunda sürdürdükleri uzun tartışmalarda her daim aynı test uygulanmıştır: Eylemlerin karakteri, bunların sonucu ***uğruna*** gerçekleştirildiklerine inanmamızı gerektirecek biçimde midir? Mevzubahis netice, gelecekte göreceğimiz gibi kural olarak faydalıdır, hayvan, bütünüyle, onu meydana getiren koşullar altında daha güvenlidir. Şimdiye kadar, eylem teleolojik bir karaktere sahiptir; fakat bunun gibi yegâne dışsal bir teleoloji her halükârda *vis a tergonun* (*arkadaki kuvvet- E.N.*) gizli neticesi olabilir. Bitkilerin yetişmesi ve hareketleri, hayvanlardaki gelişim, sindirim, salgı vb. süreçler kişiye faydalı olan ve yine de otomatik mekanizma tarafından üretilebilen ve çoğumuz tarafından üretildiği varsayılan sayısız icra örneği sunar. Fizyolog, sinir makinesinin bilinen bir irritasyon olma durumu altında ortaya çıkardığı faydalı neticenin, *makine değişime uğradığı zaman da aynı kaldığını* gösterene dek kurbağanın omuriliğinde bilinçli bir zekâ olduğunu ileri sürmemektedir. Mevcut bir örnek vermek gerekirse, şayet başsız bir kurbağanın sağ dizi asitle tahriş edilirse, sağ ayak onu temizleyecektir. Lakin bu ayak ampute edildiğinde (kesildiğinde) hayvan çok defa sol ayağını o noktaya doğru kaldıracak ve huzursuzluk veren maddeyi temizleyecektir.

Pfluger ve Lewes bu gerçeklerden yola çıkarak aşağıdaki gibi akıl yürütmektedirler; Eğer ilk reaksiyon yalnızca makinelerin neticesi olsaydı, derler ki, şayet derinin tahrişe uğramış tarafı bir tetiğin kendi namlusunu boşalttığı gibi sağ bacağı boşaltırsa, o zaman sağ ayağın ampute edilmesi hakikaten de temizlemeyi engelleyecek, fakat *sol* bacağı hareket ettiremeyecektir. Bu yalnızca sağ bacağın boş havada hareket etmesiyle neticelenecektir (ki gerçekten de bazı zamanlarda gözlemlenen olgudur bu). Sağ tetik, ola ki sağ namlu boşsa sol namluyu boşaltmak amacıyla hiçbir efor sarf etmez; elektrikli bir makine de asla

tedirgin olmaz zira yalnızca kıvılcım yayabilir ve dikiş makinesi misali yastık kılıflarını kıvırıp kenarlarına baskı uygulayamaz.

Aksine, şayet sağ bacak asidi temizleme *gayesiyle* hareket ettirildiyse, o zaman bu amacı yerine getirmenin en kolay yolları neticesiz kaldığında, diğer yollar denenmelidir. Her başarısızlık varlığı hüsrana uğratmalıdır ki, bu da çeşit çeşit yeni denemeye ve icada rehberlik etmelidir; ve bunlardan biri sevindirici bir hareketle, istenilen sona erişene dek neticede huzur ortaya çıkmayacaktır.

Aynı şekilde, Goltz da kurbağanın optik loblarına ve beyinciğine zekâyı yakıştırır. Yukarıda suda hapsedilmiş bir kurbağanın atmosfere çıkış yerini nasıl keşfedeceğinden söz ettik. Goltz, beyinsel hemisferlerden mahrum bırakılan kurbağaların, pek çok kez benzer bir yaratıcılık sergilediğini ortaya çıkardı. Böyle bir kurbağa, dipten yükseldikten sonra yukarıya yönelik ilerleyişinin üzerine içe kapatılmış cam fanus tarafından engellediğini anlayınca, boğulup ölene dek burnunu engele yaslamakta ısrarcı olmayacaktır, fakat sanki tamamen yukarı doğru mekanik bir itiş gücü değilmiş de bilinçli bir şekilde havaya ulaşma arzusu eyleminin temel kaynağıymış gibi pek çok kez aşağıya iniş yapacak ve kenarının altından belirecektir. Goltz, buradan yarımkürelerin kurbağalarda entelektüel gücün merkezi olmadığı neticesine varmıştır. Aynı neticeyi beyni olmayan bir kurbağanın bacaklarından biri dikildiği takdirde sırtından karnına doğru döneceğini gözlemleyerek yapmıştır gerçi bu durumda gereken hareketler, normal koşullar altında aynı can sıkıcı konumda uyarılan hareketlerden öyleyse çok farklıdır. Sonuç itibarıyla, sadece tahrişe yol açan madde tarafından değil, nihai amaç tarafından belirlenmiştir sanki ama tahrik eden madde tabii ki amacı arzu edilir hale getirendir.

Başka bir seçkin Alman yazar Liebmann da çok benzer düşüncelerle beynin zihinsel eylemlerini izah eden mekanizmasının aksini iddia eder. Böyle bir makinenin, iyi bir durumda olduğu zaman doğru neticeler sunacağını, onarılmadığı takdirde yanlış sonuçlar vereceğini söylemektedir. Fakat iki tür netice de, kendi koşullarından eşit şekilde ölümcül gereklilikle takibe koyulur. Yapısını ölümcül bir şekilde belirli bir sürate göre belirleyen saatin iş gördüğünü, bu hızın çok yavaş ya da çok süratli olduğunu fark ederek boş yere düzeltmeye çalıştığını farz edemeyiz. Şayet vicdanı varsa, en iyi kronometre kadar

iyi olmalıdır, çünkü her ikisi de aynı sonsuz mekanik yasalara, arka plandaki yasalara eşit şekilde riayet eder. Fakat şayet, beynin düzeni bozulur ve kişi "İki kere dört sekiz eder" yerine "İki kere dört iki eder derse" veya "Kömür almak için iskeleye gitmeliyim" yerine "Kömüre gitmek için iskeleyi satın almalıyım" derse dakikasında bir hata bilinci peydah olur. Hatalı eylem, aynı mekanik yasaya kanuni olarak riayet etse dahi her halükârda kınanır, iç yasaya, ön planda olan yasaya, beynin uğruna *eyleme geçmesi gereken* amaca veya ideale ters olduğundan, öyle olsun ya da olmasın kınanır.

Bu yazarların vardıkları sonuçlar içerisinde, inceledikleri vakalar dâhilindeki bütün önermelerin layığıyla yerine getirip getirmediklerini burada tartışmaya gerek duymamaktayız. Onların argümanlarını sadece bir amaç doğrultusunda yerine getirilen ve bir araç seçimi gösteren eylemler haricinde, *hiçbir eylemin Aklın şüphe duyulmaz ifadeleri olarak adlandırılamayacağı ilkesine nasıl başvurduklarını göstermek gayesiyle aktarmaktayız.*

O zaman bunu, bu çalışmanın konusunu eylemin içine dahil olduğu kadarıyla sınırlandırmak için bir kıstas olarak kabul edeceğim. Bu yüzden tamamen fizyolojik olduğundan dolayı, birçok sinirsel eylem mevzu bahis olmayacaktır. Sinir sistemi ve duyu organlarının anatomisi de tekrar tasvir edilmeyecektir. Okuyucu H.N.Martin'in İnsan Biyolojisi, G.T. Ladd'in Psikolojik Psikoloji ve diğer tüm standart Anatomiler ve Fizyolojiler kitaplarında mevcut çalışma içerisinde ön hazırlık olarak göz önüne almamız ve kabul etmemiz gereken bir yığın bilgi bulacaktır.[2]

Bununla beraber, bilince doğrudan yardım ettiklerinden beyinsel hemisferlerin görevleri konusunda bilgi sunmak iyi olacaktır.

2 Memeli beynini tanımaktan daha kolay bir şey yoktur. Bir koyun kafası, ufak bir testere, keski, neşter ve pens alın (bunların üçü de en iyi cerrahi alet üreticilerinden temin edilebilir) ve Holden's Manual of Anotomy gibi insan inceleme kitabı vasıtasıyla veya Foster and Langley 's Practical Philosophy (Mcmillan) veya Morell's Comperative Anatomy, ve Guide to Dissection (Longman & Co.) gibi kitaplarda sunulan belli talimatlarla kısımları çözümlemede bulunun.

2. BÖLÜM

BEYNİN İŞLEVLERİ

Eğer bir ağacın kökünü kesmeye başlarsam, dalları benim eylemimden etkilenmez ve yaprakları rüzgârda her zamanki gibi huzur içinde mırıldanır. Tersine bir dostumun ayağına ola ki şiddet uygularsam, bedeninin geri kalanı bu saldırıya hemen alarm ya da savunma hareketleriyle yanıt verir. Bu farklılığın sebebi ağaç sinir sistemine sahip değilken, insanın sinir sistemine sahip olmasıdır; ve sinir sisteminin işlevi her bir parçayı diğeriyle uyumlu bir işbirliği içerisine dâhil etmektir. Duyusal sinirler, fiziksel irritasyona yola açan bir madde tarafından uyarıldıkları zaman, bu ister kesici bir balta kadar hantal, ister ışık dalgaları kadar hafif olsun, uyarmayı sinir merkezlerine ulaştırır. Merkezlerde meydana gelen karışıklık burada durmaz, şayet az da olsa kuvvetliyse taşıyıcı sinirler vasıtasıyla kaslara ve bezlere tahliye olur, uzuvların veya iç organların hareketlerini veya hayvana ya da uygulanan irritasyona sebebiyet veren madde açısından değişiklik arz eden salgılama eylemlerini uyarır. Bu yanıt verme eylemleri genellikle hizmet etmenin ortak karakterine hâkimdir. Zehirli dürtüyü defeder ve yararlı olanı desteklerler; şayet dürtü kendi içerisinde ilgisizse, kullanışlı öneme hakim farklı türdeki bir olayın sinyaliyse, hayvanın eylemleri, duruma binaen tehlikelerinden kaçınmak ya da yararlarını güvenceye alması dolayısıyla bu duruma yöneliktir. Alelade bir örnek sunmak gerekirse, gara girerken kondüktörün, "Herkes binsin" diye seslendiğini ola ki işitirsem, önce kalbim bir durur, sonra pırpır eder ve bacaklarım kulak zarıma çöken hava dalgalarına, hareketlerini hızlandırarak yanıt verir. Koşarken tökezlersem eğer düşme hissiyatı, ellerin düşme yönüne doğru hareket etmesine sebep olur ki, bunun etkisi bedeni çok ani bir şoktan korumaktır. Şayet gözüme bir kül girerse, göz kapakları şiddetle kapanır ve çok miktarda gözyaşı onu temizlemeye meyil eder. Bununla beraber, heyecan verici bir dürtüye sunulan bu üç tepki birçok açıdan farklılık arz eder. Gözün kapanması ve

gözyaşı salgılanması tümüyle istemsizdir ve kalp rahatsızlığı da öyledir. Bu tür istemsiz tepkileri "refleks" eylemler olarak biliriz. Düşme şokunu atmak için kolların hareketi de refleks olarak isimlendirilebilir, zira kasıtlı olarak düşünülmeyecek kadar çabuk meydana gelir. İçgüdüsel mi yoksa çocukluğun bayağı eğitiminden mi sonuçlandığı belirsiz olabilmektedir; her halükârda önceki eylemlerden daha az gayrı ihtiyarîdir, çünkü bir insan bilinçli bir eforla bunu daha hünerli bir şekilde gerçekleştirmeyi öğrenebilir, hatta tamamen örtbas edebilir. İçgüdü ve iradenin eşit koşullarda yer aldığı bu tür eylemler "yarı refleks" olarak isimlendirilmişlerdir. Diğer yandan, trene koşma eyleminde içgüdüsel bir faktör bulunmamaktadır. Bu tamamıyla eğitimin bir neticesidir ve önceden elde edilmesi gereken amacın bilinci ve iradenin bariz bir emri bulunmaktadır. Bu bir "istemli eylem"dir. Böylece hayvanın refleks ve istemli performansları genellikle kendiliğinden meydana çıkabilen ancak ayrıca da bilinçli zekâ tarafından değişime uğratılabilen eylemlerle birbirine bağlanarak aheste aheste birbirlerinden farksız hale gelir. Beraberindeki bilinci algılamayı beceremeyen dış gözlemci, kendi kendine gelişen eylemler ile iradenin eşlik ettiği eylemler arasında bütünüyle ayrım yapacağını bilemeyebilir. Fakat aklın varlığının kıstası, varsayılan bir amacı elde etmek için yerinde araçların seçimi ise şayet, bütün eylemler akıldan ilham alınmış gibidir, zira yerindelik bütün hepsini aynı şekilde tanımlar. Bu hakikat, sinir fonksiyonlarının, bilinçle alakası konusunda birbirine oldukça zıt iki teorinin meydana gelmesine neden olmuştur. Bazı yazarlar, daha yüksek gönüllü reflekslerin duygunun rehberliğini gerektirdiğini keşfederek, en ilkel refleksler üzerinde de bu tarz bir duygunun hükmettiği neticesine varmaktadırlar ama bu bilinçsiz olarak kaldığımız bir duygu olabilir. Diğerleri, refleks ve yarı otomatik eylemlerin, yerindeliklerine karşın, bariz şekilde tam bir bilinçsizlikle meydana gelebileceğini bularak, ters sınıra uçar ve istemli eylemlerin yerindeliğinin dahi, bilincin onlara iştirak ettiği hakikatine hiçbir şey borçlu olmadığını iddia ederler. Bu yazarlara göre, bunlar saf ve temel fizyolojik mekanizmanın neticeleridir. Yakın bir bölüm içerisinde bu tartışmaya yeniden dönüş yapacağız. Şimdi, beyne ve onun biçimlerinin zihnin biçimlerini nasıl koşullandırmak zorunda olduğunu biraz daha yakından ele alalım.

MALUM KURBAĞA'NIN SİNİR MERKEZLERİ

Beynin hem ufak anatomisi hem de detaylı fizyolojisi günümüzün neslinin, ondan ziyade (Meynert'ten başlayarak) son yirmi yılın başarılarıdır. Birçok mesele halen muğlâktır ve tartışma konusudur; fakat organı tasarlamanın genel yöntemine erişilmiştir ve bu şemanın temel nitelikleri içerisinde ayakta durmayı sürdüreceği muhtemeldir ve hatta beyinsel ve zihinsel çalışmaların nasıl bir arada olduğuna dair en akla yatkın taslağı sunmaktadır.

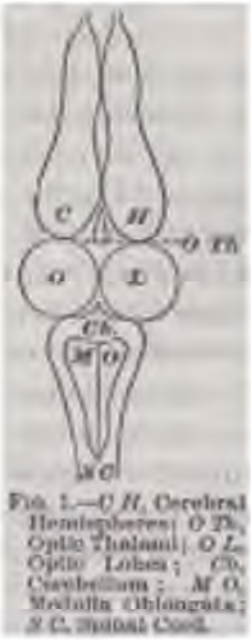

Fig. 1.—*C H*, Cerebral Hemispheres; *O Th*, Optic Thalami; *O L*, Optic Lobes; *Cb*, Cerebellum; *M O*, Medulla Oblongata; *S C*, Spinal Cord.

Konuya giriş yapmanın en iyi şekli, kurbağa gibi daha ilkel bir canlıyı incelemek ve farklı sinir merkezlerinin görevlerini viviseksiyon metodu ile ele almak olacaktır. Kurbağanın sinir merkezleri yukarıdaki şemada gösterilmiştir ve daha fazla izah etmeye gerek yoktur. Öncelikle, farklı kurbağalarda ön kısımların çeşitli miktarları, alelade bir öğrencinin çıkardığı biçimde yani işlemin temizliği açısından çok fazla tedbir alınmadan çıkarıldığı zaman ne olduğunu ifade etmeyi sürdüreceğim. Bu şekilde çeşitli merkezlerin işlevleri konusunda, beyinsel hemisferler ile alttaki hemisferler arasında mümkün olan en güçlü zıtlığı kapsayan çok temel bir fikre erişeceğiz. Bu keskin fikrin didaktik avantajları olacaktır, zira çok temel bir formül ile başlangıç yapmak ve daha sonra bunu düzeltmek genellikle çok eğiticidir. Daha sonra karşılaşacağımız üzere, ilk formülümüzün, hem kurbağalar ve kuşlar üzerinde gerçekleştirilen ihtiyatlı deneylerin hem de köpekler, maymunlar ve insanlar üzerinde gerçekleştirilen gözlemlerin neticeleriyle biraz yumuşatılması gerekecektir. Fakat bu bize başlangıçtan beri, diğer türlü bu kadar iyi kazanamayacağımız bazı temel kavramları ve ayrımları net bir şekilde sağlayacak ve ileride tamamlanacak olan görüşün hiçbirini geçersiz kılmayacaktır.

O zaman, kafatasının kökünün arkasında, omurilik ile bulbus (medulla oblangata) arasında bir bölge meydana getirerek kurbağanın sinir sistemini sadece omuriliğe düşürürsek şayet ve bu sayede beynin,

bedenin geriye kalanıyla bütün bağlantısını kopartırsak, kurbağa çok garip bir biçimde değişime uğratılmış bir eylem vasıtasıyla her durumda yaşamayı sürdürecektir. Nefes almayı ya da yutkunmayı bırakır; karnı üzerinde düz bir şekilde uzanır ve normal kurbağa gibi ön ayakları üzerinde oturmaz, fakat arka ayakları her zamanki gibi bedenine doğru katlı halde tutulur ve uzatıldığında anında bu pozisyona geri dönüş yapar. Sırt üstü atıldığı zaman, sessizce, dönmeksizin normal bir kurbağa gibi yatar. Hareket ve ses bütünüyle sona ermiş gibi sanki. Şayet onu burnundan asar ve cildinin farklı kısımlarına asitle zarar verirsek, zarar verici maddeyi temizlemek amacıyla planlanmış bir takım şaşırtıcı "savunma" hareketi sergiler. Bu sayede, ola ki göğse temas edilirse, her iki ön pençe de onu şiddetli bir biçimde ovalar; eğer dirseğin dış tarafına temas edersek, aynı tarafta bulunan arka ayak doğrudan o noktaya yükselecek ve onu ortadan kaldıracaktır. Saldırıya maruz kaldığı takdirde, ayağın arkası dize sürtünmede bulunacaktır ve akabinde birçok kurbağa ihtiyatlı davranmak için bir duraksamaya nail olur ve bunu hasar görmemiş diğer ayağın, asitleştirilmiş noktaya hızlı bir akışı izlemektedir.

Bütün bu hareketlerin teleolojik uygunluklarından sonra en çarpıcı karakterleri duyarlılıklarıdır. Uygun miktarda iritasyona yol açan madde vasıtasıyla, duyarlı kurbağalar açısından neredeyse yayı her çektiğinizde, bacaklarının seğirmek mecburiyetinde olan zıplama hareketinin performanslarını andıran makine benzeri intizamlarıyla benzerlik gösterirler. Böylece kurbağanın omuriliği, deri tahrişlerini, savunma hamlelerine dönüştürmek amacıyla yerleştirilmiş hücre ve lif dizilimleri içermektedir. Bunu, hayvandaki *savunma hareketlerinin merkezi* olarak adlandırabiliriz. Aslında bundan daha öteye gidebilir, omuriliği çeşitli yerlerinden keserek, ayrı parçalarının, sırası ile başın, kolların ve bacakların uygun eylemleri adına bağımsız mekanizmalar olduğunu keşfedebiliriz. Kollara hükmeden kısım, erkek kurbağalarda özellikle üreme mevsiminde etkin durumdadır; ve bu organlar yalnızca onlara bağlı olan göğüs ve sırtla beraber, diğer her şey kesilip atıldıktan sonra, aralarına yerleştirilmiş olan bir parmağı etkin şekilde kavrayacak ve hatırı sayılır zaman içerisinde ona asılı kalmayı sürdürecektir. Diğer hayvanlardaki omurilik de benzer güçlere sahiptir. İnsanda dahi savunma hamleleri gerçekleştirir. Omurilik felci olanlar gıdıklandıkları

zaman bacaklarını toparlarlar; ve Robin idam edildikten bir saat sonra bir suçlunun göğsünü gıdıkladığında, kolun ve elin o noktaya doğru hareket ettiğine şahit oldu. Goltz ve diğerleri tarafından ustaca çalışılmış olan memeli omuriliğinin ilkel işlevleri hakkında konuşmanın yeri burası değildir. Şayet aracı hayvanda, beyincik, bulbus omuriliğe bağlı kalacak şekilde optik lobların hemen ardından kesilirse, öncesinde gözlemlenen hareketlere yutma, nefes alma, sürünme ve epey zayıf bir zıplama ve yüzme eklenir.[3] Başka refleksler de mevcuttur. Sırt üstü yatırılan hayvan anında karnının üzerine dönüş sağlar. Suyun üzerinde yüzmesi ve dönmesi sağlanan sığ bir kabın içerisine yerleştirildiği zaman, önce başını çevirerek ve sonrasında bütün bedeniyle kabın dönüşünün tersi yönünde dans ederek dönüşe tepki sağlar. Payandasını, başı aşağı yönelecek biçimde eğildiği takdirde, başını yukarıya doğru yönlendirir; yukarıya doğru yöneliyorsa aşağı doğru, sola doğru yöneliyorsa sağa vs. doğru yön alır. Fakat tepkileri bu baş hamlelerinden ileriye gitmez.; Sonraki, beyin sinir odacığı muhafaza edilmiş kurbağalar misali eğildiği zaman tahtaya tırmanmaz, fakat ondan kayıp zemine doğru düşer.

Şayet başka bir kurbağada beyin sinir odacığı ve optik loblar arasında bir kesik gerçekleştirilirse, hem karada hem de suda hareket oldukça normal bir hal alır ve alt merkezlerce daha evvel zaten gösterilen reflekslere ek olarak, kollarının altından çimdiklendiğinde sürekli vıraklar. Dönme vb. hamleleri baş hamleleri ile dengeler ve sırt üstü dönüş sağlar; ancak her halükârda eğilmiş olan tahtasından düşer. Olağan işlem vasıtasıyla, göz sinirlerine zarar verildiği için yoluna çıkan zorluklardan uzak durup durmayacağını ifade etmek mümkün değildir. Nihai olarak, bir kurbağanın yalnızca beyin hemisferleri, bu loblar ile beyin sinir odacığı arasında olan ve en son bahsi geçeni muhafaza eden bölme ile kesildiği zaman, acemi bir gözlemci ilk başta hayvanda anormal bir şeyin gittiğinden kuşku duymayacaktır. Yalnızca yerinde bir teşvik sayesinde daha evvel tasvir edilen bütün eylemleri yerine getirme kabiliyetine hâkim olmakla kalmayıp, ayrıca şahsi olarak kendisine rehberlik eder, böylece şayet ışık ve kendisi arasına bir engel kurulursa, ve ilerlemeye mecbur bırakılırsa ya üzerinden atlar ya da bir

3 Bu malum kesiğin sonunda genellikle ölüme çıktığı ifade edilmelidir. Metin ayakta kalan nadir vakalara atıfta bulunmaktadır.

kenara dönüş yapar. Cinsel tutkusunu uygun bir mevsimde sergiler ve kollarının arasına aldığı her şeyi benimseyen bütünüyle beyinsiz olan bir kurbağanın aksine, bu refleks eylemini, kendi cinsinden bir dişi sağlanana kadar rafa kaldırır. Daha önce de belirtildiği üzere, kurbağalara aşina olmayan birisi sakatlamadan kuşku duymayabilir; fakat böyle birisi dahi kısa zamanda kendiliğinden hareketin büsbütün olmadığını, yani *var olan* bir duyu dürtüsü tarafından uyandırılmayan hareketi fark edecektir. Canlının suda gerçekleştirdiği aralıksız yüzme hamleleri, bu sıvının, derisiyle temasının ölümcül bir neticesi gibidir. Mesela, tahta, ellerine temas ettiğinde dururlar. Bu, ayakların refleks eylemi vasıtasıyla otomatik olarak çekildiği ve hayvanın üzerinde oturmayı sürdürdüğü, hissedilebilir irritasyona yol açan bir maddedir. Açlık sergilemez ve bir sineğin burnunun üzerinde özgürce sürünmesine göz yumacaktır. Korku da onu bırakıp gitmişe benziyor. Kısacası, ziyadesiyle karmaşık bir makinedir ve eylemleri gittiği yere kadar kendini muhafaza etme eğilimindedir. Ancak her halükârda bir makine, bu bağlamda herhangi bir değişken unsur içermiyor gibi görünmekte. Bizler doğru duyusal dürtüyü ona uyguladığımızda, org çalan bir kişinin belli bir noktada durunca belli bir notayı işitmesi gibi sabit bir tepki alacağımızdan neredeyse eminiz.

Fakat şimdi, alt merkezlere beyinsel lobları eklediğimizde, ya da başka bir ifadeyle, gözlemlerimizin failini sağlıklı bir hayvan haline getirirsek, bütün bunlar değişime uğrar. Duyuların var olan dürtülerine verilen evvelki tepkilere ek olarak, kurbağamız şimdi uzun ve karmaşık eylemlerini *kendiliğinden* veya bizim bir fikir olarak isimlendirmemiz gereken şey tarafından hareket ettiriliyormuşcasına yerine getiriyor gibi. Dıştaki uyarıcılara verdiği tepkiler de şekil değiştirir.

Temas edildiği zaman başsız bir kurbağa misali arka ayaklarıyla basit savunma hamlelerinde bulunmak veya bir iki sıçramada bulunduktan sonra beyninin yarısı olmayan bir kurbağa gibi oturmaktan ziyade, kaçmak için inatçı ve türlü çabalarda bulunur, sanki şimdi yalnızca fizyoloğun elinin teması tarafından değil de, onun öne sürdüğü tehlike kavramı tarafından güdülenmiş haldedir. Açlık hissinin de sebebiyle böcek, balık veya daha ufak kurbağa arayışına çıkar ve tarzını her tür kurbana göre çeşitlendirir. Fizyolog onu ustaca yöneterek iradesi dâhilinde vıraklamasına, bir tahtaya tırmanmasına, yüzmesine

veya durmasına neden olamaz. Tutumu değişken bir hal almıştır. Artık tam anlamıyla öngörmemiz mümkün değildir. Kaçma çabası onun baskılayıcı tepkisi durumundadır, fakat başka her şeyi *yerine getirebilir*, hatta şişebilir ve hali hazırda tamamıyla pasif duruma gelebilir. Çoğunlukla gözlemlenen ve olgular ve bireyin doğal olarak edindiği izlenimler böyledir. Belli başlı neticeler direnç gösterilemez bir şekilde meydana gelir. Öncelikli olarak aşağıda bulunanlar:

Bütün merkezlerin eylemleri aynı kasların kullanımını kapsar. Başsız bir kurbağanın arka ayağı asidi temizlediğinde, soğaniliği (bulbus) ve beyinciği tastamam olan bir kurbağanın sırt tarafından karnına dönüş yapmak üzere kullandığı bütün bacak kaslarını çalıştırmaya dâhil eder. Bununla beraber, kasılmaları iki hususta farklı biçimde birleştirilir, böylece sonuçlar geniş çaplı değişime uğrar. Neticede, kordonda temizleme, omuriliği döndürme vs. için liflerin ve hücrelerin belli düzenlemelerinin var olduğu sonucuna varmamız gerekmektedir. Benzer şekilde beyin sinir odacığında rastlanan engellerin üzerinden atlamak ve harekete maruz bırakılmış bedeni dengelemek amacıyla; optik loblar içerisinde geriye doğru sürünmek veya benzeri şeyler açısından mevcut haldedirler. Fakat beyin hemisferleri içerisinde, bu organların varlığı dolayısıyla *yeni temel hareket şekli sunmaz,* fakat yalnızca hamlelerin peydah olacağı *halleri farklı bir biçimde belirler,* alışılagelen uyarıcıları daha az ölümcül ve makineye benzer şekilde oluşturur; kas kasılmalarını *direkt olarak* koordine hale getiren böyle bir makinenin var olmadığını hesaba katmalıyız. Bilakis temizleme hamlesi açısından, hemisferler tarafından, yetki gönderilince, bir akışın direkt olarak omurilik içerisindeki temizleme düzenine doğru yol aldığını ve bu düzenlemeyi bir bütün olarak harekete geçirdiğini düşünebiliriz. Benzer biçimde, sağlıklı bir kurbağa gördüğü bir taşın üzerinden atlamayı arzularsa, yapması gereken yegâne şey hemisferlerden, beyin sinir odacığı ya da her neredeyse oradaki atlama merkezini harekete geçirmektir ve ikincisi uygulamanın detaylarını sunmuş olacaktır. Bu, bir generalin bir albaya belli bir hamleyi yerine getirmesini emretmesi fakat nasıl gerçekleştirileceğini belirtmemesine benzer.[4]

4 Basitlik uğruna kendimi kurbağa ile sınırlı tutmaktayım. Daha gelişmiş hayvanlarda özellikle de maymun ve insanda yalnızca belli kas birleşimleriymiş gibi değil de, sınırlı gruplar ya da hatta ayrı kaslar hemisferlerden harekete geçirilmiş olabilirler.

O zaman aynı kas, farklı yüksekliklerde durmadan ifade edilir; ve her birinde uyumlu hamlenin özel şekli dâhilinde müşterek hareket etmek amacıyla diğer kaslarla farklı bir birleşim içerisine dâhil olur. *Hamle, her yükseklikte kısmi bir duygusal uyarıcı tarafından tahliye edilir.* Böylelikle, kordon içerisinde, deri tek başına hamlelere yol açar; optik lobların üst kısmına gözler ilave edilir; beyin sinir odacığı içerisinde yarı dairesel kanallar yer alıyor gibidir; beyin hemisferlerini tahliye eden uyarıcılar temel duyum sınıfları olmaktan ziyade belli nesneleri ya da varlıkları belirleyen duyum biçim grupları olarak görülürler. Basit, beyni olmayan kurbağalar ne *av* kovalarlar ne de *düşmanlarından* kaçarlar.

Refleksten ziyade, içgüdüsel olarak isimlendirdiğimiz karmaşık durumlara göstermiş olduğumuz tepkiler, bu hayvanda halihazırda beynin en üst hemisferlerine tabidir ve zoolojik barem dâhilinde bu durum daha gelişmiş hayvanlarda daha da fazladır.

Bir kurbağa yerine, bir güvercin ele alırsak şayet, ve onun hemisferlerini sınıf gösterimi için kesildiği şekilde kesersek, sonuçlar tam da aynı şekildedir. Bu beyinsiz kuşun, açıkça uyarıldığında yapamayacağı doğal bir hareket yoktur; yalnızca içsel güdüler zayıf gözükmekte ve yalnız bırakıldığında, zamanının çoğunu zemine çömelmiş, başını omuzlarının arasına almış, uyuyormuşçasına geçirmektedir.

GENEL HEMİSFER KAVRAMI

Bütün hakikatler, iyice düşündüğümüz zaman, bizi şöyle bir izah edici fikre yönlendirmektedir; *daha alt merkezler sadece var olan duyusal uyarıcılardan sonuç alır; hemisferleri algılar ve düşüncelerden sonuç alır,* alabilecekleri duyumlar, bunların yalnızca tavsiye edici unsurları olarak hizmet etmektedir. Fakat algılar, birlikte grup haline getirilmiş duyumlardan başka nedir ki? Ve düşünceler eylemin öyle ya da böyle seyrini izlemesine binaen öyle ya da böyle hissedilecek duyumların zihin ürünü içerisindeki beklentilerden başka nedir ki? Bir çıngıraklıyılanı görmemle, onun ne kadar tehlikeli bir hayvan olduğunu tasavvur etmeyi bırakırsam şayet, sağduyulu fikrimi meydana getiren zihinsel unsurlar, başının hamlesinin, bacağımdaki ani ağrının, korku halinin, uzvumun şişmesinin, üşümenin, sayıklamanın, bilinç kaybının

vb. az ya da çok canlı görüntülerin ve umutlarımın mahvoluşudur. Fakat bütün bu görüntüler geçmiş tecrübelerim doğrultusunda inşa edilmiştir. Bunlar hissettiklerimin veya şahit olduklarımın *yeniden imal edilmiş ürünüdür.* Özetle, bunlar *ırak* duyumlardır ve *hemisferi olmayan hayvan ile sağlıklı hayvan arasındaki fark birisinin var olmayan, diğerinin ise yalnızca mevcut olan objelere riayet ettiği* ifade edilerek öz şekilde belirtilebilir. O halde, hemisferler *hafızanın merkezi* gibidirler. Geçmiş tecrübelerin izleri bir şekilde içte birikmiş ve mevcut olan uyarıcılar tarafından harekete geçirildiklerinde öncelikle uzak mesafedeki iyilik ve kötülüklerin tasvirleri olarak belirmelilerdi ve sonra da kötülüğü defetmek ve iyiliğin yararlarını korumak amacıyla uygun motor kanallarına tahliye olmalıdır. Şayet sinir akımlarını, elektrik akımlarına benzetirsek, hemisferlerin altındaki sinir sistemini C, Şekil 2'deki S...C...M çizgisi boyunca duyu organından kasa yol alan bir devre vasıtasıyla mukayese edebiliriz. Hemisfer, H, herhangi bir sebepten direkt hat kullanılmadığı takdirde, akımın geçebileceği uzun devre veya kavis hattını ekler.

Bu yüzden, sıcak bir günde yorgun bir yolcu kendisini akçaağacın altındaki nemli toprağa teslim eder. "Direkt hat boyunca süzülen hoş dinlenme ve serinlik hissi doğal olarak bütün gerilme kaslarına doğru tahliye olacak, kendisini tehlikeli bir sükûnete teslim edecekti." Ancak ilmek hattı açık olduğundan, akıntının bir kısmı bu hat boyunca sürüklenir ve romatizmal ya da kataral anımsamaları uyandırır; bu anımsamalar duyuların kışkırtmalarına üstün gelir ve insanın kalkıp, daha güvenli bir şekilde istirahat edebileceği bir yerin peşine düşmesini sağlar. An itibarıyla, hemisfere benzer kavis hattının bu tarz izler için rezervuar olarak ne şekilde hizmet edebilmesi gerektiğini irdeleyeceğiz. Bu arada, okuyucudan böyle bir rezervuar durumda olmasının neticelerine dikkat etmesini rica edeceğim. Öncelikle, o olmadan hiçbir hayvan tasavvur edemez, duraksayamaz, erteleyemez, bir

güdüyü diğeriyle titizce düşünüp tartamaz ya da mukayese edemez. Özetle, sağduyu böyle bir canlı için olanak dışı bir erdemdir. Dolayısıyla, tabiatın, sağduyunun bir erdem olarak yer aldığı işlevleri alt merkezlerden alıp, beyne devrettiğini görmekteyiz. Bir canlının çevrenin karmaşık özelliklerinin üstesinden gelmek mecburiyetinde olduğu her yerde, sağduyu bir erdemdir. Daha gelişmiş hayvanlar üstesinden gelmiş olur; ve özellikler ne kadar karmaşıksa, hayvanları o kadar gelişmiş olarak isimlendiririz. O zaman, böylesi bir hayvan sözü geçen organların yardımı olmaksızın azıcık eylem yerine getirebilir. Kurbağada birçok eylem bütünüyle alt merkezlere bırakılır; kuşta daha az; kemirgende daha da az; köpekte ciddi şekilde az; maymunlarda ve insanlarda ise hemen hemen hiçtir.

Avantajları aşikârdır. Örnek olarak yiyeceğin algılanmasını ele alalım ve bunun alt merkezlerin refleks bir performansı olduğunu varsayalım. Hayvan, koşullar ne olursa olsun, her sunulduğunda ölümcül ve karşı konulmaz bir şekilde yiyeceğe saldırmaya mahkum olacaktır; tencerenin altında ateş yakıldığında suyun kaynamayı reddetmesinden daha fazla bu güdülemeye itaatsizlik edemez. Hayatı oburluğunun cezasını tekrar tekrar ödeyecektir.

İntikama, diğer düşmanlara, tuzaklara, zehirlere, tatmin tehlikelerine maruz kalmak varoluşunun değişmez parçaları olmalıdır. Tuzağın cazibesine karşı tehlikeyi düşünüp tartacak bir düşünceden ve bir süre daha aç kalma iradesinin bütününden mahrum kalması, zihinsel baremdeki düşüklüğünün direkt ölçüsüdür. Ve bizim cunner ve iskorpitler misali, bu balıklar kancadan suyun içine geri fırlatılır fırlatılmaz, otomatik olarak kancayı tekrar yakalarlar, aşırı verimlilikleri düşüncesizliklerinin bedelini ödemeseydi, zekâlarının yozlaşmasının cezasını çok geçmeden türlerinin yok olmasıyla çekeceklerdi. İştah ve onun harekete geçirdiği eylemler neticede bütün daha gelişmiş omurgalılarda beynin işlevleri halini almıştır. Fizyoloğun bıçağı alt merkezleri yerlerinde tek başlarına bıraktığında, ortadan kaybolurlar. Beyni olmayan bir güvercin mısır yığınının üzerine bırakılsa dahi açlıktan ölecektir.

Cinsel işlevi yeniden inceleyelim. Kuşlarda bu yalnızca loblara verilir. Bunlar kırpıldıkları zaman, güvercin eşinin gagasıyla sürtünmesine ve cıvıldamalarına kulak asmaz. Goltz, kızgınlık dönemindeki bir dişinin büyük beyin dokusu kaybından muzdarip erkek köpeklerde

hiçbir duygu uyandırmadığına rastlamıştır. Darwin'in "İnsanın Türeyişi" adlı kitabını okuyanlar, bu yazarın kuşlarda soyun ıslahı bağlamında cinsel seçilim unsuruna ne kadar büyük bir anlam yüklediğinin farkındadırlar. Cinsel eylem, her türlü duygu ve ortam sağlanmadan, zaman, mekân ve eş uygun duruma getirilmeden gerçekleştirilemez. Fakat kurbağalarda ve kara kurbağalarında bu tutku alt merkezlere devredilmektedir. Neticede, duyuların var olan güdülenmelerine makine gibi riayet ettiklerini ve seçme yetkisinin neredeyse tamamen kabul edilmediğini göstermektedirler. Çiftleşme zaman zaman erkekler arasında, genellikle ölü dişilerle otobanda görünen su birikintilerinde *doğru ya da yanlış şekilde* gerçekleşir, erkek kavrayışını bırakmaksızın ikiye bölünebilmektedir. Her bahar yalnızca bu nedenlerden dolayı, kurbağa yaşamı içerisinde harika bir özveri gerçekleşmektedir. İnsanların sosyal yükselişlerinin, namusa ne denli tabi olduğunu kimseye ifade etmeye gerek bulunmamaktadır. Uygarlık ile barbarlık arasındaki farkı bundan daha iyi karşılaştıran neredeyse başka bir etmen yoktur. Fizyolojik olarak yorumlandığında, namus, var olan duyu taleplerinin, koşulların beyinde uyandırdığı estetik ve ahlaki uygunluk telkinleri tarafından bastırılmasından başka bir şey değildir; ve bunların yalnız başına önleyici ya da özgür tesirine doğrudan tabidir.

Beynin kendisinden kaynaklanan ruhsal yaşam içerisinde, daha yakın olanın fikirleri ve daha uzak olanın fikirleri arasında aynı genel ayrım süregelir. Tüm çağlarda, kararları en ırak amaçlara, referans yordamıyla yönlendirilen kişinin en gelişmiş zekâya sahip olduğu düşünülmektedir. Saatten saate yaşam süren serseri; meşgaleleri günü gününe olan bohem; yalnızca bekar hayatı inşa eden bekar; başka bir nesil için hareket eden baba; bütün bir toplumu ve birçok nesli düşünmekte olan vatansever; ve son olarak, önemsedikleri, insanlık ve ebediyet olan filozof ve aziz, bunlar kendilerince kesintisiz bir hiyerarşi içerisinde uzayıp giderler; burada ardı ardına sıralı olan her bir kademe, beyinsel merkezlerin, kendilerinin aşağısındaki bütün her şeyden ayrımının yapıldığı özel eylem şeklinin, artışta olan bir dışavurumdan kaynaklanmaktadır. Uzaktaki anıların ve fikirlerin uzandığı sanılmakta olan "kavis hattında", fiziksel bir süreç olduğu ölçüde, alt merkezlerde bulunan eylem türünden sonra yorumlanması gerekir. Burada bir refleks süreci olarak şayet kabul görürse, orada da refleks

olmalıdır. Akım, her iki tarafta da yalnızca içeri girdikten sonra kasların içine sızar; fakat akıp gittiği yol alt merkezler içerisinde hücre düzelişleri arasında az sayıda ve sabit fikirler tarafından belirlenirken, hemisferlerde fikirler çok ve istikrarsızdır. Bu görüleceği gibi, yalnızca bir derece farkıdır, cins farkı değildir ve refleks tipini değişime uğratmaz. Tüm eylemlerin bu türe uygun olması görüşü, modern sinir fizyolojisinin temel anlayışıdır. Sinir merkezlerinin genel öncelikli görüşü adına bu kadarı yeter! Bırakın, fizyolojik gözlemin, bunu detayıyla ne kadar iyi şekilde tasdik edeceğini görmeden evvel bunu daha anlaşılır şekilde tanımlayalım.

HEMİSFERLERİN EĞİTİMİ

Sinir akımları, duyu organlarının içine nüfuz eder ve alt merkezlerde refleks hareketlerini ateşleyen, hemisferlerde mevzubahis olan reflekslere müsaade eden, onları denetleyen ya da onların yerine başkalarını koyan fikirleri harekete geçirirler. Tüm fikirler son kertede anımsamalardır, cevaplanması gereken soru şudur: Zihindeki anımsamalara karşılık gelen hemisferlerde süreçler nasıl organize olabilir?[5]

Dört varsayımın kabul edilmesi şartıyla, hiçbir şey bunun yerine getirilebileceği muhtemel bir yolu düşünmekten daha kolay değildir. Bu varsayımlar (ki zaten en nihayetinde kaçınılmazdırlar) şunlardır;

1) Dışarıdan bir duyu organı tarafından harekete geçirildiği zaman, bir nesnenin algılanmasına olanak sağlayan aynı beyinsel işlem, içten diğer beyinsel işlemler tarafından harekete geçirildiğinde aynı nesne hususunda bir ***fikir*** sunacaktır.

5 "Umarım okuyucu fiziksel ve zihinsel olanı bu şekilde karıştırmama ve aynı zamanda da refleks hareketlerinden, hemisferlerden ve anımsamalardan sanki yegâne bir nedensel zincirin homojen nicelikleri ve etmenleriymiş gibi söz etmeme gücenmez. Bunu bile isteye yerine getirdim; köklü haldeki fiziksel bakış açısından, hücreler ve lifler arasındaki olaylar zincirini kendi içinde tamamlanmış olarak düşünmenin kolay olduğunu kabul etsem de, ve bu şekilde düşünmekteyken fikirlerden bahsetmeye gerek yoktur, "yine de bu bakış açısının gerçek dışı bir soyutlama olduğundan kuşkulanmaktayım. Merkezler içerisinde bulunan refleksler, beraberindeki duyguların veya fikirlerin onları yönlendirdiği durumlarda dahi gerçekleşebilmektedir. Diğer bölümde, bu sağduyu pozisyonundan vazgeçmemin sebeplerini göstermeye gayret edeceğim. Bu arada dil, karışık tasvir şekline çok daha kolay adapte olmaktadır ki ikincisini kullanmayı sürdüreceğim. Daha radikal görüşlü bir okuyucu fikir açısından düşünsel işlemi her daim okuyabilir"

2) Şayet 1, 2, 3, 4 numaralı işlemler önceleri birlikte ya da yakın zaman silsilesinde harekete geçirilmişse, bunlardan herhangi birinin, daha sonra geleni harekete geçirilmesi (ister dışarıdan, ister içeriden), diğerlerini de asıl sırayla harekete geçirme eğiliminde bulunacaktır. (Bu sözde birlik yasasıdır.)
3) Alt merkeze yayılan her duyusal uyarılma, yukarıya doğru dağılma ve bir fikri harekete geçirme eğilimindedir.
4) Her fikir eninde sonunda, ya bir hareket meydana getirme ya da aksi halde meydana getirilecek bir hamleyi denetleme eğilimindedir.

Şimdi karşımızda (bu varsayımlar kabul görmüştür.) ilk defa bir mum alevine şahit olan ve belirli bir yaşta olan bebeklerde yaygın olan bir refleks eğilimi sayesinde elini uzatıp, alevi kavramakta olan ve böylelikle parmakları yanmakta olan bir bebek olduğunu farz edelim. Şimdiye dek iki refleks akımı mevzubahistir; ilk olarak Şekil 3'teki 1-1-1-1 çizgisi boyunca gözden, genişleme hamlesine doğru; ve ikincisi, parmaktan eli geriye çekme hamlesine kadar 2-2-2-2 çizgisi boyuncadır.

Şayet bu, bebeğin bütün bir sinir sitemi olsaydı ve refleksler bir kereliğine mahsus olmak üzere doğuştan olsalardı, tecrübe ne kadar sık tekerrür edilirse edilsin davranışlar hiçbir değişikliğe uğramazlardı. Parlak retina görüntüsü, her zaman kolun ileriye doğru atılmasına sebebiyet verirken, parmağın yanması onu her zaman geriye sevk ederdi. Fakat "yanmış çocuğun ateşten ürktüğünü" ve bir tecrübenin genellikle parmakları sonsuza kadar muhafaza ettiğini bilmekteyiz. Mesele, hemisferlerin bu neticeye nasıl varabileceğine şahit olmaktır.

Şemamızı karmaşık hale getirmeliyiz (bkz. Şekil 4). Gözden gelen 1-1 akımı, alt görme merkezine vardığında, aşağıya doğru olduğu kadar yukarıya doğru da tahliye olsun ve hemisferlerdeki ***s1*** algılama işlemini harekete geçirsin; kolun genişleme hissiyatı da kendini izini bırakan bir akıma sevk etsin, ***m1***; yanmış parmak

benzer bir iz bıraksın, *s2*; ve geri çekme hamlesi *m2* bıraksın. Şimdi bu dört işlem, varsayım sonucu, ilkinden sonuncusuna kadar uzanmakta olan *s1-m1-s2-m2* yolu vasıtasıyla birbirleriyle ilişkilendirilecektir, bu şekilde şayet s1'e herhangi bir şey temas ederse, genişleme, yanmış parmak ve geri çekme fikirleri zihinden sırasıyla hızlı bir şekilde geçip gidecektir. Bir sonraki mum alevi gösterildiğinde çocuğun tavrı üzerindeki etkiyi hayal etmek kolaydır. Elbette onu görme, kavrama refleksini harekete geçirir; fakat eş zamanlı olarak hem bu fikri hem de bununla birlikte neticesindeki acıyı ve elin nihai olarak geri çekilmesi fikrini harekete geçirmektedir; ve şayet bu beyinsel işlemler aşağıdaki merkezlerdeki anlık duyumlar üzerinde gücü baskın şekilde içinde barındırırsa, son fikir nihai eylemin yerine getirilmesini sağlayan belirti olacaktır. Kavrama, uğraşın ortasında engellenecek, el geriye sevk edilecek ve çocuğun parmakları kurtarılacaktır. Bütün bunlarda, hemisferlerin herhangi bir kısmi duyu etkisini, herhangi bir özel motor debisiyle *doğuştan* birleştirmediğini varsaymaktayız. Yalnızca aşağıda bulunan refleks merkezlerinde zaten hâlihazırda düzenlenmiş olan bu tür bağlaşımları belirlerler ve izlerini muhafaza ederler. Fakat bu, tecrübeler zinciri hali hazırda belirlendiğinde, kaçınılmaz olarak bunu beraberinde getirmektedir ve ilk baştaki hat bir kez daha dışarıdan etkilenir ve son hat *aslında* var olmadan çok evvel *fikir* bağlamında canlanacaktır. Ve şayet bu son hat daha evvel bir hareket ile birleştirildiyse, bu hareket şimdi gerçek etkinin vuku bulmasını beklemeden sadece ideal bir önermeden kaynaklanabilir. Böylece hemisferlere sahip olan bir hayvan gelecekteki şeyleri *öngörerek* eylemde bulunur; veya önceki formülü kullanırsak, uzakta bulunan iyi ve kötü düşüncelerden hareket eder. Eğer etkilerin hareketlerle refleks halinde orijinal bağlaşımlarına *paydaşların* isimlerini sunarsak, o zaman hemisferlerin işlevinin yalnızca *paydaşlar arasında kabaca değiş tokuş* sağlamak olduğunu söyleyebiliriz. Doğuştan *sn* duyumunun paydaşı, *mn* hamlesi, hemisferler vasıtasıyla *s1*, *s2* veya *s3* duyumunun paydaşı haline gelirler. Aynı merkezi bir telefon istasyonundaki kamütasyon anahtarlama paneli gibidir. Yeni bir temel işlem mevzubahis değildir; ne bir etki ne de hemisferlere has bir hareket bulunmaktadır; lakin tek başına incelendiğinde daha az gelişmiş makineler açısından imkânsız

olan herhangi bir sayıdaki kombinasyon ve bunun neticesindeki varlığın davranış ihtimallerinde sonsuz bir artış bulunur.

Bütün bunlar, salt bir şema olarak[6] o kadar net ve gerçeklerin genel görünümüyle o kadar uyumludur ki, neredeyse kendisini inancımıza zorla kabul ettirecektir; fakat detaylar hiç de net halde değillerdir. Son yılların beyin fizyolojisi, büyük bir çaba ile hem hemisferlerde hem de aşağıdaki merkezlerde duyumların bu bağlaşımlarının hamlelerle vuku bulduğu yolları çözümlemeye gayret etmiştir.

Bu yüzden, bundan sonra şemamızı bu doğrultuda keşfedilen hakikatlerle sınamalıyız. Bence bunları göz önünde bulundurduktan sonra, şemanın muhtemelen alt merkezleri fazlasıyla makinevari hale getirdiği ve hemisferleri yeteri kadar makinevari hale getirmediği ve neticede biraz yumuşatılması gerektiği sonucuna varacağız. Önceden söyleyebileceğim çok şey mevcut. Bu arada bizi beklemekte olan detaylara dalmadan evvel, meseleye modern açıdan bakarak, ondan yakın zaman önce gerçekleşen frenolojik anlayışla mukayese edersek şayet, fikirlerimiz bir şekilde net hale gelecektir.

FRENOLOJİK ANLAYIŞ

Bir anlamda Gall, beynin, zihinsel faaliyetlerimize nasıl hizmet ettiğini detaylı bir biçimde izah etmeye çalışan ilk kişiydi. İzlediği rota çok basitti. Fakülte psikolojisini zihinsel bağlamda ultimatom olarak kabul etti ve daha fazla psikolojik analizde bulunmadı. Nerede sağlam bir karakter niteliğine sahip birisine rastlasa, onun kafasını incelerdi. Ve belli bir bölgede ikincisini dikkat çekici bulmasına rağmen, daha fazla uzatmadan, o bölgenin sözü geçen niteliğinin veya gücünün "organı" olduğunu ifade etti. Bu niteliklerin çok çeşitli yapıları vardı, bazıları "ağırlık" ya da "renk" gibi basit duyarlılıklar; bazıları "yemek yeme arzusu" ya da "aşk tutkusu" gibi içgüdüsel eğilimler; ve diğerleri

6 Bundan sonra kısaca "Meynert Şeması" olarak isimlendireceğim zira çocuk ve alev örneğinin yanında, hemisferlerin aşağıdaki merkezlerde doğuştan birleşen duyumların ve hamlelerin izdüşümü ve iştirakı adına ekstra bir yüzey olduğu doğrultusundaki bütün genel fikir Avustralyalı anatomist Th, Meynert'a aittir. Görüşlerinin popüler açıklaması için " Zur Mechanik des Gehirnbauesl isimli broşüre bakınız, Viyana, 1874. Bunların en son gelişimi, ön beyin rahatsızlıkları konusunda klinik bir tez olan "Psikiyatri" adlı eserinde somutlaşmıştır, B.Sachs tarafından çevrilmiştir, New York, 1885.

yine "vicdanlı oluş", "bireysellik" gibi karmaşık sonuçlardı. Frenoloji, çok geçmeden bilim insanları arasında itibarını kaybetti çünkü gözlem, büyük yeteneklerin ve büyük sükselerin birlikte var olmada başarısız olabileceğini göstermekte gibiydi; Gall'ın şeması isabetli bir belirlemeye müsaade etmeyecek derecede engindi-hangimiz kendi kardeşlerimiz için bile *ağırlık* ve *zaman* algılarının iyi gelişip gelişmediğini ifade edebiliriz? Çünkü Gall ve Spurzheim'ın müritleri bu hataları fark edilir biçimde düzeltemediler; ve son olarak bütün beceriler analizi psikolojik açıdan muğlak ve hatalıydı. İlmin popüler profesörleri yine de popüler kitlelerin hayranlığına hakim olmayı sürdürmüşlerdir. Frenolojinin, beynin farklı kısımları konusundaki bilimsel merakımızı ne kadar az tatmin etse de, zeki pratisyenlerin kullanımında karakter okuma becerisinde kullanışlı bir çözüm olabileceğine şüphe yok gibi duruyor. Gaga bir burun ve kuvvetli bir çene genellikle pratik enerjinin; yumuşak, narin eller ise saf duyarlılığının belirtileridir. Yine de dikkat çekici bir göz lisan üzerindeki gücün, boğa boynu da duygusallığın belirtisi olabilir. Fakat gözün ve boynun arkasında bulunan beyin, çenenin, iradenin organı ya da elin, zarifliğin *organı* olmasından daha çok belirtilen gücü olmak mecburiyetinde değildir. Bununla beraber, zihin ve beden arasındaki bu ilişkilere o kadar sık rastlanır ki, frenolojistler tarafınca sunulan özellikler genellikle bilgi ve sezgi açısından kayda değerdir.

Frenoloji, sorunu tekrar ifade etmekten başka bir şey yapmaz. "Çocukları neden seviyorum?" sorusuna, "Çünkü sen çok çocukluluğa eğilimli iri bir organa sahipsin." diye yanıtlamak, izah edilecek olguyu tekrar isimlendirmek demektir. Benim çok çocukluluğum nedir? Hangi zihinsel unsurlardan oluşmaktadır? Peki, beynin bir parçası nasıl onun organı *olabilir*? Bir zihin bilimi, "çok çocukluluk" gibi karmaşık tezahürleri *unsurlarına* indirgemelidir. Bir beyin bilimi, unsurlarının işlevlerine dikkat çekmelidir. Zihin ve beyin arasındaki ilişkiler açısından bir bilim, başta gelenin, ikincisinin temel işlevlerine nasıl denk geldiğini göstermelidir. Fakat frenoloji, bazı bazı rastlanan tesadüfler haricinde, hiçbir unsuru hesaba katmaz. "Becerileri" kural babında belli bir zihinsel tavır açısından enikonu donanımlı şahsiyetlerdir. Mesela, lisan "becerisini" ele alalım. Aslında, bir sürü farklı güçleri barındırır. Öncelikle somut şeylerin imgelerine ve soyut nitelikler ve ilişkilere dair

fikirlere sahip olmalıyız; daha sonra sözcüklerin bilgisine ve ardından her bir fikri veya imgeyi belirli bir sözcükle ilişkilendirme kapasitesine sahip olmalıyız ki, sözcük duyulduğunda fikir hemen zihnimize girsin. Aksine, fikir zihnimizde meydana gelir gelmez, kelimenin zihinsel bir imgesini onunla ilişkilendirmeli ve bu imge vasıtasıyla kelimeyi fiziksel ses olarak tekrar üretmek amacıyla seslendirme aygıtınızı harekete geçirmeliyiz. Bir dili okumak veya yazmak için diğer unsurların da takdim edilmesi gerekmektedir.

Ancak konuşma yetisinin tek başına, zihnin sahip olduğu neredeyse tüm temel güçleri, hafızayı, hayal gücünü, çağrışımı, yargılamayı ve iradeyi devreye sokacak kadar karmaşık olduğu açıktır. Beynin böyle bir yetiyi barındırmaya yetkin bir bölümünün minyatür bir tam beyin olması gerekir; tıpkı bu yetinin kendisinin gerçekten de tüm insanın bir özelliği, bir tür homunculus olması gibi. Yine de frenolojik organlar çoğunlukla bu tür homunculuslardır. Lange'ın dediği gibi;

"Küçük insanlardan oluşan bir parlamentomuz var; tıpkı gerçek bir parlamentoda olduğu gibi her birisinin tek bir fikri var ve bu fikrin egemen olması için aralıksız bir şekilde mücadele veriyorlar" sevgi, kararlılık, umut ve sükûnet. "Frenoloji bize bir ruhtan ziyade kırk ruh sunar, her birisi yalnızca bütün bir psişik yaşamın olabileceği kadar muammalıdır. Sonra geleni etkin unsurlara bölmek yerine, onu kendine has karakterdeki kişilere böler. Köylüler, ruhani çobanları kendilerine lokomotifin yapımını anlatmak için saatler harcadıktan sonra X'e, "Herr Pastor, içinde bir at olduğuna eminim," diye seslendiler. İçinde bir at olmasıyla hakikaten her şey netliğe kavuşur, yeterince garip bir at olsa dahi-at bizzat hiçbir izah gerektirmez! Frenoloji, hayaletvari ruh varlığının ötesine geçmek üzere bir başlangıç yapar, fakat kafatasını aynı sıradaki hayaletlerle doldurarak son bulur."[7]

Modern Bilim meseleyi çok farklı bir şekilde ifade etmektedir. *Beyin ve zihin, algı merkezi ve motor gibi basit unsurlardan oluşmaktadır.* "En alttan en gelişmişe kadar bilincin alt katmanı bütün sinir merkezleridir", diye ifade etmektedir Dr. Hughlings Jackson,[8] etkileri ve hamleleri betimleyen sinirsel düzenlemelerden başka bir şeyden oluşmamaktadır.

7 Geschichte des Materialismus, 2d ed., II. s 345.

8 West Riding Asylum Raporları, 1876, s. 267

Beynin başka hangi maddelerden meydana getirebileceğini bilmiyorum." Meynert, hemisferlerin, korteksin, bedenin her kası ve her hassas noktası için izdüşüm yüzeyi olarak adlandırdığı zaman konuyu benzer şekilde betimlemektedir. Kasların ve hassas noktaların her biri bir kortikal nokta ile *betimlenir* ve beyin, zihinsel tarafta birçok fikre tekabül ettiği bütün bu kortikal noktaların sonucundan başka bir şey değildir. *Gelgelelim, duyum fikirleri, hareket fikirleri, psikolojideki çağrışımcılar tarafından zihnin oluşturulduğu temel faktörlerdir.* İki analiz arasında tam bir paralellik vardır; çizgilerle birleştirilmiş ufak noktalar, daireler veya üçgenlerden oluşan aynı şema, beyinsel ve zihinsel işlemleri de eşit ve iyi şekilde temsil etmektedir; noktalar, hücreleri veya fikirleri, çizgiler de lifleri ya da birleşmeleri simgelemektedir. Daha sonra bu analizi zihinle alakalı olduğu kadarıyla eleştireceğiz; fakat hakikatleri ziyadesiyle doğal bir yolla formüle eden bu hipotezin çoğunlukla işe yarar ve kullanışlı olduğuna kuşku yoktur.

Şayet, o zaman çeşitli biçimlerde bağ kurulmuş motor ve duyusal fikirlerin zihnin malzemeleri olduğunu kabul edersek, zihnin ve beynin ilişkilerinin tam bir şemasına ulaşmamız için yapmamız gereken tek şey, hangi duyusal fikrin, hangi duyusal izdüşüm yüzeyine ve hangi motor fikrin, hangi kasla ilintili izdüşüm yüzeyine tekabül ettiğini saptamaktır. Birliktelikler daha sonrasında çeşitli yüzeyler arasında bulunan lifli bağlantılara tekabül edecektir. Çeşitli temel fikir türlerinin bu bariz *beyinsel lokalizasyonu*, birçok fizyolog tarafından bir "önerme" olarak incelenmiştir; (örneğin:Munk) ve sinir psikolojisi içerisinde mevcut kuşağın şahit olduğu en coşkulu tartışma da *lokalizasyon sorunu* olmuştur.

HEMİSFERLERDE LOKALİZASYONUN İŞLEVLERİ

1870 yılına dek egemen olan düşünce, Flourens'ın güvercin beyni üzerinde gerçekleştirdiği deneylerin mantık hale getirdiği, yani hemisferlerinin farklı işlevlerinin kendi içerisinde ayrılmadığı, fakat her birisinin organın bütününün desteğiyle devam ettirildiği düşüncesiydi. Fakat 1870 yılında Hitzig, bir köpeğin beyninde, korteksin belirli bölgelerinin elektrik tahrişi vasıtasıyla epey özelleştirilmiş hamlelerin üretilebileceğini ortaya koydu ve yarım düzine yıl sonrasında Ferrier ve Munk, iritasyon ya da eksizyon ya da her iki yolla, görme, dokunma,

işitme ve koku alma duyularıyla ilişkili eşit miktarda belirli bölgelerin olduğunu ispatlarlar sanki. Lakin, Munk'ın özel duyusal lokalizasyonları Ferrier'inkilerle bağdaşmamaktaydı; Goltz ise imha deneylerinden her türlü katı lokalizasyona karşı bir neticeye ulaşmıştır. Tartışma henüz sona ermiş değil. Tarihsel olarak daha fazla bir şey ifade etmeye koyulmayacağım, fakat meselelerin mevcut olduğu durumu hakkında kısaca bilgi sunacağım. *Çok iyi bir biçimde* kabul görmüş bir şey varsa o da şudur ki; Rolando yarığının her iki tarafında bulunan "merkezi" kıvrımlardır ve (en azından maymunda) calloso marjinal kıvrım, (bir beyin hemisferinin diğerine karşı uygulandığı mesiyal yüzeyde sürekli olarak onlarla olan) korteksten çıkan bütün motor hareketlenmelerin pons, soğanilik (bulbus) ve omurilik bölgesindeki yürütme merkezlerine ilerlerken geçtikleri bölgeyi oluşturur ve kas kasılmaları son çare olarak buradan tahliye edilir. Bu sözde "motor kısmının" varlığı, aşağıda art arda verilen ispatlarla ortaya konmaktadır;

(1) ***Kortikal Tahrişler*** Köpeklerde, maymunlarda ve diğer hayvanlarda bahsedilen kıvrımların yüzeyine uygulanan ufak yoğunluktaki elektrik akımları, yüzeyin bir noktasının veya diğerinin rahatsız edilmesine nazaran suratta, ön uzuvda, arka uzuvda, kuyrukta ya da gövdede iyi belirlenmiş hamleler üretmektedir. Bu hareketler neredeyse sabit bir şekilde beyin iritasyonlarının ters tarafını etkilemektedir: Sol lob uyarıldığı takdirde, hamle sağ bacak, suratın yanı vb.dir. Bu deneylerin geçerliliğine karşı öncelerde meydana çıkan bütün itirazların üstesinden gelinmiştir. Hamleler kesinlikle akımın, aşağıya doğru yayılmasıyla beyin kökünün iritasyona uğramasından kaynaklanmamaktadır, zira; ***a***) mekanik iritasyonlar, elektriksel iritasyonlardan daha az kolay halde de olsa bunları üretecektir; ***b***) Elektrotların yüzeye yakın bir noktaya kaydırılması, akımın değişime uğramış iletimiyle izahı olmayan şekilde hamleyi değiştirir; ***c***) şayet belli bir hamlenin kortikal merkezi, keskin bir bıçakla kesilerek ait olduğu yerde bırakılırsa, elektrik iletkenliği operasyonla fiziksel olarak değişime uğramasa da, fizyolojik iletkenlik ortadan kaybolur ve aynı güçteki akımlar artık eskiden gerçekleştirdikleri hamleleri üretmezler; ***d***) elektrik dürtüsünün kortekse uygulanması neticesinde meydana gelen hamle arasında bulunan zaman aralığı, korteksin iritasyonu iletirken sadece fiziksel olarak değil fizyolojik olarak da hareket etmesi durumunda ne olacaksa o

olacaktır da. Bir sinir akımının refleks eylem vasıtasıyla bir kası harekete geçirmek amacıyla omurilikten geçmesi gerektiği zaman, bu süre, direkt olarak motor sinirden geçmesine kıyasla daha uzun haldedir; kordonun hücrelerinin tahliye olması belirli bir zaman alır. Benzer şekilde, bir dürtü direkt olarak kortekse uygulandığı zaman, kas, korteks üzerindeki konum kesildiğinde ve elektrotlar aşağıda bulunan beyaz liflere uygulandığında, olduğundan saniyenin iki ya da üç yüzde biri kadar geç kasılmaktadır.[9]

(2) ***Kortikal Ablasyon.*** Bir köpekte ön bacağın hareket etmesini sağlayan kortikal nokta kesilip alındığında, söz konusu bacak normal dışı şekilde etkilenir. Önce felçli gibi görünmektedir. Fakat, çok geçmeden diğer bacaklarla birlikte kullanır ama vahim şekilde.

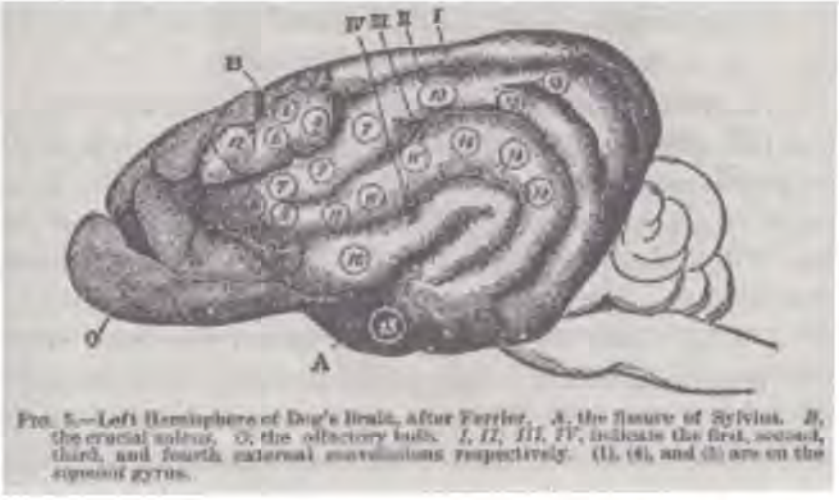

FIG. 5.—Left Hemisphere of Dog's Brain, after Ferrier. *A*, the fissure of Sylvius. *B*, the crucial sulcus. *O*, the olfactory bulb. *I, II, III, IV*, indicate the first, second, third, and fourth external convolutions respectively. (1), (4), and (5) are on the sigmoid gyrus.

Hayvan ağırlığını pençenin üzerine vermemektedir, sırt yüzeyinde durmasına müsaade etmektedir, diğer bacağını çaprazlar biçimde durmaktadır, şayet masanın kenarından sarkmaktaysa çıkarmamaktadır, operasyondan evvel yapabiliyorsa bundan böyle emir dahilinde "pati

9 Çeşitli itirazların ayrıntılı bir tartışması için Ferrier'in "Functions of the Brain", 2d,ed s.227-234ve Fronois Franck'ın "Leons sur les Fonctions Motrices du Cerveau" (1887), Leon 31 isimli eserlerine göz atınız. Kortikal noktaların iritasyonuna bağlı en dikkatle yaptığı hatasız deneyler Paneth'in Pflüger's Archiv, cilt 37, s.528'dekilerdir. Bu operasyonların bazılarında, noktanın yerini tam olarak belirlemek amacıyla, korteks, elektrikle harekete geçirilmiş ve öncelikle köpeklerde ve maymunlarda gözlemlenen hamleler daha sonra insanlarda teyit edilmiştir.

verememektedir", patisini zemini kazımak için ya da önceden bir kemiği kavramak için kullanmamaktadır, pürüzsüz bir zeminde koşarken ya da kendisini sallarken pençenin kaymasına müsaade etmektedir vesaire. Hareketlilik kadar her cinsten hassasiyet de azalmış gibi görünmektedir, fakat bunu daha sonra konuşacağım. Dahası, köpek istemli hamleler içerisinde dümdüz ilerlemekten ziyade beyin lezyonunun bulunduğu tarafa doğru dönme eğilimindedir. Bütün bu belirtiler yavaş yavaş azalma gösterir, bu durumda çok ciddi bir beyin lezyonunda dahi köpek sekiz ya da on hafta sonra sağlıklı bir köpekten ayırt edilemez hale gelir. Yine de, ufak bir kloroformizasyon, buna rağmen rahatsızlıkları tekrar üretecektir. Köpeğin ön ayaklarını kaldırdığı ve olağandan daha kuvvetli bir biçimde aşağıya doğru indirdiği hamlelerde kesin bir ataksik koordinasyon noksanlığı bulunmaktadır, fakat sorun alelade bir koordinasyon noksanlığı değildir.

Felç de mevcut değil. Yerine getirilen hamlelerin kuvveti her zamanki kadar heybetlidir, motor bölgesinde büyük ölçüde tahribatı olan köpekler eskiden olduğu gibi yükseğe zıplayabilir ve eskisi gibi sert şekilde ısırabilirler, fakat etkilenen kısımlarla *bir şeyler* yapmak adına *daha az rahat hareket* ediyor gibiler. Köpeklerin motor bozukluklarını herkesten daha ihtiyatlı bir biçimde inceleyen Dr. Loeb, bunları *toplu bir şekilde*, lezyonun ters tarafına doğru bütün inervasyon işlemlerinde artmakta olan bir ataletin tesirleri olarak tasavvur etmektedir. Bu tür hamlelerin hepsi, yerine getirilmeleri için olağandışı bir çaba gerektirmektedir; ve yalnızca normal çaba gösterildiği takdirde tesir anlamında yetersiz kalırlar.[10]

Bir köpeğin motor bölgesi çıkarıldığında dahi, herhangi bir kısımda kalıcı felç yaşanmaz, yalnızca bedenin iki tarafı mukayese edildiğinde nispeten tuhaf bir türden atalete rastlanır; ve bu durum birkaç hafta geçtikten sonra hemen hemen hiç fark edilmez hale gelir. Prof. Goltz, sol lobunun bütünü tahrip olmuş ve vücudunun sağ yarısında yalnızca ufak bir motor ataleti mevcut bir köpeği tasvir etmiştir. Bilhassa kemirirken bir kemiği kavramak veya bir et parçasına uzanmak için sağ pençesini kullanabilmekteydi.

10 J. Loeb: 'Beiträge zur Physiologie des Grosshirns;' Pflüger's Arciv, XXXIX. 293. Yazarın ifadesini basitleştirmekteyim.

Şayet operasyonlardan evvel patisini vermesi öğretilmiş olsaydı, bu becerinin de geri gelip gelmediğini görmek tuhaf olurdu. Dokunsal duyarlılığı sağ tarafında kalıcı olarak azalmıştı.[11] *Maymunlarda* motor bölgedeki korteksin ablasyonu sonrasında gerçek bir felç meydana gelmektedir. Bu felç, beyin kısımlarının çıkarılmasıyla vücudun değişen kısımlarını etkilemektedir. Maymunun ters taraftaki kolu ya da bacağı sarkık durur ya da en fazla ilgili hamlelerde ufak bir rol alır. Bütün bölge çıkarıldığı zaman, kolun, bacaktan daha fazla etkilendiği gerçek ve kalıcı bir hemipleji meydana gelir; ve bunu aylar sonra, köklü hemiplejiden sonra tıpkı insandaki gibi kasların kasılması takip etmektedir.[12] Schaefer ve Horsley'e göre, her iki taraftaki marjinal kıvrımın tahribata uğramasından sonra gövde kasları da felç olur (bkz. şekil 7). Köpekler ve maymunlar arasındaki bu farklılıklar, herhangi bir hayvan cinsi üzerinde yapılan deneylerden genel sonuçlar elde etmenin tehlikesini göstermektedir.

Son olarak adı verilen yazarlar tarafından maymun beynindeki motor bölgelerle ilgili sunulan şekilleri eklemekteyim.[13]

11 Goltz: Pflüger's Archiv, XLII. 419.

12 Hemipleji tak taraflı inme anlamına gelir.

13 Philosophical Transactions,cilt. 179, s. 6, 10(1888). Daha sonraki bir makalede Beevor ve Horsley lokalizasyon meselesini daha detaylı bir biçimde inceleyerek yegane kasların ya da yegane parmakların kasılmasının sağlanabileceği noktaları göstermektedirler.

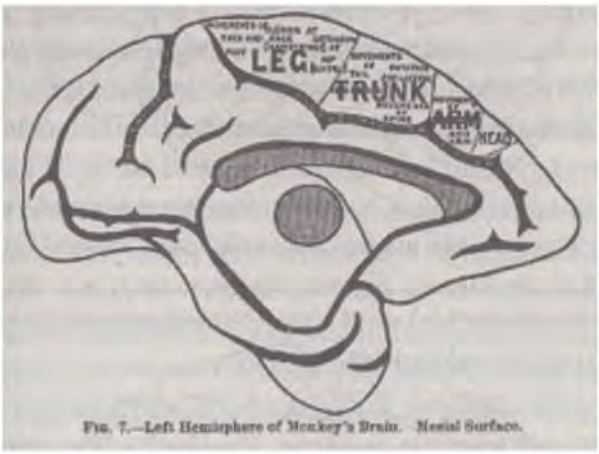
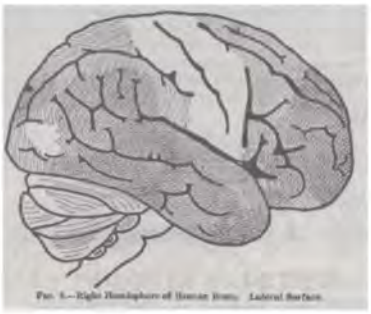
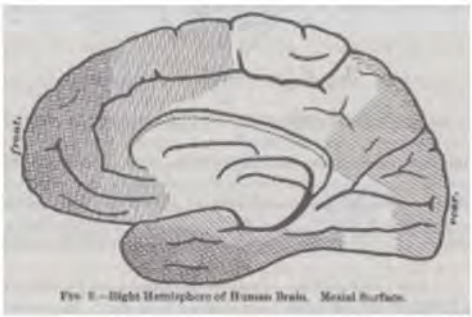

Fig. 7.—Left Hemisphere of Monkey's Brain. Mesial Surface.

İnsanda kaza ya da hastalık (tümör, kanama, beyin sulanması, vb.) neticesinde meydana gelen kortikal ablasyonların *ölüm sonrasında* gözlemlenmesine zaruri şekilde mecbur bırakılmış durumdayız. Yaşam boyunca bu tarz durumların neticesi ya lokalize spazm ya da ters tarafta bulunan belli kaslardaki felçtir. Bu neticeleri sabit bir şekilde doğuran kortikal alanlar, az evvel köpek, kedi, maymun, vb. üzerinde çalıştığımız alanlarla benzerdir. Şekil 8 ve 9, Exner tarafından dikkatle incelenmekte olan 169 vakanın sonuçlarını belirtmektedir. Taralı kısımlar, lezyonların motor bozukluk oluşturmadığı alanlardır. Beyaz bırakılanlar aksine, bir tür motor bozukluğu olmadan katiyen hasar almamıştır.

İnsandaki kortikal tözdeki hasarın yoğun olduğu durumlar içerisinde felç kalıcıdır ve aynı maymunda olduğu gibi felçli kısımlarda kas rijiditesi ile neticelenir.

(3) *Azalmakta olan dejenerasyonlar* korteksin rolandik alanlarının, kordonda bulunan motor kanallarıyla yakın bağlantısını gözler önüne sermektedir. İnsanda veya daha az gelişmiş hayvanlarda bu bölgeler tahribata uğradığı zaman, ikincil skleroz olarak bilinmekte olan garip bir bozulmaya yatkın olan değişimin, beynin beyaz lif içerikli maddesi boyunca aşağıya doğru büsbütün kati bir yaklaşımla yayıldığı, iç kapsül, bacak ve ponstan geçerek soğaniliğin (bulbusun) ön piramitlerine ve oradan da (kısmen diğer tarafa geçer vaziyette) aşağıya doğru omuriliğin ön (doğrudan) ve yan (çapraz) kolonlarına doğru yol alan belli bariz zincirleri etkilediğine rastlanır.

(4) Rolandik alanların, kordonun bu motor kolonları ile sürekliliğinin *anatomik ispatı* da aşikârdır. Flechsig'in "Pyramidenbahn"ı, omurilik piramitlerinden yukarıya doğru uzanan ve iç kapsül ile korona radiatadan geçerek mevzubahis kıvrımlara erişen sürekli bir zincir (insan embriyosunda, lifleri, beyaz "miyelin kılıf"ını elde etmeden evvel bariz şekilde takip edilebilir (Şekil 10).

Beynin alt doku maddesinin hiçbirinin bu mühim lifli zincirle herhangi bir bağlantısı mevcut gözükmemektedir. Doğrudan, korteksten omurilikte bulunan motor dizilimlerine geçiş yapar, tıpkı motor sinirlerin beslenmeleri açısından omurilikte bulunan hücrelere tabi olması gibi, uygun beslenmesi için (dejenerasyon gerçeklerinin gösterdiği gibi) kortikal hücrelerin etkisine tabidir. Bu motor zincirin, akışının ulaşılabilir herhangi bir kısmında elektriksel olarak uyarılmasının, kortikal yüzeyin harekete geçirilmesinin meydana getirdiği hamlelere benzer hamleler ortaya çıkardığı köpeklerde belirtilmiştir.

Korteksteki motor lokalizasyonunun en yol gösterici ispatlarından birisi, günümüzde afemi veya *motor afazisi* olarak adlandırılan hastalık vasıtasıyla gelişen hastalıktır. Motor afazisi, ne ses kaybı ne de dil ya da dudak felcidir. Konuşma için gerekli olanlar haricinde, hastanın sesi her zamanki gibi kuvvetlidir, hipoglossal ve cilt sinirlerinin bütün inervasyonları kusursuz bir biçimde ilerleyebilir. Gülebilir,

ağlayabilir ve şarkı bile söyleyebilir; fakat ya hiç kelime sarf edemez; ya da birkaç manasız basmakalıp yapılar onun yegâne konuşmasını oluşturmaktadır; ya da saçma sapan ve zihni karışmış şekilde konuşur, sözcükleri yanlış telaffuz eder, yanlış yerleştirir ve farklı safhalarda yanlış şekilde kullanır.

Zaman zaman konuşması belirsiz hecelerden oluşan bir bulamaca dönüşmektedir. Salt motor afazi vakalarında hasta hatalarını fark eder ve bunlardan yoğun bir şekilde acı duyar. Her ne zaman bir hasta böyle bir durum dâhilinde ölse ve beyninin araştırılmasına müsaade edilse, en aşağı ön girusun (bkz. şekil.11) hasar kaynağı olduğu anlaşılır. Broca bu gerçeği ilk defa 1861 yılında fark etti ve o zamandan bu yana girus Broca'nın Kıvrımı ismini taşıdı.

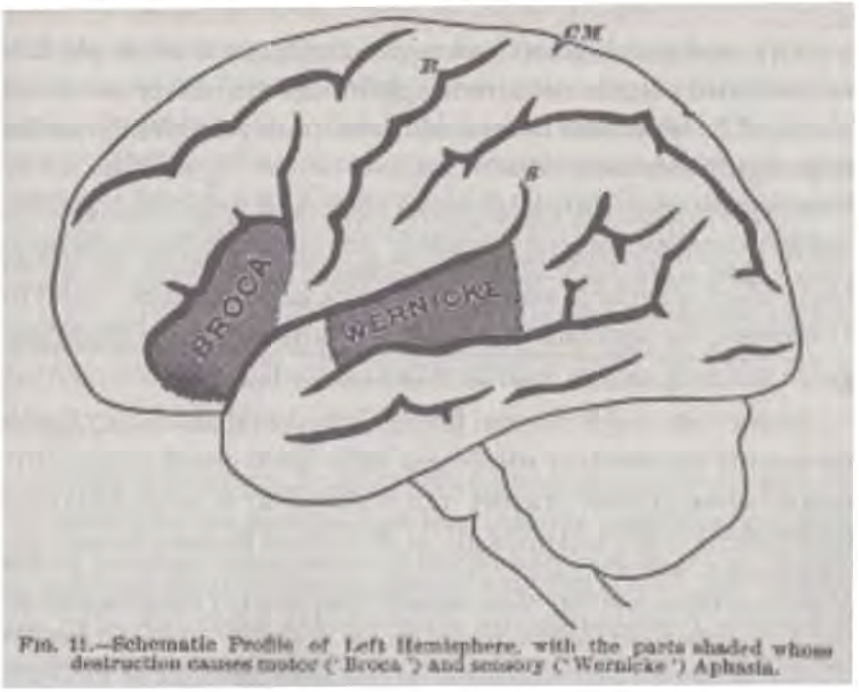

FIG. 11.—Schematic Profile of Left Hemisphere, with the parts shaded whose destruction causes motor ('Broca') and sensory ('Wernicke') Aphasia.

Sağlaklarda hasar sol hemisferde, solaklarda ise sağ hemisferde mevcuttur. Aslında çoğu insanın sol beyni baskındır, yani bütün hassas ve özelleştirilmiş hamleleri sol hemisferin yetkisine devredilmektedir. Bu taraz hamlelerde, alelade olan sağ elin kullanımı bu gerçeğin bir neticesi durumundadır; bu netice, sol hemisferden liflerin çoğunun

vücudun yalnızca sağ yarısına geçmesine sebep olan liflerin geniş çaplı dekuzasyonu sebebiyle dış kısma doğru kendini gösterir. Fakat sol beynin baskın olması, eşit miktarda mevcut olabilir ve dışarıdan kendini göstermeyebilir. Bu vücudun *her iki kısmında* bulunan organların sol lob tarafından idare edildiği her yerde meydana gelebilir ve konuşma olarak adlandırdığımız ziyadesiyle hassas ve özel olan motor servisinde bulunan konuşma organları işte tam da böyle bir husus takdim ediyor gibidir. Her iki hemisfer de tıpkı her ikisinin de gövde, kaburga ve diyafram kaslarını çift taraflı şekilde harekete geçirebildiği gibi bunları çift taraflı bir şekilde harekete geçirebilmektedir. Gelgelelim, konuşmanın özel hamleleri hususunda , (afazi gerçeklerinden) çoğu insanda sol hemisferin alışıldık şekilde özel sorumluluğu üzerine aldığı tezahür etmektedir.

Ters taraftaki lob, yemek yerken gereken değişik hamleler gibi daha az özelleştirilmiş eylemlerin yerine getirilmesi için hâlâ orada mevcut olsa dahi, bu hemisferin normal seyrinden çıkışı gerçekleştiğinde, konuşma gerçekleşmemiş olur.

Broca'nın alanının, maymunların elektrik akımları vasıtasıyla harekete geçirildiklerinde dudak, dil ve gırtlak hamlelerini doğurduğu tespit edilen kısımlarla benzer olduğu fark edilecektir (bkz. Şekil 6). Dolayısıyla, bu organlara giden motor uyarımların beyni alt ön bölgeden terk ettiğine dair kanıtlar olabildiğince tamdır.

Motor afazi mağdurlarının genellikle başka rahatsızlıkları vardır. Bu konuda bizi alakadar edenlerden birisi *agrafi* olarak isimlendirilmiştir, *yazma* gücünü yitirirler. Yazıyı okuyabilir ve idrak edebilirler, fakat kalemi ya hiç kullanmazlar ya da kalemle korkunç hatalar gerçekleştirirler. Burada lezyonun kaynağı, neticeye varmak açısından yeterli sayıda iyi vakanın mevcut olmamasından dolayı daha az iyi saptanmaktadır.[14] Bununla beraber, (sağlak insanlarda) sol tarafta mevcut olduğuna şüphe yoktur ve bu hizmet için özelleştirilmiş el ve kol alanlarının unsurlarından oluştuğu hususunda çok az şüphe bulunmaktadır. Bu belirti, diğer kullanımlar açısından mevcut durumda bulunan az sayıda engellilik olduğunda ya da hiç engellilik olmadığında

14 Nothnagel ve Naunyn Die Localization in den Gehirnkrankheiten (Wiesbaden, 1887), s.34

var olabilir. Şayet iyileşmezse, hasta genellikle sağ lobunu eğitir, yani sol eliyle yazmayı öğrenir. Birkaç sayfa sonra daha fazla söz edeceğimiz diğer vakalarda, hasta hem kendiliğinden hem de dikteyle yazabilir, fakat kendi yazdıklarını dahi okuyamaz! Bütün bu olgular, şimdi çeşitli duygular ve hamleler açısından farklı beyin merkezleri ve bunları bir araya getiren kanalların vasıtasıyla oldukça net bir şekilde izah edilmektedir. Fakat bu mevzuların titizlikle tartışılması genel psikolojiden ziyade tıbba ait olmaktadır ve ben burada yalnızca motor lokalizasyon ilkelerini anlatmak amacıyla kullanabilirim.[15] Görme ve işitme başlıkları altında biraz daha fazla şey belirteceğim.

İncelediğim farklı ispat yaklaşımları, *korteksi bırakan bütün motor dürtülerinin*, sağlıklı hayvanlarda *Rolando yarığı etrafındaki kıvrımlardan geçtiği* önermesini kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, iş korteksi bırakmakta olan bir motor dürtüye tam anlamıyla neyin dahil olduğunu tanımlamaya gelince, durumlar daha muğlak bir hâl alır. Dürtü söz konusu kıvrımlardan bağımsız şekilde mi başlangıç yapmakta yoksa başka bir yerde başlangıç yapıp yalnızca akıp gidiyor mu? Ve bu merkezlerin faaliyeti psişik faaliyetin hangi kısmi aşamasına tekabül etmektedir? Fikirler ve otoriteler burada ayrılırlar, fakat sorunun bu daha derin olan açılarına giriş yapmadan evvel, işitme ve koku duyma arasındaki ilişkileri hususunda ortaya konmuş gerçeklere şöyle bir göz atmak daha iyi olacaktır.

Görme

Ferrier alanda bulunan ilk kişiydi. Maymunda *angüler* kıvrım (ki "iç parietal" ve "dış oksipital" yarıklar arasında uzanan ve Şekil 6'da Slyvius yarığının tepesi etrafında bükülmekte olan) harekete geçirildiğinde, gözlerin ve başın sanki görüşü sağlamak için hamlede bulunduğunu tespit etti, ve bu göz kökünden çıkarıldığında, karşıdaki gözde büsbütün ve kalıcı bir körlüğün meydana geleceğini zannetmekteydi. Munk tıpkı köpeklerdeki gibi maymunlarda da *oksipital lobun* tahribata uğramasından sonra büsbütün ve kalıcı körlüğün meydana geldiğini çok geçmeden beyan etti ve angüler girus'un görme ile hiçbir ilgisinin

15 Motor afazi konusundaki bilgilerimizin tarhçisine ilişkin ulaşılabilir bir açıklama W.A. Hammond'un "Treatise on the Diseases of the Nervous System" isimli kitabının VII. Bölümünde mevcuttur.

olmadığını, yalnızca gözyuvarının dokunsal duyarlılığın kaynağı olduğunu belirtti. Munk'ın gözlemleri konusundaki kesin tavrı ve teorik kibri, bir otorite olarak mahvolmasına sebebiyet vermiştir. Ancak kalıcı değere sahip iki şey meydana getirdi. Bu viviseksiyonlar içerisinde duyusal ve *psişik* körlük arasında ayrım yapan ve bir operasyon vasıtasıyla ilk defa bozulmaya uğradıktan sonra görme işlevinin *restitüsyon* olgusunu tasvir eden ilk kişiydi, ve yalnızca bir lob hasara uğradığında meydana gelen görme bozuklarının *hemiyopik* özelliğinin farkına varan ilk kişidir. Duyusal körlük, ışığa karşı mutlak duyarsızlıktır, psişik körlük optik etkilerin *anlamının* farkına varamamaktır, aynı bir sayfa Çince baskı görmemize karşın bize hiçbir şey ifade etmemesi gibidir. Hemiyopik görme bozukluğu, hiçbir retinanın tamamıyla etkilenmediği, fakat mesela, *her bir* retinanın sol tarafının kör olduğu, böylelikle hayvanın sağ tarafına doğru boşlukta bulunan hiçbir şeyi görmediği durumdur. Sonraki gözlemler, gelişmiş hayvanlarda tek bir hemisferin tahribata uğramasından kaynaklanan bütün görme bozukluklarının hemiyopik özelliğini teyit etmiştir, ve bir hayvanın ortadaki körlüğünün duyusal mı yoksa yalnızca psişik mi olduğu sorusu Munk'ın ilk yayınlarından beri, görme işleviyle alakalı bütün gözlemler dahilinde yanıtlanması gereken en elzem soru olmuştur.

Goltz, Ferrier ve Munk neredeyse eş zamanlı şekilde, görme işlevinin temel olarak hemisferlerin herhangi bir lokalize bölümüyle ilgili olduğunu yadsımasına sebebiyet veren deneyler rapor ettiler. Çok geçmeden pek çok yerden çeşitli sonuçlar gelmeye başladı, bu yüzden meselenin geçmişine daha fazla giriş yapmadan, vakanın mevcut durumunu şöyle rapor edebilirim:[16]

Balıklarda, kurbağalarda ve kertenkelelerde hemisferler tamamen yerinden çıkarıldığında, görme devam eder. Bu durum, kuşlar adına bunu yadsıyan Munk tarafından dahi kurbağalar ve balıklar için kabul edilmektedir.

Munk'ın bütün kuşları, operasyonla hemisferleri alındıktan sonra tamamıyla kör(duyusal anlamda kör) gibiydi. Hemisfersiz varsayılan güvercinlerde alt merkezlerce normalde ham optik duyumların

16 1885'e kadar olan tarih A.Christiani: Zur Physiologie des Gehirnes (Berlin, 1885) isimli eserde rastlanabilir.

muhafaza edildiğini ispatlamak amacıyla bir mumun baş tarafından takip edilmesi ve darbe tehdidini görmezden gelmesi, operasyonun hatalı olmasından mütevellit Munk tarafınca arkada kalan korteksin görsel tabakasının izlerine atfedilmiştir. Fakat Munk'tan sonra bariz olan her türlü sonuçsuzluğu garanti ederek operasyon gerçekleştiren Schrader, iki yahut üç hafta geride kaldıktan sonra bütün güvercinlerinin gördüğüne ve yaradan kaynaklanan engellemelerin ortadan kalktığına rastladı. Her durumda en küçük engellerden dahi kaçındılar, belli başlı tüneklere doğru istikrarla uçtular, vb. mukayese etme adına bu açılardan onlarla bir tutulan bazı sıradan *kör* güvercinlerle *tamamen* farklılık göstermektedirler. Fakat yere dökülüp saçılan besinleri toplamadılar. Schrader lobların ön bölgesinin ufak bir kısmı dahi bırakılsa bunu yerine getireceklerini anladı ve oksipital serebrumlardan mahrum bırakıldıklarında kendi kendilerine beslenmemelerine değil de motora, bir bozukluğa, bir tür sindirim afazisine yordular.[17]

Munk ve muhalifleri bir fikir ayrılığının mevcudiyetinde, beyinde gerçekleşen bir operasyon sonrasında bir işlevin *kaybının*, *muhafaza* edilmesinden ne denli farklı şekilde ehemmiyet teşkil ettiğini ihtiyatla not etmek gerekir. İşlevin kaybolması, kesilen parçaya kesin olarak bağlı olduğunu ortaya koymamaktadır, fakat muhafaza edilmesi bağlı *olmadığını* ortaya koymaktadır, ve malum kayıp doksan dokuz defa gözlemlense ve muhafaza etme yüz tane benzer eksizyon içinde bir defa gözlemlense de doğrudur bu.

Kuşların ve memelilerin kortikal ablasyon vasıtasıyla kör edilebileceğine şüphe yoktur; tek soru şudur ki, böyle olmak zorunda mı? Yalnızca o zaman korteks kati suretle "görme kaynağı" olarak adlandırılabilmektedir. Körlük her zaman, Brown, Séquard ve Goltz'un haklı olarak üzerinde durduğu ve önemi her geçen gün daha da belirginleşen, yaranın uzak kısımlar üzerindeki uzak etkilerinden, engellemelerden, iltihaplanmanın uzantılarından, müdahalelerden, tek kelimeyle, birinden kaynaklanıyor olabilir.

Bu tür etkiler geçicidir; hâlbuki kesilen bölgenin asıl kaybından kaynaklanmakta olan *mahrumiyet belirtileri* (Goltz'un isimlendirmesiyle

17 Pflüger's Archiv, cilt 44, s.176. Munk (Berlin Akademisi Sitzsungsberichte, 1889, XXXI) Schrader'ın imhalarının eksiksiz olduğunu yadsıyarak ithamlara geri dönüş yapmaktadır, Sehsphäre'nin mikroskobik parçaları varlığını sürdürmelidir.

Ausfallserscheinungen) vakanın tabiatından mütevellit kalıcı olması gerekir. Güvercinlerdeki körlük, *kaybolana dek*, muhtemelen görme kaynağının kaybolmasından değil, sadece bu kaynağın faaliyetini geçici olarak azaltan bazı etkilerden kaynaklanmaktadır. Aynı husus, *aşağı yukarı* operasyonların diğer etkileri içinde geçerlidir ve memelilere geldiğimizde bu görüşün ehemmiyetini daha iyi göreceğiz.

Tavşanlarda bütün bir korteksin kaybı, zavallı hayvanların hamlelerine kılavuz olacak ve engellerden kaçınmalarını sağlayacak kadar görme yetisinin muhafaza edilmesiyle bağdaşır durumda gibidir. Gerçi Munk bütün hayvanlarının kör olduğunu saptamasa da, Christiani'nin gözlemleri ve tartışmaları bunu kati şekilde ortaya koymuş gibidir. [18]

Munk köpeklerde de, oksipital lobların ablasyonunun ardından mutlak büsbütün körlüğü saptadı. Daha da ileri giderek, iki retinanın belli kısımlarıyla bağlantılı olduğunu düşündüğü belirli parçalarını detaylı şekilde planladı, bu şekilde korteksin bariz parçalarının tahribata uğraması, aynı ya da ters taraftaki gözün retina merkezinde, üstte, altta ya da sağ yahut sol tarafta körlüğe sebebiyet verdi. Bu kati korelasyonun mitolojik olduğuna dair çok az şüphe mevcut gibidir. Diğer gözlemciler, Hitzig, Goltz, Luciani, Loeb, Exner vs. bir tarafta korteksin hangi kısmı kesilmeye uğrarsa uğrasın genellikle *her iki* göz içerisinde de, ön loblar saldırıya maruz kaldığında hafif ve geçici, oksipital lob hasarın ağzında olduğu zaman ciddi ve sonra gelenin çapı ile orantılı şekilde *hemiyopik* bozukluğun meydana geldiğini saptarlar. Loeb'e göre bu bozukluk, merkezlerin tıpkı normal köpeklerde olduğu gibi retinanın en iyi gören kısımları olarak süregeldiği (ne kadar şiddetli olsa da) bir görme bulanıklığıdır ("hemiambliyopi").

Her bir retinanın lateral ya da temporal kısmı, kendi tarafında bulunan korteks ile eşsiz bir bağlantının içerisinde gibidir. Her birisinin merkezi ve burun kısmı, aksine, ters hemisferlerin korteksi ile bağlantılı gibidir. Herkesten daha geniş bir bakış açısına sahip olan Loeb, hemiambliopiyi, motor bozukluklarını tasavvur ettiği şekilde, yani bütün optik makine içerisinde artış gösteren bir ataletin ifadesi bağlamında tasavvur etmektedir, bunun neticesinde hayvan, lezyonun bulunduğu

18 A.Christiani: Zur Physiol. D. Gehirnes (Berlin, 1885), bölümler. II, III, IV. H. Munk: Berlin Akad. Stzgsb. 1884, XXIV

tarafın karşısında yer alan uzayın yarısından gelmekte olan etkileri daha büyük çabayla yanıtlamaktadır. Mesela, şayet bir köpekte sağ hemiambliyopi mevcutsa ve aynı zamanda önüne iki parça et asıldığında, önce her zaman soluna doğru döner. Fakat, şayet lezyon hafifse, sağ tarafında bulunan et parçasını *sallamak* (bu güdüyü daha güçlü hale getirir) öncelikle onu yakalamasına neden olur. Şayet yalnızca bir parça et verilirse, hangi taraf olursa olsun onu kapar.

Her iki oksipital lob da geniş çapta tahribe uğradığı zaman büsbütün körlük meydana gelebilir. Munk "Sehsphäre"sını detaylı bir şekilde planlar ve körlüğün şekil 12 ve 13'te A, A olarak işaretlenen gölgeli kısmın tümü lezyon içerisine dahil olduğu takdirde meydana gelmesi gerektiğini ifade eder. Diğer gözlemlerin çelişkili raporlarını, eksik ablasyona dayalı olarak izah etmektedir.

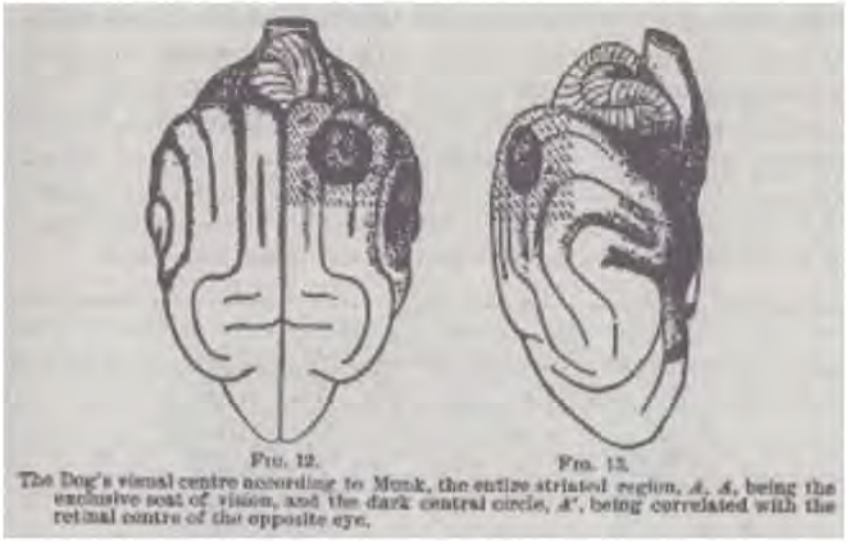

FIG. 12. FIG. 13.

The Dog's visual centre according to Munk, the entire striated region, *A*, *A*, being the exclusive seat of vision, and the dark central circle, *A'*, being correlated with the retinal centre of the opposite eye.

Fakat Luciani, Goltz ve Lannegrace, Munk'ın Sehsphäre'sının birden fazla çift taraflı imhasını ve birkaç hafta içerisinde geri dönüşte bulunacak objelerin bir nebze basit ayrım gerçekleştirmeyen görüntüsüne rastladıklarını ileri sürmektedirler.[19] Bir köpeğin kör olup olmadığı

19 Luciani ve Seppili: Die Functions-Localization auf der Grosshirnrinde (Deutsch von Fraenkel), Leipzig, 1886, Dogs M, N, and S. Goltz in Pflüger's Archiv, vol.34, pp. 490-6; vol. 42, p. 454.Cf. also Munk: Berlin Akad. Stzgsb. 1886, VII, VIII, s. 113-121 ve Loeb: Pflüger's Archiv, cilt 39, s. 337.

sorusunu çözüme kavuşturmak ilk başta tezahür ettiğinden daha zordur, zira kabaca körleştirilmiş köpekler, alışkın oldukları yerlerde kayıplarını çok fazla ortaya dökmezler ve bütün pürüzlerden kaçınırlar, oksipital lobları yok olmuş köpekler sıkça bir şeylere rastlayabilirler ve yine de buna karşın görebilirler. Şahit olabilecekleri en iyi ispat, Goltz'un köpeklerinin sağladığı ispattır, zemindeki kâğıttan ya da güneş ışığından mahrum bırakıyor gibi sanki sert engellermiş gibi, ihtiyatla kaçındılar. Bunu ciddi anlamda kör olan hiçbir köpek gerçekleştirmezdi. Luciani, köpekleri açken (ilgilerini keskin hale getiren bir vaziyet) önlerine pişmiş et parçaları ve mantar parçaları koyar vaziyetle sınamaktadır. Eğer doğrudan üzerlerine giderlerse, gördüler; ve eğer eti seçip mantarı bırakırlarsa, ayırt edici bir şekilde gördüler demektir. Tartışma epey serttir, hakikaten de beyindeki işlevlerin lokalizasyonu meselesi, bunu deneysel anlamda geliştirenlerin öfkesi üzerinde olağandışı bir tesire sahip gibi gözükmektedir. Bir taraftan Goltz ve Luciani'nin rapor ettiği muhafaza edilmiş görme yetisi derecesi güç bela dikkate değer sayılmaktadır, diğer bir yandan, Munk sondan bir önceki makalesinde 85 köpek içerisinden yalnızca 4'ünde Sehsphäre'yi bütünüyle yok eder şekilde büsbütün körlük oluşturma operasyonunda muvaffak olduğunu itiraf eder[20]. *Bizim* için emniyetli sonuç, Luciani'nin Şekil 14'teki diyagramının gerçek gibi bir şeyi temsil etmesidir.

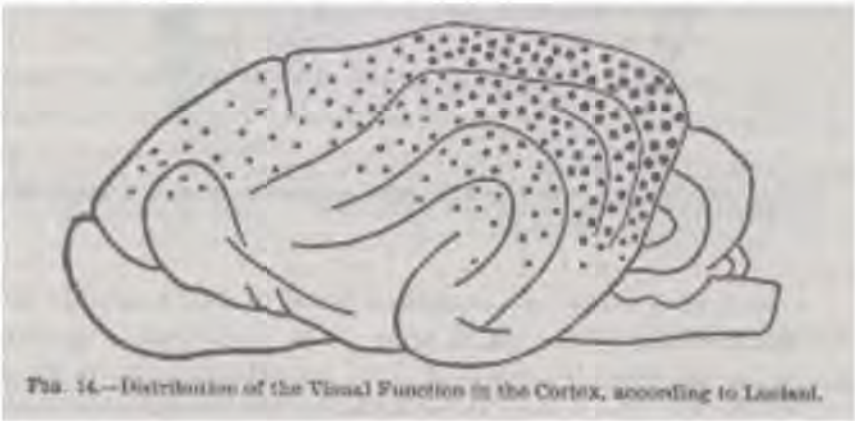

Fig. 14.—Distribution of the Visual Function in the Cortex, according to Luciani.

Oksipital loblar görme açısından korteksin diğer kısımlarından çok daha elzemdir, bu yüzden bütünüyle yok edilme durumları hayvanı

20 Berlin Akad. Sitzungsberichte, 1886, VII, VIII, s. 124.

neredeyse kör hale getirir. Işık için akabinde değişmeyecek olan salt duyarlılığa gelince, ne tabiatı ne de kaynağı hususunda net bir şey bilinmemektedir.

Maymun açısından, doktorlar da mutabık değiller. Fakat gerçek şu ki bu hayvanda da *oksipital loblar* görme işleviyle ekseriyetle yakın şekilde bağlantılıdır. Ufak parçaları kaldığı zaman da, işlev devam ediyor gibidir, zira Ferrier neredeyse iki tarafın da yok edilmesinden sonra işlev açısından "dikkate değer bir bozukluğa" rastlamadı. Diğer bir yandan, her iki tarafta da *angüler giruslar* var ve üstelik bunların tahribata uğraması halinde büsbütün ve kalıcı körlüğün peyda olduğunu saptamıştır. Munk'ın yanı sıra Brown ve Schaefer, Ferrier'in körlükle sonuçlanmasını saptamasına karşın, yalnızca *angüler girusların* tahribata uğramasının görme bozukluğuna neden olmadığını tespit etmişlerdir. Bu körlüğe muhtemelen *distanda* uygulanan engellemelerden ya da oksipital loblara doğru olan angüler girusların altından geçen beyaz optik liflerin kesilmesi sebebiyet veriyordu. Brown ve Schaefer, bir maymunda her iki oksipital lobun tamamıyla tahribata uğraması neticesinde büsbütün ve kalıcı körlük olduğunu bulmuşlardır. Bu operasyonu iki maymun üzerinde gerçekleştirmekte olan Seppili, hayvanların duyusal olarak değil, yalnızca zihinsel anlamda kör olduklarını saptamıştır. Birkaç hafta sonra besinlerini gördüler, fakat incir ve mantar arasındaki görme duyusunun ayrımına varamadılar. Fakat Luciani ve Seppili, lobların hepsini kökten sökmemiş gibilerdir. Yalnızca bir lob hasar aldığı takdirde, maymunlarda görme yetisi hemiyopiktir, bu konuda bütün gözlemciler mutabıktır. Bütün olarak ele alındığında, Munk'ın görme yetisinin oksipital loblardaki asıl konumu sonraki ispatla teyit edilmektedir.[21]

21 19H. Munk: Functionen der Grosshirnrinde (Berlin, 1881), s. 36-40. Ferrier: Functions, etc., 2d ed., chap. IX, pt. I. Brown ve Schaefer: Philos. Transactions, cilt 179, s. 321. Luciani u. Seppili, op. Cit. Sf. 131-138. Lannegrace her iki oksipital lob tahribata uğradığında ve maymunda angüler giruslar ve oksipital loblar bütünüyle tahribata uğradığında dahi görme izlerine rastlamıştır. Makalesi Archives de Médecine Expérimentale'in 1889 Ocak ve Mart sayılarında yer almaktadır. Bunu yalnızca Neurologisches Centralblatt, 1889, s. 108-420'deki özetten biliyorum.Muhabir, maymundaki görme ispatından kuşku duymaktadır. Belli ki pürüzlerden kaçınmaya ve insanların mevcudiyetinde duygusal bozukluklar üzerine kurulmaktadır.

İnsanda daha kati neticeler elde ederiz zira görüşü dıştan gelen tutumdan yorumlamaya itilmeyiz. Diğer bir yandan, canlı bir şekilde kesim gerçekleştirememekteyiz, fakat patolojik lezyonların ortaya çıkmasını beklemeliyiz. Bunları tartışmakta olan patologlar, (literatür keyfi *anlamda* zahmetlidir) oksipital lobların insanda görme açısından vazgeçilmez parça olduğu neticesine varmaktadırlar. Her iki gözde de olan hemiyopik bozukluk, onlardan birisinin lezyonundan kaynaklanmaktadır ve hem duyusal hem de psişik olan tam körlük, her ikisinin de tahribata uğramasından dolayı meydana gelir.

Hemiyopi özellikle yakın angüler ve supramarjinal giruslar da dahil diğer bölgelerdeki lezyonlardan da kaynaklanabilmektedir ve korteksin motor bölgesinde geniş çaplı yaralanmayı beraberinde getirebilir.

Bu vakalarda, muhtemelen oksipital lobdan gelen liflerin sekteye uğramasından kaynaklanmakta olan *uzaktan etkileşimden* ötürü olması muhtemel gibidir. Görme kusuru olmadan oksipital lobların hasar aldığı birkaç vaka kayıtlara geçmiş gibidir. Ferrier, angüler girustaki lokalizasyonunu ispatlamak amacıyla mümkün olduğunca çok sayıda birikimde bulundu.[22] Mantıklı ilkelerin katı bir şekilde uygulanması, bu vakalardan birisinin yüz tezat vakadan daha ağır basmasına neden olacaktır. Ve yine de, gözlemlerin ne kadar kusurlu olabileceğini ve bireysel beyinlerin ne denli farklılık değişiklik gösterebileceğini anımsayarak, oksipital loblar uğruna müthiş miktarda olumlu ispatı bir kenara atmak kesinlikle ihtiyatsızlık olacaktır. Bireysel değişkenlik her daim anormal bir vakanın *muhtemel bir* izahıdır. "Piramitlerin dekuzasyonu" saha seçkin bir anatomik bir durum olmadığı gibi, ne de motor bölgedeki sol el kanamalarının, sağ el felçlerine neden olan neticesinden daha alelade bir patolojik bir hakikat yoktur. Ve yine de dekuzasyon miktarı değişkendir ve bazen bütünüyle yokmuş gibidir.[23] Bu sonuncusu gibi bir vakada, şayet sol beyin felç geçirirse, felçten muzdarip olacak bedenin sağ yarısı değil, sol yarısı olacaktır.

Karşı sayfada bulunan ve Dr.Seguin'den kopyalanan şema, bütününde görmeye ilişkin bölgeler hakkındaki muhtemel gerçeği ifade

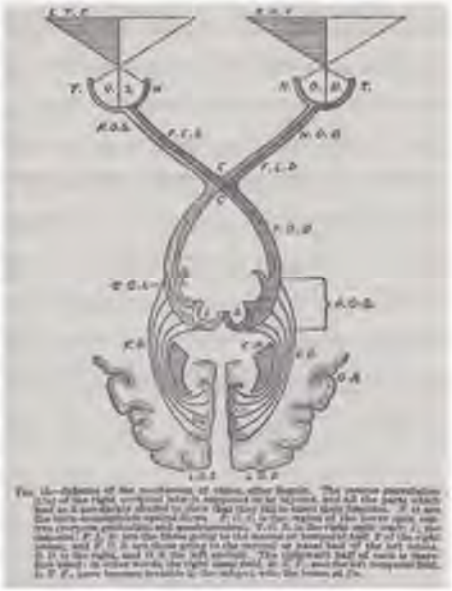
22 Localization of Cerebral Disease (1878), s. 117-8

23 21Örnekler için bakınız Flechsig : Die Leitungsbahnen in Gehirn u. Rückenmark (Leipzig, 1876), s. 112, 272; Exner's Untersuchungen, vs., s. 83; Ferrier's Localization, vs., s. 11; Francois-Franck's Cerveau Moteur, s. 63, not.

etmektedir. Oksipital lobların hepsi değil ama cunei olarak adlandırılan kısım ve ilk kıvrımlar ekseriyetle yakın şekilde ilişkili kortikal kısımlardır. Nothnagel, temel kanalların bu biçimde sınırlandırılması hususunda Seguin ile mutabıktır.[24]

Kortikal bozukluğun en ilginç etkilerinden birisi *zihinsel körlüktür.* Bu, optik etkilere karşı duyarsızlıktan ziyade *onları anlama yetersizliğinden* meydana gelmektedir. Psikolojik anlamda, optik duyumlar ile bunların ifade ettikleri arasındaki *ilişkilerin kaybolması* olarak yorumlanabilir, ve optik merkezler ve diğer düşüncelerin merkezleri arasındaki yolların bir herhangi bir şekilde sekteye uğraması bunu beraberinde getirmelidir. Bu nedenle, alfabenin yazılı harfleri ya da sözcükleri, belli sesleri ve belli söyleyiş hamlelerini ifade etmektedir. Bir yanda artikülasyon veya işitme merkezleri ile diğer yanda görsel merkezler arasındaki bağlantı koparsa, a priori (önsel) olarak, sözcükleri görmenin, onların seslerine ilişkin fikri ya da onları telaffuz etme hareketini uyandırmada başarısız olacağını beklemeliyiz.

Özetle, *aleksi* ya da okuma yetersizliğimiz olmalıdır, ve bu *afazik* rahatsızlığın bir komplikasyonu olarak frontotemporal bölgelerde geniş çaplı hasarı olan bir çok vakada sahip olduğumuz şeydir. Nothnagel, *kuneusun* optik *duyumların* kaynağı olmasına rağmen, oksipital lobun diğer kısımlarının optik *anılar ve düşünceler* olabileceğini ve bunların kaybından zihinsel körlüğün meydana geleceğini iddia etmektedir. Aslında bütün tıp yazarları, zihinsel körlük için sanki görsel görüntülerin hafızadan yitiminden ibaretmiş gibi

24 E. C. Seguin: Hemianopsia of Cerebral Origin, in Journal of Nervous and Mental Disease, cilt. XIII. S. 30. Nothnagel ve Naunyn: Ueber die Localization der Gehirnkrankheiten (Wiesbaden, 1887), s. 10

bahsetmektedirler. Fakat bana öyle gelmekte ki, bu bir psikolojik yanlış anlamadır. Görsel hayal gücü köhnemiş olan bir insan (hafif aşamalarda olağandışı bir olgu değildir) zihinsel olarak kör değildir, zira gördüğü her şeyin kusursuz bir biçimde farkına varmaktadır. Diğer yandan, Wilbrand'ın 1887'de yayınladığı ilginç vakada olduğu gibi o, optik hayal gücü muhafaza edilmiş vaziyette zihinsel olarak kör *olabilir.*[25]

Şu sıralar, Lissauer[26] tarafından yayınlanan daha da merak uyandırıcı zihinsel körlük vakasında, hasta, mesela bir elbise fırçasına gözlük, bir şemsiyeye çiçekli bir bitki, bir elmaya bir hanımefendinin portresi vs. v.s diyerek en gülünç hataları gerçekleştirmesine karşın, muhabire göre zihinsel görüntüleri oldukça iyi muhafaza edilmiş gibiydi. Aslında bizi zihinsel olarak kör hale getiren, optik olmayan görüntülerin anlık kaybıdır, aynı işitsel olmayan görüntülerimizin bizi zihinsel olarak sağır hale getirmesi gibi. Şayet bir çanı *işittiğimde* nasıl *göründüğünü* anımsamıyorsam, zihinsel olarak sağırım demektir ve eğer onu *gördüğüm* zaman *sesini yahut ismini* anımsayamıyorsam zihinsel olarak körüm demektir. Aslında, bütün görsel görüntülerim kaybolsaydı, yalnızca zihinsel olarak değil, tamamıyla kör olmam gerekirdi. Çünkü sol oksipital bölgem tahribata uğradığında görüş açımı sağ yarısı, sağ bölgem tahribata uğradığında ise sol yarısı kör olsa bile, böyle bir hemianopi beni görsel *görüntülerden* yoksun bırakmaz, deneyim aynı kalan hemisferin bunların meydana gelmesi açısından her daim kâfi geldiğini sergilemektedir. Bunları bütünüyle ortadan kaldırmak için her iki oksipital lobdan da yoksun kalmam gerekirdi ve bu beni yalnızca içte bulunan görüntülerden değil, fakat bütünüyle görme yetimden yoksun bırakırdı[27]. Son patoloji yılık kayıtları bu tarz birkaç vaka sunuyor gibidir[28]. Bu arada özellikle yazılı dil açısından, genellikle

25 Die Seelenblindheit, vs., s. 51 vd. Bu kadının vakası açısından zihinsel körlük orta dereceliydi.

26 Archiv f. Psychiatrie, cilt 21, s. 222

27 Nothnagel (loc. cit. s.22) şöyle der: "Dies trifft aber nicht zu." Bununla beraber,o, çift taraflı kortikal lezyonun birisini tamamıyla kör hale getirebileceği ve buna rağmen görsel görüntülerini ortadan kaldırmayacağı fikrini payandalayan hiçbir vaka sunmamaktadır, bu yüzden bunun bir bulgu gözlemi mi yoksa ***önsel*** (a priori) bir varsayım olup olmadığını bilmiyorum.

28 C.S. Freund tarafından yayınlanan bir vakada: Archiv f. Psychiatrie, cilt XX, her iki kısımda da oksipital loblar tahribata uğramış, lakin korteksleri tahribe uğramamıştır. Yine de görme gücü mevcuttu, bkz. s. 291-5.

sağ görüş açısı alanında hemianopi ile beraber olan birtakım zihinsel körlük vakası vardır. Bunların hepsi, oksipital loblar ve beynin diğer kısımları arasındaki *bağlantı kanallarının*, özellikle de sol lobun, ön ve temporal bölgelerindeki konuşma merkezlerine giden sistemlerden ötürü bozulmaya uğramasıyla izah edilebilir. Bunlar iletim yahut çağrışım bozuklukları arasında tasnif edilmelidir ve hiçbir yerde bizleri zihinsel körlük açısından optik görüntülerin kaybolması gerektiğine[29] yahut bu tarz görüntüler için beyinsel merkezlerin gözler üzerinden gelen dolaysız duyumlar bağlamında olanlardan yer yer bağımsız olduklarına inandırmaya zorlayacak herhangi bir unsur bulamamaktayım.[30]

Bir nesnenin gözle teşhis edilemediği vaziyetlerde, hastanın eliyle temas eder etmez onu teşhis etmesi ve isimlendirmesi sık sık meydana gelir. Bu da enteresan bir biçimde, hepsi konuşma kanalı üzerinden çıkarak sona eren çağrışım yollarının ne kadar çok sayıda olduğunu ortaya koymaktadır. Göz yolunun kapalı olmasına rağmen, el yolu açık durumdadır. Zihinsel körlük nihayete ulaştığı takdirde, hastayı yönlendirmek amacıyla ne görme, ne dokunma, ne de ses fayda sağlar ve neticede *asemboli* ya da *apraksi* olarak adlandırılan bir tür bunama meydana gelir. En alelâde makaleler idrak edilememektedir. Hasta pantolonunu bir omzuna, şapkasını da diğer omuzuna koyacaktır, sabunu ısıracak ve ayakkabılarını masanın üzerine koyacak ya da yemeğini eline alacak ve ne yapacağını bilmeyerek onu tekrar düşürecektir vs. Böyle bir bozukluk sadece ağır beyin hasarından kaynaklanabilmektedir.[31]

---

29 Gereksinim" diyorum, çünkü tabi ki iki semptomun bir arada mevcut olabileceğini yadsımamaktayım. Bir çok beyin lezyonu optik çağrışımları önleyebilir ve aynı zamanda görme işlemini bütünüyle engellemeden optik hayal gücünü bozabilir. Böyle bir vaka, Hayal gücüne dair kısımda detaylı bir şekilde sunacağım Charcot'dan kayda değer söz gibi durmaktadır.

30 28Freund ("Über optisched Aphasie und Seelenblindheit") ve Bruns ("Ein Fall von Alexie," vs., Neurologisches Centralblatt, 1888, s. 581, 509) vakalarını bozulmuş iletim vasıtasıyla izah etmektedir. Az evvel zihinsel körlük üzerine itinalı monografisine atıfta bulunulan Wilbrand, optik 'Erinnerungsfeld'in Wahrnehmungsfeld (bkz. sf. 84, 93)'den yer yer farklı olması gerektiği konusundaki inancı açısından ***önsel*** sebeplerden başka bir şey sunmamaktadır. ***Önsel*** sebepler aslında tam tersidir. Mauthner ('Gehirn u. Auge' (1881), s. 487 vd.), Munk'un köpeklerinin ve maymunlarının oksipital mutilasyon akabininde "zihinsel körlüğün" bu şekilde olmadığını, görme yetisinin hakiki bulanıklığını ortaya koymaya çabalamaktadır. Şuana kadar rapor edilen birinci sınıf zihinsel körlük vakası, aşağıda olduğu gibi Lissauer'e aittir. Okuyucunun aynı zamanda Bernard:De 1 Aphasie(1881) bölüm.V Ballet: Le Langage Intérieur (1886), bölüm. VIII ve Jas.Ross'un Afazi(1887) s.74 üzerine ufak kitabını okuması da iyi olacaktır.

31 Bir vaka için bakınız Wernicke'nin Lehrb. D. Gehirnkrankheiten, cilt II. s. 554 (1881).

Dejenerasyon yöntemi, görme kanallarını lokalize etmekte olan diğer ispatları doğrulamaktadır. Toy hayvanlarda, bir gözyuvarının tahribata uğramasıyla oksipital bölgelerde ikincil dejenerasyon ve *aksi yönde*, oksipital bölgelerin tahribata uğramasıyla optik sinirlerde dejenerasyon oluşur. Bu vakalarda oksipital loblara yol alan corpora geniculataya beyin sinir odacığına ve korteks altı liflerine körelmiş halde rastlanır. Olgular tekdüze değil fakat su götürmezdir[32], böylelikle bütün kanıtlar bir araya toplandığında, görüşün oksipital loblarla olan özel bağlantısı kusursuz şekilde yerine getirilmektedir. İnsanda kökleşmiş körlük vakalarında, oksipital loblarına sıklıkla küçültülmüş olarak rastlandığı da ilave edilmelidir.

İşitme

İşitme, görmeye kıyasla güç bela şekilde tamamıyla lokalizedir. Luciani'ni şeması, *köpekte*, yaralandığında ona doğrudan ya da dolaylı olarak daha kötü şekilde tesir edecek bölgeleri ortaya koyacaktır. Tıpkı görme yetisindeki gibi, tek taraflı olan lezyonlar her iki tarafta da semptomlar meydana getirir. Şemada bulunan siyah noktalar ve gri noktaların karışımı, bu "çapraz olan" ve "çapraz halde olmayan" bağlantıların karışımını simgelemek amacıyla ifade edilmektedir, fakat tabii ki de hiçbir topografik kesinlik hedeflenmemektedir. Bütün bölge içerisinde, temporal lob en elzem kısımdır, fakat Luciani'nin köpeğinde, her iki temporal lobun bütün yönleriyle çift taraflı tahribatından dolayı bile kalıcı mutlak sağırlık meydana gelmedi.[33]

32 Bunlarla ilgili en son beyan, von Monakow'un Archiv für Psychiatrie, cilt XX. s. 714'teki "Über die optischen Centren u. Bahnen" adlı makalesidir.

33 Die Functions-Localization, vb, Dog X; ayrıca bkz. s.161

Ferrier ve Yeo bir defasında *maymunda*, üst temporal kıvrımının (Şekil 6'da Slyvius yarığının hemen altında bulunan) her iki kısımda da tahribatını izlemekte olan kalıcı sağırlığa rastladılar. Brown ve Schaefer tam tersine, birkaç maymunda bu operasyonun işitme işlemine fark edilir bir biçimde tesir etmediğine rastlamışlardır. Bir hayvanda, hakikaten de, her iki temporal lob da tahribata uğramıştır. Bir ya da iki hafta sonra zihinsel becerileri depresyon yaşayan bu hayvan iyileşti ve mümkün olan en zeki maymun haline geldi, bütün arkadaşlarını domine ederek yaptı ve onu gören herkes tarafından işitme dahil bütün duyularının "kusursuz şekilde keskin" olduğu kabul edildi.[34] Araştırmacılar arasında alışıldığı üzere karşılıklı dehşet verici suçlamalar meydana geldi, Ferrier, Brown ve Schaefer'in ablasyonlarının eksiksiz olduğunu[35] Schaefer da Ferrier'in gerçekten sağır olduğunu yadsıdı.[36] Brown ve Schaefer'in gözleminin ikisinden daha mühim olduğundan kuşku duymak için hiçbir sebep olmamasına karşın, mesele bu istenilenin dışında olan durumda bırakılmalıdır.

İnsanda temporal lob su götürmez biçimde işitme işlevinin kaynağıdır ve Sylvian yarığına yakın olan üst kıvrım onun en mühim kısmıdır. Afazi olgusu bunu ortaya koymaktadır. Birkaç sayfa öncesinde motor afazi üzerine çalıştık, şimdi de *duyusal afaziyi* incelememiz gerek.

Bu rahatsızlık konusundaki bilgimiz üç safhadan geçmiştir, Broca döneminden, Wernicke döneminden ve Charcot döneminden bahsedebiliriz. Broca'nın keşfi görmüş olduğumuz şeydi. Wernicke, hastanın konuşmayı *dahi idrak edemediği* vakaları, idrak edebildiği fakat konuşamadığı vakalardan ayıran ve önceki durumu temporal lob lezyonuna atfeden ilk kişidir.[37] Mevzu bahis durum *kelime sağırlığı*, rahatsızlık *işitsel afazidir.* Konuyla ilgili en son istatistiksel araştırma Dr. Allen Starr tarafından gerçekleştirilmiştir.[38] Bir araya getirdiği yedi tane salt kelime sağırlığı vakası içinde, hastanın okuyabildiği, konuşabildiği ve yazabildiği fakat ona söylenenleri idrak edemediği vakalarda, lezyon geride bulunanın üçte ikisinde birinci ve ikinci temporal kıvrımlarla sınırlı

34 Philos. Trans., cilt 179, s. 312.

35 Brain, cilt XI. s. 10.

36 Ibid. s. 147

37 Der aphasische Symptomencomplex (1874). Şekil 11'de WERNICKE belirtilmiş kıvrıma bakınız.

38 'The Pathology of Sensory Aphasia,' 'Brain,' Temmuz,1889.

durumdaydılar. Lezyon (sağlak insanlarda, yani beynin sol kısmını kullananlar) motor afazide olan lezyon gibi her zaman sol tarafta bulunur. Sol merkez bütünüyle yol edilse dahi, üstünkörü duyma ortadan kaldırılmayacaktır, sağ merkez bunu sağlamayı sürdürecektir. Fakat işitmenin *dilsel kullanımı*, az yahut çok özellikle sol merkezin bütünlüğüyle ilişkili zuhur etmektedir. Burada, işitilen kelimeler bir yandan simgeledikleriyle diğer taraftan da onları telaffuz etmek adına gerekli hamlelerle ilişki halinde olmalıdır. Dr.Starr'ın elli vakasının büyük bir çoğunluğunda, ya nesneleri adlandırma ya da tutarlı bir biçimde konuşma yetisi hasar almıştır. Bu çoğumuzda, (Wernicke'nin dediği gibi) konuşmanın işitsel ipuçlarından başlayarak devam etmelidir, yani, fikirlerimiz motor merkezlerimizi doğrudan değil, fakat öncelikle kelimelerin zihinsel sesini harekete geçirdikten sonra uyarmalıdır. Bu, artikülasyon adına acil uyarıcıdır, ve sol temporal lobda bulunan bilindik kanalının tahribata uğrayarak bu olasılığın ortadan kaldırıldığı vaziyette artikülasyon zarara uğramaktadır. Kanalın konuşma üzerinde kötü bir tesir göstermeden ortadan kaldırıldığı birkaç vaka içerisinde bir kendine has nitelik olduğunu varsaymamız gerekir. Hasta konuşma organlarını ya diğer hemisferin denk olan kısmından ya da doğrudan düşünsel merkezlerinden yani işitsel bölgeye dayanmadan görme, dokunma vb. merkezlerden harekete geçirmelidir. Charcot'nun meseleyi netleştirmeye yönelik katkısını meydana getiren şey, bu tarz bireysel farklılıklar ışığında olguların ufak analizidir. Adlandırılabilen her şey, eylem ya da ilişki çok sayıda özelliği, niteliği ya da açsıyı barındırır.

Zihnimizde bulunan her şeyin özellikleri, ismiyle beraber ilişkili bir grup oluşturmaktadır. Şayet beynin çeşitli kısımları çeşitli özelliklerle ayrı şekilde ilgiliyse ve daha uzak bir kısım ismin işitilmesiyle ve diğeri de telaffuz etmeyle ilgiliyse, kaçınılmaz biçimde (daha sonra üzerine çalışacağımız çağrışım yasası vasıtasıyla) bütün bu beyin kısımları arasında öyle dinamik bir bağlantı oluşmalıdır ki, bunlardan herhangi birisinin faaliyeti muhtemelen kalan diğerlerinin faaliyetini uyandıracaktır. Düşündüğümüz gibi konuştuğumuz takdirde, *nihai* süreç telaffuz süreci halindedir. Şayet beynin *bu* kısmı hasar alırsa, beynin diğer tüm kısımları bozulmamış olsa dahi konuşma imkânsız ya da karman çorman hale gelir ve önceki sayfalarda sol alt ön kıvrımının kısıtlı lezyonunun neden olduğunu saptadığımız durum tam da budur. Fakat bu

son eylemin arkasında çeşitli zincir düzenleri, konuşan bir adamın düşüncelerinin çağrışımlarında olanaklıdır. Daha alelâde düzen, düşünülen şeylerin dokunsal, görsel ya da diğer niteliklerinden tut, isimlerinin sesine ve daha sonra bu isimlerin telaffuzuna kadar ilgili gibi durmaktadır. Fakat malum bir birey için bir nesnenin *görünüşü* ya da yazılı isminin *görünüşü* ile alakalı düşünce, alışıldık şekilde artikülasyondan evvel gelmekte olan bir süreçse şayet, o zaman işitme *işleminin* kaybı bu bireyin konuşmasını *bir derece* etkilemeyecektir. O zihinsel olarak sağır olacak, şöyle ki konuşma *idrakı* zarara uğrayacaktır, fakat afazi şeklinde olmayacaktır. Dr. Starr'ın tablosunda bulunan *salt* kelime sağırlığının yedi vakasını bu şekilde izah etmek olanaklıdır.

Şayet bu çağrışım düzeni o bireyde kökleşmiş ve alışkanlık haline gelmişse, *görsel* merkezlerinin tahribata uğraması onu yalnızca kelime körü değil ayrıca da afazik hale getirecektir. Oksipital lezyon sebebiyle konuşma karman çorman hale gelecektir. Naunyn, sonuç itibarıyla, bir araya getirebildiği 71 mükemmel bir biçimde rapor edilen afazi vakasını hemisferin bir şeması üzerine planlar vaziyette çizerek lezyonların kendilerini üç alanda bir araya getirdiklerini saptamaktadır, öncelikle Broca'nın merkezinde, ikincisi Wernicke'nin merkezinde, üçüncüsü görme merkezlerini beynin geri kalanıyla birleştiren liflerin altından geçtiği supra marjinal ve angüler giruslarda[39] (bkz. Şekil 17). Bu neticeyle, Dr.Starr'ın duyusal vakalara ilişkin salt analizi mutabık kalmaktadır.

39 Nothnagel und Naunyn: op. cit., plakalar.

Daha sonraki bir bölümde, farklı bireylerde duyusal tabakaların etkinliğindeki bu farklılıklara geri dönüş yapacağız. Bu arada çok az şey, afazi bilgimizin tarihinden daha hoş şekilde, toplanmış çok sayıdaki işçinin basireti ve sabrının, en karanlık kargaşayı belli bir zaman dahilinde nasıl sistemli bir görüntüye dönüşeceğini analiz edeceğini ortaya koymaktadır.[40] Beyin içerisinde "Konuşma yetisi" olmadığı gibi, zihinde de konuşma becerisi yoktur. Dili kullanan bir insanda, hemen hemen beynin tamamı iş başındadır. Ross'un eklenmiş şeması ilgili en kritik dört parçayı göstermektedir ve metnimizin ışığında daha fazla izah etmeye gerek yoktur (bkz.18).

Koku

Herşey, temporal lobların ortadan ikiye bölen kısmının koku alma organları olduğuna dahil olmaktadır. Ferrier ve Munk dahi hipokampal girus meselesinde mutabıktırlar, Ferrier olfaksiyonu Munk gibi kıvrım lobülü veya unsinat süreci ile kısıtlamaz, geri kalanını dokunma için tutar.

Anatomi ve patoloji de hipokampal girusa dikkat çekmektedir, fakat bu mesele insan psikolojisi açısından görme ve işitmeye nazaran daha ilginçtir, daha fazla konuşmayacağım, fakat yalnızca Luciani ve Seppili'nin köpeğin koku merkezi şemasını ekleyeceğim.[41]

Tat

Kesin olan çok az şey bilmekteyiz. (kasıtlı olarak bu şekilde yazılmıştır). Ne kadar az şey mevcutsa tekrar alt temporal bölgelere dikkat çekmektedir. Aşağıda olduğu gibi Ferrier'e danışınız.

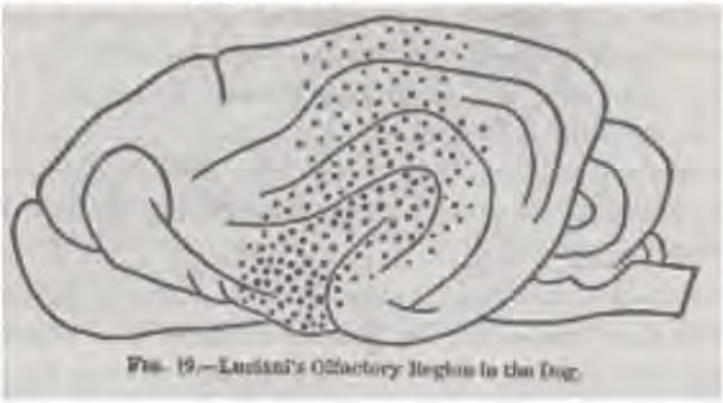
Dokunma

Dokunsal ve kas duyarlılığının kaynağı konusunda enteresan problemler doğmaktadır. On beş sene evvel köpek beyinleri üzerinde yaptığı

40 Balletve Bernard'ın s.51'de alıntılandığı çalışmaları Charcot ekolünün en ulaşılabilir belgeleridir. Bastian'ın the Brain as an Organ of Mind kitabı (son üç bölüm) keza yararlıdır.

41 Ayrıntılar için bakınız Ferrier'in 'İşlevler', bölüm, IX. Pt. III, ve Chas. K. Mills: Transactions of Congress of American Physicians and Surgeons, 1888, cilt I. s. 278.

deneylerle tartışmakta olduğumuz meseleyi açan Hitzig, motor bölge ablasyonlarından sonra gözlenen hareketlilik bozukluklarını kas bilinci olarak adlandırdığı şeyin kaybına atfetti.

Hayvanlar uzuvlarının eksantrik pozisyonlarını fark etmezler, rahatsızlık etkisi altındaki pençe sırtüstü durarak ya da bir masa kenarından sarkarak vb. bacak bacak üstüne atarak duracaklardır, aynı kalan pençeyle direnç gösterdikleri şekilde onu bükmemize ve germemize karşı koymazlar. Goltz, Munk, Schiff, Herzen ve diğerleri acıya, dokunmaya ve soğuğa karşı kütanöz duyarlılığın eşit şekilde bozukluğu olduğunu saptadılar. Çimdiklendiği takdirde pençe geriye doğru çekilmez, suda durmayı sürdürür vb. Bu arada Ferrier, motor bölgesindeki ablasyonların gerçek bir anestezi oluşturduğunu yadsıdı ve bunun tezahürünü etkilenen kısmın motor tepkilerinin ağır ilerlemesinin bir sonucu babında izah etmektedir.[42] Munk[43] ve Schiff[44] ise aksine, "motor bölgeyi" temelde duyusal anlamda tasavvur etmekte ve motor bozuklukları farklı şekillerde her zaman orada mevcut olan anestezinin ikincil dereceli neticeleri olarak izah etmektedir. Munk motor bölgeyi hayvanın uzuvlarının Fühlsphäre'si vb. olarak isimlendirir ve ve Sehsphäre, Hörsphäre vb. ile eşgüdümlü hale getirir, ona göre korteksin bütünü duyumlar açısından izdüşüm yüzeyinden başka bir şey değildir, özellikle ya da temelde motor kısmı mevcut değildir. Böyle

42 Functions of the Brain, bölüm. X. 14.

43 Uber die Functionen d. Grosshirnrinde (1881), s.50.

44 Lectures in Experimental Physiology on the Encephalic Nervous System (1873), s. 527 vd. Ayrıca 'Beyin,' cilt. IX. s. 298.

bir görüş şayet doğruysa, irade psikolojisi üzerindeki etkileri açısından mühim olacaktır. Gerçek nedir? Motor bölge ablasyonlarından kaynaklanan kütanöz anestezi olgusuna gelince, diğer bütün gözlemciler Ferrier'e muhalefettir, bu yüzden muhtemelen bunu yadsıma konusunda yanılmaktadır. Diğer yandan, Munk ve Schiff motor semptomların anesteziye *tabi* olduğu konusunda yanılmaktadır, zira belli başlı nadir vakalarda bu semptomların yalnızca duyarsızlık olmadan değil, aynı zamanda parçaların gerçek hiperestezi ile mevcut olduğu gözlemlenmiştir.[45] Bu yüzden, motor ve duyusal semptomlar bağımsız değişkenler gibidir.

Maymunlar üzerinde gerçekleştirilen en son deneyler, Ferrier'in neticelerini kabul ettiği Horsley ve Schaefer'ın deneyleridir.[46] Hipokampal kıvrımın eksizyonunun vücudun ters tarafında kısa süreli duyarsızlık doğurduğunu ve kalıcı duyarsızlığın korpus kallozumun yukarısındaki *fornicatus girusu* (Şekil 7'deki "kallozo marjinal yarığın" hemen altındaki kısım) isimli sürekliliğinin tahribata uğramasıyla meydana geldiğini saptamaktadır. Her iki kıvrımı kapsayan bütün kanal tahribata uğradığında duyarsızlık en üst seviyeye ulaşmaktadır. Ferrier, maymunların duyarlılığının motor bölgenin[47] ablasyonundan "bütünüyle etkilenmediğini" ifade etmektedir ve Horsley ve Schaefer bunun hiçbir suretle zaruri olarak ortadan kaldırılmadığını düşünmektedir.[48]

Luciani, maymunlar üzerindeki üç deneyinde bunun azaldığını tespit etmiştir.[49] İnsandaki ters motor bölgenin rahatsızlığından kaynaklanmakta olan tek taraflı felç, kısımların anestezisinin birlikte olabileceği ya da olamayacağı gerçeği mevcuttur. Ayrıca motor bölgenin de duyusal olduğuna inanan Luciani, hastaların muayene edilmesindeki yetersizliğe dikkat çekerek bu ispatın değerini en aza indirgemeye

45 Bechterew (Pflüger's Archiv., cilt 35, s. 137) sigmoit girusun ablasyonunun sebep olduğu motor semptomları olan bir kedide mevcut anesteziye rastlamamıştır. Luciani bir köpekte kortikal motor eksikliği beraber olan omuriliği ile eş zamanlı olarak ortadan bölerek hiperestezi elde etmiştir (Luciani u. Seppili, op. cit. s. 234). Goltz her iki ön lobun ablasyonunun akabinde motor eksikliğiyle birlikte olan bütün bir vücutta hiperesteziye sıklıkla rastlamıştır ve bir defa da ona motor ablasyonu akabinde rastlamıştır (Pflüger's Archiv, cilt 34, s. 471).

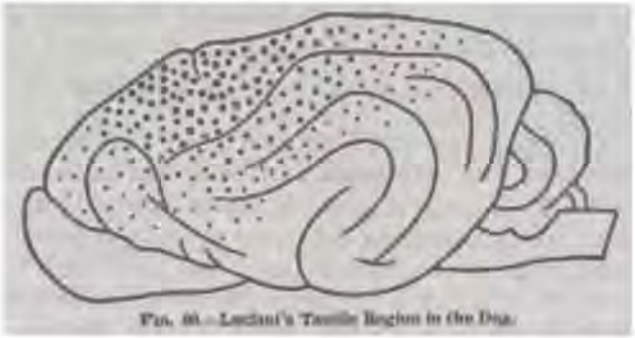
46 Philos. Transactions, cilt 179, s. 20 vd

47 Functions, s. 375.

48 Sf. 15-17.

49 Luciani u. Sepplili, op. cit. s. 275-288.

çabalamaktadır. Kendisi bizzat, dokunsal tabakanın doğrudan uyarılabilir bölgeden geriye ve ileriye, ön ve paryetal loblara doğru uzandığına inanmaktadır (bkz. Şekil 20).

Nothnagel, patolojik ispatların aynı yöne doğru dikkat çektiğini düşünmektedir;[50] ve Dr. Mills ispatı ihtiyatlı bir şekilde inceleyerek insanda bulunan kütanöz kas bölgesine fornicatus girusu ve hipokampusu da ilave etmektedir.[51] Şayet Luciani'nin şekilleri mukayese edildiğinde (Şekil 14,16, 19, 20) köpeğin kafatasının bütün parietal bölgesinin, kas hissi de dahil olmak üzere görme, işitme, koku alma ve dokunma gibi dört duyu açısından ortak olduğuna şahit olunacaktır. İnsan beyninde tekabül etmekte olan bölge, (üst parietal ve supramarjinal giruslar-bkz. Şekil 17) kısmen benzer bir keşim noktası gibidir. Optik afaziler, motor ve dokunma bozukluklarının hepsi, özellikle sol tarafta mevcut olduğu takdirde hasardan kaynaklanmaktadır.[52] Hayvan skalasında ne kadar aşağıya inersek beynin çeşitli kısımlarının işlevleri o kadar az farklılaşmış gibidir.[53] Mevzubahis bölge içlerimizde hâlâ bu ilkel durum tarzı bir şeyi temsil ediyor olabilmektedir ve etraftaki parçalar gitgide kendilerini daha fazla özelleştirilmiş ve sınırlı işlevlere uyum sağlarken, doğruca akım sevk ettikleri ve irtibat halinde oldukları bir tür *kesişim yeri* olarak terk etmiş olabilirler. Bununla beraber, kas kütanöz hissi ile bağlantılı olması, motor bölgenin de doğru düzgün bağlantılı olmaması için bir sebep değildir. Ve motor alandan kaynaklanmakta olan anesteziyle birlikte olmayan felç

50 A.g.e s. 18.

51 Trans. Of Congress, vs., s. 272.

52 Bkz. Exner'in Unters. üb . Localization,plaka XXV

53 Bkz. Ferrier'in Functions, vs. adlı eseri, bölüm IV. IV ve bölüm. X, 6'dan 9'a kadar.

vakaları, o bölgenin bütün duyusal işlevini yadsımadan izah edilebilir durumdadır. Çünkü meslektaşım Dr. James Putnam'ın beni bilgilendirdiği üzere, lezyonun hem duyusal hem de motor kanallarını etkilediğini kati şekilde bildiğimiz durumlarda dahi duyarlılığı öldürmek, hareketliliği öldürmekten her zaman daha güçtür. Uyku esnasında kol sinirlerinin sıkışmasından kaynaklı ellerinin hamleleri felçli olan kişiler yine de parmaklarıyla hissetmektedirler ve omurilik zedelenmesi sebebiyle bacakları felçli olduklarında yine de ayaklarını hissederler. Benzer bir şekilde, motorun yanı sıra motor korteks de duyarlı olabilir ve yine de duyusal akımlarda bulunan bu büyük zekâ (ya da bu özellik ne olursa olsun) sayesinde duyarlılık hareketliliğin tahribata uğraması ile hasarı bir miktar atlatabilir. Nothnagel, *kas duyusunun* motor alanı ile değil özellikle paryetal lob ile bağlantılı olduğunu varsaymak adına dayanaklar olduğunu düşünmektedir. "Bu lobun rahatsızlığı, felç olmadan salt felç ve motor bölgede kas duyusu kaybı olmadan salt felç doğurur.[54]" Fakat o, mevcut yazardan daha becerili eleştirmenleri ikna etmekte başarılı olamamıştır[55] bu yüzden, onlarla beraber, kas ve kütanöz hissini birbirinden ayırmak adına henüz kesin bir dayanağa sahip olmadığımız neticesine varmaktayım. Kas kütanöz duyarlılık ve korteks arasındaki ilişkiler konusunda yine de öğrenilecek bir çok şey mevcut, ne oksipital, ne ön frontal ne de temporal lobların insan açısından elzem bir ilişkisi mevcut gibi gözükmektedir. Bu *motor bölgenin ve bunların arkasında bulunan ve ortasında bulunan kıvrımların* performansları ile sarmalanmaktadır. Okuyucu, İrade ile ilgili kısma geldiğimizde bunu anımsamalıdır.

Afazinin dokunma duyusu ile bağlantısı hususunda bir sözcük ilave etmeliyim. Daha önce hastanın yazabildiği fakat kendi yazısını okuyamadığı vakalardan bahsettim. Gözleri vasıtasıyla okuyamaz, ancak şayet muğlak olan harfleri tekrarlarsa, parmaklarındaki hisle okuyabilir. Böyle bir hastanın bu şekilde okurken elinde kalem olması, alışılageldik yazma hissini daha eksiksiz hale getirmek adına yerindedir.[56] Böyle bir vakada, optik ve grafik merkezler arasındaki yolun açık

54 A.g.e s.17

55 Örneğin Starr, a.g.e. s. 272; Leyden, Beiträge zur Lehre v. d. Localization im Gehirn (1888), s. 72

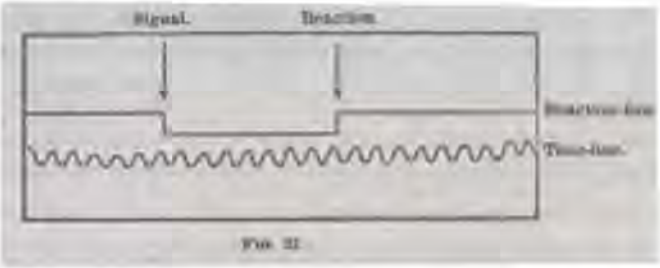
56 Bernard, a.g.e., s. 84

kalmaya devam ettiğini optik ve işitsel ve de seslendirme merkezleri arasındaki yolun ise kapalı kalmaya devam ettiğini farz etmeliyiz. Fakat, böylece grafik yanılsamasının yerinde hamlelerini yine de aşılarken, yazının görünüşünün hastanın zihnine, sözcüklerin sesini aşılamada nasıl başarısız olduğunu idrak edebilmekteyiz. Bu hamlelerin sırası geldiği takdirde şüphesiz hissedilmesi ve bunların hissedilmesinin kelimeleri duyma ve telaffuz etme merkezleriyle ilişkilendirilmesi gerekir. Diğerleri alışıldık şekilde sürerken, ziyadesiyle özel kombinasyonların başarısız olduğu bu tarz vakalarda, hasarın, birleşimin belli başlı akımlarının geçişine karşı artmakta olan direnç tabiatı olduğu her zaman varsayılmalıdır. Şayet zihinsel işlev unsurlarından herhangi biri tahribata uğrarsa, yetersizlik kaçınılmaz şekilde daha da güç olacaktır. Parmaklarıyla hem okuyup hem de yazabilen bir hasta, çok muhtemel şekilde her iki işlem adına da bir kerede hem duyusal hem de motor açısından aynı olan bir "grafik" merkezi kullanmaktadır.

Şimdi, bu kitabın yapısının müsaade ettiği ölçüde, lokalizasyon sorusunun mevcut durumunun eksiksiz bir izahını sunmuş bulunmaktayım. Halen keşfedilmesi gereken bir çok şey olmasına karşın, ana hatları dahilinde sapasağlam bir duruş sergilemektedir. Örneğin, ön frontal loblar, şimdiye kadar bilindiği üzere kesin bir işleve sahip değillerdir. Goltz, her ikisinden de mahrum olan köpeklerin sürekli hareket halinde olduğunu ve en ufak uyarıcı tarafından uyarılabilir hale getirildiğini saptamaktadır. Olağanüstü derecede fevri ve tutkuludurlar, yan tarafları durmadan refleks halinde kaşınmaktan kelleşir, fakat ne harekete ne de duyarlılığa ilişkin hiçbir lokal sorun teşkil etmemektedirler. Maymunlarda bu ket vurma yetenek eksikliği dahi ortaya koyulmamaktadır ve prefrontal lobların ne uyarılması ne de eksizyonu herhangi bir belirti meydana getirmemektedir. Horsley ve Schaefer'in ayrıca bir maymunu ameliyattan evvel olduğu gibi sonrasında da ehliydi ve belli başlı numaralar yapmaktaydı.[57] Muhtemelen, daha az gelişmiş hayvanları canlı şekilde keserek beyin işlevleri hakkında öğrenebileceklerimizin sınırına eriştik ve bundan sonra ışık açısından özellikle de insan patolojisine göz atmamız gerekecektir. İnsanda sol lobda münferit konuşma ve yazma merkezlerinin varlığı, kortikal hasardan meydana gelen felcin insan ve maymunlarda köpeklere nazaran

57 Philos. Trans., cilt 179, s. 3.

çok daha tam ve kalıcı olduğu gerçeği, ve daha da ötesindeki gerçek ise, daha az gelişmiş hayvanlarda kortikal ablasyonlardan tam bir duyusal körlük sağlamanın insana nazaran daha güç olduğu gerçeği, bütün bunlar evrim sürdükçe işlevlerin daha da hususi olarak lokalize hale getirildiğini ortaya koymaktadır. Kuşlarda lokalizasyon güç bela mevcuttur sanki ve kemirgenlerde etoburlara nazaran daha az belirgindir. Bununla birlikte, insan için bile, Munk'ın korteksi olan, içinde yalnızca bir hamlenin veya duyunun temsil edildiği salt alanları detaylandırma yöntemi kesinlikle yanlıştır. Gerçek daha ziyade, beynin belli başlı bölgelerinin bedenin belli bölgelerine tekabül etmesine karşın, yine de her bir bedensel bölge içerisindeki çeşitli *parçaların* aynı döküm aletinden serpiştirilen biber ve tuz gibi, tekabül etmekte olan beyin bölgesinin *bütününde* temsil edildiği gibidir. Fakat, bu durum, her bir "parçanın" beyin bölgesi içinde bir noktaya *odağının* önüne geçmez. Çeşitli beyin bölgeleri aynı karışık şekilde birbirleriyle iç içe geçerler. Bay Horsley'nin dediği gibi, " hudut merkezleri mevcuttur ve yüzün temsil edildiği alan, üst uzuvların temsil edildiği alanla iç içe geçer. Şayet o noktada merkezi bir lezyon bulunsaydı, bu iki kısmın hamlelerinin birlikte başlamasına şahit olurdunuz."[58] Paneth'te birlikte mevcut olan şekil, meselenin köpekte ne şekilde ağırlığı olduğunu ortaya koymaktadır.[59]

Şimdi beyin yüzeyi üzerinde enine lokalizasyonlardan bahsetmekteyim. Korteks doğrultusunda derinlemesine lokalizasyonlarında olabileceği tasavvur edilebilir. Daha yüzeysel hücreler daha ufaktır, en

58 Trans. Congress of Am. Phys. And Surg. 1888, cilt I, s. 343. Beevor ve Horsley'in maymun beyninin elektrikle uyarılmasına ilişkin makalesi, hassasiyet açısından şimdiye kadar yapılmış en güzel çalışmadır. Bakınız Phil. Trans., cilt 179, s. 205, özellikle de plakalar.

59 Pflüger's Archiv, cilt 37, s. 523 (1885).

derin katmanları ise daha büyüktür, ve yüzeysel hücrelerin duyusal, daha derin olanların da motor olduğu,[60] ya da motor bölgedeki yüzeysel olanların hareket ettirilecek organların ekstremiteleriyle (parmaklar vb.) daha derin olanları daha merkezi kısımlarla (bilek, dirsek vb.) ilişkili olduğu öne sürülmüştür.[61] Tüm bu teorilerin şu ana kadar birer tahminden ibaret olduğunu söylemeye bile gerek yoktur. Böylelikle Meynert ve Jackson'ın daha önceki sayfalarda yola çıktığımız varsayımının, ardından gelen nesnel araştırmayla en tatmin edici şekilde teyit edildiğine şahit olmaktayız. *En gelişmiş merkezler muhtemelen etkileri ve hamleleri temsil etmekte olan düzenlemelerden ve bu düzenlemelerin faaliyetini birbirine bağlayan diğer düzenlemelerden başka bir şey içermemektedir.*[62] Duyu organlarından gelen akımlar öncelikle bazı düzenlemeleri uyarmaktadır ki, sırasıyla ta ki sonunda aşağıya doğru bir motor tahliyesi gerçekleşene kadar diğerlerini uyarmaktadırlar.

Bu bir defa şüphesiz kavrandığı takdirde, motor bölge konusundaki normalde motor mu yoksa duyarlı mı olduğu konusundaki o eski tartışmayı devam ettirmek adına çok az gerekçe bulunmaktadır. Bütün korteks, içerisinden akımlar geçtiği takdirde her ikisidir de. Bütün akımların muhtemelen kendileriyle beraber hareket etmekte olan duyuları vardır ve er ya da geç hamleleri beraberinde getirirler. O zaman, bir yönüyle iletici diğer yönüyle götürücüdür, omuriliğin motor hücreleri dahi bu iki yönü ayrılmaz bir biçimde birleştirmiştir. Marique,[63] Exner ve Paneth,[64] bir "motor" merkezin *çevresini* keserek onu korteksin geriye kalanının etkisinden ayırdıklarını ortaya koymuşlardır, kesilip çıkarıldıklarında da aynı bozukluklar meydana gelmektedir, bu yüzden aslında bu yalnızca borunun ağzıdır ve içerisinden başka bir

60 Luys tarafından yazılan "The Brain" isimli ekseriyetle mantıkdışı kitabında ayrıca da Horsley tarafından da yazılan.

61 C. Mercier: The Nervous System and the Mind, S. 124.

62 Ön loblar halen bir bilmece olmayı sürdürmektedir. Wundt bunları "idrak" organı olarak izah etmeye çalışır (Grundzüge d. Physiologischen Psychologie, 3d ed., cilt I. s. 233 vd.), ancak Wundtçu felsefeyi bu kelimenin dahil olduğu kadarıyla net bir şekilde kavrayamadığımı itiraf ediyorum, bundan dolayı bu kısıtlı referansla yetinmeliyim. Yakın zamana dek diğer merkezlerin kütlesinden bağımsız bir şey olarak "düşünsel merkezden" bahsetmek alışılageldikti. Neyse ki bu alışkanlık zaten düşüşte.

63 Rech.Exp. sur le Fonctionnement des Centres Psycho moteurs(Burssels, 1885)

64 Pflüger's Archiv, cilt 44, s. 544.

yerden başlamakta olan inervasyon akışı akmaktadır;[65] akışın en yoğun şekilde "motor bölgesine hakim olması halinde, akışın oksipital olarak en güçlü olması halinde birlikte olan bilicin ve büyük oranda şahit olunan şeylerin olması, geçici olarak en güçlü olması halinde işitilen şeylerin, hissedilen vb. şeylerin olması. Bana öyle geliyor ki, bunun gibi engin ve muğlâk bir formülasyon, bilimin mevcut halinde güvenli bir şekilde risk alabileceğimiz kadardır ve sonraki bölümlerde, görüşümü teyid eden sebepler sunmayı ümit ediyorum.

İNSAN BİLİNCİNİN HEMİSFERLERLE SINIRLI OLMASI

Fakat, korteks faaliyetiyle birlikte olan bilinç, insanın sahip olduğu yegane bilinç midir? Yoksa onun alt merkezleri de bilinçli mi?

Bu karar vermesi güç bir sorudur, ve her ne kadar güç olduğunu, kişi yalnızca belli başlı nesnelerin korteks bilincinin kendisinin herhangi bir iyi hipnotik denekte uygulayıcının elinin çıplak bir hamlesiyle görünüşe göre ortadan kaldırılabileceğini keşfettiği takdirde öğrenir ve yine de bu zihnin görgü tanıklarının zihnine olduğu kadar deneğin zihninin geri kalanını da oldukça "püskürtülebilir"[66] şekilde ayrılmış bir vaziyette var olduğu ikinci derece ispatlarla kanıtlanır.[67] Alt merkezlerin kendileri de, muhtemelen her zaman korteks bilincine benzer vaziyette püskürtülmüş, kendilerinin ayrılmış bir bilincine sahip olabilirler, fakat buna sahip olup olmadıkları sadece içgözlemsel kanıtlarla asla bilinemez. Bu arada insandaki oksipital tahribatın görünüşte büsbütün bir körlüğe(görüş alanının yarısında aydınlık ya da karanlık hissinin sürmemesi) neden olabileceği gerçeği şayet daha az gelişmiş optik merkezlerimizin, korpora kuadrigeminanın ve beyin sinir odacığının herhangi bir bilinci varsa bunun her şekilde kortikal faaliyetlerle birlikte olanla karışmayan ve kişisel benliğimizle hiçbir alakası olmayan bir bilinç olduğunu varsaymamıza sebebiyet verecektir. Oksipital lobları tamamıyla tahribata uğramış köpek ve maymunlarda bulunan görme sinir kanalları, muhtemelen buna neden olan hayvanların alt merkezlerinin gördüğü ve gördüklerinin geriye kalan korteks

65 Bununla beraber, Franois-Franck'ın (Fonctions Motrices, s. 370) iki köpek ve bir kedide bu tür bir "çevreleme"den farklı bir netice elde ettiğini ilave etmeliyim.

66 Bu kelime için bkz: T.K. Clifford's Lectures and Essays (1879), cilt II, s. 72

67 Bkz. aşağıda, Bölüm VIII.

adına da püskürtülebilir değil geri kalan kortekse yönelik olması olabilir mesela, bu korteksin algıladığı şeylerle tek ve aynı iç dünyanın bir parçasını oluşturdu. Bununla beraber bu olgular, bu hayvanlarda görme adına kortikal "merkezlerin" oksipital bölgenin dış kısmına ulaşması ve sonrakinin tahribata uğramasının insanda olduğu gibi bütünüyle ortadan kaldırmada başarısız olması gerçeğinden kaynaklanabilmektedir. Bu bildiğimiz üzere, deneyi gerçekleştirenlerin kendi fikirleridir. Zira pratik amaçlar için ve bilinç kelimesinin anlamını bireyin kişisel benliğiyle sınırlar vaziyette, *korteksin insanda bulunan tek bilinç organı* olduğunu ifade ederek bu paragraftan önce mevcut olan soruyu oldukça kendinden emin bir biçimde yanıtlayabiliriz.[68] Şayet alt merkezlere ait herhangi bir bilinç bulunuyorsa, bu benliğin hiçbir şey bilmediği bir bilinçtir.

İŞLEVİN RESTİTÜSYONU

Metafiziksel olmayan başka bir problem daha mevcut. Kortikal hasara ilişkin en genel ve çarpıcı gerçek, *işlevin tekrar yapılanmasıdır.* Öncesinde yitirilen işlevler birkaç gün ya da hafta sonra tekrar yapılanır. *Bu restitüsyonu nasıl idrak etmemiz gerekir?*

Alanda iki teori mevcuttur:

1) Restitüsyon, korteksin geri kalanının ya da daha alt merkezlerin o zamana değin gerçekleştirmedikleri işlevleri edinerek dolaylı şekilde eylemde bulunmalarından kaynaklanmaktadır,

2) Bunun sebebi, kalan merkezlerin (ister kortikal olsun ister alt olsun) her zaman sahip oldukları, fakat hasarın geçici olarak kullanılmasını önlediği işlevlerini sürdürmesidir. Goltz ve Brown-Séquard'ın en sivri savunucuları olduğu görüştür bu.

Önlemenin gerçek sebep olduğundan hiçbir şüphe yoktur. Akciğer- mide siniri, kalbi splanknik bağırsak hamlelerini ve inspirasyonun daha üst gırtlak sesini önlemektedir. Ufak atardamarların kasılmasını önleyecek sinir iritasyonları sayısızdır ve refleks eylemler

68 Ferrier's Functions, s. 120, 147, 414. Ayrıca bakınız Vulpian: Leons sur la Physiol. Du Syst. Nerveux, s. 548; Luciani u. Seppili,*a.g.e.*adına. 404-5; H. Maudsley: Physiology of Mind (1876), s. 138 vd., 197 vd. ve 241 vd. G.H. Lewes'inPhysical Basis of Mind, Problem IV: "The Reflex Theory", sorunun çok geniş bir tarihçesi sunulmuştur

genelde diğer duyu sinirlerinin aynı anda harekete geçirilmesiyle baskılanır. Bütün bu gerçekler için okuyucu fizyoloji üzerine olan incelemelere başvurmalıdır. Burada bizi ilgilendiren, sinir kısımlarının farklı kısımları tarafından iritasyona uğradıklarında uzak kısımların faaliyeti üzerinde gerçekleştirilen önlemedir. Bir kurbağanın, soğaniliği (bulbus) kesilmesinin ardından bir dakikalığına "şok" sebebiyle gevşek kalması hasar kaynağından hızlıca geçen bir önlemedir. İnsan deneğinde, "cerrahi şok" (bilinç kaybı, solgunluk, splanknik kan damarlarında genişleme ve genel senkop ve göçme) olarak bilinen daha uzun devam eden bir önlemedir. Goltz, Freusberg ve diğerleri köpeklerde omuriliği keserek, hasar nedeniyle daha uzun süre önlenen, fakat hayvan canlı tutulduğu takdirde nihayetinde kendilerini yeniden var eden işlevler olduklarını ispatladırlar. Böylelikle kordonun bel sinir bölgesinin, bağımsız vazomotor merkezleri, ereksiyon merkezleri, sfinkterlerin kontrolünü vb. kapsadığı ve bunların dokunsal dürtülerle harekete geçirilebildiği ve eşzamanlı olarak uygulanan diğer uyaranlarla rahatlıkla önlenebildiği saptandı.[69] Bu yüzden, hareketliliğin, görmenin vb. kortikal bir mutilasyon neticesinde başlangıçtaki ortadan kaybolması sonrasında hızlıca tekrar tezahür etmesinin, hasarın iritasyona uğramış yüzeyi tarafından gerçekleştirilen önlemelerin dinmesinden kaynaklandığını makul bir şekilde düşünebiliriz. Tek soru işlevin *bütün* yeniden yapılanmalarının böyle basit şekilde izah edilmesinin gerekip gerekmediği veya bunların kalan kısmının mevcut merkezlerde bütünüyle yeni yolların oluşmasının neden olup olmayacağı ve bu vasıtayla ilk başta sahip olmadıkları vazifeler için "eğitilip" eğitilmedikleridir. Önleme teorisinin sınırsız genişletilme yararına aşağıda olduğu gibi olgular aktarılabilir. Kortikal lezyon sebebiyle rahatsızlıkları ortadan kaybolan köpeklerde, bazı iç ve dış kazalar neticesinde 24 saat bütün yoğunluğuyla tekrar ortaya çıkabilirler ve sonra tekrar ortadan kaybolabilirler.[70] Bir operasyonla yarı kör hale getirilen ve sonra karanlığa kapatılan bir köpeğin görmesi, her gün sistematik olarak görüşü idmana tabi tutulan diğer benzer köpeklerde olduğu gibi hızla geri dönmektedir.[71] Operasyondan evvel yakarmayı öğrenen bir

69 Goltz: Pflüger's Archiv, cilt 8, s. 460; Freusberg: a.g.e. cilt 10, s. 174

70 Goltz: Verrichtungen des Grosshirns. s. 73.

71 Loeb: Pflüger's Archiv, cilt 39, s. 276.

köpek, motor bölgenin çift taraflı ablasyonundan bir hafta sonra bu uygulamayı büsbütün *kendiliğinden* tekrar başlatır.[72] Bazen bir güvercinde (hatta köpekte bile olduğu söylenmektedir) operasyonun hemen akabinde yarım saat sonra olduğundan daha az belirgin olan rahatsızlıklara rastlarız.[73] Normalde onların devamlılığını sürdüren organların çıkarılması sebebiyle bu olanaksız olurdu. Dahası son zamanlardaki fizyolojik ve patolojik spekülasyonun bütün amacı, sistemli faaliyetin her daim mevcut ve zaruri bir koşulu olarak önlemeyi yüceltmeye yöneliktir. İrade ile ilgili bölümde bunun ne denli büyük bir öneme sahip olduğunu göreceğiz. Bay Charles Mercier, bir defa başlayan hiçbir kas kasılmasının sistemin tükenişi haricinde onsuz duramayacağını düşünmektedir,[74] Brown-Séquard da senelerdir etkisinin ne kadar geniş alanlara yayıldığını gösteren örnekler toplamaktadır.[75] Bu şartlar altında, kortikal lezyonu takip etmekte olan olguların bir izahı anlamında fazlasıyla esnetilmesinden ziyade alanının daraltılmasında daha fazla hata yatması muhtemelmiş gibidir.[76]

Diğer yandan, şayet merkezlerin yeniden eğitilmediğini kabul edersek, sadece *Önsel (a priori)* bir muhtemelliğe direnç göstermekle kalmayı, hatta kendimizi gerçekler tarafından *beyin sinir odacığının* altında bulunan merkezlerde ve hatta *korpora kuadrigeminanın* altında oluşundan sıkışmış halde olan adeta müthiş sayıdaki işlevi hesaba katmaya zorlanır halde buluruz. *Önsel (a priori)* itirazını öncelikle aklımdaki olgulara göz attıktan sonra tasavvur edeceğim. Kendimize şunu sorduğumuz anda bizlerle yüzleşirler; *yeniden yapılanmanın gerçekleşmesi için yeterli zaman geçtikten sonra bir operasyonla ortadan kaldırılan işlevleri gerçekleştiren parçalar hangileridir?*

İlk gözlemciler bunların *ters veya bozulmamış hemisferin benzer kısımları olması* gerektiğini düşündüler. Ancak 1875 gibi uzun bir süre

72 70A.g.e s. 289.

73 71Schrader: a.g.e. cilt 44, s. 218.

74 72The Nervous System and the Mind (1888), bölümler. III, VI; ayrıca Brain, cilt XI. s. 361

75 73Brown-Séquard, Archives de Physiologie for Oct. 1889, 5me, Série, vol. I. p 751'de görüşlerinin bir özetini sunmuştur.

76 Goltz inhibisyon tezini ilk olarak "Verrichtungen des Grosshirns" adlı eserinde beyne uygulamıştır. 39 vd. Önlemenin genel felsefesi konusunda, okuyucu Brunton'un "Pharmakology and Therapeutics", s. 154 vd. ve ayrıca "Nature", cilt 27, s. 419 vd. kitaplarına başvurabilir.

önce Carville ve Duret bunu köpeğin ön bacağını bir yandan keserek ve sonra eski halini almasını bekledikten sonra ters taraftan da keserek test ettiler. Goltz ve diğerleri de aynı şeyi yapmışlardır.[77] Şayet ters taraf gerçekten yeniden yapılanmış kaynak olsaydı, asıl felcin tekrar belirmesi ve kalıcı olması gerekirdi. Lakin hiç belirmedi, şimdiye dek yalnızca aynı kalan tarafta bir felç peydah oldu. Bir sonraki varsayım, *kesilen bölgeyi saran kısımların* onun vazifelerini dolaylı olarak getirmesini öğrenmesidir.

Ancak burada da deney, en azından motor bölge açısından hipotezi çürütüyor gibi görünmektedir; çünkü etkilenen uzuvda hareketlilik geri gelene kadar bekleyebilir ve sonra hem yarayı çevreleyen korteksi uzvu harekete geçirmeden tahriş edebilir hem de kaybolan felci geri getirmeden kesebiliriz.[78] Dolayısıyla *korteksin altında bulunan beyinsel merkezlerin* tekrar elde edilen faaliyetlerin kaynağı olması gerektiği aşikardır. Fakat Goltz, bir köpeğin bütün sol hemisferini, o tarafta bulunan *korpus striyatum* ve beyin sinir odacığı ile beraber tahribata uğrattı ve şaşırtıcı derecede az miktarda bulunan motor ve dokunma bozukluğu varlığını sürdürene dek onu hayatta tuttu.[79] Buradaki merkezler restitüsyonun izahını yapamazlar. Hatta göründüğü kadarıyla[80] bir köpeğin her iki hemisferini kesip çıkardı ve onu 51 gün hayatta tuttu, yürümesini ve ayakta durmasını sağladı. Bu köpekte korpus striyatum ve beyin sinir odacığı neredeyse yok olmuştur. Böyle neticeler göz önüne alındığında M.Francois Franck[81] ile beraber *daha da altta bulunan sinir düğümlerine* hatta arayış içerisinde olduğumuz "dolaylı" organ olarak *omuriliğe* başvurmaya sürüklenmiş gibiyiz. Şayet operasyon ve yeniden yapılanma arasındaki işlev muğlaklığı *özellikle* önlemeden dolayı ise, o zaman en aşağıdaki merkezlerin aslında kusursuz organlar olduğunu varsaymamız gerekir. Hemisferleri bozulmamış haldeyken dahi, işlev tekrar yapılandırıldıktan sonra şu an yaptıklarını saptadıklarımızı her zaman yerine getirmiş olmalılardır. Elbette böyle

77 Örneğin Herzen, Herman u. Schwalbe's Jahres-bericht for 1886, Physiol. Abth. P. 38. (Yeni doğmuş yavru köpekler üzerindeki deneyler.)

78 Franois-Franck: a.g.e., s. 382. Neticeler kısmen tezatlıdır.

79 77Pflüger's Archiv, cilt 42, s. 419.

80 78Neurologisches Centralblatt, 1889, s. 372.

81 A.g.e. 387. Bütün sorunun tartışması için bkz. s. 378 ila 388. Ayrıca Wundt'un Physiol. Psych., 3d ed., I. 225 vd. ve Luciani u. Seppili, s. 243, 293

bir durum muhtemel olarak söz konusu olabilir, fakat bu pek makul değil gibidir. Ve az evvel ileri sürmem gereken *önsel (a priori)* fikirler, yine de bunu daha az makul hale getirmektedir.

Zira, öncelikle beyin temel olarak düzenli yollardan içeri giren akımların merkezidir. İşlev kaybı sadece iki şeyden birisi anlamına gelebilmektedir, ya bir akım artık içeriye girememektedir ya da içeri girerse şayet, artık eski yolunu kullanarak dışarıya çıkamamaktadır. Bu yetersizliklerin birinden birisi lokal ablasyondan kaynaklanabilmektedir, ve o zaman "restitüsyon" sadece geçici bir engellemeye karşın aşağıya doğru akmakta olan bir akımın nihayetinde eski yolu kullanarak akma olanağını sunmuş olması anlamına gelebilmektedir, mesela, "patini uzat" sesi birkaç hafta sonra operasyon öncesinde tahliye olan köpek kaslarına tahliye olmaktadır. Korteksin kendisine gelince, aslında var olma amaçlarından birisi yeni yolların[82] meydana getirilmesi olduğu için, önümüzde bulunan yegâne soru şudur, *bu belli "dolaylı" yolların* oluşumu estetik cerrahisinden umulmayacak derecede çok fazla mıdır? Bir hemisferin içine *varış noktası* tahribat uğramış optik lifler içerisinden akım toplamasını veya *çıkış yeri* bozulmaya uğramışsa şayet, piramidal zincire tahliye olması gerektiğini ummak ziyadesiyle fazla olacaktır. Bunlar gibi lezyonlar *o hemisferin içerisinde* onarılmaz halde bulunmalıdır. Fakat o zaman dahi, diğer hemisfer, korpus kollosum ve omurilikte bulunan çift taraflı bağlantılarla yapılanmış kaslar vasıtasıyla en nihayetinde engelden evvel onları harekete geçiren, aynı gelmekte olan akımlarca harekete geçirilebilen bir rota hayal edilebilir. Ve "kortikopetal" in varış noktasını ya da "kortikofugal" liflerin varoluş noktasını içermekte olan bütün ufak kesintiler adına, etki altındaki hemisferin kendisi aracılığıyla bir tür dolambaçlı yolların mevcut olması lazımdır, zira her noktası hiç olmazsa uzaktan diğer her bir nokta ile iletişim halindedir. Normal yollar en az direnç arz eden yegâne yollardır. Şayet engellenir yahut kesilirse, daha öncesinde daha dirençli olan yollar, değişen koşullar altında en az dirençli yollar haline gelirler. İçeriye doğru devam eden bir akımın *bir yerde* sona ermek zorunda olduğu asla unutulmamalıdır ve şayet bir defa kazara eski çıkış noktasına vurmayı başarırsa, bundan böyle beynin

82 Alışkanlık, Çağrışım, Hafıza ve Algı bölümleri bunun temel kullanım alanlarından birisi olduğu konusundaki mevcut ön tahminimizi sağlam bir kanaate çevirecektir

bütünüyle bağlantı içerisinde olan bilincin kabul ettiği tatmin heyecanı, o anın yollarını pekiştirecek ve sabitleyecek ve yeniden vurma ihtimalini artıracaktır. Eski alışılagelmiş eylemin, en nihayetinde başarılı bir şekilde yeniden geri dönüş yapan bileşke hissiyatı, var olan akımları bastırmakta olan yeni bir uyarıcı halini alır. Bu tür başarı duygularının onarlı meydana getiren süreçleri hafızamızda sabitleme eğiliminde olan deneyim meselesidir, ve İrade ile ilgili bölümde bu konu üzerine söyleyecek birçok şeyimiz olacaktır.

O zaman vardığım netice şudur, İşlevin restitüsyonunun bir kısmı (özellikle kortizal lezyonun büyük olmadığı durumlarda) muhtemelen varlığını sürdüren merkezlerin hakikaten dolaylı işlevinden kaynaklanmaktadır, bir kısmı ise önlemenin geçmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, hem dolaylı teori hem de önleme teorisi kendi kıstaslarında doğrudur. Fakat bu kıstası belirlemeye gelince ya da hangi merkezlerin dolaylı olduğunu ve ne derecede yeni hünerler öğrenebileceklerini ifade etmek şu an için olanaksızdır.

MEYNERT ŞEMASININ SON DÜZELTİMİ

Ve şimdi bütün bu gerçekleri öğrendikten sonra, çocuk ve mum alevi konusunda ve kurbağanın eylemlerini araştırdıktan sonra geçici olarak zorla kabulümüzü alan bu şema hakkında ne düşünmemiz gerekir? (Bkz. Önceki sayfalar) Hatırlanacaktır ki o zaman alt merkezleri *toplu bir şekilde* sadece var olan duyu izlenimlerine yanıt veren makineler olarak ve hemisferleri de içsel düşüncelerden ya da fikirlerden gelen eşit derecede özel eylem organları olarak düşündük, ve Meynert'ı takip ederek hemisferlerin belirleyici faaliyete yönelik hiçbir doğal eğilime sahip olmadığını, fakat alt merkezlerce gerçekleştirilen çeşitli refleksleri parçalamak ve motor ve duyusal unsurları değişik şekillerde birleştirmek amacıyla sadece yoğun şekilde eklenmiş organlar olduğunu farz ettik. İlerideki incelememizi tamamladıktan sonra bu ayrımın keskinliğini yumuşatmak mecburiyetinde kalacağımızın tahmininde bulunmam da ayrıca hatırlanacaktır. Artık bu düzeltimi gerçekleştirme vakti geldi.

Daha geniş ve kapsamlı gözlemler bize hem alt merkezlerin Meynert şemasının müsaade ettiğinden daha kendiliğinden olan hem de

hemisferlerin daha otomatik olduğunu ortaya koymaktadır. Schrader'in Goltz Laboratuvarı'nda hemisferi olmayan kurbağalar[83] ve güvercinler[84] üzerinde yaptığı gözlemler, bu canlıların klasik olarak mevcut olan resminden oldukça farklı bir fikir sunmaktadır. Steiner'in[85] kurbağalar üzerindeki gözlemleri, örneğin, lokomosyonun, soğaniliğin iyi gelişmiş bir işlevi olduğunu ortaya koyarak zaten aynı doğrultuda iyi bir yol kat etti. Fakat Schrader, operasyonda büyük özen göstererek ve kurbağaları uzun bir süre hayatta tutarak en azından bazıları açısından, kurbağa bir dürtme ile aklı salim şekilde uyandırıldığı takdirde omuriliğin lokomosyon hamlelerinde bulunduğunu ve soğaniliğin (bulbus) üzerinde hiç bir şey olmadığı takdirde bazen yüzmenin ve kurbağa sesinin çıkarımının gerçekleştiğini saptadı[86]. Schrader'in hemisferi olmayan kurbağaları kendiliğinden hareket etmekte, sinekleri yemekte, kendilerini toprağa gömmekte ve kısacası onun gözlemlerinden evvel hemisferler varlığını sürdürmedikçe olanaksız olarak varsayılan birçok şeyi gerçekleştirmekteydi. Steinert[87] ve Vulpian, hemisferlerden mahrum olan balıklarda daha büyük bir canlılık olduğunu belirtmişlerdir. Vulpian, beyni olmayan sazan balıklarına[88] ilişkin olarak, operasyondan üç gün sonrasında, aralarından birisinin yeme ve ipin ucundaki düğüme doğru fırladığını, düğümü pek sıkı tutarak kafasının sudan çıkarıldığını belirtmektedir. Daha sonra, "yumurtanın beyazının parçalarını görmektedirler, önlerindeki suya battıkları an, bazen dibe çöktüklerinde, bazen de dibe ulaşmadan evvel onları takip etmektedirler ve onları yakalamaktadırlar. Bu yemi yakalarken, aynı akvaryumda bulunan sapasağlam olan sazan balıklarıyla aynı hamleleri gerçekleştirirler. Tek fark, onları sanki daha az mesafeden algılamaları, sanki daha az ataklıkla, daha az sebatla aramaları fakat parçaları yakalamak için bazen (tabiri caizse) güçlü sazan balıklarıyla mücadele etmeleridir. Bu yumurta akı parçalarını, suyun altında bulunan diğer beyaz cisimlerle mesela, ufak çakıl taşlarıyla karıştırmadıkları kesindir. Operasyondan

83 Pflüger's Archiv, cilt 41, s. 75 (1887).

84 **A.g.e.**, cilt 44, s. 175 (1889).

85 Untersuchungen über die Physiologie des Froschirns, 1885.

86 A.g.e s. 80, 82-3. Schrader aynı zamanda soğaniliğin, beyinciğin hemen arkasından kesildiği takdirde ısırma refleksinin geliştiğini saptamıştır.

87 Berlin Akad. 1886 yılı Sitzungsberichte.

88 Comptes Rendus, cilt 102, s. 90.

üç gün sonra bir ip parçasındaki düğümü yakalayan aynı sazan balığı, artık onu yakalayamamaktadır, fakat şayet birisi onu yanına yaklaştırırsa, ağzı vasıtasıyla temas etmeden evvel geriye doğru yüzerek geri çekilmektedir".[89] Daha önce okuyucunun anımsayabileceği üzere, bir yanda Pfüger ve Lewes'in, diğer yanda Goltz'un bu organlarda, hemisferlerin kaynak olduğu zekâya yakın bir zekâ saptamalarına öncülük eden, kurbağanın omuriliği ve beyin sinir odacığının yeni koşullara doğru olan davranış adaptasyonlarını örneklerle izah ettik.

Mesele hemisferlerden mahrum kuşlara gelince, bazın eylemlerinin arkasında bilinçli bir amacın mevcut olduğuna dair olan delil oldukça ikna edicidir. Schrader, güvercinlerde uyku halinin sadece üç ya da dört gün sürdüğünü, o zamandan sonra kuşların yorulmadan odanın içerisinde dolaşmaya başladıklarını saptadı. İçine koyuldukları kutulardan dışarıya tırmandılar, engellerin üzerinden atladılar ya da uçtular ve görme yetileri o kadar kusursuzdu ki, ne yürürken ne de uçarken odada bulunan herhangi bir nesneye çarpmadılar. Ayrıca kati amaçları ve hedefleri vardı, üzerinde durdukları yerlerin sağladığı hareketler onları rahatsız hissettirdikleri takdirde daha elverişli tüneme yerlerine doğru uçmaktaydılar, çeşitli muhtemel tünekler arasından her zaman en elverişli olanını seçtiler." Şayet kumruya uçması için yatay bir çubuk (*Reck*) ya da eşit uzaklıkta bir masa seçeneği sunarsak, her zaman kararlı bir şekilde masa tercihinde bulunur. Hakikaten de çubuktan ya da sandalyeden birkaç metre uzakta olsa bile masayı seçmektedir." Bir sandalyenin arkasına yerleştirildiği zaman, önce koltuğa doğru sonra da yere doğru uçmaktadır ve genel anlamda "kendisine yeterli düzeyde güçlü bir destek sağlamasına karşın yüksek bir pozisyondan feragat edecek ve yere ulaşmak için içine dahil ettiği nesneleri, mesafeleri hususunda kusursuz şekilde doğru olan yargılar ortaya koyarak orta seviyeli uçuş hedefi olarak kullanacaktır. Direkt olarak zemine uçabilmesine karşın, yolculuğu birbirini takip etmekte olan aşamalar halinde gerçekleştirmeyi tercih etmektedir. Yere iniş yaptığında, kendiliğinden zar zor havaya doğru yükselmektedir."[90]

Hemisferlerden yoksun olan toy tavşanlar ayakta duracak, koşacak, gürültülerle başlayacak, yollarındaki engellerden kaçınacak ve canları

89 Comptes Rendus de l'Acad. D. Sciences, vol. 102, p. 1530

90 A.g.e s.216.

yandığında tepkisel şekilde feryat edeceklerdir. Fareler aynı şeyi yapacaklar ve hatta kendilerini savunma durumu içerisine sokacaklardır. Köpekler şayet tek seferde böyle bir operasyon gerçekleştirilse, asla hayatta kalamazlar. Fakat Goltz'un daha önce bahsedilen ve her iki hemisferin bir dizi ablasyon vasıtasıyla çıkarılıp, korpus striyatum ve beyin sinir odacığının yumuşatılmasından sonra elli bir gün boyunca hayatta tutulduğu belirtilen en son köpeği beyin ortası merkezlerinin ve kordonunun köpek türlerinde dahi ne kadar çok şey yapabileceğini ortaya koymaktadır. Birlikte incelendiği zaman, Bu gözlemler vasıtasıyla alt merkezlerde var olduğu gösterilen reaksiyonların sayısı, bu daha az gelişmiş hayvanlara uygulanan Meynert şeması açısından oldukça iyi bir durum teşkil etmektedir. Bu şema yalnızca tamamlayıcı ya da yineleme organları olacak hemisferler gerektirmektedir ve bu gözlemler ışığında, onların büyük ölçüde o vaziyette oldukları aşikardır. Fakat Meynert şeması aynı zamanda alt merkezlerin tepkilerinin bütününün *doğuştan* olmasını gerektirmektedir ve düşündüğümüz tepkilerden bazılarının hasardan sonra edinilmemiş olabileceğinden mutlak şekilde emin değiliz, dahası makine tarzında olmalarını gerektirmektedir, hâlbuki bazı kişilerin söylemleri düşük seviyeli bir zekâ tarafından yönlendirip yönlendirilmediklerinden kuşku duymamıza sebebiyet vermektedir.

O zaman hayvanlarda dahi, şemanın gerektirdiği hemisferler ve alt merkezler arasındaki tezatlığı yumuşatmak açısından bir sebep bulunmaktadır. Hemisferlerin yalnızca alt merkezleri tamamlayabildiği doğrudur, fakat son bahsedilen tabiat içerisinde ilk bahsedileni andırmaktadır ve hiç olmazsa ufak bir miktar "kendiliğindenlik" ve seçim barındırmaktadır.

Lakin maymunlara ve insanlara geldiğimizde şema neredeyse bütünüyle bozulmaktadır, çünkü hemisferlerin, alt merkezlerin makine tarzında gerçekleştirdiği eylemleri bile isteye tekrarlamadığını saptamaktayız. Alt merkezlerin kendi başlarına gerçekleştiremeyecekleri birçok işlev mevcuttur. Bir insanda yahut maymunda motor korteks hasar aldığı takdirde insanda tedavi edilemeyen, maymunda ise neredeyse ya da epey eşit derecede gerçek bir felç meydana gelir. Dr. Seguin, 23 yıldır değişim arz etmeden devam eden kortikal hasardan dolayı meydana gelen yarı körlüğü mevcut olan bir adam tanımaktaydı.

"Travmatik önleme" muhtemel olarak bunu izah edememektedir. Körlük bir "Ausfallserscheinung" yani görmenin temel organının yitiminden kaynaklanıyor olmalıydı. O zaman bu daha gelişmiş varlıklarda alt merkezlerin zoolojik ölçek bakımından daha ileride olmalarındansa daha az yeterli olmaları gerekmektedir, ve bazı temel hamle ve etki kombinasyonları açısından dahi ilk andan itibaren hemisferlerin işbirliği gereklidir. Kuşlarda ve köpeklerde dahi ön loblar kesildiği takdirde düzgün bir şekilde yeme gücü kaybolur.[91]

Asıl gerçek şudur ki, ne insanda bulunan ne de hayvanda bulunan hemisferler, şemamızın onları isimlendirmekten olduğu bakir organlar değillerdir. Doğuştan düzensiz halde olmaları şöyle dursun, belli başlı türden tepkilere yönelik doğuştan gelen eğilimlere sahip olmaları gerekmektedir.[92] Bunlar *duygular* ve *içgüdüler* olarak bildiğimiz ve bu kitabın devamındaki bölümlerde detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz eğilimlerdir. Hem içgüdüler hem de duygular algı nesnelerinin özel türü üzerinde mevcut olan tepkilerdir, hemisferlere tabiidirler ve bunlar ilk aşamada reflekstirler, ki, uyarıcı nesneyle ilk kez karşılaşıldığında gerçekleşmektedirler, hiçbir önsezi ya da düşünmeyi beraberinde getirmezler ve karşı konulamazdırlar. Ancak, deneyim vasıtasıyla bir dereceye kadar değiştirilebilirler ve daha sonraki uyarıcı nesneyle karşılaşma durumlarında, özellikle içgüdüler ilk başlarda sahip oldukları bilinçsiz dürtüsel karakterden daha azını barındırırlar. Bunların hepsi XXIV. bölümde detaylarıyla izah edilecektir. Bu arada, insanda bulunan duygusal ve içgüdüsel tepkilerin çeşitliliğinin kapsamlı çağrışım gücü ile birlikte, asıl algı merkezinin ve motor ortakların kapsamlı şekilde tekrar birleşimine müsaade ettiğini söyleyebiliriz. Bir içgüdüsel tepkinin *akıbetleri* çoğu zaman karşıt bir tepkinin uyarıcısı olur ve daha sonraki durumlarda asıl nesne vasıtasıyla *öne*

91 Goltz: Pflüger's Archiv, cilt 42, s. 447; Schrader : a.g.e. cilt 44, s. 219 vd.Fakat bu semptomun Travmatik önlemesinin bir tesirinin olması olanaklıdır.

92 Birkaç yıl evvel hemisferlerin bütünüyle süpernümerari olduğu teorisinin en kuvvetli argümanlarından biri, Soltmann'ın sık sık alıntılanan, yeni doğmuş yavru köpeklerde korteksin motor bölgesinin elektrik vasıtasıyla uyarılabilir hale getirilemediği ve ancak iki hafta sonra muhtemelen alt merkezlerin deneyimleri onu motor görevleri için eğittikten sonra uyarılabilir vaziyete getirilebildiği gözlemiydi. Fakat Paneth'i daha sonraki gözlemleri, Soltmann'ın kurbanlarını aşırı derecede uyuşturmak suretiyle yanlış yönlendirmiş olabileceğini ortaya koymaktadır(Pflüger's Archiv, cilt 37, s. 202).

sürülerek tıpkı çocuk ve alev örneğinde olduğu gibi o halde ilk tepkiyi bütünüyle bastırabilir. Bu eğitim açısından hemisferlerin Meynert şemasında olduğu gibi, ilk başta *boş levha* olmalarına gerek yoktur ve yalnızca alt merkezler tarafınca eğitilmeleri şöyle dursun, kendi kendilerini eğitmektedirler.[93]

Alelade bir kurbağada korku ve açlıktan kaynaklanan tepkilerin olmadığının zaten farkına varmıştık. Schrader, lokomosyon ve ses açısından aktif olan beyni olmayan güvercinlerinin içgüdüsüz vaziyetlerini çarpıcı bir şekilde izah etmektedir. Hemisferi olmayan hayvan kendisi için eşit derece değer teşkil eden bedenler aleminde hareket etmektedir. Goltz'un yerinde ifadesiyle *duygu dışıdır.* Her nesne onun için sadece yer kaplayan bir kütledir, alelade bir güvercin için yoluna dönmektedir, bir taş için yaptığından farksızdır. Her ikisinin de üzerine tırmanmaya çalışabilir. Bütün yazarlar, güvercinlerinin yoluna çıkan cansız bir beden, bir kedi, bir köpek yahut yırtıcı bir kuş olsun hiçbir fark saptamadıklarında mutabıktırlar. Bu canlı, ne dost bilir ne de düşman, en kalabalık çevrede dahi inzivaya çekilmiş birisi gibi yaşamaktadır. Erkeğin mahzun ötüşü, bezelyelerin tıkırtısından ya da tahribata uğramadan önceki günlerde kuşların beslenmesi için acele etmesine sebebiyet veren çağrı düdüğünden daha fazla tesir uyandırmamaktadır. Daha önceki gözlemcilerin şahit olduğu kadar az sayılı hemisferi bulunan dişi kuşun erkeğin kuruna karşılık verdiğine şahit oldum. Hemisferi olmayan bir erkek gün boyunca ötmektedir ve belirgin cinsel uyarma belirtileri göstermektedir fakat, faaliyeti herhangi bir amaç teşkil etmemektedir, dişi kuşun orada olup olmaması onun için bütünüyle önemsizdir. Şayet birisi yanına konulursa, fark etmeden onu terk etmektedir. Erkek, dişiye hiç ilgi göstermediği takdirde, dişi de yavrusuna ilgi göstermez. Yavrular sürekli besin arayışında olan

93 Münsterberg (Die Willenshandlung, 1888, s. 134) Meynert'ın şemasına tamamıyla karşı çıkmaktadır ve kişisel deneyimlerimizde ilk başta istemli olan eylemlerin ikincil olarak otomatik ve refleks haline geldiğine ilişkin çeşitli örneğe sahip olmamıza karşın, aslında istemli olarak gelişen tek bir refleks eylemine dair bilinçli bir kayda sahip olmadığımızı ifade etmektedir. Bilinçli kayıta gelince, Meynert şeması bütünüyle doğru olsa dahi, buna sahip olmamız olanaklı değildir, çünkü bu şemanın öne sürdüğü hemisferlerin eğitimi varlıkların tabiatı açısından anımsama yetisinden önce gelmelidir. Fakat bana öyle gelmekte ki, Münsterberg'in şemayı reddetmesi alt merkezlerden gelen refleksler konusunda muhtemelen doğru olabilir. Bu psikojenez bölümünün her yerinde bizlere ne kadar cahil olduğumuz hissettirilmektedir.

anneyi takip edebilmektedirler, ama bunu bir taştan da talep edebilirler, hemisferi olmayan güvercin son derece uysaldır ve insandan kedi ya da yırtıcı kuşun korktuğundan daha az korkmaktadırlar".[94]

Deneyimlediğimiz bütün gerçekleri ve düşünceleri bir araya getirdiğimizde, bana öyle gelmekte ki, *bundan böyle Meynert şemasına sıkı sıkıya bağlı kalamamaktayız.* Şayet herhangi bir yerde bulunuyorsa, en az gelişmiş hayvanlara uygulayacaktır, fakat özellikle alt merkezlerde bir dereceye kadar kendiliğindenlik ve seçim mevcut gibi görünmektedir. Bütünüyle, bunun yerine, bildiğimiz zoolojik farklılıklara müsaade etmekte olan ve ayrıntı gelecek keşfinden herhangi bir sayı kabul edecek yeterlilikte muğlak ve esnek olan aşağıdaki gibi genel kavram koymaya sürüklenmekteyiz.

SONUÇ

Bütün hayvanlarda bulunan tüm merkezler, bir açıdan mekanizmaların mevcut olmasına karşın, muhtemelen başka bir açıdan bilinç organlarıdır ya da en azından bir zamanlar öyleydiler, velev ki bilinç kuşkusuz hemisferlerde başka yerlerde olduğundan çok daha fazla gelişmiştir. Bilinç her alanda elde ettiği bazı duyumsamaları diğerlerine *tercih etmek* mecburiyetindedir ve şayet bunları yokluklarında belirsiz de olsa anımsayabiliyorsa, arzunun amacı olmalıdırlar. Kaldı ki, bu tür *amaçlara* götürebilecek motor deşarjlarını hafızasında tanımlayabilir ve son bahsedileni onlarla ilişkilendirebilirse o zaman bu motor deşarjlarının kendileri de *araç* olarak istenebilmektedir. Bu iradenin gelişimidir ve bunun gerçekleşmesi elbette bilincin olası karmaşıklığıyla orantılı olmalıdır. Omurilikte bile bu anlamda ufak bir irade gücü ve duyarlılığın yeni deneyimleri neticesi olarak değiştirilmiş davranışlara yönelik ufak bir çaba gücü mevcut olabilir.[95]

94 Pflüger's Archiv, cilt 44. s. 230-1.

95 Elbette, Schiff'in uzun zaman önce dikkat çektiği üzere (Lehrb. D. Muskel-u. Nervenphysiologie, 1859, s. 213 vd.), 'Rückenmarksseele', eğer şu anda mevcutsa, daha gelişmiş bir duyu bilincine sahip olamaz, çünkü gelen akımlar yalnızca deriden gelmektedir.Fakat belli belirsiz hem hissedebilir, tercihte bulunabilir hem de arzulayabilir. Metne uygun görüş için bkz: B.H. Lewes, The Physiology of Common Life (1860), bölüm. IX. Goltz (Nervencentren des Frosches, 1869, s. 102-130) kurbağa kordonunun uyarlanabilir bir gücü olmadığını düşünmektedir.Tıpkı onun deneylerindeki gibi durum bu şekilde olabilir çünkü kafası kesilen kurbağanın kısa ömrü, istenen yeni numaralar öğrenmesi için ona zaman tanımaz.

O zaman bütün sinir merkezlerinin ilk anda yegane temel işlevi bulunmaktadır, o da "akıllıca" eylemdir. Hissetmektedirler, bir şeyi diğerine tercih etmektedirler ve amaçları vardır. Bununla birlikte, bütün diğer organlar gibi dededen toruna *evrilmektedirler* ve evrimleri çift yönde gerçekleşmektedir, alt merkezler aşağıya doğru daha sabit otomatizme daha üst düzey merkezler de yukarıya doğru daha geniş bir entelektüelliğe geçiş yapmaktadırlar.[96] Böylelikle, güvenli bir şekilde tek düze ve ölümcül hale gelebilen bu işlevlere en az şekilde zihin beraberinde gelebilmektedir ve bunların organı olan omurilik git gide daha hissiz bir makine haline gelebilir aksine çevredeki hassas değişikliklere uyum sağlamanın hayvanın yararını gözeten işlevler, zoolojik evrim devam ettikçe anatomik yapısı ve beraberinde gelen bilinci git gide daha detaylı hale gelen hemisfere giderek daha da geçiş yapmaktadır. Bu şekilde, insanda ve maymunlarda bazal gangliyonların tek başlarına köpeklerde yapabildiklerinden daha az, tavşanlarda şahinlerden daha az, şahinlerde güvercinlerden daha az, güvercinlerde kurbağalardan daha az, kurbağalarda balıklardan daha az şey yapmaları ve buna bağlı olarak hemisferlerin daha fazla şey yapmaları gerekebilmektedir. İşlevlerin hemisferlere doğru sürekli olarak genişlemekte olan bu geçişi hemisferlerin kendi gelişimleri gibi ya şanslı varyasyon ya da kullanımın kalıtsal etkileri vasıtasıyla izah edilecek evrimsel değişimlerden biri olacaktır. Bu görüşe göre, insan hemisferlerimizin eğitiminin tabii olduğu refleksler sadece bazal gangliyonlara tabii olmayacaktır. Bunlar soğanilik (bulbus), pons, optik loblar ve omurilik reflekslerinin aksine, hemisferlerin içerisinde mevcut olan ve eğitim vasıtasıyla değişime uğratılabilen eğilimler olacaktır. Bu tarz beyinsel refleksler, şayet var olmaktalarsa, daha sonra ruhani alemde

---

Fakat Rosenthal (Biologisches Centralblatt, cilt IV. s. 247) ve Mendelssohn (Berlin Akad. Sitzungsberichte, 1885, s.107) kurbağa kordonunun basit refleksleri üzerine yaptıkları araştırmalarda,alışılagelen iletim yolları bir kesikle kesintiye uğradığı takdirde yeni yollar alındığından dolayı yeni koşullara doğru bir miktar uyum arz ettiğini ortaya koymaktadırlar. Rosenthal'a göre, bunların daha sık içinden geçildikçe orantılı olarak daha geçirgen hale gelir (yani daha ufak bir uyarıcı gerektirir).

96 Bu evrimin, edinilen alışkanlıkların kalıtımı vasıtasıyla mı mı yoksa şanslı varyasyonların muhafaza edilmesi vasıtasıyla mı gerçekleşmesi, burada tartışmamıza gerek olmayan bir seçenektir. Bu konuya kitabın son bölümünde değineceğiz. Şu anki amacımız açısından meydana gelmesi kabul edilmek şartıyla, evrimin *yaklaşım biçimi* hiçbir fark arz etmemektedir.

her türlü "ortak değişimlere" neden olabilecek anıların ve çağrışımların edinilmesi açısından Meynert şemasının sunduğu kadar iyi bir dayanak meydana getirmektedirler. Bebek ve mum diyagramı gerektiği takdirde bütünüyle kortikal bir etkileşim olarak tekrar düzenlenebilirler. Asıl dokunma eğilimi kortikal bir içgüdü olacaktır, yanık, korteksin başka bir bölümünde bir imge bırakacak ve bu imge, çağrışım vasıtasıyla anımsanarak, mumun bir sonraki algılanmasında dokunma eğilimini önleyecek ve geri çekilme eğilimini harekete geçirecektir- böylelikle retinal imge, bir sonraki seferde, ağrının asıl motor ortağıyla birleşecektir. Böylece Meynert şemasının sahip olduğu psikolojik gerçeği, kendimizi şüpheli bir anatomi ve fizyolojiye dahil etmeden elde etmekteyiz.

Merkezlerin evrimi, bilincin bunlarla ve hemisferlerin diğer loblarla ilişkisi hususundaki bu tarz şüpheli bir görüş, bana öyle gelmekte ki, müsamaha göstermenin en emniyetli olduğu görüş olmaktadır. Şayet başka bir avantaj yoksa, genel türden herhangi bir formülle gerçeklerin üstünü örtmeye çalıştığımız anda, bu her halükârda bilgimizde bulunan boşlukların ne kadar geniş olduğunu fark etmemizi sağlamaktadır.

3. BÖLÜM

BEYİN AKTİVİTESİNİN BAZI KOŞULLARI ÜZERİNE

Beyin fonksiyonlarının tabii olduğu sinir dokusunun temel nitelikleri tatmin edici bir şekilde belirtilmekten epey uzaktır. Çok aşikar olduğundan ilk aşamada sunulan şema kati şekilde yanlıştır, her bir hücrenin bir fikri yahut bir fikrin bir parçasını temsil ettiği ve fikirlerin lifler tarafından ilişkilendirildiği veya "sarılmış şekilde bağlandığı" (Locke'un bir ifadesini kullanmak gerekirse) görüşünü kastetmekteyim. Tahta üzerinde fikirler arasındaki çağrışım yasalarının sembolik bir diyagramını oluşturursak şayet, öyle ya da böyle daireler ya da bir tür kapalı şekiller çizmeye ve bunları çizgilerle birleştirmeye yönlendiririz. Sinir merkezlerinin lifleri sevk eden hücreleri kapsadığını duyduğumuz takdirde, Tabiat'ın bizler için diyagramımızı gerçekleştirdiğini ve düşüncenin mekanik alt tabakasının açık olduğunu ifade ederiz. *Bir* şekilde, diyagramımızın beyin içerisinde gerçekleştiği doğrudur, ama kesinlikle ilk başta sandığımız kadar gözle görülür ve somut şekilde bir biçimde değildir.[97] Hemisferlerde bulunan hücresel cisimlerin büyük bir kısmı lifsizdir. Lifler sevk edildikleri yerde çok geçmeden takip edilemeyen bölümlere ayrılmaktadırlar, ve hiçbir yerde iki hücre arasındaki tahtada bulunan bir çizgi misali basit, yüzeysel bir anatomik bağlantıya şahit olmamaktayız. Anatomiciler tarafından dahi teorik amaçlar adına çok fazla anatomi saptanmıştır, hücreler ve lifler hususundaki popüler bilim kavramları ise neredeyse tamamen gerçekdışıdır. Bu yüzden beynin *detaylı* çalışma hususunu, şu an ifade edilmesi gereken birkaç nokta haricinde, bırakın geleceğin fizyolojisine havale edelim. Ve ilk olarak (a.g.e)...

97 Daha sonraki bölümlerde bu şemalaştırmanın çoğunu ben de gerçekleştireceğim. Okuyucu bunun temsili olduğunu ve kullanımının zihinsel süreçler ve bir tür mekanik süreçler arasında ne kadar derin bir ahenk olduğunu ortaya koymaktan başka bir şey olmadığını idrak edecektir, tam anlamıyla tasvir edilen türden olmasına gerek yoktur.

(a.g.e) ...aynı sinir kanalında. Bu sinirsel ve neticede zihinsel yaşamın pek çok olgusunun kavranması açısından son derece mühim bir niteliktir, daha fazla devam etmeden evvel bunun ne anlama geldiğini net bir şekilde kavramak icap eder.

Yasa şudur ki, *bir sinir merkezini etkili deşarj adına harekete geçirmek için başlı başına yetersiz olan bir uyarıcı, bir yahut daha fazla olan diğer uyarıcılarla birlikte hareket ederek (tek başlarına eşit düzeyde tesirsiz) deşarjı gerçekleştirebilir.* Bunu tasavvur etmenin tabii yolu, en nihayetinde bir direncin üstesinden gelen gerilimlerin bir birikimidir sanki. Bunlardan ilki "gizil uyarıcı" yahut "artmış bir uyarılma" doğurmaktadır, pratik neticeler açısından bir dereceye kadar bu ifade önem teşkil etmemektedir. Sonuncusu bardağı taşıran son damladır. Sinirsel sürecin bilincin eşlik ettiği bir süreci barındırdığı durumlarda, nihai patlama her durumda az yahut çok ehemmiyetli cinsten hareketli bir duygu durumunu kapsamaktadır sanki. Lakin halen maksimal altı ya da dışsal olarak etkisiz olan gerilimlerinde o andan bireyde mevcut olan toplam bilincin belirlenmesinde pay sahibi olamayacağını düşünmek için hiçbir gerekçe yoktur. Daha sonraki bölümlerde bu cinsten bir paya sahip olduklarını ve onların katkısı olmadan her an zihnin nesnesinin hayati bir unsuru olan ilişkilerin sınırının bilince asla uğramayacağını düşünmek açısından bolca sebebe şahit olacağız.

Bu mesele bu sayfalarda ayrıntılı olarak belirtilmeyecek derecede aşırı şekilde fizyolojiye aittir. Meselenin takibiyle alakadar [98] olabilecek okuyucular için birkaç referansı not olarak ekleyeceğim ve basitçe kortikal merkezlerin doğrudan şekildeki elektrik iritasyonunun meseleyi

98 Valentin: Archiv f. d. gesammt. Physiol., 1873, s.458. Stirling: Leipzig Acad. Berichte, 1875, s.372 (Journal of Physiol., 1875). J. Ward: Archiv f. (Anat. u.) Physiol., 1880, s.72. H. Sewall: Johns Hopkins Studies, 1880, s.30. Kronecker u. Nicolaides: Archiv f. (Anat.u.) Physiol., 1880, s.437. Exner: Archiv f. die ges. Physiol., Bd. 28, s.487 (1882). Eckhard: in Hermann's Hdbch. D. Physiol., Bd. I. Thl. II. s.31. François-Franck: Leçons sur les Fonctions motrices du Cerveau, s.51 ff., 339.-Sinirlerin işleyişi için Sinirlerde ve kaslarda toplama, bkz. Hermann:a.g.e. Thl. I. s.109 ve cilt I. s.40. Ayrıca Wundt: Physiol. Psych., I. 243 vd; Richet: Travaux du Laboratoire de Marey, 1877, s.97; L'Homme et l'Intelligence, s.24 vd., 468; Revue Philosophique, t.XXI. s. 564. Kronecker u. Hall: Archiv f. (Anat.u.) Physiol., 1879; Schönlein: a.g.e., 1882, s.357. Sertoli (Hofmann ve Schwalbe'nin Jahresbericht, 1882. s.25. De Watteville: Neurologisches Centralblatt, 1883, No. 7. Grünhagen: Arch. f. d. ges. Physiol., Bd. 34, p.301(1884)

kafi şekilde kanıtladığını belirteceğim. Zira burada bulunan önceki deneyciler tarafından tek bir tümevarım şoku kullanıldığında, herhangi bir hamle meydana getirmek için son derece kuvvetli bir akım gerekirken, akım nispeten zayıf olduğunda süratli bir tümevarım şoku silsilesinin ("faradizasyon") hamleler meydana getireceği saptanmıştır. Mükemmel bir araştırmadan yapılacak yegane alıntı, daha başka açılar altında bu yasayı ortaya koyacaktır;

"Korteksi şayet kısa aralıklarla (köpeğin eklemsel ekstansör kasının) minimal kas kasılmasını sağlayan akım gücüyle uyarmaya devam edersek, kasılma miktarı en üst seviyeye ulaşana dek kademeli şekilde artış göstermektedir. Böylece her bir önceki uyarım arkasından, bir sonrakinin etkinliğini arttıran bir etki bırakmaktadır. Uyarıcıların bu birikim dahilinde aşağıda yer alan meselelere dikkat edilebilir: 1) Yalnız başına tamamıyla tesirsiz olan uyarıcılar yeterli vaziyette süratle tekrarlanarak tesirli duruma gelebilmektedir. Şayet kullanılan akım, kasılmanın ilk başlangıcını ateşleyenden çok daha azsa, hamle tezahür etmeden evvel çok fazla artarda sayıda şok gerekebilir- 20, 50 bir defasında 106 şok gerekti. 2) Birikim, uyarıcılar arasındaki aralığın darlığıyla orantılı olarak kolay bir şekilde gerçekleşebilmektedir. Şokları 3 saniye arayla gerçekleştiğinde etkili bir birikim yapamayacak derecede güçsüz olan bir akım, aralık 1 saniyeye daraltıldığı takdirde bunu yapabilecektir. 3) Yalnızca elektriksel tahriş, bir sonraki uyarıcıyı büyütecek bir değişiklik bırakmamaktadır, aynı zamanda kasılmaya neden olabilecek her türlü irritan da bunu yapmaktadır. Şayet üzerinde deney gerçekleştirilen kasın herhangi bir şekilde refleks olarak kasılmasına neden olunmuşsa yahut hayvan tarafından kendiliğinden kasılmışsa (yoğun bir inspirasyon esnasında "sempati ile" sık sık gerçekleştiği gibi) o zamana dek çalışmayan bir elektriksel uyarıcının anında uygulandığı takdirde enerjik bir şekilde çalıştığı saptanmaktadır".[99]

Dahası;

Morfin narkozunun belli bir aşamasında, motor merkeze uygulanmasından hemen önce vücudun belli kısımlarının derisi hafif dokunsal uyarıma maruz bırakılırsa şayet, etkisiz halde zayıf olan şok,

99 Bubnoff ve Heidenhain: Ueber Erregungs-und Hemmungsvorgänge innerhalb der motorischen Hirncentren. Archiv f. d. ges. Physiol., Bd.26, s.156(1881).

kuvvetli bir şekilde etkili hale getirilecektir... Akımın çok küçük kuvvetini saptadıktan ve tesirsizliğine tekrar tekrar ikna olduktan sonra, elimizi kortikal merkezi uyarım nesnesi olan pençenin derisi üstünden bir defalığına hafifçe çekersek şayet, akımın hemen güçlü bir şekilde etkili olduğunu saptarız. Ortadan kaybolmadan evvel, uyarılma artışı birkaç saniye sürmektedir. Bazen tek bir hafif pençe darbesinin tesiri, daha evvel tesirsiz olan akımın çok zayıf bir kasılma doğurması için kafidir. Dokunsal uyarımın tekerrürü, kural bazında kasılmanın kapsamını artıracaktır."[100]

Pratik çağrılarımızda, devamlı uyarıcıların birikimini kullanmaktayız. Şayet bir at arabası durdurursa, onu çalıştırmanın nihai yolu, birtakım teşviklerin uygulanmasıdır. Şayet sürücü dizginleri ve sesi kullanırsa, bir görgü tanığı başını çekiştirirse, arka bacaklarını kırbaçlarsa, kondüktör zili çalarsa ve inen yolcular arabayı ittirirlerse, bütün hepsi aynı anda olacak şekilde onun inadı genellikle sonuç verir ve o neşeyle kendi işine bakar. Kayıp bir ismi veya gerçeği anımsamaya çabalıyorsak şayet, mümkün mertebe çok sayıda "ipucu" düşünürüz, böylelikle ortak eylemleri vasıtasıyla hiçbirisinin yalnız başına anımsayamayacağı şeyleri anımsayabilirler. Ölü bir avın görüntüsü çoğu zaman bir hayvanı kovalamaya güdülememektedir, ancak şayet şeklin görüntüsüne hareketin görüntüsü de eklenirse, kovalama gerçekleşmektedir. "Brücke gözünün önündeki tahılı gagalamak için hiçbir atılımda bulunmayan beyne sahip olmayan tavuğunun tahıl yere kuvvetle savrulduğu takdirde tıkırtı sesi çıkaracak şekilde gagalamaya başladığını kaydetti.[101] Dr. Allen Thomson birkaç tavuğu halının üzerinde yumurtadan çıkardı ve onları birkaç gün boyunca burada tuttu. Kazmak adına hiçbir eğilim sergilemediler fakat Dr. Thomson halının üzerine azıcık çakıl serptiği zaman, tavuklar anında kazıma hamlelerine başladılar."[102] Yabancı bir insan ve karanlık, her ikisi de köpeklerde (ve bu mesele için) korku ve güvensizliğe sebebiyet veren uyarıcılardır. İki durumda da başlı başına dışavurumları uyandıramayabilir, fakat beraberce yani karanlıkta tuhaf bir adamla karşılaşıldığında, köpek

100 Archiv f. d. ges. Physiol., Bd.26, s.176(1881). Exner (a.g.e. Bd.28, s.497(1882) buradaki birikimin omurilikte gerçekleştiğini düşünmektedir. Genel birikim felsefesi açısından bu kısmi birikimin nerede gerçekleştiği fark teşkil etmemektedir.

101 G.H. Lewes: Physical Basis of Mind, s.479, benzer birçok örneğin verildiği yer, 487-9.

102 Romanes: Mental Evolution in Animals, s.163.

şiddetli savunma açısından harekete geçirilecektir.[103] Seyyar satıcılar birikimin etkisini iyi bilirler, çünkü kaldırımda bir sıra halinde dizilirler ve yoldan geçen kişi tekrarlanan talebin etkisiyle sıradaki ilk kişiden almayı reddettiği şeyi genellikle sonuncusundan satın alır. Afazi pek çok birikim örneği ortaya koymaktadır. Kendisine basitçe gösterilen bir nesneyi adlandıramayan bir hasta görmenin yanında şayet ona dokunursa adlandıracaktır v.b.

Birikim örnekler sonsuza dek çoğaltılabilir fakat daha sonraki bölümlerin önüne geçmeye değmez. İçgüdü, Düşüncenin akışı, Dikkat, Ayrımcılık, Çağrışım, Hafıza, Estetik ve İrade konusunda olanlar ilkenin salt psikolojik alandaki erişiminin sayısız örneklerini barındıracaktır.

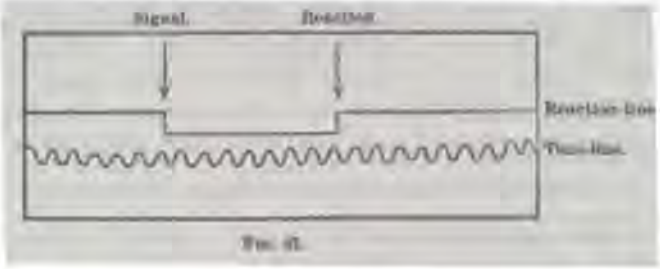
TEPKİ SÜRESİ

Son yıllarda ekseriyetle özenle takip edilmekte olan deneysel araştırma sahalarından birisi de *sinirsel olayların ne kadar zaman işgal ettiğinin tespitidir.* Hemholtz, kurbağanın siyatik sinirindeki akımın süratini saptayarak işe koyuldu. Fakat kullandığı yöntemler çok geçmeden duyu sinirlerine ve merkezlerine uygulandı ve neticeler "düşünce sürati" ölçümleri olarak tasvir edildiğinde popüler bilimsel takdiri doğurdu. "Düşünüldüğü kadar çabuk" tabiri epey eski zamanlardan itibaren "hız çizgisi içerisinde muazzam ve ifade edilmesi güç olan her şeyi belirtti ve bilimin, bu gizemin üzerine uğursuz elini koyma şekli, insanlara Franklin'in daha yeni ve daha soğuk bir tanrılar ırkının bölgesinin önceden habercisi olan ilk 'eripuit coelo fulmen' gününü anımsattı. Çeşitli operasyonları, her birisinin daha tabii olduğu bölümde ele alacağız. Bununla beraber, bunu derhal söyleyebilirim ki, "*düşünce* sürati" tabiri yanıltıcıdır, çünkü hesap edilen süre boyunca hangi belli düşünce eyleminin meydana geldiği herhangi bir durum dahilinde net değildir. "Sınır eyleminin sürati" de aynı eleştiriye maruz kalır, çünkü

103 Mach: Beiträge zur Analyse der Empfindungen, s.36'daki benzer bir örneğe bakınız, hayvan bir serçedir. Küçük çocuklarım, pug cinsi köpekleri onlar yattıktan ve ışıkları söndürdükten sonra odalarına girerse, kendi pug cinsi köpeklerinden korku duymaktadırlar. Şu ifadenin de kıyasında bulunun: Bir köylüye yöneltilen ilk soru, kulaklarının uyuşuk ayarlarını canlandırmak adına bir hatırlatıcıdan fazlasını nadiren sunmaktadır. Bir İskoç köylüsünün değişmeyen yanıtı, "Neyin var? "dır; İngilizlerinki ise boş bir bakıştır. Yanıt edinmek için ikinci ve hatta üçüncü bir soru gerekebilir." R.Fowler: Some Observations on the Mental State of the Blind, and Deaf, and Dumb (Salisbury, 1843), s.14.)

çoğu durum dahilinde hangi belli sinir süreçlerinin meydana geldiğini bilmemekteyiz. Söz konusu sürelerin gerçekte temsil ettikleri, *uyarıcılar üzerindeki* belli *tepkilerin* toplam süresidir. Tepkinin belli koşulları önceden hazırlanmaktadır, bunlar beklenti durumu olarak isimlendirmekte olduğumuz motor ve duyusal gerilimlerin varsayımından oluşmaktadır. Reaksiyon tarafından işgal edilen asıl süre boyunca ne olduğu an itibarıylü (başka bir tabirle fiili, tahliyeyi meydana getirmek amacıyla önceden mevcut olan gerilimlere ne eklediği) ne sinirsel ne de zihinsel bakış açısından anlaşılmaktadır.

Bütün bu araştırmalardaki yöntem temel olarak aynıdır. Bu tarz bir sinyal, deneğe iletilir ve aynı zamanda kendisinin bir zaman kayıt aygıtına kaydetmektedir. Denek daha sonra bir tür kas hareketi gerçekleştirir ki, "tepkiler" ve aynı zamanda otomatik olarak kendisini kayıt altına almaktadır. İki kayıt arasında geçtiği tespit edilen süre, bu gözlemin toplam süresidir. Zaman kayıt araçları çeşitli türdedirler.

Bu türlerden biri üzerinde bir elektrikli kalemin bir çizgi çizdiği, sinyalin kırmakta olduğu ve "tepkinin" tekrar çizdiği füme kağıtla kaplı döner tamburdur, başka bir elektrikli kalem (bir sarkaç ya da bilinen bir oranda titreşen bir metal çubukla bağlantılı olarak) önceki çizginin yanında her bir dalgalanmanın ya da bağlantının, saniyenin belli bir kesrini temsil ettiği ve tepki çizgisindeki kırılmanın hesap edilebildiği bir "zaman çizgisi" talep eder. Çizginin ilk oktaki sinyal tarafından kesildiği ve ikinci oktaki tepki tarafından tekrar sürdürüldüğü Şekil 21 ile karşılaştırın. Ludwig'in kimografi, Marey'in kronografi bu tarz araçlara iyi örneklerdir.

Diğer bir araç türü de, kronometre ile temsil edilir ve bunların en kusursuzu Hipp'in Kronoskopudur. Kadran üzerindeki ibre saniyenin 1/1000'i kadar kısa aralıkları hesap eder. Sinyal (uygun bir elektrik

bağlantısı vasıtasıyla) onu başlatır, tepki onu durdurur ve başlangıç ve bitiş pozisyonlarını okuyarak aradığımız zamanı hemen ve daha fazla sorun yaşamadan elde ederiz.

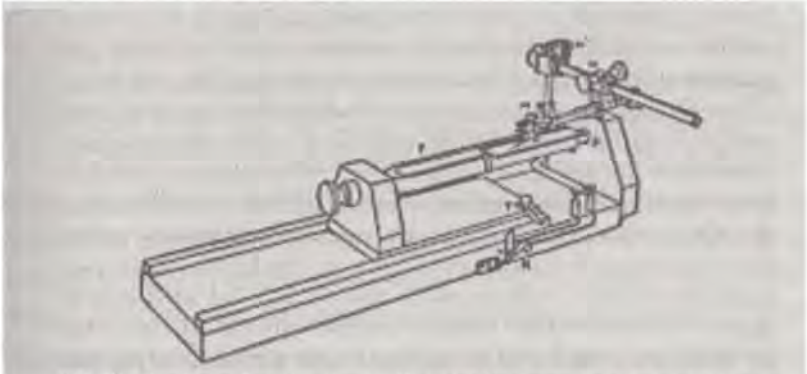

Fig. 22.—Bowditch's Reaction-timer. *F*, tuning-fork carrying a little plate which holds the paper on which the electric pen *M* makes the tracing, and sliding in grooves on the base-board. *P*, a plug which spreads the prongs of the fork apart when it is pushed forward to its extreme limit, and releases them when it is drawn back to a certain point. The fork then vibrates, and, its backward movement continuing, an undulating line is drawn on the smoked paper by the pen. At *T* is a tongue fixed to the carriage of the fork, and at *K* an electric key which the tongue opens and with which the electric pen is connected. At the instant of opening, the pen changes its place and the undulating line is drawn at a different level on the paper. The opening can be made to serve as a signal to the reacter in a variety of ways, and his reaction can be made to close the pen again, when the line returns to its first level. The reaction time = the number of undulations traced at the second level.

Çalışması pek tatmin edici olmasa da, daha basit bir alet Exner & Obersteiner'in "psikodometresi"dir; meslektaşım Profesör H.P. Bowditch tarafından geliştirilen ve çok iyi çalışan bir modifikasyonunu betimlemekteyim.

Sinyal ve reaksiyonun kronografik aygıtla bağlantı şekli, farklı deneyler içerisinde süresiz olarak değişim göstermektedir. Her yeni sorun, yeni bir elektrik yahut aygıtın mekanik düzeneğini gerektirmektedir.[104]

En az karmaşık zaman ölçümü, basit tepki zamanı olarak bilinen ölçümdür, bu ölçümde sadece bir olası sinyal ve bir olası hamle mevcuttur ve her ikisi de önceden bilinmektedir. Hareket genellikle bir elektrikli anahtarın el yordamıyla kapatılmasıdır. Ayak, çene, dudaklar,

104 Okuyucu, J. Marey: La Méthode Graphique, II. Bölümde kronografik aygıtlar hakkında pek çok şeye rastlayacaktır. II. Saatten başka bir alet kullanmaksızın, her biri bir sonraki için sinyal görevi görmekte olan çok sayıda tepki oluşturarak ve bunların toplam süresini sayılarına bölerek oldukça doğru hesaplamalarda bulunabilmektedir. Profesör Jastrow tarafından ustaca detaylandırılan ve uygulanan bu yöntemi ilk olarak Dr. O. W. Holmes öne sürdü. Bkz. 10 Eylül 1886 tarihli Science.

hatta göz kapağı bile sırayla tepki organları haline getirilmiş ve aygıt buna bağlı olarak değişime uğratılmıştır.[105] Uyarıcı ile hamle arasında geçen süre genellikle saniyenin onda biri ile üçü arasında olup, daha sonra bahsedilecek olan koşullara göre değişim göstermektedir.

Tepkiler kısa ve düzenli olduğu takdirde, deneyin kobayı, son derece gerginlik hali içerisindedir ve sinyal geldiği zaman, sanki tepkiyi bir tür yazgı başlatmış gibi ve hiçbir psişik bir algı ya da irade sürecinin müdahale etme şansı yokmuş gibi hissetmektedir. Bütün bu zincir o kadar hızlıdır ki, algı geriye yönelik gibidir ve olayların zaman sırası şu anda bilinmekten ziyade hafızada okunmaktadır. Bu en azından bu mesele açısından benim kişisel deneyimim ve başkalarının da katıldığına rastlamaktayım. Soru şu: İçimizde, beynimizde ya da zihnimizde ne oluyor? Ve bunu yanıtlamak için tepkinin hangi süreçleri içerdiğini analiz etmemiz gerekir. Aşağıdaki aşamaların her birinde bir miktar zaman kaybedildiği aşikârdır;

1. Uyarıcı, duyu sinirine bir akım geçmesi için çevresel duyu organını yeterli derecede harekete geçirmektedir,
2. Duyusal sinir çaprazlanmaktadır,
3. Duyunun motor akımına dönüşümü (ya da yansıması) merkezlerde meydana gelmektedir.
4. Omurilik ve motor sinir çaprazlanmaktadır.
5. Motor akımı, kası kasılma noktasına kadar harekete geçirmektedir.

Zaman elbette, kasın dışında eklemlerde, deride vb. aygıtın parçaları arasında da kaybolmaktadır, ve sinyal görevi görmekte olan uyarıcı gövde ya da uzuvların derisine uygulandığı takdirde, omurilik boyunca duyusal iletimde zaman kaybedilmektedir.

Burada bizi ilgilendiren yegane aşama 3 olarak işaretlenen aşamadır. Diğer aşamalar salt fizyolojik süreçlere yanıt vermektedir, fakat 3.aşama psikofizikseldir, yani daha gelişmiş merkezi bir süreçtir ve muhtemelen ona eşlik etmekte olan bir tür bilinç mevcuttur. Ne türdür?

Wundt bunun oldukça detaylı bir tür bilinç olduğunda karar kılmakta çok az zorluk yaşamaktadır. Bir izlenimin bilinçli olarak alımlamasında iki aşama arasında ayrımda bulunmaktadır, birisini *algı*

105 Birkaç değişiklik için bakınız, Cattell, Mind, XI. 220. sonraki sayfalarda

diğerini ise *tamalgı* olarak adlandırmaktadır, birisini bir nesnenin yalnızca görme alanının çevresine girmesine, diğerini ise[106] odak veya bakış açısını meşgul etmeye başlamasına benzetmektedir. Bir nesnenin dikkatsiz farkındalığı ve ona yönelik olan dikkat, bana öyle gelmekte ki, Wundt'un kullandığı biçimde algı ve tamalgı kelimelerinin eşdeğerleridir. Wundt, izlenimin farkındalığının bu iki biçimine, tepki vermeye yönelik bilinçli iradeyi eklemektedir, bu üçlüye "psikofiziksel" süreçler adını vermektedir ve bunların aslında adlandırıldıkları sırayla birbirlerini takip ettiklerini varsaymaktadırlar.[107] İşte en azından onu anlamaktayım. Bu psikofiziksel aşama No.3 tarafından kapsanan zamanı belirlemenin en basit yolu, 1, 2, 4 ve 5 numaralı çeşitli salt fiziksel süreçlerin süresini ayrı ayrı belirlemek ve bunları toplam tepki süresinden çıkarmak olacaktır. Bu tarz girişimler yapılmıştır. Hesaplama verileri kullanma açısından fazlasıyla hatalıdır ve Wundt'un kendisinin de kabul ettiği gibi,[108] 3.aşamanın kesin süresi şu anda toplam reaksiyon süresi içinde diğer süreçlerinkiyle beraber bırakılmalıdır.

Benim kendi inancım, 3. aşamada Wundt'un tasvir ettiği gibi bilinçli duyguların birbirini izlemediği gibidir. Bu kuşku yok ki, bazı duyguların bir arada var olduğu merkezi bir heyecan ve tahliye sürecidir, fakat *hangi* duygu olduğunu söyleyemeyiz, çünkü çok uçucudur ve geldiği gibi izlenimin ve gerçekleştirilen tepki hamlesinin daha önemli ve kalıcı anısı tarafından anında gölgede bırakılmaktadır. İzlenimin hissedilmesi, ona dikkat edilmesi, tepkinin düşünülmesi, tepki verme iradesi, kuşkusuz hepsi *başka koşullar altında* sürecin zincirleri olacak[109] ve süresiz bir şekilde daha uzun bir süre sonra aynı tepkiye

106 Physiol. Psych., II. 221-2. Ayrıca bkz. ilk baskı, 728-9. Wundt'un "tamalgı" hakkındaki tüm ifadelerini hem kararsız hem de muğlak bulduğumu itiraf etmeliyim. Onun kullandığı biçimle bu kelimenin psikolojide hiçbir yararını görmemekteyim. Dikkat, algı, kavrama, irade, bunların geniş eşdeğerleridir. Wundt, tüm bu şeyleri sırayla ifade etmek için neden tek bir kelimeye ihtiyacımız olduğunu açıklığa kavuşturmakta başarısız olmaktadır. Bununla beraber, öğrencisi Staude'nin makalesi, Wundt'un Psychologische Studien, I. 149 adlı süreli yayınında yer alan "Uber den Begriff der Apperception,"vs. resmi olarak kabul edilebilir. Wundt'un "tamalgı"sına yönelik en ufak bir eleştiri için bkz: Vierteljahrschrift f. wiss. Philos., X. 346.

107 Exner tarafından, örneğin, Pflüger's Archiv, VII. 628 sonraki sayfalarda

108 P.222. Cf. also Richet, Rev. Philos., VI. 395-6.

109 Örneğin, bir önceki gün bir işaret geldiği zaman ona göre hareket etmeye karar verdiysek şayet ve bu işaret biz başka şeylerle meşgulken gelip bize kararımızı anımsattıysa.

yol *açacaktır.* Fakat bu diğer koşullar, tartışmakta olduğumuz deneylerin koşulları değildir ve iki zihinsel süreç aynı neticeye götürdüğü için bunların içsel öznel yapılarının benzer olması gerektiği sonucuna varmak mitolojik bir psikolojidir (bunun daha sonra birçok örneğini göreceğiz). Aşama 3'ün hissi kati şekilde net bir algı değildir. Bu sadece bir refleks deşarjı hissinden başka bir şey olamaz. Kısacası, *zamanı ölçülen tepki, psişik bir eylem değil, salt ve basit bir refleks eylemidir.* Daha önce belirtilen psişik bir durumun bu refleks eylem için bir önkoşul olduğu doğrudur. Dikkatin ve iradenin hazırlanması; işaretin beklenmesi ve geldiği anda elin hareket etmeye hazır olması, deneğin içinde beklediği sinirsel gerilim, onda şimdilik yeni bir refleks deşarj yolunun veya eğrisinin oluşmasının tüm koşullarıdır. Uyarıcıyı alan duyu organından, tepkiyi tahliye eden motor merkeze doğru giden kanal, uyarıcı inervasyonla yerinde duramamaktadır, beklenen dikkat tarafından öylesine yüksek bir uyarılma seviyesine çıkarılır ki, sinyal hemen coşmaya sebebiyet vermek için kafidir[110]. Sinir sisteminin başka hiçbir kanalı şu anda bu tetikleyici durumda değildir. Özellikle de şayet bu sinyal beklediğimiz sinyalle aynı *türden* bir izlenimse, bunun neticesinde bazen *yanlış* bir sinyale yanıt verilmektedir.[111] Fakat, ola ki ezkaza yorgunsak ya da sinyal umulmadık şekilde zayıfsa ve anında tepki göstermiyorsak, sadece sinyalin gelmesi konusunda açık bir algıdan ve açık bir iradeden sonra tepki gösteriyorsak, zaman oldukça orantısız şekilde uzar (Exner'e[112] göre bir saniye ya da daha fazla) ve sürecin tabiatı gereğince büsbütün farklı olduğunu hissederiz. Aslında, tepki süresi deneyleri, uyarıcıların birikimi hakkında öğrendiklerimizi hemen uygulayabileceğimiz bir durumdur. "Beklenen dikkat" nesnel olarak belirli bir yolun, sinyal açısından "merkez"den deşarj için olan yolun kısmi bir uyarımı olan şeyin öznel ismidir. Bölüm XI'de tüm dikkatin, dikkatin verildiği nesneleri hissetmekle ilgili kanalın içinden gelen uyarılmayı içerdiğini göreceğiz. Buradaki kanal

110 Bu deneylerdeki başarının büyük ölçüde dikkatimizi toplamamıza bağlı olduğunu belirtmeme gerek yok. Dikkatsiz davranıldığı takdirde, çok farklı sayılar elde edilir. Dikkatin bu şekilde toplanması son derece yorucudur. Mümkün mertebe benzer neticeler elde etmeye çalıştığım bazı deneylerden sonra, sandalyemde sükunet içerisinde bir müddet boyunca oturmama karşın, terle kaplandım ve aşırı bitkin düştüm.

111 Wundt, Physiol. Psych., II.226.

112 Pflüger'in Arşivi, VII.616.

kat edilmek üzere olan eksitomotor eğrisidir. Sinyal, çoktan yola çıkmış bir treni harekete geçiren bir kıvılcımdan başka bir şey değildir. Bu koşullar altında performans, herhangi bir refleks eylemini tam olarak andırmaktadır. Tek fark, normalde refleks olarak adlandırılan hareketlerde refleks eğrisi organik büyümenin kalıcı bir neticesiyken, burada önceki beyinsel koşulların geçici bir neticesidir.[113]

Önceki paragrafların (ve bunlara ait notların) yazılmasından bu yana Wundt'un kendisinin de benim savunduğum görüşü benimsediğini söylemekten kıvanç duymaktayım. Şimdi en kısa tepkiler içinde

113 Kısacası, M. Delboeuf'un 'organe adventice' dediği şey. Dahası, tepki süresi, tepkinin kendisinin bir refleks düzeninde olmasıyla oldukça uyumludur. Bazı refleksler (örneğin hapşırma) çok yavaştır. İnsan deneği içerisindeki bir refleks eyleminin benim bildiğim tek zaman ölçümü Exner'in göz kırpma ölçümüdür (Pflüger'in Arşivi f. d. gesammt. Physiol., Bd. VIII. P.526, 1874).O, uyarıcı bir ışık parlaması olduğunda göz kırpmanın 0,2168 saniye sürdüğünü saptamıştır. Korneaya verilen güçlü bir elektrik şoku bu süreyi 0,0578 saniye kısaltmıştır. Sıradan 'tepki süresi' bu değerlerin ortasındadır. Exner, fizyolojik iletim sürecini ortadan kaldırarak sürelerini "azaltmaktadır". O halde indirgenmiş göz kırpma süresi' minimum olarak 0,471'dir (a.g.e. 531), indirgenmiş tepki süresi ise 0,0828'dir (a.g.e. VII. 637). Bu rakamların, Exner'in kendi inancına göre (VII. 531) tepki zamanı ve refleks zamanının esasen aynı düzendeki süreçleri ölçtüğünü göstermenin ötesinde bilimsel bir değeri yoktur. Dahası, süreci tasvir etmesi bir refleks eyleminin kusursuz bir tasviridir. Şöyle der, "İlk kez reaksiyon zamanı deneyleri yapan herkes, bu deneyleri azami hızla gerçekleştirme söz konusu haline gelir gelmez, kendi hamlelerinin ne kadar az hakim olduğunu görünce hayrete düşer. Enerjileri yalnızca seçim alanının dışında olmakla kalmaz, hamlenin meydana geldiği zaman bile yalnızca kısmen bize tabiidir. Kolumuzu sallarız ve daha sonra, tam olarak istediğimiz anda sallama gücümüz olmamasına rağmen, başka bir zamandan daha hızlı mı yoksa daha yavaş mı salladığımızı şaşırtıcı bir hassasiyetle söyleyebiliriz." Wundt'un kendisi de gergin bir hazırlıkla güçlü bir sinyal beklediğimizde "tamalgı" ve motor tepki ikilisinin bilincinde olmadığımızı kabul eder, ikisi süreklidir (Physiol. Psych., II. 226). Bay Cattell'in görüşü benim savunduğum görüşle aynıdır. Bence," der, "eğer algılama ve irade süreçleri mevcutsa, bunlar çok ilkeldir. Denek, [sinyal gelmeden önce] istemli bir çabayla, "uyarıcı" merkezi ile hareketlerin koordinasyon merkezi arasındaki iletişim hatlarını yerleştirmektedir...istikrarsız bir denge durumu dahilinde. Bu sebepten, bir sinir itkisi "önceki merkeze" ulaştığında beyinde iki yönde değişime sebebiyet verir, bir itki, kortekse doğru hareket eder ve orada uyarıcıya tekabül eden bir algıyı çağırır, aynı zamanda bir itki, hareketlerin koordinasyonu açısından merkeze doğru ufak bir direnç çizgisi takip etmektedir ve zaten hali hazırda olan ve sinyali beklemekte olan uygun sinir itkisi merkezden el kasına sevk edilir. Tepki sık sık gösterildiği zaman, bütün beyinsel süreç otomatik hale gelir, dürtü kendi kendine motor merkeze giden işlek bir yol izlemektedir ve motor dürtüyü serbest bırakmaktadır". (Mind, XI. 232-3.) Son olarak, Profesör Lipps, ayrıntılı bir şekilde (Grundtatsachen, 179-188), 3. aşamanın bilinçli algıyı ya da bilinçli iradeyi kapsayan görüşünü didik didik etmiştir.

"ne tamalgı ne de irade olduğunu, bunların sadece pratikten *kaynaklanan beyin refleksleri olduğunu*" kabul etmektedir.[114] Konversiyonunun araçları, laboratuarında Herr L. Lange[115] tarafından gerçekleştirilen ve bir sinyale tepki verirken dikkatin iki farklı şekilde ayarlandığını ve bunların çok farklı zaman neticeleri sunduğunu ortaya koyan bazı deneylerdir. Lange'nin deyimiyle "*aşırı duyusal*" tepki verme biçiminde, kişi zihnini mümkün mertebe beklenen sinyal üzerinde tutar ve gerçekleştirilecek hamleyi düşünmekten "kasıtlı olarak kaçınır"[116], "*aşırı kaslı*" biçimdeki kişi sinyali "hiç hesaba katmaz"[117] ama hamle için mümkün mertebe hali hazırda bekler. Kas tepkileri duyusal tepkilerden çok daha kısadır, ortalama fark saniyenin onda biri civarındadır. Wundt, bu yüzden "kısaltılmış tepkiler" olarak adlandırılır ve Lange ile birlikte bunların sadece refleksler olduğunu kabul etmektedir, duyusal tepkileri ise "tamamlanmış" olarak adlandırır ve onlar söz konusu olduğunda asıl anlayışa bağlı kalmaktadır. Ancak gerçekler, bana orijinal Wundtçu pozisyona bu kadar sadık kalınmasını bile gerektirecekmiş gibi gözükmüyor. Lange, "aşırı duyusal" şekilde tepki vermeye başladığımızda, tipik olmadıklarından sayımdan çıkarılmaları gereken çok uzun istatistikler elde ettiğimizi söylemektedir. "Fakat tepki gösteren kişi, tekerrür eden ve özdenetimli bir uygulama ile istemli dürtüsü ile duyu izleniminin son derece hassas bir koordinasyonunu sağlamayı başardıktan sonra, tipik duyusal tepki zamanları olarak kabul edilebilecek zamanlar elde etmekteyiz."[118] Şimdi sanki bana öyle gelmekte ki, bu aşırı ve "tipik olmayan" zamanlar muhtemelen gerçek "tam zamanlar" asıl algı ve iradenin farklı süreçlerinin meydana geldiği yegâne zamanlardır (bkz. yukarıda). Uygulama ile elde edilen tipik duyusal zaman, muhtemelen başka bir tür reflekstir ve kişinin dikkatini çelmeye yöneltmesiyle hazırlanan reflekslerden daha az kusursuzdur.[119] Zamanlar duyusal olarak kaslara göre çok daha değişkendir. Çeşitli kas tepkileri birbirlerinden çok az farklılık göstermektedir. Sadece onlarda

114 Physiol. Psych. 3. baskı (1887), cilt II s.266.

115 Philosophical Studies, cilt. IV. s.479 (1888).

116 ***A.g.e.*** s.488.

117 ***A.g.e.*** s.487.

118 ***A.g.e.*** s.489.

119 Lange'nin bu sonuncusuyla ilgili beyin sürecine dair ilginç bir hipotezi bulunmaktadır, bunun için sadece makalesinden yararlanabilirim.

yanlış bir sinyale tepki verme ya da sinyalden önce tepki verme olgusu meydana gelmektedir. Bu iki tür arasında kalan zamanlar, dikkatin yalnızca uç noktalardan birine yönelmesinin başarısız olmasına bağlı olarak meydana gelir. Herr Lange'nin iki tepki türü arasında yaptığı ayrımın son derece mühim olduğu ve tüm karşılaştırmalı araştırmalarda hem en kısa hem de en sabit süreleri veren "aşırı kaslı yöntemin" hedeflenmesi gerektiği aşikârdır. Herr Lange'nin kendi kas zamanı ortalama 0".123; duyusal zamanı ise 0".230'dur.

O zaman bu tepki süresi deneyleri hiçbir şekilde *düşünce* süratinin ölçümü değildir. Ancak onları karmaşık hale getirdiğimizde zaman entelektüel operasyon gibi bir şeyin gerçekleşme şansı bulunmaktadır. Çeşitli şekillerde karmaşık olabilirler. Tepki, sinyal bilinçli olarak başka bir fikir uyandırana kadar (Wundt'un ayırt etme zamanı, çağrışım zamanı) bekletilebilir ve ardından gerçekleştirilebilir. Ya da her birisine farklı bir tepki atfedilmiş çeşitli olası sinyaller olabilir ve tepki gösteren kişi hangisini almak üzere olduğundan emin olmayabilir. O zaman, tepkinin baştaki tanıma ve seçim olmadan meydana gelmesi güç gibidir. Bununla beraber, uygun bölümler içerisinde, böyle bir tepkide yer alan ayrım ve seçimin normalde bu isimler altında bilincinde olduğumuz zihinsel işlemlerden büyük ölçüde farklı olduğunu göreceğiz. Bu arada basit tepki süresi, bütün bu fazlasıyla uyarılmış komplikasyonların başlangıç noktası olarak kalmaktadır. Bu tüm zaman ölçümlerinde temel fizyolojik değişmez katsayıdır. Böyle olunca da, kendi varyasyonları ilgi çekicidir ve kısaca gözden geçirilmesi gerekir.[120]

Tepki süresi *birey* ve *yaşa* göre değişiklik göstermektedir. Bir birey, bir duyunun sinyalleri açısından özellikle uzun bir süreye sahip olabilir (Buccola, s.147), ancak diğerleri açısından olmayabilir. Yaşlı ve ilkel insanlarda bu süre uzundur (Exner tarafından gözlemlenen yaşlı bir yoksulda neredeyse bir saniye, Pflüger'in arşivi, VII. 612-4). Çocuklarda daha uzundur (yarım saniye, Herzen, Buccola, s.152).

Uygulama, her birey için daha fazla indirgemenin yapılamayacağı minimum bir miktara kısaltır. Yukarıda bahsedilen yaşlı yoksulun

120 Konu hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen okuyucu, G. Buccola'nın 'Legge del Tempo' adlı kitabında, pek çok orijinal konuyla beraber, yapılanların en güvenilir derlemesini bulacaktır. Ayrıca Wundt'un Physiol. Exner, Hermann's Hdbch., Bd. 2, Thl. II. s.252-280; ayrıca Ribot'un Contemp. Germ. Psych., bölüm. VIII.

süresi, uzun bir uygulamadan sonra 0.1866 saniyeye indirgenmiştir (*a.g.e.* s.626).

Yorgunluk onu uzatmaktadır.

Dikkatin toplanması bu süreyi kısaltır. Detaylar Dikkat bölümünde verilecektir.

Sinyalin tabiatı bunu değişken kılmaktadır.[121] Wundt şöyle yazar; "Aşağıdaki ortalamaların da ortaya koyduğu üzere, elektrik uyarıcısıyla deri üzerinde yapılan izlerin tepki süresinin gerçek dokunma duyularına göre daha az olduğunu saptadım;

	Ortalama	Ortalama Değişimi
Ses	0.167 sn.	0.0221 sn.
Işık	0.222 sn.	0.0219 sn.
Elektrik deri- hissi	0.201 sn.	0.0115 sn.
Dokunma hissi	0.213 sn.	0.0134 sn.

Burada diğer bazı gözlemciler tarafından elde edilen ortalamaları bir araya getirmekteyim;

	Hirsch	Hankel	Exner
Ses	0.149	0.1505	0.1360
Işık	0.200	0.2246	0.1506
Cilt duyarlılığı	0.182	0.1546	0.1337[122]

Termik tepkiler son zamanlarda A. Goldscheider ve Vintschgau (1887) tarafından hesap edilmiş ve dokunma reaksiyonlarından daha yavaş olduğu saptanmıştır.

Goldscheider'e göre bu farklılıklar derideki sinir uçlarına bağlıdır ve özellikle sıcaktan kaynaklananlar soğuktan kaynaklananlara kıyasla çok daha yavaştır.

---

121 Hamlenin tabiatı da onu çeşitlendirmekte gibidir. Bay B. I. Gilman ve ben aynı sinyale sadece elimizi kaldırarak ve yine elimizi arkamıza doğru götürerek tepki verdik. Kaydedilen an her zaman elin kırıldığı ve elektrik kontağının hareket etmeye *başladığı* andı. Fakat daha kapsamlı bir hamle yapılması gerektiğinde saniyenin bir ya da iki yüzde biri kadar sonra başlamıştır. Öte yandan Orchansky, masseter kasının kasılmaları üzerinde yaptığı deneyde (Archiv f. (Anat.u.) Physiol., 1889, s.187), amaçlanan kasılma genişliği ne kadar büyük olursa, tepki süresinin o kadar kısaldığını saptadı. Bunu, daha geniş bir kasılmanın *dikkati* daha fazla *çektiği* ve bunun da süreleri kısalttığı gerçeğiyle izah etmektedir

122 Physiol. Psych., II. 223.

Gustatory tepkileri Vintschgau tarafından ölçülmüştür. Kullanılan maddelere göre farklılık teşkil etti, teşhis gerçekleştiğinde maksimum yarım saniyeye kadar tırmanmaktadır. Maddenin dil üzerindeki varlığının salt algılanması 0".159 ile 0".219 arasında değişim gösterdi (Pflüger'in Arşivi, XIV.529).

Koku alma tepkileri Vintschgau, [s.96] Buccola ve Beaunis tarafından incelenmiştir. Yavaştırlar, ortalama yarım saniye kadardırlar (bkz. Beaunis, Recherches exp. sur l'Activité Cérébrale, 1884, s.49 vd.).

Sesin görme ya da *dokunmadan* daha çabuk tepki verdiği gözlemlenecektir. *Tat* ve *koku* her ikisinden de daha yavaştır. Dil ucuna dokunulduğunda 0".125'te tepki veren bir bireyin, aynı noktaya uygulanan kininin tadına tepki göstermesi 0".993 sürmüştür. Bir diğerinde, dilinkökünde, dokunmaya karşı tepki 0".141 iken, şekere karşı tepki 0".552 idi (Vintschgau, Buccola tarafından alıntılanmıştır, s.103). Buccola, kokulara verilen tepkinin kullanılan parfüme ve kişiye göre 0".334 ila 0".681 arasında değişiklik teşkil ettiğini saptamıştır.

Sinyalin yoğunluğu bir fark yaratır. Uyarıcı ne kadar yoğunsa süre o kadar kısalır. Herzen (Grundlinien einer allgem. Psychophysiologie, s.101) ayak parmağındaki bir nasıra verilen tepki ile aynı deneğin el derisine verilen tepkiyi karşılaştırdı. İki yer eş zamanda uyarıldı ve denek hem el hem de ayakla aynı anda tepki vermeye çalıştı, ancak ayak her zaman en hızlı şekilde gitti. Nasır yerine ayağın sert derisine dokunulduğunda, her zaman ilk tepkiyi veren el olmuştur. Wundt, sinyal zar zor algılanabilir hale getirildiğinde, zamanın muhtemelen tüm duyularda aynı olduğunu, yani yaklaşık 0,332 olduğunu göstermeye çalışır" (Physiol. Psych., 2d ed., II. 224).

Sinyalin dokunma olduğu durumlarda, uygulandığı yer, meydana gelen tepki süresinde bir fark yaratmaktadır. G.S. Hall ve V. Kries (Archiv f. Anat. u. Physiol., 1879), parmak ucu kullanıldığında, ikinci durumda çaprazlama gitmesi gereken sinir gövdesi daha uzun olmasına karşın, üst kolun ortası kullanıldığı zaman, tepkinin olduğundan daha kısa olduğunu saptadılar. Bu bulgu, insan sinirlerindeki akımın iletim hızına dair ölçümleri geçersiz kılmaktadır, çünkü bunların hepsi bir uzvun köküne ve ucuna yakın yerlerden gelen tepki sürelerinin karşılaştırılması yöntemine dayanmaktadır. Aynı gözlemciler, retinanın

çevresinde görülen sinyallerin, doğrudan görüşle görülen aynı sinyallerden daha uzun süreler verdiğini saptadılar.

Mevsim bir fark yaratır, soğuk kış günlerinde zaman saniyenin yüzde biri kadar kısalır (Vintschgau apud Exner, Hermann's Hdbh., s.270).

Zehirli maddeler zamanı değişime uğratmaktadır. *Kahve* ve *çay* bu süreyi kısaltıyor gibi gözükmektedir. Ufak dozlardaki *şarap* ve *alkol* önce kısaltmakta sonra uzatmaktadır, fakat anında yüksek dozda verildiği takdirde kısalma safhası kaybolma eğilimindedir. En azından iki Alman gözlemcinin raporu bu yöndedir. Gözlemleri öncekilerden daha kapsamlı olan Dr. J. W. Warren, sıradan dozlarda pek net bir etkiye rastlamamıştır (Journal of Physiology, VIII. 311). *Morfin* süreyi uzatır. *Amil-nitrit* bu süreyi uzatır, ancak inhalasyondan sonra normalden daha aza düşebilir. Eter ve kloroform bu süreyi uzatır (otoriteler vs. için bkz. Buccola, s.189).

Belli *hastalık durumları* doğal olarak süreyi uzatır.

Hipnotik transın daimi bir etkisi bulunmamaktadır, bazen kısaltır bazen uzatır. (Hall, Mind, VIII. 170; James, Proc. Am. Soc. for Psych. Research, 246). Bir hamleyi *önlemek* için (örneğin çene kaslarının kasılmasını durdurmak için) geçen süre, bir hamleyi meydana getirmek için geçen süreyle aynı gibi görünmektedir (Gad, Archiv f.(Anat.u.) Physiol., 1887, 468; Orchansky, *a.g.e.*, 1889, 1885).

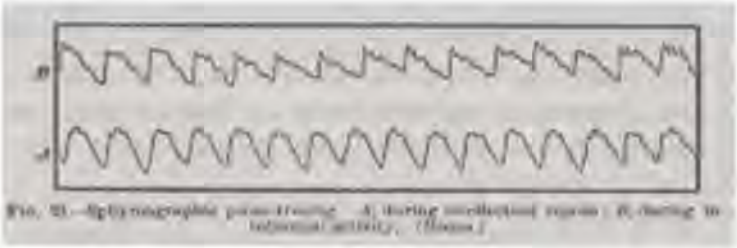
Benim yalnızca ufak bir kısmını aktardığım tepki süresi üzerine çok büyük ölçüde çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu, özellikle sabırlı ve titiz zihinlere hitap eden bir çalışma türüdür ve onlar da bu fırsattan faydalanmaktan geri kalmamışlardır.

BEYİNSEL KAN AKIŞI

Dikkatimizi çekecek bir sonraki nokta, *beyinsel aktiviteyi beraberinde getiren dolaşımdaki değişikliklerdir.*

Korteksin tüm bölümleri, elektriksel olarak uyarıldığında, hem solunum hem de dolaşım değişiklikleri doğurmaktadır. Kan basıncı, kortikal tahriş nereye uygulanırsa uygulansın, kural olarak vücudun her yerinde yükselmektedir, fakat motor bölge bu amaç için en hassas bölgedir. Başka bir yerde epileptik atak oluşması için akımın yeterince

güçlü olması gerekir[123]. Kalbin yavaşlaması ve hızlanması da gözlemlenir ve vazokonstriktif olgudan bağımsızdır. Mosso, zekice"pletismograf "ını bir gösterge olarak kullanarak, entelektüel faaliyet sırasında kollara giden kan akışının azaldığını tespit etmiş ve ayrıca bu üyelerde arteriyel gerilimin (sfigmograf ile gösterildiği gibi) arttığını bulmuştur (bkz. Şekil 23).

Profesör Ludwig'in laboratuvara girmesiyle ortaya çıkan bu denli ufak bir duyguyu, hemen kolların büzüşmesi izledi.[124] Beynin kendisi aşırı derecede damarlı bir organdır, aslında kanla dolu bir süngerdir ve Mosso'nun bir başka buluşu da kollara daha az kan gittiğinde kafaya daha fazla kan gittiğini ortaya koydu. Gözlemlenecek denek, iki ucundan birinin ağırlığı artırıldığında baş ya da ayak tarafından aşağıya doğru eğilebilen, hassas bir şekilde dengelenmiş bir masanın üzerinde yatıyordu. Kişide duygusal ya da entelektüel faaliyet başladığı anda, sistemindeki kanın yeniden dağılımının bir sonucu olarak başucundaki denge bozulmuştur. Kişide duygusal ya da entelektüel faaliyet başladığı anda, sistemindeki kanın yeniden dağıtımının bir neticesi olarak başucundaki denge bozulmuştur. Fakat zihinsel faaliyet sırasında beyne ani kan akışının en iyi kanıtı, Mosso'nun kafatası lezyonu sebebiyle beyni açığa çıkmış üç kişi üzerindeki gözlemleridir. Bu fizyolog, kitabında[125] tasvir ettiği aygıtlar sayesinde beyin nabzının kendisini doğrudan bir izleme yoluyla kaydetmesini sağlamıştır. Denekle ne zaman konuşulsa ya da zihinsel aritmetik içerisinde bir problem çözerken olduğu gibi aktif olarak düşünmeye başladığında kafatası içi kan basıncı hemen yükselmiştir. Mosso çalışmasında, zihinsel

123 François-Franck, Fonctions Motrices, Leçon XXII

124 La Paura (1884), s.117.

125 Über den Kreislauf des Blutes im menschlichen Gehirn (1881), chap. II. Giriş bölümü, konu hakkındaki önceki bilgilerimizin tarihçesini vermektedir.

faaliyetin entelektüel ya da duygusal herhangi bir nedenle hızlandığı her durumda, kan akışındaki değişimin anlık olduğunu gösteren çok sayıda üretim sunmaktadır. Kadın deneği konusunda, bir gün beyin nabzını izlerken, bariz hiçbir dış ya da iç neden olmaksızın ani bir yükselme gözlemlediği konusunda ilişki kurmaktadır. Ancak daha sonra ona, o anda odadaki bir mobilya parçasının üzerinde bir *kafatası* gördüğünü ve bunun kendisini hafiften duygulandırdığını itiraf etti. Beyne giden kan miktarındaki dalgalanmalar solunum değişikliklerinden bağımsızdı[126] ve zihinsel faaliyetin hızlanmasını neredeyse anında yakalamaktaydı. Dolaşımın beyinsel faaliyetin ihtiyaçlarını beraberinde getirdiği çok hassas bir ayarlama olduğunu varsaymalıyız. Kan büyük olasılıkla korteksin her bölgesine en aktif olduğu duruma göre hücum edebilmektedir, fakat bu konuda hiçbir şey bilmiyoruz. Sinir maddesinin faaliyetinin öncelikli olgu, kan akışının ise ikincil sonuç olduğunu söylememe gerek yoktur. Birçok popüler yazar sanki durum tam tersiymiş ve zihinsel faaliyet kan akışından kaynaklanmaktaymış gibi konuşmaktadır. Ancak Profesör H.N. Martin'in de belirttiği gibi, "bu inancın hiçbir fizyolojik dayanağı yoktur, hatta hücre yaşamı konusunda tüm bildiklerimize doğrudan zıttır."[127] Kronik bir patolojik konjesyonun ikincil sonuçları olabileceği doğrudur, fakat ele aldığımız birincil konjesyonlar, beyin hücrelerinin aktivitesini, herhangi bir kas ya da bezdeki hücre aktivitesiyle kan akışını uyumlu hale getiren mekanizma kadar detaylı bir adaptif refleks vazomotor mekanizma ile *izlemektedir.* Uyku esnasında beyin dolaşımında meydana gelen değişiklikler hususunda, bu konuyu inceleyen bölümde bahsedeceğim.

BEYİN TERMOMETRESİ

Beyin aktivitesine lokal degajman eşlik ediyor gibidir. Bu yöndeki en eski titiz çalışma 1867 yılında Dr. J.S. Lombard tarafından yapılmıştır. Dr. Lombard'ın yeni sonuçları 60.000'den fazla gözlemin kayıtlarını kapsamaktadır.[128] İnsanların kafa derisine yerleştirilen hassas

126 Bunun neticesinde M. Gley (Archives de Physiologie, 1881, s.742) Profesör Mosso ile mutabıktır. Gley, sıkı zihinsel çalışma sırasında nabzının 1-3 atım arttığını, şahdamarının genişlediğini ve radyal arterinin kasıldığını saptadı.

127 Med. ve Chirurg önünde söylev. Maryland Derneği, 1879.

128 "Experimental Researches on the Regional Temperature of the Head" (Londra, 1879) adlı kitabına bakınız

termometreler ve elektrik pillerindeki değişiklikleri not etti ve hesaplama, beste yapma, sessizce veya yüksek sesle şiir okuma gibi herhangi bir entelektüel çabanın ve özellikle öfke nöbeti gibi duygusal heyecanların, nadiren bir Fahrenheit dereceyi aşan genel bir sıcaklık artışına neden olduğunu saptadı. Artış, çoğu durumda başın orta bölgesinde, diğer bölgelere nazaran daha belirgin vaziyetteydi. Tuhaftır ki, şiiri sessizce okumak, yüksek sesle okumaktan daha büyük meseleydi. Dr. Lombard'ın açıklaması şu şekildedir, "İçten okumada, yüksek sesle okumada sinir ve kas gücüne dönüşen enerjinin ilave bir kısmı şimdi ısı olarak tezahür etmektedir."[129] Daha doğrusu, eğer bir teorimiz olması gerekiyorsa, kişinin kendi kendine okumasındaki ısı fazlalığının, yüksek sesle okuduğumuzda mevcut olmayan önleyici süreçlerden kaynaklandığını öne sürmem gerekmektedir. Düşündüğümüz zaman, İrade bölümünde *basit* merkezi sürecin *konuşmak* olduğuna şahit olacağız, sessizce düşünmek ise ek olarak bir kontrol kapsamaktadır. Yorulmak nedir bilmeyen Schiff, 1870 yılında meseleyi ele aldı, canlı köpekler ve tavuklar üzerinde deneyler yaptı, termometreler kafa derisine yerleştirildiğinde deri içerisindeki vasküler değişiklerden kaynaklanan olası hataları ortadan kaldırmak için termoelektrik iğnelerini onların beyinlerinin özüne batırdı. Alışkanlık oluşturulduktan sonra, hayvanları dokunsal, görsel, kokusal ve işitsel olmak üzere çeşitli duyularla test etti. Galvanometrede çok düzenli şekilde, beyin iç sıcaklığının aniden değiştiğini gösteren ani bir defleksiyon saptadı. Mesela, hareketsiz duran köpeğinin burnuna boş bir kağıt rulosu uzattığında ufak bir defleksiyon mevcuttu, fakat kağıdın içerisinde bir parça et olduğunda defleksiyon çok daha büyüktür. Schiff bu ve diğer deneylerden duyusal aktivitenin beyin dokusunu ısıttığı neticesine vardı, fakat uygulanan duyu ne olursa olsun ısının her iki yarımkürede de olduğunu saptamanın ötesinde ısı artışını lokalize etmeye çalışmadı.[130] Dr. R.W. Amidon 1880 yılında, istemli kas kasılmalarının meydana getirdiği ısıyı lokalize ederek daha da ilerledi. Bir dizi hassas yüzey termometresini aynı anda kafa derisine uygulayarak, vücudun farklı kasları on dakika veya daha uzun bir süre boyunca kuvvetli bir şekilde

129 A.g.e.s.195

130 Schiff'in deneylerinin en uygun açıklaması Revue Philosophique, cilt III. s.36'da Profesör Herzen tarafından yapılmıştır.

kasıldığında, kafa derisinin farklı bölgelerinin sıcaklığının arttığını, bölgelerin ufak bir alanla sınırlandığını ve sıcaklık artışının genellikle büyük oranda bir Fahrenheit derecesinin üstünde olduğunu tespit etti. Araştırmaları neticesinde, numaralandırılmış bölgelerin araştırılan çeşitli özel hamleler açısından en yüksek sıcaklık merkezlerini temsil ettiği bir diyagram sunmaktadır. Büyük oranda Ferrier ve diğerleri tarafından başka gerekçelerle belirlenen aynı hamlelerin merkezlerine tekabül etmektedirler; yalnızca kafatasının daha büyük bir bölümünü kaplamaktadırlar.[131]

Fosfor ve Düşünce

Kimyasal hareket tabii ki beyin aktivitesini beraberinde getirmelidir. Fakat gerçek tabiatı konusunda çok az şey kesindir. Kolesterin ve kreatinin her ikisi de ekskremansiyal sonucudur ve her ikisi de beyinde bulunur. Bu mesele psikolojiden ziyade kimyaya aittir ve burada sadece beyin aktivitesi ve fosforla ilgili yaygın bir popüler hata hususunda bir şeyler söylemek için değinmekteyim. *"Ohne Phosphor, kein Gedanke (fosfor yoksa düşünce de yok- E.N.)* " 60'lı yıllarda Almanya'yı kaplamakta olan bu konudaki uyarılma esnasında "materyalistlerin" dikkat çeken bir savaş narasıydı. Vücudun diğer tüm organları gibi beyin de fosfor ve bunun yanı sıra bir dizi başka kimyasal madde içermektedir. Fosforun neden öz olarak seçilmesi gerektiğini kimse bilmemektedir. "Ohne Wasser kein Gedanke" (Su yoksa düşünce de yok) ya da Ohne Kochsalz kein Gedanke (yemek tuzu yoksa düşünce de yok) demek de eşit şekilde doğru olacaktır, zira beyin yok olursa ya da NaCl'sini kaybederse, fosforunu kaybetmiş gibi düşünce de aynı süratle duracaktır. Amerika'da fosfor yanılgısı, Profesör L. Agassiz'den alıntılanan (doğru ya da yanlış), balıkçıların çiftçilerden daha zeki olduğu, çünkü çok fazla fosfor barındırmakta olan çok fazla balık yedikleri yönündeki bir söz etrafında dönmektedir. Bütün bu gerçeklerden kuşku duyulabilmektedir.

Fosforun düşünce için önemini saptamanın tek doğru yolu, zihinsel faaliyet sırasında beyin tarafından dinlenme esnasındakinden daha fazla fosfor atılıp atılmadığını bulmak olacaktır. Maalesef ki bunu doğrudan yapamıyoruz, fakat beynin yanı sıra diğer organları da yansıtmakta

131 A New Study of Cerebral Cortical Localization (N.Y., Putnam, 1880), s.48-53.

olan idrardaki PO5 miktarını tartabilmekteyiz ve Dr. Edes'in dediği gibi bu prosedür, Minnesota'da nerede fırtına olduğunu söylemek için Mississippi'nin boğazındaki suyun yükselmesini ölçmek gibidir.[132] Bununla birlikte, çeşitli gözlemciler tarafından benimsenmiştir, bazıları idrardaki fosfatların azaldığını saptarken, diğerleri ise entelektüel çalışma ile arttığını saptamıştır. Genel olarak, herhangi bir sabit ilişkiyi takip etmek olanaksızdır. Manik heyecanda normalden daha az fosfor atıldığı görülmektedir. Uyku esnasında daha fazla atılmaktadır. Alkali ve topraklı fosfatlar arasında giriş yapmayacağım farklılıklar mevcuttur, çünkü tek gayem konuya popüler bakış açısının kesin bir dayanağı olmadığını göstermektir.[133] Fosfor preparatlarının sinirsel yorgunluğa iyi gelebileceği gerçeği, fosforun zihinsel aktivitede oynadığı rol konusunda hiçbir ispatta bulunmamaktadır. Demir, arsenik ve diğer ilaçlar gibi, sistemdeki işleyişi hakkında kati suretle hiçbir şey bilmediğimiz ve ayrıca reçete edildiği vakaların son derece az bir kısmında faydalı olan bir uyarıcı veya toniktir.

Fosfor savunucusu filozoflar düşünceyi bir salgıyla karşılaştırmaktadırlar. "Beyin, böbreklerin idrar salgıladığı gibi ya da karaciğerin safra salgıladığı gibi düşünce salgılar" gibi ifadeler bazen işitilmektedir. Bu kötü benzetmeye işaret etmeye bile gerek yok. Beynin *kana aktığı maddeler* (kolesterin, kreatin, ksantin ya da her ne ise) idrar ve safranın benzerleridir ve aslında gerçek somut salgılarıdır. Bu konulara gelince, beyin iç salgıbezidir. Fakat beynin somut salgılarını beraberinde getirmekte olan düşünce akışıyla en uzak derecede karşılaştırılabilecek karaciğer ve böbrek faaliyetiyle ilişkili hiçbir şey bilmemekteyiz.

Genel beyin fizyolojisinin bir başka özelliği daha mevcuttur ve aslında psikolojik amaçlar için en mühim özelliği de budur. Beynin alışkanlıkları edinme açısından yeteneğine değinmekteyim. Ancak bu konuyu başlı başına bir bölümde inceleyeceğim.

---

132 Archives of Medicine, cilt X, No. 1 (1883)

133 Referansları çoğaltmadan, sadece Mendel (Archiv f. Psychiatrie, vol, III, 1871), Mairet (Archives de Neurologie, vol. IX, 1885) ve Beaunis (Rech. Expérimentales sur l'Activité Cérébrale, 1887)'den alıntı yapacağım. Richet, Revue Scientifique, cilt 38, s.788'de (1886) eksik bir bibliyografya sunmaktadır.

4. BÖLÜM

ALIŞKANLIK

Canlılara dış açıdan baktığımızda gözümüze çarpan ilk şeylerden biri, onların birer alışkanlık yığını olmasıdır. Vahşi hayvanlarda, günlük davranışların alelade döngüsü doğuştan gelen bir zorunluluk gibi görünmektedir, evcilleştirilmiş hayvanlarda ve özellikle de insanda, büyük ölçüde eğitimin bir neticesi gibi görünmektedir. Doğuştan gelen bir eğilimin olduğu alışkanlıklar içgüdü olarak adlandırılmaktadır, Eğitim nedenli olanların bazıları çoğu kişi tarafından mantık işi olarak adlandırılır. Böylelikle, alışkanlığın, yaşamın büyük bir kısmını kapladığı ve aklın nesnel tezahürlerini incelemekle meşgul olan birisinin, en başında sınırlarının ne olduğunu net biçimde tanımlamak zorunda olduğu ortaya çıkmaktadır.

Birisi alışkanlığın ne olduğunu tanımlamaya çabaladığı anda, kişi maddenin temel niteliklerine yönlendirilir. Tabiat yasaları, maddenin farklı temel türlerinin birbirleri üzerindeki eylem ve tepkilerinde izledikleri değişmez alışkanlıklardan başka bir şey değildir. Fakat, organik dünyada alışkanlıklar bundan daha değişkendir. İçgüdüler dahi bir bireyden diğerine farklılık teşkil etmektedir ve daha sonra göreceğimiz gibi, aynı bireyde durumun gerekliliklerine uyacak şekilde değişime uğratılır. Maddenin temel bir parçacığının alışkanlıkları (atomistik felsefenin ilkelerine göre) değişemez, çünkü parçacığın kendisi değişmez bir şeydir, Fakat bileşik bir madde kütlesininkiler değişebilmektedir, çünkü son tahlilde bileşiğin yapısından kaynaklanırlar ve dış kuvvetler ya da iç gerilimler bir saatten diğerine bu yapıyı olduğundan farklı bir şeye dönüştürebilmektedir. Yani, beden bütünlüğünü sürdürecek kadar plastikse ve yapısı çöktüğünde bozulmayacaksa bunu gerçekleştirebilirler. Burada söz edilen yapı değişikliğinin dış şekli kapsamasına gerek yoktur, Bir demir çubuğun belli başlı dışsal nedenlerin etkisiyle manyetik ya da kristal hale gelmesi, kauçuğun ufalanabilir hale gelmesi ya da alçının "sertleşmesi" gibi görünmez ve

moleküler olabilmektedir. Tüm bu değişimler oldukça yavaştır, söz konusu malzeme değişim arz eden nedene karşı belirli bir direnç gösterir ve bunu aşmak zaman almaktadır, ancak kademeli olarak çökmesi çoğu zaman malzemeyi tamamen parçalanmaktan kurtarır. Yapı çöktüğünde, aynı atalet, yeni biçimdeki göreceli sürekliliğinin ve bedenin o zaman ortaya koyduğu yeni alışkanlıkların bir koşulu haline gelmektedir. O zaman, kelimenin geniş anlamıyla *plastisite*, bir etkiye boyun eğecek kadar zayıf, ancak bir anda boyun eğmeyecek yeterlilikte güçlü bir yapıya sahip olmak anlamına gelmektedir. Böyle bir yapıdaki göreceli şekilde olan istikrarlı her denge aşaması, yeni bir alışkanlıklar silsilesi olarak adlandırabileceğimiz şeyle belirtilmektedir. Organik madde, özellikle de sinir dokusu, ziyadesiyle olağanüstü bir bu türe plastisite derecesiyle donatılmış gibidir. Bu yüzden, ilk önermemiz anlamında hiç çekinmeden şunu açıkça belirtebiliriz, *canlılardaki alışkanlık olgusu, vücutlarının oluştuğu organik maddelerin plastisitesinden*[134] *kaynaklanmaktadır.*

Fakat alışkanlık felsefesi ilk etapta fizyoloji ya da psikolojiden ziyade fiziğin bir bölümüdür. Bunun temelde fiziksel bir ilke olduğu, konuyla ilgili tüm iyi yazarlar tarafından kabul edilmektedir. Ölü madde tarafından sergilenen edinilmiş alışkanlıkların benzerlerine dikkat çekerler. Bu sebeple, alışkanlık üzerine yazdığı deneme belki de bugüne kadar yayımlanmış en felsefi açıklama olan M. Léon Dumont şöyle yazar; "Herkes bir giysinin belli bir süre giyildikten sonra vücudun şekline yeni olduğu zamankinden daha iyi yapıştığını bilir, dokuda bir değişiklik olmuştur ve bu değişiklik yeni bir uyum alışkanlığıdır. Bir kilit bir süre kullanıldıktan sonra daha iyi çalışmaktadır, başlangıçta mekanizmadaki belli başlı pürüzlerin üstesinden gelmek için daha fazla güç gerekmekteydi. Dirençlerinin üstesinden gelinmesi bir alışkanlık olgusudur. Zaten katlanmış olan bir kâğıdı katlamak daha az zahmetlidir. Bu zahmetten kurtulma, alışkanlığın temel doğasından kaynaklanmaktadır; bu da etkiyi yeniden meydana getirmek için daha az miktarda dışsal nedene ihtiyaç duyulmasına sebebiyet vermektedir. Bir kemanın sesleri yetenekli bir sanatçının elinde kullanıldıkça gelişir, çünkü ahşabın lifleri sonunda armonik ilişkilere uygun titreşim alışkanlıkları edinmektedir. Büyük ustalara ait enstrümanlara böylesine

134 Yukarıda izah edilen hususunda dış biçim için olduğu kadar iç yapı için de geçerlidir.

paha biçilmez bir değer kazandıran da budur. Su akarken kendine bir kanal açar, bu kanal gittikçe genişler ve derinleşir; ve akmayı kestikten sonra, tekrar akmaya başladığında, daha önce izlediği yolu devam ettirmektedir. Tıpkı bunun gibi, dış nesnelerin izlenimleri sinir sisteminde kendilerine giderek daha uygun yollar oluşturur ve bu yaşamsal olgular belli bir süre kesintiye uğradıktan sonra dıştan gelen benzer uyarıcılar altında yeniden ortaya çıkar".[135]

Yalnızca sinir sisteminde değil. Herhangi bir yerdeki yara izi *lokus minoris resistentioedir*, yakın kısımlara nazaran aşınmaya, iltihaplanmaya, acıya ve soğuğa daha yatkındır. Burkulan bir ayak bileği, yerinden çıkan bir kol, tekrar burkulma ya da yerinden çıkma tehlikesiyle karşı karşıyadır, bir defa romatizma ya da gut nöbetine uğramış eklemler, nezle kaynaklı mukoza zarları her yeni tekerrürle beraber nüksetmeye daha meyilli hale gelmektedir ta ki çoğu zaman hastalıklı durum kronik olarak kendisini sağlam olanın yerine koyana dek. Sinir sistemine doğru tırmandığımız takdirde sözde işlevsel hastalık olarak adlandırılan pek çok hastalığın, yalnızca bir defa başladıkları için salt kendi devamlılıklarını sürdürüyor gibi olduğunu ve birkaç atağın ilaç vasıtasıyla cebren kesilmesinin, fizyolojik güçlerin alanı yeniden ele geçirmesini ve organların sağlık işlevlerine geri dönmelerini sağlamak için nasıl yeterli olduğunu saptamaktayız. Epilepsiler, sinir ağrıları, çeşitli türlerdeki konvülsif etkiler, uykusuzluklar bu konuda pek çok örnektirler. Ve daha net bir şekilde alışkanlıkları ele alırsak, sağlıksız tutku bağımlılığının veya yalnızca şikayet eden ya da çabuk sinirlenen mizacın mağdurlarına uygulanan "doğal yolla sütten kesme" tedavisinin başarısı, bize hastalıklı belirtilerin kendilerinin, bir defa hatalı bir yola giriş yaptıkları zaman ne kadar çok sinir organlarının ataletinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Şimdi alışkanlıkları bu şekilde yeni yollara giren organlarda içsel fiziksel değişikliklerin nasıl olabileceğine dair bir görüş oluşturabilir miyiz? Kati suretle kesin ya da titiz şekilde bunu yapamamaktayız. Fakat, gizli moleküler olayları görünür kütlesel olaylara benzeterek yorumlama şeklindeki olağan bilimsel geleneğimiz söz konusu fiziksel değişikliklerin *benzeyebileceği* süreçlerin soyut ve genel bir şemasını

135 Revue Philosophique, I, 324.

kolayca oluşturmamızı sağlar. Ve *bir tür* mekanik yorumlama olanağı bir kez kurulduğunda, şu anki ruh haliyle, meselenin eksiksiz mekanik izahının bulunmasının yalnızca zaman meselesi olduğundan emin olarak, meseleye aidiyet damgası yapıştırmaktan çekinmeyecektir.

Şayet alışkanlıklar maddelerin dış etkenlere karşı plastisitesinden kaynaklanmaktaysa, beyin maddesinin hangi dış etkenlere- eğer mevcutsa- esnek olduğunu hemen anlarız. Ne mekanik baskılara, ne termal değişikliklere, ne de vücudumuzun diğer tüm organlarının maruz kaldığı güçlere; çünkü doğa beynimizi ve omuriliğimizi bu tür etkilerin erişemeyeceği kemikli kutulara özenle kapatmıştır. Onları yalnızca en şiddetli şokların sarsıntıya neden olabileceği şekilde sıvı içerisinde yüzdürmüş ve tamamıyla sıra dışı şekilde örtmüş ve sarmıştır. Üzerlerinde yaratabilecek yegâne etki bir yandan kan yoluyla, diğer yandan da duyusal sinir kökleri yoluyla gerçekleşmektedir. Ve bu sondaki kanallardan akan son derece zayıflatılmış akımlara karşı yarım küre şeklindeki korteks kendisini epey özgün bir şekilde duyarlı göstermektedir. Akımlar bir kez giriş yaptı mı bir çıkış yolu bulmalıdırlar. Dışarı çıkarken geçtikleri yollarda izlerini bırakırlar. Kısacası *yapabilecekleri* tek şey eski yolları derinleştirmek ya da yeni yollar açmaktır ve beynin tüm plastisitesi onu duyu organlarından akmakta olan akımların kolay kolay kaybolmayan yollar oluşturduğu bir organ olarak adlandırdığımızda kendisini iki kelime ile özetlemektedir. Elbette basit bir alışkanlık, diğer tüm sinirsel olaylar gibi -örneğin burnunu çekme, ellerini cebine sokma ya da tırnaklarını yeme alışkanlığı- mekanik olarak bir refleks deşarjından başka bir şey değildir; ve anatomik temeli sistemdeki bir yol olmalıdır. İleride daha ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi, en karmaşık alışkanlıklar da, aynı bakış açısından, sinir merkezlerinde birbirini izleyecek şekilde düzenlenmiş refleks yolları sistemlerinin oradaki varlığı sebebiyle, *sıralı* deşarjlardan başka bir şey değildir, bir kas kasılmasının oluşturduğu etki, son bir etki süreci önüne geçip zinciri kapatıncaya kadar, bir sonrakini körüklemek için bir uyarıcı hizmeti görmektedir. Yegâne zorlu mekanik problem, önceden mevcut olan bir sinir sisteminde basit bir refleksin ya da ya da yolun *tekrar* oluşumunu izah etmektir. Diğer pek çok durumda olduğu gibi burada da yalnızca *premier pas qui coûte* [136]. Zira

136 *premier pas qui coûte* (maliyetli ilk adım- E.N.)

tüm sinir sistemi, duyusal bir *başlangıç noktası* ile kas, salgı bezi ya da başka bir *bitiş noktası* arasındaki yollardan oluşan bir sistemden başka bir şey değildir. Bir sinir akımı tarafından bir kez kat edilen bir yolun, bildiğimiz yolların çoğunun yasasını izlemesi, oyulması ve eskisinden daha geçirgen hale getirilmesi beklenebilir[137] ve bu, akımın her yeni geçişinde tekrarlanmalıdır. Başlangıçta onun bir yol olmasının önüne geçen engeller ne olursa olsun, nihayetinde doğal bir drenaj kanalı haline gelene dek yavaş yavaş ve git gide daha fazla şekilde yoldan çekilmelidir. Bu katı ya da sıvıların bir yol üzerinden geçtiği yerde meydana gelen şeydir, geçip giden şeyin, yer değişikliği yapmayan veya kendi etrafında dönen ya da çizgi boyunca titreşmekte olan maddede sadece salt yeniden düzenleme dalgası mevcut olduğu durumlarda bunun gerçekleşmemesi için hiçbir neden yok gibi gözükmektedir. Sinir akımı hususundaki en makul görüşler, bunun böyle bir yeniden düzenleme dalgasının geçişi olduğunu ortaya koymaktadır. Şayet yolun maddesinin yalnızca bir kısmı kendini "yeniden düzenleyecek" olursa yakın kısımlar atıl vaziyette kalırsa, hareketsizliklerinin nasıl bir sürtünmeye karşı koyabileceğini görmek kolay olur, ki bozulması ve üstesinden gelmek için bir sürü yeniden düzenleme dalgası gerekecektir. Şayet yolun kendisini "organ" ve yeniden düzenleme dalgasını da "işlev" olarak adlandırırsa o zaman ünlü Fransız formülü *"La fonction fait l'organe"* tekrarlamak açısından aşikar bir durumdur.

O yüzden hiçbir şey, bir akım bir yolu bir kez kat etmiş olduğu zaman, ikinci kez daha kolay bir şekilde nasıl kat etmesi gerektiğini hayal etmekten daha kolay değildir. Fakat, ilk defasında oradan geçmesini sağlayan neydi?[138] Bu soruyu yanıtlarken, sinir sistemini parçaları sürekli olarak farklı gerilim durumlarında tutulan ve devamlı olarak durumlarını eşitleme eğiliminde olan bir madde kütlesi olarak sinir sistemi hususundaki genel anlayışımıza geri dönüş yapabiliriz. Herhangi iki nokta arasındaki eşitleme, o an için en uygun yol han-

137 Kuşkusuz bazı yollar içinden geçen cisimler tarafından çok büyük bir basınç altında biriktirilir ve nüfuz edilemez hale getirilmektedir. Bu özel durumlar dikkate almamaktayız.

138 İrade diyemeyiz, çünkü insan alışkanlıklarının birçoğu, belki de çoğu, bir zamanlar istemli eylemler olsa da, daha sonraki bir bölümde göreceğimiz gibi, hiçbir eylem ilk başta böyle olamaz. Alışılmış bir eylem bir zamanlar istemli olsa da, istemli eylemin bundan önce en az bir kez dürtüsel veya refleks olması gerekirdi. Metinde ele aldığımız şey işte bu ilk olaydır.

gisi ise o yol üzerinden gerçekleşmektedir. Ancak, sistemin belirli bir noktası gerçekte ya da potansiyel olarak birçok farklı yola ait olabileceğinden ve beslenme oyunu rastlantısal değişikliklere tabi olduğundan, zaman zaman *bloklar* oluşabilir ve akımların olağandışı hatlardan geçmesine neden olabilir. Böylesine olağandışı bir çizgi, tekrar tekrar geçildiği takdirde yeni bir refleks eğrisinin başlangıcı haline gelecek olan yeni meydana getirilmiş bir yol olacaktır. Bütün bunlar son derece muğlaktır ve sinirsel maddede ortaya çıkması muhtemel türden *imkânlarla* yeni bir yol oluşturulabileceğini söylemekten biraz daha fazlasını ifade etmektedir. Fakat ne kadar muğlak olursa olsun, bu gerçekten de bu konudaki bilgeliğimizin son sözüdür.[139]

Canlı maddede yapısal değişikliğin gelişmesinin cansız herhangi bir kütleden daha hızlı olabileceği fark edilmelidir, zira çünkü canlı maddenin kaynağı olduğu devamlı besleyici yenileme etkilenen dokunun orijinal yapısını yenileyerek ona karşı atakta bulunmak yerine, genellikle etkilenen değişikliği pekiştirme ve sabitleme eğilimindedir. Böylece, kaslarımızı ya da beynimizi yeni bir biçimde çalıştırdıktan sonra, bunu o anda artık yapamadığımızı fark ederiz, fakat bir ya da iki gün dinlendikten sonra, disiplini sürdürdüğümüzde, becerimizdeki artış bizi nadiren şaşırtmaz.

Dr. Carpenter şöyle yazar;[140] "Özel yatkınlıklara yönelik her türlü eğitimin, *gelişmekte olan* organizma üzerinde uygulandığında, yetişkin üzerinde uygulandığından hem çok daha etkili olduğu hem de daha kalıcı bir etki bıraktığı evrensel bir deneyim konusudur. Belli başlı kas gruplarının genişlemekte olan büyüklüğü ve gücü ve jimnastik performanslarda başta egzersiz yapanların edindiği eklemlerin sıra dışı esnekliği ile ispatlandığı gibi..." Bu tarz bir eğitimin etkisi, organın alışıldık şekilde uygulandığı moda "gelişme" eğiliminde gösterilmektedir. İnsan organizmasının hiçbir kısmında, yaşamın bütün dönemi boyunca beynin gangliyonik maddesinde olduğu derecede büyük bir *yeniden yapılandırma faaliyeti* mevcut değildir. Bu almakta olduğu

139 Daha kesin bir formülasyon isteyenler J. Fiske'nin 'Cosmic Philosophy,' cilt II. s. 142-146 ve Spencer'ın 'Principles of Biology,' bölüm 302 ve 303'e ve 'Principles of Psychology' kitabının 'Physical Synthesis' başlıklı bölümüne başvurabilirler. Bay Spencer burada sadece sinir sistemlerinde yeni eylemlerin nasıl ortaya çıkabileceğini ve yeni refleks eğrileri oluşturabileceğini değil, aynı zamanda sinir dokusunun başlangıçta

140 'Mental Physiology' (1874,) s. 339-345.

büyük ölçüdeki kan akışı vasıtasıyla ortaya konmaktadır... Dahası, sinir maddesinin *onarıcı* gücüyle özellikle ayrımının yapılmasının büyük önem arz ettiği bir gerçektir. Zira yapılarının ve yeteneklerinin *özelliğiyle* ayrımı yapılan diğer dokulardaki (kas gibi) yaralanmalar daha az gelişmiş ya da daha az özelleştirilmiş türde bir madde vasıtasıyla onarılırken, sinir maddesindeki yaralanmalar normal bütünüyle yeniden meydana gelmesiyle onarılmaktadır, açık bir yarayı kapatan yeni oluşmakta olan derinin duyarlılığında ya da sinirlerinin sürekliliğinin tamamen kesilmesiyle bir süreliğine duyarsız hale getirilmiş olan "nakli gerçekleştirilmiş" bir deri parçasının duyarlılığının geri kazanılmasında açıklandığı gibidir. Bununla birlikte, bu yeniden meydana getirimin en kayda değer örneği, kayıtsız olan bir kütleden yeni izometrik dönüşüm dalgalarının geçmesiyle nasıl doğabileceğini de göstermeye çalışmaktadır.

M. Brown-Séquard'ın[141] omuriliğin tamamıyla bölünmesinden sonra işlevsel faaliyetinin kademeli olarak yenileme üzerine yaptığı deneylerin neticeleridir ki, bölünmüş yüzeylerin *tekrar bir araya gelmesinden* ziyade omuriliğin tamamının ya da alt parçasının ve ondan kaynaklanmakta olan sinirlerin *tekrar üretimine* işaret edecek şekilde gerçekleşmektedir. Bu yeniden meydana getirme, sinir sisteminde *her zaman* zuhur etmekte olan yeniden yapılandırıcı değişimin özel bir tezahüründen başka bir şey değildir, işlevsel faaliyetinin meydana getirdiği "atıkların" devamlı olarak yeni doku üretimiyle onarılması gerektiği, hissin merkezi adına bu onarımın hastalık ya da hasar sebebiyle gerçek bir madde *kaybını* tedarik ettiğinden daha aşikâr değildir.

Şimdi sinir sisteminin bu devamlı ve aktif yeniden yapılanmasında, bir bütün olarak organizmanın beslenmesinde ortaya çıkan genel plana en bariz uygunluğun farkına varmaktayız. Zira evvela *belirli bir yapı türünün* meydana getirilmesi açısından bir eğilimin mevcut olduğu aşikardır, bu tür genelde yalnızca cinsin türü değil, atalardan birisini ya da ikisini de karakterize etmekte olan özel bir modifikasyondur. Fakat, bu tür özellikle yaşamın erken dönemlerinde değişikliğe uğrama eğilimindedir, ki sinir sisteminin işlevsel faaliyeti (özellikle de beynin) sıra dışı şekilde büyük ve yeniden yapılandırma süreci

141 [Bkz. daha sonra Masius, Van Benedens ve Van Bambeke'nin 'Archives de Biologie,' vol. I (Liége, 1880). - W.J.

orantılı olarak aktiftir. Ve bu değiştirilebilirlik insanda, aşağısında bulunan hayvanların çoğunda *doğuştan* var olanların yerini alan, *ikincil olarak otomatik* hamle biçimlerinin kurulduğu mekanizmanın oluşumunda kendisini belli etmektedir ve başka yerlerde açık bir biçimde *içgüdüsel* olan duyu-algı biçimleri *edinilmeye* başlanır. Çünkü her iki durumda da bu kendini eğitme seyrinde, daha az gelişmiş hayvanların soyundan miras aldıklarına tekabül etmekte olan bir sinir mekanizmasının *geliştirildiğine* dair makul hiçbir şüphe yoktur. Genel olarak organizmanın bütünlüğünü sürdürmek için gerekli olan ve organizmanın bu bölümünde kendine has bir faaliyetle devam eden bu yeniden yapı sürecinin planı böylece sürekli olarak değiştirilmektedir ve bu şekilde, insanın genel olarak hayvanlar alemiyle paylaştığı duyu ve hareketin *dış* yaşamına hizmet eden tüm kısmı, yetişkin yaşta bireyin büyüme ve gelişme döneminde edindiği alışkanlıkların dışavurumu haline gelir. Bu alışkanlıklardan bazıları genel olarak ırka mahsustur, diğerleri ise bireye özgüdür, ilk türden olanlar (dik yürüme gibi), fiziksel yetersizliğin önlediği durumlar haricinde, evrensel olarak edinilir, ikincisi için özel bir eğitime ihtiyaç duyulurken, perspektif ve motor güçlerin birlikte eğitilmesini gerektiren bu tür becerileri başarıları durumunda kayda değer bir şekilde görüldüğü gibi, genellikle ne kadar erken başlanırsa o kadar etkili olur. Ve büyüme döneminde bu şekilde gelişerek yetişkin bünyesinin bir parçası haline geldiğinde, edinilen mekanizma bundan böyle besleyici faaliyetlerin olağan seyri içinde, uzun süre hareketsiz kaldıktan sonra bile gerektiğinde kullanıma hazır olacak şekilde sürdürülür. "Hayvan yaşamının sinir aygıtı için bu kadar net şekilde doğru olan şey, zihnin otomatik faaliyetine hizmet eden aygıttan başka türlüsü olamaz. Çünkü daha önce de ortaya konduğu üzere, psikoloji çalışmaları, zihinsel eylemin, bedensel eylemle tamamen uyumlu olan ve duyu ve hareketle aynı koşullar altında hareket eden bir "düşünce ve duygu mekanizması" ile yakın ilişkisini gösteren benzerlikler olduğundan daha kesin bir netice ortaya koymamıştır. Aslında *çağrışımın* psişik ilkeleri ve *beslenmenin* fizyolojik ilkeleri, birincisini zihin terimleriyle, ikincisini beyin terimleriyle ifade etmektedir, sık sık tekrarlanmakta olan herhangi bir zihinsel eylem dizisinin kendini sürdürme eğiliminde olduğu evrensel olarak kabul edilen bir gerçektir, böylece kendimizi, bilinçli olarak

oluşturulmuş herhangi bir *amaç* veya sonuç beklentisi olmaksızın, benzer koşullar altında daha önce *düşünmeye, hissetmeye* veya *yapmaya* alıştığımız şeyleri otomatik olarak düşünmeye, hissetmeye veya yapmaya güdülenmiş şekilde buluruz. Çünkü beyni, organizmanın her bir parçasının *kendisini* alışkanlıkla kullandığı moda uygun olarak *biçimlendirme* eğiliminde olduğu genel ilkeye bir istisna olarak görmek için hiçbir neden yoktur, bu eğilim, işlevsel faaliyetinin tam koşulu olan *aralıksız yenilenme* sayesinde sinir aygıtında özellikle güçlü olacaktır. Gerçekten de, *çok güçlü* olan ya da *alışkanlıkla tekrarlanan* her düşünsel bilinç durumunun beyinde organik bir etki bıraktığından kuşku duyulamaz, bu sayede aynı durum, onu harekete geçirmeye uygun bir iddiaya yanıt olarak gelecekteki herhangi bir zamanda yeniden meydana getirilebilmektedir... "İlk çağrışımın gücü" o kadar evrensel olarak kabul edilen bir gerçektir ki, bu ifade atasözü haline gelmiştir, bu da, büyüme ve gelişme döneminde beynin biçimlendirici faaliyetinin yönlendirici etkilere en uygun olacağı şeklindeki fizyolojik ilkeyle kusursuz şekilde bağdaşmaktadır. Bu şekilde, erken dönemde "ezbere öğrenilenler" beynin üzerine (olduğu gibi) damgalanmaktadır, böylece, bilinçli hafıza tamamen kaybolmuş olsa bile, "izler" asla kaybolmaz. Çünkü organik değişiklik büyüyen beyinde bir kez *sabitlendiğinde*, normal yapının bir parçası haline gelir ve besleyici ikame ile düzenli olarak *muhafaza edilmektedir*, böylece bir yaranın izi gibi yaşamın sonuna kadar sürmektedir"

Dr. Carpenter'ın, *sinir sistemimizin, uygulandığı biçimlere göre gelişim gösterdiği* ifadesi, *alışkanlık felsefesini kısaca betimlemektedir.* Şimdi bu ilkenin insan yaşamındaki bazı pratik uygulamalarının izini sürebiliriz.

Bunun ilk sonucu, *alışkanlığın bariz bir neticeye varmak için gereken hareketleri basitleştirmesi, daha doğru hale getirmesi ve yorgunluğu azaltmasıdır.*

Piyanoya yeni başlayan birisi tuşa basmak için sadece parmağını aşağı yukarı hareket ettirmekle kalmaz, tüm elini, ön kolunu ve hatta tüm vücudunu hareket ettirir, özellikle de en az sert kısmı olan başını, sanki o organıyla da tuşa basacakmış gibi hareket ettirir. Genellikle karın kaslarında da bir kasılma meydana gelmektedir. Bununla birlikte, esas olarak, dürtü elin ve tek parmağın hareketine göre belirlenir. Bunun sebebi, ilk olarak, parmağın hareketinin *düşünülen* hareket

olması ve ikinci olarak, parmağın ve tuşun hareketinin, ikincisinin kulak üzerindeki sonuçlarıyla birlikte *algılamaya* çalıştığımız hareketler olmasıdır. İşlem ne kadar sık tekrarlanırsa, ihtiva edilen sinirlerin geçirgenliğindeki artış nedeniyle hareket o kadar kolay gerçekleşir. Ancak hareket ne kadar kolay gerçekleşirse, onu başlatmak için gereken uyaran da o kadar ufak olur ve uyaran ne kadar ufak olursa, etkisi de o derece parmaklarla sınırlı kalmaktadır.

Böylece, başlangıçta etkilerini tüm vücuda ya da en azından hareketli parçalarının çoğuna yayan bir dürtü, kademeli şekilde sınırlı olan birkaç kasın kasılmasını etkilediği tek bir belirli organa atanır. Bu değişimde, dürtüyü başlatan düşünce ve algılar, belirli bir motor sinir grubuyla giderek daha yakın nedensel ilişkiler edinmektedir.

"En azından kısmen yerinde bir benzetmeye tekrar dönecek olursak, sinir sistemini, genel olarak belirli kaslara doğru eğimli, ancak buradan çıkışı biraz tıkalı bir drenaj sistemi olarak hayal edin. O zaman su akıntıları, genel olarak, en çok bu kaslara doğru giden kanalları doldurma ve kaçışı temizleme eğiliminde olacaktır. Ancak ani bir "taşma" durumunda, tüm kanal sistemi kendini dolduracak ve su sızmadan evvel her yerden taşacaktır. Fakat sistemi işgal eden ortalama miktardaki su, sadece uygun çıkıştan akacaktır. "Tıpkı piyanist gibi. Yavaş yavaş kendini tek tek kaslarla sınırlamayı öğrenen dürtüsü aşırıya kaçar kaçmaz, daha geniş kas bölgelerine taşar. Genellikle parmaklarıyla çalar, vücudu dinlenmededir. Fakat uyarılır uyarılmaz tüm vücudu "canlanır" ve özellikle başını ve gövdesini, sanki bunlar da tuşlar üzerinde durmak istediği organlarmış gibi hareket ettirir".[142] İnsan, sinir merkezlerinde hazır bulunan düzenlemelerden daha fazla şey yapma eğilimiyle doğmaktadır. Diğer hayvanların hareketlerinin çoğu otomatiktir. Ama onda bunların sayısı o kadar çoktur ki, çoğu acı verici bir çalışmanın meyvesi olmalıdır. Şayet pratik mükemmelleştirmeseydi ve alışkanlık sinir ve kas enerjisi harcamalarından tasarruf etmeseydi, bu sebepten üzücü bir durumda olurdu. Dr. Maudsley'in dediği gibi:[143] Şayet bir eylem birkaç kez gerçekleştirildikten sonra daha kolay hale gelmiyorsa, her seferinde başarılması için bilincin dikkatli bir şekilde

142 G. H. Schneider: 'Der menschliche Wille' (1882), s. 417-419 (özgürce çevrilmiştir). Drenaj benzetmesi için ayrıca Spencer'ın 'Psikoloji,' bölüm V, kısım. VIII.

143 Physiology of Minds. 155

yönlendirilmesi gerekiyorsa, bir yaşamın tüm faaliyetinin bir veya iki eylemle sınırlı kalabileceği, gelişimde hiçbir ilerlemenin vuku bulmadığı aşikârdır. Bir adam bütün gün giyinmek ve soyunmakla meşgul olabilir, bedeninin tutumu tüm dikkatini ve enerjisini yutacaktır, ellerini yıkamak ya da bir düğmeyi iliklemek ona her seferinde, çocuğun ilk denemesinde olduğu kadar güç gelecektir ve üstelik, sarf ettiği efordan dolayı büsbütün bitkin düşecektir. Bir çocuğa ayakta durmayı öğretmek için gereken zahmetleri, sarf etmesi gereken pek çok çabayı ve sonunda herhangi bir çabanın bilincinde olmadan ayakta durduğu kolaylığı düşünün. Çünkü ikincil otomatik eylemler nispeten daha az bitkinlikle gerçekleştirilirken, bu bakımdan organik hareketlere veya orijinal refleks hareketlere yaklaşır, iradenin bilinçli çabası kısa sürede bitkinlik meydana getirmektedir. Hafızası olmayan bir omurilik salt şekilde zekâsı geri bir omurilik olurdu... Bir bireyin, hastalık işlevlerine hasar verene dek bu otomatik organa ne kadar çok şey borçlu olduğunun farkına varması olanaksızdır"

Bir sonraki netice ise *alışkanlığın eylemlerimizi yerine getirirken birlikte olduğu bilinçli dikkati azaltmasıdır.*

Bunu soyut olarak şu şekilde ifade edebiliriz; Bir eylem gerçekleştirilmesi için artarda olan sinirsel olaylardan oluşan *A,B,C,D,E,F,G* v.b. bir zincir gerektiriyorsa, o zaman eylemin ilk edimlerinde yer alan bilinçli irade, bu olayların her birini kendilerini sergileme eğiliminde olan bir dizi hatalı alternatif arasından seçmelidir, fakat alışkanlık kısa süre zarfında her olayın kendi uygun ardılını, herhangi bir alternatif sunmadan ve bilinçli iradeye herhangi bir atıfta bulunmadan anımsamasına sebebiyet vermektedir, ta ki sonunda bütün zincir *A,B,C,D,E,F,G, A* ve zincirin geri kalanı tıpkı kesintisiz bir akışta birleşmiş gibi kendi kendine çarçabuk bir şeyler söyleyene dek. Yürümeyi, at binmeyi, yüzmeyi, paten kaymayı, çit yapmayı, yazmayı, çalmayı ya da şarkı söylemeyi öğreniyorken her adımda gereksiz hamleler ve hatalı notalarla kendimizi sekteye uğratırız. Yetkin olduğumuz zaman, aksine neticeler yalnızca onları meydana getirmek üzere gereken en az kas eylemiyle ortaya çıkmakla kalmaz, ayrıca tek bir anlık "ipucu" ile de ortaya çıkmaktadır. Nişancı kuşu görür ve bilmeden nişan almıştır ve ateş etmiştir. Rakibin gözündeki bir parıltı, kılıcından çıkan anlık bir baskı sonrasında, eskrimci doğru savuşturma ve

geri dönüşü bir anda gerçekleştirmiş olduğunu anlamaktadır. Müzikal hiyerogliflere bir göz atıldığında akabinde piyanistin parmakları, nota perdelerinin içerisinden geçmiştir. Ve bu şekilde istemsiz yaptığımız şey sadece doğru zamanda doğru olan şey değil aynı zamanda alışkanlık haline geldiği takdirde yanlış olandır. Gündüz zamanında, yeleğini çıkartırken asla saatini kurmayan ya da bir arkadaşının kapısına geldiğinde anahtarını çıkarmayan kim vardır? Akşam yemeği için giyinmek üzere yatak odasına giden son derece dalgın kişilerin, sırf daha geç bir saatte gerçekleştirildiğinde ilk birkaç hamlenin alışkanlık halini almış olması sebebiyle, sırasıyla giysilerini çıkardıkları ve nihayetinde yatağa girdikleri bilinmektedir. Yazar, on yıllık aranın ardından Paris'i yeniden ziyaret ettiğinde, bir kış boyunca okula gittiği sokakta kendisini loş bir çalışma odasında kaybettiğini ve daha önceki zamanlarda yaşadığı ve okuldan alışılmış şekilde adımını attığı birkaç sokak ilerisindeki bir evin dairesine çıkan merdivenlerde kendini bulur vaziyette nasıl uyandığını çok iyi anımsamaktadır. Tuvaletle birlikte, hepimiz aşina olduğumuz dolapların açılıp kapanmasıyla ve onun gibileriyle bağlantılı belirli günlük işleri yerine getirme hususunda belli başlı bir rutin tarzına sahibiz. Alt merkezlerimiz bu hamlelerin sırasının farkındadır ve hamlenin farklı bir yolla yapılmasını mecbur kılacak şekilde nesneler değiştirildiği zaman "şaşırır" vaziyette bilgilerini ortaya koymaktadırlar. Fakat, gelişmiş düşünce merkezlerimiz bu hususta güç bela bir şeyler bilmektedirler. Çok az erkek hangi çorabı, ayakkabıyı ya da pantolon paçasını ilk başta giydiğini söyleyebilmektedir. Öncelikle eylemi zihinsel şekilde prova etmeleri gerekir ve hatta bu bile çoğu zaman yetersizdir, eylemin *gerçekleştirilmesi* gerekmektedir. Gelelim sorulara, çiftli olan kapımın hangi tarafı önce açılır? Kapım hangi tarafa doğru açılmaktadır? V.b. cevabı *söyleyemem*; yine de *elim* asla hata yapmamaktadır. Hiç kimse onun saçlarını ya da dişlerini fırçalama sırasını *tarif edememektedir*, yine de düzenin hepimizin içerisinde oldukça sabit olması muhtemeldir.

Bu sonuçlar aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

Alışkanlık halini alan eylem içerisinde, her yeni kas kasılmasını atanan düzende gerçekleştirmeye güdüleyen bir düşünce ya da algı değil, daha tamamlanmamış olan kas kasılmasının neden olduğu duyumdur. Kati suretteki istemli bir eylem, bütün seyri boyunca fikir, algı ve

irade tarafından yönlendirilmelidir. Alışkanlık halindeki bir eylemde, salt duyum yeterli bir rehberdir ve beynin ve zihnin üst bölgeleri nispeten serbest bırakılmalıdır. Bu diyagram konuyu netleştirecektir.

A,B,C,D,E,F,G alışıla gelmiş bir kas kasılmaları zincirini temsil etsin ve ***a,b,c,d,e,f*** bu kasılmaların artarda yerine getirildiklerinde bizde harekete geçirdikleri ilgili duyumları temsil etsin. Bu tür duyumlar genellikle hareket ettirilen parçaların kaslarında, derisinde ya da eklemlerinde olacaktır, fakat hamlenin göz ya da kulak üzerinde etkileri de olabilmektedir. Onlar aracılığıyla ve sadece onlar aracılığıyla, kasılmanın gerçekleşip gerçekleşmediğinden haberdar oluruz. ***A,B,C,D,E,F,G*** serileri öğrenildiği zaman, bu duyumların her birisi zihin tarafından ayrı bir algının nesnesi haline gelmektedir. Bunun sayesinde, bir sonrakine ilerlemeden evvel doğru olup olmadığını görmek için her bir hamleyi test etmekteyiz. Entelektüel araçlar vasıtasıyla duraksar, mukayese eder, seçer, geri çekilir, reddederiz vs. Ve de bir sonraki hamlenin deşarj edildiği düzen bu tartışma geçtikten sonra düşünsel merkezlerden gelen açık bir emirdir.

Alışılmış eylem içerisinde, aksine, fikir ya da algı merkezlerinin göndermesi gereken yegâne dürtü, ilk dürtü, *başlama* emridir. Bu diyagramda ***V*** ile temsil edilmektedir, bu ilk hareketin ya da nihai neticenin bir düşüncesi olabileceği gibi, zincirin bazı alışılagelmiş koşullarının, örneğin klavyenin elin yakınında bulunmasının salt bir algısı da olabilmektedir. Mevcut durum içerisinde, bilinçli düşünce ya da irade ***A*** hamlesini güdüler güdülemez, ***A***, kendi oluşumunun ***a*** duyumu vasıtasıyla ***B***'yi refleks olarak uyandırmaktadır, ***B*** daha sonrasında ***b*** vasıtasıyla ***C***'yi harekete geçirmektedir ve bu zincir, zihin genellikle nihai neticenin farkına vardığında sona erdirilene dek devam etmektedir. Bu süreç aslında bağırsaklardan aşağıya doğru "peristaltik" hareket dalgasının geçişini andırmaktadır. Sondaki entelektüel algı, diyagramda ***G***'nin etkisinin ***G***'de yalnızca duyusal çizginin üzerindeki düşünsel

merkezlerde temsil edilmesiyle gösterilmektedir. Duyusal etkilerin, ***a,b,c,d,e,f*** hepsinin düşünsel çizgilerin altında yer aldıkları varsayılmaktadır. Düşünsel merkezlerimizin, şayet a,b,c,d,e,f ile ilgili ise, asgari derecede ilgili olduğu dikkatin bütünüyle, başka bir yere çekilebileceği gerçeğiyle ortaya konmaktadır. Dikkatimiz çok uzaklardayken dua edebilir ya da alfabeyi tekrar edebiliriz.

"Bir müzik sanatçısı, canlı bir sohbeti sürdürürken veya devamlı şekilde derinlikli ilginç düşünceler silsilesine kaptırmışken, tekrarlayarak aşina olduğu bir parçayı çalacaktır, alışık olunan hareketler dizisi doğrudan notaların görülmesiyle ya da seslerin anımsanan ardıllığıyla (şayet parça ezberden çalınmaktaysa) harekete geçirilmektedir ve her iki durumda da kasların kendilerinden kaynaklanan yol gösterici hislerle desteklenmektedir. Fakat, daha da ötesi, aynı "eğitimin"" üst düzey derecesi (bundan faydalanmak için özel olarak donatılmış bir organizma üzerinde tesir ederek) başarılı bir piyanistin zor bir müzik parçasını görür görmez çalmasını sağlar, Ellerin ve parmakların hareketleri notaların görülmesinin hemen ardından o kadar hızlı bir şekilde gerçekleşir ki, en kısa ve en doğrudan yol dışında herhangi bir yolun bu notaların harekete geçirildiği sinirsel iletişimin kanalı olabileceğine inanmak olanaksız gibi görünür. İçgüdülerden yalnızca irade tarafından harekete geçirilmeleri bakımından farklılık gösteren aynı sınıftaki *edinilmiş yatkınlıklara* ilişkin akabinde gelen şu ilginç örnek Robert Houdin tarafından verilmektedir: "Houdin, her türlü hüner dahilinde başarı için gerekli olan görsel ve dokunsal algılama hızını ve tepkisel hareketlerin hassasiyetini geliştirmek amacıyla, erken yaşlarda havada toplarla hokkabazlık yapma sanatını uygulamıştır ve bir aylık alıştırmadan sonra, aynı anda dört topu tutma sanatında iyice ustalaştıktan sonra, önüne bir kitap koydu ve toplar havadayken bocalamadan okumaya alıştı. 'Bu,' diyor, 'muhtemelen okuyucularıma çok sıra dışı görünecek, fakat bu ilginç deneyi tekrarlayarak kendimi eğlendirdiğimi söylediğimde onları daha da şaşırtacağım. Yazdığım zamandan bu yana otuz yıl geçmesine ve bu süre zarfında toplara neredeyse bir kez bile dokunmamış olmama rağmen, üç topu yukarıda tutarken hâlâ kolaylıkla okumayı başarabiliyorum." (Otobiyografi, s. 26.)[144]

144 Carpenter'ın 'Mental Physiology' (1874), s. 217, 218

Birbirini izleyen kas çekimlerinin öncülleri olan ***a, b, c, d, e, f***'yi duyumlar olarak adlandırdık. Bazı yazarlar bunun böyle olduğunu dahi yadsıyor gibi görünmektedir. Eğer bu bile değilse, sadece merkezcil sinir akımları olabilirler, duyguyu harekete geçirmek için yeterli değillerdir ama motor tepkiyi harekete geçirmek için yeterlidirler.[145] Bunların ayrı *iradeler* olmadığı hemen kabul edilebilmektedir. Dr. Carpenter, iradenin, şayet mevcutsa, motor etkilerini uygulamalarına müsaade etmekle sınırlı olduğunu yazıyor:

Aslında irade tarafından net bir niyetle harekete geçirilen ve hâlâ tamamen onun kontrolü altında olan eylemlerin asla istemli olmaktan çıkamayacağını savunan metafizikçiler halen mevcut olabilmektedir, Ve bir kez harekete geçirildiklerinde bunları sürdürmek için ya oldukça ufak derecede bir irade gerekmektedir ya da iradenin iki eylem arasında bir tür sarkaç gibi salınım halinde olması; *düşünce* treninin devamlılığı ve *hamle* treninin devamlılığı gerekmektedir. Fakat onları ayakta tutmak için sadece oldukça ufak derecede bir irade gerekiyorsa, bu onların kendi güçleriyle devam ettiklerini söylemekle eşdeğer değil midir? Ve alışkanlık haline gelmiş hamlelerin gerçekleştirilmesi esnasında fikir eğitimimizin *tam devamlılığının* deneyimi salınım hipotezini bütünüyle çürütmez mi? Üstelik, eğer böyle bir salınım mevcutsa, her eylemin *kendi başına* devam ettiği *aralıklar* olmalıdır, Böylece, temelde otomatik olan karakteri fiilen kabul edilmiş olur. Lokomosyon mekanizmasının, diğer alışılmış hamlelerde olduğu gibi, ilk uygulandığı şekle göre *geliştiği* ve daha sonra iradenin genel kontrolü ve yönlendirmesi altında otomatik olarak çalıştığı şeklindeki fizyolojik açıklama, sadece bileşik doğamızın tek tarafının cehaletinin temeline dayanan varsayımsal bir gereklilik varsayımıyla güç bela bastırılabilir."[146]

Fakat, ayrı irade eylemleri olmasa bile, zincirin her bir hamlesinin bu doğrudan öncüllerine her halükârda bir tür bilinç eşlik etmektedir. Bunlar *genellikle dikkatsiz* olduğumuz, fakat *ters* gittikleri zaman anında dikkatimizi çeken *hislerdir.* Schneider'in bu hislerle ilgili

145 Von Hartmann, "Philosophy of the Unconscious" İngilizce çevirisi, cilt I. s. 72) adlı eserinin bir bölümünü bunların hem fikir hem de bilinçdışı olması gerektiğini ispat etmeye adadı.

146 Mental Physiology,' s. 20

anlattıkları alıntılanmaya layıktır. Yürüme eyleminde, diyor, dikkatimiz tamamen dağılmış olsa bile, "belli başlı kas duygularının devamlı olarak farkındayızdır ve dahası, dengemizi korumak ve bir ayağımızı diğerinin üzerine koymak için belli başlı dürtülerin bir hissine sahibiz. Şayet vücudumuzun duruşuna dair hiçbir hissimiz olmasaydı dengemizi muhafaza edip, edemeyeceğimiz şüphelidir ve bacağımızı hareket ettirdiğimize dair hiçbir hissimiz olmasaydı ve onu yere bırakmaya dair en ufak bir dürtü hissimiz bile olmasaydı bacağımızı ilerletip ilerletemeyeceğimiz şüphelidir. Örgü örmek tamamen mekanik olarak tezahür ederken ve örgü ören kişi okurken ya da hararetli bir konuşmayla meşgulken bile örgü örmeye devam etmektedir. Fakat bunun nasıl mümkün olduğunu sorduğumuzda, o örgünün kendi kendine devam ettiği şeklinde olduğu yanıtını zar zor verecektir. Daha ziyade bunu hissettiğini, ellerinde örgü ördüğünü ve nasıl örmesi gerektiğini hissettiğini ve bu yüzden örgü örme hamlelerinin, dikkati başka yöne çekildiğinde bile, bununla ilişkili hisler tarafından harekete geçirildiğini ve düzenlendiğini söyleyecektir." "Anlaşılan, otomatikman, uzun süredir aşina olduğu el sanatını uygulamakta olan herkes için durum bu şekildedir. Demircinin demiri döverken maşasını çevirmesi, marangozun rendesini kullanması, dantel işleyenin matarasıyla uğraşması, dokumacının tezgahının başında olması, hepsi de aynı soruyu aynı şekilde yanıtlayacak ve ellerindeki aletin doğru yönetildiğini hissettiklerini söyleyeceklerdir.

Bu durumlarda, yerinde olan eylemlerin koşulu olan duygular çok zayıftır. Fakat hiçbiri daha az gerekli değildir. Ellerinizin hissetmediğini düşünün, o halde hamleleriniz yalnızca fikirler tarafından güdülenebilmektedir ve eğer fikirleriniz başka yöne çekilirse, hamlelerin durması gerekir ki, bu da nadiren meydana gelen bir sonuçtur."[147]

Yine, Bir fikir, örneğin bir kemanı sol elinize almanızı sağlar. Fakat kemanın sabit tutulmaya devam etmesi ve düşmemesi için fikrinizin sol el ve parmak kaslarının kasılması açısından kararlı kalması gerekli değildir. Aleti tutmanın elde uyandırdığı hisler, kavrama motor dürtüsüyle ilişkili olduklarından, bu dürtüye sebebiyet vermek için yeterlidir ve bu dürtü hissin kendisi sürdüğü sürece ya da zıt bir hareket

147 'Der menschliche Willie,' s. 447, 448

fikriyle dürtü önlenene dek devam etmektedir. Aynı şey sağ elin yayı tutuş biçimi için de söylenebilir.

Bazen bu eşzamanlı birleşimlerin başlangıcında, bilinç özellikle bir diğerine yönelirse bir hamlenin ya da dürtünün duracağı görülür, çünkü ilk başta yöneltici duyumların *hepsinin* güçlü bir şekilde *hissedilmesi* gerekmektedir. Yay belki de parmaklardan kayacaktır çünkü kasların bazıları gevşemiştir. Ancak kayma, elde yeni hislerin ortaya çıkmasına neden olur, böylece dikkat bir anda yayı kavramaya geri dönüş yapmaktadır.

"Aşağıdaki deney bunu iyi bir şekilde göstermektedir. Bir kişi keman çalmaya başladığında, çalarken sağ dirseğini kaldırmasını engellemek için sağ koltuk altına bir kitap yerleştirilir ve üst kolunu bedenine doğru sıkıca tutması buyrulur. Kitapta ilintili kas duyguları ve temas hissi ona sıkıca baskı uygulama dürtüsünü tetiklemektedir. Fakat çoğu zaman, dikkatini notaların üretimine vermiş olan yeni başlayan kişi, kitabı elinden düşürmektedir. Fakat daha sonra bu asla gerçekleşmemektedir, en ufak temas hissi, onu yerinde tutma dürtüsünü uyandırmak için yeterlidir ve dikkat bütünüyle notalara ve sol el vasıtasıyla parmak kullanmaya verilebilmektedir. *Böylece, hamlelerin eş zamanlı birleşmeleri, ilk durumda, içimizde bulunan entelektüel süreçlerin yanı sıra, dikkatsiz duygu süreçlerinin hâlâ sürebildiği olanak tarafından koşullandırılmaktadır".*[148]

Bu da bizi çok tabii bir geçişle *alışkanlık yasasının etik çıkarımlarına* götürmektedir. Bunların sayısı çoktur ve mühimdirler. "Mental Physiology" kitabından alıntıladığımız Dr. Carpenter, organlarımızın kullanıldıkları şekilde gelişmekte oldukları ilkesini o kadar dikkat çekici biçimde dayattı ve bunun neticeleri üzerinde durdu ki, kitabı neredeyse sadece bu sebepten ötürü bile bir eğitim çalışması olarak adlandırmaya layıktır. O zaman bu neticelerden bazılarını kendimiz izlediğimiz için özür dilememize gerek yoktur; "Alışkanlık ikinci bir doğa! Alışkanlık doğanın on katıdır," Wellington Dükü'nün böyle haykırdığı ifade edilmektedir; ve bunun ne derece doğru olduğunu muhtemelen hiç kimse, kendisi bizzat kıdemli bir asker olan birisi de

148 'Der menschliche Wille,' s. 439. Son cümle oldukça açık bir şekilde çevrilmiştir - anlam değişime uğramamıştır.

takdir edememektedir. Günlük eğitim ve yıllar süren disiplin, bir insanı davranışlarının çoğu olasılığı açısından tamamıyla baştan biçimlendirerek sona ermektedir.

"Doğru olmasa da yeterince inandırıcı olan bir hikâyeye göre, işini bilen bir şakacı adam, terhis olmuş bir gazinin akşam yemeğini eve götürdüğünü görünce aniden "Dikkat!" diye seslendi, bunun üzerine adam hemen ellerini indirdi ve koyun eti ile patateslerini çukurda kaybetti. Eğitim tastamamdı ve etkileri adamın sinir yapısında şekillendirilmiş haldeydi."[149]

Birçok savaşta başıboş süvari atlarının borazan sesiyle bir araya gelip alışılagelmiş hareketlerini yaptıkları görülmüştür. Eğitilmiş evcil hayvanların çoğu, köpekler ve öküzler, omnibüs ve araba atları, neredeyse salt ve basit makineler gibi görünmektedirler, şüphesiz, tereddütsüz bir şekilde kendilerine öğretilen görevleri dakikadan dakikaya yerine getiriler ve alternatif bir olasılığın akıllarına geldiğine dair hiçbir işaret vermezler. Hapishanede yaşlanan erkekler, bir kez serbest bırakıldıktan sonra yeniden içeri kabul edilmeyi talep etmişler. 1884'te Amerika Birleşik Devletleri'nde gezici bir hayvanat bahçesinde meydana gelen bir demiryolu kazasında, kafesi kırılan bir kaplanın dışarı çıktığı, ancak kısa bir süre sonra yeni sorumluluklarından dolayı epey afallamış gibi tekrar geri süründüğü, böylece zorluk çıkmadan emniyete alındığı söylenmektedir.

Alışkanlık bu nedenle toplumun devasa çarkı, en kıymetli konservatif faktörüdür. Hepimizi düzen sınırları içinde tutan ve servet çocuklarını, yoksulların kıskanç başkaldırılarından kurtaran yegâne şey budur. En güç ve en itici toplumsal kesimlerin, bu yollarda yürümek üzere yetiştirilenler tarafından bırakıp gidilmesinin önüne tek başına geçmektedir. Balıkçıyı ve güverte tayfasını kış boyunca denizde tutmaktadır, madenciyi karanlığında tutar ve köylüyü karlı aylar boyunca kulübesine ve ıssız çiftliğine mıhlamaktadır, bizleri çölün ve donmuş bölgenin yerlilerinin istilasından korumaktadır. Hepimizi yaşam savaşını yetişme tarzımız ya da erken seçimimiz doğrultusunda vermeye ve bize uymayan bir arayışta elimizden gelenin en iyisini yapmaya mahkum etmektedir, çünkü yeterli olduğumuz başka bir şey yoktur

149 Huxley'nin 'Elementary Lessons in Physiology,' ders.XII.

ve tekrar başlamak için çok geçtir. Farklı sosyal katmanların birbirine karışmasını önlemektedir. Daha yirmi beş yaşındayken, genç ticari seyyahın, genç doktorun, genç bakanın, genç hukuk müşavirinin üzerinde profesyonel üslubun yerleştiğine şahit olursunuz. Karakterin içinden geçen ufak çelişki çizgilerini, fikir dalaverelerini, önyargıları, kısacası "dükkânın" yollarını görmektesiniz, buradan, insan ceketinin kolunun aniden yeni bir kat takımına düşmesinden daha fazla kaçamamaktadır. Genel olarak, kaçmaması en iyisidir. Çoğumuzun otuz yaşına geldiğinde karakterinin alçı gibi sert hale gelmesi ve tekrar asla yumuşamaması dünya için iyi bir şeydir. Şayet, yirmi ile otuz arasındaki dönem entelektüel ve mesleki alışkanlıkların oluşmasında kritik bir dönemse, yirmi yaşın altındaki dönem seslendirme ve telaffuz, jest, hareket ve hitap gibi kişisel alışkanlıkların yerleşmesi açısından daha da önemlidir. Yirmi yaşından sonra öğrenilen bir dilin yabancı aksan olmadan konuşulduğu pek görülmemiştir. Kendinden büyüklerin toplumuna geçişi gerçekleştirilen bir gencin, büyüme yıllarındaki birlikteliklerinin ona kazandırdığı genizden okuma ve diğer konuşma kusurlarını hemen hemen hiç unutmamaktadır. Cebinde ne kadar para olursa olsun, doğuştan bir centilmen gibi *giyinmeyi* neredeyse hiç öğrenemez. Tüccarlar mallarını son derece şık birisi gibi istekli şekilde sunmaktadırlar, fakat o doğru şeyleri *satın alamamaktadır.* Yerçekimi kadar güçlü, geçen yılda olduğu gibi bu yıl da düzenlenen görünmez bir yasa onu yörüngesinde tutmaktadır ve daha iyi yetiştirilmiş dostlarının giydikleri şeyleri nasıl elde ettikleri onun için ölene dek sır olarak kalacaktır.

O zaman, eğitimin bütününde mühim olan şey, *sinir sistemimizi düşmanımız yerine dostumuz haline getirmektedir.* Bu, alımlarımızı yatırım yapmak ve sermayeye dönüştürmek ve sermayenin faiziyle rahat şekilde yaşamak demektir. *Bunun için mümkün mertebe erken, yapabildiğimiz kadar çok sayıda yararlı eylemleri otomatik ve alışkanlık haline getirmeli* ve vebaya karşı gözümüzü dört açmamız gerektiği gibi bizim için zararlı olması muhtemel hale gelen yollara karşı gardımızı almamız gerekmektedir. Günlük yaşamımızın detaylarının ne kadar fazlasını otomatizmin çaba gerektirmeyen gözetimine teslim edebilirsek, zihnimizin daha yüksek güçleri de kendi düzgün işleri için o kadar serbest bırakılacaktır. İçinde kararsızlıktan başka hiçbir şeyin

alışkanlık haline gelmediği ve her puronun yakılmasının, her fincanın içilmesinin, her gün kalkma ve yatma vaktinin ve her işe başlamanın iradi tartışma konusu olan bir insandan daha sefil bir insan yoktur. Böyle bir adamın zamanının tam yarısı, pratik anlamda bilincinde hiç var olmayacak kadar yerleşmiş olması gereken konularda karar vermek ya da pişmanlık duymakla geçip gider. Okuyucularımın herhangi birinde bu tarz vazifeler şayet henüz yerleşmemiş durumdaysa, meseleyi halletmeye tam da bu saatte başlasın.

Profesör Bain'in " The Moral Habits" isimli bölümünde takdire değer bazı pratik görüşler belirtilmektedir. Tedavisinden iki büyük vecize doğmaktadır. İlki, yeni bir alışkanlık edinirken veya eski bir alışkanlığı bırakırken, *kendimizi mümkün mertebe güçlü ve sebatlı adımla devreye sokmaya* itina göstermeliyiz. Doğru güdüleri pekiştirecek tüm olası koşulları toplayın, kendinizi yeni yolu destekleyen koşullara özenle yerleştirin, Eskisi ile çelişen angajmanlar gerçekleştirin, Eğer durum elveriyorsa, kamuya açık bir yemin veri, kısacası, niyetinizin üzerini farkında olduğunuz her türlü yardımla örtün. Bu, yeni başlangıcınıza öyle bir ivme kazandıracaktır ki, yıkılma niyeti aksi takdirde olabileceği kadar kısa sürede meydana gelmeyecektir ve yıkılmanın ertelendiği her gün, yıkılmanın hiç oluşmama şansını arttırmaktadır.

İkinci vecize şudur; *yeni alışkanlık hayatınıza sağlam şekilde yerleşene dek asla meydana gelecek bir istisnayla cebelleşmeye müsaade etmeyin.* Her bir geçiş, dikkatle sarılan bir ip yumağının düşmesi gibidir, tek bir terslik, birçok dönüşün tekrar saracağından daha fazlasını telafi eder. Eğitimin *sürekliliği*, sinir sisteminin hatasız bir şekilde doğru hareket etmesini sağlamanın en büyük aracıdır. Profesör Bain'in dediği gibi; "Ahlaki alışkanlıkların, onları entelektüel kazanımlardan ayıran özelliği, birisinin diğerine karşı kademe kademe üstünlük sağlayan iki düşman gücün mevcudiyetidir. Böyle bir durumda, her şeyden evvel, asla bir savaşı kaybetmemek gerekir. Yanlış taraftaki her kazanım, doğru taraftaki birçok edinimin etkisini ortadan kaldırmaktadır. Bu yüzden temel tedbir, iki karşıt gücü öyle bir şekilde düzenlemektir ki, tekrarlama onu her koşulda muhalefetle başa çıkmasını sağlayacak derecede sağlamlaştırana dek, biri bir dizi devamlı başarı elde edebilsin. Bu, teorik olarak en iyi zihinsel ilerleme uğraşıdır."

Başlangıçta başarıyı güvence altına alma gereksinimi zaruridir İlk baştaki başarısızlık, gelecekteki tüm girişimlerin enerjisine gölge düşürmeye meyillidir, oysa geçmiş başarı deneyimi kişiyi gelecekteki canlılığa teşvik etmektedir. Goethe, bir girişim hakkında kendisine danışan ancak kendi gücüne güvenmeyen bir adama şöyle söyler, "Ah! Sadece ellerine üflemen gerek!" Ve bu açıklama, Goethe'nin alışılagelmiş başarılı kariyerinin onun ruhu üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Bu anekdotu alıntıladığım[150] Profesör Baumann, Avrupalılar aralarına girdiği zaman barbar milletlerin çöküşünün yaşamın daha geniş çaplı vazifelerinde yeni gelenler misali muvaffak olma ümitsizliğinin neden olduğunu ifade etmektedir. Eski yollar bozuktur, yenileri yaratılmaz.

İçki ve afyon düşkünlüğü gibi alışkanlıkların terk edilmesinde "azaltma" sorusu burada devreye girmektedir ve uzmanların belli başlı sınırlar dahilinde ve bireysel bir vaka adına en iyi olanın ne olabileceği hususunda ters düşmeleri bir sorudur. Fakat temelde, bütün uzman görüşleri, yeni alışkanlığın birden bire edinilmesinin, *şayet bunu uygulamanın gerçek bir olanağı mevcutsa*, en iyi yol olduğu hususunda hemfikirdirler. İradeye, daha başlangıçta mağlubiyetini temin edecek kadar çetin bir görev vermemeye özen göstermeliyiz, fakat *şayet kişi buna tahammül edebilirse*, afyon gibi bir alışkanlığı bırakırken ya da yalnızca kalkma veya çalışma saatlerinde değişim yaparken keskin bir acı dönemi ve akabinde boş zaman, amaçlaması gereken en iyi şeydir. *Hiç* beslenmeyen bir arzunun ne kadar kısa zamanda zafiyetten can vereceği şaşırtıcıdır.

"Birisinin kendisini baştan yaratmaya" başlamadan evvel, hareket etmeden, ne sağa ne de sola bakmadan, düz ve dar patikada sebatla yürümeyi önce öğrenmesi gerekmektedir. Her gün yeni bir karar alan kişi, atlayacağı hendeğin kenarına geldiği zaman ebediyen durup yeni bir koşu için geri dönmekte olan biri gibidir. *Devamlı* bir ilerleme olmaksızın etik güçlerin *toplanması* diye bir şey mümkün değildir ve bunu mümkün hale getirmek, bizi bu hususta eğitmek ve alışkanlık kazandırmak düzenli *çalışmanın* mutlak nimetidir."[151]

150 Handbuch der Moral (1878), s. 38-43'te yer alan, başlangıçtaki başarıya ilişkin takdire şayan metne bakınız.

151 J. Bahnsen: 'Beiträge zu Charakterologie' (1867), cilt I. s. 209

Önceki iki taneye üçüncü bir vecize eklenebilir, *aldığımız her karar ve edinmeyi arzuladığımız alışkanlıklar doğrultusunda tecrübe edebileceğiniz her duygusal güdü üzerine harekete geçmek üzere mümkün olan ilk fırsatı yakalayın.* Kararlılıklar ve arzular yeni 'seti' beyne, oluştukları anda değil, motor etkiler ürettikleri anda iletirler. Son alıntı yapılan yazarın da belirttiği gibi: "İşe yarar imkânın gerçek varlığı, ahlaki iradenin gücünü arttırabileceği ve kendisini yukarıya kaldırabileceği kaldıracın direnç gösterebileceği dayanak noktasını temin etmektedir yalnızca. Basılacak sağlam bir zemine sahip olmayan kişi asla boş jestlerde bulunma aşamasının ötesine geçmeyecektir."

Kişi ne kadar dolu bir vecize dağarcığına sahip olursa olsun ve duyguları ne kadar iyi olursa olsun, şayet harekete geçmek adına her somut fırsattan faydalanmamışsa, karakteri iyiliğe yönelik şekilde tamamen aynı kalabilmektedir. Herkesçe bilinir ki, cehennemin taşları iyi niyetlerle döşenmektedir. Bu, ortaya koyduğumuz ilkelerin bariz neticesidir. J.S. Mill'in dediği gibi bir "karakter", "tamamen biçimlendirilmiş bir iradedir" Ve onun kastettiği anlamda olan bir irade, yaşamın bütün ana krizlerinde sağlam, hızlı ve kesin bir şekilde hareket etme eğilimlerinin bir bütünüdür. Bir eylemde bulunma eğilimi, ancak eylemlerin devamlı şekilde gerçekleşme sıklığıyla orantılı olarak içimizde etkin bir şekilde yer etmektedir ve beyin bu eylemlerin kullanımına göre "gelişim göstermektedir". Bir sebatın ya da hoş bir duygu heyecanının faydalı bir meyve vermeksizin, kaybolduğu her an, kaybedilmiş bir şanstan daha beterdir, gelecekteki kararların ve duyguların normal deşarj yolunu almasını önlemek adına olumlu bir vaziyette iş görmektedir. Hayatını bir duyarlılık ve duygu denizinde yüzerek geçiren ama asla cesurca somut bir eylemde bulunmayan duygusuz ve hayalperest insan karakterinden daha rezil bir insan tipi yoktur. Kendi çocuklarını terk edilmiş çocuklar hastanesine gönderirken, etkili konuşmasıyla Fransa'daki tüm anneleri Doğa'yı izlemeye ve bebeklerini kendilerinin emzirmesine teşvik eden Rousseau, kast ettiğim şeyin klasik bir örneğidir. Fakat, her birimiz onun kendi kriterinin içerisinde, soyut olarak formülleştirilmiş bir İyi adına ışık verdikten sonra, aynı İyi'nin kılık değiştirmiş vaziyette saklandığı rezil "diğer tikeller" arasındaki bazı gerçek vakayı eylemde görmezden geldiği vakit, doğruca Rousseau'nun yolunu takip etmiş oluruz. Bütün iyilikler, bu sıradan

dünyada, arkadaşlarının bayağılığı tarafından gizlenmektedir. Ama onları yalnızca saf ve soyut halleriyle düşündüğünde tanıyabilene eyvahlar olsun! Haddinden fazla roman okuma ve tiyatroya gitme alışkanlığı bu alanda gerçek canavarlar doğuracaktır. Rus bir kadının, arabacısı dışarıda koltuğunda donarak can verirken oyundaki kurmaca kişiler için ağlaması, her yerde daha az göze çarpan bir ölçüde gerçekleşen cinsten bir şeydir. Müziğe ziyadesiyle düşkün olma alışkanlığı bile, ne kendileri sanatçı olan ne de müzikal anlamda bütünüyle salt entelektüel bir şekilde ele alacak kadar yetenekli olanlar için, belki de karakter üzerinde rahatlatıcı bir etkiyi barındırmaktadır. Kişi, herhangi bir eyleme itmeksizin alışkanlıkla geçen duygularla dolar ve böylece hareketsiz bir şekilde duygusal durum devam etmektedir. Çaresi, kişinin konser sırasında yaşadığı bir duyguyu daha sonra aktif *bir şekilde* ifade etmeksizin hiçbir zaman yaşamaması olabilmektedir.[152] Bu ifade, teyzesiyle nazikçe konuşmak ya da bir at arabasındaki koltuğundan feragat etmek gibi dünyanın en küçük şeyi olsun, daha özverili bir şey teklif edilmiyorsa bile, gerçekleşmekten geri kalmasın. Bu son vakalar, beyinde alışkanlıkla yerleştirilmiş gibi görünmekte olanın yalnızca *belli başlı* deşarj *hatları* değil, aynı zamanda *genel* deşarj *biçimleri* olduğunun farkına varmamızı sağlar. Tıpkı duygularımızın yok olmasına müsaade ettiğimiz takdirde, onların da yok olmaya yüz tutması gibi, dolayısıyla, çaba göstermekten devamlı kaçındığımız takdirde, çaba gösterme kapasitemizin farkına bile varmadan yok olacağını ve dikkatimizin dağılmasına katlanırsak, ister istemez sürekli dağılacağını varsaymak adına bir neden bulunmaktadır. Dikkat ve çaba, daha sonra göreceğimiz gibi, ne var ki aynı psişik olgunun iki adıdır. Hangi beyin süreçlerine tekabül ettiklerini bilmemekteyiz. Beyin süreçlerine bağlı olduklarına ve salt ruh eylemleri olmadıklarına inanmak için en sağlam sebep, bir dereceye kadar maddi bir yasa olan alışkanlık yasasına tabi olduklarının bariz olduğu gerçeğidir. O zaman, iradenin bu alışkanlıklarına dair son bir pratik vecize olarak şöyle bir öneride bulunabiliriz. *Her gün biraz keyfi egzersiz yaparak içinizdeki çaba gücünü canlı tutunuz.* Yani, gereksiz ufak meselelerde sistematik olarak

152 Bu konudaki değerlendirmeler için Bayan V. Scudder'ın Ocak 1887 tarihli Andover Review'da yer alan" Musical Devotees and Morals" başlıklı okunmaya değer makalesine bakınız.

sofu ya da kahramanca davranın, her gün ya da iki günde bir, yapmamayı tercih ettiğiniz bir şeyi başka bir sebepten dolayı yapmayın ki, böylece dar ihtiyaç vakti dayandığında, sizi teste tahammül göstermek için cesaretsiz ve deneyimsiz halde bulmasın. Bu tarz bir sofuluk, bir adamın evi ve malları için ödediği sigorta gibidir. Vergi ona o anda hiçbir fayda sağlamaz ve muhtemelen hiçbir zaman da getiri sağlamayabilir. Fakat şayet, yangın olursa, bunu ödemiş olması onun mahvolmaktan kurtuluşu olacaktır. Her gün kendisini konsantre olmuş dikkat, enerjik irade ve gereksiz şeyler açısından özveri alışkanlıklarına kanıksamış adam için de durum böyledir. Etrafındaki her şey sağa sola giderken ve ahmak fani arkadaşları fırtınada saman gibi savrulduğunda o bir kule gibi ayakta dikilecektir. Zihinsel koşulların fizyolojik olarak incelenmesi, bu yüzden nasihat veren etiğin en güçlü dostudur. Teolojinin bahsetmekte olduğu öbür dünyada sabredilecek olan cehennem, karakterlerimizi yanlış şekilde şekillendirerek bu dünyada kendimiz için yarattığımız cehennemden daha kötü değildir. Gençler, ne kadar kısa bir süre sonra yalnızca canlı alışkanlık demetleri haline geleceklerini fark etselerdi, resmi anlamda davranışlarına daha fazla dikkat ederlerdi. İyi ya da kötü, kendi kaderimizi kendimiz çizmekteyiz ve bu asla geri alınamayacaktır. Erdemin ya da ahlaksızlığın her ufacık darbesi, asla o kadar ufacık olmayan bir iz bırakmaktadır. Jefferson'ın oyunundaki ayyaş Rip Van Winkle, her yeni hatası üzerine kendini şöyle mazur göstermektedir: "Bu sefer saymayacağım!" Evet, o saymayabilir ve hoş bir Cennet de saymayabilir, fakat yine de sayılmaktadır. Sinir hücreleri ve lifleri arasında moleküller bunu saymaktadır, kaydetmektedir ve bir sonraki caydırıcı olan tezahür ettiği vakit ona karşı kullanılmak üzere biriktirilmektedir. Yaptığımız hiçbir şey, kati derecede bilimsel kesinlikle, silinip gitmez. Elbette bunun iyi yanları olduğu kadar kötü yanları da mevcuttur. Pek çok ayrı içkiyle devamlı sarhoş olduğumuz gibi, pek çok farklı eylem ve mesai süresiyle de ahlaki açısından aziz, pratik ve bilimsel alanda ise otorite ve uzman haline geliriz. Hiçbir gencin, ne şekilde olursa olsun, eğitiminin akıbeti hususunda kaygı duymasına müsaade etmeyin. Şayet mesai gününün her saatinde içtenlikle meşgul durumda olursa, nihai neticeyi güvenle kendi haline salabilir. Hoş bir sabaha uyanarak, belirlemiş olabileceği hangi uğraşta olursa olsun kendisini, kuşağının

yetkin kişilerinden biri olarak bulacağına kati şekilde güvenebilir. Usulca, işinin bütün detayları arasında, tüm bu madde sınıfında *yargılama kudreti*, asla sona ermeyecek bir hâkimiyet olarak içinde kendisini inşa etmiş olacaktır. Gençler bu hakikati önceden bilmelidirler. Bu konudaki cehalet, meşakkatli kariyerlere atılan gençlerde muhtemelen diğer tüm nedenlerin toplamından daha fazla cesaretsizlik ve korkaklığa sebebiyet vermektedir.

5. BÖLÜM

OTOMATON TEORİSİ

Şimdi, hayvanın şüpheli ve öngörülemeyen tepkilerde bulunduklarını ve çok geçmeden gelecekteki iyi ve kötü düşüncelerle ifade eder şekilde, kısa süre evvel yarımkürelerin işlevlerini tanımlarken, hem bedensel hem de zihinsel yaşamdan türetilmiş bir dil kullandık. Yarımkürelerini bazen psişik anlamda hafıza ve fikirlerin kaynağı olarak ele alırken, bazen de onlardan salt refleks mekanizması adına karmaşık bir toplama olarak bahsetmektedir. Bakış açısında bulunan bu tarz bir yalpalama, bu sorular hususundaki bütün alelade konuşmaların ölümcül bir vakasıdır, fakat şimdi daha evvel de bahsettiğim ve muhtemelen o zamandan bu yana davranışından hoşnut olmayan okuyucularımla hesaplaşmam gerekmektedir.

Görüşümüzü tek ve aynı düzlemdeki olgularla sınırlandırdığımızı ve bunun da bedensel düzlem olduğunu farz edelim, zekânın dışsal olguları enine boyuna tasvir edilmez mi? Bahsettiğimiz bu zihinsel imgeler, bu "düşünceler" muhtemelen kendileriyle eşzamanlı şekilde zuhur eden sinirsel süreçler olmadan ortaya çıkmamaktadır ve muhtemelen her bir düşünce *kendine özgü* ve geri kalanına benzemeyen bir sürece tekabül etmektedir. Başka bir deyişle, fikirler dizisi ne kadar çok ve hassas bir şekilde farklılaşmış olursa olsun, onunla beraber yol alan beyin olayları dizisi her iki açıdan da tam olarak eşleşmelidir ve sahibinin zihninin tarihi ne kadar detaylı olursa olsun her gölgesi için canlı bir emsal sunan bir sinirsel makine öne sürmeliyiz. Lakin, fizyolog böyle bir itirafta bulunmak için gönülsüzdür. Bu onun bütün inançlarını ihlal etmektedir. "Nevrozsuz, psikoz olmaz" cümlesi süreklilik ilkesinin onun zihninde aldığı bir biçimdir.

Fakat bu ilke, fizyoloğu bir adım daha atmaya mecbur bırakmaktadır. Şayet sinirsel eylem zihin kadar karmaşıksa, ve şayet sempatik sistemde ve alt omurilikteyse, bildiğimiz kadarıyla bilinçsiz sinirsel eylemin, tüm dışsal niyetlere göre zeki olarak adlandırılabilecek eylemleri

gerçekleştirmekte olduğunu görmekteyiz, bilincin mevcut olduğunu bildiğimiz yerde dahi onun ayrılmaz eşi olduğuna inandığımız daha karmaşık sinirsel eylemin yegane ve bir başına, tezahür edebilecek her türlü zekice eylemin asıl etkeni olduğunu varsaymamızı engelleyen nedir? " Belli karmaşıklık derecesindeki eylemler salt mekanizma tarafından meydana getirilirken, neden daha büyük bir karmaşıklık derecesindeki eylemler daha saf bir mekanizmanın sonucu olmasın?" Refleks eylem kavramı kuşkusuz fizyolojik teorinin en iyi kazanımlarından biridir, neden bu hususta radikal olmayalım? Neden omuriliğin az sayıda refleksi olan bir makine olması gibi, yarım kürelerin de çok sayıda refleksi olan bir makine olduğunu ve tüm farkın da bu olduğunu söylemiyoruz? Devamlılık ilkesi bizi bu görüşü kabul etmeye mecbur bırakacaktır.

Fakat bu görüşe göre bilincin kendisinin işlevi ne olabilirdi? *Mekanik* bir işleve sahip olmazdı. Duyu organları beyin hücrelerini uyandıracaktı, bunlar, eylem vakti gelip çatana dek rasyonel ve düzenli bir sırayla birbirlerini uyandıracaklardı, ve sonra son beyin titreşimi aşağıya, motor kanallarına doğru deşarj olmaktadır. Fakat bu tamamen bağımsız bir olaylar zinciri olacaktır ve zihnin onunla birlikte gittiği her şey orada yalnızca "epifenomen" hareketsiz bir izleyici, Bay Hodgson'ın söylediği gibi bir tür "köpük, aura veya melodi" olarak bulunacak, karşı koyması ya da ilerleyişi, olayların kendileri üzerinde tıpa tıp kuvvetsiz olacaktır. Bir süre evvel konuşurken , *fizyologlar olarak* hayvanı yönlendirmekte olan "düşünceler" hususunda buna bağlı olarak hiçbir şey söylememeliydik. "Önceki akımların yarımküre korteksinde bıraktığı yollar" dememiz gerekirdi, başka da bir şey değil.

Fizyolojik açıdan bu kavram o kadar basit ve caziptir ki, felsefede ne kadar geç rastlandığını ve kendilerine izah edildiğinde dahi ne kadar az insanın bunun anlamını tam anlamıyla ve kolayca kavradığına şahit olmak epey muazzamdır. Buna karşı yazılan polemik yazılarının çoğu, henüz bunu hayal güçlerine dahil edememiş kişilerce kaleme alınmaktadır. Durum bu şekilde olduğu için, kendimiz bunu eleştirmeden evvel bunu mantıklı hale getirmek üzere birkaç kelime daha vakfetmeye değer gibidir.

Descartes, karmaşık ve görünüşte zekice eylemlerde bulunabilen, büsbütün kendisine yeten bir sinir mekanizması oluşturacak kadar

yürekli olan ilk kişidir. Bununla beraber, Descartes tuhaf şekilde keyfi bir kısıtlamayla insanda kısaca durdu ve hayvanlarda sinirsel mekanizmanın bütün her şey olduğunu ileri sürerken insanın daha gelişmiş eylemlerinin rasyonel ruhunun, organın neticesi olduğunu savundu. Hayvanların hiçbir bilince sahip olmadığı fikri elbette felsefe tarihinde ilginç bir özellik olmaktan ileri gidemeyecek kadar mantığa aykırıydı. Bu teorinin terk edilmesiyle beraber, bütün teorinin ayrılmaz ama ayrılabilir bir parçası olan sinir sisteminin kendi başına zekâ işi yapabileceği düşüncesi de, bu asırda refleks eylem öğretisinin detaylandırılması bunun tekrar meydana gelmesini mümkün ve doğal hale getirene dek, insanların anlayışından kayıp gitmiş gibidir. Fakat Bay Hodgson, inanmaktayım ki, duygular ne denli yoğun olurlarsa olsunlar, nedensel bir etkiye sahip olamayacağını belirterek ve onları sinir sitemindeki olayların taşlar yoluyla simgelendiği bir mozaiğin yüzeyine koyulmuş renklerle karşılaştırarak belirleyici adımı 1870 senesine dek atmadı.[153] Açıkça görülüyor ki, taşlar, destekledikleri çeşitli renkler tarafından değil, birbirleri tarafından yerinde tutulmaktadır.

Aynı dönemde Bay Spalding ve kısa süre sonra da Sayın Huxley ve Clifford aynı öğretiye geniş yer verdiler, fakat onların durumunda bu öğreti daha az saf metafizik düşüncelerle payandalanmaktaydı[154]

Meseleyi tamamen netleştirmek amacıyla Huxley ve Clifford'dan birkaç cümle eklenebilir. Profesör Huxley der ki; "Vahşi hayvanların bilinci, vücutlarının mekanizmasıyla yalnızca onun çalışmasının tamamlayıcı bir ürünü olarak ilişkiliymiş gibi görünmektedir ve bir lokomotif motorunun çalışmasını beraberinde getiren buhar düdüğünün, onun makinesi üzerinde tesiri olmaması gibi, bu çalışmayı değiştirme gücünden bütünüyle yoksundur. Şayet varsa, iradeleri fiziksel değişimlerin göstergesi olan bir duygudur, bu değişimlerin sebebi değildir. Ruh,

153 The Theory of Practice, vol. , p. [a.g.e]

154 Söz konusu yazar, 1869 yılında, henüz bir tıp öğrencisiyken, beyin süreçleri hakkında spekülasyon yapan hemen herkesin, bu süreçlere ilişkin açıklamalarına, tamamen heterojen bir evren olan Duygu'dan türetilmiş bağlantıları nasıl yasadışı bir şekilde eklediğini gösteren bir makale yazmaya başladığını anımsamaktadır. Spencer, Hodgson (Time and Space adlı eserinde), Maudsley, Lockhart Clarke, Bain, Dr. Carpenter ve diğer yazarlar bu karışıklıktan sorumlu tutulmuşlardır. Kısa süre sonra yazmayı bıraktı çünkü bu yazarlara karşı savunduğu görüşün, gerçekliğine dair hiçbir kanıt gösterilemeyen salt bir kavram olduğunu kavradı.

bedenle bir saatin zilinin işleyişiyle olan ilişkisi gibi ilişkilidir ve bilinç çana vurulduğunda çıkan sesi yanıtlamaktadır... Bu zamana kadar kendimi kati şekilde hayvanların otomatizmiyle sınırladım. Bana kalırsa, hayvanlar için geçerli olan tartışmanın insanlar için de aynı şekilde geçerli olduğu ve bu yüzden, bizde bulunan bütün bilinç durumlarının tıpkı onlarda olduğu gibi, en kısa sürede olacak şekilde beyin maddesindeki moleküler değişikliklerden meydana geldiği bir hayli doğrudur. Bana öyle gelmekte ki, vahşi hayvanlarda olduğu gibi insanlarda da, herhangi bir bilinç durumunun organizmanın maddesinin hareketindeki değişikliğin kaynağı olması hususunda hiçbir delil bulunmamaktadır. Şayet bu kadar sağlam bir şekilde temellendirilmişse, zihinsel koşullarımızın organizmada otomatik olarak meydana gelen değişikliklerin salt bilinçteki sembolleri olduğu anlaşılmaktadır, uç bir örnek vermek gerekirse, irade olarak adlandırdığımız duygu, istemli bir eylem sebebi değil, bu eylemin doğrudan sebebi olan beyin durumunun sembolüdür. Bizler bilinçli otomatlarız."

Profesör Clifford şöyle yazar; "Elimizde mevcut olan bütün deliller, fiziksel dünyanın kendi kendine idare etmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Göze veya duyularımızdan herhangi birine sevk edilen uyarıcı ile onu izlemekte olan çaba arasındaki fiziksel gerçekler dizisi ve hiçbir uyarıcı ve çaba olmadığında dahi beyinde devam etmekte olan fiziksel gerçekler dizisi; bunlar kusursuz biçimdeki eksiksiz dizilerdir ve her adım mekanik koşullarca etraflıca açıklanmaktadır. Bu iki şey tamamen farklı platformlarda yer almaktadır. Fiziksel gerçekler kendi kendilerine sürüp gider ve zihinsel gerçekler de kendi kendilerine devam etmektedirler. Aralarında bir paralellik bulunmaktadır, fakat birinin diğerine müdahalesi yoktur. Yine, herhangi birisi iradenin önem arz ettiğini belirtmekteyse, bu ifade doğru değildir, fakat saçmadır. Böylesi bir iddia, vahşilerin ilkel materyalizmine aittir. Maddeyi etkileyen yegane şey, etraftaki maddenin konumu veya etraftaki maddenin hareketidir. Başka bir adamın iradesinin, bilincinde benim algılayamadığım bir hissin, benim algılayabildiğim fiziksel gerçekler dizisinin bir parçası olduğu iddiası, bu ne doğrudur ne de yanlıştır fakat saçmalıktır, tekabül etmekte olan fikirleri bir araya gelmeyecek olan sözcüklerin birleşimidir. Bazen bir seri, bazen de diğeri iyi bilinmektedir, böylece bir hikâye anlatırken bazen zihinsel bazen de

maddi gerçeklerden bahsederiz. Üşüme hissi bir adamı koşturmaktadır, aslında, şayet maddi gerçeklerden bahsetmek istiyorsak, bu üşüme hissiyle birlikte var olan sinirsel rahatsızlık onun koşmasını sağlamaktadır, Ya da zihinsel olgulardan bahsetmek istersek, üşüme hissi bacakların hareketiyle birlikte var olan bilinçaltı şeklini meydana getirdi. Bu yüzden sorduğumuz zaman, "üşümekte olan deriden gelen mesaj ile bacağı hareket ettiren giden mesaj arasındaki fiziksel bağlantı nedir?" ve yanıt, 'Bir insanın iradesi' ise, resmi yapan arkadaşımıza ön plandaki topun boyanmasında hangi pigmentin kullanıldığını sormuş ve İşlenmiş demir' cevabını almış gibi neşelenmeye hakkımız vardır. Bu öğretinin icap ettirdiği zihinsel işlemler için, ön kısmı bir motor ve demir kaplinlerle birbirine bağlanmış üç vagondan, arka kısmı ise demir kaplinlerle birbirine bağlanmış diğer üç vagondan oluşan bir tren hayal etmek mükemmel bir pratik olacaktır, iki parça arasındaki bağ, ateşçi ve muhafız arasında mevcut olan sevgi duygularından oluşmaktadır."

Bu kadar kendinden emin bir şekilde dile getirilen dogmanın sonuçlarını tam olarak anlamak için, onu en karmaşık örneklere gözü pek şekilde uygulamak gerekmektedir. Dilimizin ve kalemimizin hareketleri, konuşurken gözlerimizin parlaması, elbette maddi bir düzenin hadiseleridir ve aslında nedensel öncülleri yalnızca maddi olmalıdır. Shakespeare'in sinir sistemini ve çevresindeki tüm koşulları etraflıca bilseydik, hayatının belli bir döneminde elinin neden Hamlet'in el yazması olarak kısalık adına adlandırdığımız o karalanmış küçük siyah işaretleri belli kâğıtlara çizdiğini ortaya koymalıydık. Buradaki her silinen şey ve değişikliğin mantığını anlamamız gerekir ve tüm bunları Shakespeare'in zihnindeki düşüncelerin varlığını en ufak şekilde kabul etmeden anlamamız gerekmektedir. Kelimeler ve cümleler, kendilerinin ötesinde bir şeyin işaretleri olarak değil, saf ve basit küçük dışsal gerçekler olarak ele alınacaktır. Aynı biçimde, Martin Luther denen o iki yüz kiloluk, aşağı yukarı ılık albüminli şeyin biyografisini, hissettiğini asla ima etmeden, enine boyuna yazabiliriz. Fakat, diğer yandan, bütün bunların hiçbirisi, Luther'in ya da Shakespeare'in ruhsal geçmişinin eşit derecede eksiksiz bir anlatımını, her düşünce ve duygu parıltısının yerini bulması gereken bir anlatımını sunmamızın önüne geçemez. Zihin geçmişi her bir insanın beden geçmişiyle birlikte ilerleyecek ve birindeki her bir nokta diğerindeki bir noktaya tekabül edecek,

fakat ona tepki vermeyecektir. Böylece melodi arp telinden yayılmaktadır, fakat titreşimlerini ne kontrol eder ne de süratlendirmektedir, böylece gölge, yayanın yanında koşmaktadır, fakat adımlarını hiçbir şekilde etkilememektedir.

Belli ki, daha paradoksal olan bir başka çıkarım daha yapılması gerekiyor, fakat bildiğim kadarıyla Dr. Hodgson bunu bariz şekilde yapan tek yazar. Bu çıkarım, sinirsel eylemlere neden olmayan duyguların birbirlerine dahi etken hale gelemeyeceğidir. Basit sağduyuya göre, hissedilen acı sadece dışsal gözyaşlarının ve ağlamaların sebebi değil, aynı zamanda keder, vicdan azabı, arzu ya da yaratıcı düşünce gibi içsel hadiselerin de sebebidir. Bu yüzden iyi haber bilinci sevinç duygusunun, öncüllerin farkındalığı da neticelere olan inancın doğrudan meydana getiricisidir. Fakat otomat teorisine göre, bahsi geçen duyguların her biri, *sebebi* tamamen önceki bir sinir hareketinde yatan bazı sinir hareketlerinin sadece bir ilişkisidir. İlk sinir hamlesi ikincisini anımsattı, ikincisine bağlı olan duygu, neticede kendisini ilkine bağlı olan duygunun ardından buldu. Örneğin, iyi haber ilk hamleyle şayet ilişkili bilinç ise, sevincin de ikinci hamlenin bilinçteki ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Fakat bütün bunlar olurken, nedensel süreklilik içinde olan sadece sinir serisinin öğeleriydi. Bilinçli serinin öğeleri, sıralamaları merkezi anlamda ne kadar mantıklı olursa olsun, basitçe yan yana dizilmiştir.

TEORİNİN GEREKÇELERİ

Bu anlayışa genel olarak "bilinçli otomat teorisi" denmektedir ve bu nedenle belirli gerçeklerin nasıl meydana gelebileceği hususunda radikal ve basit bir anlayıştır. Fakat anlayış ile inanç arasında delilin bulunması gereklidir. Ve "Bütün bunların mümkün olanın salt bir anlayışından daha fazlası olduğunu ispat etmekte olan nedir?" diye sorduğumuzda, yeterli bir yanıt elde etmek kolay değildir. Şayet kurbağanın omuriliğinden başlar ve sürekliliğe göre mantık yürütürsek, *bilinçsiz olmasına rağmen* bu kadar zekice hareket eden daha gelişmiş merkezlerin de *bilinçli olmalarına rağmen* sahip olabilecekleri göstermekte oldukları zekânın oldukça mekanik temelli olabileceğini söyleyebiliriz, çok geçmeden Pflüger ve Lewes gibi yazarlar tarafından öne sürülen ve yarım kürelerin eylemlerinden yola çıkan, süreklilik argümanının

tam zıttı bir argümanla yüz yüze getirilmekteyiz ve şöyle der, "*Bunlar zekâlarını* orada olduğunu bildiğimiz bilince minnettar oldukları gibi, omuriliğin eylemlerinin zekâsı da cidden daha aşağı derecedeki bir bilincin görünmez varlığına borçlu olmalıdır." Süreklilikten kaynaklı tüm argümanlar iki şekilde çalışmaktadır, onların vasıtasıyla seviye atlayabilir ya da seviye düşürebilmektesiniz, ve bu tarz tartışmaların birbirlerini mütemadiyen tüketebileceği barizdir.

Geriye, çoğu inanç gibi estetik bir talepten doğan bir tür felsefi inanç kalmaktadır. Zihinsel ve fiziksel olayların, tüm varoluş alanında en sağlam tezatlığı meydana getirdiği kabul edilmektedir. Aralarında açılan boşluk, zihin tarafından bildiğimiz herhangi bir aralıktan daha az kolaylıkla kapatılabilir. O zaman neden buna sonsuz uçurum demeyelim ve yalnızca iki dünyanın farklı olduğunu değil, aynı zamanda bağımsız olduklarını da söylemeyelim ki? Bu bize tüm basit ve mutlak formüllerin rahatlığını sunmaktadır ve her zinciri bizim için homojen hale getirmektedir. Sinirsel titremeler ve bedensel hareketlerden bahsederken, alakasız bir zihinsel dünyanın ihlaline karşı kendimizi güvende hissedebiliriz. Diğer yandan, duygulardan bahsettiğimizde, eşit tutarlılıkla, her zaman tek cinsten terimler kullanabilir ve Aristoteles'in "başka bir türe girme" olarak adlandırdığı şeyden asla rahatsızlık duymayabiliriz. Laboratuvarlarda eğitim gören insanların, fiziksel akıl yürütmelerinin duygular gibi ölçülemez faktörlerle karıştırılmaması isteği kati şekilde çok güçlüdür. Çok zeki bir biyoloğun şöyle dediğini duymuştum, "Bilim adamlarının, bilimsel bir araştırmada bilinç diye bir şeyin teşhisine karşı çıkmalarının tam vaktidir. "Sözün özü, duygu varoluşun "bilimsel olmayan" yarısını meydana getirmektedir ve kendisinin "bilim adamı" olarak çağırılmasından hoşlanan herhangi birisi, onu nedensel bir eylemsizlik belirsizliğine sürgün eden ve bundan dolayı hiçbir müdahalenin veya kesintiden korkulmasına gerek olmayan bir düalizmi kabul etmek pahasına ki, o zihne bağımsız bir varlık statüsü tanırken, tercih ettiği çalışmalarda kısıtlı olmayan bir terim homojenliği elde etmekten dolayı çok mesut olacaktır.

Meselelerin basit tutulması gerektiğine dair bu büyük varsayımın ötesinde ve üstünde, itiraf edilmesi gerekir ki, duygularımızın nedensel etkinliğini yadsımak için oldukça soyut bir neden daha mevcuttur.

Beyin moleküllerini etkileyen bir iradenin ya da başka bir düşüncenin *işleyiş şekli* hususunda olumlu bir imaj oluşturamamaktayız.

"Bir düşüncenin, örneğin yemeğin, bir hamle meydana getirdiğini, örneğin yemeği ağıza götürdüğünü hayal etmeye çalışalım. Eyleminin yöntemi nedir? Gri maddenin moleküllerinin ayrışmasına yardımcı olmakta mı, yoksa süreci geciktirmekte mi ya da şokların dağıldığı yönü değişime uğratmakta mı? Gri maddenin moleküllerinin, gelen bir kuvvetin etkisiyle daha basit kombinasyonlara uğrayacak şekilde birleştiğini hayal edelim. Şimdi, başka bir merkezden gelen şok şeklindeki bir kuvvetin bu moleküllere etki ettiğini farz edelim.

Hipotez olarak onları ayrıştıracak ve daha basit bir kombinasyona uğrayacaklardır. Besin fikri bu ayrışmanın nasıl önüne geçebilir? Açıkçası bunu ancak molekülleri birbirine bağlayan kuvveti arttırarak gerçekleştirebilmektedir. Güzel! İki molekülü birbirine bağlayan bir biftek fikrini hayal etmeye çalışın. Bu imkânsızdır. İki molekül arasındaki çekici kuvveti gevşeten benzer bir fikri hayal etmek de eşit derecede imkânsızdır." [155]

Son derece zeki bir yazardan alınan bu pasaj, ima etmekte olduğum zorluğu hayranlık uyandırıcı bir şekilde ifade etmektedir. İki dünya arasındaki "boşluğa" dair kuvvetli bir hisle ve refleks mekanizmasına duyulan canlı bir güvenle birleştiğinde, bu zorluğun hissi, kişinin açıklamalarının gittiği yere kadar bilinci gereksiz bir şey olarak kapıdan geri çevirmesine sebebiyet verememektedir. Birisi önünde kibarca eğilebilir, bir "ortak" olarak kalmasına müsaade edebilmektedir, ancak biri maddenin tüm kudreti elinde tutmasında ısrar etmektedir.

"Zihni maddeden ayıran dipsiz boşluğun enikonu farkına varmış ve bu kavramı kendi doğasıyla öylesine harmanlamıştır ki, onu unutması ya da tüm meditasyonlarını onunla doyurmaması mümkün değildir, psikoloji öğrencisinin bundan sonra bu iki olgu arasındaki ilişkiyi değerlendirmesi gerekmektedir. Bunlar o kadar yakın bir şekilde ilişkilidir ki, en büyük düşünürlerden bazıları bunları aynı sürecin farklı yönleri olarak görür. Beynin üst düzey bölgelerinde moleküllerin yeniden düzenlenmesi gerçekleştiğinde, eş zamanlı olarak bir bilinç değişikliği meydana gelir. Bilinç değişimi beyinde bir değişim olmadan

155 Chas. Mercier: The Nervous System and the Mind (1888). s. 9

asla gerçekleşmez. Beyindeki değişim, bilinçteki değişim olmadan asla gerçekleşmez. Fakat bu ikisinin *neden* birlikte meydana geldiğini ya da onları birbirine bağlayan bağlantının ne olduğunu bilmemekteyiz ve çoğu otorite bunu asla bilemeyeceğimize ve bilemeyeceğimize inanıyor. Zihin ve maddenin mutlak ayrılığı ve zihinsel bir değişimin bedensel bir değişimle değişmez birlikteliği gibi bu iki görüşü güçlü bir şekilde ve inatla kavrayan öğrenci, psikoloji çalışmalarına zorluklarının yarısının üstesinden gelmiş şekilde başlayacaktır." [156]

Zorluklarının yarısının göz ardı edildiğini söylemeyi yeğlerim. Çünkü "mutlak ayrılığın" ortasındaki bu "birlik" tamamen mantıksız bir kavramdır. Bilincin böylesine sadakatle bağlı olduğu bir işle *hiçbir ilgisinin olmaması* bana oldukça akıl almaz gelmektedir. Ve "ne alakası var?" sorusu psikolojinin "üstesinden gelmeye" hakkı olmamasıdır, zira bunu düşünmek net bir biçimde onun vazifesidir. Gerçek şu ki, varlıklar arasındaki etkileşim ve etki meselesinin tümü metafiziksel bir sorudur ve meseleleri eni konu incelemek için isteksiz olanlar tarafından tartışılamamaktadır. İki molekülü birbirine bağlayan bir biftek fikrini hayal etmek yeterince güçtür, fakat Hume'un zamanından bu yana, onları birbirine bağlayan *herhangi bir şeyi* hayal etmek de eşit derecede güç olmuştur. "Bağlanma" görüşünün bütünü bir gizemdir ve çözümüne karşı ilk adım skolastik zırvalıkları yoldan temizlemektir. Popüler bilim, molekülleri bağlayan "kuvvetlerden", "çekimlerden" veya ilişkilerden söz etmektedir. Fakat, şeffaf bilim, söylemi kısaltmak amacıyla bu tarz kelimeler kullansa da, kavramlara gereksinim duymamaktadır ve moleküllerin boş mekan ilişkilerini birbirlerinin ve zamanın işlevleri olarak salt "yasalarla" ifade edebilmelerinden mutlu olur. Fakat, daha meraklı ve sorgulayıcı bir zihin açısından çıplak gerçeklerin bu basitleştirilmiş ifadesi yeterli değildir, bunların bir "sebebi" olmalı ve bir şey yasaları belirlemelidir. Ve insan bir "sebep" istediğinde ne tarz bir şeyi *kastettiğini* ciddi bir şekilde düşünmeye oturduğu zaman, popüler bilimden ve onun skolastisizminden o denli uzaklaştırmaktadır ki, evrende "biftek düşüncesinin" varlığı ya da yokluğu gibi bir gerçeğin dahi aynı evrende bulunan diğer gerçeklere bütünüyle kayıtsız olmayabileceğini ve özellikle de bu evrendeki iki molekülün birbirinden uzakta duracağı mesafeyi belirlemekle bir

156 A.g.e s.11

ilgisi olabileceğini görmektedir. Şayet durum bu şekildeyse, o zaman ortak görüşte nedenselliğin ve evrendeki varlıkların bağlantısının derin doğası onun acınacak haldeki sınırlı ufkunun ötesinde kalsa da, sağduyu, duyguların ve fikirlerin sebebiyet verdiğini inatla savunduğu zaman gerçeğin kaynağını ve özünü elinde tutmaktadır. Nedensel etkinliğe dair fikirlerimiz ne kadar yetersiz olursa olsun, fikirlerimizin ve duygularımızın bunu barındırdığını söylediğimizde, otomatistlerin buna sebep olmadıklarını ifade etmelerinden daha az şekilde hedeften uzaklaşmış oluruz. Gece bütün kedilerin gri olması gibi, metafizik eleştirinin karanlığında da bütün nedenler muğlâktır. Fakat, otomatistlerin yaptığı gibi, meselenin yalnızca psişik yarısının üzerine bir örtü atmaya ve bu nedenselliğin anlaşılmaz olduğunu söylemeye, aynı zamanda sanki Hume, Kant ve Lotze hiç dünyaya gelmemiş gibi maddi nedenselliği dogmalaştırmaya kimsenin hakkı yoktur.

Kişi tarafsız bir şekilde naif ya da adil bir şekilde eleştirel olmalıdır. Şayet ikincisi, yeniden yapılandırma, kusursuz ya da "metafiziksel" olmalıysa, muhtemelen fikirlerin tercüme edilmiş haldeki güçler olduğu yönündeki ortak görüşü muhafaza edecektir. Lakin Psikoloji, belirli terimleri eleştirmeksizin veri olarak kabul eden ve metafiziksel yeniden yapılandırmadan uzak duran salt bir doğa bilimidir. Fizik gibi, o da toy olmalı. Ve şayet kendine has çalışma alanında fikirlerin birer sebep gibi göründüğünün farkına varırsa, onlardan bu şekilde söz etmeye devam etse iyi olur. Şayet duygular sebeplerse, elbette ki etkileri, kendi içlerinde tamamen bilgisiz olmamızdan kaynaklı olarak, iç beyinsel hareketlerin ilerletilmesi ve kontrol edilmesi olmalıdır. Muhtemelen önümüzdeki yıllarda beyinde neler olduğu sonucunu ya hislerimizden ya da gözlemlediğimiz motor etkilerden çıkarmak zorunda kalacağız. Organ bizim için, içinde duyguların ve hareketlerin bir şekilde birlikte kaynadığı ve bizim sadece istatistiksel sonuçlarını yakaladığımız sayısız şeylerin meydana geldiği bir tür varil olacaktır. Bu koşullar altında, hangi nedenle çocukluğumuzun dilinden feragat etmemizin istendiğini, özellikle de fizyolojinin diliyle mükemmel bir şekilde uyumlu olmasından kaynaklı olduğundan, tahayyül dahi edemiyorum. Duygular kati şekilde yeni bir şey meydana getiremezler, yalnızca refleks akımlarını güçlendirebilir ve önüne geçebilirler ve

bunların fizyolojik güçler tarafından yollar halindeki orijinal organizasyonu her zaman psikolojik şemanın zemini oluşturmalıdır.

Benim vardığım netice, otomat teorisini, şimdi ileri sürüldüğü gibi, tamamen *önsel* (a priori) ve *yarı* metafizik temellere dayandırarak bize dayatmanın, psikolojinin mevcut durumunda *mazur görülemez bir yakışıksızlık* olduğudur.

TEORİYE KARŞI SEBEPLER

Fakat, psikolojide bilinç sanki nedensel bir etkinliği barındırmaktaymış gibi, konuşmaya devam etmemiz için bundan çok daha olumlu nedenler mevcuttur. Bildiğimiz kadarıyla *bilincin dağılımına* dair ayrıntılar, *onun etkili olduğuna delalet etmektedir.* Bunlardan bazılarının izini sürelim.

Her ne kadar ispatlanması güç olsa da, hayvanlar aleminde daha da yukarı çıktıkça bilincin daha karmaşık ve yoğun hale geldiği genel olarak kabul edilmektedir. Bir insanınki bir istiridyeninkini aşmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, hayvanın varoluş mücadelesini sürdürmesini sağlayan diğer organlara eklenmiş bir organ gibi görünmektedir ve elbette varsayım, tıpkı onların yaptığı gibi, mücadelede ona bir şekilde yardımcı olduğu yönündedir. Fakat o, bir şekilde etkili olmadan ve bedensel geçmişinin seyrine tesir etmeden yardım edememektedir. Eğer şimdi bilincin ona ne şekilde yardımcı olabileceği gösterilebilirse ve dahası, (bilincin en gelişmiş olduğu) diğer organlarının kusurları, tam da bilincin etkili olması durumunda getireceği türden bir yardıma ihtiyaç duymalarını sağlayacak şekildeyse; o zaman makul çıkarım, bilincin sırf etkinliği nedeniyle geldiği olacaktır - başka bir deyişle, etkinliği tümevarımsal olarak kanıtlanmış olacaktır.

Şimdi, bu kitabın geri kalanında bilinç olguları üzerine yapacağımız çalışma bize bilincin her daim öncelikle bir *seçme unsuru* olduğunu ortaya koyacaktır.[157] Onu ister en aşağı duyu alanında, ister en yüksek akıl alanında ele alalım, her zaman bir tek şey gerçekleştirdiğini, dikkatine sunulan birkaç maddeden birisini seçtiğini, bunu vurgulayıp daha belirgin hale getirdiğini ve geri kalanını mümkün olduğunca

157 Özellikle 9. Bölümün sonuna bakınız.

bastırdığını saptamaktayız. Vurgulanan öğe her zaman bilincin o anda elzem olduğunu hissettiği bir *yarar* ile yakından ilintilidir.

Fakat madem, bilinçleri üst düzey şekilde görünmekte olan bu hayvanlardaki sinir sisteminin kusurları nelerdir? Bunların başını *istikrarsızlık* çekiyor olmalı. Beyin hemisferleri karakteristik olarak "üst düzey" sinir merkezleridir ve performanslarının bazal gangliyonlar ve omuriliğe kıyasla ne kadar belirsiz ve öngörülemez olduğunu gördük. Fakat bu bilfiil belirsizlik onların avantajını meydana getirmektedir. Hak sahiplerinin davranışlarını çevredeki en ufak değişikliklere uyarlamasına müsaade etmektedirler, bunlardan herhangi biri onun için bir işaret olabilir ve şu andaki herhangi bir duyu isteğinden daha güçlü uzak güdüleri ortaya atabilirler. Sanki varlıkların bu durumundan belli başlı mekanik sonuçlar çıkarılması gerekiyormuş gibi görünmektedir. Ufak etkilerle sarsılmakta olan bir organ, doğal hali dengesiz bir dengeden ibaret olan bir organdır. Serebrumdaki çeşitli deşarj hatlarının geçirgenlik açısından neredeyse eşit olduğunu tahayyül edebiliriz. Bariz olan ufak bir etkinin nasıl deşarj meydana getireceği, bir dağ sırasına düşen yağmur damlasının, doğu ya da batı yamacından inmesinin tesadüfi olduğunu söylediğimiz hususunda tesadüfi olarak adlandırılabilmektedir. Bu anlamda, bir çocuğun kız ya da erkek olmasının tesadüfi bir husus olduğunu varsayabiliriz. Ovum öylesine dengesiz bir cisimdir ki, bizim kavramamız için çok ufak bazı sebepler onu belli bir anda öyle ya da böyle bir tarafa yatırabilmektedir. Az çok oluşturulmuş bir organın doğal yasası, kapris yasasından başka bir şey olamaz. Aşağı merkezlerin kendi dar alanları içinde oluşturdukları az sayıdaki ve ölümcül derecede sebatlı performansları gibi, yararlı tepki çizgilerinin kesin bir şekilde takip edilmesinin ondan nasıl beklenebileceğini anlayamamaktayım. Sinir sistemi ile alâkalı çelişki kısaca, takriben şu şekilde gözükmektedir. Yanılma payı olmadan ve kati şekilde birisini yapılandırabilmekteyiz, fakat o zaman çevrede bulunan çok az değişikliğe tepki verebilecek yetide olacaktır, geri kalan her şeye uyum sağlamakta çuvallayacaktır. Öte yandan, durumdaki sonsuz çeşitlilikteki küçük özelliklere yanıt vermek üzere potansiyel olarak uyarlanmış bir sinir sistemi inşa edebiliriz; fakat, bu durumda yanılabilirliği de en az detaylandırılması kadar mühim olacaktır. Dengesinin uygun yönde bozulacağından asla emin olamamaktayız. Özetle, gelişmiş bir beyin

birçok şey yapabilir ve bunların her birini çok ufak bir ipucuyla gerçekleştirebilmektedir. Fakat ani düzenleme onu rastgele, tesadüfi bir mesele haline getirmektedir. Herhangi bir anda makul bir şey yapmak kadar delice bir şey yapmak da muhtemeldir. Aşağı bir beyin çok az şey gerçekleştirmektedir ve bunları kusursuz bir şekilde gerçekleştirirken diğer tüm amaçlarından feragat etmektedir. Üst düzey bir beynin performansları, bir masanın üzerine ebediyen atılmakta olan zarlar gibidir. Şayet hileli değillerse, en yüksek sayının, en düşük sayıdan daha sık çıkma olasılığı nedir? Bütün bunlar, saf ve basit bir fiziksel makine olarak beyin için ifade edilmiştir. *Bilinç hile yaparak verimliliğini arttırabilir mi?* Sorun da bu zaten.

Hile yapmak beynin sahibinin en daimi çıkarlarını sağlayan *bu* performansları lehine az ya da çok sürekli bir baskı uygulamak anlamına gelecektir. Bu, bir kenara sapma eğilimlerinin sürekli olarak önüne geçilmesi anlamına gelecektir. Bilincin her zaman uyguladığı şey tam da böyle bir baskı ve böyle bir önleme gibi *gözükmektedir.* Ve onları lehine kullanıyor gibi görünen çıkarlar, kendi çıkarlarıdır ve sadece kendi çıkarlarıdır, kendi yarattığı ve kendisi olmasaydı varlık aleminde hiçbir yeri olmayacak olan çıkarlardır. Darwinizmi gerçekleştirirken, sanki beynin sahibi olan salt bedenin çıkarları varmış gibi konuştuğumuz doğrudur. Çeşitli organlarının işlevleri ve vücudun hayatta kalmasına nasıl yardımcı oldukları ya da engel oldukları hususunda konuşmaktayız ve hayatta kalmaya sanki mutlak bir sonmuş gibi davranmaktayız, fiziksel dünyada, dışarıdaki herhangi bir yorumlamada bulunan zekânın varlığından büsbütün ayrı olarak, hayvanı yöneten ve onun tepkilerini değerlendiren bir tür gerçek *olmalıdır.* Böyle bir yorumlama zekâsının (ister hayvanın kendisine ait olsun, isterse sadece bizim ya da Bay Darwin'in olsun) eksikliğinde, tepkilerin "faydalı" ya da "acı verici "olduğundan söz edilemeyeceğini unutmaktayız. Yalnızca fiziksel olarak hesaba katıldığında, bunlar hakkında söylenebilecek yegâne şey, belirli bir şekilde meydana gelmeleri halinde hayatta kalmanın aslında bunların tesadüfi bir neticesi olacağıdır. Bununla birlikte, organların kendileri ve fiziksel dünyanın geri kalanı, bu sonuca karşı her zaman oldukça ilgisiz olacak ve koşullar değiştiğinde, hayvanın imhasını oldukça neşeyle idrak edecektir. Özetle, hayatta kalma salt fizyolojik bir tartışmaya ancak *bir tanık*

tarafından gelecek hakkında *yapılan bir hipotez* olarak giriş yapabilmektedir. Fakat aralarına bir bilinç getirdiğiniz anda, hayatta kalmak yalnızca bir hipotez olmayı sonlandırır. Artık "hayatta kalmak için beyin ve diğer organlar çalışmalıdır" denmemektedir. Bu artık zorunlu bir emir haline gelmiştir, "Hayatta kalma gerçekleşecektir ve bu nedenle organlar çalışmalıdır!" Asıl sonlar ilk kez şimdi dünya sahnesine çıkmaktadır. Bu kitabın geri kalanında ortaya koyulacağı üzere, pek çok idealist çağdaş insan içerisinde de ve antik ekolde sevilen bir yaklaşım olan bilincin salt bilişsel bir varlık biçimi olarak kavranması tamamen anti psikolojiktir. Aslında, mevcut olan her bilinç kendisine her halükârda amaçlar için bir savaşçı gibi görünmektedir, bu amaçların birçoğu, onun varlığı olmasaydı, hiç de amaç olmayacaktı. İdrak gücü daha çok, hangi olguların bu amaçları destekleyip hangilerinin desteklemediğini ayırt ederek bu amaçlara hizmet etmektedir.

Bilincin sadece kendisine göründüğü gibi olmasına izin verin, bu, kararsız bir beynin uygun amaçlarına erişmesine yardımcı olacaktır. Beynin hareketleri *başlı başına* bu amaçlara mekanik olarak ulaşmanın araçlarını tedarik etmektedir, fakat yalnızca, şayet o şekilde adlandırılabilirse, hayvanın uygun amaçları olmayan ve çoğu zaman tamamen tezat olan bir çok başka amaçtan uzaklaşmaktadır. Beyin olasılıkların bir aracıdır, fakat kesinlik mevcut değildir. Fakat kendi amaçları kendisine sunulmuş olan ve hangi olasılıkların oraya yönlendirdiğini ve hangilerinin uzaklaştırdığını da iyi bilen bilinç, şayet nedensel bir etkinlikle donatılmışsa, olumlu olasılıkları pekiştirecek ve olumsuz ya da ilgisiz olanları bastıracaktır. Hücreler ve lifler boyunca akan sinir akımlarının bu durumda bir bilinci uyandırır vaziyette güçlendirdiği ve diğerini uyandırarak indirgediği gerçeği varsayılmalıdır. Bilincin akımlar üzerinde böyle bir tepkisinin *nasıl* meydana gelebileceği şu anda çözülememiş olarak kalmalıdır, Amacım açısından, bunun gereksiz yere var olmayabileceğini ve meselenin beyin otomatistlerinin savunduğundan daha az basit olduğunu ortaya koymuş olmak kafidir.

Bilincin doğal tarihinin tüm gerçekleri bu görüşü kanıtlar niteliktedir. Örneğin bilinç, yalnızca sinir süreçleri tutuk olduğu zaman yoğun haldedir. Hızlı, otomatik, alışkanlık haline gelmiş eylemlerde minimuma düşmektedir. Şayet bilinç düşündüğümüz gibi teleolojik bir işlev barındırmaktaysa, bundan daha elverişli bir şey olamaz, daha

manasız bir şey olamaz. Alışılmış eylemler katidir ve amaçlarından sapma tehlikesi bulunmadığı için, dışarıdan gelen bir yardıma gereksinim duymamaktadırlar. Tutuk eylemde, nihai sinir boşalması açısından pek çok alternatif olasılık bulunmaktadır. Her bir alternatif sinir yolunun yeni oluşmaya başlayan uyarılması tarafından uyandırılan duygu, çekici ya da itici niteliğiyle uyarılmanın sona erip ermeyeceğini ya da tamamlanıp tamamlanmayacağını belirlemektedir. Tehlikeli bir sıçrama öncesinde olduğu gibi, kararsızlığın ciddi olduğu durumlarda, bilinç ıstırap verici derecede yoğundur. Bu açıdan bakıldığında duygu, sinirsel deşarj zincirinin bir kesitine benzetilebilmektedir, daha önce ortaya konmuş olan bağlantıları ortaya çıkarmaktadır ve kendisine sunulan yeni amaçlar arasından duruma en uygun olanı bulmak için arayışa girmektedir.

Bölüm 2'de incelediğimiz "dolaylı işlev'" olgusu, başka bir ikinci derece delil oluşturuyor gibi görünmektedir. Çalışır durumdaki bir makine tek yönlü olarak önlenemez şekilde hareket etmektedir. Bilincimiz bunu doğru yol olarak adlandırmaktadır. Bir kapağı çıkarın, bir tekerleği dişliden atın ya da bir milini bükün ve yanlış yol olarak adlandırdığımız başka bir şekilde önlenemez derecede hareket eden farklı bir makine halini almaktadır. Fakat makinenin kendisi yanlış ya da doğru hususunda hiçbir şey bilmemektedir, ardından gideceği hiçbir ideali bulunmaz. Bir lokomotif, trenini açık bir asma köprüden başka herhangi bir varış noktasına olduğu kadar keyifle taşıyacaktır.

Bir kısmı çıkarılmış bir beyin hemen hemen yeni bir makinedir ve ameliyattan sonraki ilk günlerde enikonu anormal bir biçimde iş görmektedir. Aslında, performansları günden güne daha normal hale gelmektedir, sonunda yanlış bir şeyden kuşkulanmak adına tecrübeli bir göz gerekebilmektedir. Restorasyonun bir kısmı kuşkusuz "önlemelerin" ortadan kalkmasından kaynaklanmaktadır. Fakat şayet beynin geri kalanıyla birlikte hareket etmekteyse bilinç, yalnızca her bir işlevsel hatanın farkına varmak için değil, aynı zamanda onu kontrol etmek için etkili bir baskı uygulamak ve eğer bu bir zayıflık ya da ihmal suçuysa ona güç kazandırmak için de orada bulunmalıdır, Bu şekilde desteklenen geri kalan kısımların, alışkanlık ilkesi vasıtasıyla, başlangıçta aciz oldukları eski teleolojik egzersiz biçimlerine tekrar uzanmalarından daha tabii bir şey olamaz. Tam tersine , ilk izlenimde hiçbir

şey, şu anda kaybedilen bir parçanın görevlerini, bu görevler herhangi bir ikna edici veya zorlayıcı güç uygulamadan, dolaylı şekilde üstlenmelerinden daha tabii görünmemektedir. XXVI. bölümün sonunda bu konuya tekrar dönüş yapacağım.

Bilincin nedensel etkinliği barındırdığı varsayımıyla izah edilebilir görünen bir başka olgu dizisi daha mevcuttur. *Zevklerin genellikle faydalı, acıların ise zararlı tecrübelerle ilişkilendirildiği iyi bilinen bir gerçektir.* Tüm temel yaşamsal süreçler bu yasayı tasvir etmektedir. Açlık, boğulma, yiyecek, içecek ve uykudan mahrum kalma, yorgunken çalışma, yanıklar, yaralar, iltihaplanma, zehrin etkileri, aç mideyi doldurmak, yorgunluktan sonra istirahat etmek ve uyumak, dinlendikten sonra egzersiz yapmak ve her zaman sağlam bir cilt ve kırılmamış kemikler kadar tatsızdır. Bay Spencer ve diğerleri bu tesadüflerin herhangi bir ön verili harmoniden değil, temelde zararlı olan bu deneyimin keyifli göründüğü her canlı türünü uzun vadede kesinlikle yok edecek olan doğal seçilim eyleminden kaynaklandığını öne sürmüşlerdir. Boğulma hissinden zevk alması gereken bir hayvan, eğer bu zevk başını suya daldırmasına yetecek kadar etkili olsaydı, dört ya da beş dakikalık bir ömrün keyfini çıkartırdı. Fakat zevklerin ve acıların hiçbir etkisi yoksa, yanmak gibi en tehlikeli eylemlerin neden zevk heyecanı vermeyeceği ve nefes almak gibi en gerekli olanların neden acıya sebebiyet vereceği anlaşılamamaktadır. Yasanın istisnalarının sayısız olduğu doğrudur, fakat bunlar ya hayati olmayan ya da evrensel olmayan tecrübelerle alakalıdır. Örneğin sarhoşluk, her ne kadar tehlikeli olsa da pek çok kişi için keyif vericidir ve çok istisnai bir tecrübedir. Fakat, duayen fizyolog Fick'in de belirttiği gibi, şayet bütün nehirlerden ve pınarlardan su yerine alkol fışkırsaydı, ya tüm insanlar bundan nefret etmek için doğardı ya da sinirlerimiz bunu fütursuzca içmek için seçilirdi. Aslında duygularımızın dağılımını izah etmek adına gerçekleştirilen tek kayda değer girişim, Bay Grant Allen'ın Physiological Aesthetics isimli anlamlı ufak eseridir, ve onun akıl yürütmesi, sadece "çift yön" taraftarlarının şiddetle yadsıdığı zevklerin ve acıların nedensel etkinliğine dayanmaktadır.

Bu yüzden, her açıdan bu teoriye karşı ikinci derece delil sağlamdır. Hem beyin eyleminin hem de bilinçli eylemin *önsel* (a priori) analizi bizlere, şayet ikincisi etkili olsaydı, seçici vurgusuyla birincisinin

belirsizliğini telafi edeceğini göstermektedir. Bilinç *dağılımının sonsal* olarak incelenirken, kendi kendini düzenleyemeyecek kadar karmaşık hale gelmiş bir sinir sistemini yönlendirmek için eklenen bir organda tam olarak beklediğimiz gibi olduğunu ortaya koymaktadır. Bütün bunlardan sonra faydalı olduğu neticesine varmak oldukça mazur görülebilirdir. Fakat, ola ki faydalıysa, nedensel etkinliği sayesinde öyle olmalıdır ve otomat teorisi sağduyu teorisine teslim olmalıdır. Her halükârda (henüz başarılı bir şekilde gerçekleştirilmemiş metafiziksel yeniden yapılandırmalar muallâktayken), bu kitap boyunca sağduyu dilini kullanmaktan geri durmayacağım.

6. BÖLÜM

ZİHİN-MADDE TEORİSİ

Son bölümde çok fazla metafiziğe batmış olan okuyucu, sırf metafizik olan bu bölümde daha da kötü bir zaman geçirecektir. Metafizik, net düşünmek için alışılmadık derecede direngen bir çabadan başka bir şey anlamına gelememektedir. Psikolojinin temel kavramları pratikte bizim için çok açıktır, fakat teorik olarak çok allak bullaktırlar ve kişi bu bilimdeki en muğlak varsayımları, meydan okunana dek ne tür içsel zorlukları kapsamakta olduklarının farkına varmadan kolayca gerçekleştirmektedirler. Bu varsayımlar bir defa kendilerini kabul ettirdikleri zaman (fenomenal olgulara ilişkin tanımlarımızda yaptıkları gibi), daha sonra bunlardan kurtulmak ya da herhangi birinin bunların konunun temel özellikleri olmadığını görmesini sağlamak neredeyse olanaksızdır. Bu felaketin önüne geçmenin yegâne yolu, onları önceden incelemek ve geçmelerine izin vermeden önce kendilerini açıkça ifade etmelerini sağlamaktır. Sözünü ettiğim *varsayımların en muğlak olanlarından biri, zihinsel durumlarımızın bileşik yapıda olduğu, daha ufak hallerin birleşmesinden meydana geldiği varsayımıdır.* Bu hipotez, akıl için neredeyse karşı konulmaz bir şekilde çekici olmasını sağlayan dışsal avantajları barındırmaktadır, fakat içsel olarak oldukça anlaşılmazdır. Ne var ki, psikoloji yazarlarının yarısı bu anlaşılmazlığın farkında değil gibi görünmektedirler. Amacımız şayet mümkünse, *anlamak* olduğundan, çalışmamızın betimleyici kısmına geçmeden evvel bu belli kavramı çok net bir şekilde ele almak için seçtiğimden dolayı özür dilememekteyim. *"Zihin-madde" teorisi, zihinsel durumlarımızın* en radikal biçimiyle ifade edilen *bileşikler olduğu teorisidir.*

EVRENSEL PSİKOLOJİ AKIL TOZU GEREKTİRMEKTEDİR

Genel bir evrim teorisinde önce suni olan, sonra hayvansal ve bitkisel yaşamın en aşağı biçimleri, daha sonra zihniyete sahip yaşam biçimleri ve son olarak da bizim gibi üst düzey derecede zihniyete sahip

olanlar gelmektedir. Biyolojinin en karmaşık gerçekleri de dahil olmak üzere, tamamen dışsal gerçekleri göz önünde bulundurduğumuz sürece, evrimciler olarak vazifemiz nispeten kolay durumdadır. Bizler her daim madde ve onun kümelenmeleri ve ayrışmaları ile ilgilenmekteyiz. Tedavimiz zorunlu olarak varsayımsal olmak mecburiyetinde olsa da, bu onun *devamlı* olmasının önüne geçmemektedir.

Evrimciler olarak sıkıca bağlanmak zorunda olduğumuz mesele, ortaya çıkan bütün yeni varlık biçimlerinin aslında asıl ve değişim arz etmeyen maddelerin tekrar dağılımının neticelerinden başka bir şey olmadığıdır. Karışık şekilde dağılmış ve nebulayı meydana getiren tıpa tıp aynı atomlar, şimdi sıkışık ve geçici şekilde özel konumlara kapılmış vaziyette beyinlerimizi meydana getirmektedir ve beyinlerin "evrimi" anlaşıldığı takdirde salt şekilde atomların nasıl bu denli sıkışıp, yakalandığının bir izahı olacaktır. Bu hikâyede, başlangıçta mevcut olmayan hiçbir yeni *tabiat*, hiçbir etken sonraki aşama içerisinde taksim edilmemektedir.

Fakat, bilincin başlangıcıyla beraber, asıl kaosun salt dıştaki atomlarında yetki *verilmemiş*, büsbütün yeni bir tabiat işin içine karışmaktadır.

Evrimin düşmanları, dünyanın bilgilerindeki bu yadsınamaz kesintinin üzerine atılmakta geç kalmadılar ve birçoğu evrensel izahların bu noktadaki başarısızlığından, her yönden genel yetersizliklerinin olduğu çıkarımında bulundular. Herkes duyguların somut hareket ile büsbütün karşılaştırılamayacağını kabul etmektedir. "Bir hareket bir duygu halini aldı!"- dudaklarımızın meydana getirebileceği hiçbir ifade, anlaşılabilir anlamdan bu denli mahrum değildir. Bu doğrultuda en kararsız evrim hayranları dahi, kasıtlı olarak maddi ve zihinsel olguları mukayese ederken iç ve dış dünyalar arasında bulunan "boşluğun" üzerinde durmakta herkes kadar hevesliydiler.

"Bir molekülün salınımları" der Bay Spencer "sinirsel bir şokla (zihinsel şoku demek istiyor) yan yana tasvir edebilir ve bu ikisi tek olarak kabul edilebilir mi? Hiçbir çaba onları benimsememizi sağlamamaktadır. Bir duygu biriminin, bir hareket birimiyle hiçbir ortak noktasının olmadığı, bu ikisini yan yana getirdiğimizde, her zamankinden daha fazla belirgin hale gelmektedir." [158]

158 Psychol. s. 62.

Ve tekrar, Bilinçteki bir şokun ve moleküler hamlenin, aynı şeyin öznel ve nesnel tarafları olduğunun oldukça net hale büründüğünü farz edelim, zıt taraflar oldukları gerçeğini idrak etmek üzere bu ikisini bir araya getirme yetersizliğinde bulunmaya devam etmekteyiz. [159]

Başka bir deyişle, onlarda herhangi bir ortak karakter algılama hususunda yetersizdir. Tyndall, herkesin ezbere bildiği o kadar sık alıntılanan o uğurlu paragrafta şöyle demekte,

"Beynin fiziğinden bilincin mutabık gerçeklerine geçiş düşünülemez. Belirli bir düşüncenin ve beyindeki belirli bir moleküler eylemin eş zamanlı gerçekleştiği kabul edilmektedir, ne düşünsel bir organa sahibiz ne de belli ki, bir muhakeme süreciyle birinden diğerine geçmemizi sağlayacak herhangi bir organın temeline sahibiz." [160]

Ya da bu diğer pasajda, Sinir sisteminin gelişiminin takip edebilir ve buna paralel olarak duyum ve düşünce olgularını ilişkilendirebiliriz. Bunların beraberce gitmekte olduklarını şüphe götürmez bir kesinlikle görmekteyiz. Fakat, aralarındaki bağlantıyı idrak etmeye çalıştığımız anda bir boşlukta hızla yükselmeye gayret ederiz...İki gerçek sınıfı arasında bir füzyon mümkün değildir-insanın zihninde onu birinden diğerine mantıksal bir kopukluk olmadan taşıyacak motor enerjisi yoktur." [161]

Ne var ki aynı yazarlar, üzerlerinde evrimci esin hakim olduğu zaman, alçaklığını her şeyden evvel beyan ettikleri ihlali atlatmakta ve sanki zihin devamlı olarak bedenden ayrılmışçasına konuşmaktadır. Bay Spencer, zihinsel evrim hususundaki incelemesine dönüp baktığında, bize " artışı takip ederken kendimizi bedensel yaşam olgularından zihinsel yaşam olgularına nasıl *durmadan* geçiş yaparken bulduğumuzu" anlatmaktadır.[162] Ve Bay Tyndall, az evvel alıntıladığı-

159 A.g.e s.272

160 Fragments of Science, 5. baskı, s. 420.

161 Belfast Address, "Nature,"20 Ağustos 1874, s. 318. Bu yazarların üzerinde bu kadar durduğu hareketler ve duygular arasındaki dengesizliğin ilk bakışta göründüğünden biraz daha az mutlak olduğuna dikkat çekmeden edemeyeceğim. İki dünya için ortak kategoriler mevcuttur. Sadece zamansal ardışıklık değil (Helmholtz'un kabul ettiği gibi, Physiol. Optik, s. 445) , fakat yoğunluk, hacim, basitlik veya karmaşıklık, pürüzsüz veya önüne geçilmiş değişim, huzur veya endişe gibi nitelikler alışkanlıkla hem fiziksel olgulara hem de zihinsel olgulara atfedilmektedir.

162 Psychology, s. 131.

mız aynı Belfast Konuşması'nda diğer meşhur pasajını aktarmaktadır; Bütün numaralar bir tarafa, huzurunuzda gerçekleştirmek mecburiyetini hissettiğim itiraf, vizyonumu deneysel kanıtların sınırından geriye doğru sürdürdüğüm ve cehaletimiz içerisinde ve Yaratıcısına olan hürmetimize karşın, şuana dek yaşamın her şeklinin ve niteliğinin vaadini ve kudretini utançla bürüdüğümüz bu hususta ayırt etmekte olduğumdur." [163]

-Aslında elbette, zihinsel hayat da dahildir.

Süreklilik çok kuvvetli bir varsayımdır! Şimdi bu kitap, zihinsel varsayımlara genel anlamda hürmet gösterilmesi gerektiğini gösterme eğiliminde olacaktır. Devamlılık isteği, bilimin geniş yolları üzerinde, hakiki bir kehanet gücü barındırdığını ispatlamıştır. Bu nedenle, bilincin doğuşunu kavramak için mümkün olan her yolu samimiyetle denemeliyiz böylelikle bu, o zamana kadar var olmayan yeni bir doğanın evrene dahil olmasıyla eşdeğer *görünmeyebilmektedir.*

Bilinci sadece "gelişme durumunda olan" şeklinde isimlendirmek bize yardımcı olmayacaktır.[164] Kelimenin henüz *tam anlamıyla* doğ-

163 "Doğa," yukarıdaki gibi, 317-8.

164 "Gelişmekte olan" Bay Spencer'ın kayda değer bir kelimesi. Belli bir noktada bilincin gelişmekte olan durumda nasıl ortaya çıkması gerektiğini gösterirken, bu yazar muğlaklıkta kendini oldukça aşmaktadır. "Daha gelişmiş biçimlerinde, İçgüdüye muhtemelen ilkel bir bilinç eşlik etmektedir. Birçok uyarıcının koordinasyonu, hepsinin ilişkiye sokulduğu bir gangliyon olmadan mümkün değildir. Bu gangliyon, onları bir araya getirme sürecinde her birinin etkisine maruz kalmalıdır - birçok değişikliğe uğramalıdır. Ve bir gangliyondaki değişimlerin hızlı bir şekilde art arda gelmesi, farklılıkların ve benzerliklerin sürekli deneyimlerini ifade ettiği gibi, bilincin ***hammaddesini*** oluşturur. Bunun manası, İçgüdü ne kadar hızlı gelişirse, bir tür bilincin de o kadar hızlı ortaya çıktığıdır." (Psychology, s. 195.) İtalik olarak yazdığım 'hammadde' ve 'ima' kelimeleri, ***evrimleşmekte*** olan kelimelerdir." Sentetik felsefenin' gerektirdiği tüm titizliğe sahip olmaları beklenir. Aşağıdaki pasajda, "etkiler" ortak bir "iletişim merkezinden" art arda geçtiğinde (tıpkı insanların bir tiyatroya turnikeden geçmesi gibi), o zamana kadar var olmayan bilincin neticeleneceği varsayılmaktadır; Ayrı etkiler duyular tarafından - bedenin farklı bölümleri tarafından kabul edilmektedir. Eğer alındıkları yerlerden öteye gitmezlerse, hiçbir işe yaramazlar. Ya da sadece bazıları birbiriyle ilişkilendirilirse, işe yaramazlar. Tesirli bir ayarlama yapılabilmesi için, hepsinin birbiriyle ilişkilendirilmesi gerekir. Ancak bu, hepsinde ortak olan ve ayrı ayrı geçtikleri bir iletişim merkezi anlamına gelmektedir ve aynı anda geçemeyeceklerine göre, art arda geçmeleri gerekir. Böylece, dıştaki olgular, sayıca arttıkça ve tür olarak daha karmaşık hale geldikçe, bu ortak iletişim merkezinin maruz kaldığı değişikliklerin çeşitliliği ve hızı da artmalıdır-bu değişiklikler kesintisiz bir dizi halinde gerçekleşmelidir- ***bir bilinç peyda olmalıdır.*** Dolayısıyla, organizma ile çevresi arasındaki uyumun ilerlemesi, duyusal değişikliklerin kademeli olarak birbirini takip eder hale gelmesini gerektirmektedir-ve

mamış anlamına geldiği doğrudur ve bu yüzden varlık ile yokluk arasında bir tür köprü oluşturmaktadır sanki. Fakat bu sözsel bir kelime oyunudur. Gerçek şu ki, yeni bir tabiat ortaya çıkarsa şayet, kesinti de meydana gelmektedir. İkincisinin miktarı oldukça maddesel değildir. "Midshipman Easy" deki kız, çocuğunun gayrimeşru olmasını "çok ufaktı" diyerek mazur gösteremezdi. Ve bilinç ne denli küçük olursa olsun, onsuz başlayan ve her halükârda bütün gerçekleri süregelen evrimle izah etme iddiasında olan herhangi bir felsefe içerisinde gayrimeşru bir doğumdur.

Evrimin sorunsuz bir şekilde işlemesi halinde, varlıkların miladında bir şekilde bilincin mevcut olması gerekmektedir. Dolayısıyla daha açık görüşlü evrimci filozofların bunu öne sürmeye başladığına şahit olmaktayız. Nebulanın her bir atomunun, kendisiyle ilişkili bir bilinç atomuna sahip olması gerektiğini varsaymaktadırlar ve maddesel atomların bir araya gelerek bedenleri ve zihinleri oluşturduğu gibi benzer bir birleşme süreciyle, kendimizde bildiğimiz ve hemcinslerimizde var olduğunu farz ettiğimiz daha büyük bilinçler şeklinde kaynaşmışlardır. Bunun gibi bazı *atomistik hilozoizm* doktrini, kapsamlı bir evrim felsefesinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Buna göre en eski akıl tozunun karmaşıklaşma ve birleşme derecelerini takip etmekte olan sonsuz sayıda bilinç aşamaları olmalıdır. Bu bilinç aşamalarının ayrı olarak varlığını dolaylı delillerle ispatlamak, doğrudan içgüdüye sahip olunamayacağından, bu yüzden psikolojik evrimciliğin ilk vazifesi halini almaktadır.

AKIL TOZUNUN VARLIĞINA DAİR BAZI KANITLARIN VAR OLDUĞU İDDİA EDİLMEKTEDİR.

Bu vazifenin bir kısmının evrimde hiç ilgilenmemelerine karşın, yine de ayrı gerekçelerle kendilerini büyük oranda bilinçaltı zihinsel

---

bunu yaparak ***farklı bir bilinç geliştirmektedir***- ardıllık daha hızlı ve karşılıklılık daha eksiksiz hale geldikçe daha gelişmiş hale gelen bir bilinç." (***A.g.e.*** s.179) Fortnightly Review'da (cilt XIV. s. 716) Bay Spencer'ın bu pasajla bize bilincin kökeni hakkında herhangi bir şey söylemek istediğini reddettiği doğrudur. Bununla beraber, Psychology'sindeki diğer pek çok yerle (örneğin s.43, 110, 244), bilincin belirli bir noktada nasıl "evrimleşmesi" gerektiğini izah etmeye yönelik ciddi bir girişim olarak alınamayacak kadar benzerlik göstermektedir. Bir eleştirmen sözlerinin anlamsızlığına dikkat çektiğinde, Bay Spencer'ın bu sözlerle hiçbir zaman özel bir şey kastetmediğini söylemesi, bu tür bir 'kromo-felsefe'nin sürdürüldüğü skandal niteliğindeki belirsizliğin basit bir örneğidir.

yaşamın varlığına ikna eden bir dizi filozof tarafından zaten gerçekleştirildiğine şahit olmaktayız. Bu genel görüşün ve gerekçelerinin eleştirisini bir süre daha ertelemek gerekecektir. Şimdi yalnızca zihin kısımlarının belirgin şekilde hissedilebilir duygulara dönüştüğünü kanıtladığı varsayılan argümanlarla ilgilenelim. Açıktırlar ve net bir cevap vermeyi kabul ederler.

Alman fizyolog A.Fick, 1862'de, bildiğim kadarıyla, bunları ilk kullanan kişiydi. Derinin yalnızca çok ufak bir kısmı bir delikteki kart tarafından uyarıldığı vakit, çevresindeki kısımlar kart tarafından muhafaza edildiğinde sıcaklık ve dokunma hislerinin ayrımının yapılması üzerine deneyler gerçekleştirdi. Bu koşullar altında, o, hastanın[165] sıkça hata yaptığını saptamış ve bunun, etkilenen temel sınır uçlarından gelen duyumların sayısının mevzu bahis olan his niteliklerinden herhangi birine belirgin bir şekilde dönüşemeyecek kadar az olmasının olduğu neticesine vardı. Farklı bir toplama şeklinin nasıl bir durumda ısıya, diğerlerinde ise temasa yol açabileceğini göstermeye çaba gösterdi.

"Bir sıcaklık hissi" diyor, his birimlerinin yoğunlukları eşit olarak derecelendirildiğinde meydana gelmektedir, böylelikle iki ***a*** ve ***b*** öğesi arasında, yoğunluğu ***a*** ve ***b*** *arasında* olmayan başka hiçbir birim uzamsal olarak müdahalede bulunamaz. Bu koşul yerine getirilmediğinde belki de bir temas hissi meydana gelmektedir. Ancak her iki duygu türü de aynı birimlerden oluşmaktadır." Ancak bu tür bir yoğunluk derecelendirmesini bir beyin olgusu olarak yorumlamak, bir zihin olgusu olarak yorumlamaktan çok daha nettir. Şayet beyinde bir yol öncelikle Profesör Fick'in önerdiği yollardan biriyle, sonra da

165 Kendi sözleri şöyledir; "Gerçekte cildini etkileyen radyant ısı iken, kendisine dokunulduğunu kabul etmesi açısından hatalar yapılmıştır. Daha önce bahsettiğimiz kendi deneylerimizde, elin tüm avuç kısmında veya yüzde hiçbir zaman aldatma olmamıştır. El arkasında bir vakada 60 uyarılmalı bir seride 4 hata, başka bir vakada ise 45 uyarımda 2 aldatma meydana gelmiştir. Üst kolun ekstansör tarafında 48 uyarımdan 3'ünde, başka bir bireyde ise 31 uyarımdan 1'inde aldatma görülmüştür, bir diğerinde ise 19'da 4'tür. Lomber omurgada 29 uyarıcıdan 6'sında ve yine 7'sinden 4'ünde aldatma meydana gelmiştir. Olasılıkların hesaplanabilmesi için elimizde henüz kati şekilde yeterli madde mevcut değildir. Fakat herhangi biri, sırtta derinin küçük bir kısmı mevzu bahis olduğu sürece, sıcaklık ve hafif bir basınç arasında orta derecede doğru bir ayrım yapılmasının dahi söz konusu olmadığına kolayca ikna olabilir. Soğuğa karşı duyarlılıkla alakalı olarak buna uygun deneyler yapmak henüz mümkün olmamıştır." (Lehrb. d. Anat. u. Physiol. d. Sinnesorgane (1862), s. 29.)

diğeriyle uyarılırsa, aksine söyleyebileceğimiz tek şey, psişik eşliğin bir durumda sıcaklık, diğerinde ise acı olacağıdır. Bununla beraber, acı ve ısı psişik birimlerden oluşmamaktadır, her biri toplam bir beyin sürecinin doğrudan neticesi olmaktadır. Bu ikinci yorum açık kaldığı sürece, Fick'in psişik toplamayı kanıtladığı söylenemez.

Daha sonra, hem Spencer hem de Taine, birbirlerinden ayrı olarak, aynı düşünce silsilesini benimsemişlerdir. Bay Spencer'ın gerekçeleri *enine boyuna* alıntılanmaya değer, şöyle der; "Bilincin yapılandırıldığı gerçek ya da ideal bireysel duyumlar ve duygular ayrı ayrı basit, homojen, çözümlenemez ya da anlaşılmaz tabiatları barındırıyor gibi görünse de, lakin öyle değildir. En azından bir tür duygu vardır ki, normalde tecrübe edildiği şekliyle temel gibi görünse de temel olmadığı barizdir. Ve onu yakın bileşenlerine ayırdıktan sonra, görünüşte temel olan diğer duyguların da bileşik olduğundan ve bu örnekte tanımlayabildiğimiz gibi yakın bileşenleri barındıracağından kuşkulanmaktan kendimizi alamayız.

"Müzikal ses, görünüşte basit olan ve açıkça daha basit duygulara dönüştürülebilen bu duyguya verdiğimiz isimdir. Meşhur deneyler, eşit vuruşlar veya dokunuşlar saniyede on altıyı geçmeyen bir hızla birbiri ardına gerçekleştirildiğinde, her birinin etkisinin ayrı bir gürültü olarak algılandığını kanıtlamaktadır, fakat vuruşların birbirini takip etme hızı bunu aştığında, sesler artık ayrı bilinç durumlarında tanımlanmamaktadır ve bunların yerine ton adı verilen kesintisiz bir bilinç durumu meydana gelmektedir. Vuruşların hızı daha da arttığında, ton perdede tizleşme olarak ayırt edilen nitelik değişimine uğramaktadır ve darbeler süratlenmeye devam ettikçe perdede tizleşmeye devam eder, ta ki ötesinde artık bir ton olarak kayda değer olmadığı bir keskinliğe ulaşana kadar. Böylece, aynı türden duygu birimlerinden, birimlerin az ya da çok birleşmiş olmasına göre, nitelik bakımından birbirinden ayırt edilebilen birçok duygu ortaya çıkmaktadır.

"Hepsi bu kadar değil. Profesör Helmholtz'un araştırmaları, hızla tekerrür eden bu seslerin bir serisiyle birlikte, seslerin çok yüksek olmasa da daha hızlı olduğu başka bir seri üretildiğinde, etkinin *tını* olarak bilinen nitelikte bir değişiklik olduğunu ortaya koymuştur. Çeşitli müzik aletlerinin bize gösterdiği gibi, perde ve güç bakımından birbirine benzeyen tonlar, sertlik veya yumuşaklıkları, çınlamaları veya hoş

karakterleri ile ayırt edilebilir ve tüm spesifik niteliklerinin, bir, iki, üç veya daha fazla tekerrür eden seslerin tamamlayıcı serisinin, temel tekerrür etmekte olan ses serisiyle birleşiminden kaynaklanmaktadır. Böylelikle, tonlardaki perde farklılıkları olarak bilinen duygu ayrılıkları, bir serinin tekerrür eden sesleri arasındaki bütünleşme farklılıklarından kaynaklanırken, *tını* farklılıkları olarak bilinen duygu ayrılıkları, başka bütünleşme kademelerini barındırmakta olan diğer serilerin bu seriyle eşzamanlı bütünleşmesinden kaynaklanmaktadır. Ve böylece, ayrı olarak temel gibi görünen niteliksel olarak karşılaştırılmakta olan çeşitli bilinç türünün, pek çok yolda kendisiyle birleşmiş ve tekrar birleşmiş tek bir basit bilinç türünden oluştuğu kanıtlanmaktadır.

"Burada durabilir miyiz? Şayet ses olarak bilinen farklı duyumlar ortak bir birimden yapılanmaktaysa, tat olarak bilinen farklı duyumların, koku olarak bilinen farklı duyumların ve renk olarak bilinen farklı duyumların da benzer şekilde olduğu mantıklı bir şekilde çıkarılamaz mı? Hayır, tüm bu kuvvetli şekilde karşılaştırılmakta olan duyum sınıfları için ortak bir birimin var olma ihtimalini göz önünde bulundurmamız gerekmez mi? Her bir sınıfın duyumları arasındaki ayrılıklar dahi hepsinde ortak olan bir bilinç biriminin toplanma biçimleri arasındaki ayrılıklarından kaynaklanabilmektedir. Her bir sınıfın duyumları ile diğer sınıfların duyumları arasında çok daha büyük ayrılıklar da olabilir. Bilincin tek bir ilkel unsuru olabilir ve sayısız bilinç türü bu unsurun kendisiyle birleşmesi ve bileşimlerinin birbirleriyle daha gelişmiş ve daha da gelişmiş kademelerde yeniden birleşmesiyle üretilebilir, böylece arttırılmış çokluk, çeşitlilik ve karmaşıklık meydana getirmektedir.

"Bu ilkel element hakkında herhangi bir ipucumuz bulunmakta mı? Bence bulunmaktadır. Müzik tonu hissinin bileşim birimi olduğunu kanıtlayan bu basit zihinsel etki, farklı şekilde peydah olan diğer bazı basit zihinsel etkilerle ilintilidir. Kayda değer bir süresi olmayan bir çatlak veya gürültünün yarattığı sübjektif etki, sinirsel bir şoktan başka bir şey değildir. Böyle bir sinir şokunu ses olarak adlandırdığımız şeye ait olarak ayrımda bulunmamıza rağmen, yine de diğer cinsteki sinir şoklarından çok farklı değildir. Vücuda gönderilen bir elektrik deşarjı, ani bir yüksek sesli top sesine sebebiyet veren benzer bir duyguya neden olmaktadır. Bir şimşek çakmasında olduğu

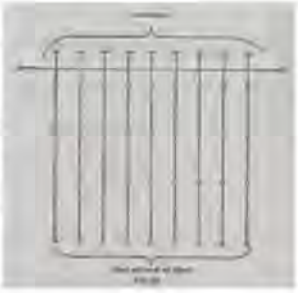
gibi, gözler aracılığıyla yapılan beklenmedik kuvvetli bir etki, benzer şekilde bir başlangıç veya şoka sebebiyet vermektedir. Ve her ne kadar bu şekilde isimlendirilen his, elektrik şoku gibi, kaynağı açısından tüm vücudu barındırıyor gibi görünse de ve bu nedenle efferent rahatsızlıktan ziyade efferent rahatsızlığın karşılığı olarak kabul edilmesine rağmen, bir nesnenin görüş açısı boyunca anlık geçişinden kaynaklanan zihinsel değişimin anımsanmasıyla, bence dışsal rahatsızlığı beraberinde getiren hissin kendisinin de neredeyse aynı şekle sokulduğu algılanabilir. Bu şekilde meydana gelen bilinç durumu, aslında, bir darbenin neden olduğu ilk bilinç durumuyla mukayese edilebilir niteliktedir (hemen ardından başlayan acı veya diğer hislerden ayrı olarak), bir darbenin sebebiyet verdiği bilinç durumu, sinir şokunun ilkel ve tipik şekli olarak ele alınabilmektedir. Farklı sinir grupları vasıtasıyla farklı uyarıcılar tarafından bu şekilde oluşturulan ani ve kısa süreli rahatsızlıkların, nitelik bakımından neredeyse ayırt edilemeyen hislere neden olması, duygunun ayırt edilebilirliğinin kayda değer bir süreye işaret geldiğini anımsadığımızda tuhaf görünmeyecektir ve süre büyük ölçüde kısaltıldığında, bazı zihinsel değişikliklerin meydana gelmiş olması ve sona ermiş olmasından başka bir şey bilinmemektedir. Bir kızarıklık hissini barındırmak, bir tonu şiddetli veya ağır olarak bilmek, bir tadın tatlı olduğunun bilincinde olmak, her durumda durumun önemli bir sürekliliğine işaret etmektedir. Şayet bir durum düşünülmesinin imkanı dahilinde yeteri kadar uzun sürmezse, şu ya da bu tür açısından tasnif edilememektedir, ve başka bakımdan sebebiyet verilen anlık değişikliklere çok yakın anlık bir değişiklik haline gelmektedir.

"O halde bu mümkün- hatta muhtemel bile diyebilir miyiz? Sinir şoku diye adlandırdığımız şeyle aynı düzende olan bir şey bilincin nihai birimidir ve duygularımız arasındaki tüm farklılıklar bu nihai birimin farklı bütünleşme biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Aynı düzende diyorum, çünkü farklı şekilde kaynaklanan sinir şokları arasında bariz farklılıklar mevcuttur ve ilkel sinir şoku muhtemelen her birinden bir şekilde farklıdır. Aynı düzende diyorum, çünkü onlara doğada genel bir benzerlik atfedebilsek de, kademe açısından büyük bir farklılık olmadığını varsaymalıyız. Bu şekilde bilinmekte olan sinirsel şoklar

şiddetlidir, aniden kesintiye uğrayan çok sayıda canlı duygunun dizisi arasında algılanamadan evvel şiddetli olmaları gerekmektedir. Fakat, farklı duygu biçimlerinin oluştuğu hızla tekerrür eden sinir şoklarının nispeten ölçülü, hatta çok hafif yoğunlukta olduğunu varsaymalıyız. Çeşitli hislerimiz ve duygularımız, alelade vaziyette şok olarak adlandırılanlar kadar kuvvetli, hızla tekerrür eden şoklardan oluşsaydı, katlanılamaz olurlardı, aslında hayat bir anda sona ererdi. Bunları daha ziyade, her biri sinirsel bir şok olarak ayırt edilen güçlü subjektif değişim nabzı ile aynı niteliğe sahip, subjektif değişimin birbirini takip eden güçsüz nabızları olarak düşünmeliyiz." [166]

BU KANITLARIN ÇÜRÜTÜLMESİ

Bay Spencer bu argümanı ilk okumada ikna edici görünse de, gerçekten ne kadar mukavemetsiz olduğu münferittir.[167] Bir müzik notası ile onun dışsal nedeni arasındaki bağlantıyı incelediğimizde, notayı basit ve sürekli, nedeni ise çok yönlü ve farklı bulduğumuz doğrudur. O zaman bir yerlerde bir dönüşüm, indirgeme ya da füzyon mevzu bahistir. Soru şu, Nerede? Sinir aleminde mi yoksa zihin aleminde mi? Gerçekten de karar vermek için elimizde deneysel bir kanıt mevcut değildir, ve şayet karar vermemiz gerekiyorsa, analoji ve *önsel* (a priori) olasılık bize tek başına rehberlik edebilir.

Bay Spencer, füzyonun zihinsel dünyada gerçekleşmesi gerektiğini ve fiziksel süreçlerin hava ve kulak, işitme siniri ve omurilik, alt beyin ve hemisferlerden geçerek sayıları azalmadan gerçekleştiğini varsaymaktadır. Şekil 25 konuyu netleştirecektir.

166 Psikolojinin İlkeleri,s.60

167 Tuhaf şekilde, Bay Spencer evrim felsefesinde zihnin temel birimleri teorisinin genel işlevinden epey habersiz görünmektedir. Şayet bu felsefe işe yarayacaksa, nebulada bilinç olduğunu varsaymanın kati şekilde elzem olduğuna şahit olduk, nebulada bilinç olduğunu varsaymanın en basit yolu, elbette her atomun canlı olduğunu varsaymaktır. Fakat, Bay Spencer, bilincin sadece "eşdeğer" olduğu belirli bir miktardaki (örneğin First Principles,s.71) "fiziksel gücün" "dönüşümünün" ara sıra ortaya çıkan bir neticesi olduğunu belirtecektir. Muhtemelen böyle bir "dönüşümün" gerçekleşebilmesi için bir beynin halihazırda mevcut olması gerekmektedir. Bu yüzden, metinde alıntılanan argüman, genel dayanaklardan yoksun, yalnızca kısıtlı bir detay olarak kalmaktadır.

a-b çizgisi bilinç eşiğini temsil etsin, o zaman bu çizginin altına çizilen her şey fiziksel bir süreci, üzerine çizilen her şey ise zihinsel bir olguyu sembolize edecektir. Çarpılar fiziksel darbeleri, daireler birbirini takip etmekte olan daha üst düzey sinir hücreleri sıralarındaki hadiseleri ve yatay işaretlerde his olgularını temsil etsin.

Spencer'ın argümanı hücrelerin her bir süresinin, üzerindeki hücrelere aldığı kadar uyarı ilettiğini kastetmektedir, böylece darbeler saniyede 20.000 oranında gelirse kortikal hücreler de aynı oranda deşarj olur ve bir birim duygu 20.000 deşarjın her birisine tekabül etmektedir. Fakat o zaman, 20.000 duygu biriminin şeklin üst kısmındaki kısa çizgiyle temsil edilen "sürekli bilinç durumuna" "kendileriyle birleşmesiyle" "bütünleşme" gerçekleşmektedir.

Şimdi böyle bir yorumlama, mantıksal anlaşılabilirlik kadar fiziksel analojiye de ters düşmektedir. Önce fiziksel analojiyi düşünün.

Bir sarkaç tek bir darbe ile saptırılıp geri salınabilmektedir. Darbeleri ne kadar çoğaltırsak o kadar geri mi dönecek? Hayır, çünkü sarkacın üzerine hızlı şekilde yağarlarsa, sarkaç hiç sallanmayacak, fakat hissedilir bir şekilde sabit bir durumda saptırılmış olarak kalacaktır. Diğer bir deyişle, sebebi sayısal olarak arttırmak, etkiyi de eşit şekilde sayısal olarak arttırmak mecburiyetinde değildir. Bir tüpe üfleyiniz, belli bir müzik notası elde edeceksiniz ve üflemeyi arttırmak, notanın şiddetini belli bir süre için attırmaktadır. Bu ebediyen doğru olacak mıdır? Hayır, çünkü belirli bir kuvvete erişildiği vakit nota daha yükseğe çıkmak yerine, aniden yok olmaktadır ve yerini daha yüksek oktavı almaktadır. Gazı hafifçe açınız ve yakınız, ufak bir alev elde ettiğiniz takdirde daha fazla gazı açınız ve alevin eni artmaktadır. Bu ilişki ebediyen artış gösterecek midir? Yine hayır, çünkü belli bir zamanda, alev düzensiz bir flama şeklinde yükselmektedir ve tıslamaya başlamaktadır. Bir kurbağanın gastroknemius kasının sinirinden yavaşça sırasıyla galvanik şoklar yollayınız, art arda seğirmelere şahit olursunuz. Şok sayısının artması seğirmeyi arttırmamaktadır, aksine onu durdurmaktadır ve görünüşe göre tetanos adı verilen kasılma durumundaki kası barındırmaktayızdır. Bu son olgu, sinir hücresi ile duyu lifi arasında olması gereken şeyin hakiki bir benzeridir. Hücrelerin liflerden daha atıl olduğu ve sonraki, hızlı titreşimlerin ilkinde sadece nispeten basit süreçleri veya durumları harekete geçirebileceği

katidir. Üst düzey hücreler, alt hücrelerden daha yavaş bir patlama süratini barındırabilmektedirler ve böylelikle dıştaki havanın farz edilen 20.000 darbesi korteks içerisinde bir saniyede çok az sayıda hücre deşarjına "tanımlanabilmektedir".

Bu diğer şema, bu varsayımı Spencer'ınkiyle mukayese etmeye yardımcı olacaktır. Şekil 26'da tüm "bütünleşme" bilinç eşiğinin altında gerçekleşmektedir. Hissin en doğrudan bağlı olduğu hücrelere yaklaştıkça hücre- olaylarının sıklığı gittikçe azalmaktadır, nihayetinde daha iri elipsle sembolize edilen ve kortikal merkezlerde oldukça büyük ve yavaş bir gerilim ve deşarj sürecini temsil ettiği ele alınabilecek bir duruma geliriz ki, bu bir *bütün olarak* şemanın tepesindeki çizgiyle sembolize edilen müzik tonu hissine *basitçe ve tamamıyla* tekabül etmektedir. Sanki uzun bir insan kuyruğu uzak bir noktaya ulaşmak amacıyla peşin sıra yola çıkacakmış gibidir. Yol ilk başta iyidir ve gerçek mesafelerini korumaktadırlar. Belli bir süre zarfında, her birisi sondakinden daha kötü bataklıklarla kesişmektedir, öyleyse önde olanlar o kadar gecikmektedirler ki, geridekiler yolculuk bitmeden onlara yetişir ve beraberce hedefe varmaktadırlar.[168]

FIG. 26.

Bu varsayım üzerine, tam bilinçten evvel gelen ve onu oluşturan idrak edilmemiş zihin-madde *birimleri* mevcut değildirler. İkincisinin kendisi dolaysız bir psişik olgudur ve koşulsuz beraberinde getirdiği sinirsel durumla dolaysız bir ilişki taşımaktadır. Şayet her sinirsel şok kendi psişik şokunu meydana getirseydi ve psişik şoklar bir araya gelselerdi, merkezi sinir

168 Renklerin birleşimi de aynı şekilde ele alınabilir. Helmholtz, yeşil ışık ve kırmızı ışığın retinaya aynı anda düşmesi durumunda sarı rengi gördüğümüzü ortaya koymuştur. Zihin-madde teorisi bunu, yeşil ve kırmızı hislerin "birleşerek" ara faktör olan sarıya dönüştüğü bir durum olarak yorumlayacaktır. Gerçekte meydana gelen şey, hiç kuşkusuz, birleşik ışıklar retinaya çarptığında üçüncü bir tür sinir sürecinin oluşmasıdır, salt olarak kırmızı artı yeşil süreci değil, her ikisinden ya da ikisinden de oldukça farklı bir şeydir. Elbette, o zaman, zihinde ne kırmızı ne de yeşil hiçbir his bulunmaktadır, fakat orada bulunan sarı his, o anda var olan sinir sürecine doğrudan yanıtlamaktadır, tıpkı yeşil ve kırmızı hislerin, ikincisi gerçekleşiyor olsaydı kendi sinir süreçlerine yanıtlayacağı gibi.

sisteminin bir parçasını diğerinden ayırmanın bilincin bütünlüğünü neden bozması gerektiğini anlamak olanaksız olurdu. Kesiğin psişik dünya ile hiçbir alakası bulunmamaktadır. Zihin maddesinin atomları, her iki tarafındaki sinir maddesinden süzülmeli ve sanki hiç gerçekleştirilmemiş gibi onun üzerinde bir araya gelip kaynaşmalıdır. Fakat biliyoruz ki öyle gerçekleştirmemektedirler, bir insanın sol işitme merkezi ya da optik merkezi ile korteksinin geri kalanı arasındaki iletim yollarının kopması, duyduğu veya yazılı olarak gördüğü kelimeler ile fikirlerinin geri kalanı arasındaki bütün iletişimi kopartacaktır.

Dahası, şayet hisler bir *ara faktöre* karışabilmekteyse, neden bir yeşillik ve bir kırmızılık duygusunu alıp bunlardan bir sarılık duygusu oluşturmuyoruz? Optik ne diye gerçeğe giden açık yolu gözden kaçırdı ve iç gözlemin iki dakikasının ebediyen çözebileceği renk bileşimi teorileri hususunda tartışarak yüzyılları heba etti?[169] Duygularımızı böylesine karıştırmayız fakat hissettiğimiz nesneleri karıştırabilir ve bunların karışımından yeni duygular elde edebiliriz. Hatta (daha sonra göreceğimiz gibi) zihnimizde aynı anda iki duyguya sahip olamayız. En çok, *daha evvel bize farklı duygularla sunulan nesneleri* birbirleriyle karşılaştırabilmekteyiz, fakat o halde karşılaştırmanın hükmü ne olursa olsun, her nesnenin bilinç önünde ayrı olan kimliğini inatla muhafaza ettiğini saptamaktayız.[170]

ZİHİNSEL OLGULARIN KENDİ KENDİNE BİRLEŞTİRİLMESİ KABUL EDİLEMEZ.

Fakat zihinsel birimlerin" kendileriyle birleşmesi" ya da "bütünleşmesi" teorisine daha da hayati bir itiraz bulunmaktadır. Mantıksal anlamda anlaşılmazdı, aslında bildiğimiz bütün "birleşmelerin" asıl özelliğini dışarıda tutmaktadır.

---

169 Bkz. Mill's Logic, kitap VI. bölüm. IV. s. 3

170 Öğrencilerimde, duyguların birleştiğini hemen algılayabileceğimizi düşünmeye yönelik neredeyse kaçınılmaz bir eğilim bulmaktayım. "Ne!" derler "Limonatanın tadı limon ***artı*** şekerden oluşmamakta mı?" Bu, duyguların yerine nesnelerin bir araya getirilmesidir. Mevcut limonata hem limon hem de şeker içermektedir. Fakat tadı onların tatlarını içermemektedir, çünkü limonatanın tadında kesinlikle ***bulunmayan*** iki şey varsa, bunlar bir yanda limon-ekşi ve diğer yanda şeker-tatlıdır. Bu tatlar tamamen yoktur. Mevcut olan bütün yeni tadın bu iki tada da benzediği doğrudur, fakat 13.Bölüm'de benzerliğin her zaman kısmi özdeşlik içerdiğinin kabul edilemeyeceğine şahit olacağız.

"Aslında bildiğimiz bütün "birleşmeler" "birleştirildiği" söylenen birimlerin KENDİLERİNİN BAŞKA BİR VARLIK ÜZERİNDE OLUŞTURDUĞU ETKİLERDİR. Bir ortamın ya da aracın bu özelliği olmadan, birleşme kavramının hiçbir manası yoktur.

Çok sayıdaki kasılma birimi, ortak hareketle ve örneğin tek bir tendona bağlı olarak, aynı anda çekecek ve kuşkusuz birleşmiş tekil enerjilerinin neticesi olan dinamik bir etki meydana getirecektir. Bütününde, tendonlar kas liflerine, kemikler de tendonlara mekanik enerjilerin alıcılarının birleşimini gerçekleştirmektedirler. Enerjilerin toplanması adına bir birleşim ortamı elzemdir. Mekanik bileşkelerin birleştirici bir alt katmana tam bağımlılığının farkına varmak adına, bir anlığına tek tek kasılmakta olan bütün kas unsurlarının bağlantılarından koptuğu düşünülebilir. Bu durumda önceki gibi aynı enerjiyle halen kasılma yaşayabilirler lakin ortak bir sonuç elde edilmez. Dinamik birleşim ortamı eksik olacaktır. Ortak bir alıcıya tek başına uygulanan çoklu enerjiler, bütünüyle izole edilmiş ve birbirinden kopuk eforlarla kendilerini kaybedeceklerdir." [171]

Başka bir deyişle, mümkün olan hiçbir sayıdaki varlık (ister güçler, ister maddi parçacıklar, ister zihinsel unsurlar olarak adlandırın) kendilerini toparlayamazlar. Her birisi toplamda, her daim olduğu gibi kalmaktadır ve toplamın kendisi sadece birimleri gözden kaçıran ve toplamı bu şekilde idrak etmekte olan görgü tanığı için var olmaktadır, aksi halde toplamın kendisinin dışındaki bir varlık üzerinde başka bir *etki* şeklinde mevcuttur. H2 ve O'nun kendiliğinden birleşerek 'su' haline gelmesine ve bundan sonra yeni özellikler ortaya koymasına karşı çıkılmasın. Yapmazlar. "Su" yalnızca yeni konumdaki eski atomlardır, H-O-H, "yeni özellikler", bu konumdayken, duyu organlarımız ve suyun özelliklerini uygulayabileceği ve bilinebileceği çeşitli tepkiler gibi dış ortamlar üzerindeki birleşik etkileridir.

"Kümeler sadece başka şeylerin varlığında bu şekilde davrandıkları zaman organize bütünlerdir. Bir heykel mermer parçacıklarının bir araya gelmesinden oluşmaktadır fakat bu haliyle bir bütünlüğü bulunmamaktadır. İzleyici açısından bu tektir, kendi içerisinde bir kümedir, tıpkı üzerinde sürünen bir karıncanın bilincinde olduğu gibi,

171 E. Montgomery, "Mind" S. 18-19. Ayrıca bkz. s. 24-5

yine sadece bir küme olarak zuhur edebilmektedir. Parçaların toplanması, ayrık bileşenlerden oluşan bir kütlenin birliğini oluşturamamaktadır, tabii bu birlik kitlenin kendisi için değil de başka bir özne için söz konusu değilse." [172]

Aynı şekilde, kuvvetlerin paralelkenarında, 'kuvvetlerin' kendileri diyagonal sonuçta birleşmemektedirler, ortaya çıkan sonucu gösterebilmeleri için üzerinde etki gösterebilecekleri bir *bedene* ihtiyaç vardır. Artık müzikal sesler *kendi başlarına* uyumlar veya uyumsuzluklar halinde birleşmemektedirler. Uyum ve uyumsuzluk, dış ortam olan kulak üzerindeki birleşik etkilerine verilen isimlerdir.

Temel birimlerin duygular olması gereken yerlerde, durum katiyen değişmemektedir. Bunlardan yüz tanesini alın, karıştırın ve olabildiğince birbirine yakın bir şekilde paketleyin (her ne anlama geliyorsa) yine de her biri her zaman olduğu gibi aynı duygu olarak kalır, kendi derisine kapanır, penceresizdir, diğer duyguların ne olduğundan ve ne anlama geldiğinden habersizdir. Eğer bir grup ya da *bu tür duygular dizisi kurulduğunda*, gruba ait bir bilinç ortaya çıkarsa, orada yüz birinci duygu olacaktır. Ve bu 101. his tamamen yeni bir olgu olacak. 100 gerçek duygu, tuhaf bir fiziksel kanunla, bir araya geldiklerinde onun yaratılması için bir işaret olabilir, fakat ne onların onunla, ne de onun onlarla köklü özdeşliği vardır ve biri asla diğerlerinden birini

172 J. Royce, "Mind," VI. s. 376. Lotze bu yasanın gerçekliğini diğer tüm yazarlardan daha açık ve çokça ortaya koymuştur. Ne yazık ki alıntı yapılamayacak kadar uzundur. Bakınız Microcosmus, kitap. II. bölüm. I. s. 5; Metafizik, s.s 242, 260, Outlines of Metaphysics bölüm II. I. s.3, 4, 5. Ayrıca Reid'in Intellectual Powers, deneme V, bölüm. III sonunda. Bowne's Metaphysics, s. 361-76; St. J. Mivart: Nature and Thought, s. 98-101; E. Gurney: "Monism,"in 'Mind,' VI. 153; ve Prof. Royce'un ardından alıntılanan "Mind-stuff and Reality" başlıklı makalesi. ***Zihin-madde görüşünü savunmak için*** bakınız W. K. Clifford: 'Mind,' III. 57 ('Lectures and Essays,' II. 71'de yeniden basılmıştır) G. T. Fechner, Psychophysik, cilt II. kapak. XLV; H. Taine: on Intelligence, kitap. III; E. Haeckel. 'Zellseelen u. Seelenzellen' in Gesammelte pop. Vorträge, Bd. I. s. 143; W. S. Duncan. Conscious Matter,***çeşitli yerlerinde***; H. Zollner; Natur d. Cometen, s. 320 devamında.; Alfred Barratt, "Physical Ethic" ve 'Fiziksel Etik' ve Physical Metempiric, ***çeşitli yerlerinde*** J. Soury: 'Hylozoismus,' Kosmos'da, 'V. Jahrg., Heft X. s. 241; A. Main, "Mind," I. 292, 431, 566; II. 129, 402; Id. Revue Philosophie, II. 86, 88, 419; III. 51, 502; IV. 402; F. W. Frankland, "Mind",VI. 116; Whittaker: 'Mind,' VI. 498 (tarihsel); Morton Prince: The Nature of Mind and Human Automatism (1885) A. Riehl: Der philosophische Kriticismus, Cilt II. Theil 2, 2ter Abschnitt, 2tes Cap. (1887). üm bu ifadeler arasında en net olanı Prens'in ifadesidir.

çıkaramaz ya da (anlaşılabilir herhangi bir anlamda) onu *evrimleştirdiklerini* söyleyemez.

Bir düzine kelimeden oluşan bir cümle alın ve on iki adam alıp her birine birer kelime söyleyin. Sonra adamları arka arkaya dizin ya da bir grup halinde sıkıştırın ve her birinin kendi sözünü istediği şekilde titizlikle düşünmesine müsaade edin, hiçbir yerde cümlenin tamamına ilişkin bir bilinç olmayacaktır.[173] "Çağın ruhu" ve "halkın hissiyatından" bahsetmekteyiz ve çeşitli şekillerde "kamuoyunu" somutlaştırmaktayız. Fakat bunun sembolik bir konuşma olduğunun farkındayız ve ruhun, fikrin, hissin vb. "çağ", "halk" ya da "kamu" kelimelerinin delalet ettiği çeşitli bireylerin bilincinden başka ve ona ilaveten bir bilinç oluşturduğunu asla hayal etmiyoruz. Hususi zihinler daha üst düzey bir bileşik zihin halinde toplanmazlar. Bu her zaman ruhçuların Psikolojideki çağrışımcılara karşı mutlak iddiası olmuştur, bu iddiayı 10. Bölümde daha geniş kapsamlı bir şekilde ele alacağız. Çağrışımcılar zihnin bir bütünlük içinde *ilişkilendirilmiş* çok sayıda farklı "fikirler" tarafından oluşturulduğunu söylemektedirler. Onlara göre, bir ***a*** fikri ve aynı zamanda bir ***b*** fikri mevcuttur. *Bu yüzden*, ***a*** + ***b*** veya ***a*** ve ***b***'nin birlikte olduğu bir fikir olduğunu söylemektedirler. Bu, ***a*** ile ***b***'nin matematiksel karesinin ***a*** + ***b***'nin karesine eşit olduğunu söylemek gibi, somut bir asılsızlıktır. ***a*** fikri + ***b*** fikri (a + b) fikri ile özdeş *değildir.* O birdir, onlar ikidir, onda ***a***'yı bilen ***b***'yi de bilmektedir, onlarda ***a***'yı bilenin ***b***'yi bilmediği açıkça ortaya konmaktadır, v.b. Kısacası, iki ayrı fikir hiçbir mantıkla "ilişkili" fikir olarak tek ve aynı şey olarak asla ortaya konamamaktadır.

Spiritüalistlerin söyleyip durduğu şey budur ve aslında "bileşik" fikrine sahip olduğumuz için ve ***a*** ile ***b***'yi birlikte bildiğimizden, bu olguyu izah etmek için kapsamı geniş bir hipotez benimsemektedirler. Ayrı fikirlerin var olduğunu, ancak üçüncü bir varlığı, ruhu *etkilediğini* söylemektedirler. Eğer isterseniz *buna* "bileşik" fikir de diyebilirsiniz,

173 "Birisi, ne kör bir adamın ne de sağır bir adamın tek başına sesleri renklerle mukayese edemeyeceği doğru olsa dahi, biri işittiği ve diğeri gördüğü için bunu birlikte yapabileceklerini söyleyebilmektedir. Fakat ayrı ya da yakın olmaları bir fark teşkil etmemektedir, evi kalıcı olarak birlikte tutsalar bile, hayır, şayet siyam ikizleri ya da siyam ikizlerinden daha fazlası olsalardı ve ayrılmaz bir şekilde birlikte büyümüş olsalardı, bu varsayımı daha mümkün kılar mıydı? Yalnızca ses ve renk aynı gerçeklikte yansıtıldıklarında mukayese edilmeleri düşünülebilmektedir". (Brentano; Psychologie, s. 209.)

ve bileşik fikir, ayrı fikirlerin, bileşen olarak değil ama üretim dolayısıyla ilişki içinde yer aldığı tamamıyla yeni bir psişik olgudur.

Spiritüalistlerin çağrışımcılara karşı bu argümanı, çağrışımcılar tarafından hiçbir zaman yanıtlanmamıştır. Duygular arasında kendi kendine bileşimden söz edilmesine, "harmanlama" ya da "komplikasyon" ya da "zihinsel kimya" ya da "psişik sentez"e karşı, sonuçta ortaya çıkan bir bilincin, etkileyebilecekleri sayısız bir bilinç ilkesinin yokluğunda, bileşenlerin *başlı başına* süzülüp gittiği gerçekliğini sürdürmektedir. Kısacası, zihin-madde teorisi anlaşılmazdır. Duygu atomları daha üst düzey duyguları madde atomlarının fiziksel varlıkları oluşturabileceğinden daha fazla şekilde oluşturamamaktadır! Mantıklı bir atomistik evrimci için "varlıklar" öyle değildir. Ebedi atomlardan başka bir şey yoktur. Belirli bir şekilde gruplandırıldıklarında, onları şu veya bu "varlık" olarak isimlendirmekteyiz, fakat isimlendirdiğimiz şeyin zihnimiz dışında bir mevcudiyeti bulunmamaktadır. Çünkü birçok farklı şeyi bir arada biliyorlar, dolayısıyla bileşik olması gereken ruh hallerini de. Şüphesiz bu tür durumlar var olduğuna göre, tek ve yeni olgular olarak var olmalılar, muhtemelen spiritüalistlerin dediği gibi Ruh üzerindeki etkiler (burada bu mesele üzerinde karar kılmayacağız), fakat her halükârda bağımsız ve bütünsel olmalılar ve psişik atomlardan oluşmamalılardır.[174]

174 Okuyucu, bütünüyle zihin-madde teorisinin mantığı hususunda, daha yüksek zihinsel durumların oluşumunu, bunları bir araya getirilmiş daha düşük olanlarla özdeş olarak görerek izah edip etmeyeceği hususunda akıl yürütmekte olduğumuzu gözlemlemelidir. İki tür olgunun özdeş olmadığını belirtmekteyiz daha üst düzey bir durum, daha alt durumların büyük bölümü değildir, ta kendisidir. Bununla birlikte, çok sayıda alt durum bir araya geldiğinde ya da ayrı ayrı ortaya çıktıklarında çok sayıda alt durum doğuracak olan belli başlı beyin koşulları bir araya geldiğinde, bir an için bile daha üst düzey bir durumun ortaya çıkmayabileceğini iddia etmemiştik. Aslında bu koşullar altında ortaya çıkmaktadır, ve Bölüm 9 çoğunlukla bu gerçeğin kanıtlanmasına ayrılacaktır. Ancak bu tür bir ortaya çıkış yeni bir psişik varlığın ortaya çıkışıdır ve zihin-madde teorisinin onayladığı gibi alt durumların "bütünleşmesinden" *tamamen* farklıdır. Bir olguya ilişkin belirli bir teorinin eleştirilmesinin, olgunun kendisinden şüphe duyulmasıyla karıştırılması tuhaf gözükebilmektedir. Yine de, sözlerimizi haklı çıkaracak şekilde üst çevrelerde karışıklık yaratılmaktadır. Bay J. Ward, Britannica Ansiklopedisi'ndeki Psikoloji maddesinde, "bir dizi duygunun kendisinin bir dizi olarak farkında olabileceği" hipotezinden bahsederken şöyle söylemektedir(s. 39): "Paradoks bunun için çok hafif bir kelime, çelişki bile güç bela yeterli olacaktır". Bunun üzerine Profesör Bain onu şu şekilde atfetmektedir: "Bir dizi durumun kendisinin farkında olması" hususuna gelince, itiraf etmeliyim ki aşılamaz bir zorluk görmemekteyim." Bu bir gerçek olabilir ya da olmayabilir de, Uygulandığı şey için çok

RUH HALLERİ BİLİNÇSİZ OLABİLMEKTE MİDİR?

Birlik ve hoşluk tutkusu bazı zihinlerde o kadar doyumsuzdur ki, bu akıl yürütmelerin ve neticelerin mantıksal netliğine karşın, pek çok kişi bunlardan etkilenmeyecektir. Bazı çevrelerde tahammül edilemez gibi görünen bir tür tutarsızlık yaratmaktadırlar. Bunlar maddeden zihinsel olana ya da alt düzeyden üst düzey zihinsel olana dek "kesintisiz geçiş" şansını ortadan kaldırmaktadır ve bizi her biri birbirinden kopuk iki dünyanın, maddi ve zihinsel dünyanın ortasında süreksizliğe yol açan bir bilinç çoğulculuğuna geri itmektedirler ki bu, her bir ruhun ayrı yaratıldığı şeklindeki kadim görüşten bile daha beterdir. Ancak şikâyetçiler bizim gerekçelerimizi doğrudan saldırı yoluyla çürütmeye çalışmayacaklardır. Daha büyük bir olasılıkla, onlara tamamen sırtlarını dönerek, kendilerini, her türlü kesin sonucun çok geçmeden içine gömülüp yok olacağına itimat edilebilecek bir mantıksal sıvılaşma batağı haline gelene dek, bölgeyi dolaylı bir şekilde irdelemeye ve araştırma yapmaya adayacaklardır.

Mantık yürütmemiz, binlerce psişik birimin "bütünleşmesinin" ya sadece yeniden doğmuş birimler olması gerektiğini ya da başka bir şeyin gerçek olduğunu, ancak o zaman bu birimlerden başka ve onlara ek bir şey olması gerektiğini varsaymıştır, mevcut belirli bir olgu binlerce duygunun olgusuysa şayet, aynı zamanda TEK bir duygunun olgusu olamamaktadır, Çünkü hissetmenin özü hissedilmektir ve psişik bir varlık nasıl *hissediyorsa*, o şekilde *olmalıdır.* Şayet bir duygu binlercesinden hiçbirine benzemiyorsa, hangi anlamda binlercesi *olduğu* söylenebilir? Bu varsayımlar monistlerin altını soruşturacakları

---

baştan savma bir ifade olabilir, fakat bu ne bir paradoks ne de bir çelişkidir. Bir seri yalnızca bir bireyle çelişmektedir ya da iki veya daha fazla bireyin bir arada var olması olabilmektedir, fakat bu, kendini bilme olasılığını dışarıda tutmak için fazla sıradandır. Kendini bilme özelliğini katiyen ön plana çıkarmaz, fakat bu onu yadsımakla aynı şey değildir. Cebirsel bir dizi, herhangi bir çelişki olmaksızın kendini bilebilir, buna karşı olan tek şey, gerçeğin ispat edilememesidir". ("Mind," XI, 459). Profesör Bain'e göre tüm bu sıkıntı, bir dizi duygunun kendisine dair bilginin nasıl *eklenebileceğini* görmenin zorluğundan kaynaklanmaktadır!!! Sanki bu konuda sıkıntı yaşayan biri varmış gibi. Bu, herkesçe bilinen bir gerçektir. Bilincimiz, arada bir gelip geçmiş olduklarına dair geçmişe yönelik bir bilincin eklendiği bir dizi duygudur. Bay Ward'ın ve benim canımı sıkan şey, zihin-maddecilerin ve çağrışımcıların "durumlar dizisinin" "kendisinin farkındalığı" olduğunu söylemeye devam etmelerinin aptallığıdır. Eğer devletler ayrı ayrı varsayılırsa, kolektif bilinçleri yalnızca bu gerçekler sebebiyetiyle barizdir ve daha fazla izah etmeye ya da "gerçeğin ispatına" ihtiyacımız yoktur."

şeylerdir. Aralarındaki Hegelciler hemen yüksek bir yere çıkacak ve psişik yaşamın görkeminin ve güzelliğinin, içinde tüm çelişkilerin uzlaşmasını bulması olduğunu söyleyeceklerdir ve hesaba kattığımız olgular benliğin olguları olduğu için aynı anda hem bir hem de çokturlar. Bu zihinsel öfke ile mücadele edemeyeceğimi itiraf etmekteyim. Sopayla direnç göstermeyen ince ve ufak bir şeye darbe indirirken olduğu gibi, kişi kendini aşar ve hedef aldığı şey zarar görmez. Bu yüzden de bu okulu yöntemine bırakmaktayım.

Diğer monistler daha az yanardöner bir mizaç barındırmaktadırlar ve bir *ayrım yaparak* metal halleri arasındaki farklılığı yıkmaya çalışırlar. Bu kulağa paradoksal gelebilir, fakat aynı zamanda zekicedir de. Bu ayrım, *zihinsel durumun bilinçdışı ve bilinçli varlığı arasındaki ayrımdır.* Psikolojide istenilene inanmanın ve bir bilim olabilecek şeyi tuhaf görüşler açısından bir evirip çevirme gerekçesine dönüştürmenin mutlak aracıdır. Pek çok sayıda savunucusu ve kendisi için sunduğu ayrıntılı gerekçeleri mevcuttur. Bu sebeple bu hususu dikkate almalıyız. Tartışma içerisindeki soru:

BİLİNÇ DIŞI RUHSAL DURUMLAR MEVCUT MUDUR?

sözde delillerin listesini mümkün mertebe kısa bir şekilde sunmak ve skolastik kitaplarda olduğu gibi her birini karşıt argümanıyla birlikte takip etmek en iyisi olacaktır. [175]

İlk delil. En az görünen, en az işitilen, parçalardan oluşan nesnelerdir. Her bir parça etkilemediği takdirde bütün, duyguyu nasıl etkileyebilmektedir? Ve yine de her bir parça bunu ayrı ayrı mantık dahilinde

175 "Bilinçsiz serebrasyon" hususunda yazanlar bazen bunu bazen de bilinçsiz düşünceyi kastediyor gibi görünmektedir. Aşağıda yer alan argümanlar çeşitli çevrelerden derlenmiştir. Okuyucu bunları en sistematik şekilde E. von Hartmann'da saptayacaktır: Philosophy of the Unconscious, cilt I ve E. Colsenet: La vie Inconsciente de l'Esprit (1880). Ayrıca T. Laycock'a bakınız:Mind and Brain, cilt, I. bölüm. V (1860); W. B. Carpenter: Zihinsel Fizyoloji, bölüm. XIII; F. P. Cobbe: Darwinism in Morals and other Essays, deneme XI, Unconscious Cerebration (1872); F. Bowen: Modern Philosophy, s. 428-480; R. H. Hutton: Contemporary Review, cilt XXIV. s. 201; J. S. Mill: Exam. of Hamilton, bölüm. XV; G. H. Lewes; Problems of life and Mind, 3d series, Prob. II. chap. X, ve ayrıca Prob. III. bölüm. II; D. G. Thompson. A System of Psychology, bölüm. XXXIII; J. M. Baldwin, Hand-book of Psychology, bölüm. IV.

olmadan gerçekleştirmektedir. Leibnitz mevcut bilince *"aperception"*, sözde duyumu olmayan bilince ise *"petites perceptions"* adını vermektedir.

"İkincisini yargılamak için," der, "kıyıya yakınken insanın saldırısına uğradığı denizin kükremesi örneğini kullanmaya alışkınım.

Bu gürültüyü duymak için, onun bütününü oluşturan parçaları, yani her bir dalganın gürültüsünü duymak gerekir, oysa bu gürültü tek başına bir dalga olsaydı fark edilmezdi. Kişi tek bir dalganın hareketinden biraz etkilenmeli, ne kadar küçük olursa olsun her bir gürültünün bir miktar algısına sahip olmalıdır. Aksi takdirde kişi 100.000 dalganın sesini duyamazdı, çünkü 100.000 sıfırdan asla bir miktar elde edilemez.[176]

Yanıt. Bu, 'bölme yanılgısı' ya da yalnızca bir koleksiyon için doğru olanın, koleksiyonun her bir üyesine dağıtılmış olarak yüklenmesi olarak adlandırılan durumun mükemmel bir örneğidir. Binlerce şey bir arada bir duyuma neden oluyorsa, tek başına bir şeyin buna neden olması gerektiği, bir kiloluk ağırlık bir teraziyi hareket ettiriyorsa şayet, bir onsluk ağırlığın da onu daha az derecede hareket ettirmesi gerektiği manasına gelmemektedir. Bir onsluk (30 gram) ağırlık teraziyi hiç hareket ettirmez; terazinin hareketi pound (500 gram) ile başlar. Çoğunlukla, her bir onsun o hareketin ortaya çıkmasına yardımcı olan *bir şekilde* onu etkilediğini söyleyebiliriz. Ve böylece bir sinire gelen her infra -hissedilebilir uyarıcı kuşkusuz siniri etkilemektedir ve diğer uyaranlar ortaya çıktığında duyunun doğmasına yardımcı olmaktadır. Fakat bu duygu bir sinir-duygusudur ve kendi bilincinde olmayan bir "algı" olduğunu farz etmek açısından en ufak bir gerekçe bulunmamaktadır. Sebebin belli başlı *sayısı*, ruhsal bir durum mevzu bahis olduğu zaman, *herhangi* bir etkinin[177] doğması açısından gerekli bir koşul olabilmektedir.

İkinci delil. Edinilmiş bütün hünerler ve alışkanlıklarda, ikincil olarak otomatik performanslar olarak isimlendirildiklerinde, aslında bilinçli olarak bilinçli algılar ve iradeler zinciri gerektiren şeyleri gerçekleştirmekteyiz. Eylemler hâlâ anlayışlı karakterlerini muhafaza ettikleri için, zekâ hâlâ onların yürütülmesine başkanlık etmelidir.

176 Nouveaux Essais, Avant-propos.

177 J. S. Mill, Hamilton'un Sınavı, bölüm. XV.

Fakat bilincimiz her zaman başka bir yerde angaje göründüğünden dolayı, böyle bir zekâ bilinçsiz algılardan, çıkarımlardan ve iradelerden oluşmalıdır.

Yanıt. Daha geniş kapsamlı gerçekler doğrultusunda birden fazla alternatif açıklama mevcuttur. Birincisi, alışılmış eylemlerdeki algılar ve iradeler bilinçli olarak gerçekleştirilebilir, fakat o kadar hızlı ve dikkatsizce gerçekleştirilir ki, bunlara dair hiçbir anı *varlığını sürdürmez.* Bir diğeri ise, bu eylemlerin bilincinin var olduğu, ancak yarım kürelerin bilincinin geri kalanından *ayrılmış* olduğudur. Bölüm 10'da bilincin bölümlerinin bu ayrılmış durumunun gerçekliği hususunda çok sayıda kanıt bulacağız. İnsanda yarım küreler bu ikincil otomatik eylemlerde şüphesiz birlikte hareket ettiği için, bunların bilinçsiz olarak meydana geldiğini ya da bilinçlerinin hususunda hiçbir şey bilmediğimiz alt merkezlerin bilinci olduğunu söylemek yeterli gelmeyecektir. Fakat ya hafıza eksikliği ya da ayrılmış kortikal bilinç kesinlikle tüm gerçekleri izah edecektir. [178]

Üçüncü delil. A'yı düşündüğümüzde, kendimizi C'yi düşünürken buluruz. Şimdi B, A ve C arasındaki doğal mantıksal bağlantıdır, ancak B'yi düşündüğümüze dair bir bilinç barındırmamaktayız. Zihnimizde "bilinçsizce" yer etmiş ve bu haliyle fikirlerimizin sıralaması üzerinde etkili olmalıdır.

Yanıt. Burada yine daha makul açıklamalar arasında bir seçim yapmak durumundayız. Ya B bilinçli olarak oradaydı, ama bir sonraki anda unutuldu, ya da tek başına *beyin yolu*, ister bilinçli ister "bilinçsiz" olsun, B fikri hiç harekete geçirilmeden, A ile C'yi birleştirme işini yapmaya yeterliydi.

Dördüncü delil. Yatağa girdiğimizde çözülmemiş sorunlar, sabah uyandığımızda çözülmüş olarak bulunur. Uyurgezerler mantıklı şeyler yapmaktadırlar. Gece önceden belirlenmiş bir saatte tam vaktinde uyanırız vs.

Bilinçsiz düşünme, irade, zaman kaydı, vs. bu eylemleri yönetmiş olmalıdır.

Yanıt. Hipnotik transta olduğu gibi bilinç unutulmaktadır.

178 Bkz.. Dugald Stewart, Elements,bölüm. II.

Beşinci delil. Bazı hastaların, epileptiform bilinç kaybı atağı sırasında, bir lokantada yemek yemek ve parasını ödemek veya şiddetli bir cinayet saldırısı yapmak gibi karmaşık süreçler başlarına gelmektedir. Yapay ya da patolojik trans halinde, hastanın kendine geldiğinde tamamen farkında olmadığı, muhakeme güçlerinin kullanımını kapsayan uzun ve karmaşık performanslar gerçekleştirilmektedir.

Yanıt. Hızlı ve tamamen unutulma kati şekilde buradaki açıklamadır. Bunun bir benzeri de hipnotizmadır. Hipnotik transa giren kişiye transı sırasında *hatırlayacağını* söyleyin ve uyandığında her şeyi mükemmel bir şekilde hatırlayabilir, oysa ona söylememeniz halinde hiçbir anısı kalmayacaktı. Alelâde *rüyaların* son derece hızlı bir şekilde unutulması bilinen bir gerçektir.

Altıncı delil. Müzikal bir akorda çeşitli notaların titreşimleri nispeten salt oranlardadır. Zihin bilinçsizce titreşimleri saymalı ve bulduğu basitlikten mütevellit hoşnut olmalıdır.

Yanıt. Basit oranlar tarafından üretilen beyin süreci, bunları karşılaştıran bilinçli süreç kadar doğrudan kabul edilebilir olabilir. Bilinçli ya da "bilinçsiz" herhangi bir sayıma gerek yoktur.

Yedinci delil. Her saat teorik yargılarda bulunuyor, duygusal tepkiler veriyor ve açık bir mantıksal gerekçe gösteremediğimiz, ancak belirli öncüllerden iyi çıkarımlar olan pratik eğilimler sergilemekteyiz. Söyleyebileceğimizden daha fazlasını bilmekteyiz. Vardığımız neticeler, gerekçelerini analiz etme gücümüzün ötesindedir. Birbirine eşit iki şeyin birbirine eşit olduğu aksiyomundan habersiz bir çocuk, yine de bunu somut kararlarında hatasız bir şekilde uygulamaya geçirmektedir. Görgüsü olmayan bir kişi, de ***dictum de omni et nullo***'yu idrak edemeyen birisi için soyut terimlerle kullanacaktır. Evimizin nasıl boyandığını, renk tonunun ne olduğunu, mobilyalarımızın deseninin ne olduğunu ya da kapının sağa mı yoksa sola mı, dışarıya mı yoksa içeri mi açıldığını bilinçli olarak nadiren düşünürüz. Halbuki bu şeylerin herhangi birindeki değişikliğin ne kadar da çabuk farkına varmalıyız! En sık açtığınız kapıyı düşünün ve şayet yapabilmekteyseniz, sağa mı sola mı, dışarıya mı içeri mi açıldığını söyleyin. Yine de kapıyı açtığınızda sürgüyü bulmak için elinizi asla yanlış tarafa koymazsınız ya da çekerek açıldığında itmeye çalışmazsınız. Arkadaşınızın adımındaki

hangi özellik tam olarak onun geldiğini anlamanızı sağlamaktadır? Hiç bilinçli olarak "şayet sert bir cisme çarparsam yaralanırım ya da ilerlemem engellenir" fikrini düşündünüz mü? Ve bu fikri belirgin bir şekilde tasarladığınız ya da bilinçli olarak edindiğiniz ve düşündüğünüz için engellerle karşılaşmaktan kaçınmakta mısınız?" [179]

Bilgimizin çoğu her zaman potansiyeldir. Öğrendiklerimizin bütününe uygun olarak hareket ederiz, ancak çok az öğe o anda bilince çıkmaktadır. Ancak bunların birçoğunu istediğimiz zaman hatırlayabilmekteyiz. Gerçekleştirilmemiş ilke ve olguların, potansiyel bilginin fiili düşüncemizle tüm bu işbirliği, bilinçsiz bir durumda muazzam bir fikirler yığınının sürekli var olduğunu, bunların hepsinin bilinçli düşüncemiz üzerinde sürekli bir baskı ve etki uyguladığını ve birçoğunun her zaman ve her an bilinçli hale gelecek şekilde onunla süreklilik içinde olduğunu varsaymazsak, epey anlaşılamazdır.

Yanıt. Bu şekildeki fikirler kümesi hesaba katılamaz. Fakat beyinde her türlü kısa yol mevcuttur, ve bir öncül olacak kadar belirgin bir "fikir" verecek kadar güçlü bir şekilde uyarılmayan süreçler, yine de, eğer fikir var olsaydı, söz konusu fikrin psişik eşlikçisinin bir öncül olacağı sonucu olan sürecin belirlenmesine yardımcı olabilmektedir. Arkadaşımın sesinin belli bir tonu onun bir özelliği olabilmekte ve diğer tonlarıyla birleşerek beynimde onun ismini çağrıştıran bir süreci harekete geçirebilmektedir. Ve yine de, *başlı başına* üst tondan habersiz olabilirim ve o konuşurken bile, orada olup olmadığını söyleyemem. Bu da beni isim fikrine götürmektedir, fakat, bu bende, *üst ton fikrinin* tekabül edeceği türden bir beyinsel süreç yaratmamaktadır. Ve benzer şekilde öğrendiklerimiz de. Öğrendiğimiz her konu beyin içinde ardında bir değişiklik bırakmaktadır ve bu da beynin olaylara eskisi gibi tepki vermesini olanaksız hale getirmektedir. Ve bu farklılığın sonucu, konu hakkında bilinçli bir şekilde düşünüyor olsaydık şayet yapmamız gerektiği gibi, hiçbir fikrimiz olmamasına karşın hareket etme eğilimi olabilmektedir. İsteğe bağlı olarak ikincisinin bilincine varılması da aynı şekilde beynin modifikasyonunun bir sonucu olarak kolayca açıklanabilir. İsteğe bağlı olarak ikincisinin bilincine varılması da aynı şekilde beyindeki değişimin bir sonucu olarak

179 J. E. Maude: "The Unconscious in Education," da "Education"cilt. I. s. 401 (1882).

kolayca izah edilebilmektedir. Bu, Wundt'un ifadesiyle, asıl deneğin bilinçli fikrini ortaya çıkarmak için bir "yatkınlıktır", diğer uyarıcıların ve beyin süreçlerinin fiili bir sonuca dönüştürebileceği bir yatkınlıktır. Fakat böyle bir yatkınlık "bilinçdışı bir fikir" değildir, yalnızca beynin belli başlı traktlarındaki moleküllerin belirli bir şekilde yan yana dizilmesidir.

Sekizinci delil. İçgüdüler, amaçların uygun araçlarla peşinde olması şeklinde, zekânın tezahürleridir, fakat amaçlar öngörülmediğinden ötürü, zekânın bilinçsiz olması gerekmektedir.

Yanıt. Bölüm XXIV, içgüdünün bütün olgularının, duyulara gelen uyaranlarla mekanik olarak deşarj olan sinir sisteminin eylemleri olarak açıklanabileceğini ortaya koyacaktır. Duyu algısında, yalnızca duyuya verilen verilerden bilinçsiz bir çıkarım süreciyle çıkarılan sonuçlar olarak açıklanabilecek bolca sonuca sahibizdir. Retinadaki küçük bir insan görüntüsü bir pigmeye değil, normal boyutta uzakta olan bir adama işaret etmektedir. Belli bir gri parçanın loş ışıkta görülen beyaz bir nesne olduğu neticesine varılmaktadır. Çoğu zaman bu çıkarım yanlış yola sapmamıza sebebiyet vermektedir, örneğin, soluk yeşile karşı soluk gri kırmızı görünür, çünkü tartışmak için yanlış bir dayanaktan yola çıkmaktayız Yeşil bir filmin her şeyin üzerini sardığını düşünmekteyiz ve böyle bir film altında kırmızı bir şeyin gri görüneceğini bildiğimiz için, gri görünümden hatalı bir şekilde kırmızı bir şeyin orada olması gerektiği sonucunu çıkarmaktayız. Bölüm XVIII'de uzay algısı üzerine yaptığımız çalışma, bilinçdışı mantık işlemlerinden kaynaklandığı izah edilen hem gerçek hem de yanıltıcı algılara bolca ek örnek sunulacaktır.

Yanıt. Bu bölüm birçok durumda bu açıklamayı da çürütecektir. Renk ve ışık kontrastı, çıkarımın hiçbir rol oynamadığı, kati şekilde tamamen sansasyonel meselelerdir. Bu Hering[180] tarafından tatmin edici bir şekilde kanıtlanmıştır ve Bölüm XVII'de tekrar ele alınacaktır. Boyut, şekil, mesafe ve benzerlerine ilişkin hızlı yargılarımız en iyi şekilde basit beyinsel çağrışım süreçleri olarak izah edilebilmektedir. Belli başlı duyu izlenimleri doğrudan beyin yollarını harekete geçirmektedir, bu yolların faaliyeti hazır bilinçli algıların doğrudan psişik

180 Zur Lehre vom Lichtsinne (1878).

benzerleridir. Bunu ya doğuştan gelen ya da alışkanlıkla edinilen bir mekanizma ile gerçekleşmektedir. Daha evvelki yazılarında bilinçsiz çıkarımın duyu algısında hayati bir faktör olduğu fikrini herkesten daha fazla moda haline getiren Wundt ve Helmholtz'un, daha sonraki durumlarda görüşlerini değiştirmeyi ve akıl yürütmeye *benzer* sonuçların bilinçsizce gerçekleşen herhangi bir gerçek akıl yürütme süreci olmadan çoğalacağını kabul etmeyi uygun gördükleri belirtilmelidir.[181] Belki de Hartmann'ın ilkelerine yönelik aşırı ve isyankâr uygulamaları onları bu değişikliğe sevk etmiştir. Hikâyedeki denizcinin, ayağını üzengiye kaptıran ata karşı hissettiğini ona karşı hissetmek doğal olacaktır, "Şayet sen bineceksen, ben inmeliyim."

Hartmann, evrenin pusulasını bilinçsiz düşünce ilkesiyle adil bir şekilde çevrelemektedir. Onun için bunu örneklemeyen isimlendirilebilir hiçbir şey bulunmamaktadır. Ancak mantığı o kadar dağınıktır ve en bariz alternatifleri dikkate almaması o kadar noksansızdır ki, argümanlarını detaylı şekilde incelemek zaman kaybı olacaktır. Aynı şey mitolojinin doruk noktasına ulaşan Schopenhauer için de geçerlidir. Örneğin, uzaydaki bir nesnenin görsel algısı, ona göre, hepsi bilinçsiz olan aşağıdaki işlemleri gerçekleştiren akıldan kaynaklanmaktadır. İlk olarak, ters çevrilmiş retina görüntüsünü yakalamaktadır ve bir ön işlem olarak *düz alan* oluşturarak onu sağ tarafa çevirmektedir, daha sonra gözbebeklerinin yakınsama açısından yola çıkarak iki retina görüntüsünün tek bir *nesnenin* izdüşümü olması gerektiğini hesaplamaktadır, üçüncü olarak, üçüncü boyutu yapılandırmaktadır ve bu nesneyi *cisimsel* olarak görmektedir, dördüncü olarak, mesafesini belirlemektedir ve beşinci olarak, bu işlemlerin her birinde ve hepsinde, bilinçsizce hissettiği bazı duyumların yegâne olası *nedeni* olarak bilinçsizce çıkarım yapar vaziyette "yapılandırdığı" şeyin nesnel karakterini elde etmektedir. Bu konuda yorum yapmaya pek de gerek yok gibi görünmekte.[182] Dediğim gibi, bu salt bir mitolojidir. O zaman, bilinçsiz durumdaki fikirlerin varlığını ispatlamak için bu kadar emin bir şekilde başvurulan bu olguların hiçbiri böyle bir şeyi

181 Bkz. undt: Ueber den Einfluss der Philosophie,vb. Antrittsrede (1876), s. 10-11; - Helmholtz: Die Thatsachen in der Wahrnehmung, (1879), s. 27.

182 Bkz. Satz vom Grunde, s. 59-65. Ayrıca F. ZÖllner'in Natur der Kometen, s. 342 vd. ve 425 ile karşılaştırınız.

kanıtlamamaktadır. Bunlar ya bir sonraki anda unutulan bilinçli fikirlerin mevcut olduğunu ya da mantık yürütme sonuçlarına benzer bazı sonuçların, hiçbir fikrin bağlı görünmediği hızlı beyin süreçleri tarafından sonuçlanabileceğini kanıtlamaktadır. Fakat, incelediklerimizden daha az bariz bir şekilde yetersiz olan ve yeni bir tarz cevap gerektiren bir argüman daha ileri sürülebilmektedir.

Onuncu delil. Zihinsel yaşamımızda, sahip olduğumuz öznel bir durumun gerçekten de sandığımızdan farklı bir şey olduğunun keşfi olarak tasvir edilebilecek büyük bir deneyim türü bulunmaktadır. Kendimizi birdenbire yeterince keyif aldığımızı düşündüğümüz bir şeyden sıkılmış ya da sadece hoşlandığımızı hayal ettiğimiz bir kişiye aşık olmuş buluruz. Ya da güdülerimizi kasıtlı olarak analiz eder ve bunların özünde, varlığından pek de kuşku duymadığımız kıskançlıkları ve ihtirasları barındırdığını görürüz. İnsanlara karşı duygularımız, iç gözlemin meydana çıkardığı, kendi bilincinde olmayan mükemmel motivasyon çukurudur. Ve duygularımız da aynı şekilde, bütün gün boyunca alma alışkanlığı içinde olduğumuz duyumlarda sürekli olarak yeni unsurlar keşfetmekteyiz, bu unsurlar da ilk andan itibaren oradaydı, aksi takdirde onları kapsamakta olan duyumları neredeyse benzer olan diğerlerinden ayırt edememeliydik. Unsurlar var olmalıdır, çünkü onları ayırt etmek için kullanırız, fakat bilinçsiz bir durumda var olmalıdırlar, çünkü onları ayırt etmekte tamamen başarısız olmaktayız.[183] Analitik psikoloji ekolünün kitapları bu tür örneklerle doludur. Her bir düşüncesiyle birleşen sayısız çağrışımı kim bilebilir ki? Kim her an çeşitli iç organlarından, kaslarından, kalbinden, salgı bezlerinden, akciğerlerinden vs. gelen tarifsiz duyguları çürütebilir ve bunların bütünlüğü içinde bedensel yaşam duygusunu oluşturabilir? Mesafe, şekil ve büyüklükle ilgili tüm yargılarında içgüdüsel hislerin ve muhtemel kas eforu önerilerinin oynadığı rolün kim bilincindedir? Yalnızca *sahip olduğumuz* bir duyum ile meşgale olduğumuz bir duyum arasındaki farkı da hesaba katın. Dikkat, yeni oluşumlar gibi görünmekte olan sonuçlar sunmaktadır ve yine de ortaya çıkardığı duygular ve duygu unsurları bilinçsiz bir durumda zaten orada olmalıdırlar. Hepimiz sesli ve sessiz ünsüzler olarak adlandırılan, sırasıyla D, B, Z, G, V ve T, P, S, K, F arasındaki farkı *fiiliyatta* bilmekteyiz.

183 Helmholtz'un daha sonra 13. Bölüm'de rastlanacak ifadelerine bakınız.

Ancak nispeten az sayıda kişi, ne olduğuna dikkatleri çekilinceye dek aradaki farkı teorik olarak bilmektedir, sonra da bunu kolayca algılamaktadırlar. Sesliler, sessizlere ek olarak hepsinde aynı olan belirli bir unsurdan başka bir şey değildir. Bu unsur, birlikte söylendikleri gırtlak sesidir, sessizlerde böyle bir eşlik etme bulunmamaktadır. Sesli harfi duyduğumuzda, her iki bileşeninin de gerçekten zihnimizde olması gerekmektedir, Fakat gerçekte ne olduklarının bilincinde olmayız ve dikkat çabası bize iki bileşenini öğretene dek harfi basit bir ses kalitesiz zannetmekteyiz. Çoğu insanın hayatından geçip giden ve hiç alâkadar olmadığı ve sonuç olarak sadece bilinçsiz bir şekilde barındırdığı bir dizi his mevcuttur. Glotisin açılıp kapanması, kulak zarının gerilmesi, yakın görüşe uyum sağlama, burun deliklerinden boğaza geçişi engelleme, kastettiğim şeylerin örnekleridir. Herkes bu hisleri saatte pek çok kez yaşamaktadır, fakat muhtemelen çok az okuyucu az önce kullandığım isimlerle tam anlamıyla hangi hislerin kastedildiğinin bilincindedir. Tüm bu gerçekler ve çok daha fazlası, bir fikrin zihinde tamamen bilinçli bir şekilde var olmasının yanı sıra, bilinçsiz bir şekilde de var olabileceğini ve bu iki şekilde var olan fikrin tartışmasız aynı özdeş fikir olduğunu kesin olarak kanıtlıyor gibi görünmektedir. Bu nedenle, zihinsel yaşamımızdaki *özün sentiri* olduğu ve bir fikrin bilinçli olarak olduğu gibi hissedilmesi gerektiği fikrine dayanan zihin maddeleri teorisine karşı her türlü argüman yerle bir olmaktadır.

İtiraz. Bu gerekçeler kafa karışıklığının bir parçasıdır. Aynı dış gerçekliğe atıfta bulunan iki zihin durumu ya da biri daha sonra diğeri daha önceye atıfta bulunan iki zihin durumu, aynı zihin durumu ya da "fikir" olarak tasvir edilmektedir ve iki baskı halinde yayınlanmaktadır. Ve sonra ikinci baskıda açıkça eksik bulunan nitelikler, ilk baskıda gerçekten varmış, sadece "bilinçsiz" bir şekilde varmış gibi izah edilmektedir. Psikoloji tarihi buna delil sunmasaydı, zeki insanların böylesine bariz bir hatadan dolayı suçlu olabileceğine inanmak zor olurdu. Bazı yazarların psikolojik stoku, bir şey hakkındaki iki düşüncenin neredeyse aynı düşünce *olduğu* ve bu aynı düşüncenin sonraki yansımalarda, ilkinden beri gerçekte ne olduğunun giderek daha fazla *bilincine* varabileceği inancıdır. Fakat bir defa bir fikrin var olduğu anda salt bir *fikre sahip olmak* ile daha sonra *ona dair* her türlü şeyi bilmek arasındaki ayrımı yaptıktan sonra, dahası bir yandan öznel

bir olgu olarak alınan bir zihin durumunun kendisi ile diğer yandan onun bildiği nesnel şey arasındaki ayrımı yaptıktan sonra, labirentten kaçmak hiç de güçlük barındırmamaktadır.

Önce ikinci ayrımı ele alalım, dikkatin meydana çıkardığı duyumlara ve onlardaki yeni özelliklere dayanan bütün argümanlar anında yerle bir olmaktadır. Bu seslere dikkat ettiğimizde ve onları sırasıyla P ve F'den farklı kılan gırtlaksal desteği analiz ettiğimizde, B ve V'nin duyumları, basit bir şekilde alınan B ve V'ninkilerden *farklı duyumlardır. Aynı harfleri* temsil ettikleri ve dolayısıyla *aynı dış gerçeklikleri* ifade ettikleri doğrudur, fakat bunlar farklı zihinsel duygulanımlardır ve kati şekilde çok farklı beyinsel faaliyet süreçlerine tabiidirler. Bir sesin bir bütün olarak pasif bir şekilde alınması ve bu bütünün analizinin istemli bir dikkatle farklı bileşenlere ayrılması gibi birbirinden bu kadar farklı iki zihinsel durumun benzer süreçlerden kaynaklanması gerektiği inanılmazdır. Ve öznel farklılık, birinci olarak adlandırılan durumun "bilinçsiz" bir biçimde ikincisi olmasından ibaret değildir. Bu, mutlak bir psişik farktır, iki farklı ünsüzün meydana getireceği vaziyetler arasındaki farktan bile daha büyüktür. Aynı durum örnek olarak seçilen diğer duyumlar için de geçerlidir. Gırtlağının kapanmasının nasıl bir his olduğunu ilk kez öğrenen kişi, bu keşifle daha önce hiç tecrübe etmediği büsbütün yeni bir psişik değişiklik yaşamaktadır. O, daha evvel devamlı yenilenmekte olan ve aynı gırtlağın doğuştan başlangıç noktasının olduğu bir duyguyu barındırmaktaydı. Ancak bu, "bilinçsiz" halde bulunmakta olan sonraki his değildi, aynı bedensel parçayı, yani gırtlağı dikkate almasına karşın bütünüyle *kendine has* bir histi. İleride göreceğiz ki, aynı gerçeklik sonsuz sayıda psişik durum tarafından idrak edilebilir ki bu durumlar kendi aralarında durmaksızın *tamamen* farklılık teşkil edebilirler, bu nedenle söz konusu gerçekliğe atıfta bulunmaktan vazgeçmezler. Bunların her biri bilinçli bir olgudur, Bunların hiçbiri, var olma anında hissedilen belirli bir var olma biçimi dışında herhangi bir var olma biçimini barındırmamaktadır. Aynı dış gerçekliğe delalet ettiklerinden dolayı, bu nedenle aynı "fikrin" şimdi bilinçli ve şimdi "bilinçsiz" bir aşamadaki pek çok versiyonu olmaları gerektiğini söylemek basitçe anlaşılmaz ve fantastiktir. Bir fikrin içinde bulunabileceği tek bir "aşama" mevcuttur ve bu da tamamen bilinçli bir durumdur. Şayet bu durumda değilse, o zaman

hiç değildir. Onun yerini başka bir şey almaktadır. Bu başka bir durum yalnızca fiziksel bir beyin süreci olabileceği gibi, başka bir bilinçli fikir de olabilmektedir. Bu şeylerden her biri ilk fikirle hemen hemen aynı işlevi görebilmektedir, aynı nesneye atıfta bulunabilmektedir ve düşüncemizin sonucuyla kabaca aynı ilişkide yer alabilmektedir. Ancak bu, psikolojideki mantıksal özdeşlik ilkesini bir kenara atmamız ve dış dünyada ne kadar başarılı olursa olsun, zihnin her halükârda bir şeyin kendisi olmayı bırakmadan her türlü başka şey olabileceği bir yer olduğunu söylememiz için bir sebep değildir.

Şimdi iddia edilen diğer vakaları ve diğer ayrımı, yani zihinsel bir duruma *sahip olmak* ile bu durum *hakkında* her şeyi bilmek arasındaki ayrımı ele alalım. Gerçek burada daha da basit bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Farkında olmadan birkaç haftadır aşık olduğuma karar verdiğimde, daha önce *adlandırmadığım,* ama tamamen bilinçli olan, bilinçli olma biçimi dışında artık hiçbir varlık biçimi olmayan ve şimdi çok daha fazla alevlenmiş duygular beslediğim aynı kişiye karşı bir duygu olmasına ve sürekli olarak ikincisine sevk etmesine ve aynı adla anılacak kadar benzer olmasına rağmen, yine de hiçbir anlamda ikincisiyle özdeş olmayan ve en azından "bilinçsiz" bir şekilde özdeş olmayan bir duruma sadece bir isim vermekteyim. Yine, iç organlarımızdan ve diğer belli belirsiz hissedilen organlarımızdan gelen hisler, (şayet varsa) inervasyon hisleri ve mekânsal kararlarımızda algılayacağımız şeyi bilinçsizce belirlediği varsayılan kas eforu hisleri, tam olarak onları hissettiğimiz şeydir, tamamen belirlenmiş bilinçli durumlardır, diğer bilinçli durumların belirsiz baskıları değildir. Soluk ve zayıf olabilirler, diğer bilinçli durumların kavradığı ve tam olarak adlandırdığı aynı gerçekliklerin çok belirsiz kavrayıcıları olabilmektedirler, diğer durumların bilincinde olduğu gerçeklikteki pek çok şeyin bilincinde olmayabilirler. Ancak bu onları *kendi içlerinde* bir nebze olsun bulanık, belirsiz ya da bilinçsiz yapmaz. Onlar ebediyen var olduklarında hissettikleri gibidirler ve ne fiilen ne de potansiyel olarak kendi soluk benliklerinden başka bir şeyle özdeşleştirilemezler. Zayıf bir duygu, düşünce akışı içinde kendisinden önce ya da sonra gelenlerle ilişkisi içinde geriye dönüp bakılabilir, tasnif edilebilir ve anlaşılabilir. Fakat bir yanda bu durum, diğer yanda ise bu durumla ilgili tüm bu şeyleri bilen daha sonraki ruh hali, kesinlikle aynı özdeş psişik

olgunun biri bilinçli diğeri "bilinçsiz" iki durumu değildir. Düşüncenin kaderi, genel olarak, evvelki fikirlerimizin yerini, aynı gerçeklikleri daha eksiksiz bir şekilde izah eden daha sonraki fikirlerin almasıdır. Fakat daha evvelki ve daha sonraki fikirler, ardı ardına olan pek çok ruh hali bağlamında kendi çeşitli tözsel kimliklerini muhafaza etmektedirler. Aksine inanmak, herhangi bir psikoloji bilimini olanaksız hale getirecektir. Ardı ardına olan fikirlerimiz arasında bulunabilecek tek kimlik, aynı nesnelerle ilgili olarak bilişsel veya temsili işlev benzerlikleridir. Varlığın kimliği diye bir şey yoktur ve inanıyorum ki, bu kitabın geri kalanı boyunca okuyucu, gerçekleri formüle etmenin burada başlayan daha basit yolunun avantajlarından yararlanacaktır.[184]

Böylelikle, zihinsel bir olgunun aynı anda iki şey olabileceği ve örneğin mavilik ya da nefret gibi tek bir duygu gibi görünen şeyin gerçekte ve "bilinçsizce" maviliği ya da nefreti hiç andırmayan on bin temel duygu olabileceği fikrinin anlaşılmazlığını saptamakla kalmayıp,

184 Bu metin, Profesör Lipps'in Grundtatsachen des Seelenlebens (1883) adlı kitabı elime geçmeden önce yazılmıştır. Bu kitabın III. bölümünde bilinçdışı düşünce kavramı şimdiye kadar aldığı en açık ve en araştırıcı eleştiriye tabi tutulmuştur, (aynı metinde) Bazı bölümler benim yazdıklarıma ***o kadar*** benziyor ki, bunları bir notta alıntılamam gerekmektedir. Karanlık ve berraklığın, eksiklik ve tamlığın bir ruh hali ile ilgili olmadığını ispatladıktan sonra, zira her ruh halinin tam olarak ne ise o olması ve başka bir şey olmaması gerekmektedir, aynı zamanda ruh hallerinin az ya da çok belli belirsiz, az ya da çok açık bir şekilde temsil ettikleri nesneleri temsil etme biçimiyle ilgilidir. Lipps, dikkatin daha açık hale getirdiği söylenen duyumların durumunu ele alır. Bir nesne algılıyorum," diyor, "şimdi gün ışığında ve yine gece. Gündüz algısının içeriğini a ve akşam algısının içeriğini ***a1*** olarak adlandırın. Muhtemelen ***a*** ve ***a1*** arasında önemli bir fark olacaktır. ***a***'nın renkleri çeşitli ve yoğun olacak ve birbirleriyle keskin bir şekilde sınırlanacaktır. ***a1***'dekiler daha az parlak ve daha az güçlü kontrastlı olacak, ortak bir gri veya kahverengiye yaklaşacak ve birbirlerine daha fazla karışacaktır. Fakat, her iki algı da bu haliyle tamamen belirlenmiş ve diğerlerinden farklıdır. Gözümün önünde ***a1***'in renkleri, ***a***'nın renklerinin parlak ve keskin sınırlı göründüğünden ne daha fazla ne de daha az kesin bir şekilde karanlık ve bulanık görünmektedir. Ama şimdi biliyorum ya da bildiğime inanıyorum ki, yegane ve aynı gerçek A Nesnesi hem ***a***'ya hem de ***a1***'e tekabül etmektedir. Dahası, ***a***'nın A'yı ***a1***'den daha iyi temsil ettiğine ikna oldum. Bununla birlikte, kanaatime tek doğru ifadesi olan bu ifadeyi vermek ve bilincin içeriği ile gerçek nesneyi, temsili ve ne anlama geldiğini birbirinden ayrı tutmak yerine, gerçek nesneyi bilincin içeriğinin yerine koymaktayım ve deneyimden sanki tek ve aynı nesneden (yani gizlice tanıtılan gerçek nesneden) oluşuyormuş gibi bahsetmekteyim, bu da bilincimin içeriğini iki kez, bir kez açık ve net, diğer kez belirsiz ve muğlak bir şekilde oluşturmaktadır. Şimdi A'nın daha farklı ve daha az farklı bir bilincinden söz etmekteyim , oysa sadece iki *bilinçten* söz etmekte haklıyım, *a* ve *a1*, *kendi içlerinde* eşit derecede farklı, ancak varsayılan dış nesne A'nın farklı derecelerde farklılığa tekabül ettiği nesnelerdir." (S.38-9)

aynı zamanda gözlemlenen tüm olguları başka şekillerde ifade edebileceğimizi de görmekteyiz. Ancak zihin maddesi teorisi, her ne kadar çürütülmüş olsa da, öldürülmediğinden emin olabilmekteyiz. Şayet bilinci tek hücreli mikroskobik canlılara atfediyorsak, o zaman tek hücreliler de bilince sahip olabilir ve analoji bize bilinci beynin her biri ayrı ayrı alınmış çeşitli hücrelerine atfettirmelidir. Ve bu ayrı hücre bilincinin çeşitli dozlarını bir araya getirerek, düşünceyi büyük ya da küçük miktarlarda ölçülebilen, istenildiği zaman artırılıp çıkarılabilen ve balyalanabilen bir tür madde ya da malzeme olarak inceleyebilseydi, psikolog için ne büyük bir kolaylık olurdu! Tasvir ettiği ardışık zihinsel durumları sentetik olarak yapılandırmasına müsaade edilmesi adına kaçınılmaz bir arzu duymaktadır. Zihin-madde teorisi bu yapının oluşturulmasına o kadar kolay meydan vermektedir ki, "insanın ele geçirilemez zihninin" gelecekte bu teoriyi yeniden ayakları üzerine oturtmak ve bir tür makul çalışma düzenine sokmak için büyük bir azim ve beceri vakfedeceği kesin görünmektedir. Bu nedenle bu bölümü, mevcut haliyle koynu çevreleyen diğer güçlükleri ele alarak neticelendireceğim.

ZİHİN VE BEYİN ARASINDAKİ BAĞLANTIYI İFADE ETMENİN ZORLUĞU

Hatırlanacağı üzere, birbirini izleyen bilinçli birimlerin müzikal perde duygusu ile bütünleşmesi teorisini eleştirirken, maddi değişim yayılımları sinir sisteminde yükseldikçe, hava darbelerinin daha basit ve daha basit bir tür fiziksel etkiye dönüşmesi şeklinde bir bütünleşme olduğunda karar kıldık. Nihayet, demiştik ki, hemisferik korteksin işitsel merkezlerinde, *bir bütün olarak* müzikal perde duygusunun doğrudan tekabül ettiği basit ve büyük bir süreç ortaya çıkmaktadır. Daha önce, beyindeki işlevlerin lokalizasyonunu tartışırken, bilincin bu organdan geçen inervasyon akışını beraberinde getirdiğini ve akımların karakterine göre nitelik değiştirdiğini, esas olarak oksipital loblar çok etkilenmişse görülen şeylerin, eylem temporal loblarda odaklanmışsa duyulan şeylerin, vb. olduğunu söylemiştim ve bunun gibi muğlak bir formülün, fizyolojinin gerçek halinde güvenli bir şekilde riske atılabileceği kadar olduğunu eklemiştim. Zihinsel sağırlık ve körlük, işitsel ve optik afazi olguları, belirli düşüncelerin oluşması

için tüm beynin birlikte hareket etmesi gerektiğini bize göstermektedir. Kendisi parçalardan oluşmayan bütünsel bir şey olan bilinç, o anda her ne olursa olsun beynin tüm faaliyetine "tekabül etmektedir". Bu, zihin ve beyin arasındaki ilişkiyi ifade etmenin bir yoludur ve kitabın geri kalanında bundan caymayacağım, çünkü hiçbir hipotez olmaksızın çıplak olgusal gerçeği ifade etmektedir ve fikirlerin bir arada olduğu teorisine bağlandığını görmüş olduğumuz gibi hiçbir mantıksal itiraza maruz kalmamaktadır.

Bununla birlikte, düşüncelerimiz ve beynimiz arasındaki salt ampirik bir uyum yasası olarak belirsiz, pozitivist ya da bilimsel bir şekilde ele alındığı takdirde bu denli itiraz edilemez olan bu formül, onunla daha yakın ya da nihai bir şeyi temsil ettiğini varsayarsak, tamamen parçalara ayrılmaktadır. Düşünce ve beyin arasındaki ilişkilerin incelenmesindeki nihai sorunların en önemlisi, bu kadar farklı şeylerin neden ve nasıl birbirine bağlı olduğunu anlamaktır. Fakat bu sorun çözülmeden evvel (eğer çözülürse), öncelikle çözülmesi gereken daha az nihai bir sorun bulunmaktadır. Düşünce ve beyin arasındaki bağlantı izah edilebilmeden evvel, hiç olmazsa temel bir biçimde ifade edilmelidir ve bunu ifade etmenin büyük zorlukları mevcuttur. Bunu temel bir biçimde ifade edebilmek için, en aşağı terimlerine indirgemek ve hangi zihinsel olgu ile hangi beyinsel olgunun, deyim yerindeyse, hali hazırda yan yana olduğunu bilmek gerekmektedir. Varlığı doğrudan bir beyin olgusuna dayanan minimal zihinsel olguyu bulmamız gerekmektedir, Ve benzer şekilde, zihinsel bir karşılığı olacak minimal beyin olayını bulmamız gerekmektedir. Bu şekilde bulunan zihinsel ve fiziksel minimumlar arasında, şayet elimizde bulunsaydı, ifadesi temel psiko-fiziksel yasa olacak olan dolaysız bir ilişki olacaktır. Bizim formülümüz psişik atomların anlaşılmazlığından, *tüm* düşünceyi (karmaşık bir nesnenin dahi) *zihinsel tarafta ele aldığı minimum olarak* alıp savuşturmaktadır. Fakat beyin sürecinin tamamını maddi taraftaki minimal olgu olarak ele aldığında, neredeyse onun kadar vahim başka zorluklarla da karşılaşmaktadır.

İlk olarak, bazı eleştirmenlerin ısrarla üzerinde duracağı analojileri, yani toplam beyin sürecinin bileşimi ile düşünce *nesnesinin* bileşimi arasındaki analojileri göz ardı etmektedir. Toplam beyin süreci

parçalardan, görme, işitme, hissetme ve diğer merkezlerdeki eşzamanlı süreçlerden oluşmaktadır. Düşünülen nesne de parçalardan oluşmaktadır, bunların bazıları görülür, bazıları işitilir, bazıları da dokunma ve kas manipülasyonuyla algılanmaktadır. "O halde" diyecektir bu eleştirmenler, "düşüncenin kendisi, her biri nesnenin bir parçasının ve beyin sürecinin bir parçasının karşılığı olan parçalardan nasıl oluşmasın?" Meseleye bu şekilde bakılması o kadar doğaldır ki, bu bakış açısı tüm psikolojik sistemler arasında en gelişkin olanı olan Lockeçu fikirler ekolünün doğmasına sebebiyet vermiştir ki, zihin-madde teorisi bu ekolün nihai ve en ustaca dalından başka bir şey değildir.

İkinci zorluk ise daha derindir. "Tüm beyin süreci" fiziksel bir olgu değildir. Bu, bakmakta olan bir zihne çok sayıda fiziksel olgunun tezahür etmesidir. "Tüm beyin", belirli konumlarda düzenlenmiş milyonlarca molekülün duyularımızı etkileyebilecek ismimizden başka bir şey değildir. Parçacıklar ya da mekanik felsefenin ilkelerine göre, tek gerçeklik ayrı moleküller ya da azami hücrelerdir. Bunların bir "beyin" içinde bir araya gelmesi popüler söylemin bir kurgusudur. Böyle bir kurgu, herhangi bir psişik durumun nesnel olarak gerçek karşılığı olarak hizmet edememektedir. Sadece hakiki fiziksel bir gerçek buna hizmet edebilir. Fakat moleküler olgu, şayet temel bir psiko fizik yasası barındıracaksak, zihin-madde teorisi gibi bir şeye doğru geri itildiğimiz tek gerçek fiziksel olgudur, zira "beynin" bir unsuru olan moleküler olgu, doğal olarak toplam düşüncelere değil, düşüncenin içindeki unsurlara tekabül ediyor gibi görünecektir.

Ne yapmamız gerekiyor? Pek çok kişi bu noktada Bilinemez'in gizemini kutlayarak ve şaşkınlıklarımızın nihai sorumluluğunu üstlenecek böyle bir ilkeye sahip olduğumuz için hissetmemiz gereken "huşu" ile ferahlayacaktır. Diğerleri, başladığımız şeylerin sonlu ve bölücü görüşünün sonunda çelişkilerini geliştirdiğini ve bizi diyalektik olarak yukarıya, tutarsızlıkların sorun olmaktan çıktığı ve mantığın huzura kavuştuğu bir "yüksek senteze" götürmek üzere olduğunu düşünerek sevinirlerdi. Bünyesel bir hata olabilir ama düşünsel hüsranı lüks haline getirmeye yönelik bu tür araçlar beni avutmamaktadır. Onlar sadece ruhani kloroformdur. En iyisi uçurumun kenarında yaşamak, en iyisi sırayı sonsuza dek yiyip bitirmek!

MALZEME - MONAD TEORİSİ

Yapılacak en mantıklı şey, dikkate almadığımız alternatif bir varsayım olan üçüncü bir olasılık olabileceğinden şüphelenmektir. Şimdi alternatif bir varsayım daha var, üstelik felsefe tarihinde sıkça ortaya atılmış ve mantıksal itirazlardan bizim tartıştığımız görüşlerin her ikisinden de daha az hür olan bir varsayım. Bu *polizoizm ya da çoklu monadizm teorisi* olarak da adlandırılabilmektedir ve meseleyi şu şekilde ele almaktadır:

Her beyin hücresi, başka hiçbir hücrenin hususunda hiçbir şey bilmediği kendi tekil bilincini barındırmaktadır, tüm bireysel bilinçler birbirlerine karşı "atılabilirdir". Bununla birlikte, hücreler arasında bilincimizin bağlı olduğu merkezi ya da kati bir hücre bulunmaktadır. Fakat diğer tüm hücrelerdeki hadiseler bu kavis hücresini fiziksel olarak etkilemektedir ve bu diğer hücrelerin onun üzerinde ortak etkiler doğurarak "birleştikleri" söylenebilmektedir. Aslında kavis-hücre, o olmadan bir dizi şeyin kaynaşmasının ya da bütünleşmesinin mümkün olmadığını gördüğümüz "dış ortamlardan" biridir. Böylece kemer hücresinin fiziksel değişiklikleri, diğer her hücrenin üretiminde pay sahibi olduğu bir dizi sonuç doğurmaktadır, öyle ki, diğer her hücrenin burada betimlendiği söylenebilmektedir. Ve benzer şekilde, bu fiziksel değişikliklerin bilinçli bağlantıları bir dizi düşünce ya da duygu oluşturmaktadır, bunların her biri özü itibarıyla bütünsel ve bileşik olmayan psişik bir şeydir, fakat her biri (bilişsel işlevini yerine getirirken) merkezi hücreyi değiştirmeye yardımcı olan diğer hücrelerin sayısıyla orantılı olarak çok sayıda ve karmaşık ŞEYLERİN farkında olabilmektedir. Bu tür bir anlayışla, diğer iki teoriyi çevrelediğini gördüğümüz iç çelişkilerin hiçbirine maruz kalınmamaktadır. Bir yanda izah edilmesi gereken psişik birimlerin anlaşılmaz bir şekilde kendi kendine birleşmesi bulunmamaktadır. Diğer yandan, gözlem altındaki bilinç akışının fiziksel karşılığı olarak, gerçekten fizyolojik bir olgu olarak var olmayan bir "toplam beyin faaliyeti" incelenmemelidir. Fakat, bu avantajları dengelemek için fizyolojik zorluklar ve imkânsızlıklar bulunmaktadır. Beyinde, tüm sistemin kilit taşı ya da ağırlık merkezi gibi görünecek kadar anatomik ya da işlevsel üstünlüğe sahip bir hücre ya da hücre grubu mevcut değildir. Ve böyle bir hücre olsaydı bile, çoklu monadizm teorisinin, düşüncenin katılığı içinde, onu durdurmaya ve

bir birim olarak ele almaya hakkı olmazdı. Hücre, maddi olarak düşünüldüğünde, toplam beynin bir birim olmasından daha fazla bir birim değildir. Tıpkı beynin hücreler ve liflerden oluşan bir bileşik olması gibi o da moleküllerden oluşan bir bileşiktir. Genel geçer fiziksel teorilere göre moleküller de atomların bileşikleridir. Bu nedenle söz konusu teori, radikal bir şekilde uygulandığı takdirde, temel ve indirgenemez psiko-fiziksel çift olarak hücre ve onun bilincini değil, ilksel ve ebedi atom ve onun bilincini ortaya koymak zorundadır. Leibnitzci monadizme geri döndük ve böylece fizyolojiyi arkamızda bırakıp deneyim ve doğrulamanın erişemeyeceği alanlara giriştik ve doktrinimiz, kendi içerisinde çelişkili olmasa da, o kadar uzak ve gerçek dışı hale gelir ki, neredeyse öyleymiş gibi vahimdir. Yalnızca spekülatif zihinler bununla ilgilenecektir ve gidişatından psikoloji değil metafizik sorumlu olacaktır. Leibnitz, Herbart ve Lotze'nin himayelerine aldıkları bir teorinin başarılı bir kariyere sahip olabileceği bir olasılık olarak kabul edilmelidir.

RUH- KURAM

Ancak bu benim son sözüm mü? Asla. Birçok okuyucu son birkaç sayfadır kendi kendine söyleniyordur. ""Neden zavallı adam ***Ruh'u*** söyleyip bu işi bitirmiyor?" Ruhçuluk karşıtı eğitim ve eğilimlere sahip diğer okuyucular, ileri düzey düşünürler ya da popüler evrimciler, bu kadar fizyolojik bir düşünce silsilesinin sonunda bu kadar hor görülen kelimenin karşılarına pat diye çıkmasına belki biraz şaşıracaklardır. Ancak bariz gerçek şudur ki, bir "kati hücre" ya da bir "archmonad" için ileri sürülen tüm argümanlar, aynı zamanda skolastik psikoloji ve sağduyunun her zaman inandığı o iyi bilinen ruhani özne için de ileri sürülen argümanlardır. Güçlüklerimizin olası bir çözümü olarak bu konuyu daha önce gündeme getirmeyip bu kadar lafı gevelememin tek sebebi, bu yöntemle belki de bu materyalist zihinlerden bazılarını spiritüalist pozisyonun mantıksal saygınlığını daha güçlü bir şekilde hissetmeye zorlayabilmekti. Gerçek şu ki, bu büyük geleneksel inanç öğelerinden herhangi birini hor görmeye kimsenin gücü yetmemektedir. Farkında olalım ya da olmayalım, her zaman olumlu ya da olumsuz nedenler bizi kendi yönlerine doğru sürüklemektedir. Şayet evrende Ruhlar gibi varlıklar varsa, sinir merkezlerinde meydana

gelen çeşitli olaylardan etkilenmeleri mümkündür. Apaçık bir anda tüm beynin durumuna kendi içsel değişiklikleriyle yanıt verebilirler. Bu durum değişiklikleri, bilinç darbeleri, az ya da çok sayıda, basit ya da karmaşık nesnelerin bilişselliği olabilmektedir. Dolayısıyla ruh, (daha önceki ifadelerimizi kullanırsak) çok çeşitli beyin süreçlerinin *etkilerini birleştirdiği* bir araç olacaktır. Bunu herhangi bir molekülün ya da beyin hücresinin "içsel yönü" olarak düşünmek zorunda kalmayarak, bu fizyolojik olanaksızlıktan sıyrılmaktayız, Bilincin nabız atışları en başından itibaren tek ve bütünsel olduğu için, ayrı ayrı var olan ve daha sonra kendi başlarına "birleşen" duygular varsaymanın saçmalığından sıyrılmaktayız, bu teoriye göre özerklik, beyin dünyasında, birlik ise ruh dünyasındadır. Ve bize musallat olmaya devam eden tek sorun, bir tür dünyanın ya da var olan şeyin bir diğerini nasıl etkileyebildiğini ya da etkileyebileceğini anlamaya yönelik metafiziksel bir sorundur. Ancak bu sorun, her iki dünyanın içinde de var olduğundan ve ne fiziksel olasılıksızlık ne de mantıksal çelişki içerdiğinden, nispeten ufaktır.

Bu yüzden, beyin durumlarından gizemli bir şekilde etkilenen ve onları kendi bilinçli duygulanımlarıyla yanıtlayan bir ruh varsaymanın, henüz ulaşabildiğimiz kadarıyla bana en az mantıksal direnç çizgisi gibi göründüğünü itiraf etmekteyim. Şayet hiçbir şeyi tam anlamıyla *izah etmiyorsa*, her halükarda zihin-madde ya da maddi-monad bir inançtan daha az itiraz edilebilir vaziyettedir. *Bununla birlikte, apaçık* OLGU, *zihinsel tarafta tüm beyin sürecine uygun olan* HALİ HAZIRDA BİLİNEN *şey, ruhun kendisi değil, bilinç durumudur.* Ruha en çok inananların çoğu, onu yalnızca durumlarını tecrübe ederek bir çıkarım bağlamında bildiğimizi kabul etmektedir. Buna göre, 10. Bölüm'de bu konuya tekrar dönmeli ve *kendimize, sonuçta, bilinç durumlarının birbirini izlemesi ile toplam beyin süreçlerinin birbirini izlemesi arasında terim terim boş ve doğrudan bir tekabüliyetin saptanmasının en basit psiko-fizik formül ve doğrulanabilir yasalarla yetinen ve yalnızca açık olmayı ve güvenli olmayan hipotezlerden kaçınmayı amaçlayan bir psikolojinin son sözü olup olmadığını sormamız gerekmektedir.* Ampirik paralelliğin bu şekilde kabul edilmesi en akıllıca yol olarak görünecektir. Buna bağlı kalarak psikolojimiz pozitivist ve metafizik dışı kalacaktır ve burası kati şekilde sadece geçici bir menzil yeri olmasına

ve her şeyin bir gün daha ayrıntılı bir şekilde düşünülmesi gerekmesine karşın, bu kitapta orada kalacağız ve tıpkı zihin tozunu reddettiğimiz gibi, ruhu da hesaba katmayacağız. Spiritüalist okuyucu yine de isterse ruha inanabilmektedir, pozitivist olan birisi pozitivizminin ifadesine bir gizem katmak istediğinde, doğanın akıl almaz tasarımlarında bizi çamur ve alevden, beyin ve zihinden karıştırdığını, bu iki şeyin kuşkusuz birbirine bağlı olduğunu ve birbirinin varlığını belirlediğini söylemeyi sürdürebilmekte, fakat bunun nasıl ve neden olduğunu hiçbir fani bilememektedir.

7. BÖLÜM

PSİKOLOJİNİN YÖNTEMLERİ VE TUZAKLARI

Artık konumuzun fizyolojik ön hazırlıklarını tamamladık ve kalan bölümlerde, şimdiye kadar beyinsel koşullarını ve ortaklarını ele aldığımız ruhsal durumların kendilerini incelemeliyiz. Fakat beynin ötesinde, beyin durumlarının kendilerinin "tekabül ettiği" bir dış dünya bulunmaktadır. Daha fazla ilerlemeden evvel, zihnin bu daha kapsamlı fiziksel olgu alanıyla ilişkisi hakkında bir şeyler söylemek iyi olacaktır.

PSİKOLOJİ TABİİ BİR BİLİMDİR

Yani, psikoloğun incelediği zihin, gerçek bir mekânın ve gerçek bir zamanın belirli bölümlerinde yaşayan farklı bireylerin zihnidir. Başka herhangi bir zihin türüyle, mutlak Zekâyla, belirli bir bedene bağlı olmayan Zihinle veya zamanın akışına tabi olmayan Zihinle, psikoloğun böyle bir şeyle alakası yoktur. Onun ağzında "zihin", *zihinler* için sadece bir sınıf ismidir. Onun daha makul araştırması, kendini mutlak Zekâ'ya adamış bir filozofun kullanabileceği aslında genellemelerle neticelenirse şayet ne mutlu.

O halde psikolog adına, incelediği zihinler, başka *nesnelerden* oluşan bir dünyadaki nesnelerdir. Kendi zihnini iç gözlemsel olarak analiz ettiğinde ve orada ne bulduğunu anlattığında bile, bundan nesnel bir şekilde bahsetmektedir. Örneğin, belirli koşullar altında gri rengin kendisine yeşil göründüğünü söylemekte ve bu görünümü bir yanılsama olarak adlandırmaktadır. Bu, iki nesneyi, koşullar altında görülen gerçek bir rengi ve onu temsil ettiğine inandığı zihinsel bir algıyı karşılaştırdığı ve aralarındaki ilişkinin belirli bir türde olduğunu beyan ettiği manasına gelmektedir. Bu eleştirel yargıyı verirken psikolog, eleştirdiği algının olduğu kadar renginin de dışında durmaktadır. İkisi de onun nesneleridir. Ve şayet kendi bilinçli durumları üzerine düşündüğünde bu onun için doğruysa, başkalarınınkini incelediğinde

bu ne kadar da doğrudur ! Kant'tan bu yana Alman felsefesinde ***Erkenntnisstheorie***, yani bilgi yetisinin eleştirisi kelimesi büyük bir rol oynamaktadır. Şimdi psikolog zorunlu olarak böyle bir ***Erkenntnisstheoretiker*** haline gelmektedir. Fakat onun teorize ettiği bilgi, Kant'ın eleştirdiği gibi bilginin yalın işlevi değildir, o bilgi olasılığını *überhaupt* olarak sorgulamamaktadır. Bunun mümkün olduğunu varsaymaktadır, konuştuğu anda kendi içindeki varlığından şüphe etmemektedir. Eleştirdiği bilgi, belirli insanların kendilerini çevreleyen belirli şeyler hususundaki bilgidir. Bunu, zaman zaman, *kendi* sorgulanmamış bilgisinin ışığında, doğru ya da yanlış olarak bildirebilir ve bunun bir ya da diğerine dönüşmesinin nedenlerini tasarlayabilmektedir.

Doğa bilimlerinin bu bakış açısının en baştan anlaşılması son derece önemlidir. Aksi takdirde, psikologdan gerçekleştirmesi beklenenden daha fazlası talep edilebilir. Bir şema, Psikolojinin varsayımlarının ne olması gerektiğini daha emin adamlarla ortaya koyacaktır:

1	2	3	4
Psikolog	İncelenen Fikir	Fikrin Nesnesi	Psikoloğun Gerçekliği

Bu dört sütun psikolojinin indirgenemez verilerini içerir. No.1, psikolog, birlikte toplam nesnesini oluşturan No. 2, 3 ve 4'ün gerçekler olduğuna inanmaktadır ve bunları ve karşılıklı ilişkilerini, bunları nasıl rapor edebileceği muammasıyla kafasını kurcalamadan elinden geldiğince doğru bir şekilde rapor etmektedir. Bu tarz *nihai* muammalar hususunda, temelde kendisiyle tamamen aynı varsayımlarda bulunan coğrafyacı, kimyager ya da botanikçiden daha fazla sorun yaşamasına gerek yoktur.[185]

Psikoloğun, nesnel olguların olduğu kadar öznel olguların da raporcusu olma şeklindeki kendine özgü bakış açısı nedeniyle maruz kaldığı belli başlı yanılgılardan şimdi bahsetmemiz gerekir. Fakat söz konusu gerçeklerin ne olduğunu saptamak amacıyla kullandığı yöntemleri değerlendirmeden olmaz.

185 Psikoloji ve Genel Felsefe arasındaki ilişki hakkında bkz: G. C. Robertson, 'Mind', cilt VIII. s. 1 ve J. Ward, a.g.e., s. 153; J. Dewey, a.g.e., cilt IX. s. 1

Her şeyden önce ve her zaman itimat etmemiz gereken şey İçgözlemsel Gözlemdir. İç gözlem kelimesinin tanımlanmasına pek gerek yoktur, manası şudur, elbette kendi zihnimize bakmak ve orada keşfettiklerimizi rapor etmek. *Herkes orada bilinç durumlarını keşfettiğimiz konusunda hemfikirdir.* Bildiğim kadarıyla, bu tür durumların varlığından, başka açılardan ne kadar kuşkucu olursa olsun, hiçbir eleştirmen tarafından kuşku duyulmamıştır. Bir tür *düşünceye* sahip olmamız, diğer olgularının çoğu bir zamanlar felsefi kuşkunun soluğunda sarsılmış olan bir dünyadaki en *sağlam* şeydir. Tüm insanlar kendilerini düşünürken hissettiklerine ve zihinsel durumu içsel bir faaliyet ya da tutku olarak, bilişsel olarak ilgilenebileceği tüm nesnelerden ayırdıklarına tereddütsüz inanırlar. *Bu inancı Psikolojinin tüm önermelerinin en temeli olarak saymaktayım* ve kesinliği hakkındaki tüm ilginç sorgulamaları bu kitabın kapsamı için fazla metafizik olduğu gerekçesiyle bir kenara bırakmaktayım.

Bir Terimlendirme Sorunu. Bütün bilinç durumlarını, özel niteliklerinden veya bilişsel işlevlerinden ayrı olarak, yalnızca bu halleriyle tanımlayabileceğimiz genel bir terimi barındırmamız gerekmektedir. Ne yazık ki kullanılan terimlerin çoğunun ciddi itirazları bulunmaktadır. "Ruh hali", "bilinç durumu", "bilinçli değişiklik" gibi ifadeler güçtür ve benzer fiilleri bulunmamaktadır. Aynı şey "öznel durum" için de geçerlidir. "Hissetmek" hem aktif hem de nötr olan "hissetmek" fiiline ve onu son derece kullanışlı kılan "hissederek", "hissedilen", "hissedilenlik" vb. gibi türevlerini barındırmaktadır. Ancak öte yandan, genel anlamının yanı sıra özel anlamları da bulunmaktadır, bazen hazzı ve acıyı ifade etmektedir, bazen de *düşüncenin* aksine "*duyum*" ile eşanlamlıdır. Oysa biz bir terimin duyum ve düşünceyi kayıtsızca kapsaması isteğindeyiz. Üstelik "hissetme", platonlaştırıcı düşünürlerin kalbinde çok aşağılayıcı bir dizi çıkarım edinmiştir. Felsefede karşılıklı anlayışın önündeki en büyük engellerden biri kelimelerin özgü nitelikteki ve kötüleyici nitelikteki şekilde kullanılması olduğu için, mümkün mertebe her zaman tarafsız terimler tercih edilmelidir. *Psikoz* kelimesi Bay Huxley tarafından öne sürülmüştür. *Nevroz* (aynı yazar tarafından ilgili sinir sürecine verilen isim) ile ilişkili olma avantajına sahiptir ve ayrıca tekniktir ve kısmi imalardan mahrumdur. Fakat

kendisine tabi bir fiil veya başka bir dil bilgisi şekli bulunmamaktadır. "Ruhun duygulanımı", "egonun değişikliği" ifadeleri, "bilinç durumu" gibi kullanışsız ifadelerdir ve açıkça tartışılmadan ve onaylanmadan evvel terminolojide somutlaştırmanın iyi olmayacağı teorileri dolaylı olarak ileri sürmektedirler. "İdea" iyi ve muğlak bir nötr kelimedir ve Locke tarafından en geniş kapsamlı şekilde kullanılmıştır fakat onun otoritesine karşın, bedensel duyumları kapsayacak şekilde dilde kendisini uygun hale getirmemiştir. "Hissetmek" gibi aşağılayıcı bir çağrışımı bulunmamaktadır ve zihinsel yaşamın özü olduğunu yakında göreceğimiz bilişin (ya da zihinsel durumun kendisinden başka bir nesneye atıfta bulunmanın) her yerde var olduğunu anında akla getirmektedir. Fakat "diş ağrısı düşüncesi" ifadesi okuyucuya mevcut ağrının kendisini aklına getirebilir mi? Bu pek mümkün değildir ve bu yüzden, şayet yol kat etmek istiyorsak, Hume'un "etki ve fikir' veya Hamilton'un "sunum ve betimleme" veya alelade "duygu ve düşünce" gibi bazı terim *çiftlerine* geri dönüş yapmak zorunda kalacağız gibi görünmekte. Bu ikilemde kati bir seçimde bulunamayız, fakat bağlamın uygunluğuna göre, bahsedilen eşanlamlılardan bazen birini, bazen diğerini kullanmak zorundayız. *Benim kendi yanlılığım DUYGU ya da DÜŞÜNCE'den yanadır.* Muhtemelen her iki kelimeyi de normalden daha kapsamlı bir anlamda kullanacağım ve alışılmadık anlamlarıyla iki sınıf okuyucuyu dönüşümlü şekilde şaşırtacağım, fakat bağlantı, türlerine bakılmaksızın genel olarak ruhsal durumların kastedildiğini açıkça ortaya koyarsa, bunun hiçbir zararı olmaz ve hatta bir miktar faydası bile olabilmektedir.[186]

İç gözlemin hatası bir tartışma konusu haline getirilmiştir. İlerlemeden önce bu noktada bazı sabit fikirler edinmek mühimdir. En yaygın spiritüalist görüş, zihinsel yaşamın Ruhunun ya da *Öznesinin* doğrudan bilgiye erişilemeyen metafizik bir varlık olduğu ve düşünerek farkına vardığımız çeşitli zihinsel durumların ve işlemlerin, görme ya da işitmenin bize maddenin kendisi hakkında doğrudan bilgi vermesinden daha fazla, gerçek faili kendi içinde bulmayan bir iç duyunun nesneleri olduğudur. Bu bakış açısına göre, iç gözlem elbette Ruhun *olgularından* daha fazlasını ortaya koyma konusunda yetersizdir. Fakat o zaman bile soru şu, Olguların kendilerini ne kadar iyi bilebilmektedir?

186 Mill'in Logic adlı eserindeki bazı ifadeleri karşılaştırın, kitap. I. bölüm. III. s. 2, 3.

Bazı yazarlar bu alanda ün elde etmektedirler ve bunun için bir tür kusursuzluk iddia etmektedirler. Böylece Ueberweg, "Zihinsel bir imge bu haliyle kavrayışımın nesnesi olduğu zaman, onun bilincimdeki (bendeki) varlığını bilincim dışındaki (kendindeki) varlığından ayırt etmeye çalışmanın bir manası bulunmamaktadır. Çünkü bu durumda kavranan nesne, dışsal algının nesneleri gibi bilincimin dışında kendi içinde bile var olmayan bir nesnedir. O yalnızca benim içimde bulunmaktadır."[187] der.

Ve Brentano, "İçsel olarak kavranan olgular kendi içlerinde doğrudur. Anlaşılan deliller bir güvence olduğu için gerçekte de öyle tezahür etmektedirler. O halde, Psikolojinin fiziksel bilimler karşısındaki büyük üstünlüğünün bu noktada ortaya çıktığını kim yadsıyabilmektedir?" der.

Ve tekrar, Hiç kimse kendisinde algıladığı psişik durumun algıladığı gibi olup olmadığından kuşku duyamamaktadır. Her kim bundan şüphe ederse, bilgiye saldırmak için her sabit noktayı yok ederek kendini yok eden o nihai şüpheye ulaşmaktadır."[188] Diğerleri ise tam tersi bir uçta yer almış ve kendi zihnimize dair hiçbir içgözlemsel bilişe sahip olamayacağımızı savunmuşlardır. Auguste Comte'un bu konudaki bir konuşması neredeyse klasik olacak kadar sık alıntılanmıştır, bu yüzden de burada buna atıfta bulunulması kaçınılmaz görünmektedir.

Filozoflar, diyor Comte[189] "bu son günlerde, çok eşsiz bir incelikle, biri dışsal, diğeri içsel olmak üzere eşit öneme sahip iki tür gözlemi ayırt edebildiklerini hayal ettiler; ikincisi sadece entelektüel olguların incelenmesine yönelikti. Kendimi, zihnin bu sözde doğrudan niyetinin kendi başına salt bir hata olduğunu açıkça kanıtlayan temel hususa parmak basmakla sınırlandırmaktayım. Aslında insan zihninin, yenilmez bir zorunlulukla, kendi özel durumları dışındaki tüm olguları doğrudan gözlemleyebileceği aşikardır. Bunların gözlemi kim tarafından yapılacaktır? Bir insanın kendisini canlandıran *tutkularla* ilgili olarak kendisini gözlemleyebileceği düşünülebilir, çünkü tutkunun anatomik organları, işlevi gözlem olan organlardan farklıdır. Hepimiz kendi üzerimizde bu tür gözlemler yapmış olsak dahi, bunların

187 Logic,madde.40

188 Psychologie, kitap. Bölüm.2. III.s.1, 2.

189 Cours de Philosophie Positive, I. 34-8.

hiçbir zaman bilimsel bir değeri olamaz ve tutkuları tanımanın en iyi yolu her zaman onları dışarıdan gözlemlemek olacaktır, zira her güçlü tutku durumu zorunlu olarak gözlem durumuyla uyumsuzdur. Fakat, *düşünsel* olguları fiilen var oldukları anda aynı şekilde gözlemlemeye gelince, bu apaçık bir imkânsızlıktır. Düşünür kendisini, biri akıl yürütürken diğeri onun akıl yürütmesini gözlemleyen iki kişiye bölememektedir. Bu durumda, gözlemlenen organ ile gözlemleyen organ özdeş olduğuna göre, gözlem nasıl gerçekleşebilir? O zaman bu sözde psikolojik yöntem tamamen hükümsüz ve geçersizdir. Bir yandan, kendinizi mümkün olduğunca her türlü dış duyumdan, özellikle de her türlü düşünsel çalışmadan soyutlamanızı salık vermektedirler, çünkü kendinizi en basit hesaplamalarla bile meşgul ederseniz, *iç* gözlem ne hale gelir? Öte yandan, azami dikkatle bu zihinsel uyku durumuna ulaştıktan sonra, zihninizde hiçbir şey gerçekleşmezken, zihninizde olup bitenleri düşünmeye başlamalısınız! Torunlarımız şüphesiz bir gün sahnede bu tür iddiaların alaya alındığını görecekler. Bu kadar garip bir prosedürün sonuçları, prensibiyle tamamen uyumludur. Metafizikçilerin psikolojiyi bu şekilde geliştirdikleri iki bin yıl boyunca, anlaşılabilir ve köklü tek bir önerme üzerinde mutabık olamadılar. "*İç gözlem*" neredeyse bunu uyguladığını düşünen birey sayısı kadar farklı sonuç vermektedir."

Comte'un İngiliz ve Alman deneysel psikolojisi hakkında herhangi bir şey bilmesi mümkün değildir. Yazarken aklındaki "sonuçlar" muhtemelen skolastik olanlardır, örneğin içsel faaliyetin ilkeleri, yetiler, ego, *liberum arbitrium indifferentioe* vb. John Mill, ona cevap verirken şöyle[190] der,

M. Comte'un aklına, bir olgunun, onu algıladığımız anda değil, bir an sonra bellek aracılığıyla incelenebileceği gelebilmiş olabilirdi, ve bu gerçekten de zihinsel eylemlerimiz hususundaki en iyi durumda olan bilgimizin genellikle edinildiği yöntemdir. Eylem geçmişte kaldığı zaman, yalnızca hafızamızdaki etkisi hâlâ tazeyken yaptıklarımız üzerine düşünürüz. Bu yollardan biri olmadıkça, zihnimizden geçenler hakkında kimsenin sahip olduğumuzu yadsımadığı bilgiyi edinmiş olamayız. M. Comte, kendi düşünsel faaliyetlerimizin farkında

190 Auguste Comte ve Pozitivizm, 3. baskı (1882), s. 6

olmadığımızı pek de tasdik etmezdi. Gözlemlerimizi ve akıl yürütmelerimizi yalnızca sonuçlarıyla değil (uyurgezerlik halinde yaptığımız şeyler gibi) ya tam o anda ya da her iki durumda da bir an sonraki hafızamızla, doğrudan bilgiyle bilmekteyiz. Bu basit gerçek, M. Comte'un argümanının tamamını yerle bir etmektedir. Doğrudan farkında olduğumuz her şeyi doğrudan gözlemleyebiliriz.

Şimdi gerçek nerede yatıyor? Mill'den yaptığımız alıntının, bu konudaki pratik gerçeği en iyi ifade eden alıntı olduğu aşikârdır. Bilinçli bir duruma ilişkin anlık içsel kavrayışımızın mutlak doğruluğunda direten yazarlar bile, bununla bir an sonraki *hafızamızın* ya da *gözlemimizin* hatasını karşılaştırmak zorundadır. Hiç kimse Brentano'nun kendisinden daha keskin bir şekilde, bir duygunun anlık *hissedilmesi* ile daha sonraki düşünümsel bir eylem tarafından algılanması arasındaki farkı vurgulamamıştır. Ancak psikoloğun tabi kalması gereken bilinç biçimi hangisidir? Eğer duygu ve düşüncelerin dolaysız olması yeterli olsaydı, beşikteki bebekler birer psikolog ve yanılmaz birer psikolog olurdu. Fakat psikolog, ruhsal durumları yalnızca mutlak doğruluklarıyla edinmekle kalmamalı, onları rapor etmeli ve onlar hakkında yazmalı, onları adlandırmalı, tasnif etmeli ve karşılaştırmalı ve diğer şeylerle olan ilişkilerinin kaynağını bulmalıdır. Hayattayken kendi özellikleridir, yalnızca ölüm sonrasında onun avı haline gelirler.[191] Ve genel olarak şeyleri isimlendirirken, tasnif ederken ve bilirken yanılabiliriz, neden burada da yanılmayalım? Comte, bir duygunun adlandırılması, değerlendirilmesi ya da algılanması için zaten geçmiş olması gerektiği gerçeğini vurgulamakta oldukça haklıdır. Hiçbir öznel durum, mevcut olduğu sürece, kendi nesnesi değildir, nesnesi her zaman başka bir şeydir. "Yorgun hissediyorum", "Kızgınım" vb. söylediğimizdeki gibi, mevcut duygumuzu adlandırıyor gibi göründüğümüz ve böylece aynı içsel gerçeği tek seferde deneyimlediğimiz ve gözlemlediğimiz durumlar olduğu doğrudur. Ancak bunlar yanıltıcıdır ve

191 Wundt şöyle der: "İçe dönük gözlemi kullanmanın ilk kuralı, mümkün olduğunca tesadüfi, beklenmedik ve kasıtlı olarak meydana getirilmemiş deneyimleri ele almaya dayanmaktadır. ***İlk olarak***, mümkün olduğunca en iyisi Anlık Kavrayışa değil *Hafızaya* itimat etmektir. *İkincisi*, iç gözlem, bilinçli durumları, özellikle de iradi zihinsel eylemleri açıkça kavramak için daha uygundur. Belirsiz bir şekilde bilinçli ve istemsiz olan bu tür içsel süreçler, gözlemleme çabası onları engellediği ve nadiren hafızada kaldıkları için neredeyse tamamen akla gelmeyecektir." (Logik, II. 432.)

biraz dikkat yanılsamayı ortaya çıkarır. "Kendimi yorgun hissediyorum" dediğimde, şu anki bilinçli durum doğrudan yorulma durumu değildir, "Öfkeli hissediyorum" dediğimde, bu doğrudan öfke hali değildir. Yorgun hissediyorum deme, kızgın hissediyorum deme halidir bu, tamamen farklı meselelerdir, o kadar farklıdırlar ki, bariz şekilde bunların kapsadığı yorgunluk ve kızgınlık, bir önceki anda doğrudan hissedilen yorgunluk ve kızgınlığın kayda değer değişiklikleridir. Onları isimlendirme eylemi, bir an için onları kuvvetten düşürmüştür.[192] İç gözlemsel değerlendirmenin hatasız doğruluğunun savunulabileceği yegâne sağlam gerekçe ampiriktir.

Bizi şimdiye kadar hiç kandırmadığını düşünmek için bir sebebimiz olsaydı, ona güvenmeye devam edebilirdik. Burası aslında Bay Mohr tarafından savunulan gerekçedir.

"Duyularımızın yanılsamaları." der bu yazar "dış dünyanın gerçekliğine olan inancımızı zayıflatmıştır." Fakat iç gözlem konusunda kendimize olan güvenimiz tamdır, çünkü hiçbir zaman bir düşünce ya da duygu eyleminin gerçekliği konusunda yanılgıya düştüğümüzü görmedik. Bu koşullar gerçekten de bilincimizin durumlarıyken, şüphe ya da öfke içinde *olmadığımızı* düşünerek asla yoldan çıkarılmadık.[193]

Fakat buradaki akıl yürütme ne kadar sağlam olursa olsun, öncüller doğru olsaydı, korkarım ki ikincisi geçemez. Şüphe ya da öfke gibi güçlü duygularda, daha zayıf duygularda ve tüm duyguların *birbirleriyle olan ilişkilerinde* ne olursa olsun, sadece hissetmeye değil, adlandırmaya ve sınıflandırmaya mecbur bırakıldığımız anda kendimizi sürekli bir hata ve belirsizlik içinde buluruz. Duyguları aşırı derecede hızlı olduğunda, bunların tam *sırasından* kim emin olabilir? Duyguların birbirine çok benzediği durumlarda bile, farklı duyguların *sayısını* kesin olarak kim karşılaştırabilmektedir? Örneğin, bir nesne şu an sırtta ve bu an yanakta hissedildiği zaman, hangi his daha yaygındır?

192 Durumun, onu adlandırma eyleminden daha uzun sürdüğü, ondan önce var olduğu ve geçmişte kaldığında yeniden ortaya çıktığı bu gibi durumlarda, durum kendini biliyormuş gibi konuştuğumuzda muhtemelen çok az pratik hata riskini göze almaktayız. Hissetme durumu ve hissi isimlendirme durumu devamlıdır ve bu tür hızlı iç gözlemsel yargıların yanılmazlığı muhtemelen elzemdir. Fakat burada bile bilgimizin kesinliği, *percipi ve esse*'nin psikolojide aynı olduğu *önsel (a priori)* gerekçesinde tartışılmamalıdır. Durumlar gerçekten iki tanedir; isimlendirme durumu ve isimlendirilmiş durum birbirinden ayrıdır, "Percipi is esse" geçerli olan ilke değildir.

193 J. Mohr : Grundlage der Empirischen Psychologie (Leipzig, 1882), s. 47

Bahsi geçen iki duygunun tamamen aynı olduğundan ya da olmadığından kim emin olabilir? Her ikisi de bir anlık bir zaman dilimini işgal ederken hangisinin diğerinden daha kısa ya da daha uzun olduğunu kim söyleyebilir? Birçok eylemin hangi güdüyle yapıldığını ya da herhangi bir güdüyle yapılıp yapılmadığını kim bilebilir? *Öfke gibi* karmaşık bir duygunun tüm farklı bileşenlerini kim sayabilir? Ve *mesafe* algısının bir bileşik mi yoksa basit bir ruh hali mi olduğunu kim söyleyebilir? Bize temel gibi görünen duyguların gerçekten temel olduğuna ve bileşik olmadığına iç gözlem yoluyla kesin olarak karar verebilseydik şayet, tüm zihin-madde tartışması sona ererdi.

Bay Sully'nin, Yanılsamalar üzerine yazdığı eserinde, artık alıntı yapabileceğimiz İç gözlem ile ilgili bir bölüm mevcuttur. Fakat bu kitabın geri kalanı, doğrudan iç gözlem yoluyla duygularımızın ve aralarındaki ilişkilerin tam olarak ne olduğunu keşfetmenin zorluğuna dair örneklerin bir derlemesinden biraz daha fazlası olacağı için, gelecekteki detaylarımızı ön görmemize gerek yok, *sadece iç gözlemin zor ve yanılabilir* olduğuna dair genel sonucumuzu belirtmekteyiz *ve bu zorluk, ne türden olursa olsun tüm gözlemlerin güçlüğüdür.* Önümüzde bir şey var. Ne olduğunu anlatmak için elimizden geleni yaparız, fakat iyi niyetimize rağmen yoldan sapabilir ve başka tür bir şey için daha uygun bir betimlemede bulunabilmekteyiz. Tek güvence, söz konusu şey hakkındaki daha ileri düzeydeki bilgilerimizin nihai *mutabakatıdır,* Sonunda tutarlı bir sistemin uyumuna ulaşılana dek, daha sonraki görüşler öncekileri düzeltir. Aşamalı olarak tasarlanan böyle bir sistem, psikoloğun rapor edebileceği herhangi bir psikolojik gözlemin doğruluğu için verebileceği en iyi teminattır. Böyle bir sisteme ulaşabilmek için elimizden geldiğince çaba göstermeliyiz.

İngiliz psikoloji yazarları ve Almanya'daki Herbart ekolü, esas olarak tek tek bireylerin anlık iç gözlemlerinin verdiği sonuçlarla yetinmiş ve bunların nasıl bir doktrin bütünü oluşturabileceğini ortaya koymuşlardır. Locke, Hume, Reid, Hartley, Stewart Brown ve Mills'in çalışmaları bu çizgide her zaman klasikler olarak kalacaktır. Ve Profesör Brain'in incelemelerinde, bu yöntemin esas olarak kendi başına neler yapabileceğine dair muhtemelen son söze sahibiz; bilimimizin gençliğinin son hatırası, Lavoisier'in kimyası ya da mikroskop kullanılmadan önceki anatomi gibi hâlâ teknik dışıdır ve genel olarak anlaşılabilirdir.

Deneysel Yöntem. Fakat psikoloji daha az basit bir aşamaya geçiş yapmaktadır. Birkaç yıl içinde Almanya'da mikroskobik psikoloji olarak adlandırılabilecek, deneysel yöntemlerle sürdürülen, elbette her an iç gözlemsel veriler isteyen, ancak büyük ölçekte çalışarak ve istatistiksel araçlar kullanarak belirsizliği ortadan kaldıran bir psikoloji ortaya çıkmıştır. Bu yöntem sabrı sonuna kadar zorlar ve yerlileri *sıkılabilecek* bir ülkede ortaya çıkmış olamaz. Weber, Fechner, Vierordt ve Wundt gibi Almanlar bariz şekilde bunu yapamamaktadır. Ve onların başarısı, zihinsel yaşamın *unsurlarını* incelemeye, onları saklı oldukları bariz sonuçlardan ayırmaya ve mümkün olduğunca nicel ölçeklere indirgemeye kararlı bir dizi genç deneysel psikoloğu alana getirmiştir. Basit ve açık saldırı yöntemi elinden geleni yaptıktan sonra sabır, aç bırakma ve ölümüne taciz etme yöntemi denenmektedir. Zihin düzenli bir kuşatmaya boyun eğmelidir, bu kuşatmada onu çevreleyen güçler tarafından gece gündüz kazanılan küçük avantajlar sonunda onun alaşağı edilmesiyle neticelenmelidir. Bu yeni prizma, sarkaç ve kronograf filozoflarında şatafattan çok az şey bulunmaktadır. Onlar meseleyi kastetmektedirler, şövalyeliği değil. Cömert kehanetin ve Cicero'nun bir insana doğayı en iyi şekilde kavratacağını düşündüğü erdemdeki yüceliğinin gerçekleştiremediğini, casuslukları ve kazımaları, ölümcül azimleri ve neredeyse şeytani kurnazlıkları şüphesiz bir gün gerçekleştirecektir.

Deneysel psikoloji yöntemlerinin genel bir tanımı, uygulama örneklerine aşina olmayan biri için öğretici olmayacaktır, bu yüzden bu çaba adına hiçbir kelime ziyan etmeyeceğiz. *Şimdiye kadarki başlıca deney alanları* şunlar olmuştur. 1) Bilinçli durumların fiziksel koşullarıyla bağlantısı, beyin fizyolojisinin tamamı ve duyu organlarının son zamanlarda en ince ayrıntısına kadar işlenmiş fizyolojisinin dahiliyle birlikte teknik olarak "psiko-fizik" olarak bilinen şey ya da duyumlar ile bunların uyandırıldığı dış uyaranlar arasındaki korelasyon yasaları 2) Mekan algısının duyusal unsurlarına göre analizi 3) En basit zihinsel süreçlerin *süresinin* ölçümü 4) Algılanabilir deneyimlerin ve zaman ve mekân aralıklarının hafızada *yeniden üretiminin doğruluğu* 5) Basit ruh hallerinin *birbirlerini etkileme*, birbirlerini çağırma ya da birbirlerinin üremesini engelleme biçimleri 6) Bilincin aynı anda fark edebildiği *olguların sayısı*; son olarak, 7) unutulma ve saklanmanın temel

yasaları. Bu alanların bazılarında elde edilen neticelerin, elde edilmeleri için harcanan büyük emekle orantılı olarak şimdiye dek çok az teorik verim gösterdiği söylenmelidir. Fakat gerçekler gerçektir ve eğer onlardan yeterli derecede aldığımız takdirde mutlaka bir araya gelirler. Her yıl yeni bir çığır açılacak ve teorik neticeler gelişecektir. Bu arada, deneysel yöntemin sadece yapılan işin bir kaydı olması kadarıyla deneysel yöntem bilimin biçimini oldukça değiştirmiştir.

Karşılaştırmalı yöntem, son olarak, iç gözlemsel ve deneysel yöntemleri tamamlamaktadır. Bu yöntem, normal bir iç gözlem psikolojisinin ana özellikleriyle kurulmasını gerektirmektedir. Fakat bu özelliklerin kökeni ya da birbirlerine olan bağımlılıkları söz konusu olduğunda, göz önüne alınan olgunun tüm olası tür ve kombinasyon varyasyonları boyunca izini sürmek son derece mühimdir. Böylece, kendi içgüdülerimize ışık tutmak için hayvanların içgüdüleri didik didik edilir oldu ve arıların ve karıncaların akıl yürütme yetilerine, vahşilerin, bebeklerin, delilerin, aptalların, sağır ve körlerin, suçluların ve tuhaf kişilerin zihinlerine, kendi zihinsel yaşamımızın bazı bölümleri hakkında şu ya da bu özel teoriyi desteklemek açısından başvurulmaktadır. Bilimlerin tarihi, ahlaki ve siyasi kurumlar ve zihinsel ürün türleri olarak diller de aynı hizmete tabi tutulmaktadır. Muhteremler. Darwin ve Galton, cevap verebileceği düşünülen kişilere yüzer yüzer olmak üzere gönderilen soru genelgelerini örnek göstermişlerdir. Bu gelenek yayıldı ve gelecek nesillerde bu tür genelgelerin hayatın olağan illetleri arasında yer almaması bizim için iyi olacaktır. Bu arada bilgi gelişmektedir ve neticeler meydana gelmektedir. Karşılaştırmalı yöntemde büyük hata kaynakları mevcuttur. Hayvanların, vahşilerin ve bebeklerin 'psikozlarının' yorumlanması, araştırmacının kişisel denkleminin çok fazla kendi yolunu barındırması kaçınılmaz olarak ham bir çalışmadır. Bir vahşinin eylemleri gözlemciyi yersiz şekilde şoke ediyorsa, ahlaki veya dini duyguları olmadığı bildirilecektir. Bir çocuk kendinden üçüncü şahıs olarak bahsettiği için özbilinçten yoksun varsayılacaktır, vb. Hiçbir kural önceden belirlenemez. Karşılaştırmalı gözlemlerin kesin olabilmesi için, genellikle önceden var olan bir hipotezi test etmek amacıyla yapılması gerekir ve o halde yapmanız gereken tek şey, hakim olduğunuz kadar sağduyulu ve olabildiğince açık sözlü olmaktır.

Bunlardan ilki Konuşmanın Yanıltıcı Etkisinden kaynaklanmaktadır. Dil başlangıçta psikolog olmayan insanlar tarafından oluşturulmuştur ve günümüzde çoğu insan neredeyse yalnızca dışsal şeylerin kelime dağarcığını kullanmaktadır. Yaşamımızın başlıca tutkuları, öfke, sevgi, korku, nefret, umut ve düşünsel faaliyetimizin en kapsamlı bölümleri, hatırlamak, beklemek, düşünmek, bilmek, hayal etmek, estetik duygunun en geniş cinsleriyle, neşe, keder, zevk, acı, bu kelime dağarcığının özel kelimelerle not etmeye tenezzül ettiği öznel bir düzenin tek gerçekleridir. Parlak, gürültülü, kırmızı, mavi, sıcak, soğuk gibi temel duyum niteliklerinin hem nesnel hem de öznel anlamda kullanılmaya yatkın olduğu doğrudur. Dış nitelikleri ve bunların uyandırdığı duyguları temsil etmektedirler. Fakat nesnel duyu asıl duyudur ve bugün hâlâ çok sayıda duyumu, en sık elde edildikleri nesnenin adıyla tasvir etmek zorundayız. Turuncu bir renk, menekşe kokusu, sevimsiz bir tat, gök gürültülü bir ses, öfkeli bir akıllı vb. ne demek istediğimi anımsatacaktır. Öznel olgular açısından özel bir kelime dağarcığının olmaması, en hamları hariç hepsinin incelenmesini engellemektedir. Ampirist yazarlar, dilin zihne yüklediği büyük bir yanılsama kümesini vurgulamayı çok severler. Belirli bir grup olguyu ifade etmek için bir sözcük meydana getirdiğimizde, bu sözcüğün adı olacağı olguların ötesinde var olan tözsel bir varlık varsaymaya eğilimli olduğumuzu söylemektedirler. Ancak bir kelimenin eksikliği çoğu zaman tam tersi bir hataya yol açmaktadır. O zaman hiçbir varlığın orada olamayacağını varsaymaya eğilimliyizdir ve böylece, yalnızca konuşmalarda tanıdık bir şekilde tanındığını duyarak büyümüş olsaydık, varlığı hepimiz için apaçık olan olguları görmezden gelmeye başlardık.[194] Dikkatimizi tarifsiz olana odaklamak zordur ve bu yüzden çoğu psikolojinin tanımlayıcı kısımlarında belli başlı bir anlamsızlık ortaya çıkmaktadır.

Ancak anlamsızlıktan daha kötü bir kusur, psikolojinin genel konuşmaya tabi olmasından kaynaklanmaktadır. Düşüncemizi kendi nesneleriyle adlandırdığımızda, neredeyse hepimiz nesneler nasılsa

194 İngilizce'de, Almancada ***Gedachtes*** ve ***Gedanke***, Latincede ***cogitatum*** ve ***cogitatio*** arasındaki karşıtlıkla ifade edilen, düşünülen şey ve düşünen şey arasındaki genel ayrım bile yoktur.

düşüncenin de öyle olması gerektiğini varsaymaktayız. Birkaç farklı şeyin düşüncesi ancak birkaç farklı düşünce kırıntısından veya "fikirden" oluşabilmektedir, soyut veya evrensel bir nesnenin düşüncesi ancak soyut veya evrensel bir fikir olabilmektedir. Her nesne gelip gidebildiği, unutulabildiği ve sonra tekrar düşünülebildiği için, onun düşüncesinin de tam olarak benzer bir bağımsızlığa, öz kimliğe ve hareketliliğe sahip olduğu kabul edilir. Nesnenin tekerrür eden kimliğinin düşüncesi, onun tekerrür eden düşüncesinin kimliği olarak kabul edilmektedir ve çokluk, birlikte varoluş, ardışıklık algılarının, ayrı ayrı, yalnızca algıların çokluğu, birlikte varoluşu, ardışıklığı yoluyla meydana geldiği düşünülmektedir. Zihinsel akışın sürekli akışı feda edilir ve onun yerine, varlığı için hiçbir iyi iç gözlemsel gerekçe ileri sürülemeyen ve zihin öğrencilerinin keder mirası olan her türlü paradoks ve çelişkinin ortaya çıktığı bir atomizm, bir sözlü saldırı yapısı öğütlenmektedir.

Bu sözler, Locke ve Hume'dan kaynaklanan tüm İngiliz psikolojisini ve Herbart'tan kaynaklanan tüm Alman psikolojisini, her ikisi de "fikirleri" gelip giden ayrı öznel varlıklar olarak ele aldıkları sürece, suçlamayı amaçlamaktadır. Örnekler yakında konuyu daha net hale getirecektir. Bu arada psikolojik anlayışımız da başka tuzaklarla bozulmaktadır.

"Psikolog Yanılgısı" Psikoloğun en *büyük tuzağı, kendi bakış açısını,* hakkında rapor verdiği *zihinsel olgunun bakış açısıyla karıştırmasıdır.* Bundan böyle buna *en mükemmel* "psikolog yanılgısı" diyeceğim. Burada da bazı yanlışların sorumlusu dildir. Psikolog, yukarıda da belirttiğimiz gibi, sözünü ettiği zihinsel durumun dışında durmaktadır. Hem kendisi hem de nesnesi onun için birer nesnedir. Şimdi bu *bilişsel* bir durum (algı, düşünce, kavram, vb.) olduğunda, normalde onu, *o nesnenin* düşüncesi, algısı, vb. olarak adlandırmaktan başka bir çaresi yoktur. Bu arada kendisi de aynı nesneyi kendi bildiği şekilde bildiğinden, ona dair olan düşüncenin de onu kendi bildiği şekilde bildiğini sanmasına kolayca düşmektedir, hâlbuki durum çoğu zaman böyle olmaktan çok uzaktır.[195] Bu yolla bilimimize en kurmaca bilmeceler kazandırılmıştır. Bir nesnenin, onu düşünen düşünceye kendisinin sahte

195 B. P. Bowne'un Metaphysics (1882), s. 408 ile karşılaştırınız.

bir imgesiyle mi, yoksa doğrudan ve araya hiçbir imge girmeksizin mi sunulduğu sorusu, sunumsal ya da temsili algı olarak adlandırılmaktadır, nominalizm ve kavramsalcılık sorunu, zihnin önünde sadece genel bir kavram varken şeylerin hangi biçimde mevcut olduğu sorunu, psikologların yanılgısı bir kez ortadan kaldırıldığında, birazdan göreceğimiz gibi, nispeten kolay sorulardır. (Bölüm 12'de)

Psikolog yanılgısının bir başka çeşidi de, incelenen zihinsel durumun, psikoloğun bilincinde olduğu gibi kendisinin de bilincinde olması gerektiği varsayımıdır. Zihinsel durum kendisinin sadece içerisinden farkındadır, kendi içeriği dediğimiz şeyi kavramaktadır, daha fazlasını değil. Psikolog ise aksine, bunun dıştan farkındadır ve her türlü başka şeyle ilişkisini bilmektedir. Düşüncenin gördüğü şey yalnızca kendi nesnesidir, psikoloğun gördüğü şey, düşüncenin nesnesi, artı düşüncenin kendisi ve muhtemelen dünyanın geri kalan her şeyidir. Bu yüzden, bir zihin durumunu psikoloğun bakış açısından tartışırken, sadece bizim için var olan meseleleri onun kendi görüş alanına atfetmekten kaçınmak için çok ihtiyatlı olmamız gerekmektedir. Bilincin ne olduğunu bildiğimizi, bilincinin ne olduğunun yerine koymaktan ve bilincinde olduğunu belirttiğimiz nesneler arasında onun dünyanın diğer olgularıyla olan dışsal ve deyim yerindeyse fiziksel ilişkilerini saymaktan kaçınmalıyız. Soyut olarak ifade edildiğinde bu tür bir bakış açısı karmaşası ne kadar ham görünse de, yine de hiçbir psikoloğun her zaman içine düşmekten kendini alıkoyamadığı ve belli başlı okulların neredeyse bütün hazır kaynağını oluşturan bir tuzaktır. Onun anlaşılması zor yozlaştırıcı etkisine karşı ne kadar ihtiyatlı olsak azdır.

Özet. Bu bölümü özetlemek gerekirse, Psikoloji, düşüncelerin birbiri ardına oluştuğunu ve psikoloğun da bildiği bir dünyadaki nesneleri bildiklerini varsaymaktadır. *Bu düşünceler onun incelediği öznel verilerdir ve bunların nesneleriyle, beyinle ve dünyanın geri kalanıyla olan ilişkileri psikoloji biliminin konusunu oluşturmaktadır.* Yöntemleri iç gözlem, deney ve karşılaştırmadır. Fakat iç gözlem, zihinsel durumlarımız *hususundaki* gerçekler için kesin bir rehber değildir ve özellikle psikolojik kelime dağarcığının (a.g.e) kısıtlılığı, bazı durumları değerlendirmemizden çıkarmamıza ve diğerlerine, psikoloğun her ikisini de bildiği gibi kendilerini ve nesnelerini biliyorlarmış gibi davranmamıza neden olur ki, bu, bilimde feci bir yanılgıdır.

8. BÖLÜM

ZİHİNLERİN DİĞER ŞEYLERLE İLİŞKİLERİ

Psikoloji için zihin, diğer nesnelerden oluşan bir dünyada yer alan bir nesne olduğundan, zihnin bu diğer nesnelerle olan ilişkisi de incelenmelidir. Her şeyden evvel,

ZAMAN-İLİŞKİLERİ

Zihinler, bizim bildiğimiz şekliyle, geçici varlıklardır. Zihnimin bedenimin doğumundan önce bir varlığa sahip olup olmadığı, bedenimin ölümünden sonra bir varlığa sahip olup olmayacağı, "bilimsel gerçekler" olarak adlandırdığımız şeylerden ziyade genel felsefem veya teolojim tarafından karar verilecek sorulardır, Spiritüalizm denilen olguların hâlâ tartışmalı olduğunu hariç tutmaktayım halen. Bir doğa bilimi olarak psikoloji, kendisini her zihnin, tezahürlerinin ortaya çıktığı bir bedene bağlı gibi göründüğü mevcut yaşamla sınırlamaktadır. O halde mevcut dünyada, zihinler zamanın ortak haznesinde birbirlerinden önce gelmektedirler, birbirlerini izlemektedirler ve birlikte var olmaktadırlar ve zihinlerin zaman ile olan *kolektif* ilişkileri hakkında daha fazla bir şey söylenememektedirler. Bununla birlikte, *bireysel* bilincin zaman içindeki yaşamı kesintiye uğramış gibi görünmektedir, böylece bu soru,

Hiç tamamen bilinçsiz olur muyuz?

tartışılması gereken bir konu haline gelmiştir. Uyku, bayılma, koma, epilepsi ve diğer "bilinçsiz" durumlar, yine de tek bir insanın zihinsel geçmişi olarak kabul ettiğimiz şeylere sızmaya ve büyük süreler almaya eğilimlidir. Ve kesilme gerçeği kabul edildiğine göre, bizim kuşkulanmadığımız yerlerde ve hatta belki de aralıksız ve detaylı bir biçimde var olması mümkün değil midir?

Bu gerçekleşebilir ve yine de öznenin kendisi bunu asla bilemez. Sıklıkla eter alırız ve bilincimizin ihlal edildiğinden bir şüphe duymadan

ameliyatlar yaptırırız. İki nokta, boşluk üzerinde düzgün bir şekilde birleşmektedir ve yalnızca yaramızın hali, o anki bilincimiz için var olmayan bir zamanda yaşamış olmamız gerektiğini bize garanti etmektedir. Uykuda bile bu bazen olur, hiç şekerleme yapmadığımızı düşünürüz ve yanıldığımızı anlamamız için saatin bizi inandırması gerekmektedir.[196] Böylece, bizi inceleyen psikolog tarafından bilinen gerçek bir dışsal zaman boyunca yaşayabilir ve yine de zamanı algılamayabilir ya da herhangi bir içsel işaretten çıkarım yapamayabiliriz. Asıl soru, bunun ne sıklıkla gerçekleştiği? Bilinç gerçekten süreksiz midir, sürekli kesintiye uğrar ve yeniden başlar mı (psikoloğun bakış açısından)? Ve sadece zoetropunkine[197] benzer bir yanılsama ile kendi içinde sürekli mi görünmektedir? Yoksa çoğu zaman içsel olarak göründüğü kadar dışsal olarak da sürekli midir?

Bu soruya kesin bir yanıt veremeyeceğimizi itiraf etmeliyiz. Ruhun *özünün* düşünmek olduğunu savunan Kartezyenler, elbette bunu *önsel* (a priori)[198] olarak çözebilir ve muhakeme yetisinden yoksun aralıkların ortaya çıkışını ya sıradan hafızamızdaki kayıplarla ya da bilincin minimal bir duruma düşmesiyle izah edebilir, bu durumda belki de hissettiği tek şey, geride hatırlanacak hiçbir ayrıntı bırakmayan yalın bir varoluştur. Bununla birlikte, ruh ya da ruhun özü hakkında herhangi bir doktrine sahip olmayan biri, görünüşü olduğu gibi kabul etmekte ve bedenin yanı sıra zihnin de uykuya dalabileceğini kabul etmekte hürdür.

Locke bu ikinci görüşün ilk önde gelen savunucusudur ve Kartezyen inanca saldırdığı sayfalar Denemeler'indeki herhangi bir sayfa kadar coşkuludur. "Her uykulu baş sallama, ruhlarının her zaman düşündüğünü öğreten doktrinlerini sarsmaktadır." İnsanların bu kadar kolay unuttuğuna inanmayacaktır. M. Jouffroy ve Sir W. Hamilton,

196 Baylar Payton-Spence (Journal of Spec. Phil., X. 338, XIV. 286) ve M. M. Garver (Amer. Jour. of Science, 3. seri, XX. 189), biri spekülatif, diğeri deneysel gerekçelerle, bilincin fiziksel koşulunun sinirsel titreşim olduğunu, Garver'a göre bilincin kendisinin saniyede yaklaşık elli kez bilinçsizlikle kesintiye uğraması gerektiğini ileri sürmektedirler.

197 **Zoetrop**, durağan resimleri deviniyormuş gibi gösteren bir aygıttır. Zoetrop terimi Yunanca *ζωή* (canlı, etkin) ve *τροπή* (dönüş) sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Yanlarında küçük delikler bulunan bir silindirden oluşur. İç kısmı resimlerle kaplı olan bu silindir döndürüldüğünde hareketli bir görüntü meydana gelir.

198 Önceden verili, var oluştan kaynaklanan, deneyden önce olan. (E.N.)

soruyu aynı deneysel yolla ele alarak tam tersi bir neticeye yönlendirilmektedirler. Gerekçeleri kısaca şöyledir; Uyurgezerlikte, doğal ya da uyarılmış, genellikle büyük bir düşünsel faaliyet gösterisi mevcuttur ve bunu geçen her şeyin tamamen unutulması takip etmektedir.[199]

Ne kadar derin olursa olsun, bir uykudan aniden uyandığımızda, kendimizi her zaman bir rüyanın ortasında buluruz. Alelâde rüyalar genellikle uyandıktan sonra birkaç dakika hatırlanır ve sonra geri dönüşü olmayan bir şekilde kaybolmaktadırlar. Sıklıkla, uyanıkken ve dalgınken, bir sonraki anda hatırlayamayacağımız düşünceler ve görüntüler tarafından yoklanırız.

Uyanıkken alışılagelmiş seslere vs. karşı duyarsızlığımız, yine de hissettiğimiz şeylerle ilgilenmeyi savsaklayabileceğimizi kanıtlamaktadır. Benzer şekilde uykuda da, başlangıçta tam olarak dinlenmemizi engelleyen ses, soğuk, temas vb. hislerin varlığına alışır ve mışıl mışıl uyuruz. Uyanıkken olduğu gibi uykudayken de onları savsaklamayı öğrendik. Uyku derin olduğunda da hafif olduğunda da salt *duyu etkileri* aynıdır, aradaki fark, görünüşte uyuklayan zihnin bunların fark edilmeye değer olmadığı hususundaki *düşüncesinde* yatıyor olmalıdır.

Bu ayrımcılık, hasta bakıcıları ve bebek anneleri tarafından da aynı şekilde gösterilmektedirler, bunlar alakasız türden çok fazla gürültüyle uyurlar, ancak hastanın veya bebeğin en ufak bir kıpırdanışında uyanmaktadırlar. Bu son olgu, *duyu organının* sesler için geçirgen olduğunu göstermektedir.

Birçok insan uykuda zamanın akışını kaydetme konusunda dikkate değer bir yeteneğe sahiptir. Alışkanlık olarak her gün aynı dakikada uyanacaktırlar ya da gece boyunca belirlenen alışılmadık bir saatte tam zamanında uyanacaktırlar. Saatin bu bilgisi (çoğu zaman uyanık bilincin gösterdiğinden daha doğru) aralık boyunca zihinsel faaliyet olmadan nasıl mümkün olabilir?

Böyleleri, kişi daha sonra bu gerçeği görmezden gelse bile zihnin aktif olduğunu kabul etmek için klasik nedenler olarak adlandırabileceğimiz şeylerdir.[200] Son yıllarda ya da daha doğrusu son aylarda,

199 Buradaki zihinsel faaliyet görünümünün gerçek olduğu, "hipnotize edilmiş" uyurgezere uyandığında hatırlayacağı aşılanarak kanıtlanabilir.

200 Daha fazla ayrıntı için bkz. Malebranche, Rech. de la Verité, bk. III. bölüm. I; J. Locke, Essay conc. H. U., kitap II. bölüm. I; C. Wolf, Psychol. rationalis, s 59; Sir W. Hamilton,

histerik ve hipnotik denekler üzerinde yapılan ve şimdiye kadar hiç şüphelenilmeyen yerlerde oldukça gelişmiş bir bilincin varlığını kanıtlayan pek çok ilginç gözlemle bu görüşler pekiştirilmiştir. Bu gözlemler insan doğasına öyle yeni bir ışık tutuyor ki, bunları biraz ayrıntılı olarak sunmam gerekmektedir. En az dört farklı ve belli bir anlamda rakip gözlemcinin aynı sonuçta mutabık olması, bu sonucu doğru olarak kabul etmemizi meşrulaştırmaktadır.

HİSTERİDE "BİLİNÇSİZLİK"

Histeri hastalığının son safhadaki biçimlerinden muzdarip kişilerde görülen en değişmeyen semptomlardan biri, vücudun çeşitli bölümlerinin ve organlarının doğal duyarlılığında meydana gelen değişikliklerdir. Değişiklik genellikle kusur ya da anestezi yönündedir. Bir veya iki göz kördür veya renk körüdür veya hemianopsi (görüş alanının yarısında körlük) vardır veya alan daralmıştır. İşitme, tat alma, koku alma da benzer şekilde kısmen veya tamamen kaybolabilir. Kutanöz anesteziler daha da dikkat çekicidirler. "Şeytanın mühürlerini" arayan eski cadı avcıları, kurbanlarının derilerindeki bu duyarsız lekelerin varlığını çok iyi öğrenmişlerdi, bu lekeler son zamanlarda tıbbın en titiz fiziksel incelemeleriyle yeniden dikkat çekmeye başlamıştır. Herhangi bir yere dağılmış olabilirler, ancak vücudun bir tarafını etkilemeye çok yatkındırlar. Nadiren de olsa, baştan ayağa kadar tüm lateral yarıyı etkilemektedir. Ve diyelim ki sol tarafın duyarsız derisi, sağ tarafın doğal olarak duyarlı derisinden, ön ve arka tarafın ortasında kusursuz keskinlikte bir sınır çizgisiyle ayrılmış olarak bulunacaktır. Bazen, en dikkat çekici olanı, tüm deri, eller, ayaklar, yüz, her şey ve keşfedilebildikleri kadarıyla mukoza zarları, kaslar ve eklemler, diğer hayati fonksiyonlar ciddi şekilde bozulmadan *tamamen* duyarsız hale gelir.

Bu histerik anesteziler çeşitli garip süreçlerle az ya da çok tamamen ortadan kaldırılabilir. Son zamanlarda, deriye yerleştirilen mıknatısların, metal plakaların veya bir pilin elektrotlarının bu tuhaf güce

Lectures on Metaph., ders XVII; J. Bascom, Science of Mind, s 12; Th. Jouffroy, Mélanges Philos., 'du Sommeil'; H. Holland, Chapters on Mental Physiol., s. 80; B. Brodie, Psychol. Researches, s. 147; E. M. Chesley, Journ. of Spec. Phil., cilt XI. s. 72; Th. Ribot, Maladies de la Personnalité, s. 8-10; H. Lotze, Metaphysics, s. 533.

sahip olduğu saptanmıştır. Ve bir taraf bu şekilde rahatladığında, anestezinin genellikle o zamana kadar iyi olan karşı tarafa da geçiş yapmış olduğu saptanmıştır. Mıknatısların ve metallerin bu garip etkilerinin doğrudan fizyolojik etkilerinden mi yoksa hastanın zihni üzerindeki önsel bir etkiden mi ("beklenen dikkat" veya "telkin") kaynaklandığı hâlâ tartışılan bir husustur. Duyarlılığı daha iyi uyandıran bir yöntem de, bu hastaların çoğunun kolaylıkla içine dahil edilebildiği ve kaybolan duyarlılıklarının nadiren de olsa tamamen geri kazanıldığı hipnotik transdır. Bu tür duyarlılık geri dönüşleri duyarsızlık zamanlarını takip eder ve onlarla dönüşümlü olarak ardı ardına gelmektedir. Ancak Pierre Janet [201] ve A. Binet [202], anestezi zamanlarında ve onunla birlikte var olan *anestezik parçalara karşı duyarlılığın*, birincil ya da normal bilinçten tamamen kopmuş, ancak *dokunulmaya* ve varlığını çeşitli garip şekillerde kanıtlamaya yatkın *ikincil bir bilinç şeklinde de* var olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bunların başında M. Janet'in "dikkat dağıtma yöntemi" olarak adlandırdığı şey gelmektedir. Bu histerikler genellikle çok kısıtlı bir dikkat alanına sahiptir ve aynı anda birden fazla şey düşünemezler. Herhangi bir kişiyle konuşurken diğer her şeyi unuturlar. "Lucie herhangi biriyle doğrudan konuştuğunda," diyor M. Janet, başka herhangi bir kişiyi duyamaz hale geliyordu. Arkasında durabilir, ona ismiyle hitap edebilir, arkasını dönmesine izin vermeden kulaklarına hakaretler yağdırabilirsiniz ya da onun dikkatini çekmeden kendinizi onun önüne getirin, nesneleri gösterin, ona dokunun, vb. Sonunda sizi fark ettiğinde, odaya tekrar girdiğinizi düşünür ve böylece sizi selamlar. Bu benzersiz unutkanlık, onu tüm sırlarını yüksek sesle, muvafık olmayan dinleyicilerin varlığıyla sınırlanmadan anlatmaya yatkın hale getirmektedir."

M. Janet bunun gibi birkaç denek üzerinde, onlar üçüncü bir şahısla konuşmaya dalmışken arkalarından yaklaştığı takdirde onlara fısıltıyla hitap ederek ellerini kaldırmalarını ya da başka basit hareketler yapmalarını söylediğinde, *konuşma halindeki* zekâları bu emri aldıklarının farkında olmasa da verilen emre itaat ettiklerini gördü. Onları bir şeyden diğerine yönlendiriyor, fısıltıyla sorduğu sorulara işaretlerle

201 L'Automatisme Psychologique, Paris, 1889, (pek çok yerde).

202 Chicago Open Court'un Temmuz, Ağustos ve Kasım 1889 tarihli sayılarındaki makalelerine bakınız. Ayrıca 1889 ve '90 yılları için Revue Philosophique'de.

cevap vermelerini sağlıyor ve sonunda ellerine bir kalem tutuşturmaları halinde yazılı olarak yanıt vermelerini sağlıyordu. Bu sırada birincil bilinç, elin bu edimlerinden tamamen habersiz bir şekilde konuşmaya devam etti. Bu sonunculara başkanlık eden bilinç, üst bilincin endişelerinden oldukça az miktarda rahatsız olmuş gibi görünmekteydi. İkincil bir bilincin varlığına dair "otomatik" yazıyla yapılan bu kanıt, en sağlam ve çarpıcı olanıdır, fakat bir dizi başka gerçekler de aynı şeyi kanıtlamaktadır. Bunları hızlı bir şekilde anlatırsam, okuyucu muhtemelen ikna olacaktır. Evvela, bu deneklerin *bariz anestezik olan eli*, içine konan nesneye çoğu zaman *ayırt edici bir şekilde uyum sağlayacaktır.* Bir kalemle yazma hamlelerinde bulunacak, bir makasın içine parmaklarını sokacak ve onları açıp kapatacaktır, vb. Şayet el, görüş açısından gizlenir vaziyetteyse, birincil bilinç, deyim yerindeyse, bu süre zarfında elin içinde bir şey olup olmadığını söyleyememektedir. Léonie'nin narkozlu eline bir gözlük koymaktayım, bu el gözlüğü açar ve burnuna doğru kaldırır, ancak yarı yolda gözlük Léonie'nin görüş alanına girmektedir ve onu görüp afallatılmış bir şekilde durmaktadır, "Neden," diyor, "sol elimde bir gözlük var!" M.Binet, bazı Salpétrière deneklerinde görünüşte anestezik deri ile zihin arasında çok ilginç bir tür bağlantı saptadı. Ele yerleştirilen şeyler hissedilmedi, ancak *düşünüldü* (belli ki görsel terimlerle) ve denek tarafından hiçbir şekilde elin duyumundaki başlangıç noktalarına herhangi bir yöntem atfedilmedi. Ele konulan bir anahtar, bir bıçak, anahtar ya da bıçakla ilgili *fikirler* uyandırır, fakat el hiçbir şey hissetmez. Benzer şekilde, denek, el veya parmak uygulayıcı tarafından üç veya altı kez büküldüğünde veya üç, altı, vb. kez hafifçe vurulduğunda 3, 6, vb. sayılarını *düşünmüştür.*

Belli başlı bireylerde, son zamanlarda yabancı yazarlar tarafından büyük bir dikkatle birkaç vakası anlatılan "renkli işitme" gibi tuhaf bir özelliği anımsatan daha da tuhaf bir olgu saptandı. Bu kişiler, yani el tarafından alınan izlenime şahit olmuşlar fakat hissedememişlerdir ve görülen şey hiçbir şekilde el ile bağlantılı değil, daha çok bağımsız bir görüntü gibi görünüyordu, bu da genellikle hastanın ilgisini çekiyor ve şaşırtıyordu. Elleri bir ekran tarafından gizlenmiş olan kadına, başka bir ekrana bakması ve orada kendisini yansıtabilecek herhangi bir görsel imgeyi anlatması istenmiştir. O zaman, duyarsız üyenin

kaç kez kaldırıldığına, dokunduğuna vb. tekabül etmekte olan sayılar ortaya çıkmaktaydı. Avuç içinde bulunan benzerlerine tekabül eden renkli çizgiler ve şekiller meydana gelirdi, elin kendisi ya da parmakları hareket ettirildiğinde gelirdi ve nihayet içine yerleştirilen nesneler gelirdi, ama elin kendisinde hiçbir şey hissedilmezdi. Elbette burada simülasyon yapmak zor olmayacaktır. Fakat, M. Binet, söz konusu vakalarda bu (genellikle çok yüzeysel) açıklamanın olası olduğuna inanmamaktadır. [203]

Doktorların dokunuşumuzun hassasiyetini ölçmek için kullandıkları olağan yöntem pusula noktalarıdır. İki nokta normalde ayırt edilme açısından birbirine çok yakın olduğunda tek bir nokta gibi hissedilmektedir, fakat cildin bir bölümünde "çok yakın" olan şey, başka bir bölümünde çok uzak görünebilmektedir. Sırtın ortasında veya uylukta, 3 inçten az parmak ucu çok yakın olabilir bir inçin onda biri yeterince uzaktır. Şimdi, bu şekilde test edildiğinde, ağız yoluyla konuşan ve alanı tek başına tutuyor gibi görünen birincil bilince yapılan çağrı ile, belirli bir kişinin cildi tamamen anestezik olabilir ve pusula noktalarını hiç hissetmeyebilir. Yine de aynı cilt, yazı yazarak ya da el hareketleriyle kendini otomatik olarak ifade eden diğer ikincil ya da bilinçaltına başvurulursa, tamamen normal bir duyarlılığa sahip olduğu kanıtlanacaktır. M. Binet, M. Pierre Janet ve M. Jules Janet bunu saptamışlardır. Denek, kendisine her dokunulduğunda, normal bir insanmış gibi doğru bir şekilde "bir nokta" veya "iki nokta" işaretinde bulunacaktır. Bunu sadece bu hareketlerle ifade edebilirdi ve bu hareketlerin kendisi hakkında da birincil benliği, bu hareketlerin işaret ettiği gerçekler kadar bilinçsiz olacaktır, zira gizli bilincin elin otomatik olarak yapmasını sağladığı şey, ağzı kullanan bilinç tarafından bilinmemektedir.

Bernheim ve Pitres Beyler de burada anlatılamayacak kadar karmaşık gözlemlerle histerik körlüğün gerçek bir körlük olmadığını kanıtlamışlardır. Diğer gözü ya da gören gözü kapalıyken tamamen kör olan bir histerik göz, her ikisi birlikte açık olduğunda kendi payına düşen görme işini gayet iyi yapacaktır. Fakat, histerik hastalık nedeniyle her

203 Tüm bu olgu, belli bir bilinçli benliğin eşiğinin altında kalan bir fikrin, orada nasıl çağrışımsal etkilere yol açabileceğini göstermektedir. Hastanın birincil bilinci tarafından hissedilmeyen deri duyumları yine de olağan görsel ilişkilerini uyandırır.

iki gözün de yarı kör olduğu durumlarda bile, otomatik yazma yöntemi, algılarının var olduğunu, sadece üst bilinçle iletişimlerinin kesildiğini kanıtlamaktadır. M. Binet, hastalarının ellerinin, gözlerinin boş yere "görmeye", yani üst bilince çıkarmaya çalıştığı kelimeleri bilinçsizce yazdığını tespit etmiştir. Gizli bilinçleri elbette onları görüyordu, yoksa el böyle yazamazdı. Renkler de benzer şekilde, histerik renk körü gözlerin normal bilince getiremediği bilinçaltı benlik tarafından algılanmaktadır. Üst benlik tarafından fark edilmeyen anestezi altındaki deriye batan iğneler, yanıklar ve çimdikler, alt benlik kişinin hipnotik transa geçmesiyle kendini ifade etme şansı bulur bulmaz, acı çekmiş olduğu anımsanmaktadır ve şikayet edilmektedir.

Bu nedenle, en azından *belli başlı kişilerde, toplam olası bilincin, bir arada var olan ancak birbirlerini karşılıklı olarak görmezden gelen* ve bilgi nesnelerini aralarında paylaşan parçalara bölünebileceğini kabul etmek gerekir. Daha da dikkat çekici olanı, birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olmalarıdır. Bilinçlerden birine bir nesne sunun ve bu gerçekle onu diğerinden veya diğerlerinden uzaklaştırın. Dilin hakimiyeti vb. gibi belirli bir ortak bilgi birikimi dışında, üst benliğin bildiği şeylerden alt benlik habersizdir ve bunun *tersi de* geçerlidir. M. Janet, Lucie adlı eserinde bunu çok güzel bir şekilde kanıtlamıştır. Aşağıdaki deney geri kalanı için bir örnek teşkil edecektir, trans halindeyken kucağını her birinde bir sayı olan kartlarla kapladı. Daha sonra ona, uyandığında numarası üçün katı olan hiçbir kart görmemesi gerektiğini söyledi. Bu, artık çok iyi bilinen ve Lucie'nin çok uygun bir denek olduğu "posthipnotik telkin" olarak adlandırılan sıradan bir telkindir. Bu doğrultuda, uyandırıldığında ve kucağındaki kâğıtlar sorulduğunda, saydı ve sadece sayısı 3'ün katı olmayanları gördüğünü söyledi. 12, 18, 9, vs. için görüşü kapalıydı. Ancak el, bilinçaltı benlik, üst benliği alışılagelmiş başka bir konuşmaya cezp etme yöntemiyle sorgulandığında, Lucie'nin kucağındaki tek kartın 12, 18, 9, vb. numaralı kartlar olduğunu yazdı ve orada bulunan tüm kartları toplaması istendiğinde, bunları topladı ve diğerlerini bıraktı. Benzer şekilde, bilinçaltı Lucie'ye bazı şeyleri görmesi telkin edildiğinde, sağlıklı Lucie aniden kısmen ya da tamamen kör olmaktaydı. "Sorun nedir? Göremiyorum!" M. Janet, ikinci şahsa gözlerini kullanmasını fısıldadığında, sağlıklı şahıs konuşmasının ortasında aniden bağırdı.

Histeriklerin muzdarip olduğu anesteziler, felçler, kasılmalar ve diğer düzensizlikler, ikincil kişiliklerinin, birincil olanın elinde tutması gereken bir işlevi elinden alarak kendisini zenginleştirmiş olmasından kaynaklanıyor gibi görünmektedir. İyileştirici indikasyon aşikârdır, hipnotize ederek ya da başka bir şekilde ikincil kişiliğe ulaşın ve gözünü, cildini, kolunu ya da etkilenen kısım her neyse ondan *feragat etmesini* sağlayın. Bunun üzerine sağlıklı benlik irade gücünü tekrar kazanır, görür, hisseder veya yeniden hareket edebilir. Bu sayede M. Jules Janet, Salpétrière'in meşhur deneği Wit.'i, derin transının sırrını keşfedene dek kontrol altına almakta güçlük yaşadığı her türlü rahatsızlığı kolayca iyileştirdi. "Cessez cette mauvaise plaisanterie" İkincil benliğe dedi ve ikincil benlik itaat etti. Çeşitli şahsiyetlerin olası hisler miktarını aralarında paylaşma biçimleri bu genç kadında eğlenceli bir şekilde betimlenmiş gibi görünüyor. Uyanıkken, alışkanlıkla altın bir bilezik taktığı kol bölgesi dışında cildi her yerde duyarsızdır. Bu bölge hisseder; ama en derin trans halinde, vücudunun geri kalanı hissettiğinde, bu özel bölge tamamen anestezik hale gelmektedir.

Bazen benliklerin karşılıklı cehaleti epey tuhaf olaylara yol açmaktadır. Bilinçaltı benlik tarafından gerçekleştirilen eylemler ve hareketler bilinçli olandan geri çekilmektedir ve denek farkında olmadığı her türlü uyumsuz şeyi yapmaktadır. Lucie'ye (dikkat dağıtma yöntemiyle) bir *pied de nez* yapmasını istiyorum ve elleri hemen burnunun ucuna gidiyor. Ne yaptığı sorulduğunda, hiçbir şey yapmadığını söylemektedir ve parmaklarının burnunun önünde hareket etmesinden bariz bir şüphe duymadan uzun süre konuşmaya devam etmektedir. Onu odada dolaştırıyorum, konuşmaya devam etmekte ve oturduğuna inanmaktadır."

M. Janet alkolik deliryumdaki bir adamda da benzer davranışlar gözlemlemiştir. Doktor onu sorgularken, M. J. fısıltıyla telkin ederek yürümesini, oturmasını, diz çökmesini ve hatta yüzüstü yere uzanmasını sağlamış, bu sırada kendisini yatağının yanında duruyormuş gibi ikna olmaktadır. Bu tür *tuhaflıklar*, benzerleriyle karşılaşana dek kulağa inanılması güç gelmektedir. Uzun zaman evvel, anlamadan, bir kişinin bilgisinin iki benlik tarafından nasıl paylaşılabileceğine dair ufak bir örneğe şahit oldum. İstemsiz şekilde yazı yazmakta olan genç bir kadın elinde kalemle oturmuş, benim ricam üzerine bir zamanlar

gördüğü bir beyefendinin adını hatırlamaya çalışmaktaydı. Yalnızca ilk heceyi anımsayabildi. Bu arada eli, onun bilgisi dışında, son iki heceyi yazdı. Planşet ile yazabilen son derece sağlıklı genç bir adamda, son zamanlarda yazma eylemi sırasında elin tamamen anestezik olduğuna rastladım. Denekten habersiz şekilde onu delebilirdim. Ancak *planşetin üzerindeki yazı* beni sert bir dille elimi incitmekle itham etmekteydi. Bu arada, genç adamın ses organlarında güçlü bir protesto uyandıran *diğer* (yazı yazmayan) eldeki iğnelerin varlığı, planşeti hareket ettiren benlik tarafından reddedildi. [204]

Post-hipnotik telkin olarak adlandırılan yöntemde de tam olarak benzer sonuçlar elde ederiz. Trans halindeyken bir eylemde bulunmaları ya da uyandıktan sonra bir halüsinasyon görmeleri söylenen bazı deneklerin, zamanı geldiğinde bu emre itaat ettikleri bilinen bir gerçektir. Komut nasıl sezinlenmektedir? Edimi nasıl bu kadar doğru şekilde ayarlanmaktaydı? Bu sorunlar uzun süre gizemini korudu, çünkü birincil kişilik transa ya da telkine dair hiçbir şey anımsamamakta ve insanı aniden ele geçiren ve karşı koyamadığı açıklanamaz dürtüye boyun eğmek için genellikle doğaçlama bir bahane uydurmaktadır. Edmund Gurney, otomatik yazı aracılığıyla, ikincil benliğin uyanık olduğunu, dikkatini sürekli olarak komut üzerinde sabit tuttuğunu ve komutun yerine getirilmesi için işaret beklediğini keşfeden ilk kişidir. Aynı zamanda otomatik yazarlar olan bazı trans-denekleri, transtan uyandırılıp planşete konduklarında, o anda ne yazdıklarını bilmeden ve yüksek sesle okuyarak, konuşarak ya da zihinsel aritmetik problemlerini çözerek üst dikkatlerini bütünüyle verdiklerinde, aldıkları emirleri, geçen süreye ve uygulamadan evvel devam etmekte olan süreye ilişkin notlarla birlikte yazarlardı.[205] Dolayısıyla bu tür eylemler mekanik anlamda bir "otomatizme" tabi değildirler, onlara bir benlik hükmetmektedir, bölünmüş, sınırlı ve gömülü ama yine de tamamen bilinçli bir benlik. Bunun da ötesinde, gömülü benlik sık sık yüzeye çıkmaktadır ve eylemler gerçekleştirilirken diğer benliği dışarı defetmektedir. Başka bir deyişle, denek uygulama anı gelince tekrar transa geçer ve daha sonra gerçekleştirdiği eylemi hatırlamaz. Gurney ve Beaunis, o zamandan beri büyük ölçüde teyit edilmiş olan bu gerçeği

204 Bakınız Proceedings of American Soc. for Psych. Research, cilt I. s. 548.

205 Proceedings of the (London) Soc. for Psych. Research, Mayıs 1887, s. 268 vd.

tespit etmiştir ve Gurney, hastanın kısa süreli edimi esnasında tekrar *telkine açık* hale geldiğini ortaya koydu. M. Janet'in gözlemleri de bu olguyu iyi bir şekilde tasvir etmektedir.

"Lucie'ye uyandıktan sonra kollarını kaldırmasını söyleyeceğim. Kollarını başının üzerine kaldırdığında sağlıklı durumda sayılmaz, fakat onlara hiç aldırmaz. Gidiyor, geliyor, konuşuyor, kollarını havaya kaldırıyor. Kollarının ne yaptığı sorulduğunda, böyle bir soruya şaşırıyor ve çok samimi şekilde söylemekte, "Ellerim hiçbir şey yapmıyor; tıpkı sizinkiler gibi." Ondan ağlamasını istiyorum ve uyandığında gerçekten ağlıyor, ama gözyaşlarının ortasında çok neşeli konulardan bahsetmeye devam ediyor. Hıçkırıklar sona erdiğinde, epeyce bilinç altında yattığı anlaşılan bu kederden geriye hiçbir iz kalmamıştı. Birincil benlik çoğu zaman diğer benliğin gerçekleştirdiği eylemleri gizlemek ve kendi görüşünden saklamak için bir halüsinasyon türetmek mecburiyetindedir. Léonie 3 gerçek mektuplar yazarken, Léonie 1 örgü ördüğüne inanır ya da Lucie 3[206] gerçekten doktorun muayenehanesine gelirken, Lucie 1 kendisini evde olduğuna inandırmaktadır. Bu bir çeşit deliryumdur. Alfabe ya da sayı dizisi, ikincil kişinin dikkatine sunulduğunda, normal benlik adına bir süreliğine kaybolabilmektedir. El, emre itaat ederek alfabeyi yazarken, "denek" büyük bir sersemlikle alfabeyi anımsayamadığını fark eder, vs. Çok az şey, çeşitli kısmi bilinçler arasında tüm aşamaları mevcut olan bu karşılıklı dışlama ilişkilerinden daha ilginçtir.

Zihnin ayrı bilinçlere bölünmesinin her birimizde ne kadar var olabileceği bir sorundur. M. Janet bunun sadece anormal bir zayıflığın ve dolayısıyla birleştirici ya da koordine edici bir güç eksikliğinin olduğu durumlarda mümkün olduğunu savunmaktadır. Histerik bir kadın, sinirsel olarak bir arada tutamayacak kadar zayıf olduğu için bilincinin bir kısmını bırakmaktadır. Bu arada bırakılan kısım ikincil ya da bilinçaltı bir benlik olarak katılaşabilir. Öte yandan, tamamen sağlam bir konuda, bir anda akıldan atılan şey bir sonraki anda tekrar yanıtlamaya devam etmektedir. Tüm deneyim ve bilgi birikimi bir bütün olarak kalır ve bölünmüş hiçbir parçası, alt benlikler oluşturacak kadar istikrarlı bir şekilde organize olamaz. Bu sonuncuların istikrarı,

206 M. Janet, deneğin sergileyebileceği farklı kişilikleri numaralarla belirtmektedir.

monotonluğu ve aptallığı genellikle çok çarpıcıdır. Hipnoz sonrası altbilinç, en son algıladığı düzenden başka bir şey düşünmüyor gibidir, kataleptik alt-bilinç, uzuv üzerine basılan son pozisyondan başka bir şey düşünmemektedir. M. Janet, hipnotizma sırasında herhangi bir özel şekle sahip hardal lapası halüsinasyonunu telkin ederek iki deneğinin derisinde kesin sınırlarla belirlenmiş kızarıklıklara ve kabarıklara sebebiyet verebildi. Telkin etkisini gösterdikten sonra denek tekrar transa geçtiğinde "J'ai tout le temps pensé à votre sinapisme" der denek. Bir adam N., . M. Janet'in uzun aralıklarla ameliyat ettiği bir adam, arada başka bir uygulayıcı tarafından üzerinde çalışılmış ve M. tarafından tekrar uyutulmuştur. Janet, "Cezayir'de olduğu için emir almak için çok uzakta olduğunu" söyledi. Bu halüsinasyonu telkin eden diğer uygulayıcı, deneği trans halinden uyandırmadan evvel onu çıkarmayı unutmuştu ve zavallı pasif trans kişiliği haftalarca gelişme göstermeyen rüyada sıkışıp kalmıştı. Léonie'nin bilinçaltı edimleri, konuşma sırasında sol eliyle yaptığı bir "*pied de nez*" vasıtasıyla bir ziyaretçiye anlatılmıştır. Bir yıl sonra onunla tekrar karşılaştığında, Léonie'nin sağlıklı benliği bu durumdan kuşku duymadan, aynı el yine burnuna gitmektedir. Tüm bu gerçekler bir araya getirildiğinde, tabiatımızın sonsuz derinliklerine yeni bir ışık tutacak olan bir araştırmanın başlangıcını kuşkusuz şekilde meydana getirmektedirler. Bu nedenle kitabın bu ilk bölümünde onlardan uzun uzun bahsettim. Bunlar tek bir şeyi kesin olarak kanıtlamaktadır, o da, ne kadar samimi olursa olsun, *bir kişinin hiçbir şey hissetmediği hususundaki ifadesini, hiçbir şey hissetmediğinin kesin kanıtı olarak asla kabul etmememiz* gerektiğidir. Danıştığımız birincil kişinin deneyimlerini doğal olarak izah edemeyeceği "ikincil bir şahsiyetin" bilincinin bir parçası olarak orada bulunmuş olabilir. Hipnotik deneklerde (daha sonraki bir bölümde göreceğimiz gibi) basit bir telkinle bir hamleyi ya da organı felç etmek dünyanın en kolay şeyi olduğu gibi, emirle sistematik anestezi denilen şeyi meydana getirmek de kolaydır. Sistematik bir anestezi, nesnelerin herhangi bir unsuruna değil ama somut bir şeye ya da nesneler sınıfına karşı bir duyarsızlık anlamına gelmektedir. Kişi odadaki belirli bir kişiye karşı kör veya sağır hale getirilir ve bunun üzerine o kişinin orada olduğunu ya da başka birisiyle konuştuğunu vb. inkâr eder. M. P. Janet'in kucağındaki numaralı kartlardan bazıları hususunda kör olan Lucie'si

buna bir örnektir. Nesne kırmızı bir gofret ya da siyah bir haç gibi basit bir nesne olduğunda, denek doğrudan ona baktığında onu gördüğünü inkâr etmesine karşın, tekrar uzağa baktığında onun optik *etkinin* alındığını gösteren bir "negatif postimaj" edinmektedir. Dahası düşünce, *böyle bir deneğin nesneye karşı kör olabilmesi için onu benzerlerinden ayırması* gerektiğini ortaya koymaktadır. Odadaki bir kişinin gözlerini kör etmesini sağlayın, tüm kişileri bir sıraya dizin ve saymasını söyleyin. Biri hariç hepsini sayacak. Ama kim olduğunu tanımadan hangisini saymayacağını nasıl söyleyebilir? Aynı şekilde, kâğıt ya da tahtaya bir darbe vurun ve ona orada olmadığını söyleyin, temiz kâğıt ya da tahtadan başka bir şey görmeyecektir. Sonra (o bakmıyorken) asıl vuruşun etrafını ona tıpatıp benzeyen başka vuruşlarla çevreleyin ve ona ne gördüğünü sorun. Tüm yeni vuruşlara tek tek parmak basacak ve yeni vuruşlar ne kadar çok olursa olsun ya da hangi sırayla düzenlenirse düzenlensin her seferinde asıl vuruşu es geçecektir. Benzer şekilde, kör durumda olduğu asıl tek vuruş, gözlerinden birinin önüne yerleştirilen (her ikisi de açık tutulan) on altı derecelik bir prizma ile *iki katına* çıkarılırsa, şimdi bir vuruş gördüğünü söyleyecek ve asıl vuruşu yine de görmezden gelerek prizmadan görülen görüntünün bulunduğu yönü işaret edecektir.

Açıkçası, o zaman, vuruşun *türüne* karşı en azından kör durumda değildir. Tahta ya da kâğıt üzerinde belirli bir konumda, yani belirli bir karmaşık nesne üzerinde sadece bu türden tek bir vuruşa karşı kör durumdadır ve bunu söylemek ne kadar çelişkili görünse de, diğerleri yaklaştırıldığında ona kör kalabilmek için onu benzerlerinden büyük bir doğrulukla ayırt etmelidir. Hiç görmemeye bir öncül olarak onu ayırt etmektedir.

Yine, bir gözün önündeki prizma sayesinde daha önce görünmeyen bir çizgi o göz için görünür hale getirildiğinde ve diğer göz bunun üzerine kapatıldığında ya da perdelendiğinde, gözün kapatılması hiçbir fark yaratmaz, çizgi hâlâ görünür durumdadır. Fakat prizma kaldırılırsa, çizgi, anında onu gören göz için bile kaybolacak ve her iki göz de başlangıçtaki kör durumuna geri dönüş yapacaktır.

O halde bu durumlarda ne gözün kendi körlüğüyle ne de sadece fark edememekle değil çok daha karmaşık bir şeyle, yani belirli nesnelerin aktif bir şekilde sayılması ve pozitif olarak dışlanmasıyla ilgilenmek

zorundayız. Bu, kişinin bir tanıdığını "kesmesi", bir iddiayı "görmezden gelmesi" veya bir düşünceden "etkilenmeyi yadsıması" gibidir. Fakat bu sonucu sağlamakta olan algısal faaliyet, tabiri caizse denek açısından kişisel olan bilinçten ayrı haldedir ve telkinin yapıldığı nesneyi kendi özel mülkiyeti ve kurbanı haline getirmektedir. [207]

Bebeğinin kıpırtıları dışında her sese karşı uykuda olan annenin işitsel duyarlılığının bebeklik döneminin sistematik olarak uyanık olduğu aşikardır. Buna nispeten, zihninin geri kalanı sistematik bir anestezi halindedir. Uyuyan kısımdan ayrılmış ve bağlantısı kesilmiş olan bu bölüm, ihtiyaç halinde ikincisini uyandırabilir. Böylece Descartes ve Locke arasındaki zihnin uyuyup uyumadığına ilişkin tartışma her zamankinden daha az çözüme yaklaşmıştır. *Önsel* (a priori) spekülatif gerekçeler hususunda Locke'un düşünce ve duygunun zaman zaman tamamen ortadan kalkabileceği görüşü daha makul görünmektedir. Salgı bezlerinin salgılamayı ve kasların kasılmayı bırakması gibi, beyin de bazen akımları taşımayı bırakmalıdır ve bu en ufak faaliyetle birlikte en ufak bilinç de var olabilir. Öte yandan, görünüşlerin ne kadar yanıltıcı olduğuna şahit olmaktayız ve bilincin bir parçasının diğer parçalarla bağlantılarını koparabileceğini ve yine de var olmaya devam edebileceğini kabul etmek zorunda kalırız. Genel olarak bir sonuca varmaktan kaçınmak en iyisidir. Yakın geleceğin bilimi kuşkusuz bu soruyu bizim şu anda verebileceğimizden daha akıllıca şekilde yanıtlayacaktır.

Şimdi de BİLİNCİN UZAYLA İLİŞKİLERİNİ ele alalım.

Bu, felsefe tarihinde *ruhun yeri meselesi* olarak bilinen sorundur.. Bu konuda çok sayıda literatür oluşmuştur, ancak biz bu konuya kısaca değinmeliyiz. Her şey ruhu genişletilmiş ya da genişletilmemiş bir varlık olarak algılamamıza bağlıdır. Eğer birincisi ise, bir alan işgal edebilir. İkincisi ise, olmayabilir; ancak o zaman bile hâlâ bir *pozisyona*

207 Bu ruh halinin nasıl kavranacağı kolay değildir. Yeni darbe eklemek ilk darbeyi görünür hale getirseydi şayet süreci anlamak çok daha kolay olurdu. O zaman toplam olarak algılanan iki farklı nesne olacaktır: bir darbeli kağıt, birçok darbeli kağıt; ve birincisi açısından kör vaziyette, ikincisinde olan her şeyi görecektir, çünkü onu ilk durumda farklı bir bütünlük olarak algılamış olacaktır. Bu tür bir süreç bazen (her zaman değil), yeni darbeler aslının sadece tekrarı olmak yerine, onunla birleşerek bütün bir nesneye, örneğin bir insan yüzüne dönüşen çizgiler olduğunda ortaya çıkmaktadır.Transa giren kişi daha önce kör olduğu çizgiyi yüzün bir parçası olarak görerek yeniden görebilmektedir.

sahip olabileceği düşünülmüştür. Genişletilmemiş bir şeyin yine de belirli bir miktar genişletme esnasında *mevcut* olma olasılığı hakkında çok fazla tartışma ortaya çıkmıştır. Varlık türlerini birbirinden ayırmalıyız. Bir şekilde bilincimiz ilişki içinde olduğu her şeye "hazırdır". Bu takımyıldızını her algıladığımda *bilişsel* olarak Orion'da bulunuyorum, fakat orada *dinamik anlamda* bulunmuyorum, hiçbir etki teşkil etmemekteyim. Fakat beynime göre, düşüncelerim ve duygularım bu süreçlere tepki veriyor gibi göründüğü için dinamik olarak varım. O halde, eğer zihnin yeri ile zihnin dolaysız dinamik ilişkiler içinde bulunduğu yerden başka bir şey kastedilmiyorsa, zihnin yerinin beynin korteksinde bir yer olduğunu söylemekte haklı olduğumuz kesindir. Bilindiği gibi Descartes, genişletilmemiş ruhun beyin epifiz bezinde halihazırda mevcut olduğunu düşünmekteydi. Lotze ve W. Volkmann gibi diğerleri ise, konumunun anatomik beyin elementlerinin yapısız matrisinin bir noktasında olması gerektiğini düşünmektedirler ve bu noktada tüm sinir akımlarının geçip birleşebileceğini varsaymaktadırlar. Skolastik doktrin, ruhun hem bütün olarak hem de bedenin her bir parçasında tamamen mevcut olduğu yönündedir. Bu mevcudiyet şeklinin ruhun genişlememiş doğasından ve sadeliğinden kaynaklandığı söylenmektedir. İki genişletilmiş varlık uzayda ancak parça parça birbirlerine tekabül edebilirler, ancak hiçbir parçası olmayan ruh bedene tekabül etmez. Sir Wm. Hamilton ve Profesör Bowen bu görüşe benzer bir görüşü savunmaktadır. I. H. Fichte, Ulrici ve Amerikalı filozoflardan Bay J. E. Walter[208] ruhun yer dolduran bir ilke olduğunu savunurlar. Fichte buna iç beden adını verirken, Ulrici onu moleküler olmayan bir sıvıya benzetmektedir. Bu teoriler bize günümüzün 'teozofik' doktrinlerini hatırlatmakta ve bizi, bilinç aracı olarak ruhun, şimdi olduğu gibi, bedenin oluşumuna öncülük eden yaşamsal ilkeden ayırt edilmediği zamanlara götürmektedir. Platon ölümsüz akla, cesarete ve arzulara sırasıyla yer olarak baş, göğüs ve karın bölgelerini vermiştir. Aristoteles kalbin tek merkez olduğunu savunur. Başka yerlerde kanın, beynin, akciğerlerin, karaciğerin, hatta böbreklerin sırayla ruhun tamamının ya da bir kısmının merkezi olarak tayin edildiğini görürüz. Başka yerlerde kanın, beynin, akciğerlerin, karaciğerin, hatta

208 Perception of Space and Matter, 1879, kısım II. bölüm.3.

böbreklerin sırayla ruhun tamamının ya da bir kısmının merkezi olarak tayin edildiğini görürüz.[209]

Gerçek şu ki, düşünen ilke genişlemişse, ne biçimini ne de yerini biliriz; genişlememişse, herhangi bir uzay ilişkisini barındırdığından söz etmek saçmadır. Uzay-ilişkilerinin bundan sonra algılanabilir şeyler olduğunu göreceğiz. Karşılıklı konum ilişkilerini barındırabilecek tek nesne, aynı hissedilen alanda bir arada algılanan nesnelerdir. Genişletilmemiş ruhun olması gerektiği gibi, hiç algılanmayan bir şey, bu şekilde algılanan nesnelerle bir arada bulunamaz. Ondan diğer nesnelere uzanan hiçbir çizgi hissedilmemektedir. Hiçbir uzay boşluğuna amaç oluşturamaz. Bu nedenle hiçbir şekilde anlaşılabilir bir konuma sahip olamaz. İlişkileri mekânsal olamaz, ancak gördüğümüz gibi yalnızca bilişsel veya dinamik olmalıdır. Dinamik oldukları sürece ruhun "mevcut" olduğundan bahsetmek sadece lafın gelişidir. Hamilton'un ruhun tüm bedende mevcut olduğu doktrini her halükârda yanlıştır: çünkü ruhun varlığı bilişsel olarak bedenin çok ötesine uzanmaktadır ve dinamik olarak beynin ötesine geçememektedir. [210]

ZİHİNLERİN DİĞER NESNELERLE OLAN İLİŞKİLERİ

Diğer zihinlerle ya da *maddi şeylerle* olan ilişkilerdir. Maddi şeyler bir yandan zihnin *kendi beyni*, diğer yandan da başka *herhangi bir şeydir.* Bir zihnin kendi beyniyle olan ilişkileri benzersiz ve tamamen gizemli bir türdür; bunları son iki bölümde tartıştık ve bu konuya hiçbir şey ekleyemeyiz.

Zihnin beyin dışındaki diğer nesnelerle olan ilişkileri, bildiğimiz kadarıyla yalnızca *bilişsel* ve *duygusal* ilişkilerdir. Onları *tanır* ve içsel olarak onları *kabul eder* ya da *reddeder,* ama onlarla başka bir ilişkisi bulunmamaktadır. Onlara *etki ediyor* gibi göründüğünde, bunu yalnızca kendi bedeninin aracılığı ile yapar, böylece onlara etki eden

209 Çeşitli görüşlerin çok iyi bir özet tarihi için bkz. W. Volkmann von Volkmar, Lehrbuch d. Psychologie, Madde 16. Anm. Sir W. Hamilton'a tam referanslar J. E. Walter, Perception of Space and Matter, s. 65-6'da verilmiştir.

210 Çağdaş yazarların çoğu ruhun yeri konusunu görmezden gelmektedir. Lotze bu hususta çok endişeli görünen tek kişidir ve görüşleri çeşitlilik göstermektedir. Bakınız: Medicinische Psychol., Madde 10. Microcosmus, bk. III. bölüm 2. Metafizik, bk. III. bölüm 5. Outlines of Psychol., bölüm II. bölüm 3. Ayrıca bakınız G. T. Fechner, Psychophysik, bölüm. XXXVII

kendisi değil bedendir ve beyin önce bedene etki etmelidir. Aynı şey, başka şeyler ona etki ediyor gibi göründüğünde de geçerlidir, bunlar yalnızca bedenine ve onun aracılığıyla da beynine etki etmektedirler.[211] *Doğrudan* yapabileceği tek şey başka şeyleri bilmek, tanıyamamak ya da görmezden gelmek ve bunların şu ya da bu şekilde ilgisini çektiğini bulmaktır.

Bilme ilişkisi dünyadaki en gizemli şeydir. Eğer bir şeyin başka bir şeyi nasıl bilebileceğini sorarsak, *Erkenntnisstheorie* ve metafiziğin kalbine doğru yol alırız. Psikolog ise konuyu bu kadar merakla ele almamaktadır. Bundan evvel bildiğine inanmaktan başka çaresi olmayan bir dünya bulduğunda ve aynı dünya olduğuna inandığı şey hakkında kendi geçmiş düşüncelerini ya da bir başkasının düşüncelerini incelemeye koyulduğunda, bu diğer düşüncelerin de onu kendi bildiği gibi bildiği sonucuna varmaktan başka çaresi yoktur. Bilgi onun için, tıpkı kimsenin açıklamaya çalışmadığı farklılık ya da benzerlik gibi, açıklansın ya da açıklanmasın kabul edilmesi gereken nihai bir ilişki haline gelmektedir. Konumuz doğal dünyada yaşayan bireylerin somut zihinleri olmak yerine Mutlak Zihin olsaydı, bu Zihnin yaygın olarak anlaşıldığı şekliyle bilme işlevini barındırıp barındırmadığını söyleyemezdik. Düşüncelerinin mahiyetini öğrenebiliriz; ama bunları karşılaştırabileceğimiz onun dışında bir gerçekliğimiz olmayacağından, zira olsaydı Zihin Mutlak olmazdı, bunları eleştiremez ve doğru ya da yanlış bulamazdık ve bunlara Mutlak Zihnin *bilgisi* değil, sadece düşünceleri demek zorunda kalırdık. Bununla birlikte, kısıtlı zihinler farklı bir şekilde değerlendirilebilir, çünkü psikoloğun kendisi düşündükleri nesnelerin bağımsız gerçekliği için kefalet ödeyebilir. Bunların söz konusu zihinlerin içinde olduğu kadar dışında da var olduğunu bilir, böylece zihinlerin düşündüğünü ve bildiğini mi yoksa sadece düşündüğünü mü bilir ve bilgisi elbette yanılabilir bir ölümlünün bilgisi olsa da, koşullarda bu durumda yanılma olasılığını diğerlerinden daha fazla kılacak hiçbir şey bulunmamaktadır.

Şimdi psikolog, incelediği ruh halinin bir parça bilgi mi yoksa sadece kendi dışında hiçbir şeye atıfta bulunmayan öznel bir olgu mu olduğuna hangi testlerle karar vermektedir? Hepimizin pratikte

211 "sağgörü"ve "medyumlar" tarafından uzaktaki nesneler üzerinde gerçekleştirilen eylemleri, henüz genel kabul görmediği için bilerek göz ardı etmekteyim.

kullandığı testleri kullanmaktadır. Şayet ruh hali belirli bir gerçekliğe dair kendi fikrini andırıyorsa ya da kendi fikrini andırmaksızın o gerçekliği kast ediyor ve bedensel organlar aracılığıyla onun üzerinde faaliyet göstererek ona atıfta bulunuyor gibi görünüyorsa ya da öncekini kast eden, ona yönlendiren ve onda sonlanan başka bir gerçekliğe benziyor ve onun üzerinde faaliyet gösteriyorsa, bu durumlardan birinde ya da hepsinde psikolog ruh halinin doğrudan ya da uzaktan, belirgin ya da belirsiz, doğru ya da yanlış bir şekilde gerçekliğin doğasını ve dünyadaki konumunu dikkate aldığını kabul etmektedir. Öte yandan, incelenen ruhsal durum psikolog tarafından bilinen gerçekliklerden hiçbirini andırmıyorsa ya da bu gerçeklikler üzerinde tedavide bulunmuyorsa, psikolog bunu saf ve basit, hiçbir bilişsel değere sahip olmayan öznel bir durum olarak adlandırmaktadır. Yine, bildiği şekliyle bir gerçekliğe ya da bir dizi gerçekliğe benziyor, ancak psikoloğun gördüğü bedensel hareketleri meydana getirerek onlar üzerinde işlem yapamıyor ya da gidişatlarını değiştiremiyorsa, o zaman hepimiz gibi psikolog da kuşku içerisinde olabilir. Örneğin ruh hali, deneğin uykusu sırasında meydana gelsin. İkincisi rüyasında herhangi bir adamın öldüğünü görsün ve o adam da aynı anda ölsün. Rüya sadece bir tesadüf mü, yoksa ölümün gerçek bir bilişi mi? Bu tür şaşırtıcı vakalar, "Psişik Araştırma" Derneklerinin topladığı ve en makul şekilde yorumlamaya çalıştığı şeylerdir.

Şayet rüya deneğin hayatında gördüğü türden tek rüya olsaydı, rüyadaki ölümün bağlamı gerçek ölümün bağlamından pek çok açıdan farklı olsaydı ve rüya ölümle ilgili hiçbir eyleme yol açmasaydı, kuşkusuz hepimiz bunu garip bir tesadüf olarak adlandırırdık. Fakat rüyadaki ölüm geniş bir bağlam barındırıyorsa ve gerçek ölümün her özelliğiyle bire bir örtüşüyorsa, eğer denek devamlı olarak hepsi de aynı derecede mükemmel olan bu tür rüyalar görüyorsa ve uyandığında hali hazırda gerçekmiş gibi davranma alışkanlığı varsa ve böylece daha geç haberdar olan komşularının "başlangıcına" atılmaktaysa, muhtemelen hepimiz onun gizemli bir tür sağgörü gücüne sahip olduğunu, rüyalarının esrarengiz bir şekilde tam da kurguladıkları gerçekleri bildiğini ve "tesadüf" kelimesinin meselenin köküne dokunmakta başarısız olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Ve eğer rüyasının ortasından gerçeğin gidişatına *müdahale etme* gücüne sahip olduğu

ve rüyasında gördüğü gibi olayları şu ya da bu yöne çevirdiği ortaya çıkarsa, herhangi birinin içinde sakladığı şüpheler tamamen ortadan kalkacaktır. O zaman en azından kendisinin ve psikoloğun *aynı* şeyle ilgilendiği kesinleşmiş olurdu. Bu gibi testler sayesinde, hemcinslerimizin uyanık zihinlerinin ve kendi zihnimizin aynı dış dünyayı tanıdığına ikna oluruz.

Psikoloğun bilişe yönelik tutumu, devamında o kadar mühim olacaktır ki, bunu tam olarak açıklığa kavuşturmadan vazgeçmemeliyiz. *Bu baştan aşağı bir düalizmdir.* Bilen zihin ve bilinen şey olmak üzere iki unsur varsaymaktadır ve bunları indirgenemez olarak ele almaktadır. Hiçbiri kendinden sıyrılamaz ya da diğerinin içine dahil olamaz, hiçbiri hiçbir şekilde diğeri değildir, hiçbiri diğerini gerçekleştirememektedir. Onlar sadece ortak bir dünyada yüzleşmektedirler ve biri basitçe eşini tanır ya da onun tarafından tanınmaktadır. Bu tekil ilişki daha alt terimlerle ifade edilmemeli ya da daha anlaşılır bir isme çevrilmemelidir. Bir şey tarafından zihnin beynine bir tür *sinyal* verilmelidir, yoksa bilme meydana gelmez, aslında bir şeyin sadece beynin dışında *var olmasının* onu bilmemiz için yeterli bir neden olmadığını saptamaktayız, bilinmesi için orada olmasının yanı sıra bir şekilde beyne çarpması gerekmektedir. Fakat beyne çarptığında bilgi, tamamen zihinde meydana gelen yeni bir yapı tarafından meydana getirilmektedir. Bilinse de bilinmese de durum değişmemektedir. [212] Ve bir kez oraya varıldığında, o şey ne olursa olsun bilgi orada varlığını sürdürebilmektedir. Eskiler tarafından ve belki de bugün derin tasavvur edemeyen insanlar tarafından bilgi, dışarıdan bir şeyin zihne *geçişi* olarak izah edilmektedir, ikincisi, en azından duyusal duygulanımları kadarıyla, pasif ve alıcıdır. Fakat salt duyu-etkisinde bile nesnenin içsel bir yapı tarafından çoğaltılması gerçekleşmelidir. Profesör Bowne ile birlikte, iki kişi birlikte sohbet ettiğinde ve birbirlerinin zihnini tanıdığında ne olduğunu düşünün.

"Hiçbir düşünce birinin zihninden çıkıp diğerinin zihnine giremez. Bir düşünce alışverişinden söz ettiğimizde, en ilkel zihin bile bunun sadece lafın gelişi olduğunu bilir. En ilkel zihin bile bunun sadece lafın gelişi olduğunu bilir. Bir başkasının düşüncesini algılamak için,

212 Biliniyor olmasından dolayı o varlığa daha sonra gelebilecek ***sonuçları*** göz ardı etmekteyim. Bilme kendi başına katiyen varlığı etkilememektedir.

onun düşüncesini kendi içimizde oluşturmalıyız... bu düşünce bize aittir ve kesinlikle bize özgüdür. Aynı zamanda bunun için diğerine minnettarız ve eğer ondan kaynaklanmasaydı, muhtemelen bizden de kaynaklanmayacaktı. Peki diğeri ne yaptı? Şöyle ki, tamamen gizemli bir dünya düzeniyle, konuşmacının düşünceyi hiç andırmayan, ama aynı gizemli düzen sayesinde dinleyici üzerinde bir dizi teşvik işlevi gören bir dizi işaret meydana getirmesi sağlanmaktadır, böylece dinleyici kendi içinde buna tekabül eden ruh halini yapılandırmaktadır. Konuşmacının eylemi, kendisini uygun güdülendirmelerden faydalandırmaya dayanmaktadır. Dinleyicinin eylemi derhal yalnızca ruhun güdülenmeye karşı tepkisidir. Fani zihinler arasındaki tüm iletişim bu türdendir. Muhtemelen düşünen hiç kimse bu sonucu yadsımayacaktır, ancak bir başkasının düşüncesinin algılanması için bu şekilde doğru olanın, genel olarak dış dünyanın algılanması için de aynı şekilde doğru olduğunu söylediğimizde, pek çok zihin sorgulama eğiliminde olacak ve az sayıda kişi de bunu tamamen yadsımayacaktır. Yine de evreni algılamak için onu fikir dahilinde oluşturmamız gerektiğini ve evren hakkındaki bilgimizin zihnin iç doğasını gözler önüne sermekten başka bir şey olmadığını doğrulamaktan başka alternatif yoktur. Zihni mumlu bir kalıp olarak ve varlıkları da onun üzerine baskı uygulama şeklinde tanımladığımızda, bu genişletilmiş kalıbın nerede olduğunu, varlıkların kendilerini ona nasıl baskı uyguladıklarını ve basmış olsalar bile algılama eyleminin nasıl izah edileceğini sormayı düşünene kadar büyük bir kavrayışa sahipmişiz gibi görünür. Duyum ve algının ilk öncülleri beyindeki bir dizi sinirsel değişikliktir. Dış dünya hakkında bildiğimiz her şey yalnızca bu sinirsel değişimler içinde ve aracılığıyla açığa çıkmaktadır. Fakat bunlar, nedenleri olarak var oldukları varsayılan nesnelerden tamamen farklıdır. Zihni ışıkta ve nesneleriyle doğrudan temas halinde olarak düşünebilseydik şayet, en azından hayal gücü avunurdu; ama zihni dış dünyayla yalnızca kafatasının karanlık odasında temas halinde olarak ve o zaman da algılanan nesnelerle değil, aynı zamanda hiçbir şey bilmediği bir dizi sinir değişimiyle temas halinde olarak düşündüğümüzde, nesnenin çok uzakta olduğu bellidir. Resimlerden, izlenimlerden vs. bahsedilmesi, bu tür unsurlara herhangi bir anlam kazandıracak tüm koşulların eksikliği nedeniyle sona ermektedir. Karanlıktan aydınlık ve

gerçeklik dünyasına giden yolu tekrar bulabileceğimiz bile belli değil. Fiziğe ve duyulara tam bir güvenle başlarız ve kısa sürede nesneden uzaklaşarak, nesnenin kendisinden başka hiçbir şeye benzemeyen bir dizi sinirsel değişim tarafından tamamen yerinden edildiği sinirsel bir labirente sürükleniriz. En nihayetinde kafatasının karanlık odasına ineriz. Nesne tamamen yok oldu ve bilgi henüz ortaya çıkmadı. Sinirsel işaretler, en kesin gerçekçiliğe göre dış dünyaya ilişkin tüm bilgilerin hammaddesidir. Ancak bu işaretlerin ötesine geçip dış dünyanın bilgisine geçmek için, bu işaretleri nesnel anlamlarına göre okuyacak bir yorumcuyu varsaymamız gerekir.

Ama yine de bu yorumlayıcı, evrenin anlamını dolaylı olarak kendi içinde barındırmalıdır ve bu işaretler gerçekte ruhun kendi içinde olanı ortaya çıkarmasına neden olan uyarılmalardan başka bir şey değildir. Ruhun dış dünyayla ortak rıza vasıtasıyla olacak şekilde yalnızca bu işaretler yoluyla iletişim kurduğu ve nesneye asla bu işaretlerin onu getirebileceğinden daha fazla yaklaşmadığı düşünüldüğünde, yorumlama ilkelerinin zihnin kendisinde olması gerektiği ve ortaya çıkan yapının öncelikle yalnızca zihnin kendi doğasının bir ifadesi olduğu neticesine varılmaktadır. Tüm tepkiler bu tür tepkilerdir, tepki veren etkenin doğasını ifade eder ve bilgi de aynı başlık altında yer almaktadır. Bu (a.g.e) gerçek, ya düşüncenin yasaları ve doğası ile şeylerin yasaları ve doğası arasında önceden oluşturulmuş bir uyumu kabul etmemizi ya da algı nesnelerinin, göründüğü şekliyle evrenin salt şekilde fenomenal olduğunu, zihnin duyumlarının gerekçesine karşı tepki verme biçiminden başka bir şey olmadığını kabul etmemizi gerekli kılmaktadır."[213]

Nesne ve Özne düalizmi ve bunların önceden kurulmuş uyumu, metafizikçi olma hakkına da sahip bir birey olarak ne kadar gizli monistik felsefeye sahip olursa olsun, psikoloğun varsayması gereken şeydir. Bu genel noktanın artık açıklığa kavuştuğunu umuyorum, böylece ondan vazgeçebilir ve bazı detaysal farklarına inebiliriz. Geniş anlamda ve pratik olarak ayırt edilebilen *iki tür bilgi mevcuttur*, bunları sırasıyla *aşinalık bilgisi* ve *bilgi hususu* olarak adlandırabiliriz. Çoğu dil bu ayrımı ifade etmektedir, ondan dolayı, g n v n a i, e i d e n a i; noscere,

213 B. P. Bowne: Metaphysics, s. 407-10. Ayrıca bkz. Lotze: Logik, Madde 308, 326-7.

scire; kennen, wissen;connaître, savoir.[214] Tanıştığım yerlerdeki varlıkları dışında haklarında çok az şey bildiğim birçok insan ve varlıkla tanıştım. Mavi rengi gördüğümde tanırım, armudun tadını tattığımda bilirim, parmağımı üzerinde gezdirdiğimde bir santimi, geçtiğini hissettiğimde bir saniyeyi, dikkatimi verdiğimde bir dikkat çabasını, fark ettiğimde iki şey arasındaki farkı bilirim fakat bu olguların iç doğası ya da onları oldukları şey yapan şey hakkında hiçbir şey söyleyemem. Kendisi zaten tanışmamış olan hiç kimseye onlarla tanışma fırsatı sunamam. Onları tarif edemem, kör bir adama mavinin neye benzediğini tahmin ettiremem, bir çocuğa bir kıyası tanımlayamam ya da bir filozofa mesafenin tam olarak ne olduğunu ve diğer ilişki biçimlerinden hangi açıdan fark teşkil ettiğini söyleyemem. Arkadaşlarıma en fazla şunu söyleyebilirim: Belirli yerlere gidin ve belirli şekillerde hareket edin, bu nesneler muhtemelen gelecektir. Dünyanın tüm temel doğaları, en üst cinsleri, maddenin ve zihnin basit nitelikleri, bunlar arasında var olan ilişki türleriyle birlikte, ya hiç bilinmemeli ya da bilgi hususu olmadan bu konuşmasız tanışma biçimiyle bilinmelidir. Konuşabilen zihinlerde her şey hakkında bir miktar bilgi olduğu doğrudur. Varlıklar en azından tasnif edilebilir ve ortaya çıktıkları zamanlar söylenebilir. Fakat genel anlamda, bir şeyi ne kadar az analiz edersek ve ilişkilerini ne kadar az algılarsak, onun hakkında o kadar az şey biliriz ve onunla olan aşinalığımız da o kadar bilindik türündedir. Dolayısıyla bu iki bilgi türü, insan zihninin pratikte uyguladığı şekliyle, göreceli terimlerdir. Yani, bir şey hakkındaki aynı düşünce, daha basit bir düşünceye kıyasla bilgi hususu ya da daha açık ve aleni bir düşünceye kıyasla onunla tanışıklık olarak adlandırılabilir.

Dilbilgisi cümlesi bunu ifade etmektedir. "Özne", yüklemin eklenmesiyle hakkında bir şeyler bilinecek olan bir tanıdık nesneyi temsil eder. Bir konunun adını duyduğumuzda zaten çok şey biliyor olabiliriz, ismi zengin çağrışımları barındırabilmektedir. Ama o zaman ne kadar çok ya da az şey biliyorsak, cümle tamamlandığı zaman da o kadar çok şey biliriz. Dikkatimizi dağıtarak ve anlamsız bir trans halinde ona bakarak bir nesneyle sadece tanıdıklık durumuna istediğimiz zaman yeniden geçebiliriz. Aklımızı toplayarak, fark etmeye, analiz

214 Bkz. John Grote: Exploratio Philosophica, s. 60; H. Helmholtz, Popular Scientific Lectures, Londra, s. 308-9.

etmeye ve düşünmeye devam ederek bu konuda bilgi sahibi olabiliriz. Yalnızca aşina olduğumuz şey zihnimizde *mevcuttur*, ona ya da onun fikrine sahibizdir. Fakat bir şey hakkında bilgi sahibi olduğumuzda, ona sahip olmaktan daha fazlasını yaparız, onun ilişkileri üzerinde düşünürken, onu bir tür *tedaviye* tabi tutar ve düşüncemizle onun üzerinde *işlem gerçekleştiririz*. Duygu ve düşünce kelimeleri antitezi dile getirmektedir. Duygularımız sayesinde nesneleri tanırız, ancak yalnızca düşüncelerimiz sayesinde onlar hakkında bilgi sahibi oluruz. Duygular bilişin tohumu ve başlangıç noktası, düşünceler ise gelişmiş ağacıdır. Dilbilgisel öznenin, nesnel varlığın, hakkında bilinen gerçekliğin, bilginin salt başlangıcının en alt düzeyi, en ufağını ifade eden sözcükle adlandırılmalıdır. Böyle bir sözcük, *lo! there! ecco! voilà!* gibi ünlemler ya da *the, it, that* gibi cümleyi tanıtan tanımlayıcı ya da işaret zamiridir. Bölüm XII'de, bir nesneye salt zihinsel olarak sahip olmak ya da onu hissetmek ile onu düşünmek arasındaki bu ayrımın neye işaret ettiğini biraz daha derinlemesine göreceğiz.

Genellikle hisler olarak ayırt edilen ruh halleri *duygular* ve deri, kas, iç organlar, göz, kulak, burun ve damaktan aldığımız *duyumlardır*. Popüler tabirle "düşünceler", *kavramlar* ve *yargılardır*. Bu zihinsel durumları özel olarak ele aldığımızda, her birinin bilişsel işlevi ve değeri hakkında bir şeyler söylememiz gerekecektir. Belki de şimdi duyularımızın bize yalnızca bedene ilişkin olgular hakkında bilgi verdiğini ve diğer kişilerin zihinsel durumları hakkında yalnızca kavramsal bilgiye sahip olduğumuzu fark etmek iyi olabilir. Kendi geçmiş ruh hallerimizi tuhaf bir şekilde idrak ederiz. Onlar "hafıza nesneleridir" ve bize, onları algılamayı bir düşünceden çok bir duyum süreci gibi gösteren bir tür sıcaklık ve samimiyetle donatılmış gibi görünmektedirler.

9. BÖLÜM

FİKİR SİLSİLESİ

Şimdi zihni içeriden incelemeye başlıyoruz. Çoğu kitap, en basit zihinsel olgular olan duyumlarla başlar ve sentetik olarak ilerleyerek her bir üst aşamayı altındakilerden yapılandırmaktadır. Fakat bu, ampirik araştırma yönteminden vazgeçmek anlamına gelmektedir. Hiç kimse kendi başına tekdüze bir his yaşamamıştır. Bilinç, doğduğumuz günden bu yana, nesnelerin ve ilişkilerin bolca bulunan geçmiş bir çeşitliliğidir ve basit duyumlar dediğimiz şey, çoğu zaman çok yüksek bir dereceye itilen ayırt edici dikkatin sonuçlarıdır. Başlangıçta masum gibi görünen ama yine de bir kusur içeren varsayımların kabul edilmesinin psikolojide yarattığı tahribat hayret vericidir. Kötü sonuçlar daha sonra ortaya çıkar ve telafi edilemez, bunlar çalışmanın tüm dokusu boyunca işlenmektedir. En basit şeyler olan duyumların psikolojide ele alınması gereken ilk şeyler olduğu düşüncesi de bu varsayımlardan biridir. Psikolojinin başlangıçta öne sürmeye hakkı olduğu tek şey düşünme olgusunun kendisidir ve ilk olarak bu ele alınmalı ve analiz edilmelidir. Şayet duyumlar daha sonra düşüncenin unsurları arasında yer alırsa, onlara ilişkin olarak başlangıçta kabul ettiğimizden daha kötü durumda olmayacağız.

O halde, psikologlar olarak bizim için ilk gerçek, bir tür düşünmenin devam ettiğidir. Düşünme sözcüğünü, daha önce söylenenlere uygun olarak, bilincin her biçimi için ayrım gözetmeksizin kullanıyorum. İngilizce'de "yağmur yağıyor" ya da "rüzgâr esiyor" dediğimiz gibi "düşünüyor" diyebilseydik, gerçeği en basit şekilde ve en az varsayımla ifade etmiş olurduk. Bunu yapamayacağımıza göre, basitçe düşüncenin devam ettiğini söylemeliyiz.

DÜŞÜNCEDE BEŞ KARAKTER

Nasıl devam edecek? Süreçte hemen beş önemli karakterin farkına varmaktayız, bu karakterleri genel bir şekilde ele almak bu bölümün üzerine düşecektir,

1. Her düşünce kişisel bilincin bir parçası olma eğilimindedir.
2. Her bir kişisel bilinç içinde düşünce daima değişmektedir.
3. Her bir kişisel bilinç içinde düşünce hissedilebilir bir şekilde devamlıdır.
4. Her zaman kendisinden bağımsız nesnelerle ilgileniyor gibi görünür.
5. Bu nesnelerin bazı kısımlarıyla diğerlerini hariç tutar şekilde ilgilenir ve onları kabul eder ya da reddeder, aralarından tek kelimeyle her zaman *seçim yapmaktadır.*

Bu beş noktayı art arda ele alırken, kelime dağarcığımız açısından *in medias res*'in içerisine girmek ve ancak kitabın ilerleyen bölümlerinde yeterince tanımlanabilecek psikolojik terimler kullanmak zorunda kalacağız. Ancak herkes bu terimlerin aşağı yukarı ne anlama geldiğini bilmektedir ve biz de şimdi bu terimleri sadece aşağı yukarı bu şekilde ele alacağız. Bu bölüm, bir ressamın tuvaline çizdiği ilk karakalem eskiz gibidir ve hiçbir incelik barındırmamaktadır.

1) Düşünce kişisel davranışa eğilimlidir.

Her düşüncenin kişisel bir bilincin parçası olduğunu söylediğimde, "kişisel bilinç" söz konusu terimlerden biridir, kimse bizden onu tanımlamamızı istemediği sürece anlamını bilmekteyiz, fakat onun doğru bir izahını yapmak felsefi görevlerin en zorudur. Bu görevle bir sonraki bölümde yüzleşmeliyiz, burada bir girizgâh kafi gelecektir.

Bu odada, bu konferans salonunda diyelim, çok sayıda düşünce var, sizin ve benim, bazıları birbiriyle uyumlu, bazıları değil. Hepsi birbirine ait olduğu kadar, her biri kendisi için ve karşılıklı olarak bağımsızdır. İkisi de değildir: hiçbiri ayrı değildir, ancak her biri belirli diğerlerine aittir ve yanında hiçbiri yoktur. Benim düşüncem diğer düşüncelerime, sizin düşünceniz de diğer düşüncelerinize aittir. Odanın herhangi bir yerinde, kimsenin düşüncesi olmayan salt bir düşünce

olup olmadığını tespit etme imkânımız yoktur, çünkü buna benzer bir deneyimimiz bulunmamaktadır. Doğal olarak ilgilendiğimiz tek bilinç durumları kişisel bilinçlerde, zihinlerde, benliklerde, somut belirli ben'lerde ve sen'lerde bulunur.

Bu zihinlerin her biri kendi düşüncelerini kendine saklar. Aralarında herhangi bir takas ya da alışveriş bulunmamaktadır. Hiçbir düşünce kendi bilincinden başka bir kişisel bilinçteki bir düşünceye doğrudan *görüş* sağlamamaktadır bile. Mutlak insulasyon, indirgenemez çoğulluk, yasadır. Sanki temel psişik olgu *düşünce* ya da *şu düşünce* ya da *bu düşünce* değil de *benim düşüncem*, her düşüncenin *sahibi olmakmış* gibidir. Ne eşzamanlılık, ne mekânda yakınlık, ne de nitelik ve içerik benzerliği, farklı kişisel zihinlere ait olma engeliyle ayrılmış düşünceleri bir araya getiremez. Bu tür düşünceler arasındaki kırılmalar doğadaki en mutlak kırılmalardır. "Kişisel zihin" terimine tekabül eden *bir şeyin* varlığı, doğasına ilişkin herhangi bir özel görüş ima edilmeksizin ısrar edildiği sürece, herkes bunun doğru olduğunu kabul edecektir. Bu koşullarda, düşünceden ziyade kişisel benlik, psikolojide doğrudan veri olarak incelenebilir. Evrensel bilinçli gerçek "duygular ve düşünceler vardır" değil, "düşünüyorum" ve "hissediyorum" dur.[215] Hiçbir psikoloji, yine de, kişisel benliklerin varlığını sorgulayamaz. Bir psikolojinin yapabileceği en kötü şey, bu benliklerin doğasını, onları değerlerinden mahrum bırakacak şekilde yorumlamaktır. Bir Fransız yazar, fikirlerimizden bahsederken, bir yerde anti-spiritüalist bir coşkuyla , sergiledikleri bazı özelliklerden dolayı yanılgıya düşerek, meydana getirdikleri oluşu "kişileştirerek" sonlandırdığımızı söyler, bu tür bir kişileştirme, onun tarafından bize gelince büyük bir felsefi hata olarak sayılmaktadır. Bu ancak kişilik kavramının zihinsel süreçte bulunabilecek herhangi bir şeyden temel olarak farklı bir şey anlamına gelmesi durumunda bir hata olabilirdi. Fakat bu oluşun kendisi kişilik kavramının "aslı" ise, onu kişileştirmek muhtemelen yanlış olamaz. Zaten kişileştirilmiştir. *Dışarıdan* bir araya getirilecek ve sonra düşünce dizisinde eksik bulunacak hiçbir kişilik silsilesi bulunmamaktadır. Hepsini zaten barındırmaktadır, bu yüzden, düşüncelerin altında göründüğü kişisel benlik biçimini hangi kapsamlı analize tabi tutarsak tutalım, psikolojinin incelediği düşüncelerin sürekli

215 B. P. Bowne: Metaphysics, s. 362

olarak kişisel benliklerin parçaları olarak görünme eğiliminde olduğu doğrudur ve öyle kalmalıdır.

Geçen bölümde birkaçını incelediğimiz bilinçaltı kişilik, otomatik yazma vb. olguları sebebiyle "tezahür etmek" yerine "tezahür etme eğilimi" diyorum. Histerik anesteziklerde, hipnoz sonrası telkin alıcılarında vb. var olduğu kanıtlanan gizli duygu ve düşüncelerin kendileri *ikincil kişisel benliklerin* parçalarıdır. Bu benlikler çoğunlukla çok saçma ve sınırlıdır ve olağan zamanlarda bireyin alışıldık ve normal benliğiyle iletişimi kesilmektedir ama yine de bilinçli birleşmeler oluştururlar, süregelen anılara sahiptirler, konuşurlar, yazarlar, kendileri için farklı isimler uydurmaktadırlar ya da ortaya atılan isimleri benimserler ve özetle, şu anda onlara alelade olarak verilen ikincil kişilikler unvanına büsbütün layıktırlar. M. Janet'e göre bu ikincil kişilikler her zaman anormaldir ve tek bir tam benlik olması gereken şeyin iki parçaya bölünmesinden kaynaklanmaktadır, bunlardan biri arka planda gizlenirken diğeri görünürde erkeğin veya kadının sahip olduğu tek benlik olarak görünmektedir. Şimdiki amacımız açısından, ikincil benliklerin kökenine ilişkin bu açıklamanın olası tüm durumlara uygulanıp uygulanamayacağı önemsizdir, çünkü kesinlikle büyük bir kısmı için doğrudur. Şimdi bu şekilde oluşan ikincil benliğin boyutu ana bilinçten ayrılan düşüncelerin sayısına bağlı olsa da, biçimi kişiliğe eğilimlidir ve ona ait daha sonraki düşünceler daha öncekileri hatırlar ve onları kendilerininmiş gibi benimsemektedir. M.Janet, bu ikincil kişiliklerden birinin (tabiri caizse) gerçek inspisasyon anını anestezik uyurgezer Lucie'de yakaladı. Bu genç kadının dikkati üçüncü bir kişiyle konuşmaya daldığında, anestezik elinin, ona kendisi tarafından fısıldanan sorulara basit cevaplar yazdığını fark etti. "Duyuyor musun?" diye sordu. "*Hayır,*" diye bilinçsizce yazılmış bir yanıttı bu. "Ama yanıt vermek için duymanız gerekir." "*Evet, aynen öyle.*" "Öyleyse nasıl başarıyorsunuz?" "*Bilmiyorum.*" "Beni duyan birileri olmalı." "*Evet.*" "Kim?" "*Lucie'den başka biri.*" "Ah! Başka biri. Ona bir isim verelim mi?" "Hayır." "Evet, bu daha uygun olur." "*Peki, o halde, Adrienne.*" "Bir kez isimlendirildiği zaman, bilinçaltı kişiliği," diye devam ediyor M. Janet, "daha kesin hatlarla gelişir ve psikolojik karakterlerini daha iyi ortaya koyar. Özellikle de bize, birincil ya da normal kişiliğin bilincinden dışlanmış duyguların bilincinde olduğunu gösterir.

Lucie'nin uzun zamandır dokunma hissi duymadığı kolunu çimdiklediğimi ya da küçük parmağına dokunduğumu söyleyen de o."[216] Diğer durumlarda, ikincil benlik tarafından ismin benimsenmesi daha anlık bir şekilde gerçekleşmektedir. Halen "*yeni oluşmakta olan*" bir dizi otomatik yazar ve medyuma şahit oldum, bunlar anında ve kendi istekleriyle ölmüş ruhlar adına yazıyor ve konuşuyorlardı. Bunlar Mozart, Faraday gibi halka mal olmuş karakterler olabileceği gibi, deneğin daha önceden tanıdığı gerçek kişiler ya da tamamen hayali varlıklar da olabilir. Daha gelişmiş türdeki trans ifadede gerçek "ruh-kontrol"' sorununa peşin hüküm vermeksizin, bu (genellikle acınası derecede zekice olmayan) temel ifadelerin, deneğin kendi doğal zihninin geri kalanı tarafından kontrolden azat edilmiş ve sosyal çevrenin önyargıları tarafından kararlaştırılmış bir kalıba göre çalışan alt bir bölümünün işi olduğunu düşünme eğilimindeyim. Ruhani bir toplulukta iyimser mesajlar alırken, cahil bir Katolik köyünde ikincil kişilik kendisini bir iblis adıyla çağırmaktadır ve bize yazın hakim olduğu bir ülkede ne kadar mesut olduğunu söylemekten ziyade küfürler ve müstehcenlikler sunmaktadır. [217]

M. Janet, ne kadar ilkel olursa olsun, bir hafızaya, alışkanlıklara ve kendi kimliklerine dair bir duyguya sahip organize benlikler olan bu düşünce izlerinin altında, histerik hastalardaki katalepsi olgularının bizi, bir hayli organize halde olmayan ve kişisel olmayan düşünceler olduğunu varsaymaya sürüklemekte olduğu kanısındadır. Kataleptik trans halindeki bir hasta (bazı hipnotize edilmiş deneklerde yapay olarak meydana getirilebilir) uyandığında hafızası yoktur ve kataleptik durum sürdüğü sürece duyarsız ve bilinçsiz görünmektedir. Fakat böyle bir deneğin kolu kaldırılırsa, o pozisyonda kalır ve böylece tüm vücut uygulayıcının elleri altında balmumu gibi şekillendirilebilir ve uygulayıcı ona hangi tutumu iletirse iletsin epey bir süre onu korumaktadır. Örneğin kolu anestezi altında olan histeriklerde de aynı şey olabilir. Anestezili kol, pasif bir şekilde varsayılan pozisyonlarda kalabilmektedir ya da elin alınıp bir kalem tutması ve belirli bir harfi

216 L'Automatisme Psychologique, s. 318.

217 Bkz. A. Constans: Relation sur une Epidémie d'hystero demonopathie en 1861. 2me ed. Paris, 1863. -Chiap e Franzolini: L'Epidemia d'isterodemonopatie in Verzegnis. Reggio, 1879. - Ayrıca J. Kerner'in ufak çalışmasına bakınız: Nachricht von dem Vorkommen des Besessenseins. 1836.

takip etmesi sağlanırsa, o harfi kâğıt üzerinde süresiz olarak takip etmeye devam edecektir. Bu eylemlerin yakın zamana kadar hiçbir bilinci beraberinde getirmediği varsayılmaktaydı, bunlar fizyolojik reflekslerdi. M. Janet, duyguların onlara eşlik ettiğini çok daha makul bir şekilde düşünmektedir. Bu his muhtemelen yalnızca uzvun pozisyonu ya da hamlesiyle ilgilidir ve pozisyonun korunmasını ya da hareketin sürekli olarak yenilenmesini sağlayan motor merkezlere tahliye olduğunda doğal etkilerinden daha fazlasını meydana getirmemektedir.[218] Bu gibi düşünceler, diyor M. Janet, "hiç kimse tarafından bilinmez, çünkü zihinsel bir toz haline indirgenmiş bölünmüş duyumlar hiçbir kişilikte sentezlenmemektedir."[219] Bununla birlikte, bu aynı tarif edilemeyecek derece saçma düşüncelerin hafızayı geliştirme eğiliminde olduğunu kabul etmektedir, kataleptik uzun süre sonra basit bir işaretle kolunu hareket ettirir, böylece tüm düşüncelerin kişisel bilinç biçimini alma eğiliminde olduğu yasasına önemli bir istisna oluşturmazlar.

2) Düşünce Sürekli Değişim Halindedir

Hiçbir ruhsal durumun süresi yoktur demek istemem, doğru olsa dahi bunu tespit etmek güç olacaktır. Daha yakından incelediğim değişim, algılanabilir zaman aralıklarında meydana gelen değişimdir ve üzerinde durmak istediğim sonuç şudur, *bir kez ortadan kalkan hiçbir durum tekerrür edemez ve öncekiyle aynı olamaz.* Bay Shadworth Hodgson'ın tanımıyla başlayalım.

Algıya, duyuma, düşünceye ya da herhangi bir özel tarza ilerlediğimi söylemeden doğrudan gerçeklere doğru ilerlemekteyim. Bilincime baktığımda bulduğum şey, eğer herhangi bir bilince sahipsem, kendimden vazgeçemediğim ya da bilincimde olmayan şeyin bir dizi farklı duygu olduğudur. Gözlerimi kapatıp tamamen hareketsiz kalabilirim ve kendi irademle hiçbir katkıda bulunmamaya çalışabilirim ama düşünsem de düşünmesem de, dışsal şeyleri algılasam da algılamasam da, her zaman farklı duyguları art arda yaşarım. Sahip olabileceğim daha özel nitelikteki diğer her şey de bu silsilenin bir parçası

218 Bunun fizyolojisi açısından, İrade ile ilgili bölümle karşılaştırın.

219 Kaynakça, s. 316.

olarak geliyor. Farklı duyguları art arda yaşamamak, hiç bilinçli olmamaktır. Bilinç zinciri bir farklılıklar dizisidir." [220]

Böyle bir tanımlama hiç kimsede olası bir itiraz uyandıramaz. Hepimiz bilinçli hallerimizi farklı büyük sınıflar olarak kabul ederiz. Şimdi görüyoruz, şimdi duyuyoruz; şimdi muhakeme ediyoruz, şimdi istiyoruz; şimdi hatırlıyoruz, şimdi bekliyoruz; şimdi seviyoruz, şimdi nefret ediyoruz; ve daha yüzlerce şekilde zihnimizin sırayla meşgul olduğunu biliyoruz. Ancak tüm bunlar karmaşık durumlardır. Bilimin amacı her zaman karmaşıklığı basitliğe indirgemektir ve psikoloji biliminde, zihnin somut koşulları olarak adlandırılabilecek şeylerin birbirleri arasındaki büyük farklılığı kabul ederek, bunların nasıl her zaman aynı kalan belirli basit bilinç unsurlarının *kombinasyonundaki* varyasyonların sonuç etkisi olduğunu ortaya koymaya çalışan meşhur "*fikirler* teorisini" barındırmaktayız. Bu zihinsel atomlar ya da moleküller Locke'un "basit fikirler" olarak adlandırdığı şeylerdir. Locke'un haleflerinden bazıları, yegane basit fikirlerin kesinlikle bu şekilde adlandırılan duyumlar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Fakat, basit fikirlerin hangileri olabileceği şu anda bizi ilgilendirmemektedir. Bazı filozofların, zihnin çözünen görünümü altında, akışın ortasında değişmeden kalan *her türden* temel olguyu görebileceklerini düşünmüş olmaları kafidir. Ve bu filozofların görüşü çok az sorgulanmıştır, çünkü ortak deneyimlerimiz ilk bakışta onu tamamen doğruluyor gibi görünmektedir. Örneğin aynı nesneden aldığımız duyumlar her zaman aynı değil midir? Aynı güçle vurulan aynı piyano tuşu, aynı şekilde işitmemizi sağlamaz mı? Aynı çimen bize aynı yeşil hissini, aynı gökyüzü aynı mavi hissini vermiyor mu ve burnumuzu aynı kolonya şişesine kaç kez sokarsak sokalım aynı koku hissini almıyor muyuz? Bunu yapmadığımızı öne sürmek metafiziksel bir safsata gibi görünmektedir, yine de konuya yakından bakıldığında, *aynı bedensel hissi iki kez aldığımıza dair hiçbir kanıt olmadığı görülmektedir.*

İki kez elde edilen şey aynı NESNEDİR. Aynı *notayı* tekrar tekrar duyar, aynı *nitelikteki* yeşili görür, aynı nesnel parfümü koklar ya da aynı acı *türünü* deneyimleriz. Kalıcı varlığına inandığımız somut ve soyut, fiziksel ve ideal gerçeklikler, düşüncemizin önüne sürekli olarak

220 The Philosophy of Reflection, I. 248, 290.

yeniden çıkıyor gibi görünmekte ve dikkatsizliğimiz yüzünden, onlara ilişkin "fikirlerimizin" aynı fikirler olduğunu varsaymamıza yol açmaktadır. Bir süre sonra Algı bölümüne geldiğimizde, duyumlara öznel gerçekler olarak dikkat etmeme alışkanlığımızın ne kadar süre gelmiş olduğunu, lakin onları sadece varlıklarını ortaya koydukları gerçeklerin tanınmasına geçiş yapmak üzere araç olarak kullandığımızı göreceğiz. Pencerenin dışındaki çimenler şimdi bana gölgede olduğu gibi güneşte de aynı yeşil renkte görünmektedir, yine de bir ressamın gerçek heyecan verici etkisini göstermesi için bir kısmını koyu kahverengiye, diğer kısmını parlak sarıya boyaması gerekirdi. Kural olarak, aynı şeylerin farklı mesafelerde ve farklı koşullar altında farklı şekilde görünmesine, ses çıkarmasına ve kokmasına aldırış etmeyiz. Tespit etmek istediğimiz şey varlıkların aynılığıdır ve bize bu konuda güvence veren her türlü duyum muhtemelen aşağı yukarı birbiriyle aynı olarak kabul edilecektir. Farklı duyumların öznel kimliği hususunda el altından verilen ifadeleri gerçeğin kanıtı olarak hemen hemen değersiz kılan da budur. Tüm Duyum tarihi, birbirinden ayrı alınan iki duyumun tam olarak aynı olup olmadığını söyleyememiz üzerine bir açıklamadır. Belirli bir duyumun mutlak niteliği veya niceliğinden çok daha fazla dikkatimizi çeken şey, aynı anda sahip olabileceğimiz diğer duyumlara *oranıdır.*

Her şey karanlık olduğunda, biraz daha az olan karanlık hissi bir nesneyi beyaz görmemizi sağlamaktadır. Helmholtz, ay ışığında mimari bir görünümü temsil eden bir resimde boyanmış beyaz mermerin, gün ışığında görüldüğünde, ay ışığıyla aydınlanmış gerçek mermerden on ila yirmi bin kat daha parlak olduğunu tahmin etmektedir.[221]

Böyle bir fark asla *mantıklı* bir şekilde öğrenilemezdi, bir dizi dolaylı değerlendirmeden çıkarılması gerekiyordu. Duyarlılığımızın her zaman değiştiğine inanmamızı sağlayan gerçekler mevcuttur, bu yüzden aynı nesne bize kolayca aynı hissi tekrar veremez. Gözün ışığa karşı duyarlılığı, göz ilk kez ışığa maruz kaldığında en yüksek seviyeye ulaşır ve şaşırtıcı bir hızla körelmektedir. Uzun bir gece uykusu, uyandığında her şeyi iki kat daha parlak görmesini sağlayacaktır, tıpkı kapanarak dinlenmenin günün ilerleyen saatlerinde onları görmesini

221 Populäre Wissenschaftliche Vorträge, Drittes Heft (1876), s. 72.

sağlayacağı gibi[222]. Uykulu ya da uyanık, aç ya da tok, dinç ya da yorgun oluşumuza göre farklı şeyler hissederiz, geceleri ve sabahları farklı, yazın ve kışın farklı ve her şeyden önce çocuklukta, olgunlukta ve yaşlılıkta farklı şeyler hissederiz. Yine de duygularımızın aynı dünyayı, aynı hissedilebilir nitelikleri ve aynı hissedilebilir şeyleri barındırdığından asla şüphe duymamaktayız. Duyarlılığın farklılığı en iyi, bir yaştan diğerine ya da farklı organik ruh hallerindeyken nesneler hakkındaki duygularımızın farklılığıyla gösterilmektedir. Parlak ve heyecan verici olan şey yorgun, düz ve verimsiz hale gelmektedir. Kuşun şarkısı sıkıcı, meltem kederli, gökyüzü hüzünlü.

Hissetme kapasitemizin mutasyonunu takip eden duyumlarımızın her zaman esaslı bir değişim geçirdiğine dair bu dolaylı varsayımlara, beyinde ne olması gerektiğine dayanan bir başka varsayım daha eklenmelidir. Her duyum, beyinsel bir eyleme tekabül etmektedir. Aynı hissin tekrarlanması için aynı hissin *değişikliğe uğratılmamış* bir beyinde ikinci kez oluşması gerekir. Ama bu, tam anlamıyla fizyolojik bir olanaksızlık olduğu gibi, değişikliğe uğratılmamış bir duygu da olanaksızdır, çünkü beyindeki her değişiklik, ne kadar küçük olursa olsun, beynin hizmet ettiği duyguda eşit miktarda bir değişikliğe tekabül etmelidir.

Bütün bunlar, duyumlar bile bize saf ve tek olarak gelseydi ve "varlıklar" halinde birleşmeseydi doğru olurdu. O zaman bile itiraf etmeliyiz ki, sıradan bir konuşmada aynı hissi tekrar elde etmekten söz etsek de, bunu tam bir teorik doğrulukla asla yapamayız; ve yaşam nehri, temel duygu nehri için doğru olan ne olursa olsun, Herakleitos gibi, aynı akıntıya asla iki kez inmediğimizi söylemek kesinlikle doğru olacaktır. Fakat, değişmez bir biçimde tekerrür eden "salt duyum fikirleri" varsayımının dayanaksız olduğu bu kadar kolay gösteriliyorsa, düşüncemizin daha büyük kitlelerindeki değişmezlik varsayımı ne kadar dayanaksızdır!

Çünkü orada, ruh halimizin hiçbir zaman tam olarak aynı olmadığı açık ve aşikârdır. Belirli bir olguya dair sahip olduğumuz her düşünce, kesin konuşmak gerekirse, benzersizdir ve aynı olguya dair diğer düşüncelerimizle yalnızca tür benzerliği taşır. Aynı olgu tekrarlandığında,

222 Fick, L. Hermann's Handb. d. Physiol. içinde, Bd. III. Th. I. s. 225

onu yeni bir şekilde düşünmeli, biraz farklı bir açıdan görmeli, son göründüğünden farklı ilişkiler içinde algılamalıyız. Ve onu idrak ettiğimiz düşünce, onun içindeki ilişkilerin düşüncesidir, tüm o belirsiz bağlamın bilinciyle dolu bir düşüncedir. Çoğu zaman, aynı şeye ilişkin birbirini takip etmekte olan görüşlerimizdeki tuhaf farklılıklar karşısında dona kalırız. Geçen ay belli bir konuda yaptığımız gibi nasıl fikir beyan edebildiğimizi merak ediyoruz. Bu ruh hali olasılığını aştık, nasıl olduğunu bilmemekteyiz. Bir yıldan diğerine her şeyi yeni ışıklar altında görmekteyiz. Gerçek dışı olan şey gerçek oldu ve heyecan verici olan şey yavanlaştı. Eskiden dünya kadar değer verdiğimiz dostlarımız gölgelere dönüştü, bir zamanlar ilahi olan kadınlar, yıldızlar, ormanlar ve sular şimdi ne kadar donuk ve sıradan, sonsuzluk atmosferi getiren genç kızlar, şu anda zorlukla ayırt edilebilen varlıklar, resimler ne kadar boş ve kitaplara gelince, Goethe'de gizemli bir şekilde anlamlı ya da John Mill'de bu kadar etki dolu ne bulunmaktaydı? Bütün bunların yerine, her zamankinden daha lezzetli bir iş, çalışma ve ortak görevlerin ve ortak malların önemi daha dolgun ve daha derin.

Fakat burada bizi en bariz şekilde etkileyen şey, bir saatin görünümünden diğerininkine fark edilmeyen geçişe kadar her derecede mevcuttur. Deneyim bizi her an yeniden şekillendirir ve her bir şeye verdiğimiz zihinsel tepki aslında o tarihe kadarki tüm dünya deneyimimizin bir sonucudur. Görüşümüzü desteklemek için yine beyin fizyolojisi analojilerine başvurulmalıdır.

Daha önceki bölümlerimiz bize, biz düşünürken beynimizin değiştiğine ve tıpkı kuzey ışıkları gibi, beynimizin tüm iç dengesinin her değişimle birlikte değiştiğine inanmamızı öğretti. Belirli bir andaki kaymanın kesin niteliği birçok faktörün ürünüdür. Yerel beslenme veya kan tedarikinin rastlantısal durumu bunlar arasında olabilir. Ancak bunlardan biri kesinlikle dış nesnelerin o anda duyu organları üzerindeki etkisi olduğu gibi, bir diğeri de kesinlikle organın geçmişte yaşadığı her şey tarafından o anda bırakıldığı çok özel duyarlılıktır. Her beyin durumu kısmen tüm bu geçmiş ardışıklığın doğası tarafından belirlenmektedir. İkincisini herhangi bir şekilde değiştirdiğinizde, beyin durumunun bir şekilde farklı olması gerekmektedir. İkincisini herhangi bir parçasında değiştirdiğinizde beyin durumu biraz farklı olmak zorundadır. Mevcut her beyin durumu, Tanrı'nın

gözünün, sahibinin tüm geçmişini okuyabileceği bir kayıttır. O halde, herhangi bir toplam beyin durumunun aynı şekilde tekerrür etmesi mevzu bahis değildir. Buna benzer bir şey tekerrür edebilir, fakat tekerrür edildiğini varsaymak, iki tezahürü arasında araya giren tüm durumların saf hiçlikler olduğunu ve bunların geçişinden sonra organın aynen daha önce olduğu gibi olduğunu saçma bir şekilde kabul etmekle eşdeğer olacaktır. Ve (daha kısa süreleri göz önünde bulundurursak) tıpkı duyularda bir izlenimin kendisinden önce gelen şeye göre çok farklı hissedilmesi gibi, bir rengin ardından gelen diğerinin zıtlık tarafından değiştirilmesi gibi, sessizlik gürültüden sonra lezzetli gelir ve bir nota, dizi yüksek notadan söylendiğinde, dizi aşağı notadan söylendiğinde kendisinden farklı ses çıkarmaktadır, bir resimde belirli çizgilerin varlığı diğer çizgilerin görünür biçimini değiştirdiği gibi ve müzikte tüm estetik etki bir dizi sesin bir diğerine ilişkin duygumuzu değiştirmesinden kaynaklandığı gibi, düşüncede de, beynin azami derecede uyarılmış olan bölümlerinin, şimdiki bilincimizin bir koşulu, şimdi nasıl ve ne hissedeceğimizin bir belirleyicisi olan bir tür acıyı sürdürdüğünü kabul etmeliyiz.[223]

Bazı kanalların gerginliği azalırken, bazılarınınki artmakta, bazılarınınki ise aktif olarak tahliye olmaktadır. Gerilim durumları, toplam durumu belirlemede ve *psikozun* ne olacağına karar vermede herhangi biri kadar olumlu bir etkiye sahiptir. Submaksimal sinir iritasyonları ve görünüşte etkisiz uyaranların toplamı hakkında tüm bildiklerimiz, beyindeki hiçbir değişikliğin fizyolojik olarak etkisiz olmadığını ve muhtemelen hiçbirinin psikolojik sonuçtan yoksun olmadığını gösterme eğilimindedir. Ama beyin gerilimi, bir kaleydoskopun şimdi hızlı ve şimdi yavaş dönüşleri gibi, göreceli bir denge durumundan diğerine geçerken, sadık psişik yoldaşının kendisinden daha hantal hareket etmesi ve organın her bir yanardönerliğini kendi değişen iç parıltısıyla dengeleyememesi olası mıdır?

223 Beynin bütünsel bir durumu tekerrür etmediği için, beynin hiçbir noktasının aynı durumda iki kez bulunamayacağı sonucuna elbette varılmamalıdır. Bu, denizde bir dalga zirvesinin uzayın aynı noktasına asla iki kez gelmemesi kadar olanaksız bir sonuç olurdu. İki kez olması pek mümkün olmayan şey, tepeleri ve çukurları aynı yerleri yeniden işgal eden dalga biçimlerinin özdeş bir kombinasyonudur. Çünkü bu tür bir toplam kombinasyon, her an gerçek bilincimizin bağlı olduğu beyin durumunun benzeridir.

Fakat şayet bunu yapabiliyorsa, beynin yeniden dağılımları sonsuz çeşitlilikte olduğu için, içsel yanardönerlikleri de sonsuz olmalıdır. Şayet bir telefon levhası gibi kalın bir şey yıllarca titreyebiliyor ve içsel durumunu asla tekrarlamıyorsa, bu durum son derece hassas olan beyin için ne kadar daha geçerli olmalıdır?

Zihnin değişimlerine ilişkin bu somut ve bütüncül yöntemin tek doğru yöntem olduğundan eminim, ancak bunu detaylı olarak uygulamak güç olabilir. Bu konuda muğlak görünen bir şey varsa, ilerledikçe daha da netleşecektir. Bu arada, şayet bu doğruysa, iki "fikrin" hiçbir zaman tamamen aynı olmadığı da kati şekilde doğrudur ki bu da kanıtlamaya başladığımız önermedir. Bu önerme teorik olarak ilk bakışta göründüğünden daha önemlidir. Zira bu, Almanya'da ve kendi aramızda neredeyse sınırsız bir etkiye sahip olan Lockeçu ya da Herbartçı ekolün ayak izlerini itaatkâr bir şekilde takip etmemizi zaten imkânsız hale getirmektedir. Zihinsel olguları atomistik bir şekilde formüle etmenin, yüksek bilinç hallerini sanki değişmeyen basit fikirlerden oluşuyormuş gibi ele almanın çoğu zaman uygun olduğuna şüphe yoktur. Zihinsel olguları atomistik bir şekilde formüle etmenin, yüksek bilinç hallerini sanki değişmeyen basit fikirlerden oluşuyormuş gibi ele almanın işitilebilir oluşunun çoğu zaman *uygun* olduğuna şüphe yoktur. Eğrileri küçük düz çizgilerden oluşuyormuş gibi, elektrik ve sinir gücünü de sıvılarmış gibi eğrileri incelemek çoğu zaman yerindedir. Ancak bir durumda olduğu gibi diğerinde de sembolik olarak konuştuğumuzu ve doğada sözlerimize cevap verecek hiçbir şey olmadığını asla unutmamalıyız. *Kalıcı olarak var olan bir "fikir" ya da "Vorstellung", periyodik aralıklarla bilincin sahne ışıklarının önünde beliren, Maça Valesi kadar mitolojik bir varlıktır.* Mitolojik formülleri kullanmayı elverişli kılan şey, bir süre önce belirtildiği gibi, psikologlar tarafından değil, kural olarak yalnızca zihinsel durumlarının ortaya çıkardığı gerçeklerle ilgilenen insanlar tarafından yapılan konuşmanın bütün organizasyonudur. Durumlarından yalnızca *şu ya da bu şeyin fikirleri* olarak bahsettiler. O halde düşüncenin, adını taşıdığı şeyin yasası altında en kolay şekilde kavranması ne şaşırtıcıdır! Şayet varlık parçalardan oluşuyorsa, o zaman varlığın düşüncesinin de parçaların düşüncelerinden oluşması gerektiğini varsayarız. Şayet bir şeyin bir parçası daha önceki durumlarda aynı şeyde ya da başka şeylerde

ortaya çıkmışsa, o zaman bu parçanın o durumlarda orada olan aynı "fikrine" şimdi dahi sahip olmamız gerekmektedir. Eğer bir şey basitse, düşüncesi de basittir. Eğer çok sayıdaysa, onu düşünmek için çok sayıda düşünce gerekir. Eğer bir diziyse, bunu ancak bir düşünce dizisi bilebilmektedir. Kalıcıysa, düşüncesi de kalıcıdır. Ve bu böyle *sınırsızca* devam etmektedir. Sonuçta, tek bir adla anılan bir nesnenin zihnin tek bir duygulanımı tarafından bilinmesi gerektiğini varsayacak kadar doğal olan nedir? Ancak, eğer dilin bizi bu şekilde etkilemesi gerekiyorsa, eklemeli diller ve hatta çekimleriyle birlikte Yunanca ve Latince daha iyi rehberler olacaktır. İsimler bu kitaplarda değişmez olarak yer almadı, ancak içinde bulundukları bağlama uymak açısından şekil değiştirdiler. O zamanlar aynı nesnenin farklı zamanlarda, özdeş olmayan bilinç durumlarında düşünüldüğünü tasavvur etmek şimdi olduğundan daha kolay olmalıydı. Bu da ilerledikçe daha açık hale gelecektir. Bu arada, kendiliğinden yok olan ve periyodik olarak tekerrür etmekte olan kalıcı özdeş psişik olgulara olan inancın gerekli bir sonucu, düşüncemizin ayrı bağımsız parçalardan oluştuğu ve duyusal olarak sürekli bir akış olmadığı şeklindeki Humian doktrinidir. Bundan sonra bu doktrinin doğal görünümleri tamamen yanlış açıkladığını ortaya koymaya çalışacağım.

3) *Her bir kişisel bilinç içinde, düşünce hissedilebilir bir şekilde süreklidir*

Ben "sürekliliği" sadece herhangi bir kırılma, çatlak ya da bölünme olmaksızın tanımlayabilirim. Bir zihinden diğerine kopuşun belki de doğadaki en büyük kopuş olduğunu daha önce söylemiştim. Tek bir zihnin sınırları içinde meydana gelebileceği düşünülebilecek yegâne kopuşlar ya *kesintiler*, bilincin daha sonraki bir anda tekrar var olmak üzere tamamen ortadan kalktığı *zaman* aralıkları olacaktır, ya da düşüncenin *niteliğinde* veya içeriğinde, takip eden bölümün bir öncekiyle hiçbir bağlantısı olmayacak kadar ani kırılmalar olacaktır. Her bir kişisel bilinçte düşüncenin süreklilik hissettirdiği önerme iki anlama gelmektedir.

1. Bir zaman aralığının olduğu yerde bile, ondan sonraki bilinç sanki ondan önceki bilinçle birlikte, aynı benliğin başka bir parçasıymış gibi hissetmektedir.

2. Bilincin niteliğinde bir andan diğerine meydana gelen değişiklikler asla kati şekilde beklenmedik değildir.

En basit olan zaman aralıkları ilk olarak ele alınacaktır. Ve her şeyden önce bilincin kendisinin farkında olamayabildiği zaman boşlukları hakkında bir söz söylenecektir.

Sayfa 200'de bu tür zaman boşluklarının var olduğunu ve bunların genellikle sanıldığından daha fazla sayıda olabileceğine şahit olduk. Eğer bilinç bunların farkında değilse, bunları kesinti olarak hissedememektedir. Tıpkı "kör nokta"nın karşıt kenarlarının boşluk duygularının gözün duyarlılığındaki bu nesnel kesinti üzerinde buluşup birleşmesi gibi, nitröz oksit ve diğer anestezinin yarattığı bilinçsizlikte, epilepsi ve bayılmada, duygusal yaşamın parçalanmış kenarları boşluğun üzerinde buluşup birleşebilmektedir. Böyle bir bilinç, inceleyen psikolog için ne olursa olsun, kendisi için eksiksizdir. Eksiksiz *hissedilmektedir*, uyanık olunan bir gün, o gün sürdüğü müddetçe, saatlerin kendilerinin birim olması açısından, tüm parçaları yan yana olan ve aralarında yabancı bir madde bulunmayan bir birimdir. Bilincin nesnel sürekliliğindeki kesintileri boşluk olarak hissetmesini beklemek, gözün duymadığı için bir sessizlik boşluğu hissetmesini ya da kulağın görmediği için bir karanlık boşluğu hissetmesini beklemek gibi bir şeydir. Hissedilmemiş boşluklar için çok fazladır.

Hissedilen boşluklarda durum farklıdır. Uykudan uyandığımızda, genellikle bilinçsiz olduğumuzu biliriz ve genellikle ne kadar süredir bilinçsiz olduğumuza dair doğru bir yargıya varırız. Buradaki yargı kesinlikle mantıklı işaretlerden yapılan bir çıkarımdır ve kolaylığı, belirli bir alandaki uzun uygulamalardan kaynaklanmaktadır.[224] Fakat bunun sonucu, bilincin *kendisi için* önceki durumda olduğu gibi değil, kelimelerin salt zaman anlamında kesintili ve sürekli olmasıdır. Fakat, sürekliliğin diğer açısından, yani parçaların ortak bir bütünün parçaları olmaları nedeniyle içsel olarak birbirlerine bağlı ve ait oldukları anlamında, bilinç duyusal olarak sürekli ve tek olarak varlığını

224 "Ne kadar süre" ifadesinin kesin kaydı hala biraz gizemlidir.

sürdürmektedir. Şimdi ortak bütün nedir? Bunun doğal adı *kendim, ben* veya *ben'dir.* Paul ve Peter aynı yatakta uyandıklarında ve uyuduklarını fark ettiklerinde, her biri zihinsel olarak geçmişe uzanmaktadır ve uyku saatleri tarafından engellenen iki düşünce akışından yalnızca biriyle bağlantı kurmaktadır. Toprağa gömülü bir elektrotun akımı, araya ne kadar toprak girerse girsin, benzer şekilde gömülü eşine giden yolu hatasız bir şekilde bulduğu gibi, Peter'ın bugünü de Peter'ın geçmişini anında bulur ve asla yanlışlıkla Paul'unkiyle birleşmemektedir. Paul'un düşüncesi de sapmaya çok az meyillidir. Peter'in geçmişteki düşüncesi yalnızca bugünkü Peter tarafından benimsenmiştir. Paul'un uykuya dalarkenki son ruh halinin ne olduğuna dair bir bilgiye sahip olabilir, hem de doğru bir bilgiye, fakat bu, Paul'un kendi son durumuyla ilgili hakim olduğundan tamamen farklı bir *bilgidir.* O sadece Paul'ün durumunu *düşünürken,* kendi durumunu *anımsamaktadır.* Anımsama doğrudan duygu gibidir, nesnesi, salt kavrayışın hiçbir nesnesinin asla ulaşamayacağı bir sıcaklık ve yakınlıkla kaplıdır. Bu sıcaklık, samimiyet ve doğrudan bilinç niteliği Peter'in *mevcut* düşüncesinin de sahip olduğu şeydir. Bu şimdiki zamanın ben olduğumdan, benim olduğumdan ne kadar eminsem, aynı sıcaklık, yakınlık ve doğrudan bilinçten gelen başka her şeyin, benim ve benimkinin de o kadar emin olduğunu ifade etmektedir. Sıcaklık ve samimiyet olarak adlandırılan niteliklerin kendi içlerinde ne olabileceği ileride ele alınacak bir mevzudur. Ancak bu niteliklerle ortaya çıkan her türlü geçmiş duygu, mevcut zihinsel durumun iyi dileğini kabul etmeli, onun tarafından benimsenilmeli ve onunla birlikte ortak bir benliğe ait olarak kabul edilmelidir. Bu benlik topluluğu, zaman boşluğunun ikiye bölemeyeceği şeydir ve mevcut bir düşüncenin, zaman boşluğundan habersiz olmasa da, kendisini geçmişin belirli seçilmiş bölümleriyle sürekli olarak görebilmesinin sebebidir. O halde bilinç kendisine parçalara ayrılmış izlenimi vermemektedir. "Zincir" ya da "sıra" gibi kelimeler, ilk etapta kendini gösterdiği şekliyle onu uygun bir şekilde tanımlamaz. Birleşmiş bir şey değildir şayet akıp gitmekteyse. Bir "nehir" ya da "akarsu" en doğal olarak tanımlandığı metaforlardır. *Bundan sonra bundan bahsederken, buna düşünce akışı, bilinç ya da kişisel yaşam diyelim.* Ama şimdi, aynı benliğin sınırları içinde ve hepsi aynı şekilde birbirine ait olma duygusuna sahip olan düşünceler arasında bile, bu

ifadenin hiç göz önünde bulundurmadığı, parçalar arasında bir tür birleşme ve ayrılık zuhur etmektedir. Düşünce akışının birbirini takip eden bölümlerinin niteliğindeki ani zıtlıkların yarattığı kopmalardan bahsetmekteyim. Eğer "zincir" ve "tren" sözcüklerinin doğal bir uygunluğu yoksa, nasıl oldu da bu sözcükler kullanılmaya başlandı? Gürültülü bir patlama, aniden parçaladığı bilinci ikiye bölmez mi? Her ani şok, yeni bir nesnenin ortaya çıkması veya bir duyumdaki değişiklik, ortaya çıktığı anda bilinç akışını kesen, hissedilir şekilde gerçek bir kesinti meydana getirmez mi? Bu tür kesintiler hayatımızın her saatinde bizi vurmuyor mu ve onların varlığında bilincimizi hâlâ kesintisiz bir akış olarak adlandırma hakkını bulundurmakta mıyız?

Bu itiraz kısmen bir kafa karışıklığına, kısmen de yüzeysel bir içe bakışa dayanmaktadır. Karışıklık, öznel gerçekler olarak ele alınan düşüncelerin kendileri ile farkında oldukları şeyler arasındadır. Bu karışıklığı yapmak doğaldır, ancak bir kez gardınızı aldığınızda bundan kaçınmak kolaydır. Varlıklar münferit ve süreksizdir, önümüzden bir dizi ya da zincir halinde geçerler, sık sık patlayıcı görünümler almaktadırlar ve birbirlerini ikiye bölmektedirler. Ama onların geliş ve gidişleri ve zıtlıkları, onları düşünen düşüncenin akışını, içinde bulundukları zaman ve mekânı böldüklerinden daha fazla bölmemektedir. Sessizlik bir gök gürültüsüyle bozulabilir ve biz bir an için şokun etkisiyle ne olduğunu anlayamayacak kadar sersemlemiş ve kafamız karışmış olabiliriz. Ancak bu kafa karışıklığı ruhsal bir durumdur ve bizi doğrudan sessizlikten sese geçiş yaptırmakta olan bir durumdur. Bir nesnenin düşüncesi ile başka bir nesnenin düşüncesi arasındaki geçiş, bambudaki bir oluğun, tahtadaki bir kırılma olmasından daha fazla *düşüncede* bir kırılma değildir. Oluk, *bambunun* bir parçası olduğu kadar *bilincin* de bir parçasıdır. Yüzeysel içgözlemsel bakış, varlıklar birbirleriyle en şiddetli şekilde zıtlaştırıldıklarında bile, araçlarıyla idrak edildikleri düşünceler arasında hâlâ kalabilecek büyük miktarda yakınlığın gözden kaçırılmasıdır. Gök gürültüsünün farkındalığının içine önceki sessizliğin farkındalığı süzülür ve devam eder çünkü gök gürlediğinde duyduğumuz şey *salt* gök gürültüsü değil, fakat sessizliği bozan ve onunla zıtlaşan gök gürültüsüdür.[225] Bu şekilde oluşan aynı

225 Bkz. Brentano; Psychologie, cilt I. s. 219-20. Brentano'nun Unity of Consciousness üzerine yazdığı bu bölüm bütünüyle benim aşina olduğum her şey kadar iyidir.

algılanabilen gök gürültüsüne dair hissimiz, gök gürültüsü, evveldeki gök gürültüsünün bir devamı olsaydı şayet olacağından oldukça farklı durumdadır. Gök gürültüsünün kendisinin sessizliği ortadan kaldırdığına ve dışarıda tutulduğuna inanırız, fakat gök gürültüsü *hissi* aynı zamanda az önceki sessizliğin de hissidir ve insanın gerçek somut bilincinde, daha önce olan herhangi bir şeyden haberdar olmayacak kadar şimdiki zamanla sınırlı bir his bulmak güç olacaktır. Burada da dil, gerçeği algılayışımıza karşı işlemektedir. Her biri kendi nesnesinden sonra, sanki her biri kendi nesnesini biliyormuş ve başka hiçbir şey bilmiyormuş gibi, düşüncelerimizi basit bir şekilde isimlendirmekteyiz. Her birinin gerçekte bildiği şey, adını aldığı şeydir, belki de binlerce başka şeyle birlikte. Hepsinin adı verilmeli ama asla verilmemektedir. Bunlardan bazıları her zaman bir an önce daha net olarak bilinen şeylerdir, diğerleri ise bir an sonra daha net olarak bilinecek şeylerdir.[226] Kendi bedensel konumumuz, tavrımız, durumumuz, ne kadar dalgın olursak olalım, bazı farkındalıkların bildiğimiz başka her şeyin bilgisine değişmez bir şekilde eşlik ettiği şeylerden biridir, düşünürüz ve düşünürken bedensel benliklerimizi düşüncenin merkezi

226 Şerefi hak edene şeref! Tüm bunlara dair bulabildiğim en açık itiraf, İrlanda Kraliyet Akademisi Faaliyetleri, cilt XXI. bölüm I'de (1846) Rev. Jas.Wills'in "Accidental Association" üzerine yazdığı gömülü ve unutulmuş bir makalede yer almaktadır. Bay Wills şöyle yazmaktadır: "Bilinçli düşüncenin her anında, algıların ya da fikirlerin ya da her ikisinin birlikte mevcut olduğu ve birlikte bütün bir idrak durumunu oluşturan belli başlı bir toplam bulunmaktadır. Bunun belirli bir kısmı diğerlerinden çok daha belirgin olabilir ve bunun neticesinde geri kalanı orantılı olarak muğlak, hatta silinme sınırına kadar varabilir. Ama yine de, bu sınır içinde, algının en belirsiz gölgesi mevcut olan bütün bir durumun kapsamına girer ve onu sonsuz küçüklükteki bir ölçüde değişime uğratmaktadır. Dolayısıyla bu durum, herhangi bir parçasını ön plana çıkarabilecek herhangi bir duyum ya da duygu ya da belirgin bir dikkat eylemi tarafından bir şekilde değiştirilecektir böylece asıl sonuç kişiye ya da duruma göre son derece değişkenlik gösterebilir. Burada tarif edilen tüm kapsamın herhangi bir bölümü açısından dikkatin özel bir tarafı olabilir ve bu özel yön kesinlikle zihinde mevcut olan fikir olarak kabul edilir. Bu fikrin, kavramanın tüm durumuyla orantılı olmadığı aşikardır ve bu gerçeği gözlemlememekten kaynaklanan pek çok kafa karışıklığı peyda olmuştur. Dikkatin herhangi bir düşünceyle ne kadar derinden meşgul olduğunu varsayarsak varsayalım, çevredeki olgulardaki önemli bir değişiklik yine de algılanacaktı, bu odadaki en soyut kanıt, ne kadar kendini kaptırmış olursa olsun bir dinleyicinin ışıkların aniden söndüğünü fark etmesini engellemeyecektir. Ruhsal durumlarımız her zaman temel bir birliği barındırmaktadır, öyle ki her bir kavrama durumu, ne kadar çeşitli bileşikleri barındırırsa barındırsın, tek bir bütündür ve bu nedenle her bir bileşen kesinlikle (kavrandığı ölçüde) bir parçası olarak kavranır. Bütün düşünsel faaliyetlerimizin başladığı temel esas budur."

olarak hissederiz. Eğer düşünce bizim düşüncemizse, onu bizim kılan o kendine özgü sıcaklık ve samimiyet tüm parçalarına sinmiş olmalıdır. Bu sıcaklık ve yakınlığın, hep aynı eski bedenin orada olduğu hissinden başka bir şey olup olmadığına bir sonraki bölüm belirleyecektir. Egonun içeriği *ne olursa olsun*, biz insanlar tarafından alışkanlık olarak diğer her şeyle birlikte hissedilir ve art arda farkına vardığımız her şey arasında bir *ilişki* oluşturmalıdır.[227]

Zihinsel kapasitemizin değişimindeki bu kademeliliğe sinirsel eylem ilkeleri biraz daha ışık tutabilmektedir. 3. Bölümde sinirsel faaliyetlerin toplamını incelerken, beynin hiçbir halinin anında yok olmasının beklenemeyeceğine şahit olduk. Yeni bir durum meydana geldiği takdirde, eski durumun ataleti hâlâ orada olacak ve sonucu buna göre değiştirecektir. Elbette cehaletimiz sebebiyle her bir örnekte değişikliklerin ne olması gerektiğini söyleyememekteyiz. Duyu algısındaki en yaygın değişiklikler zıtlık olguları olarak bilinmektedir. Estetikte, bunlar bir dizi etkide bulunan belli başlı dizilerin verdiği haz ya da hoşnutsuzluk duygularıdır. Düşünce dahilinde sözde, kati bir şekilde güç bela, şüphesiz her daim akışlarına eşlik etmekte olan *yer ve neden* bilincidirler. Şayet kısa bir süre evvel *a* beyin yolu canlı şekilde uyarıldıysa, sonra b ve şimdi de c canlı bir şekilde uyarıldıysa, mevcut toplam bilinç sadece *c*'nin uyarılmasıyla değil, aynı zamanda *a* ve *b*'nin yok olmakta olan titreşimleri tarafından da meydana getirilmektedir. Şayet beyin sürecini tarif etmek istersek, bunu şu şekilde yazmalıyız: $_{a}b^{c}$ üç farklı süreç bir arada var olmaktadır ve her biri tek başına meydana gelseydi, meydana getirecekleri üç düşünceden hiçbirisiyle ilişkisi bulunmamaktadır. Fakat bu dördüncü düşünce tam olarak ne olursa olsun, hızlı ilerleyen bir aşamada olsa da, üretiminde yolları söz konusu olan diğer üç düşüncenin her biri gibi bir şey olmaması olanaksız gibidir.

Her şey, yalnızca birkaç sayfa evvel başka bir ilişkide söylediklerimize geri dönüş yapmaktadır. Toplam nevroz değiştikçe, toplam psikoz da değişmektedir. Fakat nevrozun değişim *hızları* asla kati şekilde süreksiz olmadığı için, değişim hızları bir anda diğerinden çok daha

227 Taine on Intelligence (N.Y. ed.), I. 83-4'teki büyüleyici pasajla karşılaştırın.

süratli olsa da birbirleri ardı ardına olan psikozlarda yavaş yavaş birbirlerine dönüşmelidirler.

Değişim oranındaki bu farklılık, hali hazırda bahsetmemiz gereken öznel durumlarının farklılığının temelinde yatmaktadır. Hız, yavaş olduğu zaman, düşüncemizin nesnesinin nispeten rahat ve istikrarlı bir şekilde farkındayızdır. Hızlandığımız vakit, bir geçişin bir ilişkinin, *ondan* ya da onunla başka bir şey *arasındaki* bir geçişin farkına varmaktayız. Aslında bilincimizin muazzam akışına genel bir bakış attığımızda, dikkatimizi çeken ilk şey parçalarının bu farklı temposudur. Bir kuşun yaşamı gibi, uçuşlar ve tünemelerinin değişiminden meydana geliyor gibidir. Her düşüncenin bir cümleyle ifade edildiği ve her cümlenin bir nokta ile sonlandırıldığı dilin ritmi bunu ifade etmektedir.

Dinlenme yerleri genellikle bir tür duyusal düşlemler tarafından meşgul edilmektedir, bu düşlemlerin özelliği kesin olmayan ve bir süre boyunca zihnin önünde tutabilmeleri ve değişmeksizin düşünülebilmeleridir, uçuş yerleri ise çoğunlukla göreceli dinlenme dönemlerinde düşünülen konular arasında var olan statik ve dinamik ilişkilere dair düşüncelerle doludur.

Düşünce akışının dinlenme yerlerine "tözsel kısımlar", hareket yerlerine ise "geçişli kısımlar" diyelim. O zaman düşüncemizin ana amacının, har daim tam anlamıyla ayrıldığımız tözden başka bir töze ulaşma olduğu ortaya çıkmaktadır. Geçişli kısımların esas kullanımının bizi bir temel sonuçtan diğerine götürmek olduğunu söyleyebiliriz.

Şimdi geçişli kısımların gerçekte ne olduklarını görmek iç gözlemsel olarak çok güçtür. Şayet bir sonuca doğru hareket etmekteler ise, sonuca ulaşmadan evvel onları durdurup göz atmak onları gerçekten imha etmektir. Sonuca ulaşılana dek, beklediğimiz takdirde, canlılık ve istikrar açısından onları öylesine aşmaktadır ki, onları gölgede bırakmaktadır ve parıltısını içinde yutmaktadır. Herhangi bir düşünceyi ortasından kesmeye ve kesitine bakmaya çalışsın, geçişli yolların iç gözleminin ne kadar güç olduğunu görecektir. Düşünce seli o kadar süratlidir ki, biz onu durdurmadan neredeyse her daim bizi sonuca götürmektedir. Ya da amacımız yeterince keskinse ve onu durdursak, kendisi olmaktan hemen çıkar. Sıcak elde tutulan bir kar tanesi kristalinin artık bir kristal değil, bir damla olması gibi, aşamasına doğru

hareket eden bir ilişki hissini yakalamaktan ziyade, genellikle telaffuz ettiğimiz son kelime olan, statik olarak alınmış ve cümledeki işlevi, eğilimi ve özel anlamı tamamen kaybolmuş tözsel bir şeyi yakaladığımızı görürüz. Bu durumlarda iç gözlemsel analiz girişimi aslında hareketini yakalamak için dönen bir topacı tutmaya ya da karanlığın nasıl göründüğünü görmek için gazı yeterince hızlı açmaya benzemektedir. Ve bu psikozların varlığını iddia eden herkese şüpheci psikologlar tarafından atılacağı kesin olan bu psikozları *meydana getirmek* açısından meydan okuması, Zeno'nun, hareketi savunanlara, bir ok hareket ettiğinde hangi yerde olduğunu göstermelerini istediğinde, tezlerinin yanlışlığını bu kadar mantıksız bir soruya anında cevap verememelerini tartıştığı muamele kadar adaletsizdir.

Bu iç gözlem zorluğunun sonuçları çok vahimdir. Şayet düşüncenin akışının geçişli kısımlarına bağlı kalmak ve onları gözlemlemek bu kadar güçse, o zaman tüm ekollerin düşebileceği en büyük hata bunları kaydetmemek ve akışın daha tözel kısımlarını gereğinden fazla vurgulamak olmalıdır. Bir an önce sessizlik ve gök gürültüsü arasındaki geçişken duyguyu görmezden gelme ve aralarındaki sınırı zihinde bir tür boşluk olarak görme tehlikesiyle karşı karşıya değil miydik? Şimdi bu gibi görmezden gelmeler tarihsel olarak iki şekilde gerçekleşti. Bir grup düşünür bu durum tarafından *Sansasyonelizme* yönlendirilmiştir. Dünyanın gerçekleri arasındaki sayısız ilişkiye ve bağlantı biçimine karşılık gelen herhangi bir ilkel duyguyu ellerine geçiremeyen, bu tür ilişkileri yansıtan *adlandırılmış* öznel modifikasyonlar bulamayanlar, çoğunlukla ilişki duygularının var olduğunu inkâr ettiler ve birçoğu, Hume gibi, zihnin içinde olduğu kadar dışında da çoğu ilişkinin gerçekliğini inkâr edecek kadar ileri gittiler. Tözsel psikozlar, duyumlar ve bunların kopyaları ve türevleri, bir oyundaki domino taşları gibi yan yana dizilmişlerdir, ama aslında ayrıdırlar, diğer her şey sözel yanılsamadır - bu görüşün sonucu budur.[228] Öte yandan, *extra mentem* (aklın ötesinde) ilişkilerin gerçekliğinden vazgeçemeyen, ancak aynı şekilde bunların bilindiği herhangi bir belirgin tözsel duyguya işaret edemeyen *Entelektüeller* de duyguların var olmayan aynı itirafta bulunmuşlardır.

228 Örneğin: "Düşünce akışı sürekli bir akım değil, birbirini izleyen az ya da çok hızlı bir dizi farklı fikirdir; Bu hız, belirli bir zaman içinde zihinden geçenlerin sayısıyla ölçülebilir." (Bain: E. ve W., 29.)

Ancak tam tersi bir sonuca varmışlardır. İlişkilerin, duyumların ve diğer tözel durumların oluştuğu öznel dokuyla sürekli ve özdeş olan hiçbir duygu, hiçbir zihinsel değişiklik olmayan bir şeyde bilinmesi gerektiğini söylerler. Bu ilişkiler, tamamen farklı bir düzlemde yer alan bir şey tarafından, hepsi büyük harflerle yazılan ve her türlü duyarlılık olgusundan sonsuz derecede üstün bir şey anlamına geldiği düşünülen Düşünce, Akıl ya da Aklın bir *actus purus*'u[229] tarafından bilinmektedirler. Ancak bizim bakış açımıza göre hem Entelektüeller hem de Duyumcular yanılmaktadırlar. Eğer duygu diye bir şey varsa, *o zaman nesneler arasındaki ilişkiler rerum naturâ'da ne kadar kesin olarak varsa, bu ilişkilerin bilindiği duygular da o kadar kesin ve daha kesin olarak vardır.* İnsan konuşmasında, düşüncemizin daha büyük nesneleri arasında bir anda gerçekten var olduğunu hissettiğimiz ilişkinin bazı tonlarını veya diğerlerini ifade etmeyen bir bağlaç veya edat ve neredeyse hiçbir zarf cümlesi, sözdizimsel biçim veya ses çekimi yoktur. Objektif olarak konuşursak, ortaya çıkan gerçek ilişkilerdir; subjektif olarak konuşursak, her birini kendi içsel rengiyle eşleştiren bilinç akışıdır. Her iki durumda da ilişkiler sayısızdır ve mevcut hiçbir dil bunların tüm tonlarının hakkını verememektedir.

Mavi hissi ya da *soğuk* hissi dediğimiz kadar kolay bir şekilde *ve* hissi, *eğer* hissi, *ama* hissi ve *tarafından* hissi demeliyiz. Ancak bunu yapmıyoruz, yalnızca tözel parçaların varlığını kabul etme alışkanlığımız o kadar müzmin hale geldi ki, dil kendisini başka herhangi bir kullanıma açmayı neredeyse reddetmektedir. Ampiristler, ayrı bir ismin olduğu yerde, ona karşılık gelen ayrı bir şeyin olması gerektiğini düşünmemize neden olan etkisi üzerinde her zaman durmuşlardır ve haklı olarak, lehine bundan başka hiçbir kanıt getirilemeyen soyut varlıklar, ilkeler ve güçler kalabalığının varlığını yadsımışlardır. Ancak 7. Bölümde sözünü ettiğimiz, ismin olmadığı yerde varlığın da olamayacağını varsaymak şeklindeki ters hata hakkında hiçbir şey söylememişlerdir. Tüm *dilsiz* ya da bilinmeyen psişik durumlar, bu hata nedeniyle, soğukkanlılıkla bastırılmıştır; ya da, eğer tanınmışlarsa, yol açtıkları tözsel algının ardından, şu nesne "hakkında'" ya da "bu" hakkında düşünceler olarak adlandırılmışlardır, şu ya da bu nesne "hakkında" düşünceler olarak, tüm hassas özelliklerini monoton sesinde yutan

229 Actus purus- saf hareket- mükemmel hareket, tanrının mutlak kusursuzluğu- Ç.N.

duygu barındırmayan "hakkında" kelimesine sebebiyet verdiler. Böylece tözsel parçaların git gide daha fazla vurgulanması ve yalıtılması sürekli olarak devam etmiştir. Bir kez daha beyne bakın. Beynin, iç dengesi her zaman değişim halinde olan ve bu değişimin her parçayı etkilediği bir organ olduğuna inanıyoruz. Değişimin nabızları şüphesiz bir yerde diğerinden daha şiddetlidir, ritimleri şu anda diğerinden daha hızlıdır. Aynı hızda dönen bir kaleydoskopta olduğu gibi, şekiller her zaman kendilerini yeniden düzenliyor olsalar da, dönüşümün çok küçük ve aralıklı göründüğü ve neredeyse yok olduğu anlar vardır, bunun büyülü bir hızla geçtiği diğerleri tarafından takip edilmektedir, nispeten sabit formlar böylece tekrar görsek ayırt edemeyeceğimiz formlara göre dağılımı yapmaktadır, dolayısıyla beyindeki sürekli yeniden düzenleme, bazı gerilim biçimlerinin nispeten uzun sürmesine, diğerlerinin ise gelip geçmesine neden olmalıdır. Fakat şayet bilinç yeniden düzenleme olgusunun kendisine tekabül ediyorsa, yeniden düzenleme durmazsa, bilinç neden hiç durmasın? Ve şayet uzun süren bir yeniden düzenleme beraberinde bir tür bilinç getiriyorsa, hızlı bir yeniden düzenleme neden yeniden düzenlemenin kendisi kadar tuhaf bir başka tür bilinç getirmesin? Varlığını sürdüren bilinçler, basit nesnelere aitse, canlı ya da soluk olmalarına göre 'duyumlar' ya da "imgeler" olarak adlandırırız, karmaşık nesnelere aitse, canlı olduklarında "algılar", soluk olduklarında "kavramlar" ya da "düşünceler" olarak adlandırırız. Atik bilinçler için elimizde sadece kullandığımız "geçişli durumlar" ya da "ilişki duyguları" isimleri vardır.[230] Beyin

230 Birkaç yazar, ilişkileri hissetme yoluyla idrak ettiğimizi kabul etmiştir. Entelektüeller bu olasılığı açıkça reddetmişlerdir. Örneğin, Prof. T. H. Green ('Mind,' cilt VII. s. 28): "Hiçbir duygu, bu şekilde ya da hissedildiği gibi, bir ilişki değildir.... Duygular arasındaki bir ilişki bile kendi başına bir duygu ya da his değildir. Öte yandan, duyumcular ya herhangi bir açıklama yapmadan bilişi içeri sokmuşlar ya da ilişkilerin bilindiğini, hatta var olduğunu inkâr etmişlerdir. Bununla birlikte, birkaç onurlu istisna duyumcular arasında anılmayı hak etmektedir. Destutt de Tracy, Laromiguière, Cardaillac, Brown ve son olarak Spencer, elde ettikleri 'arasında' terimlerine ilişkin duygularımız veya düşüncelerimizle özdeş olan ilişki duygular için açıkça mücadele etmişlerdir. Bu nedenle Destutt de Tracy şöyle der (Eléments d'Idéologie, T. Ier, bölüm IV): "Yargı yetisinin kendisi de bir tür duyarlılıktır, çünkü fikirlerimiz arasındaki ilişkileri hissetme yetisidir; ve ilişkileri hissetmek, hissetmektir." Laromiguière writes (LeÇons de Philosophie, IIme Partie, 3me LeÇon):
Zekâsı az ya da çok farklı, az ya da çok karışık birçok fikri aynı anda benimsemeyen hiç kimse yoktur. Şimdi, aynı anda birçok fikri barındırdığımızda, içimizde tuhaf bir duygu ortaya çıkar: bu fikirler arasında benzerlikler, farklılıklar, ilişkiler hissederiz. Hepimiz için ortak olan bu duygu biçimine ilişki duygusu ya da ilişki-hissi (*duyum-uyum*) diyelim. Dü-

şüncelerin benzerliğinden kaynaklanan bu ilişki-duygularının, duyum-duygularından (duygular-hissiyatlar) ya da yetilerimizin eylemlerinden duyduğumuz hislerden sonsuz derecede daha fazla sayıda olması gerektiği hemen görülmektedir. Matematiksel kombinasyon teorisi hakkındaki en ufak bir bilgi bile bunu kanıtlayacaktır. İlişki fikirleri, ilişki duygularından kaynaklanmaktadır. Bunlar, onları karşılaştırmamızın ve onlar hakkında akıl yürütmemizin sonucudur." Benzer şekilde, de Cardaillac (Études Élementaires de Philosophie, Kısım I. bölüm VII): "Doğal bir sonuç olarak, zihnimizde çeşitli duyumlar veya çeşitli fikirler varken aynı zamanda bu duyumlar arasında var olan ilişkileri ve bu fikirler arasında var olan ilişkileri hissettiğimizi varsaymaya yönlendiririz. Eğer içimizde ilişki duygusu varsa, ... bu zorunlu olarak tüm insani duygular arasında en çeşitli ve en verimli olanıdır. 1o En çeşitlisidir, çünkü ilişkiler varlıklardan daha fazla sayıda olduğundan, ilişki duyguları da aynı oranda, varlıkları onların oluşumuna yol açan duyumlardan daha fazla sayıda olmalıdır; 2o En verimlisidir, çünkü ilişki duygusunun kaynağı olduğu göreceli fikirler ... şayet mevcutsa, mutlak fikirlerden daha elzemdir. Gündelik konuşmayı sorguladığımızda, ilişki duygusunun binlerce farklı şekilde ifade edildiğini görürüz. Bir ilişkiyi yakalamak kolaysa, onu, terimleri çok uzak olduğu için aynı hızla algılanamayan bir ilişkiden ayırt etmek için, onun hissedilebilir olduğunu söyleriz. Hissedilebilir bir farklılık ya da benzerlik.... Sanatta, düşünsel ürünlerde zevk nedir? Onların erdemini oluşturan, parçalar arasındaki bu ilişkilerin hissinden başka nedir? İlişkileri hissetmeseydik, gerçek bilgiye asla ulaşamazdık, çünkü neredeyse tüm bilgimiz ilişkilerden ibarettir. Hiçbir zaman soyutlanmış bir duyumumuz yoktur dolayısıyla hiçbir zaman ilişki duygusundan yoksun değilizdir. Bir nesne duyularımızın dikkatini çeker, onda yalnızca bir duyum görürüz. Göreceli olan mutlak olana o kadar yakındır ki, ilişki-hissi duyum-hissine o kadar yakındır ki, ikisi nesnenin bileşiminde o kadar içten kaynaşmıştır ki, ilişki bize duyumun kendisinin bir parçası olarak görünmektedir. Metafizikçilerin ikincisine ilişkin sessizliklerinin nedeni kuşkusuz duyumlar ve ilişki duyguları arasındaki bu tür bir kaynaşmadır; ve aynı nedenden ötürü, vermekte güçsüz olduğu ilişki fikirlerini yalnızca duyumdan istemekte inatla ısrar etmişlerdir." Dr. Thomas Brown şöyle yazmaktadır (Lectures, XLV.***başlangıç***): Bu ilişki kavramını içeren ve aslında sadece bir tür ilişkinin algılanmasından ibaret olan duygularımızın kapsamlı bir düzeni vardır. İlişki ister iki ya da birçok dış nesne arasında olsun, ister iki ya da birçok zihinsel duygulanım arasında olsun, bu ilişkinin hissi ... göreceli bir telkin olarak adlandırdığım şeydir; bu ifade, herhangi bir teori olmaksızın, kendilerinden önce gelen belirli diğer hislerden sonra belirli ilişki hislerinin ortaya çıkması gerçeğini ifade etmek için kullanılabilecek en basit ifadedir ve bu nedenle, belirli bir teori içermez ve sadece şüphesiz bir gerçeğin ifadesidir. İlişki duygularının, basit algılarımızdan ya da nesnelere dair kavramlarımızdan esasen farklı zihin durumları olduğunu, Condillac'ın dönüştürülmüş duyumlar olarak adlandırdığı şey olmadıklarını, daha önceki bir konuşmamda, bu zeki ama pek de güvenilir olmayan filozofun aşırı basitleştirmeleriyle mücadele ederken kanıtlamıştım. Farklı nesneleri bir arada algıladığımızda, başka herhangi bir zihinsel sürecin müdahalesi olmaksızın, bu nesnelerin belirli açılardan birbirleriyle olan ilişkilerini anında algılamamızı sağlayan zihnin özgün bir eğilimi ya da duyarlılığı vardır, gerçekten de, dış nesneler mevcut olduğunda ve duyu organımızda belirli bir etki yarattığında, zihnin özgün bir eğilimi ya da duyarlılığı olduğu gibi, algının birincil temel duygularından anında etkileniriz ve şunu da ekleyebilirim ki, duyumlarımız ya da algılarımız çeşitli türlerde olduğu gibi, çeşitli türlerde ilişkiler de mevcuttur, ilişkilerin sayısı, hatta dışsal varlıkların dahi sayısı neredeyse sonsuzdur, oysa algıların sayısı, zorunlu olarak, duyu organlarımızda bazı etkiler yaratma gücüne sahip nesnelerin sayısıyla sınırlıdır. Zihnin ilişki hissine sahip olduğu bu duyarlılık olmasaydı, bilincimiz, tek bir atomla sınırlandırmak mümkün olsaydı, bedenimizin olacağı gibi, gerçekten tek bir noktayla sınırlı olurdu." Bay Spencer

daha da açık konuşmaktadır. Felsefesi, dışsal ilişkilerin yalnızca geçişli durumlarda bilindiğini varsayması bakımından ilkeldir; oysa gerçekte mekan-ilişkileri, zıtlık ilişkileri vb. terimleriyle birlikte, bolca göreceğimiz gibi, geçişli durumlarda olduğu kadar tözsel durumlarda da hissedilmektedir. Bununla birlikte, Bay Spencer'ın pasajı o kadar açıktır ki, tam olarak alıntılanmayı hak etmektedir (Psikolojinin İlkeleri, madde 65): "Zihnin yakın bileşenleri geniş ölçüde zıt iki türdür -Duygular ve duygular arasındaki ilişkiler. Her grubun üyeleri arasında, birçoğu son derece güçlü olan çok sayıda benzemezlik vardır, fakat bu benzemezlikler, bir grubun üyelerini diğerinin üyelerinden ayıran benzemezliklerle karşılaştırıldığında ufaktır. Öncelikle, duygular arasındaki tüm İlişkilerin ortak özelliklerinin neler olduğunu ele alalım. "Burada tanımladığımız şekliyle her duygu, kendisine algılanabilir bir bireysellik kazandıracak kadar büyük bir yer kaplayan, niteliksel zıtlıklarla yakın bilinç bölümlerinden ayrı ayrı işaretlenmiş olan ve iç gözlemsel olarak düşünüldüğünde homojen görünen herhangi bir bilinç bölümüdür. Bunlar temel unsurlardır. Kuşkusuz, iç gözlem altında, bir bilinç durumu aynı anda ya da art arda var olan farklı parçalara ayrıştırılabiliyorsa, bu tek bir duygu değil, iki ya da daha fazla duygudur. Kuşkusuz, bilincin bitişik bir bölümünden ayırt edilemezse, o bölümle bir bütün oluşturur, bireysel bir duygu değil, bir bütünün parçasıdır. Ve kuşkusuz, eğer bilinçte kayda değer bir alan ya da kayda değer bir süre işgal etmiyorsa, bir duygu olarak bilinemez. "Duygular arasındaki ilişki ise tam tersine, bilincin kayda değer bir bölümünü işgal etmemesi ile nitelendirilmektedir. Birleştirdiği terimleri ortadan kaldırın, onlarla birlikte yok olu, bağımsız bir yeri, kendine ait bir bireyselliği bulunmamaktadır. Nihai bir analiz altında, ilişki dediğimiz şeyin kendisinin bir tür duygu olduğu, dikkat çeken bir duygudan yakın , dikkat çeken bir duyguya geçişe eşlik eden anlık duygu olduğu doğrudur. Ve aşırı kısalığına karşın, niteliksel karakterinin kayda değer olduğu doğrudur, zira ilişkiler (ileride göreceğimiz gibi) birbirlerinden yalnızca anlık geçişlere eşlik eden duyguların farklılıklar ile ayırt edilebilirler. Her ilişkisel duygu, aslında, duyguların bileşim birimleri olduğundan şüphelendiğimiz sinirsel şoklardan biri olarak kabul edilebilmektedir ve anlık olsa da, az ya da çok güçlü olduğu ve az ya da çok kolaylıkla gerçekleştiği bilinmektedir. Fakat bu ilişkisel duygular ile normalde duygu olarak adlandırdığımız şeyler arasındaki zıtlık o kadar güçlüdür ki, bunları ayrı olarak tasnif etmemiz gerekmektedir. Aşırı kısalıkları, az çeşitlilikleri ve birleştirdikleri terimlere olan bağımlılıkları onları kesin bir biçimde farklılaştırmaktadır. "Belki de bu ayrımın mutlak olamayacağı gerçeğini daha etraflıca onaylamak iyi olacaktır. Bilincin bir unsuru olarak bir ilişkinin anlık bir duygu olduğunu kabul etmenin yanı sıra, bir ilişkinin terimlerini oluşturan duygulardan ayrı bir varoluşa sahip olamayacağı gibi, bir duygunun da ancak kendisini mekanda veya zamanda ya da her ikisinde birden sınırlayan diğer duygularla ilişki içinde var olabileceğini kabul etmeliyiz. Kati konuşmak gerekirse, ne bir duygu ne de bir ilişki bilincin bağımsız bir unsurudur, baştan sona öyle bir bağımlılık vardır ki, duygular tarafından işgal edilen kayda değer bilinç alanları, onları birbirine bağlayan ilişkilerden ayrı olarak, bu ilişkilerin bağladıkları duygulardan ayrı olarak bireyselliklere sahip olamayacağından daha fazla bireysellikleri barındıramamaktadır. O zaman, ikisi arasındaki temel ayrım, ilişkisel bir duygunun parçalara ayrılamaz bir bilinç parçası olmasına karşın, normalde böyle adlandırılan bir duygunun, sırayla veya birlikte varoluş içinde birbiriyle ilişkili benzer parçalara imgesel bölünmeyi kabul eden bir bilinç parçası olmasıdır. Normal bir duygu ya zamanı işgal eden benzer parçalardan oluşur ya da mekanı işgal eden benzer parçalardan oluşur ya da her ikisinden de oluşmaktadır. Her halükarda, bir duygu birbiriyle ilişkili benzer parçaların bir toplamı iken, ilişkisel bir duygu ayrıştırılamaz. Anladığımız üzere, duygular duygu birimlerinden ya da şoklardan oluşuyorsa, ikisi arasında ortaya çıkması gereken zıtlık tam da budur."

gibi birbirlerinin içinde erimektedir. Aslında bunlar uzun süreli tek bir bilinçten, kesintisiz tek bir akıştan ibarettir.

Eğilim Hisleri

Geçişli durumlar için çok fazladır. Ancak en az onlar kadar mühim ve en az onlar kadar bilişsel olan ve geleneksel duyumcu ve entelektüel zihin felsefeleri tarafından tanınmayan başka adlandırılmamış durumlar ya da durum nitelikleri de mevcuttur. Birincisi bunları hiç tespit edememekte, ikincisi ise *bilişsel işlevlerini* tespit etmekte, ancak bunun ortaya çıkmasında herhangi bir *duygunun* payı olduğunu reddetmektedir. Örnekler, beynin inişli çıkışlı heyecanlarından kaynaklanan bu anlaşılmaz psikozların neye benzediğini açıkça ortaya koyacaktır.[231]

Art arda üç kişinin bize şöyle dediğini varsayalım: "Bekle!" "Dinle!" "Bak!" Bilincimiz, üç durumdan herhangi birinde önünde kesin bir nesne olmamasına rağmen, oldukça farklı üç beklenti tutumuna atılmaktadır.

Farklı fiili bedensel tutumları ve elbette farklı olan üç kelimenin yankılanan imgelerini bir kenara bırakırsak, muhtemelen hiç kimse, henüz olumlu bir etki olmasa da, bir etkinin gelmek üzere olduğu yöne dair bir his olan, geride kalan bilinçli bir duygulanımın varlığını yadsımayacaktır. Bu arada, söz konusu psikozlara bir isim bulamadık ama isimler işitmekte, bakmakta ve beklemektedir.

Unuttuğumuz bir ismi hatırlamaya çalıştığımızı varsayalım, bilincimizin durumu tuhaftır. Orada bir boşluk var; ama sadece bir boşluk

231 M. Paulhan (Revue Philosophique, XX. 455-6), nesnelerin ve duyguların silik zihinsel imgelerinden söz ettikten sonra şöyle der: "Doğası ya da görevi gereği içsel gözleme bağımlı olan kişiler dışında, dikkatin nadiren üzerinde durduğu daha belirsiz başka durumlar da tespit etmekteyiz. Çok az bilindikleri ve tasnif edilmedikleri için bunları tam olarak adlandırmak bile güçtür fakat belli başlı bir konu tarafından güçlü bir şekilde meşgul edildiğimizde hissettiğimiz o tuhaf etkiyi örnek olarak gösterebiliriz, keza onunla tamamen bağlantısız konularla meşgul oluruz ve dikkatimiz neredeyse tamamen kavranmaktadır. O zaman meşguliyetimizin nesnesini tam olarak düşünmeyiz, onu net bir şekilde yansıtmamaktayız ve yine de zihnimiz bu meşguliyet olmadan olacağı şekilde değildir. Bilinçte bulunmayan nesnesi, yine de orada, zekamız için çok muğlak olmasına karşın, genellikle uzun süre devam eden ve güçlü bir duygu olan kendine özgü, kesin bir etkiyle yansıtılmaktadır." Bu tür bir zihinsel işaret, daha önce yaşanmış ve şimdi belki de unutulmuş acı verici olayların zihnimizde bir kişiye karşı bıraktığı olumsuz eğilimdir." "İşaret varlığını sürdürmektedir ama anlaşılma, kesin anlamı kaybolur."

değil. Yoğun bir şekilde aktif olan bir boşluktur. İçinde ismin bir tür hayaletini taşımakta, bizi belirli bir yöne çağırmakta, yakınlığımızın hissiyle içimizi ürpertmekte ve sonra arzulanan terim olmadan geri çekilmemize müsaade etmektedir. Eğer bize yanlış isimler önerilirse, bu, garip şekilde kesin boşluk onları çürütmek üzere hemen harekete geçer. Onun kalıbına uymamaktadırlar. Ve bir kelimenin boşluğu, diğerinin boşluğu gibi hissettirmiyor, her ikisi de boşluk olarak tanımlandığında zorunlu olarak görünebileceği gibi anlamdan tamamen yoksundur. Spalding'in adını boş yere hatırlamaya çalıştığımda, bilincim Bowles'ın adını boş yere hatırlamaya çalıştığımdakinden çok farklıdır. Burada bazı zeki kişiler şöyle diyecektir: "İki bilinci farklı kılacak terimler ortada yokken nasıl farklı olabilirler? Hatırlama çabası boşuna olduğu sürece, orada olan tek şey salt çabanın kendisidir. Bu iki durum arasında nasıl bir fark barınmalıdır? Hipoteze göre henüz meydana çıkmamış olmalarına karşın, farklı isimlerle zamanından önce tamamlayarak farklıymış gibi görünmesini sağlamaktasınız. Bu iki çabaya, henüz var olmayan olguların isimlerini vermeden, oldukları gibi tabi kalırsanız, farklı oldukları hiçbir noktayı belirleyemezsiniz." Belirlemek, cidden kafidir. Aradaki farkı ancak henüz zihinde olmayan nesnelerin isimlerini aktararak belirleyebiliriz. Yani psikolojik kelime dağarcığımız, var olan farklılıkları, hatta bunlar gibi güçlü farklılıkları adlandırmak için bütünüyle yetersizdir. Ancak isimsizlik varoluşla uyum içindedir. Boşluğun sayısız bilinci mevcuttur, bunlardan hiçbirinin kendi başına bir adı yoktur ama hepsi birbirinden farklıdır. Alışılagelmiş yol, bunların hepsinin bilinç boşluğu ve dolayısıyla aynı durum olduğunu varsaymaktır. Fakat bir yokluk hissi, büsbütün bir hissin yokluğundan başka bir şeydir. Bu yoğun bir duygudur. Kayıp bir kelimenin ritmi, onu ifade edecek bir ses olmadan orada olabilir ya da ilk sesli ya da sessiz harf olan bir şeyin gelip geçici hissi, daha belirgin hale gelmeden bizi baştan savma olacak şekilde yanıltabilmektedir. Herkes, zihninde huzursuzca dans eden ve kelimelerle doldurulmaya çalışan unutulmuş bir dizenin boş ritminin kışkırtıcı etkisini biliyor olmalı.

Yine, ilk kez tadılan bir deneyim ile adını koyamasak da, nerede ve ne zaman olduğunu söyleyemesek de aşina olarak kabul edilen, daha önce tadılmış olan aynı deneyim arasındaki tuhaf fark nedir? Bir ezgi,

bir koku, bir tat bazen aşinalıklarının bu anlaşılmaz hissini bilincimizin o kadar derinlerine taşır ki, gizemli duygusal gücüyle oldukça sarsılırız. Fakat bu psikoz ne kadar güçlü ve karakteristik olursa olsun - muhtemelen yaygınlaşan çağrışımsal beyin kanallarının submaksimal heyecanından kaynaklanmaktadır - tüm gölgeleri için sahip olduğumuz tek isim "aşinalık duygusu" dur."

"Yok ama", "ya biri ya diğeri", "***a b***"dir, ama", 'olmasına karşın, yine de", 'bu dışlanmış bir aracı, *ara faktör* yoktur" ve mantıksal ilişkinin diğer bir dizi sözel dayanağı gibi ifadeleri okuduğumuzda, zihnimizde kelimelerin geçmekte oldukları üzere kendilerinden başka bir şey olmadığı doğru mudur? O halde okurken anladığımızı sandığımız kelimelerin anlamı nedir? Bu anlamı bir ifadede diğerinden farklı kılan nedir? "Kim?" "Ne zaman?" "Nerede?" Bu sorgulamalardaki hissedilen anlam farkı, ses farklılıklarından başka bir şey değil midir? Ve (tıpkı ses farklılığının kendisi gibi) doğrudan kavranılamaz olsa da, onunla ilişkili bir bilinç duyarlılığı içinde bilinip anlaşılmıyor mu? Aynı şey "hayır", "asla", 'henüz değil' gibi olumsuz ifadeler için de geçerli değil midir? Gerçek şu ki, insan konuşmasının büyük bir kısmı, düşüncenin yönünün işaretlerinden başka bir şey değildir, bu yönü, kesin bir duyusal imge hiçbir şekilde rol oynamasa da, yine de keskin bir şekilde ayırt edici bir duyuya sahibiz. Duyusal imgeler sabit psişik olgulardır, onları sabit tutabilir ve onlara istediğimiz kadar bakabiliriz. Mantıksal hareketin bu salt imgeleri, tam tersine, psişik geçişlerdir, tabiri caizse her zaman hareket halindedirler ve uçuş dışında görülemezler. İşlevleri bir dizi görüntüden diğerine yönlendirmektedir. Onlar geçerken, hem artan hem de azalan imgeleri tamamen tuhaf bir şekilde ve tam mevcudiyetlerinden oldukça farklı bir şekilde hissederiz. Eğer yön duygusunu sıkı sıkıya tutmaya çalışırsak, tam mevcudiyet gelir ve yön duygusu kaybolur. Mantıksal hareketin boş sözel şeması, okurken bize hareketin geçici hissini, kelimeleriyle belli başlı hayalleri uyandıran rasyonel bir cümle kadar iyi sunmaktadır.

Amiyane tabirle "anladığımızı" söylediğimizde, birisinin ne demek istediğine dair sahip olduğumuz o ilk anlık bakış nedir? Şüphesiz zihnimizin tamamen özel bir duygusudur. Ve okuyucu, bir şeyi söylemeden evvel, *bir şeyi söyleme maksadının* ne tür bir zihinsel gerçek olduğunu kendine hiç sormadı mı? Bu tamamen kesin bir maksattır, diğer

tüm niyetlerden farklıdır, bu nedenle kesinlikle farklı bir bilinç durumudur ve yine de bunun ne kadarı sözcüklerin ya da nesnelerin kesin duyusal imgelerinden oluşur? Neredeyse hiçbir şey! Oyalanıldığında sözcükler ve varlıklar zihne gelmektedir, beklentisel maksat, sezme artık orada değildir. Fakat onun yerini alan sözcükler geldikçe, onları art arda kabul eder ve kendisiyle uyuşurlarsa doğru olarak adlandırır, uyuşmazlarsa reddeder ve yanlış olarak adlandırır. Bu yüzden en olumlu türden kendine ait bir doğası vardır ve yine de onun yerini alan daha sonraki zihinsel olgulara ait kelimeleri kullanmadan onun hakkında ne söyleyebiliriz? *Nitekim söyleme* maksadı, alabileceği tek isimdir. Psişik yaşamımızın üçte birinin, henüz ifade edilmemiş düşünce şemalarının bu hızlı önsezisel perspektif görünümlerinden oluştuğunu kabul edebiliriz. Bir şeyi ilk kez yüksek sesle okuyan bir kişi, daha ilk andan itibaren, en azından henüz gelecek olan cümlenin biçimine ilişkin bir duyguyu barındırmamaktaysa, bu duygu mevcut sözcüğün bilinciyle kaynaşmazsa ve zihnindeki vurguyu, onu söylerken uygun vurguyu yapmasını sağlayacak şekilde değiştirmezse, nasıl olur da tüm sözcüklerini anında hatasız bir şekilde vurgulayabilir? Bu tür vurgular neredeyse tamamen dilbilgisel bir yapı meselesidir. Şayet "artık" ifadesini okursak, şu anda bir "-den" ile karşılaşmayı umarız, eğer bir cümlenin başında "fakat" ifadesini okursak, umduğumuz "lakin", "yine de" ya da "mamafih" dir. Belli başlı bir konumdaki bir isim, belirli bir kipte ve sayıda bir fiil istemektedir, başka bir konumda ise bir ilgi zamiri beklemektedir. Sıfatlar isimleri, fiiller zarfları, vs. vs. çağırır. Ve birbiri ardına söylenen her kelimeyle birlikte gelen dilbilgisi şemasının bu önsezisi pratikte o kadar doğrudur ki, yüksek sesle okuduğu kitabın dört fikrini anlamaktan aciz bir okuyucu, yine de onu en hassas şekilde ayarlanmış zekâ ifadesiyle okuyabilir.

Bazıları bu olguları, belli başlı imgelerin çağrışım yasalarıyla diğerlerini o kadar hızlı bir şekilde uyandırdığı tüm durumlar olarak yorumlayacaktır ki, daha sonra yeni peydah olan imgelerin baş gösterme eğilimlerini, onlar gerçekten orada olmadan önce hissettiğimizi düşünürüz. Bu ekol için bilincin tek olası malzemesi, tamamen kesin bir doğaya sahip imgelerdir. Eğilimler mevcuttur, ancak bunlar gözlemin öznesinden ziyade dışarıdaki psikolog için gerçeklerdir. Dolayısıyla *eğilim psişik* bir sıfırdır yalnızca *sonuçları* hissedilmektedir.

Şimdi uğruna savaştığım ve göstermek için örnekler biriktirdiğim şey, "eğilimlerin" sadece dışarıdan tanımlamalar olmadığı, aynı zamanda akışın nesneleri arasında yer aldıkları ve bu nedenle içeriden farkında oldukları ve çok büyük ölçüde eğilim duygularından oluştuğu, çoğu zaman onları hiç adlandıramayacağımız kadar muğlak olarak tanımlanmaları gerektiğidir. Bay Galton ve Profesör Huxley, XVIII. bölümde göreceğimiz gibi, Hume ve Berkeley'in tamamen kesin şeyler dışında hiçbir imgeye sahip olamayacağımız şeklindeki saçma teorisini çürütmede bir adım öne geçtiler. Bir diğeri de, basit nesnel nitelikler öznel duygularda bilgimize sunulurken, ilişkilerin sunulmadığı şeklindeki aynı derecede saçma düşüncenin yıkılmasıdır. Fakat bu reformlar kısmen kapsamlı ve yeterince radikal değildir. Kabul edilmesi gereken şey, geleneksel psikolojinin kesin imgelerinin, gerçekte yaşadıkları haliyle zihinlerimizin ancak çok küçük bir bölümünü oluşturduğudur. Geleneksel psikoloji, bir nehrin kova dolusu, kaşık dolusu, çeyrek kap dolusu, varil dolusu ve diğer kalıplanmış su biçimlerinden başka bir şeyden oluşmadığını söylemesi gereken biri gibi konuşur. Kova ve tencerelerin hepsi derenin içinde dursa bile, aralarında serbest su akmaya devam ederdi. Psikologların kararlılıkla göz ardı ettiği şey, tam da bilincin bu serbest suyudur. Zihindeki her kesin imge, etrafında akan serbest suda demlenir ve boyanır. Onunla birlikte, yakın ve uzak ilişkilerinin duygusu, bize nereden geldiğinin cansız olan ekosu, nereye götüreceğinin başlangıç duygusu da gider. İmgenin önemi, değeri, onu çevreleyen ve ona eşlik eden, daha doğrusu onunla bütünleşen ve onun kemiğinin kemiği ve etinin eti haline gelen bu halede ya da penumbrada yatmaktadır, doğrudur, onu daha önce olduğu şeyin bir imgesi olarak bırakmaktadır fakat onu yeni alınan ve yeni anlaşılan *varlığın* bir imgesi haline getirmektedir.

Bir operanın, oyunun ya da kitabın "biçiminin" zihnimizde kalan ve asıl şey yapıldığında hakkında karar kıldığımız o müphem şeması nedir? Bizim bilimsel ya da felsefi sistem kavramımız nedir? Büyük düşünürler, terimler arasındaki ilişki şemalarına dair muazzam önsezilere sahiptir, bu şemalar zihne sözel imgeler olarak bile güç bela girer, tüm süreç o denli hızlıdır.[232] Hepimiz düşüncelerimizin nereye git-

232 Mozart beste yapma tarzını şöyle tasvir etmektedir: Önce parçanın parçaları ve kırıntıları gelir ve yavaş yavaş zihninde birleşir; sonra ruhu esere ısınır, şey gittikçe büyür," ve onu

tiğine dair kalıcı bir bilinci barındırmaktayız. Bu da diğerleri gibi bir duygudur, henüz ortaya çıkmadan evvel, bir sonraki düşüncelerin ne olacağına dair bir duygudur. Bilincin bu görüş alanının kapsamı, büyük ölçüde zihinsel dirilik veya yorgunluk derecesine bağlı olarak epey değişkendir. Çok tazeyken zihinlerimiz onlarla birlikte muazzam bir ufuk bulundurmaktadır. Mevcut imge perspektifini çok öncesine fırlatır, henüz doğmamış düşüncelerin bulunduğu bölgeleri önceden aydınlatır. Olağan koşullar altında, hissedilen ilişkilerin halesi çok daha sınırlıdır. Ve aşırı beyin yorgunluğu durumlarında ufuk neredeyse geçiş yapmakta olan kelimeye kadar daralır, ancak çağrışım mekanizması, bitkin kalan düşünür sonunda bir tür sonuca varana kadar, bir sonraki kelimenin düzenli bir sırayla ortaya çıkmasını sağlar. Bazı anlarda düşüncelerinin duraksayıp duraksamadığı hususunda şüpheye düşebilir, ama bir *kusursuzluğun* muğlak hissi, ne olabileceğine dair daha kesin bir ifade için sürekli mücadele etmesine neden olur, ifadesinin yavaşlığı ise bu koşullar altında düşünme emeğinin ne kadar güç olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

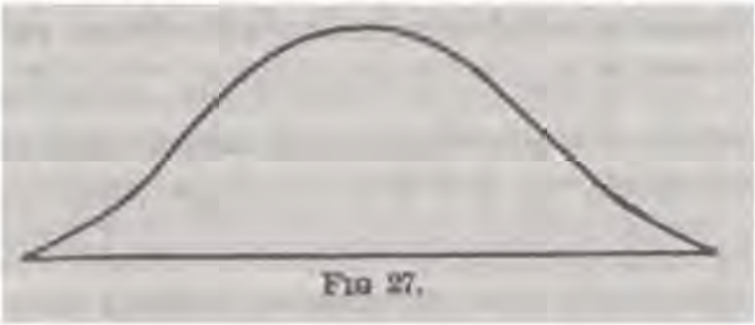
Kesin düşüncemizin duraksadığına dair farkındalık, düşüncemizin kesin olarak tamamlandığına dair farkındalıktan tamamen farklı bir şeydir. İkinci ruh halinin ifadesi, cümlenin bittiğine ve sessizliğe işaret eden düşmekte olan çekimdir. Önceki durumun ifadesi "kem küm etme" ya da "*ve benzeri*" veya "vesaire" gibi ifadelerdir. Fakat dikkat edin, yarım bırakılacak cümlenin her bir parçası, onu sonlandıramayacağımıza dair önsezimiz nedeniyle, geçerken farklı hissediyor. "Vesaire" tekrar keyif kaçırmaktadır ve en belirgin imgeler kadar düşünce nesnesinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Yeniden, *insan* gibi ortak bir ismi evrensel bir anlamda, mümkün olan tüm insanlara işaret edecek şekilde kullandığımızda, bu maksadımızın tamamen farkındayızdır ve bunu belirli bir grup insanı ya da karşımızdaki tek bir bireyi kastettiğimizdeki maksadımızdan ihtiyatla sıyrılırız. Kavrama bölümünde maksadın bu farkının ne kadar

daha geniş ve daha net bir şekilde genişletmekteyim ve sonunda kafamda neredeyse bitiyor, uzun bir parça olsa bile, böylece zihnimde tek bir bakışta tamamını görebiliyorum, sanki güzel bir resim ya da yakışıklı bir insanmış gibi, bu şekilde onu hayalimde daha sonra gelmesi gerektiği gibi art arda değil, hepsi bir anda, olduğu gibi işitmekteyim. Ender bir şölen! Tüm yaratım ve yapım, güzel ve güçlü bir rüyada olduğu gibi içimde sürüp gitmektedir. Ama en güzeli hepsini bir arada işitmek."

mühim olduğunu göreceğiz. *İnsan* kelimesinin kullanıldığı noktadan önce ve sonra olmak üzere cümlenin tamamını tesiri altına almaktadır.

Hiçbir şey tüm bu gerçekleri beyin-eylem terimleriyle sembolize etmekten daha kolay değildir. Her nasılsa, tıpkı eko, düşüncemizin başlangıç noktasının hissi, muhtemelen süreçlerin ölmekte olan heyecanından kaynaklanmakta olduğu gibi, ancak bir an önce canlı bir şekilde uyandırılmışsa, herhangi bir oradaki hissi, bitişin önceden alınan tadı, bir an sonra düşünceye çanlı bir şekilde sunulacak olan bir şeyin beyinsel korelatifleri olacak olan yolların veya süreçlerin artan heyecanından kaynaklanıyor olmalıdır. Bir kavis ile temsil edilen, bilincin altında yatan nevroz her an bu şekilde olmalıdır:

Yatay çizginin her bir noktası bir beyin yolunu ya da süreci temsil etmektedir. Kavisin çizginin üzerindeki yüksekliği sürecin yoğunluğunu temsil etmektedir. Tüm süreçler, kavis tarafından gösterilen yoğunluklarda *mevcuttur.* Ancak sonuncusunun tepe noktasından öncekiler bir an evvel daha yoğundu, sonrakiler ise bir andan sonra daha yoğun olacaktır. Şayet ***a, b, c, d, e, f, g***'yi söylersem, ***d***'yi söylediğim anda ne ***a, b, c***, ne de ***e, f, g***, bilincimin tamamen dışında kalır, ancak her ikisi de ilgili şekillerine göre, ***d***'nin daha güçlü olanıyla "loş ışıklarını karıştırmaktadır", zira her ikisinin de nevrozları bir dereceye kadar uyanıktır.

Beyin süreçlerinin, onlara bağlı düşüncelerin zamanı gelmeden önce - yani tözsel ve canlı bir biçimde - nasıl uyarılmaya başladığını ortaya koyan ortak bir hata sınıfı bulunmaktadır. Dr. Carpenter'ın ifadesiyle, "bir sözcüğü yanlış telaffuz ettiğimiz ya da yanlış yazdığımız, içine sırası kısa bir süre sonra gelecek olan başka bir sözcüğün harfini

ya da hecesini kattığımız ya da öngörülen sözcüğün tamamını ifade edilmesi gereken sözcüğün yerine koyduğumuz" konuşma ya da yazma hatalarını kastediyorum.[233] Bu durumlarda iki şeyden biri gerçekleşmiş olmalıdır ya zamanında beslenmenin lokal bir olayı olması gereken süreci *engeller*, böylece henüz yeni uyanması gereken diğer süreçler tahliye olur ya da zıt bir lokal olay *ikinci süreçleri ilerletir* ve zamanından önce patlamalarına neden olur. Fikirlerin Çağrışımları bölümünde, yine de en az düzeyde uyarılmamış nevrozların bilinç üzerindeki asıl etkisine dair çok sayıda örnek karşımıza çıkacaktır.[234]

Tıpkı müzikteki "ahenk sesi" gibi. Farklı enstrümanlar "aynı notayı" vermektedir, fakat her biri farklı bir sesle, çünkü her biri bu notadan daha fazlasını, yani bir enstrümandan diğerine farklılık gösteren çeşitli üst armoniklerini verir. Bunlar kulak tarafından ayrı ayrı işitilmezler, temel notayla karışırlar, ona nüfuz ederler ve onu değiştirirler, aynı şekilde, her an artan ve azalan beyin süreçleri de doruk noktalarında olan süreçlerin psişik etkisiyle karışır, ona nüfuz eder ve onu değiştirir. Zayıf bir beyin işleminin düşüncemiz üzerindeki etkisini belirtmek için *psişik üst ton*, *süfüzyon* ya da *sınır* kelimelerini kullanalım, çünkü bu işlem düşüncemizi ilişkilerin ve nesnelerin ne var ki belli belirsiz algılanabildiğinin farkına varmasını sağlamaktadır. O halde, farklı ruh hallerinin *bilişsel işlevini* göz önüne alırsak, sadece "aşina" olanlar ile "bilgi *hususu*" olanlar arasındaki farkın neredeyse tamamen psişik sınırların veya tonların yokluğuna veya varlığına indirgenebileceğinden emin olabiliriz. Bir varlık hususundaki bilgi, onun

233 Mental Physiology, madde 236.Dr. Carpenter'ın açıklaması metinde verilenden ciddi anlamda farklıdır.

234 Bkz. ayrıca S. Stricker: Vorlesungen über allg. u. exp. Pathologie (1879), s. 462-3, 501, 547; Romanes: origin of Human Faculty, s. 82. Kişinin kendisini açıklaması o kadar güçtür ki, Dublin'den merhum Profesör Thos. Maguire tarafından görüşlerimin yanlış anlaşıldığını belirtmek isterim (Lectures on Philosophy, 1885). Bu yazar, "sınır" ile kendi içlerinde ayrı olan duyumların bir araya getirildiği bir tür psişik malzemeyi kastettiğimi düşünmektedir ve esprili bir şekilde "duyumları "sınırlarıyla" birleştirmenin, püsküllleri örerek istiridyelerden bir evren inşa etmekten daha muğlak olduğunu görmem gerektiğini" söylemektedir. (s. 211). Ama benim kullandığım şekliyle sınır bu tarz bir şey değildir, idrak edilen nesnenin bir parçasıdır, tözsel nitelikler ve şeyler zihne bir ilişkiler sınırı içinde görünmektedir. Düşünce akışımızın geçişli kısımlarının bazı bölümleri varlıklardan ziyade ilişkileri idrak etmektedir fakat hem geçişli hem de tözel kısımlar, içinde Prof. Maguire'ın varsaydığı ve benim de varsaydığım gibi ayrı "duyumlar" olmayan tek bir sürekli akış meydana getirmektedir.

ilişkilerinin bilgisidir. Onunla tanışmak, yarattığı salt etkiyle sınırlıdır. İlişkilerinin çoğundan, sadece onunla ilgili ifade edilmemiş yakınlıkların "sınırların" penumbral başlangıcı dahilinde farkındayız. Sırasıyla bir sonraki konuya geçiş yapmadan evvel, öznel akışın en ilginç özelliklerinden biri olan bu yakınlık duygusundan biraz bahsetmeliyim.

Tüm istemli düşüncelerimizde, düşüncenin tüm üyelerinin etrafında dönüp durduğu bir konu ya da mesele vardır. Bu konu çoğu zaman bir sorundur, henüz kesin bir resim, kelime veya cümle ile dolduramadığımız bir boşluktur, ancak bir süre önce tasvir edildiği şekilde bizi yoğun bir şekilde aktif ve kararlı psişik halinde etkilemektedir. Önümüzden geçen imgeler ve ifadeler ne olursa olsun, onların bu acıtıcı boşlukla ilişkisini hissederiz. Onu doldurmak düşüncelerimizin yazgısıdır. Bazıları bizi bu amaca yaklaştırmaktadır. Bazı boşluklar oldukça alakasız olarak çürütülmektedir. Her biri, adı geçen boşluğun terim olduğu, hissedilen bir ilişki sınırı içinde yüzmektedir. Ya da kesin bir boşluk yerine sadece bir ilgi duygusunu yanımızda taşıyabiliriz. O zaman, ruh hali ne kadar muğlak olursa olsun, yine aynı şekilde hareket edecek, bu tür temsillerin üzerine hissedilen bir yakınlık zarı fırlatacak, zihne girecek, ona uyacak ve ilgilenmediği her şeyi sıkıcılık veya uyumsuzluk hissiyle renklendirecektir.

O halde, konumuzla veya ilgi alanımızla olan ilişki sürekli olarak sınırda hissedilir ve özellikle de uyum ve uyumsuzluk, konunun ilerletilmesi veya engellenmesi ilişkisi. İlerletme duygusu olduğunda, "iyiyizdir", engelleme duygusu olduğunda ise memnuniyetsiz ve afallamış haldeyizdir ve etrafımızda başka düşünceler ararız. Şimdi, sınırlarının niteliği kendimizi "iyi" hissetmemizi sağlayan *herhangi* bir düşünce, başka türlü ne tür bir düşünce olursa olsun, düşüncemizin kabul edilebilir bir üyesidir. Yalnızca ilginç konunun da içinde yer aldığı ilişkiler şemasında bir yeri olduğunu hissettiğimiz takdirde, onu fikirler dizimizin ilgili ve uygun bir parçası haline getirmek için kafidir. Çünkü bir düşünce zincirinde önemli olan şey, onun sonucudur. Düşüncenin anlamı ya da bizim deyimimizle konusu budur. Diğer tüm üyeleri hafızalardan silinip gitse de varlığını sürdüren şey budur. Genellikle bu sonuç, ister bir soruna cevap vermek ya da bizi endişelendiren önceden var olan bir boşluğu doldurmak için ortaya çıkmış olsun, isterse de dalgınlıkla tesadüfen bulunmuş olsun, bir kelime ya da

cümle, belirli bir imge ya da pratik bir tutum veya kararlılıktır. Her iki durumda da, kendisine atfedilen özel ilgi nedeniyle akışın diğer kesimlerinden ayrılmaktadır. Bu ilgi onu *durdurur*, ortaya çıktığında onu bir tür kriz haline getirir, dikkati onun üzerine çeker ve onu esaslı bir şekilde incelememizi sağlamaktadır. Akışın bu önemli sonuçlardan önce gelen kısımları, bu sonuçlara ulaşmanın araçlarından başka bir şey değildir. Ve aynı sonuca ulaşılması koşuluyla, düşünce akışının "anlamı" aynı olacağından, araçlar istediğimiz kadar değişken olabilmektedir. Araçların ne olduğunun ne önemi var? "***Qu'importe le flacon, pourvu qu'on ait l'ivresse***?" Araçların görece önemsizliği, sonuç ortaya çıktığında, ona ulaşmadan önce gelmekte olan adımların çoğunu her zaman unutmuş olmamız gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bir önermeyi dile getirdiğimizde, bunu farklı sözcüklerle kolayca ifade edebilsek de, bir an sonra tam olarak ne söylediğimizi nadir olarak anımsayabilmekteyiz. Tek bir cümlesini bile hatırlamasak da, okuduğumuz bir kitabın pratik sonucu bizimle kalmaktadır.

Tek paradoks, hissedilen yakınlık ve uyumsuzluk sınırının iki heterojen imge kümesinde aynı olabileceğini varsaymakta yatıyor gibi görünmektedir. Bir yanda zihinden geçen ve belli bir sonuca götüren bir sözcükler dizisi, diğer yanda aynı sonuca götüren neredeyse sözcüksüz bir dizi temassal, görsel ve diğer hayaller. Sözcüklerin içinde yer aldığını hissettiğimiz hale, sınır ya da şema, imgelerin içinde yer aldığını hissettiğimizle aynı olabilir mi? Terimlerin uyuşmazlığı, aralarındaki hissedilen ilişkilerin uyuşmazlığını da içermez mi?

Şayet terimler salt duyumlar *olarak* ele alınırsa, kesinlikle öyledir. Örneğin, kelimeler birbiriyle kafiyeli olabilir, görsel imgelerin böyle bir yakınlığı olamaz. Fakat düşünceler *olarak*, duyumlar *olarak* anlaşıldığında, sözcükler uzun bir birliktelikle birbirleriyle ve sonuçla karşılıklı tutarsızlık ya da yakınlık sınırlarına sıkıştırıldı, bu sınırlar görsel, dokunsal ve diğer fikirlerdeki benzer sınırlarla tam olarak paraleldir. Bu sınırların en önemli unsuru, tekrar ediyorum, sadece uyum ya da uyumsuzluk, düşüncede doğru ya da yanlış bir yön duygusudur. Bildiğim kadarıyla Dr. Campbell bu gerçeğin en iyi analizini yapmıştır ve sık sık alıntılanan sözleri tekrar alıntılanmayı hak etmektedir. Bölümün başlığı "Saçmalığın hem yazar hem de okuyucu tarafından fark edilmekten bu kadar sık kaçmasının sebebi nedir" Yazar,

bu soruyu yanıtlarken (diğerlerinin yanı sıra) aşağıdaki açıklamaları yapmaktadır:[235] "Bir dilin farklı sözcükleri arasında, o dili konuşanların zihninde yavaş yavaş varlığını sürdürmeye başlayan bağlantı (diyor) ya da ilişki... yalnızca şunun sonucudur, bu sözcükler bağlantılı ya da ilişkili şeylerin işaretleri olarak kullanılır. Geometride aynı şeye eşit olan şeylerin birbirine eşit olduğu bir aksiyomdur. Aynı şekilde, psikolojide bir aksiyom olarak kabul edilebilir ki, aynı fikir tarafından ilişkilendirilen fikirler birbirlerini çağrıştıracaktır. Dolayısıyla, iki şeyin bağlantısının deneyimlenmesinden, onlara eklenmiş fikirler ya da kavramlar arasında bir birliktelik ortaya çıkarsa, şaşmaz bir şekilde sonuçlanacak her fikir ayrıca işaretiyle ilişkilendirileceğinden, aynı şekilde işaretlerin fikirleri arasında da bir birliktelik ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla işaret olarak kabul edilen seslerin, işaret edilen şeyler arasında var olana benzer bir bağlantıya sahip olduğu düşünülecektir, işaret olarak kabul edilen sesler diyorum çünkü onları bu şekilde düşünmek konuşurken, yazarken, işitirken ve okurken bize devamlı kulak kesilmektedir. Bundan, kasıtlı olarak soyutlandığımızda ve onları yalnızca sesler olarak gördüğümüzde, birbirleriyle tamamen bağlantısız olduklarını ve ton ya da vurgu benzerliğinden kaynaklanan ilişkiden başka bir ilişkiye sahip olmadıklarına anında duyarlıyızdır. Fakat bunları bu şekilde ele almak genellikle önceden tasarlanmış bir durumdan kaynaklanmaktadır ve konuşmanın olağan kullanımında sarf edilmeyen bir tür çaba gerektirir. Alelade kullanım dahilinde sadece işaret olarak kabul edilirler ya da daha doğrusu, işaret ettikleri şeylerle karıştırılırlar, bunun sonucu olarak, az önce açıklanan şekilde, aralarında seslerin doğal olarak duyarlı olduklarından çok farklı türde bir bağlantı olduğunu düşünmeye başlarız.

"Zihnin bu kavrayışı, alışkanlığı ya da eğilimi, adına ne derseniz deyin, dilin sık kullanımı ve yapısı sayesinde önemli ölçüde güçlenmektedir. Dil, bilgi ve keşiflerimizi başkalarına ilettiğimiz ve başkalarının bilgi ve keşiflerinin bize iletildiği yegâne yoldur. Bu araca tekrar tekrar başvurulduğunda, ister istemez gerçekleşeceği takdirde varlıklar birbiriyle ilişkilendirildiğinde, bu şeyleri ifade eden sözcükler söylemde daha sık bir araya getirilmektedir. Dolayısıyla sözcükler ve adlar kendi başlarına, alışılagelmiş çevreleri tarafından, yalnızca

235 George Campbell: Retorik Felsefesi, kitap II. bölüm. VII.

ilgili şeylerin sembolleri olmaktan salt türettikleri ilişkiye ek bir ilişki kurarlar. Daha da ötesi, bu eğilim dilin yapısı tarafından güçlendirilmektedir. Şimdiye kadar ortaya çıktığı kadarıyla, en barbar olanlar da dahil olmak üzere, tüm diller kurallı ve analojik bir yapıya sahiptir. Sonuç olarak, şeylerin benzer ilişkileri benzer şekilde ifade edilecektir yani, belli başlı bir dilin dehasına veya dil bilgisi biçimine göre, benzer çekimler, türetmeler, bileşimler, kelimelerin düzenlenmesi veya parçacıkların yan yana getirilmesiyle. Şimdi, bir dilin alışkanlık haline gelmiş kullanımıyla (oldukça kuralsız olsa bile), işaret edilen şeylerin doğada birbirine bağlandığı her yerde, işaretler hayal gücünde kendiliğinden birbirine bağlanacakları gibi, bir dilin kurallı yapısıyla, işaretler arasındaki bu bağlantı, onların arketipleri arasında var olana benzer olarak düşünülür."

İngilizce ve Fransızca biliyorsak ve bir cümleye Fransızca başlıyorsak, daha sonra gelen tüm kelimeler Fransızcadır, neredeyse hiç İngilizceye geçmeyiz. Duyduğumuz Fransızca bir cümleyi anlamamız hiçbir zaman kelimelerin dilsel olarak birbirine ait olduğunu fark edemeyeceğimiz kadar düşük bir seviyeye düşmez. Dikkatimiz o kadar zor dağılabilir ki, İngilizce bir kelime aniden karşımıza çıktığı takdirde, bu değişiklikten etkilenmeyeceğiz. Kelimelerin birbirine ait olduğu hususundaki bu denli muğlak bir his, eğer "düşünülmüşse", onlara eşlik edebilecek en ufak sınırdır. Genellikle duyduğumuz tüm kelimelerin aynı dile ve bu dildeki aynı özel kelime dağarcığına ait olduğuna ve dil bilgisi sıralamasının aşina olduğuna dair muğlak algı, pratikte duyduğumuzun bir anlam olduğunu kabul etmekle eşdeğerdir. Fakat alışılmadık yabancı bir sözcük girerse, dilbilgisi hataya düşerse ya da felsefi bir söylemde "fare kapanı" ya da "tesisatçının faturası" gibi uyumsuz bir sözcük dağarcığından bir terim aniden ortaya çıkarsa, cümle gerçek anlamda yer alır, deyim yerindeyse, uyumsuzluktan bir şok alırız ve uyuşukluk veren rıza ortadan kalkar. Bu durumlarda rasyonellik hissi olumlu bir şeyden ziyade olumsuz bir şey gibi görünmektedir, düşünce terimleri arasında mutlak şok ya da uyumsuzluk hissinin yokluğu söz konusudur.

Kelimelerin bir arada bahsedilmesinin uygunluğunun zihin tarafından tanınması o kadar hassas ve süreklidir ki, "nedensellik" için "kaza" veya "algısal" için "sürekli" gibi en ufak bir yanlış okuma, dikkati o

denli rahatlamış bir dinleyici tarafından düzeltilecektir ki, cümlenin *anlamı* hakkında hiçbir fikir edinemeyecektir. Tersine, kelimeler aynı kelime dağarcığına aitse ve gramer yapısı doğruysa, hiçbir anlamı olmayan cümleler iyi niyetle sarf edilebilir ve tartışmasız geçip gidebilir. Dua meclislerinde yapılan konuşmalar, yapmacık söz öbeklerinin aynı derlemesinin yeniden karıştırılması ve çok düşük bir ücretle çalışan bütün gazetecilik ve gazete muhabiri sınıfı bunun örneklerini sunmaktadır. Bir keresinde Jerome Park'taki bazı atletik egzersizlerle ilgili bir raporda okuduğum bir cümleyi anımsamaktayım: "Kuşlar sabah şarkılarıyla ağaç tepelerini kaplıyor, havayı nemli, serin ve hoş hale getiriyordu." Muhtemelen telaşlı muhabir tarafından bilinçsizce yazılmış ve birçok okuyucu tarafından eleştirilmeden okunmuştur.

Yakın zamanda Boston'da yayınlanan 784[236] sayfalık bir cildin tamamı, rastgele seçilmiş bu pasaj gibi şeylerden oluşmaktadır." Tüm bu damarların efferent sıvılarının nükleer organizmanın yüzeyindeki her bir doruk bağlantısının terminal halkasındaki çıkışlarından akışı, genişleyebilirliklerinin irtifa sınırına kadar kendi atmosferik neticeleri anlamında süreklidir, buradan, daha yüksek irtifalardan gelen benzer ancak birleşen özler tarafından duygu halinde olduklarında, dış formların temel nitelikleri olarak hissedilir şekilde ifade edilenler, inerler ve nükleer organizmanın afferentleri tarafından özümsenirler."[237]

Her yıl, içeriklerinden gerçek delilere ait olduğu anlaşılan eserler yayınlanmaktadır. Alıntılanan kitap, okuyucuya baştan sona mantıksızlık olarak görünmektedir. Böyle bir durumda, yazarın zihninde

236 Substantialism or Philosophy of Knowledge, yazarı "Jean Story" (1879).

237 (***Klasikler*** Editörünün Notu: Bu dipnotun sembolü Dover baskısının ana metninde yer almamaktadır; ancak Miller'ın (1981) baskısında yer almaktadır). Tarde, (Delboeuf, Le Sommeil et les Rêves (1885), s. 226'da) bir rüyadan bazı saçma sapan dizeleri alıntılayarak, bunların mantıksal kuralların silinip gittiği bir zihinde prozodik biçimlerin nasıl var olabileceğini gösterdiğini söyler. M.G. Tarde, (Delboeuf, Le Sommeil et les Rêves (1885), s. 226'da) bir rüyadan bazı saçma sapan dizeleri alıntılayarak, bunların mantıksal kuralların silinip gittiği bir zihinde prozodik biçimlerin nasıl var olabileceğini gösterdiğini söylemektedir. Rüya görürken, kafiyeli iki kelime bulma, kafiyeyi takdir etme, mısrayı ilk ortaya çıktığı gibi, eklendiğinde doğru hece sayısını veren başka kelimelerle doldurma yeteneğini koruyabildim ve yine de kelimelerin anlamından habersizdim. Böylece, kelimelerin anlamlarını çağırmadan birbirlerini çağırdıkları gibi olağanüstü bir gerçekle karşı karşıyayız. Uyanıkken bile bir kelimenin anlamına ulaşmak, bir kelimeden diğerine geçmekten daha zordur ya da başka bir deyişle, ***düşünür olmak hatip olmaktan daha güçtür*** ve genel olarak hiçbir şey anlaşılmayan kelime trenlerinden daha yaygın değildir."

kelimeler arasında ne tür bir rasyonel ilişki hissi belirmiş olabileceğini tahmin etmek imkânsızdır. Nesnel anlam ile mantıksızlık arasındaki sınırı çizmek zordur, öznel anlam ile mantıksızlık arasındaki sınırı çizmek ise imkânsızdır. Öznel olarak, herhangi bir kelimenin bir araya gelmesi, bir rüyadaki en çılgın kelimeleri bile anlamlandırabilir, yeter ki bunların birbirine ait olduğundan şüphe edilmesin. Hegel'deki daha muğlak pasajları ele alalım: bunların içerdiği rasyonalitenin, kelimelerin hepsinin ortak bir kelime dağarcığına ait olmasından ve alışkanlıkla tekrarlanan bir yüklemleme ve ilişki, dolaysızlık, öz-ilişki ve benzeri bir şema üzerinde bir araya getirilmesinden başka bir şey olup olmadığı adil bir sorudur. Yine de, bu cümlelerin rasyonelliğine dair öznel hissin yazarın bunları kaleme aldığı sırada güçlü olduğundan, hatta bazı okuyucuların zorlayarak bunu kendilerinde yeniden üretmiş olabileceğinden şüphe etmek için hiçbir neden yok gibi görünüyor.

Özetle, belli başlı türden sözel çağrışımlar, yerine getirilen belli başlı dilbilgisel beklentiler, bir cümlenin bir anlamı olduğu ve bir Düşüncenin Birliği tarafından domine edildiği izlenimimizin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Dilbilgisi formundaki saçmalıklar kulağa kısmen mantıklı gelir, dilbilgisi dizilimi bozulmuş anlam ise saçma gelir, örneğin, "Elba Napolyon İngiliz inancı Helena'da kırıldığı için Saint'e sürgün edilmişti." Son olarak, her kelimede bizi önceden hissedilen bir sonuca yaklaştırdığı hissinin psişik "armonik sesi" vardır. Bir cümlenin tüm kelimelerini, geçerken, bu üç sınır ya da ilişki halesiyle doldurun, sonuca ulaşmaya değer görünsün ve herkes cümlenin tamamen sürekli, birleşik ve rasyonel bir düşüncenin ifadesi olduğunu kabul edecektir.[238]

Böyle bir cümledeki her bir kelime, sadece bir kelime olarak değil, bir anlama sahip olarak hissedilmektedir. Bu şekilde dinamik olarak

238 Küçük çocukların, yarısını anlamadıkları ve hiçbirinin anlamını sormadıkları kelimelerle ifade edilen hikayelerin okunmasını böylesine dikkatle dinlemelerini tuhaf buluyoruz. Ancak onların düşüncesi, bizimki hızlı olduğunda ne ise o şekildedir. İkimiz de söylenen cümlelerin büyük bir kısmının üzerinden uçarcasına atlıyoruz ve sadece önemli başlangıç noktalarına, dönüm noktalarına ve şurada burada varılan sonuçlara dikkat kesiliyoruz. Geri kalan her şey, ***potansiyel olarak*** "tözsel"' ve ayrı ayrı anlaşılabilir olsa da, aslında yalnızca çok fazla geçiş malzemesi olarak hizmet eder. Bu, bize süreklilik hissi veren, ancak sadece boşluk doldurma işlevi dışında hiçbir önemi olmayan ***internodal*** bir bilinçtir. Çocuklar, bir sürü anlaşılmaz kelimenin arasından hızla tanıdık ve anlaşılır bir sona ulaştıklarında muhtemelen hiçbir boşluk hissetmezler.

bir cümle içinde alınan bir kelimenin "anlamı", statik olarak veya bağlam olmadan alındığında anlamından oldukça farklı olabilir. Dinamik anlam genellikle, bağlama ve sonuca uygunluğu ya da uygunsuzluğu hissedilen, tanımladığımız salt sınıra indirgenir. Statik anlam, kelime "masa", "Boston" gibi somut olduğunda, uyandırılan duyusal imgelerden oluşur, "ceza mevzuatı", "yanılgı" gibi soyut olduğunda, anlam uyandırılan diğer kelimelerden oluşur ve sözde "tanımı" oluşturur.

Hegel'in salt varlığın salt hiçlikle özdeş olduğuna dair ünlü sözü, sözcükleri statik olarak ya da bir bağlam içinde aşındırdıkları sınır olmadan ele almasından kaynaklanır. Ancak dinamik olarak ya da anlamlı bir *düşünce* olarak ele alındığında, aralarındaki ilişkinin sınırları, yakınlıkları ve tutarsızlıkları, işlevleri ve anlamları kati şekilde karşıt olarak hissedilir ve anlaşılır.

Bu gibi hususlar, Bay Galton'un, varlığından bizi haberdar ettiği (aşağıya bakınız) aşırı derecede eksik görsel imgeleme vakalarındaki tüm paradoks görünümünü ortadan kaldırmaktadır. Son derece zeki bir arkadaşım, kahvaltı masasının görünümüne dair hiçbir imgeyi tasarlayamadığını söyledi. Daha sonra bunu nasıl anımsadığı sorulduğunda, sadece dört kişinin oturduğunu ve üzerinde bir tereyağı tabağı, bir kahve tenceresi, turplar ve benzerlerinin bulunduğu beyaz bir bezle örtülü olduğunu "bildiğini" söylemektedir. Bu "bilmenin" yapıldığı zihin maddesi özellikle sözel imgeler gibi görünmektedir. Ama eğer "kahve", "pastırma", "kek" ve "yumurta" sözcükleri bir insanı aşçısıyla konuşmaya, faturalarını ödemeye ve yarınki yemek için tedbirler almaya tıpkı görsel ve işitsel anılar gibi yönlendiriyorsa, neden tüm pratik niyet ve amaçları düşünmek için iyi bir malzeme türü olmasınlar? Aslında, bunların çoğu amaç için daha zengin bir imgesel renge sahip terimlerden daha iyi olduğundan kuşku duyabiliriz. İlişki şeması ve sonuç, düşünmede temel şeyler olduğundan, en elverişli olan bu tür bir zihin maddesi, amaç için en iyisi olacaktır. Şimdi kelimeler, sarf edilmiş ya da sarf edilmemiş, sahip olduğumuz en kullanışlı zihinsel unsurlardır. Sadece çok *hızlı* bir şekilde yeniden canlandırılabilir olmakla kalmazlar, aynı zamanda deneyimlerimizin diğer öğelerinden daha kolay bir şekilde gerçek duyumlar olarak yeniden canlandırılabilirler. Böyle bir avantaja sahip olmasalardı, insanlar ne kadar yaşlıysa ve düşünür olarak ne kadar etkiliyse, kural olarak, görselleştirme

güçlerini o kadar kaybetmiş ve kelimelere bağımlı hale gelmiş olmaları güç bela mevzu bahis olurdu. Bu durum Bay Galton tarafından Kraliyet Derneği üyeleri arasında da tespit edilmiştir. Mevcut yazar bunu kendi şahsında en belirgin şekilde gözlemlemektedir.

Öte yandan, sağır ve dilsiz bir adam, dokunsal ve görsel imgelerini bir kelime kullanıcısınınki kadar etkili ve rasyonel bir düşünce sistemine dönüştürebilmektedir. *Dil olmadan düşüncenin mümkün olup olmadığı sorusu* filozoflar arasında en sevilen tartışma konularından biri olmuştur. Washington'daki Ulusal Kolej'de sağır ve dilsiz bir eğitmen olan Bay Ballard'ın çocukluğuna dair bazı ilginç anıları, bunun tamamen mümkün olduğunu göstermektedir. Burada birkaç paragraf alıntı yapılabilir.

"Bebekken işitme duyumu yitirmem sonucunda, duyularına tam olarak sahip olan çocukların ilkokuldaki alıştırmalardan, okul arkadaşlarının ve oyun arkadaşlarının günlük konuşmalarından, ebeveynlerinin ve diğer yetişkin kişilerin sohbetlerinden elde ettikleri avantajlardan yoksun bırakıldım.

"Düşüncelerimi ve duygularımı anne babama ve kardeşlerime doğal işaretlerle ya da pandomimle aktarabiliyordum ve onların bana söylediklerini de aynı yolla anlayabiliyordum; ancak ilişkimiz ev işlerinin günlük rutiniyle sınırlıydı ve kendi gözlem çemberimin dışına pek çıkmıyordu.

"Babam, işitme kaybımı bir ölçüde telafi edeceğini düşündüğü bir yol benimsedi. İşi gereği yurt dışına gittiğinde beni de yanında götürüyordu ve beni kardeşlerimden daha sık götürürdü, bariz düşkünlüğünün nedeni olarak, onların kulak yoluyla bilgi edinebilmelerini, benim ise dış dünyayla ilgili konularda yalnızca gözüme bel bağlamamı gösterirdi.

İçinden geçtiğimiz farklı sahneleri izlemekten, canlı ve cansız doğanın çeşitli evrelerini gözlemlemekten duyduğum hazzı çok iyi anımsıyorum, fakat hastalığım nedeniyle sohbet etmedik. Bu keyifli gezintiler sırasında, yazı dilinin temellerini öğrenmeye başlamamdan iki ya da üç yıl kadar önce, kendime şu soruyu sormaya başladım: *Dünya nasıl meydana geldi?* Bu soru aklıma geldiğinde, kendimi uzun uzun düşünmeye verdim. Yeryüzünde ilk ortaya çıkışında insan yaşamının

ve aynı zamanda bitkisel yaşamın kökeninin ne olduğu ve ayrıca dünyanın, güneşin, ayın ve yıldızların varoluş nedeninin ne olduğu konusunda merakım uyandı.

"Bir keresinde, gezintilerimizden birinde yanından geçtiğimiz çok büyük ve eski bir kütüğe gözüm takıldığında kendi kendime şöyle sorduğumu hatırlıyorum: "Dünyaya gelen ilk insanın bu kütükten çıkmış olması mümkün müdür? Fakat bu kütük, bir zamanlar asil ve görkemli bir ağacın sadece bir kalıntısıdır ve bu ağaç nasıl ortaya çıkmıştır? Tıpkı şu anda yükselmekte olan küçük ağaçlar gibi topraktan büyümeye başlayarak geldi. Ve insanın kökeni ile çürümekte olan eski bir kütük arasındaki bağlantıyı saçma bir fikir olarak aklımdan çıkardım...

"Nesnelerin kökenine ilişkin soruyu bana ilk kez yönelten şeyin ne olduğunu hatırlamıyorum. Bu zamandan evvel ebeveynden çocuğa geçen soy, hayvanların çoğalması ve tohumlardan bitki üretimi hakkında fikirler edinmiştim. Aklıma gelen soru şuydu: ilk insan, ilk hayvan ve ilk bitki nereden geldi, zamanın en uzak mesafesinden, daha önce ne insan, ne hayvan, ne de bitki vardı; çünkü hepsinin bir başlangıcı ve sonu olduğunu biliyordum.

"Bu farklı soruların, yani insanlar, hayvanlar, bitkiler, dünya, güneş, ay vs. hakkındaki soruların ortaya çıkış sırasını tam olarak belirtmek mümkün değildir. Daha alt düzey hayvanlar, insana ve yeryüzüne bahşedilen kadar çok düşünceyi barındırmamaktaydılar, belki de insan ve hayvanı aynı sınıfa koyduğum için, insanın yok olacağına ve mezarın ötesinde bir diriliş olmadığına inandığım için, annem bana, bana uykudaki bir insan gibi görünen merhum bir amcamın durumunda, soruma cevap olarak, onun uzak gelecekte uyanacağını anlamamı sağlamaya çalıştığını söyledi. İnsan ve hayvanın varlıklarını aynı kaynaktan aldığına ve bir yok oluş halinde toprağa gömülmeleri gerektiğine inanmaktaydım. İlkel hayvanı ikincil öneme sahip ve insana daha düşük bir seviyede bağlı olarak düşündüğümde, insan ve toprak zihnimin en çok üzerinde durduğu iki şeydi.

Ebeveynden çocuğa geçişi ve hayvanların üremesini anlamaya başladığımda sanırım beş yaşındaydım. Eğitim gördüğüm enstitüye girdiğimde yaklaşık 11 yaşındaydım ve evrenin kökenine ilişkin soruyu kendime sormaya başlamamın bundan en az iki yıl öncesine dayandığını

net bir şekilde hatırlıyorum. O zamanlar yaşım dokuz değil, sekiz civarındaydı. "Çocukluğumda dünyanın şekli hakkında hiçbir fikrim yoktu, sadece bir hemisfer haritasına bakarak, birbirine yakın uzanan iki devasa madde diski olduğu sonucuna varmıştım. Ayrıca güneşin ve ayın aydınlatıcı maddeden oluşan yuvarlak, düz levhalar olduğuna inanıyordum ve bu ışık saçan varlıklara, dünyayı aydınlatma ve ısıtma güçlerinden dolayı bir tür hürmet göstermekteydim. Yukarı çıkıp aşağı inmelerinden, gökyüzünde bu kadar düzenli bir şekilde seyahat etmelerinden, gidişatlarını yönetme gücüne sahip belirli bir şeyin olması gerektiğini düşündüm. Güneşin batıda bir deliğe girip doğuda başka bir delikten çıktığına, yeryüzündeki büyük bir tüpün içinden geçtiğine ve gökyüzünde tasvir ettiği gibi aynı kavisi tasvir ettiğine inandım. Yıldızlar bana gökyüzünde yer etmiş küçük ışıklar gibi göründü.

"Evrenin geldiği kaynak, zihnimin onu kavramak ya da daha doğrusu tatmin edici bir cevaba ulaşmak için nafile bir çaba içinde dönüp durduğu soruydu. Bu konuyla hatırı sayılır bir süre meşgul olduğumda, bunun zihnimin kavrayabileceğinden çok daha büyük bir mesele olduğunu algıladım ve çok iyi hatırlıyorum ki, gizemi karşısında öylesine dehşete düştüm ve onunla pençeleşmedeki yetersizliğim karşısında öylesine afalladım ki, içinden çıkılmaz bir karmaşa girdabına sürüklenmekten kurtulduğuma sevinerek konuyu bir kenara bıraktım ve zihnimden çıkardım. Bu kaçış beni rahatlatmış olsa da, gerçeği öğrenme arzuma karşı koyamadım ve konuya geri döndüm fakat daha önce olduğu gibi, bir süre düşündükten sonra bıraktım. Bu şaşkınlık içindeyken her zaman gerçeğe ulaşmayı umuyor, konu üzerinde ne kadar çok düşünürsem zihnimin gizeme o kadar çok nüfuz edeceğine inanıyordum. Böylece okula gelene kadar bir raket gibi bir o yana bir bu yana gittim, konuya geri döndüm ve ondan kaçındım.

"Annemin bir keresinde bana yukarıda, parmağıyla gökyüzünü işaret eden ve yüzünde ciddi bir ifade olan bir varlıktan bahsettiğini anımsamaktayım. Bu iletişime yol açan durumu anımsamıyorum. Gökyüzündeki gizemli varlıktan söz ettiğinde, konuyu ele almaya istekliydim ve ona bu bilinmeyen varlığın şekli ve görünüşüyle ilgili sorular yönelttim, güneş mi, ay mı, yoksa yıldızlardan biri mi olduğunu sordum. Gökyüzünde bir yerlerde yaşayan biri olduğunu kastettiğini biliyordum fakat sorularıma cevap veremeyeceğini anlayınca umutsuzluğa

kapıldım ve gökyüzündeki gizemli yaşayan kişi hakkında kesin bir fikir edinemediğim için üzgün hissetmekteydim.

"Bir gün biz tarlada ot biçerken bir dizi şiddetli gök gürültüsü oldu. Kardeşlerimden birine nereden geldiklerini sordum. Gökyüzünü işaret etti ve parmağıyla yıldırım anlamına gelen zikzaklı bir hareket yaptı. Mavi mahzenin içinde bir yerlerde büyük bir adam olduğunu ve oradan sesiyle gürültü çıkardığını hayal ettim ve her gök gürültüsü duyduğumda [239] korktum ve tehdit edici bir söz söylediğinden korkarak gökyüzüne baktım."[240]

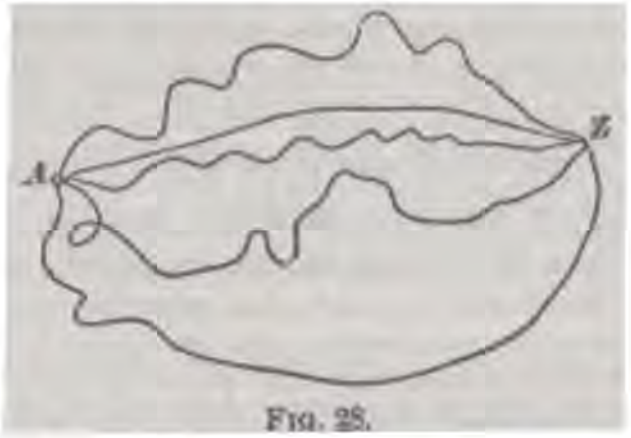

Fig. 28.

Burada durabiliriz. Okuyucu bu zamana kadar, düşüncesinin ne tür bir zihin-maddesi, ne tür bir imgelem niteliği içinde devam ettiğinin çok az fark ettiğini ya da hiç fark etmediğini görür. *Temel olarak* önemli olan tek imgeler, düşüncenin durak noktaları, geçici ya da nihai, esaslı sonuçlarıdır. Akışın geri kalanı boyunca, ilişki duyguları her şeydir ve ilişkili terimler neredeyse hiç yoktur. Bu ilişki duyguları,

239 Gerçek anlamda duymadım tabii ki. Sağır dilsizler, duyabilenler tarafından fark edilmeyecek kadar hafif olsa bile hissedilebilen şokları ve sarsıntıları hızlı bir şekilde algılarlar.

240 Samuel Porter tarafından alıntılanmıştır: "Dil olmadan Düşünce mümkün mü?" Princeton Review, 57. yıl, s. 108-12 (Ocak 1881 ?). Ayrıca bkz. W. W. Ireland: The Blot upon the Brain (1886), Paper X, bölüm II; G. J. Romanes: Mental Evolution in Man, s. 81-83 ve burada yapılan atıflar. Dr. Max Müller, 'Science of Thought' (1887) adlı eserinin 30-64. sayfalarında bu tartışmanın çok kapsamlı bir tarihini sunmaktadır. Kendi görüşü Düşünce ve Konuşmanın birbirinden ayrılamaz olduğu yönündedir; ancak konuşmanın altına akla gelebilecek her türlü sembolizmi ve hatta zihinsel imgeyi dahil eder ve ilişki ve yönlendirme sistemlerine dair sahip olduğumuz sözsüz özet bakışlara hiç yer vermez.

bu psişik tonlar, haleler, süfüzyonlar veya terimlerle ilgili sınırlar, çok farklı imgeleme sistemlerinde aynı olabilir. Bir diyagram, amacın aynı olduğu durumlarda zihinsel araçların bu kayıtsızlığını vurgulamaya yardımcı olabilir. *A*, bir dizi düşünürün başladığı bir deneyim olsun. *Z*, bundan rasyonel olarak çıkarılabilecek pratik sonuç olsun. Biri bir satırla, diğeri başka bir satırla sonuca ulaşmaktadır, biri İngilizce, diğeri Almanca, sözel imgelerle bir yol izlemektedir. Birinde görsel imgeler baskındır; diğerinde ise dokunsal. Bazı silsileler duygularla doludur, bazıları değildir; bazıları çok kısaltılmış, sentetik ve hızlıdır, diğerleri duraklar ve birçok adıma bölünür.

Ancak tüm silsilelerin sondan bir önceki terimleri, *kendi içlerinde* ne kadar farklı olursa olsun, nihayetinde aynı sonuca ulaştığında, tüm düşünürlerin esasen aynı düşünceye sahip olduğunu söyleriz ve haklı olarak söyleriz. Bitişiğindekinin zihnine girmesine izin verilmesi ve oradaki manzaranın kendi zihnindekinden ne kadar farklı olduğunu görmek muhtemelen her birini ölçüsüz bir şekilde şaşırtacaktı.

Berkeley'in uzun zaman önce söylediği gibi, düşünce aslında bir tür cebirdir: "Her harf belirli bir niceliği işaretlese de, doğru ilerlemek için, her adımda her harfin, temsil etmek üzere atandığı belirli niceliği düşüncelerinize önermesi gerekli değildir." Bay Lewes bu cebir-analogunu o kadar iyi geliştirmiştir ki, onun sözlerini aktarmak mecburiyetindeyim:

Cebirin önde gelen özelliği bağıntılar üzerinde işlem yapabilmesidir. Bu aynı zamanda Düşünce'nin önde gelen özelliğidir. Değerler olmadan cebir, Duygular olmadan da Düşünce var olamaz. İşlemler, değerler atanana kadar pek çok boş formdan oluşur. Şayet değerleri olan imgeleri ve hisleri sembolize etmiyorlarsa, kelimeler boş seslerdir, fikirler boş biçimlerdir. Bununla birlikte, analistlerin boş formlarla çok kapsamlı işlemler yaptıkları, hesaplama tamamlanana kadar sembollere değer vermek için asla duraklamadıkları ve sıradan insanların, filozoflardan daha az olmamak üzere, fikirlerini (kelimeleri) imgelere çevirmek için duraklamadan uzun düşünce silsileleri yürüttükleri kesinlikle doğrudur ve büyük önem taşır. Diyelim ki uzaktan biri "aslan!" diye bağırıyor. Adam hemen telaşa kapılır. İnsan için bu kelime yalnızca aslanlar hakkında gördüğü ve duyduğu her şeyin bir ifadesi olmakla kalmaz, çeşitli deneyimleri de anımsatabilir, aynı zamanda bu

deneyimlerden hiçbirini anımsamadan, ne kadar silik olursa olsun aslan imgesini canlandırmadan, yalnızca bu şekilde adlandırılan kompleksin içerdiği belirli bir ilişkinin işareti olarak bağlantılı bir düşünceler dizisinde yerini alabilir. Cebirsel bir sembol gibi, soyut bir ilişkiden başka bir anlam taşımadan üzerinde işlem yapılabilir: tüm motor dizileriyle korkuyla ilişkili bir Tehlike işaretidir. Mantıksal konumu yeterlidir. Fikirler, kendileriyle sembolize edilen şey, yerine geçtiği imgelere ve deneyimlere tercüme edildiğinde ikincil bir süreç gerektiren *yer değişimleridir* ve bu ikincil süreç çoğu zaman hiç gerçekleştirilmez, genellikle de çok küçük bir ölçüde gerçekleştirilir. Herhangi biri bir akıl yürütme zinciri oluştururken zihninden geçenleri yakından incelesin, fikirlere eşlik eden imgelerin azlığı ve silikliği karşısında şaşıracaktır. Farz edelim ki bana "adamın düşmanını görünce nabzının hızlandığını ve kalbindeki kanın şiddetle aktığını" söylediniz. Bu cümledeki birçok gizli imgeden kaç tanesi sizin ve benim zihnimde öne çıktı? Muhtemelen iki kişi, adam ve düşmanı ve bu görüntüler silikti. Kan, kalp, şiddetli koşuşturma, nabız, hızlanma ve görme imgeleri ya hiç canlanmamıştı ya da geçici gölgelerdi. Bu tür imgeler ortaya çıksaydı, düşünceyi engeller, mantıksal muhakeme sürecini alakasız bağlantılarla geciktirirdi. Semboller bu *değerler* için *ilişkilerin* yerini almıştır. "İki ve üç eşittir beş" dediğimde, iki şey ve üç şeyin imgeleri yoktur, yalnızca kesin ilişkileri olan tanıdık semboller vardır. Atlarla ilgili tüm deneyimlerimizi ifade eden "at" sözel sembolü, at algısında kümelenen imgelerden birini anımsatmaksızın Düşüncenin tüm amaçlarına hizmet eder, tıpkı bir atın biçiminin görülmesinin, kişneme sesini ya da kişnemesini, bir yük hayvanı olarak niteliklerini ve benzerlerini anımsatmaksızın *tanımanın* tüm amaçlarına hizmet etmesi gibi.[241]

Eklemek gerekir ki, Cebirci'nin, terimlerinin sırası çeşitli değerlerinden ziyade ilişkileriyle sabitlenmiş olsa da, ulaştığı *son* terime gerçek bir değer vermesi gerektiği gibi kelimelerle düşünen kişi de, düşüncenin gerçekleşmemiş ve soluk kalması cezası ile, son kelimesinin veya cümlesinin bütünüyle algılanabilir imge değerine çevrilmesine müsaade edilmelidir.

241 Problems of Life and Mind, 3. Seri, Problem IV, bölüm 5. Victor Egger ile de karşılaştırınız: La Parole Intérieure (Paris, 1881), bölüm. VI

Sözcüklerin, imgelerin ve diğer araçların bariz ayrıklığına karşın düşüncemizin algılanabilir sürekliliği ve birliği hakkında söyleyeceklerim bu kadar. Tüm tözsel unsurları arasında "geçişken" bir bilinç vardır ve kelimeler ve imgeler "sınırlıdır" ve alelade bir bakışa göründükleri kadar ayrık değildirler. Şimdi Düşünce'nin akışını tanımlamamız hususundaki bir sonraki başlığa geçelim.

4. İnsan düşüncesi nesnelerle kendisinden bağımsız olarak ala-kadar olmakta gibi görünmektedir, yani bilişseldir ya da bilme işlevini barındırmaktadır

Mutlak İdealizm için sonsuz Düşünce ve onun nesneleri tektir. Nesneler düşünüldükleri için vardırlar, sonsuz Zihin ise onları düşündüğü için vardır.

Dünyada tek başına bir insan düşüncesi olsaydı, onunla ilgili başka herhangi bir varsayım açısından hiçbir neden olmazdı. Kendisinden önce sahip olabileceği her şey onun vizyonu olacak, orada, *"orada"sında* ya da o zaman, *"o zaman"ında* olacaktır ve zihin dışı bir kopyasının var olup olmadığı sorusu asla peyda olmayacaktır. Hepimizin düşüncelerimizin nesnelerinin dışarıda tekerrür eden bir varoluşa sahip olduğuna inanmamızın sebebi, varsaymaktan kendimizi alamadığımız gibi, her biri aynı nesnelere sahip *birçok* insan düşüncesinin olmasıdır. Benim düşüncemin *onun* düşüncesiyle *aynı* nesneye sahip olduğu yargısı, psikoloğun benim düşüncemi bir dış gerçekliğin bilişselliği olarak adlandırmasına neden olan şeydir. Kendi geçmiş düşüncemin ve kendi şimdiki düşüncemin aynı nesne olduğu yargısı, nesneyi her ikisinden de çıkarmamı ve bir tür nirengi yoluyla her ikisine de *tezahür edebileceği* bağımsız bir konuma yansıtmamı sağlayan şeydir. Nesnel görünümlerin çokluğundaki *aynılık*, düşünce dışındaki gerçekliklere olan inancımızın temelidir.[242]12. Bölümde aynılık yargısını tekrar ele almamız gerekecektir. Gerçekliğin zihin dışı olup olmadığı sorusunun, *aynı* şeyin tekrarlanan deneyimlerinin yokluğunda ortaya çıkmasının muhtemel olmadığını göstermek için, boğazda yeni bir tat gibi tamamen eşsiz bir deneyim örneğini ele alalım. Bu öznel bir duygu niteliği

242 Eğer bir kişi bir hayalet görürse, bunun onun özel halüsinasyonu olduğunu düşünürüz. Birden fazla ise, bunun gerçek bir dış varlık olabileceğini düşünmeye başlarız.

mi yoksa hissedilen nesnel bir nitelik mi? Bu noktada soru bile sormuyorsunuz. Sadece *bu tattır.* Fakat şayet bir doktor bunu tasvir ettiğinizi duyar ve şöyle derse: "Ha! Şimdi *mide ekşimesinin* ne olduğunu biliyorsun", o zaman bu zaten var olan bir *extra mentem tuam* (aklının ötesinde) niteliği haline gelir; siz de bunu keşfetmiş ve öğrenmişsinizdir. Çocuğun deneyimlediği ilk meâanlar, zamanlar, varlıklar, nitelikler, muhtemelen ilk mide yanması gibi, bu mutlak şekilde, ne düşüncenin içinde ne de dışında olan basit *varlıklar* olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat daha sonra, bu mevcut düşünceden başka düşüncelere sahip olarak ve bunların nesneleri arasında tekrarlanan aynılık yargılarında bulunarak, geçmiş ve uzak olduğu kadar şimdiki de olan, tek bir düşüncenin ne sahip olduğu ne de meydana getirdiği, ancak herkesin düşünebileceği ve bilebileceği gerçeklikler kavramını kendi içinde teyit etmektedir. Bu, son bölümde de belirtildiği gibi, *psikolojik* bakış açısıdır, tüm doğa bilimlerinin nispeten eleştirel olmayan idealist olmayan bakış açısıdır ve bu kitap bunun ötesine geçememektedir. Kendi bilişsel işlevinin bilincine varmış bir zihin, kendi üzerinde "psikolog" dediğimiz şeyi oynamaktadır.

Sadece önünde beliren şeyleri bilmekle kalmaz, onları bildiğini de bilir. Yansıtıcı durumun bu aşaması, az ya da çok açık bir şekilde, alışılagelmiş yetişkin ruh halimizdir. Bununla birlikte, ilkel olarak kabul edilememektedir. Nesnelerin bilinci önce gelmelidir. Anestezikle-rin solunmasıyla ya da baygınlık sırasında bilincimiz en aza indiğinde bu ilkel duruma düşeriz. Birçok kişi anestezi sürecinin belli bir aşamasında nesnelerin hâlâ idrak edildiğini, benlik düşüncesinin ise kaybolduğunu ifade etmektedir. Profesör Herzen şöyle diyor: [243]

"Senkop sırasında mutlak psişik yok oluş, tüm bilincin yokluğu vardır; sonra kendine gelmenin başlangıcında, kişi belli bir anda muğlak, sınırsız, sonsuz bir duyguya kapılır; ben ve ben olmayan arasında en ufak bir ayrım izi olmaksızın *genel olarak bir varoluş* duygusu."

Philadelphia'dan Dr. Shoemaker, eter intoksikasyonunun en derin bilinç aşaması sırasında şöyle bir vizyon tasvir etmektedir.

"Tekdüze sisli bir arka plan üzerinde hızla boylamasına hareket eden iki sonsuz paralel çizgi ve paralel çizgilerle bağlantılı gibi görünen,

243 Revue Philosophique, cilt XXI. s. 671

yüksek olmayan ama belirgin, sürekli bir ses veya vızıltı... İnsan ilişkileriyle herhangi bir şekilde bağlantılı hiçbir rüya ya da vizyon, geçmiş deneyimlerdeki herhangi bir şeye benzer hiçbir fikir ya da izlenim, hiçbir duygu ve elbette hiçbir kişilik fikri mevcut değildi. İki çizgiyle ilgili olan varlığın ne olduğuna ya da böyle bir varlık diye bir şeyin var olduğuna dair hiçbir kavram yoktu; çizgiler ve dalgalardan ibaretti." [244]

Benzer şekilde, Bay Herbert Spencer'ın bir arkadaşı, "Mind" da (cilt III. s. 556) alıntıladığı gibi, "her yerde örselenmemiş boş bir sessizlikten söz eder, ancak ahmak bir varlık sükunetin üzerinde bir leke gibi bir yerde keskin bir müdahale gibi durmaktadır." Nesnenin neredeyse tarifsiz olduğu durumlarda bile bu nesnellik ve öznellikten uzaklaşma hissi, bana öyle geliyor ki, kloroformizasyonda bir şekilde bilindik bir evredir, ancak benim durumumda bu, herhangi bir sonra gelen hatıranın kalması için çok derin bir evredir.

Bildiğim tek şey, yok olurken daha önce var olana ek bir şey olarak kendi varlığımın hissine uyanıyor gibi olduğumdur.[245]

Fakat pek çok filozof, benliğin yansıtıcı bilincinin düşüncenin bilişsel işlevi için gerekli olduğunu savunmaktadır. Bir düşüncenin bir şeyi bilebilmesi için, o şey ile kendi özü arasında bariz bir ayrım yapması gerektiğini savunmaktadırlar.[246] Bu tamamen ahlaksızca bir varsayımdır ve doğru olduğunu varsaymak için en ufak bir neden yoktur.

---

244 N. Y. Semi Weekly Evening Post'un 2 Kasım 1886 tarihli sayısında Therapeutic Gazette'den alıntılanmıştır.

245 Yarı sersemlemiş durumlarda özbilinç kaybolabilir. Bir arkadaşım bana şöyle yazıyor: "---- adresinden bir vagonetle dönüyorduk. Kapı açıldı ve X., nam-ı diğer "Keltoş", yola düştü. Hemen kenara çektik ve sonra "Kimse düştü mü?" ya da "Kim düştü?" diye sordu.

246 Bu görüşün kaynağı Kant'tır. Bunun birkaç İngilizce ifadesini iliştirmekteyim. J. Ferrier, Institutes of Metaphysic, Önerme I: "Herhangi bir zekânın bildiği her şeyle birlikte, bilgisinin dayanağı ya da koşulu olarak, kendisiyle ilgili bazı bilgilere sahip olması gerekir. Sir Wm. Hamilton, Discussions, s. 47: "Biliyoruz ve bildiğimizi biliyoruz - mantıksal olarak farklı olan bu önermeler gerçekten özdeştir; her biri diğerine işaret etmektedir.... Skolastik olan temel ilke ne kadar da doğrudur: non sentimus nisi sentiamus nos sentire." H.S. Mansel, Metaphysics, s. 58: "Zihnimin ulaşabileceği ne kadar çeşitli malzeme olursa olsun, bunların bilincine ancak onları benim olduğunu bilerek varabilirim. Bilinçli benlikle ilişki bu nedenle her bilinç durumunun sergilemesi gereken kalıcı ve evrensel bir özelliktir." T.H. Green, Introduction to Hume, s. 12: "İnsanın, nesnesi olan şeyle negatif ilişki içinde olan kendi bilinci ve bu bilincin algısal eylemin kendisiyle birlikte gittiği kabul edilmelidir. Bilginin başlangıcı olacak herhangi bir eylemde bundan daha azı söz konusu olamaz. Mümkün olan en ufak düşünce ya da zekâdır.

Rüya görmeden rüya göremeyeceğimi, yemin etmeden yemin edemeyeceğimi, inkâr etmeden inkâr edemeyeceğimi iddia ettiğim gibi, bildiğimi bilmeden bilemeyeceğimi de ileri sürebilirim. Kendim hakkında hiçbir şey düşünmeksizin bir nesneye aşinalığım ya da onun hakkında bilgim olabilir. Bunun için O'yu düşünmem ve O'nun var olması yeterlidir. O'yu düşünmenin yanı sıra, var olduğumu ve O'yu bildiğimi de düşünürsem, iyi ve güzel; o zaman bir şey daha biliyorum, daha önce farkında olmadığım bir gerçek. Ancak bu, onu zaten çok iyi bilmeme engel değil. *Kendi başına* O ya da O *artı* P, O *artı* benim kadar iyi bilgi nesneleridir. Söz konusu filozoflar sadece belirli bir nesneyi diğerlerinin yerine koymakta ve onu *en üstün* nesne olarak adlandırmaktadırlar. Bu bir "psikolog yanılgısı" vakasıdır. Nesnenin başka bir şey, düşüncenin başka bir şey olduğunu bilirler ve hemen kendi bilgilerini, gerçek bir açıklama yapıyormuş gibi davrandıkları düşüncenin içine sokarlar. O halde, sonuç olarak, *düşünce bilme sırasında nesnesi ile kendisi arasında ayrım yapabilir, ancak buna gerek yoktur.*

Nesne kelimesini kullanıyorduk. *Şimdi bu terimin Psikolojide doğru kullanımı hakkında bir şeyler söylenmelidir.* Popüler dilde nesne kelimesi genellikle bilgi eylemine atıfta bulunulmaksızın ele alınır ve varoluşun bireysel öznesiyle eşanlamlı olarak incelenmektedir. Dolayısıyla, "Kolomb 1492'de Amerika'yı keşfetti" dediğinizde zihnin nesnesinin ne olduğunu soranlara çoğu kişi "Kolomb" ya da 'Amerika' ya da en fazla "Amerika'nın keşfi" cevabını verecektir.

Bilincin tözsel bir çekirdeğini veya özünü adlandıracaklar ve düşüncenin bununla "ilgili" olduğunu söyleyecekler - gerçekten de öyle - ve bunu düşüncenizin "nesnesi" olarak adlandıracaklardır. Gerçekten de bu genellikle cümlenizin yalnızca dilbilgisel nesnesi ya da daha büyük olasılıkla dilbilgisel öznesidir. Bu sizin en fazla "kesirli nesnenizdir"; ya da ona düşüncenizin "konusu" veya "söyleminizin öznesi" diyebilirsiniz. Fakat düşüncenizin *Nesnesi* gerçekten de onun tüm özü ya da hükmüdür, ne eksik ne de fazladır. Özünden tözsel bir çekirdeği çıkarıp buna nesne demek söylemin kötü niyetli bir kullanımıdır, özüne açıkça dahil edilmemiş tözsel bir çekirdek ekleyip buna nesne demek de aynı derecede kötü niyetli bir kullanımdır. Yine de, belirli bir düşüncenin sadece belirli bir konu "hakkında" olduğunu ya da bu konunun onun "nesnesi" olduğunu söylemekle yetindiğimizde,

bu iki günahtan birini işlemiş oluruz. Örneğin, bir önceki cümledeki düşüncemin nesnesi kesinlikle ne Kolomb, ne Amerika ne de onun keşfidir. Bu, "Kolomb 1492'de Amerika'yı keşfetti" cümlesinin tamamından başka bir şey değildir. Ve eğer ondan tözsel olarak bahsetmek istiyorsak, tüm kelimeleri arasına tire işareti koyarak yazarak onu tözsel hale getirmeliyiz. Bundan başka hiçbir şey muhtemelen onun hassas kendine özgülüğünü adlandıramamaktadır. Ve şayet bu kendine özgülüğü *hissetmek* istiyorsak, düşünceyi söylendiği gibi yeniden meydana getirmeliyiz, her kelime sınırlı ve tüm cümle, daha sonra bir ufuk gibi anlamının etrafına yayılan o orijinal muğlak ilişkiler halesiyle yıkanmış olarak.

Psikolojik vazifemiz, incelemekte olduğumuz düşüncenin gerçek yapısına mümkün olduğunca yakından bağlı kalmaktır. Kusurlarımız kadar aşırılıklarımız tarafından da aldanabilmekteyiz. Çekirdek ya da "konu", Kolomb, bir yönden düşüncenin nesnesinden daha azsa, başka bir yönden daha fazla olabilir. Yani, psikolog tarafından adlandırıldığında, muhabiri olduğu düşüncede, gerçekte mevcut olandan çok daha fazlası olacak şekilde ifade edebilmektedir. Bu nedenle, örneğin, şöyle düşünmeye devam etmeniz gerektiğini varsayalım: "O cesur bir dahiydi!" Sıradan bir psikolog, düşüncenizin nesnesinin hala "Kolomb" olduğunu söylemekte tereddüt etmezdi. Doğru, sizin düşünceniz Kolomb ile *ilgilidir.* Kolomb'ta "son bulur", Kolomb'tan yola çıkar ve doğrudan Kolomb fikrine varmaktadır. Fakat şu an için bütünüyle ve doğrudan Kolomb değildir, sadece "o" ya da daha doğrusu "o cesur bir dahiydi"; bu, konuşma amaçları için önemsiz bir fark olsa da, iç gözlem psikolojisi için olabildiğince büyük bir farktır. O halde her düşüncenin nesnesi, düşüncenin düşündüğü her şeyden ne daha fazla ne de daha azdır, konu ne kadar karmaşık ve düşünme biçimi ne kadar sembolik olursa olsun, tam olarak düşüncenin düşündüğü gibidir. Hafızanın böyle bir nesneyi, bir kez zihnin önünden geçtikten sonra nadiren doğru bir şekilde yeniden meydana getirebileceğini söylemeye gerek yoktur. Ya çok az ya da çok fazla meydana getirmektedir. En iyi planı, şayet varsa, nesnenin ifade edildiği sözlü cümleyi tekrarlamaktır. Ancak anlaşılmaz düşünceler için bu kaynak bile mevcut değildir ve iç gözlem, görevin onun güçlerini aştığını itiraf etmelidir. Düşüncelerimizin büyük bir kısmı, geri kazanma umudunun ötesinde, sonsuza

dek yok olur ve psikoloji sadece ziyafetten düşen kırıntılardan birkaçını toplar. Açıklığa kavuşturulması gereken bir sonraki nokta, *nesne ne kadar karmaşık olursa olsun, onun düşüncesinin bölünmemiş tek bir bilinç durumu olduğudur.* Thomas Brown'ın dediği gibi:[247] "İtiraf etmeliyim ki, dilimizin yoksulluğunun bizi kullanmak zorunda bıraktığı terimlerin kendiliğinden sizi sürükleyebileceği hataya karşı sizi tekrar uyarmamı gerektirmeyecek kadar çok konuştum; zihnin en karmaşık hallerinin, özünde, basit olarak adlandırdıklarımız kadar bir ve bölünmez olmadığını varsayma hatası - içerdikleri karmaşıklık ve görünüşte bir arada bulunma, kendi mutlak doğalarına değil, yalnızca duygularımızla[248] ilgilidir. Görünüşte ne kadar karmaşık olursa olsun, her kavramın kendi içinde gerçekten basit olduğunu ve olması gerektiğini - tek bir basit tözün, zihnin tek bir hali ya da duygulanımı olduğunu - tekrarlamama gerek yoktur sanırım. Örneğin, bütün bir orduya ilişkin fikrimiz, bir orduyu oluşturan herhangi bir bireye ilişkin fikrimiz kadar, bu yegane durumda var olan bu yegane zihindir. Sekiz, dört, iki gibi soyut sayılara ilişkin kavramımız, basit birlik kavramımız kadar gerçek bir zihin duygusudur." Sıradan çağrışımcı-psikoloji, bunun aksine, bir düşünce nesnesi birçok unsur içerdiğinde, düşüncenin kendisinin de aynı sayıda fikirden oluşması gerektiğini, her unsur için bir fikir olduğunu ve hepsinin görünüşte birbirine kaynaştığını, ancak gerçekte ayrı olduğunu varsaymaktadır.[249]

Bu psikolojinin düşmanları (daha önce de gördüğümüz gibi) böyle bir ayrı fikirler demetinin asla tek bir düşünce oluşturmayacağını göstermekte pek güçlük çekmezler ve demete birlik kazandırmak ve çeşitli fikirleri birbirleriyle ilişki içine sokmak için bir Ego'nun eklenmesi gerektiğini iddia ederler.[250] Egoyu henüz tartışmayacağız, ancak şurası açıktır ki, eğer varlıklar birbirleriyle ilişkili olarak düşünülecekse, birlikte ve tek *bir şey* içinde düşünülmelidirler, bu şey ego, psikoz, bi-

247 İnsan Zihninin Felsefesi Üzerine Dersler, Ders 45

248 Sadece duygularımıza demek yerine, sadece *nesneye* demeliydi.

249 "Birleşmenin, belirsiz sayıda bireyin fikirlerini tek bir karmaşık fikir haline getirdiğini kabul etmekte hiçbir zorluk olamaz; çünkü bu kabul edilen bir gerçektir. Bir ordu fikrimiz yok mu? Ve bu tam olarak belirsiz sayıda insanın fikirlerinin tek bir fikirde birleşmesi değil midir?" (Jas. Mill's Analysis of the Human Mind (J. S. Mill's Edition, cilt I. s. 264)

250 Argümanları için bkz. yukarıda s. [158-162] [Klasikler Editörünün Notu: Sayfa numaraları Dover baskısında yer almamaktadır].

linç durumu ya da her ne olursa olsun. Eğer birbiriyle düşünülmezlerse, varlıklar hiçbir şekilde ilişkili olarak düşünülmez. Şimdi egoya inananların çoğu, karşı çıktıkları çağrışımcılar ve duyumcularla aynı hataya düşmektedirler. Her ikisi de öznel akışın unsurlarının farklı ve ayrı olduğu ve Kant'ın "çok katmanlı" dediği şeyi oluşturduğu konusunda mutabıktırlar. Ancak çağrışımcılar bir "çok katmanlı" tek bir bilgi oluşturabileceğini düşünürken, egoistler bunu reddeder ve fakat bilginin çok katmanlı bir egonun sentezleme faaliyetine tabi tutulduğunda ortaya çıktığını söylerler. Her ikisi de aynı başlangıç hipotezini ortaya atar fakat egoist, bu hipotezin gerçekleri ifade etmediğini görünce, hipotezi düzeltmek için başka bir hipotez ekler. Şimdi egonun varlığı ya da yokluğu konusunda henüz "fikir belirtmek" istemiyorum, ancak bu özel nedenden dolayı, yani fikirlerin çeşitliliğinin birliğe indirgenmesi gerektiği için ona başvurmamıza gerek olmadığını savunmaktayım. Bir arada var olan fikirlerin bir çok katmanlılığı yoktur, böyle bir varlık kavramı bir hayal ürünüdür. *İlişki içinde düşünülen her şey en başından itibaren bir bütünlük, tek bir öznellik nabzı, tek bir psikoz, duygu ya da zihin durumu içinde düşünülür.*

Bu gerçeğin kitaplarda bu kadar garip bir şekilde geçiştirilmesinin nedeni, daha önceki bir sayfada psikolog yanılgısı olarak adlandırdığım şey gibi görünüyor. Ne zaman düşüncelerimizden birini iç gözlem yoluyla tanımlamaya çalışsak, o düşünceyi olduğu gibi bırakıp başka bir şeyden bahsetmek gibi müzmin bir alışkanlığımız vardır. Düşünceye görünen varlıkları tanımlarız ve sanki bunlar ve orijinal düşünce aynıymış gibi bu varlıklar *hakkındaki* diğer düşünceleri tanımlarız. Örneğin, şayet düşünce "iskambil destesi masanın üzerinde" ise, "Peki, bu iskambil destesinin düşüncesi değil mi?" deriz. Paketin içinde bulunan kartlardan değil mi? Masanın değil mi? Peki masanın ayaklarını da mı? Masanın ayakları var - masanın ayaklarını fiilen düşünmeden nasıl düşünebilirsiniz? O halde tüm bu parçalar - bir parça paket için, diğeri masa için - bizim düşüncemiz değil mi?

Ve paketin içinde her kart için bir parça, masanın içinde her bacak için bir parça olduğu gibi mi? Ve bu parçaların her biri bir fikir değil mi? O halde düşüncemiz, her biri bildiği şeyin bir unsuruna yanıt veren bir fikirler kümesi ya da sürüsünden başka bir şey olabilir mi?"

Bu varsayımların hiçbiri doğru değildir. Örnek olarak alınan düşünce, her şeyden önce, 'bir deste iskambil kâğıdı' değildir. Bu, Nesnesi desteyi ve içindeki kartların her birini kast eden, ancak bilinçli yapısı *başlı başına* deste düşüncesiyle çok az benzerlik taşıyan, tamamen farklı bir öznel olgu olan "masanın üzerinde bir deste kart var" olgusudur. Bir düşüncenin ne olduğu ve neye dönüştürülebileceği ya da neyi temsil ettiği ve neye eşdeğer olduğu iki şeydir, bir değildir.[251]

İskambil destesi masanın üzerinde ifadesini söylerken zihnimizden geçenlerin analizi, umarım bunu açıklığa kavuşturacak ve aynı zamanda daha önce anlatılanların büyük bir kısmını somut bir örneğe dönüştürecektir.

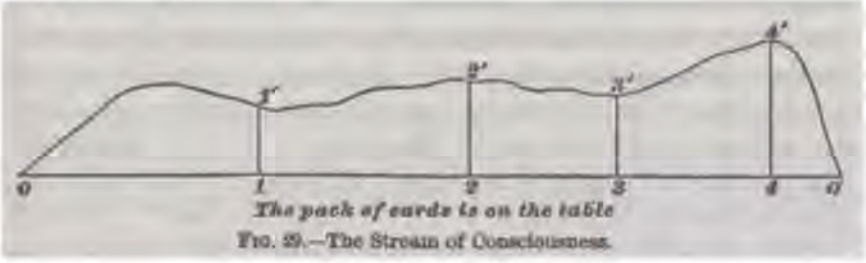

FIG. 29.—The Stream of Consciousness.

İfadeyi söylemek zaman alır. Şekil 29'daki yatay çizgi zamanı temsil etsin. O zaman her parçası zamanın bir kesrini, her noktası bir anını temsil edecektir. Elbette düşüncenin zaman bölümleri bulunmaktadır. Bunun 2-3. bölümü, 1-2 ile sürekli olmasına rağmen, yine de 1-2'den farklı bir bölümdür. Şimdi bu zaman parçalarından herhangi birini o kadar kısa tutamayacağımızı söylüyorum ki, bir şekilde ya da başka bir şekilde "iskambil destesi masanın üzerinde" nesnesinin tamamının bir düşüncesi olmayacaktır. Çözünmekte olan görüntüler gibi

251 Karmaşık bir nesnenin düşüncesinin, nesnenin kendisinde ayırt edildiği kadar çok parçaya sahip olmadığına hiçbir şeyin ikna edemeyeceği okuyucular olduğunu biliyorum. Pekala, o zaman, kelime parçalarının geçmesine izin verin. Yalnızca bu parçaların geleneksel psikolojinin ayrı "fikirleri"olmadığını gözlemleyin. Hiçbiri bu düşüncenin dışında yaşayamaz, tıpkı benim kafamın hususi olarak benim omuzlarımın dışında yaşayamayacağı gibi. Bir anlamda sabun köpüğünün parçaları vardır, yan yana dizilmiş yuvarlak üçgenlerin bir toplamıdır. Fakat bu üçgenler ayrı gerçeklikler değildir, düşüncenin "parçaları" da ayrı gerçeklikler değildir. Baloncuğa dokunduğunuzda üçgenler yok olur. Düşünceyi yok edin ve parçalarını dışarı çıkarın. Eski üçgenlerden yeni bir baloncuk yapamayacağınız gibi, bir zamanlar yararı dokunmuş olan "fikirlerden" de yeni bir düşünce yaratamazsınız. Her bir baloncuk, her bir düşünce, ***kendine has***, taze bir organik bütünlüktür.

birbirlerinin içinde kaybolurlar ve hiçbiri nesneyi aynı şekilde hissetmez, ama her biri bütün nesneyi tek ve bölünmemiş bir şekilde hisseder. Düşüncede nesnenin parçalarına tekabül eden herhangi bir parçanın bulunabileceğini reddetmekle kastettiğim budur. Zaman parçaları böyle parçalar değildir.

Şimdi şeklin dikey boyutları düşüncelerin nesnelerini ya da içeriklerini temsil etsin. Yatayın herhangi bir noktasına dikey bir çizgi, 1-1' gibi, o zaman 1 anında zihindeki nesneyi sembolize edecektir; 1-1'-2'-2 gibi yatayın üzerindeki bir boşluk, çizgisinin kapsadığı 1-2 zamanı boyunca zihinden geçen her şeyi sembolize edecektir. 0'dan 0'a kadar olan tüm diyagram, düşünce akışının sonlu bir uzunluğunu temsil etmektedir.

Şimdi bu segmentin her bir dikey bölümünün psişik yapısını tanımlayabilir miyiz? Çok gelişi güzel bir şekilde de olsa yapabiliriz. 0'dan hemen sonra, konuşmak için ağzımızı açmadan önce bile, tüm düşünce zihnimizde o cümleyi sarf etme niyeti şeklinde mevcuttur. Bu niyet, basit bir adı olmamasına ve ilk sözcükle hemen yer değiştiren geçişli bir durum olmasına rağmen, yine de başka hiçbir şeye benzemeyen, düşüncenin tamamen belirlenmiş bir aşamasıdır. Yine, 0'dan hemen önce, cümlenin son kelimesi söylendikten sonra, herkes kabul edecektir ki, tamamlanmış hükmünü içsel olarak fark ederken, tüm özünü tekrar düşünürüz. Diyagramın diğer bölümleri boyunca yapılan tüm dikey kesitler sırasıyla cümlenin anlamını hissetmenin diğer yolları ile doldurulacaktır. Örneğin 2'ye kadar kartlar, nesnenin zihinde en çok vurgulanan kısmı olacaktır; tablo 4 boyunca. Akış, çizimin sonunda başlangıcından daha yüksek bir seviyeye çıkar, çünkü özü hissetmenin nihai yolu başlangıçtaki yoldan daha dolu ve zengindir. Joubert'in dediği gibi, "ne söylemek istediğimizi ancak söyledikten sonra anlarız." M. V. Egger'in de belirttiği gibi, "insan konuşmadan önce ne söylemeye niyetlendiğini pek bilmez, ama daha sonra bunu çok iyi düşünmüş ve söylemiş olmanın verdiği hayranlık ve şaşkınlıkla dolar." Bu son yazar, bana öyle geliyor ki, gerçeklerle diğer tüm bilinç analistlerinden çok daha yakın bir mesafede durmuştur.[252] Ancak o bile tam olarak hedefi tutturamıyor, çünkü anladığım kadarıyla

252 La Parole Intérieure (Paris, 1881) adlı eserinde, özellikle VI. ve VII. bölümler.

zihni meşgul eden her bir kelimenin düşüncenin geri kalan özünün yerini aldığını düşünüyor.

"İdea" (benim toplam *nesne* ya da anlam olarak adlandırdığım şeyi) kelimelerin bilincinden ayırır, ilkini çok zayıf bir durum olarak adlandırır ve sadece sessizce tekrarlandığında bile kelimelerin canlılığıyla karşılaştırmaktadır. "Kelimelerin hissi," diyor, "bilincimizde, bilinç için çok önemsiz bir mesele olan ifadenin anlamından on ya da yirmi kat daha fazla gürültü çıkarmaktadır."[253] Ve bu iki şeyi birbirinden ayırdıktan sonra, fikrin kelimelerden önce ya da sonra gelebileceğini, ancak bunların eşzamanlı olduğunu varsaymanın "salt bir yanılsama" olduğunu söyleyerek onları zaman içinde ayırmaya devam etmektedir.[254] Şimdi, kelimelerin *anlaşıldığı* her durumda, toplam fikrin sadece cümlenin söylenmesinden önce ve sonra değil, aynı zamanda her bir ayrı kelime söylenirken de mevcut olabileceğine ve genellikle mevcut olduğuna inanıyorum.[255] O cümlede söylenen kelimenin ahenk sesi, halesi ya da sınırıdır. Asla yok değildir; anlaşılan bir cümledeki hiçbir kelime bilince sadece bir gürültü olarak gelmez. Geçerken anlamını hissederiz; ve nesnemiz sözel çekirdeği ya da nüvesi bakımından bir andan diğerine farklılık gösterse de, akışın tüm kesiti boyunca benzerdir. Aynı nesne her yerde bilinmektedir, şimdi de bu kelimenin bakış açısındandır, şayet öyle adlandırırsak, şimdi de bunun bakış açısındandır. Ve her bir kelimeyi hissedişimizde, bir diğerinin yankısı ya da önsezisi ahenkle ses çıkartmaktadır. "İdea"nın

253 Sayfa 301.

254 Sayfa 218. Bu noktayı kanıtlamak için M. Egger, zihnimiz meşgulken sık sık birinin konuştuğunu duyduğumuz, ancak birkaç dakika sonra aniden ne demek istediğini "fark edene" dek onu anlamadığımız gerçeğine başvurur. Ayrıca yabancı bir dilde bir cümlenin anlamını çözmeye çalışmamızda olduğu gibi, sözcükler bizim için fikri kavramadan çok evvel mevcuttur. Bu özel durumlarda sözcük gerçekten de fikirden evvel gelmektedir. Aksine, yabancı bir dilde ya da alışılmadık bir düşünsel kavrayış alanında olduğu gibi, kendimizi çabayla ifade etmeye çalıştığımızda fikir kelimeden önce gelir. Bununla birlikte, her iki durum da istisnaidir ve M. Egger, muhtemelen kendisi de düşününce, ilk sınıfta, fikir kavrandığı zaman, ne kadar muğlak olursa olsun, bir tür sözel dolgunluk olduğunu kabul edecektir, anlamlarını kavrarken kelimelerin yankısını işitmekteyizdir. Ve muhtemelen ikinci sınıf vakalarda, bu kadar çabayla ortaya çıkan kelimeler bulunduktan sonra da fikrin devam ettiğini kabul edecektir. Normal durumlarda, kendisinin de kabul ettiği gibi, eşzamanlılık açıkça mevcuttur.

255 Sözcükleri ve anlamı ayrı ayrı edinmenin iyi bir yolu, bir başkasının söylemini kelimesi kelimesine içsel olarak ifade etmektir.

bilinci ile sözcüklerin bilinci bu nedenle birbirleriyle eştözlüdür. Aynı "zihin maddesinden" yapılmışlardır ve kesintisiz bir akış oluşturmaktadırlar. Herhangi bir anda bir zihni yok edin, henüz tamamlanmamışken düşüncesini kesin ve bu şekilde aniden oluşturulan kesitte mevcut olan nesneyi inceleyin; ifade sürecindeki yalın kelimeyi değil, tüm fikirle dolu olan kelimeyi bulacaksınız. M. Egger'in de *dediği* gibi, sözcük o kadar gürültülü olabilir ki, bir sonraki sözcüğün yayılımının nasıl hissettirdiğini ya da bir sonraki sözcüğün yayılımının nasıl farklılaştığını tam olarak söyleyemeyiz.

Fakat farklılık arz etmektedir, ve emin olabiliriz ki, beynin içini görebilseydik, aynı süreçlerin tüm cümle boyunca farklı derecelerde etkin olduğunu, her birinin sırayla en üst düzeyde uyarıldığını ve ardından düşüncenin içeriğine anlık sözel "çekirdeği "sunduğunu, diğer zamanlarda yalnızca alt düzeyde uyarıldığını ve ardından diğer alt düzeyde uyarılmış süreçlerle birleşerek üst tonu veya sınırı sunduğuna şahit olacaktık.[256] Bunu daha önce gösterdiğimiz diyagramın daha da geliştirilmesiyle tasvir edebiliriz.

Akış boyunca herhangi bir dikey kesitin nesnel içeriği artık bir çizgiyle değil, kesitin yapıldığı anda bilinçte nesnenin en çok hangi kısmı öne çıkıyorsa onun tam karşısında yer alan bir düzlem figürüyle temsil edilsin. Sözlü düşüncede bu kısım genellikle bir kelime olacaktır. 1, 2, 3 anlarında alınan bir dizi "1-1" bölümü şu şekilde görünecektir:

Yatay genişlik, her bir şekildeki tüm nesneyi temsil eder; bu nesnenin her bir parçasının üzerindeki eğrinin yüksekliği, o parçanın düşünce içerisinde göreceli ehemmiyetini ortaya koymaktadır. İlk figürle sembolize edilen anda *iskambil destesi* öne çıkan kısımdır; üçüncü figürde masadır, vb.

Tüm bu düzlem kesitleri kolayca bir araya getirerek katı boyutlarından biri zamanı temsil edecek olan bir üç boyutlu cisim oluşturabilir,

256 Burada ortaya konan doktrine (benim bildiğim) en yakın yaklaşım O. Liebmann'ın Zur Analysis der Wirklichkeit, s. 427-438'de yer almaktadır.

bu üç boyutlu cisim üzerinde dik açılarla yapılacak bir kesim ise düşüncenin kesimin yapıldığı andaki özünü sunacaktır.

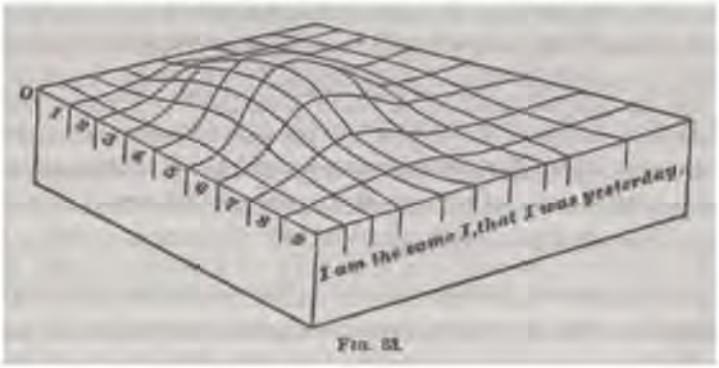

Fig. 31.

"Ben dün neysem bugün de oyum" düşüncesi olsun. Şayet zamanın dördüncü anında düşünürü ortadan kaldırır ve bilincinin son titreşiminin nasıl gerçekleştiğini ele alırsak, bunun aynı şeyin en belirgin olduğu ve bilinen şeyin diğer parçalarının nispeten daha az belirgin olduğu tüm özün bir farkındalığı olduğunu saptarız. Şemanın zaman yönündeki her uzantısında, kesit eğrisinin zirvesi cümlenin sonuna doğru daha da yaklaşacaktır. Ön yüzünde cümlenin, bir yüzünde de zaman ölçeğinin yazılı olduğu sağlam bir ahşap çerçeve oluşturursak, üzerine dikdörtgen koordinatların boyandığı bir kauçuk tabakasını düz bir şekilde yayarsak ve lastiğin altından 0'dan "dün"e doğru düz bir topu kaydırırsak, birbirini izleyen anlarda bu köşegen boyunca zarın şişmesi, söylenenlerden sonra daha fazla izah gerektirmeyecek kadar açık bir şekilde düşüncenin içeriğinin değişimini sembolize edecektir. Ya da beyinsel terimlerle ifade edecek olursak, düşünce-nesnesinin çeşitli bölümlerinin tekabül ettiği çeşitli sinir süreçlerinin birbirini izleyen anlardaki göreli yoğunluklarını ortaya koyacaktır. Akışının bu ilk gelişi güzel tasvirinde dikkat çekilmesi gereken bilincin son özelliği şudur: *Her zaman nesnesinin bir parçasıyla diğerinden daha fazla ilgilenir ve düşündüğü süre boyunca kabul eder ve reddeder ya da seçimde bulunmaktadır.*

Seçici dikkat ve kasıtlı irade olguları elbette bu seçme faaliyetinin tescilli örnekleridir. Ancak çok azımız, normalde bu isimlerle anılmayan faaliyetlerde ne kadar aralıksız çalıştığının farkındadır. Vurgulama

ve Vurgu sahip olduğumuz her algıda mevcuttur. Dikkatimizi bir dizi izlenim üzerinde tarafsız bir şekilde dağıtmayı oldukça imkânsız bulmaktayız. Sesli vuruşların tekdüze bir şekilde art arda gelmesi, farklı vuruşlara verdiğimiz farklı vurgularla şimdi bir tür, şimdi başka bir tür ritme ayrılmaktadır. Bu ritimlerin en basiti ikili olandır, tik-tak, tik-tak, tik-tak. Bir yüzeye dağılmış noktalar sıralar ve gruplar halinde algılanmaktadır. Çizgiler farklı şekillere ayrılmaktadır. *Bu* ve *şu*, *burada* ve *orada*, şimdi ve sonra ayrımlarının zihnimizde her yerde bulunması, yer ve zaman parçalarına aynı seçici vurguyu yapmamızın sonucudur.

Fakat biz bir şeyleri vurgulamaktan, bazılarını birleştirip diğerlerini ayrı tutmaktan çok daha fazlasını yapmaktayız. Aslında önümüzde duran şeylerin çoğunu görmezden gelmekteyiz. Bunun nasıl devam ettiğini kısaca göstereyim. En alttan başlayacak olursak, duyularımızın kendileri seçilim organlarından başka nedir ki? Fiziğin bize dış dünyanın sonsuz hamle kaosundan oluştuğunu öğrettiği her duyu organı, belli başlı hız sınırları içinde kalanları seçmektedir. Bunlara yanıt verir, ancak diğerlerini sanki yokmuş gibi tamamen görmezden gelmektedir. Böylece, nesnel olarak geçerli bir gerekçenin olmadığı bir şekilde belirli hareketleri vurgulamaktadır zira Lange'nin dediği gibi, Doğada en yüksek ses dalgaları ile en düşük ısı dalgaları arasındaki boşluğun duyumlarımızdaki gibi ani bir kırılma olduğunu düşünmek için hiçbir neden yoktur, ya da mor ve morötesi ışınlar arasındaki farkın, ışık ve karanlık arasındaki farkın öznel olarak temsil ettiği nesnel önem gibi bir şeye sahip olduğunu düşünmek için hiçbir neden yoktur. Kendi içinde ayırt edilemez, kaynaşan, ayrım ya da vurgudan yoksun bir *süreklilik* teşkil eden durumdan, duyularımız bizim için, bu harekete dikkat ederek ve bunu görmezden gelerek, zıtlıklarla, keskin vurgularla, ani değişimlerle, canlı ışık ve gölgelerle dolu bir dünya yaratmaktadır. Belirli bir organdan aldığımız duyumların nedenleri, organın sonlanmasının biçimi tarafından bizim için bu şekilde seçilmekteyse, öte yandan Dikkat, ortaya çıkan tüm duyumlar arasından bazılarını farkına varmaya değer olarak seçer ve geri kalan her şeyi bastırır. Helmholtz'un Optik üzerine çalışması, sıradan insanların asla farkına varamadığı görsel duyumların - kör noktalar, *muscæ volitantes* (uçan benekçikler), görüntü sonrası,

ışınlama, kromatik sınırlar, marjinal renk değişimleri, çift görüntüler, astigmatizm, akomodasyon ve konverjans hareketleri, retinal rekabet ve daha fazlası, incelenmesinden biraz daha fazlasıdır. Özel bir eğitim almadan bir görüntünün hangi gözümüze düştüğünü bile bilemeyiz. İnsanların çoğu bu konuda o kadar cahildir ki, tek bir gözü yıllarca kör kalabilir ve bu gerçeği asla bilemezler.

Helmholtz, yalnızca bize bir *şeylerin* işareti olan duyumları fark ettiğimizi söyler. Ama bu şeyler nedir? Bolca göreceğimiz gibi, pratik ya da estetik olarak bizi ilgilendiren, bu nedenle de önemli isimler sunduğumuz ve bu ayrıcalıklı bağımsızlık ve saygınlık statüsüne yükselttiğimiz özel duyusal nitelik gruplarından başka bir şey değildir. Fakat, benim ilgim bir yana, rüzgarlı bir günde belirli bir toz halkası da kendi başına bireysel bir şeydir ve kendi bedenim kadar bireysel bir ismi az ya da çok hak eder.

Ve sonra, her bir ayrı şeyden aldığımız duyumlar arasında ne meydana gelmektedir? Zihin tekrar seçmektedir. Bir şeyi en *doğru* şekilde temsil etmesi için belli başlı duyumları seçer ve geri kalanını o anın koşullarına göre değiştirilmiş görünümleri olarak değerlendirir. Böylece masa tablam, verdiği sonsuz sayıdaki retinal duyumdan yalnızca birine atfen *kare* olarak adlandırılır, geri kalanlar iki dar ve iki geniş açının duyumlarıdır, fakat ben ikinci *perspektif* görünümleri ve dört dik açıyı masanın *gerçek* biçimi olarak adlandırıyorum ve kare olma niteliğini masanın özüne yerleştiriyorum, kendime ait estetik nedenlerle, benzer şekilde, dairenin gerçek biçimi, görüş çizgisi merkezine dik olduğunda verdiği duyum olarak kabul edilir - diğer tüm duyumları bu duyumun işaretleridir. Topun gerçek sesi, kulağa yakın olduğunda verdiği histir. Tuğlanın gerçek rengi, göz ona yakın bir noktadan, güneş ışığının dışında ve henüz kasvet içinde değilken baktığında verdiği histir; başka koşullar altında bize bunun işaretleri olan başka renk hisleri verir - o zaman gerçekte olduğundan daha pembe veya daha siyah göründüğünü görürüz. Okuyucu, yalanın, tipik bir duruşta, normal bir büyüklükte, karakteristik bir mesafede, standart bir renk tonunda, vs. gibi tercihlerle kendisini temsil etmediği hiçbir nesne tanımaz. Fakat bizim için bir şeyin gerçek nesnelliğini oluşturan ve belirli bir anda bize verebileceği öznel duyumlar dediğimiz şeyle karşıtlık oluşturan tüm bu temel özellikler, ikincisi gibi yalnızca duyumlardır.

Zihin kendine uygun olanı seçmektedir ve hangi özel duyumun diğerlerinden daha gerçek ve geçerli olacağına karar vermektedir.

Dolayısıyla algılama çift yönlü bir seçim içermektedir. Tüm mevcut duyumlar arasında, esas olarak yok olanların anlamlı olanlarını fark ederiz; ve bunların akla getirdiği tüm mevcut olmayan ilişkilerden, nesnel gerçekliği *mükemmel bir şekilde* temsil etmesi için yine çok azını seçeriz. Seçici endüstrinin daha mükemmel bir örneğine sahip olamazdık.

Bu endüstri, algıda bu şekilde verilen şeylerle ilgilenmeye devam etmektedir. Bir insanın ampirik düşüncesi deneyimlediği şeylere bağlıdır, ancak bunların ne olacağı büyük ölçüde dikkat alışkanlıkları tarafından belirlenmektedir. Bir şey ona binlerce kez sunulabilir, ancak ısrarla onu fark etmezse, deneyimin parçası olduğu söylenemez. Hepimiz binlerce sinek, güve ve böcek görüyoruz, ama bir böcekbilimci dışında kime farklı bir şey söylüyorlar? Öte yandan, hayatta sadece bir kez karşılaşılan bir şey hafızada silinmez bir deneyim bırakabilir. Dört adam Avrupa'da bir tur yapsın. Birisi eve sadece canlı intibalar, kostümler ve renkler, parklar ve manzaralar ve mimari eserler, resimler ve heykeller getirecektir. Bir başkası için bunların hiçbiri olmayacaktır, mesafeler ve fiyatlar, nüfus ve drenaj düzenlemeleri, kapı ve pencere bağlantıları ve diğer yararlı istatistikler bunların yerini alacaktır. Üçüncüsü tiyatrolar, lokantalar ve balolar hakkında zengin bilgiler verirken, dördüncüsü belki de kendi öznel derin düşüncelerine öylesine dalmıştır ki, geçtiği yerlerin birkaç adından başka bir şey söylemeyecektir. Her biri, sunulan aynı nesneler yığını içinden kendi özel ilgisine uygun olanları seçmiş ve deneyimini bu şekilde oluşturmuştur.

Şimdi, nesnelerin ampirik kombinasyonunu bırakarak, zihnin onları rasyonel olarak nasıl birleştirdiğini sorarsak, seçimin yine her şeye yettiğini görürüz. İlerideki bir bölümde, tüm Muhakeme'nin, zihnin, hakkında akıl yürütülen olgunun bütününü parçalara ayırma ve bunlar arasından, içinde bulunduğumuz acil durumda doğru sonuca götürebilecek olanı seçme yeteneğine bağlı olduğunu göreceğiz. Başka bir güç durum, başka bir sonuca ihtiyaç duyacak ve başka bir unsurun seçilmesini gerektirecektir. Dahi adam, tasarısını her zaman doğru noktaya yerleştirecek ve doğru unsurla, şayet beklenmedik durum teorikse "sebep", pratikse "araç"- üzerine yerleştirilmiş şekilde olarak

ortaya çıkaracak kişidir. Burada kendimi bu kısa açıklamayla sınırlandırmaktayım, fakat Muhakemenin, zihnin seçici faaliyetinin bir başka biçimi olduğunu göstermek için yeterli olabilmektedir.

Şimdi onun estetik bölümüne geçersek, yasamız daha da açık hale gelir. Sanatçı, birbiriyle ve çalışmasının ana amacıyla uyumlu olmayan tüm tonları, renkleri, şekilleri reddederek öğelerini seçmektedir. M. Taine'in deyimiyle, sanat eserlerine doğa eserlerine göre üstünlük kazandıran bu birlik, uyum, "karakterlerin konverjansı" tamamen *atma* nedeniyledir. Sanatçı, karakteristik bir özelliğini yakalayacak ve bununla uyumlu olmayan tüm tesadüfi öğeleri ortadan kaldıracak kadar zekâya sahipse, herhangi bir doğal konu iş görmektedir. Daha da yükseğe çıkarak, seçimin nam salmış şekilde hüküm sürerek üstün olduğu Etik düzlemine ulaşırız. Bir eylem, hepsi eşit derecede mümkün olan birçok eylem arasından seçilmediği sürece hiçbir etik niteliği barındırmamaktadır. İyi gidişatın argümanlarını sürdürmek ve onları her zaman önümüzde tutmak, daha çiçekli yollara olan özlemimizi bastırmak, ayağımızı çetin yolda yılmadan tutmak, bunlar karakteristik etik enerjilerdir. Ama bunlardan daha fazlası; zira bunlar sadece insanın zaten yüce olduğunu hissettiği çıkarları kavrama araçlarıyla ilgilenmektedirler. *En üstün* etik enerji daha ileri gitmeli ve eşit derecede zorlayıcı olan birkaç *çıkar* arasından hangisinin üstün olacağını seçmelidir. Buradaki mesele son derece önemli bir hamilelik meselesidir, çünkü bir erkeğin bütün hareketini belirlemektedir. "Şu suçu mu işlesem, şu mesleği mi seçsem, şu makamı mı kabul etsem, yoksa şu kısmetle mi evlensem?" diye tartıştığında, seçimi aslında eşit derecede olası birkaç gelecek karakterden biri arasındadır. Ne *olacağı* şu anki davranışlarıyla belirlenmiştir. Belirlenimciliğini, bariz koşullar altında bariz sabit bir karakterle yalnızca tek bir tepkinin mümkün olduğu argümanıyla pekiştiren Schopenhauer, bu kritik etik anlarda bilinçli olarak söz konusu gibi *görünen* şeyin karakterin kendi rengi olduğunu unutur. İnsanla ilgili sorun, şimdi hangi eylemi yapmayı seçeceğinden ziyade, şimdi hangi varlık olmaya karar vereceğidir.

O halde, bu inceleme üzerinden geriye dönüp baktığımızda, zihnin her aşamada eşzamanlı olasılıklardan oluşan bir tiyatro olduğunu görmekteyiz. Bilinç, bunların birbirleriyle karşılaştırılmasından, bazılarının seçilmesinden ve geri kalanların dikkatin güçlendirici ve

engelleyici etkisiyle bastırılmasından oluşmaktadır. En yüksek ve en ayrıntılı zihinsel ürünler, bir alttaki yeti tarafından seçilen verilerden, onun altındaki yeti tarafından sunulan kütleden süzülür, bu kütle de daha büyük miktarda daha basit malzemeden ayıklanır vs. Kısacası zihin, aldığı veriler üzerinde tıpkı bir heykeltıraşın taş bloğu üzerinde çalıştığı gibi çalışmaktadır. Heykel, bir bakıma ezelden beri orada durmaktaydı. Ancak bunun yanında binlerce farklı model vardı ve bunu diğerlerinden ayırdığı için sadece heykeltıraşa teşekkür etmek gerekir. Tıpkı bunun gibi, her birimizin dünyası, ona ilişkin çeşitli görüşlerimiz ne kadar farklı olursa olsun, hepimizin düşüncesine kayıtsızca salt maddeyi veren ilkel duyumlar kaosuna gömülüdür. İstersek, akıl yürütmelerimizle olayları, bilimin tek gerçek dünya olarak adlandırdığı o siyah ve eklemsiz mekan sürekliliğine ve akın eden atom bulutlarına geri döndürebiliriz. Ancak tüm bunlar olurken, içinde hissettiğimiz ve yaşadığımız dünya, atalarımızın ve bizlerin, yavaş yavaş biriken seçim hamleleriyle, heykeltıraşlar gibi, bariz malzemenin belli başlı kısımlarını tamamen yadsıyarak bundan açığa çıkardığımız dünya olacaktır. Başka heykeltıraşlar, aynı taştan başka heykeller! Aynı monoton ve ifadesiz kaostan başka zihinler, başka dünyalar! Benim dünyam, onları soyutlayabilenler için benzer şekilde gömülü, benzer şekilde gerçek olan milyonlarca dünyadan yalnızca biri. Karıncanın, mürekkep balığının ya da yengecin bilincindeki dünyalar ne kadar da farklı olmalıdır!

Ancak benim ve sizin zihninizde, asıl dünya-maddesinin reddedilen kısımları ve seçilen kısımları büyük ölçüde aynıdır. İnsan ırkı bir bütün olarak neyi fark edip adlandıracağı ve neyi fark etmeyeceği konusunda büyük ölçüde mutabıktır. Fark edilen parçalar arasında da aynı şekilde vurgulama ve tercih etme ya da ikinci plana atma ve hoşlanmama için seçimde bulunuruz. Bununla birlikte, hiçbir zaman iki erkeğin aynı şekilde seçim yapmadığı bilinen, tamamen sıra dışı bir durum vardır. Tüm evreni ikiye bölen büyük bir bölünme hepimiz tarafından gerçekleştirilir ve her birimiz için neredeyse tüm ilgi, yarımlardan birine bağlıdır fakat hepimiz aralarındaki ayrım çizgisini farklı bir yere çekeriz. Hepimizin iki yarıma aynı isimlerle hitap ettiğimizde ve bu isimlerin sırasıyla "ben" ve "ben-olmayan" olduğunu söylediğimde, ne demek istediğim hemen anlaşılacaktır. Her insan zihninin, ben ya da benim diyebileceği yaratılış parçalarına duyduğu tamamen

kendine has ilgi, ahlaki bir bilmece olabilir, fakat temel bir psikolojik gerçektir. Hiçbir zihin, yakınındakinin, benimle kendi benliğiyle ilgilendiği kadar ilgilenemez. Yakınında bulunanın ben'i, geri kalan her şeyle beraber, kendi ben'inin şaşırtıcı bir rahatlama içerisinde dikkat çeken yabancı bir kütleye düşer. Lotze'nin bir yerde dediği gibi, ezilen solucan bile, ne kendisi ne de evrenin ne olabileceğine dair net bir kavrayışı olmamasına rağmen, kendi acı çeken benliğini geriye kalan tüm evrenle karşılaştırmaktadır. O benim için dünyanın sadece bir parçasıdır; onun için sadece bir parça olan benim. Her birimiz Kosmos'u farklı bir yerde ikiye ayırmaktayız.

Şimdi bu ilk genel taslaktan daha ince bir çalışmaya inerek, bir sonraki bölümde bir kez daha yönlendirildiğimiz bu öz-bilinç olgusunun psikolojisinin izini sürmeye çalışalım.

10. BÖLÜM

BENLİK BİLİNCİ

En kapsamlı anlamıyla Benlik ile başlayalım ve onu en hassas ve ince biçimine kadar izleyelim, Almanların dediği gibi ampirik olanın incelenmesinden saf Ego'nun incelenmesine doğru ilerleyelim.

AMPİRİK BENLİK YA DA BEN

Her birimizin Ampirik Benliği, *ben* adıyla hitap etmek için çeldirildiği her şeydir. Fakat bir adamın *bana* dediği şey ile basitçe *benim* dediği şey arasındaki çizgiyi çizmenin güç olduğu aşikârdır. Bize ait olan bazı şeyler hakkında, kendimiz hakkında hissettiğimiz ve davrandığımız gibi hisseder ve davranırız. Namımız, çocuklarımız, ellerimizin emeği, bizim için bedenlerimiz kadar değerli olabilir ve saldırıya uğradıkları takdirde aynı duyguları ve aynı karşılık verme eylemlerini harekete geçirebilirler. Peki ya bedenlerimiz, onlar sadece bizim mi, yoksa *biz* miyiz? Kuşkusuz insanlar bedenlerini kabul etmemeye ve onları sadece bir elbise, hatta bir gün kaçmaktan memnun olacakları topraktan bir hapishane olarak görmeye hazır olmuşlardır. O halde istikrarsız bir maddeyle karşı karşıya olduğumuzu görmekteyiz. Aynı nesneye bazen benim bir parçammış gibi, bazen sadece benimmiş gibi, bazen de sanki onunla hiçbir ilgim yokmuş gibi davranılıyor.

Bununla birlikte, *mümkün olan en kapsamlı anlamıyla*, bir insanın Benliği, yalnızca bedeni ve psişik güçleri değil, aynı zamanda giysileri ve evi, karısı ve çocukları, ataları ve arkadaşları, itibarı ve eserleri, toprakları ve atları, yatı ve banka hesabı *gibi benim diyebileceği her şeyin toplamıdır.* Tüm bu şeyler ona aynı duyguları yaşatmaktadır. Şayet bunlar büyür ve gelişirse, kendini muzaffer hisseder; eğer azalır ve yok olurlarsa, her şey için aynı derecede olmasa da, hepsi için hemen hemen aynı şekilde, kendini yıkılmış hisseder. Benliği bu en geniş anlamıyla anladığımızda, onun tarihini sırasıyla üç kısma ayırarak başlayabiliriz.

1. Unsurları,
2. Uyandırdıkları hisler ve duygular, Öz duygular;
3. Harekete geçirdikleri eylemler – Çıkarını gözetme ve Kendini koruma.

1. ***Benliğin unsurları*** iki sınıfa ayrılabilir: sırasıyla bunları oluşturanlar:
   (a) Maddi benlik;
   (b) Sosyal benlik;
   (c)Ruhani Benlik; ve
   (d) Saf Ego.

(a) Beden, her birimizin içindeki maddi Benliğin en içteki parçasıdır; ve bedenin bazı kısımları diğerlerine kıyasla bize daha yakın görünmektedir. Sırada giysiler var. İnsanın ruh, beden ve giysi olmak üzere üç parçadan oluştuğuna dair eski deyiş bir şakadan daha fazlasıdır. Giysilerimizi o kadar benimser ve kendimizi onlarla o kadar özdeşleştiririz ki, aramızda çok az kişi vardır ki, güzel bir vücuda sahip olup sürekli eski püskü ve kirli giysiler giymek ile çirkin ve lekeli bir vücuda sahip olup her zaman tertemiz giyinmek arasında bir seçim yapması istense, kararlı bir yanıt vermeden önce bir an bile tereddüt etmez.[257] Ayrıca, yakın ailemiz de bizim bir parçamız. Babamız ve annemiz, eşimiz ve bebeklerimiz, kemiğimizin kemiği ve etimizin etidir. Onlar öldüğünde, benliğimizin bir parçası da yok olur. Eğer yanlış bir şey yaparlarsa, bu bizim ayıbımız olur. Onlara hakaret edildiği takdirde, sanki onların yerinde biz varmışız gibi öfkemiz hemen ortaya çıkar. Daha sonra evimiz gelmektedir. Manzaraları hayatımızın bir parçasıdır, cepheleri en hassas sevgi duygularını uyandırır ve onu ziyaret ederken düzenlemelerinde kusur bulan ya da onu küçümseyen bir yabancıyı kolay kolay affetmeyiz. Tüm bu farklı şeyler, yaşamın en önemli pratik çıkarlarıyla birleşen içgüdüsel tercihlerin nesneleridir. Hepimiz bedenimize göz kulak olmak, onu süslü giysilerle donatmak, anne babamızı, eşimizi ve bebeklerimizi beslemek ve kendimize içinde yaşayabileceğimiz ve "geliştirebileceğimiz" bir ev bulmak için kör bir dürtüyü barındırmaktayız. Eşit derecede içgüdüsel bir dürtü bizi servet

257 Giysi Felsefesi üzerine büyüleyici bir pasaj için bakınız, H. Lotze'nin Microcosmus'u, Eug. tr. cilt I. s. 592 vd.

toplamaya iter ve bu şekilde yapılan koleksiyonlar, farklı yakınlık dereceleriyle, ampirik benliklerimizin parçaları haline gelir. Servetimizin bize en yakın olan kısımları, emeğimizle doymuş olanlardır. Ellerinin ya da beyinlerinin bir ömür boyu oluşturduğu bir yapının - örneğin entomolojik bir koleksiyonun ya da el yazması kapsamlı bir eserin - aniden yok olması durumunda kişisel olarak yok olduğunu hissetmeyecek çok az insan bulunmaktadır. Cimri de altınlarına karşı benzer duygular hisseder ve her ne kadar mal kaybından kaynaklanan depresyonumuzun bir kısmının, malların beraberinde getirmesini beklediğimiz bazı mallardan artık yoksun kalmamız gerektiği duygusundan kaynaklandığı doğru olsa da, her durumda bunun ötesinde ve üstünde, kişiliğimizin küçüldüğü, kendimizin kısmen hiçliğe dönüştüğü duygusu vardır ki bu da başlı başına psikolojik bir olgudur. Hepimiz bir anda o küçümsediğimiz serserilere ve zavallı şeytanlara benzemekteyiz ve aynı zamanda zenginliğin ve gücün verebileceği tam bir şehvetle karaya, denize ve insanlara hükmeden ve önlerinde anti-soylu temel ilkelere başvurarak kendimizi istediğimiz kadar sertleştirelim, açık ya da sinsi bir saygı ve korku duygusundan kaçamayacağımız dünyanın mutlu oğullarından her zamankinden daha da uzaklaşıyoruz.

(b) Bir insanın Sosyal Benliği, arkadaşlarından aldığı takdirdir. Bizler sadece hemcinslerimizin gözünün önünde olmayı seven sokulgan hayvanlar değiliz, aynı zamanda türümüz tarafından fark edilmek ve olumlu bir şekilde fark edilmek için doğuştan gelen bir eğilimi barındırmaktayız. Fiziksel olarak böyle bir şey mümkün olsaydı, bir kişinin toplum içinde serbest bırakılmasından ve toplumun tüm üyeleri tarafından kesinlikle fark edilmemesinden daha gaddarca bir ceza tasarlanamazdı. İçeri girdiğimizde kimse bize dönüp bakmasa, konuştuğumuzda cevap vermese ya da ne yaptığımıza aldırmasa, ama karşılaştığımız herkes bizi "bizi görmezden gelse" ve sanki var olmayan şeylermişiz gibi davransa, içimizde çok geçmeden en acımasız bedensel işkencelerin bile rahatlatacağı bir tür öfke ve aciz umutsuzluk oluşurdu çünkü bunlar bize, durumumuz ne kadar kötü olursa olsun, ilgiye hiç değmeyecek kadar batmadığımızı hissettirirdi.

Aslında, *bir insanın onu tanıyan* ve zihninde ona dair bir imge taşıyan *birey sayısı kadar sosyal benliği bulunmaktadır.* Bu imgelerden

herhangi birini incitmek onu incitmektir.[258] Fakat, imgeleri taşıyan bireyler doğal olarak sınıflara ayrıldığından, pratik olarak, onun, görüşlerini önemsediği farklı insan grupları kadar çok sayıda farklı sosyal benliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Genellikle bu farklı *grupların* her birine farklı bir yönünü göstermektedir. Ebeveynlerinin ve öğretmenlerinin önünde epey ağırbaşlı olan birçok genç, 'sert' genç arkadaşlarının arasında bir korsan gibi küfretmekte ve caka satmaktadır. Kendimizi, çocuklarımıza kulüp arkadaşlarımız gibi, müşterilerimize çalıştırdığımız işçiler gibi, kendi patronlarımıza ve işverenlerimize yakın arkadaşlarımız gibi göstermeyiz. Bundan pratikte, insanın birkaç benliğe bölünmesi gibi bir sonuç çıkmaktadır ve bu kişinin tanıdıklarının bir kısmının, onu başka bir yerde olduğu gibi tanımasına müsaade etmekten korktuğu gibi çelişmekte olan bir bölünme olabilir ya da çocuklarına karşı şefkatli olan birinin, emrindeki askerlere ya da mahkumlara karşı sert olması gibi tamamen uyumlu bir iş bölümü olabilir.

Kişinin sahip olmaya yatkın olduğu en tuhaf sosyal benlik, aşık olduğu kişinin zihnindedir. Bu benliğin iyi ya da kötü talihi en yoğun sevinç ve hüzne neden olmaktadır, bireyin doğuştan sahip olduğu duygulardan başka bir ölçütle ölçüldüğünde epey mantıksızdır. Kendi bilincine göre, bu kısmi sosyal benlik tanınmadığı sürece, o *değildir* ve tanındığında hoşnutluğu tüm sınırları aşmaktadır.

Bir insanın iyi ya da kötü *namı, onuru* ya da onursuzluğu, onun sosyal benliklerinden birinin adıdır. Bir insanın onuru olarak adlandırılan özel sosyal benliği genellikle sözünü ettiğimiz bölünmelerden birinin sonucudur. Bu kendi "çevresinin" gözündeki imajıdır, bu imaj, hayatın başka bir kesiminde bulunan birisinden beklenmeyecek belli başlı gerekliliklere uyup uymamasına göre onu yüceltir ya da ayıplar. Bu yüzden, meslekten olmayan bir kişi koleranın bulaştığı bir şehri terk edebilir fakat bir rahip ya da doktor böyle bir eylemin, onuruna aykırı olduğunu düşünmektedir. Bir askerin onuru, başka bir kişinin af dileyebileceği ya da sosyal benliğine leke sürmeden kaçabileceği koşullar altında savaşmasını ya da ölmesinin gerektirmektedir. Bir yargıç, bir devlet adamı, aynı şekilde, statü bağlamında kıyafetinin onurundan dolayı, özel yaşamdaki kişiler için tamamen onurlu olan

258 "İyi adımı benden aşıran" vb.

maddi ilişkilere girmekten men edilmektedir. İnsanların farklı benlikleri arasında bu tür bir ayrım yaptığını duymak kadar olağan bir durum yoktur, "Bir insan olarak sana acıyorum, ama bir memur olarak sana merhamet göstermemeliyim; bir politikacı olarak onu bir müttefik olarak görmekteyim fakat bir ahlakçı olarak ondan nefret etmekteyim vs. vs. "Kulüp görüşü" olarak adlandırılabilecek şey, hayattaki en sağlam güçlerden biridir.[259]

Hırsız diğer hırsızlardan çalmamalıdır; kumarbaz dünyada başka hiçbir borcu olmasa da kumar borcunu ödemelidir. Günümüz toplumunun onur kuralları tarih boyunca izinlerle olduğu kadar vetolarla da dolu olmuştur; her ikisine de uymamızın tek nedeni toplumsal benliklerimizden birine en iyi şekilde hizmet etmemizdir. Genel olarak yalan söylememelisiniz, ancak bir bayanla olan ilişkileriniz sorulduğunda istediğiniz kadar yalan söyleyebilirsiniz, denk birinden gelen meydan okumayı kabul etmelisiniz, fakat aşağı derecedeki birisi meydan okursa onu küçümseyerek gülebilirsiniz, bunlar kast ettiklerine dair örneklerdir.

(c) Ruhsal Benlik ile, Ampirik Ben'e ait olduğu ölçüde, bir insanın içsel ya da öznel varlığını, psişik yetilerini ya da eğilimlerini somut olarak ele almayı kastediyorum hâlâ tartışılmayı bekleyen yalın

259 "Övgü ve utancın insanlar üzerinde güçlü güdüler olmadığını düşünen kişi, insanlığın doğası ve tarihi konusunda çok az yetenekli görünmektedir, büyük bir kısmının kendilerini yalnızca olmasa da esas olarak bu soylu yasasına göre yönettiklerini görecektir ve böylece Tanrı'nın ya da yargıcın yasalarını pek dikkate almadan, çevrelerinde itibar kazanmalarını sağlayan şeyi yaparlar. Tanrı'nın yasalarını çiğnemenin cezaları üzerinde bazı insanlar, hatta çoğu, nadiren ciddi olarak derinlemesine düşünürler; düşünenler arasında da pek çok kişi, yasaları çiğnedikleri sırada, gelecekte uzlaşmayı ve bu tür ihlaller için barış yapmayı düşünürler; ve toplumun yasalarından kaynaklanan cezalara gelince, genellikle cezasız kalma umuduyla kendilerini avuturlar. Ancak, içinde bulunduğu ve kendini tavsiye ettiği topluluğun tarzına ve görüşüne aykırı davranan hiç kimse onların kınamasından ve nefretinden kurtulamaz. On binde bir de olsa, kendi kulübünün sürekli hoşnutsuzluğuna ve kınamalarına dayanabilecek kadar katı ve duyarsız biri bulunmamaktadır. Kendi özel toplumunda sürekli olarak utanç ve itibarsızlık içinde yaşamaya razı olabilecek garip ve olağandışı bir yapıyı barındırmalıdır. Yalnızlığı pek çok insan aramış ve onunla uzlaşmıştır; ama en ufak bir erkeklik düşüncesi ya da duygusu olan hiç kimse, tanıdıklarının ve sohbet ettiği kişilerin sürekli hoşnutsuzluğu ve kötü düşünceleri altında toplum içinde yaşayamaz. Bu, insanın tahammül edemeyeceği kadar ağır bir yüktür: ve insan, arkadaşlıktan zevk alabilecek ve yine de arkadaşlarının aşağılamasına ve utancına duyarsız kalabilecek bağdaştırılamaz çelişkilerden oluşmalıdır." (Locke's Essay, kitap II. bölüm XXVIII. Madde 12.)

kişisel Birlik ilkesini ya da "salt" Ego'yu değil. Bu psişik eğilimler benliğin en kalıcı ve en özsel parçasıdır, en gerçekte olduğumuz gibi göründüğümüz şeydir. Tartışma ve ayırt etme yeteneğimizi, ahlaki duyarlılığımızı ve vicdanımızı, yılmaz irademizi düşündüğümüzde, diğer sahip olduklarımızı gözden geçirdiğimizden daha salt bir kendinden memnuniyet duyarız. Fakat bunlar değiştiğinde bir adamın ***alienatus a se*** (kendine yabancılaşmış) olduğu söylenmektedir.

Şimdi bu ruhani benlik çeşitli şekillerde ele alınabilir. Az önce örneklendiği gibi onu yetilere bölebiliriz, onları birbirinden ayırabilir ve kendimizi sırayla her biriyle özdeşleştirebiliriz. Bu, bilinci ele almanın soyut bir yoludur ve gerçekte kendini gösterdiği gibi, bu tür yetilerin çoğulluğu her zaman eşzamanlı olarak bulunur ya da somut bir görüşte ısrar edebiliriz ve o zaman içimizdeki ruhsal benlik ya kişisel bilincimizin tüm akışı ya da daha geniş ya da daha dar bir bakış açısına göre bu akışın şu anki "kesiti" ya da "bölümü" olacaktır, hem akış hem de bölüm zaman içinde somut varoluşlardır ve her biri kendine özgü türden bir birliktir. Fakat ister soyut ister somut olarak ele alalım, manevi benliği düşünmemiz yansıtıcı bir süreçtir, dışa dönük bakış açısını terk etmemizin ve öznelliği bu şekilde düşünebilir hale gelmemizin, *kendimizi düşünür olarak düşünebilmemizin* sonucudur.

Düşünceye olan bu dikkat ve kendimizi düşüncenin ortaya koyduğu nesnelerden ziyade onunla özdeşleştirmemiz, önemli ve bazı açılardan oldukça gizemli bir işlemdir, burada sadece bunun bir gerçek olarak var olduğunu ve herkeste, erken yaşlarda, düşünce ile onun "hakkında" ya da "hakkında" olduğu şey arasındaki ayrımın zihne aşina hale geldiğini söylememiz gerekir. Bu ayrımcılığın daha derin gerekçelerini bulmak belki zor olabilir fakat yüzeysel gerekçeler çoktur ve elimizin altındadır. Neredeyse herkes bize düşüncenin şeylerden farklı bir varoluş türü olduğunu söyleyecektir, çünkü birçok düşünce türü hiçbir şeye ait değildir, örneğin zevkler, acılar ve duygular; diğerleri var olmayan şeyler, hatalar ve kurgular; diğerleri yine var olan şeyler, ancak sembolik bir biçimde ve onlara benzemeyen - soyut fikirler ve kavramlar; "ait oldukları" şeylere benzeyen düşüncelerde ise (algılar, duyumlar), bilinen şeyin yanı sıra, zihinde tamamen ayrı bir eylem ve işlem olarak devam eden düşüncesini hissedebiliriz.

Şimdi, araçlarıyla bilinen nesnelerden bu kadar açık bir şekilde ayırt edilen bu öznel yaşamımız, yukarıda belirtildiği gibi, bizim tarafımızdan somut ya da soyut bir şekilde ele alınabilir. Somut yol hakkında şimdilik bir şey söylemeyeceğim, fakat akışın gerçek "kesitinin" bilinçteki *birlik* ilkesinin doğası hakkındaki tartışmamızda çok önemli bir rol oynayacağı haricinde. İlk olarak soyut yol dikkatimizi çeker. Akış bir bütün olarak herhangi bir dışsal şeyden çok daha fazla Benlik ile özdeşleşmişse, akışın *geri kalanından soyutlanmış belli başlı bir kısmı* tamamen kendine özgü bir derecede bu şekilde özdeşleşir ve tüm insanlar tarafından bir bütün olarak öznel yaşamın oluşturduğu daire içindeki en içteki merkez, kale içindeki sığınak olarak hissedilir. Akışın bu unsuruyla kıyaslandığında, diğer parçalar, hatta öznel yaşam bile, geçici harici mülkler gibi görünür, her biri sırayla reddedilebilir, ancak onları yadsıyan şey kalır. Şimdi, *tüm diğer benliklerin bu benliği nedir*? Muhtemelen tüm erkekler bunu belli bir noktaya kadar aynı şekilde tanımlayacaktır. Buna tüm bilinçteki *aktif* unsur derler, bir insanın duyguları hangi niteliklere sahip olursa olsun ya da düşünceleri hangi içeriği barındırırsa barındırsın, içinde bu nitelikleri ve içerikleri karşılamak için *dışarı çıkıyor* gibi görünen ruhani bir şey olduğunu ve onların da onun tarafından alınmak üzere *içeri giriyor* gibi göründüğünü söylemektedirler. Duyumların algılanmasını yönetir ve onay vererek ya da onay vermeyerek uyandırma eğiliminde oldukları hareketleri etkiler. Bu, ilginin yuvasıdır, hoş ya da acı verici olan değil, hatta zevk ya da acı bile değil, ama içimizde zevk ve acının, hoş ve acı verici olanın konuştuğu şeydir. Çaba ve dikkatin kaynağıdır ve iradenin kararlarının ortaya çıktığı yerdir. Kendi şahsında bu konu üzerinde düşünen bir fizyolog, sanırım, fikirlerin ya da gelen duyumların "yansıtıldığı" ya da dışa dönük eylemlere dönüştüğü süreçle az ya da çok muğlak bir şekilde bağlantı kurmaktan kendini alamazdı. Mutlaka bu süreç ya da bu sürecin salt hissi olması gerekmez, ancak bu süreçle yakın bir şekilde ilişkili olması gerekir; çünkü psişik yaşamda buna benzer bir rol oynar, duyusal fikirlerin sonlandığı ve motor fikirlerin ilerlediği bir tür kavşaktır ve ikisi arasında bir tür bağlantı oluşturur. Zihinsel yaşamın diğer tüm unsurlarından daha sürekli olarak orada olduğu için, diğer unsurlar onun etrafında toplanmış ve ona aitmiş

gibi görünerek sona erer. Kalıcı olanın değişen ve değişmez olana karşıt olması gibi onlara karşıt hale gelir.

Sanırım, gelecekteki Galtoncu genelgeler tarafından altüst edilme korkusu olmadan, tüm insanların kendilerine verdikleri adın geri kalanından, her birinin yukarıdakileri adil bir genel açıklama olarak kabul edeceği, her halükârda ne kastedildiğini belirtmek için yeterince doğru olan ve başka şeylerle karıştırılmayan bazı merkezi ilkeleri ayırması gerektiğine inanılabilir. Bununla birlikte, onunla daha yakından ilgilendikleri ve onun kusursuz doğasını daha doğru bir şekilde tanımlamaya çalıştıkları anda, görüşlerin farklılaşmaya başladığını saptamalıyız. Bazıları bu şekilde bilincinde oldukları şeyin basit bir aktif töz, yani ruh olduğunu söyleyecektir, diğerleri ise bunun bir kurgudan başka bir şey olmadığını, hayali olanın ben zamiriyle ifade edildiğini söyleyecektir ve bu uç görüşler arasında her türden aracı bulunacaktır. Daha sonra bunların hepsini kendimiz tartışacağız ve o güne kadar bunların kötülüğü bize kafi gelecektir. *Şimdi*, ister ruhani bir töz isterse sadece yanıltıcı bir sözcük olsun, Benliğin bu merkezi çekirdeğinin nasıl *hissedebileceğini* elimizden geldiğince kati bir şekilde kendimiz için çözmeye çalışalım.

Çünkü Benliğin bu merkezi kısmı hissedilir. Deney üstücülerin söylediği her şey olabilir, Deneycilerin söylediği her şey de olabilir, ama her halükârda sadece düşünsel bir şekilde idrak edilen salt bir ***ens rationis*** (mantıklı bir varlık) değildir ve *sadece* anıların bir toplamı ya da *sadece* kulaklarımızdaki bir kelimenin sesi değildir.

Bu bizim de doğrudan duyusal aşinalığımızın olduğu bir şeydir ve içinde bulunduğu herhangi bir bilinç anında, bu tür anlardan oluşan bütün bir yaşamda olduğu kadar tam olarak mevcuttur. Tam şu an buna bir soyutlama denildiğinde, bu, genel bir kavram gibi, belirli bir deneyim içinde sunulamayacağı anlamına gelmiyordu. Bu sadece bilinç akışında hiçbir zaman tek başına bulunmadığı anlamına gelmekteydi. Fakat bulunduğu zaman *hissedilir*, tıpkı bedenin hissedilmesi gibi ki, bu da bir soyutlamadır, çünkü beden hiçbir zaman tek başına hissedilmez, her zaman başka şeylerle birlikte hissedilmektedir. *Şimdi bu merkezi aktif benlik hissinin nelerden oluştuğunu* aktif benliğin bir varlık ya da ilke olarak ne olduğu değil ama onun varlığının farkına vardığımızda ne *hissettiğimizi daha kesin bir şekilde söyleyebilir miyiz*?

Kendi durumumda yapabileceğimi düşünüyorum ve söylediklerim genelleştirilirse muhtemelen muhalefetle karşılaşacağından (gerçekten de kısmen başka bireylere uygulanamayabilir), tanımlamamı iç gözlemlerinin kendisini doğru olarak kabul edebileceği kişiler tarafından kabul edilmesine bırakarak ve başkalarının taleplerini karşılayamadığımı itiraf ederek birinci şahıs olarak devam etsem daha iyi olur.

Her şeyden önce, düşüncelerimde sürekli bir ilerleme ve engelleme oyununun, kontrollerin ve serbest bırakmaların, arzuyla hareket eden eğilimlerin ve diğer yöne hareket eden eğilimlerin farkındayım. Düşündüğüm meseleler arasında bazıları düşüncenin çıkarlarının yanında yer alırken, diğerleri buna düşmanca bir rol üstlenmektedir. Bu nesnel meseleler arasında ortaya çıkan karşılıklı tutarsızlıklar ve anlaşmalar, takviyeler ve engellemeler geri tepmektedir ve benim doğallığımın onlar üzerinde durmaksızın verdiği tepkiler gibi görünen şeyleri doğurmaktadır; karşılama ya da karşı çıkma, sahiplenme ya da reddetme, birlikte ya da karşı mücadele etme, evet ya da hayır deme. Bu içten içe çarpan yaşam, benim içimde, az önce tüm insanların kullanabileceği terimlerle tanımlamaya çalıştığım o merkezi çekirdektir. Ancak bu tür genel tanımlamaları bir kenara bırakıp ayrıntılarla boğuştuğumda, gerçeklere mümkün olan en yakın noktaya geldiğimde, *faaliyette tamamen ruhani bir unsur tespit etmek benim için çok güçtür. Ne zaman iç gözlemci bakışım, bu doğallık tezahürlerinden birini yakalamak için yeterince hızlı dönmeyi başarsa, belirgin bir şekilde hissedebildiği tek şey, çoğunlukla kafanın içinde gerçekleşen bedensel bir süreçtir.*

Bu iç gözlemsel sonuçlarda muğlak olanları bir an için atlayarak, kendi bilincime göre şüphe götürmez ve belirgin görünen ayrıntıları belirtmeye çalışayım.

İlk olarak, katılma, onaylama, reddetme, çaba gösterme eylemleri kafadaki bir şeyin hareketleri olarak hissedilir. Birçok durumda bu hamleleri tam olarak tanımlamak mümkündür. Belirli bir duyu alanına ait bir fikre ya da bir duyuma katılırken, hamle duyu organının ayarlanmasıdır, meydana geldiği gibi hissedilmektedir. Örneğin, gözbebeklerimde dalgalı bir baskı, yakınlaşma, uzaklaşma ve uyum oyunu hissetmeden görsel terimlerle düşünemiyorum. Nesnenin uzandığı düşünülen yön, bu hareketlerin karakterini belirler, bu duygu, bilincim için, kendimi görünür şeyi almaya hazır hale getirme tarzımla

özdeşleşmektedir. Beynim bana, dikkatim bir duyu organından diğerine geçerken, birbirini izleyen dış varlıklara geçiş yaparken ya da değişen duyu fikirleri silsilelerini takip ederken bilincine vardığım yön çizgileriyle boydan boya vurulmuş gibi görünmektedir.

Hatırlamaya veya dile getirmeye çalıştığımda, söz konusu hareketler çevreye doğru yönelmek yerine, çevreden içeriye doğru gelmekte ve dış dünyadan bir tür *geri çekilme* gibi hissedilmektedir. Tespit edebildiğim kadarıyla bu hisler, uykuda bende meydana geldiğine inandığım ve fiziksel bir şeyi sabitleme eyleminin tam tersi olan, gözbebeklerinin gerçek anlamda dışa ve yukarı doğru yuvarlanmasından kaynaklanmaktadır. Muhakeme ederken, zihnimde, düşüncenin çeşitli parçalı nesnelerinin belirli noktalarına yerleştirildiği, belli belirsiz bir şekilde lokalize edilmiş bir tür diyagrama sahip olma eğiliminde olduğumu görmekteyim ve dikkatimin birinden diğerine salınımları, en belirgin şekilde, başın içinde meydana gelen hareketlerdeki yön değişimleri olarak hissedilmektedir.[260]

Razı olma ve reddetme ve zihinsel bir çaba gösterme hareketleri daha karmaşık görünmekte ve bunları tanımlamayı daha güç bulmaktayım. Gırtlağın açılıp kapanması bu operasyonlarda büyük rol oynar ve daha az belirgin olarak, yumuşak damağın hareketleri vb. ağzın arka burunlarını kapatmaktadır. Gırtlağım hassas bir kapakçık gibidir, her zihinsel tereddütte veya düşünce nesnelerime karşı hissettiğim tiksintide nefesimi anında keser ve tiksintinin üstesinden gelindiği anda havanın boğazımdan ve burnumdan geçmesine izin vermek için hızla açılmaktadır.

Bu havanın hareketini hissetmek, bende, onaylama duygusunun güçlü bir bileşenidir. Kaş ve göz kapaklarındaki kasların hareketleri de aklıma gelen şeyin uygunluğu ya da uygunsuzluğundaki her dalgalanmaya çok hassas bir şekilde tepki vermektedir.

Her türlü *çabada*, çene kaslarının ve solunum kaslarının kasılmaları, kaş ve gırtlak kaslarının kasılmalarına eklenir ve böylece his, doğru tabirle kafadan dışarı çıkmaktadır. Nesnenin hoş karşılanması ya da reddedilmesi *güçlü bir şekilde* hissedildiğinde kafadan dışarı çıkmaktadır. Sonra birçok bedensel parçadan, hepsi de duygularımın

260 Bu hareket duygularına ilişkin daha ayrıntılı açıklamalar için bir sonraki bölüme bakınız.

"ifadesi" olan bir dizi duygu akar ve başla ilgili duygular bu daha büyük kütle içinde yutulmaktadır.

O halde, bir anlamda, en azından bir kişide, *"benliklerin benliğinin," dikkatle incelendiğinde, esas olarak bu alışılmamış hareketlerin kafada veya kafa ile boğaz arasında toplanmasından oluştuğu söylenebilmektedir.* Bir an için bunun, bundan ibaret olduğunu söylemiyorum, çünkü bu alanda iç gözlem yapmanın ne kadar güç olduğunun *tamamen farkındayım.* Ancak bu kafasal hareketlerin, içsel faaliyetlerimin en belirgin şekilde farkında olduğum kısımları olduğundan oldukça eminim. Şayet henüz tanımlayamadığım bulanık kısımların bendeki bu farklı kısımlara benzediği kanıtlanırsa ve ben de diğer insanlar gibi olursam, *tüm ruhsal faaliyet hissimizin ya da yaygın olarak bu isimle geçen şeyin, aslında çoğu insan tarafından tam doğası gözden kaçırılan bedensel faaliyetlerin bir hissi olduğu sonucu çıkmaktadır.*

Şimdi, kendimizi bu hipotezi benimseme konusunda hiçbir şekilde taahhüt altına sokmadan, doğru olması halinde ne gibi sonuçlara yol açabileceğini görmek için bir süre bu hipotezle oyalanalım.

İlk olarak, fikirler ve açık eylemler arasında aracılık eden Benliğin çekirdek kısmı, fizyolojik olarak açık eylemlerin kendisinden esaslı bir şekilde farklı olmayan bir faaliyetler bütünü olacaktır. Tüm olası fizyolojik eylemleri *ayarlamalar* ve *uygulamalar* olarak ikiye ayırırsak, çekirdek benlik toplu olarak ele alınan ayarlamalar olacaktır ve daha az yakın, daha değişken benlik, aktif olduğu ölçüde, uygulamalar olacaktır. Ancak hem ayarlamalar hem de uygulamalar refleks tipine uyacaktır. Her ikisi de duyusal ve düşünsel süreçlerin ya beyin içinde birbirlerine ya da kaslara ve dışarıdaki diğer parçalara tahliye olmasının sonucu olacaktır. Ayarlamaların özelliği minimal refleksler olmaları, sayıca az olmaları, sürekli tekrarlanmaları, zihnin geri kalan içeriğindeki büyük dalgalanmaların ortasında sabit kalmaları ve çeşitli şeylerin ve bilinç önündeki eylemlerin varlığını ilerletme veya engellemedeki kullanımları dışında tamamen önemsiz ve ilgisiz olmalarıdır. Bu karakterler doğal olarak bizi iç gözlemsel olarak onlara ayrıntılı bir şekilde dikkat etmekten alıkoyarken, aynı zamanda bilincin içerdiği diğer tüm şeylerle - hatta duruma göre "Benliğin" maddesel, sosyal ya da ruhani diğer bileşenleriyle - güçlü bir tezat oluşturan tutarlı bir süreçler grubu olarak farkında olmamızı sağlayacaktır. Bunlar

reaksiyonlardır ve temel reaksiyonlardır. Her şey onları harekete geçirir zira başka hiçbir etkisi olmayan nesneler bir an için alnı daraltır ve gırtlağın kapanmasına neden olur. Sanki zihne uğrayan her şey bir giriş sınavına girmek ve onaylanmak ya da geri gönderilmek için sadece yüzünü göstermek zorundaymış gibidir. Bu birincil tepkiler kapının açılması ya da kapanması gibidir. Psişik değişimin ortasında, *doğal olarak* ortaya çıktıkları yabancı konularla karşılaştırıldığında merkezi ve içsel görünen ve Ben'in diğer bileşenlerinden herhangi birinin sahip olduğundan oldukça farklı bir tür hakemlik, belirleyici bir konuma sahip olan dönüşlerin ve dönüşlerden dönüşlerin, teslimiyetlerin ve alıkonmaların kalıcı çekirdeğidirler. O halde, onları sonuçların doğum yeri ve eylemlerin başlangıç noktası olarak hissetmemiz ya da bir süre önce kişisel yaşamımızın "kale içindeki sığınağı" olarak adlandırdığımız şey olarak ortaya çıkmaları şaşırtıcı olmayacaktır. [261]

261 Wundt'un Özbilinç açıklaması bununla karşılaştırılmayı hak ediyor. Benim "ayarlamalar'" dediğim şeye o "Kavrama" süreçleri diyor. "Bu gelişimde (bilincin) belirli bir grup algı bariz bir öneme sahiptir, yani kaynağı kendimizde yatan algılardır. Kendi bedenimizden aldığımız duygu imgeleri ve kendi hareketlerimizin temsilleri kalıcı bir grup oluşturarak kendilerini diğerlerinden ayırmaktadır. Her zaman bazı kaslar ya gerginlik ya da faaliyet halinde olduğundan, vücudumuzun pozisyonları ya da hareketleri konusunda hiçbir zaman bulanık ya da net bir duyudan yoksun olmadığımız sonucuna varılmaktadır.... Dahası, bu kalıcı duyu şu özelliği barındırmaktadır, herhangi bir anda istemli olarak bileşenlerinden herhangi birini harekete geçirme gücümüzün farkındayızdır. Hareket duyumlarını, hareketlerin kendilerini uyandıracak irade dürtüleriyle hemen harekete geçiririz ve bedenimizin görsel ve dokunsal hislerini duyu organlarımızın istemli hareketiyle harekete geçiririz. Böylece bu kalıcı duygu kütlesini en kısa zamanda ya da uzaktan, irademize tabi olarak düşünmeye başlarız ve ona kendimizin bilinci adını veririz. Bu öz-bilinç başlangıçta tamamen sansasyoneldir, ... fakat yavaş yavaş karakterlerinin ikinci adı, irademize tabi olması, baskınlık kazanır. Tüm zihinsel nesnelerimizin algılanması bize iradenin içsel bir uygulaması olarak göründüğü oranda, öz-bilincimiz aynı anda hem kendini genişletmeye hem de kendini daraltmaya başlar. Her zihinsel eylemin, irademizle ilişki içerisinde olan her ne olursa olsun, kendisini genişletir ve kendisini, kendi bedenimizin ve onunla bağlantılı tüm temsillerin gerçek benliğimizden farklı dışsal nesneler olarak göründüğü içsel algı faaliyeti üzerinde giderek daha fazla yoğunlaştırdığı için kendisini daraltır. Algılama sürecine indirgenmiş bu bilince Ego diyoruz; ve genel olarak zihinsel nesnelerin algılanması, Leibnitz'den sonra, bunların öz-bilincimize yükseltilmesi olarak tanımlanabilir. Böylece benlik bilincinin doğal gelişimi, bu yetinin felsefede tanımlandığı en soyut biçimleri dolaylı olarak içermektedir sadece felsefe soyut egoyu başlangıç noktasına yerleştirmeye ve böylece gelişim sürecini tersine çevirmeye tutkundur. Bilincimizin doğal gelişimi tarafından önerilmesine rağmen, [salt faaliyet olarak] tamamen soyut egonun hiçbir zaman gerçekte bulunmadığı gerçeğini de göz ardı etmemeliyiz. Filozofların en spekülatif olanı, benliğini, kendisi hakkındaki farkındalığının sürekli arka planını oluşturan bedensel duygu ve imgelerden ayıramamaktadır. Benlik kavramı da her kavram gibi duyarlılıktan

Eğer gerçekten en içteki sığınak, varlığını doğrudan deneyimleyebildiğimiz tüm benliklerin *nihai* olanı olsalardı, deneyimlenen her şeyin kesinlikle *nesnel* olduğu, bu Amaç'ın biri "Benlik", diğeri "Benlik-olmayan" olarak gerçekleşen iki karşıt parçaya ayrıldığı ve bu parçaların üzerinde ve üstünde, bilindikleri gerçeğinden başka bir şey olmadığı, düşünce akışı gerçeğinin, deneyimlenmelerinin vazgeçilmez öznel koşulu olarak orada bulunduğu sonucu çıkardı. Fakat deneyimin bu *koşulu* o anda *deneyimlenen şeylerden* biri değildir; bu bilme anında *bilinmemektedir.* Bu sadece sonraki neticede bilinmektedir. O halde düşünce akışı, "düşündüğü diğer şeylerle birlikte kendi varlığını da düşünen" bir bilinç akışı olmak yerine (Ferrier'in dediği gibi), daha çok salt ve basit bir Bilinç akışı olarak adlandırılabilir, bazılarını "Ben" olarak adlandırdığı nesneleri düşünür ve 'saf' Benliğinin yalnızca soyut, hipotetik veya kavramsal bir şekilde farkındadır. Bu durumda akışın her bir "bölümü" bu türden bir bilinç ya da bilgi parçası olacaktır, "benini" ve "ben-olmayanını" birlikte dramalarını gerçekleştiren nesneler olarak içerecek ve düşünecek, ancak henüz kendi öznel varlığını içermeyecek ya da düşünmeyecektir. Söz konusu bilinç *Düşünen* olacaktır ve bu düşünenin varlığı bize doğal olarak sahip olduğumuza inandığımız ruhsal faaliyetin doğrudan içsel algısından ziyade mantıksal bir varsayım olarak sunulacaktır. Fiziksel olguların ardındaki bir şey olarak "madde" bu türden bir varsayımdır. Varsayılan Madde ile varsayılan Düşünen arasında, olgular sayfası savrulacak, bazıları ("gerçeklikler") daha çok maddeye, diğerleri (kurgular, görüşler ve hatalar) daha çok Düşünen'e ait olacaktır. Fakat Düşünen'in *kim* olacağı ya da evrende kaç farklı Düşünen varsaymamız gerektiği, gizli bir metafizik araştırmanın konusu olacaktır.

Bu gibi spekülasyonlar sağduyuyu aşar ve sadece sağduyuyu aşmakla kalmazlar (ki bu felsefede aşılamaz bir itiraz değildir), aynı zamanda *her* felsefi ekolün temel varsayımıyla çelişmektedirler. Ruhbilimciler, deneyüstücüler ve ampiristler, içimizde somuttaki düşünme faaliyetinin sürekli doğrudan bir algısı olduğunu kabul etmektedirler. Başka türlü aynı fikirde olmasalar da, *düşüncelerimizi* şüpheciliğin

türemiştir, çünkü algılama sürecinin kendisi bilgimize esas olarak ona eşlik eden gerilim duyguları [yukarıda içsel ayarlamalar olarak adlandırdığım şey] aracılığıyla gelmektedir. (Physiologische Psychologie, 2te Aufl. Bd. II. s. 217-19.)

dokunamayacağı tek varlık türü olarak kabul etmelerinin samimiyeti konusunda birbirleriyle aşık atmaktadırlar.[262] Bu nedenle, son birkaç sayfayı parantez içinde ara söz olarak ele alacağım ve şu andan itibaren kitabın sonuna kadar tekrar sağduyu yoluna döneceğim. Bununla, (başından beri, özellikle de son bölümde varsaydığım gibi) düşünme sürecimizin doğrudan farkındalığını varsaymaya devam edeceğimi, sadece bunun çoğumuzun sandığından çok daha içsel ve incelikli bir olgu olduğu gerçeğinde ısrar edeceğimi kastetmekteyim. Bununla birlikte, kitabın sonunda, burada geçici olarak ortaya atılan şüphelere tekrar dönmeme izin verebilir ve bunların önerdiği bazı metafizik düşüncelerden keyif alabilirim.

O halde, şu anda vardığım tek sonuç şudur: (en azından bazı kişilerde) en içteki Benliğin en canlı şekilde hissedilen kısmının, çoğunlukla, dikkat ve düşünme eksikliği nedeniyle genellikle oldukları gibi algılanamayan ve sınıflandırılamayan bir dizi kafasal "ayarlama" hamlelerinden oluştuğu ortaya çıkmaktadır, bunların üzerinde ve üstünde daha muğlak bir şey hissi bulunmaktadır fakat bunun daha silik fizyolojik süreçlerden mi, yoksa hiçbir nesnelliği olmayan, daha ziyade öznelliğin, düşüncenin "kendi nesnesi" haline gelmesinden mi ibaret olduğu şu anda ucu açık soru olarak kalmalıdır, bölünemez aktif bir ruh-madde olup olmadığı sorusu ya da ben zamirinin kişileştirilmesi olup olmadığı sorusu ya da doğasının ne olabileceğine dair tahminlerden herhangi biri gibidir.

Benliğin bileşenlerine ilişkin analizimizde bundan daha öteye henüz net bir şekilde gidememekteyiz. O halde uyandırdıkları Benlik duygularına geçelim.

2.Kendini Hissetme

Bunlar öncelikle halinden memnunluk ve kendinden memnuniyetsizliktir. "Kendini sevmek" denen şeyi daha ileride ele alacağım. Dil, her iki temel duygu için de yeterince eşanlamlı kelime barındırmaktadır. Böylece bir yanda gurur, kibir, özsaygı, küstahlık, kendini beğenme; diğer yanda alçakgönüllülük, tevazu, şaşkınlık, çekingenlik,

262 Bildiğim tek istisna, Revue Philosophique, cilt XXII. s. 449'daki önemli makalesinde M. J. Souriau'dur. M. Souriau'nun vardığı sonuç "bilincin var olmadığıdır" (s. 472).

utanç, mahcubiyet, pişmanlık, aşağılanma duygusu ve şahsi çaresizlik. Bu iki zıt sevgi sınıfı, doğamızın doğrudan ve temel donatımları gibi görünmektedir. Öte yandan, çağrışımcılara göre bunlar, refah içindeki ya da alçalmış kişisel durumumuzun yol açması muhtemel olan algılanabilir zevklerin ya da acıların hızlı bir şekilde hesaplanmasından kaynaklanan ikincil olgulardır, temsil edilen zevklerin toplamı kendinden memnuniyeti, temsil edilen acıların toplamı ise karşıt utanç duygusunu oluşturur.

Kuşkusuz, kendimizden memnun olduğumuzda, ıssızlığımız için olası tüm ödülleri sevgiyle yineleriz ve kendimizi umutsuzluğa kaptırdığımızda kötülük öngörürüz. Ancak salt ödül beklentisi öz-tatmin değildir ve salt kötülük kaygısı öz-umutsuzluk değildir çünkü her birimizin yanında taşıdığı ve tatmin ya da hoşnutsuzluk için sahip olabileceğimiz nesnel nedenlerden bağımsız olan belli bir ortalama özduygu tonu bulunmaktadır. Yani, çok kötü koşullara sahip olan bir adam güçlü bir kibirle dolup taşabilir ve hayattaki başarısı güvende olan ve herkes tarafından saygı gören biri sonuna kadar güçlerinden emin olmayabilir.

Bununla birlikte, benlik duygusunun normal uyandırıcının kişinin gerçek başarısı ya da başarısızlığı ve dünyada sahip olduğu iyi ya da kötü gerçek konumu olduğu söylenebilmektedir. "Başparmağını soktu ve bir erik çıkardı ve ne kadar iyi bir çocuk olduğumu söyledi." Kendisine sürekli başarı getiren güçleri, yeri, serveti, arkadaşları ve şöhreti olan, büyümüş bir deneysel Ego'ya sahip olan bir adama, çocukken sahip olduğu hastalıklı farklılıklar ve kendisiyle ilgili şüphelerin musallat olması olası değildir. "Benim diktiğim bu muhteşem Babil değil mi?"[263] Oysa birbiri ardına hatalar yapan ve hâlâ orta yaşlarda tepenin eteklerindeki başarısızlıkların arasında gömülü olan kişi, kendine güvensizlikten bıkıp usanabilir ve güçlerinin gerçekten başa çıkabileceği imtihanlardan kaçabilir.

Kendini tatmin etme ve aşağılama duygularının her biri, örneğin öfke veya acı gibi ilkel bir duygusal tür olarak sınıflandırılmaya değer, eşsiz bir türdür. Her birinin kendine özgü bir fizyonomiye dair

263 Profesör Bain'in "Emotions and the Will" adlı kitabında "Güç Duygusu" üzerine yaptığı mükemmel açıklamalara bakınız.

ifadesi bulunmaktadır. Kendinden memnun olma halinde ekstansör kaslar harekete geçer, gözler güçlü ve görkemlidir, yürüyüş yalpalanır ve elastiktir, burun deliği genişler ve dudaklarda tuhaf bir gülümseme belirir. Tüm bu semptomlar kompleksi, her zaman kibirden delirmiş ve abartılı ifadeleri ve saçma bir şekilde kasıla kasıla ya da çalımlı yürüyüşleri, herhangi bir değerli kişisel nitelikten yoksun olmalarıyla trajik bir tezat oluşturan bazı hastaları barındıran akıl hastanelerinde mükemmel bir şekilde görülmektedir.

Bu aynı umutsuzluk kalelerinde, "bağışlanamaz günahı" işlediklerini ve sonsuza dek kaybolacaklarını düşünen, çömelen, sinen ve fark edilmekten kaçan, yüksek sesle konuşamayan [a.g.e] ya da gözlerimizin içine bakamayan iyi insanlarda, karşıt fizyonominin en güçlü örneklerini buluruz. Korku ve öfke gibi, benzer marazi durumlarda, Benliğin bu zıt duyguları yeterli bir heyecan verici neden olmaksızın uyandırılabilir. Aslında bizler de kendimize olan saygımızın ve güvenimizin barometresinin, rasyonel olmaktan ziyade içgüdüsel ve doğuştan gibi görünen nedenlerle bir günden diğerine nasıl yükselip alçaldığını ve arkadaşlarımız tarafından bize gösterilen saygıda buna tekabül eden bir değişiklik olmadığını biliyoruz. Irktaki bu duyguların kökenini ele aldığımızda daha iyi şekilde bahsedebiliriz.

3. Çıkarcılık ve Kendini Koruma

Bu kelimeler çok sayıda temel içgüdüsel dürtümüzü kapsamaktadır. *Bedensel benlik arayışı*, *sosyal benlik arayışı* ve *ruhsal benlik arayışı* dürtülerimiz mevcuttur.

Beslenme ve savunmaya yönelik tüm sıradan yararlı refleks eylem ve hareketler, bedensel kendini koruma eylemleridir. Korku ve öfke de aynı şekilde faydalı eylemlere yol açmaktadır. Çıkarcılıktan kastımız şimdiki zamanı sürdürmekten farklı olarak geleceği sağlamaksa, hem öfkeyi hem de korkuyu bedensel türden çıkarcılığa yönelik dürtüler olarak avlanma, edinme, ev inşa etme ve alet yapma içgüdüleriyle birlikte tasnif etmeliyiz. Fakat aslında bu son içgüdüler, aşk arzusu, ebeveyn sevgisi, merak ve öykünme ile yalnızca bedensel Benliğin değil, kelimenin mümkün olan en kapsamlı anlamıyla maddi Benliğin de gelişimini amaçlamaktadır.

Sosyal benlik arayışımız ise doğrudan, aşk arzumuz ve dostluğumuz, memnun etme ve dikkat ve hayranlık çekme arzumuz, öykünme ve kıskançlığımız, şan, fors ve güç sevgimiz yoluyla ve dolaylı olarak da sosyal amaçlara araç olarak hizmet eden maddi benlik arayışı dürtüleri yoluyla sürdürülür. Doğrudan sosyal öz arayış dürtülerinin muhtemelen saf içgüdüler olduğu kolayca görülebilmektedir. Başkaları tarafından "tanınma" arzusunun kayda değer yanı, gücünün sansasyonel veya rasyonel terimlerle hesaplanan tanınma değeriyle çok az ilgisi olmasıdır. Geniş bir ziyaretçi listesine sahip olmak, herhangi birinden bahsedildiğinde "Ah! Onu iyi tanıyorum" diyebilmek ve sokakta karşılaştığımız insanların yarısı tarafından selamlanmak için deliriyoruz.

Elbette seçkin dostlar ve hayranlık uyandıran takdir en çok arzu edilen şeydir - Thackeray bir yerde okurlarına, Pall Mall'da her iki kolunda bir dükle yürürken karşılaşmanın her birine enfes bir zevk verip vermeyeceğini itiraf etmelerini ister. Fakat dükler ve imrenilesi selamlar olmadığında, bazılarımız için neredeyse her şey iş görmektedir ve bugün, hangi başlık altında olursa olsun, "gelişler ve gidişler", "kişisel paragraflar", "röportajlar" - dedikodu, hatta skandal, daha iyi bir şey elde edilemeyecekse onlara uyacak - isimlerini gazetelerde tutma tutkusu olan bütün bir varlık ırkı var. Garfield'ın suikastçısı Guiteau, bu tür bir şöhret arzusunun patolojik bir vakada ne kadar ileri gidebileceğinin bir örneğidir. Gazeteler onun zihinsel ufkunu sınırlıyordu; ve zavallının idam sehpasındaki duasında en içten ifadelerden biri şuydu: "Bu toprakların gazete matbaasının seninle görülecek büyük bir hesabı var, Tanrım!"

Sadece insanlar değil, bildiğim yerler ve şeyler de benliğimi bir tür metaforik sosyal yolla genişletiyor. Fransız işçinin iyi kullanabildiği alet için söylediği gibi "***Ça me connaît***" (Beni tanıyor). Öyle ki, *fikirlerine* hiç önem vermediğimiz kişiler yine de dikkatimizi çeken kişilerdir ve gerçekten heybetli olan pek çok erkek, pek çok açıdan gerçekten titiz olan pek çok kadın, tüm kişiliğini yürekten küçümsedikleri önemsiz bir kimseyi büyülemek için büyük bir zahmete katlanırlar. Ruhani benlik arayışı başlığı altında, ister entelektüel, ister ahlaki, isterse de terimin dar anlamıyla ruhani olsun, psişik ilerlemeye yönelik her dürtü yer almalıdır. Fakat kabul edilmelidir ki, bu dar anlamda, genellikle ruhani benlik arayışı olarak geçen pek çok şey, mezarın ötesinde

yalnızca maddi ve sosyal benlik arayışıdır. Muhammed'in cennet arzusunda ve Hıristiyan'ın cehennemde lanetlenmeme arzusunda, aranan iyiliklerin maddiliği gizlenmez. Cennete ilişkin daha olumlu ve saf bakış açısına göre, cennetteki pek çok nimet, kutsalların ve ölmüş olanlarımızın yoldaşlığı ve Tanrı'nın huzuru, en yüce türden sosyal nimetlerden başka bir şey değildir. Sadece kurtarılmış içsel doğanın araştırılması, günahtan arınma, ister burada ister bundan sonra olsun, ruhsal benlik arayışı saf ve lekesiz olarak sayılabilir.

Ancak Benliğin yaşamına dair gerçeklerin bu geniş dış incelemesi, Benlik hakkında bir açıklama yapılmadan eksik kalacaktır.

FARKLI BENLİKLERİN REKABETİ VE ÇATIŞMASI

Çoğu arzu nesnesinde, fiziksel doğa seçimimizi temsil edilen birçok mülkten yalnızca biriyle sınırlandırır ve burada da öyledir. Sık sık deneysel benliklerimden birinin yanında durma ve diğerlerinden feragat etme zorunluluğuyla karşı karşıya kalıyorum. Elimden gelse hem yakışıklı, hem şişman, hem iyi giyimli, hem muazzam bir atlet, hem yılda bir milyon dolar kazanan, hem nüktedan, hem *hayattan keyif alan*, hem kadın avcısı, hem filozof, hem hayırsever, hem devlet adamı, hem savaşçı, hem Afrika kaşifi, hem "duygu-şairi" hem de aziz olmak istemez miyim? Ama bu imkânsız bir şey. Milyonerin işi azizin işine ters düşerdi, *hayattan keyif alan* ve hayırsever birbirlerine çelme takarlardı, filozof ve kadın avcısı gibi iki zıt karakter aynı topraktan (malzemeden- E.N.) yaratılmış bedende olamazdı. Hayatın başlangıcında bir insan için böylesine farklı karakterlerin aynı şekilde *mümkün* olabileceği düşünülebilir. Ancak bunlardan herhangi birini gerçek kılmak için diğerlerinin az ya da çok bastırılması gerekmektedir. Dolayısıyla en gerçek, en güçlü, en derin benliğini arayan kişi listeyi dikkatle gözden geçirmeli ve kurtuluşunu üzerine kuracağı listeyi seçmelidir. Bunun üzerine diğer tüm benlikler gerçek dışı hale gelir, fakat bu benliğin talihi gerçektir. Başarısızlıkları gerçek başarısızlıklar, zaferleri gerçek zaferlerdir, utanç ve sevinci birlikte taşırlar. Bu, birkaç sayfa önce, üzerinde ısrarla durduğum zihnin seçici endüstrisine verilebilecek en güçlü örnektir. Bir türden pek çok şey arasından hangilerinin kendisi için gerçek olacağına dur durak bilmeden karar veren düşüncemiz, burada pek çok olası benlik ya da karakterden birini

seçer ve açıkça kendi benliği olarak benimsenmemiş olanlardan herhangi birinde başarısızlığa uğramayı utanç verici bulmaz.

Psikolog olmak için her şeyimi ortaya koymuş olan ben, başkalarının benden çok daha fazla psikoloji bilmesinden mahcubiyet duymaktayım. Fakat ben Yunanca konusunda büyük bir cehalet içinde debelenmekten memnunum. Oradaki eksikliklerim bana hiçbir şekilde kişisel aşağılanma hissi vermiyor. Bir dilbilimci olma "iddiam" olsaydı, tam tersi olurdu. Dolayısıyla, dünyada sadece ikinci boksör ya da ikinci kürekçi olduğu için ölümüne utanan bir adamın çelişkisiyle karşı karşıyayız. Dünya nüfusunun tamamını yenebilmiş olması bir şey ifade etmez; o bir kişiyi yenmek için kendini "aşındırmıştır" ve bunu yapmadığı sürece başka hiçbir şeyin önemi yoktur. Kendi nezdinde sanki öyle değilmiş gibidir, aslında öyle değildir.

Ne var ki, herkesin yenebildiği bu cılız adam, tüccarların deyimiyle "o çizgiyi taşıma" girişiminden uzun zaman önce vazgeçtiği için bu konuda hiçbir üzüntü duymamaktadır.

Girişim olmadan başarısızlık olmaz, başarısızlık olmadan aşağılanma olmaz. Dolayısıyla bu dünyada kendimizi nasıl hissettiğimiz tamamen kendimize ne olarak geri dönüş gerçekleştirdiğimize ve ne yaptığımıza bağlıdır. Gerçeklerimizin varsayılan potansiyellerimize oranıyla belirlenir, paydasını iddialarımızın, payını ise başarımızın oluşturduğu bir kesirdir: dolayısıyla, Özsaygı = Başarı / İddialar. Böyle bir kesir, pay artırılarak olduğu kadar payda azaltılarak da artırılabilir.[264] İddialardan vazgeçmek, onları tatmin etmek kadar kutlu bir rahatlamadır ve hayal kırıklığının sürekli olduğu ve mücadelenin bitmediği yerlerde, insanların her zaman yapacağı şey budur. Evanjelik teolojinin tarihi, günahın mahkumiyeti, kendi kendini umutsuzluğa düşürmesi ve işler vasıtasıyla kurtuluşu terk etmesiyle, olası örneklerin en derinidir, ancak hayatın her kesiminde başkalarıyla karşılaşırız. İnsanın belirli bir çizgideki hiçliği bir kez iyi niyetle kabul edildiğinde kalbinde

264 Bkz. Carlyle: Sartor Resartus, "The Everlasting Yea." "Sana söylüyorum, ahmak, hepsi senin kibrinden kaynaklanıyor; senin o aynı sıkıntılarının ne olduğunu hayal etmenden." Asılmayı hak ettiğinizi düşünün (pek muhtemel olduğu gibi), sadece vurulmanın mutluluk olduğunu hissedeceksiniz,saç yularında asılmayı hak ettiğinizi düşünün, dar ağacında ölmek lüks olacaktır. Mutlu olmanız için yasama organının ne gibi bir eylemi oldu? Kısa bir süre önce burada olmaya hiç hakkın yoktu," vb.

tuhaf bir hafiflik olur. Son ve amansız "Hayır" tarafından gönderilen aşığın kaderinde her şey acı değildir. Birçok Bostonlu, ***crede experto***[265] (ve korkarım diğer şehirlerin sakinleri de), bir kez olsun Müzikal Benlik kavramını terk edebilseler ve utanmadan insanların bir senfoniyi bir dert olarak adlandırmalarına müsaade edebilselerdi, bugün daha mutlu kadınlar ve erkekler olurlardı. Genç ya da zayıf olmak için çabalamaktan vazgeçtiğimiz gün ne kadar hoştur! Tanrı'ya şükür! Diyoruz ki, *o* yanılsamalar yok oldu. Benliğe eklenen her şey bir gurur olduğu kadar bir yüktür de. İç savaşımız sırasında her kuruşunu kaybeden malum bir adam, doğduğundan beri kendini hiç bu kadar özgür ve mutlu hissetmediğini söyleyerek toz toprak içinde yuvarlandı.

O halde bir kez daha, kendimizi hissetme gücümüz bizim elimizdedir. Carlyle'ın dediği gibi: "Ücret hakkınızı sıfırlayın, o zaman dünyayı ayaklarınızın altına almış olursunuz. Zamanımızın en bilge kişisi ne güzel yazmış, hayatın, aslında, ancak *vazgeçiş* ile başladığı söylenebilir."

Ne tehditler ne de yalvarmalar, potansiyel ya da gerçek benliklerinden birine dokunmadıkça bir insanı harekete geçiremez. Ancak bu şekilde, kural olarak, bir başkasının iradesini "ele geçirebiliriz". Buna göre, diplomatların, hükümdarların ve yönetmek ya da etkilemek isteyen herkesin ilk dikkat etmesi gereken şey, kurbanlarının en güçlü benlik saygısı ilkesini saptamak ve bunu tüm çağrıların dayanak noktası haline getirmektir.

Fakat şayet, bir insan aşina olmayan kadere tabi olan şeylerden feragat etmiş ve onları kendisinin bir parçası olarak görmekten feragat etmişse, onun üzerinde neredeyse nüfuzsuz haldeyizdir. Stoacıların ferahlık reçetesi, kendi gücünüzün dışında olan her şeyden öncesinde yoksun bırakmaktı, böylece kaderin şokları hissedilmeden yağabilirdi. Epiktetos, böylece Benliğimizi daraltarak ve aynı zamanda onu sağlam kılmak için pekiştirerek bize öğütte bulunmaktadır: "Ölmeliyim; tamam ama inleyerek de mi ölmeliyim? Doğru gibi görüneni söyleyeceğim ve eğer zorba, o zaman seni öldüreceğim, derse, "Ben size ne zaman ölümsüz olduğumu söyledim?" diye yanıtlayacağım. "Sen kendi payına düşeni yapacaksın, ben de kendi payıma düşeni; sen öldüreceksin, ben cesurca öleceğim; sen sürgün edeceksin, ben dertsiz tasasız

265 Crede experto- uzman olduğuna inanıyorum (E.N.)

göçüp gideceğim." Bir yolculukta nasıl davranırız? Pilotu, denizcileri ve saati biz seçeriz. Ardından fırtına kopar. Neye dikkat etmem gerekiyor? Benim görevim tamamlandı. Bu konu pilotu ilgilendirir. Fakat, gemi batıyor; o zaman ne yapmalıyım? Sadece bunu yapabilirim - korkmadan, yaygara koparmadan ya da Tanrı'yı suçlamadan, ama doğan şeyin aynı şekilde ölmesi gerektiğini bilen biri olarak boğulmaya razı gelebilirim.". [266]

Bu Stoacı tarz, yeri ve zamanı geldiğinde yeterince etkili ve kahramanca olsa da, itiraf etmek gerekir ki, yalnızca dar ve anlayışsız karakterler için ruhun alışılmış bir ruh hali olarak mümkündür. Tamamen dışarıda bırakarak devam etmektedir. Eğer bir Stoacıysam, sahiplenemediğim mallar *benim* mülklerim olmaktan çıkar ve bunların mal olduğunu yadsımak çok yakın bir baştan çıkarmadır. Benliği dışlama ve inkâr yoluyla korumaya yönelik bu tarzın, başka açılardan Stoacı olmayan insanlar arasında çok yaygın olduğunu görürüz. Tüm dar görüşlü insanlar Ben'lerini *sağlamlaştırır*, güvenli bir şekilde sahip olamayacakları bölgeden *geri çekerler*. Onlara benzemeyen ya da onlara kayıtsız davranan, üzerlerinde hiçbir etkiye sahip olmadıkları insanlar, özünde ne kadar değerli olursa olsun, varlıklarına pozitif bir nefretle olmasa bile soğuk bir olumsuzlamayla baktıkları insanlardır. Benim olmayacak olanları varoluştan tamamen dışlayacağım; yani, bunu yapabildiğim kadarıyla, bu insanlar sanki yokmuş gibi olacaklar.[267] Böylece, Ben'imin taslağındaki belirli bir kesinlik ve kesinlik, içeriğinin küçüklüğü için beni teselli avutabilir.

Sempatik insanlar ise tam tersine, genişleme ve kapsayıcılık yolunda ilerlerler. Kendilerinin ana hatları çoğu zaman epeyce muğlak hale gelir, fakat içeriğinin yayılması bunu fazlasıyla telafi etmektedir. ***Nil humani a me alienum*** *(İnsana dair hiçbir şey bana yabancı değil).* Bu benim ufak insanımı hakir görsünler ve bana bir köpek gibi davransınlar, bedenimde bir ruh olduğu sürece onları yok saymayacağım. Onlar da en az benim kadar gerçekler. Onlarda olan olumlu iyilik benim

266 T. W. Higginson'ın çevirisi (1866), s. 105.

267 Hayal kırıklığı ya da saygısızlık şokunu hafifletmenin olağan yolu, mümkünse bu şoku yaşatan kişiler hakkında düşük bir tahminde bulunmaktır. Bu, parti ruhunun olduğu kadar kişisel kötülüğün de adaletsiz kınamalarına karşı çaremizdir." (Bain: Emotion and Will, s. 209.)

de olacaktır, vs. vs. Bu engin doğaların yüce gönüllülüğü çoğu zaman gerçekten de dokunaklıdır. Bu tür insanlar, ne kadar hasta, bahtsız, kötü durumda ve genellikle terk edilmiş olurlarsa olsunlar, yine de bu cesur dünyanın bütününün ayrılmaz bir parçası olduklarını, koşum atlarının gücünde, gençlerin mutluluğunda, bilge kişilerin bilgeliğinde bir arkadaşın payına sahip olduklarını ve Vanderbilt'lerin ve Hohenzollern'lerin iyi talihlerinde tamamen bir parça veya paydan yoksun olmadıklarını düşünerek bir tür enfes coşku hissedebilirler. Böylece Ego, ya reddederek ya da kucaklayarak kendini gerçekliğe yerleştirmeye çalışabilir. Marcus Aurelius'la birlikte gerçekten "Ey Evren, dilediğin her şeyi diliyorum" diyebilen kişi, olumsuzluk ve zorlayıcı durumun her izinin ortadan kaldırıldığı bir benliği barındırmaktadır- yelkenler fora edilmedikçe hiçbir rüzgar esemez. Kabul edilebilir şekilde, oybirliğiyle kabul edilen bir görüş, bir insanın "ele geçirilmiş ve sahip olunmuş" olabileceği farklı benlikleri ve bunun sonucu olarak benlik saygısının farklı derecelerini, *en altta bedensel benlik, en üstte ruhani benlik ve bunların arasında beden dışı maddi benlikler ve çeşitli sosyal benlikler olmak üzere hiyerarşik bir ölçekte* sıralamaktadır. Sadece doğal benlik arayışımız bizi tüm bu benlikleri yüceltmeye yönlendirir, biz ise bu benliklerden yalnızca bulunduramayacağımızı anladıklarımızdan bilerek vazgeçeriz. Bencil olmayışımız bu nedenle bir "gereklilik erdemi" olmaya yatkındır ve alaycıların bu konudaki ilerleyişimizi anlatırken tilki ve üzüm masalından alıntı yapmaları sebepsiz değildir. Fakat bu, ırkın ahlaki eğitimidir ve eğer genel olarak koruyabileceğimiz benliklerin özünde en iyisi olduğu sonucunda mutabıksak, üstün değerlerinin bilgisine böylesine çetrefilli bir yoldan yönlendirilmekten hayıflanmamamız gerekir. Elbette alt benliklerimizi, üst benliklerimize tabi kılmayı öğrenmemizin tek yolu bu değildir. Doğrudan bir etik yargı da tartışmasız şekilde rol oynamaktadır ve son ama en önemlisi, başkalarının eylemleri tarafından harekete geçirilen yargıları kendi kafamıza göre uygularız. Doğamızın en tuhaf yasalarından biridir ki, kendimizden memnun olduğumuz pek çok şey başkalarında gördüğümüzde bizi tiksindirmektedir.

Başka bir adamın bedensel "açgözlülüğüne" neredeyse hiç kimse sempati duymaz; onun hırsına, sosyal kibrine ve hevesine, kıskançlığına, zorbalığına ve gururuna neredeyse çok az sempati duyarlar.

Tamamen kendi başıma bırakılsaydım, muhtemelen tüm bu anlık eğilimlerin içimde kontrolsüzce gelişmesine izin verirdim ve bu eğilimlerin birbirlerine bağlılıkları konusunda bariz bir görüş oluşturmam çok uzun zaman alırdı. Fakat sürekli olarak iş arkadaşlarımı yargılamak zorunda kaldığım için, Bay Horwicz'in dediği gibi, çok geçmeden kendi ihtiraslarımı başkalarının ihtiraslarının aynasında görmeye ve onlar hakkında sadece *hissettiğimden* çok farklı bir şekilde *düşünmeye* başladım. Elbette, çocukluğumdan beri bana aşılanan ahlaki genellemeler, kendim hakkındaki bu yansıtıcı yargının ortaya çıkışını büyük ölçüde hızlandırmaktadır.

Böylece, daha önce de belirtildiği gibi, insanlar arayabilecekleri çeşitli benlikleri değerlerine göre hiyerarşik bir ölçekte düzenlemişlerdir. Diğer tüm benliklerin temeli olarak belli bir ölçüde bedensel bencillik gereklidir. Fakat çok fazla duygusallık hor görülür ya da en iyi ihtimalle bireyin diğer nitelikleri nedeniyle mazur görülmektedir. Daha kapsamlı maddi benlikler, hali hazırda olan bedenden daha üst düzey olarak kabul edilmektedir. Hayatı yoluna koymak için biraz et ve içecekten, sıcaktan ve uykudan feragat etmeyen zavallı bir yaratık olarak görülmektedir. Bir bütün olarak sosyal benlik, yine bir bütün olarak maddi benlikten daha üst sıralarda yer almaktadır. Onurumuzu, dostlarımızı, insani bağlarımızı, bozulmamış bir ciltten ya da servetten daha fazla önemsemeliyiz. Ruhsal benlik öylesine kıymetlidir ki, insan onu kaybetmektense dostlarından, iyi namından, malından ve canından feragat etmeyi göze almalıdır.

Maddi, sosyal ve manevi her tür benlikte, insanlar yakın ve gerçek olan ile uzak ve olası olan arasında, daha dar ve daha geniş görüş arasında, birincisinin zararına ve ikincisinin avantajına olacak şekilde *ayrım yapmaktadırlar.* Kişi genel sağlığı için şimdiki bedensel zevkinden vazgeçmelidir, gelecek yüz dolar için elindeki bir doları terk etmelidir, daha değerli bir çevrenin dostlarını kazanmak için şimdiki muhatabına düşman olmalıdır, ruhunun kurtuluşuna ulaşmak için öğrenmeden, zarafetten ve zekâdan yoksun kalmalıdır.

Tüm bu daha geniş, daha olası benlikler arasında, olası sosyal benlik, davranışta yol açtığı bazı bariz çelişkiler ve ahlaki ve dini yaşamımızla olan bağlantısı nedeniyle en ilginç olanıdır. Onur ve vicdan güdüleriyle kendi ailemin, kulübümün ve "topluluğumun" kınamalarına

göğüs gerdiğim zaman, bir Protestan olarak Katolik'e dönüştüğümde, bir Katolik olarak özgür düşündüğümde, bir "daimi pratisyen", homeopat ya da başka bir şey olduğumda, her zaman içten içe yolumda güçlenirim ve şu anda aleyhimde karar verenlerden daha başka ve daha iyi *mümkün olan* sosyal yargıçların düşüncesiyle gerçek sosyal benliğimin kaybına karşı güçlü hale gelirim. Bu nedenle onların kararına başvururken aradığım ideal sosyal benlik çok uzakta olabilir, güç bela mümkün olarak tasvir edilebilir. Yaşamım boyunca bunun gerçekleşmesini ummayabilirim, hatta beni tanısalar onaylayacak olan gelecek nesillerin, ölüp gittiğimde hakkımda hiçbir şey bilmemelerini umabilirim. Yine de beni cezbeden duygu, kuşkusuz ideal bir sosyal benliğin, en azından *mümkün* olan en yüksek yargılayıcı arkadaş tarafından onaylanmaya *değer* bir benliğin peşinde koşmaktır, şayet böyle bir arkadaş varsa.[268] Bu benlik, aradığım gerçek, samimi, nihai ve kalıcı Ben'dir. Bu yargıç Tanrı'dır, Mutlak Akıl'dır, "Büyük Yoldaş"tır. Bilimsel aydınlanmanın yaşandığı bu günlerde, duanın tesiri hakkında çok fazla tartışma duymaktayız ve bize neden dua etmememiz gerektiğine dair birçok neden sunulurken, neden dua etmemiz gerektiğine dair başka nedenler de sunulmaktadır. Fakat tüm bunlarda dua etmemizin nedeni hakkında çok az şey söylenir, bu da basitçe dua etmekten kendimizi *alamadığımızdır.* Muhtemel olarak görünmekte ki, "bilimin" aksi yönde yapabileceği her şeye rağmen, zihinsel doğalarını bildiğimiz hiçbir şeyin, ümit etmemize yol açmayacağı bir şekilde değişmedikçe, insanlar zamanın sonuna kadar dua etmeye devam edeceklerdir. Dua etme dürtüsü, bir insanın deneysel benliklerinin en içtekinin *sosyal* türden bir Benlik olmasına rağmen, yine de yetecek olan tek *Dost*'un ideal bir dünyada bulabileceği gerçeğinin zorunlu bir sonucudur.

Toplumsal benlikteki tüm ilerlemeler, daha yüksek mahkemelerin daha alt mahkemelerin yerini almasıdır, bu ideal mahkeme en yüksek

268 Bu şekilde ideal olarak oluşturulmuş Benliğin niteliklerinin hepsinin ilk etapta gerçek hemcinslerim tarafından onaylanan nitelikler olduğu ve şu anda onların kararından ideal yargıcın kararına başvurma nedenimin acil durumun bazı dışsal özelliklerinde yattığı gözlemlenmelidir. Bir zamanlar bende cesaret olarak hayranlık uyandıran şey şimdi insanların gözünde "saygısızlık" oldu, metanet olan şey inatçılık, sadakat olan şey şimdi fanatizmdir. Artık sadece ideal yargıcın benim niteliklerimi, isteklerimi, güçlerimi ya da bunların gerçekte ne olduğunu okuyabileceğine inanıyorum. Çıkar ve önyargılar tarafından yanlış yönlendirilen dostlarım yoldan çıktılar.

mahkemedir ve çoğu insan, sürekli ya da ara sıra, göğsünde ona bir referans taşır. Bu dünyadaki en mütevazı dışlanmış kişi bile bu daha üst tanınma sayesinde kendini gerçek ve onaylanmış hissedebilir.

Öte yandan, çoğumuz için, dış sosyal benlik başarısızlığa uğradığında ve bizden düştüğünde böyle bir iç korunağın olmadığı bir dünya dehşetin uçurumu olurdu. "Çoğumuz için" diyorum, çünkü bireylerin bu ideal izleyici duygusundan etkilenme dereceleri büyük olasılıkla farklılık arz etmektedir. Bu, bazı insanların bilincinin diğerlerine göre çok daha elzem bir parçasıdır. Buna en çok sahip olanlar muhtemelen en *dindar* insanlardır. Ama eminim ki, bu duygulardan tamamen yoksun olduklarını söyleyenler bile kendilerini kandırmakta ve gerçekten de bir dereceye kadar bu duyguları barındırmaktadırlar. Sadece sosyal olmayan bir hayvan tamamen onsuz olabilir. Muhtemelen hiç kimse, uğruna fedakârlık yapılan hak ilkesini bir dereceye kadar simgeleştirmeden ve ondan teşekkür beklemeden "hak" uğruna fedakârlık yapamaz. Başka bir deyişle, *büsbütün* bir toplumsal bencillik güç bela var olmaktadır, *büsbütün* bir toplumsal intihar bir insanın aklına pek gelmez. Eyüp'ün, "Beni öldürse de O'na itimat edeceğim" ya da Marcus Aurelius'un, "Tanrılar benden ve çocuklarımdan nefret ediyorsa, bunun bir nedeni vardır" sözleri gibi metinler bile aksini kanıtlamak için en azından aktarılabilir. Çünkü Eyüp'ün, öldürme işi bittikten sonra Yehova'nın tapınmayı kabul edeceği düşüncesinden zevk aldığı kuşku götürmezdi, Roma imparatoru da Mutlak Aklın, tanrıların hoşnutsuzluğunu kabul etmesine kayıtsız kalmayacağından emindi. "Tanrı'nın yüceliği uğruna lanetlenmeye razı mısınız?" şeklindeki eski dindarlık testine, Tanrı'nın bu isteklerinden dolayı onları "öveceğinden" ve bu şekilde onlara, anlaşılmaz düzeninde onları hiç lanetlememiş olmasından daha fazla değer vereceğinden yüreklerinin derinliklerinde emin olanlar dışında, muhtemelen hiçbir zaman olumlu yanıt verilmemiştir.

İntiharın imkânsızlığına ilişkin bütün bunlar, *olumlu* güdüler varsayımı üzerine söylenmiştir. Fakat *korku* duygusuna kapıldığımızda, *olumsuz* bir ruh halindeyizdir yani arzumuz, yerini neyin alacağına bakmaksızın, yalnızca bir şeyin ortadan kaldırılmasıyla sınırlıdır. Bu ruh halinde kuşkusuz gerçek intihar düşünceleri ve gerçek intihar eylemleri, ruhsal ve toplumsal olduğu kadar bedensel de olabilir. Herhangi bir şey, böyle zamanlarda, kaçmak ve olmamak üzere! Fakat bu

tür intihar çılgınlığı koşulları doğaları gereği patolojiktir ve insandaki Benliğin yaşamında düzenli olan her şeye aykırıdır.

"ÖZ SEVGİ"DE SEVİLEN HANGİ BENLİKTİR?

Şimdi öz sevgi ve çıkarcılık olgularını içten biraz daha hassas bir şekilde yorumlamaya çalışmalıyız. Herhangi bir türde çıkarcılık duygusunun büyük ölçüde gelişmiş olduğu bir insanın bencil olduğu söylenir.[269] Öte yandan, kendi çıkarından çok başkalarının çıkarını gözetiyorsa bencil olmayan olarak adlandırılmaktadır. Şimdi onun içindeki bencil duygunun aşinalık gösteren *doğası* nedir? Peki bu düşüncenin temel *amacı* nedir? Onun önce bir dizi şeyi, sonra da bir başkasını kendi benliği olarak kovaladığını ve beslediğini tasvir ettik, aynı olgular dizisinin, onları sahiplenme iddiasında bulunmasına, onlara potansiyel ya da gerçek olarak kendisinin parçalarıymış gibi davranmasına ya da davranmamasına göre gözünde ilgi kazandığını ya da kaybettiğini, onu kayıtsız bıraktığını ya da onu zaferle ya da umutsuzlukla donattığını gördük. Bir insanın, genel ve soyut olarak ele alındığında, hayatta başarısız ya da başarılı olmasının bizim için ne kadar az mühim olduğunu biliyoruz - bizi ilgilendirmese de asılabilir - ama bu insan kendi adını taşıdığımız biri olduğunda, alternatifin mutlak ciddiyetini ve dehşetini biliyoruz. *Ben* başarısız olmamalıyım, her birimizin göğsünde haykıran seslerin en gür olanıdır, kim başarısız olursa olsun, hiç olmazsa *ben* başarılı olmalıyım. Şimdi bu gerçeklerin ortaya koyduğu ilk sonuç, her ne olursa olsun, yalnızca bu şekilde ele alındığı zaman *her birimizin kendi saf bireysel varoluş ilkesine doğrudan bir görüş duygusuyla hareket ettiğimizdir.* Sanki bencilliğin tüm somut tezahürleri, her biri bu ilkenin ana öncüllerinin konusu olduğu birçok kıyasın sonuçları olabilirmiş gibi görünmektedir,

269 Bencilliğin türü, aranan benliğe göre değişir. Şayet bu sadece bedensel benlikse, şayet bir adam en iyi yemeği, sıcak köşeyi, boş koltuğu kaparsa, kimseye yer açmazsa, etrafa tükürürse ve yüzümüze geğirirse - biz buna pisboğazlılık deriz. Eğer açgözlü olduğu şey popülerlik ya da nüfuz biçimindeki toplumsal benlikse, maddi yollarla kendini amacına giden en iyi araç olarak başkalarına tabi kılabilir ve bu durumda tarafsız bir adam gözüyle bakılmaya çok yatkındır. Şayet aradığı "öteki maddi" benlikse ve eğer onu yüce bir şekilde arıyorsa -her ne kadar kendi bireysel benliğini kaybetmektense tüm insanlığın ebediyen lanetlendiğini görmeyi tercih etse de- "azizlik" muhtemelen bencilliğinin adlandırılacağı isim olacaktır.

böylece: Ben olan her şey değerlidir; bu benim; bu nedenle bu değerlidir; benim olan her şey başarısız olmamalıdır; bu benim; bu nedenle bu başarısız olmamalıdır, vb. Sanki bu ilke dokunduğu her şeye kendi mahrem değer niteliğini aşılamış gibi görünüyor diyorum; sanki dokunmadan önce her şey kayıtsızlık konusu olabilir ve kendi başına ilginç hiçbir şey olmayabilirmiş gibi; sanki kendi bedenime duyduğum saygı bile sadece bu bedene değil, ama sadece benim olduğu kadarıyla bu bedene duyduğum bir ilgiymiş gibi. Fakat bu soyut sayısal özdeşlik ilkesi, içimdeki bu "Bir Numara" nedir ki? atasözü felsefesine göre, hangisi için sürekli bir "gözcülük" yapmam gerekiyor?

Ruhani benliğimin iç çekirdeği, muğlak bir şekilde hissedilen "ayarlamalar" birikimi ve belki de yakın zamanda bahsettiğimiz gibi daha da muğlak bir şekilde algılanan öznellik mi? Ya da belki de düşüncemin somut akışı bütününde mi, yoksa aynı şeyin bir bölümü mü? Yoksa Ortodoks geleneğe göre yetilerimin içinde bulunduğu ayrılmaz Ruh-Madde olabilir mi? Ya da son olarak, sadece ben zamiri olabilir mi? Şüphesiz ki, bu denli şiddetli bir saygı duyduğum benlik bunların hiçbiri değildir. Bunların hepsi bir araya gelse bile, yine de hissiz olurum ve bencillik ya da "Bir Numara"ya bağlılık adına değecek bir şey sergileyemem. Önemseyebileceğim bir benliğe sahip olabilmem için, doğanın bana önce içgüdüsel olarak onu kendi iyiliği için sahiplenmemi ve ondan daha önce gözden geçirdiğimiz maddi, sosyal veya ruhani benliklerden birini meydana getirmemi sağlayacak kadar ilginç bir nesne sunması gerekir. Bizi bu kadar etkileyen tüm rekabet ve yerine koyma olgularının, ben ve benim olarak kabul edilecek olanın alanındaki tüm yer değiştirmelerin, genişlemelerin ve daralmaların, bazı şeylerin doğamızın ilkel ve içgüdüsel dürtülerine hitap ettiği ve onların kaderlerini düşünsel bir kaynağa hiçbir şey borçlu olmayan bir uyarılmayla takip ettiğimiz gerçeğinin sonuçları olduğunu göreceğiz. Bu nesneler bilincimiz tarafından Ben'inin temel bileşenleri olarak ele alınır. Bunların kaderiyle ilişkilendirilerek ya da başka bir şekilde aynı türden bir ilgiyle takip edilen diğer nesneler, daha uzak ve daha ikincil benliğimizi oluşturmaktadır. *O halde* BEN *ve* KENDİM *sözcükleri, duygu uyandırdıkları ve duygusal değer ifade ettikleri kadarıyla,* OBJEKTİF *tanımlamalardır ve bilinç akışında belirli, kendine has bir türde uyarılma meydana getirme gücüne sahip* TÜM ŞEYLER

anlamına gelir. Bu önermeyi ayrıntılı olarak gerekçelendirmeye çalışalım. Bir insanın en somut bencilliği bedensel bencilliğidir ve en somut benliği de bu bencilliğin ilgili olduğu bedendir.

Şimdi ben onun kendisini bu bedenle özdeşleştirdiğini çünkü onu sevdiğini ve onu kendisiyle özdeşleştirdiği için sevmediğini söylüyorum. Doğal tarih-psikolojiye geri dönmek, bu gerçeği görmemize yardımcı olacaktır. İçgüdüler bölümünde, her canlının dünyanın belirli bölümlerine karşı seçici bir ilgisi olduğunu ve bu ilginin çoğu zaman doğuştan olduğu kadar sonradan da kazanıldığını öğreneceğiz. Nesnelere olan ilgimiz, onları düşünmenin harekete geçireceği dikkat ve duygu ile varlıklarının uyandıracağı eylemler anlamına gelmektedir.

Dolayısıyla her tür, özellikle kendi avı ya da yiyeceği, kendi düşmanları, kendi cinsel eşleri ve kendi yavrularıyla ilgilenir. Bu şeyler kendilerine özgü güçleriyle büyülerler, kendi iyilikleri için önemsenirler.

Bedenlerimizin de aşağı kalır yanı yoktur. Onlar da nesnel alanımızdaki algılardır - sadece oradaki en ilginç algılardır. Onlara olanlar bizde "alanın" diğer kısımları tarafından uyarılanlardan daha enerjik ve alışkanlık haline gelmiş duygular ve eylem eğilimleri uyandırır. Yoldaşlarımın bedensel bencilliğim ya da özsevgim olarak adlandırdıkları şey, bedenime duyduğum bu ilginin benden kendiliğinden çektiği tüm dış eylemlerin toplamından başka bir şey değildir. Benim "bencilliğim" burada, gösterdiğim dışsal semptomları bir araya getirmek için kullanılan tanımlayıcı bir isimden başka bir şey değildir. Özsevgi beni, bayanlar ayakta dururken yerimden kalkmama ya da önce bir şeyi elde edip komşumu mahrum bırakmaya yönlendirdiğinde, gerçekten sevdiğim şey rahat koltuktur, elde ettiğim şeyin kendisidir. Onları öncelikle bir annenin bebeğini ya da cömert bir adamın kahramanlığını sevdiği gibi seviyorum. Burada olduğu gibi, çıkarcılığın basit bir içgüdüsel eğilimin sonucu olduğu her yerde, bu yalnızca belli başlı refleks eylemlerinin bir adıdır. Bir şey dikkatimi kaçınılmaz bir şekilde perçinlemekte ve kaçınılmaz "bencil" tepkiyi kışkırtmaktadır. Bir otomaton bu eylemleri taklit edebilecek kadar ustaca yapılandırılabilseydi, ona da en az benim kadar yerinde olacak şekilde bencil denebilirdi. Benim bir otomat değil, bir düşünür olduğum doğrudur. Fakat düşüncelerim, tıpkı eylemlerim gibi, burada yalnızca dışsal şeylerle ilgilidir. İçlerindeki salt ilkeyi ne bilmeleri ne de önemsemeleri

gerekmektedir. Aslında böylesine ilkel şekilde ne kadar "bencil" olursam, düşüncelerim, ihtiraslarımın nesnelerine ve dürtülerine o kadar körü körüne şekilde içine çekilecek ve içe dönük bakışlardan o kadar mahrum kalacaktır. Salt Ego'nun, bizzat bir düşünür olarak, bilincinin genellikle gelişmediği varsayılan bir bebek, bunun üzerine, bir Alman'ın dediği gibi, "***der vollendeteste (en başarılı) Egoist***"tir. Bedensel kişiliği ve onun ihtiyaçlarına hizmet eden şeyler, sevdiği söylenebilecek yegane benliğidir. Onun sözde özsevgisi, bu bir dizi şey dışındaki her şeye karşı duyarsızlığının bir adından başka bir şey değildir. Onu herhangi bir şeye karşı duyarlı kılmak, ayırt etmesini ve ***überhaupt***'u (hiç'i) sevmesini sağlamak için saf bir öznellik ilkesine, bir ruha ya da salt bir Ego'ya (kesinlikle bir düşünce akışına ihtiyacı vardır) ihtiyacı olabilir - bunun nasıl olabileceğini çok geçmeden göreceğiz, fakat o zaman sevmesinin *koşulu* olacak olan bu salt Ego'nun, düşüncesinin nesnesi olması gerektiğinden daha fazla sevgisinin *nesnesi* olmasına gerek yoktur.

Şayet çıkarları, diğerkâm ve tüm eylemleri intihara meyilli olsaydı, yine de tıpkı şu anda olduğu gibi bir bilinç ilkesine ihtiyaç duyardı. O halde böyle bir ilke, gösterebileceği başka herhangi bir eğilimin ilkesi olamayacağı gibi, onun maddi bencilliğinin de ilkesi olamaz. Maddi özsevgi için çok fazladır. Fakat, benim *sosyal* özsevgim, diğer insanların benimle ilgili şekillendirdikleri imgelere olan ilgim, aynı zamanda düşüncemin dışındaki bir dizi nesneye olan ilgimdir. Diğer insanların zihinlerindeki bu düşünceler benim zihnimin dışındadır ve benim için "dışarı atılabilendir" Gelirler ve giderler, büyürler ve küçülürler ve neticede gururla kabarırım ya da utançla kızarırım, tıpkı maddi bir şeyin peşinde koşarken elde ettiğim başarı ya da başarısızlıkta olduğu gibi. Böylece burada da, tıpkı bir önceki durumda olduğu gibi, salt ilke, bir saygı *nesnesi* olarak meselenin dışında görünür ve yalnızca saygının ve düşüncenin bende herhangi bir şekilde ortak olduğu genel biçim ya da koşul olarak mevcuttur.

Fakat, anında itiraz edilecektir, bu gerçekleri çarpıtılmış bir izahla anlatmaktır. Diğer insanların zihinlerinde bulunan imgelerim, doğrudur, benim dışımdaki şeylerdir, değişimlerini tıpkı diğer dışsal değişimleri algıladığım gibi algılarım. Fakat hissettiğim gurur ve utanç sadece *bu* değişikliklerle ilgili değildir. Zihninizdeki imgemin daha

da kötüye gittiğini algıladığımda, sanki başka bir şey de değişmiş gibi hissediyorum, içimde o imgenin ait olduğu ve az evvel içimde büyük, güçlü ve ihtiraslı hissettiğim ama şimdi zayıf, büzülmüş ve çökmüş olan bir şey. Utanç duyduğum değişiklik bu son değişiklik değil midir? İçimdeki bu şeyin durumu benim egoist kaygımın, kendime verdiğim değerin uygun nesnesi değil midir? Ve neticede bu benim salt Ego'm, diğer insanlardan ayrılan, yalın sayısal ilkem ve benim deneysel parçam olmayan değil midir? Hayır, bu öyle salt bir ilke değildir, bu sadece benim bütünsel deneysel benliğimdir, tarihi Ben'imdir, zihninizdeki değerini yitirmiş imgenin "ait olduğu" nesnel gerçekler bütünüdür. Hangi sıfatla sizden bu küçümseme ifadesi yerine saygılı bir selam iddia ediyor ve talep ediyorum? Bunu yalın bir ben olarak değil, her zaman saygı gören, belli başlı bir aileye ve "zümreye" ait olan, belirli güçlere, mülkiyetlere ve kamusal işlevlere, duyarlılıklara, görevlere ve amaçlara, erdemlere ve haklara sahip olan bir ben olarak iddia ediyorum.

Tüm bunlar sizin kibrinizin yadsıdığı ve çeliştiği şeydir, bu, değişen muamelesinden utanç duyduğum "içimdeki varlıktır", bu, ihtiraslı olan ve şimdi sizin davranışınızın bir sonucu olarak çökmüş olan şeydir ve bu kesinlikle deneysel nesnel bir şeydir. Aslında, utanç duygum esnasında değişime uğradığı ve daha kötüye gittiği hissedilen şey çoğu zaman bundan bile daha somuttur - bu sadece benim maddi kişiliğimdir, sizin davranışınız anında ve benim açımdan hiçbir yansıma olmaksızın, birlikte utancın "ifadesini" oluşturan kas, salgı bezi ve damar değişikliklerini gerçekleştirmektedir. Bu içgüdüsel, tepkisel utanç türündeki beden, ilk ele aldığımız daha yüzeysel vakalarda çıkarcılığın aracı olduğu kadar, kendini hissetmenin de büsbütün aracıdır. Nasıl ki basit bir "pisboğazlılıkta" dolgun bir lokma, refleks mekanizması yoluyla, gördü tanıklarının "açgözlü" bulduğu ve belirli bir tür "özsaygıdan" kaynaklandığını düşündüğü davranışlara yol açmaktaysa, burada da sizin kibriniz, refleks ve ani bir mekanizma yoluyla, izleyenlerin "mahcup" olarak adlandırdıkları ve başka bir tür özsaygıdan kaynaklandığını düşündükleri başka bir tür davranışa yol açmaktadır. Fakat her iki durumda da zihin tarafından *kabul edilen* belli başlı bir benlik olmayabilir ve özsaygı adı yalnızca refleks eylemlerin

kendileri ve bunların tahliyesinin hemen ardından ortaya çıkan duygular olmaksızın dayatılan tanımlayıcı bir başlık olabilir.

Bedensel ve sosyal benliklerden sonra ruhsal benlikler gelir. Ama hangi ruhani benliğimi gerçekten önemsemekteyim? Ruh özümü mü? "aşkın Ego"m ya da Zihnim mi? Ben zamirimi mi? Benim böylesi öznelliğim mi? Kafasal ayarlamalarımın çekirdeği mi? Yoksa daha olağanüstü ve fani güçlerim, sevgilerim ve nefretlerim, isteklerim ve duyarlılıklarım ve bunun gibileri mi? Elbette ikincisi. Fakat bunlar, merkezi ilkeye göre, her ne olursa olsun, dışsal ve nesneldir. Gelirler ve giderler ve o kalır – "mıknatıs böyle sallanır ve kutup böylece durur." Sevilmeleri için gerçekten de orada olmaları gerekebilir, ancak orada olmak sevilmenin kendisiyle aynı değildir. Özetle, *özsevginin birincil, ikincil ya da hiçbir zaman kişinin salt bilinçli kimlik ilkesine duyulan sevgi olduğunu düşünmek için hiçbir neden göremiyoruz.* Bu her zaman, bu ilkeyle karşılaştırıldığında yüzeyseldir, geçicidir, istenildiği zaman alınabilecek ya da bırakılabilecek bir şeye duyulan sevgiyle mükelleftir.

Ve zoolojik psikoloji yine anlayışımızın yardımına koşuyor ve bize bunun böyle olması gerektiğini gösteriyor. Aslında, bir insanın özsevgisi içinde neleri sevdiği sorusuna cevap verirken, dolaylı olarak bir sonraki soru olan onları neden sevdiği sorusunu da yanıtlamış oluruz. Bilinci bilişsel olmaktan öte bir şey olmasaydı, art arda anlayışını meşgul eden nesnelerden bazılarına karşı bir yanlılık hissetmeseydi, varlığını uzun süre sürdüremezdi zira anlaşılamayan bir zorunlulukla, her insan zihninin bu dünyadaki görünümü, ait olduğu bedenin bütünlüğüne, bu bedenin başkalarından gördüğü muameleye ve onu kendi araçları olarak kullanan ve onu ya uzun ömürlülüğe ya da yıkıma götüren ruhsal eğilimlere koşulludur. *Her şeyden evvel kendi bedeni, sonra arkadaşları ve son olarak da ruhsal eğilimleri, her insan zihni için son derece ilginç* NESNELER OLMALIDIR. Her zihin, başlangıçta, var olabilmek için, bedensel olarak çıkarcı içgüdüleri gibi belirli bir asgari bencilliği barındırmalıdır. Bu asgari düzey, ister kendini inkârdan, isterse daha ince bir bencillikten kaynaklansın, tüm diğer bilinçli eylemlerin dayanağı olarak orada bulunmalıdır. Tüm zihinler, en uygun olanın hayatta kalması yoluyla, eğer yönlendirici bir yol yoksa, sahip oldukları saf Ego'ya olan herhangi bir ilgiden tamamen

ayrı olarak, boyunduruk altında oldukları bedenlere yoğun bir ilgi duymaya başlamış olmalıdır.

Ve benzer şekilde, başkalarının zihnindeki kişi imgeleriyle de. Hayatımın geçtiği suretlerdeki onaylama ya da onaylamama bakışlarına karşı duyarlı olmasaydım, şu anda mevcut olamazdım. Başkalarını küçümseyen bakışların beni böyle tuhaf bir şekilde etkilemesine gerek yok. Zihinsel yaşamım doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yalnızca başka bir kişinin refahına bağlı olsaydı, o zaman doğal seçilim hiç kuşkusuz o kişinin sosyal dönüşümlerine karşı şu anda kendiminkine karşı olduğum kadar duyarlı olmamı sağlardı. O zaman egoist olmak yerine diğerkâm oluvermeliyim. Fakat bu durumda, asıl insan hallerinde sadece kısmen gerçekleşmiş olsa da, deneysel olarak sevdiğim benliğim değişmiş olacak, salt Ego'm ya da Zihnim şu anda olduğu gibi kalacaktır. Yine aynı nedenden ötürü, ruhani güçlerim beni diğer insanlarınkinden daha fazla ilgilendiriyor olmalı. Onları yetiştirip çürümelerini engellemeseydim burada olamazdım.

Ve bir zamanlar onları önemsememi sağlayan aynı yasa, hâlâ onları önemsememi sağlıyor.

Dolayısıyla kendi bedenime ve onun ihtiyaçlarına hizmet eden şeyler, içgüdüsel olarak belirlenen egoist çıkarlarımın ilkel nesnesidir. Diğer nesneler, araç olarak ya da alışkanlık haline gelmiş, beraberinde getiriciler olarak bu şeylerden herhangi biriyle ilişkilendirilerek *türetilmiş olarak ilginç hale gelebilir ve böylece egoist duyguların ilkel alanı binlerce şekilde genişleyebilir* ve sınırlarını değiştirebilir.

Bu tür bir çıkar gerçekten de "benim" kelimesinin anlamıdır. Ona sahip olan her şey *yalnızca bu gerçek sebebiyle* benim bir parçamdır. Çocuğum, dostum ölüyor ve onun gittiği yerde benim de bir parçamın olduğunu ve ebediyen de olacağını hissediyorum.

"Zira bu kayıp, hakiki bir ölümdür.

Bu asil adamın aşağıda yatışıdır.

Usulca ama emin şekilde yatmaktayken.

Yıldız yıldız vazgeçmekte aleminden."

Bununla birlikte, bazı özel varlık türlerinin öncelikle bu ilgiye sahip olma eğiliminde olduğu ve doğal beni oluşturduğu gerçeği değişmez. Fakat bütün bu şeyler, düşünen özne için tam anlamıyla birer

nesnedir.[270] Ve bu son gerçek, eski moda sansasyonel psikolojinin, diğerkâm tutkuların ve çıkarların, varlıkların doğasına aykırı olduğu ve eğer herhangi bir yerde var gibi görünürlerse, bunun ikincil sonuçlar olması gerektiği, temelde bencillik vakalarına dönüşebileceği ve deneyim tarafından ikiyüzlü bir kılık değiştirmenin öğretildiği şeklindeki görüşünü bir çırpıda yerle bir etmektedir. Eğer zoolojik ve evrimsel bakış açısı doğruysa, herhangi bir nesnenin, benin çıkarlarıyla bağlantılı olsun ya da olmasın, ilkel ve içgüdüsel olarak diğerleri kadar tutku ve ilgi uyandırmaması için hiçbir sebep yoktur. Tutku olgusu, üzerine tahliye edildiği hedef ne olursa olsun, köken ve öz olarak aynıdır ve hedefin gerçekte ne olduğu yalnızca bir olgu meselesidir. Kendi bedenime gösterdiğim özen tarafından olduğu kadar komşumun bedenine gösterdiğim özen tarafından da muhtemelen etkilenebilirim, hatta ilkel bir şekilde etkilenebilirim. Bu tür aşırı diğerkâm çıkarların tek kontrolü, bireye ya da sınıfına çok zararlı olanları ayıklayacak olan doğal seçilimdir.

Bununla birlikte, bu türden pek çok ilgi seçilmeden kalır - örneğin, insanoğlunda faydacı ihtiyacının gerektirdiğinden daha güçlü görünmekte olan karşı cinse olan ilgi ve bunların yanında, alkolik sarhoşluk ya da müzikal seslere olan ilgi gibi, görebildiğimiz kadarıyla hiçbir faydası olmayan ilgiler kalır. Sempatik içgüdüler ve egoist olanlar böylece eşgüdümselidir. Söyleyebildiğimiz kadarıyla bunlar aynı psikolojik düzeyde peydah olmaktadır. Aralarındaki tek fark, egoist olarak adlandırılan içgüdülerin çok daha büyük bir kitle oluşturmasıdır.

"Salt Ego"nun *başlı başına* bir saygı nesnesi olup olamayacağı meselesini tartıştığını bildiğim tek yazar, son derece sağlam ve yoğun olan *Psychologische Analysen* adlı eserinde Herr Horwicz'dir. O da bütün öz saygının belli başlı nesnel şeylere duyulan saygı olduğunu söylemektedir. Türünün tek örneği olan itirazı o kadar iyi bertaraf ediyor ki, kendi sözlerinin bir bölümünü alıntılayarak bitirmeye mecburum:

Öncelikle, itiraz, "İnsanın kendi çocuklarının her zaman en hoş ve en akıllı, kendi mahzenindeki şarabın en iyi -en azından fiyatına göre-, kendi evinin ve atlarının en iyi olduğu şüphesiz kabul edilen bir gerçektir. Sahtekârlıkla yaptığımız kendi küçük iyilikseverliğimizi

270 Lotze, Med. Psych. 498-501; Microcosmus, bk. II. Bölüm. V madde 3, 4.

nasıl da hayranlıkla izliyoruz! Kendi zaaflarımızı ve kabahatlerimizi fark ettiğimizde, "hafifletici nedenler" gerekçesiyle kendimizi onlardan muaf tutmaya ne kadar da hazırız! Kendi şakalarımız, bizimkilerin aksine on ya da on iki kez tekrarlanmaya katlanamayacak olan başkalarınınkilerden ne kadar daha komiktir! Kendi konuşmalarımız ne kadar etkili, çarpıcı ve güçlü! Kendi konuşmamız ne kadar da yerinde! Kısacası, bizimle ilgili her şey diğer herkeste olduğundan ne kadar da daha zekice, duygu yüklü, daha iyidir. Sanatçıların ve yazarların kendini beğenmişliklerinin ve kibirlerinin üzücü bölümü buraya aittir.

"Kendimize ait olan her şey için hissettiğimiz bu bariz tercihin baskınlığı hakikaten de çarpıcıdır. Sanki sevgili Ego'muz bir şeyin bizi hoşnut etmesi için önce ona rengini ve tadını vermeli gibi görünmüyor mu? Kendi aralarında bu kadar tutarlı olan tüm bu olgular için en basit açıklama, *düşünce* hayatımızın kökenini ve merkezini oluşturan Ego'nun, benliğin, aynı zamanda duygu hayatımızın asıl ve merkezi nesnesi ve hem her türlü özel fikirlerin hem de ortaya çıkan her türlü özel duyguların temeli olduğunu varsaymak değil midir?"

Herr Horwicz, daha önce fark ettiğimiz, başkalarında bizi tiksindiren çeşitli şeylerin kendimizde bizi hiç tiksindirmediğine atıfta bulunmaya devam etmektedir.

"Çoğumuz için bir başkasının bedensel sıcaklığı bile, örneğin bir başkasının oturduğu sandalyenin sıcaklığı, hoş olmayan bir şekilde hissedilirken, kendimizin oturduğu sandalyenin sıcaklığında hoş olmayan bir şey yoktur."

Bazı başka görüşlerin ardından, bu gerçeklere ve gerekçelere şu şekilde yanıt verir:

"Kendi sahip olduklarımızın çoğu durumda bizi daha çok memnun ettiğini [bizim oldukları için değil], sadece onları daha iyi tanıdığımız, daha yakından 'fark ettiğimiz', daha derinden hissettiğimiz için güvenle söyleyebiliriz. Başkalarının iyilikleri bize genel hatlar ve aşırı zarar halinde görünürken, bizim olanı tüm ayrıntıları ve nüanslarıyla takdir etmeyi öğreniriz. İşte bazı örnekler: Kişinin kendi çaldığı bir müzik parçası, bir başkası tarafından çalındığında olduğundan daha iyi duyulur ve anlaşılır. Tüm detayları daha iyi anlıyor, müzikal düşünceye daha derinlemesine dalmaktayız. Bu arada diğer kişinin daha

iyi bir sanatçı olduğunu gayet iyi algılayabilir ve yine de - melodi ve armoniyi hassas noktamıza çok daha yakın hale getirdiği için zaman zaman kendi çalışımızdan daha fazla keyif alabiliriz. Bu vaka neredeyse diğer özsevgi vakaları için tipik olarak kabul edilebilmektedir. Yakından incelediğimizde, neredeyse her zaman, bize ait olan şeylerle ilgili duygularımızın büyük bir kısmının, kendimize ait şeylere *daha yakın yaşadığımız* ve bu nedenle onları daha etraflıca ve derin bir şekilde hissettiğimiz gerçeğinden kaynaklandığını görürüz. Bir arkadaşım evlenmek üzereyken, yeni ev düzenlemelerinin ayrıntılarını tekrar tekrar ve en ince ayrıntısına kadar tartışması beni sıkıyordu. Bu kadar entelektüel bir adamın bir doğanın bu kadar yüzeysel varlıklarıyla bu kadar derinden ilgilenmesine hayret ettim. Fakat birkaç yıl sonra ben de aynı duruma gelince, bu konular benim için bambaşka bir ilgi alanı oluverdi ve bu konular üzerinde durmadan konuşma sıram geldi... Bunun nedeni basitçe şuydu: İlk durumda bu şeylerden ve bunların içsel konforu açısından öneminden hiçbir şey *anlamıyordum*, ikinci durumda ise bunlar karşı konulmaz bir zorunlulukla kafama dank etti ve hayal gücümü canlı bir şekilde ele geçirdi. Kendisi de bir unvan elde edinceye kadar övgü ve unvanlarla alay eden birçok kişi de böyledir.

Ve bu aynı zamanda, kişinin kendi portresinin ya da aynadaki yansımasının, mutlak bir "c'est moi"den dolayı değil..., tıpkı kendi çaldığımız müzikte olduğu gibi, düşünmek için çok ilginç bir şey olmasının da nedenidir. Gözlerimize çarpan şey, en iyi bildiğimiz, en derinden anladığımız şeydir zira biz kendimiz bunu hissettik ve yaşadık. Bu işleri neyin hallettiğini, bu gölgeleri neyin derinleştirdiğini, bu saçları neyin beyazlattığını biliyoruz, başka yüzler daha yakışıklı olabilir ama hiçbiri bizimle bu kadar konuşamaz ve ilgimizi çekemez." [271]

Dahası, bu yazar, uyandırdıkları anılar ve uyandırdıkları pratik umutlar ve beklentiler nedeniyle kendi şeylerimizin bizim için başkalarınınkinden daha dolu olduğunu göstermeye devam ediyor. Bize ait olmalarından kaynaklanan herhangi bir değerden ayrı olarak, yalnızca bu bile onları vurgulayacaktır. O halde, onunla birlikte, *orijinal bir merkezi benlik duygusunun, kendimizi önemseyen duygularımızın*

271 Psychologische Analyzen auf Physiologischer Grundlage. Theil II. IIte Hälfte, § 11. Bu bölümün tamamı okunmalıdır.

tutkulu sıcaklığını asla izah edemeyeceği sonucuna varabiliriz, bu duygular, tam tersine, daha az soyut ve içerikten yoksun özel şeylere doğrudan yöneltilmelidir. Bu şeylere "benlik" adı verilebilir ya da onlara karşı davranışlarımıza "bencillik" adı verilebilir, ama ne benlikte ne de bencillikte salt Düşünen "unvan rolü" oynamaz.

Özsaygımızla bağlantılı yalnızca bir noktadan daha söz etmek gerekir. Şimdiye kadar bundan aktif içgüdü ya da duygu olarak bahsettik. Geriye hissiz bir *düşünsel öz saygı* olarak konuşmak kalıyor. Kendi Ben'imizi övgü ve suçlama terazisinde diğer insanları değerlendirdiğimiz kadar kolay değerlendirebiliriz- her ne kadar adil olmakta zorlansak da. *Adil* insan kendini tarafsız bir şekilde tartabilen insandır. Tarafsız bir değerlendirme, Herr Horwicz'in de belirttiği gibi, kendi mal varlığımız ve performanslarımız kadar yakından tanıdığımız şeylerin hayal gücümüze hitap ettiği canlılıktan nadir bir soyutlama yetisi ve başkalarının işlerini canlı bir şekilde temsil etme konusunda aynı derecede nadir bir güç gerektirir. Fakat, bu nadir güçler bahşedildiğinde, bir insanın kendisi hakkında da başkaları hakkında olduğu kadar objektif ve iyi bir yargıda bulunmaması için hiçbir sebep bulunmamaktadır. Kendisi hakkında nasıl hissederse *hissetsin*, gereğinden fazla sevinmiş ya da gereğinden fazla üzülmüş olsun, yine de kendi değerini diğer insanlara uyguladığı fiziki standartla ölçerek gerçekten *bilebilir* ve tamamen kaçamadığı duygunun adaletsizliğine karşı koyabilir. Bu kendini ölçme sürecinin, şimdiye kadar ele aldığımız içgüdüsel özsaygı ile hiçbir ilgisi yoktur.

Düşünsel karşılaştırmanın sadece bir uygulaması olarak, bizi burada daha fazla oyalamasına gerek yok. Bununla birlikte, saf Ego'nun nasıl yalnızca tahminin yapıldığı bir araç olarak göründüğüne, tahmin edilen nesnelerin hepsinin deneysel türden[272] olgular, kişinin bedeni,

272 Profesör Bain, 'Benlik Duyguları' üzerine yazdığı bölümde, benlik duygularımızın büyük bir kısmının ilkel doğasına haksızlığa uğratmakta ve bu duyguları, kesinlikle ***çoğu*** öyle olmayan bu aklı başında düşünsel tarzdaki aksettirici öz saygıya indirgiyor gibi görünmektedir. Dikkatin, bir Kişilik olarak benliğe yöneldiğinde, "diğer kişileri düşünmemizi uygun bir şekilde beraberinde getiren türden bir uygulamayı kendimize yöneltmiş olduğumuzu söylemektedir. Bunların bizimle ilgili eylemlerini ve davranışlarını incelemeye, ikisini mukayese ederek bir insana diğerinden daha fazla değer vermeye, sıkıntıda olan birine *acımaya*, belli başlı bir kişiye karşı *hoşnutluk* duymaya, Bir adamı, kazandığını görmenin bizi memnun ettiği bir şans için *tebrik etmeye*, dostlarımızdan herhangi birisi tarafından sergilenen yüceliğe veya fazilete *hayranlık duymaya* alışkınızdır. Tüm bu uygulamalar Sevgi ve

kişinin itibarı, kişinin ünü, kişinin düşünsel yeteneği, kişinin iyiliği ya da durum ne olursa olsun, lütfen tekrar dikkat edin.

Kızgınlık gibi özünde sosyaldir, soyutlanmış bir birey bunlara asla nail olamazdı ve bunları uygulayamazdı. O zaman hangi yolla, hangi kurmacayla[!]onları kendimize çevirip karşı kullanabiliriz? Ya da nasıl oluyor da kendimizi karşı tarafın yerine koyarak herhangi bir tatmin elde edebiliyoruz? Aksettirilen eylemin belki de en basit biçimi, hemcinslerimizin yöntem ve davranışlarının gözlemlenmesine dayanan ve buna dayanan Öz değer ve Özsaygı tarafından ifade edilen biçimdir. Kısa süre içinde çevremizdeki bireyler arasında kıyaslamalar yaparız, birinin diğerinden daha güçlü olduğunu ve daha fazla iş yaptığını ve bunun sonucunda belki de daha fazla ücret aldığını görürüz. Birinin diğerinden belki daha fazla nezaket gösterdiğini ve bunun sonucunda daha fazla sevgi gördüğünü görürüz. Bazı kişilerin parmak ısırtan başarılarla diğerlerini geride bıraktığını ve kalabalığın bakışlarını ve hayranlığını üzerlerine çektiğini görürüz. Bu şekilde konumlandırılmış kişilere karşı bir dizi değişmeyen çağrışım ediniriz; üsttekiler için faydalı, alttakiler için sakıncalıdır. Güçlü ve çalışkan insana daha büyük bir ödül biçeriz ve onun yerinde olmanın diğerlerinin payına düşenden daha mutlu bir kader olacağını hissederiz. Varlığımızın temel güdülerinden biri olarak iyi şeylere sahip olmayı arzuladığımızdan ve bunların bir insanın üstün çabalarıyla elde edildiğini gözlemlediğimizden, böyle bir çabaya saygı duyar ve bunun bizim olmasını dileriz. İyi şeylerden payımıza düşeni almak için bizim de çaba sarf ettiğimizi biliyoruz; ve başkalarına tanıklık ederken kendimizi hatırlamaya ve kendimizle kıyaslamalar yapmaya meyilliyizdir, bu kıyaslamaların önemler, elzem neticelerden kaynaklanmaktadır. Böylelikle bir kez diğer insanlara az ya da çok emek sarf eden ve buna layık verimler elde eden kişiler olarak bakmayı öğrendikten sonra, dahası, her bakımdan yakınlarımız gibi olduktan sonra, - kendimizi iş yapan ve ödülünü alan biri olarak düşünmenin ne güç ne de anlamsız bir uygulama olduğunu saptarız. Bir insan ile diğeri arasında hangisinin daha değerli olduğuna karar verdiğimiz gibi, ... kendimiz ve diğer tüm insanlar arasında da karar veririz; ancak bu kararda kendi arzularımızın önyargısı altında kalırız. "Birkaç sayfa ileride şunu okuyoruz: "Kendini beğenme, Öz takdir terimleriyle, kendi erdemlerimiz ve sahip olduklarımız üzerinde durmaktan duyulan olumlu bir zevk kastedilmektedir. Diğer tarzlarda olduğu gibi burada da başlangıç noktası, az ya da çok düşkünlük ya da sevginin eşlik ettiği, başka bir kişideki mükemmellik ya da hoşa giden niteliklerin düşüncesidir." Profesör Bain tarafından burada kendine acıma, "hayali ve gerçek dışı diyebileceğimiz bir şekilde, daha yakın bir nesneden kendimize yöneltilmiş bir duygu" olarak değerlendirilmektedir. Yine de, kendimizi bir başkasının ışığında görebildiğimiz için, bizim durumumuzdaki başkaları tarafından harekete geçirilen acıma duygusunu ona karşı hissedebiliriz." Profesör Bain'in bu açıklaması, çeşitli duyguları sonuçların hızlı hesaplanması ve duygunun bir nesneden diğerine aktarılması olarak açıklayan ve ilkiyle yakınlık ya da benzerlikle ilişkilendiren eski moda tarzın iyi bir örneği olarak incelenecektir. Profesör Bain'in ilk yazısından bu yana ortaya çıkan zoolojik evrimcilik, tam tersine, birçok duygunun ilkel olarak özel nesneler tarafından uyandırılması gerektiğini görmemizi sağlamıştır. Hiçbiri, yaşamın temel işlevlerinde kendi başarı ve başarısızlıklarımıza eşlik eden kendini övme ve aşağılamadan daha ***ilkel olarak*** sıralanmaya layık değildir. Bu duygular için sahiplenilmiş bir düşünceye ihtiyacımız yok. Profesör Bain'in açıklaması, aksettirici eleştirinin toplam kütleye ekleyebileceği ya da ondan çıkarabileceği öz hissimizin ancak küçük bir kısmına uygulanmıştır. Lotze, Microcosmus, kitap V. bölüm, evrensel yargılar tarafından öz saygımızın değiştirilmesi üzerine bazı sayfaları barındırmaktadır. V. Madde. 5

Benlik'in deneysel yaşamı aşağıdaki gibi ayrılmaktadır:

	Maddi	Sosyal	Manevi
Çıkarcılık	Bedensel İstekler ve İçgüdüler, Süslenme Aşkı, Hovardalık Açgözlülük, Yapıcılık	Memnun etme, fark edilme, beğenilme vb.arzusu, Sosyallik, Rekabet, Kıskançlık	Düşünsel, Ahlaki ve Dini Tutku, Vicdanlı olma
Öz Saygı	Yuva sevgisi, vb. Kişisel Kibir, Alçakgönüllülük vb. Zenginlik Gururu, Yoksulluk Korkusu	Aşk, Şeref Peşinde Koşma, Hırs, vb. Sosyal ve Ailevi Gurur Aşırı gurur, züppelik Alçakgönüllülük, Utanç, vb.	Ahlaki veya Zihinsel Duygu Üstünlük, Saflık, vb. Aşağılık veya Suçluluk Duygusu

SALT EGO

Yukarıdaki tabloda şimdiye kadarki bölümün temel sonuçlarını özetledikten sonra, olağanüstü benliğin bileşenleri ve özsaygının doğası hakkında söylenmesi gereken her şeyi söyledim. Sonuç olarak, ilk yorumlamamız boyunca bizi karşılayan, fakat her zaman kaçındığımız ve ertelenmesi gereken bir güçlük olarak saydığımız o salt kişisel kimlik ilkesiyle mücadele etmek üzere güvertelerimiz temizlenmiştir. Hume'un zamanından bu yana, haklı olarak psikolojinin uğraşmak zorunda olduğu en şaşırtıcı muamma olarak görülmüştür ve kişi hangi görüşü benimserse benimsesin, ağır ihtimallere karşı pozisyonunu korumak mecburiyetindedir. Spiritüalistlerle birlikte tözsel bir ruhun ya da aşkın bir birlik ilkesinin var olduğuna dair çekişme yaşanırsa, bunun ne olabileceğine dair olumlu bir açıklama yapılamaz. Ve eğer Humianlarla birlikte böyle bir ilkeyi yadsır ve gelip geçici düşüncelerin akışının her şey olduğunu söylersek, ayrı bir benlik ilkesine olan inancın ayrılmaz bir parçası gibi göründüğü insanlığın tüm sağduyusuyla çatışmış oluruz. Gelecek sayfalarda hangi çözüm benimsenirse benimsensin, muhataplarının çoğunluğunu tatmin etmeyeceğinde peşinen karar kılmaktayız. Konuya yaklaşmanın en iyi yolu, öncelikle şu hususları ele almak olacaktır-

KİŞİSEL KİMLİK DUYGUSU

Geçen bölümde, gerçekten var olduğunu bildiğimiz düşüncelerin başıboş dolaşmadığı, her birinin bir düşünüre ait olduğu ve bir diğerine ait olmadığı mümkün olduğunca radikal bir şekilde ifade edilmişti.

Her düşünce, düşünebileceği çok sayıda başka düşünce arasından kendi Ego'suna ait olanları olmayanlardan ayırt edebilir. İlki, ikincisinin tamamen yoksun olduğu bir sıcaklık ve samimiyeti barındırmaktadır, sadece soğuk ve yabancı bir şekilde düşünülmüşlerdir ve geçmişten bize mesajlarını getiren kan akrabaları olarak tezahür etmezler.

Şimdi bu kişisel benzerlik bilinci ya öznel bir olgu ya da nesnel bir yargı, bir duygu ya da bir gerçek olarak ele alınabilir. Bir düşünce parçasının nasıl olup da diğer parçaların kendisiyle aynı Ego'ya ait olduğu yargısına varabildiğini izah edebiliriz ya da onun yargısını eleştirebilir ve bunun varlıkların doğasıyla ne kadar uyuşabileceğine karar verebiliriz.

Salt öznel bir olgu olarak yargı, kendine özgü hiçbir zorluk ya da gizem sunmaz. Bu, benzerlik yargılarının büyük sınıfına aittir ve birinci şahısta benzerlik yargısında bulunmanın ikinci ya da üçüncü şahısta bulunmaktan daha dikkate değer bir tarafı yoktur. İster "ben aynıyım" diyeyim, ister "kalem aynı, dünkü gibi" diyeyim, düşünsel faaliyetler özünde birbirine benziyor. Bunu düşünmek, tam tersini düşünmek ve "ne ben ne de kalem aynı" demek kadar kolaydır.

Bu tür şeyleri *bir araya getirerek tek bir yargının nesnesi haline getirmek* elbette tüm düşünme biçimleri için gereklidir. Düşünceye zuhur etmekte olan ilişki ne olursa olsun, varlıklar düşüncede birleşmiştir. Onları düşünmek, sadece birbirlerine ait olmadıklarına karar vermekle sonuçlansa bile, onları birlikte *düşünmektir.* Bilgi için (karmaşık bir nesneye sahip olduğunda) gerekli olan bu tür bir *öznel sentez*, şeyler arasında bilinen farklılık veya kopukluk yerine *nesnel sentez* veya birleşim ile karıştırılmamalıdır.[273] Öznel sentez düşüncenin salt varoluşunda yer alır.

273 "Aynı zamanda nur dadurch, dass ich ein Mannigfaltiges gegebener Vorstellungen in einem Bewusstsein verbinden kann, ist es möglich dass ich die Identität des Bewusstseins in diesen Vorstellungen selbst vorstelle, d. h. die analytische Einheit der Apperception ist nur unter der Voraussetzung irgend einer synthetischen möglich." Bu pasajda (Kritik der reinen Vernunft, 2te Aufl. § 16) Kant, burada sırasıyla nesnel ve öznel sentez ile kastetti-

Gerçekten birbirinden kopuk bir dünyanın bile böyle olduğu ancak parçalarının geçici olarak bir bilinç nabzının Nesnesinde birleşmesiyle *bilinebilir.* [274]

O halde kişisel kimlik duygusu, tüm düşünce için gerekli olan bu salt sentetik biçim değildir. Düşünce tarafından algılanan ve düşünülen şeylere yüklenen bir benzerlik duygusudur. Bu şeyler şimdiki benlik ve dünkü benliktir. Düşünce sadece ikisini de düşünmekle kalmaz, aynı olduklarını da düşünür. Eleştirmen olarak bakan ve rol yapan psikolog bu düşüncenin yanlış olduğunu kanıtlayabilir ve gerçek bir özdeşlik olmadığını gösterebilir - dün diye bir şey olmayabilir ya da en azından düne ait bir benlik olmayabilir ya da şayet olsaydı, öngörülen benzerlik elde edilemeyebilir ya da yetersiz temellere dayandırılabilirdi. Her iki durumda da kişisel kimlik bir *gerçek* olarak var olmayacaktır ama yine de bir *his* olarak var olacaktır, düşünce vasıtasıyla bunun bilinci orada olacaktır ve psikolog yine de bunu analiz etmek ve yanıltıcılığının nerede yattığını ortaya koymak zorunda kalacaktır. Şimdi psikolog olalım ve "*Ben dün neysem bugün de oyum*" derken doğru mu yanlış mı olduğunu görelim.

Geçmiş bir zamanı ve bu zamanda yer alan geçmiş düşünceleri ya da benlikleri varsaydığı sürece buna hemen doğru ve anlaşılır diyebiliriz - bunlar kitabın başında varsaydığımız verilerdi. Aynı zamanda doğru ve az önce çeşitli biçimleriyle incelediğimiz şimdiki benliği düşündüğü kadarıyla anlaşılabilirdir. Bizim için yegane mesele, bilincin şimdiki benliğini aklında tuttuğu geçmiş benliklerden biriyle *aynı olarak* adlandırdığında ne kastetmiş olabileceğidir.

Sıcaklık ve samimiyetten sonra bir süre konuştuk. Bu da bizi aranan cevaba götürmektedir. Çünkü eleştirdiğimiz düşünce şimdiki benliği hakkında ne düşünürse düşünsün, bu benlik onun için aşinalık

---

ğimiz şeyi analitik ve sentetik algı adlarıyla adlandırmaktadır. Birilerinin bu ayrımı tespit edecek iyi bir çift terim türetmesi çok arzu edilirdi - metinde kullanılanlar kesinlikle çok kötü, ama Kant'ınkiler bana daha da kötü görünüyor. "Kategorik birlik" ve "aşkın sentez" de iyi Kantçı, ama pek de iyi insani söylemler olmayacaktır.

274 Böylece, bir tür kötü kelime oyunuyla, "yalnızca bağlantılı bir dünya kopuk olarak bilinebilir" diyebiliriz. Kötü kelime oyunu diyorum, çünkü bakış açısı bağlantılılık ve kopukluk arasında gidip geliyor. Bağlantısızlık, bilinen gerçekliklerdendir, bağlantılılık ise onların bilgisinden kaynaklanmaktadır ve gerçeklik ile onun bilgisi, bu sayfalarda sıkı sıkıya bağlı kalınan psikolojik bakış açısına göre, iki farklı olgudur.

arz etmektedir ya da aslında sıcaklık ve samimiyetle hissedilmektedir. Elbette *bedensel* kısmı için durum böyledir, bedenimizin tüm kübik kütlesini her an hissederiz, bu bize durmaksızın kişisel bir varoluş hissi verir. Aynı şekilde, içimizdeki "ruhsal benliğin çekirdeğini" de ya belli belirsiz fizyolojik düzenlemeler şeklinde ya da (evrensel psikolojik inancı benimseyerek) düşüncemizin salt faaliyetinin bu şekilde gerçekleşmesi şeklinde hissederiz.

Daha uzaktaki ruhsal, maddi ve sosyal benliklerimiz, gerçekleştikleri kadarıyla, bir parıltı ve sıcaklıkla birlikte gelirler zira onları düşünmek, kalp atışlarının hızlanması, nefes alıp verişin baskılanması ya da genel bedensel tonda hafif de olsa başka bir değişiklik şeklinde bir dereceye kadar organik duyguyu mutlaka beraberinde getirir. O halde, şimdiki benlikte "sıcaklık", karakteri kendisini iki şeyden birine indirger; düşüncenin kendisini düşünme olarak hissettiğimiz bir şeye ya da bedenin o andaki fiili varoluşuna dair bir hisse - ya da nihayetinde her ikisine birden. Bu iki şeyden birini ya da diğerini aynı anda hissetmeden şimdiki benliğimizin farkına varamayız. Bu iki şeyi beraberinde bilince getiren başka herhangi bir olgu, şimdiki benliğe bağlananlara benzer bir sıcaklık ve samimiyetle düşünülecektir.

Bu koşulu yerine getiren her *farklı* benlik, böylesi bir sıcaklık ve samimiyetle düşünülecektir. Ama hangi mesafeli benlikler, ifade edildiklerinde bu koşulu yerine *getirirler*?

Açıkçası, sadece ve sadece hayattayken bunu yerine getirenler. Üzerlerinde hayvani bir sıcaklıkla hayal edeceğimiz bu kişiler, muhtemelen eylem sırasında edinilen düşüncenin yankısı olan aromaya bağlanmış olabilirler. Ve bunun doğal bir sonucu olarak, onları birbirlerine ve şu anda düşünürken içimizde hissettiğimiz sıcak ve samimi benliğe asimile edeceğiz ve onları bu izi barındırmayan benliklerden bir yığın olarak ayıracağız, tıpkı geniş bir batı kırında kış için serbest bırakılan bir sığır sürüsünden, sahibinin ilkbaharda toplama zamanı geldiğinde, üzerinde kendi özel cinsini bulduğu tüm hayvanları seçip bir araya getirmesi gibi. Bu şekilde birbirinden ayrılan yağının çeşitli öğeleri, her düşünüldüklerinde birbirlerine aitmiş gibi hissedilirler. Vücut ısısı vs. onların sürü izi, bir daha asla kaçamayacakları cinsleridir. Bir çelengin içinden geçen bir iplik gibi hepsinin içinden geçer ve onları bir bütün haline getirir; parçalar başka şekillerde *kendi içlerinde*

ne kadar farklı olurlarsa olsunlar biz onları bir birim olarak ele alırız. Bu karaktere bir de uzak benliklerin düşüncemize saatlerce birbirleriyle süreklilik içindeymiş ve en yakın olanlarının da şimdiki anın Benliğiyle süreklilik içindeymiş ve yavaş yavaş onun içinde eriyormuş gibi görünmesini ekleyin ve daha da kuvvetli bir birleşim bağı elde ederiz.

Yapısındaki değişikliklere rağmen gözümüzün önünde sürekli olarak var olduğunda ya da varlığı ne kadar sekteye uğrarsa uğrasın niteliği değişmeden geri döndüğünde özdeş bir bedensel varlık gördüğümüzü düşündüğümüz gibi, burada da bize benzer bir şekilde zuhur ettiğinde özdeş bir *Benlik* deneyimlediğimizi düşünürüz. Süreklilik, farklılığın, aksi durumda ayırabileceği şeyleri birleştirmemizi sağlar, benzerlik ise süreksizliğin ayrı tutabileceği şeyleri birleştirmemizi sağlar. Ve böylece sonuç olarak, Paul ile aynı yatakta uyanan ve uyumadan önce her ikisinin de aklından geçenleri hatırlayan Peter, "samimi" fikirleri yeniden tanımlar ve kendisine mal eder ve onları Paul'a atfettiği hissiz ve cansız görünen fikirlerle karıştırmayı asla göze almamaktadır. Paul'un yalnızca gördüğü bedenini, hem gördüğü hem de hissettiği kendi bedeniyle karıştırabilir. Her birimiz uyandığımızda "İşte yine aynı eski benlik" deriz, tıpkı "İşte aynı eski yatak, aynı eski oda, aynı eski dünya" dediği gibi.

O halde, kendi kişisel kimlik duygumuz, olgular arasındaki aynılıkla ilgili diğer algılarımızdan herhangi biri gibidir. Bu, ya temel bir açıdan benzerliğe ya da karşılaştırılan olguların zihnin karşısındaki sürekliliğine temellendirilmiş bir sonuçtur.

Ve bu gerekçelerin gerektirdiğinden daha fazlasını haklı çıkardığı düşünülmemeli ya da tüm farklılıkların bastırıldığı bir tür metafizik veya mutlak Birlik olarak ele alınmamalıdır. Karşılaştırılan geçmiş ve şimdiki benlikler aynı oldukları sürece aynıdırlar, daha ötesi değil. Tek tip bir "sıcaklık", bedensel varoluş hissi (ya da aynı derecede tek tip bir salt psişik enerji hissi?) hepsini sarar ve bu onlara *genel* bir birlik sunan ve onları *tür* olarak aynı yapan şeydir. Ancak bu genel birlik, en az birlik kadar gerçek olan genel farklılıklarla birlikte var olur. Ve eğer bir bakış açısına göre tek bir benlik iseler, diğerlerine göre gerçekten de bir değil birçok benliktirler. Ve benzer şekilde süreklilik özelliği de, benliğe kendi türünde bir birlik sağlamaktadır- salt bağlılık ya da kırılmamışlık, tamamen kati olgusal bir şey - ama zerre kadar fazlasını

vermez. Ve benliklerin akışındaki bu değişmezlik, tıpkı "çözüme kavuşan görüşler" şölenindeki değişmezlik gibi, katiyen daha öte bir birlik anlamına gelmez ya da başka açılardan herhangi bir çoğulluk miktarıyla çelişmez. Ve buna bağlı olarak, benzerlik ve sürekliliğin artık hissedilmediği yerde, kişisel kimlik duygusunun da kaybolduğunu görürüz. Ebeveynlerimizden bebeklik yıllarımızla ilgili çeşitli anekdotlar duyarız, ancak bunların üzerine kendi anılarımız gibi yatmayız.

Bu görgü ihlalleri yüz kızartmaz, bu şaşaalı sözler kendini beğenmişlik yaratmaz. Bu çocuk, şu anki benliğimizin duygu olarak bugün bir yabancının yaşayan çocuğuyla olduğundan daha fazla özdeşleşmediği yabancı bir yaratıktır. Kısmen büyük zaman aralıkları tüm bu ilk yılları böldüğü için ve kısmen de hikâyelerle birlikte çocuğun nasıl hissettiğine dair hiçbir işaret ortaya çıkmadığından - sürekli anılarla onlara doğru yükselemeyiz.

Ne söylediğini ve ne yaptığını biliyoruz; ama onun küçük bedeninin, duygularının, psişik çabalarının ona hissettirdiği hiçbir duygu, duyduğumuz anlatıya bir sıcaklık ve samimiyet unsuru katmak için ortaya çıkmamaktadır ve mevcut benliğimizle olan birliğin temel bağı böylece ortadan kalkmaktadır. Belirsiz bir şekilde hatırladığımız belli başlı deneyimlerimiz için de aynı şey geçerlidir. Onları sahiplenmeli miyiz yoksa hayal ürünü ya da okunmuş veya duyulmuş ama yaşanmamış varlıklar olarak reddetmeli miyiz, güç bela bilmekteyiz. Vücut ısıları uçup gitmiştir, onları beraberinde getiren duygular anımsamada o kadar eksik ya da şu anda sahip olduklarımızdan o kadar farklıdır ki, hiçbir özdeşlik yargısı kesin olarak ortaya konamamaktadır.

Diğer tüm açılardan büyük ölçüde farklı olan şeylerle birlikte deneyimlenen duyguların (özellikle bedensel duyguların) *sürekliliğinin parçaları arasındaki benzerlik, böylece hissettiğimiz gerçek ve kanıtlanabilir "kişisel kimliği" oluşturmaktadır.* Geçen bölümde tasvir ettiğimiz öznel bilincin "akışında" bundan başka bir kimlik bulunmamaktadır. Parçaları farklılık arz etmektedir, fakat tüm farklılıklarının altında bu iki yolla birleştirilmişlerdir ve şayet birleştirilme yollarından biri ortadan kalkarsa, birlik duygusu da ortadan kalkar. Bir insan güzel bir günde uyandığında geçmiş deneyimlerinin hiçbirini hatırlayamazsa, böylece yaşam öyküsünü yeniden öğrenmek zorunda kalırsa ya da sadece bir zamanlar olduğundan emin olduğu şeyleri hissiz ve soyut bir

şekilde anımsarsa ya da bu hafıza kaybı olmaksızın, bedensel ve ruhsal alışkanlıklarının tümü gece boyunca değişim gösterirse, her organ farklı bir hava verirse ve düşünce eylemi kendisinin farklı bir şekilde farkına varırsa, değişmiş bir insan olduğunu *hisseder* ve *söyler*. Önceki beni inkâr etmektedir, kendine yeni bir isim vermektedir, şimdiki hayatını eski zamandan hiçbir şeyle özdeşleştirmemektedir. Bu tür vakalar zihinsel patolojide nadir değildir fakat hâlâ yapmamız gereken bazı muhakemeler bulunduğu için, bölümün sonuna kadar bunları somut olarak açıklamasak daha iyi olur.

Kişisel kimliğe ilişkin bu açıklama, eğitimli okuyucu tarafından deneysel ekolün ileri sürdüğü sıradan doktrin olarak kabul edilecektir.

İngiltere ve Fransa'daki çağrışımcılar, Almanya'daki Herbartçılar, hepsi de Benliği, her bir parçası kendi varlığı açısından ayrı bir olgu olan bir bütün olarak tasvir etmektedirler. Şimdiye dek her şey yolunda, öyleyse, daha ötedeki şeyler ne kadar doğru olursa olsun, bu kadarı doğrudur ve Hume, Herbart ve onların varislerinin, kişisel özdeşliğin anlamının bu kadar büyük bir kısmını bulutların arasından çıkarıp Benliği deneysel ve kanıtlanabilir bir şey haline getirmiş olmaları, onların ölümsüz şanıdır.

Ancak bu yazarlar konuyu burada noktalar şekilde ve geçip giden varlıkların bu sonucunun, her şey olduğunu söyleyerek, Bilincin Birliğinin daha ince bazı yönlerini göz ardı ettiler.

Yakın zamanda yaptığımız sığır sürüsü benzetmesi bize yardımcı olacaktır. Hayvanların tek bir sürüde bir araya getirildiği anımsanacaktır, çünkü sahipleri her birinin üzerinde kendi cinsini saptamıştır. "Sahip" burada, başından beri kimlik yargısının aracı olarak temsil ettiğimiz bilincin "bölümünü" ya da düşüncenin nabzını simgeledi ve "damga", yargının verildiği sıcaklık ve süreklilik durumlarını sembolize etmektedir. Tıpkı bir sürü cinsinin bulunması gibi, bir *öz* cins de bulunmaktadır. Şu ana kadar olan her cins, belirli şeylerin birbirine ait olduğunu bilmemizin işareti ya da nedenidir. Fakat şayet cins, aidiyetin *ratio cognoscendi*'si (bilmek için sebep) ise, sürü söz konusu olduğunda aidiyet de cinsin *ratio existendi*'sidir (varoluş nedeni). Sürünün sahibine ait olmayan hiçbir hayvan bu şekilde damgalanmazdı. Damgalandıkları için onun değildirler, onun oldukları

için damgalanmışlardır. Öyle görünüyor ki, çeşitli benliklerin birbirine aidiyetini, düşüncenin daha sonraki bir nabzında yalnızca *temsil edilen* bir birbirine karşı olan aidiyet şeklindeki tasvirimiz, meselenin temelini sarsmış ve sürüde bulunan tüm özelliklerin en karakteristik olanını - sağduyunun kişisel kimlik olgusunda da bulduğu ve ihmalimiz için bizi sıkı bir hesaba çekeceği bir özelliği - atlamıştı. Çünkü sağduyu, tüm benliklerin birliğinin, olgudan sonra tespit edilen salt bir benzerlik ya da süreklilik tezahürü olmadığında ısrar etmektedir. Bunun, gerçek bir Sahibine, bir tür salt ruhani varlığa gerçek bir aidiyet aktaracağından emindir. Bu varlıkla olan ilişki, benliğin bileşenlerinin düşünce için olduğu gibi bir arada kalmasını sağlayan şeydir. Her ne kadar aynı cinsi barındırıyor olsalar da bu hayvanlar birbirlerine bağlı kalmamaktadırlar. Her biri tesadüfen bulduğu eşlerle birlikte dolaşmaktadır.

Sürünün birliği sadece potansiyeldir, merkezi idealdir, tıpkı fizikteki "ağırlık merkezi" gibi, çoban ya da sahibi gelene dek. Hayvanların sürüklendiği ve tutulduğu gerçek bir birikim merkezi sağlar. Hayvanlar ona teker teker yapışarak birbirlerine bağlı kalırlar. Sağduyu, benlikler söz konusu olduğunda gerçek bir mal sahibinin olması gerektiğinde ısrar eder, aksi takdirde onların gerçek birikimlerinin "kişisel bir bilinç" haline gelmeleri asla gerçekleşmezdi.

Kişisel bilincin alışılagelmiş deneyci açıklaması için bu güç bir sitemdir, çünkü "bugüne kadar" birbirini takip eden tüm bireysel düşünceler ve duygular sıradan Çağrışımcılık tarafından anlaşılmaz bir şekilde "bütünleşmektedir" ya da onlar yüzünden bir araya gelmektedir ve böylece bir akıntıya karışır şekilde temsil edilir. 6. Bölüm'de bir *araç* olmaksızın kaynaşan şeyler fikrine atfedildiğini gördüğümüz tüm anlaşılmazlıklar, kişisel kimliğin deneyci tasviri içine almaktadır.

Ama bizim düşüncemize göre aracı iyice saptanmıştır, çoban oradadır, toplanan şeylerin arasında olmayan ama hepsinden üstün bir şey şeklindedir, yani gerçek, mevcut izleyen, anımsayan, "yargılayan düşünce" ya da akışın tanımlayıcı "kesiti". İncelediği geçmiş olguların bir kısmını "sahiplenen", geri kalanını ise reddeden ve böylece gerçekleşmiş ve sabitlenmiş, yalnızca olasılığın mavi gökyüzünde süzülmeyen bir birlik oluşturan şey budur. Ve bu tür düşünce titreşimlerinin gerçekliği, bilme işlevleriyle birlikte, çıkarım yapmaya veya açıklamaya

çalışmadığımız, fakat bunları psikoloğun var olduğunu kabul etmesi gereken nihai türden bir gerçek olarak varsaydığımız hatırlanacaktır.

Fakat bu varsayım çok şey kazandırsa da, yine de sağduyunun gerektirdiği her şeyi kazandırmaz. Düşüncenin - bir süre için büyük T ile şimdiki zihinsel durum olarak adlandırmaya devam edeceğim - bireysel geçmiş olguları, birbirleriyle ve kendisiyle bağladığı birlik, Düşünce orada olana kadar mevcut değildir. Sanki yabani sığırlar yeni yerleşimciler tarafından kementle yakalanıp ilk kez sahiplenilmiş gibidir. Fakat sağduyu açısından meselenin özü, geçmişteki düşüncelerin hiçbir zaman yabani sığır olmadığı, her zaman sahipli olduklarıdır. Düşünce onları ele geçirmez, ama var olur olmaz onları zaten kendisine ait bulur. Düşünce önceki sahibiyle *temel* bir özdeşliğe sahip olmadıkça - bizim izahımızda olduğu gibi salt bir devamlılık ya da benzerlik değil, *gerçek bir birlik* olmadıkça - bu nasıl mümkün olabilir?

Aslında sağduyu bizi, şimdilik Arch-Ego olarak adlandırabileceğimiz, tüm düşünce akışına ve onun içinde temsil edilebilecek tüm benliklere, onların birliğinde ima edilen her zaman aynı ve değişmez ilke olarak hükmeden şeyi kabul etmeye itecektir. Metafiziğin "Ruh'u ve Kant Felsefesinin "Aşkın Ego"su, birazdan göreceğimiz gibi, sağduyunun bu zorunlu talebini karşılamaya yönelik girişimlerden başka bir şey değildir. Fakat, en azından bir süreliğine, bu tür hipotezler olmaksızın, sağduyunun ileri sürdüğü, asla kaybolmayan mülkiyet tezahürünü ifade edebiliriz.

Zira şayet Düşünce, mevcut yargılayıcı Düşünce, geçmiş benliğin eski sahibiyle herhangi bir şekilde özsel ya da aşkın olarak özdeş olmak yerine, sadece onun "unvanını" miras alsaydı ve böylece şimdi onun yasal temsilcisi olarak dursaydı nasıl olurdu? O zaman, eğer doğumu tam olarak başka bir sahibin ölümüyle denk düşseydi, geçmiş benliği *bulur* bulmaz zaten kendisine ait olduğunu görecek ve böylece geçmiş benlik asla vahşi olmayacak, fakat asla sona ermeyen bir unvanla her zaman kendisine ait olacaktı. Miras yoluyla hakiki bir mülkiyetin aktarılmasıyla aynı sığıra hızla sahip olan uzun bir çoban kuyruğu tahayyül edebiliriz. Kolektif bir benliğin "unvanı" bir Düşünceden diğerine benzer bir şekilde aktarılamaz mı?

Böyle bir aktarımın gerçekten gerçekleştiği bilincin aşikâr bir gerçeğidir. Bilişsel bilincin her bir nabzı, her bir Düşünce yok olur ve yerini bir başkasına bırakır. Diğeri, bildiği şeyler arasında kendi selefini de bilir ve onu tasvir ettiğimiz şekilde "sıcak" bularak selamlar ve şöyle der: "Sen *benimsin* ve benimle aynı benliğin bir parçasısın." Her bir sonraki Düşünce, kendinden önceki Düşünceleri bilerek ve onları da içererek, içerdikleri ve sahip oldukları her şeyin nihai yuvasıdır- ve onları sahiplenen nihai sahibidir. Her Düşünce böylece bir sahip olarak doğar ve sahip olarak ölür, Özü olarak idrak ettiği şeyi daha sonraki sahibine aktarır. Kant'ın dediği gibi, sanki elastik toplar sadece harekete değil, aynı zamanda hareketin bilgisine de sahipmiş ve ilk top hem hareketini hem de bilincini bir ikinciye aktarıyormuş, o da her ikisini de bilincine alıp bir üçüncüye aktarıyormuş gibi, ta ki son top diğer topların tuttuğu her şeyi tutup kendisininmiş gibi fark edene dek. Yeni oluşmakta olan düşüncenin, sona ermekte olan düşünceyi derhal ele geçirme ve onu "benimseme" hüneri, benliğin daha uzak bileşenlerinin çoğunun sahiplenilmesinin temelidir.

Son benliğe sahip olan, sondan önceki benliğe de sahip olur zira sahip olana sahip olan, sahip olunana da sahip olur.

Kişisel kimlikte bu taslağın içermediği *kanıtlanabilir* herhangi bir özellik keşfetmek olanaksızdır, aşkın, olgusal olmayan herhangi bir Arch-Ego türünün, şayet var olsaydı, meseleleri başka bir sonuca nasıl biçimlendireceğini veya zaman içinde başka bir verim tarafından nasıl bilineceğini hayal etmek olanaksızdır, her bir "bölümü" daha önce geçmiş olanları bilmesi, kendine sarılması ve benimsemesi gereken - böylece tüm geçmiş akışın *temsilcisi* olarak duran ve bu ruhsal akışın herhangi bir bölümü tarafından zaten benimsenmiş olan nesneleri benzer şekilde benimsemesi gereken bir bilinç akışının bu üretiminden başka bir şey değildir. Böyle bir temsilci olarak duruş ve böyle bir benimseme, tamamen salt olgusal ilişkilerdir. Başka bir Düşünceyi ve o Ötekinin Nesnesini bildiği halde, Ötekini ve Ötekinin kendine mal ettiği Nesneyi kendine mal eden Düşünce, yine de o Ötekinden tamamen farklı bir olgudur, ona güç bela benzemektedir, mekânda ve zamanda ondan çok uzakta olabilir.

Muğlak olan tek nokta, *mal etme eyleminin* kendisidir. Zaten benliğin bileşenlerini ve aralarındaki rekabeti sıralarken, mal etmek

kelimesini kullanmak zorundaydım. Ve kıvrak zekâlı okuyucu muhtemelen o sırada, bir bileşenin nasıl bırakıldığını ve reddedildiğini ve diğerinin nasıl sıkı sıkıya tutulduğunu ve benimsendiğini duyduğunda, bileşenler başka bir şeyin elindeki nesneler olmadıkça bu ifadenin anlamsız olduğunu fark etmiştir. Bir şey kendini mal edemez, o kendini ve yine de kendini reddedemez. Sahiplenmenin ve reddetmenin bir aracısı olmalıdır fakat bu aracıyı zaten isimlendirmiştik. Çeşitli "bileşenlerin" bilindiği Düşünce'dir. Düşünce, bilişin olduğu kadar seçimin de bir aracıdır ve yaptığı seçimler arasında "kendine ait" olanın bu şekilde sahiplenilmesi ya da reddedilmesi de bulunmaktadır. Fakat Düşünce asla kendi elinde bir nesne değildir, asla kendini sahiplenmez ya da reddetmez. Kendine mal eder, birikimin asıl odağıdır, geçmiş benlikler zincirinin sarktığı kancadır, yalnızca gerçek olarak geçen Mevcut duruma sağlam bir şekilde yerleştirilir ve böylece zinciri tamamen ideal bir şey olmaktan korur. Bir süre sonra kancanın kendisi taşıdığı her şeyle birlikte geçmişe düşecek ve ardından bir nesne olarak muamele görecek ve yeni olan mevcut durumda yaşayan bir kanca olarak hizmet edecek yeni bir Düşünce tarafından sahiplenilecektir. Bay Hodgson'ın dediği gibi, bilincin mevcut anı tüm serinin en karanlık anıdır.

Kendi hali hazırdaki varlığını hissedebilir - bunun mümkün olduğunu baştan beri kabul ettik, gerçeği doğrudan iç gözlemle tespit etmek ne kadar güç olsa da - ama ölüp gidene dek onun *hakkında* hiçbir şey bilinemez. Bu yüzden sahiplenmeleri kendisine değil, mevcut *Nesnesinin* en yakından hissedilen kısmına, *bedene* ve düşünme eylemine eşlik eden kafadaki *merkezi ayarlamalara* yöneliktir. *Bunlar kişisel kimliğimizin gerçek çekirdekleridir* ve bize "*var olduğum kadar* eminim ki, bu geçmiş gerçekler de benim bir parçamdı" dedirten, somut bir mevcut gerçek olarak gerçekleşen fiili varoluşlarıdır. Bunlar Benliğin temsil edilen parçalarının asimile edildiği, biriktirildiği ve üzerine birleştirildiği çekirdektir ve Düşünce, düşünme eylemi içerisinde kendisinin tamamen bilincinde olmasaydı bile, mevcut nesnesinin bu "sıcak" parçaları kişisel kimlik bilincinin üzerine oturacağı sağlam bir temel olurdu.[275] O halde, psikolojik bir olgu olarak böyle bir bilinç,

275 Bazı kurnaz okuyucular Düşüncenin Nesnesinin herhangi bir parçasına "Ben" diyemeyeceğine ve o parçayı önce *Kendisine* kaynaştırmadan diğer parçaları ona kaynaştıramayaca-

sahiplenme ve reddetme işlevleriyle donatılmış ve bazılarının zaten diğerleri tarafından bilinen, sahiplenilen ya da reddedilen nesneleri bilebildiği ve sahiplenebildiği ya da reddedebildiği, yok olan düşünceler silsilesinden başka bir etken varsaymaksızın iyice tanımlanabilir.

Diyagramla açıklamak gerekirse, A, B ve C, her biri içinde nesnesi olan üç ardışık düşünceyi temsil etsin.

Eğer B'nin nesnesi A ve C'nin nesnesi B ise, o zaman A, B ve C kişisel kimlik bilincinde üç titreşimi temsil edecektir. Her bir titreşim diğerlerinden farklı olacaktır, fakat B, A'yı bilecek ve benimseyecek ve C de A ve B'yi bilecek ve benimseyecektir.

Her bir deneyimin iz bıraktığı aynı beynin birbirini izleyen üç durumu, tam da bu şekilde birbirinden farklı düşünceler doğurabilir.

O halde geçip giden Düşünce, Düşünen gibi görünmektedir ve bunun arkasında olgusal olmayan başka bir Düşünen olabilse de, şu ana kadar gerçekleri ifade etmek için ona ihtiyacımız yok gibi görünmektedir. Fakat tarihsel olarak onun gerçekliğini kanıtlamak için kullanılan nedenleri duyana kadar onun hakkında kesin olarak karar veremeyiz.

ğına ve Kendisini bilmeden onu Kendisine kaynaştıramayacağına itiraz edecektir - böylece Düşüncenin Kendisi hakkında hali hazırda bir bilgiye sahip olamayacağı varsayımımız böylece alaşağı edilmiş olur. Buna cevabımız, kelimelerle kandırılmamaya özen göstermemiz gerektiğidir. *Ben* ve *kendim* sözcükleri gizemli ve eşsiz hiçbir şeyi ifade etmez - bunlar temelde yalnızca *vurgu* adlarıdır ve Düşünce her zaman bir şeyi vurgular. İdrak ettiği bir mekan parçası içinde, bir *burayı* bir *orayla*, bir zaman parçası içinde bir *şimdiyi* bir *sonrayla* karşılaştırmaktadır, bir çift şeyden birini *bu*, diğerine *şu* diye adlandırmaktadır. Ben ve sen, ben ve o, tam da bunlarla eşit düzeyde ayrımlardır - yalnızca *nesnel* bir bilgi alanında mümkün olan ayrımlar, "Ben" Düşünce için anlık olarak hissettiği bedensel yaşamdan başka bir şey ifade etmez. Bedensel varlığımın hissi, ne kadar muğlak bir şekilde böyle kabul edilse de, o zaman bilinçli benliğimin mutlak aslı, *ben* olduğuma dair temel algı *olabilir*. Tüm sahiplenmeler, o anda kendisi tarafından hemen idrak edilmeyen bir Düşünce tarafından *ona* gerçekleştirilebilir. Bunların sadece mantıksal olasılıklar değil, aynı zamanda gerçek olgular olup olmadığı, metinde henüz dogmatik olarak kararlaştırılmamış bir konudur.

SAF BENLİK YA DA KİŞİSEL BÜTÜNLÜĞÜN ÖZLÜK İLKESİ

Şimdi Ego teorilerinin kısa bir incelemesine geçelim. Bunlar aşağıdaki gibi üç tanedir:

1) Spiritüalist teori; 2) Çağrışımcı teori; 3) Üstünlükçü teori.

RUHUN TEORİSİ

Altıncı Bölüm'de, kendisiyle 'bütünleşen' zihin unsurunun anlaşılmazlığından ve beyinde düşünceye bağlı somut bir varlığın fizyolojik anlamda olanaksızlığından bir kaçış yolu olarak kendimizi spiritüalist 'Ruh' teorisine yönlendirdik. Ancak bölümün sonunda, henüz açıklanmamış bir yasayla, 'serebral aktiviteye eşlik eden bir düşünce akışı' şeklindeki basit fenomenal kavrama kıyasla, bir teori olarak başka avantajları olup olmadığını görmek için 'Ruh'u daha sonraki bölümlerde eleştirel bir şekilde incelememiz gerektiğini söylemiştik.

Ruh teorisi popüler felsefenin ve skolastisizmin teorisidir ki, bu sadece popüler felsefenin sistematik hale getirilmiş halidir. İçimizdeki bireysellik ilkesinin tözsel olması gerektiğini beyan eder, çünkü psişik fenomenler birer faaliyettir ve somut bir fail olmadan hiçbir faaliyet var olamaz. Bu tözsel fail beyin olamaz ama maddi olmayan bir şey olmalıdır; çünkü beynin faaliyeti olan düşünce hem maddi değildir hem de maddi olmayan şeylerin ve daha genel olarak maddi şeylerin bilincine varır hem de belirli ve mantıklı yollarla anlaşılır. Söz konusu güçlerin tümü, beynin oluştuğu maddenin doğasıyla bağdaşmaz. Dahası, beynin faaliyetleri her bir parçasının temel faaliyetlerinden oluşurken, düşünce basittir. Ayrıca, tüm maddi faaliyetler dışarıdan belirlenirken, düşünce kendiliğinden ve özgürdür; ve irade kendini tüm maddi varlıklara ve isteklere karşı yöneltebilir, ki bu bedensel bir işlev olsaydı imkânsız olurdu. Bu nesnel nedenlerden ötürü psişik yaşamın ilkesi hem maddi olmayan ve basit hem de tözsel olmalıdır, Ruh olarak adlandırılan şey olmalıdır. Aynı sonuç öznel nedenlerden de kaynaklanır. Kişisel kimlik bilincimiz bize temel sadeliğimizi garanti eder: benliğin çeşitli bileşenlerinin sahibi, onları gördüğümüz gibi, geçici olarak mümkün olduğunu düşündüğümüz varsayımsal Üstbenlik, benlik bilincinin varlığının doğrudan farkında olmamızı sağladığı gerçek bir varlıktır. Dolayısıyla hiçbir maddi fail dönüp kendini kavrayamaz - maddesel faaliyetler her zaman failden başka bir şeyi kavrar. Ve

eğer bir beyin kendini kavrayabilseydi ve özbilinçli olabilseydi, tamamen farklı türden bir şey olarak değil, bir beyin olarak kendinin bilincinde olurdu. O halde Ruh, çeşitli psişik yetilerin, faaliyetlerin ve duyguların içinde yer aldığı basit bir ruhsal töz olarak mevcuttur. Tözün ne olduğunu soracak olursak, bunun tek yanıtı onun kendi başına var olan bir varlık ya da içinde yer alacağı başka bir özneye ihtiyaç duymayan bir varlık olduğudur. Temelde onun tek pozitif tanımı Varlıktır ve bu, açıklamakta zorlansak da anlamını hepimizin idrak ettiği bir şeydir. Ruh ayrıca bireysel bir varlıktır ve eğer bunun ne olduğunu sorarsak, bize Benliğimize bakmamız söylenir ve bunu herhangi bir soyut yanıttan ziyade doğrudan sezgi yoluyla öğreniriz. Kendi içsel varlığımıza dair doğrudan algımız aslında pek çok kişi tarafından genel olarak basit aktif töz kavramımızın şekillendiği orijinal prototip olarak kabul edilir. Ruhun basitliğinin ve tözselliğinin sonuçları onun bozulamazlığı ve doğal ölümsüzlüğüdür - Tanrı'nın doğrudan iradesi dışında hiçbir şey onu yok edemez ve şimdiye kadar yapmış olabileceği her şeyden her zaman sorumludur.

Bu tözcü ruh görüşü esasen Platon ve Aristoteles'in görüşüydü. Ortaçağda tamamen resmi bir şekilde detaylandırılmıştır. Hobbes, Descartes, Locke, Leibnitz, Wolf, Berkeley buna inanmıştır ve modern düalist, spiritüalist ya da sağduyu ekollerinin tamamı tarafından savunulmamaktadır. Kant, aşağıda doğrulanabilir sonuçların çıkarılması için bir önerme olarak faydasını inkâr ederken buna bağlı kalmıştır. Kant'ın halefleri, mutlak idealistler, bunu bir kenara attıklarını iddia ediyorlar, bunun nasıl olabileceğini çok geçmeden araştıracağız. Bu konuda ne düşüneceğimize kendimiz karar verelim.

Bilincin gerçek öznel fenomenlerini göründükleri gibi ifade etmek her halükârda gereksizdir. Bunların hepsini onun yardımı olmaksızın, her biri diğerinden önemli ölçüde farklı, ancak diğerlerini kavrayan ve birbirlerinin içeriğini 'kendine mal eden' bir düşünce akışı varsayımıyla formüle ettik. En azından, eğer bunu okuyucuya daha önce inandırıcı kılmayı başaramadıysam, şimdi ekleyebileceğim herhangi bir şeyle onu ikna etme konusunda umutsuzum. Psişik yaşamda ortaya çıkan birlik, özdeşlik, bireysellik ve maddesizlik böylece yalnızca fenomenal ve zamansal olgular olarak açıklanır ve akışın mevcut Düşüncesinden ya da 'kesitinden' daha basit ya da tözsel bir etkene atıfta

bulunmaya gerek yoktur. Biz onun ayrılabilir parçaları olmaması anlamında tek ve eşsiz olduğunu gördük (yukarıda) -belki de ruha yüklenmek istenen tek basitlik türü budur. Mevcut Düşünce'nin de bir varlığı vardır - en azından Ruh'a inanan herkes buna inanır - ve eğer içinde 'var olduğu' başka bir Varlık yoksa, kendisinin de bir 'töz' olması gerekir. Eğer Ruh'a yüklenen tek şey bu tür bir basitlik ve tözsellik olsaydı, o zaman mevcut Düşünce'yi bir etken, bir sahip ve buna benzer şeyler olarak ele aldığımızda, bilmeden başından beri ruh hakkında konuştuğumuz ortaya çıkabilirdi. Ancak Düşünce ölümsüz ya da bozulmaz bir şey değil, fani bir şeydir. Kendinden sonra gelenler sürekli olarak onun yerini alabilir, ona benzeyebilir ve onu sahiplenebilir, ama o değildirler, oysa Ruh-Maddenin sabit ve değişmez bir şey olduğu varsayılır. Ruh ile her zaman mevcut Düşüncenin ardındaki bir şey, fenomenal olmayan bir düzlemde var olan başka bir tür töz kastedilir.

Altıncı Bölümün sonunda Ruhu, çeşitli beyin süreçlerini eşzamanlı olarak etkilediği varsayılan ve bunların birleşik etkisine düşüncesinin tek bir darbesiyle yanıt veren bir varlık olarak ortaya koyduğumuzda, bir yandan bütünleşmiş zihin-madde, diğer yandan da olanaksız serebral monad olmaktan kurtulacaktı. Ancak (şu anda olduğu gibi, daha önceki bölümden bu yana yaşadıklarımızdan sonra) iki formülasyonu ele aldığımızda, birincisi düşünce atımlarının basitçe karşılık geldiği bir beyin, ikincisi ise Ruh'taki düşünce atımlarının karşılık geldiği bir beyin ve bunları birlikte karşılaştırdığımızda, ikinci formülasyonun temelde aynı yalın gerçeği ifade etmenin ilkinden daha dolambaçlı bir yolu olduğunu görürüz. Bu yalın gerçek şudur: beyin harekete geçtiğinde bir düşünce oluşur. Spiritüalist formülasyon, beyin süreçlerinin düşünceyi, deyim yerindeyse, etkilerini almak için orada duran bir Ruh'tan çıkardığını söyler. Daha basit formülasyon ise düşüncenin basitçe geldiğini söyler. "Ancak, derinlemesine incelendiğinde Ruh'un pozitif anlamı nedir, düşüncenin olanaklarının temeli olması dışında?" Ve 'kapıyı çalmak', olasılığın fiile dönüşmesinden başka nedir? Ve sonuçta bu, beyin süreçleri gerçekleştiğinde düşüncenin gelişinin şeylerin doğasında bir tür zemine sahip olduğuna dair kişinin inancına bir tür somut biçim vermekten başka nedir? Eğer Ruh kelimesi yalnızca bu iddiayı ifade etmek için kullanılıyorsa, kullanılması iyi bir kelimedir. Ama daha fazlasını yaptığı, bu iddiayı tatmin ettiği

düşünülürse -örneğin, gelen düşünce ile meydana gelen süreçler arasında rasyonel bir bağ kurmak ve bu iki farklı doğa arasında anlaşılır bir şekilde aracılık etmek- o zaman yanıltıcı bir terimdir. Aslında Ruh kelimesi de genel olarak Madde kelimesinin olduğu gibidir. Fenomenlerin bir Tözde mevcut olduğunu söylemek, temelde yalnızca fenomenlerin yalın varoluşunun mutlak gerçek olduğu fikrine karşı bir protestoyu kaydetmektir. Fenomenden daha fazla bir şey olmadıkça, bir fenomenin kendisi olmayacağı konusunda ısrar ediyoruz. Daha fazlasına geçici olarak Madde adını veriyoruz. Dolayısıyla, mevcut örnekte, geçici bir düşünce ile geçici bir beyin durumunun bir arada varoluşunun çıplak gerçeğinden daha fazlası olduğunu kesinlikle kabul etmeliyiz. Ancak beyin durumunun etkilediği şeyin bir 'Ruh' olduğunu söylediğimizde " daha fazlası nedir?" sorusuna yanıt vermiş olmayız. Bu tür açıklamalar bir şeyi daha fazla açıklamıyor; ve bir kez metafiziksel açıklamaları denemeye başladığımızda, gidebildiğimiz kadar uzağa gitmemek ahmakça olur. Kendi adıma itiraf etmeliyim ki, metafiziksel olmaya başladığım ve daha fazlasını tanımlamaya çalıştığım anda, hepimizin içinde düşünen bir tür dünya ruhu kavramını, tüm zorluklarına rağmen, kesinlikle bireysel ruhlardan daha umut verici bir hipotez olarak buluyorum. Bu arada, psikologlar olarak metafiziksel olmamıza hiç gerek yok. Fenomenler yeterlidir, geçen düşüncenin kendisi doğrulanabilir tek düşünürdür ve beyin süreciyle olan ampirik bağlantısı bilinen nihai yasadır.

Bir ruhun gerekliliğini kanıtlayacak diğer argümanlara da kulaklarımızı tıkayabiliriz. Özgür irade argümanı yalnızca özgür iradeye inananları ikna edebilir; ve onlar bile kendiliğindenliğin, en hafif deyimiyle, 'Düşüncemiz' gibi geçici bir ruhsal etkende, varsayılan Ruh gibi kalıcı bir etkende olduğu kadar mümkün olduğunu kabul etmek zorunda kalacaklardır. Aynı şey idrak edilen şeylerin türleri ile ilgili argüman için de geçerlidir. Beyin, evrenselleri, maddesizleri ya da kendi 'Öz'ünü idrak edemese bile, bizim açımızdan dayandığımız 'düşünce' beyin değildir, ancak onunla yakından bağlantılı görünmektedir; ve sonuçta, eğer beyin idrak edebilseydi, onun neden bazı şeyleri diğerinden daha iyi idrak edemeyeceği pek anlaşılamazdı. En büyük zorluk, bir şeyin herhangi bir şeyi nasıl idrak edebileceğini görmektir. Bu zorluk, idrak eden şeye Ruh adını vermekle hiç de ortadan kalkmaz.

Spiritüalistler ruhun bilinen özelliklerinden zihinsel yaşamın herhangi bir özelliğini çıkarmazlar. Onlar sadece zihinsel yaşamda hazır çeşitli karakterler bulurlar ve bunları Ruh'a ekleyerek, "İşte! Aktıkları kaynağa bakın!" derler. Bu 'açıklamanın' sadece sözel karakteri açıktır. Başvurulan Ruh, olguları daha anlaşılır kılmak şöyle dursun, ancak onların biçimini ödünç alarak kendisini anlaşılır kılabilir- olsa olsa, bildiğimizi kopyalayan transandantal bir bilinç akışı olarak temsil edilmelidir. Bütünüyle bakıldığında, Ruh, Dr. Hodgson'a göre "Ne hakkında tamamen bilgisizseniz, diğer her şeyin açıklaması budur" felsefesinin bir dışavurumudur.

Locke ve Kant, ruha hâlâ inanıyor olsalar da, onun hakkında herhangi bir şey bildiğimiz fikrini el altından çökertmeye çalıştılar. Hafifletilmiş, spiritüalist ya da düalist felsefenin modern yazarlarının çoğu -aramızda sıkça adlandırıldığı şekliyle İskoç ekolü- bu cehaleti ilan etmekte ve yalnızca bizim ortaya koyduğumuz şekliyle öz-bilincin doğrulanabilir olgularıyla ilgilenmekte ileri atıldılar. Örneğin Dr. Wayland, Elements of Intellectual Philosophy adlı eserine "Zihnin özü hakkında hiçbir şey bilmiyoruz" cümlesiyle başlar ve şöyle devam eder "Onun hakkında söyleyebileceğimiz tek şey, algılayan, yansıtan, hatırlayan, hayal eden ve irade eden bir şey olduğudur; ancak bu enerjileri uygulayan şeyin ne olduğunu bilmiyoruz. Sadece bu enerjilerin eyleminin bilincinde olduğumuz için zihnin varlığının bilincindeyizdir. Zihin ancak kendi güçlerini kullanarak onların varlığının bilincine varır. Bununla birlikte, güçlerinin idraki, bize bunların dayandığı öz hakkında hiçbir bilgi vermez. Bu bakımlardan zihin hakkındaki bilgimiz madde hakkındaki bilgimize tam olarak benzemektedir." İki cehaletimiz arasındaki bu benzerlik, İskoç ekolünün en sevdiği yorumlardan biridir. Bu iki bilgisizliği tek bir bilgisizlikte, felsefedeki fazlalıklara düşkün herhangi birinin, eğer işine gelirse, inancının misafirperverliğini kabul edebileceği, ancak başka herhangi birinin özgürce görmezden gelebileceği ve reddedebileceği 'Bilinemez' bilgisizliğinde bir araya getirmek sadece bir adımdır.

O halde Ruh teorisi, bilinçli deneyimin gerçekte doğrulanmış olgularını açıkladığı sürece tamamen gereksizdir. Şimdiye kadar hiç kimse kesin bilimsel nedenlerle bu teoriyi kabul etmeye ikna edilememiştir. Daha uygulanabilir türden başka talepler olmasaydı, konu burada kapanacak ve okuyucu kendi seçimini yapmakta özgür bırakılacaktı.

Bunlardan ilki Ölümsüzlüktür ki, Ruhun basitliği ve tözselliği bunun için sağlam bir garanti sunuyor gibi görünmektedir. Bir düşünce 'akışı', özünde barındırdığını gördüğümüz kadarıyla, her an tamamen durabilir; ancak basit bir töz bozulmaz ve Yaratıcı onu doğrudan bir mucize ile söndürmediği sürece kendi eylemsizliğiyle Varlığını sürdürecektir. Kuşkusuz bu, spiritüalist inancın kalesidir - aslında tüm felsefeler için popüler mihenk taşı "Bunların gelecekteki yaşamla ilgisi nedir?" sorusudur.

Bununla birlikte, Ruh yakından incelendiğinde, önemsediğimiz türden bir ölümsüzlüğü garanti etmez. Sonsuz zaman boyunca (soecula soeculorum) tözlerinin atomik sadeliğinin tadını çıkarmak çoğu insan için içtenlikle arzulanan bir son gibi görünmeyecektir. Umudumuzu uyandırmak için tözün şimdiki akışla sürekli bir bilinç akışına yol açması gerekir, ancak tözün salt sürekliliği bu konuda hiçbir garanti sunmaz. Dahası, ahlaki fikirlerimizin genel ilerleyişi içinde, atalarımızın ölümsüzlük umutlarını tözlerinin basitliğine dayandırma biçimlerinde gülünç bir yan ortaya çıkmıştır. Günümüzde ölümsüzlük talebi esasen teleolojiktir. Kendimizin ölümsüz olduğuna inanıyoruz çünkü kendimizin ölümsüzlüğe uygun olduğuna inanıyoruz. Bir 'töz', eğer hayatta kalmaya layık değilse, kesinlikle yok olmalı diye düşünüyoruz ve eğer şeylerin doğası, bizim inandığımız rasyonel şekilde düzenlenmişse, layık olması koşuluyla, tözsüz bir 'akış' kendini uzatmalıdır. Madde olsun ya da olmasın, ruh ya da 'akış', Lotze'un ölümsüzlük hakkında söyledikleri insan bilgeliğinin söyleyebileceği her şeydir:

"Bu konuda karar vermek için şu genel idealist inançtan başka bir ilkemiz yoktur: Yaratılan her şey, devamlılığı dünyanın anlamına uygun olması halinde ve uygun olduğu sürece devam edecektir; gerçekliği yalnızca dünyanın gidişatının geçici bir evresinde geçerli olan her şey ise yok olup gidecektir. Bu ilkenin insan eliyle daha fazla uygulanamayacağını söylemeye gerek yoktur. Bir varlığa sonsuzluk üzerinde hak kazandırabilecek erdemleri ya da diğerlerini ortadan kaldıracak kusurları kesinlikle bilmiyoruz."[276]

276 *Metaphysik, § 245fin. İlk çalışması olan Medizinische Psychologie'de (benim okumama göre) Ruh-Madde teorisinin güçlü bir savunucusu olan bu yazar, Metaphysik'in §§ 243-5'inde bu teorinin var olan en güzel eleştirisini yazmıştır.*

Ruh-töz için iddia edilen ikinci bir gereklilik de Tanrı önündeki adli sorumluluğumuzdur. Locke, bilincin birliğinin bir insanı aynı töz tarafından desteklensin ya da desteklenmesin aynı kişi yaptığını ve Tanrı'nın büyük günde bir insanı hiçbir şey hatırlamadığı bir şeyin hesabını vermek zorunda bırakmayacağını söylediğinde bir kargaşaya neden olmuştur. Unutkanlığımızın bu şekilde Tanrı'yı, aksi takdirde 'görkemini' artıracak olan bazı cezalandırma şansından mahrum bırakabileceği düşünülmüştür. Bu kesinlikle Ruh'u alıkoymak için iyi bir spekülatif gerekçedir - en azından intikamın çok olmasını talep edenler için. Hafıza kayıpları olan salt bilinç akışı, yargı gününde her şeyiyle var olan bir ruh kadar 'sorumlu' olamaz. Ne var ki, intikam için büyükbabalarından daha az doyumsuz olan modern okuyucular için bu argüman bir zamanlar olduğu kadar ikna edici olmayacaktır.

Ruhun en büyük kullanım alanlarından biri; her zaman her bir kişisel bilincin sınırlı bireyselliğini açıklamak ve aynı zamanda garanti altına almak olmuştur. Bir ruhun düşüncelerinin tek bir benlikte birleşmesi ve diğer tüm ruhların düşüncelerinden ebediyen yalıtılmış olması gerektiği varsayılmıştır. Ancak, her ne kadar birlik her insanın bilincinin kuralı olsa da, en azından bazı bireylerde düşüncelerin diğerlerinden ayrılıp ayrı benlikler oluşturabileceğini görmeye başladık bile. İzolasyona gelince, bugünlerde her zamankinden daha iyi bir otorite tarafından iddia edilen düşünce aktarımı, büyü etkisi ve ruh kontrolü fenomenleri göz önüne alındığında, bu konuda da çok emin olmak acelecilik olur. Kişisel bilincimizin kesin olarak kapalı doğası muhtemelen birçok koşulun ortalama istatistiksel bir sonucudur, ancak temel bir güç veya gerçek değildir; bu nedenle, eğer biri Ruhu korumak istiyorsa, argümanlarını bu çeyrekten ne kadar az alırsa o kadar iyidir. Lotze'nin dediği gibi, benliğimiz genel olarak kendini iyi kıldığı ve pratikte kendini kapalı bir birey olarak sürdürdüğü sürece, bu neden yeterli olmasın? Ve erişilemez metafiziksel bir şekilde birey-olmak neden bu kadar gurur verici bir başarıdır? [277]

O halde, tözsel Ruh hakkında vardığım son sonuç, onun hiçbir şeyi açıklamadığı ve hiçbir şeyi garanti etmediğidir. Birbirini izleyen düşünceler onun hakkındaki tek anlaşılabilir ve doğrulanabilir şeylerdir

277 *Benliğin birliğine dair ampirik ve transandantal anlayışlar hakkında bkz. Lotze, Metaphysic, § 244.*

ve bunların beyin süreçleriyle olan ilişkilerini kesin olarak saptamak psikolojinin deneysel olarak yapabileceği kadardır. Metafizik açıdan bakıldığında, bu bağıntıların rasyonel bir temeli olduğu iddia edilebilir; ve eğer Ruh kelimesi yalnızca böyle belirsiz bir sorunsal zemin anlamında alınabilseydi, itiraz edilemezdi. Ancak sorun şu ki, Ruh kelimesi bu zemini inandırıcılığı çok şüpheli olan pozitif terimlerle ifade etmektedir. Bu nedenle Ruh kelimesini bu kitabın geri kalanından çıkarmakta kendimi tamamen özgür hissediyorum. Eğer onu kullanacak olursam, bu en muğlak ve en popüler şekilde olacaktır. Bununla birlikte, Ruh fikrinde herhangi bir rahatlık bulan okuyucu, ona inanmaya devam etmekte tamamen özgürdür; çünkü akıl yürütmelerimiz Ruhun var olmadığını kanıtlamadı; sadece bilimsel amaçlar için gereksizliğini kanıtladılar.

Saf Benliğe ilişkin olarak geçeceğimiz bir sonraki teori *Çağrışımcı Teoridir.*

Locke, aynı tözün birbirini izleyen iki bilince sahip olduğu ya da aynı bilincin birden fazla töz tarafından desteklendiği hipotezini öne sürerek bunun yolunu açmıştır. Okuyucularına Benliğin önemli birliğinin doğrulanabilir ve hissedilebilir birliği olduğunu ve çeşitlilik bilinci var olduğu sürece metafiziksel ya da mutlak bir birliğin önemsiz olacağını hissettirdi.

Hume çeşitlilik bilincinin gerçekte ne kadar büyük olduğunu göstermiştir. İnsan Doğası Üzerine İnceleme adlı eserinin Kişisel Kimlik üzerine ünlü bölümünde şöyle yazmaktadır:

"Bazı filozoflar, BENLİĞİMİZ dediğimiz şeyin her an yakından bilincinde olduğumuzu; onun varlığının farkına vardığımız ve varlığını sürdürdüğünü hissettiğimizi ve hem mükemmel özdeşliğinden hem de basitliğinden bir kanıtın ötesinde emin olduğumuzu düşünürler. Ne tüm bu olumlu iddialar, kendileri için savunulan deneyime aykırıdır, ne de burada açıklandığı şekliyle Öz hakkında herhangi bir fikrimiz vardır. Her gerçek fikre yol açan tek bir izlenim olmalıdır. Eğer herhangi bir izlenim Benlik fikrine yol açıyorsa, bu izlenim yaşamlarımız boyunca değişmeden aynı şekilde devam etmelidir, çünkü Benliğin bu şekilde var olduğu varsayılır. Ancak sabit ve değişmez bir izlenim yoktur. Acı ve zevk, keder ve neşe, tutkular ve duyumlar birbirini izler ve

asla hepsi aynı anda var olmaz. Kendi adıma, kendim dediğim şeye en yakından baktığımda, her zaman sıcak ya da soğuğun, ışık ya da gölgenin, sevgi ya da nefretin, acı ya da zevkin belirli bir algısına ya da diğerine rastlarım. Kendimi hiçbir zaman bir algı olmadan yakalayamam ve algıdan başka bir şey gözlemleyemem. Algılarım, derin uykuda olduğu gibi, herhangi bir süre için ortadan kalktığında, o kadar uzun süre kendimden habersiz olurum ve gerçekten de var olmadığım söylenebilir. Ölümle tüm algılarım ortadan kalksa ve bedenim yok olduktan sonra ne düşünebilsem, ne hissedebilsem, ne görebilsem, ne sevebilsem, ne de nefret edebilsem, tamamen yok olurum ve beni mükemmel bir hiçlik haline getirecek daha başka neyin gerekli olduğunu da düşünemiyorum. Ciddi ve önyargısız bir şekilde düşündükten sonra, kendisi hakkında farklı bir fikre sahip olduğunu düşünen biri varsa, itiraf etmeliyim ki, artık onunla mantık yürütemem. Ona izin verebileceğim tek şey, onun da benim kadar haklı olabileceği ve bu konuda esasen farklı olduğumuzdur. Belki de kendisi olarak adlandırdığı basit ve sürekli bir şey algılayabilir; ancak benim içimde böyle bir ilke olmadığından eminim.

"Ancak bu türden bazı metafizikçileri bir kenara bırakarak, insanlığın geri kalanı için şunu söyleyebilirim ki, onlar birbirlerini akıl almaz bir hızla takip eden ve algısal bir akış ve hareket içinde olan farklı algıların bir demetinden ya da koleksiyonundan başka bir şey değildir. Gözlerimiz, algılarımız değişmeden yuvalarında dönemez. Düşüncemiz görme duyumuzdan daha değişkendir; diğer tüm duyularımız ve yetilerimiz de bu değişime katkıda bulunur; ruhun belki bir an için bile olsa değişmeden aynı kalan tek bir gücü bile yoktur. Zihin, çeşitli algıların art arda ortaya çıktığı, sonsuz çeşitlilikte duruşlar ve durumlar içinde geçip gittiği, yeniden geçtiği, süzüldüğü ve birbirine karıştığı bir tür tiyatrodur. Bu basitlik ve özdeşliği hayal etmek için ne kadar doğal bir eğilime sahip olursak olalım, onda bir anda basitlik ya da farklı zamanlarda özdeşlik yoktur. Tiyatronun karşılaştırılması bizi yanıltmamalıdır. Zihni oluşturan yalnızca birbirini izleyen algılardır; ne bu sahnelerin temsil edildiği yer ne de bu sahnelerin oluştuğu malzeme hakkında en ufak bir fikrimiz vardır."

Ancak Hume, bu güzel içebakış çalışmasını yaptıktan sonra, banyo suyuyla birlikte çocuğu da dökmeye yani tözcü filozoflar gibi aşırıya

kaçmaya devam eder. Onlar Benliğin Birlikten, soyut ve mutlak birlikten başka bir şey olmadığını söylerken, Hume da onun Çeşitlilikten, soyut ve mutlak çeşitlilikten başka bir şey olmadığını söyler; oysa gerçekte o, bizim de ayırmayı çok kolay bulduğumuz birlik ve çeşitliliğin bir karışımıdır. Akışın nesneleri arasında neredeyse hiç değişmeyen, geçmişte de tıpkı şimdiki duygu gibi sıcak ve canlı duran bazı duygular bulduk; ve şimdiki duygunun, yakından yakına, bu diğer duyguların yargılayıcı Düşünce tarafından tutunduğu hissedilen yığılma merkezi olduğunu gördük. Hume yargılayan Düşünce hakkında hiçbir şey söylemez; ve bu benzerlik bağının, Benliğin bileşenleri boyunca uzanan bu aynılık çekirdeğinin fenomenal bir şey olarak bile var olduğunu reddeder. Ona göre, saf birlik ile saf ayrılık arasında bir üçüncü durum yoktur. "Yakın bir ilişkiyle birbirine bağlanan fikirlerin art arda gelmesi, doğru bir bakışa, hiçbir ilişki biçimi yokmuş gibi mükemmel bir çeşitlilik kavramı sağlar"

"Tüm farklı algılarımız farklı varlıklardır ve zihin farklı varlıklar arasında hiçbir zaman gerçek bir bağlantı algılamaz. Algılarımız ya basit ya da bireysel bir şeyde mevcut olsaydı ya da zihin bunlar arasında gerçek bir bağlantı algılasaydı, durumda hiçbir zorluk olmazdı. Kendi adıma, bir şüphecinin ayrıcalığını savunmalı ve bu zorluğun benim anlayışım için çok zor olduğunu itiraf etmeliyim. Bununla birlikte, aşılamaz olduğunu iddia etmiyorum. Belki başkaları bu çelişkileri uzlaştıracak bir hipotez keşfedebilir."[278]

Hume da en az Thomas Aquinas kadar metafizikçidir. Hiçbir 'hipotez' keşfedememesine şaşmamalı. Akışın parçalarının birliği ne kadar 'gerçek' bir bağlantı ise, çeşitliliği de o kadar gerçek bir ayrılıktır; hem bağlantı hem de ayrılık, geçmiş düşüncelerin şimdiki düşünceye görünme biçimleridir; tarih ve belirli nitelikler bakımından birbirlerinden farklıdırlar, bu ayrılıktır; diğer nitelikler bakımından benzerdirler ve zaman içinde süreklidirler, bu bağlantıdır. Hume, bu açık ve doğrulanabilir benzerlik ve süreklilikten daha 'gerçek' bir bağlantı talep ederek, 'aynanın arkasındaki dünyayı' arar ve felsefi Düşüncenin büyük hastalığı olan Mutlakçılığın çarpıcı bir örneğini verir.

278 *Hume'un İnsan Doğası Üzerine İncelemesinin I. kitabına ek.*

Hume'un 'akışımızı' bu şekilde parçalara ayırdığı farklı varoluşlar zinciri, tüm halefleri tarafından olguların eksiksiz bir envanteri olarak benimsendi. Çağrışımcı Felsefe kuruldu. Her nasılsa, her biri ayrı, her biri diğerinden habersiz, ancak belirli yasalara göre birbirine bağlı ve birbirini çağrıştıran 'fikirlerden', bilincin tüm yüksek formları açıklanmalıydı ve bunların arasında kişisel kimliğimizin bilinci de vardı. Bu görev, psikolog yanılgısı olarak adlandırdığımız şeyin işin yükünü çektiği zor bir görevdi. Biri 'A', diğeri 'B' olan iki fikir, üçüncü bir 'A'dan sonra B' fikrine dönüştürülüyordu. Geçen yıldan kalan ve şimdi geri dönen bir fikir, geçen yılın fikri olarak kabul ediliyordu; iki benzer fikir, bir benzerlik fikrini temsil ediyordu ve bunun gibi şeyler; fikirler hakkında ancak onları dışarıdan bilen biri için mümkün olan bazı gerçeklerin, fikirlerin kendi uygun ve sınırlı kurtuluşu ve içeriğinin yerine konulduğu aşikar karışıklıklar ortaya çıkıyordu. Bir dizi ayrı fikir ve duygudaki bu tür yinelemeler ve benzerliklerden, her duyguda bir şekilde yineleyen ve benzeyen bir bilgi oluştuğu ve bu bilginin, bütünlüğüne Ben adının eklendiği bir dizi oluşturmaya yardımcı olduğu varsayılıyordu. Aynı şekilde, büyük ölçüde, Herbart[279] Almanya'da, bir fikirler çatışmasının kendisini temsil eden bir tarzda nasıl kaynaşacağını göstermeye çalıştı ki bu tarzın kutsanmış adı Ben'di[280].

Tüm bu girişimlerin kusuru, belirli önermeler üzerinden çıkarıldığı iddia edilen sonucun hiçbir şekilde rasyonel olarak önermelere dahil olmamasıdır. Herhangi bir türden bir duygu, eğer basitçe geri dönüyorsa, ilk başta olduğundan başka bir şey olmamalıdır. Geri döndüğünde ona önceki varoluşun hafızası ve diğer her türlü bilişsel işlev atfedilirse, artık aynı değil, tamamen farklı bir duygudur ve böyle tanımlanmalıdır.

Biz bunu büyük bir açıklıkla tarif ettik. Duyguların asla geri dönmediğini söyledik. Bunu açıklamak gibi bir iddiamız olmadı; bunu beyin fizyolojisinin belirli yasalarına benzer, deneysel olarak tespit edilmiş bir yasa olarak kaydettik; ve yeni duyguların eskisinden ne şekilde farklı olduğunu tanımlamaya çalışırken, bunların eskinin idrakinde ve ona ait olduğunu, oysa eskinin her zaman başka bir şeyin idrakinde

279 *Herbart da Ruha inanıyordu; ancak ona göre 'bilincinde' olduğumuz 'Benlik' ampirik Benliktir - ruh değil.*

280 *Yukarıdaki s.158-162'deki açıklamaları tekrar karşılaştırınız.*

ve ona ait olduğunu gördük. Bir kez daha, bu değerlendirme olguların eksiksiz bir açıklamasından başka bir şey olmadığını iddia ediyordu. Onları, çağrışımcı düşüncenin açıkladığından daha fazla açıklamıyordu. Ancak ikincisi hem bunları açıkladığını varsayar hem de aynı nefeste bunları yalanlar ve her iki nedenle de suçlanır.

Sadece, çağrışımcı yazarların bir kural olarak Benlik konusunda gizlenen bir vicdan azabına sahip olduklarını ve onun ne olduğu, yani bir duygu ya da düşünce silsilesi olup olmadığı konusunda yeterince açık olmalarına rağmen, kendisinin nasıl farkına vardığı sorununu açıkça ele almaktan çok çekindiklerini söylemek yeterlidir. Örneğin ne Bain ne de Spencer bu soruna doğrudan değinmezler. Kural olarak, çağrışımcı yazarlar 'zihin' ve 'bizim' ne yaptığımız hakkında konuşmaya devam ederler; ve böylece, mevcut bir 'yargılayıcı Düşünce' biçiminde açıkça öne sürmeleri gereken şeyi gizlice sızdırarak, ya okuyucularının anlayış eksikliğinden faydalanırlar ya da kendileri anlayışsızdırlar.

Bay D. G. Thompson, bu karışıklıktan mükemmel bir şekilde kaçan ve ihtiyaç duyduğu şeyi açıkça öne süren tanıdığım tek çağrışımcı yazardır. "Tüm bilinç durumları," diyor, "özü bilinmeyen ve bilinemez olan, bir özne Ego'yu ima eder ve varsayar. Bu özne Ego'ya; bilinç durumları nitelik olarak atıfta bulunur, ancak bu atıf sürecinde nesnelleşir ve kendisi de hâlâ ötelerde olan ve her ne kadar bilgi olarak varsayılmış olsa da her zaman bilgiden kaçan o özne Ego'nun bir niteliği haline gelir."[281] Bu tam olarak bizim daha az basit terimlerle tanımlanan mevcut 'Düşünce'yi yargılamamız ve hatırlamamızdır.

Bay Thompson'dan sonra, M. Taine ve iki Mills ellerinden geldiğince açık olmaya çalıştıkları için övgüyü hak ediyorlar. Taine, 'Zekâ' adlı eserinin ilk cildinde bize Ego'nun ne olduğunu anlatır: Bir tahtanın üzerinde tebeşirle işaretlenmiş eşkenar dörtgenlerin, üçgenlerin ve karelerin aslında birbirinden farklı olmaması gibi[282], birbirinden gerçekten farklı olmayan sürekli bir bilinçli olaylar ağı da vardır, çünkü tahtanın kendisi birdir. İkinci ciltte, tüm bu parçaların içlerinde gömülü ortak bir karaktere sahip olduğunu söyler, bu içsel olma karakteridir, bu bizim başka bir şekilde adlandırılan 'sıcaklık' karakterimizdir. Bu

281 *System of Psychology (1884). cilt I. s. 114.*

282 *"Sadece gözleme göre farklıdır," diye ekliyor. Kimin gözlemine göre? Dışarıdaki psikoloğun mu, Ego'nun mu, kendilerinin mi, yoksa kalasın mı? Önemli olan bu!*

karakter zihinsel bir kurguyla soyutlanmış ve yalıtılmıştır ve benliğimiz olarak bilincinde olduğumuz şeydir 'içimizdeki bu sabit şey her birimizin ben ya da kendim dediği şeydir'. Açıkçası M. Taine, aniden ortaya çıkıp soyutlamayı gerçekleştiren ve ortaya çıkardığı ürüne ben ya da benim diyen bu 'her birimizin' ne olduğunu bize söylemeyi unutuyor. Karakter kendini soyutlamaz. Taine 'her birimiz' ile yalnızca hafızası ve sahiplenme eğilimi ile mevcut 'yargılayan Düşünce'yi kastetmektedir, ancak bunu yeterince belirgin bir şekilde adlandırmamakta ve tüm düşünceler dizisini, tüm 'tahta'yı yansıtan psikolog olduğu kurgusuna kapılmaktadır.

James Mill, Belleği geçmişteki benliğimle başlayıp şimdiki benliğimle biten bir fikirler dizisi olarak tanımladıktan sonra, Benliğimi, Belleğin ilkinin sonuncusuyla sürekli bağlantılı olduğunu beyan ettiği bir fikirler dizisi olarak tanımlar. Birbirini izleyen ilişkili fikirler 'sanki tek bir bilinç noktasına doğru akar'[283]. John Mill, bu açıklamayı yorumlarken şöyle der: "Benlik olgusu ve Hafıza olgusu aynı olgunun iki yüzü ya da aynı olguyu görmenin iki farklı biçimidir. Psikologlar olarak bunlardan birinden yola çıkabilir ve diğerini ona yönlendirebiliriz. Ancak her ikisini de yapmak pek mümkün değildir. En azından böyle yaparak ikisini de açıklamadığımız söylenmelidir. Sadece iki şeyin özünde aynı olduğunu gösteriyoruz; belirli bir günde Skiddaw'a tırmanmış olduğuma dair anım ve o gün Skiddaw'a tırmanan aynı kişi olduğuma dair bilincim, aynı gerçeği ifade etmenin iki biçimidir: Bu, psikolojinin henüz daha basit bir şeye dönüştürmeyi başaramadığı bir gerçektir. Bilincin karmaşık fenomenlerini analiz ederken, nihai bir şeye ulaşmalıyız; ve bu unvanı ilk bakışta hak eden iki unsura ulaşmış gibi görünüyoruz. Birincisi; bir olgu ile bu olgunun Düşüncesi arasındaki fark: geçmişte idrak edebildiğimiz ve o zaman Hafızayı oluşturan ve gelecekte Beklentiyi oluşturan bir ayrım; ancak her iki durumda da var olduğu dışında herhangi bir açıklama yapamayız. İkinci olarak; buna ek olarak ve şu anda sahip olduğum fikrin daha önceki bir duyumdan türetildiği inancından yola çıkarak bu duyumun bana ait olduğu; benim başıma geldiği inancı da vardır. Başka bir deyişle, hafızamın ulaşabildiği kadar geriye giden ve şu anda sahip olduğum hislerle son bulan, uzun ve kesintisiz bir geçmiş hisler

283 *Analiz, vs., J. S. Mill'in Baskısı, cilt I. s. 331. 'Olduğu gibi' ifadesi okulun hoş bir özelliğidir.*

silsilesinin farkındayım; bunların hepsi açıklanamaz bir bağla birbirine bağlıdır, bu bağ onları yalnızca salt düşüncede herhangi bir silsile veya kombinasyondan değil, aynı zamanda tatmin edici kanıtlara dayanarak etrafımda algıladığım benim gibi şekillenmiş diğer varlıkların her birinin başına geldiğine inandığım paralel hisler silsilesinden de ayırır. Geçmişe dair hafızam olarak adlandırdığım bu duygu silsilesi, Benliğimi ayırt ettiğim şeydir. Benliğim bu duygular dizisine sahip olan kişidir ve doğrudan bilgi yoluyla kendim hakkında bu duygulara sahip olduğum dışında hiçbir şey bilmiyorum. Ancak serinin tüm parçaları arasında bir tür bağ vardır, bu da bana onların baştan sona aynı kişi olan bir kişinin duyguları olduğunu bize göre bu onların 'sıcaklığı' ve şu anda gerçekten hissedilen 'merkezi ruhsal benliğe' benzerliğidir ve paralel duygu dizilerinden herhangi birine sahip olanlardan farklı bir kişi olduğunu söyletir; ve bu bağ bana göre Benliğimi oluşturur. Bence bu soru, bir psikolog analizin daha ileri götürülebileceği bir yöntem göstermeyi herkesten daha iyi başarana kadar burada kalmalıdır." [284]

Okuyucu, analizi daha ileri götürmedeki başarımızı kendisi değerlendirmelidir. Yaptığımız çeşitli ayrımların hepsi bu yöndeki çabanın bir parçasıdır. John Mill'in kendisi, daha sonra yazdığı bir pasajda, analiz çizgisinde ilerlemekten çok uzakta, tehlikeli bir şekilde Ruh'a yakın bir şeye geri dönüyor gibi görünüyor. Diyor ki: "Bir hissi tanıma, onun daha önce hissedildiğini hatırlama olgusu, hafızanın en basit ve en temel olgusudur: ve şimdiki bilincimi, bana hatırlattığı geçmiş bilincime bağlayan açıklanamaz bağ, pozitif bir Benlik kavramına ulaşabileceğimizi düşündüğüm kadar yakındır. Bu bağda gerçek bir şey olduğu, duyumların kendisi kadar gerçek olduğu ve ona karşılık gelen herhangi bir olgu olmaksızın düşünce yasalarının salt bir ürünü olmadığı kuşku götürmez. Yanlış ya da temelsiz bir teoriyi ima etmeksizin kendine özgü olandan başka bir isim veremeyeceğimiz bu orijinal unsur Ego ya da Benlik'tir. Bu nedenle Ego'ya - kendi zihnime - Madde'de kabul ettiğim tek gerçeklik olan Kalıcı Olasılık olarak gerçek varoluştan farklı bir gerçeklik atfediyorum. Serinin her bir parçasını diğer parçalarla ortak bir şeyle bağlantılı olarak kavramaya zorlanıyoruz ki, bu ortak şey duyguların kendisi değildir, duyguların

284 *J. Mill's Analysis, cilt II. s. 175.*

ardışıklığının duyguların kendisi olmasından daha fazla bir şeydir; ve birincide aynı olan ikincide de, ikincide aynı olan üçüncüde de, üçüncüde aynı olan dördüncüde de, ve bu şekilde devam eden, birincide ve ellincide de aynı olmak zorunda olduğundan, bu ortak unsur kalıcı bir unsurdur. Ancak bunun ötesinde, bilinç durumlarının kendileri dışında hiçbir şeyi doğrulayamayız. Ona ait ya da ait olmuş olan duygular ya da bilinçler ve daha fazlasına sahip olma olasılıkları, Benlik hakkında ileri sürülebilecek tek gerçeklerdir- kalıcılık dışında ona atfedebileceğimiz tek olumlu niteliklerdir."[285]

Bay Mill'in alışılagelmiş felsefe yapma yöntemi, babasından aldığı genel bir doktrini cesurca onaylamak ve daha sonra düşmanlarına, pratikte onu tamamen terk edecek kadar çok ayrıntıdan taviz vermekti.

Buradaki imtiyazlar, şu ana kadar Ruha çok benzeyen bir şeyin kabulüne kadar anlaşılabilirdiler. Duyguları birbirine bağlayan bu 'açıklanamaz bağ', birbirlerine bağlandıkları bu 'ortak şey', gelip geçici duyguların kendileri değil, nitelikleri ve kalıcılığı dışında 'hiçbir şeyi doğrulayamayacağımız' 'kalıcı' bir şeydir; bu, metafizik Maddenin yeniden canlanmasından başka nedir ki? Mill'in öfkesinin adilliğine ne kadar saygı duymak gerekiyorsa, bu noktada zekâsının başarısızlığına da o kadar üzülmek gerekir. En temelde Hume ile aynı hatayı yapmaktadır: ona göre duyumların kendi başına bir 'bağı' yoktur. Hatırlayan Düşüncenin aralarında bulduğu benzerlik ve süreklilik bağı 'gerçek bir bağ' değil, 'sadece düşünce yasalarının bir ürünüdür'; ve mevcut Düşüncenin onları 'kendine mal etmesi' de gerçek bir bağ değildir. Ancak Hume'un sonuçta 'gerçek bir bağ' olmayabileceğini söylemesine karşın, bu olasılığı kabul etmek istemeyen Mill, her skolastik gibi onu fenomenal olmayan bir dünyaya yerleştirmeye itilmiştir.

John Mill'in tavizleri, benlik bilincinin çağrışımcı tanımının kesin iflası olarak görülebilir; en iyi niyetlerle ve yolun belli belirsiz bilincinde olarak başlar, ancak sonunda yanına almaya istekli olduğu tek yük olan, bilişsel olmayan, kendilerini aşmayan 'basit duyguların' yetersizliği ile 'aşırı derecede transandantala döner'[286]. Hafızaya, duy-

285 *Examination of Hamilton, 4. baskı, s. 263.*

286 *Zihnin Psikolojik Teorisi bölümü bu konuda güzel bir örnektir ve buradaki tavizleri o kadar meşhur olmuştur ki okuyucunun yararlanması için alıntılanmalıdır. Bu bölümü şu sözlerle bitirir (loc. cit. s. 247): "Bu nedenle, Zihni bir dizi duyguya ve bir dizi duygu olasılığına*

indirgeyen teori, kendisine karşı yöneltilen en çirkin argümanlara bile etkili bir şekilde karşı koyabilir. Ancak dışsal itirazlar ne kadar temelsiz olursa olsun, teorinin ortaya koymadığımız ve bana metafizik analizin ortadan kaldırma gücünün ötesinde görünen içsel zorlukları vardır. ... "Zihnin fenomenal yaşamını oluşturan bilinç dizisi yalnızca mevcut duyumlardan değil, aynı zamanda kısmen anılardan ve beklentilerden de oluşur. Şimdi bunlar nedir? Kendi içlerinde, şimdiki duygular, şimdiki bilinç durumlarıdır ve bu açıdan duyumlardan ayırt edilemezler. Dahası, hepsi daha önce deneyimlediğimiz bazı belirli duyumlara veya hislere benzer. Ancak her birinin kendi şimdiki varlığından daha fazlasına dair bir inanç içermesi gibi bir özelliği vardır. Bir duyum yalnızca bunu içerir; ancak bir duyumun hatırlanması, belirli bir tarihe atıfta bulunmasa bile, bir kopyası veya temsili olduğu bir duyumun geçmişte gerçekten var olduğuna dair öneri ve inancı içerir; ve bir beklenti, doğrudan atıfta bulunduğu bir duyumun veya başka bir duygunun gelecekte var olacağına dair az ya da çok olumlu bir inancı içerir. Bu iki bilinç durumunun içerdiği olgular, içerdikleri inancın, hatırlanan ya da beklenen duyumlara daha önce kendimin sahip olduğu ya da bundan sonra başkasının değil benim sahip olacağım şeklinde olduğunu söylemeden yeterince ifade edilemez. İnanılan gerçek şudur ki, bu duyumlar gerçekten de aynı durumlar dizisinin ya da bilinç dizisinin bir parçasını oluşturmuştur ya da bundan sonra oluşturacaktır; bu duyumların anımsanması ya da beklentisi şu anda mevcut olan parçasıdır. Bu nedenle, zihinden bir dizi his olarak bahsedersek, ifadeyi geçmiş ve gelecek olarak kendisinin farkında olan bir dizi his olarak adlandırarak tamamlamak zorunda kalırız; ve zihnin ya da Ego'nun herhangi bir dizi his ya da bunların olasılıklarından farklı bir şey olduğuna inanmak ya da hipotez olarak bir duygu dizisinden başka bir şey olmayan bir şeyin bir dizi olarak kendisinin farkında olabileceği paradoksunu kabul etmek alternatifine indirgeniriz. "Gerçek şu ki, burada, Sir W. Hamilton'un gözlemlediği gibi, nihai gerçeklere ulaştığımızda kaçınılmaz olarak vardığımız o son açıklanamazlıkla karşı karşıyayız; ve genel olarak, bunu ifade etmenin bir yolu diğerinden daha anlaşılmaz görünür, çünkü insan dilinin tamamı birine uyarlanmıştır ve diğeriyle o kadar uyumsuzdur ki, gerçeğini inkar etmeyen herhangi bir terimle ifade edilemez. Gerçek tökezleme belki de olgunun herhangi bir teorisinde değil, olgunun kendisindedir. Gerçek anlaşılmazlık belki de, sona ermiş ya da henüz var olmayan bir şeyin hala bir şekilde mevcut olabilmesidir; sonsuz derecede büyük bir kısmı geçmiş ya da gelecek olan bir dizi duygunun, bir inanç ya da gerçekliğin eşlik ettiği basit bir mevcut kavramda olduğu gibi toplanabilmesidir. Bence yapabileceğimiz en akıllıca şey, nasıl gerçekleştiğine dair herhangi bir teori olmaksızın açıklanamaz gerçeği kabul etmek; ve bir teoriyi varsayan terimlerle konuşmak zorunda kaldığımızda, bunları anlamları konusunda bir çekinceyle kullanmaktır."

Aynı kitabın daha sonraki bir yerinde Mill, bir teorisyenden haklı olarak nelerin talep edilebileceğinden bahsederken şöyle der: "Bir olgu sınıfından bir teori oluşturmaya, onu uymadığı başka bir sınıfa genişletmeye ve eğer onu uyduramıyorsak, bunun nedeninin, nihai olguların açıklanamaz olması olduğunu söyleyerek kendini mazur göstermeye hakkı yoktur." Çağrışımcı ekolün Ego teorisini çerçevelemek için ele aldığı olgular sınıfı, birbirlerinden habersiz duygulardır. Ego'nun ortaya koyduğu olgular sınıfı ise, sonrakilerin öncekilerden yoğun bir şekilde haberdar olduğu duygulardır. Bu iki sınıf birbirine 'uymaz' ve hiçbir maharet onları birbirine uyduramaz. Farkında olunmayan duyguların karıştırılması onları farkında kılamaz. Farkındalığı elde etmek için, ona sahip olan yeni bir duyguyu öne sürerek açıkça yalvarmalıyız. Bu yeni duygu, olguların 'Teorisi' değil, basit bir ifadesidir; ve bu nedenle metinde, daha önce geçmiş olan pek çok şeyin bilgisine sahip psişik bir tamsayı olarak şimdiki geçen Düşünceyi varsayıyorum.

sığınmak gerekir. Bu kabul edildiğinde, diğer tüm doğru şeyler doğal olarak peşinden gelir ve yoldan sapmak zordur. Şimdiki duygunun geçmiştekiler hakkında sahip olduğu bilgi ile aralarındaki gerçek bir bağdır, benzerlikleri de öyledir; süreklilikleri de öyledir; birinin diğerini 'sahiplenmesi' de öyledir: Bunların hepsi gerçek bağlardır, her anın yargılayıcı Düşüncesinde gerçekleşirler, kopuklukların gerçekleşebileceği tek yer ise, var olup olmadıklarıdır. Hume ve Mill'in her ikisi de orada bir bağ gerçekleşemezken bir kopukluğun gerçekleşebileceğini ima etmektedir. Ancak bu öz-bilinç meselesinde bağlar ve kopukluklar tam olarak eşittir. Şimdiki Düşüncenin geçmişi kendine mal etme biçimi, başka hiçbir sahip onu daha gerçek bir biçimde kendine mal etmediği sürece ve Düşüncenin onu reddetmek için hiçbir gerekçesi olmadığı sürece gerçek bir yoldur ve sahiplenilmesine yol açan nedenlerden daha güçlüdür. Ama aslında hiçbir zaman başka bir sahip benim geçmişim için kendini sunmaz; ve onu sahiplenmek için algıladığım gerekçeler- yani şimdiki zamanla süreklilik ve benzerlik- onu reddetmek için algıladıklarımdan -yani zamandaki uzaklıktan- daha ağır basar. Böylece şimdiki Düşüncem, geçmiş benliklerimin treninin mülkiyetinin bolluğu içinde durur, sadece fiilen değil, hukuken de sahibidir, olabilecek en gerçek sahibidir ve tüm bunlar herhangi bir 'açıklanamaz bağ' varsayımı olmaksızın, mükemmel bir şekilde doğrulanabilir ve olgusal bir şekilde gerçekleşir.

Şimdi *Transandantalist Teori* olarak adlandırabileceğimiz şeye dönelim.

Bu teori kökenini Kant'a borçludur. Kant'ın kendi ifadeleri burada kelimesi kelimesine alıntılanamayacak kadar uzun ve muğlaktır, bu yüzden sadece özlerini vermek zorundayım. Kant, benim anladığım kadarıyla, Nesne'yi esasen bizim sayfalardaki tanımımıza benzer bir bakış açısıyla, yani bir şeyler, nitelikler ya da ilişki içindeki olgular sistemiyle ele alır. "Nesne, belirli bir Algının Manifold'unun bağlı olduğu bilgideki (Begriff) şeydir."[287] Fakat biz basitçe bu bağlantılı bilginin aracını bizim şimdiki Düşünce ya da Bilinç Akışının bir bölümü olarak adlandırdığımız (psikoloji için nihai olgu olarak ilan ettiğimiz) şeyi Kant nihai bir olgu olarak reddeder ve onu çok sayıda

287 *Critique of Pure Reason, 2. baskı § 17.*

farklı, ancak eşit derecede temel unsurlara ayırmakta ısrar eder. Nesnenin 'Çok Yönlülüğü', kendi başına kaotik olan Duyarlılıktan kaynaklanır ve birlik, bu Çok Yönlülüğün Sezgi, Kavrama, Hayal Gücü, Anlama ve Algılama gibi daha yüksek yetilerden aldığı sentetik kullanımdan kaynaklanır. Bu farklı isimler altında, duyu manifolduna birliği getiren, Anlayışın tek ve temel doğasıdır.

"Anlayış, aslında, öncülleri bir araya getirme ve belirli fikirler Manifold' unu, sonuç olarak tüm insan bilgisinin en yüce ilkesi olan İdrak'in birliği altına sokma yetisinden başka bir şey değildir"

Bağlantılı materyalin Anlama Yetisine daha düşük yetenekler tarafından verilmesi gerekir, çünkü Anlama Yetisi sezgisel bir yeti değildir, doğası gereği 'boş'tur. Ve bu malzemenin 'Algının birliği altına' getirilmesi, Kant tarafından, diğer tanımlamaları ne olursa olsun, benim tarafımdan düşünce olarak bilinebilecek şekilde düşünülmesi anlamında açıklanmaktadır.[288] Bana göre bu bilincin her an açıkça gerçekleşmesi gerekmese de, her zaman gerçekleştirilmeye muktedirdir. Çünkü bir düşünürün fikriyle birleştirilemeyen bir nesne olsaydı, bu nasıl bilinebilirdi, diğer nesnelerle ne kadar ilişkili olabilirdi, nasıl 'deneyim'in bir parçasını oluşturabilirdi?

Bu nedenle farkındalığın tüm deneyimlerde ima edildiğini düşünüyorum. Ön varsayımı ve 'transandantal' koşulu Benlik olmayan hiçbir şeyin bağlantılı bilinci yoktur! O halde her şey, anlaşılabilir oldukları ölçüde, saf Benlik bilinciyle birleşerek anlaşılabilir hale gelir ve bu birleşim dışında, en azından potansiyel olarak, hiçbir şey bizim için bilinebilir değildir.

Ancak Kant'ın bilincini deneyimin olmazsa olmaz koşulu olarak tümdengelimsel bir şekilde kurduğu bu benliğin, aynı zamanda herhangi bir pozitif niteliğe sahip olduğu kendisi tarafından da reddedilir.

---

288 *Yukarıda söylenenlere uygun olarak, ne Kant'ın ne de haleflerinin hiçbir yerde; algılayan Ego'nun birleşik nesne karşısındaki mevcudiyeti ile bu Ego'nun kendi mevcudiyetinin ve algıladığı şeyden farklılığının bilincinde olması arasında ayrım yapmadıkları fark edilmelidir. Nesnenin düşünen bir şey tarafından bilinmesi gerektiği ve düşündüğünü düşünen bir şey tarafından bilinmesi gerektiği, onlar tarafından özdeş zorunluluklar olarak ele alınır - hangi mantıkla, bu görünmez. Kant, Ego'nun kendi hakkındaki düşüncesinin yalnızca potansiyel olması gerektiğini söyleyerek akıl yürütmedeki sıçramayı yumuşatmaya çalışır - "'Düşünüyorum' diğer tüm bilgilere eşlik edebilmelidir" - ancak yalnızca potansiyel olan bir düşünce aslında hiç düşünce değildir, bu da pratikte davadan vazgeçmek demektir.*

Kant'ın ona verdiği isim - 'algının orijinal transandantal sentetik birliği' - çok uzun olsa da, ona göre bu konudaki bilincimiz yeterince kısadır. Bu türdeki 'transandantal' ego bize 'nasıl göründüğümüzü değil, içsel olarak nasıl olduğumuzu değil, sadece olduğumuzu' söyler. Benliğimize dair bilgimizin temelinde yalnızca "basit ve tamamen boş bir fikir yatar: Ben; bir kavrama sahip olduğumuzu bile söyleyemeyeceğimiz, yalnızca tüm kavramlara eşlik eden bir bilinç. Bu ben ya da o ya da düşünen (şey), yalnızca yüklemleri olan düşünceler tarafından tanınan ve kendi başına ele alındığında en ufak bir kavrayış oluşturamayacağımız bilginin = x'in çıplak transandantal Öznesi'nden başka bir şeyi temsil etmez" ('Paralogisms'). Dolayısıyla Kant için tüm idrakin saf Ego'su ruh değil, yalnızca tüm bilgide Nesne'nin zorunlu karşılığı olan 'Özne'dir. Kant'a göre bir ruh vardır, ancak bilincimizin bu salt ego formu bize onun hakkında hiçbir şey söylemez, ne tözsel olup olmadığı, ne gayri maddi olup olmadığı, ne basit olup olmadığı, ne de kalıcı olup olmadığı. Kant'ın saf Benlik bilincinin mutlak kısırlığına ve bunun sonucunda herhangi bir tümdengelimsel ya da 'rasyonel' psikolojinin imkânsızlığına dair bu beyanları, ona her şeyden çok 'her şeyi yok eden' unvanını kazandıran şeydir. Ona göre, hakkında olumlu bir şey bildiğimiz tek benlik, saf ben değil, ampirik ben'dir; diğer nesneler arasında bir nesne olan ve 'bileşenlerini' kendimizin gördüğü ve zamanın yanı sıra mekan biçiminde de görünen fenomenal şeyler olduğunu kabul ettiğimiz benlik.

Bu, bizim için, 'transandantal' Ego'nun yeterli bir açıklamasıdır.

Kant'ın kavrayışındaki herhangi bir şeyin bizi kendi kavrayışımızdan, sürekli yenilenen bir hatırlama ve sahiplenme düşüncesinden vazgeçirip vazgeçirmeyeceğini tespit etmekten öteye gitmez. Kant'ın kastettiği anlam pek çok açıdan muğlaktır, ancak bunun gerçekte ve tarihsel olarak ne olduğundan emin olmak için metinleri karıştırmamız gerekmeyecektir. Olması muhtemel iki ya da üç şeyi net bir şekilde tanımlayabilirsek, bu bize kendi fikirlerimizi netleştirmek için de yardımcı olacaktır.

Genel olarak, Kant'ın görüşünün savunulabilir bir yorumu bir şekilde aşağıdaki şekli alacaktır. Bizim gibi o da yazdığı zihnin dışında bir Gerçekliğe inanır, ancak bu gerçekliğe kefil olan eleştirmen bunu inanç temelinde yapar, çünkü bu doğrulanabilir fenomenal bir

şey değildir. Çok yönlü de değildir. Entelektüel işlevlerin birleştirdiği 'Manifold' tamamen zihinsel bir manifolddur ve bu nedenle Algılama Ego'su ile dış Gerçeklik arasında durur, ancak yine de zihnin içinde durur. Bilme işlevinde bağlantı kurulması gereken bir çokluk vardır ve Kant bu çokluğu zihnin içine getirir. Gerçeklik sadece boş bir yer ya da Noumenon olarak adlandırılan bilinemez hale gelir; çoklu fenomen zihindedir. Biz ise tam tersine, Gerçeklik ile Çokluğu dışarıda bırakır ve zihni basit bırakırız. Her ikimiz de aynı unsurlarla - düşünce ve nesne - ilgileniriz; tek sorun çokluğun bunlardan hangisine yerleştirileceğidir. Nereye yerleştirilirse yerleştirilsin, düşünce haline geldiğinde 'sentezlenmelidir'. Ve bunu bu şekilde yerleştirmenin daha iyi olacağı, gerçekleri doğal bir şekilde tanımlamanın yanı sıra 'sentezin gizemi'nin anlaşılmasını da daha az zorlaştıracağı açıktır.

Ancak tüm mitoloji doğru olsa bile, sentez süreci hiçbir şekilde zihnin içini merkez olarak adlandırmakla açıklanamaz. Hiçbir gizem bu şekilde daha açık hale getirilemez. 'Ego'nun üretken Hayal gücünü nasıl kullanabildiği de bir o kadar muammadır. Anlama, verileri birleştirmek için kategorileri kullanır. Tanıma, İlişkilendirme ve Kavrama, Düşüncenin nesnel olguları nasıl bir araya getirebileceğini duyusal Sezgiden alır. İstediğiniz gibi ifade edin, zorluk her zaman aynıdır: Çokluk Tek tarafından bilinir. Yoksa kişi, birincisine transandantal bir Ego ve ikincisine de bir 'Sezgi Manifoldu' dediğinde, bilenin nesnelerini nasıl 'bağladığını', sırasıyla Düşünce ve Şeyler dediğinde olduğundan daha iyi anladığını mı düşünüyor? Bilmenin bir aracı olmalıdır. Araca ne ad verilirse verilsin Ego ya da ona Düşünce, Psikoz, Ruh, Zekâ, Bilinç, Akıl, Duygu - ne derseniz deyin - bilmelidir. Bilmek fiili için en iyi gramer öznesi, mümkünse, bilmenin diğer özelliklerinden çıkarılabileceği bir özne olacaktır. Ve eğer böyle bir özne yoksa, en iyisi en az belirsizliğe ve en az iddialı isme sahip olanı olacaktır. Kant'ın itirafına göre, transandantal Ego'nun hiçbir özelliği yoktur ve ondan hiçbir şey çıkarılamaz. İsmi gösterişlidir ve birazdan göreceğimiz gibi, anlamı tözsel ruhunkiyle muğlak bir şekilde karıştırılmıştır. Bu nedenle, mümkün olan her durumda, Çokluğun aynı anda bilindiği ilke olarak, kendi terimimiz olan 'Düşünce' yerine onu kullanmaktan mazur görülebiliriz.

Transandantal Ego'nun anlamındaki belirsizlik, Kant'ın onunla bir Aracı'yı ve onun oluşmasına yardımcı olduğu Deneyim'le de bir işlemi mi kastettiği; yoksa deneyimin atanmamış bir şekilde üretilen bir olay ve Ego'nun da bu olayın içerdiği sadece bir unsur mu olduğudur. Eğer bir işlem kastediliyorsa, o zaman Ego ve Manifold'un her ikisi de birinin diğeri tarafından deneyimlenmesiyle sonuçlanan çarpışmadan önce var olmalıdır. Eğer salt bir analiz kastediliyorsa, böyle bir ön varoluş yoktur ve unsurlar yalnızca birlik içinde oldukları ölçüde vardır. Şimdi Kant'ın tonu ve dili her yerde tam da işlemlerden ve bunların gerçekleştirildiği faillerden bahseden birinin kelimeleridir.[289] Ve yine de, temelde aklında böyle bir şey olmayabileceğini düşünmek için nedenler vardır.[290] Bu belirsizlikte, eğer bir failse, onun transandantal Ego'su hakkında ne düşüneceğimize karar vermekten daha fazlasını yapmamız gerekmez.

Eğer öyleyse, Transandantalizm sadece utanç verici bir şekilde büyütülmüş Maddiyatçılıktır ve Ego sadece ruhun 'ucuz ve kötü' bir baskısıdır. 'Düşünce'yi 'Ruh'a tercih etmemizdeki tüm nedenler, Ruh bu konuma indirgendiğinde iki kat güçle uygulanır. Ruh gerçekten de hiçbir şeyi açıklamıyordu; gerçekleştirdiği 'sentezler' basitçe hazır alınmış ve ona doğasının sonradan alınmış ifadeleri olarak yapıştırılmıştı; ama en azından bir asalet ve bakış açısına sahipti. Aktif olarak adlandırılırdı; seçebilirdi; sorumluluk sahibiydi ve kendi yolunda kalıcıydı. Ego basitçe bir hiçtir: Felsefenin gösterebileceği kadar etkisiz ve dolambaçlı bir başarısızlık. Kant'ın tüm dürüstlüğü ve yorucu çabalarına rağmen bu anlayışı düşüncesinin önemli bir doğuşu olarak görmesi gerçekten de Aklın trajedilerinden biri olurdu.

Ancak Kant'ın bunu neredeyse hiç önemsemediğini gördük. Onu Felsefenin İlk İlkesi olarak adlandırmak, adını büyük harflerle yazmak ve hayranlıkla telaffuz etmek, kısacası ne zaman akıllarından geçse balonla uçuyormuş gibi davranmak Fichtean ve Hegelci haleflerine kalmıştı. Ancak burada da tarihin gerçeklerinden emin değilim ve yazdıklarımı doğru okuyamayabileceğimi biliyorum. Kantçı ve Kant

289 *"Şimdi ruh ya da 'ben', 'düşünen' ile ilgili olarak, Kant'ın Hume ve duyusal psikoloji üzerine ilerlemesinin tüm yönelimi, bilginin öznesinin bir Fail olduğunu göstermeye yöneliktir." (G. S. Morris, Kant's Critique, etc. (Chicago, 1882), s. 224.*

290 *"Kant'ın Prolegomena'sında," der II. Cohen, - pasajı bulamadım - "sorunun deneyimin nasıl ortaya çıktığını (ensteht) değil, nelerden oluştuğunu (besteht) göstermek olduğu açıkça söylenir." (Kant's Theorie d. Erfahrung (1871), s. 138.)*

sonrası spekülasyonun tüm öğretisi, bana öyle geliyor ki, basitlik öğretisidir. Kant'ta hem düşüncenin hem de ifadenin karmaşıklığı, Königsberg'deki varoluşunun küflü akademisyenliği tarafından geliştirilmiş, doğuştan gelen bir sakatlıktı. Hegel'de ise şiddetli bir ateş vardı. Bu nedenle, felsefenin bu babalarının yediği ekşi üzümler dişlerimizi korkunç bir şekilde kamaştırıyor. Ancak İngiltere ve Amerika'da Hegelciliğin çağdaş bir devamı var ve neyse ki bu devamdan daha basit kurtuluşlar geliyor; ve Hegel, Rosenkranz ya da Erdmann'ın bize Ego hakkında söylediklerinde kesin bir psikoloji bulamadığım için Caird ve Green'e dönüyorum.

Bu yazarlar ile Kant arasındaki en büyük fark, pratikte, izleyen Psikologdan ve onun bildiğini sandığı Gerçeklikten tamamen soyutlanmalarıdır; ya da daha doğrusu bu iki dışsal terimin Psikolojinin asıl konusuna, yani gözlem altındaki zihnin zihinsel deneyimine çekilmesidir. Gerçeklik bağlantılı Manifold ile, Psikolog Ego ile birleşir, bilme 'bağlanma' haline gelir ve artık sonlu veya eleştirilebilir değil, Nesne ve Öznenin her zaman aynı olduğu 'mutlak' bir Deneyim ortaya çıkar. Sonlu 'Düşüncemiz' fiilen ve potansiyel olarak bu ebedi (ya da daha ziyade bu 'zamansız'), mutlak Ego'dur ve yalnızca geçici ve spekülatif olarak ilk bakışta göründüğü sınırlı şeydir. Tıpkı tözcülükte Ruh'un tüm zamanlar boyunca aynı olması gibi, 'Akış'ımızın daha sonra gelen ve daha öncekileri kendine mal eden 'bölümleri' de daha öncekilerdir. Mutlak olarak tasarlanan bir Deneyim'in bu 'solipsistik' karakteri, ayrı bir bilim dalı olarak psikolojiyi gerçekten yok eder.

Bu şekilde ulaşılan Monizm ile bizim kendi psikolojik bakış açımız arasındaki zıtlık şematik olarak şu şekilde gösterilebilir; kareler içindeki terimler bizim için psikoloji biliminin nihai indirgenemez verilerini, üzerindeki vincula ise Kant sonrası idealizmin gerçekleştirdiği indirgemeleri temsil etmektedir:

Bu indirgemeler, modern monistik yazılarda 'psikolog safsatasının' her yerde bulunmasını açıklar. Bizim için, bir düşüncenin (bir nesneye ya da kendisine dair) bilgisinden bahsederken, uyarıda bulunmaksızın terimleri değiştirmek ve psikoloğun bilgisini onun yerine koyarak, sanki hâlâ aynı şeyden bahsetmeye devam ediyormuşuz gibi yapmak affedilemez bir mantıksal günahtır. Tekçi idealizm için bu, felsefenin tam da özgürleştirilmesidir ve elbette çok fazla hoşgörü gösterilemez.

Psikoloji bir doğa bilimidir, zaman içinde bir arada var olan ve birbirini izleyen özellikle sınırlı düşünce akımlarının bir açıklamasıdır. Elbette (açıkça öyle olmasa da) son metafiziksel çare olarak tüm bu düşünce akımlarının tek bir evrensel Düşünen Adam tarafından düşünülebileceği akla yatkındır. Ancak bu metafizik kavramın psikolojiye hiçbir yararı yoktur; çünkü tek bir Düşünen Adam'ın hepimizde düşündüğünü kabul edersek, yine de O'nun bende ne düşündüğü ve sizde ne düşündüğü, O'nun salt fikrinden asla çıkarılamaz. Hatta O'nun fikri zihin üzerinde olumlu anlamda felç edici bir etki yaratıyor gibi görünmektedir. Sınırlı düşüncelerin varlığı tamamen bastırılmıştır. Profesör Green'in dediği gibi, düşüncenin özellikleri şunlardır: "sadece bir gün süren bireysel yaşam olaylarında aranmamalıdır. Hiçbir bilgi ya da bilgiye dahil olan hiçbir zihinsel eylem, doğru bir şekilde 'bilinç olgusu' olarak adlandırılamaz. Çünkü bir olgu, diğer hissedilebilir olaylarla öncüllük ya da sonuç şeklinde ilişkili olan hissedilebilir bir olaydır, ancak bir bilgiyi oluşturan bilinç, bu şekilde ilişkili ya da bu tür olaylardan oluşan bir olay değildir." Yine, "Algılanan herhangi bir nesnenin bileşenlerini incelediğimizde, bunların yalnızca bilinç için var olabileceklerini ve bu şekilde var oldukları bilincin yalnızca bir dizi fenomen ya da bir dizi durum olamayacağını aynı şekilde göreceğiz. O zaman bilincin en ilkel deneyimde uygulandığı şekliyle bir işlevi yani sentez işlevi olduğu ve bu işlevin bilincin herhangi bir tür fenomenin herhangi bir tür ardışıklığı olarak tanımlanmasıyla bağdaşmadığı açıkça ortaya çıkar."[291]

Bu açıklamaları takip edecek olursak, 'Düşünce' (zaman içinde sürekli yenilenen, ama her zaman bilişsel olan) kavramımızı terk etmemiz ve onun yerine tüm temel açılardan düşünceden kopyalanan,

291 *T. H. Green, Prolegomena to Ethics, §§ 57, 61, 64.*

ama 'zamanın dışında' olmakla ondan farklı olan bir varlığı benimsememiz gerekir. Psikolojinin bu takastan ne kazanabileceğini kestirmek zor olacaktır. Dahası, zamansız Ego'nun Ruh'a olan bu benzerliği başka benzerliklerle de tamamlanır. Kant sonrası idealistlerin monizmi her zaman eski moda spiritüalist düalizme kayıyor gibi görünmektedir. Durmaksızın sanki Ruh gibi, Düşünen Adamları da duyudan bağımsız materyaller üzerinde faaliyet gösteren bir Aracı imiş gibi konuşurlar. Bu durum, okulun İngilizce yazılarının yapıcı olmaktan çok polemikçi olmasından ve okuyucunun çoğu zaman absürde indirgemenin bir parçası olan kinayeli bir ifadeyi olumlu bir düşünce zannetmesinden ya da bir bilginin unsurlarına ayrıştırılmasını onun yaratılışına dair dramatik bir mit sanmasından kaynaklanıyor olabilir. Ancak ben meselenin daha derin kökleri olduğunu düşünüyorum. Profesör Green sürekli olarak bilginin gerçekleşmesinin bir 'koşulu' olarak Öz'ün 'faaliyetinden' söz eder. Gerçeklerin diğer gerçeklerle ancak 'birleştirici bir öz-bilincin duyum verileri üzerindeki eylemi' yoluyla bütünleştiği söylenir.

"Algıladığımız her nesne, sunulması için bir takım gerekliliklere ihtiyaç duyar. Kendisi zamanın koşullarına tabi olmayan bir bilinç ilkesinin birbirini izleyen görünümler üzerindeki eylemidir; bu eylem, görünümleri birleşme olmaksızın kavranan bir olguda bir arada tutabilir."[292]

Tekrar etmeye gerek yoktur ki, bizim bilgimiz dâhilindeki şeylerin bağlantısı, özü özdeşlik olan ve zamanın dışında olan bir fail aracılığıyla hiçbir şekilde açıklanamaz. Zaman içinde gelip giden fenomenal düşüncenin etkinliğini anlamak da bir o kadar kolaydır. Dahası, birleştiren failin, 'faaliyetinin başka bir modunda' çok yönlü nesneyi kendisine sunan aynı 'kendini ayırt eden özne' olduğu söylendiğinde, anlaşılmazlıklar oldukça paroksismal hale gelir. Ve söz konusu düşünce okulunun tamamının, ara sıra daha rafine bir şeye göz atmasına rağmen, fenomenlerin, fenomenlerin karakterlerini yineleyen varlıklar tarafından canlandırılan dramaların sonuçları olarak açıklandığı mitolojik düşünce aşamasında yaşadığını itiraf etmek zorunda kalıyoruz. Benlik yalnızca nesnesini bilmekle kalmamalıdır - bu, yazıya dökülüp durağan halde bırakılamayacak kadar kel ve ölü bir ilişkidir. Bilme,

292 *Loc. cit. § 64.*

nesnenin farklılığının bir şekilde 'üstesinden gelindiği' 'ünlü bir zafer' olarak resmedilmelidir.

"Benlik ancak nesne olarak kendisine özne olarak karşı çıktığı ve bu karşıtlığı derhal yadsıyıp aştığı için tek bir benlik olarak var olur. Sadece kendi içinde çözülmüş bir çelişkiye sahip olan böylesine somut bir birlik olduğu için, zekâ muazzam evrenin tüm çeşitliliği ve bölünmüşlüğüyle başa çıkabilir ve onun sırlarına hakim olmayı umabilir. Yıldırımın çiy damlasında uyuduğu gibi, öz-bilincin basit ve şeffaf birliğinde de, dünyayı parçalayacakmış gibi görünen karşıtların o hayati antagonizması dengede tutulur. Zekâ dünyayı anlayabilir ya da başka bir deyişle, kendisi ile şeyler arasındaki engeli yıkabilir ve onlarda kendini bulabilir, çünkü kendi varlığı şeylerin tüm bölünmüşlüğünün ve çatışmasının dolaylı olarak çözümüdür."[293]

Bilgiyi temsil etmenin bu dinamik (neredeyse dinamitik yazacaktım) yolu, evcil olmama erdemine dayanır. Ondan kendi psikolojik formülasyonumuza dönmek, pandomimin havai fişeklerinden, tuzak kapılarından ve dönüşümlerinden gece yarısının yavanlığına dönmek gibidir.

"Çiseleyen yağmurda berbat bir şekilde,

Kel sokakta güneş batıyor!"[294]

Yine de, 'Düşüncemizin' -zamanda bilişsel fenomenal bir olay- şayet varsa- olguların gerektirdiği tek Düşünen'in kendisi olduğunu itiraf etmeye yönelmeliyiz. Transandantal egoizmin psikolojiye yaptığı tek hizmet, Hume'un 'yığın' zihin teorisine karşı protestoları olmuştur. Ancak bu hizmet kötü bir şekilde yerine getirildi; Egoistlerin kendileri ise, bırakın ne söylerlerse söylesinler, yığına inanırlar ve kendi sistemlerinde sadece onu bağlarlar. Ayrıca, sanki bu mucizevi bağlama ya da 'ilişkilendirme' ile Ego'nun görevleri tamamlanmış gibi konuşurlar.

293 *E. Caird: Hegel (1883), s. 149*

294 *Neredeyse pantomim zihin durumu ile Hegelci diyalektiğin zihin durumunun, duygusal olarak düşünüldüğünde, bir ve aynı şey olduğuna inanmak cazip gelecektir. Pandomimde tüm sıradan şeyler imkansız şekillerde gerçekleşir, insanlar birbirlerinin boğazına atlar, evler ters yüz olur, yaşlı kadınlar genç erkeklere dönüşür, her şey akıl almaz bir hız ve beceriyle 'zıddına dönüşür'; ve bu, şaşkınlık yaratmak bir yana, seyredenin zihnine coşku getirir. Ve böylece Hegelci mantıkta, başka yerlerde yavan ayrımlar adı altında tanınan ilişkiler (bilen ve nesne, çokluk ve teklik arasındaki gibi), gösterdikleri manzaradan tam anlamıyla zevk almak için uygun mizacın uyarılabilmesi için önce imkansızlıklara ve çelişkilere çevrilmeli, sonra 'aşılmalı' ve mucizeyle tanımlanmalıdır.*

Çok daha önemli olan, bağladığı şeylerden bazılarını seçme ve diğerlerini dışlayarak onlara sahip çıkma görevi hakkında bize tek bir kelime bile söylemezler. O halde, transandantalist ekol hakkındaki kendi görüşümü özetlemek gerekirse, bu ekol (gizli metafizik hakikati ne olursa olsun) psikolojinin en azından öğrenecek hiçbir şeyi olmadığı ve özellikle Ego'ya dair söylediklerinin bizi Düşünce Akışı'na dair kendi formülasyonumuzu gözden geçirmek zorunda bırakmadığı bir ekoldür."[295]

Bununla birlikte, olası tüm rakip formülasyonlar tartışılmıştır. Benlik literatürü geniştir, ancak tüm yazarları, isimlendirdiğimiz üç ekolün, tözcülüğün, çağrışımcılığın veya transandantalizmin radikal veya hafifletilmiş temsilcileri olarak sınıflandırılabilir. Bizim kendi görüşümüz, her üç ekolden de temel unsurlar içermesine rağmen, ayrı bir sınıfta değerlendirilmelidir. Eğer birincisi düşüncenin her zerresinin ayrılmaz birliğini kabul etseydi ve ikincisi düşüncenin 'yok olan' zerreciklerinin hatırlayabileceğini ve bilebileceğini kabul etmeye istekli olsaydı, çağrışımcılık ve rakipleri arasında asla bir tartışma olmazdı.

Kişiliğin iki unsurun sürekli varlığını ima ettiğini söyleyerek özetleyebiliriz; nesnel kişi, geçen bir öznel Düşünce tarafından bilinir ve zaman içinde devam ettiği kabul edilir. Bundan sonra ampirik kişi ve

295 *Okuyucu, transandantal Ego hipotezini genel spekülatif zeminlerde tartışmaya açık olarak bırakmaya oldukça istekli olduğumu lütfen anlasın. Sadece bu kitapta sağduyulu bir varsayım olan ardışık bilinç durumlarına sahip olduğumuz varsayımına bağlı kalmayı tercih ediyorum, çünkü tüm psikologlar bunu yapmaktadır ve bu tür düşünceleri nihai verileri olarak varsaymayan bir Psikolojinin nasıl yazılabileceğini göremiyoruz. Tüm doğa bilimlerinin verileri, sırayla, bilimlerin kendilerinin kabul ettiğinden daha rafine bir eleştirel muamelenin konusu haline gelir; ve sonunda bizim geçici Düşüncemiz de böyle olabilir. Varlığının duyulur kesinliğinin genellikle varsayıldığından daha az güçlü olduğunu kendimiz gördük. Benim transandantal Egoistlerle tartışmam esas olarak inançlarının gerekçeleriyle ilgilidir. Bunu tutarlı bir şekilde Geçici Düşünce'nin yerine önermiş olsalardı, tutarlı bir şekilde Geçici Düşünce'nin varlığını inkar etselerdi, konumlarına daha fazla saygı duyardım. Ama onları anlayabildiğim kadarıyla, alışkanlıkla Geçici Düşünce'ye de inanıyorlar. Hatta Lockecu, ayrı fikirler akışına inanıyor gibi görünüyorlar, çünkü sayfalarında Ego'nun başlıca görkemi her zaman bu ayrılığın 'üstesinden gelme' ve doğal olarak bölünmüş olanları birleştirme gücüdür; transandantalist yazarlar tarafından çeşitli nesneleri aynı anda bilmek için eşanlamlı olarak kullanılan 'sentezleme', 'bağlama' veya 'ilişkilendirme' fikirleri bir araya getirir. Bilinçli olmak değil ama birçok şeyin birlikte bilincinde olmak, psişik yaşamımızda yalnızca mucizeler yaratan Ego'nun gerçekleştirebileceği zor bir şey olarak kabul edilir. Ama insan bir nesneyi bilmenin kesin kavramını, onun çeşitli parçalarının fikirlerini birleştirmek ya da sentezlemek gibi tamamen belirsiz bir kavrama dönüştürdüğü anda ne kadar kaygan bir zemine düşer! - Duyum üzerine bölümlerde tüm bunlara tekrar değineceğiz.*

yargılayıcı Düşünce için BEN ve KENDİM sözcüklerini inceleyelim. Ben'deki bazı değişimler dikkatimizi çekmektedir.

İlk olarak, değişimleri kademeli olsa da, zamanla mükemmel olur. Ben'in merkezi kısmı bedenin ve kafadaki ayarlamaların hissidir; ve bedenin hissine genel duygusal tonlar ve eğilimler de dahil edilmelidir, çünkü bunlar temelde organik faaliyetlerin ve duyarlılıkların içinde işlediği alışkanlıklardan başka bir şey değildir. Bebeklikten yaşlılığa kadar, en sabit olan bu duygular topluluğu yine de yavaş yavaş değişime uğrar. Bedensel ve zihinsel güçlerimiz de en az o kadar hızlı değişir.[296] Sahip olduklarımız herkesin bildiği gibi bozulabilir olgulardır.

Ben'in bu uzun geçidi incelerken keşfettiği özdeşlik, ancak göreceli bir özdeşlik olabilir, içinde her zaman ortak bir öğenin korunduğu

296 *"Sütlü mamasını aldığı andan, onu tekrar istemek için uyandığı ana kadar uyuklayan bebeğin durgun hareketsizliğini, olgunluk çağında olacağı, dünyaya hızlı ve göz kamaştırıcı bir bolluk içinde gerçek üstüne gerçek yağdıran ya da imparatorlukların kaderini tek eliyle kavrayan o güçlü varlığın huzursuz enerjileriyle karşılaştırdığımızda, daha sonra sergilenecek olan tüm o zekanın izini sürebileceğimiz benzerlik koşulları ne kadar azdır; Yaşam mekanizmasına zayıf bir hareket kazandırmaya yarayan şeylerden ne kadar azı görülür! . . . Her çağ, eğer insan yaşamının birkaç yılında birçok çağdan söz edebilirsek, farklı bir karakterle işaretlenmiş gibi görünüyor. Her birinin canlı duygular uyandıran kendine özgü nesneleri vardır; ve her birinde, diğer dönemlerde aktif arzu uyandırmadan sona eren duygular tarafından çaba gösterilir. Çocuk, görünür ufkunu sınırlayandan daha küçük bir alanda bir dünya bulur; kendi alanının üzerinde dolaşır ve sonraki yıllarda yalnızca ihmal edildiği görülen hedeflerin peşinde gücünü tüketir; daha sonra tüm ruhunu içine çekecek olan hedefler onun için, şimdiki tutkularının hedeflerinin o zaman görünmeye mahkum olduğu kadar kayıtsızdır. . . . Herkesin, entelektüel çürümenin ilerleyişine ve bir zamanlar iyiliksever olan kalbin üzerine çöken soğukluğa tanıklık etmek için ne kadar çok fırsatı olmuştur! Belki de yaşamımızın erken bir döneminde ülkemizi terk ederiz ve uzun yıllar uzak kaldıktan sonra, hedeflerine yaklaştıkça daha da hassaslaşan geçmiş zevklerin tüm hatıralarıyla geri döneriz. Babacan sesini, kehanetleri kâhince bir kesinliğe sahipmiş gibi aynı hürmetle dinlemeye alıştığımız, bizi ilk kez bilgiye götüren ve imgesi zihnimizde sürekli olarak sevgiyi yasaklamayan tüm o hürmetle birleşen onu hevesle ararız. Onu belki de aptallığın ahmaklığına gömülmüş, bizi tanıyamaz halde buluruz - hem geçmişten hem de gelecekten habersizdir ve sadece hayvani hazların duyarlılığı içinde yaşar. Çocukluğumuzun en sevdiğimiz arkadaşını ararız, onun şefkatli kalbini vs. Onu katılaşmış bir adama dönüşmüş buluruz, sahte dostluğun soğuk ikiyüzlülüğüyle bizi güçlükle karşılar - dünyayla genel ilişkilerinde hissetmeyeceği sefaleti umursamaz.*

. . . Tüm bunları gözlemlediğimizde, onun farklı bir insan haline geldiğini, zihninin ve karakterinin değiştiğini söylediğimizde, yalnızca çok az anlamı olan bir mecaz mı kullanıyoruz? Kimlik nelerden oluşur?

. . . Sözde özdeşlik testi, bu durumlarda zihne uygulandığında tamamen başarısız olur. Aynı koşullar altında aynı şekilde ne etkiler ne de etkilenir. Bu nedenle, eğer test adil bir test ise, aynı özdeş zihin değildir." (T. Brown: Lectures on the Philosophy of the Human Mind, 'on Mental Identity'.

yavaş bir değişimin özdeşliği.[297] En ortak öğe, en tekdüze olanı, aynı anılara sahip olmaktır. Bir insan bir gençten ne kadar farklı olursa olsun, her ikisi de aynı çocukluğa dönüp bakar ve onu kendilerinin olarak adlandırır.

Dolayısıyla ben'in kendi ben'inde bulduğu özdeşlik sadece gevşekçe yorumlanmış bir şeydir, 'bütün olarak' bir özdeşliktir, tıpkı dışarıdan herhangi bir gözlemcinin aynı olgular topluluğunda bulabileceği gibi. Bir insan için sık sık "o kadar değişmiş ki insan onu tanıyamaz" deriz; ve bir insan da, daha az sıklıkla, kendinden böyle söz eder. Ben'deki, ben tarafından ya da dışarıdan gözlemciler tarafından fark edilen bu değişiklikler ciddi ya da hafif olabilir. Burada biraz dikkat çekmeyi hak ediyorlar.

BENLİĞİN MUTASYONLARI

İki ana sınıfa ayrılabilir:

1. Hafıza değişiklikleri; ve
2. Mevcut bedensel ve ruhsal benliklerde değişiklikler.

1. Hafıza değişiklikleri ya kayıplar ya da yanlış hatırlamalardır. Her iki durumda da ben değişmiştir. Bir insan çocukluğunda yaptığı ve artık hatırlamadığı şeylerden dolayı cezalandırılmalı mıdır? Epileptik bilinçsizlik, uyurgezerlik ya da herhangi bir istemsiz durumda işlenen ve hatırlanmayan suçlar için cezalandırılmalı mıdır? Hukuk, sağduyuya uygun olarak şöyle der: "Hayır; o zaman olduğu gibi şimdi de adli olarak aynı kişi değildir." Bu hafıza kayıpları aşırı yaşlılığın normal bir olayıdır ve kişinin benliği kaybolan gerçekler oranında küçülür.

Rüyalarda uyanıkken yaşadıklarımızı unuturuz; onlar sanki hiç yaşanmamış gibidir. Ve bunun tersi de doğrudur. Kural olarak, mesmerik trans sırasında yaşananlar uyanıkken hatırlanmaz, ancak kişi tekrar kendinden geçtiğinde bunları belirgin bir şekilde hatırlayabilir

297 *"Sir John Cutler'in bir çift siyah yün çorabı vardı ve hizmetçisi bunları ipekle o kadar sık dikiyordu ki, sonunda bir çift ipek çorap haline geldiler. Şimdi, Sir John'un bu çoraplarının, her bir yamada bir dereceye kadar bilinçle donatıldığını varsayarsak, yamadan önce ve sonra aynı bireysel çorap çifti olduklarını hissederlerdi; ve bu his, tüm yamaların art arda gelmesi boyunca onlarda devam ederdi; ve yine de sonuncusundan sonra, ilk çorap çiftinden belki bir iplik bile kalmadı: ama daha önce söylendiği gibi ipek çoraplar olarak büyüdüler." (Pope'un Martinus Scriblerus'u, Brown tarafından alıntılanmıştır, a.g.e.)*

ve daha sonra uyanıklık durumuna ait gerçekleri unutabilir. Böylece, sağlıklı zihinsel yaşam sınırları içinde, Ben'lerin değişmesine yaklaşmış oluruz.

Sahte anılar çoğumuzda nadiren görülen bir durum değildir ve ne zaman ortaya çıksalar, ben bilincini çarpıtırlar. Muhtemelen çoğu insan geçmişlerine atfedilen bazı konular hakkında şüphe içindedir. Bunları görmüş, söylemiş, yapmış olabilirler ya da sadece rüya görmüş veya yaptıklarını hayal etmiş olabilirler. Bir rüyanın içeriği çoğu zaman gerçek yaşamın akışına kafa karıştırıcı bir şekilde dahil olur. Sahte hafızanın en sık rastlanan kaynağı, deneyimlerimizi başkalarına anlatırken kullandığımız ifadelerdir. Bu tür anlatımları neredeyse her şekilde gerçeklerden hem daha basit hem de daha ilginç hale getiririz. Gerçekte ne söylediğimizden ya da yaptığımızdan ziyade ne söylememiz ya da yapmamız gerektiğini aktarırız; ve ilk anlatımda bu ayrımın tamamen farkında olabiliriz. Ancak çok geçmeden kurgu, gerçeği hafızadan kovar ve onun yerine tek başına hüküm sürer. Bu, tamamen dürüst olması amaçlanan tanıklığın yanılabilirliğinin büyük bir kaynağıdır.

Özellikle olağanüstü şeyler söz konusu olduğunda, hikaye bu yöne doğru eğilir ve hafıza hikayeyi takip eder. Dr. Carpenter, çok yaygın bir örnek olarak Bayan Cobbe'den şunları aktarmaktadır: "Bir keresinde yazar, çok titiz ve vicdanlı bir arkadaşının bir masa devirme olayını anlattığını duymuş ve bu olaya, masanın bir metre yakınında kimse yokken devrildiğini de eklemişti. Yazarın bu son gerçek karşısında kafası karışan bayan, ifadesinin doğruluğundan tamamen emin olmakla birlikte, on yıl önce bu olayla ilgili olarak tuttuğu nota bakacağına söz verdi. Not incelendi ve masanın altı kişinin eli üzerinde durduğunda sallandığı şeklinde açık bir ifade içerdiği görüldü! Bayanın hafızasının diğer tüm noktalarda kesinlikle doğru olduğu kanıtlandı; ve bu noktada tamamen iyi niyetle hata yapmıştı."[298]

Bu tür bir hikâyeyi tüm ayrıntılarıyla doğru bir şekilde anlatmak neredeyse imkânsızdır, ancak en çok değişikliğe uğrayanlar önemsiz ayrıntılardır.[299] Dickens ve Balzac'ın kurgularını gerçek deneyimle-

298 *Hours of Work and Play, s. 100.*

299 *Anlatılardaki hatalar üzerine dikkatli bir çalışma için bkz: Phantasms of the Living, cilt I. s. 126-158. Mayıs 1887 tarihli Psişik Araştırmalar Derneği Bildirilerinde Bay Richard Hodg-*

riyle sürekli karıştırdıkları söylenir. Herkes, otobiyografisi söz konusu olduğunda gerçeği asla düşünemeyecek kadar kendi kişiliğinin düşüncesiyle ve kendi sesinin tınısıyla sarhoş olan ölümlü tozunun bir örneğini tanımış olmalıdır. Sevimli, zararsız, ışıltılı J. V.! Gerçek benliğinle hayal ettiğin benliğin arasındaki farkı bir daha asla fark etmeyesin![300]

2. Hafıza değişikliklerinin ötesine geçtiğimizde mevcut benlikteki anormal değişimler daha da vahim rahatsızlıklara yol açmaktadır. Bu değişiklikler tanımlayıcı bakış açısından üç ana tiptedir. Ancak bazı vakalar iki ya da daha fazla tipin özelliklerini bir araya getirir; ve bu kişilik değişikliklerinin unsurları ve nedenleri hakkındaki bilgimiz o kadar azdır ki, tiplere ayırmanın ciddi bir önemi olduğu düşünülmemelidir. Tipler şunlardır:

(1) Çılgınca sanrılar;

(2) Değişken benlikler;

(3) Medyumluk ya da sahiplenme.

1) Delilikte, hastalığın karakterine göre melankolik ya da iyimser olan geçmişe yönelik sanrılar görürüz. Ancak benliğin en kötü değişimleri, geçmişi rahatsız etmeden bırakan, ancak hastanın şimdiki benin tamamen yeni bir kişilik olduğunu düşünmesine neden olan mevcut duyarlılık ve dürtü sapmalarından kaynaklanır. Bu türden bir şey normalde, ergenlik döneminden sonra meydana gelen tüm karakterin, entelektüel olduğu kadar istemli de olan hızlı genişlemesinde meydana gelir. Patolojik vakalar daha uzun bir dikkati hak edecek kadar ilginçtir.

M. Ribot'nun dediği gibi, kişiliğimizin temeli, sürekli olarak mevcut olduğu için bilincimizin arka planında kalan canlılık duygumuzdur.

"Temeldir, çünkü her zaman mevcuttur, her zaman hareket halindedir, huzur ya da dinlenme olmaksızın ne uyku ne de bayılma bilir ve bir biçimi olduğu yaşamın kendisi kadar uzun sürer. Bu benliğe destek olarak hizmet eder. Hafızanın oluşturduğu bilinçli ben, onun diğer parçaları arasındaki ilişkinin aracıdır. Şimdi vücudumuzu bir

son, olağanüstü bir dizi örnekle, herkesin hızlı bir dizi olayı hafızasından betimlemesinin ne kadar yanlış olduğunu göstermektedir.

300 *Bakınız Josiah Royce (Mind, cilt 13, s. 244 ve Proceedings of Am. Soc. of Psych. Research, c. I. s. 366), "sözde-şehadet" olarak adlandırdığı belirli bir tür hafıza halüsinasyonunun nadir bir fenomen olmadığına dair kanıtlar için.*

anda değiştirmenin ve yerine bir başkasını koymanın mümkün olduğunu varsayalım: iskelet, damarlar, iç organlar, kaslar, deri, geçmişin depolanmış hafızasına sahip sinir sistemi dışında her şey yeni olsun. Böyle bir durumda, alışılmamış yaşamsal hislerin akıntısının en ciddi rahatsızlıkları üreteceğine şüphe yoktur. Sinir sistemine kazınmış olan eski varoluş duygusu ile gerçekliğinin ve yeniliğinin tüm yoğunluğuyla hareket eden yenisi arasında uzlaşmaz bir çelişki olacaktır."[301]

Beyin hastalığının başlangıcında genellikle buna oldukça benzer bir şey olur: "Şimdiye kadar bireye yabancı olan yeni duyum yığınları, aynı deneyimsiz türden dürtüler ve fikirler, örneğin dehşet, işlenmiş bir suçun temsilleri, birinin peşindeki düşmanlar vb. Başlangıçta bunlar eski tanıdık ben ile tezat oluşturur, tuhaf, çoğu zaman şaşırtıcı ve tiksindirici bir sen gibidir.[302] Çoğu zaman bunların eski duygu çemberine istilası, eski benin karanlık ve ezici bir güç tarafından ele geçirilmesi gibi hissedilir ve bu 'ele geçirme' olgusu fantastik imgelerle betimlenir. Her zaman bu ikilik, eski benliğin yeni uyumsuz deneyim biçimlerine karşı verdiği bu mücadele, acı verici zihinsel çatışmalar, tutkular ve şiddetli duygusal heyecanlar eşliğinde yaşanır. Akıl hastalığı vakalarının büyük çoğunluğunda ilk aşamanın özellikle melankolik türde duygusal bir değişim olduğu yönündeki yaygın deneyimin nedeni büyük ölçüde budur. Eğer şimdi yeni anormal fikirler dizisinin ilk nedeni olan beyin hassasiyeti giderilmezse, ikincisi doğrulanır. Eski ben'i karakterize eden fikirler dizisiyle olan ilişkileri yavaş yavaş daralabilir ya da beyinsel hastalığın ilerleyişi sırasında eski ben'in bazı kısımları sönüp kaybolabilir, böylece iki bilinçli

301 *Maladies de la Mémoire, s. 85. Tüm duyularımız çalışmayı durdurursa kişisel bilinçten geriye ne kadar az şey kalacağı, Profesör Strümpell'in vakasını rapor ettiği (Deutsches Archiv f. klin. Med., XXII. 347, 1878'de) olağanüstü anestezik gencin sözlerinde içtenlikle gösterilmiştir. Daha sonra birçok açıdan öğretici bulacağımız bu çocuk, bir gözünün görmesi ve bir kulağının duyması dışında, dıştan ve (test edilebildiği kadarıyla) içten tamamen anestezikti. Gözü kapandığında şöyle demişti: "Wenn ich nicht sehen kann, da BIN ich gar nicht - Eğer göremiyorsam, Ben artık yokum."*

302 *"Hastanın durumunu, tırtılın tüm fikir ve hatıralarını koruyarak aniden kelebek duyu ve hislerine sahip bir kelebeğe dönüşmesi kadar iyi, hiçbir şeye benzetemeyiz. Eski ve yeni durum arasında, tırtılın ilk benliği ile kelebeğin ikinci benliği arasında derin bir ayrılma, tam bir kopuş vardır. Yeni duygular kendilerini bağlayabilecekleri hiçbir ön seri bulamazlar; hasta onları ne yorumlayabilir ne de kullanabilir; onları tanımaz; bilinmezler. Dolayısıyla iki sonuç ortaya çıkar: Birincisi, 'Ben artık yokum' demesidir; ikincisi ise, biraz daha sonra, 'Ben başka biriyim' demesidir." (H. Taine: de l'Intelligence, 3me édition (1878), s. 462.)*

ben arasındaki karşıtlık yavaş yavaş azalır ve duygusal fırtınalar yatışır. Ancak o zamana kadar eski benin kendisi bu çağrışımlarla, anormal duygu ve irade unsurlarının kendisine kabul edilmesiyle tahrif edilmiş ve başka bir bene dönüşmüştür. Hasta tekrar sakinleşebilir ve düşünceleri bazen mantıksal olarak doğru olabilir, ancak hastalıklı hatalı fikirler, kontrol edilemeyen öncüller olarak bağlandıkları yapışıklıklarla birlikte her zaman mevcuttur ve insan artık aynı kişi değil, gerçekten yeni bir kişidir, eski benliği dönüşmüştür."[303]

Ancak hastanın kendisi, kendisindeki yeni bedensel duyumlar ya da eski duyumların kaybı baskın bir rol oynamadıkça, değişimi tam da bu terimlerle tanımlamaya nadiren devam eder. Görme ve işitmenin, hatta dürtülerin salt sapkınlıkları, kısa süre içinde ben'in bütünlüğünün çelişkileri olarak hissedilmekten çıkar.

Bu çelişkilere yol açan bedensel duyarlılığın özel sapkınlıklarının neler olabileceğini aklı başında bir insanın kavraması çoğunlukla imkânsızdır. Bir hastanın tüm düşüncelerini onun yerine tekrarlayan başka bir benliği vardır. Aralarında tarihteki ilk karakterlerden bazılarının da bulunduğu diğerlerinin, kendileriyle konuşan ve kendilerine cevap verilen tanıdık iblisleri vardır. Bir başkasında ise birisi onun düşüncelerini onun için 'yapmaktadır'. Bir diğerinde farklı yataklarda yatan iki beden vardır. Bazı hastalar vücutlarının parçalarını, dişlerini, beyinlerini, midelerini vs. kaybetmiş gibi hissederler. Bazılarınınki tahtadan, camdan, tereyağından vs. yapılmıştır. Bazılarında ise artık yoktur, ölmüştür ya da konuşmacının benliğinden tamamen ayrı yabancı bir nesnedir. Bazen bedenin bazı kısımları bilinç açısından diğer kısımlarla olan bağlantılarını kaybeder ve başka bir kişiye aitmiş ve düşmanca bir irade tarafından hareket ettiriliyormuş gibi muamele görür. Böylece sağ el sol el ile bir düşmanla savaşır gibi savaşabilir[304]. Ya da hastanın kendi çığlıkları, hastanın sempati duyduğu başka bir kişiye atfedilir. Delilik literatürü bu gibi yanılsamaların anlatılarıyla doludur. M. Taine, Dr. Krishaber'in bir hastasından, bir insanın deneyiminin aniden normal olandan ne kadar tamamen uzaklaşabileceğinin görüleceği bir acı öyküsü aktarmaktadır:

303 *W. Griesinger: Ruhsal Hastalıklar, § 29.*

304 *Proceedings of the Am. Soc. for Psych. dergisindeki ilginç 'yaşlı Stump' vakasına bakınız. Araştırma, s. 552.*

"Birinci ya da ikinci günden sonra birkaç hafta boyunca kendimi gözlemlemek ya da analiz etmek imkânsızdı. Acı -anjina pektoris- çok ağırdı. Ocak ayının ilk günlerine kadar yaşadıklarımın açıklamasını kendime yapamadım. İşte net olarak hatırladığım ilk şey. Yalnızdım ve zaten sürekli bir görme sorunu yaşıyordum, aniden çok daha belirgin bir görme sorununa yakalandım. Nesneler küçüldü ve sonsuz mesafelere doğru uzaklaştı- insanlar ve nesneler birlikte. Kendim de ölçülebilir derecede uzaktaydım. Dehşet ve şaşkınlık içinde etrafıma bakındım ve dünya benden kaçıyordu. Aynı anda sesimin benden çok uzakta olduğunu, artık benim sesim gibi çıkmadığını fark ettim. Ayağımla yere vurdum ve toprağın direncini hissettim; ama bu direnç hayali gibiydi, toprak yumuşak olduğundan değil, bedenimin ağırlığı neredeyse sıfıra indiğinden. Ağırlıksız olduğum hissine kapıldım." Çok uzak olmanın yanı sıra, "nesneler bana düz görünüyordu. Biriyle konuştuğumda, onu kağıttan kesilmiş ve kabartması olmayan bir görüntü gibi görüyordum. Bu his iki yıl boyunca aralıklı olarak sürdü. Sürekli olarak bacaklarım sanki bana ait değilmiş gibi geliyordu. Kollarım da neredeyse aynı derecede kötüydü. Başıma gelince, o da artık yok gibiydi. Kendime yabancı bir dürtüyle, otomatik olarak hareket ediyormuşum gibi geliyordu. İçimde yeni bir varlık ve yeni gelenle hiç ilgilenmeyen başka bir parçam, eski varlığım vardı. Kendi kendime bu yeni varlığın çektiği acıların benim için önemsiz olduğunu söylediğimi çok net hatırlıyorum. Bu yanılsamalara hiçbir zaman gerçekten aldanmadım, ancak zihnim sürekli olarak yeni izlenimleri düzeltmekten yoruldu ve kendimi bırakıp bu yeni varlığın mutsuz hayatını yaşamaya başladım. Eski dünyamı tekrar görmek, eski benliğime geri dönmek için ateşli bir arzu duyuyordum. Bu arzu beni kendimi öldürmekten alıkoydu. Ben bir başkasıydım ve bu başkasından nefret ediyor, onu küçümsüyordum; o benim için tamamen iğrençti; benim şeklimi alan ve işlevlerimi üstlenen kesinlikle bir başkasıydı."[305]

Buna benzer durumlarda, 'Ben'in değişmemiş olduğu kadar 'kendim' değişmiştir. Yani hastanın şimdiki düşüncesi, hafızası sağlam olduğu sürece hem eski hem de yeni benin bilincindedir. Yalnızca, eskiden kendini tanıma ve egoistçe sahiplenme yargısına bu kadar basitçe

305 *De l'Intelligence, 3. baskı (1878), cilt. II, not, s. 461. Krishaber'in kitabı (La Névropathie Cérébro-cardiaque, 1873) benzer gözlemlerle doludur.*

bırakan o nesnel alan içinde garip karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Her ikisi de orada görülen şimdiki zaman ve geçmiş birleşmeyecektir. Benim eski benim nerede? Bu yeni olan nedir? İkisi de aynı mı? Yoksa iki ben mi var? Hastanın akla yatkın bulduğu herhangi bir teoriyle yanıtlanan bu tür sorular onun delilik hayatının başlangıcını oluşturur.[306]

Tewksbury'den Dr. C. J. Fisher aracılığıyla tanıdığım bir vaka muhtemelen bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bridget F. adlı kadın, "Uzun yıllardır deliydi ve her zaman sözde kendisinden 'sıçan' olarak bahsediyor, benden 'küçük sıçanı gömmemi' vs. istiyordu. Gerçek kendisinden ise üçüncü şahıs olarak 'iyi kadın' diye bahsediyor, 'İyi kadın Dr. F.'yi tanırdı ve eskiden onun için çalışırdı' vs. diyor. Bazen üzüntüyle sorar: "Sence iyi kadın geri dönecek mi? İğne işi, örgü, çamaşır vb. işlerle uğraşır ve yaptığı işi göstererek "Bir fare için iyi değil mi?" der. Depresyon dönemlerinde kendini binaların altına saklamış, deliklere ve kutuların altına girmiştir. Onu bulduğumuzda 'O sadece bir fareydi ve ölmek istiyor' derdi."

2. Kişiliğin değişmesi olgusu en basit haliyle hafıza kayıplarına dayanıyor gibi görünmektedir. Herhangi bir insan, bizim gibi sözlerini, vaatlerini, bilgilerini ve alışkanlıklarını unutursa kendisiyle çelişir; ve hangi noktada kişiliğinin değiştiğini söyleyebileceğimiz yalnızca bir ölçü sorunudur. Çifte ya da alternatif kişilik olarak bilinen patolojik vakalarda hafıza kaybı anidir ve genellikle öncesinde değişken uzunlukta bir bilinç kaybı ya da senkop dönemi vardır. Hipnotik trans halindeyken, ya deneğe filanca tarihten beri başına gelen her şeyi unutmasını söyleyerek kişiliğin değişmesini kolayca sağlayabiliriz, bu durumda yeniden çocuk olur ya da ona tamamen hayali başka bir kişilik olduğunu söyleriz, bu durumda kendisiyle ilgili tüm gerçekler şimdilik aklından çıkmış gibi görünür ve sahip olduğu histriyonik hayal gücünün

306 *Dışsal talihin aniden değişmesi çoğu zaman deneysel benlikte neredeyse patolojik bir özbilinç bozukluğuna varacak kadar büyük bir değişim yaratır. Yoksul bir adama piyangodan büyük ikramiye çıktığında ya da beklenmedik bir şekilde bir mülk miras kaldığında; şöhretli bir adam herkesin önünde rezil olduğunda, bir milyoner fakirleştiğinde ya da sevgi dolu bir koca ve baba ailesinin bir anda yok olduğunu gördüğünde, ister aktif ister pasif türden olsun, tüm geçmiş alışkanlıklar ile yeni durumun zorunlulukları ve olanakları arasında geçici olarak öyle bir kopuş olur ki, birey kendisini hayatının bir evresinden diğerine taşıyacak hiçbir devamlılık ya da birliktelik ortamı bulamayabilir. Bu koşullar altında zihinsel dengesizlik seyrek rastlanan bir sonuç değildir.*

miktarıyla orantılı bir canlılıkla kendini yeni karaktere atar.[307] Ancak patolojik vakalarda dönüşüm kendiliğinden gerçekleşir. Belki de kayıtlara geçmiş en ünlü vaka Bordeaux'lu Dr. Azam tarafından rapor edilen Fèlida X. vakasıdır.[308] Bu kadın 14 yaşındayken, sanki daha önce var olan bazı 'engellemeler' aniden ortadan kalkmış gibi, genel eğiliminde ve karakterinde bir değişiklikle karakterize edilen 'ikincil' bir duruma geçmeye başladı. İkincil durum sırasında birinci durumu hatırlıyordu, ancak bu durumdan birinci duruma geçtiğinde ikinci duruma dair hiçbir şey hatırlamıyordu. 44 yaşına geldiğinde, ikincil halin süresi (ki bu süre genel olarak ilk halden daha üstün bir nitelikteydi) zamanının çoğunu kaplayacak şekilde ikincil halin üzerine çıkmıştı. Bu süre zarfında orijinal duruma ait olayları hatırlıyor, ancak orijinal durum tekrarlandığında ikincil durumu tamamen unutması, örneğin bir cenazeye giderken bir arabada geçiş gerçekleştiğinde ve arkadaşlarından hangisinin ölmüş olabileceğine dair en ufak bir fikri olmadığında olduğu gibi, onun için genellikle çok üzücü oluyordu. Aslında ilk ikincil durumlarından birinde hamile kalmıştır ve ilk durumu sırasında bunun nasıl gerçekleştiğine dair hiçbir bilgisi yoktur. Bu hafıza boşluklarından duyduğu sıkıntı bazen çok yoğundur ve bir keresinde intihara teşebbüs etmesine neden olmuştur.

Başka bir örnek vermek gerekirse, Dr. Rieger, 17 yıl boyunca hayatını dönüşümlü olarak bir özgür, bir hapishanelerde veya akıl hastanelerinde geçiren, normal durumda karakteri yeterince düzenli olan, ancak birkaç hafta boyunca evini terk ettiği, bir hırsız ve serseri hayatı sürdüğü, hapse gönderildiği, epileptik nöbetler ve heyecanlar geçirdiği, hasta numarası yapmakla suçlandığı vb. dönemlerle değişen epileptik bir adamın hikâyesini[309] anlatmaktadır, ve tüm bu perişanlığının sorumlusu olan anormal koşulları asla hatırlamıyordu.

"Hiç kimseden," diyor Dr. Rieger, "doğru dürüst bilinçli bir geçmişi olduğu bile söylenemeyecek bu adamdan aldığım kadar tekil bir izlenim almadım. İnsanın kendini böyle bir ruh haline sokması gerçekten imkânsız. Son hırsızlığını Nürnberg'de yapmıştı, bundan haberi

307 *Bunu herhangi bir verimlilik ve coşkuyla yapabilen deneklerin sayısı nispeten oldukça azdır.*

308 *İlk olarak 26 Mayıs 1876 tarihli Revue Scientifique'de, daha sonra Hypnotisme, Double Conscience, et Altérations de la Personnalité (Paris, 1887) adlı kitabında.*

309 *Der Hypnotismus (1884), s. 109-15.*

yoktu ve kendini mahkemede ve sonra hastanede görüyordu, ama nedenini hiç anlamıyordu. Epilepsi nöbetleri geçirdiğini biliyordu. Ama onu saatlerce sayıkladığına ve anormal bir şekilde davrandığına ikna etmek imkânsızdı."

Bir başka dikkate değer vaka da, Dr. Weir Mitchell tarafından yakın zamanda yeniden yayınlanan Mary Reynolds vakasıdır.[310] Bu donuk ve melankolik genç kadın, 1811 yılında Pennsylvania'nın vahşi doğasında yaşıyordu, "bir sabah, her zamanki kalkış saatinden çok sonra, kendisini uyandırmanın imkânsız olduğu derin bir uykuda bulundu. On sekiz ya da yirmi saat uyuduktan sonra uyandı ama doğal olmayan bir bilinç durumundaydı. Hafızası kaybolmuştu. Tüm niyet ve amaçlarına rağmen, dünyaya ilk kez gelen bir varlık gibiydi. "Geçmişten ona kalan tek şey birkaç kelime telaffuz etme yeteneğiydi ve bu da bir bebeğin feryatları gibi tamamen içgüdüsel gibi görünüyordu; çünkü ilk başta söylediği kelimeler zihninde hiçbir fikirle bağlantılı değildi. Ona anlamları öğretilene kadar bunlar anlamsız seslerdi.

"'Gözleri neredeyse ilk kez dünyaya açılmıştı. Eski şeyler geçip gitmiş, her şey yeni olmuştu. Anne babası, erkek kardeşleri, kız kardeşleri, arkadaşları onun tarafından tanınmıyor ya da kabul edilmiyordu. Onları daha önce hiç görmemişti, hiç tanımamıştı, böyle kişilerin varlığından haberdar değildi. Şimdi ilk kez onların arkadaşlığı ve tanışıklığıyla tanışıyordu. Etrafını çevreleyen sahnelere tamamen yabancıydı. Ev, tarlalar, orman, tepeler, vadiler, dereler, hepsi yeniydi. Manzaranın tüm güzellikleri keşfedilmemişti.

"O gizemli uykudan uyandığı andan önce var olduğuna dair en ufak bir bilince sahip değildi. "Kısacası, o bir bebekti, yeni doğmuştu, ama olgunluk çağında doğmuştu, yaratılmış doğanın zengin, yüce, bereketli harikalarından zevk alma kapasitesine sahipti.

"Eğitimindeki ilk ders, etrafını saranlara hangi bağlarla bağlı olduğunu ve buna göre kendisine düşen görevleri öğretmekti. Bunu öğrenmekte çok yavaştı ve 'aslında hiçbir zaman öğrenemedi ya da en azından akrabalık bağlarını ya da dostluk bağlarını neredeyse hiç kabul etmedi. Bir zamanlar tanıdığı kişileri çoğunlukla yabancılar ve

310 *Transactions of the College of Physicians of Philadelphia, 4 Nisan 1888. Ayrıca, daha yetersiz bir şekilde, Harper's Magazine, Mayıs 1860.*

düşmanlar olarak görüyordu; onların arasına, dikkat çekici ve açıklanamaz bir şekilde nakledilmişti, ancak hangi bölgeden ya da varoluş durumundan olduğu çözülmemiş bir sorundu.

"Bir sonraki ders ona okuma ve yazma sanatını yeniden öğretmekti. Yeterince yetenekliydi ve her ikisinde de o kadar hızlı ilerleme kaydetti ki, birkaç hafta içinde okuma ve yazmayı kolayca yeniden öğrenmişti. Ağabeyinin ilk ders olarak kendisi için yazdığı adını kopyalarken, kalemini çok garip bir şekilde eline aldı ve sanki Doğu topraklarından nakledilmiş gibi İbrani tarzında sağdan sola kopyalamaya başladı...

"Dikkate değer bir başka şey de mizacında meydana gelen değişiklikti. Melankolik olmak yerine artık son derece neşeliydi. Çekingen olmak yerine hayat dolu ve sosyaldi. Eskiden suskun ve içe kapanıkken, şimdi şen ve neşeliydi. Huyu tamamen ve kesinlikle değişmişti. Bu ikinci durumda, aşırı derecede arkadaş bulurken, ormanlarda, tepelerde, vadilerde ve su yollarında ortaya çıkan doğanın eserlerine çok daha fazla hayranlık duyuyordu. Sabahları ya yaya ya da at sırtında yola çıkar ve akşama kadar bütün bölgeyi dolaşırdı; patikada mı yoksa izsiz ormanda mı olduğuna hiç dikkat etmezdi. Bu yaşam tarzına olan düşkünlüğü, arkadaşlarının ona zorunlu olarak dayattığı kısıtlamadan kaynaklanıyor olabilir; bu da onları yoldaşı değil düşmanı olarak görmesine neden oluyordu ve onların yolundan uzak durmaktan memnundu.

"Korku nedir bilmezdi ve ormanda ayılar ve panterler çok olduğundan, çıngıraklı yılanlar ve bakır kafalı yılanlar her yerde bolca bulunduğundan, arkadaşları ona kendini maruz bıraktığı tehlikeden bahsettiler, ancak bu, 'Beni sadece korkutmak ve evde tutmak istediğinizi biliyorum, ama bunu kaçırıyorsunuz, çünkü ayılarınızı sık sık görüyorum ve onların siyah domuzlardan başka bir şey olmadığına tamamen ikna oldum' dediği gibi, aşağılayıcı bir kahkaha atmaktan başka bir etki yaratmadı.

"Bir akşam, günlük gezisinden döndükten sonra şu olayı anlattı: 'Bugün dar bir patikada at sürerken ormandan büyük bir kara domuz çıktı ve önümde durdu. Daha önce hiç bu kadar küstah bir siyah domuz görmemiştim. Arka ayaklarının üzerine kalktı ve sırıtarak bana dişlerini gıcırdattı. Atın devam etmesini sağlayamadım. Ona bir

domuzdan korkacak kadar aptal olduğunu söyledim ve onu kırbaçlayarak geçmeye çalıştım ama gitmedi ve geri dönmek istedi. Domuza yoldan çekilmesini söyledim ama bana aldırış etmedi. "Peki," dedim, "eğer sen konuşmazsan, ben vurmayı deneyeceğim;" böylece indim, bir sopa aldım ve ona doğru yürüdüm. Oldukça yaklaştığımda, dört ayak üzerine düştü ve yavaşça ve somurtkan bir şekilde uzaklaştı, birkaç adımda bir durup arkasına baktı ve sırıtarak ve hırlayarak. Sonra atıma bindim ve yoluma devam ettim...

"Bu durum beş hafta boyunca böyle devam etti, bir sabah uzun bir uykudan sonra uyandı ve yine kendisi oldu. Hiçbir şey olmamış gibi ebeveynlik, ağabeylik ve kız kardeşlik bağlarını tanıdı ve hemen kendisine düşen ve beş hafta önce planladığı görevleri yerine getirmeye başladı. Bir gecenin (kendisinin sandığı gibi) yarattığı değişim onu çok şaşırtmıştı. Doğa bambaşka bir çehreye bürünmüştü. İçinden geçtiği baş döndürücü sahnelerden aklında hiçbir iz kalmamıştı. Ormandaki başıboş gezintileri hileleri ve şakaları, hepsi hafızasından silinmiş, geride tek bir gölge bile kalmamıştı. Anne ve babası çocuklarını, erkek ve kız kardeşleri de kız kardeşlerini görmüşlerdi. Değişimden önceki ilk halinde sahip olduğu tüm bilgi birikimi şimdi hâlâ tazeydi ve sanki hiçbir değişiklik olmamış gibi canlı bir şekilde kullanılıyordu. Ama edindiği yeni bilgiler ve edindiği yeni fikirler artık onun için kaybolmuştu aslında kaybolmamış, gelecekte kullanmak üzere gözlerden uzak bir yerde saklanmıştı. Tabii ki doğal eğilimi geri döndü; olanları öğrenince melankolisi daha da derinleşti. Her şey eski usulde devam etti ve o beş haftadaki gizemli olayların bir daha asla tekrarlanmayacağı umuluyordu, ama bu beklentiler gerçekleşmeyecekti. Birkaç hafta geçtikten sonra derin bir uykuya daldı ve ikinci halinde uyandı, yeni hayatına tam olarak o halden geçerken bıraktığı yerden yeniden başladı. Artık ne bir kız çocuğu ne de bir kız kardeşti. Sahip olduğu tüm bilgiler, önceki birkaç haftalık ikinci bilinç döneminde edindiği bilgilerdi. Arada geçen zaman hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Birbirinden çok ayrı iki dönem birbirine temas etmişti. Bunun sadece bir gece olduğunu sanıyordu.

"Bu durumdayken hafızasından değil ama bilgiden davasının gerçeklerini mükemmel bir şekilde anlamaya başladı. Yine de ruhunun canlılığı o kadar büyüktü ki, hiçbir depresyon yaratmadı. Aksine,

neşesine neşe katıyor ve diğer her şey gibi neşenin de temelini oluşturuyordu. "Bir durumdan diğerine bu değişimler 15 ya da 16 yıl boyunca değişen uzunluktaki aralıklarla devam etti, ancak sonunda 35 ya da 36 yaşına geldiğinde durdu ve onu kalıcı olarak ikinci durumunda bıraktı. Hayatının son çeyrek yüzyılı boyunca hiç değişmeden bu durumda kaldı."

Bununla birlikte, iki durumun duygusal karşıtlığı Mary Reynolds'da yavaş yavaş ortadan kalkmış gibi görünüyor: "Neşeli, histerik, yaramaz, şakalara düşkün ve saçma inançlara ya da yanıltıcı kanaatlere maruz kalan bir kadından, neşesini ve toplum sevgisini koruyan, ancak pratik yararlılık seviyelerine indirgenmiş bir kadına geçiş kademeli oldu. Bunu takip eden yirmi beş yılın çoğunda, melankolik ve hastalıklı halinden, ikinci halinin ilk yıllarındaki komik durumundan olduğu kadar farklıydı. Ailesinden bazıları bu durumdan üçüncü hali olarak bahsetmiştir. Akılcı, çalışkan ve çok neşeli, ancak oldukça ciddi; dengeli bir mizaca sahip ve yaralı veya rahatsız bir zihnin en ufak bir belirtisine sahip olmayan biri olarak tanımlanmaktadır. Birkaç yıl boyunca okulda öğretmenlik yapmış ve bu sıfatla hem yararlı hem de kabul edilebilir olmuş, yaşlılar ve gençler arasında genel bir favori haline gelmiştir. "Bu son 25 yıl boyunca yeğeni Rahip Dr. John Reynolds ile aynı evde yaşadı. Ev işlerine bakarak, sağlam bir muhakeme ve pozisyonunun görevlerini tam olarak bildiğini gösterdi.

"Halen Meadville'de yaşamakta olan Dr. Reynolds," diyor Dr. Mitchell, "ve gerçekleri büyük bir nezaketle bana aktaran Dr. Reynolds, 4 Ocak 1888 tarihli mektubunda, hayatının ilerleyen dönemlerinde bazen karanlık bir geçmişe dair hayal meyal bir fikre sahip olduğunu, ancak bunu tam olarak kavrayamadığını ve bunun kısmen geri kazanılmış bir hafızadan mı yoksa anormal durumu sırasında başkaları tarafından anlatılan olaylardan mı kaynaklandığından emin olamadığını belirtiyor.

"Bayan Reynolds 1854 yılının Ocak ayında, 61 yaşındayken öldü. Öldüğü günün sabahı her zamanki sağlığıyla kalkmış, kahvaltısını yapmış ve ev işleriyle ilgilenmiştir. Bu sırada aniden ellerini başına götürdü ve "Ah! Başıma ne oldu acaba!" diye haykırdı ve hemen yere yığıldı. Bir kanepeye taşındığında bir iki kez nefesi kesildi ve öldü."

İkincil karakterin birincisinden daha üstün olduğu önceki gibi durumlarda, birincisinin hastalıklı olduğunu düşünmek için bir neden var gibi görünmektedir. İnhibisyon kelimesi onun donukluğunu ve melankolisini tanımlamaktadır. Félida X.'in orijinal karakteri daha sonra edindiği karaktere kıyasla donuk ve melankolikti ve bu değişim daha önceki yıllardan beri süregelen ket vurmaların ortadan kalkması olarak görülebilir. Bu tür engellemeleri hepimiz geçici olarak, hatırlayamadığımızda veya başka bir şekilde zihinsel kaynaklarımıza hükmedemediğimizde biliriz. Tüm isimleri ya da tüm fiilleri ya da alfabenin belirli bir harfini ya da belirli bir kişiye ilişkin her şeyi unutması emredilen hipnotik deneklerin sistematik amnezileri (hafıza kayıpları), daha geniş ölçekte bu tür engellemelerdir. Bazen hastalık semptomları olarak kendiliğinden ortaya çıkarlar.[311] Şimdi M. Pierre Janet, bu tür engellemelerin belirli bir duyum sınıfına (özneyi buna karşı anestezik hale getirerek) ve ayrıca bu tür duyumların hafızasına dayandıklarında, kişilik değişikliklerinin temeli olduğunu göstermiştir. Anestezik ve 'amnezik' histerik tek bir kişidir; ancak onu hipnotik transa sokarak engellenmiş duyarlılıklarını ve anılarını geri getirdiğinizde, başka bir deyişle, onları 'ayrışmış' ve bölünmüş durumlarından kurtararak diğer duyarlılık ve anılarla yeniden birleşmelerini sağladığınızda, o farklı bir kişidir. Yukarıda belirtildiği gibi, hipnotik trans histeriklerde duyarlılığı geri getirmenin bir yöntemidir. Ancak bir gün Lucie adlı histerik anestezi hastası zaten hipnotik trans halindeyken, M. Janet belli bir nedenden ötürü sanki Lucie zaten uykuda değilmiş gibi yarım saat boyunca Lucie'nin üzerinde geçişler yapmaya devam etti. Bunun sonucunda Lucie bir tür baygınlık geçirdi ve yarım saat sonra, o ana kadar kendisini karakterize edenden tamamen farklı ikinci bir uyurgezerlik durumunda yeniden canlandı - farklı duyarlılıklar, farklı bir hafıza, kısacası farklı bir insan. Zavallı genç kadın uyanık haldeyken her tarafı narkozluydu, neredeyse sağırdı ve görüş alanı çok daralmıştı. Ne kadar kötü olursa olsun, görme duyusu onun en iyi duyusuydu ve tüm hareketlerinde onu rehber olarak kullanıyordu. Gözleri bandajlandığında tamamen çaresiz kaldı ve vakaları kaydedilen benzer

311 *Vakalar için Ribot'un Hafıza Hastalıklarına bakınız. Ayrıca Forbes Winslow'un Obscure Diseases of the Brain and Mind adlı kitabının XIII - XVII. bölümlerindeki çok sayıda vakaya bakınız.*

türdeki diğer kişiler gibi, son duyusal uyarıcının geri çekilmesi sonucunda neredeyse hemen uykuya daldı. M. Janet bu uyanıklık ya da birincil (böyle bir durumda 'normal' demek pek mümkün değildir) durumu Lucie 1 olarak adlandırmaktadır. İlk hipnotik trans türü olan Lucie 2'de anesteziler azalmış ama ortadan kalkmamıştır. Daha derin bir trans olan 'Lucie 3'te, az önce anlatıldığı gibi, anestezilerden eser kalmadı. Duyarlılığı mükemmelleşti ve 'görsel' tipin aşırı bir örneği olmak yerine, Profesör Charcot'nun terminolojisinde motor olarak bilinen şeye dönüştü. Yani, uyanıkken yalnızca görsel terimlerle düşünürken ve şeyleri yalnızca nasıl göründüklerini hatırlayarak hayal edebilirken, şimdi bu daha derin trans halindeyken düşünceleri ve anıları M. Janet'e büyük ölçüde hareket ve dokunma imgelerinden oluşuyormuş gibi görünüyordu. Lucie'de bu derin transı ve kişilik değişimini keşfeden M. Janet, doğal olarak bunu diğer deneklerinde de bulmaya heveslendi. Bunu Rose'da, Marie'de ve Léonie'de buldu; Salpétrière Hastanesi'nde stajyer olan kardeşi Dr. Jules Janet ise bunu, transları bu kurumun çeşitli doktorları tarafından yıllarca incelenen, ancak hiçbiri bu çok özel bireyselliği uyandıramayan ünlü denek Wit'te buldu[312].

Daha derin trans halindeyken tüm duyarlılıkların geri dönmesiyle birlikte, bu denekler adeta normal insanlara dönüştüler. Özellikle hafızaları daha kapsamlı hale geldi ve bunun üzerine M. Janet teorik bir genelleme yaptı. Ona göre histerik bir hastada belli bir duyum türü ortadan kalktığında, bu türden geçmiş duyumlara ilişkin tüm hatırlamalar da ortadan kalkar. Örneğin, anestezik duyu işitme ise, hasta ses ve konuşmaları hayal bile edemez hale gelir ve (konuşmanın mümkün olduğu durumlarda) motor ya da artikülatör işaretler aracılığıyla konuşmak zorunda kalır. Motor duyu ortadan kaldırılırsa, hasta uzuvlarının hareketlerini önce zihninde görsel olarak tanımlayarak istemeli ve sesini kelimelerin nasıl ses çıkaracağına dair önsezisel fikirlerle oluşturmalıdır. Bu yasanın pratik sonuçları çok büyük olacaktır, çünkü daha sonra anestezik hale gelen bir duyarlılık alanına ait tüm deneyimler, örneğin dokunma, dokunsal terimlerle depolanmış ve hatırlanmış olacak ve hastalık sırasında deri ve kas duyarlılığı kesilir kesilmez kendiliğinden unutulacaktır. Öte yandan, dokunma duyusu geri gelir gelmez, bunlara ilişkin hafıza tekrar eski haline dönecektir. M.

312 *M. J. Janet'in Revue Scientifique, 19 Mayıs 1888'deki ilginç anlatımına bakınız.*

Janet'in üzerinde deney yaptığı histerik deneklerde, trans halindeyken dokunma duyusu geri gelmişti. Sonuç olarak, normal durumda olmayan her türlü anı da geri geldi ve bu kişiler geriye dönüp hayatlarında başka türlü açıklanamayacak pek çok şeyin kökenini açıklayabildiler. Örneğin histero-epilepsinin büyük sarsıcı krizinin bir aşaması, Fransız yazarların "tutkulu davranışlar aşaması" (phase des attitudes passionelles) olarak adlandırdıkları, hastanın konuşmadan ya da kendini anlatmadan korku, öfke ya da başka bir duygusal ruh halinin dışa vuran hareketlerinden geçtiği aşamadır. Genellikle bu evre her hastada otomatik gibi görünecek kadar kalıplaşmış bir şeydir ve sürdüğü sürece herhangi bir bilincin var olup olmadığına dair şüpheler bile ifade edilmiştir. Bununla birlikte, hasta Lucie'nin dokunsal duyarlılığı derin transa geri döndüğünde, histerik krizinin kökenini çocukken, perdelerin arkasına saklanmış bazı adamların üzerine atladığı bir günde yaşadığı büyük bir korkuyla açıkladı; bu sahneyi nasıl tekrar yaşadığını anlattı. Krizler; çocukken evin içinde uykuda yürüme nöbetleri geçirdiğini ve gözlerindeki bir bozukluk nedeniyle birkaç ay boyunca karanlık bir odaya kapatıldığını anlattı. Bütün bunlar uyanıkken hatırlamadığı şeylerdi, çünkü bunlar çoğunlukla hareket ve dokunma deneyimlerinin kayıtlarıydı. Ancak M. Janet'in konusu Léonie ilginçtir ve duyarlılıklar ve motor dürtülerle anıların ve karakterin nasıl değişeceğini en iyi şekilde gösterir.

"Hayatı gerçek bir tarihten çok olasılıksız bir romantizme benzeyen bu kadın, üç yaşından beri doğal uyurgezerlik nöbetleri geçiriyor. 16 yaşından itibaren her türlü kişi tarafından sürekli hipnotize edilmiş ve şu anda 45 yaşında. Normal yaşamı fakir kırsal çevresinin ortasında bir şekilde gelişirken, ikinci yaşamı misafir salonlarında ve doktor muayenehanelerinde geçti ve doğal olarak tamamen farklı bir yön aldı. Bugün bu zavallı köylü kadın normal halindeyken ciddi ve oldukça hüzünlü bir insan, sakin ve yavaş, herkese karşı çok yumuşak ve son derece çekingen: ona bakan biri içinde barındırdığı kişilikten asla şüphelenmez. Ama bir başkalaşım meydana geldiğinde hipnotize olmuş bir şekilde uyumak üzeredir. Yüzü artık aynı değildir. Gözlerini kapalı tuttuğu doğrudur, ama diğer duyularının keskinliği onların yerini doldurur. Neşeli, gürültülü, huzursuzdur, bazen dayanılmaz bir şekilde öyledir. İyi huylu olmaya devam ediyor, ancak ironi

ve keskin şakalara karşı benzersiz bir eğilim kazanmış durumda. Onu uyurken görmek isteyen yabancılar tarafından ziyaret edildiği bir oturumun ardından onu dinlemek kadar ilginç bir şey yoktur. Onların kelime portrelerini çizer, tavırlarını taklit eder, küçük gülünç yönlerini ve tutkularını biliyormuş gibi yapar ve her biri için bir romantizm icat eder. Bu karaktere, uyanıkken varlığından bile şüphelenmediği muazzam sayıda hatıraya sahip olması da eklenmelidir, çünkü hafıza kaybı o zaman tamamlanmıştır. Léonie adını reddeder ve ilk manyetizörlerinin ona alıştırdığı Léontine (Léonie 2) adını alır. "O iyi kadın ben değilim," der, "o çok aptal! Kendisine, Léontine'e ya da Léonie 2'ye, tüm duyumları ve tüm eylemleri, tek kelimeyle uyurgezerlikte geçirdiği tüm bilinçli deneyimleri atfeder ve bunları zaten uzun olan yaşamının tarihini oluşturmak için bir araya getirir. Öte yandan Léonie 1'e (M. Janet'in uyanık kadın dediği) sadece uyanık olduğu saatlerde yaşadığı olayları atfetmektedir. İlk başta bu kuralın önemli bir istisnası dikkatimi çekti ve hatıralarının bu şekilde bölünmesinde keyfi bir şeyler olabileceğini düşündüm. Normal durumda Léonie'nin bir kocası ve çocukları vardır; ancak uyurgezer Léonie 2, çocukları kendi çocukları olarak kabul ederken, kocayı 'öteki'ne atfetmektedir. Bu seçim belki açıklanabilirdi ama hiçbir kurala uymuyordu. Daha sonra öğrendiğime göre, ilk günlerdeki manyetizörleri, son zamanlardaki bazı hipnotizörler kadar cüretkâr bir şekilde, onu ilk çocuklarında uyurgezer hale getirmişler ve daha sonrakilerde de kendiliğinden bu hale girmiş. Dolayısıyla Léonie 2 çocukları kendisine atfetmekte oldukça haklıydı - onları doğuran oydu ve ilk trans halinin farklı bir kişilik oluşturduğu kuralı bozulmamıştı. Ancak ikinci ya da en derin trans hali için de durum aynıdır. Yenilenen geçişlerden, bayılmalardan vs. sonra Léonie 3 olarak adlandırdığım duruma ulaştığında, yine de başka bir kişidir. Huzursuz bir çocuk olmak yerine ciddi ve ağırbaşlıdır, yavaş konuşur ve çok az hareket eder. Yine kendini uyanık Léonie 1'den ayırır. "İyi ama oldukça aptal bir kadın," der, "ben değilim. Ayrıca kendini Léonie 2'den de ayırır: 'O çılgın yaratıkta benden nasıl bir şey görebiliyorsun? 'Neyse ki ben onun için bir hiçim.'"

Léonie 1 yalnızca kendini bilir; Léonie 2 kendini ve Léonie 1'i bilir; Léonie 3 kendini ve diğerlerini bilir. Léonie 1'de görsel bir bilinç vardır; Léonie 2'de hem görsel hem de işitsel bir bilinç vardır; Léonie

3'te ise bu bilinç aynı anda hem görsel, hem işitsel, hem de dokunsaldır. Profesör Janet ilk başta Léonie 3'ün kaşifinin kendisi olduğunu düşündü. Ama ona daha önce de sık sık bu duruma düştüğünü söyledi. Eski bir manyetizör, tıpkı M. Janet'in yaptığı gibi, Léonie 2'nin uykusunu derinleştirmek için paslar aracılığıyla ona ulaşmıştı.

"Yirmi yıldır nesli tükenmiş olan uyurgezer bir şahsiyetin bu şekilde yeniden dirilmesi yeterince ilginçtir; ve Léonie 3 ile konuşurken, doğal olarak, ilk efendisi tarafından kendisine verilen Léonore adını benimsiyorum."

Çoklu kişilikle ilgili en dikkatle incelenmiş vaka, MM'nin hakkında yazdığı histerik genç Louis V.'dir. Bourru ve Burot bu konuda bir kitap yazmışlardır.[313] Belirtiler burada ayrıntılarıyla anlatılamayacak kadar karmaşıktır. V. Louis'nin orduda düzensiz bir yaşam sürmüş, hastanelerde ve ıslah evlerinde düzensiz bir yaşam sürmüş ve farklı zamanlarda ve farklı yerlerde yaşarken kendisine farklı şekillerde saldıran çok sayıda histerik anestezi, felç ve kasılmalar geçirmişti. 18 yaşındayken bir ıslah evinde engerek yılanı tarafından ısırılmış, bu da konvülsif bir krize yol açmış ve her iki bacağı da üç yıl boyunca felçli kalmıştır. Bu süre zarfında nazik, ahlaklı ve çalışkandı. Ama sonunda aniden, uzun bir sarsıntı nöbetinden sonra, felci ve onunla birlikte felcin sürdüğü tüm zamanlara ait hafızası da kayboldu. Karakteri de değişti: kavgacı, obur, kaba biri oldu, arkadaşlarının şarabını ve bir görevlinin parasını çaldı ve sonunda kurumdan kaçtı ve yakalandığında öfkeyle dövüştü. Daha sonra, araştırmacıların ilk gözlemi altına girdiğinde, sağ tarafı yarı felçli ve duyarsızdı ve karakteri dayanılmazdı; uygulanan metaller felci sol tarafa aktardı, diğer durumla ilgili hatıralarını ortadan kaldırdı ve onu ruhsal olarak benzer bir fiziksel durum için tedavi gördüğü Bicêtre hastanesine geri götürdü. Karakteri, fikirleri, eğitimi, hepsi eşzamanlı bir dönüşüm geçirdi. Artık bir an önceki şahsiyet değildi. Çok geçmeden ondaki mevcut herhangi bir sinir bozukluğunun metaller, mıknatıslar, elektrik veya diğer banyolar vb. ile geçici olarak giderilebileceği ve geçmişteki herhangi bir bozukluğun hipnotik telkinle geri getirilebileceği ortaya çıktı. Ayrıca, aralıklarla kendisinde meydana gelen konvülsif atakların her birinden sonra

313 *Variations de la Personnalité (Paris, 1888).*

geçmişteki rahatsızlıklar serisinin hızlı bir spontane tekrarını yaşadı. Kendisini içinde bulduğu her fiziksel durumun, belirli anıları dışladığı ve beraberinde belirli bir karakter değişikliği getirdiği gözlemlenmiştir.

"Bu değişikliklerin yasası" diyor araştırmacılar, "oldukça açıktır. Bedensel ve zihinsel durum arasında kesin, sabit ve gerekli ilişkiler vardır, öyle ki birini diğerini paralel bir şekilde değiştirmeden değiştirmek mümkün değildir."[314]

Bu proteiform (çok şekilli) bireyin durumu, M. P. Janet'in anesteziler ve hafızadaki boşlukların birlikte gittiği yasasını güzel bir şekilde destekliyor gibi görünmektedir. Janet'in yasasını Locke'un hafıza değişikliklerinin kişilik değişikliklerine yol açtığı yasasıyla birleştirdiğimizde, en azından bazı alternatif kişilik vakalarının açık bir açıklamasına sahip oluruz. Ancak sadece anestezi, muhtemelen motor ve çağrışımsal yolların geçirgenliğindeki değişikliklere bağlı olan ve duyusal yollarla ardışık olmaktan ziyade onlarla eşgüdümlü olan eğilim değişikliklerini yeterince açıklamaz. Ve aslında M. Janet'in kendi vakasından başka vakalara bir bakış, bize duyarlılık ve hafızanın değişmez bir şekilde birbirine bağlı olmadığını göstermek için yeterlidir.[315] M. Janet'in kendi vakaları için doğru olan yasası, herkes için geçerli görünmemektedir.

Benlikteki değişikliklerin temelinde yatan amnezilerin nedeninin ne olabileceği konusunda spekülasyon yapmak elbette sadece bir tahminden ibarettir. Kan akışındaki değişiklikler doğal olarak akla gelmektedir. İki yarım kürenin dönüşümlü etkisi uzun zaman önce Dr.

---

314 *Op. cit. s. 84. Bu eserde ve Dr. Azam'ın eserinde (önceki sayfada alıntılanmıştır), ayrıca Prof. Ribot'un Maladies de la Personnalité (1885) adlı kitabında, okuyucu bu türden bilinen diğer vakalara ilişkin bilgi ve referanslar bulacaktır.*

315 *Kendi kardeşinin konusu Wit. anestezik uyanıklık halindeyken translarından hiçbirini hatırlamamasına rağmen, daha hafif trans halindeyken daha derin transını (duyarlılıklarının mükemmelleştiği - bkz. yukarıda, s. 207) hatırlıyordu. Yine de bu sonuncusunda uyanıkken olduğu gibi anestezi altındaydı. (Loc. cit. s. 619.) - Félida X.'in duyarlılığında iki durum arasında önemli bir fark varmış gibi görünmemektedir - M. Azam'ın anlattıklarından anlaşıldığı kadarıyla her ikisinde de bir dereceye kadar anestezi altındaydı (op. cit. s. 71, 96). - M. Dufay tarafından bildirilen çift kişilik vakasında (Revue Scientifique, cilt XVIII. s. 69), hafıza anestezik durumda, daha iyi görünmektedir. Kör yapılan hipnotik denekler görsel fikirlerini illa ki kaybetmezler. O halde, hem amnezilerin anestezi olmaksızın, hem de anestezilerin amnezi olmaksızın ortaya çıkabileceği, ancak bunların bir arada da görülebileceği anlaşılmaktadır. Telkinle kör edilen hipnotik denekler size artık göremedikleri şeyleri açıkça hayal ettiklerini söyleyeceklerdir.*

Wigan tarafından Zihnin Dualitesi üzerine yazdığı kitapta önerilmiştir. Benliğin üçüncü sınıf değişimlerini, yani "sahip olma" olarak adlandırdığım değişimleri ele aldıktan sonra bu açıklamaya tekrar döneceğim.

Bu sayfalarda ismini vermeme izin veren 'gezici türden bir alternatif kişilik vakasının öznesiyle oldukça yakın bir zamanda tanıştım[316].

Greene, R.I.'den Rahip Ansel Bourne, marangozluk mesleğinde yetişmiş; ancak, çok özel koşullar altında aniden geçici bir görme ve işitme kaybı sonucunda, otuzuncu yaşından hemen önce Ateizm'den Hıristiyanlığa geçmiş ve o zamandan beri çoğunlukla gezici bir vaiz hayatı yaşamıştır. Hayatının büyük bir bölümünde baş ağrıları ve geçici ruhsal çöküntü nöbetleri geçirmiş ve bir saat ya da daha kısa süren birkaç bilinçsizlik nöbeti geçirmiştir. Ayrıca sol uyluğunda deri duyarlılığını azaltan bir bölge bulunmaktadır. Bunun dışında sağlığı iyi, kas gücü ve dayanıklılığı mükemmeldir. Sağlam ve kendine güvenen bir mizacı vardır, evet dediği evet, hayır dediği hayır olan bir adamdır; ve dürüstlük konusundaki karakteri toplumda öyle bir karakterdir ki, onu tanıyanlar, davasının tamamen gerçek olmama ihtimalini bir an için kabul edeceklerdir.

17 Ocak 1887'de Providence'daki bir bankadan 551 dolar çekerek Greene'deki bir arsanın parasını ödemiş, bazı faturaları ödemiş ve Pawtucket'ten bir at arabasına binmiştir. Bu hatırladığı son olaydır. O gün eve dönmemiş ve iki ay boyunca kendisinden haber alınamamış. Gazetelerde kayıp olduğu yazıldı ve cinayetten şüphelenen polis nerede olduğunu boşuna araştırdı. Ancak 14 Mart sabahı, Pennsylvania, Norristown'da, altı hafta önce küçük bir dükkân kiralayan, dükkânını kırtasiye, şekerleme, meyve ve küçük eşyalarla dolduran ve kimseye anormal ya da eksantrik görünmeden sakin ticaretini sürdüren ve kendisine A. J. Brown diyen bir adam; korkuyla uyandı ve ev halkından kendisinin nerede olduğunu söylemelerini istedi. Adının Ansel Bourne olduğunu, Norristown'dan tamamen habersiz olduğunu, dükkâncılık hakkında hiçbir şey bilmediğini ve en son hatırladığı şeyin -daha dün gibi aklındaydı- Providence'taki bankadan para çekmek vs. olduğunu söyledi. Aradan iki ay geçtiğine inanamıyordu. Ev

316 *Bay R. Hodgson tarafından vakanın tam bir anlatımı 1890 tarihli Psişik Araştırmalar Derneği Bildirilerinde bulunabilir.*

halkı onun delirdiğini düşündü; ve ilk başta, onu görmesi için çağırdıkları Dr. Louis H. Read de öyle düşündü. Ancak Providence'a telgraf çekildiğinde, doğrulayıcı mesajlar geldi ve kısa süre sonra yeğeni Bay Andrew Harris olay yerine geldi, her şeyi düzeltti ve onu evine götürdü. Çok zayıftı, kaçışı sırasında görünüşe göre yirmi kilodan fazla kilo kaybetmişti ve şekerci dükkânı fikrinden o kadar korkmuştu ki bir daha oraya adım atmayı reddetti.

Normal kişiliğine kavuştuktan sonra bu sürenin hiçbir bölümünü hatırlamadığından ve onu tanıyan hiç kimse evden ayrıldıktan sonra onu görmemiş gibi göründüğünden, bu sürenin ilk iki haftası açıklanamamıştır. Değişimin dikkat çekici kısmı, elbette, sözde Brown'ın hoşlandığı tuhaf uğraştır. Bay Bourne hayatı boyunca ticaretle ilgili en ufak bir sözleşme yapmamıştır. 'Brown' komşuları tarafından suskun, alışkanlıklarında düzenli ve hiçbir şekilde tuhaf olmayan biri olarak tanımlanıyordu. Birkaç kez Philadelphia'ya gitmiş; stoklarını yenilemiş; arka dükkanda kendisi için yemek pişirmiş ve orada uyumuş; düzenli olarak kiliseye gitmiş ve bir keresinde bir dua toplantısında, dinleyiciler tarafından iyi bir konuşma olarak kabul edilen bir konuşma yapmış ve bu konuşma sırasında Bourne'un doğal durumunda tanık olduğu bir olayı anlatmıştır.

Bay Bourne'u hipnotik trans halindeyken 'Brown' hafızasının geri gelip gelmeyeceğini görmek için hipnotizmaya girmeye ikna ettiğim Haziran 1890'a kadar olayla ilgili bilinen tek şey buydu. Bunu şaşırtıcı bir hazırlıkla yaptı; o kadar ki, hipnozdayken normal hayatının herhangi bir gerçeğini hatırlamasını sağlamak oldukça imkânsızdı. Ansel Bourne'un adını duymuştu ama "onunla tanışıp tanışmadığını bilmiyordu." Bayan Bourne ile yüzleştirildiğinde "kadını daha önce hiç görmediğini" söylemiştir. Öte yandan, kayıp iki hafta boyunca yaptığı gezileri anlattı[317] ve Norristown olayıyla ilgili her türlü ayrıntıyı verdi. Her şey yeterince sıradandı; ve Brown kişiliği Bay Bourne'un kendisinin oldukça küçülmüş, kederli ve hafızasını kaybetmiş bir özünden

317 *Boston'da bir öğleden sonra, New York'ta bir gece, Newark'ta bir öğleden sonra ve Philadelphia'da on gün ya da daha uzun bir süre, önce belirli bir otelde, sonra da belirli bir pansiyonda, hiçbir tanıdık edinmeden, 'dinlenerek', okuyarak ve 'etrafı seyrederek' geçirmişti. Ne yazık ki otel kayıtları yok edildiği ve bahsettiği pansiyon yıkıldığı için bu ayrıntıları bağımsız olarak doğrulatamadım. Pansiyonu işleten iki bayanın adını unutmuş.*

başka bir şey değil gibi görünüyordu. Gezintisi için 'orada sorun olduğu' ve 'dinlenmek istediği' dışında hiçbir neden belirtmiyor. Trans sırasında yaşlı görünüyor, ağzının kenarları aşağı doğru çekilmiş, sesi yavaş ve zayıf, gözlerini tarayarak oturuyor ve Brown deneyiminin iki ay öncesini ve sonrasını boş yere hatırlamaya çalışıyor. "Her tarafım çitle çevrili," diyor: "İki ucundan da çıkamıyorum. Beni o Pawtucket at arabasına neyin bindirdiğini bilmiyorum ve o dükkândan nasıl ayrıldığımı ya da dükkâna ne olduğunu da bilmiyorum." Gözleri hemen hemen normaldi ve tüm duyarlılıkları (daha geç tepki vermesi dışında) hipnozda uyanıkken olduğu gibi aynıydı. Telkin vb. yöntemlerle iki kişiliği tek bir kişilik haline getirmeyi ve anıları sürekli kılmayı ummuştum, ancak hiçbir hile bunu başaramadı ve Bay Bourne'un kafatası bugün hâlâ iki ayrı kişisel benliği kapsıyor.

Bu vaka (epileptik bir unsur içersin ya da içermesin) görünüşe göre iki ay boyunca devam eden spontane bir hipnotik trans vakası olarak sınıflandırılmalıdır. Bunun özelliği, adamın hayatında buna benzer başka hiçbir şeyin meydana gelmemiş olması ve karakterinde hiçbir tuhaflığın ortaya çıkmamasıdır. Benzer vakaların çoğunda ataklar tekrarlar, duyarlılıklar ve davranışlar belirgin bir şekilde değişir[318].

3. "Medyumluklarda" veya "sahiplenmelerde" ikincil halin istilası ve geçişi nispeten anidir ve halin süresi genellikle kısadır - yani birkaç dakikadan birkaç saate kadar. İkincil durum iyi geliştiğinde, birincil bilinç geri geldikten sonra bu durum sırasında olan hiçbir şey hatırlanmaz. İkincil bilinç sırasında özne yabancı bir kişi tarafından canlandırılıyormuş gibi konuşur, yazar veya hareket eder ve genellikle bu yabancı kişinin adını ve geçmişini verir. Eski zamanlarda yabancı 'kontrol' genellikle bir şeytandı ve şimdi de bu inancı destekleyen topluluklarda öyledir. Bizde ise kendini en kötü ihtimalle bir Kızılderili ya da başka bir acayip konuşan ama zararsız bir şahsiyet olarak tanıtır. Genellikle orada bulunanlar tarafından bilinen ya da bilinmeyen ölü bir kişinin ruhu olduğunu iddia eder ve bu durumda söz konusu kişi bizim 'medyum' dediğimiz kişidir. Tüm dereceleriyle medyumluk,

318 *Görüleceği üzere davanın tüm ayrıntıları simülasyonla uyumludur. Bu konuda söyleyebileceğim tek şey, Bay Bourne'u muayene eden hiç kimsenin (Dr. Read, Dr. Weir Mitchell, Dr. Guy Hindsdale ve Bay R. Hodgson dahil) onun köklü dürüstlüğünden şüphe etmediği ve keşfedebildiğim kadarıyla kişisel tanıdıklarından hiçbirinin şüpheci bir görüşe sahip olmadığıdır.*

alternatif kişiliğin tamamen doğal özel bir türünü oluşturuyor gibi görünmektedir ve bir şekilde buna yatkınlık, başka belirgin sinirsel anomalisi olmayan kişilerde hiçbir şekilde nadir bir yetenek değildir. Bu fenomen çok karmaşıktır ve bilimsel bir şekilde incelenmeye daha yeni başlanmıştır. Medyumluğun en alt aşaması otomatik yazmadır ve bunun en alt derecesi de Özne'nin hangi kelimelerin geleceğini bildiği ama sanki dışarıdan geliyormuş gibi onları yazmaya itildiğini hissettiği durumdur. Daha sonra, okuma veya konuşmayla meşgulken bile bilinçsizce yazma gelir. İlham verici konuşma, müzik aleti çalma vs. de nispeten daha düşük sahip olma aşamalarına aittir; bu aşamalarda normal benlik performansa bilinçli katılımdan dışlanmaz, ancak inisiyatif başka bir yerden geliyor gibi görünür. En yüksek evrede trans tamamlanır, ses, dil ve her şey değişir ve bir sonraki trans gelene kadar hiçbir hatıra kalmaz. Trans konuşmalarıyla ilgili ilginç bir şey de farklı bireylerdeki genel benzerlikleridir. Amerika'daki 'kontrol' ya garip, argo ve küstah bir kişiliktir ('Kızılderili' kontrolleri, kadınlara karı, erkeklere kaba, eve çadır, vs. vs. demek aşırı derecede yaygındır); ya da daha yüksek entelektüel uçuşlara kalkışırsa, ruh, uyum, güzellik, yasa, ilerleme, gelişme, vs. ile ilgili ifadelerin sürekli tekrarlandığı tuhaf bir şekilde belirsiz iyimser bir felsefe ve su ile doludur.

Kim tarafından söylenirse söylensin, trans mesajlarının yarısından fazlasını sanki tek bir yazar yazmış gibi görünüyor. Tüm bilinçaltı benliklerin Zeitgeist'ın (zamanın ruhu) belirli bir katmanına özel olarak duyarlı olup olmadıklarını ve ilhamlarını ondan alıp almadıklarını bilmiyorum; ancak spiritüalist çevrelerde 'gelişen' ikincil benliklerde durum açıkça budur. Orada medyum transının başlangıcı hipnotik telkin etkilerinden ayırt edilemez. Özne medyum rolünü üstlenir çünkü mevcut koşullar altında kanaat ondan bunu beklemektedir; ve bunu histriyonik yetenekleriyle orantılı bir zayıflık ya da canlılıkla yerine getirir. Ancak garip olan şey, spiritüalist geleneklere maruz kalmamış kişilerin, kendinden geçtiklerinde, ölenler adına konuştuklarında, çeşitli ölüm-agonilerinin hareketlerinden geçtiklerinde, yazlık ülkedeki mutlu evleri hakkında mesajlar gönderdiklerinde ve orada bulunanların hastalıklarını tarif ettiklerinde sıklıkla aynı şekilde davranmalarıdır. Birkaçını bizzat gördüğüm bu vakalar hakkında yayınlayabileceğim bir teorim yok.

Otomatik yazma performanslarına bir örnek olarak, 1855'ten 1859'a kadar Connecticut'tan Kongre üyesi olan ve hayatı boyunca güçlü ve aktif bir gazeteci, yazar ve iş adamı olan Warren, R. I.'den Bay Sidney Dean'in bana nazikçe verdiği kendi vakasının anlatımından alıntı yapacağım. Kendisi uzun yıllar boyunca yazarlık yapmıştır ve otomatik olarak üretilen geniş bir el yazması koleksiyonuna sahiptir.

"Bazıları," diye yazıyor bize, "hiyeroglif ya da garip birleşik keyfi karakterlerle yazılmış; her dizi genel tasarım ya da karakterde görünüşte bir bütünlüğe sahip, ardından ana İngilizceye çeviri ya da yorum olduğu iddia edilen şeyler geliyor. Bu karakterleri kopyalamak gibi imkânsız görünen bir işe hiç kalkışmadım. Bir gravür aleti hassasiyetiyle ve genellikle tek bir hızlı kalem darbesiyle kesilmişlerdi. Pek çok dil, bazıları eskimiş ve tarihe karışmış, bazıları da sözde kabul edilmiş. Onları görmek, hiç kimsenin iz sürme dışında onları kopyalayamayacağı konusunda sizi tatmin edecektir.

"Ancak bunlar olguların sadece küçük bir kısmıdır. 'Otomatik' olan yerini etkileyici olana bıraktı ve çalışma devam ederken normal durumdayım ve görünüşe göre iki zihin, zekâ, kişi pratik olarak meşgul. Yazı kendi elimdedir ama kendi zihnimin ve irademin değil, hakkında hiçbir bilgim ve teorim olmayan konular üzerine bir başkasının diktesidir; ve elim konuyu ve hatta yazılması için empoze edilen kelimeleri kaydederken, ben de bilinçli olarak düşünceyi, olguyu, ifade tarzını vs. eleştiririm. Eğer cümleyi, hatta kelimeyi yazmayı reddedersem İzlenim anında sona erer ve çalışmaya devam edilmeden önce isteğimin zihinsel olarak ifade edilmesi gerekir ve bir cümlenin ortasında olsa bile durma noktasında devam edilir. Cümleler, konusu ya da sonu hakkında benim bilgim olmadan başlatılır. Aslında, tartışmanın konusunu hiçbir zaman önceden bilmem.

"Şu anda, belirsiz zamanlarda, benim iradem dışında, ahlaki, ruhani ve ebedi yaşamın bilimsel özellikleri üzerine yirmi dört bölümden oluşan bir seri devam etmektedir. Yedi tanesi belirtilen şekilde yazılmıştır. Bunlardan önce, genel olarak maddi ölümün ötesindeki yaşamla, onun özellikleriyle vs. ilgili yirmi dört bölüm vardı. Her bölüm, yeryüzünde yaşamış bir kişinin adıyla imzalanmıştır- bazıları şahsen tanıdığım, diğerleri tarihte bilinen kişilerdir. Tamamlanıncaya ve isim basılıp eklenınceye kadar herhangi bir bölümün sözde yazarı

hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Beni ilgilendiren yalnızca -destekleyici hiçbir bilgiye sahip olmadığım- iddia edilen yazarlık değil, aynı zamanda bu bölümler ortaya çıkana kadar bilgisiz olduğum öğretilen felsefedir. Benim hayat görüşüme göre -ki bu görüş Kutsal Kitap'a bağlı bir ortodoksluktur- bu felsefe yenidir, makul görünmektedir ve mantıklı bir şekilde ortaya konmuştur. İtiraf etmeliyim ki, bu felsefeyi kendi tatminimi sağlayacak şekilde çürütmeyi başaramadım.

Yazan zeki bir benliktir, ya da etki bireyselliğe bürünür, bu da etkiyi pratikte bir kişilik haline getirir. Bu kendim değilim; sürecin her adımında bunun bilincindeyim. Ayrıca, 'bilinçsiz beyinlenme' olarak adlandırılan iddiaların tüm alanını eleştirel bir şekilde incelemeye yetkin olduğum kadarıyla inceledim ve bu teori, benim aracılığımla gerçekleşen bu garip işe uygulandığında sayısız noktada başarısız oldu. Bugün bazı spiritüalistler tarafından öğretildiği gibi, yeniden bedenlenme gibi aptalca bir hipotezi -eski metempsikoz doktrinini- kabul etmek ve burada daha önce bir hayat yaşadığıma ve arada bir entelektüel güçlerime hükmettiğine ve yaşam felsefesi üzerine bölümler yazdığına ya da ruhların etkilerini bırakmaları ve bunları İngilizce yazıya dökmeleri için bir postane açtığına inanmak benim için çok daha makul ve tatmin edici olurdu. Hayır; benim için en kolay ve en doğal çözüm, ortaya atılan iddiayı, yani yazanın beden değiştirmiş bir zekâ olduğunu kabul etmektir. Ama kim? Asıl soru bu. Bir zamanlar yaşamış alimlerin ve düşünürlerin isimleri, en gramer dışı ve en zayıf saçmalıklara eklenmiştir.

"Bir başkasının zihnini ya da beynini kullanan bir kişi olduğu varsayımından hareketle, mesajda az ya da çok başkasının üslubunun ya da tonunun bulunması ve görünmeyen kişiliğe, yani etkileyen güce, üslubun ya da tonun değil, düşüncenin, gerçeğin ya da felsefenin ait olması bana mantıklı geliyor. Örneğin, etki beynimi büyük bir güç ve hızla etkilerken, böylece kalemim düşünceleri kaydetmek için kâğıdın üzerinde adeta uçarken, birçok durumda düşüncenin aracının, yani dilin, sanki benim için çok doğal ve tanıdık olduğunun bilincindeyim, Bir şekilde, bir yazar olarak kişiliğim mesajla karışıyordu. Ve yine, üslup, dil, her şey, kendi üslubuma tamamen yabancı."

Ben de bir medyumun transları ile bolca tanışıklığım sayesinde 'kontrolün' diğerlerinden tamamen farklı olabileceğine ikna oldum.

Kişinin uyanık haldeki olası herhangi bir benliği. Benim aklımdaki vakada, eğer ölmüş bir Fransız doktor olduğunu iddia ediyorsa; ve inanıyorum ki, medyumun daha önce hiç karşılaşmadığı ve isimlerini hiç duymadığı sayısız kişinin durumları, yaşayan ve ölmüş akrabaları ve tanıdıkları hakkındaki gerçekleri bilmektedir. Burada kanıtlarla desteklenmeyen çıplak görüşümü kaydediyorum, elbette kimseyi kendi görüşüme döndürmek için değil, ama bu trans fenomenlerinin ciddi bir şekilde incelenmesinin psikolojinin en büyük ihtiyaçlarından biri olduğuna ikna olduğum ve kişisel itirafımın muhtemelen bir veya iki okuyucuyu, kibirli 'bilim adamının' genellikle keşfetmeyi reddettiği bir alana çekebileceğini düşündüğüm için.

Pek çok kişi, bazı durumlarda kontrolün gerçekten de olduğu iddia edilen ölmüş ruh olduğuna dair kesin kanıtlar bulmuştur. Olaylar, bunun açıkça saçma olduğu durumlara doğru o kadar yavaş bir şekilde kaymaktadır ki, (a priori 'bilimsel' önyargıdan tamamen ayrı olarak) bunun doğru olmasına karşı büyük bir karine vardır. Lurancy Vennum vakası belki de modern türden bir "ele geçirme" vakasıdır.[319] Lurancy, ailesiyle birlikte Watseka, Ill.'de yaşayan on dört yaşında genç bir kızdı (çeşitli üzücü histerik bozukluklardan ve az çok grotesk bir türden ayrılmış ruhlar tarafından ele geçirildiği spontane translardan sonra) bir gün; Mary Roff adında bir kızın (12 yıl önce bir akıl hastanesinde ölen bir komşu kızı) ruhu tarafından ele geçirildiğini ilan etti ve Bay Roff'un evine yani sözde kendi 'evine' gönderilmesinde ısrar etti. Bir hafta süren 'ev hasreti' ve ısrarlarından sonra ailesi kabul etmiş ve ona acıyan ve aynı zamanda spiritüalist olan Roff'lar onu yanlarına almışlardır. Oraya vardığında, aileyi ölü Mary'lerinin Lurancy ile yer değiştirdiğine ikna etmiş gibi görünüyor. Lurancy'nin geçici olarak cennette olduğu ve Mary'nin ruhunun artık onun organizmasını kontrol ettiği ve tekrar eski dünyevi evinde yaşadığı söyleniyordu.

"Kız şimdi yeni evinde son derece mutlu ve memnun görünüyordu, Mary'nin 12 ila 25 yıl önce asıl bedenindeyken tanıdığı herkesi ve her şeyi biliyordu, 1852'den Mary'nin öldüğü 1865'e kadar ailenin arkadaşlarını ve komşularını tanıyor ve isimleriyle çağırıyordu, doğal yaşamı boyunca meydana gelen çok sayıda, evet, yüzlerce olaya dikkat

319 *The Watseka Wonder, yazan E. W. Stevens. Chicago, Religio-Philosophical Publishing House, 1887.*

çekiyordu. Bay Roff'un evinde kaldığı süre boyunca Bay Vennum'un ailesinden, arkadaşlarından ya da komşularından hiçbirini tanımamış ve bilmemiştir, ancak Bay ve Bayan Vennum ve çocukları onu ve Bay Roff'un ailesini ziyaret etmiş, onlarla herhangi bir yabancıyla tanışır gibi tanışmıştır. Sık sık ziyaret ettikten ve onlardan sık sık ve olumlu bir şekilde bahsedildiğini duyduktan sonra, onları tanıdık olarak sevmeyi öğrendi ve Bayan Roff ile birlikte onları üç kez ziyaret etti. Günden güne doğal, rahat, nazik ve çalışkan görünüyor, ev işlerine özenle ve sadakatle katılıyor, sadık ve sağduyulu bir kızın yapması gerektiği gibi ailenin genel işlerine yardımcı oluyor, şarkı söylüyor, okuyor ya da fırsat buldukça aileyi ilgilendiren özel ya da genel tüm konularda sohbet ediyordu."

Roff'lardayken sözde Mary bazen 'cennete geri döner' ve bedeni 'sessiz bir trans' halinde, yani Lurancy'nin asıl kişiliği geri dönmeden terk ederdi. Ancak sekiz ya da dokuz hafta sonra, Lurancy'nin hafızası ve tavırları bazen tamamen olmasa da kısmen birkaç dakikalığına geri dönüyordu. Bir keresinde Lurancy kısa bir süre için tümüyle ele geçirmiş gibi görünüyordu. Sonunda, yaklaşık 14 hafta sonra, 'Mary'nin 'kontrolü' ilk ele aldığında yaptığı kehanete uygun olarak, kesin olarak ayrıldı ve Lurancy bilinci temelli olarak geri geldi. Bay Roff şöyle yazıyor: "Onu eve götürmemi istedi, ben de götürdüm. Bana Bay Roff dedi ve benimle genç bir kız gibi konuştu. Ona her şeyin ona nasıl göründüğünü, doğal görünüp görünmediğini sordum. Her şeyin ona bir rüya gibi geldiğini söyledi. Anne babasını ve kardeşlerini çok sevecen bir şekilde karşıladı, mutluluk gözyaşları içinde her birine sarıldı ve öptü. Kollarını uzun süre babasının boynuna doladı ve onu öpücüklere boğdu. Az önce (saat on birde) babasını gördüm. Kızının son derece doğal olduğunu ve tamamen iyi göründüğünü söyledi."

Lurancy'nin annesi birkaç ay sonra şunları yazıyor: "Tamamen iyi ve doğaldı. Eve döndükten sonraki iki ya da üç hafta boyunca, geçen yaz hastalanmadan önceki haline göre biraz garip görünüyordu, ama bu sadece, belki de kızda meydana gelen doğal bir değişiklikti ve ona rüya görüyormuş ya da uyuyormuş gibi görünmesi dışında, vs. Lurancy eskisinden daha akıllı, daha zeki, daha çalışkan, daha kadınsı ve daha kibar oldu. Tamamen iyileşmesini ve sağlığına kavuşmasını ailesine, Dr. E. W. Stevens'a ve Bay ve Bayan Roff'a borçluyuz.

Eğer evde kalsaydı, öleceğine ya da onu akıl hastanesine göndermek zorunda kalacağımıza ve eğer öyle olsaydı, orada öleceğine ve ayrıca, bana düşen bakım ve sorunlarla kısa bir süre yaşayamayacağıma kesinlikle inanıyoruz. Biz de dahil olmak üzere Lurancy'nin akrabalarından birçoğu şimdi onun ruhani bir güç tarafından iyileştirildiğine ve Mary Roff'un kızı kontrol ettiğine inanıyor."

Sekiz yıl sonra, Lurancy'nin evli ve anne olduğu ve sağlığının iyi olduğu bildirilmiştir. Görünüşe göre varlığının medyumluk aşamasını geride bırakmıştı[320].

Bu istilalar sırasında duyarlılığın durumu hakkında çok az gözlem yapılmıştır. İki otomatik yazarın ellerini eylem sırasında uyuşturulmuş buldum. Diğer ikisinde ise durumun böyle olmadığını gördüm. Otomatik yazı yazmanın öncesinde genellikle kol sinirleri boyunca ağrılar ve kolda düzensiz kasılmalar görülür. Bir medyumun (konuşma) transı sırasında dilinin ve dudaklarının iğne batmasına karşı duyarsız olduğunu gördüm.

Kişiliğin tüm bu farklı sapmaları sırasında beynin durumu hakkında spekülasyon yaparsak, beynin tüm hareket tarzlarını art arda değiştirebildiğini ve iyi organize edilmiş çağrışım yollarının tümünü şimdilik kullanmaktan vazgeçebildiğini görürüz. Bir değişken durumdan diğerine geçişte hafıza kaybını başka hiçbir şekilde açıklayamayız. Ve sadece bu da değil, aynı zamanda düzenli bağlantı yolları sistemlerinin diğerleriyle birlikte devreden çıkabileceğini, böylece bir sistemdeki süreçlerin bir bilince, başka bir sistemdekilerin ise eşzamanlı olarak var olan başka bir bilince yol açabileceğini kabul etmeliyiz. Hasta trans halinde değilken otomatik yazı yazma vb. olguları ve histerik tipteki sahte anestezi ve amnezileri ancak bu şekilde anlayabiliriz. Ancak 'vitesin boşa atılması' deyiminin ne tür bir ayrışmayı ifade edebileceğini tahmin bile edemeyiz; sadece benliğin ikiye katlanmasından, sanki belirli sistemlerin birleşememesinden ibaretmiş gibi bahsetmememiz gerektiğini düşünüyorum genellikle bunu yapan fikirler. Söz konusu histerik ve otomatik vakalarda genellikle bir

320 *Dostum Bay R. Hodgson bana Nisan 1889'da Watseka'yı ziyaret ettiğini ve bu davanın başlıca tanıklarını çapraz sorguya çektiğini bildirdi. Öğrendikleriyle orijinal anlatıya olan güveni pekişmiş ve daha önce yayınlanmamış çeşitli gerçekler ortaya çıkmış, bu da olayın spiritüalist yorumunun inandırıcılığını arttırmıştır.*

arada bulunan ve şimdi iki 'benlik' arasında bölünmüş olan nesnelerden bahsetmek daha doğrudur. Benliklerin her biri kendi başına hareket eden bir beyin yolları sisteminden kaynaklanmaktadır. Eğer beyin normal bir şekilde hareket etseydi ve ayrışmış sistemler tekrar bir araya gelseydi, sonuç olarak diğer ikisinden farklı, ancak nesnelerini birlikte bilen üçüncü bir 'Benlik' şeklinde yeni bir bilinç etkilenimi elde etmemiz gerekirdi. Son bölümde söylediklerimden sonra, bu konuda daha fazla açıklama yapmaya gerek yoktur.

Alt otomatik performanslardaki bazı tuhaflıklar, birbirleriyle vites değiştiren sistemlerin birinin sağ, diğerinin sol yarımkürede yer aldığını düşündürmektedir. Örneğin denekler sıklıkla ters yazmakta, harfleri yer değiştirmekte ya da ayna yazısı yazmaktadırlar. Tüm bunlar agrafik hastalığın belirtileridir. Sol el, doğal dürtüsüne bırakılırsa, çoğu insanda doğal yazıdan daha kolay ayna yazısı yazacaktır. Bay F. W. H. Myers bu analojiler üzerinde durmuştur.[321] Ayrıca sıradan düz yazıların olağan ahlaki tonunun düşüklüğüne de dikkat çekmiştir. Hughlings Jackson'ın ilkelerine göre, daha gelişmiş bir organ olan sol beyin yarı küresi, normal zamanlarda sağ beyin yarı küresinin faaliyetini engeller; ancak Bay Myers, otomatik performanslar sırasında olağan engellemenin kaldırılabileceğini ve sağ beyin yarı küresinin kendi başına hareket etmek üzere serbest bırakılabileceğini öne sürmektedir. Durumun bir dereceye kadar böyle olması çok muhtemeldir. Ancak "iki" yarım küre tarafından "iki" benliğin kaba açıklaması elbette Bay Myers'in düşüncesinden uzaktır. Benlikler ikiden fazla olabilir ve her biri için ayrı ayrı kullanılan beyin sistemlerinin çok küçük şekillerde birbirlerinin içine girdiği düşünülmelidir.

Özet

Şimdi bu uzun bölümü özetlemek gerekirse. Benlik bilinci, her bir parçası 'Ben' olan bir düşünce akışını içerir. 1) Daha önce yaşamış olanları hatırlamak ve onların bildiklerini bilmek 2) aralarından bazılarını 'ben' olarak vurgulamak ve onlara büyük önem vermek ve

321 *Proceedings of the Soc. for Psych. dergisinde Otomatik Yazma vb. üzerine yazdığı son derece önemli makaleler serisine bakınız. Araştırma, özellikle Makale II (Mayıs 1885). Ayrıca Dr. Maudsley'in Mind, cilt XIV. s. 161'deki öğretici makalesini ve Luys'un 1889 tarihli l'Encéphale'deki 'Sur le Dédoublement' vb. makalesini karşılaştırın.*

geri kalanları bunlara uygun hale getirmek. 'Ben'in özü, her zaman o anda mevcut olduğu hissedilen bedensel varlıktır. Hatırlanan geçmişteki duygular bu şimdiki duyguya benziyorsa, onunla aynı ben'e ait olduğu kabul edilir. Bu duyguyla ilişkili olarak algılanan diğer her şey bu ben'in deneyiminin bir parçasını oluşturur; ve bunlardan bazılarının (az ya da çok dalgalanan) daha geniş anlamda ben'in bileşenleri olduğu düşünülür -örneğin giysiler, maddi varlıklar, arkadaşlar, kişinin aldığı ya da alabileceği onur ve saygı. Bu ben nesnel olarak bilinen şeylerin ampirik bir toplamıdır. Bunları bilen Ben'in kendisi bir toplam olamaz, psikolojik amaçlar için Ruh gibi değişmeyen metafizik bir varlık ya da saf Ego gibi 'zaman dışı' olarak görülen bir ilke olarak düşünülmesine de gerek yoktur. O, her anı bir önceki andan farklı olan bir Düşüncedir, ancak ikincisinin kendisine ait olduğunu söylediği her şeyle birlikte, ikincisine mal edilir. Tüm deneyimsel gerçekler bu tanımda yerlerini bulurlar, geçici düşüncelerin ya da zihin durumlarının varlığı dışında herhangi bir hipotezle yükümlü değildirler. Aynı beyin, birbirini izleyen ya da bir arada bulunan birçok bilinçli benliğe hizmet edebilir; ancak beynin faaliyetlerinde ne gibi değişiklikler olduğu ya da beyin ötesi koşulların araya girip girmediği şu anda yanıtlanması mümkün olmayan sorulardır.

Eğer biri benden, birbiri ardına geçen düşüncelerin neden birbirlerinin mülklerini miras almaları gerektiğini ya da neden onların ve beyin durumlarının birbirlerinin (matematiksel anlamda) fonksiyonları olmaları gerektiğini söylememi talep ederse, ben de derim ki, eğer bir neden varsa, bu neden tüm gerçek nedenlerin yattığı yerde, dünyanın toplam algısında ya da anlamında yatıyor olmalıdır.

Eğer böyle bir anlam varsa ya da böyle bir anlam yaklaşımı varsa (ki olduğuna inanmak zorundayız), bu sınırlı insan düşünce akımlarının neden beyinlere böylesine işlevsel bir bağımlılık içinde var olduğunu bize ancak o açıklayabilir. Bu, psikolojinin özel doğa biliminin salt işlevsel formülle yetinmesi gerektiğini söylemek anlamına gelir. Eğer geçen düşünce, şimdiye kadar hiçbir ekolün şüphe duymadığı, doğrudan doğrulanabilir bir varlık ise, o zaman bu düşüncenin kendisi düşünendir ve psikolojinin ötesine bakmasına gerek yoktur. Daha transandantal bir düşünür getirmek için keşfedebildiğim tek yol, düşüncenin kendisi hakkında doğrudan bilgi sahibi olduğumuzu inkar

etmek olacaktır. Bu durumda düşüncenin varlığı bir varsayıma indirgenmiş olur. Tüm bu bilinenlerle ilişkili bir bilen olmalıdır; ve bu bilenin kim olduğu sorunu metafizik bir sorun haline gelecektir. Soru bir kez bu terimlerle ifade edildiğinde, spiritüalist ve transandantalist çözümler ilk bakışta bizim kendi psikolojik çözümümüzle eşit kabul edilmeli ve tarafsız bir şekilde tartışılmalıdır. Ancak bu bizi psikolojik ya da doğalcı bakış açısının ötesine taşır.

11. BÖLÜM

DİKKAT

Gariptir ki, seçici dikkatin sürekli varlığı gibi çok açık bir gerçek, İngiliz ampirist ekolüne mensup psikologlar tarafından neredeyse hiç dikkate alınmamıştır. Almanlar bu olguyu ya bir yeti ya da bir sonuç olarak açıkça ele almışlardır, ancak Locke, Hume, Hartley, Mills ve Spencer gibi araştırmacıların sayfalarında bu sözcük neredeyse hiç geçmez ya da geçse bile parantez içinde ve sanki istemeden geçmiştir[322]. Bu araştırmacılar zihnin yüksek yetilerinin nasıl saf bir 'deneyim' ürünü olduğunu göstermeye çalışmaktadırlar ve deneyimin de basitçe verilmiş bir şey olduğu varsayılmaktadır. Bir dereceye kadar tepkisel spontanlığı ima eden dikkat, 'deneyim'i oluşturan saf duyarlılık çemberini kırıyor gibi görünmektedir ve bu nedenle hikâyenin akıcılığını bozma tehlikesi altında konuşulmamalıdır.

Ama insan bu konuyu düşündüğü anda, bunun ne kadar yanlış bir deneyim kavramı olduğunu ve onu yalnızca dışsal bir düzenin duyulardaki mevcudiyetiyle eşdeğer hale getirdiğini görür. Dışsal düzenin milyonlarca öğesi duyularımızda mevcuttur ve bunlar hiçbir zaman doğru dürüst deneyimime girmez. Neden mi? Çünkü beni ilgilendirmiyorlar. Benim deneyimim, katılmayı kabul ettiğim şeydir. Yalnızca fark ettiğim öğeler zihnimi şekillendirir -seçici ilgi olmadan, deneyim tam bir kaostur. İlgi tek başına vurgu ve önemi, ışığı ve gölgeyi, arka planı ve ön planı, kısacası anlaşılabilir perspektifi verir. Her canlıda farklılık gösterir, ama onsuz her canlının bilinci gri, kaotik bir gelişigüzellikten ibaret olurdu ki, bunu tasavvur etmemiz bile imkânsızdır. Örneğin Bay Spencer gibi ampirist bir araştırmacı, canlıyı, üzerine 'deneyimin' yağdığı tamamen pasif bir kil olarak görür. Kil, damlaların en yoğun düştüğü yerde en derin şekilde etkilenecek ve böylece zihnin nihai şekli şekillenecektir. Yeterince zaman tanınırsa, bu gidişle

322 *Bain, Senses and the Intellect, s. 558'de dikkatten bahseder ve hatta Emotions of the Will'in 370-374. sayfalarında bunun bir teorisini verir. Bu teoriye daha sonra tekrar döneceğim.*

tüm duyarlı şeylerin aynı zihinsel yapıya bürünerek son bulması gerekir; çünkü tek şekillendirici olan 'deneyim' değişmez bir olgudur ve öğelerinin düzeni, duyarlı organizma dediğimiz pasif ayna tarafından tam olarak yansıtılarak son bulmalıdır. Eğer böyle bir açıklama doğru olsaydı, diyelim ki Vatikan'da nesiller boyunca yetiştirilen ve gözlerine her çeşit biçim ve kombinasyonda sunulan, mermerden yontulmuş görsel şekil karakterlerine sahip bir köpek ırkının, çok geçmeden bu kendine özgü karakterlerin en ince tonlarını ayırt etmesi gerekirdi. Kısacası, eğer zaman verilirse, başarılı bir heykel uzmanı haline gelmeleri gerekir. Bu sonuca ulaşma olasılığını herkes değerlendirebilir. Şüphesiz, heykeller üzerinde sonsuza dek sürecek bir tecrübe, köpeğin ayırt etme yetisini geliştirecek özgün bir ilgi alanının olmaması nedeniyle onu ilk baştaki kadar sanattan uzak bırakacaktır. Bu arada, kaidelerin tabanlarındaki kokular, bu tür köpeklerin bilincinde, en kalıtsal muhafız sınıfının asla yaklaşamayacağı bir 'karşılıklar' sistemi halinde kendilerini organize etmiş olacaktı, çünkü onlar için, insan olarak, köpeğin bu kokulara olan ilgisi sonsuza dek anlaşılmaz bir gizem olacaktı. O halde bu yazarlar, öznel ilginin, ağır işaret parmağını belirli deneyim öğelerinin üzerine koyarak, onları öyle bir şekilde vurgulayabileceği gerçeğini tamamen göz ardı etmişlerdir ki, en seyrek çağrışımlara düşüncemizi şekillendirmek için en sık çağrışımların sahip olduğundan çok daha fazla güç verir. İlginin kendisi, doğuşu kuşkusuz tamamen doğal olsa da, deneyim tarafından yapılandan daha fazlasını yapar.

Dikkatin ne olduğunu herkes bilir. Zihnin, aynı anda mümkün olan birkaç nesne ya da düşünce dizisi arasından birini açık ve canlı bir biçimde ele geçirmesidir. Bilincin odaklanması, yoğunlaşması onun özünü oluşturur. Diğerleriyle etkili bir şekilde ilgilenmek için bazı şeylerden geri çekilmeyi gerektirir ve Fransızca'da dikkat dağınıklığı, Almanca'da ise "dikkat dağınıklığı" (Zerstreutheit) olarak adlandırılan karışık, sersemlemiş, dağınık halin tam zıddı olan bir durumdur.

Bu son durumu hepimiz biliriz, hatta en aşırı derecesinde bile. Çoğu insan muhtemelen günde birkaç kez buna benzer bir duruma düşer: Gözler boşluğa sabitlenir, dünyanın sesleri karmakarışık bir bütünlük içinde erir, dikkat dağılır, böylece tüm beden bir anda hissedilir ve bilincin ön planı, eğer bir şey varsa, zamanın boş geçişine bir tür

ciddi teslimiyet duygusuyla doldurulur. Zihnimizin loş arka planında bu arada ne yapmamız gerektiğini biliriz: kalkmak, giyinmek, bizimle konuşan kişiye cevap vermek, muhakememizde bir sonraki adımı atmaya çalışmak. Ama bir türlü başlayamıyoruz; başımızın arkasındaki düşünce, etrafımızı saran uyuşukluk kabuğunu delmeyi başaramıyor. Her an büyünün bozulmasını bekliyoruz, çünkü devam etmesi için hiçbir neden bilmiyoruz. Ama devam ediyor, nabız üstüne nabız atıyor ve biz de onunla birlikte yüzüyoruz, ta ki - farkına varabileceğimiz bir neden olmadan - bir enerji verilinceye, bir şey -ne olduğunu bilmiyoruz- kendimizi toplamamızı sağlayana, gözlerimizi kırpıştırana, başımızı sallayana, arka plan fikirleri etkili hale gelene ve hayatın çarkları yeniden dönmeye başlayana kadar.

Bu tuhaf durum ya da engellenme, gözleri boşluğa sabitleyerek birkaç dakikalığına isteğe bağlı olarak üretilebilir. Bazı kişiler gönüllü olarak zihinlerini boşaltabilir ve 'hiçbir şey düşünmeyebilirler'. Profesör Exner'in kendisi hakkında belirttiği gibi, birçokları için bu uykuya dalmanın en etkili yoludur. Zihnin bu dağınık durumuna benzer bir şeyin, aktif olarak bir uğraşla meşgul olmadıklarında hayvanların olağan durumu olduğunu düşünmemek zordur. Yorgunluk, otomatik olarak sürdürülerek sona eren monoton mekanik uğraşlar, insanlarda bunu yeniden üretme eğilimindedir. Bu bir uyku değildir; ve yine de böyle bir durumdan uyandırıldığında, kişi genellikle ne düşündüğünü söyleyemeyecektir. Hipnotik trans halindeki denekler, kendi başlarına bırakıldıklarında bu hale giriyor gibi görünürler; ne düşündükleri sorulduğunda, "özel bir şey düşünmüyorum" diye cevap verirler![323]

Bu durumun ortadan kalkması dikkatin uyanması olarak adlandırdığımız şeydir. O zaman bilincin odağına bir ana nesne gelir, diğerleri

323 *"Bir eğitimin başlangıcındaki ilk ve en önemli, ama aynı zamanda en zor görev, organik yaşamın entelektüel yaşama üstün geldiği her yerde kendini gösteren dikkatsiz zihin dağınıklığının üstesinden yavaş yavaş gelmektir. Hayvanların eğitimi ... ilk etapta dikkatin uyandırılmasına dayanmalıdır (bkz. Adrian Leonard, Essai sur l'Education des Animaux, Lille, 1842), yani kendi başlarına bırakıldıklarında dikkat edilmeyecek olan şeyleri yavaş yavaş ayrı ayrı algılamalarını sağlamaya çalışmalıyız, çünkü bunlar diğer duyusal uyaranların büyük bir toplamıyla birleşerek, her bir ayrı öğenin yalnızca diğerlerini kararttığı ve engellediği karışık bir toplam izlenime dönüşecektir. İlk başta insan çocuğu için de benzer bir durum söz konusudur. Sağır-dilsiz ve özellikle de aptal eğitiminin muazzam zorlukları, esas olarak, algının genel karmaşasından yeterli keskinliğe sahip tekil öğeleri ortaya çıkarmayı başardığımız yavaş ve acı verici yöntemden kaynaklanmaktadır." (Waitz, Lehrb. d. Psychol., s. 632.)*

geçici olarak bastırılır. Uyanış ya dışarıdan gelen bir uyaranla ya da bilinmeyen bir içsel değişimin sonucu olarak ortaya çıkabilir; ve beraberinde getirdiği değişim, tek bir nesne üzerinde yoğunlaşarak başka her şeyin dışlanması ya da bu durum ile tamamen dağılmış durum arasında bir durum anlamına gelir.

AYNI ANDA KAÇ ŞEYLE BIRDEN İLGİLENEBİLİRİZ?

Bilincin 'kapsamı' sorusu sık sık sorulmuş ve yanıtlanmıştır -bazen öncül, bazen de deneysel olarak. Bu konuya değinmek için uygun yer burası gibi görünüyor; ve Bölüm IX'da ortaya konan ilkelere göre yanıtımız zor olmayacaktır. İlgilenebileceğimiz şeylerin sayısı, bireysel aklın gücüne, kavrayışın biçimine ve şeylerin ne olduğuna bağlı olarak tamamen belirsizdir. Kavramsal olarak bağlantılı bir sistem olarak kavrandıklarında, sayıları çok fazla olabilir. Ancak şeyler ne kadar çok olursa olsun, yalnızca tek bir karmaşık 'nesne' oluşturdukları tek bir bilinç atımı içinde bilinebilirler, böylece doğru bir şekilde konuşmak gerekirse, zihnin önünde hiçbir zaman doğru bir şekilde adlandırılan bir fikirler çoğulluğu yoktur.

'Ruhun birliği', aynı zamanda 'fikirlerin' farklı atomik doğasına inanan birçok filozof tarafından, aynı anda tek bir fikirde tezahür eden birden fazla nesnel olgunun varlığını engellemek için varsayılmıştır. Dugald Stuart bile, resmedilmiş bir figürün görünen her en küçük parçasının, zihin için, diğerlerinden bir boşluk aralığıyla ayrılmış gibi farklı bir dikkat nesnesi oluşturduğu görüşündedir. Zihnin aynı anda bu noktalardan birden fazlasına dikkat etmesi imkânsızdır; ve şeklin algılanması farklı noktaların birbirlerine göre göreceli durumlarının bilinmesini gerektirdiğinden, şeklin göz tarafından algılanmasının bir dizi farklı dikkat eyleminin sonucu olduğu sonucuna varmalıyız. Bununla birlikte, bu dikkat eylemleri o kadar hızlı bir şekilde gerçekleştirilir ki, bize göre etkisi, algı anlıkmış gibi aynıdır."[324]

Böylesine apaçık yapay görüşler ancak fantastik metafizikten ya da bazen zihinsel durumu bazen de bilinen şeyleri ifade eden 'fikir' kelimesinin muğlaklığından kaynaklanabilir, bu da insanları şeylere

324 *Elementler, bölüm I. kısım. II. fin.*

sadece zihinsel duruma ait olan birliği değil, Ruh'ta bulunduğu düşünülen basitliği bile atfetmeye yönlendirir.

Birçok şeye odaklandığında, her birine olan duyarlılık azalır. "Pluribus intentus, minor est ad singula sensus. "

"Charles Bonnet tarafından Zihnin aynı anda altı nesne hakkında farklı bir kavrama sahip olmasına izin verilir; Abraham Tucker tarafından bu sayı dörtle sınırlandırılır; Destutt Tracy ise bunu tekrar altıya çıkarır. Bu filozofların ilkinin ve sonuncusunun görüşü" Sir Wm. Hamilton devam ediyor "bana doğru görünüyor. Deneyleri kendiniz için kolayca yapabilirsiniz, ancak nesneleri sınıflara ayırmaktan sakınmalısınız. Yere bir avuç misket atarsanız, bir kerede altıdan ya da en fazla yediden fazlasını karışıklık olmadan görmekte zorlanırsınız; ancak onları ikişer, üçer ya da beşer olarak gruplandırırsanız, birimler kadar çok sayıda grubu kavrayabilirsiniz; çünkü zihin bu grupları yalnızca birimler olarak görür -onları bütünler olarak görür ve parçalarını göz ardı eder."[325]

Profesör Jevons, bir kutuya atılan fasulyeleri anında sayarak bu gözlemi tekrarladığında, 6 sayısının 147 kerede 120 kez doğru tahmin edildiğini, 5'in 107 kerede 102 kez doğru tahmin edildiğini ve 4 ve 3'ün her zaman doğru tahmin edildiğini bulmuştur.[326] Bu tür gözlemlerin, tam anlamıyla dikkatimiz hakkında hiçbir karar vermediği açıktır. Bunlar daha ziyade kısmen görüşümüzün -özellikle de birincil bellek imgesinin[327] belirginliğini, kısmen de bireyde görülen düzenlemeler ile sayıların isimleri arasındaki çağrışım miktarını ölçmektedir [328].

325 *Metafizik Dersleri, ders XIV.*

326 *Nature, cilt III. s. 281 (1871).*

327 *Normal durumdaki bir insana, kaç tane olduğunu söylemesi istenerek bir kağıt parçası üzerinde bir sürü nokta ya da vuruş, bir anlığına gösterilirse, zihninin gözünde bunların gruplara ayrıldığını ve hafızasında bir grubu analiz edip sayarken diğerlerinin çözüldüğünü görecektir. Kısacası, noktaların yarattığı izlenim hızla başka bir şeye dönüşür. Trans halindeki denekte ise, tam tersine, bu izlenim kalıcı gibi görünmektedir; hipnotik durumdaki kişilerin, sayıları yirmiyi geçmediği sürece, zihin gözündeki noktaları kolayca sayabildiklerini saptadım.*

328 *Bay Cattell, Jevon'un deneyini çok daha kesin bir şekilde yapmıştır (Philosophische Studien, III. 121 vd.). Kartlar, sayıları dört ile on beş arasında değişen kısa çizgilerle çizilmiş ve saniyenin yüzde biri kadar bir süre boyunca göz önünde tutulmuştur. Sayı dört ya da beş olduğunda, kural olarak hiçbir hata yapılmadı. Daha yüksek sayılar için eğilim, fazla tahmin etmekten ziyade eksik tahmin etmek yönündeydi. Benzer deneyler harfler ve rakamlarla da denenmiş ve aynı sonuç elde edilmiştir. Harfler tanıdık kelimeler oluşturduğunda, kombinas-*

Her sayı-isim, fasulyeleri tek bir toplam nesne olarak kavramanın bir yoludur. Böyle bir toplam nesnede, tüm parçalar uyumlu bir şekilde tek bir sonuç kavramına yaklaşır; hiçbir çekirdeğin kendine ait özel tutarsız ilişkileri yoktur; ve bu nedenle, pratikle, onları doğru bir şekilde değerlendirmeyi başaramadığımız sürece oldukça fazla sayıda olabilirler. Ancak önümüzde duran 'nesne' birbirinden kopuk parçalara ayrıldığında ve her biri diğerleriyle bir arada düşünülemeyen ayrı bir nesne ya da sistem oluşturduğunda, tüm bu parçaları aynı anda kavramak zorlaşır ve zihin bir diğeriyle ilgilenirken birini bırakma eğilimine girer. Yine de sınırlar dahilinde bu yapılabilir. M. Paulhan bir şiiri yüksek sesle okurken başka bir şiiri zihninde tekrarlayarak, bir cümleyi yazarken başka bir cümleyi söyleyerek ya da şiir okurken kâğıt üzerinde hesaplamalar yaparak bu konuda dikkatli deneyler yapmıştır.[329] Aynı türden iki işlem, iki çarpma, iki okuma ya da bir şiiri okuyup diğerini yazma, süreci daha belirsiz ve zor hale getirir."

Bu performanslar sırasında dikkat her zaman olmasa da sık sık salınır; ve bazen görevin bir bölümündeki bir kelime diğerine kayar. Ben de aynı anda hem bir şey okuyup hem de başka bir şey yazmaya çalıştığımda, dikkat gerektiren şeyin her bir kelimenin ya da cümlenin başlangıcı olduğunu fark ediyorum. Bir kez başladıktan sonra, kalemim sanki kendi momentumuyla bir ya da iki kelime boyunca ilerliyor. M. Paulhan, aynı anda ya da art arda yapılan aynı iki işlemin

---

yonlarının anlamsız olduğu duruma kıyasla üç kat daha fazla sayıda kelime adlandırılabilmiştir. Eğer sözcükler bir cümle oluşturuyorsa, hiçbir bağlantıları olmadığı duruma kıyasla iki kat daha fazla sayıda sözcük yakalanabilmiştir. "Daha sonra cümle bir bütün olarak kavranıyordu. Bu şekilde kavranmazsa, birkaç kelimeden neredeyse hiçbir şey kavranmaz; ancak cümle bir bütün olarak kavranırsa, kelimeler çok zor görünür." - Wundt ve öğrencisi Dietze benzer deneyleri hızla tekrarlanan ses darbeleri üzerinde de denemişlerdir. Wundt bunları gruplar halinde birbirini takip ettirmiş ve en fazla on iki vuruştan oluşan grupların, birbirlerini en uygun hızda, yani saniyenin onda üçü ila beşi arasında takip ettiklerinde tanınabildiğini ve tanımlanabildiğini bulmuştur (Phys. Psych., II. 215). Dietze, dinledikçe grupları zihinsel olarak alt gruplara ayırarak, kırk kadar vuruşun bir bütün olarak tanımlanabileceğini bulmuştur. Daha sonra bunlar beşer vuruşluk sekiz alt grup ya da her biri sekiz vuruşluk beş grup olarak kavranmıştır. (Philosophische Studien, II. 362.) - Daha sonra Wundt'un Laboratuvarında Bechterew, biri diğerinden bir vuruş daha fazla içeren, aynı anda geçen iki metronom vuruşu serisi üzerinde gözlemler yaptı. En uygun ardışıklık oranı 0,3 saniyeydi ve daha sonra 18'lik bir grubu 18 + 1'lik bir gruptan ayırt etti. (Neurologisches Centralblatt, 1889, 272.)

329 *Revue Scientifique, cilt 39, s. 684 (28 Mayıs 1887).*

kapladığı zamanı karşılaştırmış ve genellikle aynı anda yapıldığında önemli bir zaman kazancı olduğunu bulmuştur. Örneğin: "Musset'nin 11 dizesini okurken Athalie'nin ilk dört dizesini yazıyorum. Tüm performans 40 saniye sürüyor. Ancak tek başına okumak 22, tek başına yazmak 31 ya da toplamda 53 saniye sürüyor, yani eşzamanlı işlemlerin lehine bir fark var."

Ya da tekrar: "421 312 212'yi 2 ile çarpıyorum; işlem 6 saniye sürüyor; 4 ayetin okunması da 6 saniye sürüyor. Ama aynı anda yapılan iki işlem sadece 6 saniye sürüyor, dolayısıyla bu iki işlemin birleştirilmesinden kaynaklanan bir zaman kaybı yok."

Elbette bu zaman ölçümleri kesinlikten yoksundur. Üç nesne sistemiyle (okurken her iki elle yazmak) işlem çok daha zor hale gelmiştir. O halde, aynı anda kaç fikir ya da şeyle ilgilenebiliriz sorusuyla, birbirinden tamamen kopuk kaç sistem ya da kavrama sürecinin aynı anda devam edebileceği kastediliyorsa, cevap şudur: Süreçler çok alışkanlık haline gelmedikçe, kolay kolay birden fazla olmaz; ama o zaman da dikkatte çok fazla salınım olmaksızın iki, hatta üç olur. Ancak süreçlerin daha az otomatik olduğu durumlarda, Julius Caesar'ın beşinci mektubu yazarken dört mektubu dikte etmesi hikâyesinde olduğu gibi,[330] zihnin birinden diğerine hızlı bir salınımı olmalı ve bunun sonucunda zaman kazanılmamalıdır. Herhangi bir sistem içinde parçalar sayısız olabilir, ancak oluşturdukları bütünü kavradığımızda onlara toplu olarak katılırız.

Dikkat edilmesi gereken şeyler küçük duyumlar olduğunda ve bunları tam olarak not etmek için çaba sarf edildiğinde, birine gösterilen dikkatin diğerinin algılanmasına büyük ölçüde müdahale ettiği görülür. Bu alanda çok sayıda iyi çalışma yapılmıştır ve bunlardan bazılarını anlatmam gerekmektedir.

Beklenen dikkat iki duyumdan biri üzerinde yoğunlaştığında, diğerinin bir an için bilinçten uzaklaştığı ve daha sonra ortaya çıktığı uzun zamandır fark edilmiştir; ancak gerçekte ikisi eş zamanlı olaylar olabilir. Bu nedenle, kitaplardan örnek verecek olursak, cerrah bazen kanını akıttığı hastanın kolundan akan kanı, aletin deriye nüfuz

330 *Cf. Chr. Wolff: Psychologia Empirica, § 245. Wolff'un dikkat olgusuna ilişkin açıklaması genel olarak mükemmeldir.*

ettiğini görmeden önce görebilir. Benzer şekilde demirci, çekicin demiri dövdüğünü görmeden önce kıvılcımların uçuştuğunu görebilir, vs. Dolayısıyla, dikkatimizi eşit derecede çekmedikleri ve farklı türde oldukları zaman iki izlenimin tam tarihini algılamakta belirli bir zorluk vardır.

İki duyumun zaman içinde en az algılanabilir ardışıklığı üzerine deneylerini başka bir bölümde aktarmak zorunda kalacağımız Profesör Exner, zaman çok küçük olduğunda, duyumların aralığını ve doğru sırasını yakalamak için dikkatin nasıl ayarlanması gerektiği hakkında bazı kayda değer açıklamalar yapar. Mesele, iki sinyalin eşzamanlı mı yoksa ardışık mı olduğunu ve eğer ardışıksa hangisinin önce geldiğini söylemekti.

Kendini içine düşmüş bulduğu ilk dikkat etme biçimi, sinyallerin çok farklı olmadığı durumlardı; örneğin, her biri farklı bir kulak tarafından duyulan benzer seslerdi. Burada, hangisi olursa olsun, ilk sinyali beklemeye koyuluyor ve ertesi an onu hafızasında tanımlıyordu. Daha sonra her zaman varsayılan olarak bilinebilecek olan ikincisi, genellikle kendi içinde net bir şekilde ayırt edilemiyordu. Zaman çok kısa olduğunda, birincisi ikincisinden hiç ayırt edilemiyordu.

İkinci yol ise dikkati belli bir sinyal türüne yöneltmek ve bir sonraki anda bu sinyalin diğerinden önce mi yoksa sonra mı geldiğinin farkına varmaktı.

"Bu yol beraberinde büyük bir belirsizlik getirir. Hazırlıklı olmadığımız izlenim hafızamızda diğerine göre daha zayıf, belirsiz ve zaman içinde kötü bir şekilde sabitlenmiş olarak belirir. Nesnel olarak daha güçlü bir uyarıcıyı ilk uyarıcı olarak kabul etme eğiliminde olduğumuz gibi, öznel olarak daha güçlü olan uyarıcıyı, yani niyetlendiğimiz uyarıcıyı da ilk uyarıcı olarak kabul etme eğilimindeyizdir. Yine de aksi de olabilir. Dokunmadan görmeye kadar yapılan deneylerde çoğu zaman bana, sanki dikkatin hazırlanmadığı izlenim, diğeri geldiğinde zaten oradaymış gibi gelmiştir." Exner, bu yöntemi en çok izlenimlerin büyük oranda farklılık gösterdiği durumlarda kullanırken buldu.[331]

331 *Pflüger's Archiv, XI. 429-31.*

Bu tür gözlemlerde, (iki sinyalin özdeş olduğu ve hangisinin önce geldiği ayırt edilmeksizin başarılarının sadece ikiye katlanma olarak bilindiği durumlarla karıştırılmamalıdır) her sinyalin farklı bir zaman anıyla algımızda istikrarlı bir şekilde birleşmesi gerektiği açıktır. Zihni aynı anda meşgul eden iki farklı kavramın mümkün olan en basit durumudur. Şimdi sinyallerin eş zamanlı olması durumu farklı görünüyor. Bu konuyu daha yakından aydınlatmaya uygun gözlemler için Wundt'a başvurmalıyız.

Okuyucu, Bölüm III'te ele aldığımız tepki süresi deneylerini hatırlayacaktır. Wundt'un deneylerinde zaman zaman tepki süresinin sıfıra düştüğü, hatta negatif bir değer aldığı görülmüştü; bu da genel dile çevrildiğinde, gözlemcinin sinyale o kadar odaklandığı anlamına geliyordu ki Tepki, eşyanın tabiatında olması gerektiği gibi, saniyenin bir kesri kadar sonra gelmek yerine, aslında onunla aynı zamana denk geldi, hatta ondan önce geldi. Bu sonuçlar hakkında ileride daha fazla bilgi verilecektir. Bu arada Wundt bunları açıklarken şöyle diyor:

"Genel olarak, eğer güçleri çok farklı değilse, iki uyaranın eşzamanlılığını çok kesin bir şekilde hissederiz. Ve bir uyarının sabit bir aralıkla uyarıcıdan önce geldiği bir dizi deneyde, istemeden sadece mümkün olduğunca çabuk değil, aynı zamanda hareketimizin uyarıcının kendisiyle çakışabileceği şekilde tepki vermeye çalışırız. Kendi dokunma ve innervasyon duygularımızı (kas kasılması), duyduğumuz sinyalle nesnel olarak eşzamanlı hale getirmeye çalışırız; ve deneyimler çoğu durumda yaklaşık olarak başarılı olduğumuzu göstermektedir. Bu durumlarda sinyali duyduğumuza, ona tepki verdiğimize ve tepkimizin gerçekleştiğini hissettiğimize dair belirgin bir bilincimiz vardır - hepsi bir ve aynı anda." [332]

Başka bir yerde Wundt şunları ekler: "Bu gözlemlerin zorluğu ve tepki süresinin bu şekilde ortadan kalkmasının nispeten seyrek olması, dikkatimiz yoğun olduğunda onu aynı anda iki farklı fikir üzerinde bile sabit tutmanın ne kadar zor olduğunu gösterir. Bunun yanı sıra, bu gerçekleştiğinde, kişinin her zaman fikirleri belirli bir bağlantıya getirmeye, onları belirli bir karmaşık temsilin bileşenleri olarak kavramaya çalıştığını unutmayın. Bu nedenle, söz konusu deneylerde,

332 *Physiol. Psych., 2d ed. II. s. 238-40.*

bana öyle geliyordu ki, topun tahtaya düşerken çıkardığı sesi kendi kayıt hareketimle üretiyordum."[333]

Wundt'un bahsettiği vakalardaki 'zorluk', eşzamanlı olmayan iki olayı aynı zaman anında görünürde bir araya getirmeye zorlamaktır. Wundt'un da kabul ettiği gibi, dikkatimizi gerçekten eşzamanlı olan iki izlenim arasında bölüştürerek bunların böyle olduğunu hissetmemizde hiçbir zorluk yoktur. Tanımladığı vakalar gerçekten de anakronistik algılama, kendi terimini kullanırsak öznel zaman kayması vakalarıdır. Daha da ilginç vakalar onun tarafından dikkatle incelenmiştir. Bunlar bizi araştırmamızda bir adım öteye taşıyor, bu yüzden mümkün olduğunca onun kelimelerini aynen kullanarak alıntı yapacağım:

"Belirgin aralıklarla ayrılmış bir dizi izlenim aldığımızda, bunların ortasına aniden heterojen bir izlenim getirildiğinde koşullar daha karmaşık hale gelir. O zaman şu soru ortaya çıkar: Ek izlenim serinin hangi üyesiyle örtüşmektedir? Varlığıyla gerçekten bir arada bulunduğu üyeyle mi, yoksa bir sapma mı vardır? . Eğer ek uyaran farklı bir duyuya aitse, çok önemli sapmalar meydana gelebilir.

"Deney yapmanın en iyi yolu, seri olarak bir dizi görsel izlenim (hareketli bir nesneden kolayca elde edilebilir) ve farklı izlenim olarak bir ses kullanmaktır. Örneğin, bir işaret eli dairesel bir ölçek üzerinde tekdüze ve yeterince yavaş bir hızla hareket etsin, böylece verdiği izlenimler kaynaşmayacak, ancak herhangi bir andaki konumunun açıkça görülmesine izin verecektir. Onu döndüren saat mekanizması, her devirde bir kez çan çalan bir düzeneğe sahip olsun, ancak değiştirilebilen bir noktada olsun, böylece gözlemcinin çan vuruşunun ne zaman gerçekleştiğini asla önceden bilmesi gerekmez. Bu tür gözlemlerde üç durum mümkündür. Zil sesi ya tam olarak indeksin işaret ettiği anda algılanabilir -bu durumda zaman kayması olmayacaktır; ya da bunu indeksin daha sonraki bir konumuyla birleştirebiliriz- pozitif zaman kayması diyeceğiz; ya da son olarak bunu indeksin seslerin meydana geldiği konumdan daha önceki bir konumuyla birleştirebiliriz - ve buna negatif yer değiştirme diyeceğiz. Görünüşe göre en doğal yer değiştirme pozitif olacaktır, çünkü algılama için her zaman belirli bir zaman gereklidir. Ancak deneyimler bunun tam tersinin

333 *Ib. s. 262.*

söz konusu olduğunu göstermektedir: sesin gerçek tarihinden daha önce ortaya çıkması daha sık rastlanan bir durumdur -çok daha az sıklıkla da onunla aynı zamana denk gelir ya da daha geç ortaya çıkar. Tüm bu deneylerde, sesin indeksin belirli bir konumuyla belirgin bir şekilde algılanan bir kombinasyonunu elde etmenin biraz zaman aldığı ve ikincisinin tek bir devrinin amaç için asla yeterli olmadığı gözlemlenmelidir. Hareket, seslerin kendilerinin düzenli bir dizi oluşturmasına yetecek kadar uzun sürmelidir -sonuç, iki farklı olay dizisinin eşzamanlı olarak algılanmasıdır ve bunlardan herhangi biri hızındaki değişikliklerle sonucu değiştirebilir. İlk fark edilen şey, sesin skalanın belirli bir bölgesine ait olduğudur; ancak yavaş yavaş indeksin belirli bir konumuyla birleştiği algılanır. Ancak birçok devrin gözlemlenmesiyle elde edilen bir sonuç bile kesinlikten yoksun olabilir, çünkü dikkatin tesadüfi kombinasyonları bunun üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Çan vuruşunu kasıtlı olarak indeksin keyfi olarak seçilmiş bir konumuyla birleştirmeye çalışırsak, bu konumun gerçek konumdan çok uzak olmaması koşuluyla, zorluk çekmeden başarılı oluruz. Yine, indeksin geçtiğini görebileceğimiz tek bir bölüm hariç tüm skalayı kapsarsak, çan vuruşunu gerçekten görülen bu konumla birleştirme yönünde güçlü bir eğilimimiz olur; ve bunu yaparken zamanın 1/4'ünden fazlasını kolayca gözden kaçırabiliriz. Bu nedenle, sonuçların herhangi bir değeri olabilmesi için, dikkatin bu tür düzensiz salınımlarının büyük sayılar yasasına göre birbirlerini nötralize ettiği ve gerçek yasaların ortaya çıkmasına izin verdiği uzun süreli ve çok sayıda gözlemden çıkarılması gerekir. Kendi deneylerim (kesintilerle birlikte) uzun yıllara yayılsa da, henüz konuyu tüketecek kadar çok değiller - yine de, dikkatin bu koşullar altında izlediği temel yasaları ortaya koyuyorlar."[334]

Buna göre Wundt, zil vuruşunun zaman içindeki görünür yer değiştirme miktarıyla yönünü birbirinden ayırır. Yön, indeksin hareketinin hızına ve (sonuç olarak) çan vuruşlarının ardışıklığına bağlıdır. Çanın vurulduğu an, saniyede bir kez devir gerçekleştiğinde en az hata eğilimi ile tahmin edilmiştir. Bundan daha hızlıysa, pozitif hatalar hakim olmaya başlıyordu; daha yavaşsa, negatif olanlar neredeyse her zaman mevcuttu. Öte yandan, hız arttıkça hatalar negatif,

334 *Physiol. Psych., 2d ed. II. 264-6.*

yavaşladıkça pozitif hale gelmiştir. Hata miktarı, genel olarak, hız ve değişiklikleri ne kadar yavaş olursa o kadar büyüktür. Son olarak, bireysel farklılıkların yanı sıra aynı bireyde farklı zamanlarda görülen farklılıklar da söz konusudur.[335]

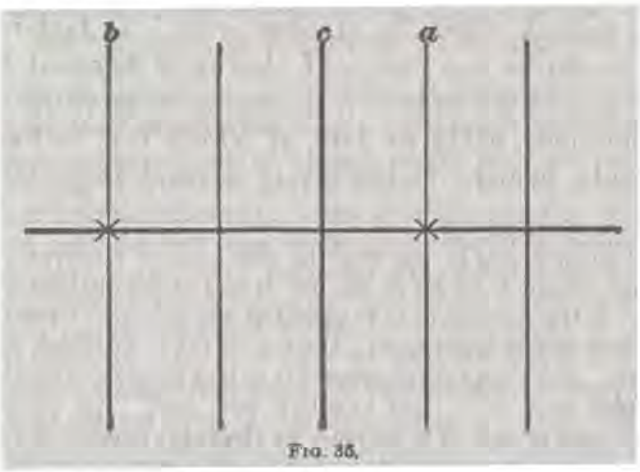

Fig. 35.

Yıldız meridyeni nadiren tam bir vuruş anında geçtiğinden, gözlemci kesirleri tahmin edebilmek için yıldızın geçişten önceki ve sonraki vuruşlardaki konumunu not etmek ve zamanı meridyen çizgisinin uzayı böldüğü gibi bölmek zorundaydı. Örneğin, eğer biri 20 saniye saymışsa ve 21. saniyede yıldız meridyen çizgisinden c ac kadar uzaklaşmış görünüyorsa, 22. saniyede ise bc mesafesine gelmişse; o zaman, ac: bc: 1 : 2 ise, yıldız 21 1/3 saniyede geçmiş olacaktır. Koşullar deneyimizdekilere benzemektedir: yıldız işaret eli, iplikler ölçektir; ve yüksek hızlarda pozitif, düşük hızlarda negatif olabilen bir zaman kayması beklenmelidir. Astronomik gözlemler bunun mutlak miktarını ölçmemize izin vermemektedir; ancak bunun var olduğu, diğer tüm olası hatalar elendikten sonra, farklı gözlemciler arasında hala salt tepki süreleri arasındaki farktan çok daha büyük, bazen bir saniyeden daha fazla olan kişisel bir farkın kalması gerçeğiyle kesinleşmektedir."

335 Bu Bessel'in orijinal 'kişisel denklem' gözlemiydi. Bir gözlemci, bir yıldızın meridyeni geçtiği anı not etmek için ekvatoral teleskopundan baktı, meridyen teleskopik görüş alanında görünür bir iplikle işaretlendi ve yanında diğer eşit uzaklıkta iplikler belirdi. "Yıldız ipliğe ulaşmadan önce saate baktı ve sonra teleskoptaki gözüyle sarkacın vuruşuyla saniyeleri saydı.

Wundt'un öğrencisi von Tschisch bu deneyleri daha ayrıntılı bir ölçekte gerçekleştirmiş,[336] sadece tek bir zil vuruşunu değil, aynı anda 2, 3, 4 ya da 5 vuruşu kullanmış, böylece dikkatin bütün bir grup şeyin gerçekleştiği anda indeksin yerini not etmesi gerekmiştir. Tek zil vuruşu von Tschisch tarafından her zaman çok erken duyuldu, yer değiştirme her zaman 'negatif' oldu. Diğer eşzamanlı izlenimler eklendikçe, yer değiştirme önce sıfır ve sonunda pozitif hale geldi, yani izlenimler indeksin çok geç bir pozisyonuyla bağlantılıydı. Bu gecikme, eşzamanlı izlenimler farklı olduğunda (farklı yerlerdeki elektrikli dokunma uyaranları, basit dokunma uyaranları, farklı sesler), hepsi aynı türden olduğunda olduğundan daha büyüktü. Gecikmedeki artış her bir ek izlenimde nispeten daha az olmuştur, öyle ki altı izlenimin Herr von T. tarafından kullanılan maksimum sayı olan beş ile neredeyse aynı sonucu vermesi muhtemeldir.

Wundt tüm bu sonuçları, tepkinin bazen sinyalden önce geldiğine dair önceki gözlemiyle açıklamaktadır. Ona göre zihin çan vuruşlarına o kadar odaklanmıştır ki, 'algısı' her vuruştan sonra bir sonrakini bekleyerek periyodik olarak olgunlaşmaya devam eder. En doğal olgunlaşma hızı, vuruşların gelme hızından daha hızlı ya da daha yavaş olabilir. Daha hızlıysa, vuruşu çok erken duyar; daha yavaşsa, çok geç duyar. Bu arada indeksin ölçek üzerindeki konumu, çan vuruşunun öznel olarak duyulduğu erken ya da geç anda not edilir. Tek bir zil vuruşunun yerine birkaç izlenim koymak algının olgunlaşmasını yavaşlatır ve indeks çok geç görülür. En azından Herren Wundt ve v. Tschisch'in açıklamalarını böyle anlıyorum. [337]

---

336 *Philosophical Studies, II. 601.*

337 *Physiol. Psych., 2d ed. II. 273-4; 3d. II. 339; ; Philosophische Studien, II. 621 vd. - Aptal olduğumu biliyorum ama bu teorik ifadeleri, özellikle de Wundt'unkileri biraz bulanık bulduğumu itiraf etmeliyim. Herr v. Tschisch, dizinin konumunun algılanmasının çok geç gerçekleşmesini imkansız görüyor ve bunun özel bir dikkat gerektirmediğini söylüyor (s. 622). Ancak öyle görünüyor ki durum pek de böyle olamaz. Her iki gözlemci de göstergeyi doğru zamanda görmenin zorluğundan bahsetmektedir. Durum, dikkatin eşzamanlı anlık duyumlar üzerine tarafsız bir şekilde dağıtılmasından oldukça farklıdır. Zil ya da başka bir işaret anlık bir his verirken, gösterge sürekli bir hareket hissi verir. İkincisinin herhangi bir pozisyonunu not etmek, bu hareket hissini kesintiye uğratmak ve ne kadar kısa olursa olsun bir süre boyunca tamamen farklı bir algıyı, yani pozisyon algısını onun yerine koymaktır. Bu, göstergenin dönüşlerine dikkat etme biçiminde ani bir değişiklik gerektirir; bu değişiklik anlık izlenimden ne daha önce ne de daha sonra gerçekleşmeli ve göstergeyi o anda ve orada görünür olduğu gibi sabitlemelidir. Şimdi bu basitçe aynı anda iki duyum almak ve böylece onları hissetmek*

Birbirinden farklı iki kavramı bir arada bulundurmanın zorluğu ve aynı anda ilgilenebileceğimiz şeylerin sayısı hakkında söyleyeceklerim bu kadar.

DİKKATİN ÇEŞİTLERİ

Dikkatimizi verdiğimiz şeylerin bizi ilgilendirdiği söylenir. Onlara duyduğumuz ilginin, dikkatimizin nedeni olduğu varsayılır. Bir nesneyi ilginç kılan şeyin ne olduğunu ileride göreceğiz; ve daha sonra ilginin hangi anlamda dikkate neden olabileceğini araştıracağız. Bu arada dikkat çeşitli şekillerde türlere ayrılabilir. Bu ya;

a) Duyu nesneleri (duyusal dikkat); veya

b) İdeal veya temsil edilen nesneler (entelektüel dikkat).

---

değildir - ki bu uyumlu bir eylem olurdu; ama aynı anda üçüncü bir duyum alırken birini durdurmak ve diğerine dönüştürmektir. Bu eylemlerden ikisi birbiriyle uyumsuzdur ve üçü de birbirine karışır. Anlık izlenimi yakaladığımız anda göstergeyi 'sabitlemek' zorlaşır; bu yüzden ya izlenim gelmeden önce mümkün olan son anda ya da geldikten sonra mümkün olan ilk anda sabitleme yoluna düşeriz. Bu en azından bana daha olası bir durum gibi görünüyor. Göstergeyi izlenim gerçekten gelmeden önce sabitlersek, bu onu çok geç algıladığımız anlamına gelir. Peki ama neden izlenimler yavaş ve basit geldiğinde önce, hızlı ve karmaşık geldiğinde sonra belirliyoruz? Ve neden belirli koşullar altında hiç yer değiştirme olmuyor? Kendini gösteren cevap, izlenimler arasında dikkatin kendini hem onlara hem de göstergeye rahatça adapte etmesi için yeterli boş zaman olduğunda (W.'nin deneylerinde bir saniye), izlenimlerin yer değiştirmeye devam ettiğidir. 'in deneylerinde bir saniye), iki süreci aynı anda yürütür; boş zaman fazla olduğunda, dikkat, kendi olgunlaşma yasalarını izler ve diğer izlenim gelmeden önce göstergeyi not etmeye hazırdır, onu o zaman not eder, çünkü bu en kolay eylem anıdır, bir an sonra gelen izlenim ise onu tekrar not etmeyi engeller; ve son olarak, boş zaman yetersiz olduğunda, daha sabit veriler olan anlık izlenimlere ilk önce dikkat edilir ve gösterge biraz sonra sabitlenir. Göstergenin çok erken bir anda not edilmesi, diğer birçok ritmik deneyimde benzeri olan gerçek bir olgunun not edilmesi olacaktır. Örneğin, reaksiyon zamanı deneylerinde, düzenli olarak tekrar eden bir seride, uyarıcı arada bir atlandığında, gözlemci bazen sanki gelmiş gibi tepki verir. Burada, Wundt'un bir yerde gözlemlediği gibi, kendimizi sadece içsel hazırlığımız tamamlandığı için hareket ederken yakalarız. Göstergenin 'sabitlenmesi' bir tür eylemdir; böylece benim yorumum başka yerlerde kabul edilen gerçeklerle uyuşmaktadır; ancak Wundt'un deneylere ilişkin açıklaması (eğer anladıysam), v. Tschisch gibi bir gözlemcinin daha sonra gerçekleşmeden önce sürekli ve istisnasız olarak bir zil sesi halüsinasyonu göreceğine ve daha sonra gerçek zil sesini duymayacağına inanmamızı gerektirmektedir. Bunun mümkün olup olmadığından şüpheliyim ve deneyimlerimizin geri kalanında bunun bir benzerini düşünemiyorum. Tüm konu tekrar gözden geçirilmeyi hak ediyor. Wundt'a, gerçekleri ortaya çıkarmadaki sabrı için büyük bir övgü borçluyuz. Daha önceki çalışmalarında (Vorlesungen üb. Menschen und Thierseele, I. 37-42, 365-371) yaptığı açıklama yalnızca bilincin birliğine başvurmaktan ibaretti ve oldukça ham olarak değerlendirilebilir.

Bu ya;

c) Derhal; veya;

d) Türetilmiş: dolaysız, konu ya da uyarıcı kendi içinde ilginç olduğunda, başka bir şeyle ilişkisi olmadığında; türetilmiş, ilgisini hemen ilginç olan başka bir şeyle ilişkilendirmeye borçlu olduğunda. Benim türetilmiş dikkat dediğim şeye 'algısal' dikkat adı verilmiştir. Ayrıca, Dikkat ya şu şekilde olabilir;

e) Pasif, refleks, iradi olmayan, çabasız; veya

f) Aktif ve iradi.

Gönüllü dikkat her zaman türetilmiştir; bir nesneye dikkat etmek için, bu çabanın hizmet edeceği uzak bir menfaat dışında asla çaba sarf etmeyiz. Ancak hem duyusal hem de entelektüel dikkat pasif ya da istemli olabilir.

Pasif anlık duyusal dikkatte uyarıcı, ya çok yoğun, hacimli ya da ani bir duyu izlenimidir; bu durumda doğasının ne olduğu fark etmez, ister görme, ses, koku, darbe ya da içsel acı olsun, ya da içgüdüsel bir uyarıcıdır, salt gücünden ziyade doğası gereği normal doğuştan gelen dürtülerimizden birine hitap eden ve doğrudan heyecan verici bir niteliğe sahip olan bir algıdır. İçgüdü bölümünde bu uyarıcıların bir hayvandan diğerine nasıl farklılık gösterdiğini ve insanda bunların çoğunun ne olduğunu göreceğiz: garip şeyler, hareketli şeyler, vahşi hayvanlar, parlak şeyler, güzel şeyler, metalik şeyler, kelimeler, darbeler, kan, vs. vs.

Anında heyecan veren duyusal uyaranlara karşı duyarlılık, çocukluk ve gençlik döneminin dikkatini karakterize eder. Olgun yaşlarda genellikle bir ya da daha fazla sözde kalıcı ilgi alanıyla bağlantılı olan uyarıcıları seçmişizdir ve dikkatimiz diğerlerine karşı tepkisiz hale gelmiştir.[338] Ancak çocukluk büyük bir aktif enerjiyle karakterize edilir ve yeni izlenimleri karşılayacak ve dikkate değer olup olmadıklarına karar verecek çok az organize ilgi alanına sahiptir ve bunun sonucu, çocuklarda hepimizin aşina olduğu ve ilk derslerini böylesine zorlu işler haline getiren dikkatin aşırı hareketliliğidir. Herhangi bir güçlü duyum, onu algılayan organların uyum sağlamasına ve eldeki görevin

338 *Kalıcı çıkarların kendilerinin, ilgimizin dolaysız ve içgüdüsel olduğu belirli nesnelere ve ilişkilere dayandığını unutmayın.*

şimdilik tamamen unutulmasına neden olur. Bir Fransız yazarın dediği gibi, çocuğun dikkatini çeken her nesneden çok kendisine aitmiş gibi görünmesine neden olan dikkatin bu refleks ve pasif karakteri, öğretmenin üstesinden gelmesi gereken ilk şeydir. Bu durum bazı insanlarda asla aşılamaz; bu insanlar hayatlarının sonuna kadar işlerini zihin gezintilerinin boşluklarında yaparlar.

Pasif duyusal dikkat, izlenim ne güçlü ne de içgüdüsel olarak heyecan verici bir nitelikte olmaksızın, önceki deneyim ve eğitimle böyle olan şeylerle bağlantılı olduğunda elde edilir. Bu şeyler dikkatin motifleri olarak adlandırılabilir. İzlenim onlardan bir ilgi çeker, hatta belki de onlarla tek bir karmaşık nesnede birleşir; sonuçta zihnin odağına getirilir. Hafif bir tıkırtı kendi başına ilginç bir ses değildir; dünyanın genel gürültüsünden ayırt edilmekten pekala kaçabilir. Ancak bir işaret olduğunda, örneğin bir sevgilinin pencere camına vurması gibi, fark edilmemesi zor olacaktır. Herbart şöyle yazıyor: "Bir parça kötü dilbilgisi, saf insanın kulağını nasıl da yaralar! Yanlış bir nota müzisyeni nasıl incitir! Ya da görgü kurallarına aykırı bir davranış dünya insanını! Bir bilimin ilk ilkeleri bize o kadar iyi aşılanmıştır ki, onları zihinsel olarak mükemmel bir açıklık ve kolaylıkla yeniden üretiriz! Öte yandan, konuyla bağlantılı daha temel kavramlara aşinalık bize yeterli bir yatkınlık sağlamadığında, ilkelerin kendilerini öğrenmemiz ne kadar yavaş ve belirsizdir! Algılayıcı dikkat, çok küçük çocuklarda, henüz kendileri için anlaşılmaz olan büyüklerinin konuşmalarını duyduklarında, aniden orada burada bilinen tek bir kelimeyi yakaladıklarında ve bunu kendi kendilerine tekrarladıklarında açıkça gözlemlenebilir; evet! Ondan bahsettiğimizde ve adını telaffuz ettiğimizde bize bakan köpekte bile. Zihin gezintisi yapan okul çocuklarının eğitim saatleri boyunca sergiledikleri, öğretmenin bir hikâye anlattığı her anı fark etme yeteneği de çok uzak değildir. Derslerin ilgi çekici olmadığı ve disiplinin gevşediği sınıflarda her zaman bir uğultunun duyulduğunu ve bu uğultunun bir anekdotun anlatıldığı süre kadar durduğunu hatırlıyorum. Çocuklar hiçbir şey duymuyor gibi göründüklerine göre, fıkranın ne zaman başladığını nasıl fark edebilirlerdi? Kuşkusuz çoğu öğretmenin konuşmalarından bir şeyler duyuyordu; ama bunların çoğunun önceki bilgi ve uğraşlarıyla hiçbir bağlantısı yoktu ve bu nedenle ayrı sözcükler bilinçlerine girer girmez tekrar

bilinçlerinden çıkıyordu; ama öte yandan, sözcükler eski düşünceleri uyandırır uyandırmaz, yeni izlenimin kolayca birleştiği güçlü bağlantılı diziler oluşturur oluşturmaz, yeni ve eskinin birlikte, serseri fikirleri bilinç eşiğinin altına sürükleyen ve bir süreliğine yerleşik dikkati onların yerine getiren tam bir ilgi ortaya çıkıyordu." [339]

Pasif entelektüel dikkat, düşüncede kendi başına heyecan verici ya da ilginç bir imgeler dizisini takip ettiğimizde anlıktır; imgeler yalnızca uzak bir amaca yönelik araçlar olarak ya da yalnızca onları değerli kılan bir şeyle ilişkili oldukları için ilginç olduğunda türetilmiştir. Çok sayıda gerçek şeyin bizim için tek bir düşünce nesnesi haline gelme biçimi nedeniyle, entelektüel türden dolaysız ve türetilmiş dikkat arasında çizilecek net bir çizgi yoktur. Entelektüel dikkate daldığımızda, dışsal şeylere karşı 'dalgın', 'soyutlanmış' ya da 'dikkati dağılmış' olacak kadar dikkatsiz olabiliriz. Her türlü dalgınlık ya da yoğun meditasyon bizi bu duruma sokmaya meyillidir.

"Bilindiği gibi Arşimet geometrik meditasyona öylesine dalmıştı ki, Siraküza'ya yapılan saldırıyı ilk kez kendi ölüm yarasıyla fark etti ve Romalı askerlerin girişi üzerine haykırışı şöyle oldu: Çemberimi bozmayın! Aynı şekilde, insanların en bilgilisi olan Joseph Scaliger, Paris'te Protestan bir öğrenciyken, Homeros'u incelemeye o kadar dalmıştı ki, Aziz Bartholomew'in katliamından ve kendi kaçışından ancak felaketin ertesi günü haberdar oldu. Filozof Carneades alışkanlıkla o kadar derin düşüncelere dalardı ki, açlıktan ölmesini önlemek için hizmetçisi onu bir çocuk gibi beslemeyi gerekli görürdü. Newton hakkında da, matematiksel araştırmalarıyla uğraşırken bazen yemek yemeyi unuttuğu söylenir. Filozofların ve matematikçilerin en ünlülerinden biri olan Cardan, bir keresinde, bir yolculuk sırasında düşüncelere öylesine dalmıştı ki, hem yolunu hem de yolculuğunun amacını unutmuştu. Şoförünün devam edip etmemesi gerektiği sorusuna cevap verememiş ve akşam karanlığında kendine geldiğinde arabanın durduğunu ve bir darağacının tam altında olduğunu görünce şaşırmış. Matematikçi Vieta bazen o kadar derin düşüncelere dalıyordu ki, saatlerce yaşayan bir insandan çok bir ölüye benziyordu ve o zaman etrafında olup biten her şeyin tamamen farkında değildi. Evlendiği gün

339 *Herbart: Psychologie als Wissenschaft, §128.*

büyük Budæus filolojik spekülasyonlarında her şeyi unuttu ve dış dünyanın işlerine ancak, onu Commentarii'nin kompozisyonuna dalmış bulan düğün sahibinin gecikmiş bir elçisi tarafından uyandırıldı."[340]

Özümseme yalnızca sıradan hisleri değil, en şiddetli acıları bile yok edecek kadar derin olabilir. Pascal, Wesley, Robert Hall'un bu kapasiteye sahip olduğu söylenir. Dr. Carpenter kendisi hakkında şöyle der "Sık sık, devam etmesinin imkânsız olduğunu düşünmesine neden olacak kadar şiddetli nevraljik ağrılar çekerken bir konferansa başlamıştır; ancak kararlı bir çabayla kendini düşüncenin akışına bırakır bırakmaz, son gelene ve dikkati dağılana kadar kendini en ufak bir dikkat dağınıklığı olmadan sürekli olarak taşınırken bulmuştur; ağrı tüm direnci aşan bir güçle nüksettiğinde, onu hissetmeyi nasıl bırakmış olabileceğine hayret etmesine neden olmuştur."[341]

Dr. Carpenter kararlı bir çabayla kendini fırlatmaktan söz eder. Bu çaba, aktif ya da gönüllü dikkat dediğimiz şeyi karakterize eder. Herkesin bildiği ama çoğu insanın oldukça tarifsiz olarak nitelendireceği bir duygudur. Görme, işitme, tatma, koklama ya da dokunma gibi aşırı baygınlık hissi veren bir izlenimi yakalamaya çalıştığımızda duyusal alanda bunu hissederiz.

Benzer bir yığın başka duyumla birleşmiş bir duyumu ayırt etmek için; daha güçlü uyarıcıların cazibesine direndiğimizde ve zihnimizi doğal olarak etkileyici olmayan bir nesneyle meşgul ettiğimizde bunu elde ederiz. Entelektüel alanda da tam olarak benzer koşullar altında bunu yaşarız: belli belirsiz sahip olduğumuz bir fikri keskinleştirmek ve belirginleştirmek için çabalarken; ya da bir anlam tonunu benzerlerinden acı bir şekilde ayırırken; ya da dürtülerimizle o kadar uyumsuz bir düşünceye kararlılıkla tutunuruz ki, eğer yardım edilmezse, yerini hızla heyecan verici ve tutkulu türden imgelere bırakacaktır. Bir akşam yemeği partisinde, etrafındaki konuklar yüksek sesle gülüp heyecan verici ve ilginç şeylerden bahsederken, bir komşusunun kendisine alçak sesle verdiği yavan ve hoş olmayan öğütleri kararlılıkla dinlediğini varsayabileceğimiz biri tarafından her türlü özenli çaba hemen gösterilecektir.

340 *Sir W. Hamilton: Metafizik, ders XIV.*

341 *Mental Physiol., § 124. Sık sık atıfta bulunulan askerlerin yaralandıklarını algılayamaması durumu da benzer bir durumdur.*

Bir seferde birkaç saniyeden daha uzun süre devam eden istemli dikkat diye bir şey yoktur. Sürekli iradi dikkat denilen şey, konuyu zihne geri getiren çabaların art arda tekrarlanmasıdır.[342] Bir kez geri getirilen konu, eğer uygunsa, gelişir; ve eğer gelişimi ilginçse, dikkati bir süre pasif olarak meşgul eder. Dr. Carpenter, bir süre önce, bir kez girilen düşünce akışını 'onu sürükleyen' olarak tanımlamıştır. Bu pasif ilgi kısa ya da uzun süreli olabilir. Bu ilgi başlar başlamaz, dikkat alâkasız bir şey tarafından başka yöne çekilir ve sonra gönüllü bir çaba onu tekrar konuya geri getirebilir; ve bu, uygun koşullar altında, saatlerce böyle devam eder. Ancak tüm bu süre boyunca, dikkatin üzerinde sabitlendiği şeyin psikolojik anlamda özdeş bir nesne değil, yalnızca özdeş bir konu oluşturan birbiriyle ilişkili nesnelerin art arda sıralanması olduğuna dikkat edin. Hiç kimse değişmeyen bir nesneye sürekli olarak dikkatini veremez.

Şimdi her zaman için gelişmeyecek bazı nesneler vardır. Bunlar basitçe sönüp giderler; ve zihni bunlarla ilgili herhangi bir şey üzerinde tutmak öylesine sürekli yenilenen bir çaba gerektirir ki, en kararlı İrade çok geçmeden pes eder ve düşüncelerinin daha uyarıcı isteklere dayanabildiği kadar dayandıktan sonra onları takip etmesine izin verir. Her insanın ürkek bir at gibi kaçtığı ve bir anlığına bile görmenin kaçmak anlamına geldiği konular vardır. Tam bir kariyer sahibi olan müsrifin tükenmekte olan serveti de böyledir. Ama tutkuyla hareket eden her insan için tutkuyu yadsıyan çıkarlar düşüncesi zihnin önünde kısacık bir andan daha fazla kalamazken, neden savurganları ayıralım? Bu, yaşam gururunun en parlak dönemindeki 'ölüm hatırası' gibidir. Doğa bu tür öneriler karşısında ayağa kalkar ve onları görüş alanından çıkarır: -Ey sağlıklı okuyucu, mezarını düşünmeye daha ne kadar devam edebilirsin?- Daha hafif durumlarda, özellikle de beyin yorgun olduğunda, zorluk daha da büyüktür. Kişi, elindeki konunun iğrençliğinden kaçmak için, ne kadar önemsiz ya da dışsal olursa olsun, her türlü bahaneye sarılır. Örneğin ateşi yakan, sandalyeleri düzelten, yerdeki toz lekelerini ayıklayan, masasını düzenleyen, gazeteyi eline alan,

342 *Profesör J. M. Cattell, dikkati dağıtarak ya da gönüllü olarak yoğunlaştırarak tepki sürelerinin ne ölçüde kısaltılabileceği konusunda daha sonra değineceğimiz deneyler yapmıştır. Bu son seri için "ortalamalar, dikkatin bir saniye boyunca gergin tutulabileceğini, yani merkezlerin kararsız bir denge durumunda tutulabileceğini göstermektedir" demektedir (Mind, XI. 240).*

gözüne çarpan herhangi bir kitabı indiren, tırnaklarını kesen, kısacası sabahı boşa geçiren birini tanıyorum, hem de hiç düşünmeden -çünkü ilgilenmesi gereken tek şey, öğleden sonra vereceği ve nefret ettiği biçimsel mantık dersini hazırlamak. Bunun dışında her şey!

Bir kez daha, amaç değişmelidir. Gördüğümüz bir şey olduğunda, aslında görünmez hale gelecektir; duyduğumuz bir şey olduğunda ise duyulmaz, -eğer ona çok hareketsiz bir şekilde dikkat edersek. Normal yaşamda açıkça gözden kaçan nesneler üzerinde gözlerini kullanarak duyusal dikkatini en ciddi testlere tabi tutan Helmholtz, retinal rekabet üzerine yazdığı bölümde bu noktada bazı ilginç açıklamalar yapar.[343] Bu adla anılan fenomen şudur: Her bir gözle farklı bir resme bakarsak (ekteki stereoskopik slaytta olduğu gibi), bazen bir resim, bazen diğeri veya her ikisinin parçaları bilince gelir, neredeyse hiçbir zaman ikisi bir arada olmaz.

Helmholtz şimdi şöyle diyor: "Kendi isteğimle, şimdi bir çizgi sistemine, şimdi de diğer çizgi sistemine odaklanabildiğimi görüyorum; ve bu sistem belli bir süre tek başına görünür kalırken, diğeri tamamen kayboluyor. Örneğin, ne zaman önce bir sistemin sonra da diğer sistemin çizgilerini saymaya çalışsam bu oluyor. Ancak, dikkatin faaliyetini sürekli olarak yenileyen belirgin bir amacı bakışımızla ilişkilendirmediğimiz sürece, dikkati sistemlerden birine uzun süre bağlamak son derece zordur. Böyle bir amaç çizgileri saymak, aralıklarını karşılaştırmak gibi şeylerdir. Dikkatin herhangi bir süre boyunca devam eden bir dengeye ulaşması hiçbir koşulda mümkün değildir. Kendi başına bırakıldığında dikkatin doğal eğilimi sürekli yeni şeylere yönelmektir; ve nesnesinin ilgisi biter bitmez, orada yeni bir şey fark edilmez, isteğimize rağmen başka bir şeye geçer. Eğer onu tek ve aynı nesne üzerinde tutmak istiyorsak, özellikle de başka güçlü izlenimler bizi başka yerlere çekiyorsa, sürekli olarak bu nesne hakkında yeni bir şeyler bulmaya çalışmalıyız."

Ve yine Helmholtz, dikkati kesinlikle bilinçli iradeye tabi bir faaliyet olarak ele alan bir yazarı eleştirerek şöyle yazmaktadır: "Bu sadece kısıtlı olarak doğrudur. Gözlerimizi irademizle hareket ettiririz; ama eğitimsiz biri onları bir araya getirme niyetini kolay kolay

343 *Physiologische Optik, § 32.*

gerçekleştiremez. Bununla birlikte, her an, yakın bir nesneye bakma eylemini gerçekleştirebilir ki, bu eylemde yakınsama söz konusudur. Şimdi nesneye olan ilgimiz tükendiğinde ve amaç içsel olarak bu soyut şekilde formüle edildiğinde, dikkatimizi belirli bir nesne üzerinde sabit tutma amacımızı çok az gerçekleştirebiliriz. Ancak kendimize nesne hakkında yeni sorular sorabiliriz, böylece nesneye karşı yeni bir ilgi doğar ve o zaman dikkatimiz perçinlenmiş olarak kalır. O halde, dikkatin iradeyle ilişkisi, dolaysız bir kontrolden ziyade aracı bir kontroldür."

Helmholtz'un bu sözleri temel bir öneme sahiptir. Ve eğer duyusal dikkat için doğruysa, entelektüel çeşitlilik için daha da doğrudur! Belirli bir düşünce konusuna sürekli dikkatin olmazsa olmaz koşulu, onu durmadan tekrar tekrar gözden geçirmemiz ve sırayla farklı yönlerini ve ilişkilerini düşünmemizdir. Sadece patolojik durumlarda sabit ve sürekli monoton bir şekilde tekrar eden bir fikir zihne hakim olur.

Ve şimdi sürekli dikkat denilen şeyin neden daha kolay, kazanımlar açısından daha zengin ve zihin açısından daha taze ve daha orijinal olduğunu görebiliriz. Bu tür zihinlerde konular tomurcuklanır, filizlenir ve büyür. Her an yeni bir sonuçla memnun olurlar ve dikkati yeniden perçinlerler. Ancak materyallerle donatılmamış, durgun, orijinal olmayan bir zihnin herhangi bir konu üzerinde uzun süre düşünmesi pek mümkün değildir. Bir bakış onun ilgi olanaklarını tüketir. Dehaların sürekli dikkat güçleriyle diğer insanlardan üstün olduklarına inanılır.[344] Korkarım ki çoğunda 'güç' denilen şey pasif türdendir. Fikirleri coşar, her konu verimli zihinlerinin önünde sonsuzca dallanır ve böylece saatlerce kendilerinden geçebilirler. Ancak onları dikkatli kılan dehalarıdır, dikkatleri onları dahi yapmaz. Ve meselenin özüne indiğimizde, sıradan insanlardan dikkatlerinin karakterinden çok, dikkatlerinin art arda verildiği nesnelerin doğası bakımından farklı olduklarını görürüz. Dehada bunlar birbirini takip eden bir dizi oluşturur ve bazı rasyonel yasalarla birbirlerini karşılıklı olarak telkin ederler. Bu nedenle dikkati 'sürekli' ve saatlerce meditasyon konusunu

344 *"'Deha,' der Helvetius, 'sürekli bir dikkatten (une attention suivie) başka bir şey değildir. 'Deha,' der Buffon, 'sadece uzun süreli bir sabırdır (une longue patience). "En azından kesin bilimlerde," der Cuvier, "gerçekten dehayı oluşturan, yenilmez olduğunda sağlam bir zekânın sabrıdır. Chesterfield da 'tek bir nesneye sabit ve dağılmayan bir dikkat uygulama gücünün üstün bir dehanın kesin işareti olduğunu' gözlemlemiştir." (Hamilton: Lect. on Metaph., ders XIV.)*

'aynı' olarak adlandırırız. Sıradan insanda bu dizi çoğunlukla tutarsızdır, nesneler arasında rasyonel bir bağ yoktur ve biz buna dikkatin dağınık ve sabitlenmemiş olması diyoruz.

Dehanın aslında bir insanın gönüllü dikkat alışkanlıkları edinmesini önleme eğiliminde olduğu ve ılımlı entelektüel donanımların, başka yerlerde olduğu gibi burada da iradenin erdemlerinin gelişmesini bekleyebileceğimiz en iyi toprak olduğu muhtemeldir. Ancak, dikkat ister dehanın lütfuyla ister iradeyle gelsin, kişi ne kadar uzun süre

Bir konuya ne kadar çok hakim olunursa o kadar çok dikkat edilir. Dalgın bir dikkati gönüllü olarak tekrar tekrar geri getirme yetisi, muhakeme, karakter ve iradenin temelidir. Buna sahip olmayan hiç kimse kendine özgü (compos sui) değildir. Bu yetiyi geliştirecek bir eğitim mükemmel bir eğitim olmalıdır. Ancak bu ideali tanımlamak, onu gerçekleştirmek için pratik talimatlar vermekten daha kolaydır. Dikkatle ilgili tek genel pedagojik özdeyiş, çocuğun konuya önceden ne kadar ilgi duyarsa, o kadar iyi katılacağıdır. Bu nedenle onu, her yeni şeyi halihazırda var olan bazı kazanımlara bağlayacak şekilde yönlendirin; ve mümkünse merak uyandırın, böylece yeni şey zihninde önceden var olan bir soruya cevap ya da cevabın bir parçası gibi görünecektir.

Çeşitleri tanımladıktan sonra, şimdi şu konuya dönelim:

DİKKATİN ETKİLERİ

Uzak etkileri kaydedilemeyecek kadar büyüktür. Bireysel varlıkların yanı sıra tüm türlerin pratik ve teorik yaşamı, dikkatlerinin alışılmış yönünün içerdiği seçimden kaynaklanır. XIV. ve XV. bölümlerde bu sonuçlardan bazıları gün ışığına çıkacaktır. Bu arada, her birimizin, şeylere dikkat etme yöntemleriyle, kendisine ne tür bir evrende yaşıyor gibi görüneceğini tam anlamıyla seçtiğini söylemek yeterlidir.

Dikkatin dolaysız etkisi bize şunları yaptırır:

a) algılamak-

b) kavramak-

c) ayırt etmek-

d) hatırlamak-

başka türlü yapabileceğimizden daha iyi -hem daha başarılı şeyler hem de her biri daha açık bir şekilde. Ayrıca;

e) 'tepki süresini' kısaltır.

a ve b. Çoğu insan, ilgilenilen bir hissin normalde olacağından daha güçlü hale geldiğini söyleyecektir. Ancak bu nokta pek açık değildir ve bazı tartışmalara yol açmıştır.[345] Bir duyumun gücü ya da yoğunluğundan netliği ayırt edilmelidir; ve bazı psikologlara göre bunu artırmak dikkatin yapabileceği en büyük şeydir. Ancak gerçekler incelendiğinde, iki duyumdan birine dikkat edilip diğerine edilmediğinde, bu duyumların göreceli yoğunluğunun bir dereceye kadar değişebileceği kabul edilmelidir. Her sanatçı, dikkatini yöneltme biçimine göre, gözünün önündeki bir sahneyi nasıl daha sıcak ya da daha soğuk renkte gösterebileceğini bilir. Eğer sıcaksa, kısa süre içinde her şeyden kırmızı rengin çıktığını görmeye başlar; soğuksa, mavi. Benzer şekilde, bir akordaki belirli notaları veya müzikal bir sesteki üst tonları dinlerken, dikkatimizi verdiğimiz nota muhtemelen daha önce olduğundan biraz daha yüksek ve daha vurgulu çıkar. Bir dizi monoton vuruşu zihinsel olarak bir ritme dönüştürdüğümüzde, her ikinci ya da üçüncü vuruşa vurgu yaptığımızda, dikkatin üzerinde toplandığı vuruş hem daha güçlü hem de daha vurgulu hale gelir. Yakın dikkatin ortaya çıkardığı optik art-imajların ve çift imajların artan görünürlüğü, retinal duyumların kendilerinin gerçek bir güçlenmesinden başka türlü yorumlanamaz. Ve bu görüş, hayal edilen görsel bir nesnenin, dikkat yeterince uzun süre üzerinde yoğunlaşırsa, zihnin gözü önünde neredeyse gerçekliğin parlaklığını kazanabileceği ve (bazı istisnai yetenekli gözlemcilerin durumunda) geçip gittiğinde kendisinin negatif bir artimgesini bırakabileceği gerçeğiyle özellikle muhtemel hale gelir (bkz. Bölüm XVIII). Belirli bir yoğunlukta ya da nitelikte bir izlenim beklentisi, çoğu zaman gerçekte bunun çok gerisinde kalan bir nesnede bunu hissedilir bir şekilde görmemize ya da duymamıza neden olur. Bu tür gerçekler karşısında, dikkatin bir duyu-izlenimini daha yoğun hale getiremeyeceğini söylemek aceleciliktir.

345 *Bkz. örneğin Ulrici: Leib u. Seele, II. 28; Lotze: Metaphysik, § 273; Fechner: Revision d. Psychophysik, XIX; G. E. Müller: Zur Theorie d. sinnl. Aufmerksamkeit, § 1; Stumpf: Tonpsychologie, I. 71.*

Ama öte yandan, meydana gelebilecek yoğunlaşma yargıyı asla saptırmayacak gibi görünmektedir. Aynı rengi farklı ışıklar altında, aynı sesi farklı mesafelerde doğru bir şekilde algılayıp adlandırdığımız gibi, nesnelerin görüldüğü değişen dikkat miktarları için de benzer bir tür karşılık veriyor gibi görünüyoruz; ve dikkatin getirdiği duygu değişiklikleri ne olursa olsun, sanki dikkatin hesabına yüklüyoruz ve nesneyi hâlâ aynı olarak algılayıp kavrıyoruz.

"Gri bir kâğıt bize daha açık görünmez, bir saatin sarkaç vuruşu daha gürültülü değildir, dikkatimizi onlar üzerinde ne kadar yoğunlaştırırsak yoğunlaştıralım. Hiç kimse bunu yaparak gri kâğıdın beyaz görünmesini ya da sarkacın vuruşunun güçlü bir çekiç darbesi gibi duyulmasını sağlayamaz; aksine herkes bu artışı, o şey üzerine yönelttiği kendi bilinçli faaliyetinin bir sonucu olarak hisseder."[346]

Aksi olsaydı, onlara dikkat ederek yoğunlukları not edemezdik. Stumpf'un dediği gibi,[347] zayıf izlenimler gözlemlendikçe daha güçlü hale gelirdi.

"Zayıf sesleri hiç gözlemleyememeliydim, sadece bana maksimum güçte ya da en azından gözlemimin miktarıyla artan bir güçte görünenleri gözlemleyebilirdim. Ancak gerçekte, giderek artan bir dikkatle, bir diminuendo'yu mükemmel bir şekilde takip edebilirim."

Bu konu, eğer yöntemler geliştirilebilirse, kesin deneylerin yapılmasını fazlasıyla hak edecek bir konudur. Bu arada dikkatin, yardımıyla algıladığımız ya da tasavvur ettiğimiz her şeyin netliğini artırdığına dair hiçbir şüphe yoktur. Ancak burada netlikten kastedilen nedir?

c. Açıklık, dikkatin ürettiği ölçüde, diğer şeylerden ayrım ve iç analiz ya da alt bölümleme anlamına gelir. Bunlar esasen karşılaştırma, hafıza ve çeşitli ilişkilerin algılanmasını içeren entelektüel ayrımcılığın ürünleridir. Dikkat kendi başına ayırt etmez, analiz etmez ve ilişkilendirmez. Söyleyebileceğimiz en fazla şey, bunu yapmamızın bir koşulu olduğudur. Ve bu süreçler daha sonra açıklanacağı için, ürettikleri netlik burada daha fazla tartışılmasa iyi olur. Burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta, bunun dikkatin doğrudan meyvesi olmadığıdır[348].

346 *Fechner, a.g.e., s. 271.*

347 *Tonpsychologie, I. s. 71.*

348 *Açıklığın dikkatin temel meyvesi olduğu konusunda Lotze'nin Metafizik, § 273 ile karşılaştırınız*

d. Bu konuda gelecekte hangi sonuca varırsak varalım, bir kez dikkat edilen bir nesnenin hafızada kalacağını, dikkatsizce geçmesine izin verilen bir nesnenin ise geride hiçbir iz bırakmayacağını inkar edemeyiz. Zaten Bölüm VI'da bazı zihin durumlarının 'bilinçsiz' olup olmadığını ya da daha ziyade dikkat edilmeyen ve daha sonra hatırlandığında hiçbir iz bırakmayan durumlar olup olmadığını tartışmıştık. Dugald Stewart şöyle der:[349] "Dikkat ve hafıza arasındaki bağlantı birçok yazar tarafından belirtilmiştir." Quintilian, Locke ve Helvetius'tan alıntılar yapar ve 'ikincil otomatizm' fenomenini (bkz. yukarıda), kendi hafızasını koruyamayacak kadar dikkatsizleşmiş bir zihinsel eylemin varlığıyla açıklamak için uzun uzadıya devam eder. Daha sonra Hafıza ile ilgili bölümümüzde bu konu tekrar gündeme gelecektir.

e) Bu başlık altında, tepki süresinin kısalması, Dikkat'in etkileri hakkında söylenecek çok şey vardır. Wundt muhtemelen bu konu üzerinde diğer tüm araştırmacılardan daha derinlemesine çalışmış ve konuyu kendine özgü bir hale getirmiş olduğundan, aşağıda anlatılanların mümkün olduğunca onun kelimeleriyle ifade edilmesi daha iyi olacaktır. Okuyucu, Bölüm III'te verilen 'tepki zamanı' deneyinin yöntemini ve sonuçlarını hatırlayacaktır.

Aktarmaya devam edeceğim gerçekler de o bölüme bir ek olarak alınabilir. Wundt şöyle yazıyor: "Bir uyarıcıyı gergin bir dikkatle beklediğimizde, çoğu zaman uyarıcıyı algılamak yerine tamamen farklı bir etkiye tepki verdiğimiz olur ve bu, birini diğeriyle karıştırdığımız için olmaz. Aksine, hareketi yaptığımız anda yanlış uyarıcıya tepki verdiğimizin gayet iyi farkındayızdır. Hatta bazen, çok sık olmasa da, ikincisi tamamen başka bir tür duyum olabilir; örneğin, sesle deney yaparken, kaza veya tasarımla üretilen bir ışık parlaması kaydedilebilir. Bu sonuçları, dikkatin beklediğimiz izlenime doğru zorlanmasının, motor merkezin tepki için hazırlayıcı bir innervasyonu ile birlikte var olduğunu ve bu innervasyonun en ufak bir şokun gerçek bir boşalmaya dönüşmesi için yeterli olduğunu varsaymaktan başka türlü açıklayamayız. Bu şok herhangi bir tesadüfi etki tarafından verilebilir, hatta hiç tepki vermeyi düşünmediğimiz bir etki tarafından bile. Hazırlayıcı

349 *Elementler, kısım I. bölüm. II.*

innervasyon bir kez bu yoğunluğa ulaştığında, uyarıcı ile tepki veren kasların kasılması arasında geçen süre yok denecek kadar az olabilir."[350]

"Bir etkinin algılanması, etkiden önce, etkinin meydana gelmek üzere olduğunu önceden bildiren bir uyarı olduğunda kolaylaşır. Bu durum, birkaç uyaran eşit aralıklarla birbirini takip ettiğinde gerçekleşir; örneğin, göz tarafından sarkaç hareketlerini veya kulak tarafından sarkaç vuruşlarını fark ettiğimizde. Burada her bir vuruş bir sonrakinin sinyalini oluşturur ve böylece tam olarak hazırlanmış bir dikkat tarafından karşılanır. Aynı şey, algılanacak uyarıcıdan önce belirli bir aralıkta tek bir uyarı geldiğinde de gerçekleşir: süre her zaman belirgin bir şekilde kısalır. Uyarı sinyali olan ve olmayan tepki süreleri üzerinde karşılaştırmalı gözlemler yaptım. Tepki verilecek etki, bir topun 'düşürme aparatı' tahtasına düşürülmesiyle çıkan sesti. İlk seride topun vurulmasından önce herhangi bir uyarı yapılmadı; ikincisinde ise aparatın topu serbest bırakırken çıkardığı ses bir sinyal görevi gördü. İşte bu tür deneylerin iki serisinin ortalamaları:

Uzun bir dizi deneyde (uyarı ile uyaran arasındaki süre aynı kalmak kaydıyla) tepki süresi gittikçe azalır ve zaman zaman sıfıra, hatta negatif bir değere (saniyenin birkaç binde biri) indirgenmesi mümkündür."[351] . . . Bu fenomen için atayabileceğimiz tek gerekçe dikkatin ön hazırlığıdır (vorbereitende Spannung). Yine de bu son durum, az önce bahsedilen basit tepki süresi deneylerinde" olanlarla da açıklanmaktadır; bu deneylerde "dikkatin zorlanması doruk noktasına ulaştığında" gerçekleştirmeye hazır olduğumuz hareket irademizin kontrolünden kaçar ve yanlış bir sinyal kaydederiz. Bir uyarının uyaran anını önceden haber verdiği bu diğer deneylerde de, dikkatin kendisini uyaranın alımına o kadar tam olarak uydurduğu açıktır ki, uyaran nesnel olarak verilir verilmez tamamen algılanır ve algılama ile motor deşarj aynı zamana denk gelir."[352]

Genellikle, etki tam olarak beklendiğinde, dikkat; motor merkezlerini hem uyaran hem de tepki için o kadar eksiksiz hazırlar ki, kaybedilen tek zaman aşağıya doğru fizyolojik iletim zamanıdır. Ancak

350 *Physiol. Psych., 2d ed. II. 226.*

351 *Wundt, tepki süresinin negatif değeriyle, tepkisel hareketin uyarıcıdan önce gerçekleşmesi durumunu kastetmektedir.*

352 *Op. cit. II. 239.*

bu aralık bile ortadan kalkabilir, yani uyaran ve tepki nesnel olarak eşzamanlı hale gelebilir; ya da daha da dikkat çekici olanı, tepki uyaran gerçekten meydana gelmeden önce boşalabilir.[353] Wundt, birkaç sayfa önce gördüğümüz gibi, bunu zihnin tepki verme çabasıyla açıklar, öyle ki kendi hareketimizi ve onu harekete geçiren sinyalin her ikisini de aynı anda hissedebiliriz. Hareketin icrası bizim onu hissetmemizden önce olması gerektiği gibi, eğer o ve bizim hareketimiz aynı anda hissedilecekse, uyarıcıdan da önce olmalıdır.

Bu deneylerin kendine özgü teorik ilgisi, aynı motor etkilere sahip olabilecekleri için, beklenti dikkat ve duyumun sürekli veya özdeş süreçler olduğunu göstermelerinde yatmaktadır. Her ne kadar diğer istisnai gözlemler bunların aynı şekilde öznel olarak sürekli olduğunu gösterse de. Wundt'un deneyleri böyle değildir: erken tepki verdiği anda, gerçek uyarıcının orada olduğu inancına asla kapılmamış gibi görünmektedir.

Yoğunlaştırılmış dikkat algıyı hızlandırdığı gibi, tersine, bir uyarıcının algılanması, onu beklediğimiz dikkati şaşırtan ya da dikkatini dağıtan herhangi bir şey tarafından geciktirilir.

"Örneğin, bir sese öyle tepkiler veririz ki, zayıf ve güçlü uyaranlar düzensiz olarak değişir, böylece gözlemci hiçbir zaman kesin bir güç bekleyemez, çeşitli sinyaller için herkesin tepki süresi artar - ve ortalama hata da artar. İki örnek ekliyorum. Seri I'de güçlü ve zayıf bir ses düzenli olarak değişiyordu, böylece şiddeti her seferinde önceden biliniyordu. II'de ise düzensiz olarak geliyorlardı.

"Beklenmedik bir şekilde bir dizi güçlü izlenimin arasına zayıf bir izlenim eklendiğinde ya da tam tersi olduğunda süre daha da artar. Bu şekilde, zar zor algılanacak kadar zayıf bir sese tepki verme süresinin 0,4" veya 0,5" e, güçlü bir ses için ise 0,25" e yükseldiğini gördüm. Genel bir şekilde beklenen, ancak yoğunluğuna dikkatin önceden adapte edilemediği bir uyarıcının daha uzun bir tepki süresi gerektirdiği de genel bir deneyim konusudur. Bu gibi durumlarda farklılığın nedeni yalnızca, dikkatin hazırlanmasının imkânsız olduğu her yerde, hem algılama hem de irade süresinin uzaması gerçeğinde yatabilir. Belki de

353 *Okuyucu bu fenomenin sık sık meydana geldiğini düşünmemelidir. Exner ve Cattell gibi deneyimli gözlemciler kişisel deneyimlerinde bu olguyla karşılaştıklarını reddetmektedirler.*

sadece algılanabilecek kadar zayıf uyaranlarla elde edilen dikkat çekici derecede büyük tepki süreleri, dikkatin kendisini her zaman bu minimum uyaran miktarından daha fazlasına uyarlama eğiliminde olmasıyla açıklanabilir, böylece beklenmedik uyaran durumundakine benzer bir durum ortaya çıkar. Tepki süresi, önceden bilinmeyen uyaranlara kıyasla tamamen beklenmedik izlenimlerle daha da uzar. Bu durum bazen, gözlemcinin dikkati yaklaşmakta olan sinyal üzerinde yoğunlaşmak yerine dağıldığında kazara ortaya çıkar. Bu, gözlemcinin beklemediği çok daha kısa bir aralıkta, uzun bir dizi eşit uzaklıktaki uyaranın aniden araya sokulmasıyla kasıtlı olarak da gerçekleştirilebilir. Buradaki zihinsel etki irkilmeye benzer; çoğu zaman irkilme dışarıdan görülebilir. Bu durumda tepki süresi güçlü sinyallerde saniyenin dörtte birine, zayıf sinyallerde ise yarım saniyeye kadar uzatılabilir. Deney, uyaranın ışık, ses ya da dokunma izlenimi olup olmadığını bilmeyen gözlemcinin dikkatini önceden herhangi bir duyu organına yöneltemeyeceği şekilde düzenlendiğinde gecikme daha hafiftir, ancak yine de çok belirgindir. O sırada aynı zamanda tuhaf bir huzursuzluk fark edilir, çünkü dikkatle birlikte gelen gerginlik hissi çeşitli duyular arasında gidip gelmeye devam eder.

"Kaydedilen şey hem nitelik hem de güç açısından beklenen bir izlenim olduğunda, ancak buna dikkatin yoğunlaşmasını zorlaştıran başka uyaranlar eşlik ettiğinde başka türden komplikasyonlar ortaya çıkar. Burada tepki süresi her zaman az ya da çok, uzar. Bu türden en basit örnek, anlık bir izlenimin, kayda değer güçte başka ve sürekli bir duyusal uyarımın ortasında kaydedildiği durumdur. Sürekli uyaran, tepki verilecek uyaranla aynı duyuya ya da başka bir duyuya ait olabilir. Aynı duyuya ait olduğunda, neden olduğu gecikme kısmen dikkatin onun tarafından dağıtılmasından, kısmen de tepki verilecek uyaranın tek başına olduğundan daha az güçlü bir şekilde öne çıkmasından ve pratik olarak daha az yoğun bir duyum haline gelmesinden kaynaklanabilir. Ancak gerçekte başka faktörler de mevcuttur; çünkü tepki süresinin, uyaranın zayıf olduğu durumlardakinden güçlü olduğu durumlara kıyasla, eşlik eden uyaran tarafından daha fazla uzatıldığını görürüz. Tepki için temel izlenimin ya da sinyalin, gücü hareketli bir denge çubuğuna sahip çekice karşı bir yay ile derecelendirilebilen bir çan darbesi olduğu deneyler yaptım. Her bir gözlem dizisi iki seriden

oluşuyordu; bunlardan birinde çan vuruşu olağan şekilde kaydedilirken, diğerinde kronometrik aygıta ait dişli bir çark tüm deney boyunca metal bir yaya karşı sabit bir ses çıkardı. İkinci serinin bir yarısında (A) çan vuruşu sadece orta derecede güçlüydü, böylece eşlik eden gürültü onu önemli ölçüde azalttı, ancak ayırt edilemez hale getirmedi. Diğer yarısında (B) zil sesi, gürültünün üzerinde mükemmel bir netlikle duyulacak kadar yüksekti.

"Bu deneylerde, gürültülü B sesi gürültüsüz A sesinden çok daha güçlü bir etki yarattığına göre, şekillerde rahatsız edici gürültünün tepki süreci üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu görmeliyiz. Bu etki, anlık uyarıcı ve buna eşlik eden rahatsızlık farklı duyulara hitap ettiğinde diğer faktörlerle karışmaktan kurtulur. Bunu test etmek için görme ve işitme duyularını seçtim. Anlık sinyal, karanlık bir arka plan üzerinde bir platin noktadan diğerine sıçrayan bir indüksiyon kıvılcımıydı. Sürekli uyarım ise yukarıda tarif edilen gürültü idi.

"Tek ve aynı duyu ile yapılan deneylerde sinyalin göreceli yoğunluğunun her zaman düşük olduğu düşünüldüğünde ki, bu kendi başına geciktirici bir durumdur, bu son gözlemlerdeki geciktirme miktarı, dikkat üzerindeki rahatsız edici etkinin, uyaranlar aynı duyuya ait olduğuna kıyasla farklı olduğunda daha büyük olduğunu muhtemel kılmaktadır. Aslında, gürültünün ortasında zil çaldığında, hemen kayıt yapmak özellikle zor değildir; ancak kıvılcım sinyal olduğunda, kişi gürültüden ona doğru dönerken zorlandığı hissine kapılır. Bu gerçek, dikkatimizin diğer özellikleriyle hemen bağlantılıdır. İkincisinin çabasına, devreye giren duyuya göre çeşitli bedensel duyumlar eşlik eder. Bu nedenle dikkat çabası sırasında var olan innervasyon muhtemelen her duyu organı için farklıdır."[354]

Wundt, şimdi alıntı yapmamıza gerek olmayan bazı teorik açıklamalardan sonra, aşağıdaki gibi bir gecikme tablosu verir:

Retardasyon

1. Beklenmedik izlenim gücü:

a) Beklenmedik derecede güçlü ses 0.073

b) Beklenmedik derecede zayıf ses 0.171

354 *Op. cit. s. 241-5.*

2. Benzer uyaranla girişim (sese göre ses) ..... 0.045 [355]

3. Farklı uyaran tarafından girişim (ses ile ışık) 0.078

Zihnin temel süreçleriyle elde edilen bu sonuçlardan, tüm süreçlerin, hatta hatırlama, akıl yürütme vb. gibi daha yüksek süreçlerin bile, dikkatin dağınık ve durgun olması yerine, onlara yoğunlaştırıldığı zaman, daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi olası görünmektedir[356].

Münsterberg tarafından daha da ilginç tepki süresi gözlemleri yapılmıştır. Okuyucu Bölüm III'te dikkatini beklenen harekete yoğunlaştırdığında tepki süresinin beklenen sinyale yoğunlaştırdığından daha kısa olduğu gerçeğini hatırlayacaktır. Herr Münsterberg, tepkinin basit bir refleks olmadığı, ancak zihinsel bir işlemden sonra gerçekleşebildiği durumlarda da aynı durumun geçerli olduğunu bulmuştur. Bir dizi deneyde reaksiyona girmek için beş parmak kullanıldı ve sinyalin şu ya da bu türden olmasına göre reaktörün farklı bir parmak kullanması gerekiyordu. Böylece nominatif durumdaki bir sözcük söylendiğinde başparmağını, datif durum için başka bir parmağını kullanıyordu; benzer şekilde sıfatlar, özneler, zamirler, sayılar vb. ya da yine kentler, nehirler, hayvanlar, bitkiler, elementler; ya da şairler, müzisyenler, filozoflar vb. her biri kendi parmağıyla koordine ediliyordu, böylece bu sınıflardan birine ait bir dünyadan söz edildiğinde, belirli bir parmak ve başka hiçbir parmak tepkiyi gerçekleştirmek zorunda kalmıyordu. İkinci bir dizi deneyde tepki, "yenilebilir bir balık adı söyleyin" vb. gibi bir soruya yanıt olarak bir sözcüğün söylenmesinden oluşuyordu; ya da "Schiller'in ilk dramasını söyleyin" vb. ya da "hangisi daha büyük, Hume mu Kant mı?" vb. ya da (önce elma, kiraz ve diğer birkaç meyvenin adını vererek) "hangisini tercih edersiniz, elmayı mı kirazı mı?" vs. ya da "Goethe'nin en iyi dramı hangisidir?"

355 *Bay J. M. Cattell'in (Mind, XI. 33), Wundt'un deneylerini rahatsız edici bir sesle iki deneyimli gözlemci üzerinde tekrarladığında, basit tepki süresinin ne ışık ne de ses için hissedilir derecede artmadığını bulduğu da eklenmelidir. Dikkatin güçlü bir şekilde gönüllü olarak yoğunlaştırılması bu süreyi ortalama 0.013 saniye kısaltmıştır (s. 240). Görünüşe göre, uyarıcıyı beklerken zihinsel eklemeler yapmak bu süreyi her şeyden daha fazla uzatmıştır. Daha az dikkatli diğer gözlemler için Obersteiner, Brain, I. 439 ile karşılaştırınız. Cattell'in olumsuz sonuçları, bazı kişilerin dikkatlerini başkalarının rahatsız olacağı uyaranlardan ne kadar soyutlayabildiklerini göstermektedir. - A. Bartels (Versuche über die Ablenkung d. Aufmerksamkeit, Dorpat, 1889) bir göze gelen uyaranın diğer göze gelen çok zayıf bir uyaranın algılanmasını bazen engellediğini, bazen de iyileştirdiğini bulmuştur.*

356 *Cf. Wundt, Physiol. Psych., 1. baskı, s. 794.*

vs. ya da "alfabede hangi harf daha sonra gelir, L harfi mi yoksa en güzel ağacın ilk harfi mi?" vs. ya da "hangisi daha azdır, 15 mi yoksa 20 eksi 8 mi?"[357] vs. vs. vs. Bu tepkiler dizisinde bile, tepkiyi veren kişi dikkatini önceden cevaba yönelttiğinde süre, soruya yönelttiğinden çok daha hızlıydı. Daha kısa tepki süresi nadiren saniyenin beşte birinden fazlaydı; daha uzun olan ise bunun dört ila sekiz katı kadardı.

Bu tür sonuçları anlamak için, bu deneylerde yanıtlayıcının kendisine sorulacak sorunun türünü ve dolayısıyla olası yanıtının içinde bulunduğu alanı her zaman önceden genel bir biçimde bildiğini akılda tutmak gerekir.[358] Bu nedenle, dikkatini en başından itibaren yanıta yöneltirken, beyninde tüm bu 'alanla' bağlantılı olan süreçler alt-uyarılmış olarak tutuldu ve soru, özellikle kendisine ait olan 'alandan' belirli bir yanıtı en az zaman kaybıyla boşaltabildi. Aksine, dikkat sadece soruya yöneltildiğinde ve olası cevaptan uzak tutulduğunda, motor yolların tüm bu ön alt uyarımı gerçekleşemedi ve tüm cevaplama süreci soru duyulduktan sonra yapılmak zorunda kaldı. Sürenin uzamasına şaşmamak gerekir. Bu, uyarımların toplamına ve çok güçlü bir şekilde odaklanılmamış olsa bile, beklenen dikkatin motor merkezleri hazırlama ve bir uyaranın geldiğinde belirli bir etki yaratmak için üzerlerinde gerçekleştirmesi gereken işi kısaltma şekline güzel bir örnektir.

DİKKATLİ SÜRECİN MAHREM DOĞASI

Şimdi bu daha derin soruyu ele almamızı gerektirecek yeterli sayıda olguya sahibiz. Ve bir anlığına göz attığımız iki fizyolojik süreç, bir arada tam bir yanıt oluşturabilecekleri düşüncesini hemen akla getirmektedir. Yani;

1. Duyu organlarının uyumu veya ayarlanması; ve

2. Dikkatin verildiği nesneyle ilgili düşünsel merkezlerin içten gelen öngörülü hazırlığı.

1. Duyu-organları ve bunların kullanılmasını destekleyen bedensel kaslar, ister doğrudan ve refleks, isterse türetilmiş olsun, duyusal dikkatte en güçlü şekilde ayarlanır. Ancak entelektüel dikkatin, duyulur

357 *Beiträge zur Experimentellen Psychologie, Heft I. s. 73-106 (1889).*

358 *Kısacası, eklem sinirlerini her zaman boşaltım noktasına yaklaştırmıştır. Herr M. baş kaslarının sıkılaşmasını, cevaba yönelik dikkat tutumunun karakteristiği olarak tanımlamaktadır.*

bir nesnenin fikrine yönelik dikkatin bile, nesnenin hitap ettiği duyu organlarının bir dereceye kadar heyecanlanmasına eşlik ettiğine inanmak için iyi nedenler vardır. Öte yandan, düşünsel merkezlerin hazırlanması, nesneye olan ilgimizin -ister duyulur ister ideal olsun- zihindeki başka ilgilerden ya da başka nesnelerin varlığından türediği ya da bunlarla herhangi bir şekilde bağlantılı olduğu tüm durumlarda mevcuttur. Bu şekilde türetilen dikkat pasif olarak sınıflandırıldığında olduğu kadar, iradi olarak sınıflandırıldığında da mevcuttur. Bu nedenle, genel olarak -yetişkin yaşamda, ona olan ilgimiz bir dereceye kadar diğer nesnelerle olan bağlantısından kaynaklanmadan hiçbir şeye katılmadığımız için- duyusal ayarlama ve düşünsel hazırlık süreçlerinin muhtemelen tüm somut dikkatli eylemlerimizde bir arada var olduğu sonucuna güvenle varabiliriz.

Bu iki nokta şimdi daha ayrıntılı olarak kanıtlanmalıdır. Birincisi, duyusal ayarlama ile ilgilidir.

Duyulur şeylerle ilgilendiğimizde bunun mevcut olduğu açıktır. Baktığımızda ya da dinlediğimizde gözlerimizi ve kulaklarımızı istemsiz olarak ayarlarız ve başımızı ve vücudumuzu da çevirir iz; tat aldığımızda ya da kokladığımızda dilimizi, dudaklarımızı ve solunumu nesneye göre ayarlarız; bir yüzeyi hissettiğimizde elle yoklama organını uygun bir şekilde hareket ettiririz; tüm bu eylemlerde, olumlu türde istemsiz kas kasılmaları yapmanın yanı sıra, sonuca müdahale edebilecek diğerlerini de engelleriz -tat alırken gözlerimizi kapatırız, dinlerken solunumu durdururuz, vb. Sonuç, dikkatin devam ettiğine dair az ya da çok büyük bir organik duygudur. Bu organik duygu, daha önce anlatıldığı şekilde, eşlik ettiği nesnelerin duygusuyla karşılaştırılır ve nesneler ben-olmayanı oluştururken, bize özgü olarak kabul edilir. Bunu kendi etkinliğimizin bir hissi olarak ele alırız, ancak tıpkı herhangi bir nesnenin hissi gibi, organlarımız uyum sağladıktan sonra bize gelir. Herhangi bir nesne, hemen heyecan verici ise, duyu organının refleks uyumuna neden olur ve bunun iki sonucu vardır - birincisi, nesnenin netliğinin artması; ikincisi, söz konusu faaliyet hissi. Her ikisi de 'içeri ileten' türden duyumlardır.

Ancak daha önce de gördüğümüz gibi, entelektüel dikkatte de benzer faaliyet duyguları ortaya çıkar. Fechner'in bu duyguları analiz eden ve az önce adı geçen daha güçlü duygulardan ayıran ilk kişi olduğuna

inanıyorum. Şöyle yazıyor: "Dikkatimizi bir duyunun nesnelerinden başka bir duyunun nesnelerine aktardığımızda, tarif edilemez bir his (aynı zamanda mükemmel bir şekilde belirlenmiş ve zevkle tekrarlanabilir olsa da), farklı yönlerde ve farklı şekilde lokalize edilmiş bir gerilim (Spannung) hissederiz. Gözlerde öne doğru, kulaklarda ise yana doğru bir gerginlik hissederiz; bu gerginlik dikkatimizin derecesine göre artar ve bir nesneye dikkatle baktığımızda ya da bir şeyi dikkatle dinlediğimizde değişir. Farklılık, dikkat göz ve kulak arasında hızla gidip geldiğinde en açık şekilde hissedilir; ve bir şeyi dokunma, tatma ya da koklama yoluyla hassas bir şekilde ayırt etmek istediğimize göre, bu his çeşitli duyu organları açısından en belirgin farkla kendini konumlandırır.

"Ama şimdi, hafızamdaki ya da hayalimdeki bir resmi canlı bir şekilde hatırlamaya çalıştığımda, bir şeyi gözümle ya da kulağımla keskin bir şekilde kavramaya çalıştığımda yaşadığım duyguya tamamen benzer bir duygu yaşıyorum; ve bu benzer duygu çok farklı bir şekilde lokalize oluyor. Gerçek nesnelere (aynı zamanda ardıl imgelere) mümkün olan en keskin dikkatte zorlanma açıkça ileriye doğru olurken ve dikkat bir duyudan diğerine geçtiğinde sadece birkaç dış duyu organı arasında yönünü değiştirir ve başın geri kalanını zorlanmadan serbest bırakırken, hafızada veya hayalde durum farklıdır, çünkü burada duygu tamamen dış duyu organlarından çekilir ve daha çok beynin doldurduğu başın o kısmına sığınmış gibi görünür; Örneğin bir yeri ya da kişiyi anımsamak istediğimde, dikkatimi ileriye doğru zorladığım oranda değil, deyim yerindeyse geriye doğru çektiğim oranda canlılıkla gözümün önünde canlanacaktır."[359]

Bende, hafıza vb. fikirlere dikkat ederken hissedilen 'geriye doğru çekilme', esas olarak, uykuda olduğu gibi gözbebeklerinin dışa ve yukarı doğru gerçek bir yuvarlanma hissinden oluşuyor gibi görünüyor ve bu, fiziksel bir şeye baktığımızdaki davranışlarının tam tersidir. Bu duygudan daha önce 300. sayfada bahsetmiştim.[360] Bu organik duygu-

359 Psychophysik, Bd. II. pp. 475-6.

360 *Fechner'in tarif etmeye devam ettiği kafa derisindeki tuhaf hislerin tamamen farkında olmadığımı söylemeliyim. "Farklı duyu organlarındaki gergin dikkat hissi, bu çeşitli organları kullanırken, onlara ait kasları bir tür refleks eylemle harekete geçirerek üretilen bir kas hissi gibi görünüyor. O halde, bir şeyi hatırlama çabasındaki gergin dikkat duygusunun hangi özel kas kasılmasıyla ilişkili olduğu sorulabilir? Bu soruya kendi hislerim bana kesin bir cevap*

ların varlığından şüphe duyan okuyucunun o pasajın tamamını tekrar okuması rica olunur.

Bununla birlikte, görsel alanın çevresindeki bir nesneye dikkat kesilebileceğimiz ve yine de gözümüzün ona uyum sağlayamayacağı söylenmiştir. Öğretmenler bu nedenle okul odasında bakmıyormuş gibi görünen çocukların hareketlerini fark ederler. Kadınlar genel olarak çevresel görsel dikkatlerini erkeklerden daha fazla eğitirler. Bu durum, kadınların dikkat sürecinin bileşenleri olarak ayarlama hareketlerinin değişmez ve evrensel varlığıdır. Genellikle, iyi bilindiği gibi, görme alanının marjinal kısımlarında yer alan hiçbir nesne, aynı zamanda 'gözümüzü yakalamadan' dikkatimizi çekemez -yani, görüntüsünü foveaya veya en büyük duyarlılık noktasına odaklayacak dönme ve akomodasyon hareketlerini ölümcül bir şekilde tetikler. Ancak pratik, çaba göstererek, gözleri sabit tutarken marjinal bir nesneye dikkat etmemizi sağlar. Bu koşullar altında nesne hiçbir zaman tam olarak belirgin hale gelmez -görüntüsünün retina üzerindeki yeri belirginliği imkânsız kılar- ancak (herkesin deneyerek kanıtlayabileceği gibi) çaba göstermeden önce olduğumuzdan daha canlı bir şekilde bilincine varırız. Helmholtz gerçeği o kadar çarpıcı bir şekilde ifade ediyor ki, gözlemini tam olarak aktaracağım. Elektrik kıvılcımıyla anlık olarak aydınlatılan stereoskopik resim çiftlerini tek bir katı algıda birleştirmeye çalışıyordu. Resimler, kıvılcımın zaman zaman aydınlattığı

---

veriyor; bu his bana belirgin bir şekilde, başın iç kısmında bir gerginlik hissi olarak değil, kafa derisindeki kasların kasılmasından kaynaklandığı şüphesiz olan, kafatasının tamamına dışarıdan içeriye doğru bir baskı ile kafa derisinde bir gerginlik ve kasılma hissi olarak geliyor. Bu, Almanların popüler ifadesi olan "kafayı toparlamak" (den Kopf zusammennehmen), vs. ile çok iyi uyum sağlamaktadır. En ufak bir sürekli düşünce çabasına dayanamadığım ve bu konuda hiçbir teorik önyargımın olmadığı eski bir hastalığımda, kafa derisi kasları, özellikle de oksiput kasları, ne zaman düşünmeye çalışsam oldukça hastalıklı bir duyarlılık derecesine bürünüyordu." (A.g.e. s. 490-491.) Profesör Mach'ın eski bir yazısında, dikkat yoluyla karmaşık müzikal sesleri unsurlarına ayırma şeklimizden bahsettikten sonra, bu araştırmacı şöyle devam eder: "Sesler arasında 'arama' yaptığımızı söylemek lafın gelişi değildir. Bu kulak kabartarak arama, tıpkı gözün dikkatli bakması gibi, çok gözlemlenebilir bir şekilde bedensel bir faaliyettir. Eğer fizyolojinin sürüklenişine uyarak dikkatten mistik bir şey değil de bedensel bir eğilim anlıyorsak, onu kulak kaslarının değişken gerginliğinde aramak en doğal şeydir. Aynı şekilde, sıradan insanların özenli bakış dedikleri şey de kendisini esas olarak optik eksenlerin uyumuna ve ayarlanmasına indirger. . . . Buna göre, Dikkat'in genel olarak bedenin mekanizmasında yer aldığı bana çok makul bir görüş olarak görünmektedir. Eğer sinirsel iş belirli kanallar aracılığıyla yapılıyorsa, bu kendi başına diğer kanalların kapanması için mekanik bir zemin oluşturur." (Wien. Sitzungsberichte, Math. Naturw., XLVIII. 2. 297, 1863.)

karanlık bir kutunun içindeydi; ve gözlerin arada dolaşmasını önlemek için, her resmin ortasına odanın ışığının geldiği bir iğne deliği açılmıştı, böylece karanlık aralıklar boyunca her göze tek bir parlak nokta sunuluyordu. Paralel optik eksenlerle noktalar tek bir görüntüde birleşti; ve gözbebeklerinin en ufak bir hareketi bu görüntünün hemen ikiye katlanmasıyla anlaşıldı. Helmholtz şimdi basit doğrusal şekillerin, gözler bu şekilde hareketsiz tutulduğunda, tek bir kıvılcım çakışında katı olarak algılanabileceğini keşfetti. Ancak şekiller karmaşık fotoğraflar olduğunda, bütünlüklerini kavramak için birbirini izleyen birçok flaş gerekiyordu.

"Şimdi ilginçtir ki" diyor, "iğne deliklerini sabit tutmaya devam etmemize ve birleşik görüntülerin ikiye bölünmesine asla izin vermememize rağmen, yine de kıvılcım gelmeden önce dikkatimizi gönüllü olarak belirli bir kısma yöneltmeyi başarabiliyoruz." Kıvılcım geldiğinde karanlık alandan memnun oluruz, böylece resmin yalnızca bu bölgede bulunan kısımlarından bir izlenim alırız. Bu bakımdan, dikkatimiz gözlerin konumundan ve uyumundan ve bu organlardaki bilinen herhangi bir değişiklikten tamamen bağımsızdır; ve bilinçli ve gönüllü bir çabayla karanlık ve farklılaşmamış bir görüş alanının seçilen herhangi bir kısmına yönelmekte özgürdür. Bu, gelecekteki bir dikkat teorisi için en önemli gözlemlerden biridir."[361]

Ancak Hering aşağıdaki ayrıntıyı da ekler: "Marjinal nesneye dikkatimizi verirken her zaman," diyor, "aynı zamanda doğrudan sabitlenmiş nesneye de dikkatimizi vermeliyiz. Eğer bir an için bile olsa ikinci nesneyi aklımızdan çıkarırsak, gözümüz ilk nesneye doğru hareket eder, bu da sonradan oluşan görüntülerden ya da duyulan kas seslerinden kolayca anlaşılabilir. Öyleyse bu durum, dikkatin yer değiştirmesinden ziyade, alışılmadık derecede geniş bir dağılım göstermesi olarak adlandırılmalıdır; bu dağılımda en büyük pay hâlâ doğrudan bakılan şeye düşmektedir."[362] Ve sonuç olarak doğrudan uyum sağlanır. O halde, başka yerlerde olduğu gibi burada da uyum vardır ve o olmadan dikkatli faaliyet duygumuzun bir kısmını kaybetmemiz gerekir. Aslında, bu faaliyetin zorlanması (deneyde dikkat çekici derecede büyüktür) kısmen gözbebeklerini hareketsiz tutmak için gereken

361 *Physiol. Optik, s. 741.*

362 *Hermann's Handbuch, III. I. 548.*

kasların alışılmadık derecede güçlü kasılmalarından kaynaklanır ve bu organlarda alışılmadık bir baskı hissi yaratır.

2. Ancak bu deneyde resmin çevresel kısmına fiziksel olarak uyum sağlanamıyorsa, dikkatimizi paylaşması ne anlama gelir? İkincisini 'ayarlamak' için isteksiz kaldığımız bir şey üzerine 'dağıttığımızda' ya da 'yaydığımızda' ne olur? Bu bizi süreçteki ikinci özelliğe, sözünü ettiğimiz 'düşünsel hazırlığa' götürür. Resmin marjinal bölgesiyle ilgilenme çabası, orada tasvir edilen şey hakkında mümkün olduğunca açık bir fikir oluşturma çabasından ne daha fazla ne de daha az bir şey içerir. Fikir, duyumun yardımına koşmak ve onu daha belirgin hale getirmektir. Bu çaba ile gelir ve bu tür bir geliş biçimi, koşullar altında dikkatimizin 'zorlanması' olarak bildiğimiz şeyin geri kalan kısmında yer alır. Dikkat eylemlerimizde bu güçlendirici hayal gücünün, bu içsel yeniden üretimin, dikkat ettiğimiz şeyin bu öngörülü düşüncesinin evrensel olarak ne kadar mevcut olduğunu gösterelim.

Dikkat entelektüel türde olduğunda elbette var olmalıdır, çünkü o zaman dikkat edilen şey bir fikirden, içsel bir yeniden üretimden ya da tasavvurdan başka bir şey değildir. O halde nesnenin ideal yapısının duyusal dikkatte mevcut olduğunu kanıtlarsak, her yerde mevcut olacaktır. Bununla birlikte, duyusal dikkat doruk noktasındayken, algının ne kadarının dışarıdan ne kadarının içeriden geldiğini söylemek imkânsızdır; ancak bunun için yaptığımız hazırlığın her zaman kısmen zihinde nesnenin hayali bir kopyasının yaratılmasından oluştuğunu ve bu kopyanın bir matris içindeymiş gibi dış izlenimi almaya hazır durduğunu tespit edersek, bu tartışmalı noktayı belirlemek için oldukça yeterli olacaktır.

Wundt'un ve Exner'in yukarıda alıntılanan deneylerinde, izlenimleri beklemek ve tepki vermeye hazırlanmak, izlenimlerin veya tepkilerin ne olacağının önceden hayal edilmesinden başka bir şey değildir. Uyaranın bilinmediği ve tepkinin belirlenmediği durumlarda zaman kaybedilir, çünkü bu koşullar altında önceden sabit bir görüntü oluşturulamaz. Ancak sinyalin ve tepkinin hem doğasının hem de zamanının önceden bilindiği durumlarda, beklenen dikkat o kadar bütünüyle önsezisel bir hayal gücünden oluşur ki, gördüğümüz gibi, gerçekliğin yoğunluğunu taklit edebilir veya her halükarda gerçekliğin motor etkilerini üretebilir. Wundt'un ve Exner'in betimleme sayfalarını okuyup

da 'Algılama', 'Anlama' ve diğer terimleri hayal gücünün eşdeğerleri olarak yorumlamamak mümkün değildir. Özellikle Wundt'ta (büyük önem verdiği) Algılama kelimesi hem hayal gücü hem de dikkat ile birbirinin yerine kullanılabilir. Her üçü de, Bay Lewes'in ön-algı olarak adlandırdığı, düşünsel beyin merkezlerinin içinden gelen heyecanın Yakalanacak izlenimin çok zayıf olduğu durumlarda, onu kaçırmamanın yolu, onunla daha güçlü bir biçimde ön temas kurarak dikkatimizi keskinleştirmektir.

"Üst tonları gözlemlemeye başlamak istiyorsak, analiz edilecek sesten hemen önce, aradığımız notayı çok yumuşak bir şekilde seslendirmemiz tavsiye edilir. Piyano ve armoni bu kullanım için çok uygundur, çünkü her ikisi de güçlü üst tonlar verir. Piyanoda önce metinde daha önce verilen belirli bir müzik örneğinin g' sesine vurun; sonra, titreşimleri nesnel olarak durduğunda, g' sesinin üçüncü üst ton olduğu c notasına güçlü bir şekilde vurun ve dikkatinizi az önce duyulan g' sesinin perdesi üzerinde sabit tutun; şimdi bu tonun c'nin ortasında çaldığını duyacaksınız. Belirli bir üst tona, örneğin c sesinin g' sesine karşılık gelen yankılayıcıyı kulağınıza yerleştirir ve ardından c notasını duyurursanız, g' sesinin yankılayıcı tarafından çok daha güçlendirildiğini duyarsınız. Yankılayıcı tarafından yapılan bu güçlendirme, çıplak kulağın yakalayacağı sese dikkat etmesini sağlamak için kullanılabilir. Çünkü yankılayıcı yavaş yavaş kaldırıldığında, g' zayıflar; ama bir kez ona yöneltilen dikkat, şimdi onu daha kolay tutar ve gözlemci g' tonunu şimdi çıplak kulağıyla notanın doğal değişmemiş sesinde duyar."[363]

Wundt, bu tür deneyimler hakkında yorum yaparken şunları söyler "Dikkatle gözlemlendiğinde, kişinin her zaman önce duyacağı tonun hafızasındaki görüntüyü hatırlamaya çalıştığı ve daha sonra bunu tüm sesin içinde duyduğu görülecektir. Aynı şey zayıf veya kaçak görsel izlenimlerde de fark edilir. Bir çizimi önemli aralıklarla elektrik kıvılcımlarıyla aydınlatın, ilk kıvılcımdan sonra ve genellikle ikinci ve üçüncü kıvılcımdan sonra neredeyse hiçbir şey tanınmayacaktır. Ancak karışık görüntü hafızada tutulur; birbirini izleyen her aydınlatma onu tamamlar; ve böylece sonunda daha net bir algıya ulaşırız.

363 *Helmholtz: Tonempfindungen, 3d ed. 85-9 (İng. tr., 2d ed. 50, 51; ayrıca bkz. s. 60-1).*

Bu içsel faaliyetin birincil güdüsü genellikle dış izlenimin kendisinden kaynaklanır. Bazı çağrışımlardan belli bir üst tondan şüphelendiğimiz bir ses duyarız; bir sonraki şey üst tonu hafızada hatırlamaktır; ve sonunda onu duyduğumuz seste yakalarız. Ya da belki de daha önce karşılaştığımız bir madeni cismi görürüz; izlenim hafızadaki imgeyi uyandırır ve bu imge yine izlenimin kendisiyle az ya da çok tamamen erir. Bu şekilde her fikrin bilincin odağına nüfuz etmesi belli bir zaman alır. Ve bu süre zarfında kendimizde her zaman tuhaf bir dikkat duygusu buluruz. Bu olgular dikkatin izlenime uyarlanmasının gerçekleştiğini göstermektedir.

Beklenmedik izlenimlerin bize yaşattığı şaşkınlık, esasen izlenimin ortaya çıktığı anda dikkatimizin buna uyum sağlamamış olmasından kaynaklanır. Uyumun kendisi iki türlüdür; uyarıcının niteliği kadar yoğunluğuyla da ilgilidir. Farklı nitelikteki izlenimler farklı uyumlar gerektirir. Ve içsel dikkatimizin zorlanmasına ilişkin duygumuzun, algılamaya niyetli olduğumuz izlenimlerin gücündeki her artışla birlikte arttığına dikkat çekeriz."[364]

Tüm bunları kavramanın doğal yolu, iki yönden etki altında kalan bir beyin hücresinin sembolik biçimidir. Nesne onu dışarıdan uyarırken, diğer beyin hücreleri ya da belki de ruhsal güçler onu içeriden harekete geçirir. İkinci etki 'dikkatin uyarlanması'dır. Beyin hücresinin tam enerjisi her iki faktörün işbirliğini gerektirir: nesne yalnızca mevcut olduğunda değil, hem mevcut hem de dikkat edildiğinde tam olarak algılanır.

Birkaç yeni deneyim şimdi tamamen açıklığa kavuşacaktır. Örneğin Helmholtz, bir süre önce elektrik kıvılcımıyla aydınlatılan stereoskopik resimlerle ilgili olarak aktardığımız pasaja şu gözlemi ekler.

"Bu deneyler," diyor, "dikkatin çift görüntü meselesinde oynadığı rol açısından ilginçtir. Çünkü çift görmemi nispeten zorlaştıracak kadar basit resimlerde, aydınlatma sadece anlık olduğunda bile, o zaman nasıl görünmeleri gerektiğini canlı bir şekilde hayal etmeye çalıştığım anda onları çift görmeyi başarabilirim. Burada dikkatin etkisi saftır; çünkü tüm göz hareketleri dışarıda bırakılmıştır."[365]

364 *Physiol. Psych., II. 209.*

365 *Physiol. Optics, 741.*

Aynı yazar başka bir yerde[366] şöyle demektedir:

"Gözlerimin önünde birleştirilmesi zor bir çift stereoskopik çizim olduğunda, birbiriyle örtüşen çizgileri ve noktaları bir araya getirmek zordur ve gözlerin her küçük hareketiyle birbirinden ayrılırlar. Ama eğer temsil edilen katı formun canlı bir zihinsel imgesini (Anschauungsbild) elde etme şansım olursa (ki bu genellikle şans eseri olur), o zaman iki gözümü mükemmel bir açıklıkla, resim tekrar ayrılmadan figür üzerinde hareket ettiririm."

Yine, retinal rekabet hakkında yazarken, Helmholtz şöyle der:

"Bu iki duyum arasındaki bir güç denemesi değildir, ancak dikkatimizi sabitlememize ya da sabitleyememize bağlıdır. Gerçekten de, dikkati belirleyebilen nedenlerin incelenmesi için bu kadar uygun bir olgu neredeyse yoktur. Önce bir gözle, sonra diğeriyle görmek gibi bilinçli bir niyet oluşturmak yeterli değildir; görmeyi beklediğimiz şey hakkında mümkün olduğunca açık bir fikir oluşturmalıyız. O zaman gerçekten görünecektir."[367]

Sonucun belirsiz olduğu 37. ve 38. şekillerde, görmek istediğimiz şekli önceden güçlü bir şekilde hayal ederek görünürdeki bir şekilden diğerine geçebiliriz. Benzer şekilde, bir resimdeki belirli çizgilerin bir araya gelerek resmin görünürde temsil ettiği şeyle hiçbir bağlantısı olmayan bir nesne oluşturduğu bulmacalarda; ya da aslında bir nesnenin göze çarpmadığı ve arka plandan ayırt edilmesinin zor olduğu her durumda; onu uzun süre göremeyebiliriz; ama bir kez gördükten sonra, hayal gücümüzün şu anda taşıdığı zihinsel kopyası nedeniyle istediğimiz zaman ona tekrar bakabiliriz.

Fransızca'daki anlamsız 'pas de lieu Rhône que nous' sözcüğünde, İngilizce'deki 'paddle your own canoe' ifadesini kim hemen fark edebilir?[368] Ama bu özdeşliği bir kez fark etmiş olan biri, onun dikkatini tekrar çekmeyi başarabilir mi? Uzaktaki saatin çalmasını beklerken, zihnimiz onun görüntüsüyle öylesine doludur ki, her an o özlenen-korkulan sesi duyduğumuzu sanırız. Beklenen ayak sesi de öyle. Ormandaki her kıpırtı avcı için avıdır; kaçak için peşindekiler. Sokak-

366 *P. 728.*

367 *Popular Scientific Lectures, Eng. Çev., s. 295.*

368 *Geçen gün birinin beni şaşırtmaya çalıştığı dizelerde olduğu gibi: "Gui n'a beau dit, qui sabot dit, nid a beau dit elle?"*

taki her başörtüsü, aşık tarafından sevgilisinin başını örtmek için bir anlığına alınır. Zihindeki imge dikkattir; Bay Lewes'in dediği gibi ön algı, aranan şeyin algılanmasının yarısıdır*.

*Lotze'nin Medizinische Psychologie, § 431'de verdiği duyu organı yorgunluğu açıklamasından tatmin olmasam da, bir notta Lotze tarafından örneklenen ek bir dizi olguya atıfta bulunmaktan kendimi alamıyorum. "Sessizce uzanıp bir duvar kâğıdı desenini düşünürken, bazen zemin, bazen de desen daha nettir ve sonuç olarak daha yakına gelir. Tek renkli, çok kıvrımlı çizgilerden oluşan arabeskler bize şimdi bir, sonra başka bir bağlantılı doğrusal sistemden oluşuyormuş gibi gelir ve bunların hepsi bizim herhangi bir niyetimiz olmaksızın gerçekleşir. Bu Mağribi desenlerinde çok güzel görülür; ancak Şekil 39 gibi basit bir diyagram da bunu çok iyi gösterir.

Onu bazen üst üste binmiş iki büyük üçgen olarak, bazen kenarları açılı bir altıgen olarak, bazen de köşelerinden birbirine yapışmış altı küçük üçgen olarak görürüz. Çoğu zaman, bir resme dikkatle baktığımızda, resmin ne optik karakteri ne de anlamı dikkatin bu şekilde uyarılması için herhangi bir neden ortaya koymamasına rağmen, bir özelliğinin aniden özel bir netlikle aydınlandığı olur. Uykuya dalma sürecindeki biri için çevre dönüşümlü olarak karanlığa gömülür ve aniden aydınlanır. Seyircilerin konuşmaları şimdi belirsiz mesafelerden geliyor gibi görünür; ama bir sonraki anda tam kulağımızın dibinde tehditkâr yüksekliğiyle bizi ürkütür," vb. Herkesin fark edeceği bu değişimler, bana öyle geliyor ki, sürekli değişimin yasası olduğu düşünsel merkezlerimizin çok kararsız dengesiyle kolayca açıklanabilir. Çizgilerin bir kümesini nesne, diğerini arka plan olarak tasarlarız ve hemen ardından ilk küme gördüğümüz küme haline gelir. Kavramsal değişim için mantıksal bir nedene gerek yoktur, beyin hücrelerinin beslenme tesadüflerine göre 'yanmış kağıttaki kıvılcımlar gibi' birbirlerini ışınlamaları yeterlidir. Uyuşukluk sırasındaki değişimlerin bu nedene bağlı olduğu daha da açıktır.

Bu nedenle insanların, şeylerin kendilerine ayırt etmeleri öğretilmiş olan yönleri dışında gözleri yoktur. Herhangi birimiz, on binde birinin bile kendi başına keşfedemeyeceği bir olguyu, bir kez işaret edildikten sonra fark edebiliriz. Şiirde ve sanatta bile, estetik doğamızın tam anlamıyla 'genişleyebilmesi' ve asla 'yanlış duygulara kapılmaması' için

birilerinin gelip bize hangi yönleri seçebileceğimizi ve hangi etkilere hayran kalabileceğimizi söylemesi gerekir. Anaokulu eğitiminde alıştırmalardan biri, çocukların bir çiçek ya da doldurulmuş bir kuş gibi bir nesnenin kaç özelliğine işaret edebileceklerini görmelerini sağlamaktır. Yapraklar, kuyruk, gaga, ayaklar gibi zaten bildikleri özellikleri kolayca sayarlar. Ancak dikkatleri bu ayrıntılara çekilene kadar burun deliklerini, pençeleri, pulları vb. ayırt etmeden saatlerce bakabilirler; ancak daha sonra bunları her seferinde görürler. Kısacası, genellikle gördüğümüz tek şey önceden algıladıklarımızdır ve önceden algıladığımız tek şey de bizim için etiketlenmiş ve zihnimize damgalanmış olanlardır. Eğer etiket stokumuzu kaybedersek, dünyanın ortasında entelektüel olarak kaybolmamız gerekir.

O halde organik uyum ve düşünsel hazırlık ya da ön algı tüm özenli eylemlerde söz konusudur. Profesör Bain[369] ve Ribot[370] gibi otoriteler tarafından savunulan ve Bay N. Lange[371] tarafından daha da ustaca savunulan ilginç bir teoriye göre, düşünsel hazırlığın kendisi kas ayarlamasının bir sonucudur, dolayısıyla bu sonuncusu baştan sona özenli sürecin özü olarak adlandırılabilir. İlk ikisi tam olarak bu terimlerle ifade etmese de, en azından bu yazarların teorisi pratikte bu anlama gelmektedir. Kanıt, organik uyumun eşlik ettiği entelektüel dikkat vakalarının ya da düşünürken bir hareket gerçekleştirmemiz gereken nesnelerin sergilenmesinden ibarettir. Bu nedenle Lange, belirli bir renkli daireyi hayal etmeye çalıştığında, kendisini önce gözleriyle dairenin karşılık geldiği hareketi yaparken bulduğunu ve ardından hareketin bir sonucu olarak rengi vb. hayal ettiğini söyler.

"Okuyucum," diye ekliyor, "gözlerini kapatsın ve uzun bir nesneyi, örneğin bir kalemi düşünsün. Önce düz çizgiye karşılık gelen hafif bir göz hareketi yaptığını ve elin sanki kalemin yüzeyine dokunuyormuş gibi zayıf bir dokunma hissi duyduğunu kolayca fark edecektir. Böylece, belli bir sesi düşünürken, onun yönüne doğru döneriz ya da ritmini kaslı bir şekilde tekrarlarız ya da onun bir taklidini dile getiririz."[372]

369 *The Emotions and the Will, 3d. s. 370.*

370 *Psychologie de l'Attention (1889), s. 32 vd.*

371 *Philosophische Studien, IV. 413 vd.*

372 *Lange, loc. cit. s. 417'de retinal rekabet olgusundan yola çıkarak görüşünün bir başka kanıtı için bkz.*

Ancak düşüncelerimizin sürekli eşlikçileri olarak kas kasılmalarının varlığına işaret etmek başka bir şeydir, Herr Lange ile birlikte düşüncenin yalnızca kas kasılmasıyla mümkün olduğunu söylemek başka bir şeydir. Düşünce nesnesinin biri hareketle algılanan, diğeri algılanmayan iki parçadan oluştuğu durumlarda, hareketle algılanan parçanın alışkanlıkla ilk olarak çağrıldığı ve hareketin icrasıyla zihinde sabitlendiği, diğer parçanın ise hareketin yalnızca bir ortağı olarak ikincil olarak geldiği pekala söylenebilir. Ancak bu tüm insanlar için geçerli bir kural olsa bile (ki bundan şüpheliyim[373]), bu yalnızca pratik bir alışkanlık olacaktır, nihai bir gereklilik değil. İrade bölümünde hareketlerin kendilerinin zihnin önüne gelen imgelerin sonuçları olduğunu öğreneceğiz; bu imgeler bazen hareket eden parçadaki duyguların, bazen hareketin göz ve kulak üzerindeki etkilerinin, bazen de (eğer hareket başlangıçta refleks ya da içgüdüsel ise) doğal uyarıcı ya da heyecan verici nedenin imgeleridir. Gerçekte, herhangi bir duygu niteliğinin doğrudan bir fikir biçiminde ortaya çıkabileceğini inkâr etmek ve yalnızca hareket fikirlerinin zihne başka fikirleri çağırabileceğini iddia etmek tüm geniş ve derin analojilere aykırıdır.

Uyum ve ön algı buraya kadarmış. Her zaman mevcut olduğunu düşünebildiğim tek üçüncü süreç, alakasız hareketlerin ve fikirlerin engellenmesidir. Ancak bu, genel olarak dikkatin temel özelliğinden ziyade istemli dikkatin tesadüfi bir özelliği gibi görünmektedir[374] ve

373 *Öğrencilerimden birçoğu benim isteğim üzerine alfabedeki harfleri ve heceleri hayal ederek deneyler yaptılar ve bana bunları gözle ana hatlarını takip etmeden içlerinde tamamen renkli resimler olarak görebildiklerini söylediler. Ben de kötü bir görselleştiriciyim ve sürekli hareketler yapıyorum. - M. L. Marillier, benim metnimin yazılmasından sonra ortaya çıkan seçkin iç gözlem gücüne sahip bir makalesinde (Remarques sur le Mécanisme de l'Attention, in Revue Philosophique, vol. XXVII. p. 566), Ribot ve diğerlerine karşı duyusal imgelerin dikkatle ilişkilerinde motor imgelere bağımlı olmadığını iddia etmiştir. Onu bir müttefik olarak zikretmekten memnuniyet duyuyorum.*

374 *Dr. Ferrier (Functions of the Brain, §§ 102-3) ve Obersteiner (Brain, I, 439 ff.) bunu temel özellik olarak ele almaktadır. Konuyu en kapsamlı ve tatmin edici bir şekilde ele alan yazar Profesör G. E. Müller'dir; Müller'in küçük çalışması Zur Theorie der sinnlichen Aufmerksamkeit, Inauguraldissertation, Leipzig, Edelmann (1874?), öğrenme ve keskinlik açısından bir monografinin nasıl olması gerektiğine dair bir modeldir. Bu eserden alıntı yapmak isterdim, ancak eserin Almancası alıntı yapmayı imkânsız kılmaktadır. Ayrıca bakınız G. H. Lewes: Problems of Life and Mind, 3d Series, Prob. 2, chap. 10, G. H. Schneider: Der menschliche Wille, 294 ff., 309 ff., C. Stumpf: Tonpsychologie, I. 67-75; W. B. Carpenter: Zihinsel Fizyoloji. bölüm. 3; Cappie, 'Brain,' Temmuz 1886'da (hiperæmi teorisi); J. Sully, 'Brain,' Ekim 1890'da.*

şimdi bizi özellikle ilgilendirmemektedir. Yalnızca şu ana kadar anlattıklarımızın bir yandan dikkat, diğer yandan hayal gücü, ayırt etme ve hafıza arasında kurduğu yakın ilişkiye dikkat çekerek, birkaç pratik çıkarım yapalım ve sonra geriye kalan daha spekülatif soruna geçelim.

Pratik çıkarımlar pedagojiktir. Birincisi, çalıştıkları konuyla hiç ilgilenmeyen ve akıllarını boşa harcayan çocuklarda dikkati güçlendirmektir. Buradaki ilgi, öğretmenin görevle ilişkilendirdiği bir şeyden 'türetilmelidir', daha az dışsal bir şey akla gelmiyorsa, bir ödül veya ceza. Prof. Ribot şöyle der: "Bir çocuk okumayı reddeder; zihnini harfler üzerinde sabit tutmaktan acizdir, bu harfler onun için hiçbir çekiciliğe sahip değildir; ancak bir kitaptaki resimlere hevesle bakar. 'Bunlar ne anlama geliyor?' diye sorar. Babası yanıtlar: "Okuyabildiğin zaman, kitap sana anlatacak. Bunun gibi birkaç konuşmadan sonra çocuk kendini bırakır ve çalışmaya başlar, önce gevşek davranır, sonra alışkanlığı artar ve sonunda dizginlenmesi gereken bir şevk gösterir. Bu, gönüllü dikkatin doğuşuyla ilgili bir durumdur. Doğal ve doğrudan bir arzunun üzerine yapay ve dolaylı bir arzu aşılanmalıdır. Okumanın doğrudan bir çekiciliği yoktur, ama ödünç alınmış bir çekiciliği vardır ve bu yeterlidir. Çocuk çarkın içine girmiştir, ilk adım atılmıştır."

M. B. Perez'den başka bir örnek alıyorum:[375] "Altı yaşında, zihninde gezinme alışkanlığı olan bir çocuk, bir gün kendi isteğiyle piyanonun başına oturdu ve annesinin çok etkilendiği bir parçayı tekrarlamaya başladı. Alıştırmaları bir saat sürdü. Aynı çocuk yedi yaşındayken ağabeyinin tatilde bir işle meşgul olduğunu görünce gidip babasının masasına oturdu. "Ne yapıyorsun orada?" dedi bakıcısı, onu böyle bulduğuna şaşırarak. 'Bir sayfa Almanca öğreniyorum,' dedi çocuk, 'pek eğlenceli değil ama annem için hoş bir sürpriz oluyor."

Burada da yine gönüllü bir dikkatin doğuşu söz konusudur ve bu kez ilk örnekteki gibi bencil bir duygu yerine sempatik bir duygu üzerine kurulmuştur. Piyano, Almanca, kendiliğinden bir dikkat uyandırmaz; ama başka bir yerden bir güç ödünç alarak onu uyandırır ve sürdürürler [376].

375 *L'Enfant de trois à sept Ans, s. 108.*

376 *Psychologie de l'Attention, s. 53.*

İkinci olarak, ileriki yaşlarda okurken ya da bir konuşmayı dinlerken bizi rahatsız edebilecek olan zihin gezintisini ele alalım. Eğer dikkat içten gelen duyumun yeniden üretilmesiyse, sadece gözle okuma ve sadece kulakla dinleme alışkanlığı değil, kişinin gördüğü ya da duyduğu kelimeleri kendi kendine ifade etmesi, kişinin dikkatini bu sonuncusuna daha da derinleştirmelidir. Deneyimler bunun böyle olduğunu göstermektedir. Eğer kelimeleri kendime aktif bir şekilde tekrar edersem, sadece duyduğuma kıyasla gezinen zihnimi bir konuşma veya ders üzerinde çok daha yakından tutabilirim; ve benzer bir yolu gönüllü olarak benimsemekten fayda gördüğünü bildiren çok sayıda öğrencimle karşılaştım[377].

İkinci olarak, sınıfının dikkatini çekmek isteyen bir öğretmen, yeniliklerini zaten ön algıları olan şeylerin üzerine örmelidir. Eski ve tanıdık olan zihin tarafından kolayca kabul edilir ve yeniyi tutmaya yardımcı olur, Herbart'ın deyimiyle onun için bir 'Algılama alanı' oluşturur. Elbette her durumda hangi 'Algı Alanı'nın kullanılacağını bilmek çok hassas bir sorundur. Psikoloji sadece genel bir kural ortaya koyabilir.

İSTEMLİ DİKKAT BİR SONUÇ MU YOKSA BİR GÜÇ MÜDÜR?

Birkaç sayfa önce, dikkatteki 'düşünsel hazırlık' unsurunu içeriden oynanan bir beyin hücresi ile sembolize ettiğimde, hangisinin olduğuna karar vermeden 'diğer beyin hücreleri veya bazı ruhsal güçler tarafından' diye eklemiştim. "Hangisi?" sorusu ekolleri ikiye bölen temel psikolojik gizemlerden biridir. Dikkatimizin dönüşlerinin iç benliğimizin çekirdeğini oluşturduğunu düşündüğümüzde; (İrade bölümünde göreceğimiz gibi) iradenin dikkatten başka bir şey olmadığını gördüğümüzde; doğanın ortasındaki özerkliğimizin saf bir etki değil, bir neden olmamıza bağlı olduğuna inandığımızda, dikkatin böyle bir ruhsal faaliyet ilkesi içerip içermediği sorusunun psikolojik olduğu kadar metafiziksel olduğunu ve çözümü için verebileceğimiz tüm zahmetlere layık olduğunu kabul etmeliyiz. Bu aslında metafiziğin en önemli sorusudur; dünya tasavvurumuzun materyalizmden,

377 *Bu tarz tekrarlar söylenenlere dair bir zeka kazandırmaz, sadece zihnin başka kanallara sapmasını engeller. Zeka bazen cümlelerin sonunda ya da o zamana kadar sadece kelime olan kelimelerin ortasında ortaya çıkar. Bkz. yukarıda, s. 281.*

kadercilikten, monizmden spiritüalizme, özgürlüğe, çoğulculuğa -ya da tam tersine- yöneleceği menteşenin ta kendisidir.

Bu bizi otomat teorisine geri götürür. Eğer duygu hareketsiz bir eşlikçi ise, o zaman elbette beyin hücresi sadece diğer beyin hücreleri tarafından oynanabilir ve herhangi bir zamanda herhangi bir konuya verdiğimiz dikkat, ister duyusal adaptasyon ister 'ön algı' şeklinde olsun, sadece maddi yasaların ölümcül bir şekilde önceden belirlenmiş etkisidir. Öte yandan, beyin hücrelerinin faaliyetiyle birlikte var olan duygu, bu faaliyete dinamik olarak tepki veriyor, onu ilerletiyor ya da kontrol ediyorsa, o zaman dikkat en azından kısmen bir nedendir. Elbette bu tepkisel duygunun, miktarının ve yönünün önceden belirlenmiş olması anlamında 'özgür' olması gerekmez, çünkü tüm bu ayrıntılar pekâlâ önceden belirlenmiş olabilir. Eğer öyle olsaydı, dikkatimiz maddi olarak belirlenmiş olmazdı ve yine de kendiliğinden ya da önceden tahmin edilemez olma anlamında 'özgür' olmazdı. Bu soru elbette tamamen spekülatif bir sorudur, çünkü duygularımızın sinir süreçlerimize tepki verip vermediğini nesnel olarak tespit etme imkânımız yoktur; ve soruya her iki şekilde de cevap verenler bunu diğer alanlardan çıkarılan genel analojiler ve varsayımlar sonucunda yapmaktadır. Kavramlar olarak, dikkatin etki teorisi ve neden teorisi eşit derecede açıktır; ve her kim her iki kavramın da doğru olduğunu onaylarsa, bunu bilimsel ya da özel temellerden ziyade metafiziksel ya da evrensel temellere dayanarak yapmalıdır.

Dolaysız duyusal dikkatle ilgili olarak, bunu bir etkiden başka bir şey olarak görmek neredeyse hiç kimseye cazip gelmez.[378] Bizler özel

378 *Okuyucu, etki teorisi lehine söylenebilecek her şeyi söylediğime lütfen kulak versin, zira ben de neden teorisine meyilli olduğumdan, düşmanımın değerini düşürmek istemiyorum. Aslına bakılırsa, etki teorisine karşı tavır almaya en başından, anlık duyusal dikkat olgusuyla başlanabilir. Örneğin, dikkatin gözlerin ayarlanma hareketlerine neden olduğu ve yalnızca bunların etkisi olmadığı söylenebilir. Hering bu etkiyi vurgulayarak şöyle yazmaktadır: "Bir sabitleme noktasından diğerine olan hareketler, dikkatin yer değiştirmesiyle ortaya çıkar ve düzenlenir. İlk başta dolaylı olarak görülen bir nesne dikkatimizi kendine çektiğinde, dikkatin yer değiştirmesinin ve nesneyi ayırt etme çabamızın bir sonucu olarak, gözün buna karşılık gelen hareketi daha fazla uzatılmadan takip eder. Dikkatin dolaşması, sabitleme noktasının da dolaşmasını gerektirir. Hareket başlamadan önce, hedef zaten bilinçtedir ve dikkat tarafından kavranmıştır ve bu noktanın görülen toplam uzaydaki konumu, gözün hareketinin yönünü ve miktarını belirleyen şeydir." (Hermann's Handbuch, s. 534.) Burada bu konuda ısrar etmiyorum, çünkü dikkatin mi yoksa hareketin mi önce geldiğini söylemek zor (Hering'in gerekçeleri bana belirsiz görünüyor) ve çünkü nesneye yönelik dikkat önce*

uyarıcılara, bir yandan içimizde net algılar, diğer yandan da yukarıda tarif edildiği gibi içsel faaliyet duyguları üreten özel uyum eylemleriyle karşılık verecek şekilde 'evrimleştik'. Uyum ve bunun sonucunda ortaya çıkan duygu dikkattir. Onu biz vermeyiz, nesne onu bizden çeker. İnisiyatif nesneye aittir, zihne değil.

Gönüllü çabanın olmadığı türetilmiş dikkat de en makul şekilde salt bir etki gibi görünmektedir. Nesne yine inisiyatifi ele alır ve kendi içsel ilgisinden dolayı değil, başka bir ilginç şeyle bağlantılı olduğu için dikkatimizi kendisine çeker. Beyin süreci ya heyecanlanmış ya da heyecanlanma eğiliminde olan başka bir şeyle bağlantılıdır ve heyecanı paylaşma ve uyarılma yükümlülüğü, dikkatin içerdiği 'ön algı' yükümlülüğüdür. Bir hakarete uğramışsam, bunu her zaman aktif olarak düşünmüyor olabilirim, ancak bunun düşüncesi öylesine yüksek bir sinirlilik halindedir ki, hakarete uğradığım yer ya da bunu yapan adamdan, tüm olayın hayali canlanırken dikkatim o yöne doğru yönelmeden bahsedilemez. Böyle bir kıpırdanmanın meydana geldiği yerde, organik uyum da var olmalı ve fikirler kasları bir dereceye kadar etkilemelidir. Böylece, istemsiz olarak türetilen dikkatin tüm süreci, onunla bağlantılı olabilecek her şeyin düşüncesini uyandıracak ve sabitleyecek kadar ilginç bir şey olduğunu kabul edersek açıklanır. Bu sabitleme dikkattir; ve beraberinde faaliyetin devam ettiğine dair belirsiz bir his ve bu faaliyetin bize ait olduğunu hissettiren bir kabullenme, ilerletme ve benimseme duygusu taşır.

Fikirlerin ve izlenimlerin zihnin önceden var olan içerikleri tarafından bu şekilde pekiştirilmesi, Herbart'ın tarif ettiğimiz çeşitliliğe algısal dikkat adını verirken aklında olan şeydi. Şimdi sevgilinin tıkırtısının neden duyulması gerektiğini kolayca anlıyoruz -patlamaya yarı hazır bir sinir merkezi buluyor. Nesnel olarak duyduğumuz kelimelerden çok daha yüksek olmasına rağmen fark edilmeden geçen gürültülerin ortasında bir arkadaşımızın sesine nasıl dikkat edebildiğimizi görüyoruz. Her kelime iki kez uyandırılır; bir kez konuşanın dudakları tarafından dışarıdan, ama ondan önce de önceki kelimelerden yayılan önsezisel süreçler ve konuşmanın 'konusuyla' bağlantılı tüm

gelse bile, bu sadece uyaran ve çağrışımın bir etkisi olabilir. Mach'ın bakma isteğinin mekân duygusunun kendisi olduğuna dair teorisi bu noktada Hering'inkiyle karşılaştırılabilir." Bkz. Mach'ın Beiträge zur Analyse der Empfindungen (1886), s. 55 vd.

süreçlerin sönük uyarılmasıyla içeriden uyandırılır. Alakasız sesler ise yalnızca bir kez uyandırılır. Birbiriyle bağlantısız bir tren oluştururlar. Okuldaki çocukların, öğretmen bir anekdot anlatmaya başlamadığı sürece onu dinlememeleri ve sonra da kulaklarını dikmeleri kolayca açıklanabilir. Anekdotun kelimeleri, onları harekete geçiren ve sabitleyen heyecan verici nesnelerle ilişkilendirmeye başlar; diğer kelimeler bunu yapmaz. Benzer şekilde, bir dilbilimci tarafından duyulan 'babanne' ve Herbart'ın daha önce alıntılanan diğer örnekleri de böyledir.

Dikkatin istemli olduğu durumlarda bile, onu bir neden değil bir sonuç, bir etken değil bir ürün olarak düşünmek mümkündür, Dikkat ettiğimiz şeyler bize kendi yasalarıyla gelir. Dikkat hiçbir fikir yaratmaz; bir fikir biz ona katılmadan önce zaten orada olmalıdır. Dikkat yalnızca sıradan çağrışım yasalarının bilincin 'sahne ışıklarının önüne' getirdiği şeyleri sabitler ve muhafaza eder. Ancak bunu kabul ettiğimiz anda, dikkatin, dikkat etme duygusunun fikirleri getirmekten daha fazla sabitlemeye ve korumaya ihtiyacı olmadığını görürüz. Onları getiren iştirakçiler de gösterdikleri ilgiyle onları sabitlerler. Kısacası, istemli ve istemsiz dikkat esasen aynı olabilir. Fikirlerin özünde çok istenmeyen ve onlara katılma çabasının büyük olduğu durumlarda, bize çabanın sık sık yenilenmesi sanki onları sabit tutan nedenmiş gibi görünür ve doğal olarak çabanın orijinal bir güç olduğunu düşünürüz. Aslında, kendiliğinden bir güç atfetmeye ciddi bir şekilde meyilli olduğumuz şey, onlara dikkat etmek değil, yalnızca dikkat etme çabasıdır. İstersek daha fazlasını yapabileceğimizi düşünürüz; ve yaptığımız miktar, çabamız ruhsal bir güç değil de bir etki olsaydı zorunlu olarak olması gerektiği gibi, fikirlerin kendilerinin sabit bir işlevi gibi görünmez. Ancak burada bile gerçekleri mekanik olarak kavramak ve çabayı yalnızca bir etki olarak görmek mümkündür.

Çaba, yalnızca zihinde bir çıkar çatışması olduğunda hissedilir. A fikri bizim için içsel olarak heyecan verici olabilir. Z fikri ise ilgisini daha uzak bir iyilikle olan ilişkisinden alıyor olabilir. A sevgilimiz olabilir, Z ruhumuzun kurtuluşunun bir koşulu olabilir. Bu koşullar altında, eğer Z ile ilgilenmeyi başarırsak, bu her zaman çaba harcayarak olur. A'nın 'düşünsel hazırlığı', 'ön algısı' kendi kendine devam ederken, Z'ninki sürekli gönüllü pekiştirme darbelerine ihtiyaç duyar - yani, Z düşüncesinin zihnimizde parlak bir şekilde alevlendiği birbirini izleyen

her anda gönüllü pekiştirme (veya çaba) hissine sahip oluruz. Ancak dinamik olarak bu sadece şu anlama gelebilir: Z'nin zafer kazanmasını sağlayan çağrışımsal süreçler gerçekten daha güçlüdür ve A'nın yokluğunda Z'ye 'pasif' ve engelsiz bir dikkat vermemizi sağlayacaktır; ancak A mevcut olduğu sürece, güçlerinin bir kısmı A ile ilgili süreçleri engellemek için kullanılır. Bu tür bir engelleme, aksi takdirde akıcı düşünce için mevcut olacak beyin enerjisinin kısmen nötralize edilmesidir. Ancak düşünce için kaybedilen şey duyguya, bu durumda kendine özgü çaba, zorluk ya da zorlanma duygusuna dönüşür.

Düşüncelerimizin akışı bir nehir gibidir. Genel olarak içinde kolay ve basit bir akış hakimdir, her şey yerçekiminin etkisiyle sürüklenir ve çabasız dikkat kuraldır. Ancak aralıklarla bir engel, bir geri çekilme, bir tıkanıklık meydana gelir, akıntıyı durdurur, bir girdap yaratır ve şeylerin geçici olarak başka yöne hareket etmesini sağlar. Eğer bir nehir hissedebilseydi, bu girdapları ve engelleri çaba sarf edilen yerler olarak hissederdi. "Burada akıyorum," derdi, "her zamanki gibi en az direnç yönünde akmak yerine, en büyük direnç yönünde akıyorum. Bu başarıyı gerçekleştirmemi sağlayan şey benim çabamdır." Gerçekte, çaba yalnızca başarının gerçekleştirildiğini gösteren pasif bir gösterge olacaktır. Etken her zaman suyun geri kalanının aşağıya doğru sürüklenmesi ve bu noktada bir kısmını yukarıya doğru zorlaması olacaktır; ve ortalama olarak en az direnç yönü aşağıya doğru olsa da, bu onun zaman zaman yukarıya doğru olmaması için bir neden olmayacaktır. İradi dikkat eylemlerimiz de böyledir. Bunlar anlık duraklamalardır, özel bir hisle ya da akışın bazı bölümleriyle birleşirler. Ancak durdurucu güç, bu tuhaf duygunun kendisi olmak yerine, çarpışmanın üretildiği süreçlerden başka bir şey olmayabilir. Çaba hissi, Bay Bradley'in dediği gibi, 'az ya da çok gereksiz' bir 'eşlik' olabilir ve sonuca, üzerine çekiç düşen bir adamın parmağındaki acının çekicin ağırlığına sağladığı katkıdan daha fazla katkıda bulunmayabilir. Bu nedenle, dikkatimizi verme çabamızın özgün bir yeti, beynin ve zihnin merkezi olduğu diğerlerine ek bir güç olduğu düşüncesi aşağılık bir batıl inanç olabilir. Dikkat, bir zamanlar temel kabul edilen pek çok yeti gibi, pek çok sözel hayalet gibi, pek çok kabile putu gibi yok olmak zorunda kalabilir. Psikolojinin bir uzantısı olabilir. Fikirleri bilincin önüne sürüklemesine ya da onları sabitlemesine gerek yoktur,

birbirlerini orada ne kadar mükemmel bir şekilde sürüklediklerini ve sabitlediklerini gördükten sonra.

Etki teorisini elimden geldiğince ikna edici bir şekilde ifade ettim.[379] Bu açık, güçlü, iyi donanımlı bir kavramdır ve tüm benzerleri gibi, aksi bir kanıtın olmadığı durumlarda kanaat taşımaya uygundur. Çaba hissi kesinlikle hareketsiz bir eşlik olabilir ve göründüğü gibi aktif bir unsur olmayabilir. Henüz sonuca enerji katkısı olduğunu gösterebilecek hiçbir ölçüm yapılmamıştır (hiçbirinin yapılmayacağını söylemek doğru olur). O zaman dikkati bir fazlalık ya da bir 'lüks' olarak görebilir ve nedensel işlevine karşı kalbimizde Occam'ın usturasını 'gerekliliğin ötesinde' kendini çoğaltan bir varlığa uyguladığımız için gurur duymaktan öte herhangi bir his olmadan dogmatikleştirebiliriz.

Ancak Occam'ın usturası, çok iyi bir yöntem kuralı olsa da, kesinlikle bir doğa yasası değildir. Uyarım ve çağrışım yasaları, dikkatin tüm performanslarında vazgeçilmez aktörler olabilir ve hatta yardım almadan performansları sürdürecek kadar iyi bir 'hisse senedi' olabilirler; ve yine de zaman zaman, Hamlet'in Horatio'nun ve Ophelia'nın olduğundan daha fazla 'hareketsiz eşlikçileri' ya da 'tesadüfi ürünleri' olmayan bir 'yıldız oyuncu' için sadece arka plan oluşturabilirler. Böyle bir yıldız oyuncu, eğer orijinal bir psişik güç olsaydı, katılmaya gönüllü bir çaba olurdu. Ben diyorum ki, doğa bu karmaşıklıklara müsamaha gösterebilir; ve bence bu durumda bunu yaptığı düşüncesi, yapmadığı düşüncesi kadar açıktır (mantıksal olarak 'makul' olmasa da). Bu iddiayı haklı çıkarmak için, eğer orijinal bir güç olsaydı, katılma çabasının neyi etkileyeceğini soralım.

Başka türlü daha çabuk kaybolacak olan sayısız fikrin bilinçte kalışını derinleştirecek ve uzatacaktır. Bu şekilde kazanılan gecikmenin süresi bir saniyeden fazla olmayabilir, ancak bu saniye kritik olabilir; çünkü zihindeki düşüncelerin sürekli yükselip alçalmasında, birbiriyle ilişkili iki sistemin neredeyse dengede olduğu durumlarda, bir sistemin alanı işgal etmek ve kendini geliştirmek için güç kazanıp kazanmayacağı ve diğerini dışlayıp dışlamayacağı veya diğeri tarafından dışlanıp dışlanmayacağı genellikle başlangıçta bir saniyeden daha az

379 *F. H. Bradley, "Is there a Special Activity of Attention?" in 'Mind,' XI. 305, ve Lipps, Grundtatsachen, bölümler. IV ve XXIX, benzer şekilde ifade etmişlerdir.*

veya daha fazla dikkat meselesidir. Geliştiğinde, bizi harekete geçirebilir; ve bu hareket sonumuzu getirebilir. İrade bölümüne geldiğimizde, iradi yaşamın tüm dramının, rakip motor fikirlerin alabileceği az ya da çok dikkat miktarına bağlı olduğunu göreceğiz. Ancak tüm gerçeklik duygusu, iradi yaşamımızın tüm acısı ve heyecanı, içinde bir andan diğerine gerçekten karar verilmekte olduğunu ve bunun sayısız çağlar önce kurulmuş bir zincirin sıkıcı tıkırtısı olmadığını hissetmemize bağlıdır. Hayatı ve tarihi böylesine trajik bir coşkuyla heyecanlandıran bu görünüm bir yanılsama olmayabilir. Biz nasıl bunun bir yanılsama olabileceğini kabul ediyorsak, mekanik teorinin savunucusu da bunun bir yanılsama olmayabileceğini kabul etmelidir. Ve sonuçta, aralarında hakemlik yapacak kadar kesin olarak bilinen hiçbir olgu olmaksızın, iki olasılık anlayışı karşı karşıya gelir.

Bu koşullar altında, kişi ışığı beklerken soruyu açık bırakabilir ya da çoğu spekülatif zihnin yaptığını yapabilir, yani ışığı yönlendirmek için genel felsefesine bakabilir. Mekanizmaya inananlar bunu tereddüt etmeden yaparlar ve benzer bir ayrıcalığı ruhani bir güce inananlardan esirgememelidirler. Ben kendimi ikinciler arasında sayıyorum, ancak nedenlerim etik olduğu için psikolojik bir çalışmaya girmeye pek uygun değiller.[380] Burada psikolojinin son sözü cehalettir, çünkü devreye giren 'güçler' kesinlikle ayrıntılı olarak takip edilemeyecek kadar hassas ve çok sayıdadır. Bu arada, en çılgın materyalist spekülasyonların kendilerini 'bilim' olarak adlandırmakta ısrar ettikleri garip kibir göz önüne alındığında, dikkatin etki teorisinin doğrulandığı akıl yürütmenin ne olduğunu hatırlamak iyi olacaktır. Bu, nehirlerden, refleks eylemlerden ve bilincin hiç var olmadığı diğer maddi olgulardan çıkarılan ve bilincin olgunun temel özelliği gibi göründüğü durumlara genişletilen bir analoji argümanıdır. Bilinç sayılmaz, der bu akılcılar; bilim için yoktur, sıfırdır; onun hakkında hiç düşünmemelisiniz. Tüm bunların fazlasıyla pervasız yapısı hakkında yorum yapmaya gerek yok. Bu, mekanik kuramı 'her ne olursa olsun' (per fas aut nefas) doğru hale getiriyor. Bu teori uğruna, olgulardan onlara hiç benzemeyen diğer olgulara tümevarımlar yapıyoruz; ve Doğa'nın ortaya koyduğu bir komplikasyonun (yani duygu ve çabanın varlığının) bilimsel olarak tanınmaya hiç de layık olmadığını varsayıyoruz. Bu tür

380 *İrade bölümüne geldiğimizde bu konuda daha fazla şey söylenecektir.*

bir davranış belki akıllıca olabilir, ama ben bundan kuşkuluyum; ama metafiziksel olanın tersine, bilimsel olarak nitelendirilemez[381].

DİKKATSİZLİK

Dikkatten tam olarak bahsettikten sonra, dikkatsizlik hakkında bir kelime eklememe izin verin.

Saatin tik taklarını, kent sokaklarının gürültüsünü ya da evin yakınındaki derenin uğultusunu fark etmeyiz; hatta bir dökümhanenin ya da fabrikanın gürültüsü bile, orada yeterince uzun süre kalmışlarsa, işçilerin düşüncelerine karışmaz. Gözlükleri ilk taktığımızda, özellikle de gözlükler belirli bir eğriliğe sahipse, pencerelerden vs. gelen ve görüş alanımıza karışan parlak yansımalar çok rahatsız edicidir. Birkaç gün içinde bunları tamamen görmezden geliriz. Çeşitli entoptik görüntüler, uçan fareler, vs. sürekli mevcut olmalarına rağmen, neredeyse hiç bilinmezler bile. Giysilerimizin ve ayakkabılarımızın basıncı, kalbimizin ve atardamarlarımızın atışı, nefes alışımız, bazı sabit bedensel ağrılar, alışılmış kokular, ağızdaki tatlar, vb. diğer duyulardan, çok değişmeyen herhangi bir içeriğin bilinçsizliğine aynı düşüşün örnekleridir - Hobbes'un iyi bilinen "Semper idem sentire ac non sentire ad idem revertunt - her zaman aynı şeyi hissetmek ama aynı şeye dönmemek" cümlesinde ifade ettiği bir düşüş.

Bilinçsizliğin nedeni kesinlikle duyu organlarının körelmesi değildir. Duyum önemli olsaydı, onu yeterince iyi fark etmemiz gerekirdi; ve dikkatimizi açıkça ona vererek her an onu fark edebiliriz,[382] eğer uçan fareler, çift retina görüntüleri vb. durumunda olduğu gibi, ona karşı dikkatsizlik bünyemize yerleşecek kadar müzmin hale gelmemişse. Ancak bu durumlarda bile yapay gözlem ve sabır koşulları kısa sürede aradığımız izlenimi bize verir. O halde dikkatsizlik, salt duyusal yorgunluktan daha yüksek koşullara dayanan bir alışkanlık olmalıdır.

381 *İçsel faaliyet kavramının savunması için Bay James Ward'ın 'Mind,' XII. 45 ve 564.*

382 *Kabul etmek gerekir ki, bu çabanın başarıya ulaşması için genellikle biraz zaman geçmesi gerekecektir. Çocukken, çok yüksek sesle tik tak yapan bir saatin olduğu bir çocuk odasında uyurdum ve tik taklarını dinlediğimde, uzun bir süre boyunca yakalayamadığımı fark ettiğimde birden fazla kez şaşırdığımı hatırlıyorum; sonra aniden neredeyse ürkütücü bir sesle bilincime girerdi. - M. Delbœuf bir yerde, kırda bir değirmen yakınında uyurken, gece uyanıp suyun kesildiğini sandığını, ama açık pencereden dışarı baktığında ay ışığında suyun aktığını gördüğünü ve sonra onu da duyduğunu anlatır.*

Helmholtz, bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz genel bir dikkatsizlik yasası formüle etmiştir. Helmholtz'un yasası, şeyleri ayırt etmemize yarayan işaretler olarak bizim için değersiz olan tüm izlenimleri fark etmeden bırakmamızdır. Çoğunlukla bu tür izlenimler eşlikçileriyle birleşerek toplam bir etkiye dönüşür. İnsan seslerini farklı kılan üst kısmi tonlar, onları yalnızca bütünler olarak farklı kılar -tonların kendilerini ayrıştıramayız. Et, balık, peynir, tereyağı, şarap gibi bazı maddelerin karakteristik tadının ayrılmaz parçalarını oluşturan kokular dikkatimize koku olarak gelmez. 'Islaklık', 'elastikiyet', 'hamurumsu' vb. niteliklerin algılanmasını sağlayan çeşitli kas ve dokunma hisleri, sahip oldukları özellikler bakımından birbirlerinden ayrı tutulmazlar. Ve tüm bunlar, bizim hemen onların anlamlarına geçme ve onların özsel doğasını kendi haline bırakma gibi müzmin bir alışkanlığa sahip olmamızdan kaynaklanmaktadır. Zihinde artık koparılması zor olan bağlantılar oluşturmuşlardır; durdurulması zor olan ve dikkati çekme süreçlerinden tamamen farklı olan süreçlerin bileşenleridirler. Helmholtz'un sözünü ettiği durumlarda, bu alışkanlıkları yalnızca biz değil, atalarımız da oluşturmuştur. Bununla birlikte, değirmen çarkı, gözlük, fabrika, gürültü, dar pabuçlar vb. örneklerinden yola çıkarsak, dikkatsizlik alışkanlıkları daha yenidir ve ortaya çıkış biçimleri, en azından varsayımsal olarak, izlenmeye elverişli görünmektedir.

Aklın ihtiyaç duymadığı izlenimler nasıl olur da bilincin geri kalanıyla olan tüm ilişkisinden bu şekilde uzaklaştırılabilir? Profesör G. E. Müller bu soruya makul bir yanıt vermiştir[383] ve aşağıda anlatılanların çoğu ondan ödünç alınmıştır.

"Gürültüsüne alışacak kadar uzun süre kaldığımız bir değirmen ya da fabrikadan ilk çıktığımızda, sanki bir şeyler eksikmiş gibi hissederiz. Toplam varoluş hissimiz değirmende olduğumuz zamankinden farklıdır. Bir arkadaşım bana şöyle yazıyor: 'Odamda, kurmadan tam yirmi dört saat çalışmayan küçük bir saatim var. Bunun sonucu olarak da sık sık duruyor. Bu olur olmaz fark ediyorum, oysa bunu gün içinde doğal olarak fark edemiyorum. Bu ilk olmaya başladığında şöyle bir değişiklik oldu: Aniden tanımlanamayan bir huzursuzluk ya

383 *Zur Theorie d. sinnl. Aufmerksamkeit, s. 128 foll.*

da bir tür boşluk hissettim, sorunun ne olduğunu söyleyemedim; ve ancak biraz düşündükten sonra nedenini saatin durmasında buldum."

Hissedilmeyen bir uyarıcının durmasının kendisinin de hissedilebileceği bilinen bir gerçektir: kilisede uyuyan ve vaaz bittiğinde uyanan kişi; çarkı durduğunda aynı şeyi yapan değirmenci, bilinen örneklerdir. Şimdi (sinir sistemine düşen her izlenim kendisini bir şekilde yaymak zorunda olduğundan) Müller, düşünce merkezleri başka konularla meşgulken bize gelen izlenimlerin bu merkezlere girmesinin engellenebileceğini ve daha sonra daha düşük deşarj yollarına taşabileceğini öne sürmektedir. Ayrıca, bu süreç yeterince sık tekrarlanırsa, bu şekilde oluşturulan yan yolun, yukarıdaki merkezlerde neler olup bittiğine bakılmaksızın kullanılabilecek kadar geçirgen hale geleceğini öne sürmektedir. Bahsedilen edinilmiş dikkatsizlikte, sürekli uyaran başlangıçta her zaman rahatsızlığa neden olmuştur; ve bunun bilinci ancak beyin başka şeyler hakkında güçlü bir şekilde heyecanlandığında başarılı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yavaş yavaş bu durum daha kolay hale gelmiş ve sonunda otomatikleşmiştir.

Düşünceyi engelleyen uyarımları bu şekilde uzaklaştırmayı öğrenen yan yollar kesin olarak tayin edilemez. Muhtemelen organik süreçlerle ya da önemsiz kas kasılmalarıyla sonlanırlar ki bunlar, kışkırtıcı nedenlerinin kesilmesiyle durdurulduklarında, bize (Müller'in dediği gibi) varlığımızdan bir şeyin gittiği hissini ya da (arkadaşının söylediği gibi) bir boşluk hissini verirler."[384]

Müller'in önerisi bir başkasını harekete geçirir. Dikkatlerini zor bir konu üzerinde tutmaya çalışan kişilerin, odanın içinde volta atmak, parmaklarıyla davul çalmak, anahtarlarla ya da saat zinciriyle oynamak, başını kaşımak, bıyıklarını çekmek, ayaklarını titretmek gibi çeşitli anlamsız hareketlere başvurdukları bilinen bir gerçektir. Sir W. Scott'ın bir anekdotu vardır: Bir çocuğun, her zamanki sınıf başkanının ceketinden, ders sırasında parmaklarında döndürme alışkanlığı olduğu bir düğmeyi keserek, kendisinin sınıfının başkanlığına yükselmesiyle ilgili. Düğme gittiğinde, sahibinin okuma gücü de gitmişti.

384 *Bir atölyede makine gürültüsü durduktan sonra işçilerin ölçülebilir işlevlerinden herhangi birinin değişip değişmediğini deneysel olarak araştırmaya başladım. Şimdiye kadar nabız, nefes alma ya da elin sıkma gücü ile ilgili sabit bir sonuç bulamadım. Araştırmayı daha da ilerletmeyi umuyorum (Mayıs, 1890).*

Bu hareketliliğin büyük bir kısmı şüphesiz endişeli ve yoğun düşünce sırasında duygusal heyecanın taşmasından kaynaklanmaktadır. Düşünce merkezlerinde birikmiş olsa büyük olasılıkla oradaki karmaşayı daha da karıştıracak olan sinir akımlarını boşaltır. Ama aynı zamanda o anın tüm alakasız hislerini uzaklaştırmanın ve böylece dikkati daha özel bir şekilde içsel görevine yoğunlaştırmanın bir yolu olamaz mı? Her bireyin genellikle bu türden kendine özgü alışılmış bir hareketi vardır. Böylece konsantre düşünce sırasında aşağı doğru bir sinir yolu sürekli açık tutulur; ve tesadüfi uyaranların diğerlerinden ziyade zaten boşalmakta olan yollardan boşalma eğiliminde olduğu sıkça (evrensel olmasa da) uygulanan bir yasa gibi göründüğünden, tüm bu düzenleme düşünce merkezlerini dışarıdan gelen müdahalelere karşı koruyabilir. Bu tuhaf hareketlerin gerçek mantığı bu olsaydı, hareketin her bir evresinin ürettiği duyumların da bir sonraki evre tarafından hemen harekete geçirildiğini ve dairesel sürecin devam etmesine yardımcı olduğunu varsaymamız gerekirdi. Ben bu öneriyi çok değerli olduğu için sunuyorum; hareketlerin kendilerinin sürekli dikkat çabasıyla bağlantısı, kesinlikle gerçek ve ilginç bir olgudur.

12. BÖLÜM

KAVRAM

AYNILIK DUYGUSU

Bölüm VIII'de, nesnelerle çıplak bir tanışıklık ve onlar hakkında bilgi sahibi olma arasında bir ayrım yapılmıştı. Bu olasılık, "zihnin kavramlarındaki sabitlik ilkesi" olarak adlandırılabilecek ve şu şekilde ifade edilebilecek temel bir psişik özelliğe bağlıdır: "Zihinsel akışın birbirini izleyen bölümlerinde aynı konular düşünülebilir ve bu bölümlerden bazıları diğer bölümlerin de aynı konuları kastettiklerini bilebilir." Bir başka deyişle, "zihin her zaman aynı şeyi düşünmeye niyet edebilir ve niyet ettiğinde de bunu bilebilir"

Bu aynılık duygusu düşüncemizin omurgasıdır. X. Bölümde kişisel kimlik bilincinin ona nasıl dayandığını, şimdiki düşüncenin anılarında; o şimdi hissettiği sıcaklık ve yakınlığı bulduğunu gördük. Bazı filozoflar, kişinin bu kendine has özdeşlik duygusunu, dünyayı bir arada tutan tek araç olarak görürler. Eğer bu kişisel kimlik duygusu kaybolsaydı bile, bilinen nesnenin tanınma duygusunun da aynı birleştirici işlevi yerine getireceğini söylemeye pek gerek yoktur. Ve aynı dışsal şeyleri tekrar tekrar düşünme niyeti ve bunu yaptığımız duygusu olmaksızın, kendi kişisel aynılığımıza dair duygumuz bizleri deneyimlerimizden bir evren yaratma yolunda sadece biraz ileriye taşıyacaktır.

Bununla birlikte, ilk etapta aynılık duygusu hakkında, evrenin bakış açısından değil, yalnızca zihnin yapısı açısından konuştuğumuza dikkat edin. Biz felsefe değil, psikoloji yapıyoruz. Yani, şeylerde gerçek bir aynılık olup olmaması ya da zihnin buna ilişkin varsayımlarında doğru ya da yanlış olması bizi ilgilendirmez. Bizim ilkemiz yalnızca zihnin aynılık kavramını sürekli olarak kullandığını ve bundan mahrum bırakıldığında sahip olduğundan farklı bir yapıya sahip olacağını ortaya koymaktadır. Kısacası, zihnin Aynı anlamına gelebileceği ilkesi onun anlamları için doğrudur, ama bunun dışında başka bir şey için

zorunlu değildir.[385] Deneyimlerimizin aynı türden bir şey olabilmesi için zihnin, Aynı'nın kendisinden önce var olmasının mümkün olduğunu düşünmesi gerekir. Psikolojik özdeşlik duygusu olmaksızın, aynılık dış dünyadan üzerimize sonsuza dek yağabilir ve biz bundan hiç haberdar olmayız. Öte yandan, psikolojik duyu ile dış dünya kesintisiz bir akışta olabilir ve yine de tekrarlanan bir deneyim algılamamız gerekir. Şu anda bile dünya aynı şeyin asla iki kez yaşanmadığı ve yaşanmayacağı bir yer olabilir. İşaret etmek istediğimiz şey yukarıdan aşağıya değişebilir ve biz bundan habersiz olabiliriz. Ancak kendi anlamlarımız bizi yanıltmaz; niyetimiz aynı şeyi düşünmektir. Bu ilkeye verdiğim isim, yani anlamlarımızdaki sabitlik yasası, onun öznel karakterini vurgulamakta ve zihinsel yapımızın tüm özelliklerinin en önemlisi olarak onu ortaya koymakta bizi haklı çıkarmaktadır.

Tüm psişik yaşamda aynılık duygusunun bu şekilde geliştiği varsayılmamalıdır. Solucanların ve poliplerin bilinçlerinde, aynı gerçeklikler onları sıklıkla etkilese de, aynılık hissi nadiren ortaya çıkabilir. Ancak bizler, ördükleri ağın üzerindeki örümcekler gibi bir ileri bir geri koşarken, kendimizi aynı materyallerin üzerinde çalışıyor ve onları farklı şekillerde düşünüyor gibi hissederiz. Ve bu materyalleri en çok özdeşleştiren kişi, en felsefi insan zihnine sahip kişi olarak kabul edilir.

TANIMLANMIŞ ANLAYIŞ

Belirgin ve kalıcı bir açıklama olarak tanımladığımız işlev KAPSAM olarak adlandırılır; ve onun aracı olan düşünceler de kavram olarak adlandırılır. Ancak 'kavram' kelimesi çoğu zaman söylemin bizzat kendisini temsil ediyormuş gibi kullanılır; ve bu gevşeklik tartışmada öyle bir kaçamaklığı besler ki, kavram ifadesini kullanmaktan tamamen kaçınacağım ve bunun yerine 'zihnin tasavvur hali' ya da benzer bir şeyden bahsedeceğim. 'Kavram' kelimesi açık ve nettir. Ne zihinsel

385 *1 Felsefede iki farklı 'özdeşlik ilkesi' daha vardır. Ontolojik olan, her gerçek şeyin ne ise o olduğunu ileri sürer, Mantıksal olan, bir yargının öznesi için bir kez doğru olanın, o özne için her zaman doğru olduğunu söyler. Ontolojik yasa totolojik bir gerçektir; mantıksal ilke daha da fazlasıdır, çünkü zamanla değişmeyen özneleri ima eder.*
Psikolojik yasa aynı zamanda gerçekleşmeyebilecek olguları da ima eder: Düşünceler birbirini takip etmeyebilir; ya da etse bile, sonrakiler öncekileri düşünmeyebilir; ya da düşünseler bile, içeriğini hatırlamayabilirler; ya da içeriği hatırladıklarında, onu başka bir şeyle 'aynı' olarak almayabilirler.

durumu ne de zihinsel durumun ifade ettiği şeyi değil, ikisi arasındaki ilişkiyi ifade eder, yani zihinsel durumun tam da o belirli şeye işaret etme işlevidir. Bir ve aynı zihinsel durumun birçok anlayışın aracı olabileceği, belirli bir şey anlamına gelebileceği ve bunun yanı sıra çok daha fazlasını ifade edebileceği açıktır. Eğer böyle çoklu bir kavramsal işlevi varsa, buna bileşik kavrama eylemi denebilir.

Buhar makinesi gibi zihin dışı olduğu varsayılan gerçeklikleri, denizkızı gibi kurguları ya da farklılık veya hiçlik gibi yalnızca rasyonel varlıkları tasavvur edebiliriz. Ama neyi tasavvur edersek edelim, tasavvurumuz o şeydir ve başka hiçbir şey değildir -yani o şey yerine başka hiçbir şey değildir, buna ek olarak başka pek çok şey olsa dahi her anlayış eylemi, dikkatimizin dünyanın sunduğu düşünce için madde yığınının bir parçasını seçmesi ve karışıklık olmadan ona sımsıkı sarılmasından kaynaklanır.[386] Karışıklık, bize önerilen belirli bir nesnenin anlamlarımızdan biriyle aynı olup olmadığını bilmediğimizde ortaya çıkar; böylece kavramsal işlev, tam olmak için düşüncenin yalnızca 'Bunu kastediyorum' demesini değil, aynı zamanda 'Bunu kastetmiyorum'[387] demesini de gerektirir.

---

386 *Daha sonraki bölümlerde, zihin tarafından bu şekilde sabitlenen çeşitli veriler arasında belirli ilişkilerin var olduğunu göreceğiz. Bunlar öncül (a priori) ya da aksiyomatik ilişkiler olarak adlandırılır. Verilerin basitçe incelenmesi bunları algılamamızı sağlar; ve bir inceleme, bu veriler arasında bu ilişkinin her zaman geçerli olması gerektiği inancını bizde uyandırmak için bir milyon inceleme kadar etkilidir. İlişkiyi değiştirmek için verileri farklı hale getirmemiz gerekir. Verilerin 'tekdüzeliğinin ve yeterliliğinin garantisi' ancak zihnin herhangi bir nesnel içeriği sabitleme ve bu içeriği istediği sıklıkta kastetme gücü olabilir. Zihnin deneyim verilerinden kendisi için kalıcı ideal nesneler 'inşa etme' hakkı, ne gariptir ki, pek çok kişi için bir engel gibi görünmektedir. Profesör Robertson, Encyclopedia Britannica'daki (9. baskı) "Aksiyomlar" adlı açık ve öğretici makalesinde, ancak hareketlerin ideal nesnenin yapısına girdiği durumlarda (geometrik şekillerde olduğu gibi) "nihai ilişkileri bizim için her koşulda olması gereken şey haline getirebileceğimizi" öne sürer. "Zaman içinde birbirini izleyen öznel olaylardan" soyutlanmış sayı kavramları lehine bir taviz verdiği doğrudur, çünkü bunlar da "öznel bilincin akışını iradi olarak belirleme gücümüze bağlı olan inşa eylemleridir." Öte yandan "pasif duyumun içeriği", "bizim herhangi bir kontrolümüzün ötesinde süresiz olarak değişebilir." Peki ya değişirse, biz değiştiği nitelikleri düşünmeye ve anlamlandırmaya devam edebildiğimiz sürece? Pasif deneyimin kurtarılamaz parçalarından kendimiz için ideal nesneler 'yapabiliriz', kolayca tekrarlanabilir aktif deneyimlerden olduğu kadar mükemmel bir şekilde. Ve nesnelerimizi bir araya getirip karşılaştırdığımızda, onların ilişkilerini yapmayız, buluruz.*

387 *Bkz. Hodgson, Time and Space, § 46. Lotze, Logic, § 11.*

Böylece her kavram ebediyen olduğu şey olarak kalır ve asla bir başkasına dönüşemez. Zihin farklı zamanlarda durumlarını ve anlamlarını değiştirebilir; bir kavramı bırakıp başka bir kavramı alabilir, ancak bırakılan kavramın hiçbir şekilde kendisinden sonra gelen kavrama dönüştüğü söylenemez. Biraz önce beyaz olan kâğıdın şimdi simsiyah yanmış olduğunu görebilirim. Ama benim 'beyaz' kavramım 'siyah' kavramıma dönüşmez. Aksine, zihnimde farklı bir anlam olarak nesnel siyahlığın yanında kalır ve böylece siyahlığı kâğıdın değişimi olarak değerlendirmemi sağlar. Eğer kalmasaydı, sadece 'siyahlık' demem ve daha fazlasını bilmemem gerekirdi. Böylece, fikirlerin ve fiziksel şeylerin akışının ortasında, kavramlar dünyası ya da hakkında düşünülmesi amaçlanan şeyler, Platon'un Fikirler Âlemi[388] gibi katı ve değişmez durur.

Bazı kavramlar şeylere, bazıları olaylara, bazıları da niteliklere ilişkindir. İster şey, ister olay, ister nitelik olsun, herhangi bir olgu, yalnızca diğer şeylerden ayrılacak şekilde seçilip işaretlenirse, tanımlama amacıyla uygun bir şekilde kavranabilir. Basitçe 'bu' ya da 'şu' olarak adlandırmak yeterli olacaktır. Teknik bir dille konuşmak gerekirse, bir özne hiçbir yan anlam içermeyen ya da çok az yan anlam içeren bir düz anlamla kavranabilir. Asıl önemli olan, konuşulan şey olarak bizim tarafımızdan yeniden tanımlanmasıdır; ve bunun için, tamamen temsil edilebilir bir şey olsa bile, tam bir temsile gerek yoktur.

Bu anlamda, entelektüel skalada son derece düşük olan yaratıklar kavrama yetisine sahip olabilirler. Tek gereken aynı deneyimi tekrar fark etmeleridir. Bir polip, zihninden "Hollo! yine bir şeyumbob!" diye bir his geçirirse, kavramsal bir düşünür olabilecektir.

Bununla birlikte, düşünce objelerimizin çoğu, sadece işaret edilmenin yanı sıra bir dereceye kadar temsil de edilir. Bunlar ya algılanan ya da hayal edilen şeyler ve olaylardır ya da olumlu bir şekilde kavranan niteliklerdir. Bir şeyin doğası hakkında sezgisel bir tanışıklığımızın olmadığı durumlarda bile, eğer o şeyle ilgili herhangi bir ilişkiyi biliyorsak, onunla ilgili herhangi bir şey, onu bireyselleştirmek ve kastettiğimiz tüm diğer şeylerden ayırmak için yeterlidir. Bu nedenle,

388 *"Çünkü ateşi olan bir adam şekerden acı bir tat alsa bile, bu tat başka bir zaman tatlı bir tat verir, yine de o adamın zihnindeki acı fikri, sadece acı safra tatmış gibi belirgin olacaktır." (Locke's Essay, bk. II. bölüm XI. § 3. Tüm bölümü okuyun!)*

söylem konularımızın çoğu problematiktir ya da yalnızca ilişkileriyle tanımlanır. Belirli olguların elde edilmesi gereken bir şey düşünürüz, ancak bu şey gerçekleştiğinde nasıl görüneceğini henüz bilmeyiz. Böylece sürekli hareket eden bir makine tasarlarız. Bu tamamen kesin bir türden bir varsayımdır -bize sunulan gerçek araçların bununla kastettiğimiz şeyle uyuşup uyuşmadığını her zaman söyleyebiliriz. Bir şeyin doğal olasılığı ya da imkânsızlığı, onun bu sorunlu şekilde düşünülebilirliği sorununa dokunmaz. 'Yuvarlak kare', 'siyah-beyaz-şey', mutlak olarak kesin kavramlardır; doğanın duyusal olarak algılamamıza izin verdiği şeyleri temsil etmeleri, kavrama açısından yalnızca bir tesadüftür[389].

KAVRAMLAR DEĞİŞTİRİLEMEZ

Aynı gerçek söylem konusunun bir seferinde yalnızca 'şu' ya da 'bu, vb.' olarak kavranması ve başka bir seferinde ek özelliklerle kavranması gerçeği, birçok yazar tarafından kavramların kendilerinin doğurgan ve kendi kendini geliştiren şeyler olduğunun bir kanıtı olarak ele alınmıştır. Felsefedeki Hegelcilere göre, bir kavram 'kendi anlamını geliştirir', 'örtük olarak içerdiği şeyi açık hale getirir', zaman zaman 'karşıtına geçer' ve kısacası, sürdürdüğünü varsaydığımız boş özdeş karakterini tamamen kaybeder. Çokgen olarak gördüğümüz şekil bize artık yan yana gelmiş üçgenlerin toplamı olarak görünür; şimdiye kadar 13 olarak düşünülen sayının sonunda 6 artı 7 ya da asal olduğu

389 *Siyah yuvarlak şeyler, kare beyaz şeyler, aksine, Doğa bize yeterince özgürce verir. Ancak gerçekleştirmeyi reddettiği kombinasyonlar, zihnimizde pozitif imgeler şeklinde var olabildikleri gibi, önermeler şeklinde de belirgin bir şekilde var olabilirler. Nitekim, derinin yerel olarak ayırt edilemeyecek kadar birbirine yakın iki noktasına dokunulduğunda, biri sıcak, diğeri soğuk bir metal parçasına dokunduğunda, sıcak soğuk bir şeyi fark edebilir. Bu durumda sıcaklık ve soğukluk genellikle aynı nesnel yerdeymiş gibi hissedilir. Benzer koşullar altında, biri keskin diğeri küt olan iki nesne tek bir keskin küt şey gibi hissedilebilir. Optik bir hile ile renklerden biri diğerinin içinden görünüyormuş gibi yapılırsa, aynı boşluk iki renkte görünebilir. Herhangi iki niteliğin, aynı yeri ve anı işgal ediyor gibi görünmek ya da görünmemek anlamında uyumlu olup olmayacağı, sadece duyu organlarımızın doğal bedenlerinin fiili özelliklerine bağlıdır. Mantıksal olarak, niteliklerin herhangi bir kombinasyonu tam olarak diğerleri kadar düşünülebilir ve düşünce için aynı derecede farklı bir anlama sahiptir. Bu açıklamayı gerekli kılan şey, bazı yazarların (örneğin, Spencer, Psychology, §§ 426-7) akıl almaz olanla hayal edilemeyen arasında kasıtlı olarak sürdürdükleri karışıklıktır. Hangi şeyleri hayal edemeyeceğimizi nasıl bilebiliriz, tabii önce onları tasavvur etmezsek, başka şeyleri değil de onları kastetmezsek?*

fark edilir; dürüst olduğu düşünülen adamın sahtekar olduğuna inanılır. Fikrimizdeki bu tür değişiklikler, bu düşünürler tarafından anlayışımızın içten gelen evrimleri olarak görülür.

Gerçekler tartışılmazdır; bilgimiz ampirik keşiflerle olduğu kadar rasyonel ve içsel süreçlerle de gelişir ve değişir. Keşiflerin deneysel olduğu durumlarda, hiç kimse itici gücün, bilginin gelişmesini sağlayan gücün yalnızca kavrama olduğunu iddia etmez. Herkes bunun, duyularımızı etkileme gücüne sahip olan şeye sürekli maruz kalmamız olduğunu kabul eder. Böylece acı bir tadı olan striknin'in aynı zamanda öldürdüğünü de görürüz vs. Şimdi, yeni bilginin yalnızca düşünceden kaynaklandığı durumlarda, gerçeklerin özünde aynı olduğunu ve kavramlarımızın kendi kendini geliştirmesinden bahsetmenin durumu ifade etmenin çok kötü bir yolu olduğunu söylüyorum. Ampirik örnekte olduğu gibi yeni duyumlar değil, yeni kavramlar ilerlemenin vazgeçilmez koşullarıdır.

Çünkü iddia edilen kendini geliştirme vakaları incelendiğinde, inanıyorum ki, yeni gerçeğin her durumda orijinal anlayış öznesi ile daha sonra tasarlanan bazı yeni özneler arasında bir ilişki olduğunu doğruladığı görülecektir. Bu yeni anlayış konuları çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Kavrayışlarımızın her biri, dikkatimizin başlangıçta hissedilen deneyimin sürekliliğinden kopardığı ve onu bireysel bir söylem konusu haline getirmek için geçici olarak izole ettiği bir şeydir. Her birinin, eğer zihin onunla baş başa bırakılırsa, benzer bir şekilde üzerinde çalışması için, koparıldığı sürekliliğin diğer parçalarını önerme yolu vardır. Bu 'öneri' çoğu zaman daha sonra fikirlerin ilişkilendirilmesi olarak bileceğimiz şeyden başka bir şey değildir. Ancak çoğu zaman zihni oynamaya, çizgiler eklemeye, sayı gruplarını bozmaya vs. davet eder. Her ne olursa olsun, bilince yeni kavramlar getirir ve bu kavramlar yeninin eskiyle olan ilişkisine açıkça katılabilir ya da katılmayabilir. Böylece eşit uzaklıkta çizgiler kavramına sahip olurum. Birdenbire, nereden geldiğini bilmiyorum, kafamda onların buluşması kavramı belirir. Yine aniden, buluşmayı ve mesafeyi birlikte düşünürüm ve onları uyumsuz olarak algılarım. "Bu çizgiler asla buluşmayacak," derim. Yine aniden aklıma 'paralel' kelimesi gelir. 'Onlar paraleldir,' diye devam ederim; ve böyle devam eder. Başlangıçta orijinal kavramlar; çok çeşitli psikolojik nedenler tarafından öne itilen tesadüfi

kavramlar; ikisinin karşılaştırmaları ve kombinasyonları; sonuçta ortaya çıkan kavramlar; ki bu kavramlar rasyonel ya da ampirik ilişkilere sahip olabilir.

Bu ilişkilere gelince, denebilir ki, bunlar ikinci dereceden kavramlardır ve doğdukları yer zihnin kendisidir. Bölüm XXVIII'de zihnin bunları ortaya çıkarırken özgünlük ve doğurganlık iddiasını uzun uzadıya savunacağım. Ancak eleştirdiğim görüşün iddia ettiği gibi, zihnin kavramlarından hiçbiri kendi başına verimli değildir. Bir akorun çeşitli notaları birlikte seslendirildiğinde, bunların birleşiminden yeni bir duygu elde ederiz. Bu his, zihnin bu ses grubuna belirli bir şekilde tepki vermesinden kaynaklanır ve hiç kimse akorun herhangi bir notasının kendi kendine diğer notalara ya da armoni hissine 'dönüştüğünü' söylemeyi düşünmez. Kavramlar da böyledir. Hiçbiri bir diğerine dönüşmez. Ancak bunlardan ikisi aynı anda düşünülürse, aralarındaki ilişki bilince çıkabilir ve üçüncü bir kavram için madde oluşturabilir.

Örneğin 13 kavramını ele alalım; bu kavramın 'asal' kavramına dönüştüğü söylenir. Gerçekte olan şey, 13'ün tamamen değişmez kavramını diğer çeşitli kavramlarla, ikinin, üçün, dördün, beşin ve altının farklı katlarıyla karşılaştırmamız ve hepsinden farklı olduğunu tespit etmemizdir. Bu farklılık yeni tespit edilmiş bir ilişkidir. Sadece kısa olması için buna orijinal 13'ün bir özelliği, asal olma özelliği diyoruz. Bir sonraki bölümde göreceğiz ki (şeyler arasındaki estetik ve ahlaki ilişkileri saymazsak) kavramların salt incelenmesinin bizi farkına vardırdığı tek önemli ilişki, bunlar arasındaki karşılaştırma, yani fark ve farksızlık ilişkileridir. $6 + 7 = 13$ yargısı iki ideal nesne arasındaki eşitlik ilişkisini ifade eder, bir yanda 13 ve diğer yanda $6 + 7$, ardışık olarak tasarlanır ve karşılaştırılır. $6 + 7 > 12$ ya da $6 + 7 < 14$ yargıları da benzer şekilde ideal nesneler arasındaki eşitsizlik ilişkilerini ifade eder. Ancak $6 + 7$ kavramının 12 ya da 14 kavramını ürettiğini söylemek haksızlıksa, 13 kavramını ürettiğini söylemek de o kadar haksızlıktır.

12, 13 ve 14'ün kavramlarının her biri, zihnin kendi malzemeleriyle oynayarak gerçekleştirdiği bireysel eylemler tarafından üretilir. İki ideal nesneyi karşılaştırdığımızda, onları eşit bulduğumuzda, bunlardan birinin kavrayışı bir bütünün, diğerininki ise tüm parçalarının kavrayışı olabilir. Bu özel durum, bana öyle geliyor ki, bir kavramın başka bir kavrama dönüşmesi fikrini akla yatkın kılan tek durumdur.

Ancak bu durumda bile, bütünün bu şekilde kavranması, parçaların bu şekilde kavranmasına dönüşmez. Önce bir nesnenin bütün olarak kavranışını ele alalım. Başlangıç olarak, gelecekteki düşünce için belirli bir şeye işaret eder ve onu tanımlar. Burada söz konusu olan 'bütün', parçaları çözmenin zor olduğu şu mekanik bulmacalardan biri olabilir. Bu durumda, hiç kimse bulmacayı çözdükten sonra elde ettiğimiz daha zengin ve daha ayrıntılı kavramın doğrudan ilk kaba kavramımızdan çıktığını iddia edemez, çünkü bu kavramın ellerimizle yaptığımız deneylerin bir sonucu olduğu bilinmektedir. Her ikisi de aynı bulmacayı kastettiği için, önceki düşüncemizin ve sonraki düşüncemizin tek bir kavramsal işlevi olduğu, tek bir kavramın araçları olduğu doğrudur. Ancak 'aynı bulmaca' olarak adlandırılan bu değişmez kavramın, daha sonraki düşüncenin aracı olmasının yanı sıra, el ile yapılan deneyler sonucunda elde edilen diğer tüm kavramların da aracıdır. Şimdi, bütünün mekanik değil de matematiksel olduğu yerde de durum aynıdır. Üçgenlere böldüğümüz ve daha sonra bu üçgenler olduğunu onayladığımız çokgen bir uzay olsun. Burada deney (genellikle eldeki kalemle yapılmasına rağmen) yardımsız hayal gücüyle yapılabilir. İlk başta basitçe çokgen olarak tasarlanan mekânı, içinde bir o yana bir bu yana dolaşan dikkatimiz onu üçgenlere dönüştürene kadar zihnimizin gözünde tutarız. Üçgenler yeni bir kavramdır, bu yeni işlemin sonucudur. Ancak onları bir kez tasarladıktan ve başlangıçta tasarladığımız ve tasarlamayı asla bırakmadığımız eski çokgenle karşılaştırdıktan sonra, onun alanına tam olarak uyduklarına karar veririz. Daha önceki ve daha sonraki tasavvurların tek ve aynı alana ait olduğunu söyleriz. Ancak üçgenler ve çokgenler arasındaki, eğer onları karşılaştırırsa aklın bulmadan edemeyeceği bu ilişki, eski anlayışın yeniye dönüştüğü söylenerek çok kötü bir şekilde ifade edilir. Yeni kavramlar; yeni duyumlardan, yeni hareketlerden, yeni duygulardan, yeni çağrışımlardan, yeni dikkat eylemlerinden ve eski kavramların yeni karşılaştırmalarından gelir, başka yollardan değil, İçsel çoğalma kavramların hak iddia edebileceği bir büyüme tarzı değildir.

Bu nedenle, kavrama psikolojisinin süreklilik ve değişim konularının ele alınacağı yer olmadığında ısrar ettiğimde, gizemleri gözden uzak tutmakla suçlanmayacağımı umuyorum. Kavramlar, hiçbir koşul altında değişemeyen tek varlık sınıfını oluşturur. Tamamen yok

olabilirler; ya da ayrı ayrı oldukları gibi kalabilirler; ama onlar için orta yol yoktur. Esasen süreksiz bir sistem oluştururlar ve doğal olarak bir akış olan algısal deneyim sürecimizi bir dizi durağan ve taşlaşmış terime çevirirler. Akış kavramının kendisi zihinde kesinlikle değişmeyen bir anlamdır: sadece tek bir şeyi, akışı, değişmez bir şekilde ifade eder. Ve bununla birlikte, kavramın akışkanlığı doktrini bir kenara bırakılabilir ve dikkatimizi bir daha meşgul etmesine gerek yoktur[390].

'SOYUT' FİKİRLER

Şimdi daha az mazur görülebilecek bir hataya geçmemiz gerekiyor. Birbiriyle ilişkili şeylerin tasavvur eden zihin tarafından geçici olarak bile olsa parçalara ayrılabileceğini reddeden filozoflar vardır. Nominalizm olarak bilinen görüşe göre, bir deneyimin kısmi unsurlarına dair hiçbir kavram oluşturmayız, ancak onu her düşündüğümüzde, geldiği gibi, bütünlüğü içinde düşünmek zorunda kalırız.

Ortaçağ Nominalizmi konusunda sessiz kalacağım ve doktrini kendisi için yeniden keşfettiği varsayılan Berkeley ile başlayacağım. Onun 'soyut fikirler'e karşı söyledikleri felsefe literatüründe en sık alıntılanan pasajlar arasındadır.

390 Felsefi konularda argümanlar nadiren fikir değiştirir; ve biliyorum ki, belli bir meseleyi eskisinden farklı algıladıklarını fark eden bazı okuyucular, yine de aynı kavramın biri diğerinden evrilmiş iki farklı versiyonuna sahip olduklarını söylemeyi, aynı şeyin iki farklı kavramına sahip olduklarını söylemeye tercih edeceklerdir. Sonuçta bu, kavramı nasıl tanımladığımıza bağlıdır. Biz kendimiz onu, bir zihin durumunun daha önceki bir durumda düşündüğü şeyin aynısını düşünmek anlamına gelen işlev olarak tanımladık. Buna göre iki zihin durumu, biri diğerinin düşündüğü şeyi düşünmeyi kastettiği sürece aynı kavramın iki versiyonu olacaktır; ama daha ötesi değil. Eğer biri diğerinin düşünmediğini düşünmeyi kastediyorsa, bu diğerinden farklı bir kavramdır. Ve eğer her ikisi de diğerinin düşündüğü her şeyi ve daha fazlasını düşünmeyi kastediyorsa, daha fazlası geçerli olduğu sürece farklı bir kavramdır. Bu son durumda bir zihin durumunun iki kavramsal işlevi vardır. Her düşünce, kendisine açık olan tüm kavramsal işlevlerden hangisini şimdi yenileyeceğine; kendisini hangi başka düşünceyle ve nereye kadar bir kavrayıcı olarak özdeşleştireceğine kendi yetkisiyle karar verir. "Bir zamanlar kastettiğim aynı A'yı" der, "şimdi yeniden kastedeceğim ve daha önce olduğu gibi B yerine yüklemi olarak C'yi (ya da başka bir şeyi) kastedeceğim." Dolayısıyla tüm bunlarda kesinlikle bir değişim yoktur, yalnızca kavramların ayrışması ve yeniden ayrışması vardır. Bileşik kavramlar, yeni zihin durumlarının işlevleri olarak ortaya çıkar. Bu işlevlerden bazıları öncekilerle aynıdır, bazıları değildir. O halde değişen herhangi bir görüş, kısmen eski kavramların yeni sürümlerini (ancak kesinlikle eskisiyle özdeş), kısmen de tamamen yeni kavramları içerir. Her bir özel durumda bu ayrımı yapmak son derece kolaydır.

"Nesnelerin niteliklerinin ya da modlarının hiçbir zaman kendi başlarına ve diğerlerinden ayrı olarak var olmadıkları, ama aynı nesnede birkaç tane olmak üzere birbirleriyle karıştıkları ve harmanlandıkları konusunda herkes hemfikirdir" der. Ama bize söylendiğine göre, zihin her bir niteliği tek başına ya da birleştiği diğer niteliklerden soyutlanmış olarak düşünebilir ve bu yolla kendine soyut fikirler oluşturur. Bu şekilde, insanın ya da isterseniz insanlığın ya da insan doğasının soyut fikrine ulaştığımız söylenir; burada rengin dahil olduğu doğrudur, çünkü bazı renklere sahip olmayan hiçbir insan yoktur, ama o zaman bu ne beyaz, ne siyah, ne de herhangi bir özel renk olabilir, çünkü tüm insanların paylaştığı tek bir özel renk yoktur. Aynı şekilde boy da vardır, ama bu ne uzun boy, ne alçak boy, ne de orta boydur, tüm bunlardan soyutlanmış bir şeydir. Ve diğerleri de öyle. Başkalarının fikirlerini soyutlama konusunda bu harika yeteneğe sahip olup olmadıklarını en iyi onlar söyleyebilir: kendi adıma, gerçekten de algıladığım belirli şeylerin fikirlerini hayal etme ya da kendime temsil etme ve onları çeşitli şekillerde birleştirme ve bölme yeteneğine sahip olduğumu görüyorum. Eli, gözü, burnu, her birini kendi başına soyutlanmış ya da bedenin geri kalanından ayrılmış olarak düşünebilirim. Ama o zaman, hangi eli ya da gözü hayal edersem edeyim, belirli bir şekle ve renge sahip olmalıdır. Aynı şekilde, kendime çerçevelediğim insan fikri de ya beyaz, ya siyah, ya esmer, ya düz, ya eğri, ya uzun, ya alçak, ya da orta boylu bir adam olmalıdır. Hiçbir düşünce çabasıyla yukarıda tanımlanan soyut fikri tasavvur edemem. Hareket eden cisimden ayrı, ne hızlı ne yavaş, ne eğrisel ne de doğrusal olan soyut bir hareket fikri oluşturmam da aynı şekilde imkânsızdır; ve benzer şeyler diğer tüm soyut genel fikirler için de söylenebilir. Çoğu insanın kendisini benim durumumda kabul edeceğini düşünmek için bir neden vardır. Basit ve okuma yazma bilmeyen insanların geneli asla soyut kavramları iddia etmez. Bunların zor olduğu ve zahmet çekmeden ve çalışmadan elde edilemeyeceği söylenir.

Şimdi insanların ne zaman bu zorluğun üstesinden gelmekle ve kendilerine gerekli yardımları sağlamakla uğraştıklarını bilmek isterdim. Büyüdüklerinde olamaz, çünkü o zaman böyle bir zahmetin bilincinde olmadıkları görülüyor; bu nedenle geriye çocukluklarının meselesi kalıyor. Ve kuşkusuz soyut kavramları çerçevelemenin büyük

ve katmerli emeği, o körpe yaş için zor bir görev olarak görülecektir. Bir çift çocuğun, sayısız tutarsızlığı bir araya getirmeden ve böylece zihinlerinde soyut genel fikirler oluşturmadan ve bunları kullandıkları her ortak isme eklemeden önce, şekerler, çıngıraklar ve diğer küçük ıvır zıvırları hakkında konuşamayacaklarını hayal etmek zor bir şey değil mi?"[391]

Ancak Berkeley'in cesurca vurduğu bu nota, her insan için belirli bir rengi kastetmeksizin rengi, belirli bir boyu kastetmeksizin boyu kastettiğimiz gerçeği karşısında yeterince sürdürülemezdi. Elbette James Mill, 'Analiz'inin Sınıflandırma bölümünde kahramanca seslenir; ancak oğlu John'da nominalist ses o kadar zayıflamıştır ki, 'soyut fikirler' geleneksel bir biçim meselesi olarak reddedilse de, dile getirilen görüşler aslında kendisini kendi meşru adıyla adlandırmaktan utanan bir kavramcılıktan başka bir şey değildir.[392] Kavramcılık, zihnin dünyadaki diğer her şeyden ayrı olarak istediği herhangi bir niteliği veya ilişkiyi tasarlayabileceğini ve ondan başka bir şey ifade etmeyeceğini söyler. Bu elbette bizim savunduğumuz doktrindir. John Mill şöyle der: "Bir Kavramın oluşumu, onu oluşturduğu söylenen nitelikleri aynı nesnenin diğer tüm niteliklerinden ayırmaktan ve bu nitelikleri diğerlerinden ayrı olarak düşünmemizi sağlamaktan ibaret değildir. Onları ne ayrı bir şey olarak, ne düşünürüz, ne de herhangi bir şekilde idrak ederiz, ama yalnızca çok sayıda başka sıfatla birlikte bireysel bir nesnenin fikrini oluştururlar. Ancak, yalnızca daha büyük bir yığının parçası olarak anlamlandırsak da, dikkatimizi, birleştiklerini düşündüğümüz diğer nitelikleri ihmal edecek şekilde onlara yoğunlaştırma gücüne sahibiz. Dikkatin yoğunlaşması sürerken, eğer yeterince yoğunsa, geçici olarak diğer niteliklerden herhangi birinin bilincinde olmayabiliriz ve gerçekten de kısa bir süre için zihnimizde kavramı oluşturan niteliklerden başka bir şey bulunmayabilir.

Bu nedenle, genel kavramlara sahip değiliz; yalnızca somut nesnelerin karmaşık fikirlerine sahibiz: ancak somut fikrin belirli kısımlarına özel olarak dikkat edebiliriz: ve bu özel dikkat sayesinde, bu kısımların daha sonra çağrışım yoluyla aklımıza gelen düşüncelerimizin gidişatını münhasıran belirlemesini sağlarız; ve sanki onları

391 Principles of Human Knowledge, Introduction, §§ 10, 14.

392 'Conceptualisme honteux,' Rabier, Psychologie, 310.

diğerlerinden ayrı olarak tasavvur edebiliyormuşuz gibi, yalnızca bu kısımlarla ilgili bir meditasyon veya akıl yürütme silsilesini sürdürebilecek durumdayız."[393]

Bu, Mill'in genel ifadelerine inançla bağlı kalma, ancak karşıtlarının istediği her şeyi ayrıntılı olarak kabul etme yönteminin güzel bir örneğidir. Eğer 'soyut bir fikre' sahip olan bir zihnin, altını çizdiğim kelimelerin içerdiğinden daha iyi bir tanımı varsa, ben buna aşina değilim. Berkeleyci nominalizm böylece yıkılır.

Sorunun şimdiye kadar sürdürülen tüm tartışmasının altında yatan yanlış varsayımı ortaya koymak kolaydır. Bu varsayım, fikirlerin bilmek için bildikleri şeylerin tam bir benzerine sahip olmaları gerektiği ve bilinebilecek tek şeyin fikirlerin benzeyebileceği şeyler olduğudur. Bu hata sadece nominalistlerle sınırlı değildir. "Her şey bilişseldir" (Omnis cognito fit per assimilationem cognoscentis et cogniti) her ekolden yazarın az ya da çok açıkça varsaydığı bir düstur olmuştur. Pratikte bu, bir fikrin bildiği şeyin bir kopyası olması gerektiğini[394] -başka bir deyişle, yalnızca kendini bilebileceğini- ya da daha kısaca, kendini aşan bir işlev olarak kelimenin tam anlamıyla bilginin imkânsız olduğunu söylemek anlamına gelir.

Şimdi, bilişsel ilişkinin kesinliği ve düşüncenin 'nesnesi' ile salt 'konusu' ya da 'söylem öznesi' arasındaki fark hakkındaki kendi açık ifadelerimiz, bu tür bir teoriyle çelişmektedir; ve bu kitapta ilerledikçe, genel doğruluğunu inkar etmek için giderek daha fazla fırsat bulacağız. Bir zihin durumunun bir gerçekliği idrak etmek, ona niyet etmek ya da onun 'hakkında' olmak için yapması gereken tek şey, ya gerçeklik üzerinde hareket eden ya da ona benzeyen daha uzak bir zihin durumuna yol açmaktır. Herhangi bir akla yatkınlık gösterisiyle kendi nesnelerine benzedikleri söylenebilecek tek düşünce sınıfı, duyumlardır. Diğer tüm düşüncelerimizin oluştuğu malzeme semboliktir ve bir düşünce bir konuya uygunluğunu er ya da geç ona benzeyen bir duyumla sonlandırarak kanıtlar.

393 Exam. of Hamilton, p. 393. Cf. also Logic, bk. II. chap. v § 1. and bk. IV. chap. II. § 1.

394 Örneğin: "Şeylerin bilgisi, zihnin kendini onlarda bulması ya da bir şekilde onlarla zihin arasındaki farkın ortadan kalkması anlamına gelmelidir." (E. Caird, Philosophy of Kant, birinci baskı, s. 553.)

Ancak Mill ve diğerleri, bir düşüncenin ne anlama geliyorsa o olması ve ne ise o anlama gelmesi gerektiğine ve eğer bir birey bütününün bir resmi ise, onun herhangi bir parçasını diğer parçaları hariç tutarak ifade edemeyeceğine inanırlar. Burada, zihinsel olarak resmedebileceğimiz tek şeyin, her bakımdan tamamen belirlenmiş bireyler olduğu ifadesinin içerdiği akıl almaz derecede yanlış betimleyici psikoloji hakkında hiçbir şey söylemiyorum. Bölüm XVIII'in bu noktada söyleyecekleri olacaktır ve biz konuyu şimdilik görmezden gelebiliriz. Çünkü imgelerimizin her zaman somut bireylerden oluştuğu doğru olsaydı bile, bundan anlamlarımızın da aynı olduğu sonucu çıkmazdı.

Bizim kastettiğimiz anlam, tamamen düşüncenin kendine özgü bir unsurudur. İç gözlemin, bir böcekbilimcinin bir iğnenin ucundaki böceğin çevresinde dönüp durması gibi, etrafında dönüp duramayacağı, izole edip incelemeye alamayacağı, zihnin o uçucu ve 'geçişli' olgularından biridir. Kullandığım (biraz beceriksizce) terminolojide, bu, sübjektif durumun 'sınırı' ile ilgilidir ve nöral karşılığı şüphesiz izlenemeyecek kadar silik ve karmaşık bir sürü doğma ve ölme süreci olan bir 'eğilim hissi'dir. Önünde belli bir figür bulunan bir coğrafyacı, düşüncelerinin sayısız başka figür için de geçerli olduğunu ve belli bir büyüklükte, yönde, renkte vs. çizgiler görmesine rağmen, bu ayrıntılardan hiçbirini kastetmediğini çok iyi bilir. İnsan kelimesini iki farklı cümlede kullandığımda, her ikisinde de dudaklarımda aynı ses ve zihnimde aynı resim olabilir, ama kelimeyi söylerken ve resmi hayal ederken tamamen farklı iki şeyi kastettiğimi biliyor olabilirim. Bu nedenle şöyle dediğimde: "Jones ne harika bir adam!" derken Napoleon Bonaparte ya da Smith'i kastetmediğimin tamamen farkındayım. Ama şunu söylediğimde: "İnsan ne harika bir şeydir!" derken sadece Jones'u değil, Napolyon ve Smith'i de kastettiğimin aynı derecede farkındayım. Bu ek bilinç kesinlikle pozitif bir duygu türüdür, aksi takdirde sadece gürültü ya da görüntü olacak şeyi anlaşılan bir şeye dönüştürür; ve düşüncemin devamını, sonraki kelimeleri ve imgeleri tamamen kesin bir şekilde belirler. Bölüm IX'da imgenin kendi başına, çekirdeğin, işlevsel olarak düşüncenin en az önemli parçası olduğunu gördük. Dolayısıyla, 'saçak' doktrinimiz, psikolojiye dokunduğu ölçüde, nominalist ve kavramsalcı tartışmanın mükemmel bir şekilde tatmin edici bir karara bağlanmasına yol açar. Kavramsalcıların lehine karar vermeli

ve şeyleri, nitelikleri, ilişkileri ya da diğer unsurları göründükleri toplam deneyimden yalıtılmış ve soyutlanmış olarak düşünme gücünün, düşüncemizin en tartışılmaz işlevi olduğunu onaylamalıyız.

TÜMELLER

Soyutlamalardan sonra, tümeller! Birine inanmamızı sağlayan 'sınır', diğerine de inanmamızı sağlar. Bireysel bir kavram, uygulamada tek bir durumla sınırlı bir şeydir. Tümel ya da genel bir kavram, şeylerin tümüne ya da tüm bir sınıfa ait bir şeydir. Soyut bir niteliğin kavranışı, kendi başına ele alındığında, ne tümel ne de tikeldir.[395] Örneğin bu sabah, beyaz rengi kış manzarasının geri kalanından çıkarırsam, bu tamamen kesin bir kavramdır, tekrar kast edebileceğim özdeş bir niteliktir; ancak henüz onu bu kar tanesiyle sınırlandırmayı açıkça kast ederek bireyselleştirmediğim ve uygun olabileceği başka şeylerin olasılığını hiç düşünmediğim için, şu ana kadar Bay Bradley'in dediği gibi bir 'o', bir 'yüzen sıfat' ya da dünyanın geri kalanından koparılmış bir konudan başka bir şey değildir. Bu haliyle tam anlamıyla bir tekildir - onu 'seçip ayırmışımdır'; ve daha sonra uygulamasını tümelleştirdiğimde ya da bireyselleştirdiğimde ve düşüncem ya bu beyaz ya da olası tüm beyazlar anlamına geldiğinde, gerçekte iki yeni şeyi kastetmiş ve iki yeni kavram oluşturmuş olurum.[396] Anlamımdaki böyle bir değişikliğin zihinsel gözümde sahip olabileceğim imgede herhangi bir değişiklikle ilgisi yoktur, yalnızca imgeyi çevreleyen, uygulanması amaçlanan alanın belirsiz bilinciyle ilgilidir. Bu belirsiz bilincin daha kesin bir açıklamasını yapamayız. Ama bu onun varlığını inkâr etmek için bir neden değildir[397].

---

395 Geleneksel kavramsalcı doktrin, bir soyutun aynı zamanda bir tümel olması gerektiğidir. Profesör Dewey gibi modern ve bağımsız yazarlar bile (Psikoloji, 207) bu geleneğe uymaktadır: "Zihin bir yönü yakalar, onu soyutlar ya da önceden belirler. Tek bir unsurun bu şekilde ele geçirilmesi, soyutlananı genelleştirir. Dikkat, onu ortaya çıkarırken, onu bilincin farklı bir içeriği haline getirir ve böylece tümelleştirir; artık nesneyle olan özel bağlantısı içinde değil, kendi hesabına, yani bir fikir olarak ya da zihne ifade ettiği şey olarak ele alınır; ve anlam her zaman tümeldir."

396 C. F. Reid'in Entelektüel Güçleri, Deneme v. bölüm. III. - Beyazlık başka bir şeydir, bu kâğıdın beyazlığı başka bir şey.

397 Bay F. H. Bradley, kavramın ya da 'anlamın' "içeriğin bir parçasından oluştuğunu, zihin tarafından kesildiğini, sabitlendiğini ve işaretin varlığından ayrı olarak düşünüldüğünü söyler. Eklemek ve başka bir gerçek konuya atıfta bulunmak doğru olmaz; çünkü yargı-

Ancak nominalistler ve geleneksel kavramsalcılar bu basit olgularda müzmin bir tartışma konusu bulurlar. Bir fikrin, duygunun ya da bilinç durumunun en temelde yalnızca kendi niteliğinin farkında olabileceği düşüncesiyle doludurlar; ve her ikisinin de yaptığı gibi, böyle bir fikrin ya da bilinç durumunun tamamen belirlenmiş, tekil ve geçici bir şey olduğu konusunda hemfikirdirler; bunun nasıl olup da kalıcı ya da tümel bir şeyin bilgisinin aracı haline gelebileceğini tasavvur etmeyi imkânsız bulurlar. "Bir tümeli bilmek için onun tümel olması gerekir; çünkü benzer ancak benzer tarafından bilinebilir" vs. Bu bağdaşmazları, bilen ve bilineni uzlaştıramayan her iki taraf da diğerini kurtarmak için birini öldürür. Nominalistler bilinen şeyin hakiki bir tümel olduğunu inkâr ederek onu 'hallederler'; kavramsalcılar ise onun bir zihin durumu olduğunu, düşünce akışının diğer duyarlılık olgularıyla özdeş, yok olan bir parçası olduğunu inkâr ederek bileni ortadan kaldırırlar. Onun yerine, tümellerin bilgisinin aracı olarak, bir actus purus intellectûs ya da işlevi yarı mucizevi ve huşu uyandırıcı değilse hiçbir şey olarak görülmeyen ve açıklama ve ortaklaştırma ya da daha düşük terimlere indirgeme niyetiyle yaklaşmanın bir tür küfür olduğu bir Ego icat ederler. İlk etapta tümellerin bilgisi için bir araç olarak çağrılan yüksek ilke, şu anda ne olursa olsun tüm düşüncenin vazgeçilmez aracı haline getirilmiştir, çünkü "her düşüncede tümel bir unsurun mevcut olduğu" iddia edilmektedir. Bu arada, edimsel (actus puros) ve huşu uyandıran ilkelerden hoşlanmayan ve saygılı ruh halini küçümseyen nominalistler, bir tümelin yüzünü gördüğümüzü sanmakla yanıldığımızı ve bizi yanıltan şeyin, bir ismin duyulmasıyla her an uyanabilecek 'bireysel fikirler' sürüsünden başka bir şey olmadığını söylemekle yetinirler.

"Düşünmek, tekilden ya da tikelden fikre kavrama ya da tümele geçmektir. Fikirler gereklidir çünkü onlar olmadan düşünme gerçekleşemez. Salt duyumun tüm fenomenlerini karakterize eden tikellikten

lamadan düşündüğümüz ve inkar ettiğimiz yerde, bu tanımlama geçerli olmayacaktır." Bu bizimkiyle aynı doktrin gibi görünüyor; tasarlanan soyut olgunun bir ya da tüm öznelere uygulanması (yani bireyselliği ya da tümelliği) yeni bir kavram oluşturur. Ancak Bay Bradley'in bu görüşü istikrarlı bir şekilde savunduğundan pek emin değilim. Mantık İlkeleri'nin ilk bölümüne bakınız. Savunduğum doktrin Rosmini's Philosophical System, Introduction by Thomas Davidson, s. 43'te (Londra, 1882) güçlü bir şekilde savunulmaktadır.

tamamen arındırıldıkları ölçüde tümeldirler. Bu tümelliğin doğasını kavramak kolay değildir. Belki de bu amaca ulaşmanın en iyi yolu onu tikel olanla karşılaştırmaktır. Bir duyumun, bir duyu olgusunun, asla olduğu tikelden daha fazlası olmadığını anlamak zor değildir. Bu haliyle, yani katı tikelliği içinde, kesinlikle düşünülemez. Düşünülme ediminde, ondan daha fazla bir şey ortaya çıkar ve bu daha fazla şey yine tikel olamaz. Tek başına on tikel, bir tikelin düşünülebileceğinden daha fazla düşünülemez; düşüncede her zaman ek bir şey ortaya çıkar, bu da belirsiz bir ölçüde başka tikellerin olasılığıdır. Onların parçası olduğu bu belirsiz ek şey, bir tümeldir. Fikir ya da tümel, hayal gücünde resmedilemez, çünkü bu onu bir anda tikele indirgemek olur. Bir fikrin herhangi bir tür resmini ya da temsilini oluşturmadaki bu yetersizlik, yetilerimizin herhangi bir kusurundan ya da sınırlılığından kaynaklanmaz; zekânın doğasında var olan bir niteliktir. Bir fikrin ya da tek bir fikrin bir bütün olduğu varsayımında bir çelişki söz konusudur.[398]

Nominalistler ise yarı tümel, tümel olmadığı halde tümelmiş gibi düşündüğümüz bir şeyi kabul ederler; ve 'belirsiz sayıda tikel fikir' olarak açıkladıkları bu şey hakkında söyledikleri her şeyde, öznel ve nesnel bakış açıları arasında aynı bocalama görülür. Okuyucu, söz konusu 'fikir'in bilen mi yoksa bilinen mi olduğunu asla anlayamaz. Yazarların kendileri de ayrım yapmazlar. Zihinde, ne kadar belirsiz olursa olsun, zihnin dışındakine benzeyecek bir şey elde etmek isterler ve bu gerçek başarıldığında, daha fazla soru sorulmayacağını düşünürler. James Mill şöyle yazmaktadır:[399] "Diyelim ki, insan kelimesi, ilk olarak bir bireye uygulanır; ilk olarak o bireyin fikriyle ilişkilendirilir ve onun fikrini çağırma gücünü kazanır; daha sonra başka bir bireye uygulanır ve onun fikrini çağırma gücünü kazanır; bu şekilde bir başkasına ve bir başkasına, belirsiz sayıda fikirle ilişkilendirilene ve bu fikirlerin belirsiz sayıda olanını kayıtsızca çağırma gücünü kazanana kadar. Peki ne olur? Ortaya çıktığı sıklıkta bireylerin belirsiz sayıdaki fikirlerini çağırır; ve onları yakın bağlantı içinde çağırarak, onlar hakkında bir tür karmaşık fikir oluşturur. Şu da bir gerçektir ki, bir fikir, kapsadığı fikirlerin çokluğundan dolayı belli bir ölçüde karmaşık hale geldiğinde, zorunlu olarak belirsizleşir; ve bu belirsizlik,

398 Lectures on Greek Philosophy, pp. 33-39.

399 Analysis, chap. VIII.

kuşkusuz, ona aitmiş gibi görünen gizemin ana nedenlerinden biri olmuştur. Bu nedenle de İnsan kelimesi, realistlerin görüşünde olduğu gibi çok basit bir fikri olan bir kelime değildir; daha önceki nominalistlerin görüşünde olduğu gibi hiçbir fikri olmayan bir kelime de değildir; ama çağrışımın karşı konulmaz yasalarıyla belirsiz sayıda fikri çağıran ve onları çok karmaşık ve farklı, ama bu nedenle anlaşılmaz olmayan tek bir fikir haline getiren bir kelimedir."

Berkeley zaten şunları söylemişti:[400] "Bir sözcük, soyut bir genel fikrin değil, herhangi birinin zihne kayıtsızca önerdiği birçok özel fikrin işareti haline getirilerek genel hale gelir. Kendi içinde düşünüldüğünde tikel olan bir fikir, aynı türden diğer tüm tikel fikirleri temsil eder ya da temsil eder hale getirilerek genel hale gelir."

'Temsil etmek', bilmek değil; 'genelleşmek', genel bir şeyin farkına varmak değil; 'tikel fikirler', tikel şeyler değil - her yerde bilme hakikatini istemek konusunda aynı çekingenlik ve bunu 'fikirlerin' bir varlık tarzı biçimine sokmak için acınacak derecede iktidarsız bir girişim. Eğer kavranması gereken olgu bir sınıfın sonsuz sayıdaki fiili ve olası üyeleri ise, o zaman zihinde bir anlığına bir araya gelecek kadar fikir bulabilirsek, bunların her birinin varlığının bilme için bir eşdeğer olacağı varsayılır, ya da söz konusu sınıfın bir üyesinin anlamı; ve bunların sayısı çetelemizi karıştıracak ve sınıfın olası tüm üyelerinin bu şekilde tatmin edici bir şekilde anlatılıp anlatılmadığını şüpheli bırakacak kadar çok olacaktır.

Elbette bu saçmalıktır. Bir fikir ne bildiği şeydir, ne de ne olduğunu bilir; ne de aynı 'fikrin' kalıplaşmış biçimde yinelenen ya da 'karşı konulmaz çağrışım yasalarıyla tek bir fikir haline getirilen' kopyalarının sürüsü, bir sınıfın 'tüm olası üyelerinin' düşüncesiyle asla aynı şey olmayacaktır. Bunu tamamen özel bir bilinç parçasıyla kastetmeliyiz. Ancak Berkeley'in, Hume'un ve Mill'in fikirler sürüsü kavramını beyinsel terimlere çevirmek ve böylece onları gerçek bir şeyin yerine koymak kolaydır; ve bu anlamda, bu yazarların doktrininin, evrensel kavramların aracını ruhun bir eylemi (actus purus) haline getiren karşıt doktrinden daha az boş olduğunu düşünüyorum. Eğer her bir 'fikir' yeni gelişen özel bir sinir sürecini temsil ediyorsa, o zaman bu yeni gelişen

400 Principles of Human Knowledge, Introduction, §§ 11, 12.

süreçlerin toplamının bilinçli karşılığı psişik bir 'sınır' olabilir ki, bu da kullanılan isim ya da zihinsel resmin sınıfın tüm olası bireylerini ifade etmesi gereken evrensel anlam ya da niyet olmalıdır. Beyin süreçlerinin her kendine özgü komplikasyonunun ruhta kendine özgü bir karşılığı olmalıdır. Bir dizi süreç, insan gibi bir sözcüğün kapsamının belirsiz bir şekilde alınması düşüncesine karşılık gelecektir; başka bir dizi, belirli bir şekilde alınması düşüncesine karşılık gelecektir; ve üçüncü bir dizi, aynı sözcüğün kapsamının tümel olarak alınması düşüncesine karşılık gelecektir. Her iki süreç kümesine karşılık gelen düşünce, her zaman kendine özgü bir sinir sürecine bağlı olan benzersiz ve tekil bir olaydır ve elbette bunu açıklamaktan çok uzağım.[401]

401 S. 224'te atıfta bulunulan 'Akıl' adlı makaleden bir pasaj aktarmak metnin etkisini artırabilir.

"Bir sözcüğün evrensel anlamının zihinsel bir olguya karşılık geldiğini söylerken neden kavramsalcıların yanında yer almayalım? ama aynı zamanda, nominalistlerle tüm zihinsel olguların öznel duyarlılığın modifikasyonları olduğu konusunda hemfikir olarak, neden bu olguya 'duygu' demeyelim? Kısacası insanlık için insan, salt bir gürültü olarak insandan ya da o insan için insandan, yani sadece John Smith'ten farklı bir duygudur. Aradaki fark, evrensel olarak ele alındığında, kelimenin Bay Galton'un insanla ilgili 'harmanlanmış' imgelerinden birine sahip olmasından ibaret değildir. Birçok kişi bu karışık ya da Profesör Huxley'in deyimiyle 'jenerik' imgelerin kavramlarla eşdeğer olduğunu düşünmektedir. Ancak, kendi içinde, bulanık bir şey, keskin bir şey kadar özeldir; ve keskin görüntünün ya da bulanık görüntünün genel karakteri, onun temsili işleviyle hissedilir. Bu işlev gizemli bir artı, anlaşılan bir manadır. Ancak imgeye yukarıdan uygulanan bir şey değildir, duyular üstü ve yarı doğaüstü bir düzlemde yaşayan saf bir akıl eylemi değildir. Öznel akışın tüm diğer bölümleriyle sürekli olarak şemalaştırılabilir. Bu sadece Bölüm IX'da çok kesin bir şekilde ortaya koyduğumuz, gelmek üzere olan ama henüz belirgin bir şekilde odakta olmayan diğer imge yığınlarıyla belirsiz bir şekilde hissedilen ilişkinin lekesi, saçağı veya halesidir.

"Eğer imge saçaksız gelirse, basit bir niteliği, şeyi ya da olayı açığa çıkarır; saçaklı gelirse, evrensel olarak ya da bir ilişkiler şeması içinde açıkça alınan bir şeyi açığa çıkarabilir. Böylece düşünce ve duygu arasındaki fark, son öznel analizde kendisini 'saçak'ın varlığına ya da yokluğuna indirger. Bu da, son fizyolojik analizde, büyük bir olasılıkla, beynin diğer kıvrımlarındaki alt uyarımların yokluğuna ya da varlığına indirgenir; bu uyarımlar, düşüncenin daha kesin çekirdeğinin, asli bileşeninin -bu örnekte, uyandırdığı sözcük ya da imgenin- altında yatan uyarımlardır.

"O halde karşıtlık, Platoncuların iddia ettiği gibi, imgeler ve duyumlar olarak adlandırılan belirli öznel olgular ile ilgili zeka eylemleri olarak adlandırılan diğerleri arasında değildir; birinciler kendi varlıklarını bile bilmeyen, kör ve yok olan şeylerken, ikinciler bilişsel kapsamlarının gizemli sentezinde kutupları birleştirir.

Zıtlık gerçekten de şunlar arasında yer alır Birinci açıdan, en yüksek olduğu kadar en düşük olan da bir duygudur, akışın kendine özgü bir şekilde renklendirilmiş bir parçasıdır. Bu renklenme onun hassas bedeni, wie ihm zu Muthe ist, geçerken hissettiği yoldur. İkinci

Gerçekten de her kavramın, her ne olursa olsun, zihnin değişmez mülklerinden biri olduğu gerçeğiyle karşılaştırıldığında, bununla tek bir şeyin mi, yoksa bütün bir sınıfın mı ya da yalnızca atanmamış bir niteliğin mi kastedildiği sorusu önemsiz bir ayrıntı meselesidir. Anlamlarımız tekillerden, tikellerden, belirsizlerden ve tümellerden oluşur ve her şekilde birbirine karışır. Tekil bir birey, zihnimde dünyanın geri kalanından soyutlanıp tanımlandığında, sahip olabileceği en nadir ve evrensel olarak uygulanabilir nitelik kadar - örneğin varlık, aynı şekilde ele alındığında - tasarlanır.[402] Her açıdan bakıldığında, evrensel kavramlara atfedilen ezici ve uğursuz karakter şaşırtıcıdır. Platon ve Aristoteles'ten itibaren filozofların tikel olanın bilgisini küçümsemek ve genel olanın bilgisine hayranlık duymak konusunda neden birbirleriyle yarıştıklarını anlamak zordur, çünkü daha sevimli olan bilgi daha sevimli olan şeylerin bilgisi olmalıdır ve değerli olan şeylerin

---

açıdan, en yüksek olduğu kadar en düşük zihinsel olgu da içerik olarak bir parça hakikati kavrayabilir, bu hakikat acının çıplak, yerelleşmemiş ve tarihsiz niteliği kadar ilişkisiz bir mesele olsa bile. Bilişsel bakış açısından, tüm zihinsel olgular idraklerdir. Öznel bakış açısından ise hepsi duygulardır. Geçip gidenin ve kaybolanın, akışın belirgin ve nispeten kalıcı olan kadar gerçek parçaları olduğunu bir kez kabul edin; saçakların ve halelerin, nesneleri henüz adlandırılmamış olan anlaşılmaz algıların, sadece bilişin doğuşlarının, önsezilerin, yön farkındalıklarının, belirgin hayaller ve önermeler kadar kendine özgü düşünceler olduğunu bir kez kabul edin; bir kez belirsizliği psikolojik haklarına iade edin, ve mesele daha fazla zorluk çıkarmasın.

"O zaman mevcut Duygu-Bilgi karşıtlığının oldukça yanlış bir mesele olduğunu görüyoruz. Eğer her duygu aynı zamanda bir parça bilgi ise, artık zihinsel durumların daha fazla ya da daha az bilişsel niteliğe sahip olmakla farklılaştığından bahsetmemeliyiz; bunlar yalnızca daha fazla ya da daha az bilmekle, nesneleri için çok ya da az gerçeğe sahip olmakla farklılaşırlar. Geniş bir ilişkiler şeması hissi, çok şey bilen bir histir; basit bir nitelik hissi ise az şey bilen bir histir. Ancak bilmenin kendisi, ister çok ister az olsun, aynı öze sahiptir ve bir durumda diğerinde olduğu kadar iyi bilmedir. Nesneleri aracılığıyla bu şekilde ayırt edilen kavram ve imge, duygu kipleri olarak içsel doğalarında özdeştir. Biri tikel olarak, artık doğal olarak kabul edilmesi gereken görece temel bir varlık türü olarak görülmeyecek, diğeri ise tümel olarak, hayranlık duyulacak ama açıklanmayacak bir tür ayakta duran mucize olarak kutlanacaktır. Hem kavram hem de imge, öznel olarak, tekil ve tikeldir. Her ikisi de akışın anlarıdır, gelirler ve bir anda yok olurlar. Evrensellik kelimesinin, her zaman sonlu olan psişik bedenlerine veya yapılarına uygulandığında hiçbir anlamı yoktur. Yalnızca kullanımlarına, önemlerine veya ortaya çıkarabilecekleri nesne türüne referansla uygulandığında bir anlamı vardır. Bu haliyle evrensel nesnenin temsili, hakkında o kadar az şey bildiğimiz bir nesnenin temsili kadar tikeldir ki, "Ha!" ünlemi bize konuşma tarzında çağrıştırabileceği tek şeydir. Her ikisi de aynı terazide tartılmalı ve ister tapınma ister aşağılama olsun, kendilerine aynı ölçü uygulanmalıdır." (Mind, IX. s. 18-19.)

402 Hodgson, Time and Space, s. 404.

hepsi somut ve tekil şeylerdir. Evrensel karakterlerin tek değeri, akıl yürütme yoluyla tekil şeyler hakkında yeni gerçekleri öğrenmemize yardımcı olmalarıdır. Dahası, bir anlamın tekil bir şeyle sınırlandırılması, muhtemelen bir türün tüm örneklerine genişletilmesinden daha karmaşık beyin süreçleri gerektirir; ve bilginin salt gizemi, bilinen şeyler ister geneller ister tekiller olsun, eşit derecede büyüktür. Bu nedenle, özetle, geleneksel evrensel tapınma ancak bir parça sapkın duygusallık, felsefi bir 'mağara putu' olarak adlandırılabilir.

Hiçbir şeyin tamamen farklı zihin durumlarında tasavvur edilmeksizin iki kez tasavvur edilemeyeceğini (doğal olarak çıkan ve başından beri iddialarımızda ima edilen şeyi) eklemek pek gerekli görünmeyebilir. Dolayısıyla, koltuğum benim tasavvur ettiğim şeylerden biridir; onu dün biliyordum ve ona baktığımda tanıdım. Ama eğer bugün onu dün baktığım koltuğun aynısı olarak düşünürsem, onun aynısı olarak kavranmasının düşünceye ek bir karmaşıklık getirdiği ve bunun sonucunda da içsel yapısının değişmesi gerektiği açıktır. Kısacası, aynı şeyin aynı düşüncenin birbirini izleyen iki kopyası tarafından aynı olarak bilinmesi mantıken imkânsızdır. Aslında, aynı şeyi kastettiğimizi bildiğimiz düşünceler birbirlerinden çok farklı olma eğilimindedir. Bir şeyi şimdi bir bağlamda, şimdi başka bir bağlamda; şimdi kesin bir imgede, şimdi bir sembolde düşünürüz. Bazen onun özdeşliğine dair duygumuz düşüncemizin yalnızca kenarıyla ilgilidir, bazen de çekirdeğini içerir. Hiçbir zaman düşünceyi parçalara ayırıp, hangi parçasının hangi konuya gönderme yaptığını bilmemizi sağlayan parça olduğunu söyleyemeyiz; ama yine de aklımızda olası tüm konulardan hangisinin olduğunu her zaman biliriz. İçebakış psikolojisi burada süngü atmalıdır; öznel yaşamın dalgalanmaları onun kaba araçlarıyla durdurulamayacak kadar zariftir. Bu, farklı türdeki farklı öznel durumların aynı şeyin bilinmesi için araç oluşturduğuna dair tanıklık etmekle sınırlı olmalıdır; ve bu, karşıt görüşü çürütmelidir.

Sıradan 'fikirler' psikolojisi sürekli olarak sanki aynı bilinen şeyin, zihinde yinelenen aynı durum olması gerekiyormuş gibi ve sanki aynı 'fikre' tekrar tekrar sahip olmak aynı şeyi iki kez anlamanın sadece gerekli değil yeterli bir koşuluymuş gibi konuşur. Ancak aynı fikrin bu şekilde yinelenmesi, herhangi bir şeyin tekrarlanan bilgisinin varlığını tümüyle ortadan kaldıracaktır. Bu, aradaki sürede hiçbir şey

kazanılmadan ve daha önce var olan durumun tamamen bilincinde olunmadan, önceden var olan bir duruma basit bir geri dönüş olacaktır. Düşünme şeklimiz böyle değildir. Kural olarak, şu anda düşündüğümüz şeyi daha önce düşündüğümüzün tamamen farkındayızdır. Konunun sürekliliği ve kalıcılığı zekâmızın özünü oluşturur. Eski sorunu ve eski çözümleri tanırız; ve konunun değişmesine asla izin vermeden değiştirmeye, geliştirmeye ve bir yüklemi diğerinin yerine koymaya devam ederiz.

Düşünmenin yargıda bulunmaktan ibaret olduğu söylendiğinde kastedilen budur.

Birbirini izleyen yargıların hepsi aynı şey hakkında olabilir. Bizi düşünmeye devam etmeye teşvik eden genel pratik varsayım, bunu yapmaya devam ederek, aynı şeyler hakkında düşünmediğimizden, daha iyi yargıda bulunacağımızdır[403]. Birbirini izleyen yargılarda, şeyler üzerinde her türlü yeni işlem yapılır ve ana konunun anlamı asla kaybolmadan her türlü yeni sonuç ortaya çıkarılır. Başlangıçta sadece konuya sahibizdir; sonra onun üzerinde işlem yaparız; ve en sonunda ona daha zengin ve daha doğru bir şekilde tekrar sahip oluruz. Basit olanın yerine bileşik bir kavram ikame edilmiştir, ancak her ikisinin de aynı olduğunun tam bilinciyle.

Sahip olmak ve kullanmak arasındaki ayrım maddi dünyada olduğu kadar zihinsel dünyada da doğaldır. Nasıl ki ellerimiz bir tahta parçasını ve bir bıçağı tutabilir ama ikisiyle de hiçbir şey yapamayabilirse, zihnimiz de bir şeyin varlığının farkında olabilir ama onunla ne ilgilenebilir, ne onu ayırt edebilir, ne yerini bulabilir, ne sayabilir, ne karşılaştırabilir, ne sevebilir, ne sevmeyebilir, ne çıkarım yapabilir, ne de onu daha önce karşılaşmış gibi açıkça tanıyabilir. Aynı zamanda biliyoruz ki, ona böyle büyülenmiş ve anlamsız bir şekilde bakmak yerine, hemen harekete geçebilir ve konumlandırabilir, sınıflandırabilir, karşılaştırabilir, sayabilir ve yargılayabiliriz. Tüm bunlarda, içebakış çalışmamızın en başında varsaymadığımız hiçbir şey yoktur: gerçeklikler, yani zihinsel olmayanlar, düşünceler ve bu ikisi arasındaki olası biliş ilişkileri. Düşüncelerin duyulara verilen veriler üzerinde işlem yapmasının sonucu, deneyimin geldiği düzeni tamamen

403 Hodgson's Time and Space, deki takdire şayan pasajla karşılaştırın. s. 310.

farklı bir düzene, tasavvur edilen dünyanın düzenine dönüştürmektir. Örneğin, bir çakıl taşı olarak seçip tanımladığım ve böylece salt zaman ve mekân komşularından koparılmayan ve doğanın genişliği tarafından fiziksel olarak ondan ayrılan şeylerle birlikte düşünülmeyen hiçbir ışık noktası yoktur. Olguların, bir fizik ders kitabında mantıksal olarak tabi kılınmış yasalar olarak göründüğü biçim ile onları doğal olarak tanıdığımız biçimini karşılaştırın. Kavramsal şema, dünyanın içeriğini içinde toplamaya çalıştığımız bir tür elektir. Çoğu olgu ve ilişki ya çok ince ya da herhangi bir kavrama sabitlenemeyecek kadar önemsiz olduğundan elekten düşer. Ancak ne zaman fiziksel bir gerçeklik yakalanır ve daha önce tasavvur edilmiş bir şeyle aynı olarak tanımlanırsa, elek üzerinde kalır ve tanımlandığı tasavvurun tüm yüklemleri ve ilişkileri de onun yüklemleri ve ilişkileri haline gelir; başka bir deyişle, elek ağına tabi tutulur. Böylece Bay Hodgson'ın algısal olanın dünyanın kavramsal düzenine çevrilmesi olarak adlandırdığı şey gerçekleşmiş olur[404].

XXII. Bölümde bu çevirinin nasıl her zaman bazı öznel çıkarlar uğruna gerçekleştiğini ve bir parça duyulur deneyimi ele aldığımız kavramın gerçekte teleolojik bir araçtan başka bir şey olmadığını göreceğiz. Tüm bu tasavvur etme, anlamları sabitleme ve onlara sımsıkı tutunma işlevinin, tasavvur edenin kısmi amaçları ve özel hedefleri olan bir yaratık olduğu gerçeği dışında hiçbir önemi yoktur. Dolayısıyla, tasavvur hakkında söylenecek daha çok şey vardır, ancak şimdilik bu kadarı yeterli olacaktır.

404 Philosophy of Reflection, I. 273-308.

13. BÖLÜM

AYRIMCILIK VE KARŞILAŞTIRMA

Bazı insanların diğerlerinden daha keskin duyulara sahip olduğu ve bazılarının daha keskin zihinlere sahip olduğu ve çoğunluğun tek bir anlam gördüğü yerde bazılarının 'kılları ayırabildiği' ve iki anlam tonu görebildiği, popüler bir gözlem konusudur. Locke uzun zaman önce, insanların bireysel olarak farklılık gösterdiği ayırt etme yetisini ayrı bir yere koymuştur. Yazdıkları bu bölüme giriş olarak alıntılanacak kadar iyidir: "Zihnimizde dikkat çekebileceğimiz bir başka yeti de sahip olduğu çeşitli fikirleri ayırt etme ve birbirinden ayırma yetisidir. Genel olarak bir şeyin karışık bir algısına sahip olmak yeterli değildir: zihin farklı nesneleri ve niteliklerini farklı bir şekilde algılamasaydı, çok az bilgi sahibi olurdu; bizi etkileyen bedenlerimiz şimdiki kadar meşgul olsa ve zihnimiz sürekli düşünmekle meşgul olsa bile. Bir şeyi diğerinden ayırt etme yetisi, doğuştan gelen gerçekler olarak kabul edilen çok genel önermelerin bile kanıtına ve kesinliğine bağlıdır; çünkü insanlar bu önermelerin evrensel kabul görmesinin gerçek nedenini gözden kaçırarak, bunu tamamen doğal tekdüze izlenimlere yüklerler: oysa gerçekte bu, zihnin iki fikrin aynı ya da farklı olduğunu algıladığı bu açık ayırt etme yetisine bağlıdır. Bununla ilgili daha fazla bilgi ilerde anlatılacaktır.

"Fikirleri birbirinden doğru bir şekilde ayırt etme kusurunun ne kadarının duyu organlarının donukluğundan ya da kusurlarından ya da anlayıştaki keskinlik, egzersiz ya da dikkat eksikliğinden ya da bazı mizaçlara özgü acelecilik ve telaştan kaynaklandığını burada incelemeyeceğim: bunun zihnin üzerinde düşünebileceği ve kendi içinde gözlemleyebileceği işlemlerden biri olduğunu belirtmek yeterlidir. Bu yeti kendi içinde ne kadar donuksa ya da bir şeyi diğerinden ayırt etmek için doğru şekilde kullanılmıyorsa, kavramlarımız o kadar karışır, aklımız ve yargımız o kadar bozulur ya da yanlış yönlendirilir. Fikirlerimizi hafızamızda hazır bulundurmak parçaların çabukluğunu

gerektiriyorsa, bu fikirleri karıştırmamak ve en küçük bir farkın olduğu yerde bir şeyi diğerinden güzelce ayırt edebilmek, büyük ölçüde bir insanda diğerinden daha fazla gözlemlenecek olan muhakeme kesinliğini ve akıl açıklığını gerektirir. Ve belki de buradan, şu yaygın gözlem için bir neden çıkarılabilir: Çok fazla zekâya ve hızlı hafızaya sahip olan insanlar her zaman en net yargıya ya da en derin mantığa sahip değildir. Çünkü zekâ en çok fikirlerin bir araya getirilmesinde ve herhangi bir benzerlik ya da uygunluk bulunabilecek olanları çabukluk ve çeşitlilikle bir araya getirmede, böylece hayalde hoş resimler ve hoş görüntüler oluşturmada yatar; muhakeme ise tam tersine, en az farklılığın bulunabileceği fikirleri dikkatlice birbirinden ayırmada, böylece benzerlik ve yakınlık tarafından bir şeyi başka bir şey için alma yanılgısına düşmekten kaçınmada yatar. Bu, mecaz ve kinayenin tam tersi bir yoldur; burada çoğunlukla, hayal gücüne çok canlı bir şekilde çarpan ve bu nedenle, güzelliği ilk bakışta göründüğü ve içinde ne tür bir gerçek veya neden olduğunu incelemek için hiçbir düşünce emeği gerektirmediği için, tüm insanlar için çok kabul edilebilir olan nüktenin eğlencesi ve hoşluğu yatar."[405]

Ancak Locke'un soyundan gelenler, ustaları tarafından verimliliğine işaret edilen bu yola girmekte yavaş davranmışlar ve ayırt etme çalışmasını o kadar ihmal etmişlerdir ki, klasik İngiliz psikologlarının bir ekol olarak bunun varlığını neredeyse hiç tanımadıkları söylenebilir. "Çağrışım" onların elinde zihnin her şeyi emen tek gücü olduğunu kanıtlamıştır. Dr. Martineau, Bain'e yazdığı eleştiride, Locke'cu ekolün bu tek taraflılığı üzerine çok önemli açıklamalarda bulunur. Zihinsel tarihimiz, diyor, onun görüşüne göre, "sürekli yeni bileşiklerin oluşumu: ve 'birliktelik', 'uyum', 'füzyon', 'çözülmez bağlantı' kelimelerinin hepsi, verilerin çokluğundan sonucun birliğine geçişi ifade eder. Bu nedenle sürecin açıklanması iki şeyi gerektirir: birincil bileşenlerin doğru bir şekilde sıralanması ve bunların birleşme yasalarının doğru bir şekilde ifade edilmesi: tıpkı kimyada basit elementlerin bir listesinin ve daha sonra bunların sentez ilkelerinin bize sunulması gibi. Şimdi bu iki koşuldan ikincisinin çağrışım psikologları tarafından yerine getirildiğini görüyoruz: ancak birincisi değil. Elementlerin kataloğu ya da basit olanı bileşikten ayırt edebilecekleri işaretler

405 Human Understanding, II. xi. 1, 2.

konusunda hemfikir değillerdir. Psikolojik birim sabit değildir; Hartley tarafından bir izlenim olarak adlandırılan şey Mill tarafından yarım düzine veya daha fazla olarak ele alınır: ve modern öğretmenlerin bu noktadaki eğilimi, ustalarının daha iyi seçilmiş yolundan giderek daha fazla uzaklaşmaktır. Örneğin Hartley, herhangi bir tek nesnenin -örneğin bir portakalın- üzerimizdeki tüm mevcut etkisini tek bir duyum olarak görür; ve geride kalan tüm kalıntıyı tek bir 'duyum fikri' olarak görür. Modern öğrencileri ise aynı etkiyi çok sayıda duyumdan oluşan bir toplam ve bıraktığı ideal izi de son derece bileşik olarak görürler. 'Bir nesne fikri' onlarda temel bir başlangıç noktası olmak yerine, tekrarın ve deneyimin ayrıntılı sonuçlarından biridir; ve sürekli olarak alışkanlık çağrışımının kaynaştırıcı gücünü dikkate değer bir şekilde gösterdiğinden bahsedilir. Böylece James Mill şunu gözlemler: "'Dış nesneler dediğimiz şeylere ilişkin fikirlerimizin oluşumunu bu büyük çağrışım yasasına borçluyuz; yani, belirli sayıda duyumun fikirleri o kadar sık bir araya gelirler ki, adeta birleşirler ve birlik fikri altında konuşulurlar. Dolayısıyla, bir ağaç fikri, bir taş fikri, bir at fikri, bir insan fikri dediğimiz şey budur. Nesneler olarak adlandırdığım şeylerin adları olan ağaç, at, insan adlarını kullanırken, yalnızca kendi duyumlarıma atıfta bulunuyorum ve bulunabilirim; aslında, bu nedenle, yalnızca belirli bir kombinasyon, yani eşzamanlılık durumunda olduğu düşünülen belirli sayıda duyumu adlandırıyorum. Görmenin, dokunmanın, kasların özel duyumları, renk, uzantı, pürüzlülük, sertlik, pürüzsüzlük, tat, koku, tek bir fikir olarak görünecek şekilde birleşen fikirlere ağaç fikri adını verdiğim duyumlardır."[406]

Bay Bain de tam olarak aynı etkiye dikkat çekiyor: "Dış nesneler bizi genellikle çok sayıda duyu aracılığıyla etkiler. Deniz kıyısındaki bir çakıl taşı gözümüzde biçim ve renk olarak canlanır. Onu elimize alırız ve ek bir dokunma hissiyle birlikte biçim izlenimini tekrarlarız. İkisini birbirine vurduğumuzda karakteristik bir ses çıkar. Bu tür bir nesnenin izlenimini korumak için, tüm bu farklı etkilerin bir arada olması gerekir. Böyle bir çağrışım, olgunlaştığında ve sağlamlaştığında, bizim fikrimiz, çakıl taşına dair entelektüel kavrayışımızdır. Organik dünyaya geçip bir gülü kopardığımızda, göz ve el için aynı biçim, renk ve dokunma etkilerine, koku ve tat için yeni etkilere sahip oluruz.

406 Analysis, vol. I. p. 71.

Tüm bu niteliklerin bir bütünlük içinde bir araya gelmesi için belirli bir zaman gereklidir, böylece bize gülün kalıcı imgesini verir. Tam olarak edinildiğinde, karakteristik izlenimlerden herhangi biri diğerlerini canlandıracaktır; koku, görüş, dikenli sap hissi - bunların her biri tek başına tüm izlenimi görüşe yükseltecektir."[407] "Şimdi, nesnel bilgimizi çoklu izlenimle başlatıp birliğe ulaştıran bu türetme sırasını, psikolojik tarihimizin tamamen tersine çevrilmesi olarak görüyoruz. Hartley'in, bir nesnenin üzerimizdeki etkilerini aktardığı kanalların sayısını dikkate almamakta ve bu duruma rağmen etkiyi tek olarak ele almakta tamamen haklı olduğunu düşünüyoruz. Şimdi bile, hayat bize pek çok analitik ders verdikten sonra, sahnemizin ve kendimizin tutumunu sabitleyebildiğimiz oranda, izlenimlerimizdeki çoğulluk duygusu geri çekilir ve bölünmemiş bir bilince dalarız; örneğin, kulaktaki tekdüze bir uğultunun, gözdeki ışığın ya da vücuttaki giysilerin ağırlığının ayrı ayrı farkına varmayı kaybederiz, ancak bunlardan hiçbiri duygumuzun rengi üzerinde etkisiz değildir. Bu yasa bir kez kabul edildiğinde, Hartley'in işaret ettiği noktanın çok ötesine taşınmalıdır. Her nesne kendi niteliklerine bürünmeden önce kendini bütünsel olarak bize sunmakla kalmamalı, etrafımızdaki tüm sahne bizim için nesneleri ortaya çıkma ve değişme yoluyla durağan arka planından ayırmalıdır; ve hatta kendimizi karşımızdaki dünyadan ayırmamız bile, verdiğimiz güç ile aldığımız güç arasındaki çarpışmanın başlamasını beklemelidir. Kendimizi en basit durumla sınırlamak gerekirse: ilk kez görülen kırmızı bir fildişi top çekilip alındığında, bize eşzamanlı olarak verdiği her şeyin ayırt edilemeyecek şekilde bir arada bulunduğu zihinsel bir temsil bırakacaktır. Beyaz bir top onun yerini alsın; şimdi, bir nitelik kendini ayıracak ve renk, zıtlık gücüyle ön plana çıkacaktır. Beyaz topun yerini bir yumurta alsın: bu yeni farklılık biçimi önceki uykusundan uyandıracaktır. Ve böylece, etrafındaki sahneden kesilip çıkarılmış basit bir nesne olarak başlayan şey, bizim için önce kırmızı bir nesne, sonra kırmızı yuvarlak bir nesne haline gelir; ve bu böyle devam eder. Bu nedenle, ayrı ayrı verili olan niteliklerin bir araya gelip kendilerini toplayarak bize nesneyi toplamları olarak sunmak yerine, nesne önceden onlarla birliktedir ve bütünlüğünden onları teker teker bilgimize sunar. Bu parçalanma sırasında birincil çekirdek asla tözsel

407 The Senses and the Intellect, s. 411.

karakterini ya da ismini kaybetmez; bu sırada ortaya çıkardığı farklılık bir sıfatla ifade edilen salt bir nitelik olarak görünür. Bu nedenle, nesneyi nitelikleri olarak değil, sahip olduğu nitelikler olarak düşünmek zorunda kalırız; ve hiçbir zaman gevşek bir nitelikler topluluğunun kendilerini gerçekten bir şey haline getirdikleri inancını içtenlikle kabul edemeyiz. Orijinal bütünün birliğinin parçalara ayrıldığı ve art arda yaydığı özelliklere çözüldüğü hissedilmez; sadece olgusal yüklemi olan ve ortaya çıkan niteliğe karşı onu bir töz yapan kalıntı bir varlığı muhafaza eder. Benliğin dünyadan, nesnenin sahneden, niteliğin nesneden bu sürekli farklılaşma süreci olmasaydı, hiçbir Soyutlama adımı atılamazdı; hiçbir nitelik dikkatimizi çekemezdi; ve on bin duyumuz olsaydı, hepsi birleşir ve tek bir bilinçte buluşurdu. Ama bu böyleyse, duyumların kendilerini kümeler halinde gruplandırdığından ve böylece bizim için düşündüğümüz nesneleri oluşturduğundan söz etmek doğanın düzeninin tamamen tahrif edilmesidir; ve eşzamanlı varoluşlar alanıyla ilgili olarak teorinin tüm dili, gerçeğin doğrudan tersine çevrilmesidir. Deneyim İlişkilendirme ile değil, Ayrıştırma ile, izlenimin çoğulluğunun bire indirgenmesi ile değil, birin çoğa açılması ile ilerler ve akıl eğitilir; ve gerçek bir psikolojik tarih kendisini sentetik terimlerden ziyade analitik terimlerle açıklamalıdır. Bu sistemin sonsuz derecede karmaşık, sayısız birleşik öğenin son sonucu olarak ele aldığı tam da bu fikirler -Madde, Zihin, Neden, Uzay- aslında fenomenal deneyimin girdaplarının ve akımlarının istikrarını bozmadığı bilincin geriye kalan sadelikleridir."[408]

Gerçek şu ki, Deneyim hem birleşme hem de ayrışma ile eğitilir ve psikoloji hem sentetik hem de analitik terimlerle yazılmalıdır. Orijinal duyusal toplamlarımız bir yandan ayırt edici dikkat tarafından alt bölümlere ayrılırken, diğer yandan da başka toplamlarla birleştirilir -ya kendi hareketlerimiz aracılığıyla duyularımızı uzayın bir bölümünden diğerine taşırız ya da yeni nesneler art arda gelir ve ilk etkilendiklerimizin yerini alır. Hume'un 'basit izlenimi', Locke'un 'basit fikri', her ikisi de soyutlamadır ve asla deneyimde gerçekleşmez. Deneyim, ilk andan itibaren bize somut nesneler sunar, onları uzay ve zamanda saran dünyanın geri kalanıyla belli belirsiz bir şekilde süreklidir ve potansiyel olarak içsel unsurlara ve parçalara bölünebilir. Bu

408 Essays Philosophical and Theological: Birinci seri, s. 268-273.

nesneleri parçalara ayırır ve yeniden birleştiririz. Onlara ilişkin bilgimizin gelişmesi için her iki şekilde de ele almamız gerekir; ve genel olarak hangi yolun ağır bastığını söylemek zordur. Ancak geleneksel çağrışımcılığın yapılarını gerçekleştirdiği unsurlar -yani 'basit duyumlar'- yüksek bir seviyeye taşınmış ayrımcılığın ürünleri olduğundan, ilk olarak analitik dikkat ve ayrımcılık konusunu tartışmamız gerekiyormuş gibi görünüyor.

Nesnemizin herhangi bir parçasının farkına varmak bir ayırt etme eylemidir. Daha önce ayırt etmeyi çoktan öğrendiğimiz nesneler söz konusu olduğunda bile, sıklıkla kendiliğinden ayırt edememe durumuna düştüğümüzü anlatmıştım. Kloroform, nitröz oksit vb. gibi anestezikler bazen daha da kapsamlı geçici kayıplara yol açarlar, bu kayıplarda özellikle sayısal ayrımcılık ortadan kalkmış gibi görünür; çünkü kişi ışığı görür ve sesi duyar, ama bir mi yoksa birçok ışık ve ses mi olduğunu söylemek oldukça imkânsızdır. Bir nesnenin parçaları zaten ayırt edilmiş ve her biri özel bir ayırt edici eylemin nesnesi haline getirilmişse, nesneyi yeniden bozulmamış bütünlüğü içinde güçlükle hissedebiliriz; ve bileşimine dair bilincimiz o kadar belirgin olabilir ki, onun bölünmemiş olarak görünmüş olabileceğine neredeyse hiç inanamayabiliriz. Ancak bu hatalı bir görüştür, inkâr edilemez gerçek şudur ki, herhangi bir sayıda duyusal kaynaktan gelen herhangi bir sayıda izlenim, HENÜZ BUNLARI AYRI AYRI DENEYİMLEMEMİŞ OLAN bir zihne aynı anda düşerek, o zihin için bölünmemiş tek bir nesne halinde birleşecektir. Yasa şudur ki her şey birleşir birleşebilir ve birleşmesi gerekenler dışında hiçbir şey ayrılmaz. Bu bölümde izlenimleri ayıran şeyin ne olduğunu incelememiz gerekiyor. Farklı sinirler aracılığıyla geldiklerinde daha kolay ayrılsalar da, birazdan göreceğimiz gibi, farklı sinirler ayrımlarının koşulsuz bir temeli değildir. Gözler, kulaklar, burun, deri ve bağırsaklar tarafından aynı anda saldırıya uğrayan bebek, bunların hepsini büyük bir, uğultu karmaşası olarak hisseder; ve yaşamın sonuna kadar, her şeyi tek bir alanda konumlandırmamız, bir anda farkımıza varan tüm duyumların orijinal genişliklerinin veya büyüklüklerinin tek ve aynı alanda bir araya gelmesinden

kaynaklanır. "Dokunduğum ve gördüğüm elin, hemen hissettiğim el ile uzamsal olarak çakışmasının"[409] bundan başka bir nedeni yoktur.

Nesnenin şimdiye kadar fark edilmemiş pek çok ayrıntısı önümüze serildiğinde bazen şöyle haykırmak isteyebileceğimiz doğrudur: "Nasıl olur da bunlardan habersiz olduğumuz halde nesneyi hissedebilir ya da sanki bir süreklilik, bir bütünlükmüş gibi bir sonuca varabilirdik? Boşluklar olurdu -ama biz boşluk hissetmedik; bu nedenle bu ayrıntıları görmüş ve duymuş, bu basamaklara yaslanmış olmalıyız; bunlar zihnimizde tıpkı şimdi olduğu gibi, sadece bilinçsizce ya da en azından dikkatsizce işlemiş olmalılar. İlk analiz edilmemiş duyumumuz gerçekten de bu temel duyumlardan oluşuyordu, ilk hızlı sonucumuz gerçekten de bu ara çıkarımlara dayanıyordu, tüm bu süre boyunca sadece biz gerçeği fark edemedik." Ancak bu, aşağı bir zihin durumuna, üstün zihin durumları tarafından aynı konu hakkında açıkça bilinen her şeyi bir şekilde dolaylı olarak bilmek zorundaymış gibi davranmanın ölümcül 'psikolog yanılgısından' başka bir şey değildir. Düşünülen şey kuşkusuz aynıdır, ama kesinlikle farklı iki psikozda iki kez düşünülür; bir kez bozulmamış bir birim olarak ve bir kez de ayrıştırılmış parçaların bir toplamı olarak. İki baskıda tek bir düşünce değil, tek bir şeyin tamamen farklı iki düşüncesidir. Ve her bir düşünce kendi içinde bir süreklilik, boşluklarını doldurmak için diğerinin katkısına ihtiyaç duymayan bir bütündür. Burada otururken, nesneleri düşünüyorum ve çıkarımlarda bulunuyorum; geleceğin bunları analiz edeceğinden, ifade edeceğinden ve ayrımcılıklarla bilmece haline getireceğinden eminim, şimdi bir tane fark ettiğim yerde bana birden fazla şey gösterecek. Bununla birlikte, düşüncem şu an için kendi başına oldukça yeterli hissediyor; ve sanki en büyük ayrımcı aydınlanmaya sahipmiş gibi özgür ve herhangi bir şeyi gözden kaçırdığının bilincinde olmadan bir kutuptan diğerine uzanıyor. Hepimiz bir noktada dünyayı analiz etmeyi bırakırız ve artık hiçbir farklılık fark etmeyiz. Durduğumuz son birimler varlığımızın nesnel unsurlarıdır. Bir köpeğinkiler bir Humboldt'unkilerden farklıdır; pratik bir adamınkiler bir metafizikçininkilerden. Ancak köpeğin ve pratik insanın düşünceleri, Humboldt'a ya da metafizikçiye boşluklar ve kusurlarla dolu görünse

409 Montgomery in 'Mind,' x. 527. Ayrıca bkz: Grundtatsachen des Seelenlebens, s. 579 vd. ve bkz. aşağıda, Bölüm XIX.

de, süreklilik hissi verir. Ve düşünceler olarak süreklidirler. Sadece nesnelerin aynası olarak, üstün zihinler onları eksikliklerle dolu bulur. Ve atlanan şeyler keşfedildiğinde ve fark edilmeyen farklılıklar ortaya çıkarıldığında, eski düşünceler dağılmaz, ama aynı nesnel dünya hakkında yeni yargılarda bulunan yeni düşünceler onların yerini alır.

ARACILI KARŞILAŞTIRMA İLKESİ

Bir unsuru ayırt ettiğimizde, onu kendi yokluğu durumuyla, basitçe orada olmaması durumuyla, aşağıdakilere atıfta bulunmadan karşılaştırabiliriz ya da ikincisini de hesaba katabiliriz. Birinci tür ayrımcılık varoluşsal olarak adlandırılsın, ikinci tür ayrımcılık ise diferansiyel ayrımcılık. Diferansiyel ayrımların bir özelliği, birinin diğerinden daha büyük ya da daha küçük olarak hissedildiği farklılıkların algılanmasıyla sonuçlanmasıdır. Tüm farklılık grupları seri halinde sıralanabilir: müzik skalası, renk skalası buna örnektir. Deneyimlerimizin her bölümünün verileri, en düşük üyeden en yüksek üyeye doğru eşit olarak derecelendirilmiş bir düzende yazılabilir. Ve herhangi bir veri tanesi, bu tür birkaç düzende bir kavram olabilir. Verilen bir nota, perde serisinde yüksek bir yere, ses yüksekliği serisinde alçak bir yere ve uyumluluk serisinde orta bir yere sahip olabilir. Belirli bir renk tonunun tam olarak belirlenebilmesi için, nitelikler serisinde, saflıklar serisinde (beyazdan bağımsızlık) ve yoğunluklar ya da parlaklıklar serisinde yer alması gerekir. Bu açılardan birinde düşük, diğerinde yüksek olabilir. Bu tür herhangi bir seride terimden terime geçerken, yalnızca her bir farklılık adımının bir öncekine eşit (ya da daha büyük ya da daha küçük) olduğunun bilincinde olmakla kalmayız, aynı zamanda diğer olası yönlerden farklı olarak tek tip bir yönde ilerlediğimizin de bilincinde oluruz. Farklılıkların seri bir şekilde arttığına dair bu bilinç, entelektüel yaşamımızın temel gerçeklerinden biridir. Terimden terime ilerledikçe aynı türden daha fazla, daha fazla, DAHA FAZLA deriz ve ne kadar ilerlersek bulunduğumuz terim ile başladığımız terim arasındaki farkın o kadar büyüdüğünü fark ederiz. Böyle bir serinin herhangi iki terimi arasındaki fark, herhangi bir ara terim arasındaki farktan ya da bir ara terim ile uç noktalardan herhangi biri arasındaki farktan daha büyüktür.

TÜM FARKLILIKLAR BİLEŞİM FARKLILIKLARI MIDIR?

Bu tekdüze serilerden birindeki farklılıkların her biri, kesin bir hissedilir nicelik gibi görünür ve her kavram, bu niceliğin eklendiği son kavram gibi görünür. Birbirlerinden farklı olan birçok somut nesnede, farklılığın; basitçe bir nesnenin diğeriyle aynı olması ve buna başka bir şeyin eklenmesi ya da her ikisinin de aynı bir parçaya sahip olması ve buna her birinin farklı bir kalıntı eklemesi olgusundan ibaret olduğunu açıkça görebiliriz. Böylece iki resim aynı bloktan vurulmuş olabilir, ancak bunlardan biri renk eklenmesiyle farklılık gösterebilir; ya da iki halı, her birinde farklı tonlarda dokunmuş olan aynı deseni gösterebilir. Benzer şekilde, iki duyu sınıfı aynı duygusal tona sahip olabilir, ancak diğer açılardan birbirini olumsuzlayabilir -örneğin koyu bir renk ve derin bir ses; veya iki yüz aynı burun şekline sahip olabilir, ancak diğer her şey farklı olabilir. Aynı notanın farklı tınılara sahip enstrümanlar tarafından seslendirilmesindeki benzerlik, her ikisinde de ortak olan temel bir tonun, birinde diğerinde bulunmayan üst tonlarla birlikte var olmasıyla açıklanır. Elimi suya daldırıp sonra daha soğuk bir suya soktuğumda, daha önceki deneyimde olmayan bazı ek duygular, deyim yerindeyse soğuğun daha geniş ve daha derin ışınımlarını gözlemleyebilirim, ancak söyleyebileceğim tek şey, duyguların başka türlü aynı olabileceğidir. Önce bir ağırlığı, sonra diğerini 'kaldırdığımda' dersek eklemimde, bileğimde ve başka yerlerde yeni hisler ortaya çıkabilir ve ikinci ağırlığı ikisinden daha ağır olarak adlandırmama neden olabilir. Tüm bu durumlarda, farklı şeylerin her biri, biri kendisi ve diğerleri için ortak olan, diğeri de kendine özgü olan iki parça ile temsil edilebilir. Eğer bunlar A, B, C, D, vs. şeklinde bir seri oluştururlarsa ve ortak parçaya X, en düşük farka da d denirse, o zaman serinin bileşimi aşağıdaki gibi olacaktır:

$A = X + d$;

$B = (X + d) + d$, veya $x + 2d$; $C = X + 3d$;

$D = X + 4d$;

Eğer X'in kendisi nihai olarak d'lerden oluşsaydı, tüm seriyi değişmeyen bir elementin kendisiyle değişen kombinasyon ve yeniden kombinasyonuna bağlı olarak açıklamamız gerekirdi; ve tüm görünür

nitelik farklılıkları yalnızca nicelik farklılıklarına çevrilirdi. Bu, fizikteki atom teorisinin ve psikolojideki zihin-madde teorisinin ideal olarak gördükleri türden bir indirgemedir. Böylece, örneklerimizin analojisini izleyerek, genelleme yapmak ve tüm farklılığın toplama ve çıkarmadan ibaret olduğunu ve 'diferansiyel' ayrımcılık dediğimiz şeyin sadece kılık değiştirmiş 'varoluşsal' ayrımcılık olduğunu söylemek kolaylıkla cazip gelebilir; yani, A ve B'nin farklı olduğu yerde, sadece birinde diğerinde olmayan bir şeyi fark ederiz. Belli bir noktaya kadar nesnelerdeki mutlak özdeşlik, daha sonra mutlak özdeşsizlik, bu teoride, doğal olarak inandığımız, aralarındaki nihai niteliksel benzerliklerin yerini alacaktır; ve ayırt etmenin zihinsel işlevi, nihai bir işlev olarak görülmeyi bırakarak, kendisini yalnızca mantıksal olumlama ve olumsuzlamaya ya da bir şeyde bulunan bir özelliğin başka bir şeyde bulunmadığının algılanmasına dönüştürecektir.

Teorik olarak ise bu teori zorluklarla doludur. Hissettiğimiz tüm farklılıklar tek yönde olsaydı, böylece tüm nesneler tek bir seri halinde (ne kadar uzun olursa olsun) düzenlenebilseydi, yine de işe yarayabilirdi. Ancak nesnelerin birbirlerinden farklı olduğu gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda farklı yönlerde, bunu yapmasını sağlamak neredeyse imkânsız hale gelir. Çünkü o zaman, bir nesnenin bir yöndeki şeylerden d artışıyla farklı olduğunu varsayarsak, başka bir yöndeki şeylerden farklı bir artışla, buna d' diyelim, farklı olması gerekir; böylece nesneler arasındaki niteliksel benzerlikten kurtulduktan sonra, artışları arasında tekrar benzerlik bulmamız gerekir. Elbette yöntemimizi yeniden uygulayabilir ve d ile d' arasındaki farkın niteliksel bir benzemezlik değil, bir bileşim olgusu olduğunu, birinin diğeriyle aynı olduğunu, artı daha yüksek mertebeden bir artışın, örneğin d'nin eklendiğini söyleyebiliriz. Ancak dünyadaki her şeyin diğer her şeyle karşılaştırılabileceğini ve farklılık yönlerinin sayısının sınırsız derecede büyük olduğunu hatırladığımızda, bu teoride dünyanın tüm sayısız benzemezliklerinin nihai tür farklılıkları olarak yazılmasından kaçınmak için açıklandığı, nihai diferansiyel artışın öz bileşimlerinin karmaşıklığının tüm kavrayışları zorlayacağını görürüz. Bu, zihin tozu teorisidir, tüm zorluklarıyla birlikte özellikle uzlaşmaz bir biçimde; ve tüm bunlar, dünyadaki şeyler ile zihindeki 'fikirler' arasında, unsurların mutlak aynılığı ve mutlak aynısızlığından başka bir

şey olmadığını, aynısızlığın hiçbir derece kabul etmediğini keyfi olarak söyleyebilmenin fantastik zevki uğruna sunulmuştur.

Bana öyle geliyor ki, bu tür aşkın spekülasyonlardan uzaklaşmak ve doğal görünüşlere bağlı kalmak çok daha akıllıca olacaktır. Bunlar, benzerliği nesneler arasında ayrıştırılamaz bir ilişki olarak bırakacak ve dahası bütün derecelere sahip bir ilişki olacaktır. Mutlak benzemezlik bu benzemezliğin azami derecesi, mutlak aynılık ise asgari derecesi olacaktır ki bunun ayırt edilmesi nihai bilişsel güçlerimizden biri olacaktır.[410] Kuşkusuz doğal görünüşler hiçbir niteliksel farklılığın var olmadığı fikrine karşı ölüdür. Belirli nesnelerde bir farkın yalnızca bir artı ve eksi meselesi olduğunu hissettiğimiz aynı açıklıkla, diğer nesnelerde durumun böyle olmadığını hissederiz. İki çizginin uzunluğu arasındaki farka dair hissimizi, mavi ile sarı ya da sağ ile sol arasındaki farka dair hissimizle karşılaştırın. Sağ, bir şey eklenmiş sola eşit midir? Mavi sarı artı bir şey midir? Eğer öyleyse, artı nedir?[411] Doğrulanabilir psikolojiye bağlı kaldığımız sürece, basit TÜR farklılıklarının deneyimlerimizin bazı unsurları arasında indirgenemez bir ilişki türü oluşturduğunu kabul etmek zorunda kalırız ve farklılaştırıcı ayrımcılığın her yerde yalnızca bir olguda bulunan unsurların diğerinde bulunmadığının tespitine indirgenebileceğini reddetmek zorunda kalırız. Bir unsurun bir şeyde var olup diğerinde olmadığının algılanması ile niteliksel farklılığın algılanması, kısacası, birbirinden tamamen kopuk zihinsel işlevlerdir[412].

410 Stumpf (Tonpsychologie, I. 116 vd.), tüm farklılıkların bileşim farklılıkları olduğu teorisinin, birimi belirlemeye çalıştığımızda zorunlu olarak sonsuz bir gerilemeye yol açtığını kanıtlamaya çalışır. Bana öyle geliyor ki, kendi özel muhakemesinde zihin-madde teorisinin nihai birimlerini unutuyor. Stumpf'un genel muhakemesini tamamen kabul etmeme rağmen, tamamlanmış sonsuzun bu teoriye inanmanın önündeki engellerden biri olduğunu düşünmüyorum ve kendimi böylesine son derece açık bir düşünürle aynı tarafta bulduğum için çok mutluyum. Wahle'nin Vierteljsch. f. wiss. Phil. adlı eserinde Wahle'ye yönelttiği eleştirilerin bana hiçbir gücü yokmuş gibi geliyor, çünkü yazar açıkça bileşik olan şeylerin benzerliği ile hissedilir derecede basit olan şeylerin benzerliği arasında bir ayrım yapmıyor.

411 Niteliksel olarak farklılık gösterdiğini düşündüğümüz etkilerin nedenlerinin yalnızca niceliksel olarak farklılık gösteren olgular olduğu inancı (örneğin maviye şu kadar eter dalgasının, sarıya ise daha az sayıda eter dalgasının neden olduğu), etkilerin kendilerinin niceliksel olarak farklılık gösterdiği hissiyle karıştırılmamalıdır.

412 Herr G. H. Schneider, gençlik broşüründe (Die Unterscheidung, 1877), duyarlılığın pozitif olarak var olan unsurları, aralarında farklılıklar bulunan tözsel nitelikler olmadığını, an-

Ama bu konuda ısrar ederken, aynı zamanda, ne kadar çok olursa olsun, nitelik farklılıklarının zihnimizin uğraşmak zorunda olduğu tek ayrımlar olmadığını da kabul etmeliyiz. Salt bileşim, sayı, artı ve eksi gibi görünen farklılıklar da çoktur.[413] Ancak şu an için en iyisi tüm bu niceliksel durumları göz ardı etmek ve diğerlerini ele alarak (en uygun hesaplamayla yine de yeterince çok olacaktır), basit tür farklılıklarını nasıl idrak ettiğimizi düşünmek olacaktır. İdraki açıklayamayız; sadece hangi koşullar sayesinde gerçekleştiğini tespit edebiliriz.

AYRIMCILIĞIN KOŞULLARI

O halde, basit bir şekilde farklı olan şeyleri ayırt etmemizi sağlayan koşullar nelerdir?

İlk olarak, nesneler ya zaman, ya yer ya da nitelik bakımından farklı olmalıdır. Eğer bu açılardan herhangi birindeki farklılık yeterince büyükse, o zaman bunları hiç fark etmemek dışında göz ardı edemeyiz. Hiç kimse beyaz bir zemin üzerindeki siyah bir şeridi seçmekten ya da bas bir nota ile hemen ardından duyulan tiz bir nota arasındaki zıtlığı hissetmekten kendini alamaz. Burada ayrımcılık istemsizdir. Ancak nesnel farklılığın daha az olduğu durumlarda, ayırımın bu kadar kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşmesi gerekmez ve hatta gerçekleştirilmesi için önemli bir dikkat çabası bile gerekebilir. Bunu destekleyen bir başka koşul da, farklı nesneler tarafından uyarılan duyumların bize eşzamanlı olarak gelmemesi, ancak aynı organ üzerine hemen ARDIŞIK olarak düşmesidir. Birbirini izleyen sesleri karşılaştırmak eşzamanlı sesleri karşılaştırmaktan daha kolaydır; iki ağırlığı ya da iki sıcaklığı aynı elle birbiri ardına test ederek karşılaştırmak, iki eli birden kullanıp her ikisini birden karşılaştırmaktan daha kolaydır. Benzer şekilde, aynı retina kanalını art arda uyaracak şekilde gözü birinden diğerine hareket ettirerek ışık veya renk tonlarını ayırt

cak bizim duyumlar olarak adlandırdığımız terimlerin, farklılıkların toplamından, birçok farklılık yönünün ilerlediği yerlerden veya başlangıç noktalarından başka bir şey olmadığını göstermeye çalışmıştır. Bunlara 'Unterschiedsempfindungs - Complexe' adını vermektedir. Bölüm XVII'de bahsetmek zorunda kalacağımız 'görecelik ilkesi'nin bu saçma uygulaması, tözsel duyumlardan başka bir şey olmadığını söyleyen ve bunlar arasındaki fark ilişkilerinin varlığını reddeden zihin-madde teorisine karşı bir denge unsuru olarak hizmet edebilir.

413 Cf. Stumpf, Tonpsychologie, I. 121, and James Ward, Mind, I. 464.

etmek daha kolaydır. Deriye kompas noktaları uygulayarak derinin bölgesel farklılığını test ederken, bu noktaların birbiri ardına yerleştirildiklerinde, her ikisi birden uygulandığında olduğundan çok daha kolay bir şekilde farklı noktalara dokunduklarının hissedildiği görülmüştür. İkinci durumda, sırtta, uyluklarda vb. 5 ya da 7,5 cm aralıklı olabilirler ve yine de tek bir noktaya yerleştirilmiş gibi hissedilirler. Son olarak, koku ve tat alma durumunda eşzamanlı izlenimleri karşılaştırmak neredeyse imkânsızdır. Birbirini izleyen izlenimlerin sonuca bu kadar çok etki etmesinin nedeni, bir algıdan diğerine geçişin yarattığı şokun ilkine benzemeyen bir farklılık hissi uyandırması gibi görünmektedir. Bu farklılık hissi, farklılık olarak kendine özgü bir niteliğe sahiptir ve aralarında hangi türden terimler olursa olsun hissedilebilir kalır. Kısacası, daha önceden ele aldığım geçişli duygulardan ya da ilişki duygularından bir tanesidir; ve bir kez uyandırıldığında, nesnesi kendisinden önce ve sonra gelen tözsel terimlerle birlikte bellekte kalır ve karşılaştırma yargılarımızın oluşmasını sağlar. Yakında, bir ön işlemde her birine art arda katılmadıkça ve bunu yaparken aralarındaki farkın geçiş hissini uyandırmadıkça, hiçbir iki terimin aynı anda farklı olarak algılanamayacağına inanmak için nedenleri göreceğiz. Bir bilinç alanı, ne kadar karmaşık olursa olsun, bileşenlerinden bazıları değişmedikçe asla analiz edilemez. Şimdi her an çevremizde bir arada bulunan çok sayıda şeyi fark ettiğimiz doğrudur: ama bunun nedeni uzun bir eğitim almış olmamız ve şimdi farklı gördüğümüz her şeyin, birbirini izleyen sırayla tekrarlanan görünümlerle komşularından zaten farklılaşmış olmasıdır. Bebekler için sesler, görüntüler, dokunuşlar ve acılar muhtemelen analiz edilmemiş bir karmaşa yumağı oluşturur[414].

Birbirini izleyen duyumlar arasındaki farkın çok az olduğu durumlarda, en iyi sonuçları elde etmek için aralarındaki geçiş mümkün olduğunca hızlı yapılmalı ve her ikisi de hafızada karşılaştırılmalıdır. Benzer iki şarap arasındaki farkı, ikincisi hala ağızdayken doğru bir şekilde değerlendiremezsiniz. Sesler, sıcaklıklar vb. için de karşılaştırdığımız çiftin her iki hissinin de son evrelerini almalıyız. Bununla birlikte, farkın güçlü olduğu durumlarda, bu koşul önemsizdir

414 The ordinary treatment of this is to call it the result of the *fusion* of a lot of sensations, in themselves separate. This is pure mythology, as the sequel will abundantly show.

ve o zaman gerçekten hissedilen bir duyumu yalnızca hafızada taşınan başka bir duyumla karşılaştırabiliriz. Duyumlar arasındaki zaman aralığı ne kadar uzun olursa, ayrımları da o kadar belirsiz olur.

Böylece iki terim arasında hemen hissedilen fark, terimlerden birini kendi başına tanımlama yeteneğimizden bağımsızdır. Tenimde dokunduğum iki farklı nokta hissedebilirim, ancak hangisinin yukarıda hangisinin aşağıda olduğunu bilemem. İki komşu müzik tonunun farklı olduğunu gözlemleyebilirim ama yine de hangisinin daha yüksek perdeli olduğunu bilemem. Benzer şekilde, iki komşu renk tonunu ayırt edebilirim, ancak hangisinin daha mavi ya da daha sarı olduğundan ya da her ikisinin de eşinden nasıl farklı olduğundan emin olamam[415].

Farklılığın bu şekilde doğrudan algılanmasıyla, iki şeyin farklı olması gerektiği sonucunu çıkardığımız tamamen farklı durumları karıştırmamalıyız, çünkü her biri hakkında ayrı başlıklar altında sınıflandırmamızı garanti edecek kadar çok şey biliyoruz. İki deneyim arasındaki zaman aralığı uzun olduğunda, yargılarımızın, öncekinin olumlu bir imgesi ya da kopyası tarafından değil, onunla ilgili belirli gerçekleri hatırlamamız tarafından yönlendirildiği sıklıkla görülür. Bu nedenle, bugün güneş ışığının geçen haftaki belirli bir günden daha az parlak olduğunu biliyorum, çünkü o zaman oldukça göz kamaştırıcı olduğunu söylemiştim, ki şimdi böyle bir yorum yapmak istemem. Ya da kendimi geçen yaza göre daha iyi hissettiğimi biliyorum, çünkü şimdi psikoloji yapabiliyorum, o zaman yapamıyordum. Sürekli olarak, hayal gücümüzün hiçbir niteliğe sahip olmadığı duyguları karşılaştırmakla meşgulüz. Örneğin zevkler ya da acılar gibi. Bu duygu sınıflarından herhangi birinin canlı bir görüntüsünü hayal gücünde canlandırmak oldukça zordur. Çağrışımcılar haz fikrinin hoş bir fikir, acı fikrinin acı verici bir fikir olduğunu iddia edebilirler, ama insanlığın sofistike olmayan duygusu onlara karşıdır, Homeros'la geçmişteki kederlerin anısının bir sevinç olabileceği konusunda ve Dante'yle

415 Genellikle bir duyum ya da duyumlar grubundaki farklılığın belli belirsiz farkına varmaya başlarız, ancak bu farklılığa kesin bir karakter atayamayız. Böylece tanıdık bir yemeğin içinde yabancı ya da garip bir malzeme ya da tat ya da tanıdık bir melodinin içinde bir ton fark ederiz ama bir süre için bu davetsiz misafirin neye benzediğini söyleyemeyiz. Bu nedenle belki de ayrımcılık, entelektüel faaliyetin en eski ve en ilkel şekli olarak kabul edilebilir." (Sully: Outlines of Psychology, s. 142. Ayrıca bkz. G. H. Schneider: Die Unterscheidung, s. 9-10.)

sefalet içindeyken insanın daha mutlu zamanlarını hatırlamasından daha büyük bir keder olmadığı konusunda hemfikirdir.

Bu kusurlu şekilde hatırlanan duygular, onlar hakkında bildiklerimizin yardımıyla şimdiki veya yakın zamandaki duygularla karşılaştırılmalıdır. Böyle bir durumda uzak deneyimi tasavvur ederek tanımlarız. Bunu kavramanın en mükemmel yolu, onu standart bir ölçeğe göre tanımlamaktır. Termometrenin bugün sıfırda durduğunu ve geçen Pazar 32'de durduğunu biliyorsam, bugünün geçen Pazar gününden daha soğuk olduğunu ve ne kadar soğuk olduğunu bilirim. Eğer belli bir notanın do olduğunu ve bu notanın da re olduğunu biliyorsam, bu notanın ilkinden daha tiz olması gerektiğini bilirim.

İki şeyin, eşlik edenleri, etkileri, isimleri, türleri ya da genel olarak ifade etmek gerekirse işaretleri farklı olduğu için farklı olduğu çıkarımı, elbette sınırsız karmaşıklığa açıktır. Bilimler, insanların, etkilerdeki farklılıkları fark ederek, daha önce bilinenlerden farklı yeni varsayımsal nedenler varsaymaya yönlendirildiği örneklerle doludur. Ancak bu tür çıkarımsal ayrımların yapıldığı adımlar ne kadar çok olursa olsun, hepsi bir yerde farklılığın doğrudan sezilmesiyle sonuçlanır. A ve B'nin farklı olduğu sonucuna varmak için son gerekçe, A bir m iken B'nin bir n olması ve m ile n'nin farklı olduğunun görülmesidir. O halde karmaşık durumları, A'ları ve B'leri göz ardı edelim ve görünüşte basit terimler olduklarında işaretleri, m'leri ve n'leri arasındaki farkın analiz edilemez algısının incelenmesine geri dönelim.

Birbirlerini peşpeşe izlediklerinde aralarındaki farkın şokunun hissedildiğini söyledim. M'den n'ye gidip geldiğimizde bu şok tekrar tekrar hissedilir; ve şok zorlukla algılanacak kadar hafif olduğunda bunu tekrar tekrar (en azından dikkatimizi değiştirerek) hissetmeye özen gösteririz. Ancak bu kısa geçiş anında hissedilmenin yanı sıra, bu fark aynı zamanda sanki ikinci döneme dahil edilmiş ve içine alınmış gibi de hissediliyor; bu devam ettiği sürece bile "ilkinden farklı" hissi veriyor. Bu durumda zihnin 'ikinci teriminin' bir önceki terimden farklı olduğu ortaya çıkıyor. Bu durumda zihnin 'ikinci teriminin' salt 'n' olmadığı, çok karmaşık bir nesne olduğu ve sıralamanın basitçe önce 'm', sonra 'fark', sonra 'n' olmadığı; önce 'm', sonra 'fark', sonra 'n-m'den farklı' olduğu açıktır.

Beyinlerimiz ve zihinlerimiz gerçekte yaratıldığı için, belirli m'leri ve n'leri hemen sıraya sokmak ve onları arıtılmış halde tutmak mümkün değildir. Eğer saf tutulsaydı, bu onların karşılaştırılmadan kalması anlamına gelirdi. Bizim için, kaçınılmaz olarak, henüz anlayamadığımız bir mekanizma ile, aralarında farklılık şoku hissedilir ve ikinci nesne saf n değil, m'den farklı olarak n'dir.[416] Bu koşullar altında m ve n'nin karşılıklı ilişki içinde idrak edilmesi, diğer koşullar altında m'nin veya n'nin basit niteliğinin idrak edilmesinden daha fazla bir paradoks değildir. Ancak bu bir paradoks olarak ele alındığından ve kendisi akışın bir parçası olmayan ruhani bir fail bunu açıklamak için çağrıldığından, daha fazla açıklama yapılması gerekli görünmektedir.

Dikkat edileceği gibi, benim anlatımım, yalnızca olguların ortaya çıktıkları şekliyle bir betimlemesidir: duyguların (ya da düşüncelerin) her biri bir şeyler bilir ama sonra gelen, daha önceki bir nesneden önce gelirse, bir önceki orada olmasaydı bileceğinden daha karmaşık bir nesneyi bilir. Böyle bir bilişler dizisi için hiçbir açıklama sunmuyorum. Bu açıklamanın (içtenlikle bekliyorum ki) bir gün beyinsel koşullara bağlı olduğu bulunacaktır. Bu açıklama gelene kadar, bu sıralamayı yalnızca beynin geçirdiği her deneyimin, bir sonraki deneyimlerin ne tür deneyimler olacağını belirlemede bir etken olan bir değişiklik bıraktığı genel yasasının özel bir durumu olarak ele alabiliriz. Böyle bir yasanın olasılığını reddeden birine, kanıtlarını getirene kadar söyleyecek bir şeyim yok.

Bu arada duygucular ve ruhçular (her ikisi de zihnin bir şekilde bildiklerini içermesi gerektiği düşüncesiyle doludur) gerçeklerin hazır bir açıklamasını yaparak işe başlarlar. Her ikisi de şunu kabul eder; m ve n'nin herhangi bir şekilde bilinmesi için, her birinin küçük ölçüde düzeltilmiş ve tamamlanmış kopyalarının zihinde ayrı varlıklar olarak bulunması gerekir. Sırasıyla m ve n olarak adlandırılan bu saf fikirler orada birbirini takip eder. Ve farklı oldukları için, diyor sansasyonalistler, bunlar eşit derecede (eo ipso) ayırt edilirler. James Mill,

416 Farkın az olduğu durumlarda, daha önce de belirtildiği gibi, n'nin ölmekte olan fazının yanı sıra m'den farklı olan n belirgin bir şekilde hissedilmeden önce. Bu durumda kaçınılmaz olarak birbirini izleyen hisler (mümkün olduğunca sürekli olanı ayırabildiğimiz kadarıyla) dört olacaktır: m, farklılık, n,m den farklı n. Bu küçük ek karmaşıklık, vakanın temel özelliklerini zerre kadar değiştirmez.

"Fikirlerin farklı olması ve fikirlerin ayırt edilmesi eşanlamlı ifadelerdir; farklı ve ayırt edilmiş tam olarak aynı anlama gelir," der.[417] "Ayırt edilmiş!" der spiritüalistler, "neye göre ayırt edilmiş? Gerçekten de zihindeki m ve n fikirleri birbirinden farklıdır. Ancak tam da bu nedenle hiçbiri kendisini diğerinden ayırt edemez, çünkü bunu yapmak için diğerinin farkında olması ve böylece şimdilik diğeri olması gerekirdi ve bu da diğeriyle karışmak ve kendi farklılığını kaybetmek olurdu. Fikirlerin farklılığı ve farklılığın fikri tek bir şey değil, iki şeydir. Bu sonuncusu bir ilişkidir. Yalnızca, doğası gereği tüm duygu olgularına karşıt olan bir ilişki ilkesi, bir Ego, Ruh ya da s. 500 Özne, her iki fikirde de aynı şekilde bulunarak, onları bir arada tutmaya ve aynı zamanda ayrı tutmaya yetkin olabilir."

Ancak, 'n'nin katıksız fikrinin, 'm' bir kez önden gittiğinde hiçbir zaman zihinde olmadığı ve 'n-m'den farklı' duygusunun kendisinin kesinlikle eşsiz bir düşünce hamlesi olduğu yalın gerçekler kabul edilirse, bu değerli tartışmanın temeli çöker ve iki tarafa da kavga edecek bir şey kalmaz. Şüphesiz böyle bir sonuç memnuniyetle karşılanmalıdır, özellikle de burada olduğu gibi, kendisini bu kadar doğal ve sofistike olmayan bir şekilde sunan gerçeklerin bir formülasyonuyla ortaya çıktığında[418].

417 Analiz, J. S. Mill'in ed., II. 17. Ayrıca bkz. s. 12, 14.

418 Tek bir engel vardır, o da iki şeyin ya da niteliğin karşılaştırıldığı yerde, her ikisinin de birebir kopyalarının zihne girmiş ve orada birbirleriyle eşleşmiş olması gerektiğine inanma yönündeki müzmin eğilimimizdir. Buna verilecek ilk yanıt ampirik bir yanıttır: "Zihne bak ve gör." Şu anda kaldırdığım bir ağırlığı az önce kaldırdığımdan daha düşük olarak algıladığımda; şu anda ağrıyan dişimin ağrısının bir dakika öncesine göre daha az şiddetli olduğunu algıladığımda; zihinde karşılaştırılan iki şeyin, eleştirdiğim yazarlar tarafından, gerçek bir duyum ve bellekteki bir imge olduğu kabul edilecektir. Hafızadaki bir imgenin, aynı yazarların genel mutabakatıyla, bir duyumdan daha zayıf bir şey olduğu kabul edilir. Bununla birlikte, bu örneklerde daha güçlü olduğuna karar verilir; yani, yalnızca bu imgenin onu temsil ettiği ölçüde bilindiği varsayılan bir nesne daha güçlü olarak değerlendirilir. Bunun, zihinde kendilerini tartan ya da Ego tarafından birbirlerine karşı tartılan ayrı temsili 'fikirler' kavramına olan inancı sarsması gerekmez mi? Ve hissedilen acının bir an öncesinin hayal edilen acısından daha zayıf olduğuna karar vermemize neden olan şeyin, bir önceki andan şimdiki ana geçerken hissettiğimiz farklılık şokunun aşağıya doğru olan doğasını hatırlamamız olduğu söylenmesin. Bu şok, ikincisinin azaldığı ya da arttığı terimler arasında meydana geldiğine göre şüphesiz farklı bir karaktere sahiptir; ve geçmiş terimin şüpheli bir şekilde hatırlandığı durumlarda, artı ya da eksi olarak şokun anısının bazen aksi takdirde algılayamayacağımız bir ilişki kurmamızı sağlayabileceği kabul edilebilir. Ancak bu şokun anısının, her ikisi de mevcut olan (varsayılan durumda görüntü ve

O halde, basit istemsiz ayırt etmenin nasıl gerçekleştiğine dair incelememizi, 1) aracının, karşılaştırılan her iki terimin ve aralarındaki farkın bilgisine sahip bir düşünce olduğunu; 2) bu düşünceyi uyandırmak için gerekli ve yeterli koşulun (insan zihninde olduğu gibi), ayırt edilen terimlerden birine dair bir düşünce ya da hissin, mümkün olduğunca hemen, diğer terimin bilindiği düşünceden önce gelmesi gerektiğini söyleyerek sonuçlandırabiliriz; 3) ve ikinci terimi bilen düşüncenin daha sonra farkı da bileceği (ya da daha zor durumlarda farkı bilen bir düşünce tarafından sürekli olarak takip edileceği) ve aralarında tuttuğu terimlerin her ikisini de bileceği şekilde tamamlayabiliriz.

Ancak bu son düşüncenin bu terimlerden farklı olması ya da onları içermesi gerekmez. Bir insanın düşüncesi, bu şeyler bedensel olarak içine girmeden her türlü şeyi bilebilir ve anlamlandırabilir - örneğin uzak, gelecek ve geçmiş.[419] Bizi meşgul eden olaydaki kaybolan terim kaybolur; ama o belirli bir terim olduğu ve başka bir şey olmadığı için, kaybolduğunda arkasında belirli bir etki bırakır ve bu etki düşüncenin sonraki nabzını tamamen karakteristik bir şekilde belirler. Bir sonraki bilinç her neyse, kaybolan terimi bilmeli ve onu şu anda orada olandan farklı olarak adlandırmalıdır.

---

duyum gibi) terimler arasındaki gerçek karşılaştırmamızı bastırması ve zayıf olanın daha güçlü olduğuna karar vermemize neden olması beklenemez. Bunun üzerine ikinci yanıt gelir: Diyelim ki zihin iki gerçekliği, onları temsil eden iki kendi fikrini karşılaştırarak mukayese ediyor -- ne kazanılır? Aynı gizem hala oradadır. Fikirler hala bilinmelidir; ve karşılaştırma sırasında dikkat birinden diğerine geçerken, geçmiş tıpkı daha önce olduğu gibi şimdiki zamanla birlikte bilinmelidir. Eğer basitçe 'Ego'nuzun ne m fikri ne de n fikri olmasına rağmen her ikisini de bildiğini ve karşılaştırdığını söyleyerek bitirmeniz gerekiyorsa, neden ne m şeyi ne de n şeyi olan düşünce hamlenizin her ikisini de doğrudan bilmesine ve karşılaştırmasına izin vermiyorsunuz? Bu yalnızca olguların en az yapay olarak nasıl adlandırılacağına ilişkin bir sorundur. Benlikçi, onları iki fikri 'birleştiren' ya da 'sentezleyen' bir Ego olarak adlandırarak açıklar, bizim onları iki olguyu bilen bir düşünce darbesi olarak adlandırmamızdan daha farklı bir şey yapmaz.

419 Korkarım ki çok az kişi bu sözlerimden etkilenecektir, zira tüm ekollerin düşünürleri bir şeyi bilmenin dolaymsız işlevini kabul etmeyi inatla reddetmekte ve bunun yerine bir nesne olmayı koymaktadırlar. Örneğin, spiritüalist felsefenin en son ifadesinde (Bowne'un Introduction to Psychological Theory, 1887, bu yazıdan sadece üç gün önce yayınlandı) gözüme çarpan ilk cümlelerden biri şudur: "Ne hatırlar? Spiritüalistler der ki, ruh hatırlar; yıllar boyunca ve bedenin akışı boyunca varlığını sürdürür ve geçmişini toplayarak kendisiyle birlikte taşır" (s. 28). Tanrı aşkına, ey Bowne, neden 'bilir' diyemiyorsun? Ruhumuzun geçmişine yapmadığı bir şey varsa, o da onu kendisiyle birlikte taşımaktır.

Burada, art arda hissedilen basit şeylerin istemsiz olarak ayırt edilmesiyle ilgili sözümüzün sonuna geldik; ve şimdilik daha derinini göremeyeceğimiz için konuyu bırakmalı ve daha az basit türden ayrımlara dönmeliyiz.

ANALİZ SÜRECİ

Ve ilk olarak, aynı anda hissedilen izlenimlerin ayırt edilmesi! Bir gerçekliğe ilk bakış şeklimiz genellikle onu basit varsaymaktır, ancak daha sonra onu bileşik olarak algılamayı öğrenebiliriz. Aynı gerçekliği tanımanın bu yeni yolu rahatlıkla Analiz olarak adlandırılabilir. Analizin tüm zihinsel süreçlerimiz arasında en aralıksız gerçekleştirilenlerden biri olduğu açıktır, o halde analizin hangi koşullar altında gerçekleştiğini inceleyelim.

Sanırım en başta şu temel ilkeyi rahatlıkla ortaya koyabiliriz: Zihin üzerinde bırakılan herhangi bir toplam izlenim analiz edilemez olmalı, unsurları asla birbirinden ayrı olarak deneyimlenmemelidir. Kesinlikle değişmeyen ve başka bir yerde bulunmayan niteliklerden oluşan bir grubun bileşenleri asla ayırt edilemez. Tüm soğuk şeyler ıslak ve tüm ıslak şeyler soğuk olsaydı, tüm sert şeyler derimize batsaydı ve başka hiçbir şey bunu yapmasaydı; sırasıyla soğukluk ve ıslaklık ile sertlik ve keskinlik arasında ayrım yapmamız olası mıdır? Eğer tüm sıvılar şeffaf olsaydı ve sıvı olmayan hiçbir şey şeffaf olmasaydı, likidite ve şeffaflık için ayrı isimler bulmamız çok uzun zaman alırdı. Eğer ısı, dünya yüzeyinin üzerindeki konumun bir fonksiyonu olsaydı, yani bir şey ne kadar yüksekse o kadar sıcak olsaydı, sıcak ve yüksek için tek bir kelime kullanılırdı. Aslında, eşlik edenleri neredeyse değişmez bir şekilde aynı olan bir dizi duyumumuz vardır ve buna göre, onları içinde bulundukları toplamlardan analiz etmeyi neredeyse imkânsız buluruz. Diyaframın kasılması ve akciğerlerin genişlemesi, belirli kasların kısalması ve belirli eklemlerin dönmesi bunlara örnektir. Gözbebeklerinin yakınlaşması ve yakın nesnelere uyum sağlaması, nesnenin her bir uzaklığı için (gözlerin ortak kullanımında) ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır ve hiçbiri (daha sonra bahsedilecek olan bir tür yapay eğitim olmadan) kendi başına hissedilemez. Bu tür duygu gruplarının nedenlerinin çoklu olduğunu öğreniriz ve bu nedenle 'füzyon', 'bütünleşme', 'sentez' ya da başka bir şeyle duyguların

bileşimi hakkında teoriler kurarız. Ancak doğrudan iç gözlem yoluyla bunların hiçbir analizi yapılmaz. Duyguları ele aldığımızda göze çarpan bir durum ortaya çıkacaktır. Her duygunun hızlı nefes alma, çarpan kalp, kızaran yüz ya da benzeri bir 'ifadesi' vardır. İfade bedensel duygulara yol açar; ve böylece duyguya zorunlu ve değişmez olarak bu bedensel duygular eşlik eder. Sonuç olarak, bunu kendi başına ruhani bir durum olarak kavramak ya da söz konusu alt duygulardan ayrı olarak analiz etmek imkânsızdır. Aslında ayrı bir psişik olgu olarak var olduğunu kanıtlamak da imkânsızdır. Bu satırların yazarı böyle bir şeyin var olduğundan kesinlikle şüphe duymaktadır. Ancak varlığına en sıkı şekilde inananlar, savlarını kanıtlamak için, ya tam felcin dışavurumlarını engellediği ya da tam anestezinin ikincisini hissedilmez kıldığı bir bedende duyguları olan bir bireyin henüz bulunmamış patolojik bir vakasını alıntılayana kadar beklemelidirler.

O halde, genel olarak, bir nesne bizi eşzamanlı olarak abcd gibi birkaç şekilde etkilerse, zihnimizde o nesnenin bireyselliğini karakterize eden ve varlığının işareti haline gelen ve ancak daha sonraki deneyimlerin yardımıyla sırasıyla a, b, c, d olarak çözülen kendine özgü bir bütünsel izlenim ediniriz. Şimdi bunları ele alabiliriz.

Eğer böyle bir nesnenin herhangi bir tekil niteliği ya da bileşeni, a, daha önce bizim tarafımızdan yalıtılmış olarak biliniyorsa ya da başka herhangi bir şekilde zaten bizim açımızdan ayrı bir tanışıklığın nesnesi haline gelmişse, böylece zihnimizde bcd ile bağlantısı kesilmiş, belirgin ya da belirsiz bir imgeye sahip olursak, o zaman bu bileşen a toplam izlenimden analiz edilebilir. Bir şeyin analizi, onun her bir parçasına ayrı ayrı dikkat etmek anlamına gelir. Bölüm XI'de, bir şeye dikkat etmenin bir koşulunun, içimizde o şeyin ayrı bir imgesinin oluşması olduğunu ve bu imgenin alınan izlenimi karşılamak üzere adeta dışarı çıkması gerektiğini görmüştük. Dikkat, analizin koşulu ve farklı hayal gücü de dikkatin koşulu olduğuna göre, farklı hayal gücünün de analizin koşulu olduğu sonucu çıkar. Sadece aşina olduğumuz ve ayrı ayrı hayal edebildiğimiz unsurlar, toplam duyu-izlenimi içinde ayırt edilebilir. İmaj, kendi eşini bileşiğin dışından karşılıyor ve onun hissini yükseltiyor gibi görünür; oysa diğer bileşenlerin hissini azaltır ve ona karşı çıkar; ve böylece bileşik bilincimiz için parçalara ayrılmış olur.

Bölüm XI'de dikkatin içsel üretimi içerdiğini kanıtlamak için aktarılan tüm olgular bu noktayı da kanıtlamaktadır. Bir odadaki herhangi bir nesneyi, örneğin bir kütüphanedeki bir kitabı ararken, yalnızca adını vs. bilmenin yanı sıra, zihnimizde görünüşünün belirgin bir imgesini taşıyorsak, onu daha kolay tespit ederiz. 'Worcestershire sosu'ndaki assafœtida, assafœtida'yı bizzat tatmamış olan hiç kimse için açık değildir. Bir sanatçı 'soğuk' bir renkte, daha önce mavi rengin kendisiyle tanışmamışsa, mavinin yaygın varlığını asla analiz edemez. Gerçekte deneyimlediğimiz tüm renkler karışımdır. En saf renkler bile her zaman bir miktar beyaz içerir. Kesinlikle saf kırmızı ya da yeşil ya da mor asla yoktur ve bu yüzden de sözde ana tonları asla ayırt edemeyiz: bu oluşan renkler sonuç olarak saf olarak kabul edilir. Okuyucu, bir üst tonun, bir müzik aletinin sesindeki eşlikçilerinin ortasında, yalnızca önceden tek başına seslendirilerek nasıl fark edilebildiğini hatırlayacaktır. Hayal gücü o zaman onunla doludur ve karma tonda da benzerini duyar. Daha önce bu gözlemini aktardığımız Helmholtz, şimdi kanıtlamaya çalıştığım noktayı güzel bir şekilde destekleyen bir şekilde durumun zorluğunu açıklamaya devam eder. Diyor ki: "Ton duygusunun nihai basit unsurları, basit tonların kendileri, nadiren tek başlarına duyulurlar. Bunların üretilebildiği aletler bile (rezonans odalarından önce akort çatalları gibi), güçlü bir şekilde uyarıldıklarında, kısmen kulağın içinde kısmen de dışında zayıf harmonik üst kısmi seslere yol açarlar. Dolayısıyla, bu basit temel tonların tam ve kesin bir görüntüsünü hafızamıza kazımak için çok az fırsat vardır. Ancak bileşenleri sadece belirsiz ve muğlak bir şekilde biliniyorsa, bunların toplamının analizi de buna uygun olarak belirsiz olmalıdır. Söz konusu müzikal tonun ne kadarının asal tona ait olduğunu kesin olarak bilmiyorsak, neyin kısmi tonlara ait olduğundan da emin olamayız. Sonuç olarak, ilgili duyumun tamamen yeni bir hatırasını elde etmek için ayırt edilmesi gereken bireysel unsurları ayrı ayrı işitilebilir hale getirerek başlamalıyız ve tüm iş kesintisiz ve yoğun bir dikkat gerektirir. Müzik akorlarını tek tek notalarına ayırarak analiz ederken sahip olduğumuz gibi, deneyin sık sık tekrarlanmasıyla elde edilebilecek kolaylıktan bile yoksunuz. Bu durumda tek tek notaları kendi başlarına yeterince sık duyarız, oysa basit tonları nadiren

duyarız ve basit tonlardan bir bileşiğin oluşumunu neredeyse hiç duymadığımız söylenebilir."[420]

SOYUTLAMA SÜRECİ

Gerçekliğin çok az unsuru bizim tarafımızdan mutlak izolasyon içinde deneyimlenir. Genellikle abcd bileşik olgusunun a bileşeninin başına gelen en büyük şey, bcd'ye göre gücünün maksimumdan minimuma değişmesidir; ya da aefg veya ahik gibi başka bileşiklerde başka niteliklerle bağlantılı olarak görünür. A'yı deneyimleme tarzımızdaki bu değişimlerden herhangi biri, uygun koşullar altında, bizi a ile ona eşlik edenler arasındaki farkı hissetmeye ve a'yı mutlak olarak değil ama yaklaşık olarak ayırmaya ve böylece parçası olduğu bileşiği analiz etmeye yöneltebilir. Ayıklama eylemi o zaman soyutlama olarak adlandırılır ve devre dışı bırakılan unsur bir soyuttur. Önce göreceli güç veya yoğunluk dalgalanmaları durumunu ele alalım. Abcd, abcd ve abcD gibi üç dereceli bileşik olsun. Bu bileşikler arasında geçiş yaparken, zihin farklılık şokları hissedecektir. Dahası, farklılıklar seri olarak artacak ve yönleri farklı bir tür olarak hissedilecektir. abcd'den Abcd'ye olan artış a tarafındadır; abcD'ye olan artış ise d tarafındadır. Ve bu iki yön farklılığı farklı şekilde hissedilir. A yönünün d yönünden bu şekilde ayırt edilmesinin bize soyut olarak a ya da d'nin gerçek bir sezgisini vereceğini söylemiyorum. Ancak bu niteliklerin her birini tasarlamamıza ya da varsaymamıza ve belirli bir yönün en uç noktası olarak tanımlamamıza yol açar. Örneğin 'sek' şaraplar ve 'tatlı' şaraplar farklılık gösterir ve bir seri oluşturur. Şeker tadında saf ve basit bir tatlılık deneyimine sahip olduğumuz olur; ve bunu bu şarap tadından analiz edebiliriz. Ancak hiç kimse 'kuruluk' tadının kendi başına neye benzediğini bilemez. Bununla birlikte, kuru yönde aşırı bir şey olmalı; ve eğer bir gün onunla karşılaşırsak, muhtemelen onu soyut kavramımızın orijinali olarak tanımakta başarısız olmayız.

Ancak bir niteliğin yoğunluğundaki dalgalanma, onu soyutlamamıza, birlikte görünebileceği diğer niteliklerin çeşitliliğinden daha az etkili bir yardımcıdır. Şimdi bir şeyle, şimdi başka bir şeyle ilişkilendirilen şey, her ikisinden de ayrılma ve zihin tarafından soyut bir tefekkür

420 Sensations of Tone, 2d English Ed., p. 65.

nesnesi haline gelme eğilimindedir. Buna değişen eşlikçilerle ayrışma yasası da denebilir. Bunun pratik sonucu, bir karakteri bu şekilde ayrıştıran ve soyutlayan zihnin, onunla tekrar karşılaştığında onu bir bütünden analiz etmesine izin vermek olacaktır. Bu yasa psikologlar tarafından sıklıkla kabul edilmiştir, ancak zihinsel tarihimizde ona hak ettiği önemi veren hiç kimse bilmiyorum. Bay Spencer şöyle der: "Eğer A özelliği burada B, C, D özellikleriyle birlikte, orada C, F, H özellikleriyle birlikte ve yine E, G, B özellikleriyle birlikte ortaya çıkarsa, deneyimlerin çoğalmasıyla bu özelliklerin organizma üzerinde yarattığı izlenimlerin birbirinden ayrılması ve özelliklerin çevrede olduğu kadar organizmada da bağımsız hale gelmesi gerekir; bu da sonunda belirli cisimlerden ayrı olarak nitelikleri kendi içlerinde tanıma gücünün ortaya çıkmasına neden olur."[421]

Ve daha da önemlisi Dr. Martineau, daha önce alıntıladığım pasajda şöyle yazmaktadır:

"İlk kez görülen kırmızı bir fildişi top geri alındığında, bize aynı anda verdiği her şeyin ayırt edilemeyecek şekilde bir arada bulunduğu zihinsel bir temsil bırakacaktır. Beyaz bir topun onun yerini almasına izin verin; şimdi ama daha önce değil, bir nitelik kendini ayıracak ve renk, karşıtlık gücüyle ön plana çıkacaktır. Beyaz topun yerini bir yumurta alsın, bu yeni farklılık biçimi önceki uykusundan uyandıracak ve böylece etrafındaki sahneden kesilip çıkarılmış bir nesne olarak başlayan şey bizim için önce kırmızı bir nesne, sonra kırmızı yuvarlak bir nesne haline gelecek ve bu böyle devam edecektir."

Karakterin farklı bütünlerle birlikte tekrarlanmasının, neden bu bütünlerden herhangi biriyle bağını koparmasına ve bilinç masasında tek başına yuvarlanmasına neden olduğu biraz gizemlidir. Çeşitli bileşenlerin sinir süreçlerinin birbirlerini az ya da çok nötralize ettiği ya da engellediği ve ortak terimin sürecini tek başına belirgin bir şekilde aktif bıraktığı varsayılabilir. Bay Spencer, ortak terimin diğer ortak terimlerden daha sık tekrarlanmasının kendi başına ona öyle bir yoğunluk kazandıracağını düşünüyor gibi görünmektedir ki, soyutlanması zorunludur.

421 Psychology, I. 345.

Bunun kulağa mantıklı gelen bir yanı vardır, ancak yakından incelendiğinde çürür. Çünkü her zaman sık sık tekrarlanan karakter, eşlikçileri belirli sayıda değiştiğinde ilk fark edilen karakter değildir; dikkati çekecek olanın tüm eşlikçilerin en yenisi olması daha da muhtemeldir. Eğer bir çocuk hayatı boyunca yelkenliler ve guletlerden başka bir şey görmemişse, muhtemelen 'yelken' kavramında uzunlamasına asılı olma özelliğini hiçbir zaman belirgin bir şekilde seçmeyecektir. İlk kez kare bordalı bir gemi gördüğünde, özel bir kaza olarak uzunlamasına asma şeklini çıkarma ve bunu genel yelken kavramından ayırma fırsatı doğar. Ancak bire yirmi ihtimalle çocuğun bilinci bu şekilde oluşmayacaktır.

Fark edeceği şey, çapraz olarak asılmanın yeni ve istisnai karakteri olacaktır. Eve gidip bundan bahsedecek ve belki de daha tanıdık olan özelliğin ne olduğunu asla bilinçli olarak formüle etmeyecektir.

Bu soyutlama tarzı çok geniş bir ölçekte gerçekleşir, çünkü kendimizi içinde bulduğumuz dünyanın unsurları, aslında, burada, orada ve her yerde görünürler ve her zaman eşlik edenlerini değiştirirler. Ama öte yandan, deyim yerindeyse, soyutlama asla tam değildir, bir bileşiğin analizi asla mükemmel değildir, çünkü hiçbir unsur bize hiçbir zaman tamamen tek başına verilmez ve bu nedenle bir bileşiğe, bileşenlerinden herhangi birinin zihnimizdeki imgesiyle asla tamamen saf bir biçimde yaklaşamayız. Renkler, sesler, kokular, uzanım, yoğunluk, çaba, zevk, farklılık, benzerlik, uyum, kötülük, güç ve hatta bilincin kendisi gibi deneyimin daha biçimsel unsurları kadar diğer maddelerle de iç içedir. Hepsi tek bir dünyanın içine gömülüdür. Ancak sözünü ettiğimiz dalgalanmalar ve permütasyonlarla, her bir unsurun diğerlerinden farklılaştığı yöne dair oldukça iyi bir nosyon oluşturmaya başlarız ve böylece bu nosyonu bir son nokta olarak çerçeveler ve onu bireysel bir şey olarak anlamaya devam ederiz. Sıcak, soğuk, renkler, kokular gibi basit duyularla algılanabilen pek çok unsur söz konusu olduğunda, yönlerin uç noktalarına neredeyse dokunulur ve bu durumlarda soyutlamak istediğimiz şeyin ne olduğuna dair nispeten kesin bir algıya sahip oluruz. Ancak bu bile yalnızca bir tahmindir; ve gerçek matematiksel katılıkta tüm soyutlamalarımızın ancak kusurlu bir şekilde hayal edilebilir şeyler olduğu itiraf edilmelidir. Temelde süreç bir kavrama sürecidir ve her yerde, basit duyulur nitelikler

alanında bile, genellikle soyut iyilik, mükemmel mutluluk, mutlak güç ve benzeri kavramlara ulaştığımızı anladığımız süreçle aynıdır; bileşikler arasındaki bir farkın doğrudan algılanması ve bu farkın yönünün, kavramını sabitlediğimiz ve sürekli söylem konularımızdan biri olarak tuttuğumuz ideal bir sona doğru hayali olarak uzatılması.

Soyutlama ya da onun yol açtığı analiz hakkında faydalı bir şekilde söyleyebileceğim tek şey bu.

AYRIMCILIĞIN UYGULAMA YOLUYLA İYİLEŞTİRİLMESİ

Şimdiye kadar ele alınan tüm davalarda, söz konusu farklılıkların bariz olacak kadar büyük olduğunu varsaydım ve ayrımcılığın, birbirini takip ettiği durumlarda, istemsiz olduğu kabul edildi. Ancak, bu ayrımlar her zaman istemsiz olmaktan öte, çoğu zaman aşırı derecede zordur ve çoğu insan tarafından asla yapılmaz. Profesör de Morgan, s. 509 doğru, algısal ayrımcılıktan çok kavramsal ayrımcılığı düşünerek, yeterince esprili bir şekilde şöyle yazmıştır:

"Eğitimli topluluğun mantıksız kısmının büyük çoğunluğu -çoğunluk mu azınlık mı bilmiyorum; belki birinden altı, diğerinden yarım düzine -ayrım yapma gücüne sahip değildir ve elbette bir ayrım yapmaya zorlanamaz ve elbette hiçbir zaman bir ayrım yapmaya çalışmaz. Onlara göre bu tür şeylerin hepsi kaçamaktır, kurnazlıktır, dolambaçlı yollardır vs. Koyun hırsızlığına karşı çıkarılan bir yasaya dayanarak at hırsızlığı yapan bir adamı asarlar; at ile koyun arasındaki ayrımı tartışırsanız da size gülerler."[422]

Bununla birlikte, ayırt etme yoluyla elde edilecek sonuçlara yönelik herhangi bir kişisel veya pratik ilgi, kişinin zekâsını farklılıkları tespit etmek için inanılmaz derecede keskin hale getirir. Bizzat kendisinin bir at ile bir koyun arasındaki farkı gözden kaçırması mümkün değildir. Ayırt etme konusunda uzun eğitim ve pratik de kişisel ilgiyle aynı etkiye sahiptir. Bu araçların her ikisi de küçük miktardaki nesnel farklılıklara, başka koşullar altında yalnızca büyük olanların sahip olabileceği zihin üzerindeki aynı etkiyi verir. Pratik ve alışkanlıklardan başlayarak, bunların etkisinin işleyiş biçimine nüfuz etmeye çalışalım.

422 A Budget of Paradoxes, p. 380.

Motor beceriler alanında "pratik yapmak mükemmelleştirir" sözü meşhurdur. Ancak motor beceriler kısmen duyusal ayrımcılığa bağlıdır. Bilardo oynamak, tüfekle atıcılık yapmak, ip cambazlığı yapmak, en küçük duyu farklılıklarının en hassas şekilde takdir edilmesini ve bunlara doğru şekilde derecelendirilmiş kas tepkisi verme gücünü gerektirir. Salt duyusal alanda, profesyonel alıcıların ve çeşitli ürünleri inceleyenlerin sergilediği meşhur ustalığa sahibiz. Bir adam bir şişe eski Madeira'nın üst ve alt yarısını tadarak ayırt edebilir. Bir diğeri, bir fıçıdaki unu hissederek buğdayın Iowa'da mı yoksa Tennessee'de mi yetiştirildiğini anlayabilir. Kör, sağır ve dilsiz Laura Bridgman, bir yıl aradan sonra, bir zamanlar elini sıkmış olan bir kişinin elini tanıyacak kadar dokunuşunu geliştirmiştir; ve talihsiz kız kardeşi Julia Brace'in, Hartford Akıl Hastanesinde, çok sayıda mahkumun çamaşırlarını yıkadığı çamaşırhaneden geldikten sonra, harika bir şekilde eğitilmiş koku alma duyusuyla çamaşır ayırmak için istihdam edildiği söylenir.

Bu gerçek o kadar tanıdıktır ki, çok az psikolog bunun açıklanmaya muhtaç olduğunu kabul etmiştir. Pratik yapmanın, eşyanın tabiatı gereği, ayırt etme hassasiyetini geliştirmesi gerektiğini düşünmüşler ve meseleyi oluruna bırakmışlardır. En fazla şöyle demişlerdir: "Dikkat bunu açıklar; alışılmış şeylere daha çok dikkat ederiz ve dikkat ettiğimiz şeyleri daha ince algılarız." Bu cevap doğrudur, ancak çok geneldir; bana öyle geliyor ki, biraz daha kesin olabiliriz.

Ayrımcılığı geliştiren her deneyimde iş başında görebileceğimiz en az iki farklı neden vardır:

Birincisi, farklılığı hissedilen terimler farklı ortaklarla sözleşme yapar ve bunlar onları birbirinden ayırmaya yardımcı olur.

İkincisi, farklılık bize aynı türden daha büyük farklılıkları hatırlatır ve bunlar da onu fark etmemize yardımcı olur.

Önce ilk nedeni inceleyelim ve her biri on elementten oluşan iki bileşiği düşünerek başlayalım. Bileşiklerden birinin tek bir elementinin, diğer bileşiğin ilgili elementinden, ikisi tek başına karşılaştırıldığında ayırt edilebilecek kadar farklı olmadığını varsayalım ve bu algılanamaz farkın miktarı 1'e eşit olsun. Bununla birlikte, bileşikler birbirlerinden on farklı şekilde farklı olacaktır; ve her bir fark kendi başına algılanmadan geçebilse de, 10'a eşit olan toplam fark, duyuyu

etkilemek için pekala yeterli olabilir. Kısacası, bir farklılığa dahil olan 'noktaların' sayısını arttırmak, herhangi bir noktadaki farklılık miktarını arttırmak kadar etkili bir şekilde ayrımcılığımızı harekete geçirebilir. Ağızları, burunları, gözleri, yanakları, çeneleri ve saçları birbirinden çok az farklı olan iki adam, aynı adamın biri takma burunlu diğeri takma burunlu olmayan iki görüntüsü kadar az karıştırılacaktır. Bu iki durum arasındaki tek zıtlık şudur ki, biz kolayca birindeki farklılık noktasını tespit edebiliyor, diğerinde ise edemiyoruz.

O halde, tek başlarına karşılaştırıldıklarında ayırt edilemeyen iki şey; B ve C, her biri farklı ortaklarla bağlanabilir ve bu şekilde oluşan bileşikler, bütün olarak, çok farklı olarak değerlendirilebilir. O halde, pratiğin farklılığı artırmadaki etkisi, kısmen, terimler arasındaki orijinal küçük bir farklılığın üzerine, ayrı ayrı etkiledikleri çeşitli iştirakçiler arasındaki ek farklılıkların pekiştirici etkisinden kaynaklanıyor olmalıdır. Diyelim ki şartlar B ve C olsun: Eğer A, B ile ve C de D ile bağlılık sözleşmesi yaparsa, B ve C neredeyse aynı olsa da AB, CD'den çok farklı görünebilir.

Örnek vermek gerekirse, bir kişi Bordo şarabını Burgonya şarabından ayırt etmeyi nasıl öğrenir? Muhtemelen farklı durumlarda içilmişlerdir. Bordoyu ilk içtiğimizde şu isimle anıldığını duymuşuzdur, şöyle şöyle bir yemek yemişizdir vs. Bir dahaki sefere içtiğimizde, şarabın tadını alırken tüm bu şeylerin hoş bir hatırlatıcısı içimizde çınlar. Burgonya şarabını denediğimizde ilk izlenimimiz bunun bir tür bordo şarabı olduğu yönündedir; ancak bir şeyler tam olarak tanımlamakta yetersiz kalır ve şu anda ona Burgonya dendiğini duyarız. Sonraki birkaç deneyim boyunca, ayrım hâlâ belirsiz olabilir -"hangisi" diye sorarız kendimize, "bu iki şaraptan hangisi bu örnek?" Ama sonunda bordo tadı kendi adını, 'bordo'yu, "falancanın masasında içtiğim şarap" vb. oldukça belirgin bir şekilde anımsar; bordo tadı ise bordo adını ve başka birinin masasını anımsatır. Ve ancak bu farklı AYAR her birine geldiğinde, iki tat arasındaki ayrımımız sağlam ve sabit olur. Bir süre sonra, ismin yanı sıra tablolar ve ortamın diğer parçaları, belirgin bir şekilde bilince çıkmayacak kadar çok çeşitlenir; ancak bununla paralel olarak, her şarabın kendi ismine olan bağlılığı gittikçe daha müzmin hale gelir ve sonunda her lezzet anında ve kesinlikle kendi ismini ve başka hiçbir şeyi çağrıştırmaz. İsimler tatlardan

çok daha fazla farklılık gösterir ve bu ikincilerin birbirinden daha da uzaklaşmasına yardımcı olur. Bunun gibi bazı süreçler tüm deneyimlerimizde devam ediyor olmalıdır. Sığır eti ve koyun eti, çilek ve ahududu, gül kokusu ve menekşe kokusu, terimlerde zaten hissedilen farklılıkları pekiştiren farklı bağlar kurar.

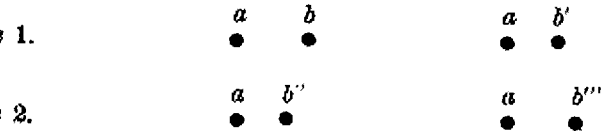
Okuyucu bunun bize iki terim arasındaki farkı hissettirmekle hiçbir ilgisi olmadığını söyleyebilir. Bu sadece terimleri sabitlemek, tanımlamak ve deyim yerindeyse tözselleştirmektir. Ancak aralarında fark olduğunu hissettiğimiz şeyi, terimleri adlandıramasak ya da başka bir şekilde tanımlayamasak bile hissedebiliriz.

Ben de buna karşılık olarak, terimlerin tanınmasıyla farkın her zaman somutlaştığına ve daha önemli göründüğüne inandığımı söylüyorum. Örneğin geçen gün dışarı çıktım ve yeni yağan karın, karın genel görünümünden farklı olarak çok garip bir görünüme sahip olduğunu fark ettim. Hemen buna 'ışıltılı' bir görünüm adını verdim; ve bana öyle geldi ki, bunu yaptığım anda, farklılık daha önce olduğundan daha belirgin ve sabit hale geldi. 'Işıltılı' kelimesinin diğer çağrışımları karı sıradan kardan daha da uzaklaştırıyor ve hatta söz konusu tuhaf görünümü daha da kötüleştiriyor gibiydi. İki terim arasındaki farkı hissetme şeklimiz üzerinde böyle bir etkinin, o terimleri adlandırmakla sağlandığı genellikle kabul edilecektir; ancak kendim de kabul ediyorum ki, neredeyse ayırt edilemeyen herhangi bir terimin adını veya başka şekilde tanımlamasını yapmanın, başlangıçta onların farklı hissedilmesi için zorlayıcı bir şekilde gösterilmesi zordur."[423]

Birçok gözlemden yola çıkarak durumun böyle olması muhtemel görünmektedir. Tüm 'bilinçsiz' çıkarım olguları bunun kanıtıdır. Bir tablonun belirli bir sanatçının eserine 'benzediğini' söyleriz, ancak karakteristik farklılığın adını koyamayız. İnancımız için kesin bir neden gösteremesek de, bir adamın yüzünden onun samimi olduğunu anlarız. Birkaç sayfa aşağıda Helmholtz'dan alıntılanan duyu-algı olguları ek örnekler olacaktır. İşte iyi bir tane daha, ancak Uzay-algısı bölümünü okuduktan sonra belki şimdi olduğundan daha kolay anlaşılacaktır. İki stereoskopik slayt alın ve her yarım slaytta bir çift nokta, a

423 Sunduğum açıklama, zihnin kendi başına fark etmesini sağlayacak şekilde doğrudan bir etkiye sahip olamayacak kadar zayıf bir farkın, yine de 'terimlerinin' aynı ortakları çağırmasını engelleyecek kadar güçlü olacağını varsaymaktadır.

ve b, gösterin, ancak mesafelerini öyle yapın ki a'lar her iki slaytta da eşit uzaklıkta olsun, b'ler ise slayt 1'de slayt 2'dekinden daha yakın olsun. Ayrıca ab = ab''' ve ab' = ab'' mesafelerini de belirleyin.

Sonra iki slayta stereoskopik olarak art arda bakın, böylece her ikisindeki a'lar doğrudan sabitlenir (yani, iki foveaya veya en belirgin görme merkezine düşer). Bu durumda a'lar tek görünecektir ve muhtemelen b'ler de öyle olacaktır. Ancak 1. slayttaki tek görünen b daha yakın görünecek, 2. slayttaki ise a'dan daha uzak görünecektir. Ancak diyagramlar doğru çizilirse, b ve b''' 'özdeş' noktaları, foveanın sağında eşit uzaklıktaki noktaları, sol gözde b'yi ve sağ gözde b'''yi etkilemelidir. Aynı şey b' ve b'' için de geçerlidir. Özdeş noktalar, duyumları bu şekilde ayırt edilemeyen noktalardır. Bununla birlikte, bu iki gözlemde, bu kadar zıt mesafe algılarına yol açtıkları ve bu kadar zıt hareket eğilimlerine neden oldukları için (slayt 1'de a'dan b'ye bakarken yakınsarız, slayt 2'de ise uzaklaşırız), doğrudan bilinç için oldukça ayırt edilemez duygulara neden olan iki sürecin yine de her birinin hem duyusal hem de motor türden farklı ortaklarla ittifak halinde olabileceği sonucu çıkar. Cf. Donders, Archiv f. Ophthalmologie, Bd. 13 (1867). Makalesinin temeli, bileşik bir resmin herhangi bir unsurunun hangi göze düştüğünü hissedemeyeceğimiz, ancak toplam algımız üzerindeki etkilerinin iki gözde farklılık gösterdiğidir.

Bu açıklamayı sadece kısmi bir açıklama olarak sunuyorum: kesinlikle tam değildir. Örneğin, uygulamanın deri üzerindeki yerel ayrımcılığımızı nasıl geliştirdiğini ele alalım. Avuç içine temas eden iki pusula noktası, bir nokta ile karıştırılmaması için, diyelim ki, yarım santim uzakta tutulmalıdır. Ancak bunlarla bir saat kadar pratik yaptıktan sonra, aralarında çeyrek inçten daha az mesafe olsa bile, bunları iki nokta olarak ayırt edebiliriz. Eğer derinin aynı iki bölgesine sürekli dokunulsaydı, bu deneyimde, düşündüğümüz açıklama mükemmel bir şekilde geçerli olurdu. Deri üzerinde a b c d e f noktalarından oluşan bir çizgi olduğunu varsayalım. Noktalara aynı anda

dokunulduğunda a ve f arasındaki yerel his farkının anında fark edilebilecek kadar güçlü olduğunu varsayalım, ancak c ve d arasındaki farkın başlangıçta bu amaç için çok küçük olduğunu varsayalım. Pergelleri a ve f noktalarına koyarak işe başlasaydık ve açıklıklarını giderek daraltsaydık, pusula noktaları c ve d konumlarına yaklaştıkça, ilk başta fark edilen güçlü ikilik yine de önerilecekti; çünkü e noktası f'ye o kadar yakın ve o kadar benzer olacaktı ki, f de akla gelmeden uyandırılamayacaktı. Benzer şekilde "d" de "e" ve daha uzaktaki "f" harflerini hatırlayın. Bu şekilde c - d artık çıplak c - d değil, daha çok abc - def gibi bir şey olacaktır, -bariz bir şekilde farklı izlenimler. Ancak gerçek deneyimde eğitim çok daha az metodik bir şekilde gerçekleşebilir ve sonunda bu noktalardan biri ile ab ve diğeri ile ef arasında sürekli bir yapışma olmaksızın c ve d'yi ayırt etmeyi öğreniriz. Volkmann'ın deneyleri bunu göstermektedir. O ve Fechner, Czermak'ın körlerin derisinin, gören insanlarınkinden iki kat daha ayırt edici olduğu gözleminden yola çıkarak, deney yoluyla uygulamanın kendi üzerlerindeki etkilerini göstermeye çalıştılar. Tek bir oturuşun sınırları içinde bile, noktaların çift hissedildiği mesafelerin sonunda, başlangıçtaki büyüklüklerinin yarısından önemli ölçüde daha azına düşebileceğini keşfettiler; ve bu gelişmiş duyarlılığın tamamı olmasa da bir kısmının ertesi gün korunduğunu. Ayrıca, derinin bir kısmının bu şekilde çalıştırılmasının, sadece vücudun karşı tarafındaki ilgili kısmın değil, komşu kısımların da ayırt edilmesini geliştirdiğini bulmuşlardır. Böylece, deneysel bir oturuşun başlangıcında, pusula noktalarının küçük parmak ucuyla ayırt edilebilmesi için bir Paris çizgisi kadar uzakta olması gerekiyordu. Ancak diğer parmaklar çalıştırıldıktan sonra, küçük parmak ucunun birbirinden sadece yarım çizgi uzaklıktaki noktaları ayırt edebildiği görülmüştür.[424] Aynı ilişki kol ve elin çeşitli noktaları arasında da mevcuttur.[425]

Burada, ilk önerdiğim nedenin geçerli olmadığı ve başka bir nedene başvurmamız gerektiği açıktır.

Kesin deneysel fenomenler nelerdir? Noktalar, bu halleriyle, belirgin bir şekilde konumlandırılmamışlardır ve bu halleriyle, hisleri

424 A. W. Volkmann: Ueber den Einfluss der Uebung, etc., Leipzig Berichte, Math-phys. Classe, x, 1858, p. 67.

425 *Ibid.*, Tabelle I, p. 43.

arasındaki fark, aradaki zaman aralığı sadece iki katlılıklarının algılanması için gereken minimumdan daha büyük olana kadar belirgin bir şekilde hissedilmez. İlk hissettiğimiz şey bir körlüktür, daha sonra bir çiftlik şüphesi, bu şüphe daha sonra belirgin bir çiftlik haline gelir ve en sonunda aralarında belirli bir boşluk olan iki farklı hisli ve farklı yerleştirilmiş nokta olur. Denediğimiz yerlerden bazıları bize algının bu son aşamasını hemen verir; bazıları bize sadece en erken aşamayı verir; ve bunların arasında ara yerler vardır. Ancak daha ayırt edici yerlerde hissedilen çiftliğin görüntüsü hafızamıza yerleşir yerleşmez, aksi takdirde onu gözden kaçırabileceğimiz yerlerde benzerini bulmamıza yardımcı olur, tıpkı bir 'üst ton'un yakın zamanda işitilmesinin bileşik bir seste ikincisini tespit etmemize yardımcı olması gibi. Silik bir ikilik, bir an önce hissedilen daha belirgin bir ikiliğin imgesine asimile edilerek netleşir. İkincisi aracılığıyla yorumlanır. Ve herhangi bir farklılık, diğer herhangi bir izlenim gibi, zihnimizde onu karşılamak için ne tür bir şey aradığımıza, doğasının ne olabileceğine dair belirgin bir imge taşıdığımızda daha kolay algılanır[426].

Bu iki süreç, terimlerin farklı çağrışımlarla pekiştirilmesi ve hafızanın geçmişteki farklılıklarla doldurulması, şimdiki ile benzer yönde, ancak daha dikkat çekici miktarda, eğitimin bu çizgideki etkilerine sunabileceğim tek açıklamadır. Her iki sürecin de başardığı şey esasen aynıdır: küçük farklılıkların bizi büyük farklılıklarmış gibi etkilemesini sağlarlar, büyük farklılıkların bizi etkilediği gibi etkilemesi açıklanamaz bir gerçek olarak kalır. Prensipte bu iki sürecin tüm olası durumları açıklamak için yeterli olması gerekir. Gerçekte yeterli olup olmadıklarına, tespit ve analiz edemediğimiz artık bir faktör bulunup bulunmadığına karar vermeye cüret etmeyeceğim.

PRATİK ÇIKARLAR AYRIMCILIĞI SINIRLAR

Daha önceki sayfalarda kişisel çıkarların pratik çıkarların yanı sıra ayrımcılığı keskinleştiren bir unsur olarak adlandırıldığı hatırlanacaktır.

426 Profesör Lipps, körlerin dokunsal ayrımcılığını ('mitolojik' varsayımlarından arındırılmış olarak) bana esasen bununla aynı fikirdeymiş gibi görünen bir şekilde açıklamaktadır. Daha güçlü fikirlerin, daha zayıf fikirlerle kaynaşarak onları bilinç eşiğinin üzerine çıkarması beklenir; kaynaşma eğilimi fikirlerin benzerliği ile orantılıdır. Bkz. Grundtatsachen, vs., s. 232-3; ayrıca s. 118, 492, 526-7.

Ancak kişisel ilgi muhtemelen dikkat yoluyla etki eder ve doğrudan ya da belirli bir şekilde etki etmez. Zihnimizi yoğunlaştırdığımız ve gözümüzün üzerinde olduğu bir ayrımda pratik bir çıkarımız vardır. Bu ayrımı sık sık yaparız ve bunun tüm faydalarını, az önce açıklanan faydalarını elde ederiz. Öte yandan, bir ayrımın pratik bir yararı olmadığında, bir özelliğin bir parçasını oluşturduğu bileşik toplamın dışında analiz edilmesiyle hiçbir şey kazanmadığımızda, onu fark etmeden bırakma alışkanlığı ediniriz ve sonunda onun varlığına karşı duygusuzlaşırız. Helmholtz bu gerçekler üzerinde hak ettikleri kadar ısrarla duran ilk psikologdur ve ben de onun sözlerini aktarmaktan daha iyisini yapamam.

"Farklı türlerde ya da vücudun farklı bölgelerinde duyumların aynı anda var olduğu çok sayıda durumda, bunların algılanır algılanmaz farklı olduklarını fark etmeye ve dikkatimizi istediğimiz zaman bunlardan herhangi birine ayrı ayrı yöneltmeye alışkınız" diyor. Böylece herhangi bir anda gördüklerimizin, duyduklarımızın, hissettiklerimizin ayrı ayrı bilincinde olabiliriz; ve bir parmağımızda ya da ayak başparmağımızda hissettiğimiz şeyin basınç, hafif bir dokunuş ya da sıcaklık olup olmadığını ayırt edebiliriz. Görme alanı da böyledir. Gerçekten de, aşağıda göstermeye çalışacağım gibi, duyumlarımızın bileşik olduğuna dair kesin bir bilgiye sahip olduğumuzda, örneğin, sık sık tekrarlanan ve değişmez deneyimlerle, mevcut duyumumuzun, her biri genellikle eşit derecede iyi bilinen bireysel bir duyumu harekete geçiren birçok bağımsız uyaranın eşzamanlı etkisinden kaynaklandığından emin olduğumuzda, duyumlarımızı birbirlerinden kolayca ayırt ederiz."

Bu, gözlemleneceği üzere, bileşiklerden ayırabildiğimiz tek bireysel bileşenlerin, ayrı bir formda bağımsız bilgiye sahip olduğumuz bileşenler olduğu yasamızın bir başka ifadesidir.

"Bu bizi, bir dizi farklı duyum aynı anda uyarıldığında, hiçbir şeyin onları birbirinden ayırt etmekten daha kolay olamayacağını ve bunun zihnimizin doğuştan gelen bir yetisi olduğunu düşünmeye sevk eder.

"Böylece, diğer şeylerin yanı sıra, duyularımıza toplu olarak gelen farklı müzik tonlarını ayrı ayrı duymanın oldukça doğal olduğunu

görürüz; ve bunlardan ikisi bir arada ortaya çıktığında, her durumda aynı şeyi yapabileceğimizi umarız.

"Daha olağandışı algı durumlarını araştırmaya koyulduğumuzda ve duyuların fizyolojisinde olduğu gibi, yukarıda bahsedilen ayrımın hangi koşullar altında yapılabileceğini ya da yapılamayacağını daha iyi anlamaya çalıştığımızda mesele çok farklı bir hal alır. O zaman bir duyumun bilincine varmamızda iki farklı tür ya da derecenin ayırt edilmesi gerektiğinin farkına varırız. Bu bilincin alt derecesi, söz konusu duyumun etkisinin kendisini yalnızca dışsal şeyler ve süreçler hakkında oluşturduğumuz kavramlarda hissettirdiği ve bunların belirlenmesine yardımcı olduğu bilinçtir. Bu, algılarımızdaki şu ya da bu durumu duyumlarımızın hangi özel kısmına borçlu olduğumuzu tespit etmemize gerek kalmadan ya da gerçekten tespit edemeden gerçekleşebilir. Bu durumda söz konusu duyumun izleniminin sentetik olarak algılandığını söyleyeceğiz. İkinci yüksek derece, söz konusu duyumu bizde uyarılan duyumların toplamının mevcut bir parçası olarak hemen ayırt ettiğimiz zamandır. O zaman duyumun analitik olarak algılandığını söyleyeceğiz. Bu iki durum birbirinden dikkatle ayırt edilmelidir."[427]

Helmholtz duyumun sentetik olarak algılanmasıyla, onun hiç ayırt edilmediğini, sadece diğer eşzamanlı duyumlarla birlikte bir kütle halinde hissedildiğini kastetmektedir. Duyumun bu şekilde hissedildiğinin, duyumun dış nedenini değiştirecek herhangi bir şey meydana gelirse toplam hakkındaki yargımızın değişeceği gerçeğiyle kanıtlandığını düşünmektedir.[428] Daha önceki bir baskıdan alınan aşağıdaki sayfalar, sentetik algının somut durumlarının ve analitik algının alışkanlıklarının ne olduğunu göstermektedir:

"Duyularımızın kullanımında, pratik ve deneyim normalde düşündüğümüzden çok daha büyük bir rol oynar. Duyumlarımız ilk etapta sadece etrafımızdaki dünya hakkında doğru bir şekilde hüküm vermemizi sağladıkları ölçüde önemlidir; ve bunlar arasında ayrım yapma pratiğimiz genellikle sadece bu amacı karşılayacak kadar ileri gider. Bununla birlikte, duyumlarımızın her bileşeninin hemen

427 Sensations of Tone, 2d English Edition, p. 62.

428 Compare as to this, however, what I said above, Chapter V, pp. 172-176.

bilincinde olmamız gerektiğini düşünmeye çok yatkınızdır. Bu doğal önyargı, duyumlarımızda, uğruna dış dünyayı tanımak istediğimiz pratik amaçlarla ilgisi olan her şeyin hemen ve çaba sarf etmeden bilincinde olmamız gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Tüm yaşamımız boyunca her gün ve her saat duyularımızı yalnızca bu amaç için eğitiriz ve deneyimlerimiz bu amaç uğruna birikir. Ancak dışsal şeylere karşılık gelen bu duyumlar alanında bile eğitim ve uygulama kendini hissettirir. Ressamın renkleri ve ışıklandırmaları ayırt etmede, gözü bu konularda eğitilmemiş birinden ne kadar daha ince ve hızlı olduğu; müzisyenin ve müzik aleti yapımcısının, sıradan bir insanın kulağı için var olmayan perde ve ton farklılıklarını nasıl kolaylıkla ve kesin olarak algıladığı; ve aşçılık ve şarap değerlendirme gibi daha alt düzeydeki alanlarda bile bir ustanın uzun bir karşılaştırma alışkanlığı edinmesi gerektiği iyi bilinir. Ancak daha da çarpıcı bir şekilde, yalnızca organlarımızın içsel koşullarına bağlı olan ve dışsal şeylere ya da onların üzerimizdeki etkilerine hiç karşılık gelmeyen, bu nedenle de bize dış dünya hakkında bilgi vermede hiçbir değeri olmayan duyumlara geçtiğimizde, pratiğin etkisi görülür. Duyu organlarının fizyolojisi, son zamanlarda, kısmen teorik spekülasyonlar ve sorgulamalar sonucunda, kısmen de Goethe ve Purkinje gibi doğanın bu tür gözlemler için özel olarak bahşettiği bireyler tarafından keşfedilen bu tür bir dizi fenomenle tanışmamızı sağlamıştır. Bu sözde subjektif olguları bulmak olağanüstü zordur; ve bir kez bulunduklarında, onları gözlemlemek için neredeyse her zaman dikkat için özel yardımcılar gerekir. İlk gözlemcinin tanımını bilsek bile fenomeni tekrar fark etmek genellikle zordur. Bunun nedeni sadece bu öznel duyumları ayırt etme konusunda deneyimsiz olmamız değil, aksine dikkatimizi bunlardan soyutlama konusunda çok iyi eğitilmiş olmamızdır, çünkü bunlar sadece dış dünyayı gözlemlememize engel olurlar. Ancak yoğunlukları dış dünyayı gözlemlememizi gerçekten engelleyecek kadar güçlü olduğunda onları fark etmeye başlarız; ya da bazen rüya ve hezeyan sırasında halüsinasyonların başlangıç noktasını oluşturabilirler.

"Örnek olarak fizyolojik optikten alınmış birkaç iyi bilinen vaka vereyim. Her gözde muhtemelen müsküler volitant adı verilen lifler, granüller vs. bulunur; bunlar vitröz hümör içinde yüzer, retinaya gölgelerini düşürür ve görüş alanında küçük, koyu, hareketli noktalar olarak

görünürler. Bunlar en kolay gökyüzü gibi geniş, parlak ve boş bir yüzeye dikkatle bakıldığında fark edilir. Dikkatleri açıkça bu şekillerin varlığına çekilmemiş olan çoğu kişi, bunları ilk kez gözlerine bir rahatsızlık geldiğinde ve dikkatlerini bu organların öznel durumuna çektiklerinde fark etme eğilimindedir. Bu durumda genel şikâyet, müsküler volitantların hastalıkla birlikte ortaya çıktığıdır; bu da hastaların bu zararsız şeyler hakkında çok endişelenmesine ve tüm özelliklerine dikkat etmesine neden olur. Bu figürlerin önceki yaşamları boyunca var olduğuna ve tüm sağlıklı gözlerde bulunduğuna onları inandırmak zor bir iştir. Bir keresinde, kazara hastalanan gözlerinden birini kapatma fırsatı bulan ve diğer gözünün tamamen kör olduğunu fark ettiğinde hiç de azımsanmayacak derecede şok olan yaşlı bir beyefendi tanıyordum; üstelik bu körlük yıllarca sürmüş olmalıydı ama kendisi bunun hiç farkında değildi.

"Ayrıca kim, uygun deneyleri yapmadan, gözlerinden biri kapalı olduğunda, açık göz alanının ortasından çok uzak olmayan, hiçbir şey görmediği, ancak hayal gücüyle doldurduğu 'kör nokta' olarak adlandırılan büyük bir boşluk olduğuna inanır? Mariotte, teorik spekülasyonlar tarafından bu fenomeni keşfetmeye yönlendirildi ve bunu İngiltere Charles II. sarayında gösterdiğinde hiç de küçük bir şaşkınlığa yol açmadı. Deney o dönemde pek çok varyasyonla tekrarlandı ve moda bir eğlence haline geldi. Aslında boşluk o kadar büyüktür ki, yan yana duran yedi dolunay onun çapını kaplayamaz ve bir insanın yüzü 2 ya da 3 metre öteden onun içinde kaybolur. Sıradan görme alışkanlığımızla, alandaki bu büyük boşluğun farkına varamayız; çünkü gözlerimiz sürekli gezinir ve bir nesne ilgimizi çektiği anda gözlerimizi tamamen ona çevirir. Dolayısıyla, herhangi bir anda dikkatimizi çeken nesne hiçbir zaman bu boşluğun üzerine düşmez ve böylece alandaki kör noktanın hiçbir zaman bilincine varamayız. Bunu fark edebilmek için, önce bakışlarımızı bilinçli olarak bir nesne üzerinde perçinlememiz ve daha sonra kör noktanın yakınında ikinci bir nesne üzerinde hareket etmemiz, bu arada bakışlarımızın yönünü ilk nesneden ayırmadan bu ikincisine dikkat etmeye çalışmamız gerekir. Bu, tüm alışkanlıklarımıza ters düşer ve bu nedenle başarılması zor

bir şeydir. Hatta bazı insanlar için imkânsızdır. Ancak bunu başardığımızda ikinci nesnenin yok olduğunu görür ve kendimizi bu boşluğun varlığına ikna ederiz.

"Son olarak, sıradan binoküler görüşün çift görüntülerine değinmeme izin verin. Ne zaman bir noktaya iki gözümüzle birden baksak, bu taraftaki ya da ötesindeki tüm nesneler çift görünür. Bu gerçeği saptamak için orta derecede bir gözlem çabası yeterlidir; ve buradan, dış dünyanın çok büyük bir bölümünü hayatımız boyunca çift gördüğümüz sonucuna varabiliriz, ancak çok sayıda insan bunun farkında değildir ve dikkatlerine sunulduğunda en üst düzeyde hayrete düşerler. Aslına bakarsanız, o anda dikkatimizin üzerinde olduğu herhangi bir nesneyi hiçbir zaman bu şekilde çift görmedik; çünkü bu tür nesneler üzerinde her zaman iki gözümüzü de birleştiririz. Gözlerimizin alışılagelmiş kullanımında, dikkatimiz her zaman bize o anda çift görüntü veren nesnelerden çekilir; bu görüntülerin var olduğunu nadiren öğrenmemizin nedeni budur. Onları bulmak için dikkatimize yeni ve alışılmadık bir görev vermeliyiz; görme alanının yan kısımlarını keşfetmesini sağlamalıyız, her zamanki gibi orada hangi nesnelerin olduğunu bulmak için değil, duyumlarımızı analiz etmek için. Ancak o zaman bu fenomeni fark edebiliriz[429].

"Hiçbir dış nesneye karşılık gelmeyen öznel duyumların gözlemlenmesinde karşılaşılan aynı zorluk, tek bir nesneye karşılık gelen bileşik duyumların analizinde de bulunur. Ses duyumlarımızın çoğu bu türdendir. Bir keman sesi, onu ne kadar sık duyarsak duyalım, kulağımızda aynı kısmi tonlar toplamını tekrar tekrar harekete geçirdiğinde, sonuç, bu tonlar toplamına ilişkin hissimizin, zihnimiz için keman sesinin yalnızca bir işareti haline gelerek sona ermesidir. Kısmi tonların bir başka kombinasyonu klarnet sesinin duyulur işareti haline gelir, vs. Ve bu tür bir kombinasyon ne kadar sık duyulursa, onu

429 Bir kişi gözlerini kısarak baktığında, alanın merkezinde çift görüntü oluşur. Aslında, gözlerini kısanların çoğunun bir gözü kördür ya da neredeyse kördür; ve göz doktorları arasında uzun zamandır körlüğün, çift görüntü kümelerinden birinin istemli olarak bastırılmasıyla, başka bir deyişle gözlerden birini kullanmayı olumlu ve ısrarlı bir şekilde reddetmekle ortaya çıkan ikincil bir hastalık olduğu düşünülmektedir. Ancak körlüğün bu açıklaması son yıllarda sorgulanmaya başlanmıştır. Konuyla ilgili kısa bir açıklama için bakınız, O. F. Wadsworth, Boston Med. and Surg. Journ., CXVI. 49 (20 Ocak '87) ve Derby ve diğerlerinin kısa bir süre sonra verdikleri yanıtlar. - W. J.

ayrılmaz bir bütün olarak algılamaya o kadar alışırız ve onu hemen gözlemleyerek analiz etmek o kadar zorlaşır. Şarkı söylerken insan sesinin notalarının analizinin nispeten bu kadar zor olmasının başlıca nedenlerinden birinin bu olduğuna inanıyorum. Bilinçli algıya basit bir bütün gibi görünen birçok duyumun bu tür kaynaşmaları tüm duyularımızda bol miktarda bulunur.

"Fizyolojik optik başka ilginç örnekler de sunmaktadır. Yakın bir nesnenin bedensel biçiminin algılanması, gözlerin ondan ayrı ayrı aldığı ve her bir gözün farklı konumundan kaynaklanan, önündeki şeyin perspektif görünümünü değiştiren iki farklı resmin birleşimi yoluyla gerçekleşir. Stereoskopun icadından önce bu açıklama sadece varsayımsal olarak kabul edilebilirdi; ancak şimdi aletin kullanımıyla her an kanıtlanabilir. Stereoskopun içine iki gözün iki perspektif görüşünü temsil eden iki düz çizim yerleştiririz, öyle ki her göz kendi görüşünü uygun yerde görür; ve sonuç olarak, önümüzde gerçek nesne varmış gibi eksiksiz ve canlı tek bir genişletilmiş somut algısı elde ederiz.

"Şimdi, gözlerimizi birbiri ardına kapatıp noktaya odaklandığımızda, resimlerdeki farkın farkına varabildiğimiz doğrudur - en azından çok küçük olmadığında. Ancak, stereoskopik sağlamlık algısı için, aralarındaki fark en dikkatli karşılaştırmayla bile fark edilemeyecek kadar küçük olan resimler yeterlidir; ve şurası kesindir ki, bedensel nesneleri sıradan dikkatsiz gözlemlerimizde, algının iki perspektif görünümün bir araya gelmesinden kaynaklandığını asla düşünmeyiz, çünkü bu, tek başına düz perspektif görünümden tamamen farklı bir algı türüdür. Bu nedenle, iki gözümüzün iki farklı hissinin, her ikisinden de tamamen farklı üçüncü bir algıda birleştiği kesindir. Tıpkı kısmi tonların belirli bir enstrümanın sesinin algılanmasında birleşmesi gibi; ve tıpkı titreşen bir telin kısmi tonlarını bir düğüm noktasını sıkıştırarak ve tek başlarına ses çıkarmalarına izin vererek ayırmayı öğrenmemiz gibi, iki gözümüzün görüntülerini de dönüşümlü olarak açıp kapatarak ayırmayı öğreniriz.

"Çok sayıda duyumun bir araya gelerek oldukça basit bir algının temelini oluşturabileceği çok daha karmaşık başka örnekler de vardır. Örneğin, bir nesneyi belirli bir yönde algıladığımızda, optik sinir liflerimizden bazılarının bu nesnenin ışığından etkilendiği ve diğerlerinin etkilenmediği gerçeğinden bir şekilde etkilenmemiz gerekir. Ayrıca,

sırasıyla göz kaslarımızdaki ve boyun kaslarımızdaki hisler aracılığıyla gözlerimizin başımızdaki ve başımızın vücudumuzdaki konumunu doğru bir şekilde değerlendirmeliyiz. Eğer bu süreçlerden herhangi biri bozulursa, nesnenin konumunu yanlış algılarız. Sinir lifleri gözün önündeki bir prizma ile değiştirilebilir; ya da göz küresinin konumu, organın bir tarafa doğru bastırılmasıyla değiştirilebilir; ve bu tür deneyler, bir nesnenin konumunun basitçe görülebilmesi için bu iki tür duyumun bir arada olması gerektiğini gösterir. Ancak bunu doğrudan nesnenin yarattığı duyusal izlenimden çıkarmak oldukça imkânsızdır. Deneyler yapmış ve kendimizi gerçeğin böyle olması gerektiğine mümkün olan her şekilde ikna etmiş olsak bile, bu durum yine de dolaysız içe dönük gözlemimizden gizli kalır.

"Bu örnekler" sentetik algılama, her bir katkıda bulunan duyumun bütün içinde hissedildiği ve bütünün ne olacağının ortak belirleyicisi olduğu, ancak dikkati kendi ayrı benliğine çekmediği algılama "dikkatin yönünün ve gözlemleme pratiğinin duyu algısında oynadığı hayati rolü göstermek için yeterli olabilir. Bunu şimdi kulağa uygulayalım. Birçok ses aynı anda kulağımıza hücum ettiğinde kulağımızın çözmesi gereken olağan görev, ses çıkaran çeşitli cisimlerin veya enstrümanların seslerini ayırt etmektir; bunun ötesinde analiz etmekte nesnel bir çıkarı yoktur. Birçok insan birlikte konuşurken, her birinin ne söylediğini, birçok enstrüman ve ses bir araya geldiğinde, her birinin hangi melodiyi icra ettiğini bilmek isteriz. Her bir notanın kısmi tonlarına ayrılması gibi daha derin bir analiz (her ne kadar ilk analizle aynı araçlar ve işitme yetisiyle yapılsa da) bize gerçekte var olan ses kaynakları hakkında yeni bir şey söylemez, ancak sayıları konusunda bizi yanlış yönlendirebilir. Bu nedenle, bir ses kütlesini analiz ederken dikkatimizi çeşitli enstrümanların sesleriyle sınırlarız ve bu sonuncusunun temel bileşenlerini ayırt etmekten açıkça kaçınırız. Bu son ayrımcılık türünde, önceki türde iyi eğitilmiş olduğumuz kadar pratik değiliz."[430]

430 Tonempfindungen, Dritte Auflage, s. 102-107. -- Yukarıdaki V. Bölüm'ün içeriğini özümsemiş olan okuyucu, ünlü fizyoloğun bu paragraflarda, orada hatalı olduğunu kanıtlamaya çalıştığımız olguları yorumlama biçimine düştüğünü şüphesiz fark edecektir. Bununla birlikte Helmholtz, algılanan nesneyi birbirine karıştırma konusunda çoğu psikologdan daha dikkatsiz değildir. Algının organik koşullarını ve nesnenin çeşitli kısımlarının ya da çeşitli organik koşulların ayrı ayrı harekete geçmeleri ya da ayrı ayrı katılmaları halinde uyandı-

racakları duyumları birbirine karıştırmakta ve bu tür olgulardan herhangi biri için doğru olanın diğer türler için de doğru olması gerektiğini varsaymaktadır. Ona göre, nesnenin her bir organik koşulu ya da parçası oradaysa, onun duyumunun da orada olması gerekir, ama bu yalnızca 'sentetik' bir durumdur - ki bu da daha önce incelediğimiz yazarların 'bilinçdışı' olarak adlandırdıkları durumdan ayırt edilemez. Daha önceki bölümde yeterince ayrıntılı olarak açıklanan argümanları tekrar etmeyeceğim (özellikle bkz. s. 170-176), ama sadece 'birçok duyumun tek bir duyumda birleşmesi' dediği şeyin aslında birçok organik koşulun işbirliği ile tek bir duyumun üretilmesi olduğunu; ve algının (sentetik olduğunda) ayırt edemediği şeyin zaten var olan ama seçilemeyen duyumlar değil, sentetik olarak algılanan gerçeklerden daha doğru olduğuna karar verilen yeni nesnel gerçekler olduğunu söyleyeceğim - katı cismin iki görünümü, tek görünüm ve tek ton yerine birçok armonik ton, göz küresi kaslarının şimdiye kadar bilinmeyen durumları ve benzerleri. Bu yeni olgular ilk keşfedildiklerinde, o ana kadar asla tam olarak farkına varılmamış bilinç durumları, aynı zamanda daha önce farkına varılmış olan aynı olgunun belirlenimleri olduklarına karar veren bilinç durumları olarak bilinir. Helmholtz'un analizi engelleyen ve ilerleten koşullar hakkında söylediği her şey, doğal olarak analiz için de geçerlidir. Yeni duyguların, nesnelerin unsurlarına ayrıştırılması, toplam duyguların her zaman içlerinde saklı olduğu varsayılan temel duygulara ayrıştırılması gibi. Okuyucu bu eleştiriyi Lotze ve Stumpf'tan sırasıyla alıntıladığım aşağıdaki pasajlara kendisi uygulayabilir, çünkü bunlar benim görüşüme karşıt görüşün en yetkin ifadeleridir. Bana öyle geliyor ki, her iki yazar da psikolog yanılgısına düşmekte ve hissedilen şeylere dair daha sonra edindikleri bilgilerin, bu şeyleri hissetmenin ilkel yollarına dair açıklamalarına eklenmesine izin vermektedirler.

Lotze şöyle der: "Farklı duyulara, hatta aynı duyuya çeşitli farklı uyarıcıların eşzamanlı saldırısının bizi, farklı izlenimleri açıkça ayırt etme bilincine sahip olmadığımız karışık bir genel duygu durumuna soktuğu kuşkusuzdur. Yine de böyle bir durumda, fikirlerimizin içeriklerinin karışımından kaynaklanan gerçek bir birliğe dair olumlu bir algıya sahip olduğumuz sonucu çıkmaz; zihin durumumuz daha ziyade (1) gerçekten farklı kalanları ayırmadaki yetersizliğimizin bilincinden ve (2) uyarıcıların eşzamanlı saldırısının vücudumuzun düzeninde yarattığı rahatsızlığın genel hissinden oluşuyor gibi görünmektedir. . . . Duyumların birbiri içinde erimesi değil, sadece onları ayırt etme eyleminin yok olmasıdır; ve bu yine kesinlikle farklılık olgusunun tamamen algılanmadan kalmasına kadar değil, sadece farklılığın miktarını belirlememizi ve farklı izlenimler arasındaki diğer ilişkileri kavramamızı engelleyecek kadar ileri gider. Parlayan bir ısı, göz kamaştırıcı bir ışık, sağır edici bir gürültü ve rahatsız edici bir kokudan aynı anda rahatsız olan biri, bu farklı duyumları duyusal olarak algılanabilecek tek bir içeriğe sahip tek bir duyumda kesinlikle birleştirmeyecektir; bunlar onun için ayrı ayrı kalırlar ve yalnızca birinin diğerlerinden ayrı olarak bilincinde olmayı imkansız bulur. Ancak, daha da ötesi, yukarıda tüm durumunun ikinci bileşeni olarak bahsettiğim bir rahatsızlık hissine sahip olacaktır. Çünkü bilinçte belirli bir duyum içeriği üreten her uyaran aynı zamanda belirli bir rahatsızlık derecesidir ve bu nedenle sinirlerin güçlerine bir çağrı yapar; ve rahatsızlık olarak karakterleri, yol açtıkları bilinç içerikleri kadar çeşitli olmayan bu küçük değişikliklerin toplamı, ayırt etme yetersizliğine ek olarak, bizi duyumlarımızda gerçek bir çeşitlilik yokluğuna inandıran genel duyguyu üretir. Bazen tüm eğitimimizin başlangıcı olarak tanımlanan, kendi içinde basit olduğu varsayılan ve daha sonra bir ayırma faaliyetiyle farklı duyumlara bölünen o durumu ancak böyle bir şekilde hayal edebilirim. Dünyadaki hiçbir ayrıştırma faaliyeti, gerçek bir çeşitliliğin olmadığı yerde farklılıklar yaratamazdı; çünkü bu farklılıkları yara-

önemli gerçekleri ve düşünceleri üzerine yorum yapmaya gerek yok gibi görünüyor.

AYRIMDAN SONRA TEPKİ SÜRESİ

Ayırt etme için gereken zaman deneysel bir ölçüm konusu haline getirilmiştir. Wundt buna Unterscheidungszeit-ayırt etme adını vermiştir. Deneklerinden (basit tepki süreleri -daha önce belirlenmiş olan), aldıkları iki ya da daha fazla sinyalden hangisini algıladıklarını anladıkları anda, her zaman aynı olan bir hareket yapmaları istenmiştir. Sinyalin ve hareketin tam zamanı bir galvanik kronoskop tarafından otomatik olarak kaydedilmiştir. Alınacak özel sinyal önceden bilinmiyordu ve karakterinin ilk olarak ayırt edilmesi gereken reaksiyonların basit reaksiyon zamanından fazla işgal ettiği zaman, Wundt'a göre, ayırt etme eylemi için gereken süreyi ölçüyordu. Dört farklı sinyal düzensiz olarak kullanıldığında, sadece iki sinyal kullanıldığında olduğundan daha uzun bulunmuştur. İlk durumda, sırasıyla üç gözlemci için (sinyaller siyah veya beyaz bir nesnenin aniden ortaya çıkmasıdır) ortalaması alınmıştır,

0.050 sn.;

0.047 "

0.079 "

---

tacağı yerlerde ona rehberlik edecek ya da onlara vereceği genişliği gösterecek hiçbir şey olmazdı." (Metaphysic, § 260, İngilizce çeviri.)

Stumpf şöyle yazmaktadır: "Birlikte var olan duyumlardan her zaman bilinçte ya da (ayırt edilmemiş olana bilinçdışı demeyi tercih edersek) ruhta ayırt edilmemiş çok sayıda vardır. Ancak bunlar basit bir nitelikte kaynaşmış değildir. Bir odaya girdiğimizde, ikisine de açıkça dikkat etmeden koku ve sıcaklık duyumlarını birlikte aldığımızda, bu iki duyum niteliği, olduğu gibi, dikkatin analitik olarak adım attığı ilk anda tamamen yeni bir basit nitelik değildir. koku ve sıcaklığa dönüşür. Bu gibi durumlarda kendimizi tanımlanamaz, adlandırılamaz bir duygu toplamıyla karşı karşıya buluruz. Ve bu toplamı başarılı bir şekilde analiz ettikten sonra, analiz edilmemiş haliyle hafızaya geri çağırdığımızda ve bulduğumuz unsurlarla karşılaştırdığımızda, ikincisi (bana göründüğü gibi) birincisinin içerdiği gerçek parçalar olarak tanınabilir ve birincisinin bunların toplamı olduğu görülebilir. Örneğin, biber yağı duyumumuzun içeriğinin kısmen bir tat ve kısmen de bir sıcaklık duyumu olduğunu açıkça algıladığımızda." (Tonpsychologie, I. 107.)

Nane tadı olarak bildiğimiz bu nesnel olguyu, sırasıyla aromatik ya da sulu nitelik ve soğukluk olarak bilinen diğer nesnel olguları içerecek şekilde algıladığımızı söylemeyi tercih ederim. Bu son çok karmaşık algının aracının daha önceki psikozla herhangi bir özdeşliği olduğunu varsaymak için hiçbir neden yoktur - en azından onun içinde yer alır.

İkinci durumda, öncekilere bir kırmızı ve bir yeşil sinyal eklendiğinde, aynı gözlemcilere göre, bu sinyal

0.157;

0.073;

0.132.[431]

Daha sonra, Wundt'un Laboratuarında, Herr Tischer aynı yöntemle, ayırt edilmesi gereken olguların sinyal olarak kullanılan sesteki farklı ses yüksekliği dereceleri olduğu birçok dikkatli deney yapmıştır. Herr Tischer'in sonuç tablosunu ekliyorum, ilkinden sonraki her dikey sütunun farklı bir bireyden elde edilen ortalama sonuçları verdiğini ve ilk sütundaki rakamın, yapılan belirli reaksiyonlar serisinde beklenebilecek olası ses yükseklikklerinin sayısını temsil ettiğini açıklıyorum. Süreler saniyenin binde biri olarak ifade edilmiştir.[432]

2	6	8 5	10.75	10.7	33	58
3	10	14.4	19.9	22.7	58.5	57.8
4	16.7	20.8	29	29.1	75	84
5	25.6	31		40.1	95.5	138 †

Buradaki ilginç noktalar, büyük bireysel farklılıklar ve ayırt edilecek olası terimlerin sayısıyla birlikte ayırt etme süresinin hızlı bir şekilde artmasıdır. Bireysel farklılıklar büyük ölçüde belirli bir görev setindeki pratik eksikliğinden, kısmen de psişik süreçteki tutarsızlıklardan kaynaklanmaktadır. Örneğin bir beyefendi, üç sesle yapılan deneylerde, ortadaki sesin görüntüsünü zihninde hazır tuttuğunu ve duyduklarını daha yüksek, daha alçak ya da aynı olarak karşılaştırdığını söylemiştir. Böylece üç olasılık arasında yaptığı ayrım, iki olasılık arasında yaptığı ayrıma çok benzer hale gelmiştir[433].

Bay J. M. Cattell bu yöntemle hiçbir sonuç elde edemeyeceğini anladı[434] ve Wundt'tan önceki gözlemciler tarafından kullanılan ve

431 Physiol. Psych., II. 248.

432 Wundt's Philos. Studien, I. 527.

433 *Ibid.* p. 530.

434 Mind, XI. 377 vd. "Görünüşe göre ya izlenimi ayırt ettim ve hareketi aynı anda yaptım ya da hareketi yapmaya başlamadan önce belirgin bir izlenim oluşturana kadar bekleyerek bundan kaçınmaya çalıştıysam, basit tepkiye yalnızca bir algı değil, bir irade de ekledim." Bu açıklama, bu ölçümlerden herhangi birinin kesin psikolojik değeri konusundaki şüphelerimizi pekala doğrulayabilir.

Wundt'un reddettiği yönteme geri döndü. Bu, Wundt'un deyimiyle basit seçim (einfache Wahlmethode) yöntemdir. Tepki veren kişi sinyali bekler ve eğer sinyal bir türden ise tepki verir, ancak başka bir türden ise harekete geçmez. Tepki böylece ayırt etme işleminden sonra gerçekleşir; özne sinyalin ne olduğunu bilene kadar motor dürtü ele gönderilemez. Bay Cattell'in dediği gibi, sinirsel dürtü muhtemelen kortekse gitmeli ve orada değişiklikleri uyararak bilinçte sinyalin algılanmasına neden olmalıdır. Bu değişiklikler ayırt etme zamanını (ya da Bay C.'nin dediği gibi algılama zamanını) işgal eder. Ancak daha sonra sinirsel bir dürtü korteksten, hazır ve boşalmaya hazır duran alt motor merkezine inmelidir; ve bu, Bay C.'nin dediği gibi, bir irade zamanı da verir. Dolayısıyla toplam reaksiyon zamanı hem "irade zamanı" hem de "ayırt etme zamanı "nı içerir. Ancak bu iki zamanı sırasıyla işgal eden merkezkaç ve merkezcil süreçler muhtemelen yaklaşık olarak aynı olduğundan ve kortekste kullanılan zaman sinyalin algılanması ve motor deşarjın hazırlanması arasında yaklaşık olarak eşit olarak bölündüğünden, bunu algılama (ayırt etme) ve irade arasında eşit olarak bölersek, hata büyük olamaz.[435] Dahası, irade zamanını değiştirmeden algının doğasını değiştirebilir ve böylece algılama zamanının uzunluğunu kayda değer bir titizlikle araştırabiliriz.

Cattell, bu ilkelerden yola çıkarak, iki gözlemcinin beyaz bir sinyali sinyalsizden ayırt etmesi için gereken süreyi bulmuştur:

0.030 saniye ve 0.050 saniye;

Bir rengi diğerinden ayırt etmek için gereken süre de benzer şekilde:

0.100 ve 0.110;

belirli bir rengi diğer on renkten ayırt etmek için:

0.105 ve 0.117;

sıradan baskıdaki A harfini Z harfinden ayırt etmek için:

0.142 ve 0.137;

belirli bir harfi alfabenin geri kalanından ayırt etmek için (o harf görünene kadar tepki vermemek)

0.119 ve 0.116;

435 Mind, XI. 3.

bir kelimeyi diğer yirmi beş kelimeden herhangi birinden ayırt etmek için

0.118 sn. ile 0.158 sn. arasında değişmektedir.

Bu fark, kelimelerin uzunluğuna ve ait oldukları dilin aşinalığına bağlıdır.

Prof. Cattell, bir kelimeyi ayırt etme süresinin genellikle bir harfi ayırt etme süresinden biraz daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir:

"Bu nedenle, bir kelimeyi oluşturan harfleri ayrı ayrı değil, kelimeyi bir bütün olarak ayırt ederiz. Bunun çocuklara okumayı öğretirken nasıl uygulanacağı açıktır."

Ayrıca, E harfi özellikle kötü olmak üzere, çeşitli harflerin ayırt edilme sürelerinde de büyük farklılıklar bulmuştur. [436]

Bu deneyleri anlatırken, önceki yazarların örneğini izledim ve sanki sinyalin doğasının tepkiyi belirlediği süreç, ayırt edici algı ve iradenin sıradan bilinçli süreciyle özdeşmiş gibi konuştum. Ancak ben durumun böyle olmadığına ve sonuçlar aynı olsa da bilinç biçiminin oldukça farklı olduğuna ikna oldum. Okuyucu, basit tepki zamanının (genellikle bilinçli bir algılama sürecini içerdiği varsayılır) gerçekte bir refleks eyleminden başka bir şeyi ölçmediği iddiamı hatırlayacaktır. Tepkileri ayırt ederek uygulayan herkes, buradaki sürecin de bilinçli bir işlemden çok reflekse benzediğine kolayca ikna olacaktır. Kendim ve öğrencilerimle birlikte, beklenen sinyalin bir seride sırt ve baş derisinde bir yere dokunma, diğer seride ise görüş alanında bir yerde bir kıvılcım olduğu çok sayıda ölçüm yaptım. El, dokunuşun ya da kıvılcımın olduğu yere doğru olabildiğince hızlı hareket etmeliydi. Bunu hatasız ve hissedilir bir şekilde anında yaptı; oysa hem yer hem de hareket ancak bir an sonra hafızada algılanıyor gibiydi. Bu deneyler, kıvılcım görüldüğünde hareketin görsel algıyla hemen mi ortaya çıktığını, yoksa kıvılcımın algılanmasıyla tepki arasında bir 'motor-fikir'in araya girmesi gerekip gerekmediğini tespit etmek amacıyla yapıldı.[437]

436 Bu yöntemle yapılan diğer ayrım-zaman tespitleri için bkz. v. Kries ve Auerbach, Archiv f. Physiologie, Bd. I. s. 297 vd. (bu yazarlar çok daha küçük rakamlar elde etmektedir); Friedrich, Psychologische Studien, I. 39. Buccola'nın Le Legge del tempo, vs. adlı kitabının IX. bölümü bu konuda tam bir açıklama vermektedir.

437 Eğer öyleyse, kıvılcıma verilen tepkilerin dokunmaya verilen tepkilerden daha yavaş olması gerekirdi. Bu araştırmadan vazgeçilmiştir çünkü görme serisinin koşulları ile dokunma

İç gözlemle ortaya çıkan ilk şey, tepkiden önce herhangi bir algının ya da fikrin gelmediğiydi. Tepki, sinyal geldiğinde kendiliğinden ortaya çıkmıştır; ve algı geriye dönüktür. O halde, olası deşarjların belirli bir aralığına yönelik hevesli beklenti durumunun, önceden bir dizi yolu innerve ettiğini varsaymalıyız, böylece belirli bir duyum geldiğinde, perspektif sürecinin uyandırılması için çok hızlı bir şekilde uygun motor çıkışına yönlendirilir. Tanımladığım deneylerde, koşullar hızlılık için en elverişliydi, çünkü sinyaller ve hareketleri arasındaki bağlantı neredeyse doğuştan denebilir. Elin görülen bir şeye ya da dokunulan bir deri noktasına doğru hareket ettirilmesi içgüdüseldir. Ancak hareketin geleneksel olarak sinyale bağlı olduğu durumlarda, gecikme ihtimali daha fazla olacak ve bu durumda hızı alıştırma miktarı belirleyecektir. Bu, Tischer'in daha önce alıntılanan sonuçlarında iyi bir şekilde gösterilmiştir; en pratik gözlemci olan Tischer'in kendisi, diğerlerinden birinin ihtiyaç duyduğu sürenin sekizde birinde tepki vermiştir.[438] Ancak tüm araştırmacıların bu deneylerde belirlemeyi amaçladıkları şey minimum süredir. Öğrenciyi, bu minimum sürenin hiçbir şekilde bilinçli olarak ayırt etme olarak bildiğimiz şeyi ölçmediğine ikna etmek için yeterince şey söylediğime inanıyorum. Sadece deneysel koşullar altında benzer bir sonuca götüren bir şeyi ölçer. Ancak sonuçların benzer olduğu durumlarda süreçlerin de aynı olması gerektiğini varsaymak psikolojinin baş belasıdır. Psikologlar, bir dairenin çapının yarı çevresiyle aynı şey olduğunu, çünkü aynı iki noktada sonlandıklarını söyleyen geometriciler gibi akıl yürütmeye çok yatkındırlar[439].

---

serisinin koşulları arasındaki farkı, ikincisinde araya giren motor fikrinin olası varlığından başka bir şeye indirgemenin imkansız olduğu görülmüştür. Diğer eşitsizlikler de göz ardı edilememiştir.

438 Tischer, alıntı yapmadığım, oldukça deneyimsiz bireylere ait rakamlar vermektedir. Bunlardan birinin ayırt etme süresi Tischer'inkinden 22 kat daha uzundur! (Psychol. Studien, I. 527.)

439 Lipps'in Grundtatsachen des Seelenlebens, s. 390-393'teki aynı eleştirel etkiye sahip mükemmel pasajıyla karşılaştırın. Metnimi, Lange ve Münsterberg'in s. 92 ve 432'de alıntılanan sonuçlarının yayınlanmasından önce yazıldığı şekliyle bırakıyorum. Beklenen dikkat uyarıcıdan ziyade olası tepkilere yöneltildiğinde elde edilen 'kısaltılmış' veya 'kaslı' süreler, bahsettiğim minimum tepki süresini oluşturmaktadır ve metinde söylediğim her şey onların sonuçlarıyla güzel bir şekilde örtüşmektedir.

BENZERLİK ALGISI

Benzerlik algısı pratikte farklılık algısına çok bağlıdır. Yani, farklılık olarak not ettiğimiz, niceliksel olarak değerlendirdiğimiz ve bir ölçekte düzenlediğimiz tek farklılıklar, ortak bir cinsin üyeleri arasında bulduğumuz nispeten sınırlı farklılıklardır. Yerçekimi kuvveti ve bu mürekkebin rengi, karşılaştırılamaz olanın örneklerini aradığım şu ana kadar karşılaştırmak hiç aklıma gelmeyen şeylerdir. Benzer şekilde bu Hindistan lastiğinin elastik kalitesi, dün geceki uykunun rahatlığı, bir mirasla yapılabilecek iyilik, bunlar şimdiye kadar karşılaştırılamayacak kadar farklı şeyler. Birbirleriyle olan ilişkileri farklılıktan ziyade salt mantıksal olumsuzluktur. Farklı bulunmaları için, şeylerin kural olarak aynı şekilde muamele görmeleri olasılığını ortaya koyan bazı ortak yönlere sahip olmaları gerekir. Bu elbette teorik bir gereklilik değildir -çünkü herhangi bir ayrım, eğer istenirse 'farklılık' olarak adlandırılabilir- ancak pratik ve dilbilimsel bir açıklamadır.

O halde, farklılık algısını uyandıran aynı şeyler genellikle benzerlik algısını da uyandırır. Farklılığın ve benzerliğin sırasıyla nerede oluştuğunu tanımlamak için bunların analizine karşılaştırma denir. Şeyleri basitçe aynı ya da benzer olarak ele almaya başlarsak, farklılık karşısında şaşırabiliriz. Eğer onları sadece farklı olarak ele almaya başlarsak, ne kadar çok benzediklerini keşfetme eğiliminde oluruz. Yaygın olarak adlandırılan farklılık, bu nedenle bir cinsin türleri arasındadır. Ve cinsin dayandığı benzerliği algıladığımız yeti, türlerin dayandığı farklılıkları algıladığımız yeti kadar nihai ve açıklanamaz bir zihinsel donanımdır. Bir şeyden diğerine geçtiğimizde, ilk durumda yalnızca sayısal olarak ayırt ettiğimiz, ancak dikkatimizi verdiğimiz anda ilkine benzer olduğunu algıladığımız bir benzerlik şoku vardır; tıpkı iki benzemez arasında geçiş yaptığımızda bir farklılık şoku olduğu gibi.[440] Benzerliğin nesnel boyutu, tıpkı farklılığınki gibi, şokun büyüklüğünü belirler. Benzerlik o kadar silik olabilir ya da benzerliğin temeli o kadar alışılmış ve dikkat edilmeye o kadar az yatkın olabilir ki, gözlemden tamamen kaçabilir. Benzerliğin nesnel boyutu, tıpkı farklılığınki gibi, şokun büyüklüğünü belirler. Benzerlik o kadar silik olabilir ya da benzerliğin temeli o kadar alışılmış ve dikkat edilmeye

440 Cf. Sully: Mind, X, 494-5; Bradley, ibid. XI. 83; Bosanquet: ibid. XI. 405.

o kadar az yatkın olabilir ki, gözlemden tamamen kaçabilir. Bununla birlikte, onu bulduğumuz yerde, karşılaştırılan şeylerin bir cinsini oluştururuz; ve diğer açılardan tutarsızlıkları ve uyumsuzlukları o zaman pek çok türün farklılığı olarak ortaya çıkabilir. 'Düşünülebilirler' ya da 'var olanlar' olarak bir sigaranın dumanı ve bir dolarlık banknotun değeri bile karşılaştırılabilir - 'bozulabilir' ya da 'keyif alınabilir' olarak daha da karşılaştırılabilir.

O halde, bu bölüm boyunca farklılık hakkında söylediklerimin çoğu, basit bir dil değişikliğiyle, benzerlik için de geçerli olacaktır. Dünyayı dolaşırken bu iki işlevi bir arada sürdürür, benzerlerde farklılıklar ve farklılarda benzerlikler keşfederiz. Farklılığın ya da benzerliğin temelini soyutlamak (nihai olmadığı durumlarda) verili nesnelerin parçalarına ayrılmasını ve analiz edilmesini gerektirir. Böylece, analizin soyutlanacak karakterle önceden ayrı bir tanışıklığa ve onun çeşitli eşlikçilerine bağlı olduğuna dair söylenen her şey, farklılık psikolojisinde olduğu kadar benzerlik psikolojisinde de bir yer bulur.

Ancak benzerliği algılamamızı ve temelini soyutlamamızı destekleyen koşullar hakkında her şey söylendiğinde ve yapıldığında, geriye bazı insanların benzerliklere karşı çok daha duyarlı olduğu ve bunların nerede oluştuğuna diğerlerinden çok daha fazla işaret etmeye hazır olduğu gibi kaba bir gerçek kalır. Akıllılar, şairler, mucitler, bilim adamları, pratik dehalar bunlardır. Benzetmeleri algılamak için doğal yetenek, Profesör Bain ve ondan önce ve sonra başkaları tarafından, tüm yetenekler arasında önde gelen bir olgu olarak kabul edilir. Ancak bu bölüm zaten uzun olduğundan ve deha sorunu, pratik sonuçlarının aynı anda tartışılabileceği XXII. bölüme kadar beklemesi daha iyi olacağından, şu anda ne bu konuda ne de benzerlikleri fark etme yeteneği hakkında daha fazla bir şey söylemeyeceğim. Eğer okuyucu bu yetinin benim tarafımdan çok az değerlendirildiğini ve bu son birkaç sayfada yapılandan çok daha fazla merak edilmesi ve üzerinde durulması gerektiğini hissederse, belki de daha sonraki bölüme ulaştığında bunu telafi edecek bir şeyler bulacaktır. Entelektüel yaşamın nihai temel direklerinden biri olarak adlandırdığımda yeterince vurguladığımı düşünüyorum, diğerleri ise Ayrımcılık, Kalıcılık ve İlişkilendirmedir.

FARKLILIKLARIN BÜYÜKLÜĞÜ

Daha önce farklılıkların az ya da çok olduğundan ve bazı grupların seri artış gösteren doğrusal bir düzenlemeye yatkın olduğundan bahsetmiştim. Terimleri başlangıç noktasından gittikçe daha farklı hale gelen bir seri, terimleri gittikçe daha az ona benzeyen bir seridir. Eğer diğer şekilde okursanız, daha fazla benzerlik gösterirler. Böylece başlangıç noktasına benzerlik ve benzemezlik, böyle bir serideki herhangi bir terimin konumunun birbirinin tersi olan fonksiyonlarıdır.

Profesör Stumpf, böyle bir serideki bir terimin konumunu belirtmek için mesafe kelimesini kullanmaktadır. Bir terim ne kadar az benziyorsa, başlangıç noktasından o kadar uzaktır. Bu türden ideal olarak düzenli bir seri, tüm bitişik terim çiftleri arasındaki mesafelerin -benzerlik veya farklılık adımlarının- eşit olduğu bir seri olacaktır. Bu eşit dereceli bir seri olacaktır. Ve psikolojide ilginç bir gerçektir ki, duyarlılığımızın birçok bölümünde terimleri bu eşit dereceli şekilde zorlanmadan düzenleyebiliyoruz. Diğer bir deyişle, farklı terim çiftleri arasındaki farklılıklar, örneğin bir yanda a ve b, diğer yanda c ve d,[441] miktar olarak eşit ya da farklı olarak değerlendirilebilir. Serideki bir terimden diğerine olan mesafeler eşittir. Doğrusal büyüklükler ve müzik notaları belki de bu şekilde en kolay düzenleyebileceğimiz izlenimlerdir. Daha sonra, hissedilir derecede eşit değere sahip farklılık adımlarıyla düzenlemekte çok az zorluk çektiğimiz ışık veya renk tonları gelir. Plateau ve Delbœuf, grinin hangi tonunun herkes tarafından daha koyu ve daha açık bir tonun tam ortasına isabet edeceğini belirlemeyi oldukça kolay bulmuşlardır. [442]

441 İki terim çiftinin ortak bir üyesi varsa, örneğin a - b ve b - c karşılaştırılırsa, yargı daha kolay hale gelir. Stumpf'un dediği gibi (Tonpsychologie, I. 131), bunun nedeni muhtemelen dördüncü terimin devreye girmesinin, a ve b'nin d ile, b'nin c ile vb. istem dışı çapraz karşılaştırmalar getirmesi ve dikkatimizi yalnızca tahmin etmemiz gereken ilişkilerden çekerek kafamızı karıştırmasıdır.

442 J. Delbœuf: Éléments de Psychophysique (Paris, 1883), s. 64. Plato, Stumpf, Tonpsych., I. 125. Kloroformun etkisi altında farklılığın belirli 'mesafelerinde' ilginç bir genişleme fark ettim. Örneğin, kapıdan geçen bir at arabasının atlarının çanlarının şıngırtısı ve aracın kendisinin gümbürtüsü, sıradan işitme duyumuza göre çok kolay bir şekilde yarı-sürekli bir ses kütlesinde birleşirken, birinden diğerine geçmek için bir tür zihinsel zıt yönlere bakmayı gerektirecek kadar uzak göründü, sanki farklı dünyalara aitlermiş gibi. Bazı verilerden yola çıkarak, nihai farklılık ve benzerlik felsefesinin, özellikle azot oksit gazı ile sarhoşluk deneyimleri üzerine inşa edilmesi gerekeceğinden şüphelenme eğilimindeyim, bu da bizi uyanıklık durumunun reddettiği incelikte sezgilere götürür. Bkz. B. P. Blood:

Şimdi nasıl oluyor da farklı terim çiftleri arasındaki iki farkın eşitliğini bu kadar kolay fark edebiliyoruz? Ya da daha kısaca, bir farkın büyüklüğünü nasıl fark edebiliyoruz? Profesör Stumpf bu soruyu ilginç bir şekilde tartışıyor;[443] ve bir farkın büyüklüğünü hissetmemizin ve iki farklı çiftin terimlerinin birbirinden eşit veya eşit olmayan bir şekilde uzak olduğunu algılamamızın daha basit bir zihinsel süreçle açıklanamayacağı, ancak fark şokunun kendisi gibi, şimdilik zihnin analiz edilemez bir donanımı olarak kabul edilmesi gerektiği sonucuna varıyor. Bu zeki yazar, iki duyum arasındaki mesafeye ilişkin yargımızı, ara basamakları zihinsel olarak kat etmemize bağlı kılan düşünceyi özellikle reddeder. Elbette bunu yapabiliriz ve müzikal aralıklarda ya da figürlü çizgilerde olduğu gibi çoğu zaman bunu yapmayı yararlı bulabiliriz. Ancak bunu yapmamız gerekmez; ve bir 'mesafenin' miktarına ilişkin karşılaştırmalı bir yargı için ortak bir türe ait üç ya da dört izlenimden daha fazlasına gerçekten gerek yoktur.

Sayısal olarak farklı iki şey arasındaki algılanabilir tüm farkların ortadan kalkması, onları niteliksel olarak aynı veya eşit kılar. Eşitlik, ya da niteliksel (sayısaldan farklı olarak) özdeşlik, bu nedenle benzerlik derecesinin en uç noktasından başka bir şey değildir[444].

Yukarıda bazı kişilerin iki nesne arasındaki farkın iki şeyden oluştuğunu düşündüklerini gördük, yani belirli açılardan mutlak özdeşlikleri ve diğer açılardan mutlak özdeş olmamaları. Bu teorinin tüm durumlar için geçerli olmayacağını gördük. Dolayısıyla burada, benzerliği özdeşliğe değil de özdeşliği benzerliğe dayandıran herhangi bir teori başarısız olmalıdır. Belki de çoğu insan, birbirine benzeyen iki şeyin benzerliklerini, bazı nitelik ya da nitelikler bakımından mutlak özdeşliklerine ve varlıklarının geri kalanının mutlak özdeş olmamasına borçlu olduklarını düşünmektedir. Bileşik şeyler için doğru olabilecek bu düşünce, basit izlenimlere geldiğimizde yıkılır.

"Do, fa diyez, la'" gibi kalın, orta ve tiz bir notayı karşılaştırdığımızda, birincinin ikinciye göre üçüncüye daha az benzediğini hemen fark ederiz. Aynı şey gamın aynı bölgesindeki do re mi için de geçerli

---

The Anæsthetic Revelation, and the Gist of Philosophy (Amsterdam, N.Y., 1874). Ayrıca bkz. Mind, VII. 206.

443 *Op. cit.* p. 126 ff.

444 Stumpf, pp. 111-121.

olacaktır. Notalardan birini 'orta' nota olarak adlandırmamız, bu tür bir yargının ifadesidir. Ama burada özdeş olan ve özdeş olmayan kısım neresidir? Üst tonları düşünemeyiz; çünkü ilk adı geçen üç notanın en azından müzik aletlerinde hiçbir ortak noktası yoktur. Dahası, basit tonları alabiliriz ve tonlar birbirine çok yakın seçilmediği sürece yargımız yine de tereddütsüz aynı olacaktır. Özdeşliğin hepsinin ses olmasından ve sırasıyla bir ses, bir koku ve bir renk olmamasından kaynaklandığı da söylenemez. Çünkü bu özdeş nitelik her birine eşit ölçüde gelir, oysa birincisi, ikincisinden daha az üçüncüye benzediğinden, eleştirdiğimiz teorinin şartlarına göre, özdeş nitelikten daha azına sahip olması gerekir. Bu nedenle, tüm olası benzerlik durumlarını kısmi özdeşlik artı kısmi farklılık olarak tanımlamak pratik görünmemektedir; ve tüm durumlarda aynı unsurları aramak boşunadır."[445]

Ve tüm bileşik benzerlikler bu gibi basit benzerliklere dayandığından, bundan önceki paragrafın başında ifade edilen önermeye göre, benzerlik özdeşliğin özel bir karmaşıklığı olarak değil, özdeşlik benzerliğin özel bir derecesi olarak düşünülmelidir. Benzerlik ve farklılık algılanan nihai ilişkilerdir. Aslına bakılırsa, bildiklerimiz arasında hiçbir iki duyum, hiçbir iki nesne bilimsel açıdan özdeş değildir. Aralarındaki fark algılanmamış olanlara özdeş diyoruz. Bunun ötesinde ve üstünde bir mutlak aynılık anlayışına sahip olduğumuz doğrudur, ancak bu, pek çok anlayışımız gibi, belirli bir seri artış yönünü takip ederek varsayılabilir en uç noktasına kadar elde edilen ideal bir yapıdır. Sahip olduğumuz diğer kalıcı anlamlar arasında, ideal entelektüel

445 Stumpf, s. 116-7. Metnimi çok karmaşık hale getirmemek için, burada yeniden yayınladığım son derece keskin ve kesin bir paragrafı atladım: "Genelleme yapabiliriz: Bir dizi duyulur izlenimin bir dizi olarak algılandığı her yerde, son kertede basit benzerlik algıları bulunmalıdır. Kanıt: Bir serinin tüm terimlerinin, örneğin tonun niteliklerinin, c d e f g, ortak bir şeye sahip olduğunu varsayalım - ne olursa olsun, buna X diyelim; o zaman diyorum ki, bu terimlerin her birinin farklı parçaları yalnızca her birinde farklı bir şekilde oluşturulmakla kalmamalı, aynı zamanda kendileri de bir seri oluşturmalıdır; bu serinin varlığı, orijinal terimleri seri biçiminde algılamamızın zeminidir. Böylece orijinal a b c d e f ... serileri yerine eşdeğerlerini elde ederiz.

Xa, Xb, Xg, ... vb. serileri. Ne kazanılıyor? Soru hemen ortaya çıkıyor: a b g nasıl bir seri olarak bilinir? Teoriye göre, bu elementlerin kendileri, hepsinde ortak olan bir parçadan ve her birinde farklı olan parçalardan oluşmalıdır, bu son parçalar yeni bir seri oluşturur ve bu sonsuza kadar devam eder, ki bu saçmadır."

yapılarımızda önemli bir rol oynar. Ancak basit şeyler arasındaki benzerlikleri psikolojik olarak nasıl algıladığımızı açıklamada hiçbir rol oynamaz.

Ve tüm bileşik benzerlikler bu gibi basit benzerliklere dayandığından, bundan önceki paragrafın başında ifade edilen önermeye göre, benzerlik özdeşliğin özel bir karmaşıklığı olarak değil, özdeşlik benzerliğin özel bir derecesi olarak düşünülmelidir. Benzerlik ve farklılık algılanan nihai ilişkilerdir. Aslına bakılırsa, bildiklerimiz arasında hiçbir iki duyum, hiçbir iki nesne bilimsel açıdan özdeş değildir. Aralarındaki fark algılanmamış olanlara özdeş diyoruz. Bunun ötesinde ve üstünde bir mutlak aynılık anlayışına sahip olduğumuz doğrudur, ancak bu, pek çok anlayışımız gibi, belirli bir seri artış yönünü takip ederek varsayılabilir en uç noktasına kadar elde edilen ideal bir yapıdır. Sahip olduğumuz diğer kalıcı anlamlar arasında, ideal entelektüel yapılarımızda önemli bir rol oynar. Ancak basit şeyler arasındaki benzerlikleri psikolojik olarak nasıl algıladığımızı açıklamada hiçbir rol oynamaz.

AYIRT EDİCİ DUYARLILIĞIN ÖLÇÜSÜ

1860 yılında, Leipzig'li Profesör G. T. Fechner, zihinsel ve fiziksel dünyalar arasındaki en derin ve en temel ilişkiyi ifade ettiğini düşündüğü psikofizik yasası olarak adlandırdığı bir yasayı kurmaya ve açıklamaya adanmış 'Psychophysik' başlıklı iki cilt yayınladı. Bu, duyumlarımızın miktarı ile bunların dışsal nedenlerinin miktarı arasındaki bağlantının bir formülüdür. En basit ifadesi, bir duyumdan aynı türden daha güçlü bir duyuma geçtiğimizde, duyumların heyecan verici nedenlerinin logaritmalarıyla orantılı olarak artmasıdır. Fechner'in kitabı yeni bir edebiyat dalının başlangıç noktasıydı; bu dalın titizlik ve incelik nitelikleriyle boy ölçüşmek belki de imkânsızdı, ancak bu yazarın mütevazı görüşüne göre, psikolojik açıdan doğru sonuç sadece bir hiçti. Psikofizik yasası tartışması, duyu-ayırt etme üzerine pek çok gözlem dizisine yol açmış ve bunların çok titiz bir şekilde tartışılmasını sağlamıştır. Ayrıca, belirli gözlemler farklılık gösterdiğinde ortalama sonuçlar elde etmek için en iyi yöntemler hakkındaki fikirlerimizi netleştirdi; ve bunun ötesinde hiçbir şey yapmadı; ancak bilim

tarihimizde bir bölüm olduğu için, burada okuyucuya biraz açıklama yapılması gerekiyor.

Fechner'in düşünce tarzı pek çok kez popüler bir şekilde açıklanmıştır. Ekleyecek yeni bir şeyim olmadığından, mevcut bir açıklamadan alıntı yapmam yeterli olacaktır. Wundt'un Vorlesungen über Menschen und Thierseele, 1863, adlı eserinde verdiği açıklamayı, pek çok şeyi atlayarak, seçiyorum: "Bir duyumun diğerinden ne kadar güçlü ya da zayıf olduğunu asla söyleyemeyiz. Güneşin aydan yüz ya da bin kat daha parlak olması, bir topun bir tabancadan yüz ya da bin kat daha gürültülü olması, tahmin etme gücümüzün ötesindedir. Sahip olduğumuz doğal duyum ölçüsü, eşitlik, 'daha fazla' ve 'daha az' hakkında karar vermemizi sağlar, ancak 'kaç kat daha fazla veya daha az' hakkında değil. Dolayısıyla bu doğal ölçü, duyusal alandaki yoğunlukları doğru bir şekilde tespit etmek söz konusu olduğunda, hiçbir ölçü kullanmamak kadar iyidir. Bize genel bir şekilde dışsal fiziksel uyaranın gücüyle birlikte eşlik eden duyumun gücünün de arttığını ya da azaldığını öğretebilse de, yine de duyumun uyaranın kendisiyle tam olarak aynı oranda mı yoksa daha yavaş ya da daha hızlı bir oranda mı değiştiği konusunda bizi en ufak bir bilgiden yoksun bırakır. Kısacası, doğal duyarlılığımız sayesinde duyum ile onun dışsal nedenini birbirine bağlayan yasa hakkında hiçbir şey bilmeyiz. Bu yasayı bulmak için önce duyumun kendisi için kesin bir ölçü bulmalıyız; şunu söyleyebilmeliyiz: Bir kuvvetindeki bir uyaran, bir kuvvetinde bir duyum doğurur; iki kuvvetindeki bir uyaran, iki, üç ya da dört kuvvetinde bir duyum doğurur vs. Ancak bunu yapmak için öncelikle bir diğerinden iki, üç ya da dört kat daha büyük bir hissin ne anlama geldiğini bilmemiz gerekir.

"Boşluk büyüklüklerini kısa sürede tam olarak belirlemeyi öğreniriz, çünkü yalnızca bir boşluğu diğerine karşı ölçeriz. Zihinsel büyüklüklerin ölçümü ise çok daha zordur. Ancak duyumların büyüklüğünü ölçme sorunu, zihinsel büyüklükleri tümüyle kesin ölçüme tabi kılmak gibi cesur bir girişimin ilk adımıdır. Tüm bilgimiz, uyarıcı yükseldiğinde duyumun da yükseldiği ve uyarıcı düştüğünde duyumun da düştüğü gerçeğiyle sınırlı olsaydı, pek bir şey kazanmış olmazdık. Ancak doğrudan yardımsız gözlem bile bize, en azından genel

bir şekilde, duyumların dışsal nedenlerine göre değiştiği yasasını öneren bazı gerçekleri öğretir.

"Herkes bilir ki, gecenin ayazında gündüzün gürültüsü içinde fark edilmeyen şeyler duyarız. Saatin hafif tik takları, bacadan giren hava, odadaki sandalyelerin çatırdaması ve daha binlerce hafif ses kulağımızı etkiler. Aynı derecede iyi bilinmektedir ki, sokakların karışık gürültüsü ya da bir demiryolunun yaygarası içinde, sadece komşumuzun bize ne söylediğini değil, kendi sesimizi bile duyamayabiliriz. Geceleri en parlak olan yıldızlar gündüzleri görünmezdir; ve o zaman ayı görmemize rağmen, geceye göre çok daha soluktur. Ağırlıklarla uğraşmak zorunda kalan herkes bilir ki, elimizdeki bir kiloya ikinci bir kilo eklenirse, aradaki fark hemen hissedilir; oysa yüz kiloya eklenirse, aradaki farkın hiç farkında olmayız.

"Saatin sesi, yıldızların ışığı, kilonun basıncı, bunların hepsi duyularımıza yönelik uyaranlardır ve dışa dönük miktarları aynı kalan uyaranlardır. O halde bu deneyimler ne öğretir? Açıkça şundan başka bir şey değil: Bir ve aynı uyarıcı, içinde bulunduğu koşullara göre, ya daha fazla ya da daha az yoğun hissedilecek ya da hiç hissedilmeyecektir. Şimdi, duygulardaki bu değişikliğin bağlı olabileceği koşullardaki değişiklik ne tür bir değişikliktir? Konuyu yakından incelediğimizde, bunun her yerde aynı türden olduğunu görürüz. Saatin tik takları işitme sinirimiz için zayıf bir uyarıcıdır, tek başına olduğunda açıkça duyarız, ancak araba tekerleklerinin ve günün diğer gürültülerinin güçlü uyarıcısına eklendiğinde duyamayız. Yıldızların ışığı göz için bir uyarıcıdır. Ancak bu ışığın uyguladığı uyarım, gün ışığının güçlü uyarımına eklendiğinde hiçbir şey hissetmeyiz, ancak alacakaranlığın daha zayıf uyarımıyla birleştiğinde bunu belirgin bir şekilde hissederiz. Kilo ağırlığı, derimiz için bir uyarıcıdır; eşit güçte bir önceki uyarıcıyla birleştiğinde bunu hissederiz, ancak miktar olarak bin kat daha büyük bir uyarıcıyla birleştiğinde kaybolur.

"Bu nedenle, bir uyaranın hissedilmesi için, organın önceden var olan uyarımı ne kadar küçükse o kadar küçük olabileceğini, ancak önceden var olan uyarım ne kadar büyükse o kadar büyük olması gerektiğini genel bir kural olarak ortaya koyabiliriz. Buradan genel bir şekilde, uyaran ile onun uyandırdığı duygu arasındaki bağlantıyı algılayabiliriz. En azından şu kadarını söyleyebiliriz ki, bağımlılık yasası

önceden beklendiği kadar basit bir yasa değildir. En basit ilişki, açık bir şekilde, duyumun uyaranla aynı oranda artmasıdır; böylece, eğer bir şiddetindeki bir uyaran bir duyuma neden oluyorsa, iki şiddetindeki bir uyaran iki duyuma, üç uyaran, üç duyuma vb. neden olmalıdır. Ancak tüm ilişkilerin bu en basiti geçerli olsaydı, önceden var olan güçlü bir uyarıcıya eklenen bir uyarıcının, önceden var olan zayıf bir uyarıcıya eklenmiş gibi büyük bir his artışına neden olması gerekirdi; örneğin yıldızların ışığı, gün ışığına, gece gökyüzünün karanlığına yaptığı kadar büyük bir katkı yapmalıdır. Bunun böyle olmadığını biliyoruz: yıldızlar gündüzleri görünmezdir, o zaman duyumumuza yaptıkları ekleme fark edilemez, oysa aynı ekleme alacakaranlık duygumuza gerçekten çok büyüktür. Dolayısıyla, duyumların gücünün uyaranların miktarıyla orantılı olarak artmadığı, ancak daha yavaş arttığı açıktır. Şimdi de uyarıcı arttıkça duyum artışının hangi oranda azaldığı sorusu geliyor. Bu soruyu yanıtlamak için günlük deneyimler yeterli değildir. Hem çeşitli uyarıcıların miktarlarının hem de duyumların kendilerinin yoğunluğunun kesin ölçümlerine ihtiyacımız vardır.

"Ancak bu ölçümlerin nasıl yapılacağı günlük deneyimin ortaya koyduğu bir şeydir. Gördüğümüz gibi, duyumların gücünü ölçmek imkânsızdır; yalnızca duyumların farkını ölçebiliriz. Deneyimler bize, eşit dış uyaran farklılıklarından ne kadar eşitsiz duyum farklılıklarının ortaya çıkabileceğini gösterdi. Ancak tüm bu deneyimler kendilerini tek bir olguda ifade ediyordu: aynı uyaran farkı bir durumda hissedilirken, başka bir durumda hiç hissedilmeyebilir -bir kilo başka bir kiloya eklendiğinde hissedilirken, yüz kiloya eklendiğinde hissedilmez. Gözlemlerimizde bir sonuca en hızlı şekilde, rastgele bir uyaran gücüyle başlarsak, bunun bize ne hissettirdiğine dikkat edersek ve sonra bu hissi değiştirmeden uyaranı ne kadar artırabileceğimize bakarsak ulaşabiliriz.

Eğer bu tür gözlemleri mutlak miktarları değişen uyarıcılarla yaparsak, uyarıcıya yapılan ve bize zar zor algılanabilir bir artış hissi verebilecek ekleme miktarlarını da eşit derecede değişken bir şekilde seçmek zorunda kalırız. Bir ışığın alacakaranlıkta tam olarak algılanabilmesi için yıldız ışığı kadar parlak olması gerekmez; gündüz tam olarak algılanabilmesi için çok daha parlak olması gerekir. Şimdi çeşitli uyarıcıların olası tüm güçleri için bu tür gözlemler yaparsak ve her

bir güç için, duyumda zar zor algılanabilir bir değişiklik yaratmak için gereken ekleme miktarını not edersek, uyarıcı artırıldığında duyumun değiştiği yasasının hemen ortaya konduğu bir dizi şekil elde ederiz."

Bu yönteme göre gözlem yapmak özellikle ışık, ses ve basınç hissi alanlarında kolaydır. İkinci durumla başlayalım; "Şaşırtıcı derecede basit bir sonuç buluyoruz. Deneyin yapıldığı ağırlıkların mutlak değeri ne olursa olsun, orijinal ağırlığa yapılan çok az hissedilebilir ekleme, onunla tam olarak aynı orantıda durmalı, onun aynı kesri olmalıdır. Bir dizi deneyin ortalaması olarak, bu kesrin yaklaşık 1/3 olduğu bulunmuştur; yani, deri üzerinde halihazırda ne tür bir basınç olursa olsun, eklenen veya çıkarılan ağırlık başlangıçtaki ağırlığın üçte birine ulaşır ulaşmaz, basınçta bir artış veya azalma hissedilecektir."

Wundt daha sonra kas hislerinde, ısı hislerinde, ışık hislerinde ve ses hislerinde nasıl farklılıklar gözlemlenebileceğini açıklar; ve yedinci dersini (bizim alıntılarımızın yapıldığı) şu şekilde bitirir:

"Böylece, uyarıcılarını doğru bir şekilde ölçebildiğimiz tüm duyuların tek tip bir yasaya uyduğunu gördük. Ayırt etme yetenekleri ne kadar çeşitli olursa olsun, hepsi için geçerli olan şey, duyumun artması için gerekli olan uyarıcı artışının toplam uyarıcıya sabit bir oran taşımasıdır. Bu oranı çeşitli duyularda ifade eden rakamlar tablo şeklinde gösterilebilir:

Sensation of light,	$\frac{1}{100}$
Muscular sensation, .	$\frac{1}{17}$
Feeling of pressure,	
" " warmth,	$\frac{1}{3}$
" sound,	

"Bu rakamlar arzu edilebilecek kadar doğru bir ölçü vermekten uzaktır. Ancak en azından farklı duyuların göreceli ayırt edici duyarlılıkları hakkında genel bir fikir vermeye uygundurlar. Duyumun onu ortaya çıkaran uyaranla ilişkisini bu kadar basit bir biçimde veren önemli yasa ilk olarak fizyolog Ernst Heinrich Weber tarafından özel durumlarda elde edilmek üzere keşfedilmiştir. Gustav Theodor Fechner ilk olarak bunun tüm duyum bölümleri için bir yasa olduğunu kanıtlamıştır. Psikoloji, duyumların fiziksel bir bakış açısıyla

ilk kapsamlı araştırmasını, tam bir Duyarlılık Teorisinin ilk temelini ona borçludur."

Fechner'in Weber yasası dediği şeyin genel bir açıklaması için bu kadarı yeterli. Yol açtığı duyarlılık teorisinin 'kesinliği', duyumları sayılarla temsil etmenin araçlarını verdiği varsayılan olgudan ibarettir. Her türlü duyumun birimi, uyarıcı artırıldığında, eklendiğini zar zor algılayabildiğimiz artış olacaktır. Herhangi bir duyumun içerdiği toplam birim sayısı, o türden bir duyum yokken mevcut miktardaki bir duyuma geçerken algılanabilecek bu türden artışların toplam sayısından oluşacaktır. Bu sayıya doğrudan ulaşamayız, ancak Weber'in yasasını bildiğimize göre, bir fonksiyonu olduğu fiziksel uyarıcı aracılığıyla ulaşabiliriz. Çünkü eğer zar zor algılanabilir bir duyum vermek için ne kadar uyarıcı gerektiğini biliyorsak ve sonra uyarıcıya yüzde kaç ekleme yaparsak duyumda sürekli olarak zar zor algılanabilir bir artış olacağını biliyorsak, herhangi bir anda kullanabileceğimiz toplam uyarıcı miktarından, bu tür artışların sayısını ya da başka bir deyişle, doğurabileceği duyum birimlerini hesaplamak sadece bileşik faiz meselesidir. Bu sayı, toplam uyaranla, geçen zamanın sermaye artı tahakkuk eden bileşik faizle taşıdığı aynı ilişkiyi taşır.

Bir örnek vermek gerekirse: Eğer A uyaranı bir duyum üretmekte yetersiz kalıyorsa ve r zar zor algılanabilen bir duyum elde etmek için ona eklenmesi gereken kendi yüzdesi ise - bu duyuma 1 diyelim - o zaman çeşitli uyaranlarına karşılık gelen duyum sayıları serisini aşağıdaki gibi elde etmeliyiz:

Sensation 0 = stimulus A;

1= " $A(1+r)$;

2= " $A(1+r)2$;

3= " $A(1+r)3$;

" n = " $A\ (1 + r)n$.

Burada duyumlar aritmetik bir seri, uyaranlar ise geometrik bir seri oluşturur ve bu iki seri terim terim birbirine karşılık gelir. Şimdi, bu şekilde karşılık gelen iki seriden aritmetik olanın terimleri, geometrik seride kendilerine karşılık gelen terimlerin logaritmaları olarak adlandırılır. Sıradan logaritmik tablolarda sıfırla başlayan geleneksel

bir aritmetik seri oluşturulmuştur, böylece gerçekten şunu söyleyebiliriz (şimdiye kadarki gerçeklerimizin doğru olduğunu varsayarak) duyumlar, ilgili uyarıcılarının logaritmaları ile aynı oranda değişir. Bunun üzerine, herhangi bir duyumdaki birim sayısını (duyum biriminin sıfırın üzerindeki algılanabilir artışa eşit olduğunu ve uyaran biriminin de bunu sağlayan r uyaran artışına eşit olduğunu düşünerek), uyaranın logaritmasını söz konusu duyum türüne göre değişmesi gereken sabit bir faktörle çarparak hesaplamaya devam edebiliriz. Eğer uyarıcıya R ve sabit faktöre C dersek, aşağıdaki formülü elde ederiz.

$S = C \log R,$

Bu da Fechner'in psikofiziksel ana formel dediği şeydir. Anladığım kadarıyla Fechner'in mantığı kısaca bu.

Ana formel, çeşitli yönlerde matematiksel gelişime izin verir ve burada girmekten muaf tutulduğum için memnun olduğum zorlu tartışmalara yol açmıştır, çünkü bunların ilgisi matematiksel ve metafizikseldir ve esas olarak psikolojik değildir.[446] Metafiziksel olarak onlar hakkında birkaç sayfa sonra bir şeyler söylemeliyim. Bu arada, duyumların girdiği hiçbir araştırmada hiçbir insanın sayıları kullanmadığı anlaşılmalıdır. Bir teoriyi test etmek ya da yeni bir sonuca ulaşmak için bu ya da başka bir şekilde hesaplanır. Kısacası, duyumları sayısal olarak ölçme fikri, hiçbir zaman pratiğe uygulanmamış olan, olasılıklar hakkında sadece matematiksel bir spekülasyon olarak kalmıştır. Bununla birlikte, bu tartışmayla bağlantılı olarak, ayrımcılık konusunda bu bölümde yer almayı hak eden pek çok özel olgu keşfedilmiştir.

İlk olarak, iki duyum arasındaki fark ayırt edilebilirlik sınırına yaklaştığında, bir anda bunu fark ettiğimiz ve bir sonraki anda fark etmediğimiz görülür. İç duyarlılığımızda, çok sayıda değerlendirmenin ortalamasını almadan duyumun en az ayırt edilebilir artışının ne olduğunu söylemeyi imkânsız kılan tesadüfi dalgalanmalar vardır. Bu tesadüfi hataların duyarlılığımızı azaltması kadar artırması da muhtemeldir ve böyle bir ortalamada ortadan kaldırılır, çünkü çizginin üstünde ve altında olanlar toplamda birbirlerini nötralize eder ve eğer varsa normal duyarlılık (yani bu tesadüfi olanlardan farklı olarak sabit

446 Fechner'in formülünün en önemli iyileştirmeleri Delbœuf'un Recherches sur la Mesure des Sensations (1873), s. 35 ve Elsas'ın Über die Psychophysik (1886), s. 16 adlı broşüründe yaptığı iyileştirmelerdir.

nedenlere bağlı duyarlılık) ortaya çıkar. Ortalama duyarlılığa ulaşmanın en iyi yolu üzerinde çok ayrıntılı bir şekilde çalışılmıştır. Fechner aşağıdaki üç yöntemi tartışmıştır:

(1) Sadece ayırt edilebilen Farklar Yöntemi. Standart bir S hissi alın ve d eklemesini belirgin bir şekilde hissedene kadar ona ekleyin; sonra çıkarmanın etkisini belirgin bir şekilde hissedene kadar S + d'den çıkarın;[447] buradaki farka d' deyin. Aranan en az fark edilebilir fark d + d' / 2'dir; ve bu miktarın orijinal S'ye (ya da daha doğrusu S + d - d') oranı Fechner'in fark-eşiği dediği şeydir. Weber'in yasası evrensel olarak geçerliyse, bu fark eşiği sabit bir kesir olmalıdır (S'nin boyutu ne olursa olsun). Bu yöntemin uygulanmasındaki zorluk, sıklıkla S'ye bir şey eklenip eklenmediğinden şüphe etmemizdir. Dahası, hakkında asla şüphe duymadığımız ya da yanılmadığımız en küçük d'yi alırsak, kesinlikle en az fark edilebilir farkımızı teorik olarak olması gerekenden daha büyük elde ederiz[448].

Elbette, en az ayırt edilebilir olan büyük olduğunda duyarlılık küçüktür ve bunun tersi de geçerlidir; başka bir deyişle, duyarlılık ve fark eşiği birbiriyle ters orantılıdır.

(2) Doğru ve Yanlış Durumlar Yöntemi. Bir diğerinden çok az büyük olan bir duyum, uzun bir deneyler dizisindeki tesadüfi hatalar nedeniyle, bazen eşit, bazen de daha küçük olarak değerlendirilecektir; yani, karşılaştırdığımız iki duyum arasındaki fark hakkında belirli sayıda yanlış ve belirli sayıda s. 541 doğru yargıda bulunacağız.

"Ancak bu fark ne kadar büyük olursa, doğru yargıların sayısı yanlış olanların aleyhine o kadar artacaktır; ya da başka bir şekilde ifade edilirse, paydası tüm yargı sayısını temsil eden ve payı doğru olanları temsil eden kesir birliğe o kadar yakın olacaktır. Eğer m, A ve B gibi iki uyarıcının karşılaştırılmasıyla elde edilen bu nitelikte bir oran ise, karşılaştırıldığında doğru ve yanlış vakaların aynı oranını verecek olan a ve b gibi başka bir çift uyarıcı arayabiliriz."[449]

447 Sırayı tersine çevirmek, 'kontrast' nedeniyle oluşan zıt kazara hataların birbirini nötralize etmesine izin vermek içindir.

448 Teorik olarak, artış olduğuna karar verdiğimiz tüm eklemelerin toplamının, verilen toplam karar sayısına bölünmesine eşit olması gerektiği görülmektedir.

449 J. Delbœuf Eléments de Psychophysique (1883), p. 9.

Eğer bu yapılırsa ve a'nın b'ye oranının A'nın B'ye oranına eşit olduğu kanıtlanırsa, bu, küçük uyaran çiftlerinin ve büyük uyaran çiftlerinin, her bir çift içindeki bileşenlerin birbirlerine oranı aynı olduğu sürece, ayırt edici duyarlılığımızı benzer şekilde etkileyebileceğini kanıtlayacaktır. Başka bir deyişle, Weberci yasayı kanıtlayacaktır. Fechner bu yöntemi ağırlık farklılıklarını ayırt etme gücünü tespit etmek için kullanmış, en az 24.576 ayrı yargı kaydetmiş ve sonuç olarak aynı göreceli ağırlık artışı için ayırt etme gücünün 500 gram civarında 300 gramdan daha az iyi olduğunu, ancak 500 gramdan sonra deney yaptığı en yüksek ağırlık olan 3000'e kadar iyileştiğini hesaplamıştır.

(3) Ortalama Hatalar Yöntemi, standart bir uyarıcı alıp, aynı türden başka bir uyarıcıyı tam olarak ona eşit hale getirmeye çalışmaktan oluşur. Genel olarak, oyuna çağrılan ayırt edici duyarlılık küçük olduğunda miktarı büyük olan bir hata olacaktır ve bunun tersi de geçerlidir. Hataların toplamı, ister pozitif ister negatif olsun, sayılarına bölündüğünde ortalama hatayı verir. Bu, belirli düzeltmeler yapıldığında Fechner tarafından söz konusu ayırt edici duyarlılığın 'karşılığı' olduğu varsayılmaktadır. Weber'in yasası doğruysa, uyarıcının mutlak büyüklüğü ne olursa olsun, uyarıcı ile sabit bir orantı taşımalıdır.

Bu yöntemler sadece algılanabilir farklılıklarla ilgilenir. Delboeuf ve Wundt, Wundt'un küçük farklılıklar metodu (Methode der mittleren Abstufungen) olarak adlandırdığı ve bizim de aşağıdaki gibi adlandırabileceğimiz yöntemler ise şöyledir;

(4) Eşit Görünen Aralıklar Yöntemi. Bu yöntem, üç uyarıcıyı bir dizi halinde öyle düzenler ki, birinci ve ikinci arasındaki aralıklar, ikinci ve üçüncü arasındaki aralıklara eşit görünür. İlk bakışta bu yöntem ile öncekiler arasında doğrudan bir mantıksal bağlantı yok gibi görünmektedir. Bu yöntemlerle, ikincisinin ölçeğinin farklı bölgelerindeki eşit derecede algılanabilir uyaran artışlarını karşılaştırırız; Ancak dördüncü yöntemle, bize eşit derecede büyük gelen artışları karşılaştırırız. Ancak bir artış olarak sadece fark edebildiğimiz şey, fark edildikten sonra her zaman aynı büyüklükte görünmek zorunda değildir. Aksine, zaten büyük olan uyarıcılarla uğraştığımızda çok daha büyük görünecektir.

(5) Uyarıcıyı iki katına çıkarma yöntemi, Wundt'un işbirlikçisi Merkel tarafından kullanılmış ve bir uyarıcıyı diğerinin iki katı gibi göstermeye çalışmış ve daha sonra ikisinin nesnel ilişkisini ölçmüştür. Az önce yapılan açıklamalar bu durum için de geçerlidir.

Yöntemlerin hepsi bu kadar. Sonuçlar farklı gözlemcilerin elinde farklılık gösterir. Bunlardan birkaçını ekleyeceğim ve ilk olarak ışığa karşı ayırt edici duyarlılığı ele alacağım.

İlk yöntemle Volkmann, Aubert, Masson, Helmholtz ve Kräpelin orijinal uyaranın 1/3 veya 1/4'ünden 1/195'ine kadar değişen rakamlar bulmuşlardır. Daha küçük kesirli artışlar, ışık zaten oldukça güçlü olduğunda, daha büyük olanlar ise zayıf veya yoğun olduğunda ayırt edilir. Yani, zayıf veya aşırı güçlü ışıklar karşılaştırıldığında ayırt edici duyarlılık düşüktür ve belirli bir orta aydınlatma ile en iyisidir. Bu nedenle ışığın yoğunluğunun bir fonksiyonudur; ancak belirli bir aralık boyunca sabit kalır ve Weber'in yasası ışık için doğrulanır. Kesin rakamlar verilemez, ancak Merkel, 1. yöntemle, Weber'in yasasının 96 ile 4096 arasındaki uyaranlar (kendi keyfi birimiyle ölçülen) için geçerli olduğunu bulmuştur, bu yoğunluğun ötesinde hiçbir deney yapılmamıştır[450]. König ve Brodhun yöntem 1 ile en geniş seriyi kapsayan ve dahası altı farklı ışık rengine uygulanan ölçümler vermişlerdir. Bu deneyler (görünüşe göre Helmholtz'un laboratuvarında gerçekleştirilmiştir) 1 olarak adlandırılan bir yoğunluktan 100.000 kat daha büyük bir yoğunluğa kadar devam etmiştir. Yoğunluk 2000'den 20.000'e kadar Weber yasası geçerliydi; bu aralığın altında ve üstünde ayırt edici duyarlılık azaldı. Burada ayırt edilen artış tüm ışık renkleri için aynıydı ve (tablolara göre) uyaranın yüzde 1 ila 2'si arasındaydı.[451] Delbœuf, Weber'in yasasını belirli bir ışık şiddeti aralığı için 4. yöntemle doğrulamıştı; yani, diğer iki ışığın ortasında görünen bir ışığın nesnel şiddetinin gerçekten de ikincisinin şiddetlerinin geometrik ortalaması olduğunu bulmuştu. Ancak A. Lehmann ve daha sonra Neiglick, Wundt'un laboratuvarında, bu şekilde yapılan deneylerde kontrast etkilerinin o kadar büyük bir rol oynadığını buldular ki, Delbœuf'un sonuçları kesin olarak kabul edilemezdi. Daha sonra deneyleri tekrarlayan Merkel,

450 Philos. Studien, IV. 588.

451 Berlin Acad. Sitzungsberichte, 1888, s. 917. Diğer gözlemciler (Dobro. wolsky, Lamansky) farklı renklerde büyük farklılıklar bulmuşlardır.

iki ışık arasında ortada durduğuna karar verdiğimiz ışığın nesnel yoğunluğunun ne ortada durduğunu ne de geometrik bir ortalama olduğunu bulmuştur. Her iki rakam arasındaki fark çok büyüktür, ancak iki aşırı yoğunluğun ortasındaki rakamdan ya da aritmetik ortalamadan daha az büyüktür[452].Son olarak, yıldızlar çok eski zamanlardan beri eşit görünen aralıklarla farklılık gösterdiği varsayılan 'büyüklükler' halinde düzenlenmiştir. Son zamanlarda bunların yoğunlukları fotometrik olarak ölçülmüş ve öznel seri ile nesnel serinin karşılaştırılması yapılmıştır. Profesör J. Jastrow bu alanda en son çalışan kişidir. Pickering'in Harvard fotometrik tablolarını temel alarak, her bir 'büyüklüğün' ortalama yoğunluğunun altındakine oranının, daha düşük büyüklüklerden daha yüksek büyüklüklere geçtikçe azaldığını ve eşit görünen aralıklar yönteminin Weber'in yasasıyla doğrudan bir ilgisi olduğu kabul edilirse, Weber'in yasasından düzgün bir sapma gösterdiğini bulmuştur[453].

Sesler, yoğunluk bakımından ışıklardan daha az hassas bir şekilde ayırt edilir. Uyarıcının nesnel yoğunluğunun ölçülmesine ilişkin tartışmalardan kaynaklanan belirli bir zorluk ortaya çıkmıştır. Daha önceki araştırmalar, uyarıcının algılanabilir artışını ikincisinin yaklaşık 1/3'ü olarak belirlemiştir. Merkel'in sadece algılanabilir farklar yönteminin son sonuçları, Weber'in yasasının geçerli olduğu yoğunluk ölçeğinin M.'nin keyfi biriminin 20 ila 5000'i arasındaki kısmı için bunu yaklaşık 3/10 yapar.[454] Bunun altında kesirli artış daha büyük olmalıdır. Bunun üzerinde hiçbir ölçüm yapılmamıştır.

Basınç ve kas duyusu için oldukça farklı sonuçlara sahibiz. Weber, sadece algılanabilir farklılıklar yöntemiyle, iki ağırlık aynı el tarafından art arda kaldırıldığında insanların 1/40'lık bir ağırlık artışını ayırt edebildiğini bulmuştur. Ağırlıklar masanın üzerinde duran bir elin üzerine konulduğunda ise çok daha büyük bir kesir fark edilebilmiştir. Sonuçlarını yalnızca iki farklı ağırlık çifti için doğrulamış gibi görünüyor[455] ve 'yasasını' bunun üzerine kurdu. Hering'in laboratuvarında

452 Bkz. Merkel'in tabloları, loc. cit. s. 568.

453 American Journal of Psychology, I. 125. Azalma oranı küçük ama sabittir ve Profesör J.'nin rakamlarının Weber'in yasasını doğruladığını söylerken ne demek istediğini pek anlayamıyorum.

454 Philosophische Studien, V. 514-5.

455 Cf. G. E. Müller: Zur Grandlegung der Psychophysik, §§ 68-70.

250 ila 2750 gram arasında değişen 11 ağırlığın kaldırılması üzerinde yapılan deneyler, en az algılanabilir artışın 250 gram için 1/21'den 2500 için 1/114'e kadar değiştiğini göstermiştir. 2750 için bu oran tekrar 1/98'e yükselmiştir. Merkel'in 25 ila 8020 gram ağırlığındaki bir terazinin kirişine parmağın bastırıldığı son ve çok dikkatli deneyleri, 200 ila 2000 gram arasında, parmağın hareketi olmadığında yaklaşık 1/13'lük, hareket olduğunda ise yaklaşık 1/19'luk sabit bir kesirli artışın hissedildiğini göstermiştir. Bu sınırların üstünde ve altında ayırt edici güç azalmıştır. Basınç bir milimetrekarelik yüzey üzerindeyken yedi milimetrekarelik yüzeye göre daha fazlaydı[456].

Sıcaklık ve tat, Weber'in yasası gibi bir şeyin doğrulanmasıyla sonuçlanan benzer araştırmalara konu olmuştur. Ancak burada uyarıcı biriminin belirlenmesi o kadar zordur ki rakam vermeyeceğim. Sonuçlar Wundt'un Physiologische Psychologie, 3d Ed. I. 370-2 de bulunabilir.

Uzunlukların göz tarafından ayırt edilmesinin de bir dereceye kadar Weber'in yasasına uyduğu bulunmuştur. Şekillerin tümü G. E. Müller, op. cit., bölüm II, bölüm X'da bulunacak ve okuyucu buraya yönlendirilecektir. Profesör Jastrow, eşit görünen farklar yönteminin bir modifikasyonu olarak adlandırılabilecek bir yöntemle, çubukların uzunluğuna ilişkin tahminlerimiz üzerinde yapılan bazı deneyler yayınlamıştır; bu deneylere göre, tahmin edilen aralıklar ile gerçek aralıklar birbirleriyle logaritmik olarak değil, doğrudan orantılıdır. Bu, Merkel'in ağırlıklar, ışıklar ve sesler için bu yöntemle elde ettiği sonuçlara benzemekte ve Jastrow'un yıldız büyüklükleri hakkındaki kendi bulgusundan farklıdır[457].

Bu gerçekleri bir bütün olarak gözden geçirirsek, bir etkiye eklenen sabit bir miktarın etkideki artışı fark etmemizi sağlamadığını, bu miktarın etkinin halihazırda ne kadar büyük olduğuna bağlı olduğunu görürüz. Miktar, eklendiği tüm etki alanının belirli bir kesri olarak ifade edilebilir; ve bu kesrin, söz konusu etki alanının yoğunluk ölçeğinin tüm bir bölgesi boyunca neredeyse sabit bir rakam olduğu bulunmuştur. Bu bölgenin üstünde ve altında kesir değer olarak artar. Bu, Weber'in yasasıdır ve bu yasa, herhangi bir teori içermeden

456 Philosophische Studien, V. 287 ff.

457 American J. of Psychology, III. 44-7.

ya da duyumların kendilerinin mutlak bir ölçüsünü aramadan, pratik öneme sahip ampirik bir genellemeyi ifade eder. Fechner'in özgünlüğü sadece "Weber Yasasının Teorik Yorumu "nda, yani varsayımlarında yatmaktadır: 1) sadece algılanabilir artışın duyum-birimi olduğu ve ölçeğin her yerinde aynı olduğu (matematiksel olarak ifade edilirse, Ds = const.); 2) tüm duyumlarımızın bu birimlerin toplamından oluştuğu; ve son olarak, 3) bu birimi uyandırmak için uyaranın sabit bir kesirli artışının gerekmesinin nedeninin, duygularımızın niceliklerinin nesnelerinin nicelikleriyle logaritmik olarak ilişkili olduğu, zihnin maddeyle bağlantısının nihai bir yasasında yattığı. Fechner, bu türden nihai bir 'psikofizik' yasanın varlığında anlaşılmaz derecede yüce bir şey buluyor gibi görünmektedir.

Bu varsayımların hepsi kendine özgü bir şekilde kırılgandır. Öncelikle, deneylerde uyarıcının artışına karşılık gelen zihinsel olgu, genişlemiş bir duyum değil, duyumun genişlediğine dair bir yargıdır. Fechner'in 'duyum' dediği şey, zihne ışık, sıcaklık, ağırlık gibi nesnel fenomenler olarak görünen şeydir, ses, vücudun etkilenen kısmı, vs. Fechner, açıkça olmasa da örtülü bir şekilde, böyle bir artış yargısının, zihinde artan sayıda duyum-biriminin mevcut olduğu basit gerçeğinden oluştuğunu ve bu nedenle yargının kendisinin, büyük farklılıkları veya büyük terimler arasındaki farklılıkları değerlendirdiğinde, küçük olanları değerlendirdiğinden niceliksel olarak daha büyük bir zihinsel şey olduğunu varsayar. Ancak bu fikirler gerçekten saçmadır. En zor yargı türü, dikkati en çok zorlayan yargı (eğer bu yargının 'büyüklüğünün' herhangi bir ölçütü ise), en küçük şeyler ve farklılıklar hakkındaki yargıdır. Ama gerçekten de bir yargının diğerinden daha büyük olduğundan bahsetmenin hiçbir anlamı yoktur. Ve yargıları bir kenara bırakıp sadece duyumlardan bahsetsek bile, kendimizi zaten (Bölüm VI'da) bunların birleşik birimlerden oluşan kütleler olduğu kavramına açık bir anlam veremez halde bulduk. İçebakışa göre, pembeyi hissetmemiz kesinlikle kırmızıyı hissetmemizin bir parçası değildir; ya da bir elektrik arkının ışığı kendi içinde bir fitilli mumun ışığını içeriyor gibi görünmez. Bileşik şeyler parçalar içerir; ve böyle bir şeyin bir diğerinden iki ya da üç kat daha fazla parçası olabilir. Ancak ışık ya da ses gibi basit bir duyulur niteliği ele aldığımızda ve şu anda bir an öncesine göre iki ya da üç kat daha fazla mevcut olduğunu

söylediğimizde, bileşik nesnelerden bahsediyormuşuz gibi aynı şeyi kastediyor gibi görünsek de, aslında farklı bir şeyi kastediyoruz demektir. Demek istediğimiz, niteliğin çeşitli olası derecelerini bir seri artış ölçeğinde düzenlersek, mesafe, aralık, ya da önümüzde duran daha güçlü ve daha zayıf örnek arasındaki fark, daha zayıf olan ile ölçeğin başlangıcı arasındaki fark kadar büyük görünecektir. Fechner'in düşündüğü gibi, ölçtüğümüz niteliklerin bileşimi değil, bu İLİŞKİLER, bu MESAFELERDİR. Bölünebilir nesnelere dönecek olursak, büyük bir nesne elbette küçük bir düşünceyle bilinebilir. Dahası iç gözlem, çoğu duyumda, artan bir izlenim hakkındaki yargımıza her zaman yeni bir tür duygunun eşlik ettiğini gösterir; ve bu, Fechner'in formülünün göz ardı ettiği bir gerçektir.[458]

Ancak bu apriori (önsel) zorluklardan ayrı olarak ve duyumların eklenmiş birimlerden oluştuğunu varsaysak bile, Fechner'in eşit derecede algılanabilir tüm eklemelerin eşit derecede büyük eklemeler olduğu varsayımı tamamen keyfidir. Bu durumda Weber'in yasası eklemelerin kendileri için değil, sadece algılanabilirlikleri için geçerli olacaktır. İki duyumdaki birimlerin farkını fark etmemiz, ikincisinin sabit bir oranda olmasına bağlı olacaktır. Ancak fark doğrudan kendi uyarıcıları arasındaki ilişkiye bağlı olacaktır. Uyarıcıya şu kadar birim eklenirse, duyuma da o kadar birim eklenir ve eğer uyarıcı belirli bir oranda büyürse, algılanabilirliği logaritmik yasaya göre artsa da, duyum da tam olarak aynı oranda büyürdü.[459]

Eğer D algıladığımız en küçük farkı temsil ediyorsa, o zaman Fechner'in formülü olan Ds = const. yerine, Weber yasasının tüm

458 Cf. Stumpf, Tonpsychologie, s. 397-9. "Bir duyum diğerinin katı olamaz. Eğer olabilseydi, birini diğerinden çıkarabilmemiz ve kalanı kendi başına hissedebilmemiz gerekirdi. Her duyum kendisini bölünmez bir birim olarak sunar." Profesör von Kries, Vierteljahrschrift für wiss. Philosophie, VI. 257 ff., daha güçlü duyumlarımızın daha zayıf olanları parçalar halinde içerdiğini varsaymanın saçmalığını çok açık bir şekilde göstermektedir. Niteliksel birimler olarak farklılık gösterirler. Ayrıca Delbœuf'un Eléments de Psychophysique'inde (1883) J. Tannery, s. 134 vd.; Mind'da J. Ward, I. 464: Lotze, Metaphysik, § 258.

459 F. Brentano, Psychologie, I. 9, 88 vd. -- Merkel, eşit görünen aralıklar yöntemiyle elde ettiği sonuçların, kayda değer aralıkları, zar zor algılanabilen aralıkları fark ettiğimizden farklı bir yasayla birbirleriyle karşılaştırdığımızı gösterdiğini düşünmektedir. Uyaranlar ilk durumda aritmetik bir dizi (onun rakamlarına göre oldukça vahşi bir dizi), ikincisinde ise geometrik bir dizi oluşturmaktadır - en azından ben bu cesur deneyciyi böyle anlıyorum, ancak keskin bir yazar olsa da biraz belirsiz.

gerçeklerini Fechner'in benimsediğinden tamamen farklı bir teorik yolla yorumlayan bir formül olan Ds / s = const. formülüne sahip olmamız gerekir[460].

Fechner'in olgulara dayandırdığı tüm üstyapı böylece sadece keyfi ve öznel değil, aynı zamanda en yüksek derecede olasılıksız olarak görülmektedir. Weber'in yasasının geçerli olmadığı bölgelerdeki sapmaları, onun etkilerini maskeleyen diğer bilinmeyen yasaların onunla birleşmesiyle açıklar. Sanki herhangi bir olgu kümesinde herhangi bir yasa bulunamazmış gibi, yeter ki bu yasayla örtüşecek ve onu etkisiz hale getirecek yeterince başka yasa icat etme zekâsına sahip olunsun!

Fechner'in teorileri söz konusu olduğunda, tartışmanın tüm çıktısı gerçekten de sıfırdır. Weber'in yasası tek başına, adil ölçüde ampirik bir genelleme olarak doğruluğunu korumaktadır: Büyük bir uyarıcıya eklediğimiz şeyi, küçük bir uyarıcıya eklediğimiz şeyden daha az fark ederiz, tabii uyarıcıya göre nispeten daha büyük değilse.

Bu durumu başka bir şekilde ifade etmek için, uyaranın tamamının bize 'daha fazlası' algısını vermede etkili görünmediğini söyleyebiliriz ve böyle bir durumun en basit yorumu fiziksel olacaktır. Etki kaybı sinir sisteminde meydana gelecektir. Eğer duygularımız sinir moleküllerinin, uyarıcının artmasının gittikçe zorlaştığı bir durumdan kaynaklanıyorsa, duygularımız doğal olarak uyarıcının kendisinden daha yavaş bir hızda artacaktır. İkincisinin işinin giderek daha büyük bir kısmı dirençlerin üstesinden gelmeye ve giderek daha küçük bir kısmı da duygu-getiren durumun gerçekleşmesine gidecektir. Weber'in yasası böylece sinirsel makinede bir tür sürtünme yasası olacaktır[461].

Bu iç dirençlerin ve sürtünmelerin nasıl algılanacağı spekülatif bir sorudur. Delbœuf bunları yorgunluk olarak formüle etmiştir; Bernstein ve Ward ise ışınımlar olarak. En son ve muhtemelen en 'gerçek' hipotez Ebbinghaus'un hipotezidir; Ebbinghaus, duyum yoğunluğunun zaman birimi içinde parçalanan sinir moleküllerinin sayısına bağlı olduğunu varsaymaktadır. Herhangi bir zamanda parçalanabilen sadece belirli

460 Bu, Merkel'in 4. yöntemle yaptığı deneylerle doğruladığını düşündüğü formüldür (eğer onu doğru anladıysam).

461 Elsas: Ueber die Psychophysik (1886), s. 41. Bir terazinin kefeleri zaten yüklü ancak dengede olduğunda, kirişi eğmek için birine eklenen orantılı olarak daha büyük bir ağırlık gerekir.

sayıda molekül vardır; ve bunların çoğu ortalama bir kararsızlık durumundadır, bazıları neredeyse kararlıdır ve bazıları da zaten ayrışmaya yakındır. En küçük uyaranlar yalnızca bu sonuncu molekülleri etkiler; ve az sayıda oldukları için, belirli bir miktarda ilk başta uyaran nispeten küçüktür. Orta şiddetteki uyaranlar moleküllerin çoğunu etkiler, ancak sayıları azaldıkça orantılı olarak daha azını etkilerler.

Uyaranlara yapılan son eklemeler, ortamdaki tüm molekülleri çoktan parçalanmış olarak bulur ve yalnızca nispeten parçalanamayan küçük kalıntıları etkiler, böylece buna uygun olarak küçük olan duygu artışlarına yol açar. (Pflüger's Archiv. 45, 113.)

Weber'in yasası, eğer yorumlanacaksa, kesinlikle böyle bir şekilde yorumlanmalıdır. Fechnerci Maasformel ve bunun nihai bir 'psikofizik yasa' olarak kavranması, eğer bir tane varsa, bir 'mağara putu' olarak kalacaktır. Fechner'in kendisi gerçekten de ideal tipte bir Alman bilgin'di, aynı anda hem sade hem zeki, hem mistik hem deneyci, hem sade hem cüretkâr ve teorilerine olduğu kadar gerçeklere de sadıktı. Ancak, böylesine değerli bir ihtiyarın bile bilimimizi sabırlı kaprisleriyle sonsuza dek meşgul etmesi ve daha besleyici ilgi nesneleriyle dolu bir dünyada, gelecekteki tüm öğrencileri yalnızca kendi çalışmalarının değil, ona reddiye olarak yazılan daha kuru çalışmaların da zorluklarını aşmak zorunda bırakması korkunç olurdu.

Bu korkunç literatürü arzu edenler onu bulabilirler; onun bir 'öğretici değeri' vardır; ama ben onu bir dipnotta bile sıralamayacağım. İşin tek eğlenceli yanı, Fechner'i eleştirenlerin, onun teorilerini yerden yere vurduktan ve bir tanesini bile ayakta bırakmadıktan sonra, yine de ona ait olduğunu söyleyerek bitirmek zorunda hissetmeleridir.

Onları ilk formüle eden ve böylece psikolojiyi kesin bir bilim (!) haline getiren kişinin ölümsüz zaferi.

"Ve herkes bu büyük savaşı kazanan dükü övdü.

"Ama sonunda ne işe yaradı?

Dedi küçük Peterkin.

Neden, bunu söyleyemem, dedi,

'Ama bu ünlü bir zaferdi!'"

BÖLÜM 14

ÇAĞRIŞIM

"Ayırt etme"den sonra, şimdi sırada Çağrışım var! Daha geçen bölümde, belirli ayırt etme işlemlerinin, pratikle geliştirilmesini açıklamak için, ayırt edilecek nesnelerin daha büyük ölçüde farklı olan diğer nesnelerle 'ilişkilendirilmesine' başvurmak zorunda kalmıştım. Bilgimizin ilerlemesinin her iki işlemden de oluşması gerektiği açıktır; çünkü ilk başta bütün olarak görünen nesneler parçalara ayrılır ve ayrı ayrı görünen nesneler bir araya getirilir ve zihne yeni bileşik bütünler olarak görünür. Analiz ve sentez bu nedenle sürekli olarak birbirini izleyen zihinsel faaliyetlerdir; birinin darbesi diğerinin darbesine zemin hazırlar, tıpkı yürürken bir adamın iki bacağının dönüşümlü olarak kullanılması gibi, her ikisi de düzenli bir ilerleme için vazgeçilmezdir.

Düşüncelerimiz boyunca, imge ve düşünce trenlerinin birbirini takip etme biçimi, bir fikrin diğerinden önce huzursuzca uçuşu, zihnimizin kutuplar kadar geniş şeyler arasında yaptığı geçişler, ilk bakışta anilikleriyle bizi ürküten, ancak yakından incelendiğinde genellikle mükemmel doğallık ve uygunluğun ara bağlantılarını ortaya çıkaran geçişler -tüm bu büyülü, ölçülemez akış, çok eski zamanlardan beri, dikkatleri her yerde mevcut olanın gizemine yakalanan herkesin hayranlığını uyandırmıştır. Dahası, felsefecilerin, süreci daha basit terimlerle formüle ederek bu gizemden bir nebze de olsa kurtulma çabalarına meydan okumuştur. Filozofların kendilerine koydukları görev, bu şekilde birinden diğerine filizleniyormuş gibi görünen düşünceler arasındaki Çağrışım ilkelerini saptamak ve böylece onların tuhaf ardışıklığını ya da bir arada bulunuşunu açıklamaktır.

Ancak hemen bir belirsizlik ortaya çıkar: ne tür bir Çağrışım kastedilmektedir? Düşünülen Çağrışım mı, yoksa düşünceler arasındaki Çağrışım mı? Bunlar tamamen farklı iki şeydir ve yalnızca biri söz konusu olduğunda herhangi bir 'ilke' bulma umudu vardır. Düşünülen

Çağrışımlar ormanı asla basitçe formüle edilemez. Akla gelebilecek her türlü Çağrışım düşünülebilir -bir arada bulunma, ardışıklık, benzerlik, zıtlık, çelişki, neden ve sonuç, araç ve son, cins ve tür, parça ve bütün, töz ve mülk, erken ve geç, büyük ve küçük, ev sahibi ve kiracı, efendi ve hizmetçi,- Tanrı bilir daha neler, çünkü liste kelimenin tam anlamıyla tükenmez. Muhtemelen amaçlanabilecek tek basitleştirme, Kant ve Renouvier gibi yazarların anlayışın 'kategorileri' olarak adlandırdıkları gibi, ilişkilerin daha az sayıda türe indirgenmesi olacaktır.[462] Bir kategoriyi ya da diğerini izlediğimize göre, düşüncemizle dünyayı şu ya da bu şekilde taramalıyız. Ve tüm kategoriler mantıksal olacaktır, makul ilişkiler olacaktır. Öğeleri bir süreklilik içinde birleştirirlerdi. Düşüncemizin bir anı ile diğeri arasında bu tür bir Çağrışım aranıyor olsaydı, bölümümüz burada sona erebilirdi. Çünkü bu sonsuz geçiş olasılığının tek özet açıklaması, bunların hepsinin akıl eylemleri olduğu ve zihnin bir nesneden diğerine bazı rasyonel Çağrışım yollarıyla ilerlediğidir. Bu formülün doğruluğu, psikolojik amaçlar için sadece kısırlığıyla eşittir. Pratikte bu, sorgulayıcıyı olgular ya da şeyler arasındaki ilişkilere yönlendirmek ve ona düşüncesinin bunları izlediğini söylemek anlamına gelir.

Ama aslında, düşünceleri sadece bazen onları takip eder ve bu sözde 'aklın geçişleri' hepsi aynı derecede makul olmaktan uzaktır. Eğer saf düşünce tüm trenlerimizi çalıştırıyorsa, neden bazılarını çok hızlı ve bazılarını çok yavaş, bazılarını sıkıcı düzlüklerden ve bazılarını muhteşem manzaralardan, bazılarını dağ zirvelerine ve mücevherli madenlere, diğerlerini kasvetli bataklıklara ve karanlığa götürsün? Ve bazılarını tamamen yoldan çıkarıp deliliğin çöllerine mi sürüklüyoruz? Neden belirli bir bilimsel ya da pratik sorunun peşinden yıllarca koşuyoruz, ama hepsi boşuna oluyor, düşünce arzu ettiğimiz çözümü uyandırmayı reddediyor? Ve neden bir gün sokakta yürürken, dikkatimiz bu arayıştan kilometrelerce uzaktayken, cevap sanki hiç sorulmamış gibi dikkatsizce zihnimize giriverir. Belki önümüzde duran hanımefendinin başlığındaki çiçekler tarafından, belki de bizim keşfedemeyeceğimiz bir şey tarafından akla getirilmiştir? Eğer akıl bizi rahatlatabiliyorsa, bunu neden daha önce yapmadı?

462 Renouvier'nin Essais de Critique générale, Logique, II. s. 493 foll. adlı eserindeki çağrışımcılık eleştirisini karşılaştırın.

Düşüncenin dışarıdan dayatılan koşullar altında var olduğu gerçeği kabul edilmelidir. Bir şeyi yirmi kez deneyimlemenin, onu bir kez deneyimlemeden daha iyi hatırlamamızı sağladığı, ya da hataya uzun süre devam etmenin doğru düşünmeyi neredeyse imkânsız hale getirdiği gibi alışkanlığın büyük yasalarının; mantığa dayanan temel bir dayanağı yok gibi görünüyor. Düşüncenin işi doğrulukla ilgilidir - deneyimlerin sayısı, onun bu doğruluğa sahip olmasıyla hiçbir ilgisi olmamalıdır; ve doğruluktan uzak uzun zaman bile geçse, doğruluğu daha da sıkı kucaklayabilmelidir aslında. Akıl, her birimizin düşüncesindeki binlerce olasılıktan yalnızca bir tanesidir. Bir gün içinde kurduğu aptalca hayalleri, tuhaf varsayımları, tamamen alakasız düşünceleri kim sayabilir? Kim önyargılarının ve mantıksız inançlarının, zihnindeki netleşmiş fikirlerinden daha az yer kapladığına yemin edebilir? Bir mahkeme başkanının, zihninizde yukarıda oturuyor gibi göründüğü ve daha iyi önerileri kalıcılığa dönüştürdüğü doğrudur. Ancak bu durum karışıklığın devamıyla sonuçlanır. Tüm fark budur. Değerli ve değersiz olanın oluşum tarzı aynı görünmektedir. Gerçek düşüncemizin, düşünce yapımızın (cogitatum) yasaları, hakimin üzerinde karar vermesi gereken kötü ve iyi konuları, bilgeliği ve ahmaklığı aynı şekilde açıklamak zorundadır. Hakimin, ne düşünmemiz gerektiğine dair yasaları, etik yasalarının tarih yasaları karşısında olduğu gibi, geçerlidir. Avrupa'daki siyasi değişimlerin nedeni olarak eylemdeki akılın yeterli bir açıklama olduğunu iddia eden kimse, Hegelci tarihçiden başkası değildir.

O halde, düşüncenin bağlı olduğu ve en hafif deyimiyle karşılaştırma, seçim ve kararları için içerik ya da malzemenin sunuluş sırasını belirleyen mekanik koşullar vardır. Locke'un ve daha birçok yeni Kıta Avrupası psikoloğunun, düşüncenin sapmalarını, engelleyici ön kabulleri, aklın hayal kırıklıklarını açıklamak için kendilerini mekanik bir sürece başvurmak zorunda bulmaları düşündürücü bir gerçektir. Bunu alışkanlık yasasında ya da bizim şimdi Bitişiklik Yoluyla Çağrışım dediğimiz şeyde buldular. Ancak bu yazarların aklına, zihinde bazı fikirleri ve sıralamaları gerçekten üretecek kadar ileri gidebilen bir sürecin, diğerlerini de üreteceğine güvenilebileceği ve düşünceyi ilerleten bu alışkanlık Çağrışımlarının, onu engelleyenlerle aynı mekanik kaynaktan da gelebileceği hiç gelmedi. Hartley buna uygun

olarak, düşüncelerimizin tüm Çağrışımlarının yeterli bir açıklaması olarak alışkanlığı önermiş ve böylece Çağrışım sorununun tam anlamıyla psikolojik yönüne odaklanarak hem rasyonel hem de irrasyonel Çağrışımları tek bir bakış açısından ele almaya çalışmıştır. Ne kadar zayıf bir şekilde de olsa yanıtlamaya çalıştığı sorun, nesnel Çağrışımlarından bağımsız olarak, salt bu şekilde ele alınan psişik durumlarımız arasındaki Çağrışımıyla ilgiliydi. Bir insan nasıl olur da A'yı düşündükten sonra ertesi an B'yi düşünmeye başlar ya da nasıl olur da A ve B'yi hep birlikte düşünür? Bunlar Hartley'in beyin fizyolojisi ile açıklamaya çalıştığı olgulardı. Hartley'in birçok temel açıdan doğru yolda olduğuna inanıyorum ve sadece onun varmış olduğu sonuçları, onun yapmadığı ayrımlar yardımıyla gözden geçirmeyi öneriyorum.

Ancak psikolojik Çağrışımın tüm tarihi doktrini büyük bir hatayla lekelenmiştir -düşüncelerimizin değişmez ve sürekli tekrar eden 'basit fikirlerin' bir araya gelmesinden oluştuğu hatası. 'Çağrışım ilkeleri'nin açıkladığı düşünülen şey, bunların bütünlüğüdür. Bölüm VI ve IX'da basit fikirler ya da psişik atomlar doktrinini mitolojik olarak ele almak için çok sayıda neden gördük; ve bundan sonraki tüm sorunumuz, çağrışımcı doktrinin yakaladığı gerçekleri, Çağrışımın 'fikirler' arasında olduğu şeklindeki savunulamaz yükü yüklenmeksizin korumak olacaktır.

Çağrışım, kelime anlamıyla, DÜŞÜNÜLEN ŞEYLER arasındadır -zihinde ilişkilendirilen fikirler değil ŞEYLERDİR. Nesnelerin Çağrışımından söz etmeliyiz, fikirlerin Çağrışımından değil. Ve Çağrışım bir nedeni temsil ettiği sürece, beyindeki süreçler arasındadır- bunlar belirli şekillerde ilişkilendirilerek, birbirini izleyen nesnelerin ne olacağını belirler. Önce birkaç tanıdık olguyu inceleyerek nihai genellememize doğru ilerleyelim.

Sinir sisteminin alt merkezlerindeki motor alışkanlık yasaları hiç kimse tarafından tartışılmamaktadır. Belirli bir sırayla tekrarlanan bir dizi hareket, daha sonra sonsuza kadar bu sırayla kendilerine özgü bir kolaylıkla açılma eğilimindedir. Bir numara iki numarayı uyandırır, o da üç numarayı uyandırır ve sonuncusu üretilinceye kadar böyle devam eder. Bu tür bir alışkanlık bir kez müzminleştiğinde otomatik olarak devam edebilir. Düşüncelerimizin ilgilendiği nesnelerde de

durum böyledir. Bazı kişilerde bir melodinin her bir notası sadece bir kez duyulduğunda, doğru sıralamada doğru bir şekilde canlanacaktır.

Okuldaki küçük çocuklar, sıralarında otururken kulaklarına çalınan üst sınıfların ezberlemek için tekrarladığı Yunanca isim, sıfat ya da fiillerin çekimlerini öğrenirler. Bütün bunlar gönüllü bir çaba sarf etmeden ve kelimelerin yazılışını düşünmeden gerçekleşmektedir. Çocukların oyunlarında kullandıkları tekerlemeler, örneğin şu formül;

"Ana mana mona mike

Barcelona bona strike,"

'saymak' için kullanılır, sırayla duyulan her şeyin, hafızamızda da aynı sırayla hatırlanmasının bir başka örneğini oluşturur.

Dokunma konusunda daha az sayıda örneğe sahibiz, ancak muhtemelen kendini hep aynı şekilde aynı sırayla yıkayan herkes, vücudunun süngerden su sıkılan her bir parçasının, alışkanlıkla vücudun bir sonraki ıslatılacak kısmında önsezisel bir karıncalanma bilinci uyandırdığı gerçeğine aşinadır. Tatlar ve kokular deneyimlerimizde çok alışılmış bir dizi oluşturmaz. Ancak oluştursalar bile, alışkanlığın bunların yeniden üretim sırasını diğer duyumlarda olduğu kadar düzgün bir şekilde belirleyip belirlemeyeceği şüphelidir. Bununla birlikte, görme duyusunda, yeniden üretilen şeylerin sırasının neredeyse hatırlanan seslerin sırası kadar alışkanlıktan etkilendiği görülmektedir. Görünüşlerine çok aşina olduğumuz odalar, manzaralar, binalar, resimler veya kişiler, parçalarından herhangi birini düşündüğümüz anda, görünümlerinin tüm ayrıntılarıyla birlikte zihnimizde canlanır. Bazı kişiler, basılı bir metni ezbere okurken, birbirini takip eden her bir kelimenin, o kelimeyi söylemeden önce, hayali bir sayfada sırayla belirdiğini görür gibi olurlar. Kendilerini gözleri bağlı olarak aynı anda birden fazla oyun oynamak üzere eğiten kahramanlardan biri olan bir satranç oyuncusunun, bir maçtan sonra gece yatarken oyunların zihninde tekrar tekrar oynandığını, her bir tahtanın sırayla birbirini izleyen aşamalardan geçerken resmedildiğini söylediği bildirilmektedir. Bu durumda, elbette, daha önce görsel temsil gücünün yoğun bir şekilde gönüllü olarak zorlanması, canlandırmanın sabit sırasını kolaylaştıran şeydir.

Çağrışım, homojen duyumlar arasında olduğu kadar farklı duyuların izlenimleri arasında da bol miktarda gerçekleşir. Görülen ve işitilen şeyler birbirleriyle, kokularla ve tatlarla, dış dünyanın izlenimleri olarak bir araya geldikleri aynı düzende, temsili olarak bir araya gelirler. Temasa ilişkin duygular, benzer şekilde, deneyimin kendileriyle ilişkilendirdiği manzaraları, sesleri ve tatları yeniden üretir. Aslında, gerçek dünyada varmış gibi görünen ağaçlar, insanlar, evler, ya da mikroskoplar gibi algımızın 'nesneleri', eşzamanlı uyarılma yoluyla öylesine bir araya gelmiş nitelik kümelerinden başka bir şey değildir ki, biri gerçekten uyarıldığı anda, diğerlerinin fikrinin ortaya çıkması için bir işaret ya da ipucu görevi görür. Bir kişi karanlıkta odasına girsin ve oradaki nesneleri el yordamıyla karıştırsın. Kibritlere dokunduğunda anında onların görünümünü hatırlayacaktır. Eli masanın üzerindeki bir portakala değerse, meyvenin altın sarısı rengi, tadı ve kokusu hemen zihninden geçecektir. El, büfenin üzerinden geçirildiğinde ya da ayakla kömür kovası itildiğinde, birinin büyük parlak koyu şekli ve diğerinin düzensiz siyahlığı bir flaş gibi uyanır ve nesnelerin tanınması dediğimiz şeyi oluşturur. Karanlıkta elinizi üzerine koyduğunuzda kemanın sesi zihninizde belli belirsiz yankılanır ve odanın içinde asılı duran giysilerin ya da perdelerin hissi, her durumda bu hissin karşılığı olan bakış yeniden canlanana kadar anlaşılamaz. Kokular, belki de uzun yıllar önce birlikte hissedildikleri diğer deneyimleri hatırlatma gücüne sahiptir; ve böyle bir zamanda aniden zihne akan görüntülerin üstlendiği yoğun duygusal özellik, popüler psikolojik mucizelerin temel konularından birini oluşturur

"Kayboldu ve gitti ve kayboldu ve gitti!

Bir nefes, bir fısıltı -- ilahi bir veda

Issız tatlılık -- çok çok uzakta"

Bir demiryolu treninin gürültüsünü ya da düdüğünün sesini duyduğumuzda, trenin uzun, eklemli görünümünü ve baş döndürücü hızını düşünmeden ya da bir kalabalığın içinde tanıdık bir sesi yakaladığımızda, konuşmacının adıyla birlikte yüzünü de hatırlamadan edemeyiz. Ancak başlangıçta birlikte deneyimlenen işitsel ve optik izlenimlerin zihinsel birleşiminin en bilinen ve önemli örneği dil tarafından sağlanır. Çocuğa yeni ve lezzetli bir meyve ikram edilir ve

aynı zamanda bunun adının 'incir' olduğu söylenir. Ya da pencereden dışarı bakarken, "Ne komik bir at!" diye haykırır ve ona bunun bir 'alaca' at olduğu söylenir. Harfleri öğrenirken, her birinin şekli gözünün önündeyken sesi ona tekrarlanır. Bundan sonra, yaşadığı sürece, bir inciri, alaca bir atı ya da alfabenin bir harfini, her biriyle Çağrışımlı olarak ilk duyduğu isim zihninde ona yapışmadan asla görmeyecektir; ve tersine, nesnenin imgesinin hafif bir uyarımı olmadan ismi asla duymayacaktır[463].

ÇAĞRIŞIMLARIN HIZI

Okuma, bu tür bir uyumu daha da güzel bir şekilde örneklendirir. Bu, seslerin geçmişte her zaman kendileriyle birlikte olan görüntüler tarafından kesintisiz ve uzun süreli olarak hatırlanmasıdır. Basılı bir sayfada iki dakika içinde altı yüz harf sayabildiğimi fark ettim. Görme ve ses arasındaki beş farklı ilişkilendirme eylemi (ilgili diğer tüm süreçlerden bahsetmiyorum bile) zihnimde her saniyede gerçekleşmiş olmalıdır. Kelimelerin tamamını okurken hız çok daha fazladır. Valentin, Fizyoloji adlı eserinde, 2629 harf içeren tek bir sayfayı okumasının 1 dakika 32 saniye sürdüğünü belirtmektedir. Bu deneyde her harf saniyenin 1/28'i kadar bir sürede anlaşılmıştır, ancak harflerin tüm kelimelerle bütünleşmesi ve her birinin tek bir akustik görüntüyle doğrudan ilişkili tek bir toplam izlenim oluşturması nedeniyle, tek bir seste 28 kadar ayrı çağrışım olduğunu düşünmemize gerek yoktur. Ancak bu rakamlar, gerçek bir duyumun alışılagelmiş çağrışımlarını ne kadar aşırı bir hızla hatırladığını göstermeye yeterlidir. Aslında her ikisi de bizim gündelik dikkatimize, bir anda akla geliyormuş gibi görünür. Son günlerin zaman ölçen psikologları bu sorunu daha ayrıntılı yöntemlerle çözmeye çalışmışlardır. Galton, çok basit bir aygıt kullanarak, öngörülemeyen bir sözcüğün görülmesinin saniyenin yaklaşık 5/6'sı kadar bir sürede ilişkili bir 'fikir' uyandıracağını bulmuştur.[464]

---

463 *Tabii isim hızla söylenen bir cümleye ait değilse, o zaman hiçbir önemli imgenin ortaya çıkması için zaman olmayabilir.*

464 Gözlemlerinde, "düşüncelerin dikkatini dağıtmamak için sessiz ve göze batmayan bir şekilde göz önüne getirmeyi gerekli bulduğum için, işaret olan kelimeyi zihinsel olarak almak için zaman kaybedildiğini" söylüyor. Dahası, kendi başına duran bir madde genellikle gecikmeden doğru bir şekilde kavrayamayacağımız kadar soyut bir fikre eşdeğerdir. Bu nedenle, 'araba' kelimesini hızlı bir şekilde kavramak çok zordur, çünkü o kadar çok farklı

Wundt daha sonra, 'ipucunun' bir asistan tarafından seslendirilen tek heceli sözcüklerle verildiği saptamalar yapmıştır. Üzerinde deney yapılan kişi, kelimenin sesi ilişkili bir fikri uyandırır uyandırmaz bir tuşa basmak zorundaydı. Hem kelime hem de tepki kronografik olarak kaydedilmiş ve ikisi arasındaki toplam zaman aralığı dört gözlemci için sırasıyla 1.009, 0.896, 1.037 ve 1.154 saniye olmuştur. Bundan, basit fizyolojik tepki süresi ve sadece kelimenin sesini tanımlama süresi (Wundt'un deyimiyle 'algılama süresi') çıkarılmalı, böylece ilişkili fikrin ortaya çıkması için gereken tam süre elde edilmelidir. Bu süreler ayrı ayrı belirlenmiş ve çıkarılmıştır. Wundt tarafından çağrışım zamanı olarak adlandırılan fark, aynı dört kişide sırasıyla saniyenin binde 706, 723, 752 ve 874'üne ulaşmıştır.[465] Son rakamın uzunluğu, tepki veren kişinin (Başkan G. S. Hall) bir Amerikalı olması ve Almanca kelimelerle çağrışımlarının doğal olarak yerlilere göre daha yavaş olması gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Kaydedilen en kısa çağrışım süresi, 'Sturm' kelimesinin Profesör Wundt'a 'Rüzgar' kelimesini 0.341 saniyede çağrıştırmasıdır.[466] Son olarak, Bay Cattell harflerin görünüşü ile isimleri arasındaki çağrışım süresi üzerine bazı ilginç gözlemlerde bulunmuştur. "Harfleri," diyor, " dönen bir silindirin üzerine yapıştırdım ve ekrandaki bir aralıktan geçerken hangi hızda yüksek sesle okunabildiklerini belirledim." Bu sürenin, aralıktan aynı anda bir ya da birden fazla harfin görünmesine göre değiştiğini tespit etmiş ve tek başına görülen bir harfin görülmesi ve isimlendirilmesi için gereken süreyi yarım saniye olarak vermiştir.

"İki ya da daha fazla harf her zaman görüş alanında olduğunda, yalnızca görme ve adlandırma süreçleri çakışmakla kalmaz, aynı zamanda denek bir harfi görürken bir sonraki harfi görmeye başlar ve böylece onları daha hızlı okuyabilir. Üzerinde deney yapılan dokuz kişiden dördü, aynı anda beş harf görüldüğünde harfleri daha hızlı

türü vardır ki - iki tekerlekli, dört tekerlekli, açık ve kapalı ve o kadar çok farklı olası pozisyonda, zihin muhtemelen birbirine karışamayan birçok değişikliğin belirsiz bir duygusu arasında tereddüt eder. Ancak fikri bir Landau ile sınırlandırdığınızda zihinsel çağrışım kendini daha çabuk belli eder." (Soruşturmalar, vs., s. 190.)

465 Physiol. Psych., II. 280 fol.

466 Bu deneylerde teşvik edici kelimeyle ilişkilendirilen şeylerin türleri hakkında ilginç açıklamalar için bkz. Galton, op. cit. s. 185-203 ve Trautscholdt, Wundt's Psychologische Studien, I. 213.

okuyabilmiş, ancak bu duruma altıncı bir harf katkıda bulunmamıştır; üçüne beşinci, ikisine de dördüncü bir harf yardımcı olmamıştır. Bu, merkezde bir fikir varken, bilincin arka planında iki, üç veya dört ek fikrin olabileceğini göstermektedir. Görüş alanındaki ikinci harf zamanı yaklaşık 1/40, üçüncüsü 1/60, dördüncüsü 1/100, beşincisi 1/200 saniye kısaltır.

"Cümle oluşturan kelimelerle hiçbir bağlantısı olmayan kelimeleri ve kelime oluşturan harflerle hiçbir bağlantısı olmayan harfleri okumanın (mümkün olduğunca hızlı bir şekilde yüksek sesle) yaklaşık iki kat daha uzun sürdüğünü görüyorum. Kelimeler cümleleri ve harfler kelimeleri oluşturduğunda, sadece cümle kurma süreçleri değil Görme ve adlandırma birbiriyle çakışır, ancak denek tek bir zihinsel çabayla bütün bir kelime veya harf grubunu tanıyabilir ve tek bir irade eylemiyle adlandırma sırasında yapılacak hareketleri seçebilir, böylece kelimelerin ve harflerin okunma hızı gerçekten sadece konuşma organlarının hareket ettirilebileceği maksimum hızla sınırlıdır. Çok sayıda deney sonucunda yazar, cümle oluşturmayan kelimeleri 1/4 saniye, cümle oluşturan kelimeleri (Swift'ten bir pasaj) kelime başına 1/8 saniye hızında okuduğunu tespit etmiştir. Bir kişinin yabancı bir dili okuma hızı, o dile olan aşinalığıyla orantılıdır. Örneğin, mümkün olduğunca hızlı okurken yazarın hızı, İngilizce 138, Fransızca 167, Almanca 250, İtalyanca 327, Latince 434 ve Yunanca 484 idi; rakamlar her bir kelimeyi okumak için geçen saniyenin binde birini vermektedir. Başkaları üzerinde yapılan deneyler bu sonuçları çarpıcı bir şekilde doğrulamaktadır. Denek yabancı dili kendi dilinden daha yavaş okuduğunu bilmemektedir; bu da yabancıların neden bu kadar hızlı konuşuyor göründüklerini açıklamaktadır. Bir kişinin bir dile aşinalığını belirlemenin bu basit yöntemi okul sınavlarında kullanılabilir.

"Renkleri ve nesnelerin resimlerini görmek ve adlandırmak için gereken süre de aynı şekilde belirlenmiştir. Bu süre renkler için resimlerle yaklaşık aynı (1/2 saniyeden fazla), kelimeler ve harfler için ise yaklaşık iki kat daha uzun bulundu. Yaptığım diğer deneyler, tek bir rengi veya resmi bir kelime veya harften biraz daha kısa sürede tanıyabildiğimizi, ancak isimlendirmenin daha uzun sürdüğünü gösteriyor. Bunun nedeni, sözcükler ve harfler söz konusu olduğunda, fikir ve isim arasındaki bağlantının o kadar sık gerçekleşmiş olmasıdır ki,

süreç otomatik hale gelmiştir; oysa renkler ve resimler söz konusu olduğunda, ismi gönüllü bir çabayla seçmemiz gerekir[467].

Daha sonraki deneylerde Bay Cattell, terminileri (yani işaret ve cevap) kelimeler olan çeşitli çağrışımların gerçekleştirilme süreleri üzerinde çalıştı. Bir dildeki bir kelime diğer dildeki karşılığını, bir yazarın ismi yazdığı dili, bir şehrin ismi bulunduğu ülkeyi, bir yazarın ismi eserlerinden birini vs. çağrıştırıyordu. Tüm bu deneylerde ortalamadan sapma çok büyüktür; ve gösterdikleri ilginç özellik, farklı türlerdeki bağlantılar arasında belirli sabit farklılıkların varlığıdır. Böylece:

"Ülke" den "şehir" e, Bay C.'nin süresi 0,340 saniyeydi.

" mevsim "	"ay "	" 0.399
" dil "	"yazar "	" 0.523
" yazar "	"iş "	" 0.596

Sekiz farklı Çağrışım türü üzerinde deney yapan iki gözlemcinin ortalama süreleri sırasıyla 0,420 ve 0,436 saniye olmuştur.[468] Çok geniş varyasyon aralığı, şüphesiz, ipucu olarak kullanılan kelimelerin ve incelenen farklı Çağrışım türlerinin aşinalık dereceleri bakımından çok farklı olmasının bir sonucudur.

"Örneğin, B bir matematik öğretmenidir; C ise daha çok edebiyatla meşguldür. C, 7 + 5 = 12 olduğunu B kadar iyi bilir, ancak bunu aklına getirmek için saniyenin 1/10'u kadar daha uzun bir süreye ihtiyaç

467 Mind, XI. 64-5.

468 Bu değer, Wundt tarafından yukarıda elde edilenden çok daha küçüktür. Bay Cattell aradaki fark için hiçbir neden göstermemektedir. Wundt, kendisi tarafından bulunan rakamların ortalama 0.720" değerini verdiğine dikkat çeker; Bu değer, deneylerinde (aşağıda, Zaman başlıklı bölümde görüleceği üzere) her iki yönde hatasız bir şekilde çoğaltılan zaman aralığına tam olarak eşittir ve Weber'lerin belirttiği hızlı hareket sırasında bacakların sallanması için gerekli olan zamana da denk gelir. "Bu psişik sabitin, ortalama çağrışım zamanının ve bir zaman aralığının en doğru şekilde değerlendirilmesinin, daha uzun zaman dilimlerini ritmik olarak bölme eğilimimizi de belirleyen en olağan bedensel hareketlerin etkisi altında gelişmiş olması ihtimal dışı değildir" diye ekler. (Physiol. Psch., II. 286). Farklı koşullar altında çalışan farklı gözlemcilerden elde edilen tüm bu ortalamaların ne kadar hayali ve birbiriyle kıyaslanamaz olduğunu hatırlamaları koşuluyla, bu yakınlaşma psikologların yapmasında bir sakınca olmayan geçici türdendir. Bay Cattell'in verdiği rakamlar, Wundt'un dahiyane paralelliğini tamamen geçersiz kılmaktadır. Şimdiye kadar teorik açıdan büyük önem taşıyan tek Çağrışımlı zamanı ölçümleri, Von Tschisch tarafından deli hastalar üzerinde yapılan birkaç ölçümdür (Mendel's Neurologisches Centralblatt, 15 Mai, 1885, 3 Jhrg., s. 217).

duyar; B, Dante'nin bir şair olduğunu C kadar iyi bilir, ancak bunu düşünmek için saniyenin 1/20'si kadar daha uzun bir süreye ihtiyaç duyar. Bu tür deneyler zihinsel yaşamı şaşırtıcı ve her zaman memnuniyet verici olmayan bir şekilde ortaya koyar."[469]

BİTİŞİKLİK İLKESİ

Zaman belirlemelerini bir kenara bırakırsak, üzerinden geçtiğimiz olguların hepsi, bir kez birlikte deneyimlenen nesnelerin hayal gücünde ilişkilendirilme eğiliminde olduğu, böylece bunlardan herhangi biri düşünüldüğünde, diğerlerinin de muhtemelen daha önce olduğu gibi aynı sırayla veya bir arada düşünüldüğü basit bir ifadede özetlenebilir. Bu ifadeye zihinsel bitişiklik yoluyla Çağrışım yasası adını verebiliriz[470].

Bay Ward'ın bu süreci süreklilik yoluyla Çağrışım[471] ya da Wundt'un dış Çağrışım olarak adlandırması (daha sonra benzerlik yoluyla Çağrışım adı altında tanımayı öğreneceğimiz iç Çağrışımdan ayırt etmek için)[472] belki de daha iyi terimler olsa da, gelenekten mümkün olduğunca uzaklaşmamak için bu ismi koruyorum. Bu yasayı nasıl adlandırırsak adlandıralım, yalnızca zihinsel bir alışkanlık olgusunu ifade ettiğinden, onu açıklamanın en doğal yolu, onu sinir sistemindeki alışkanlık yasalarının bir sonucu olarak düşünmektir; başka bir deyişle, onu fizyolojik bir nedene bağlamaktır. Eğer duyusal ve motor süreçleri birlikte koordine eden sinir merkezlerinin bir yasası, bir zamanlar herhangi bir çifti bağlamak için kullanılan yolların böylece daha geçirgen hale gelmesi ise, aynı yasanın düşünsel merkezler ve onların

469 Mind, XII. 67-74.

470 Bain'in Yakınlık Yoluyla Çağrışım yasasını karşılaştırın: "Birlikte ya da yakın ardı ardına meydana gelen Eylemler, Duyumlar ve Duygu Durumları, daha sonra bunlardan herhangi biri zihne sunulduğunda, diğerlerinin fikir olarak ortaya çıkma eğiliminde olacağı şekilde bir araya gelme ya da birleşme eğilimindedir" (Senses and Intellect, s. 327). Hartley'in formülasyonuyla da karşılaştırınız: "Herhangi bir A, B, C, vb. duyumlar, birbirleriyle yeterli sayıda ilişkilendirildiklerinde, karşılık gelen a, b, c, vb. fikirler üzerinde öyle bir güce sahip olurlar ki, A duyumlarından herhangi biri tek başına etkilendiğinde, zihinde b, c, vb. diğerlerinin fikirlerini uyandırabilir." (Observations on Man, part I. chap. I. § 2, Prop. X.) Metindeki ifade, nesnel bakış açısına sadık kalması bakımından bunlardan farklıdır. Düşüncemizde ilişkilendirilen şeyler ve şeylerdeki nesnel özelliklerdir.

471 Ansiklopedi Britannica, 9. Baskı, Psikoloji maddesi, s. 60, col. 2.

472 Physiol. Psych., 2d ed. II. 300.

bağlanma yolları için de geçerli olmaması için hiçbir neden yoktur[473]. Bir zamanlar birlikte hareket eden bu merkezlerin parçaları böylece birbirlerine öyle bağlanırlar ki, bir noktadaki heyecan tüm sisteme yayılır. Tam ışınlanma şansı, önceki uyarımlar sık olduğu ve yeni uyarılan mevcut noktalar çok sayıda olduğu oranda güçlü olacaktır. Eğer tüm noktalar başlangıçta birlikte uyarılmışsa, herhangi bir noktaya ya da nokta grubuna dokunulduğunda, ışınlanma sistem boyunca hissedilir şekilde eşzamanlı olabilir. Ancak orijinal izlenimlerin ardışık olduğu durumlarda -örneğin bir Yunanca fiilin çekimi- sinir yollarını belirli bir düzende uyandırır, şimdi bunlardan biri uyandığında, belirli bir düzende birbirlerine boşalırlar ve bunun başka bir yolu yoktur.

Okuyucu, sinir yollarında artan gerilim ve uyaranların toplanması hakkında söylenenleri hatırlayacaktır. Bu nedenle, başka yerlerde olduğu gibi bu düşünsel yollarda da, her biri tek başına gerçek bir boşalmaya yol açamayan bir dizi gerilimin bir araya gelmesiyle, belirli bir bölgede etkinliğin uyanabileceğini varsaymalıyız. Örneğin M lokalitesinin diğer dört lokalite olan K, L, N ve O ile işlevsel devamlılık içinde olduğunu varsayalım. Bu durumda M, K, L, N veya O'yu uyandırma eğiliminde olan herhangi bir neden tarafından dolaylı olarak

473 Alışkanlık konusunda olduğu gibi burada da zorluk, yeni yolların ilk olarak nasıl oluştuğunu görmektir (bkz. yukarıda, 109). Deneyimler, bunların birlikte veya hızlı bir şekilde art arda titreştiği her durumda, duyulur izlenim merkezleri arasında yeni bir yolun oluştuğunu göstermektedir. Bir çocuk belli bir şişeyi görür ve ona 'süt' dendiğini duyar ve bundan sonra şişeyi tekrar gördüğünde bu ismi düşünür. Ancak, biri görerek diğeri işiterek dışarıdan bağımsız olarak uyarılan iki merkezin, art arda ya da aynı anda uyarılmasının neden aralarında bir ilişki meydana getirdiğini hemen anlayamayız. Sadece varsayımlarda bulunabiliriz. Bu Çağrışımların oluşumuna dair gözlemlenen gerçeklerle uyumlu herhangi bir hipotez, olası belirsizliklere rağmen, güvenilirliğini koruyacaktır. Herr Münsterberg (Beiträge zur exp. Psychologie, Heft 1, s. 132), dışarıdan ardışık olarak uyarılan merkezler arasında hiçbir yolun oluşmaması gerektiğini ve sonuç olarak tüm bitişik birlikteliğin eşzamanlı deneyimler arasında olduğunu düşünmektedir. Bay Ward (loc. cit.) tam tersine, bunun sadece birbirini izleyen deneyimler arasında: "Eşzamanlı olarak sunulan nesnelerin Çağrışımı, birbirini izleyen nesnelerin Çağrışımına dönüştürülebilir. . . . Birbiriyle Çağrışımlı nesnelere yönelik dikkatin ardışık olamayacağı bir durumdan bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Aslında, dikkatin bir kerede odaklanabileceği bir nesneler toplamı zaten Çağrışımlı olacaktır." Bu uç olasılıklar arasında karar vermekten kaçındım ve bitişik bağlanmayı hem ardışık hem de bir arada sunulan nesneler arasında geçerli olarak tanımladım. Yolların nasıl ortaya çıktığını düşünebileceğimize ilişkin fizyolojik soruyu, daha geniş bir şekilde ele alabileceğimiz İrade bölümünde tekrar karşımıza çıkana kadar ertelemek daha iyi olacaktır. Burada buna ciddi bir sorun olarak dikkat çekmiş olmak yeterlidir.

uyandırılabilir. Ancak, örneğin K'yı uyandıran neden, onu tam deşarj için uyandırmadan sadece gerilimini artıracak kadar hafifse, K, M'nin gerilimini yalnızca hafifçe artırmayı başaracaktır. Ancak aynı zamanda L, N ve O'nun gerilimleri de benzer şekilde artırılırsa, dördünün M üzerindeki birleşik etkileri bu sonuncu bölgede gerçek bir boşalmayı uyandıracak kadar büyük olabilir. Aynı şekilde, M ile diğer dört bölge arasındaki yollar önceki deneyimlerle M'nin uyandırılabilmesi için bu bölgelerden herhangi birinde çok yoğun bir heyecan gerektirecek kadar hafifçe kazılmışsa, herhangi birinde bundan daha az güçlü bir heyecan M'ye ulaşamayacaktır. Ancak dördü birden hafifçe uyarılırsa, bunların M üzerindeki bileşik etkisi tam bir uyarılma için yeterli olabilir.

Düşünülen şeylerin psikolojik çağrışımları yasası; Sinir akımlarının halihazırda en çok kullanılan iletim yolları aracılığıyla en kolay şekilde yayıldığı; bu şeylerin düşünce veya deneyimdeki önceki yakınlıkları aracılığıyla zihinde oluşturduğu gerçeğin yarattığı etki yoluyla ortaya çıkmış olmalıdır. Descartes ve Locke, modern bilimin henüz geliştirmeyi başaramadığı bu açıklamayı bulmuşlardır.

"Gelenek" der Locke, "anlayışta düşünme, iradede karar verme ve bedende hareket etme alışkanlıklarını yerleştirir; bunların hepsi hayvansal ruhlarda (Locke bununla bizim sinirsel süreçlerden anladığımızın aynısını kastetmektedir) hareket dizilerinden başka bir şey değilmiş gibi görünür; bunlar bir kez yola koyulduktan sonra alıştıkları aynı adımları atmaya devam ederler, bu adımların sık sık atılmasıyla düzgün bir yol haline gelir ve içindeki hareket kolay ve sanki doğal hale gelir."[474]

Hartley bu prensibi daha kapsamlı bir şekilde kavramıştı. Nesneler tam olarak mevcut olduğunda üretilen duyusal sinir akımları onun için 'titreşimler', yokluklarında nesnelerin fikirlerini üretenler ise 'minyatür titreşimler' idi. Ve zihinsel çağrışımın nedenini tek bir formülde şöyle özetlemiştir: "A, B, C, vb. herhangi bir titreşim, yeterli sayıda birlikte ilişkilendirildiğinde, karşılık gelen Minyatür Titreşimler olan a, b, c, vb. üzerinde öyle bir Güç elde eder ki, A Titreşimlerinden

474 Deneme, bk. II. bölüm. XXXIII. & bölüm 6. Locke gibi bu ilkeyi sadece mantıksız ve engelleyici zihinsel çağrışımları açıklamak için kullanan Hume ile karşılaştırın:

herhangi biri, tek başına etkilendiğinde, diğerlerinin Minyatürleri olan b, c, vb. uyarabilir."[475]

Buna benzer herhangi bir sinirsel alışkanlık yasası varsa, dış deneyimde karşılaşılan bitişikliklerin, bir arada bulunmaların ve ardışıklığın kaçınılmaz olarak düşüncemizde az ya da çok mükemmel bir şekilde kopyalanması gerektiği açıktır. Eğer A B C D E bir zamanlar birbirini izleyen 'fikirlere', a b c d e, yol açan bir dış izlenimler dizisi ise (bunlar olaylar ya da bir nesnenin art arda deneyimlenen özellikleri olabilir), o zaman A bizi tekrar etkileyip a'yı uyandırır uyandırmaz, b c d e, b c d e izlenim olarak gelmeden önce bile fikir olarak ortaya çıkacaktır. Başka bir deyişle, izlenimlerin sırası bir sonraki sefer önceden tahmin edilecektir; ve zihinsel düzen dış dünyanın düzenini kopyalayacaktır. Herhangi bir nesneyle tekrar karşılaştığımızda, beynimizdeki yolların onlarınkine giden yollara taşması yoluyla, eski eşlikçilerini beklememizi sağlayacaktır. Ve tüm bu telkinler maddi bir yasanın etkileri olacaktır.

Çağrışımların, burada olduğu gibi, birbiri ardına ortaya çıkan şeyler olduğu durumlarda, bölümün başında yaptığım ayrım, düşünülen bir Çağrışım ile düşüncelerin Çağrışımı, önemsizdir. Çünkü düşünülen Çağrışım eşzamanlılık ya da ardışıklıktır; ve düşünceler arasındaki Çağrışım da aynıdır. 'Nesneler' ve 'fikirler' paralel şemalara uyar ve aynı dilde, birlikte tekrar düşünülme eğiliminde olan bitişik şeyler veya birlikte tekrarlanma eğiliminde olan bitişik fikirler olarak tanımlanabilir.

475 Beynin hayali bir diseksiyonunu yapmak ve herhangi bir fikri tasavvur ettiğimizde, canlı ruhlarının neden tüm birbirine bitişik izlere koştuğunu ve onunla ilişkili diğer fikirleri uyandırdığını göstermek kolay olurdu. Ancak fikirlerin ilişkilerini açıklarken bu konudan elde edebileceğim herhangi bir avantajı ihmal etmiş olsam da, korkarım ki burada bu ilişkilerden kaynaklanan hataları açıklamak için ona başvurmak zorundayım. Bu nedenle, zihnin istediği her fikri harekete geçirme gücüne sahip olduğunu gözlemleyeceğim; ne zaman ruhları beynin fikrin yerleştirildiği bölgesine gönderse, bu ruhlar tam olarak uygun izlere girdiklerinde ve fikre ait olan hücreyi karıştırdıklarında her zaman fikri harekete geçirirler. Ancak hareketleri nadiren doğrudan olduğu ve doğal olarak biraz bir tarafa ya da diğerine döndüğü için; bu nedenle, bitişik izlere düşen canlı ruhlar, zihnin ilk başta araştırmak istediği şeyin yerine başka ilgili fikirler sunar. Bu değişimin her zaman farkına varmayız; ancak yine de aynı düşünce silsilesini sürdürerek, bize sunulan ilgili fikri kullanır ve sanki talep ettiğimiz şeyle aynıymış gibi muhakememizde kullanırız. Bu, felsefedeki pek çok hatanın ve safsatanın nedenidir; doğal olarak hayal edileceği ve fırsat olsaydı göstermenin kolay olacağı gibi."

Şimdi, bu vakalar tüm çağrışımların adil örnekleri olsaydı, çizdiğim ayrım pekala bir tür "ince ayar" ya da bilgiçlik taslama olarak adlandırılabilir ve bir kenara bırakılabilirdi. Ama aslında konuyu bu kadar basit ele alamayız. Aynı dış nesne, daha önce kendisiyle ilişkilendirilmiş birçok gerçeklikten birini çağrıştırabilir, çünkü dış deneyimimizin değişimleri içinde sürekli olarak aynı şeyle farklı yol arkadaşlarının ortasında karşılaşma olasılığımız vardır ve yalnızca bunlardan birini ya da hatta en sık eşlik ettiği birini çağrıştıracağını söyleyen bir çağrışım felsefesi, konunun mantığına dair çok kısa bir yol kat etmiş olur. Ancak bu, çoğu Çağrışım felsefecisinin 'bitişiklik ilkesi' ile gittiği en ileri noktadır. Bir nesne, örneğin A, bize onun hangi iştirakçisini önereceğini asla önceden söylemezler; Onların bilgeliği, ikinci bir nesne ortaya koyduktan sonra, bu nesnenin bir zamanlar ilişkili olduğunu göstermekle sınırlıdır. Gerçeklerin zenginliğinin hakkını vermeye başlamadan önce, Bitişiklik ilkelerini, Benzerlik ve Zıtlık ilkeleri gibi başka ilkelerle tamamlamak zorunda kaldılar.

TEMEL ÇAĞRIŞIM YASASI

İlerleyen sayfalarda, sinirsel alışkanlık yasasından başka bir temel nedensel Çağrışım yasası olmadığını göstermeye çalışacağım. Düşüncelerimizin tüm materyalleri, serebral hemisferlerin bir temel sürecinin, daha önceki bir zamanda uyarmış olabileceği diğer temel süreci uyarma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, iş başında olan temel süreçlerin sayısı ve herhangi bir zamanda diğerlerini harekete geçirmede tamamen etkili olanların doğası, toplam beyin eyleminin karakterini belirler ve bunun bir sonucu olarak, o anda düşünülen nesneyi belirler. Ortaya çıkan bu nesne şu ya da bu olduğuna göre, biz buna bitişiklik yoluyla Çağrışım ya da benzerlik yoluyla Çağrışım ya da zıtlık ya da nihai olarak kabul ettiğimiz diğer türlerin bir ürünü diyoruz. Bununla birlikte, bu durumların her birinde, bu nesnenin üretimi, alışkanlık yasası altında anlık olarak iş başında olan temel beyin süreçlerindeki yalnızca niceliksel bir değişimle açıklanabilir; böylece psişik bitişiklik, benzerlik vb. tek bir daha derin olgunun türevleridir.

Bu şekilde kısaca ifade ettiğim tezim kısa süre içinde daha da netleşecek ve aynı zamanda sinirsel alışkanlık yasasıyla işbirliği yapan bazı rahatsız edici faktörler de ortaya çıkacaktır.

O halde bundan sonraki tüm akıl yürütmelerimizin temelini bu yasanın oluşturduğunu varsayalım: İki temel beyin süreci birlikte ya da art arda aktif olduğunda, bunlardan biri tekrar ortaya çıktığında, heyecanını diğerine yayma eğilimindedir.

Ancak, aslında, her temel süreç farklı zamanlarda kendisini birçok başka süreçle birlikte uyarılmış olarak bulur ve bu kaçınılmaz dışsal nedenlerle olur. Şimdi bu diğerlerinden hangisini uyandıracağı bir sorun haline gelir. Mevcut a tarafından bir sonraki b mi yoksa c mi uyarılacaktır? Bununla birlikte, sinir dokusundaki gerilim olgusuna ve her biri kendi içinde eksik ya da gizli olan uyarımların açık bir sonuçta toplanması olgusuna dayanan başka bir varsayımda bulunmalıyız.[476] Titreşen a kanalına ek olarak başka bir d kanalı alt uyarım durumundaysa ve daha önce a ile değil de yalnızca b ile uyarılmışsa, c yerine b süreci uyanacaktır:

Beyin korteksindeki herhangi bir noktadaki faaliyet miktarı, diğer tüm noktaların ona deşarj olma eğilimlerinin toplamıdır; bu eğilimler (1) diğer her bir noktanın heyecanının söz konusu noktanınkine kaç kez eşlik etmiş olabileceğiyle; (2) bu tür heyecanların yoğunluğuyla; ve (3) deşarjların yönlendirilebileceği ilk noktayla işlevsel olarak Çağrışımsız herhangi bir rakip noktanın yokluğuyla orantılıdır.

Temel yasayı bu en karmaşık şekilde ifade etmek, en büyük nihai basitleştirmeye yol açar. Şimdilik, yalnızca dinlenirken ya da düşünürken ortaya çıkan spontane düşünce ve fikir akımlarını ele alalım. Belli bir amaca yönelik iradi düşünme durumu daha sonra gündeme gelecektir.

Fikirlerimizi sabitlemek için 'Locksley Hall'dan iki dizeyi ele alalım: "Ben, zamanın en önde gelen dosyalarındaki tüm çağların mirasçısıyım" ve - "Çağlar boyunca artan bir amacın yürüdüğünden şüphe etmiyorum."

Neden bu satırlardan birini ezberden okuduğumuzda ve çağlardan buraya kadar geldiğimizde, diğer satırların takip eden ve deyim yerindeyse çağlardan filizlenen kısmı da hafızamızdan filizlenerek sözlerimizin anlamını karıştırmıyor? Bunun nedeni, çağları takip eden kelimenin beyin sürecinin sadece çağların beyin süreci tarafından değil,

476 Bkz. Bölüm III, s. 82-5.

çağlardan önceki tüm kelimelerin beyin süreçleriyle birlikte uyandırılmış olmasıdır. Çağlar kelimesi en güçlü faaliyet anında, kendi başına, kayıtsız bir şekilde ya 'içinde' ya da 'bir' olarak boşalacaktır. Ama 'Ben, tüm çağların mirasçısı' süreçleri aynı anda beyinde titreştiğinde, sonuncusu en üst düzeyde, diğerleri ise heyecanın azalma evresinde; o zaman en güçlü deşarj çizgisi, hepsinin aynı şekilde alma eğiliminde olduğu olacaktır. Bir sonraki uyanış 'bir' ya da başka bir sözcük değil, 'içinde' sözcüğü olacaktır, çünkü onun beyin süreci daha önce yalnızca çağlarınkiyle değil, etkinlikleri sönmekte olan tüm diğer sözcüklerinkiyle de uyum içinde titreşmiştir. Bu, daha önce 'saçak' olarak adlandırdığımız şeyin düşünce üzerindeki etkinliğinin iyi bir örneğidir.

Ancak bu önceki kelimelerden biri -örneğin 'varis'- 'Locksley Hall' şiirinden deneyim olarak tamamen ayrılmış bazı beyin bölümleriyle yoğun bir şekilde güçlü bir ilişkiye sahip olsaydı -örneğin okuyucu kendisini milyoner yapabilecek bir vasiyetnamenin açılmasını titreyerek bekliyor olsaydı- şiirin kelimelerinden geçen deşarj yolunun 'varis' kelimesinde aniden kesilmesi muhtemeldir. Bu kelimeye duyduğu duygusal ilgi öyle bir boyuta ulaşırdı ki, kelimenin kendine özgü çağrışımları diğer kelimelerin çağrışımlarının önüne geçerdi. Söylediğimiz gibi, aniden kişisel durumunu hatırlayacak ve şiir düşüncelerinden tamamen silinecektir.

Bu sayfaların yazarı, her yıl bir konferans salonunda alfabetik sıraya göre oturan çok sayıda öğrencinin adını öğrenmek zorundadır. Sonunda, alıştıkları yerde oturduklarında onlara isimleriyle seslenmeyi öğrenir. Sokakta biriyle karşılaştığında, yılın başlarında bile olsa, yüz ismini hemen hemen hiç hatırlamaz, ancak sahibinin derslikteki yerini, komşularının yüzlerini ve sonuç olarak genel alfabetik konumunu hatırlayabilir; ve sonra, genellikle tüm bu birleşik verilerin ortak çağrışımı olarak, öğrencinin adı zihninde canlanır.

Bir baba, oldukça donuk olan çocuğunun anaokulu eğitimindeki ilerlemesini bazı misafirlerine göstermek ister. Bıçağı masanın üzerinde dik tutarak, "Buna ne diyorsun oğlum?" diye sorar. "Ben ona bıçak derim" diye cevap verir ve soru biçiminde bir değişiklik yaparak çocuğu bundan vazgeçiremez, ta ki baba anaokulunda bıçak değil de kalem kullanıldığını hatırlayıp cebinden uzun bir kalem çıkarana, onu aynı şekilde tutana ve sonra da "Ben ona dik derim" diye

arzu edilen cevabı alana kadar. 'Dikey' kelimesinin yeniden uyandırılabilmesi için Anaokulu deneyiminin tüm bileşenlerinin etkilerini yeniden birleştirmesi gerekiyordu.

Profesör Bain, 'Bileşik Çağrışım' üzerine yazdığı bölümlerde, bu tür zihinsel dizilimi detaylı ve ayrıntılı bir şekilde ele almıştır ve çok iyi yaptığı şeyi burada tekrarlamaya gerek yoktur[477].

TARAFSIZ YENİDEN BÜTÜNLEŞME

Bileşik Çağrışım yasasının ideal çalışma şekli, herhangi bir dış etki tarafından değiştirilmeden, zihni sürekli bir somut anılar döngüsünde tutmaktır ki burada hiçbir detay ihmal edilemez. Örneğin, belirli bir akşam yemeği partisini düşünerek başladığımızı varsayalım. Akşam yemeği partisinin tüm bileşenlerinin bir araya gelerek hatırlayabileceği tek şey, bu partinin ardından meydana gelen ilk somut olay olacaktır. Bu olayın tüm ayrıntıları da ancak bir sonraki olayı uyandırmak için birleşebilir ve bu böyle devam eder. Örneğin, a, b, c, d, e, akşam yemeği partisinin son eylemi tarafından uyarılan temel sinir yolları ise, bu eyleme A diyelim ve l, m, n, o, p de B diyebileceğimiz soğuk gecede eve doğru yürüyen sinir yolları ise, o zaman A düşüncesi B düşüncesini uyandırmalıdır, çünkü a, b, c, d, e, her biri ve hepsi ilk boşalmalarının gerçekleştiği yollardan l'ye boşalacaktır. Benzer şekilde m, n, o ve p'ye deşarj olacaklardır; ve bu sonuncu yolların her biri de diğerinin eylemini güçlendirecektir çünkü B deneyiminde zaten birlikte titreşmişlerdir. Şekil 40'taki çizgiler, B'nin bileşenlerinin her birine yapılan deşarjların toplamını ve bunun sonucunda B'nin bütünlüğü içinde uyandırıldığı etkilerin kombinasyonunun gücünü sembolize eder.

Hamilton ilk olarak "yeniden bütünleşme" sözcüğünü tüm Çağrışımları belirtmek için kullanmıştır. Daha önce de tasvir ettiğimiz gibi süreçler, empatik anlamda yeniden bütünleşme olarak adlandırılabilir, çünkü bunlar, eğer engellenmezlerse, geçmiş deneyimin büyük trenlerinin tüm içeriğinin düşüncede eski haline getirilmesine zorunlu olarak yol açacaklardır. Bu tam yeniden bütünleşmeden, duyuların yeni ve güçlü bir mevcut izleniminin kesintiye uğraması ya da temel beyin yollarından birinin beynin sapkın bir bölgesine bağımsız olarak

477 Öğrenciye, Duyular ve Akıl, s. 544-556'yı okumasını şiddetle tavsiye ederim.

boşalmaya yönelik aşırı eğilimi dışında hiçbir kaçış olamazdı. İlk örneğimiz olan 'Locksley Hall' dizesindeki 'varis' sözcüğünün eğilimi de böyleydi.

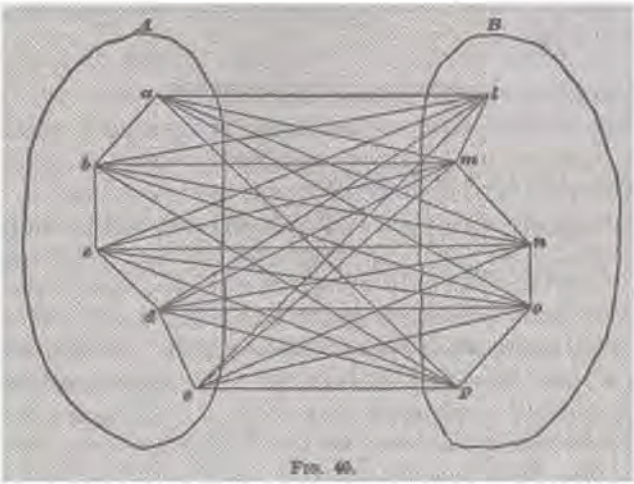

Fig. 40.

Bu tür eğilimlerin nasıl oluştuğunu yakında biraz dikkatle araştırmamız gerekecek. Bunlar mevcut olmadıkça, geçmişin panoraması bir kez açıldığında, dışarıdan gelen bir ses, görüntü ya da dokunuş düşünce akımını başka yöne çevirmedikçe, kendini ölümcül bir gerçekçilikle sonuna kadar açmalıdır.

Bu sürece tarafsız yeniden bütünleşme diyelim. Tam anlamıyla eksiksiz bir biçimde gerçekleşip gerçekleşmediği şüphelidir. Ancak hepimiz bazı zihinlerde düşünce akışının bu biçimi alma eğiliminin diğerlerine göre çok daha fazla olduğunu hemen fark ederiz. O dayanılmaz derecede geveze yaşlı kadınlar, anlattıkları olguların ne kadar önemsiz olursa olsun hiçbir ayrıntısını atlamayan ve anlatılarının akışı üzerinde tüm ilgisiz öğelerin temel olanlar kadar inatla kümelendiği, o kuru ve hayalsiz varlıklar, edebi gerçeğin köleleri, düşüncede en küçük ani adımda tökezleyenler, hepimizin bildiği figürlerdir. Komik edebiyat onlardan kazanç sağlamıştır. Juliet'in hemşiresi klasik bir örnektir. George Eliot'ın köy karakterleri ve Dicken'ın bazı küçük şahsiyetleri mükemmel örnekler sunar.

Belki de bu zihinsel tipin en başarılı yorumu Bayan Austen'ın 'Emma' adlı eserindeki Bayan Bates karakteridir. Nasıl yeniden bütünleştiğine bir bakın:

"'Ama nereden duydunuz?' diye bağırdı Bayan Bates. 'Nereden duymuş olabilirsiniz Bay Knightley? Bayan Cole'un notunu alalı beş dakika olmadı -hayır, beşten fazla olamaz- ya da en azından on -çünkü şapkamı ve ispanyoletimi giymiştim, dışarı çıkmaya hazırdım- sadece Patty ile domuz eti hakkında konuşmak için aşağı inmiştim -Jane koridorda duruyordu- sen değil miydin Jane? Çünkü annem yeterince büyük bir salamura kabımız olmadığından korkuyordu. Ben de aşağı inip bakacağımı söyledim: "Onun yerine ben ineyim mi? Çünkü sanırım biraz üşütmüşsün ve Patty de mutfağı temizliyor." "Ah, canım," dedim- işte tam o sırada not geldi. Bayan Hawkins. Tek bildiğim bu. Bath'lı bir Bayan Hawkins. Ama Bay Knightley, bunu nasıl duymuş olabilirsiniz? Çünkü Bay Cole, Bayan Cole'a bundan bahseder bahsetmez oturup bana yazdı. "Bayan Hawkins."

Ancak her birimizde, geçmiş bir deneyimin tüm unsurlarının tamamen yeniden yaratıldığı anlar vardır. Nedir bu anlar? Geçmişin bir zamanlar var olan ama artık sonsuza dek yok olmuş bir şey olarak duygusal bir şekilde hatırlandığı anlardır -bu anların özelliği benliğimizin bir zamanlar şimdikinden farklı olduğunu hissetmemizdir. Durum böyle olduğunda, ne kadar küçük olursa olsun, geçmişin resmini daha eksiksiz hale getirecek herhangi bir ayrıntı, düşüncemizin temel çıkarını oluşturan, şimdi ve o zaman arasındaki o tam zıtlığı şişirme etkisine de sahip olacaktır.

SIRADAN YA DA KARIŞIK BİRLİKTELİK

Bu durum, fikirlerimizin olağan kendiliğinden akışının, neden tarafsız yeniden bütünleşme yasasına uymadığını anlamamıza yardımcı olur. Geçmiş bir deneyimin yeniden canlanmasında, düşüncemizin tüm unsurları, bir sonraki düşüncenin ne olacağını belirlemede eşit derecede etkin değildir. Her zaman bazı bileşenler diğerlerine üstün gelir. Bu durumda özel telkinleri veya Çağrışımları genellikle tüm öğeler grubuyla ortak olanlardan farklı olacaktır; ve bu dışsal Çağrışımları uyandırma eğilimi düşüncemizin yolunu saptıracaktır. Tıpkı

orijinal duyusal deneyimde dikkatimizin önümüzde duran sahnenin izlenimlerinden birkaçına odaklanması gibi, burada da bu izlenimlerin yeniden üretilmesinde eşit bir taraflılık gösterilir ve bazı öğeler diğerlerinden daha fazla vurgulanır. Bu öğelerin neler olacağını, çoğu spontane tepki durumunda, önceden belirlemek zordur. Öznel terimlerle ifade edecek olursak, öncelikli öğelerin İLGİMİZE en çok hitap edenler olduğunu söyleyebiliriz.

Beynin terimleriyle ifade edersek, ilgi çekici yasa şu olacaktır: Bir beyin süreci, başka bir yerde eylem uyandırmada her zaman diğerlerinden daha güçlüdür.

"İki süreç," diyor Bay Hodgson,[478]" sürekli olarak yeniden bütünleşme içinde devam eder. Biri aşınma, erime, çürüme süreci; diğeri ise yenilenme, ortaya çıkma, oluşma süreci. Hiçbir temsil nesnesi bilincin önünde uzun süre aynı durumda kalmaz, aksine solar, çürür ve belirsizleşir. Bununla birlikte, nesnenin ilgiye sahip olan kısımları, tüm nesnenin kademeli olarak çürümesine yönelik bu eğilime direnir. Nesnedeki bu eşitsizlik -bazı kısımlar, ilgi çekmeyenler, çürümeye boyun eğer; diğerleri, ilgi çeken kısımlar, buna direnir- belirli bir süre devam ettiğinde, yeni bir nesne haline gelir."

Yalnızca ilginin tüm parçalara eşit olarak yayıldığı durumlarda (az önce bahsedilen duygusal hafızada olduğu gibi, geçmişte olduğu gibi hepsinin bizi aynı şekilde ilgilendirdiği durumlarda) bu yasadan uzaklaşılır. Bu yasaya en az itaat edecek olanlar, ilgi çeşitliliği ve yoğunluğu en az olan zihinlerdir; bunlar, estetik doğalarının sıradanlığı ve yoksulluğu nedeniyle, yerel ve kişisel tarihlerinin değişmez sıralamaları arasında sürekli dönüp duran zihinlerdir.

Ancak çoğumuz bundan daha iyi organize olmuş durumdayızdır ve düşüncelerimiz düzensiz bir seyir izler, çağrıştırdığı her karmaşık gösterimde, ilginin kısmi bir öğe üzerine düşmesiyle değişen oyunun, belirlediği yeni bir yöne doğru sürekli sapar. Böylece sık sık

478 Zaman ve Mekân, s. 266. Coleridge ile karşılaştırın: "Çağrışımın gerçek pratik genel yasası şudur: Toplam bir izlenimin belirli kısımlarını diğerlerinden daha canlı ya da belirgin kılan şey, zihni, eşzamanlılık ya da bitişiklik ortak koşuluyla birbirine eşit derecede bağlı olan diğerlerine tercihen bunları hatırlamaya yönlendirecektir. Ancak iradenin kendisi, dikkati sınırlayarak ve yoğunlaştırarak, herhangi bir nesneye keyfi olarak canlılık veya belirginlik verebilir." (Biographia Litteraria, Bölüm V.)

kendimizi, uzay ve zamanın tüm çapıyla ayrılmış şeylerin neredeyse bitişik iki anında düşünürken buluruz. Düşüncelerimizin her bir adımını dikkatlice hatırlayana kadar, Hodgson yasası uyarınca birinden diğerine ne kadar doğal bir şekilde geçtiğimizi göremeyiz. Örneğin, az önce (1879) saatime baktıktan sonra, kendimi Senato'da yasal bonolarımız hakkında alınan son kararı düşünürken buldum. Saat, gongunu tamir eden adamın görüntüsünü çağırdı. Onu en son gördüğüm kuyumcu dükkânını; o dükkânı, oradan aldığım bazı gömlek çivilerini; onları, altının değerini ve son zamanlardaki düşüşünü; ikincisini, dolarların eşit değerini ve doğal olarak ne kadar dayanacakları sorusunu ve Bayard'ın önerisini akla getirdi. Bu görüntülerin her biri çeşitli ilgi çekici noktalar sunuyordu. Düşüncelerimin dönüm noktalarını oluşturan noktalar kolayca belirlenebilir. Gong, bir an için saatin en ilginç parçasıydı, çünkü güzel bir tonla başlamışken uyumsuzlaşmış ve hayal kırıklığı yaratmıştı. Ama bu saat, onu bana veren arkadaşımı ya da saatlerle ilgili binlerce durumdan herhangi birini akla getirebilirdi. Kuyumcu dükkânı çıtçıtları akla getiriyordu, çünkü içindekiler arasında yalnızca onlar sahip olmanın getirdiği bencil bir duyguyla doluydu. Çıtçıtlara olan bu ilgi, onların değeri, malzemeyi ana kaynak olarak seçmeme neden oldu, vs. Herhangi bir anda kendini durdurup "Tam da bunu nasıl düşünebildim?" diye soracak her okuyucu, bitişiklik çizgileri ve ayrılmaz bir şekilde bir araya getirilmiş ilgi noktaları ile birbirine bağlanan bir dizi temsilin izini süreceğinden emin olacaktır. Bu, ortalama zihinlerde kendiliğinden devam eden fikirlerin olağan ilişkilendirme sürecidir. Şöyle diyebiliriz OLAĞAN ya da KARMA BİRLİKTELİK.

Bunun bir başka örneği de Hobbes tarafından klasik hale gelecek kadar sık alıntılanan bir pasajda verilmiştir:

"Mevcut iç savaşımızla ilgili bir söylemde, (birinin yaptığı gibi) bir Roma kuruşunun değerinin ne olduğunu sormaktan daha küstahça ne olabilir? Yine de benim için tutarlılık yeterince açıktı. Çünkü savaş düşüncesi, Kral'ın düşmanlarına teslim edilmesi düşüncesini getirdi; bu düşünce İsa'nın teslim edilmesi düşüncesini getirdi; ve yine bu ihanetin bedeli olan 30 peni düşüncesi: ve oradan kolayca o kötü

niyetli soruyu takip etti; ve tüm bunlar bir an içerisinde oldu; çünkü düşünce hızlıdır."[479]

Şimdi, sürmekte olan düşüncenin belirli bir kısmı, ilgisi nedeniyle, kendi özel yardımcılarını gelecek düşüncenin baskın özellikleri haline getirecek kadar güçlü hale geldiğinde -kendi yardımcılarından hangisinin çağrıştırılacağını belirleyebilir miyiz? Çünkü bunlar çoktur. Hodgson'ın dediği gibi: "Bozulmakta olan nesnenin ilginç parçaları, daha önce herhangi bir zamanda birleşmiş oldukları herhangi bir nesne ya da nesne parçasıyla yeniden birleşmekte özgürdür. Bu parçaların tüm eski kombinasyonları bilince geri gelebilir; biri gelmelidir; ama hangisi gelecektir?"

Bay Hodgson cevaplıyor: "Tek bir cevap olabilir: Daha önce onlarla alışkanlık olarak en çok birleşmiş olan şey. Bu yeni nesne hemen bilinçte kendini oluşturmaya ve parçalarını eski nesneden kalan parçaların etrafında gruplamaya başlar; parçalar birbiri ardına ortaya çıkar ve kendini eski konumuna yerleştirir; ancak süreç henüz başlamamıştır ki, orijinal ilgi yasası bu yeni oluşum üzerinde işlemeye başlar, ilginç parçaları yakalar ve geri kalanını dışlayarak dikkati onlara çeker ve tüm süreç sonsuz bir çeşitlilikle tekrarlanır. Bunu tüm yeniden bütünleşme sürecinin tam ve doğru bir açıklaması olarak önerme cüretini gösteriyorum."

Hodgson'ın açıklaması, ilgi çekici öğeden çıkışı, en sık rastlanan anlamında en alışılmış olan kanalla sınırlandırdığı için kesinlikle kusurludur. Bir imge hiçbir şekilde her zaman en sık ilişkilendirildiği kişiyi canlandırmaz, ancak sıklık kesinlikle canlanmanın en güçlü belirleyicilerinden biridir. Birdenbire kırlangıç kelimesini telaffuz edersem, okuyucu, eğer bir kuşbilimci ise, aklına bir kuş gelecektir; eğer bir fizyolog ya da boğaz hastalıkları uzmanı bir tıpçı ise, aklına yutkunma gelecektir. Hurma dersem, eğer bir meyve tüccarı ya da Arap gezgini ise, hurma ürününü düşünecektir; eğer tarih öğrencisi ise, önünde M.Ö. ya da M.S. yazan rakamlar zihninde canlanacaktır. Yatak, banyo, sabah dersem, kendi günlük tuvaletinin, alışkanlık haline gelmiş üç ortağının bir arada anılan isimleriyle çağrışım yapması kaçınılmaz olacaktır. Ancak sıkça karşılaşılan geçiş hatları genellikle hiçe sayılır. C.

479 Leviathan, pt. I. bölüm. III., başlangıç.

Göring'in 'System der kritischen Philosophie' adlı kitabını gördüğümde, bu kitapta ileri sürülen düşünceleri sık sık hatırladım. İntihar fikri bu ciltlerle hiç ilişkilendirilmemişti. Ama bir an önce, gözüm onlara takılınca, aklıma gelen düşünce intihar oldu. Neden mi? Çünkü daha dün Leipzig'den aldığım bir mektupta, bu filozofun kısa süre önce boğularak ölmesinin bir kendini yok etme eylemi olduğu bildiriliyordu. O halde düşünceler, en yeni ve en alışılmış ortaklarını uyandırma eğilimindedir. Bu çok bilinen bir deneyimdir, hatta örneklemeye gerek duyulmayacak kadar ünlüdür. Arkadaşımızı bu sabah görmüşsek, adının anılması artık onunla ilgili daha uzak ayrıntılardan çok, o görüşmenin koşullarını hatırlatır. Eğer Shakespeare'in oyunlarından bahsediliyorsa ve dün gece '2. Richard'ı okuyorsak, zihnimizde 'Hamlet' ya da 'Othello'dan ziyade bu oyunun kalıntıları uçuşur. Beyindeki özel bölümlerin ya da genel heyecanın özel biçimleri, arkalarında bir tür hassasiyet ya da yüce bir duyarlılık bırakır ve bunların kaybolması günler alır. Bu durum sürdüğü müddetçe, bu kanallar ya da bu tarzlar, başka zamanlarda onları dinlenmeye bırakabilecek nedenlerle faaliyetlerini canlandırmaya meyillidir. Bu nedenle, deneyimin güncelliği düşüncede canlanmayı belirleyen başlıca faktördür. [480]

Orijinal bir deneyimdeki canlılık, yeniden canlanma olasılığını ortaya çıkarmada alışkanlık veya tekrarlama ile aynı etkiye sahip olabilir. Bir kez bir idama tanık olduysak, daha sonra idam cezasıyla ilgili herhangi bir konuşma veya okuma, neredeyse kesinlikle o sahnenin görüntülerini çağrıştıracaktır. Böylece, sadece bir kez ve gençlikte yaşanmış olaylar, sonraki yıllarda, heyecan verici nitelikleri veya duygusal yoğunlukları nedeniyle, zihnimiz tarafından, kendileriyle en uzaktan ilgili olan her konuyu açıklamak için kullanılan tipler veya örnekler olarak hizmet edebilir. Çocukluğunda Napolyon'la konuşmuş bir adam, büyük adamlardan ya da tarihi olaylardan, savaşlardan ya da tahtlardan, talihin cilvesinden ya da okyanustaki adalardan söz edildiğinde, o unutulmaz görüşmenin olaylarını dudaklarına götürme eğiliminde olacaktır. Okuyucunun gözünün önündeki sayfada

480 Birkaç saatlik bir geçmişten bahsediyorum. Bay Galton, çocukluk ve gençlik deneyimlerinin, daha sonraki yıllardaki deneyimlere kıyasla rastgele görülen kelimeler tarafından önerilme olasılığının daha yüksek olduğunu bulmuştur. İnsan Yeteneği Üzerine Araştırmalar adlı kitabında yer alan son derece ilginç deney anlatımına bakınız, s. 191-203.

diş kelimesi aniden belirirse, yüz ihtimalden ellisi, eğer herhangi bir imge uyandırması için zaman tanırsa, bu imgenin kendisinin de acı çektiği bir diş hekimliği operasyonuna dair bir imge olma ihtimali vardır. Her gün dişlerine dokunmuş ve onlarla çiğnemiştir; bu sabah onları fırçalamış, kahvaltısını çiğnemiş ve onları koparmıştır; ancak daha nadir ve daha uzak çağrışımlar çok daha yoğun oldukları için daha çabuk ortaya çıkarlar[481].

Yeniden üretimin seyrini izlemede dördüncü bir faktör, yeniden üretilen fikir ile ruh halimiz arasındaki duygusal ton uyumudur. Aynı nesneler neşeli olduğumuzda, melankolik olduğumuzda olduğu gibi aynı çağrışımları yapmaz. Aslında hiçbir şey, moralimiz bozukken neşeli imgeler dizisini sürdürmedeki mutlak yetersizliğimizden daha çarpıcı değildir. Fırtına, karanlık, savaş, hastalık, yoksulluk ve yok olma imgeleri melankoliklerin hayal güçlerini durmaksızın etkiler. İyimser mizaca sahip olanlar ise, moralleri yüksek olduğunda, kötü önsezilere ya da kasvetli düşüncelere süreklilik kazandırmayı imkânsız bulurlar. Bir anda çağrışım silsilesi çiçeklere, güneş ışığına, bahar ve umut imgelerine doğru dans eder. Bir ruh hali içinde okunan Kuzey Kutbu ya da Afrika seyahati kayıtları, doğanın acımasızlığı karşısında dehşete kapılmaktan başka bir düşünce uyandırmaz; başka bir zamanda okunduklarında ise yalnızca insanın yenilmez gücü ve cesareti üzerine coşkulu düşünceler uyandırırlar. Çok az roman Dumas'nın 'Üç Muhafız' romanı kadar neşeli hayvan ruhlarıyla dolup taşar. Yine de bu roman, deniz hastalığından bunalmış bir okuyucunun zihninde (yazarın şahsen tanıklık edebileceği gibi) Athos, Porthos ve Aramis gibi kahramanların kendilerini suçlu kıldıkları zulüm ve katliamın en kasvetli ve kederli bilincini uyandırabilir.

O halde, alışkanlık, anlık, canlılık ve duygusal uyumluluk, uzaklaşan bir düşüncenin ilginç kısmı tarafından bir temsilden ziyade başka bir temsilin uyandırılmasının nedenleridir. Vakaların çoğunda, gelen temsilin ya alışkanlık, ya yeni, ya da canlı ve uyumlu olacağını söyleyebiliriz. Tüm bu nitelikler herhangi bir eksik ortakta birleşirse, giden düşüncenin bu ortağının gelen düşüncede önemli bir bileşen oluşturacağını neredeyse şaşmaz bir şekilde öngörebiliriz. Bununla birlikte,

481 Diğer örnekler için bakınız Wahle, in Vierteljsch f. Wiss. Phil., IX. 144-417 (1885).

temsillerin ardışıklığı bu şekilde mükemmel bir determinizmden kurtarılmış ve karakteristik niteliği geçmiş deneyimlerimizin doğası tarafından sabitlenen birkaç sınıfla sınırlandırılmış olsa da, temsillerimizin Çağrışımlı zincirindeki muazzam sayıda terimin her türlü atanabilir kuralın dışında kaldığı yine de itiraf edilmelidir. Daha önce verilen saat örneğini ele alalım. Kuyumcu dükkânı neden daha yakın zamanda getirdiğim, daha pahalıya mal olan ve duygusal çağrışımları çok daha ilginç olan bir zincir yerine gömlek çivilerini önerdi? Hem zincir hem de çıtçıt, dükkânla eşzamanlı olarak beynimi harekete geçirmişti. Dükkan yolundan gelen sinir akımının zincir yoluna değil de çivi yoluna geçmesinin tek nedeni, çivi yolunun o anda ya beslenmesindeki tesadüfi bir değişiklik nedeniyle ya da bir bütün olarak beynin yeni başlayan bilinçaltı gerilimlerinin dengelerini zincir yoluna göre burada daha dengesiz olacak şekilde dağıtmış olması nedeniyle daha açık olması olmalıdır. Herhangi bir okuyucunun iç gözlemi benzer örnekleri kolayca verebilir. Dolayısıyla, bir dereceye kadar, tarafsız yeniden parçalanmaya en yakın olan sıradan karma birliktelik biçimlerinde bile, hangi ilginç öğenin ortaya çıkacağı büyük ölçüde bir tesadüf meselesi olarak adlandırılmalıdır -tesadüf, yani zekâmız için. Kuşkusuz bunlar beyinsel nedenler tarafından belirlenir, ancak bunlar bizim analizimiz için çok ince ve değişkendir.

BENZERLİK YOLUYLA ÇAĞRIŞIM

Kısmi ya da karışık çağrışımlarda, kaybolan düşüncenin ilginç kısmının önemli bir boyutta olduğunu ve kendi başına somut bir nesne oluşturacak kadar karmaşık olduğunu varsaymışızdır. Örneğin Sir William Hamilton, Ben Lomond'u düşündükten sonra kendisini Prusya eğitim sistemini düşünürken bulduğunu ve çağrışım bağlantılarının Ben Lomond'da tanıştığı bir Alman beyefendi, Almanya vb. olduğunu keşfettiğini anlatır. Yaşadığı şekliyle Ben Lomond'un ilginç kısmı, fikirlerinin gidişatını belirlemede etkin olan kısmı, belirli bir adamın karmaşık imgesiydi. Ama şimdi, tarafsız yeniden bütünleşmeyi kısmi çağrışıma dönüştürebilen ilginin bu seçici aracının, kendisini daha da geliştirdiğini ve geçen düşüncenin bir bölümünü, artık somut bir şeyin değil, yalnızca soyut bir niteliğin ya da özelliğin imgesi olacak kadar küçük bir bölümünü vurguladığını varsayalım. Dahası, bu şekilde

vurgulanan kısmın, düşüncenin diğer kısımları kaybolduktan sonra bilinçte kalmaya devam ettiğini (ya da beyinsel terimlerle ifade edersek, beyin sürecinin devam ettiğini) varsayalım. Hayatta kalan bu küçük kısım, daha önce gördüğümüz şekilde kendisini kendi ortaklarıyla çevreleyecek ve yeni düşüncenin nesnesi ile soluk düşüncenin nesnesi arasındaki ilişki bir benzerlik ilişkisi olacaktır. Bu düşünce çifti 'Benzerlik Yoluyla İlişkilendirme'[482] olarak adlandırılan durumun bir örneğini oluşturacaktır.

Burada ilişkilendirilen ya da zihinde birincisini ikincisinin izlediği benzetmelerin bileşik olduğu görülür. Tecrübeler bunun her zaman böyle olduğunu kanıtlamaktadır. BASİT 'fikirlerin', niteliklerin ya da özelliklerin bize benzerlerini anımsatma eğilimi yoktur. Mavinin bir tonunu düşünmek bize mavinin başka bir tonunu vs. hatırlatmaz; eğer aklımızda renk tonunu adlandırmak gibi genel bir amaç yoksa, amaç, isim ve renk tonlarının 'karışık çağrışımı' yoluyla doğal olarak ölçekteki diğer mavileri de düşünmemiz gerekir. Ancak saf niteliklerin zihinde benzerlerini uyandırmaya yönelik temel bir eğilimi yoktur.

Ayırt Etme bölümünde gördük ki, iki bileşik şey, diğer nitelikleri bakımından hiçbir ortak yanları olmasa da, bir nitelik ya da nitelik grubu her ikisi tarafından da paylaşıldığında benzerdir. Ay bir gaz lambasına benzer, aynı zamanda bir futbol topuna da benzer; ancak bir gaz lambası ve bir futbol topu birbirine benzemez. İki bileşik şeyin benzerliğini onayladığımızda, bunun hangi açıdan gerçekleştiğini her zaman söylemeliyiz. Ay ve gaz lambası parlaklık bakımından benzerdir, başka bir şey bakımından değil; ay ve futbol topu yuvarlaklık bakımından benzerdir, başka bir şey bakımından değil. Futbol topu ve gaz lambası hiçbir açıdan benzer değildir -yani, hiçbir ortak noktaları, hiçbir özdeş nitelikleri yoktur. Bileşiklerde benzerlik kısmi özdeşliktir. Aynı nitelik iki olguda ortaya çıktığında, bu onların tek ortak özelliği

482 Yaygın kullanımdan ayrılmamak için benzerlik yoluyla çağrışım başlığını koruyorum. Ancak okuyucu, isimlendirmemin baştan sona aynı ilkeye dayanmadığını gözlemleyecektir. Tarafsız yeniden birleştirme sinirsel süreçleri çağrıştırır; benzerlik zihin tarafından algılanan nesnel bir ilişkidir; sıradan ya da karışık çağrışım ise sadece anlamsal bir sözcüktür. Tam hatırlama, kısmi hatırlama ve odaklanmış hatırlama daha iyi terimler olacaktır. Ancak son kelimenin anlamı, benzerlik yoluyla çağrışım ile neredeyse aynı olduğundan, uygunluğu popülerliğe feda etmenin ve ikinci iyi bilinen ifadeyi korumanın daha iyi olduğunu düşünüyorum.

olsa da, iki olgu benzerdir. Şimdi ilişkili temsillerimize dönelim. Eğer ay düşüncesini bir futbol topu düşüncesi, onu da Bay X'in demiryollarından biri düşüncesi takip ediyorsa, bunun nedeni aydaki yuvarlaklık özelliğinin diğerlerinden ayrılması ve kendisini tamamen yeni bir takım arkadaşlarla çevrelemesidir -esneklik, kösele gibi bütünlük, insan kaprisine itaat eden hızlı hareketlilik, vs. ; ve futbol topundaki son adı geçen nitelik de arkadaşlarından ayrıldığı ve kendisi de devam ederek, kendisini 'demiryolu kralı', yükselen ve düşen borsa ve benzeri kavramları oluşturan yeni niteliklerle çevrelediği için.

Tarafsız yeniden bütünleşmeden sıradan karma birleşme olarak adlandırdığımız benzer birleşmeye doğru kademeli geçiş diyagramlarla sembolize edilebilir. Şekil 41 tarafsız yeniden bütünleşme, Şekil 42 karma ve Şekil 43 benzer çağrışımdır. Her birinde A geçen, B gelen düşüncedir. 'Tarafsız'da, A'nın tüm parçaları B'yi çağırmada eşit derecede etkindir.

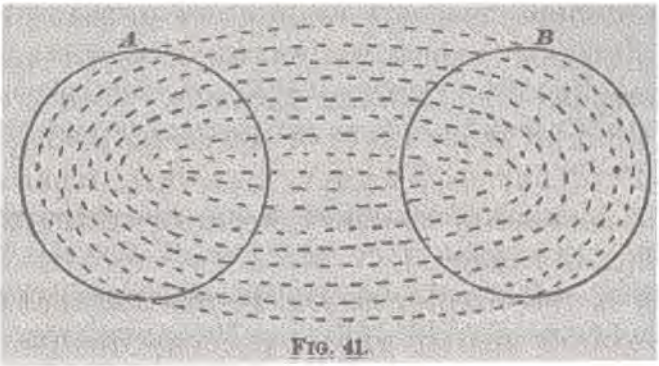

FIG. 41.

'Karışık' durumda, A'nın çoğu parçası hareketsizdir. Yalnızca M parçası patlak verir ve B'yi uyandırır.

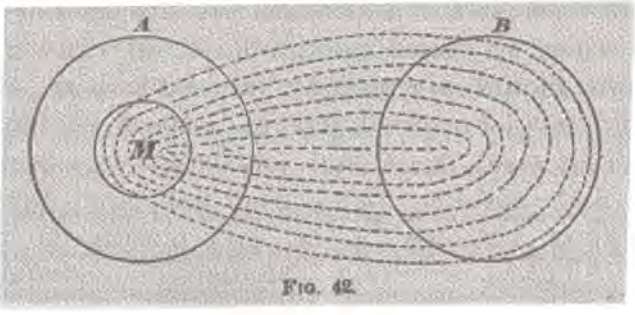

FIG. 42.

'Benzer'de, odaklanmış M parçası bir önceki durumdakinden çok daha küçüktür ve yeni ortaklarını uyandırdıktan sonra, kendisi kaybolmak yerine, onlarla birlikte ısrarla aktif olmaya devam eder, iki fikirde özdeş bir parça oluşturur ve bunları prototip olarak birbirine benzetir.

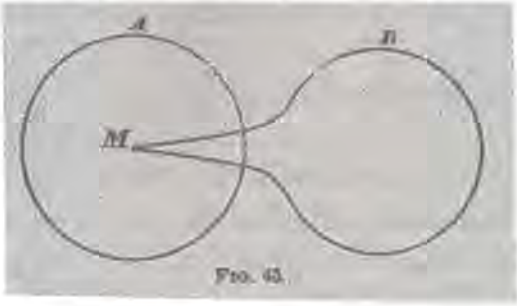

Fig. 43.

Geçip giden düşüncenin tek bir parçasının neden diğerleriyle uyumundan kopup, dediğimiz gibi, kendi kancasıyla hareket etmesi gerektiği, diğer parçaların neden hareketsiz kaldığı, tespit edebildiğimiz ama açıklayamadığımız gizemlerdir. Muhtemelen sinirsel eylem yasalarına dair küçük bir kavrayış bir gün meseleyi açıklığa kavuşturacaktır; muhtemelen sinirsel yasalar yeterli olmayacak ve bilincin biçiminin içeriğine dinamik bir tepki vermesi gerekecektir. Ama bu konuya şimdi giremeyiz.

Özetle, üç tür çağrışım arasındaki farkın, giden düşünceyi destekleyen sinir yolunun gelen düşünceyi çağırmada etkin olan kısmının miktarındaki basit bir farka indirgendiğini görüyoruz. Ancak bu aktif kısmın çalışma şekli, ister büyük ister küçük olsun aynıdır. Gelen nesneyi oluşturan öğeler her durumda uyanır çünkü sinir yolları bir zamanlar giden nesnenin ya da onun etkin parçasının sinir yollarıyla sürekli olarak uyarılmıştır. Sinirsel unsurlar arasındaki bu nihai fizyolojik alışkanlık yasası treni çalıştıran şeydir. Rotasının yönü ve geçişlerinin biçimi, ister yeniden bütünleştirici, ister çağrışımsal ya da benzer olsun, bu makası açıp diğerini kapatarak, motoru bazen yarı hıza ayarlayarak ve vagonları bağlayarak ya da ayırarak etkilerini gerçekleştiren bilinmeyen düzenleyici ya da belirleyici koşullara bağlıdır.

Farkında olmadan içine girdiğim bu son konuşma şekli, benzerlik yoluyla çağrışımın mükemmel bir örneğini teşkil etmektedir. Fikirlerin gidişatındaki sapmaları düşünüyordum. Şimdi, Hobbes'un

zamanından beri, İngiliz yazarlar düşüncelerimizin gidişatından bahsetmeyi severler. Bu sözcük, karmaşık düşüncelerimin ortasında kendine özgü keskin bir vurguyla öne çıktı ve kendisini demiryolu imgesinin sayısız ayrıntısıyla çevreledi. Bununla birlikte, sadece sinir yolları bir yandan trenden gelenler, diğer yandan düşüncenin hareketinden gelenler olmak üzere çifte etkiyle kuşatılmış olan bu tür ayrıntılar netleşti. Şu anda tren kelimesinin telkinlerinin güçlü olması, birkaç sayfa önce demiryolu kralının borsa ile futbol oynaması örneğinde olduğu gibi, demiryolu beyin yolunun yakın zamanda uyarılmasından kaynaklanıyor olabilir.

Böyle bir örnekten, sonucu hayallerimizin çizgisi olan bütün katkıda bulunan faktörlerin ne kadar içinden çıkılmaz bir şekilde karmaşık olduğu açıktır. Çoğu durumda bunların izini sürmeye kalkışmak ahmaklık olacaktır. Yukarıdaki gibi, Benzer Çağrışımın eksenini kesin bir somut sözcüğün, trenin oluşturduğu bir örnekten, analizimizden tamamen kaçacak kadar incelikli olanlara kadar, kesintisiz bir geçiş söz konusudur. Bir dizi örnek oluşturabiliriz. Bay Bagehot, vahşilerin zihninin doğanın bir parçası olmaktan çok uzak olduğunu, her tarafının korkunç batıl inançlarla dolu olduğunu söylediğinde, durum az önce ele aldığımız duruma çok benzemektedir. Sir James Stephen, doğanın tekdüzeliğine, geleceğin geçmişle uyumluluğuna olan inancımızı, bir yöne kürek çekip başka bir yöne bakan ve teknesini kıçını arkasındaki bir nesneyle aynı hizada tutarak yönlendiren bir adamla karşılaştırdığında, operasyonel bağlantıyı çözmek daha zor hale gelir. Dr. Holmes'un, hikâyelerin ağızdan ağıza aktarılırken ilerleme hızlarıyla orantılı olarak büyük bir boşluğa düştüklerini söylemesi ya da Bay Lowell'ın Alman cümlelerini tanımlarken kullandığı, dümeni bıraktıktan sonra birkaç dakika boyunca dümeni umursamadan yalpalayıp kıç tarafa doğru gitme tarzları daha da süptildir. Ve son olarak, soluk mavi rengin dişil, kan kırmızısının ise eril eğilimleri olduğunun söylenmesi gerçek bir bilmecedir. Ve eğer bir arkadaşımın belli bir aileyi kurutma kâğıdı sesli olarak tanımladığını duyarsam, imge, hemen uygun olduğu hissedilse de, en üst düzey analiz güçlerini bile şaşırtır. Büyük şairlerin hepsi, hem samimi hem de uzak olan ve Emerson'un dediği gibi, ulaşılmaz evlerine davet ederek bize tatlı bir şekilde eziyet eden ani sıfatlar kullanırlar.

Bu son örneklerde, benzer nesnelerde özdeş bir kısım olduğunu ve beyin kanalının enerjik bir şekilde çalıştığını, ancak faaliyetinde kendi başına öne çıkacak ve belirgin bir şekilde ayırt edilmiş bir 'soyut fikrin' koşulunu oluşturacak kadar yeterince yalıtılabilir olmadığını varsaymalıyız. Dikkatli bir araştırmayla bile bir tasvirin kalbinden diğerinin kalbine geçtiğimiz köprüyü göremeyiz. Ancak bazı beyinlerde bu geçiş şekli son derece yaygındır. Bir beynin düşünceleri tarafsız yeniden parçalanmaya sıkı sıkıya bağlıyken, diğerininkilerin benzerliğin tüm kanunsuz cümbüşü içinde savrulmasına neden olan mekanik veya kimyasal farklılığı belirleyebilirsek, bu fizyolojik keşiflerin en önemlilerinden biri olacaktır. Neden bu ikinci tür beyinlerde eylem küçük noktalarda odaklanma eğilimi gösterirken, diğerlerinde geniş yatağını metanetle doldurduğunu tahmin etmek imkânsız görünüyor. Aradaki fark her ne olursa olsun, dahi insanı alışkanlık ve rutin düşüncenin yavan yaratığından ayıran şey budur. XXII. Bölümde bu noktaya tekrar dönmemiz gerekecektir.

İSTEMLİ DÜŞÜNCEDE ÇAĞRIŞIM

Şimdiye kadar bir nesnenin başka bir nesne tarafından önerilme sürecinin kendiliğinden olduğunu varsaydık. İmgelem treni kendi tatlı iradesi ile dolaşır, şimdi alışkanlığın ağırbaşlı oluklarında yürür, şimdi bir sıçrama, atlama ve zıplama ile tüm zaman ve mekân alanı boyunca fırlar. Bu dalgınlık ya da düşüncelere dalmaktır; ancak fikirlerimizin akışının büyük bir bölümü bundan çok farklı bir şeyden oluşur. Belirgin bir amaç ya da bilinçli bir ilgi tarafından yönlendirilirler. Almanların dediği gibi, nachdenken, yani belli bir amaca yönelik olarak düşünürüz. Şimdi bir amacın söz konusu olmasıyla imgelemimizin izlediği yolda ne gibi değişiklikler olduğunu incelemek gerekir. O halde fikirlerimizin seyri iradi olarak adlandırılır.

Fizyolojik olarak düşünüldüğünde, bir amacın, düşüncenin tüm seyri boyunca oldukça belirli bazı beyin süreçlerinin ısrarlı faaliyeti anlamına geldiğini varsaymalıyız. En olağan düşünmelerimiz saf hayaller, mutlak sürüklenmeler değildir, ancak imgelerin çoğunun ilgili olduğu ve ara sıra yapılan sapmalardan sonra hemen geri döndüğümüz bazı merkezi ilgi veya konu etrafında döner. Bu ilgi, varsaydığımız sürekli aktif beyin kanalları tarafından sağlanır. Şimdiye kadar

incelediğimiz karışık çağrışımlarda, düşüncelerimizin art arda döndüğü eksenleri oluşturan her bir nesnenin parçaları, ilgilerini büyük ölçüde o an için zihni ele geçirmiş olan genel bir ilgiyle olan bağlantıları tarafından belirlenir. Z'ye genel ilginin beyin parçası dersek, abc nesnesi ortaya çıkarsa ve b'nin Z ile a ya da c'den daha fazla ilişkisi varsa, b nesnenin ilginç, eksen kısmı haline gelecek ve yalnızca kendi ortaklarını çağıracaktır. Çünkü b'nin beyin kanalının enerjisi Z'nin faaliyetiyle artacaktır -Z ile a ya da c arasında önceden bir bağlantı olmadığından a ya da c'yi etkilemeyen bir faaliyet. Örneğin, açken Paris'i düşünürsem, hiç de olasılık dışı olmayan bir şekilde restoranları düşüncelerimin ekseni haline gelir, vs. vs.

Ancak pratik yaşamda olduğu kadar teorik yaşamda da, gerçekleştirmeyi arzuladığımız eylem ya da kazanım gibi bazı başarıların kesin imgeleri biçimini alan daha keskin türde çıkarlar vardır. Böyle bir ilginin etkisi altında ortaya çıkan fikirler silsilesi, genellikle amaca hangi araçlarla ulaşılacağı düşüncesini oluşturur. Eğer amaç basit varlığıyla anında araçları akla getirmiyorsa, ikincisini aramak entelektüel bir sorun haline gelir. Sorunların çözümü en karakteristik ve kendine özgü gönüllü düşünme türüdür. Düşünülen sonun dışa dönük bir eylem ya da kazanç olduğu durumlarda, çözüm büyük ölçüde ona götüren yürüme, konuşma, yazma gibi gerçek motor süreçlerden oluşur. Sonun ilk etapta yalnızca ideal olduğu durumlarda, örneğin bir faaliyet yerinin planlanmasında olduğu gibi, adımlar tamamen hayalidir. Her iki durumda da araçların keşfi, tamamen kendine özgü bir doğaya sahip yeni bir tür amaç oluşturabilir; yani, ona ulaşmadan önce yoğun bir şekilde arzuladığımız, ancak onu en güçlü şekilde arzularken bile doğası hakkında hiçbir belirgin hayal gücüne sahip olmadığımız bir amaç. Böyle bir amaç bir sorundur.

Unuttuğumuz bir şeyi hatırlamaya ya da sezgisel olarak verdiğimiz bir hükmün nedenini belirtmeye çalıştığımızda da aynı durum ortaya çıkar. Arzu, doğru olduğunu hissettiği bir yönde, ama göremediği bir noktaya doğru zorlanır ve baskı yapar. Kısacası, bir öğenin yokluğu, varlığı kadar olumlu bir şekilde temsillerimizin belirleyicisidir. Boşluk sadece bir boşluk değil, ağrıyan bir boşluk haline gelir. Sadece potansiyel olarak var olan bir düşüncenin nasıl olup da etkili olabildiğini beyin eylemi açısından açıklamaya çalışırsak, beyin yolunun gerçekten

uyarılması gerektiğine inanmak zorunda kalırız, ama sadece minimal ve bilinçaltı bir şekilde. Örneğin, geçen hafta aklına gelen bir düşünceyi hatırlamak için beynini zorlayan bir adamda neler olup bittiğini sembolize etmeye çalışın. Düşüncenin çağrışımları oradadır, en azından birçoğu oradadır, ama düşüncenin kendisini uyandırmayı reddederler. Beyin kanalına hiç ışınlanmadıklarını varsayamayız, çünkü zihni yeniden canlanmanın tam kıyısında titriyor. Gerçek ritmi kulaklarında çınlıyor; kelimeler onu takip etmek üzere gibi görünüyor ama başarısız oluyor. Deşarjı engelleyen ve beyindeki heyecanın doğmakta olan halden canlı hale geçmesini engelleyen şeyin ne olduğu tahmin edilemez. Ancak arzu ve haz felsefesinde, kendiliğinden doruğa ulaşma eğiliminde olan, ancak başka nedenlerle engellenen veya kontrol edilen bu tür yeni ortaya çıkan heyecanların güçlü zihinsel uyaranlar ve arzunun belirleyicileri haline gelebileceğini görüyoruz. Tüm sorgulama, hayret, merak duyguları, bunun gibi bazı beyinsel nedenlere bağlanmalıdır. Unutulan şeyleri hatırlama çabası ile belirli bir amaca yönelik araçların araştırılması arasındaki büyük fark, ikincisinin daha önce deneyimimizin bir parçasını oluşturmuş olmasına karşın, birincisinin oluşturmamış olmasıdır. Öncelikle unutulmuş bir şeyi hatırlama biçimini incelersek, bilinmeyenin gönüllü arayışını daha iyi anlayabiliriz.

Unutulan şey, bizim tarafımızdan diğer bazı şeylerin ortasında bir boşluk olarak hissedilir. Eğer bu bir düşünce ise, aklımıza geldiğinde nerede olduğumuza ve ne yaptığımıza dair belli belirsiz bir fikrimiz vardır. İlgili olduğu genel konuyu hatırlarız. Ancak tüm bu ayrıntılar, bu kayıp düşüncenin canlı özelliklerinin eksikliği nedeniyle, sağlam bir bütün halinde bir araya gelmeyi reddeder, her bir ayrıntıyla olan ilişkisi şimdi ikincisinin ana ilgisini oluşturur. Zihnimizdeki ayrıntıların üzerinden geçip dururuz, tatmin olmayız, daha fazlasını arzularız. Her bir ayrıntıdan, pek çok geçici tahmin oluşturan çağrışım çizgileri yayılır. Bunların birçoğunun konuyla ilgisiz olduğu hemen görülür, bu nedenle de önemsizdirler ve hemen bilinçten kaybolurlar. Diğerleri ise mevcut diğer ayrıntılarla ve kayıp düşünceyle ilişkilendirilir. Bunlar ortaya çıktığında, çocukların saklambaç oynarken söylediği gibi 'sıcak' olduğumuzu hissederiz; ve bu gibi çağrışımları yakalar ve dikkatimizin önünde tutarız. Böylece, söz konusu düşünce aklımıza geldiğinde yemek masasında olduğumuzu art arda hatırlarız; sonra arkadaşımız

J. D.'nin orada; sonra konuşulan konunun şöyle böyle olduğunu; son olarak, düşüncenin belirli bir anekdottan geldiğini ve ardından Fransızca bir alıntıyla ilgili olduğunu fark ederiz.

Şimdi tüm bu ek çağrışımlar iradeden bağımsız olarak, çok iyi bildiğimiz kendiliğinden süreçle ortaya çıkar. İradenin yaptığı tek şey, uygun görünenleri vurgulamak ve üzerinde durmak, diğerlerini ise görmezden gelmektir. Dikkatin arzu edilen nesnenin çevresinde bu şekilde gezinmesi sayesinde, çağrışımların birikimi o kadar büyük hale gelir ki, sinirsel süreçlerinin birleşik gerilimleri çubuğu kırar ve sinir dalgası uzun zamandır gelişini bekleyen kanala dökülür. Ve orada bekleyen, bilinçaltındaki kaşıntı, canlı bir duygunun doluluğuna dönüştüğünde, zihin ifade edilemez bir rahatlama bulur.

Tüm bu süreç kabaca bir diyagramla sembolize edilebilir. Unutulan şeye Z, onunla ilişkili olduğunu hissettiğimiz ilk olgulara a, b ve c, ve nihayetinde onu çağırmada etkili olan ayrıntılara l, m ve n diyelim. Her daire, içinde bulunan harfle gösterilen nesnenin düşüncesinin altında yatan beyin sürecini temsil edecektir.

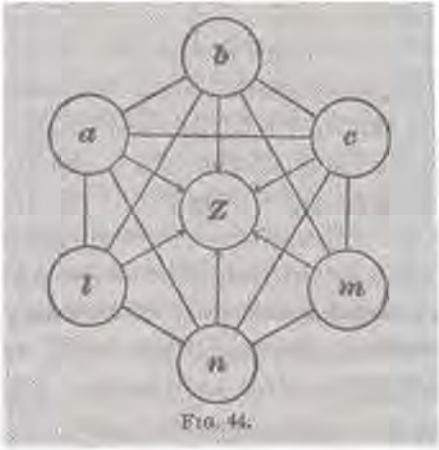

Fig. 44.

Z'deki faaliyet başlangıçta sadece bir gerilim olacaktır; ancak faaliyetler a, b ve c'de azar azar l, m ve n'ye ışınlanır ve tüm bu süreçler bir şekilde Z ile bağlantılı olduğundan, merkezcil oklarla temsil edilen Z üzerindeki birleşik ışınları, oradaki gerilimin direncin üstesinden gelmesine yardımcı olmayı ve Z'yi de tam faaliyete geçirmeyi başarır.

Z'de ilk andan itibaren mevcut olan gerilim, boşalma eşiğinin altında kalsa da, l, m, n'nin uyanmasını belirlemede muhtemelen bir dereceye kadar a, b, c ile birlikte çalışır. Z'nin gerilimi olmasaydı, onunla bağlantılı nesnelerin birikimi daha yavaş olabilirdi. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, nesneler beynin kendi yasaları aracılığıyla önümüze gelir ve düşünen kişinin Ego'su sadece, olduğu gibi, göreceli değerlerini tanımak ve bazıları üzerinde düşünmek için el altında kalabilir, diğerleri ise bırakılır. Nasıl ki maddi bir nesneyi kaybettiğimizde onu doğrudan bir çabayla geri alamazsak, ancak onun bulunma olasılığı olan çevrelerde dolaşarak ve o zaman gözümüze çarpacağına güvenerek geri alabiliriz; burada da dikkatimizi aradığımız şeyin yakınından ayırmayarak, onun kendi isteğiyle bizimle konuşarak sona ereceğine güveniriz."[483]

Şimdi belirgin bir şekilde tasarlanmış bir amaç için bilinmeyen araçları bulma durumuna dönelim. Buradaki son, diyagramdaki a, b, c'nin yerinde durmaktadır. Bu, telkin ışınlarının başlangıç noktasıdır; ve bu durumda olduğu gibi, burada da iradi dikkatin yaptığı şey sadece bazı telkinleri alakasız bularak reddetmek ve daha uygun olduğunu düşündüğü diğerlerine tutunmaktır -bunlar l, m, n ile sembolize edilsin. Bu sonuncular sonunda hep birlikte Z'ye boşalacak kadar birikir, bu sürecin heyecanı zihinsel alanda sorunumuzun çözümüne eşdeğerdir. Bu durumla sonuncusu arasındaki tek fark, bu durumda Z'de ilk andan itibaren işbirliği yapan orijinal bir alt heyecanın bulunmasına gerek olmamasıdır. Unutulmuş bir ismi aradığımızda, hatırlama anında aldığımız o tuhaf tanıma hissi nedeniyle, ismin merkezinin en başından beri aktif bir gerilim durumunda olduğunu varsaymalıyız. Düşüncenin çokluğu burada zihnimizin önceden sezdiği bir şeyin azami derecesinden başka bir şey değildir. Şekline tamamen uygun

483 Hiç kimse bu süreci Hobbes'tan daha iyi tanımlamamıştır: "Bazen insan kaybettiği şeyi arar; ve onu kaybettiği yer ve zamandan itibaren, zihni ona nerede ve ne zaman sahip olduğunu bulmak için bir yerden bir yere ve zamandan zamana geri döner; bu, arama yöntemine başlamak için belirli ve sınırlı bir zaman ve yer bulmak demektir. Yine buradan hareketle düşünceleri, hangi eylemin ya da başka bir olayın onu kaybetmesine neden olabileceğini bulmak için aynı yer ve zamanların üzerinden geçer. Buna Hatırlama ya da akla getirme diyoruz. Bazen insan arayacağı yeri kesin olarak bilir; sonra düşünceleri, bir mücevher bulmak için bir odayı süpürür gibi ya da bir spaniel'in bir koku bulana kadar tarlayı taraması gibi ya da bir adamın bir kafiye başlatmak için alfabeyi taraması gibi, onun tüm parçaları üzerinde dolaşır." (Leviathan, 165, s. 10.)

olarak biçimlendirilmiş bir çukuru anında doldurur; ve boşalan çukuru hissetmemiz ile onu doldurmaya gelen şeyi hissetmemizdeki nitelik özdeşliğini, farklı derecelerde uyarılan bir sinir yolunun aynılığına atfetmek en doğal şey gibi görünür. Bir sorunun çözümünde ise, tam tersine, aracı bulduğumuzun farkına varmamız çok daha az anlıktır. Burada, önceden farkında olduğumuz şey, zaten bildiğimiz öğelerle olan ilişkileri gibi görünmektedir. Nedensel bir ilişki taşımalıdır, ya da bir etki olmalıdır, ya da iki öğe için ortak bir nitelik içermelidir, ya da tekdüze bir eşlikçi olmalıdır, ya da başka bir şey. Kısacası, onun hakkında çok şey biliyoruz, ancak henüz hiçbir bilgimiz yok ya da Bay Hodgson'ın diliyle, "bulmak istediğimiz şeyi önceden, belli bir anlamda, ikinci niyetiyle biliriz ve başka bir anlamda, ilk niyetiyle bilmeyiz."[484] Ortaya çıkan fikirlerden birinin nihayetinde bizim varlığımız olduğunu sezmemiz, onun ilişkilerinin aklımızda olanlarla özdeş olduğunu fark etmemizden kaynaklanır ve bu oldukça yavaş bir yargı eylemi olabilir. Aslında herkes bilir ki bir nesne, başka şeylerle olan ilişkileri algılanmadan önce bir süre zihninde mevcut olabilir. Hodgson'dan tekrar alıntı yapacak olursak:

"Çalışma şekli iradi hafıza ve akıl için ortaktır. Ancak akıl yürütme belleğe, ortaya çıkan imgeleri karşılaştırma ya da yargılama işlevini ekler. Hafıza, boşluğu daha önce belirli bir zamanda doldurmuş olan bir imgeyle doldurmayı amaçlar, akıl yürütme ise önceki ve sonraki imgelerle belirli zaman ve mekân ilişkileri taşıyan bir imgeyle doldurur."

Ya da daha açık bir dille ifade etmek gerekirse, başlangıçta zihnimizi dolduran boşluğun etrafındaki verilerle belirli mantıksal ilişkiler içinde duran bir ilişki. Anlatılan şeyin maddi niteliğine ulaşmadan önce bu boş ilişki biçimi hissi, IX. bölümü okuyan hiç kimseyi şaşırtmayacaktır.

Gazete bilmecelerinin tahmin edilmesinden bir imparatorluğun politikasının planlanmasına kadar bundan başka bir süreç yoktur. Bize uygun fikri kendiliğinden sunması için beyinsel doğa yasalarına güveniriz:

484 Theory of Practice, cilt I. s. 394.

"Onun üzerindeki tek hakimiyetimiz, acı veren doldurulmamış boşluğu bilinçte tutmak için gösterdiğimiz çabadır."[485] Dikkat edilmesi gereken iki durum vardır: Birincisi, iradenin imgeleri çağırma gücüne sahip olmadığı, yalnızca kendiliğinden yeniden bütünleşmenin sunduğu imgeleri reddetme ve aralarından seçme gücüne sahip olduğudur.[486] Ancak kendiliğinden yeniden bütünleşmenin yarattığı boşluğu bilinçte tutmak için gösterdiğimiz çaba, bu boşluğu doldurma gücüne sahip olmadığımızı gösterir. Sunulmadan önce onları görmek yoktur; görülmeden önce onları çağırmak yoktur. Diğer bir durum ise, her tür akıl yürütmenin en basit haliyle dikkatten başka bir şey olmadığıdır."[487]

Farklı zihinsel arayış sınıflarının ayrıntılı bir analizine girmek buradaki amacımıza aykırıdır. Bilimsel bir araştırmada belki de bulunabilecek en zengin örneği elde ederiz. Araştırmacı, nedenini aradığı bir gerçekle ya da kanıtını aradığı bir hipotezle işe başlar. Her iki durumda da konuyu sürekli olarak zihninde döndürüp durur, ta ki benzerlik üzerine benzerlik uyandırarak, ihtiyacına uygun olduğunu fark ettiği alışılmış, benzer bir şey ortaya çıkana kadar. Ancak bu yıllar alabilir. Araştırmacının sonuca doğrudan ulaşmasını sağlayacak hiçbir kural verilemez; ancak hem burada hem de anımsama durumunda, çağrışımlar yoluyla elde edilen bilgilerin biriktirilmesi belirli rutin yöntemlerin kullanılmasıyla daha hızlı ilerleyebilir. Örneğin, bir düşünceyi hatırlamaya çalışırken, bu düşüncenin muhtemelen bağlantılı olabileceği koşulların birbirini izleyen sınıflarını, sınıfın doğru üyesi ortaya çıktığında düşüncenin canlanmasına yardımcı olacağına güvenerek, belirli bir amaçla gözden geçirebiliriz. Böylece onu görmüş olabileceğimiz tüm yerleri araştırabiliriz. Konuştuğumuzu hatırladığımız kişileri gözden geçirebilir ya da son zamanlarda okuduğumuz tüm kitapları art arda hatırlayabiliriz. Eğer bir kişiyi hatırlamaya çalışıyorsak, sokakların ya da mesleklerin listesini gözden geçirebiliriz. Bu şekilde metodik olarak gözden geçirilen listelerdeki bazı öğeler büyük olasılıkla

485 Ibid. s. 394.

486 Hodgson tüm birliktelikleri yeniden bütünleşme olarak adlandırmaktadır.

487 Ibid s. 400. Karşılaştırın Bain, Duygular ve İrade, s. 377. "Zihnin çıkışları zorunlu olarak rastlantısaldır; görüşe açık olan şey yalnızca amaçtır ve bununla birlikte her geçen önerinin uygunluğuna dair bir algı vardır. İradi enerji, dikkati aktif arayış üzerinde tutar: ve zihnin önünde konuyla ilgili herhangi bir şey belirdiği anda, avının üzerine atlayan vahşi bir hayvan gibi onun üzerine atılır."

ihtiyaç duyduğumuz olguyla ilişkilendirilecek ve bunu önerebilecek ya da buna yardımcı olabilecektir. Yine de böyle bir sistematik prosedür olmadan bu öğe asla ortaya çıkmayabilirdi. Bilimsel araştırmalarda bu ortak birikim Mill tarafından 'Deneysel Soruşturmanın Dört Yöntemi' başlığı altında yöntemleştirilmiştir. 'Uyuşma yöntemi' ile, 'farklılık yöntemi' ile, 'kalıntılar' ve 'eşlik eden varyasyonlar' yöntemi ile (ki bu yöntemler burada daha iyi tanımlanamaz), belirli vaka listeleri yaparız; ve bu listeleri zihnimizde düşünerek aradığımız nedenin ortaya çıkma olasılığı daha yüksek olacaktır. Ancak keşfin son vuruşu bunlar tarafından gerçekleştirilmez, yalnızca hazırlanır. Beyin yolları eninde sonunda kendi istekleriyle doğru yolu bulmalıdır, yoksa karanlıkta el yordamıyla ilerlemeye devam ederiz. Bazı beyinlerde yolların diğerlerinden çok daha sık doğru yöne gittiğini ve bunun nedenini bilemediğimizi düşünürsek, bunlar asla gözlerimizi kapatmamamız gereken nihai gerçeklerdir. Mill'in yöntemlerine göre örnek listelerimizi oluştururken bile, beynimizdeki Benzerliğin kendiliğinden işleyişinin merhametine kalmış durumdayız. Nedenini aradığımız olguya benzeyen bir dizi olgu, biri diğerini benzerlik yoluyla ilişkilendirme yoluyla hızla önermedikçe, bir listede nasıl bir araya getirilebilir?

BENZERLİK TEMEL KANUN DEĞİLDİR

İlk olarak kendiliğinden çağrışımın üç ana türünü, daha sonra da gönüllü çağrışımı bu şekilde analiz etmeyi öneriyorum. Çağrılan nesnenin, onu öneren nesneyle herhangi bir mantıksal ilişki taşıyabileceği gözlemlenecektir. Yasa yalnızca bir koşulun yerine getirilmesini gerektirmektedir. Gözden kaybolan nesne, bazı unsurları alışkanlık yoluyla göz önüne gelen nesnenin bazı beyin süreci unsurlarını uyandıran bir beyin sürecine bağlı olmalıdır. Bu uyanış, diğer türlerde olduğu gibi, Benzerlik adını verdiğim çağrışım türünde de baştan sona işleyen bir mekanizma, nedensel bir etkendir. Nesneler arasındaki ya da düşünceler arasındaki benzerlik (eğer bu sonuncular arasında benzerlik varsa), bizi birinden diğerine taşıyan nedensel bir etkiye sahip değildir. Bu yalnızca bir sonuçtur -belirli ve tayin edilebilir bir şekilde işlediğinde olağan nedensel failin etkisidir. Ancak sıradan yazarlar sanki nesnelerin benzerliği, alışkanlıkla uyumlu ancak ondan bağımsız ve onun gibi nesneleri zihnin önüne itebilen bir etkenmiş gibi konuşurlar. Bu

oldukça anlaşılmazdır. İki şeyin benzerliği, her iki şey de var olana kadar mevcut değildir. İster fiziksel ister psişik alemde olsun, herhangi bir şeyi üreten bir etken olarak bundan bahsetmek anlamsızdır.[488] Bu, zihnin olgudan sonra algıladığı bir ilişkidir, tıpkı bir nesne ile çağrışım mekanizmasının çağırdığı ikinci bir nesne arasındaki üstünlük, uzaklık, nedensellik, hazne ve içerik, töz ve araz ya da karşıtlık ilişkilerini algılayabildiği gibi.[489]

Bununla birlikte, benzerlikle ilişkilendirmeyi ayrı bir temel yasa olarak korumakta ısrar etmekle kalmayıp, onu en temel yasa haline getiren ve ondan bitişik ilişkilendirmeyi türetmeye çalışan yetenekli yazarlar da vardır. Akıl yürütmeleri şu şekildedir: Şimdiki A izlenimi, geçmişteki bitişik ortağı B'nin b fikrini uyandırdığında, bu, önce kendi geçmişindeki bir a imgesini canlandırmak dışında nasıl gerçekleşebilir? Bu, b ile doğrudan bağlantılı terimdir; böylece süreç basitçe A -- b olmak yerine A -- a -- b olur. Şimdi A ve a benzerdir; bu nedenle, benzerlik yoluyla önceki bir çağrışım dışında bitişiklik yoluyla hiçbir çağrışım meydana gelemez. Burada yapılan en önemli varsayım, zihne giren her izlenimin, ışığında 'algılandığı' ya da anlaşıldığı ve zihnin diğer nesneleriyle ilişkiye girmesine aracılık ettiği geçmiş benliğinin bir imgesini uyandırması gerektiğidir. Bu varsayım neredeyse evrensel olarak yapılır; yine de bunun için iyi bir neden bulmak zordur. Bu varsayım ilk kez afazi ve zihinsel körlük olgularını gözden geçirirken karşımıza çıkmıştı. Ancak o zaman optik ve işitsel duyumları yorumlamak için optik ve işitsel imgelere ihtiyaç olmadığını gördük. Aksine, işitsel duyumların bizim tarafımızdan ancak işitsel olmayan imgeleri uyandırdıkları ölçüde ve optik duyumların da ancak optik olmayan imgeleri uyandırdıkları ölçüde anlaşıldığını kabul ettik. Hafıza, Muhakeme ve

488 Benzerlik ilkesi hakkında F. H. Bradley, Principles of Logic, s. 294 vd; E. Rabier, Psychologie, 187 vd; Paulhan, Critique Philosophique, 2me Série, I. 458; Rabier, a.g.e., s. 460; Pillon, a.g.e., II. 55; B. P. Bowne, Introduction to Psych. Theory, 92; Ward, Encyclop. Britt. art. Psychology, s. 60; Wahle, Vierteljahrsch. f. wiss. Philos. IX. 426-431.

489 Dr. McCosh, benzerliği "Korelasyon Yasası" olarak adlandırdığı şeye dayandırdığında mantıklı davranmış olur; buna göre, şeyler arasında bir ilişki keşfettiğimizde, birinin fikri diğerlerini ortaya çıkarma eğilimindedir (Psychology, the Cognitive Powers, s. 130). Bu yazarın bahsettiği ilişkiler Özdeşlik, Bütün ve Parçalar, Benzerlik, Uzay, Zaman, Miktar, Aktif Özellik ve Neden ve Sonuç'tur. Nesneler arasında algılanan ilişkiler, zihinde belirmelerinin gerekçeleri olarak ele alınacaksa, benzerliğin elbette ayrıcalıklı, hatta baskın bir yere sahip olma hakkı yoktur.

Algı bölümlerinde aynı varsayım tekrar karşımıza çıkacak ve yine temelsiz olduğu gerekçesiyle reddedilmek zorunda kalınacaktır. Duyusal süreç A ve düşünsel süreç a muhtemelen temelde aynı yolları işgal eder. Dış uyaran geldiğinde ve bu yollar A duyumuyla titreştiğinde, dış uyaran olmadığında ve sadece a fikriyle titreştiğinde olduğu gibi doğrudan B'ye giden yollara boşalırlar. A sürecinin bu yollara ancak daha zayıf olan a sürecinin yardımıyla ulaşabileceğini söylemek, güneşi görmek için bir muma ihtiyacımız olduğunu söylemek gibidir. A, a'nın yerini alır, a'nın yaptığı her şeyi ve daha fazlasını yapar; ve bana göre, daha zayıf sürecin daha güçlü olanla birlikte var olduğunu söylemenin anlaşılabilir bir anlamı yoktur. Bu nedenle bu yazarların tamamen yanıldıklarını düşünüyorum. A'nın A ile birlikte var olduğuna dair verdikleri tek makul kanıt, A'nın bize bir aşinalık hissi vermesi ancak geçmişteki bitişik ilişkilere dair herhangi bir belirgin düşünceyi uyandırmamasıdır. Daha sonraki bir bölümde bu durumu ele alacağım. Burada, söz konusu nokta açısından kesin görünmediğini söylemekle yetiniyorum; ve hala eşzamanlı veya ardışık izlenimlerin çağrışımının tek temel yasa olduğuna inanıyorum.

ZITLIK da çağrışımın bağımsız bir etmeni olarak kabul edilmiştir. Ancak zihinde zaten var olan bir nesneyle zıtlık oluşturan bir nesnenin yeniden üretilmesi bizim ilkelerimize göre kolayca açıklanabilir. Aslında son yazarların hepsi bunu ya benzerliğe ya da bitişikliğe indirgemektedir. Zıtlık her zaman genel benzerliği varsayar; zıt olan sadece bir sınıfın uç noktalarıdır, siyah ve beyaz, siyah ve ekşi ya da beyaz ve dikenli değil. Bir benzerini yeniden üretebilen bir makine, herhangi bir ara koşulun yanı sıra karşıt benzerini de yeniden üretebilir. Dahası, genç ve yaşlı, yaşam ve ölüm, zengin ve fakir gibi çok sayıda zıtlık konuşmada alışkanlıkla bir araya getirilir ve Dr. Bain'in dediği gibi herkesin hafızasındadır[490].

Öğrencilerin artık fikirlerimizin düzenini daha derinlemesine anlamanın yolunun beyin fizyolojisinden geçtiğini hissedeceklerine inanıyorum. Canlanmanın temel süreci alışkanlık yasasından başka bir şey olamaz. Fizyologların, varsayımsal olarak ortaya attığımız ışınımların hücre grubundan hücre grubuna izini gerçekten sürecekleri gün

490 Bain, Senses and Intellect, 564 vd.; J. S. Mill, J. Mill'in Analizine 39. Not; Lipps, Grundtatsachen, 97.

gerçekten uzaktır. Muhtemelen hiçbir zaman da gelmeyecektir. Dahası, kullandığımız şematizm, doğrudan nesnelerin temel parçalarına analizinden alınmış ve yalnızca analoji yoluyla beyne genişletilmiştir. Yine de böyle bir şematizm nedensel olan herhangi bir şeyi ancak beyinde içerilmiş olarak temsil edebilir. Bu, bana göre, zihnin materyallerinin sunum sırasının yalnızca beyin fizyolojisine bağlı olduğunu söylemek için kesin bir nedendir.

Bazı süreçlerin diğerlerine göre rastlantısal üstünlüğü yasası da beyinsel olasılıklar alanına girer. Beyin dokusunun gerektirdiği istikrarsızlığı kabul edersek, bazı noktalar her zaman diğerlerinden daha hızlı ve güçlü bir şekilde boşalmalıdır; ve bu öncelik, rastlantısal nedenlerle an be an yerini değiştirecek, bize en yetenekli zihinde bile benzer çağrışımların oynadığı oyunların mükemmel bir mekanik şemasını verecektir. Rüyaların incelenmesi bu görüşü doğrulamaktadır. Işınlanma yollarının olağan bolluğu, uykudaki beyinde azalmış gibi görünür. Sadece birkaç tanesi geçirgendir ve en fantastik sıralamalar meydana gelir, çünkü akımlar 'yanmış kâğıttaki kıvılcımlar gibi' o anki beslenmenin bir açıklık yarattığı her noktada akar, ama başka hiçbir yerde akmaz.

İlgili dikkat ve iradenin etkileri devam eder. Bu faaliyetler belirli unsurlara sıkı sıkıya tutunuyor ve onları vurgulayarak ve üzerlerinde durarak, çağrıştırdıkları tek unsurları onların çağrışımları haline getiriyor gibi görünmektedir. Bu, mekanik karşıtı bir psikolojinin, eğer varsa, çağrışımla uğraşırken durması gereken noktadır. Geri kalan her şey kesinlikle beyinsel yasalara bağlıdır. Aktif dikkat ve ruhsal kendiliğindenlik konusundaki kendi görüşüm başka bölümlerde ifade edilmiştir. Ancak zihinsel bir kendiliğindenlik olsa bile, kesinlikle fikirler yaratamaz veya onları aniden çağıramaz. Onun gücü sınırlıdır çağrışım mekanizmasının halihazırda ortaya koyduğu ya da koyma eğiliminde olduğu çağrışımlar arasından seçim yapmaktır. Eğer bunlardan birini vurgulayabilir, güçlendirebilir ya da bir saniye uzatabilirse, özgür iradenin en hevesli savunucusunun talep etmesi gereken her şeyi yapabilir; çünkü o zaman vurgulanan terime bağlı olmalarını sağlayarak sonraki çağrışımların yönünü belirler; ve bu şekilde insanın düşüncesinin gidişatını belirleyerek, eylemlerini de belirler.

ÇAĞRIŞIMA İLİŞKİN GÖRÜŞÜN TARİHÇESİ

Bu bölümü bitirmeden önce çağrışımla ilgili görüşlerin tarihine kısaca göz atabiliriz.[491] Aristoteles hem olguları hem de açıklama ilkesini yakalamış gibi görünmektedir; ancak görüşlerini genişletmemiştir ve Hobbes'un zamanına kadar bu konuya kesin bir şekilde tekrar değinilmemiştir. Düşüncelerimizin ardışıklığı sorununu ilk kez Hobbes formüle etmiştir. Leviathan, bölüm III'te şöyle yazar: "Sonuç ya da düşünceler silsilesi derken, bir düşüncenin diğerini takip etmesini anlıyorum ki buna, kelimelerle konuşmaktan ayırmak için, zihinsel konuşma denir. Bir insan herhangi bir şey üzerinde düşündüğünde, bir sonraki düşüncesi göründüğü kadar sıradan değildir. Her düşünce her düşünceye kayıtsız şartsız ulaşmaz. Ama daha önce bütünüyle ya da parçalarıyla duyumsamadığımız hiçbir imgeleme sahip olmadığımız gibi, daha önce duyularımızda benzerine sahip olmadığımız bir imgelemden diğerine geçişimiz de yoktur. Bunun nedeni şudur. Tüm hayaller içimizdeki hareketlerdir, duyuda yapılanların kalıntılarıdır: ve duyuda birbirini hemen izleyen bu hareketler duyudan sonra da birlikte devam eder: öyle ki, birincisi tekrar gerçekleşmek ve baskın olmak için gelirken, ikincisi, hareket ettirilen maddenin tutarlılığı ile, düz bir masa üzerindeki suyun parmak tarafından herhangi bir parçasının yönlendirildiği yöne çekilmesi gibi takip eder. Ama duyularda, algılanan bir ve aynı şeyi bazen bir şey, bazen başka bir şey izlediği için, zaman içinde herhangi bir şeyi hayal ederken, bir sonraki hayal edeceğimiz şeyin ne olacağı kesin değildir; yalnızca şu kesindir ki, bu daha önce, şu ya da bu zamanda aynı şeyi izleyen bir şey olacaktır. Bu düşünce silsilesi ya da zihinsel söylem iki çeşittir. Birincisi güdümsüz, tasarımsız ve istikrarsızdır; burada bir arzunun ya da başka bir tutkunun amacı ve kapsamı olarak kendisini izleyenleri yönetecek ve yönlendirecek tutkulu bir düşünce yoktur. İkincisi daha süreklidir; bir arzu ve tasarım tarafından düzenlenir. Çünkü arzuladığımız ya da korktuğumuz şeylerin yarattığı etki güçlü ve kalıcıdır ya da bir süreliğine kesilse bile hemen geri döner: bazen uykumuzu bölecek ve engelleyecek kadar güçlüdür. Arzu, hedeflediğimiz şeyin benzerini ürettiğini

491 Daha fazla ayrıntı için Hamilton's Reid, Appendices D** ve D***; ve L. Ferri, La Psychologie de l'Association (Paris, 1883). Ayrıca Robertson, art. Encyclop'ta Association. Britannica.

gördüğümüz bazı araçların düşüncesinden doğar; ve bunun düşüncesinden, bu araca yönelik araçların düşüncesi; ve kendi gücümüz dahilinde bir başlangıca gelene kadar sürekli olarak böyle devam eder. Ve son, izlenimin büyüklüğü nedeniyle sık sık akla geldiği için, düşüncelerimiz sapmaya başlarsa, çabucak tekrar yola indirgenirler: yedi bilge adamdan birinin gözlemlediği şey, insanlara artık eskimiş olan şu öğüdü vermesine neden oldu: Respice finem; yani, tüm eylemlerinizde, tüm düşüncelerinizi ona ulaşma yolunda yönlendiren şey olarak, sahip olmak istediğiniz şeye sık sık bakın.

"Düzenlenmiş düşünceler iki türlüdür; biri, bir etki hayal edildiğinde, onu üreten nedenleri ya da araçları ararız: ve bu insan ve hayvan için ortaktır. Diğeri ise, herhangi bir şeyi hayal ederken, onunla üretilebilecek tüm olası etkileri ararız; yani, ona sahip olduğumuzda onunla ne yapabileceğimizi hayal ederiz. Sadece insanda buna dair bir işaret görmedim; çünkü bu, açlık, susuzluk, şehvet ve öfke gibi duyusal tutkulardan başka bir tutkusu olmayan herhangi bir canlının doğasına pek de uygun olmayan bir meraktır. Özetle, zihnin söylemi, tasarım tarafından yönetildiği zaman, arayıştan ya da icat etme yetisinden başka bir şey değildir, Latinlerin sagacitas ve sollertia olarak adlandırdığı; şimdiki ya da geçmişteki bir etkinin nedenlerinin ya da şimdiki ya da geçmişteki bir nedenin etkilerinin avlanması."

Hobbes'un bundan sonraki en önemli pasajı Hume'a aittir: "Tüm basit fikirler hayal gücü tarafından ayrıştırılabildiğine ve istediği biçimde tekrar birleştirilebildiğine göre, eğer onu bir ölçüde tüm zaman ve yerlerde kendisiyle aynı kılan bazı evrensel ilkeler tarafından yönlendirilmeseydi, hiçbir şey bu gücün faaliyetlerinden daha açıklanamaz olamazdı. Fikirler tamamen gevşek ve bağlantısız olsaydı, onları yalnızca şans birleştirirdi; ve aynı basit fikirlerin, aralarında bir birlik bağı, bir fikrin diğerini doğal olarak tanıttığı bazı birleştirici nitelikler olmadan düzenli olarak (genellikle yaptıkları gibi) karmaşık olanlara düşmesi imkânsızdır. Fikirler arasındaki bu birleştirici ilke, ayrılmaz bir bağlantı olarak düşünülmemelidir; çünkü bu zaten hayal gücünün dışında bırakılmıştır. Yine de bu olmadan zihnin iki fikri birleştiremeyeceği sonucuna da varmamalıyız; çünkü hiçbir şey bu güçten daha özgür değildir: ancak bunu yalnızca yaygın olarak hakim olan ve diğer şeylerin yanı sıra dillerin birbirine bu kadar yakın olmasının

nedeni olan yumuşak bir güç olarak görmeliyiz; doğa bir şekilde herkese karmaşık bir fikirde birleştirilmesi en uygun olan basit fikirleri işaret eder. Bu çağrışımın ortaya çıktığı ve zihnin bu şekilde bir fikirden diğerine aktarıldığı nitelikler üç tanedir, yani, TEPKİ, zaman veya yer bakımından BAĞLANTI ve NEDEN ve SONUÇ.

"Bu niteliklerin fikirler arasında bir ilişki yarattığını ve bir fikrin ortaya çıkmasıyla doğal olarak başka bir fikrin ortaya çıktığını kanıtlamanın çok gerekli olmayacağına inanıyorum. Düşüncelerimizin akışı ve fikirlerimizin sürekli devinimi içinde, hayal gücümüzün bir fikirden ona benzeyen başka bir fikre kolayca geçtiği ve bu niteliğin tek başına hayal gücü için yeterli bir bağ ve birliktelik olduğu açıktır. Aynı şekilde, duyuların nesnelerini değiştirirken onları düzenli olarak değiştirmeleri ve birbirlerine bitişik olarak almaları gerektiğinden, hayal gücünün de uzun bir gelenekle aynı düşünme yöntemini edinmesi ve nesnelerini tasavvur ederken uzayın ve zamanın parçaları boyunca ilerlemesi gerektiği açıktır. Neden ve sonuç ilişkisiyle kurulan bağlantıya gelince, bunu daha sonra derinlemesine inceleme fırsatımız olacak ve bu nedenle şu anda bunun üzerinde ısrar etmeyeceğiz. Nesneleri arasındaki neden-sonuç ilişkisinden daha güçlü bir bağlantı kuran ve bir fikrin diğerini daha kolay çağrıştırmasını sağlayan hiçbir ilişki olmadığını gözlemlemek yeterlidir. Dolayısıyla bunlar basit fikirlerimiz arasındaki birliğin ya da bütünlüğün ilkeleridir ve hafızamızda birleştikleri ayrılmaz bağlantının yerini hayal gücünde doldururlar. Burada, zihinsel dünyada doğal dünyada olduğu kadar olağanüstü etkilere sahip olduğu ve kendisini çok sayıda ve çeşitli biçimlerde gösterdiği görülecek olan bir tür ÇEKİM söz konusudur. Etkileri her yerde göze çarpar; ama Sebeplerine gelince, bunlar çoğunlukla bilinmemektedir ve insan doğasının orijinal nitelikleri olarak çözümlenmelidir, ki ben bunu açıklamak iddiasında değilim."[492]

Ancak yine de Hume, Hobbes'tan daha fazla, sözünü ettiği etkileri takip etmedi ve çağrışım kavramını popülerleştirme ve yalnızca fikirlerin çağrışımına dayanan etkili bir okul oluşturma görevi Hartley[493] ve James Mill'e kaldı.[494] Bu yazarlar, zihnin tüm temel kavramlarında

492 Treatise of Human Nature, part I. § IV.

493 İnsan Üzerine Gözlemler (Londra, 1749).

494 Analysis of the Phenomena of the Human Mind (1829).

ve işlemlerinde çağrışımın varlığını ayrıntılı bir şekilde izlediler. Aklın çeşitli 'yetileri' bir kenara bırakılmıştı; tek bir ilke olan fikirler arasındaki çağrışım ilkesi tüm işleri yapıyordu. Priestley'in dediği gibi: "Bir insanı her ne ise o yapmak için bu tek yasaya sahip duyarlı bir ilkeden başka hiçbir şey gerekli değildir. Sadece tüm entelektüel zevklerimiz ve acılarımız değil, tüm hafıza, hayal gücü, irade, muhakeme ve diğer tüm zihinsel duygulanım ve işleyiş olguları, düşüncelerin çağrışımının farklı biçimleri ya da örneklerinden başka bir şey değildir."[495]

Ünlü bir Fransız psikolog olan M. Ribot, Hume'un çağrışım yasasını yerçekimi yasasıyla karşılaştırmasını tekrarlar ve şöyle devam eder:

"Bu keşfin bu kadar geç yapılmış olması dikkat çekicidir. Görünüşe göre hiçbir şey, bu çağrışım yasasının zihinsel yaşamımızın gerçekten temel, indirgenemez olgusu olduğunu; tüm eylemlerimizin temelinde yer aldığını; hiçbir istisnaya izin vermediğini; onsuz ne rüya, ne huşu, ne gizemli vecd, ne de en soyut akıl yürütmenin var olabileceğini; onun bastırılmasının düşüncenin bastırılmasına eşdeğer olacağını fark etmekten daha basit değildir. Yine de hiçbir eski yazar bunu anlamamıştır, çünkü Aristoteles ve Stoacılardaki birkaç dağınık satırın konuya ilişkin bir teori ve net bir görüş oluşturduğunu kimse ciddi olarak iddia edemez. Fikirlerimizin bağlantısı üzerine yapılan bu çalışmaların kökenini Hobbes, Hume ve Hartley'e atfetmemiz gerekir. O halde, psikolojik eylemlerimizin nihai yasasının keşfi, diğer pek çok keşifle ortak bir özelliğe sahiptir: geç gelmiştir ve o kadar basit görünmektedir ki, bizi haklı olarak şaşırtabilir.

"Belki de bu açıklama tarzının mevcut Kuvvetler teorisinden ne bakımdan üstün olduğunu sormak yersiz değildir."[496] En geniş kullanım, bildiğimiz gibi, zihinsel fenomenleri sınıflara ayırmak, farklı olanları ayırmak, aynı doğada olanları bir araya getirmek ve bunlara ortak bir isim vermek ve aynı nedene atfetmektir; bu şekilde, yargı, akıl yürütme, soyutlama, algılama vb. olarak adlandırılan zekânın çeşitli yönlerini ayırt etmeye geldik. Bu yöntem, kalori, elektrik, yerçekimi kelimelerinin belirli fenomen gruplarının bilinmeyen nedenlerini belirlediği Fizikte izlenen yöntemdir. Eğer kişi farklı güçlerin sadece bilinen

495 Hartley's Theory, 2d ed. (1790) s. XXVII.

496 Güncel, yani Fransa'da. -- W. J.

olguların bilinmeyen nedenlerinden ibaret olduğunu, sadece olguları sınıflandırmak ve onlardan söz etmek için uygun bir araç olduğunu asla unutmazsa, eğer kişi onlardan tözsel varlıklar, bazen uyuşan, bazen uyuşmayan, böylece zekâda küçük bir cumhuriyet oluşturan yaratıklar yaratma hatasına düşmezse; o zaman, sağlam bir yöntemin ve iyi bir doğal sınıflandırmanın kurallarına uygun olduğu için, güçlerin bu şekilde dağıtılmasında kınanacak bir şey göremeyiz. O halde Bay Bain'in yöntemi hangi açıdan Kuvvetler yönteminden üstündür? İkincisi basitçe bir sınıflandırma, onunki ise bir açıklamadır. Düşünsel olguları belirli yetilere dayandıran psikoloji ile bunları tek bir çağrışım yasasına indirgeyen psikoloji arasında, bizim düşünce tarzımıza göre, fizikte olguları beş ya da altı nedene bağlayanlar ile yerçekimini kaloriden, ışığı vb. hareketten türetenler arasında bulduğumuz farkın aynısı vardır. Kuvvetler sistemi hiçbir şeyi açıklamaz, çünkü bunların her biri yalnızca içerdiği fenomenler aracılığıyla değer taşıyan ve bu fenomenlerden başka bir şey ifade etmeyen bir düzlüktür (flatus vocis). Yeni teori, tam tersine, zekânın farklı süreçlerinin tek bir yasanın farklı durumları olduğunu; hayal gücü, tümdengelim, tümevarım, algı vb.nin fikirlerin birbirleriyle birleşebileceği pek çok belirlenmiş yol olduğunu; ve güçlerin farklılıklarının sadece çağrışım farklılıkları olduğunu gösterir. Tüm entelektüel olguları açıklar, ama kesinlikle şeylerin nihai ve mutlak nedenini talep eden Metafizik tarzında değil; yalnızca ikincil ve dolaysız nedenlerini arayan Fizik tarzında."[497]

Deneyimsiz okuyucu, tüm farklı zihinsel işlemlerin, birbirleriyle ilişkilendirilmiş duyum imgelerinden oluştuğunun nasıl kavranabileceğine dair kısa bir açıklamadan memnun olabilir.

Hafıza, mevcut bir imgenin geçmişe ait olduğu bilinen diğer imgelerle ilişkilendirilmesidir. Beklenti de aynıdır, geçmişin yerine gelecek konur. Hayal, zamansal düzen olmaksızın görüntülerin ilişkilendirilmesidir.

Duyuda mevcut olmayan herhangi bir şeye inanç, o şeyin imgesinin mevcut bir duyumla çok canlı, güçlü ve kararlı bir şekilde ilişkilendirilmesidir, öyle ki duyum devam ettiği sürece imge zihinden çıkarılamaz.

497 La Psychologie Anglaise, s. 242.

Yargı, 'doğruluk fikrinin çağrışım yoluyla bir önermeden ona benzeyen başka bir önermeye aktarılmasıdır'[498].

Muhakeme, "herhangi bir işarete sahip olan her şeyin, işareti olduğu şeye sahip olduğu" algısıdır; somut durumda işaret ya da orta terim her zaman diğer terimlerin her biriyle ilişkilendirilir ve böylece kendilerinin dolaylı olarak birbirleriyle ilişkilendirildikleri bir bağlantı görevi görür. Başka biriyle ilişkilendirilen duyusal bir deneyimin, yine başka biriyle ilişkilendirilen bir üçüncüye aktarılmasının bu aynı türü, duygusal olguları açıklamaya hizmet eder. Memnun olduğumuzda ya da incindiğimizde bunu ifade ederiz ve ifade kendisini duyguyla ilişkilendirir. Aynı ifadeyi bir başkasından duymak, ilişkili duyguyu canlandırır ve sempati duyarız, yani onunla birlikte üzülür ya da seviniriz.

Diğer sosyal duygular, Yardımseverlik, Vicdanlılık, Hırs, vs. benzer şekilde, sosyal hizmetin ödülü olarak deneyimlenen ve dolayısıyla onunla ilişkilendirilen bedensel hazzın hizmet eyleminin kendisine aktarılmasıyla ortaya çıkar ve ödül bağlantısı ortadan kalkar. Böylece tamahkarlık, cimrinin para harcamakla ilişkili bedensel zevkleri paranın kendisine aktararak harcama bağlantısını koparmasıdır.

Korku, korkulan şeyle deneyim yoluyla ilişkilendirilen bedensel acının, acının kesin özellikleri dışarıda bırakılarak, o şeyin düşüncesine aktarılmasıdır. Bu nedenle bir köpeğin ısırdığını belirgin bir şekilde hayal etmeden ondan korkarız.

Sevgi, belirli duyusal deneyimlerin hoşnutluğunun, bunları sağlayabilecek nesne fikriyle ilişkilendirilmesidir. Deneyimlerin kendileri, haz kavramları nesneye aktarıldıktan sonra belirgin bir şekilde hayal edilmekten çıkabilir ve bu da sevgiyi oluşturur.

İrade, kas hareketine ilişkin fikirlerin, hareketin ürettiği hazlara ilişkin fikirlerle ilişkilendirilmesidir. Hareket ilk başta otomatik olarak meydana gelir ve önceden öngörülmemiş bir zevkle sonuçlanır. Sonuncusu hareketle o kadar ilişkili hale gelir ki, onu her düşündüğümüzde hareket fikri ortaya çıkar; ve hareket fikri canlı olduğunda hareketin meydana gelmesine neden olur. Bu bir irade eylemidir.

Bu ekolden bir filozof için hiçbir şey sonsuzluk gibi bir kavramı deneyimle açıklamaktan daha kolay değildir.

498 Priestley, *op. cit.* p. XXX.

"Bunda, fikirlerin çağrışım yasalarından birinin sıradan bir tezahürünü görüyor -bir şeyin fikrinin karşı konulmaz bir şekilde, onunla yakın bir şekilde bağlantılı olarak sık sık deneyimlenen başka herhangi bir şeyin fikrini akla getirmesi yasası, başka bir şey değil. Uzayın herhangi bir noktasını ötesinde başka noktalar olmadan, zamanın herhangi bir noktasını da onu takip eden başka noktalar olmadan asla deneyimlemediğimiz için, ayrılmaz birliktelik yasası, ne kadar uzak olursa olsun, uzayın ya da zamanın herhangi bir noktasını, hayal gücümüzde karşı konulmaz bir şekilde daha da uzak başka noktaların fikrine sahip olmadan düşünmemizi imkânsız kılar. Ve böylece bu iki fikrin varsayılan orijinal ve içsel özelliği, çağrışım yasası tarafından tamamen açıklanır ve hesaba katılır; ve Uzay veya Zaman gerçekten sonlandırılabilir olsaydı, şu anda olduğumuz gibi bu fikri tasarlamak konusunda tamamen güçsüz olurduk. "[499]

Çağrışımcı Psikolojinin bu örnekleri, sonuncusu hariç, çok kabaca ifade edilmiştir, ancak geçici ihtiyacımız için yeterlidirler. Hartley ve James Mill[500] Hume'u tek bir çağrışım ilkesini, bitişiklik ya da alışkanlık ilkesini kullanacak kadar geliştirmişlerdir. Hartley benzerliği görmezden gelirken, James Mill edebiyatın ilginçliklerinden biri olduğu kesin olan bir pasajda bunu açıkça reddeder:

"Benzer şeyleri bir arada görmeye alışkın olduğumuzun görüleceğine inanıyorum. Bir ağaç gördüğümüzde, genellikle birden fazla ağaç görürüz; bir koyun gördüğümüzde, birden fazla koyun görürüz; bir adam gördüğümüzde, birden fazla adam görürüz. Bu gözlemden yola çıkarak, benzerliği sıklık yani bitişiklik yasasına bağlayabiliriz, ancak bu yasa sadece özel bir durum oluşturuyor gibi görünüyor."

Bay Herbert Spencer daha yakın bir zamanda Benzerlik Yoluyla Çağrışımı göz ardı eden bir Psikoloji inşa etmeye çalışmıştır[501] ve yine merak uyandıran bir bölümde, iki fikrin çağrışımını, birincisinin

499 Bain's Psychology'nin J. S. Mill tarafından gözden geçirilmesi, Edinb. Review, Ekim 1, 1859, s. 293.

500 Analysis of the Phenomena of the Human Mind, J. S. Mill'in baskısı, cilt I. s. 111.

501 On the Associability of Relations between Feelings, in Principles of Psychology, cilt I. s. 259. Spencer'ın (s. 257) 'duyguların yegâne çağrışım süreci' olarak adlandırdığı 'her bir duygunun aynı sınıf, düzen, cins, tür ve olabildiğince aynı çeşitlilikteki daha önce deneyimlenmiş duygularla uyumlu hale gelmesini', genel olarak benzerlik yoluyla çağrışım olarak bilinen şeyin herhangi bir karşılığı olarak görmek mümkün değildir.

duyumunun deneyimlendiği zaman noktasına bilinçli bir gönderme yapmasıyla açıklamaya çalışmaktadır; bu zaman noktası, içeriğinin, yani ikinci fikrin ortaya çıkmasından hemen sonra düşünülmektedir. Bununla birlikte, Bay Bain ve Mill ve çağdaş psikologların büyük çoğunluğu, hem Benzerlik hem de Bitişiklik'i çağrışımın indirgenemez ilkeleri olarak muhafaza etmektedir. Profesör Bain'in çağrışıma ilişkin açıklaması, ortak bir uzlaşıyla İngiliz ekolünün en iyi açıklaması olarak görülmektedir. Uyum ve farklılığın algılanması, kalıcılık ve iki tür çağrışım, bitişiklik ve benzerlik, onun tarafından gerçek akılla kastedilen her şeyi oluşturuyor olarak kabul edilir. Onun sayfaları betimleyici bir bakış açısından özenli ve öğreticidir; ancak konuyu nedensel olarak ele alma girişimimden sonra, onlara derin bir açıklayıcı değer veremem. Bain'den önce İngiliz ekolü tarafından çok fazla ihmal edilen Benzerlik Yoluyla Çağrışım, ondan en cömert örneklemeyi alır. Öğretici bir pasaj olarak, eşit derecede iyi olan birçok pasaj arasından aşağıdaki alıntı seçilebilir:

"Kullanım çeşitliliği ile biçim benzerliğine ve biçim çeşitliliği ile kullanım benzerliğine sahip olabiliriz. Görünüşe bakarsak, bir halat başka halatları ve kordonları akla getirir; ama kullanıma bakarsak, demir bir kabloyu, ahşap bir desteği, demir bir kuşağı, deri bir bandı ya da eğimli bir dişliyi akla getirebilir. Görünüşteki çeşitliliğe rağmen, öneri ortak bir amaca neyin cevap verdiğine bağlıdır. Eğer duyusal görünümlerden çok fazla etkileniyorsak, sadece kullanım açısından aynı olan şeyleri hatırlamakta daha fazla zorluk çekeceğiz; öte yandan, bir amaç doğrultusunda pratik verimlilik noktasına son derece duyarlıysak, bunun için gerekli olmayan özellikler çok az fark edilecek ve diğer tüm koşullarda farklı olsa da, kullanım açısından şimdiki bir nesneye karşılık gelen geçmiş nesneleri canlandırmaya her zaman hazır olacağız. Zihnimiz sadece hareket ettirici güçle meşgul olduğunda, bir at, bir buharlı motor ve bir şelale arasındaki farkı unutur hale geliriz. Bunların çeşitliliği hiç şüphesiz uzun bir süre boyunca ilk tanımlanmalarını engelleyici bir etkiye sahip olmuştur; ve kalın kafalı zihinler için bu tanımlama sonsuza dek imkânsız olabilirdi. Zihnin mekanik gücün tek bir özelliği üzerinde güçlü bir şekilde yoğunlaşması ve şeylerin kendilerinin genel görünümüne karşı bir dereceye kadar kayıtsızlık, bu kadar farklı üç yapıyı bir araya getirmek için benzerlikler

tarafından yeniden canlandırmanın entelektüel enerjisi ile birleşmelidir. Bunun gibi bir örnekle, mevcut makinelerin yeni uyarlamalarının mekanik bir mucidin zihninde nasıl ortaya çıkabileceğini görebiliriz. Düşünen bir zihne, hareket eden suyun insan ya da kaba kuvvetle özdeş bir özelliği olduğu, yani diğer kütleleri harekete geçirme, atalet ve direncin üstesinden gelme özelliği olduğu ilk kez göründüğünde, -akıntının görüntüsü bu benzerlik noktası aracılığıyla hayvanın gücünü akla getirdiğinde, -ilk taşıyıcılar sınıfına yeni bir ekleme yapılmış oldu ve koşullar elverdiğinde, bu güç diğerlerinin yerine geçebilirdi. Su çarklarına ve sürüklenen sallara aşina olan modern anlayışa göre, buradaki benzerlik son derece bariz bir benzerlik gibi görünebilir. Ancak kendimizi, akan suyun parlaklığı, gürültüsü ve düzensiz yıkımıyla zihni etkilediği eski bir zihin durumuna geri götürürsek, bunu hayvansal kas enerjisiyle özdeşleştirmenin hiçbir şekilde açık bir etki olmadığını kolayca düşünebiliriz. Kuşkusuz, doğal yapısı gereği şeylerin yüzeysel yönlerine karşı duyarsız olan ve bununla birlikte büyük ölçüde özdeşleştirici bir zekâya sahip olan bir zihin ortaya çıktığında, böyle bir karşılaştırma mümkün olacaktır. Aynı örneği bir aşama daha ileri götürerek buhar gücünün keşfine ya da genişleyen buharın daha önce bilinen mekanik güç kaynaklarıyla özdeşleştirilmesine gelebiliriz. Çağlar boyunca sıradan bir göz için buhar kendisini gökyüzündeki bulutlar olarak ya da bir çaydanlığın ağzından çıkan tıslama sesi ve birkaç santim mesafede sisli, kıvrımlı bir bulut oluşumu olarak göstermiştir. Bir çaydanlığın kapağının zorlanması da zaman zaman gözlemlenmiş olabilir. Ancak bu görüntünün bir rüzgâr esintisi, bir su akıntısı ya da bir hayvan kasının eforu ile paralellik göstermesi ne kadar zaman almıştı? Uyumsuzluk, bu kadar zayıf ve sınırlı bir benzerlikle aşılamayacak kadar büyüktü. Bununla birlikte, bir zihinde özdeşleşme gerçekleşti ve sonuçları takip edildi. Bu benzerlik daha önce başka zihinlerde de meydana gelmişti ama aynı sonuçları vermemişti. Bu tür zihinler bir şekilde milyonlarca insanoğlundan ayrılıyor olmalıydı; ve şimdi onların üstünlüğünün açıklamasını yapmaya çalışıyoruz. Watt'ın entelektüel karakteri, böyle bir durumda büyük bir benzerlik darbesi için hazırlayıcı tüm unsurları içeriyordu; -hem doğası hem de eğitimi gereği, cisimlerin mekanik özelliklerine karşı yüksek bir duyarlılık; geniş bir geçmiş bilgi veya aşinalık; ve şeylerin yüzeysel

ve sansasyonel etkilerine karşı kayıtsızlık. Bununla birlikte, pek çok insanın tüm bu yeteneklere sahip olması yalnızca mümkün değil, aynı zamanda son derece muhtemeldir; bunlar sıradan yetenekleri aşmayan türdendir. Neredeyse doğal olarak mekanik bir eğitime bir şekilde bağlanacaklardır. Keşfin daha önce yapılmamış olması, daha ileri ve yaygın olmayan bir şeyin gerekli olduğunu varsayar; ve bu ek yetenek, genel olarak Benzerliğin tanımlayıcı gücü gibi görünür; farklılığın ve kılık değiştirmenin ortasında benzerliği tespit etme eğilimi. Bu varsayım olguyu açıklar ve buhar makinesinin mucidinin bilinen entelektüel karakteriyle tutarlıdır."[502]

Dr. Hodgson'ın çağrışım açıklaması, her şeye rağmen İngilizce'de şimdiye kadar ileri sürülenlerin en iyisidir.[503] Bütün bu yazarlar, az ya da çok açık bir şekilde, tekrar eden atomistik 'fikirler' kavramına tutunmaktadır. Almanya'da aynı mitolojik varsayım daha radikal bir şekilde kavranmış ve yakın zamana kadar kendi ülkelerinde neredeyse hüküm sürdükleri söylenebilecek olan Herbart[504] ve takipçileri tarafından, daha itici olsa da, daha mantıklı bir uç noktaya taşınmıştır.[505] Herbart'a göre her fikir sürekli olarak var olan bir varlıktır, bilince girişi varlığının tesadüfi bir belirlenimidir. Bilinç sahnesini işgal etmeyi başardığı ölçüde, daha önce orada bulunan başka bir fikri dışarıda bırakır. Bununla birlikte, bu engelleme eylemi ona diğer temsil üzerinde bir tür tutunma sağlar ve bu da daha sonraki tüm durumlarda diğerini zihne takip etmesini kolaylaştırır. Çoğu özel çağrışım durumunun bu mekanik mücadele ve engelleme diliyle formüle edilmesindeki ustalık büyüktür ve analitik titizlik açısından İngiliz ekolü tarafından yapılan her şeyi aşar. Bununla birlikte, ele alınan unsurların yapay olduğu bir durumda, bu şüpheli bir erdemdir; ve itiraf etmeliyim ki, Vorstellungsmassen ve Vorstellungsmassen ile ilgili Herbartçı jargonda bana göre neredeyse iğrenç bir şey var.

502 The Senses and the Intellect, pp. 491-3.

503 Zaman ve Mekan, bölüm V ve Uygulama Teorisi, &bölüm; &bölüm; 53 ila 57'ye bakınız.

504 Psychologie als Wissenschaft (1824), 2.

505 Prof. Ribot, 'Çağdaş Alman Psikolojisi' adlı kitabının birinci bölümünde Herbart ve ekolü ile rakibi ve kısmi benzeri olan Beneke'yi iyi bir şekilde anlatmıştır. Ayrıca G. F. Stout'un 1888 tarihli Mind dergisinde Herbart Psikolojisi üzerine yazdığı iki makaleye bakınız. J. D. Morrell'in Outlines of Mental Philosophy (2d ed., London, 1862) adlı kitabı büyük ölçüde Herbart ve Beneke'yi takip etmektedir. Bunu yapan başka bir İngilizce kitap bilmiyorum.

Hemmungen ve Hemmungssummen'lerini, ve sinken ve erheben ve schweben, ve Verschmelzungen ve Complexionen.

En son sistematik Alman Psikolog Herr Lipps, üzülerek söylüyorum ki, fikirler teorisini, gösterdiği büyük özgünlüğün, öğrenmenin ve keskinliğin sadece daha üzücü hale getirdiği bir şekilde yürütmüştür.[506] Bu tür ayrıntılı yapay yapılar, bana öyle geliyor ki, bilimimize yardımcı değil, sadece bir yük ve engeldir[507].

Fransızca'da M. Rabier, Çağrışım üzerine yazdığı bölümde[508] konuyu herkesten daha güçlü ve keskin bir şekilde ele almaktadır. Konuyu ele alışı kısa olsa da, bana göre genel sağlamlık açısından Hodgson'ınkinden sonra ikinci sıradadır.

Son bölümde, kullanımın ayırt etmeyi geliştirmedeki etkisini açıklamak için çağrışıma başvurmuştuk. Daha sonraki bölümlerde bunun diğer süreçlerde oynadığı muazzam rolün bol miktarda kanıtını göreceğiz ve o zaman, herhangi bir bilimde, ne kadar belirsiz bir şekilde formüle edilmiş olursa olsun, çok az analiz ilkesinin bundan daha verimli olduğunu kolayca kabul edeceğiz. Bunu daha kesin bir biçimde formüle etme ve nedensel etkenler ile yalnızca bilinen ilişkiler arasındaki olağan karışıklıktan kurtulma çabamız, bu karışıklığın hissedilmediği kişilerin muazzam hizmetlerini görmemizi engellememelidir. Bu pratik bakış açısından, atomistik fikirler teorisini patlattığında ya da fikirler arasındaki bitişiklik ve benzerliğin ancak ilişkilendirme yapıldıktan sonra var olabileceğini gösterdiğinde, kişinin çağrışım psikolojisine ağır bir darbe indirdiğini düşünerek kendini övmesi gerçek bir cehalet olacaktır. [509] Çağrışımcı psikolojinin bütün gövdesi, bir yandan 'fikirleri' 'nesnelere', diğer yandan 'beyin süreçlerine' tercüme ettikten sonra da ayakta kalır; ve yetilerin ve işlemlerin analizi, geleneksel olarak kullanılan terimlerde olduğu kadar bu terimlerde de kesindir.

---

506 Grundtatsachen des Bewusstseins (1883), bölüm. VI ve passim, özellikle s. 106 vd., 364.

507 Bunların en külfetli ve tamamen gereksiz olanları belki de Steinthal'ın Einleitung in die Psychologie, 2te Aufl. (1881) adlı eseridir. Ayrıca bkz. G. Glogau: Steinthal'ın Psychologische Formeln'i (1886).

508 Leçons de Philosophie, I. Psychologie, chap. XVI (1884).

509 Bay F. H. Bradley, bana öyle geliyor ki, Mantık İlkeleri'nin II. kitabının II. bölümünün I. kısmında yer alan, fikirlerin çağrışımına ilişkin incelikli ve nükteli ama kesinlikle uzun soluklu eleştirisinde bu cehalete (ignoratio elenchi) çok benzer bir suç işlemiştir. Mantık İlkeleri'nin I. bölümü.

15. BÖLÜM

ZAMAN ALGISI

Bundan sonraki iki bölümde, bazen içsel algı ya da zaman algısı olarak adlandırılan şeyle ve bu algıda bir tarih işgal eden olaylarla ilgileneceğim, özellikle de bu geçmiş bir tarih olduğunda ki, bu durumda söz konusu algı hafıza adını alır. Bir şeyi geçmiş olarak hatırlamak için, 'geçmiş' kavramının 'düşüncelerimizden' biri olması gerekir. Hafıza bölümünde göreceğimiz gibi, pek çok şey kendi içsel nitelikleri nedeniyle değil, bizim için geçmişliği ifade eden başka şeylerle ilişkilendirildikleri için bizim tarafımızdan geçmiş olarak düşünülür. Peki ama bu şeyler geçmişliklerini nasıl kazanıyor? Geçmişlik deneyimimizin aslı nedir, terim anlamını nereden almaktadır? Okuyucu bu bölümde işte bu soruyu düşünmeye davet edilmektedir. Göreceğiz ki, her bir deneyimimizin sırayla kurbanı olduğu sürekli bir geçmişlik duygusuna sahibiz. Bir şeyi geçmiş olarak düşünmek, onu nesneler arasında ya da şu anda bu nitelikten etkilenmiş görünen nesneler yönünde düşünmektir. Hafıza ve tarihin sistemlerini üzerine inşa ettiği geçmiş zaman kavramımızın aslı budur. Ve bu bölümde yalnızca bu dolaysız zaman duygusunu ele alacağız.

Eğer bilincin yapısı, hepsi birbirinden ayrı, birbirini izleyen boncuklar gibi, benzeri duyumlar ve imgeler dizisi olsaydı,

"Şimdiki anın dışında hiçbir bilgiye sahip olamazdık. Her bir duyumumuz sona erdiği anda sonsuza dek yok olacaktı; ve sanki hiç var olmamış gibi olacaktık. Deneyim edinmekten tamamen aciz olurduk. Fikirlerimiz sadece hayal gücünde olduğu gibi dizgeler halinde ilişkilendirilse bile, yine de bilgi edinme kapasitesinden yoksun olurduk. Bu varsayıma göre, bir fikir diğerini izleyecektir. Ama hepsi bu kadar olurdu. Birbirini izleyen bilinç durumlarımızın her biri, sona erdiği anda sonsuza dek yok olurdu. Bu anlık durumların her biri bizim tüm varlığımız olurdu."[510]

510 James Mill, Analiz, cilt I. s. 319 (J. S. Mill'in Baskısı).

Yine de, bu koşullar altında, imge dizilerimizi üreten mekanizmanın onları rasyonel bir düzen içinde üretmesi koşuluyla, rasyonel bir şekilde hareket edebiliriz. Dudaklarımızdan dökülenler dışında hiçbir kelimenin farkında olmasak da uygun konuşmalar yapabiliriz; seçimimizin tüm gerekçelerine bir an bile bakmadan doğru politikaya karar verebiliriz. Bilincimiz, hemen kapsadığı noktayı aydınlatan ama ötesini tamamen karanlıkta bırakan bir ateş böceği kıvılcımı gibi olacaktır. Bu koşullar altında çok gelişmiş bir pratik yaşamın mümkün olup olmayacağı kuşkuludur; yine de düşünülebilir.

Bu hayali hipotezi yalnızca gerçek doğamızla tezat oluşturması için ortaya attım. Duygularımız bu şekilde daralmaz ve bilincimiz asla bir ateş böceği kıvılcımının boyutlarına inmez. Geçmiş ya da gelecek, yakın ya da uzak, akışın başka bir kısmının bilgisi her zaman şimdiki olay hakkındaki bilgimize karışır.

Basit bir duyum, ileride göreceğimiz gibi, bir soyutlamadır ve tüm somut zihin durumlarımız bir miktar karmaşıklığa sahip nesnelerin temsilleridir. Karmaşıklığın bir kısmı, az önce geçmiş olan nesnelerin yankısı ve belki de daha az derecede, yeni gelecek olanların önsezisidir. Nesneler yavaş yavaş bilinçten kaybolur. Eğer şu anki düşünce A B C D E F G ise, bir sonraki B C D E F G H ve ondan sonraki C D E F G H I olacaktır -geçmişin kalıntıları art arda düşer ve geleceğin gelişleri kaybı telafi eder. Eski nesnelerin bu kalıntıları, yenilerin bu gelişleri, hafızanın ve beklentinin, geçmişe dönük ve geleceğe dönük zaman duygusunun mikroplarıdır. Bilince, onsuz bir akış olarak adlandırılamayacağı bu sürekliliği verirler[511].

511 "Bilince baktığımda bulduğum şey, eğer bir bilincim varsa, kendimi ondan yoksun bırakamayacağım ya da bilincimde olmayan şeyin bir dizi farklı duygu olduğudur. Her iki alt duygunun eşzamanlı algısı, ister bir arada varoluşun ister bir dizinin parçaları olsun, toplam duygudur - bilincin asgari düzeyidir - ve bu asgari düzeyin bir süresi vardır. Bununla birlikte zaman-süre, yalıtılmış bir anda hangi parçasının önce, hangisinin sonda geldiğini söyleyemesek de, asgariden ayrılamaz. Alt hislerin sırayla geldiğini, önce birinin sonra diğerinin geldiğini bilmemiz gerekmez; sırayla gelmenin ne anlama geldiğini bilmemiz de gerekmez. Ama yapay olarak izole edilmiş herhangi bir asgari bilinçte, Zaman içinde öncekinin ve sonrakinin algılanmasının temelleri, zayıflayan alt his ve güçlenen alt his ve bunlar arasındaki değişim. . . .

"Bir sonraki yerde, hafızanın temellerinin bilincin asgari düzeyine dahil olduğunu belirtmeliyim. Hafızanın ilk başlangıçları, tıpkı algının ilk başlangıçları gibi, bu asgari düzeyde ortaya çıkar. Bu asgariyi oluşturan değişim ya da farklılığın her bir üyesi tek bir algının temelini oluşturduğundan, her ikisi de tek bir ampirik şimdiki anda bilince verilmiş olsa

HİSSEDİLEBİLİR ANIN BİR SÜRESİ VARDIR

Birisi şu anı yakalamayı demeyeceğim ama fark etmeyi ya da ilgilenmeyi denesin. En şaşırtıcı deneyimlerden biri gerçekleşir. Nerede bu şimdiki zaman? Kavrayışımızda eridi, biz ona dokunamadan

---

da, bir üyenin diğerine önceliği belleğin temelidir. Bilincin asgari düzeyinin duygulardaki farklılık ya da değişim olduğu gerçeği, tekil algıların olduğu kadar belleğin de nihai açıklamasıdır. Birincisi ve ikincisi bilincin asgari düzeyine dahildir; ve tüm bilincin zaman biçiminde olduğunu ya da zamanın duygu biçimi, duyarlılık biçimi olduğunu söylerken kastedilen de budur. Kabaca ve popüler olarak zamanın akışını geçmiş, şimdi ve gelecek olarak ayırırız; ancak, tam olarak konuşmak gerekirse, şimdi yoktur; bölünmez bir nokta veya an tarafından bölünen geçmiş ve gelecekten oluşur. Bu an ya da zaman noktası mutlak şimdiki zamandır. Bizim gevşek bir şekilde şimdiki zaman olarak adlandırdığımız şey, en azından asgari bir bilinç içeren ve değişim anının şimdiki zaman noktası olduğu, zaman akışının ampirik bir bölümüdür. Bunu şimdiki zaman noktası olarak kabul edersek, asgari hissin iki kısım içerdiği açıktır - giden bir alt his ve gelen bir alt his. Biri hatırlanır, diğeri hayal edilir. Her ikisinin de sınırları minimumun başında ve sonunda belirsizdir ve başka uyaranlardan kaynaklanan başka minimumların içinde erimeye hazırdır. "Zaman ve bilinç bize asgari olarak işaretlenmiş olarak gelmez; bunu düşünerek, kendimize şu soruyu sorarak yapmak zorundayız: Bilincin en az ampirik anı nedir? Bu en az ampirik an, genellikle şimdiki an dediğimiz şeydir; ve bu bile sıradan kullanım için çok küçüktür; şimdiki an genellikle pratik olarak birkaç saniyeye, hatta dakikaya kadar uzatılır, bunun ötesinde şimdiki saat, gün, yıl veya yüzyıl olarak hangi zaman uzunluğunu kastettiğimizi belirtiriz. "Ancak bu popüler düşünce tarzı, felsefi düşünen çok sayıda insana bile kendini dayatıyor ve sanki şimdiki zaman bir veriymiş gibi - sanki zaman bize bir ölçüm bandı gibi şimdiki dönemlere işaretlenmiş olarak geliyormuş gibi - şimdiki zaman hakkında konuşuyorlar." (S. H. Hodgson: Philosophy of Reflection, cilt I. s. 248-254.)

"Zamanın temsili, belirli bir miktarının bir arada sunulması - başlangıç ve son sınırı arasında yer alması - gerektiği için uzayınkiyle aynıdır. Bir noktadan diğerine akan sürekli bir düşünce gerçekten de zamanı işgal eder, ama onu temsil etmez, çünkü tüm ardışıklığı bir kerede kavramak yerine ardışıklığın bir unsurunu diğeriyle değiştirir. Her iki nokta da -başlangıç ve son- zamanın kavranması için eşit derecede gereklidir ve birlikte eşit açıklıkta mevcut olmalıdır." (Herbart: Psychol. als W., § 115.)

"Varsayalım ki ... benzer sarkaç darbeleri, normalde boş olan bir bilinçte düzenli aralıklarla birbirini izlesin. O zaman bu, benzerlik yoluyla çağrışım yasası sayesinde ilkini yeniden üretir, ancak aynı zamanda yukarıda bahsedilen kalıcı imgeyle karşılaşır. . . . Böylece sesin basit tekrarı zaman algısının tüm unsurlarını sağlar. İlk ses çağrışım yoluyla hatırlandığında başlangıcı, ikincisi sonu verir ve hayaldeki kalıcı görüntü aralığın uzunluğunu temsil eder. İkinci izlenim anında, tüm zaman algısı bir anda var olur, çünkü o zaman tüm unsurları bir arada sunulur, ikinci ses ve hayaldeki görüntü hemen, ilk izlenim ise yeniden üretim yoluyla. Ancak, aynı eylemde, yalnızca ilk sesin var olduğu bir durumun ve hayalde yalnızca görüntüsünün var olduğu bir başka durumun farkındayızdır. Bunun gibi bir bilinç, zamanın bilincidir. İçinde fikirlerin art arda gelmesi söz konusu değildir." (Wundt: Physiol. Psych., 1. baskı, s. 681-2.) Burada bir izlenimin kalıcılığının ve yeniden üretiminin aynı anda devam edebilen iki süreç olduğu varsayımına dikkat ediniz. Ayrıca Wundt'un açıklaması yalnızca bir zaman algısının 'kurtuluşunu' analiz etmeye yönelik bir girişimdir ve bunun nasıl gerçekleştiğine dair bir açıklama değildir.

kaçtı, oluş anında yok oldu. Bay Hodgson tarafından alıntılanan bir şairin dediği gibi, "Konuştuğum bu an zaten benden uzak" ve ancak çok daha geniş bir zaman diliminin canlı ve hareketli organizasyonunun içine girildiğinde kesin şimdiki zaman kavranabilir. Aslında tamamen ideal bir soyutlamadır, sadece duyusal olarak asla gerçekleşmez, aynı zamanda felsefi meditasyona alışkın olmayanlar tarafından muhtemelen asla tasavvur bile edilemez. Düşünce bizi onun var olması gerektiği sonucuna götürür, ancak gerçekte asla dolaysız deneyimimizin bir gerçeği olamaz. Anlık deneyimlerimizin tek gerçeği, Bay E. R. Clay'in çok iyi bir şekilde 'aldatıcı şimdiki zaman' olarak adlandırdığı şeydir. Onun sözleri tam olarak alıntılanmayı hak etmektedir:[512]

"Deneyimin zamanla ilişkisi derinlemesine incelenmemiştir. Deneyimin nesneleri şimdiki zamana ait olarak verilir, ancak zamanın veri tarafından atıfta bulunulan kısmı, felsefenin şimdi adıyla ifade ettiği geçmiş ve geleceğin birleşiminden çok farklı bir şeydir. Verinin atıfta bulunduğu şimdiki zaman gerçekte geçmişin bir parçasıdır -yakın bir geçmiş- geçmiş ile gelecek arasına giren bir zaman olarak yanıltıcı bir şekilde verilmiştir. Buna aldatıcı şimdiki zaman adı verilsin ve geçmiş olarak verilen geçmiş de apaçık geçmiş olarak bilinsin. Bir şarkının bir mısraının tüm notaları dinleyiciye şimdinin içindeymiş gibi görünür. Bir meteorun tüm yer değişimleri izleyen kişiye şimdiki zamanın içindeymiş gibi görünür. Bu tür serilerin sona erdiği anda, bunlar tarafından ölçülen zamanın hiçbir kısmı geçmiş gibi görünmez. O halde zaman, insan kavrayışına göre düşünüldüğünde, dört kısımdan oluşur: apaçık geçmiş, sahte şimdiki zaman, gerçek şimdiki zaman ve gelecek. Zahiri şimdiki zamanı bir kenara bırakırsak, zaman üç yokluktan oluşur -var olmayan geçmiş, var olmayan gelecek ve bunların birleşimi olan şimdiki zaman; zamanın içinden çıktığı güç bizi zahiri şimdiki zaman kurgusuna götürür."

Kısacası, pratik olarak idrak edilen şimdiki zaman bıçak sırtı değil, üzerine tünediğimiz ve iki yönden zamana baktığımız, kendine ait belli bir genişliği olan bir eyerdir. Zaman algımızın bileşim birimi, bir pruvası ve bir kıçı olan, deyim yerindeyse bir arkaya ve bir ileriye bakan ucu olan bir süredir.[513] Sadece bu süre bloğunun parçaları olarak,

512 The Alternative, p. 167.

513 Locke, kendi silik yöntemiyle, süre duygusunu fikirlerimizin ardışıklığı üzerine düşün-

bir ucun diğeriyle olan ardışıklık ilişkisi hissedilir. Önce bir ucu hissedip ardından diğerini hissetmeyiz ve ardışıklığın algılanmasından arada bir zaman aralığı olduğu sonucunu çıkarmayız, ancak zaman aralığını iki ucuyla birlikte bir bütün olarak hissederiz. Deneyim en başından itibaren basit değil sentetik bir veridir; ve duyusal algı için unsurları birbirinden ayrılamaz, ancak geriye dikkatle bakıldığında deneyim kolayca ayrıştırılabilir ve başlangıcı sonundan ayırt edilebilir. Mekân algısını incelemeye başladığımızda, onu bu açıdan zamana oldukça benzer bulacağız. Zamandaki tarih, uzaydaki konuma karşılık gelir; ve her ne kadar şimdi zihinsel olarak uzak ve daha uzak konumları hayal ederek geniş uzaylar inşa etsek de, tıpkı şimdi zihinsel olarak bir dizi ardışık tarihi uzatarak büyük süreler inşa ettiğimiz gibi, yine de hem uzayın hem de zamanın ilk deneyimi her zaman zaten bir birim olarak verilmiş olan ve dikkatin daha sonra içinde parçaları birbirleriyle ilişkili olarak ayırt ettiği bir şeydir. Halihazırda bir zaman ve bir mekan olarak verilmiş olan parçalar olmasaydı, bunların sonradan ayırt edilmesi onları birbirlerinden farklı olarak algılamaktan öteye gidemezdi; bu durumda farklılığa zamansal düzen, diğerinde ise mekânsal konum demek için hiçbir neden olmazdı.

Ve nasıl ki bazı deneyimlerimizde nesnelerle dolu geniş bir alanın bilincinde olabiliyorsak, ama bunların her birinin yerini tam olarak saptayamıyorsak; aynı şekilde, birçok izlenim zaman içinde aşırı hızlı bir şekilde birbirini izlediğinde, bunların belli bir süreyi kapsadığının ve eşzamanlı olmadığının açıkça farkında olsak da, hangisinin önce hangisinin sonra geldiğini söylemekte oldukça zorlanabiliriz;

---

mekten türetmiştir (Essay, kitap II. bölüm XIV. &bölüm; 3; bölüm XV. &bölüm; 12). Reid haklı olarak, eğer birbirini izleyen on unsur süreyi oluşturacaksa, "o zaman biri süreyi oluşturmalıdır, aksi takdirde süre, süresi olmayan parçalardan oluşmalıdır ki bu imkansızdır. . . . Bu nedenle, tüm sürenin oluştuğu her bir aralıkta ya da öğede süre olması gerektiği sonucuna varıyorum. Gerçekten de hiçbir şey, sürenin her temel parçasının süreye sahip olması gerektiğinden daha kesin değildir, tıpkı uzantının her temel parçasının uzantıya sahip olması gerektiği gibi. Şimdi, bu süre unsurlarında ya da birbirini izleyen fikirlerin tek aralıklarında, fikirlerin art arda gelmediği, yine de bunların süreye sahip olduğunu düşünmemiz gerektiği gözlemlenmelidir; buradan, zihinde fikirlerin art arda gelmediği bir süre kavramının olduğu sonucuna kesin olarak varabiliriz." (Entelektüel Güçler. deneme III. bölüm V.) "Roye Collard, Jouffroy'nin Reid'in çevirisine eklenen parçalarda şöyle diyor: 'Süreyi ardışıktaki değişimde aramayalım; orada asla bulamayız; süre, ardışıktan önce gelmiştir; sürenin kavramı, ardışıktan önce gelmiştir. Bu durumda ondan tamamen bağımsız mıdır, denilebilir mi? Evet, ondan tamamen bağımsızdır.'"

hatta yargılarımızda gerçek sıralarını tersine çevirebiliriz. Sinyallerin, hareketlerin ve cihazın tıklamalarının son derece hızlı bir sırayla geldiği karmaşık reaksiyon zamanı deneylerinde, ilk başta sıranın ne olduğuna karar vermekte çok şaşırırız, ancak zamanın işgali gerçeğinden asla şüphe duymayız.

KISA SÜRELERE İLİŞKİN TAHMİNİMİZİN DOĞRULUĞU

Şimdi spekülatif sonucumuza ön hazırlık olarak zaman algısı olgularını ayrıntılı bir şekilde açıklamaya geçmeliyiz. Bu olguların birçoğu hasta deneylerine, diğerleri ise ortak deneyimlere dayanmaktadır. Her şeyden önce, temel süre duyumları ile mekân duyumları arasında belirgin bir fark olduğunu fark ederiz. İlki çok daha dar bir kapsama alanına sahiptir; örneğin gözle karşılaştırıldığında zaman duyusu miyop bir organ olarak adlandırılabilir. Göz tek bir bakışta çubukları, dönümleri, hatta milleri görür ve bu toplamları daha sonra neredeyse sonsuz sayıda belirgin olarak tanımlanmış parçalara bölebilir. Öte yandan, zaman duyusunun tek bir vuruşta alabildiği süre birimleri birkaç saniyelik gruplardır ve bu birimler içinde çok az sayıda alt bölüm -belki de en fazla kırk, birazdan göreceğimiz gibi- açıkça ayırt edilebilir. Pratikte en çok uğraşmak zorunda olduğumuz süreler -dakikalar, saatler ve günler- sembolik olarak tasarlanmalı ve uzay alanında çoğu insanın pratik ilgi alanının tamamen ötesinde olan yüzlerce mil ve üzeri genişlikler gibi zihinsel eklemelerle oluşturulmalıdır. Çeyrek milin 'farkına varmak' için sadece pencereden dışarı bakmamız ve kısmen organize birlikteliklerden kaynaklansa da hemen gerçekleştirilmiş gibi görünen bir eylemle uzunluğunu hissetmemiz gerekir. Bir saatin farkına varmak için "şimdi!" diye saymalıyız. -Şimdi!- -şimdi!- -şimdi!-' diye sonsuza kadar saymalıyız. Her 'şimdi' ayrı bir zaman parçasının hissidir ve parçaların tam toplamı zihnimizde asla çok net bir izlenim bırakmaz.

Aynı anda kaç parçayı net bir şekilde kavrayabiliriz? Uzun parçalarsa çok az, çok kısaysa daha fazla, her biri kendi içinde daha küçük parçalar içeren bileşik gruplar halinde bize gelirlerse çoğu.

İşitme, sürelerin alt bölümlere ayrılmasının en keskin şekilde yapıldığı duyudur. Zaman duyusu üzerine yapılan neredeyse tüm deneysel

çalışmalar ses vuruşları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. O halde ne kadar uzun bir ses dizisini, daha uzun ya da daha kısa bir diziyle karıştırmamak için zihnimizde gruplayabiliriz?

Spontane eğilimimiz, monoton bir şekilde verilen herhangi bir ses dizisini bir tür ritme dönüştürmektir. İstemsizce her ikinci, üçüncü ya da dördüncü vuruşu vurgularız ya da diziyi daha karmaşık şekillerde kırarız. İzlenimleri bu şekilde ritmik biçimde kavradığımızda, daha uzun bir diziyi kafa karışıklığı olmadan tanımlayabiliriz.

Örneğin her mısra çeşidinin kendi 'yasası' vardır; ve tekrarlayan vurgular ve inişler bize bir hecenin eksikliğini ya da bir hecenin fazlalığını tuhaf bir şekilde hissettirir. Farklı mısralar yine bir kıta biçiminde birbirine bağlanabilir ve o zaman başka bir kıta için, "İkinci mısraı ilk kıtanınkinden şu kadar farklıdır" diyebiliriz, oysa hissedilen kıta biçimi olmasaydı, iki farklı mısra bize karşılaştırılamayacak kadar ayrı gelecekti. Ancak bu üst üste binmiş ritim sistemleri kısa sürede sınırlarına ulaşır. Müzikte, Wundt'un[514] dediği gibi, "ölçü kolayca 12 ses yoğunluğu değişikliği içerebilirken (12/8 zamanda olduğu gibi), ritmik grup 6 ölçüyü kucaklayabilir ve periyot 4, istisnai olarak 5 gruptan oluşabilir."

Wundt ve öğrencisi Dietze, ardışık izlenimler için anlık bilincimizin azami kapsamını deneysel olarak belirlemeye çalışmışlardır.

Wundt,[515] zihin tarafından belirli bir ritim içinde yakalanmaları ve saniyenin 0,3'ünden küçük ve 0,5'inden büyük olmayan aralıklarla birbirlerini takip etmeleri koşuluyla, on iki izlenimin birleşik bir küme olarak net bir şekilde ayırt edilebileceğini bulmuştur. Bu, belirgin bir şekilde algılanan toplam süreyi 3,6 ila 6 saniyeye eşit hale getirmektedir.

Dietze[516] daha büyük rakamlar vermektedir. Vuruşları net bir şekilde yakalamak için en uygun aralıklar, 0,3 saniye ile 0,18 saniye aralıklarla geldikleri zamanlardı. Bu durumda kırk vuruş bir bütün olarak hatırlanabilir ve tekrarlandığında, zihnin bunları sekiz vuruşluk beş alt grup ya da her biri beş vuruşluk sekiz alt grup halinde kavraması koşuluyla hatasız olarak tanımlanabilir. Vuruşların dikkatle

514 Physiol. Psych.," II. 54, 55.

515 Ibid. II. 213.

516 Philosophische Studien, II. 362.

çiftler oluşturmasının ötesinde hiçbir gruplandırmaya izin verilmediğinde -ve pratikte onları en azından bu en basit şekilde gruplandırmamanın imkânsız olduğu görüldüğünde- 16, bir bütün olarak açıkça kavranabilen en büyük sayıdır.[517] Bu da 40 çarpı 0,3 saniye ya da 12 saniyeyi hem belirgin hem de anında farkında olabileceğimiz maksimum doluluk süresi yapar.

Maksimum doldurulmamış veya boş süre de aynı nesnel aralıkta yer alıyor gibi görünmektedir. Yine Wundt'un laboratuvarında çalışan Estel ve Mehner, bu sürenin 5 ya da 6 ila 12 saniye arasında değiştiğini ve belki de daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Farklılıklar kendine özgülükten ziyade pratikten kaynaklanıyor gibi görünmektedir.[518]

Bu rakamlar, kabaca, birkaç sayfa önce Bay Clay'le birlikte aldatıcı şimdiki zaman olarak adlandırdığımız şeyin en önemli kısmını temsil ediyor olarak kabul edilebilir. Aldatıcı şimdiki zamanın buna ek olarak belli belirsiz bir ileri ve bir geri saçakları vardır; ama çekirdeği muhtemelen az önce geçen bir düzine saniye ya da daha azıdır.

Eğer bunlar maksimum süre ise, o zaman belirgin bir şekilde hissedebildiğimiz minimum süre nedir?

Deneysel olarak tespit edilen en küçük rakam, bir Savart çarkının iki ardışık tıklamasının ve bir elektrik kıvılcımının iki ardışık

517 Saymaya elbette izin verilmemiştir. Bu, sembolik bir kavram verirdi ve serinin bütünlüğüne dair sezgisel ya da dolaysız bir algı yaratmazdı. Sayma işlemiyle elbette herhangi bir uzunluktaki serileri - başlangıçları zihnimizden silinmiş ve bütünlüğüne dair hiçbir duyusal izlenim edinmediğimiz serileri - karşılaştırabiliriz. Bir dizi tıklamayı saymak, onları sadece kesintili olarak algılamaktan tamamen farklı bir şeydir. İkinci durumda sadece aralarındaki boş süre parçalarının bilincinde olmamız gerekir; ilkinde ise bu parçalar ile sayı isimleri arasında hızlı bir ilişkilendirme eylemi gerçekleştirmemiz gerekir.

518 Estel Wundt's Philosophische Studien, II. 50. Mehner, a.g.e., II. 571. Dietze'nin deneylerinde çift sayıdaki vuruşlar kulak tarafından tek sayıdakilerden daha iyi yakalanmıştır. Vuruşların sıralanma hızının sonuç üzerinde büyük etkisi olmuştur. Aralarındaki süre 4 saniyeden fazla olduğunda, bir dizi vuruşu bir bütün olarak algılamak imkansızdı (bkz. Wundt, Physiol. Psych., II. 214). Bunlar basitçe çok sayıda bireysel vuruş olarak sayılmıştır. Gözlemciye göre, 0.21 ila 0.11 saniyenin altında, yargı yine karışmıştır. Uzun serilerin kavranması için en uygun ardışıklık oranının, vuruşların 0,3 inç ila 0,18 inç aralıklarla seslendirildiği zaman olduğu bulunmuştur. 4, 6, 8, 16'lık seriler 10, 12, 14, 18'lik serilerden daha kolay tanımlanmıştır. Sonuncular neredeyse hiç net olarak kavranamadı. Tek sayılar arasında 3, 5, 7 en kolay yakalanan serilerdi; daha sonra 9, 15; en zorları 11 ve 13; ve 17'yi yakalamak imkansızdı.

çıtlamasının iki katını, aralıkları saniyenin yaklaşık 1/500'ü kadar küçük olduğunda belirgin bir şekilde duyan Exner tarafından tespit edilmiştir[519].

Göz ile algılama daha az hassastır. Retinanın merkezine hızlı bir şekilde yan yana düşen iki kıvılcım, aralıkları 0,044 "ün altına düştüğünde Exner tarafından ardışık olarak algılanmayı bırakmıştır.[520]

Burada olduğu gibi, birbirini takip eden izlenimlerin sayısı yalnızca iki olduğunda, aralarındaki aralığı en kolay şekilde algılayabiliriz. Farklı sayılarda ve farklı aralıklarla tıklamalar veren değiştirilmiş bir Savart çarkı ile deneyler yapan Başkan Hall şöyle demektedir:[521]

"Aralarındaki kesintinin net bir şekilde algılanabilmesi için, dört ya da hatta üç tıklama ya da vuruşun, iki tıklama ya da vuruştan daha uzak olması gerekir. İkisi kolayca ayırt edildiğinde, aynı aralıkla ayrılmış üç ya da dört... genellikle sırasıyla iki ya da üç olduğu güvenle telaffuz edilir. Gözlemler, en azından on ya da yirmiye kadar, kesinti hissinin baştan sona sabit kalması için bir serideki her bir ilave klik sesinin gerektirdiği aralık artışını tespit edecek şekilde yönlendirilirse iyi olur."[522]

---

519 Kıvılcımların tam aralığı 0.00205" idi. Kıvılcımların iki katına çıkması, 0.00198" e düştüğünde genellikle tek bir sesle yer değiştirdi, kıvılcımlar eşzamanlı göründüğünde ses daha yüksek hale geldi. Bu iki aralık arasındaki fark saniyenin sadece 7/100000'i kadardır ve Exner'in de belirttiği gibi, kulağımız ve beynimiz bu kadar küçük bir nesnel farktan farklı duygular elde etmek için olağanüstü verimli organlar olmalıdır. Bakınız Pflüger's Archiv, Bd. XI.

520 Ibid. s. 407. Kıvılcımlar, ışınlama daireleri üst üste gelecek kadar birbirine yakın düştüğünde, birincinin konumundan ikincininkine doğru hareket eden bir kıvılcım gibi görünüyorlardı; ve bu durumda, hareketin yönü net olmaktan çıkmadan birbirlerini 0,015 inç kadar yakından takip edebiliyorlardı. Kıvılcımlardan biri retinanın merkezine, diğeri kenarına düştüğünde, birbirini takip eden algılamalar için zaman aralığı 0,076 inç'e çıkarılmak zorunda kalınmıştır.

521 Hall ve Jastrow: Ritim Çalışmaları. Mind, XI. 58

522 Bununla birlikte, çok sayıda izlenim, çok küçük zaman aralıklarıyla ayrılmış olsa da, kesintili olarak hissedilebilir. Grünhagen (Pflüger's Archiv, VI. 175) saniyede 10.000 elektrik şokunun dil tarafından kesintili olarak hissedildiğini (!) söylemektedir. Von Wittich (a.g.e. II. 329), saniyede 1000 ila 2000 vuruşun parmak tarafından kesintili olarak hissedildiğini belirtmektedir. W. Preyer ise (Die Grenzen des Empfindungsvermögens, etc., 1868, s. 15), saniyede 36,8 vuruş yapıldığında temasların parmak tarafından sürekli olarak hissedildiğini belirtmektedir. Benzer şekilde, Mach (Wiener Sitzgsb., LI. 2, 142) yaklaşık 36 vermektedir. Lalanne (Comptes Rendus, LXXXII. s. 1314) bir saniyede 22 tekrardan sonra parmak temaslarının toplamını bulmuştur. Bu tür tutarsız rakamların değeri şüphelidir. Retinada, aynı noktaya düştüklerinde saniyede en fazla 20 ila 30 gösterim ayrı olarak hissedilebilir.

İlk izlenimin bir duyuya, ikincisinin ise diğerine düştüğü durumlarda, aradaki zamanın algılanması daha az kesin ve hassas olma eğilimindedir ve hangi izlenimin önce geldiği fark yaratır. Böylece Exner,[523] algılanabilir en küçük aralığın saniye cinsinden olduğunu bulmuştur:

Görmeden dokunmaya	0.071
Dokunmadan görmeye.	0.053
Görmeden işitmeye	0.16
İşitmeden görmeye	0.06
Bir kulaktan diğerine	0.064

Bir zaman aralığının bilincinde olmak bir şeydir; başka bir aralıktan daha kısa mı yoksa daha uzun mu olduğunu söylemek farklı bir şeydir. Bu ikinci algının hassasiyetini ölçmemizi sağlayan bir dizi deneysel veri mevcuttur. Sorun, iki zaman arasında algılayabileceğimiz en küçük farkın ne olduğudur.

Süreler çok kısa olduğunda fark en aza inmektedir. Exner,[524] gözle görülen bir sinyal (kıvılcım) üzerine ayağıyla mümkün olduğunca hızlı tepki vererek, kendisine yavaş ya da hızlı görünen tüm tepkileri not etmiştir. Böylece, ortalamadan saniyenin yaklaşık 1/100'ü kadar sapmaların o sırada kendisi tarafından doğru bir şekilde fark edildiğini düşünmüştür. Ortalama burada 0.1840'tı". Hall ve Jastrow aygıtlarının tıklamaları arasındaki aralıkları dinlediler. Her biri 4.27" olan iki eşit aralık arasına, uç noktalardan daha kısa ya da daha uzun yapılabilecek

Uyaranlar saniyede 30'un biraz üzerinde bir hızla birbirini izlediğinde onları müzikal bir tonda birleştirmeye başlayan kulak, 'vuruş' şeklini aldıklarında saniyede 132 tanesini hala süreksiz olarak hissedebilir (Helmholtz, Tonempfindungen, 3d ed. s. 270).

523 Pflüger's Archiv, XI. 428. Ayrıca Herrmann'ın Hdbh. d. Physiol., 2 Bd., I. Thl. s. 260-262.

524 Pflüger's Archiv, VII. 639. Tigerstedt (Bihang till Kongl. Svenska Vetenskaps-Akad. Handl., Bd. 8, Häfte 2, Stockholm, 1884) Exner'in rakamlarını gözden geçirir ve vardığı sonuçların abartılı olduğunu gösterir. Tigerstedt'e göre, iki gözlemci neredeyse her zaman 0.05" veya 0.06" tepki süresi farkını doğru olarak değerlendirmiştir. Fark 0,03 inç'e düştüğünde de yarı yarıya doğru yapmışlardır, ancak 0,03 inç ve 0,06 inç'lik farklar genellikle hiç fark edilmemiştir. Buccola (Le Legge del Tempo nei Fenomeni del Pensiero, Milano, 1883, s. 371), bir sinyal üzerine hızlı tepkiler verme konusunda çok fazla pratik yaptıktan sonra, 10 deneyde 0.010" ile 0.018" arasında bir hata ile; 6 deneyde 0.005" ile 0.009" arasında bir hata ile; bir deneyde 0.002" arasında bir hata ile; ve 3 deneyde 0.003" arasında bir hata ile kendi tepki zamanını rakamlarla doğrudan tahmin ettiğini bulmuştur.

bir orta aralık eklenmiştir. "Seri iki ya da üç kez dinlendikten sonra, orta aralığın göreceli uzunluğuna dair bir izlenim genellikle oluşmuyordu ve ancak dördüncü ve son serinin tekrarı dinlendikten sonra karar artı ya da eksi tarafa meylediyordu. Değişkeni iki değişmez ve benzer aralık arasına yerleştirmek, birbirine benzemeyen iki terim arasında çok daha az doğru olan kararı büyük ölçüde kolaylaştırdı."[525] Bu deneylerde üç gözlemci, orta aralık uçlardan 1/60 değiştiğinde hata yapmadı. Bu aralık 1/120 oranında değiştiğinde hatalar meydana gelmiş, ancak çok az olmuştur. Bu da minimum mutlak farkın 0,355 gibi büyük bir değer olarak algılanmasına neden olmuştur."

Bu minimum mutlak fark, elbette, karşılaştırılan zamanlar uzadıkça artar. Bu farkın zamanlara oranının ne olduğunu tespit etmek için girişimlerde bulunulmuştur. Fechner'in 'Psikofizik Yasası'na göre her zaman aynı oranı taşıması gerekir. Ancak çeşitli gözlemciler durumun böyle olmadığını tespit etmişlerdir.[526] Aksine, yargının doğruluğunda ve hatanın yönünde çok ilginç salınımlar - karşılaştırılan zamanların mutlak miktarına bağlı salınımlar - bu konuda deney yapan herkes tarafından fark edilmiştir. Bunlar hakkında kısa bir bilgi verilebilir.

İlk olarak, denenen her aralık listesinde Vierordt'un 'KAYITSIZLIK NOKTASI' dediği şey bulunacaktır; yani, maksimum doğrulukla yargıladığımız bir aralık, gerçekte olduğundan ne daha uzun ne de daha kısa olarak tahmin etme eğiliminde olduğumuz ve her iki yönde de hataların boyutlarını artırdığı bir zaman.[527] Bu zaman bir gözlem-

525 Mind, XI. 61 (1886).

526 Mach, Wiener Sitzungsb., LI. 2. 133 (1865); Estel, loc. cit. s. 65; Mehner, loc. cit. s. 586; Buccola, op. cit. s 378. Fechner, bu deneyciler tarafından kaydedilen rakamlarda kendi yasasının sadece diğer müdahale yasaları tarafından örtüldüğünü kanıtlamaya çalışmaktadır; ancak onun durumu bana bir hobiye umutsuzca aşık olma durumu gibi görünmektedir. (Bkz. Wundt'un Philosophische Studien, III. 1.)

527 Alman ve Amerikalı gözlemciler arasında, kayıtsızlık noktasının altındaki ve üstündeki hatanın yönü açısından ilginç farklılıklar bulunmaktadır - bu farklılıklar belki de Amerikan yönteminin içerdiği yorgunluktan kaynaklanmaktadır. Almanlar bu noktanın altındaki aralıkları uzatırken, üstündekileri kısaltmışlardır. Stevens'ın üzerinde deney yaptığı yedi Amerikalıda bu durum tam tersine dönmüştür. Almanların yöntemi aralıkları pasif bir şekilde dinlemek ve sonra yargılamaktı; Amerikalıların yöntemi ise el hareketleriyle aktif bir şekilde yeniden üretmekti. Mehner'in deneylerinde yaklaşık 5 saniyede ikinci bir kayıtsızlık noktası bulunmuş ve bunun ötesindeki süreler yine çok uzun olarak değerlendirilmiştir. Bu konudaki çalışmaları en son olan Glass (Philos. Studien, IV. 423), (düzeltmelere izin verildiğinde) 0.8 saniye hariç tüm sürelerin çok kısa tahmin edildiğini bulmuştur.

ciden diğerine değişir, ancak aşağıdaki tablonun gösterdiği gibi ortalaması oldukça sabittir.[528]

Kulak tarafından not edilen zamanlar ve ortalama kayıtsızlık noktaları (saniye cinsinden verilmiştir) için;

Wundt[529] 0,72

Kollert[530].....0.75

Estel (muhtemelen.....0,75

Mehner.....0.71

Stevens[531] 0.71

Mach[532] 0,35

Buccola (yaklaşık)[533].....0.40

Bu rakamlarla ilgili tuhaf olan şey, yakalaması ve yeniden üretmesi en kolay zaman aralığı olarak saniyenin yaklaşık dörtte üçünün pek çok insanda tekrarlanmasıdır. Daha da tuhafı, hem Estel hem de Mehner bu zamanın katlarının, orta uzunluktaki zaman aralıklarından daha doğru bir şekilde yeniden üretildiğini bulmuşlardır;[534] Glass da gözlemlerinde 1,25 saniyelik sabit bir artışla belirli bir periyodiklik bulmuştur. Dolayısıyla, zaman algımızda periyodik ya da ritmik bir

---

En yüksek göreceli doğruluğa sahip bir dizi nokta bulmuştur (yani sırasıyla 1,5, 2,5, 3,75, 5, 6,25, vb. saniyelerde) ve gözlemlerinin Weber'in yasasını kabaca desteklediğini düşünmüştür. Glass'ın makalesinde 'maksimum' ve 'minimum' birbirinin yerine kullanıldığı için takip etmek zor.

528 Vierordt ve öğrencilerinde kayıtsızlık noktası, gözlemciye göre 1,5 saniyeden 4,9 saniyeye kadar uzanıyordu (bkz. Der Zeitsinn, 1868, s. 112). Bu deneylerin çoğunda, duyulan zaman, kısa bir duraklamadan sonra, kaydedilen el hareketleriyle aktif olarak yeniden üretilmiştir. Wundt, Vierordt'un rakamlarını hatalı olduğu gerekçesiyle reddetmek için iyi nedenler sunmaktadır (Physiol. Psych., II. 289, 290). Yine de Vierordt'un kitabının önemli konularla dolu olduğu söylenmelidir.

529 Physiol. Psych., II. 286, 290.

530 Philosophische Studien, I. 86.

531 Mind, XI. 400.

532 *Loc. cit.* p. 144.

533 Op. cit. s. 376. Mach'ın ve Buccola'nın rakamları, görüleceği üzere, diğerlerinin yaklaşık yarısıdır - dolayısıyla alt katlarıdır. Bununla birlikte, Buccola'nın rakamının çok az değeri olduğu, gözlemlerinin bu özel noktayı göstermek için iyi uyuşmadığı gözlemlenmelidir

534 Estel'in rakamları onu tüm katların bu ayrıcalığa sahip olduğunu düşünmeye sevk etti; öte yandan Mehner ile sadece tek katlar ortalama hatada azalma göstermiştir; böylece sırasıyla 0.71, 2.15, 3.55, 5, 6.4, 7.8, 9.3 ve 10.65 saniye en az hata ile kaydedilmiştir. Cf. Phil. Studien, II. s. 57, 562-565.

keskinleşme gibi bir şey varmış gibi görünmektedir ve bunun periyodu bir gözlemciden diğerine biraz farklılık göstermektedir.

Diğer duyularımız gibi zaman duyumuz da zıtlık yasasına tabi görünmektedir. Estel'in gözlemlerinde, bir aralığın kendisinden hemen önce uzun bir aralık varsa daha kısa, tersi olduğunda ise daha uzun duyulduğu açıkça görülmüştür.

Diğer duyularımız gibi zaman duyumuz da pratikle keskinleşir. Mehner, diğer gözlemcilerle kendisi arasındaki farklılıkların neredeyse tamamını yalnızca bu nedene bağlamaktadır[535].

(Ses tıkırtılarıyla) dolu zaman izleri, bir ya da iki saniyeyi geçmediğinde, aynı süredeki boş olanlardan daha uzun görünür.[536] Gözle görülen boşluklarda olanları hatırlatan bu durum, daha uzun zamanlar alındığında tersine döner. Belki de bu yasaya uygun olarak, kısa bir zaman aralığını sınırlayan yüksek bir sesin daha uzun, hafif bir sesin ise daha kısa görünmesine neden olur. Seslerle işaretlenmiş aralıkları karşılaştırırken, sesleri tekdüze tutmaya özen göstermeliyiz[537].

Müzikte çok iyi bilindiği gibi, zaman aralıklarına eşlik eden belirli bir duygusal his vardır. Acelecilik duygusu bir hız ölçüsüyle, gecikme duygusu başka bir ölçüyle birlikte gider; ve bu iki duygu farklı zihinsel ruh halleriyle uyum sağlar. Vierordt bir metronom tarafından dakikada 40 ila 200 arasında değişen hızlarda gerçekleştirilen vuruş serilerini dinlemiş ve bunların çok doğal olarak 'çok yavaş'tan 'çok hızlı'ya kadar yedi kategoriye ayrıldığını görmüştür."[538] Her duygu kategorisi, belirli bir hız aralığında birbirini takip eden aralıkları içermekte, diğerlerini içermemektedir. Bu niceliksel değil niteliksel bir yargıdır - aslında estetik bir yargıdır. Nötr ya da onun deyimiyle 'yeterli' olan orta hız kategorisi, yaklaşık 0,62 saniyelik gruplandırılmış aralıkları içeriyordu, ve Vierordt bunun neredeyse hoş bir zaman olarak adlandırılabilecek bir şey olduğunu söyler[539].

535 Cf. especially pp. 558-561.

536 Wundt: Physiol. Psych., II. 287. Hall and Jastrow: Mind, XI. 62.

537 Mehner: *loc. cit.* p. 553.

538 Bu sınırlar arasındaki ayırt edilebilir hız farklarının sayısı, kendisinin de belirttiği gibi, 7'den çok daha fazladır (Der Zeitsinn, s. 137).

539 P. 19, § 18, 112

Müzikte zaman ve vurgu hissi, yani ritim, melodiden oldukça bağımsızdır. Belirgin bir ritmi olan ezgiler, parmak uçlarıyla masaya vurulduğunda kolayca tanınabilir.

BOŞ ZAMAN İÇİN HİÇBİR DUYUMUMUZ YOKTUR

Zamanı duyum vuruşlarına göre alt bölümlere ayırmak, geçen zamanın miktarı hakkında doğru bilgi edinmemize yardımcı olsa da, böyle bir alt bölümleme ilk bakışta onun akışını algılamamız için gerekli görünmez. Kişi gözleri kapalı otursun ve dış dünyadan tamamen soyutlanarak, şairin dediği gibi, "gecenin ortasında zamanın aktığını ve her şeyin bir kıyamet gününe doğru ilerlediğini duymak için" uyanan biri gibi, yalnızca zamanın geçişine dikkat etsin. Bu gibi koşullar altında düşüncemizin maddi içeriğinde hiçbir çeşitlilik yokmuş gibi görünür ve fark ettiğimiz şey, olsa olsa, çekilmiş bakışlarımızın altında tomurcuklanan ve büyüyen saf süreler dizisi gibi görünür. Bu gerçekten böyle mi değil mi? Bu soru önemlidir, çünkü eğer deneyim kabaca göründüğü gibiyse, saf zaman için bir tür özel duyuya sahibiz - boş sürenin yeterli bir uyarıcı olduğu bir duyu; eğer bu bir yanılsama ise, alıntılanan deneyimlerdeki zamanın uçuşunu algılamamız, zamanın doldurulmasından ve bir an önce sahip olduğu ve şimdi içeriğiyle uyuştuğunu ya da uyuşmadığını hissettiğimiz bir içeriği hatırlamamızdan kaynaklanıyor olmalıdır.

Son seçeneğin doğru olduğunu ve bir uzamı ne kadar sezebilirsek, tüm duyulur içerikten yoksun bir süreyi de o kadar sezebileceğimizi göstermek için küçük bir iç gözlem çabası yeterlidir. Tıpkı gözlerimiz kapalıyken karanlık bir görsel alan algıladığımız ve bu alanda her zaman belirsiz bir ışık oyununun sürdüğü gibi; farklı dış izlenimlerden hiçbir zaman bu kadar soyutlanmamış olsak da, Wundt'un bir yerlerde genel bilincimizin alacakaranlığı olarak adlandırdığı şeye her zaman içten içe dalmış durumdayızdır. Kalp atışlarımız, nefes alış verişlerimiz, dikkatimizin nabız atışları, hayal gücümüzden geçen kelime veya cümle parçaları, bu loş yaşam alanını oluşturan şeylerdir. Şimdi, tüm bu süreçler ritmiktir ve meydana geldiklerinde bizim tarafımızdan bütünlükleri içinde kavranırlar; nefes alıp verme ve dikkatin nabız atışları, her biri yükselip alçalan tutarlı diziler olarak; kalp atışları benzer şekilde, ancak nispeten çok daha kısa; kelimeler ayrı ayrı

değil, bağlantılı gruplar halinde. Kısacası, zihnimizi ne kadar boşaltırsak boşaltalım, bir tür değişim süreci hissetmemiz için kalır ve dışarı atılamaz. Sürecin ve ritminin hissedilmesiyle birlikte, ne kadar sürdüğü de hissedilir. Dolayısıyla değişimin farkındalığı, zamanın akışına dair algımızın bağlı olduğu koşuldur; ancak değişimin farkındalığının uyandırılması için boş zamanın kendi değişimlerinin yeterli olduğunu düşünmek için hiçbir neden yoktur. Değişimin somut bir türde olması gerekir -dışsal ya da içsel duyulur bir dizi ya da bir dikkat ya da irade süreci[540].

---

540 Metni 1887'de Journal of Speculative Philosophy'de ('Ekim 1886' için) basıldığı şekliyle bırakıyorum. O zamandan beri Münsterberg, Beiträge zur experimentellen Psychologie (Heft 2, 1889) adlı ustalık eserinde, zamanın geçişini ölçtüğümüz duyulur değişikliklerin ne olduğunu açıkça ortaya koymuş görünüyor. İki duyulur izlenimi birbirinden ayıran süre saniyenin üçte birinden az olduğunda, bize aralarındaki mesafenin ne kadar geniş olduğunu hissettiren şeyin neredeyse tamamen ilk izlenimin hafıza-imgesinin, ikincisi onu geçtiğinde solmuş olduğu miktar olduğunu düşünmektedir. Zaman bundan daha uzun olduğunda, ona göre, yalnızca, doğrudan dikkatimizi çok az vermemize rağmen sürekli olarak aldığımız kas gerginliği ve gevşemesi hislerine güveniriz. Bu hisler öncelikle duyu organlarımızı kullanılan sinyallere uyarladığımız kaslardadır; kasların bir kısmı göz ve kulağın kendisinde, bir kısmı da baş, boyun vs.de bulunur. Burada iki zaman aralığının eşit olduğuna, her birinin başlangıcı ve sonu arasında bu kaslarda tam olarak benzer gevşemeler ve ardından beklenen gerginlikler meydana geldiğini hissettiğimizde karar veririz. Aralıkları kendimiz yeniden üretirken, bu tür hislerimizi pasif olarak aralığı duyduğumuzda olduğu gibi yapmaya çalışırız. Ancak bu hisler tek başlarına sadece aralıklar çok kısa olduğunda kullanılabilir, çünkü son uyaranın beklentisiyle oluşan gerilim doğal olarak çok kısa sürede maksimuma ulaşır. Daha uzun aralıklarda ilhamlarımızın ve ekspirasyonlarımızın hissini devreye sokarız. Nefes verme sırasında vücudumuzdaki tüm diğer kas gerilimleri ritmik bir düşüşe uğrar; nefes alma sırasında ise bunun tersi gerçekleşir. Bu nedenle, birkaç saniyelik bir zaman aralığını yeniden üretme niyetiyle not ettiğimizde, aradığımız şey, daha önceki ve sonraki aralığın, duyu organı ayarlamalarıyla birlikte bu solunum değişikliklerinin sayısı ve miktarı bakımından birbirine uymasını sağlamaktır. Münsterberg kendi vakasında solunum faktörünün değişimlerini dikkatle incelemiştir. Bunlar çoktur; ancak deneyimlerini şöyle özetler: ister anlık duraklamalarla altı parçaya bölünmüş nefes alıp vermelerle, ister sürekli nefes alıp vermelerle ölçüm yapsın; ister nefes alma sırasında duyusal gerilim ve nefes verme sırasında gevşeme olsun, isterse hem nefes alma hem de nefes verme sırasında ani bir ara gevşeme ile ayrılan gerilim olsun; İster sefaltik gerginliklere, ister gövde ve omuzlardaki gerginliklere özel olarak dikkat etsin, istisnasız her durumda, ne zaman iki zamanı karşılaştırsa ya da birini diğeriyle aynı yapmaya çalışsa, istemsiz olarak aynı solunum koşullarını ve gerginlik koşullarını, tüm öznel koşulları elde etmek için çaba göstermiştir. Kısacası, ikinci aralıkta da birinci aralıkta olduğu gibi tamamen aynıdır. Münsterberg öznel gözlemlerini deneylerle desteklemiştir. Zamanın gözlemcisi, bir asistan tarafından kendisine verilen iki keskin ses arasındaki aralığı mümkün olduğunca tam olarak yeniden üretmek zorundaydı. Kendisine dayatılan tek koşul, ölçüm amacıyla nefes alış verişini değiştirmemesi gerektiğiydi. Daha sonra, asistanın sinyallerini rastgele

Burada da yine uzayla bir benzerlik söz konusudur. Belirgin uzay algısının en kadim biçimi kuşkusuz hassas yüzeylerimiz üzerindeki bir harekettir ve bu hareket başlangıçta basit bir duygu bütünü olarak verilir ve ancak ayırt etme yeteneğimiz geliştiğinde bileşenlerine -hareket eden beden tarafından birbiri ardına işgal edilen konumlar- ayrıştırılır. Ama hareket bir değişimdir, bir süreçtir; bu yüzden hem zaman dünyasında hem de uzay dünyasında ilk bilinen şeylerin unsurlar değil, kombinasyonlar, ayrı birimler değil, zaten oluşmuş bütünler olduğunu görürüz. Bütünlerin varlık koşulu öğeler olabilir; ama öğeleri bilmemizin koşulu, bütünleri zaten bütünler olarak hissetmiş olmamızdır.

Boş zamanın akışını izleme deneyiminde - 'boş' bundan sonra az önce belirtilen göreceli anlamda alınacaktır -onu atımlar halinde söyleriz. "Şimdi! Şimdi! Şimdi!" deriz ya da gelişmeye başladığını hissettikçe "daha! Daha! Daha! Daha!" diye sayarız. Süre birimlerinden oluşan bu bileşime zamanın ayrık akış yasası denir. Bununla birlikte, ayrıklık yalnızca onun ne olduğuna dair birbirini izleyen tanıma ya da algılama eylemlerimizin ayrık olmasından kaynaklanmaktadır. Duyum, herhangi bir duyumun olabileceği kadar süreklidir. Tüm sürekli duyumlar atımlarla adlandırılır. Bunlardan belirli bir sonlu 'daha fazlasının' geçmekte olduğunu ya da çoktan geçmiş olduğunu fark ederiz. Hodgson'ın imgesini benimsersek, duyum bir ölçüm bandı, algı ise onun uzunluğunu belirleyen bir ayırma motorudur. Sabit bir sesi dinlerken, onu ayrı ayrı tanıma darbeleri halinde alır, art arda "aynı! aynı! aynı!" diye adlandırırız. Bu durum zamanla değişmez.

Birkaç atımdan sonra, söylediğimiz miktar hakkındaki izlenimimiz oldukça belirsiz hale gelir. Bunu doğru olarak bilmenin tek yolu saymak, saati fark etmek ya da başka bir sembolik kavramdır.[541] Za-

verdiğinde, gözlemcinin yargısının, asistanın gözlemcinin nefes alışını dikkatle izlediği ve hem kendisine verilen zamanın başlangıcını hem de vereceği zamanın başlangıcını aynı aşamalara denk getirdiğinden çok daha az doğru olduğu bulunmuştur. Son olarak Münsterberg büyük bir inandırıcılıkla Vierordt, Estel, Mehner, Glass ve diğerlerinin sonuçları arasındaki farklılıkları hepsinin aynı ölçüyü kullanmamasıyla açıklamaya çalışmaktadır. Bazıları biraz daha hızlı, bazıları biraz daha yavaş nefes alıyor. Bazıları inspirasyonlarını iki parçaya böler, bazıları bölmez, vs. Ölçülen nesnel zamanların nefes almanın belirli doğal evreleriyle çakışması, doğru ölçüm yapmada periyodik olarak maksimum kolaylık sağlayacaktır.

541 "Bu zihinsel ikameye daha fazla örnek isteyen biri, saat kadranındaki boşlukları temsil ettikleri süreler yerine düşünmeyi nasıl alışkanlık haline getirdiğini gözlemleyerek bir ör-

manlar saatleri ya da günleri aştığında, kavram tamamen sembolik hale gelir. Kastettiğimiz miktarı ya yalnızca bir isim olarak ya da aralarındaki tam süreleri hayal etme iddiası olmaksızın birkaç belirgin tarihin üzerinden geçerek düşünürüz. Hiç kimse şu an ile birinci yüzyıl arasındaki sürenin, şu an ile onuncu yüzyıl arasındaki süreden daha uzun olduğuna dair bir algıya sahip değildir. Bir tarihçi için, daha uzun olan aralığın bir dizi ek tarih ve olayı akla getireceği ve böylece daha çok sayıda şey gibi görüneceği doğrudur. Ve aynı nedenle çoğu insan, geçen iki haftanın uzunluğunun geçen haftanın uzunluğundan fazla olduğunu doğrudan algıladıklarını düşünecektir. Ancak bu durumlarda gerçekte hiçbir karşılaştırmalı zaman sezgisi yoktur. Bunlar yalnızca zamanı temsil eden tarihler ve olaylardır; bunların çokluğu da uzunluğunu sembolize eder. Karşılaştırılan zamanların bir saat ya da daha uzun olmadığı durumlarda bile bunun böyle olduğundan eminim. Aynı şey, onları ölçen sayılarla her zaman birbirleriyle karşılaştırdığımız kilometrelerce uzunluktaki alanlar için de geçerlidir[542].

nek bulacaktır; sandığından yarım saat daha geç olduğunu keşfettiğinde, yarım saati süresi içinde nasıl temsil etmediğini, ancak parmağın işaret ettiği işaretin ötesine neredeyse hiç geçmediğini gözlemleyecektir." (H. Spencer: Psychology, § 336.)

542 Buna karşı aklıma gelen tek itirazlar şunlardır: (1) Bazı insanların saate bakmadan günün ya da gecenin hangi saatinde olduklarına karar vermelerindeki doğruluk; (2) bazılarının önceden belirlenmiş bir saatte uyanma yetisi; (3) bazı transtaki deneklerde var olduğu bildirilen zaman algısının doğruluğu. Bu kişilerde zamanın nasıl geçtiğine dair bir tür bilinçaltı kayıt tutulduğu düşünülebilir. Ancak bu durum, seyrini hissetmenin zamanın ne kadar ilerlediğinin bir işareti olarak hizmet edebileceği ve böylece bizi saati çıkarmaya yönlendirebilecek fizyolojik süreçlerin olmadığı kanıtlanana kadar kabul edilemez. Bu tür süreçlerin varlığından şüphe etmek pek mümkün değildir. Zeki bir arkadaşım haftanın her gününün kendisine neden bu kadar karakteristik bir fizyonomiye sahip olduğunu uzun süre merak etmişti. Pazar günü, şehrin gürültüsünün kesilmesinden ve insanların kaldırımdaki ayak seslerinden; Pazartesi, avluda kuruyan ve tavanda beyaz bir yansıma yapan çamaşırlardan; Salı, unuttuğum bir nedenden kaynaklandığını fark etti; ve sanırım arkadaşım Çarşamba'dan öteye gidemedi. Muhtemelen çoğumuz için günün her saati, haftanın günleriyle bu işaretler kadar yakından ilişkili bazı dış ya da iç işaretlere sahiptir. Ancak her şeye rağmen, uyku ve trans sırasında zaman algısındaki büyük gelişmenin henüz açıklığa kavuşmamış bir gizem olduğunu kabul etmek gerekir. Hayatım boyunca, alışkanlık olarak, geceden geceye ve sabahtan sabaha tam olarak aynı dakikada uyanmamın doğruluğuna şaşırmışımdır.

İçimdeki organik kayıt uykudan bağımsızdır. Yatakta uzun süre uyanık kaldıktan sonra, saatin kaç olduğunu bilmeden aniden kalkarım ve günler ve haftalar boyunca, sanki içsel bir fizyolojik süreç bu eylemin dakik bir şekilde gerçekleşmesine neden olmuş gibi, saatle aynı dakikada kalkarım. Aptalların bazen belirgin bir derecede zaman ölçme yetisine sahip oldukları söylenir. Elimde aptal bir kızla ilgili ilginç bir el yazması kayıt var: "Yemek ve

Buradan doğal olarak zamanın uzunluğuna ilişkin tahminlerimizdeki bazı tanıdık farklılıklardan bahsetmeye geçebiliriz. Genel olarak, çeşitli ve ilginç deneyimlerle dolu bir zaman geçerken kısa, ancak geriye dönüp baktığımızda uzun görünür. Öte yandan, deneyimlerden yoksun bir zaman dilimi geçerken uzun, ama geriye dönüp baktığımızda kısa görünür. Bir haftalık seyahat ve gezi hafızada üç haftadan daha uzun bir süreye denk gelebilir; bir aylık hastalık ise bir günden daha fazla anı bırakmaz. Geçmişe bakıştaki uzunluk, açıkça zamanın sağladığı anıların çokluğuna bağlıdır. Birçok nesne, olay, değişiklik, birçok alt bölüm, geriye dönüp baktığımızda manzarayı hemen genişletir. Boşluk, monotonluk, aşinalık ise buruşturup atar. Von Holtei'nin 'Vagabonds' adlı eserinde Anton'un biri doğduğu köyü yeniden ziyaret ederken tasvir edilir.

"Yedi yıl," diye haykırıyor, "kaçtığımdan beri yedi yıl! Daha çok yetmiş gibi görünüyor, çok şey oldu. Başım dönmeden hepsini düşünemiyorum -en azından şimdi değil. Ve yine köye, kilise kulesine baktığımda, sanki yedi gün uzakta kalmışım gibi geliyor."

Profesör Lazarus[543] (bu alıntıyı kendisinden ödünç aldım), bu iki zıt yanılsamayı, uyanan anıların çok ya da az olması ilkemizle açıklamaktadır:

"Köyden ayrıldığı gün zihninde canlandırdığı, geniş bir alana yayılmış, çeşitlilik açısından zengin deneyimler çemberi, şimdi önünde duran görüntüsü gibi zihninde yükseliyor. Ve onunla birlikte -kronolojik bir sırayla ya da kronolojik nedenlerle değil, ama her türlü bağlantıyla birbirini çağrıştıran hızlı bir ardışıklık ve şiddetli bir devinim

diğer düzenli ilgi taleplerinde neredeyse dakikti. Akşam yemeği genellikle saat 12.30'da verilirdi ve o saatte yemek gelmezse çığlık atmaya başlardı. Eğer Oruç ya da Şükran Günü'nde yemek gecikirse, New England geleneklerine uygun olarak, her zamanki yemek saatinden yemek kendisine getirilinceye kadar çığlık atardı. Ancak ertesi gün saat 12.30'da isteklerini tekrar dile getirdi. Bir gün kendisine gösterilen en ufak bir ilgi, ertesi gün aynı saatte talep ediliyordu. Çarşamba günü saat 16.00'da kendisine bir portakal verilirse, Perşembe günü aynı saatte beklentisini bildiriyor ve meyve verilmezse iki ya da üç saat boyunca aralıklarla onu istemeye devam ediyordu. Cuma günü saat dörtte bu işlem tekrarlanır ama daha kısa sürerdi; ve bu iki ya da üç gün boyunca böyle devam ederdi. Eğer kız kardeşlerinden biri kazara belli bir saatte onu ziyaret ederse, keskin ve delici bir çığlık onu ertesi gün aynı saatte mutlaka çağırırdı." vs. vs. Bu belirsiz konular için C. Du Prel'e bakınız: Mistisizm Felsefesi, bölüm. III. &bölüm; 1.

543 Ideale Fragen (1878). p. 219 (Essay, 'Zeit und Weile').

içinde- tüm zengin serseriliğinin ve gezgin yaşamının devasa görüntüleri ortaya çıkıyor. Önce belki birinci yıldan, sonra altıncı yıldan, kısa süre sonra ikinciden, tekrar beşinciden, birinciden, vs... yetmiş yıl geçmiş gibi görünene kadar yuvarlanır ve birbirine karışarak dalgalanırlar ve o, hayalinin doluluğuyla sarsılır. Sonra iç göz bütün bu geçmişten uzaklaşır. Dış göz ise köye, özellikle de kilise kulesine döner. Kilisenin görüntüsü eski görüntüyü geri çağırır, böylece bilinç sadece ya da neredeyse sadece onunla dolar. Bir görüş kendini diğeriyle karşılaştırır ve o kadar yakın, o kadar değişmemiş görünür ki, sanki araya sadece bir haftalık zaman girmiş gibi gelir."

Yaşlandıkça aynı zaman dilimi kısalır -yani günler, aylar ve yıllar kısalır; saatlerin kısalıp kısalmadığı şüphelidir ve görünüşe göre dakikalar ve saniyeler hemen hemen aynı kalır.

"Hafızasında çok fazla yıl sayabilen birinin, bunların sonuncusunun, son beş yılın, eşit miktardaki önceki dönemlerden çok daha hızlı geçtiğini bulmak için kendini sorgulaması yeterlidir. Herhangi biri son sekiz ya da on okul yılını hatırlasın: bu bir yüzyıllık bir zaman dilimidir.

Yaşamın son sekiz ya da on yılını bunlarla karşılaştırın: Bu bir saatlik bir zaman dilimidir."

Profesör Paul Janet de böyle yazıyor[544] ve gizemi azalttığı pek söylenemeyecek bir çözüm sunuyor. Janet'e göre, bir insanın yaşamının belirli bir dönemindeki bir aralığın görünürdeki uzunluğunun, yaşamın toplam uzunluğuyla orantılı olduğu bir yasa vardır. On yaşındaki bir çocuk bir yılı tüm yaşamının 1/10'u olarak hisseder -50 yaşındaki bir adam 1/50 olarak, tüm yaşam bu arada görünüşte sabit bir uzunluğu korur. Bu formülün olguları kabaca ifade ettiği doğrudur, ancak temel bir psişik yasa olması mümkün değildir; ve en azından büyük ölçüde, yaşlandıkça yılların kısalmasının hafızanın içeriğinin monotonlaşmasından ve bunun sonucunda geriye dönük bakışın basitleşmesinden kaynaklandığı kesindir. Gençlikte günün her saatinde öznel ya da nesnel, tamamen yeni bir deneyim yaşayabiliriz. Kavrayış canlı, akılda tutma güçlüdür ve o zamana ait hatıralarımız, hızlı ve ilginç bir seyahatte geçirilen zamanın hatıraları gibi, karmaşık, çok sayıda ve uzun

544 Revue Philosophique, vol. III. p. 496.

süreli bir şeydir. Ancak her geçen yıl bu deneyimin bir kısmını neredeyse hiç fark etmediğimiz otomatik bir rutine dönüştürdükçe, günler ve haftalar hatırlamada kendilerini içeriksiz birimlere dönüştürür ve yılların içi boşalır ve çöker.

Geriye dönüp bakıldığında zaman dilimlerinin görünürdeki kısalması ile ilgili anlatım buraya kadardır. İçeriğiyle o kadar meşgul oluruz ki, gerçek zamanın kendisini fark edemeyiz. Heyecan dolu, hiç duraksamadan geçen bir günün 'biz farkına varmadan' geçtiği söylenir. Aksine, beklemekle, tatmin edilmemiş değişim arzusuyla dolu bir gün, küçük bir sonsuzluk gibi görünecektir. Yorgunluk, bıkkınlık, sıkıntı, muhtemelen insanoğlunun bildiği her dilde karşılığı olan sözcüklerdir. Bir zaman diliminin içeriğinin görece boşluğundan, zamanın kendisinin geçişine dikkat kesildiğimizde ortaya çıkar. Yeni bir izlenimin başarılı olmasını bekler ve buna hazır oluruz; bu izlenim gelmediğinde, onun yerine boş bir zaman elde ederiz; ve durmaksızın yenilenen bu tür deneyimler, bizi salt zamanın kapsamının en korkunç şekilde farkına vardırır.[545] Gözlerinizi kapatın ve birinin size bir dakikanın geçtiğini söylemesini bekleyin. Onunla geçirdiğiniz boş zamanın uzunluğu inanılmaz görünür. Kendinizi bir okyanus yolculuğunun o bitmez tükenmez ilk haftası gibi onun derinliklerine bırakırsınız ve kendinizi tarihin kendi akışı içinde böylesi pek çok dönemin üstesinden gelebilmiş olmasına hayret ederken bulursunuz. Tüm bunlar, zamanın salt hissine bu kadar yakından katıldığınız ve buna olan dikkatiniz bu kadar detaylı ve ardışık alt bölümlere ayrılabilir olduğu içindir. Tüm bu deneyimin iğrençliği yavanlığından kaynaklanır; çünkü uyarılma bir deneyimden zevk almanın vazgeçilmez koşuludur ve salt zaman hissi sahip olabileceğimiz en az uyarıcı deneyimdir.[546]

---

545 "Boş zaman en güçlü şekilde müzikte ya da konuşmada bir duraklama olarak ortaya çıktığında algılanır. Kürsüdeki bir vaizin, masasındaki bir profesörün konuşmasının ortasında duraksadığını varsayalım; ya da bir bestecinin (bazen kasıtlı olarak yapıldığı gibi) tüm enstrümanlarını bir anda durdurduğunu varsayalım; her an icranın yeniden başlamasını bekleriz ve bu bekleyişte, boş zamanı başka herhangi bir olası yoldan daha fazla algılarız. Örneği değiştirecek olursak, çok sesli bir müzik parçasında -örneğin, bir dizi melodinin devam ettiği bir figürde- aniden tek bir ses duyulur ve bu ses uzun bir notayı sürdürürken diğer her şey susar. Bu tek nota çok uzun görünecektir - neden? Çünkü ona eşlik eden diğer enstrümanların notalarını duymayı bekleriz, ama onlar gelmez." (Herbart: Psychol. als W., §115.) Münsterberg, Beiträge, Heft 2, s. 41 ile de karşılaştırınız.

546 Acı dolu bir gece korkunç derecede uzun görünür; hiç gelmeyecek bir anı, acının sona

Uzay bilincimizde de tam olarak paralel değişimler meydana gelir. Her adımda düşürdüğümüz bir nesneyi bulmayı umarak geri yürüdüğümüz bir yol, bize diğer yoldan yürüdüğümüzden daha uzun görünür. Adımlayarak ölçtüğümüz bir alan, uzunluğunu hiç düşünmeden geçtiğimiz bir alandan daha uzun görünür. Ve genel olarak, kendi içinde ilgilenilen bir alan miktarı, bizde sadece içeriğini not ettiğimiz bir alandan daha fazla genişlik izlenimi bırakır[547]

Bu tahmin dalgalanmalarındaki her şeyin, zamanın içeriğinin kalabalık ve ilginç ya da basit ve uysal olmasıyla açıklanabileceğini söylemiyorum. Hem yaşlılıkla zamanın kısalmasında hem de bıkkınlıkla uzamasında daha derin bir neden iş başında olabilir. Bu neden, eğer varsa, ancak zamanı neden algıladığımızı bulmakla ortaya çıkarılabilir. Bu araştırmaya, pek umutlu olmasak da, devam edelim.

GEÇMİŞ ZAMAN DUYGUSU ŞİMDİKİ BİR DUYGUDUR

Güneşin ışığını ya da bir patlamanın sesini neden algıladığımız sorulursa, "Çünkü bazı dış güçler, eter dalgaları ya da hava dalgaları beyne çarpar ve orada bilinçli algıların, ışık ve sesin yanıt verdiği değişimleri uyandırır" diye yanıtlarız. Ancak hemen ekleyelim ki, ne ışık ne de ses eter ya da hava dalgalarını kopyalamaz ya da yansıtmaz; onları yalnızca sembolik olarak temsil ederler. Helmholtz'a göre, bu tür bir kopyalamanın gerçekleştiği tek durum

"Algılarımızın dış gerçeklikle gerçekten örtüşebilmesi, fenomenlerin zaman-ardışıklığı ile ilgilidir. Eşzamanlılık, ardışıklık ve eşzamanlılık ya da ardışıklığın düzenli geri dönüşü, dış olaylarda olduğu

---

ereceği anı dört gözle bekleriz. Ancak bu deneyimin iğrençliği, boşluğundan dolayı uzun görünen zamanın iğrençliği gibi, huzursuzluk ya da hüzün olarak adlandırılmaz. Acının daha olumlu iğrençliği, daha ziyade, geceye dair hatıralarımızı renklendiren şeydir. Profesör Lazarus'un dediği gibi (a.g.e., s. 202), hissettiğimiz şey, uzun zamanın acısı değil, acının uzun zamanıdır.

547 Zaman tahmininin bu varyasyonları hakkında bkz. Romanes, Consciousness of Time. in Mind, cilt III. s. 297; J. Sully, Illusions, s. 245-261, 302-305; W. Wundt, Physiol. Psych., II. 287, 288; ayrıca Lazarus ve Janet'ten alıntılanan makaleler. Almanca'da Herbart'ın halefleri bu konuyu ele almışlardır: Volkmann'ın Lehrbuch d. Psych., § 89 ve diğer yazarlara atıflar için bu bölümdeki not 3 ile karşılaştırınız. Lindner (Lbh. d. empir. Psych.), paralel bir etki olarak, Büyük İskender'in hayatını (otuz üç yıl) örnek gösterir, ki bu bize sanki çok olaylı olduğu için uzun olması gerekiyormuş gibi görünür. Benzer şekilde İngiliz Milletler Topluluğu vs.

kadar duyumlarda da olabilir. Olaylar, tıpkı onlara ilişkin algılarımız gibi, zaman içinde gerçekleşir, böylece ikincisinin zaman ilişkileri birincisinin gerçek bir kopyasını oluşturabilir. Gök gürültüsü hissi şimşek hissini takip eder, tıpkı elektrik boşalmasının havayı gürültülü bir şekilde sarsmasının gözlemcinin bulunduğu yere ışıklı eterinkinden daha geç ulaşması gibi."[548]

İnsan, bu gibi düşünceleri takip ederken, onları bir tür kaba spekülatif sonuca kadar takip etmek ve sonunda, kaba bir ifadeyle, 'yünün kısa olduğu' yerde idrakin gizemini yakaladığını düşünmek için neredeyse içgüdüsel bir dürtü yaşar. Olayların sıralarının ve sürelerinin bilinmesinden daha doğal ne olabilir ki? Birbirini izleyen dış etkiler, beyinde de benzer bir ardışıklık olarak kendini gösterir. Beynin birbirini izleyen değişimleri, zihinsel akışın birbirini izleyen atımları tarafından aynen kopyalanır. Kendini duyumsayan zihinsel akış, kendi durumlarının zaman ilişkilerini duyumsamak zorundadır. Ancak bunlar dışsal zaman ilişkilerinin kopyaları olduğu için, onları da bilmek zorundadır. Yani bu son zaman ilişkileri kendi idraklerini uyandırır; ya da başka bir deyişle, zihni etkileyen zihin dışı değişimlerde zamanın salt varlığı, zamanın zihin tarafından algılanması için yeterli bir nedendir.

Bu felsefe ne yazık ki çok kabadır. Dışsal ardışıklığı beyne damgasını vuran güçler olarak, beynin ardışıklığını da zihne damgasını vuran güçler olarak düşünsek bile,[549] yine de zihnin kendi değişimlerinin ardışık olması ile kendi ardışıklığını bilmesi arasında, dünyadaki herhangi bir idrak vakasının nesnesi ile öznesi arasında olduğu kadar geniş bir uçurum vardır. Duyguların art arda gelmesi kendi başına bir art arda gelme duygusu değildir. Ardışık duygularımıza, kendi ardışıklıklarına dair bir duygu eklendiğine göre, bu, kendi özel açıklamasını gerektiren ek bir olgu olarak ele alınmalıdır; dış zaman ilişkilerinin kendi kopyalarını içeride mühürlemesi hakkındaki bu konuşma, onu tümüyle eksik bırakmaktadır.

Makalenin başında, geçmiş olanın, geçmiş olarak bilinmesi için, mevcut olanla ve zamanın 'şimdiki' noktasında bilinmesi gerektiğini

548 Physiol Optik, p. 445.

549 Ardışıklık, zamanın kendisi; bir güç değildir. Onun yutucu dişi vs. hakkındaki konuşmalarımız tamamen eliptiktir. Yutan şey onun içeriğidir. İçkinlik yasası, zamanın herhangi bir şeyin etkin nedeni olarak varsayılmasıyla bağdaşmaz.

göstermiştim. Bu noktanın açık bir şekilde anlaşılması önem arz ettiğinden, tekrara düşme riskini göze alarak bu noktaya tekrar değinmeme izin verin. Volkmann konuyu takdire şayan bir şekilde şu şekilde ifade etmiştir: "Zaman fikrinin kökeni sorusuna basitçe, ilkinden başlayarak çeşitli üyeleri art arda tam açıklığa ulaşan fikirler dizisine işaret ederek cevap vermek cazip gelebilir. Ancak buna karşı, ardışık fikirlerin henüz ardışıklık fikri olmadığı, çünkü düşüncede ardışıklığın ardışıklık düşüncesi olmadığı itirazı yapılmalıdır. Eğer A fikri B fikrini takip ediyorsa, bilinç basitçe birini diğeriyle değiştirir. B'nin A'dan sonra gelmesi bilincimiz için var olmayan bir olgudur; çünkü bu sonra ne B'de ne de A'da verilmiştir; ve üçüncü bir fikir varsayılmamıştır. B'nin A'ya göre sıralanması düşüncesi, A'yı ortaya çıkaran ve sonra B'yi ortaya çıkaran düşünceden başka bir tür düşüncedir; ve bu ilk tür düşünce, yalnızca A düşüncesi ve B düşüncesi var olduğu sürece yoktur. Kısacası, meseleye keskin bir şekilde baktığımızda, şu antiteze ulaşırız: A ve B'nin art arda meydana geldikleri temsil edilecekse, eşzamanlı olarak temsil edilmeleri gerekir; onları birbiri ardına düşüneceksek, ikisini birden düşünmemiz gerekir."[550]

Düşüncemizin gerçek zaman akışını yatay bir çizgiyle temsil edersek, akışın ya da uzunluğunun herhangi bir bölümünün, geçmişin, şimdinin ya da geleceğin düşüncesi, yatay üzerinde belirli bir noktada yükseltilmiş bir dikmeyle gösterilebilir. Bu dikmenin uzunluğu belirli bir nesneyi ya da içeriği temsil eder; bu durumda düşünülen zamandır ve bunların hepsi dikmenin üzerinde yükseldiği akışın gerçek anında birlikte düşünülür. Bay James Ward, Ansiklopedi Britannica'nın dokuzuncu baskısının 64. sayfasında yer alan "Psikoloji" adlı şahane makalesinde konuyu çok iyi ifade etmektedir. Diyor ki:

"Ardışıklığı bir çizgi olarak temsil edersek, eşzamanlılığı da ilkine dik açı yapan ikinci bir çizgi olarak temsil edebiliriz; boş zaman -ya da zaman genişliği olmayan zaman uzunluğu diyebiliriz- yalnızca bir soyutlamadır. Şimdi, zamanı olduğu gibi ele alırken ilk çizgiyle, tıpkı mesafenin perspektif temsilinde olduğu gibi, gerçek derinlik çizgisine dik açılı bir düzlemdeki çizgilerle sınırlandığımız zaman sezgimizi ele alırken de ikincisiyle uğraşmak zorundayız. Bir olaylar dizisinde,

550 Lehrbuch d. Psych., & bölüm; 87. Compare also H. Lotze, Metaphysik, & bölüm; 154.

örneğin duyu-izlenimlerinde, A B C D E . . . B'nin varlığı A ve C'nin yokluğu anlamına gelir, ancak bu ardışıklığın sunumu, A B C D sunumlarının iki ya da daha fazlasının bazı modlarda eşzamanlı olarak bulunmasını içerir. Gerçekte, geçmiş, şimdi ve gelecek zamandaki farklılıklardır, ancak sunumda bu farklılıklara karşılık gelen her şey eşzamanlı olarak bilinçtedir."

Dolayısıyla, bir kamera ekranındaki geniş manzaralara benzer şekilde, geçmiş nesnelerin şimdiki bilinç üzerine bir tür perspektif projeksiyonu söz konusudur.

Ve bir süre önce azami belirgin süre sezgimizin bir düzine saniyeden fazlasını kapsamadığını gördüğümüze göre (azami belirsiz sezgimiz ise muhtemelen bir dakikadan fazla değildir), bu süre miktarının, bilincin bağlı olduğu beyin sürecindeki oldukça sabit bir özellik sayesinde bilincin her geçen anında oldukça istikrarlı bir şekilde resmedildiğini varsaymalıyız. Beyin sürecinin bu özelliği, her ne olursa olsun, zaman olgusunu algılamamızın nedeni olmalıdır[551].

Ve bir süre önce azami belirgin süre sezgimizin bir düzine saniyeden fazlasını kapsamadığını gördüğümüze göre (azami belirsiz sezgimiz ise muhtemelen bir dakikadan fazla değildir), bu süre miktarının, bilincin bağlı olduğu beyin sürecindeki oldukça sabit bir özellik sayesinde bilincin her geçen anında oldukça istikrarlı bir şekilde resmedildiğini varsaymalıyız. Beyin sürecinin bu özelliği, her ne olursa olsun, zaman olgusunu algılamamızın nedeni olmalıdır. Bu şekilde istikrarlı bir şekilde algılanan süre, birkaç sayfa önce adlandırıldığı gibi, 'aldatıcı şimdiki zaman'dan pek fazla değildir. İçeriği sürekli bir akış halindedir, olaylar onun ön ucunda belirirken arka ucundan da hızla kaybolur ve her biri geçerken zaman katsayısını 'henüz değil' ya da 'tam olarak değil'den 'henüz gitti' ya da 'gitti'ye değiştirir. Bu arada, spekülatif şimdiki zaman, sezilen süre, şelalenin üzerindeki gökkuşağı gibi, içinden akan olaylarla değişmeyen kendi niteliğiyle kalıcı olarak durmaktadır. Bunların her biri, akıp giderken, yeniden üretilme gücünü korur; ve yeniden üretildiğinde, başlangıçta sahip olduğu süre ve komşuluklarla yeniden üretilir. Bununla birlikte, bir olayın, bir kez spekülatif şimdinin arka ucundan tamamen düştükten sonra yeniden

551 Algılanan nesne değil, algılamanın nedeni!

üretilmesinin, spekülatif şimdide hemen geçmiş bir şey olarak doğrudan algılanmasından tamamen farklı bir psişik olgu olduğunu lütfen gözlemleyin. Bir yaratık üreme belleğinden tamamen yoksun olabilir ve yine de zaman duygusuna sahip olabilir; ancak bu sonuncusu onun durumunda hemen geçen birkaç saniye ile sınırlı olacaktır. Bundan daha eski zamanları asla hatırlamayacaktır. Metinde yeniden üretildiğini varsayıyorum, çünkü buna sahip olduğu bilinen insanlardan bahsediyorum. Böylece hafıza tarihlendirilmiş şeylerle dolup taşar -birbirlerinden önce ya da sonra olma anlamında tarihlendirilmiş.[552] Bir şeyin tarihi, şimdiki şeyden ya da geçmiş veya gelecekteki bir şeyden önce ya da sonra olma ilişkisinden ibarettir. Bazı şeyleri sadece zihinsel olarak geçmişe ya da geleceğe doğru atarak tarihlendiririz. Bu yüzden uzayda İngiltere'yi basitçe doğuya doğru, Charleston'ı güneye doğru uzanıyor olarak düşünürüz. Ama yine de bir olayı, açıkça tasarlanmış bir geçmiş ya da gelecek serisinin iki terimi arasına yerleştirerek tam olarak tarihlendirebiliriz, tıpkı İngiltere'nin ya da Charleston'un şu kadar kilometre uzakta olduğunu doğru bir şekilde düşünebildiğimiz gibi...[553]

Bu şekilde belirsiz ya da tam olarak tarihlendirilen şeyler ve olaylar, bundan böyle daha önce bahsettiğimiz daha uzun zaman aralıklarının işaretleri ve sembolleri haline gelir. Bunların çokluğunu ya da azlığını düşündüğümüze göre, temsil ettikleri zamanın da uzun ya da kısa olduğunu hayal ederiz. Ancak tüm tasavvur edilen zamanların

552 Volkmann, "'Artık yok' ve 'henüz değil' uygun zaman hisleridir ve zamanın bu hislerden başka hiçbir şekilde farkında değiliz" der (Psychol., § 87). Bu, sürenin temel bir parçası olarak zaman hissimiz için tam olarak doğru olmasa da, olaylar içindeki tarih hissimiz için doğrudur.

553 Tıpkı yılları inşa ettiğimiz gibi kilometreleri de inşa ederiz. Arabalarda seyahat etmek, gözlerimizin önünden farklı görüş alanlarının art arda geçmesini sağlar. Şimdiki görüş alanından geçenler hafızada canlandığında, içerikleri örtüştüğü için karşılıklı düzenlerini korurlar. Onları birbirlerinden önce ya da birbirlerinin arkasındaymış gibi düşünürüz; ve şimdi sunulan görüntünün arkasında hatırlayabildiğimiz görüntülerin çokluğundan, içinden geçtiğimiz toplam alanı hesaplarız.
Zaman algısının mekân algısından daha geç geliştiği söylenir, çünkü çocuklar dünden önceki ve yarından sonraki tüm tarihler hakkında çok belirsiz bir fikre sahiptir. Ancak, uzay sezgisi birimlerini büyük ölçüde aşan uzantılara sahip olduklarından daha belirsiz değillerdir. Geçenlerde dört yaşındaki çocuğumun bir ziyaretçiye ülkede 'bir hafta kadar' kaldığını söylediğini duydum. Üç aydır orada olduğu için ziyaretçi şaşkınlığını ifade etti; bunun üzerine çocuk "on iki yıldır" orada olduğunu söyleyerek kendini düzeltti. Ancak çocuk aynı hatayı Boston'un Cambridge'den yüz mil uzakta olup olmadığını sorduğunda da yapmıştır, oysa mesafe üç mildir.

orijinal örneği ve prototipi, kısa süresini hemen ve sürekli olarak hissettiğimiz şu andır.

ZAMAN DUYGUSU HANGİ BEYİN SÜRECİNE BAĞLIDIR?

Şimdi, bu duyarlılık beyin sürecindeki hangi unsura bağlı olabilir? Neden? Gördüğümüz gibi, sürecin salt süresinden kaynaklanamaz; sürecin her anında mevcut olan bir unsurdan kaynaklanmalıdır ve bu unsur, nöral faaliyetin diğer tüm unsurlarının psişik ürünleriyle kurduğu aynı esrarengiz ilişkiyi, ne olurlarsa olsunlar, kendi bağıntılı duygusuyla da kurmalıdır. Zaman söz konusu olduğunda bu unsurun ne olduğuna dair çeşitli öneriler yapılmıştır. Bunları bir notta ele alarak,[554]

554 Bu açıklamaların çoğu basitçe, izlenimlere bağlı kalarak onları bir süre içinde tarihlendirmemize ya da başka bir deyişle onlara bir düzen atamamıza yol açan işaretleri verir. Ancak bunun neden bir zaman sırası olması gerektiği açıklanmamıştır. Herbart'ın sözde açıklaması, zaman algısının basit bir açıklamasıdır. Ona göre, bir serinin son üyesi bilincimize sunulduğunda, ilkini de düşünürüz; ve sonra tüm seri düşüncemizde bir anda canlanır, ancak geriye doğru azalan bir güçle (Psychol. als Wiss., § 115; Lehrb. zur Psychol., §§ 171, 172, 175). Benzer şekilde Drobisch de serinin çoktan geçip gitmiş (durchlaufene) gibi görünmesi gerektiğini ekler ki bu kelime bu tür bir açıklamanın soru işaretli doğasını daha da açık bir şekilde gösterir (Empirische Psychol., § 59). Th. Waitz, zaman bilincimizin, algılarımızı beklentilerimizle uyumlu hale getirmeye yönelik bir dizi başarısız girişimden kaynaklandığını açıklarken benzer bir sorudan kaçınma suçu işlemektedir (Lehrb. d. Psychol., § 52). Volkmann'ın geçmiş temsillerin şimdiki temsilleri bilinç alanından çıkarmaya çalıştığı, onlar tarafından geri itildiği vs. şeklindeki mitolojik açıklaması da aynı yanılgıdan muzdariptir (Psychol., § 87). Ancak tüm bu açıklamalar bir gerçeği ima etmekte hemfikirdir - yani, bir zaman algısının mümkün olması için çeşitli olayların beyin süreçlerinin aynı anda ve değişen güçte aktif olması gerekir. Daha sonraki yazarlar bu fikri daha kesin hale getirmişlerdir. Böylece, Lipps:

"Duyumlar ortaya çıkar, bilinci işgal eder, imgelere dönüşür ve yok olur. Bunlardan ikisi, a ve b, bu süreçten aynı anda geçtikçe ya da biri diğerinden önce ya da sonra geldikçe, kaybolma evreleri uyuşacak ya da farklılaşacaktır; ve aralarındaki fark, başlangıç anları arasındaki zaman farkıyla orantılı olacaktır. Böylece imgelerde, zihnin zamansal sıralamalarında karşılık gelen farklılıklara çevirebileceği nitelik farklılıkları vardır. Nesnel zaman ilişkileri ile zihindeki ilişkiler arasında bu faz farklılıklarından başka olası bir orta terim yoktur." (Grundtatsachen des Seelenlebens, s. 588.) Lipps buna uygun olarak onları 'zamansal işaretler' olarak adlandırır ve ruhun onların güç sırasını bir zaman sırasına çevirmesinin tamamen açıklanamaz olduğunu açıkça eklemek için çabalar (s. 591). M. Guyau'nun açıklaması (Revue Philosophique, XIX. 353), üslubun resmedilebilirliği dışında, seleflerininkinden pek farklı değildir. Her değişim, kayan yıldızların geçişi gibi zihinde bir dizi ışıltılı görüntü (trainées lumineuses) bırakır. Her imge, orijinali daha uzak olduğu için daha soluk bir aşamadadır. Bu imgeler grubu süreyi, salt zaman biçimini, zamanın 'yatağını' verir. Yatak içindeki geçmiş, şimdi ve gelecek ayrımı bizim aktif doğamızdan gelir. Gelecek (Waitz'de olduğu gibi) istediğim ama henüz elde edemediğim ve beklemem gereken şeydir. Tüm bunlar şüphesiz doğrudur, ancak bir açıklama değildir.

Bay Ward, Ansiklopedi Britannica'daki makalesinde (Psikoloji. s. 65, col. 1), 'zamansal işaret'i belirlemek için daha rafine bir girişimde bulunur. Sorun, ardışık olarak düşünülen ama aynı anda düşünülen bir dizi başka şeyin yanı sıra, hangisinin ilk hangisinin son olduğunu belirlemektir, der ki: "Her farklı temsilden sonra, a b c d, bir nesneden diğerine geçerken farkında olduğumuz dikkat hareketinin temsili araya girebilir. Şu anki belleğimizde, kabul etmek gerekir ki, bu müdahalenin çok az doğrudan kanıtına sahibiz; yine de, fikir akışının, sunumların ilk başta katıldıkları sırayı takip etme eğiliminde dolaylı bir kanıt olduğunu düşünüyorum. Dikkatin yönü değiştiğinde hareketin kendisine yeterince aşinayız, ancak bu tür hareketlerin kalıntıları normalde göze çarpmaz. O halde bu kalıntılar bizim zamansal işaretlerimizdir. . . . Ancak zamansal işaretler tek başına zaman perspektifinin tüm resimsel kesinliğini sağlamayacaktır. Bunlar bize yalnızca sabit seriler verir; ancak unutulma yasası, serinin bir üyesinden diğerine geçerken yoğunlukta aşamalı bir değişim sağlayarak, zaman-mesafesi dediğimiz etkiyi ortaya çıkarır. Yoğunluktaki bu tür değişimler kendi başlarına bizi uzaktaki daha canlı temsilleri şimdiki zamana daha yakın olan daha silik temsillerle karıştırmaya yatkın hale getirir, ancak bu hatadan zamansal işaretler bizi kurtarır; hafıza sürekliliğinin kusurlu olduğu yerlerde bu tür hatalar sürekli olarak meydana gelir. Öte yandan, bu değişimlerin hafif ve algılanamaz olduğu durumlarda, bellek-bütünlüğü olayların sırasını olduğu gibi korusa da, bu algısal etkilerin önemli olduğu şimdiki zamana yakın yerlerde sahip olduğumuz gibi, zaman içindeki karşılaştırmalı uzaklığın belirgin bir takdirine hala sahip değilizdir. . . . Locke, fikirlerimizin 'bir mumun sıcaklığıyla dönen bir fenerin içindeki görüntülere benzer şekilde belirli mesafelerde birbirini takip ettiğinden' bahseder ve 'bu görünümlerinin uyanık bir insanda çok fazla değişmediğini' 'tahmin eder'. Şimdi, a'yı b'den, b'yi c'den ve benzerlerinden ayıran bu 'mesafe' nedir; ve uyanık yaşamda bunun oldukça sabit olduğunu bilmenin ne gibi bir yolu vardır? Muhtemelen, zamansal işaret olarak adlandırdığım kalıntıdır; ya da başka bir deyişle, dikkatin a'dan b'ye hareketidir." Bununla birlikte, Bay Ward bu dikkat hareketini hissetmemizi zaman hissimizin aslı ya da zamanı algılamamıza doğrudan neden olan beyin süreci olarak adlandırmaz. Bir dakika sonra şöyle der: "Dikkatin sabitlenmesi elbette gerçekten zamanı işgal etse de, muhtemelen ilk etapta zaman olarak algılanmaz - yani Hamilton'un bir terimini kullanırsak sürekli 'protensity' olarak - ama yoğunluk olarak algılanır. Dolayısıyla, eğer bu varsayım doğruysa, somut zaman algılarımızda soyut Zaman anlayışımızda yeri olmayan bir unsur vardır. Fiziksel olarak algılanan Zaman'da yoğunluktan eser yoktur; psişik olarak deneyimlenen Zaman'da ise süre öncelikle yoğun bir büyüklüktür ve kelimenin tam anlamıyla bir algıdır." O halde, Bay Ward'ı anladığım kadarıyla, 'orijinali', dikkat hareketlerine eşlik eden zevk ve acı gibi bir duygudur. Görünüşe göre, beyin süreci genel tipte haz ve acının beyin süreçlerine asimile edilmelidir. Bay Ward'ın kendi görüşü de az ya da çok bilinçli olarak böyle görünmektedir, çünkü şöyle demektedir: "Herkes çeşitli izlenimlerin hızlı bir şekilde art arda gelmesiyle dikkatinin dağılmasının ne olduğunu ve aynı izlenimlerin yavaş ve tekdüze bir şekilde tekrarlanmasıyla yorulmanın ne olduğunu bilir. Şimdi bu dikkat dağınıklığı ve bıkkınlık 'duyguları' karakteristik niteliklerini dikkat hareketlerine borçludur. Birincisinde dikkat sürekli hareket halindedir; a'ya alışmadan önce b'nin aniliği, yoğunluğu ve yeniliği tarafından rahatsız edilir; ikincisinde ise aynı izlenimin tekrar tekrar sunulmasıyla neredeyse sabit tutulur. Sürprizlerin böylesine fazlalığı ve eksikliği, sıradan yaşamda fark edilmeyecek kadar belirsiz olan bir gerçeğin fark edilmesini sağlar. Ancak son zamanlarda yapılan deneyler bu gerçeği daha çarpıcı bir şekilde ortaya koymuş ve Locke'un uyanık bir adamın sunumları arasındaki belirli bir mesafeden bahsederken aklından geçenleri açıklığa kavuşturmuştur. Örneğin bir metronomun vu-

bunların ve olguların incelenmesinden ortaya çıkan tek sonucu kısaca ifade etmeye çalışacağım - bu sonuç olgunlaşmamış olsa da.

Sinir sistemindeki 'uyaranların toplanması' olgusu, her uyaranın arkasında sadece yavaş yavaş kaybolan bazı gizli faaliyetler bıraktığını kanıtlamaktadır. Aynı olgunun psikolojik kanıtı, duyusal bir uyaran ortadan kalktığında algıladığımız 'art-imgeler' tarafından sağlanır.

---

ruşlarıyla gösterilen bir saniye ya da daha kısa zaman dilimlerini tahmin ederken, bir dizi tahminin ortalamasının doğru olduğu belirli bir süre olduğu, daha kısa sürelerin genel olarak fazla, daha uzun sürelerin ise eksik tahmin edildiği bulunmuştur. Bunu, dikkati yerleştirmek ya da sabitlemek için harcanan zamanın bir kanıtı olarak kabul ediyorum." Bir dizi deneyimin, a b c d e, geçmişe bakıldığında kısa görünmesine rağmen, geçerken sonsuz gibi göründüğü gerçeğine atıfta bulunarak şöyle der: "Geçmişe bakıldığında a b c d e, vb. dizisidir; şimdiki zamanda ise aradaki t1 t2 t3, vb. ya da daha ziyade bu zamansal işaretlerin kalıntısı olduğu orijinal uyumdur." Ve şu sonuca varır: "Süre algımızın nihai olarak, süresini doğrudan süre olarak deneyimlemediğimiz, değişen yoğunluktaki yarı-motor nesnelere dayandığına dair kanıtımız var gibi görünüyor." Wundt ayrıca, en az hata ile tahmin edilen saniyenin dörtte üçü civarındaki aralığın, zaman hissi ile zihnin önünde belirgin bir şekilde 'algılanan' nesnelerin art arda sıralanması arasında bir bağlantıya işaret ettiğini düşünmektedir. 'Çağrışım zamanı' da saniyenin yaklaşık dörtte üçüne eşittir. Bu çağrışım-zamanını, yeniden üretmeye çalıştığımız tüm aralıkları istemsiz olarak asimile ettiğimiz, daha kısa olanları ona yükseltip daha uzun olanları alçalttığımız bir tür içsel süre standardı olarak görmektedir. (Stevens'ın sonucuna göre asimile etmek yerine kontrast demek zorundayız, çünkü orada daha uzun aralıklar daha uzun, daha kısa olanlar ise daha kısa görünür). "Tekil olarak," diye ekler (Physiol. Psych., II. 286), "bu süre, Weber'e göre hızlı yürüyüşte bacaklarımızın salınımını gerçekleştirdiği süreye yakındır. Dolayısıyla, her iki psişik sabitin, yani ortalama yeniden üretim hızının ve zamanın en emin şekilde tahmin edilmesinin, daha uzun zaman dilimlerini ritmik olarak bölmeye çalıştığımızda da kullandığımız, vücudun en alışılmış hareketlerinin etkisi altında oluşmuş olması pek olası görünmüyor." Son olarak, Prof. Mach daha da spesifik bir öneride bulunuyor. Çok haklı olarak gerçek bir zaman duygusuna sahip olduğumuzu söyledikten sonra - aksi takdirde tamamen farklı iki ezgiyi aynı 'zaman' içinde çalınıyormuş gibi nasıl tanımlayabiliriz? Her birinin kendisiyle birlikte canlanan özel zaman duygusu olmadıkça, saatin ilk vuruşunu ikincisinden hafızada nasıl ayırt edebiliriz? -- "Bu hissin, bilincin üretimiyle zorunlu olarak bağlantılı olan organik tüketimle bağlantılı olması ve hissettiğimiz zamanın muhtemelen dikkatin mekanik çalışmasından kaynaklanması muhtemeldir. Dikkat zorlandığında, zaman uzun görünür; kolay meşguliyet sırasında, kısa, vs. Bilinç organının yorgunluğu, uyanık olduğumuz sürece, sürekli artar ve dikkatin çalışması da sürekli olarak artar. Daha büyük miktarda dikkat çalışmasıyla birleşen izlenimler bize daha sonra gelenler olarak görünür." Bazı eşzamanlı olayların görünürdeki göreli yer değiştirmesi ve rüyalardaki bazı anakronizmler, Mach tarafından, dikkatin, biri dikkatin çoğunu tüketen iki nesne arasında bölünmesinin etkileri olarak kolayca açıklanabilir (Beiträge zur Analyse der Empfindungen, s. 103 vd.). Mach'ın teorisi üzerinde daha iyi çalışılmaya değer görünmektedir. Onun, Ward'ın ve Wundt'un temelde aynı şeyi kast edip etmediklerini söylemek şu an için zor. Kendi metnimde ileri sürdüğüm teorinin bir açıklama olma iddiasında olmadığı, sadece zamanın farkında olmamızı sağlayan 'yasa'nın temel bir ifadesi olduğu belirtilecektir. Herbart mitolojisi açıklama niyetindedir.

Bir nesnenin gözde bıraktığı ve orijinalinde fark edemediğimiz özellikleri artçı görüntüde okuyabiliriz. Bir sesin anlamını, ses kesildikten birkaç saniye sonra 'geri dönüp' kavrayabiliriz. Bir dakika geciktiğimizde ise saatin ya da sorunun yankısı dilsizleşir; mevcut duyumlar onu hatırlamanın ötesine sürgün etmiştir. Mevcut şeyin hissiyle, önceki birkaç saniyenin sağladığı tüm diğer şeylerin solmakta olan yankısı her zaman birbirine karışmalıdır. Ya da sinirsel terimlerle ifade edecek olursak, her an birbiriyle örtüşen bir beyin süreci birikimi vardır ve bunlardan daha sönük olanlar, kısa bir süre önce azami derecede aktif olan süreçlerin ölmekte olan aşamalarıdır. ÜST ÜSTE BİNMENİN MİKTARI, İŞGAL EDİLEN SÜRE hissini belirler. HANGİ OLAYLARIN süreyi işgal ediyor gibi görüneceği, üst üste binen süreçlerin HANGİ SÜREÇLER olduğuna bağlıdır. Beynin faaliyetinin mahrem doğası hakkında o kadar az şey biliyoruz ki, bir duyumun monoton bir şekilde sürdüğü durumlarda bile, daha önceki anlarının geride şimdiki anınkilerle bir arada var olan soluk süreçler bırakmadığını söyleyemeyiz. Süre ve olaylar birlikte, içeriğiyle birlikte spekülatif şimdiki zaman sezgimizi oluşturur.[555] Neden böyle bir sezginin beyin süreçlerinin böyle bir bileşiminden kaynaklanması gerektiğini söylemek iddiasında değilim. Tüm amacım psiko-fiziksel birleşimin en temel biçimini ifade etmektir.

Beyin süreçlerinin sansasyonel süreçler olduğunu varsaydım. Aktif dikkat süreçleri (Bay Ward'ın uzun dipnottaki açıklamasına bakınız) geride benzer soluk beyin süreçleri bırakacaktır. Eğer zihinsel süreçler kavramsal ise, birazdan bahsedeceğim bir komplikasyon ortaya çıkar. Bu arada, hâlâ duyusal süreçlerden bahsederken, Wundt'un bir açıklaması, verdiğim açıklamaya ek ışık tutacaktır. Bilindiği gibi, Wundt ve diğerleri, duyusal bir uyarıcının, her algılanma eyleminin

555 Bu aldatıcı şimdinin kaç saniye uzunluğunda olması gerektiğini kesin olarak söylemek acelecilik olur, çünkü süreçler 'asimptotik olarak' kaybolur ve belirgin bir şekilde sezilen şimdiki zaman, basitçe yeniden üretilen ve kavranan geçmişe dönüşmeden önce, yalnızca silik bir anımsamanın oluşturduğu bir ufukta birleşir. Başka iki şeyin arasına yerleştirerek belirgin bir şekilde tarihlendirmediğimiz pek çok şey, yine de bize bu yakın geçmişe ait olma hissiyle gelecektir. Bu geçmişlik hissi kendine özgü bir duygudur ve saatler önce olmuş şeyleri etkileyebilir. Bu durum, aradaki uzun süreye rağmen, beyin süreçlerinin hala yukarıda bahsedilen heyecan tarafından değiştirilmiş bir durumda, hala 'solma' evresinde olduğunu gösteriyor gibi görünmektedir.

kayda değer bir zaman aldığını kanıtlamıştır. İki farklı uyarıcı, örneğin bir görüntü ve bir ses, aynı anda ya da neredeyse aynı anda verildiğinde, her ikisine de dikkat etmekte zorlanırız ve aralıklarını yanlış değerlendirebilir, hatta sıralarını tersine çevirebiliriz. Wundt, bu tür uyarıcılar üzerinde yaptığı deneyler sonucunda şu yasayı ortaya koymuştur:[556] sıralamaları hakkında yapabileceğimiz üç olası belirleme: " eşzamanlılık, sürekli geçiş ve süreksiz geçiş -sadece ilk ve sonuncusu gerçekleşir, ikincisi asla gerçekleşmez. Her zaman, izlenimleri eşzamanlı olarak algılayamadığımızda, aralarında, fikirlerden birinin batışına ve diğerinin yükselişine karşılık gelen daha kısa veya daha uzun bir boş zaman fark ederiz. Çünkü dikkatimiz kendisini iki izlenim arasında eşit olarak paylaştırabilir ve bu durumda tek bir toplam algıyı oluşturur ve aynı anda hissedilir; ya da bir olaya, onun hemen algılanmasına neden olacak şekilde adapte olabilir ve ikinci olay ancak belirli bir gecikme süresinden sonra algılanabilir, bu süre zarfında dikkat onun için etkili maksimuma ulaşır ve ilk olay için azalır. Bu durumda olaylar iki olarak ve birbirini takip eden sırayla algılanır -yani, dikkatin her ikisine de farklı bir algılama getirecek kadar yeterince uyum sağlamadığı bir zaman aralığıyla ayrılmış olarak algılanır. Biz birinden diğerine koşarken, aralarındaki her şey genel bilincin alacakaranlığında kaybolur."[557]

556 Physiol. Psych., II. 263.

557 Metnimi Münsterberg'in makalesi yayınlanmadan önce basıldığı haliyle bırakıyorum. Münsterberg, düşünsel süreçlerdeki solma miktarıyla asgari süreler dışında herhangi bir süreyi ölçtüğümüzü reddediyor ve kendi açıklamasında neredeyse yalnızca kas gerginliği duygularımızdan bahsediyor, oysa ben kendi açıklamamda bu tür şeylerden hiç bahsetmedim. Bununla birlikte, onun ve benim önerdiklerim arasında herhangi bir çelişki olduğunu göremiyorum. Ben esas olarak belirli bir nesne türü olarak kabul edilen sürenin bilinciyle ilgileniyorum, o ise yalnızca bu nesnenin ölçümüyle ilgileniyor. Gerilim hissi ölçümün aracı olabilirken, her türden üst üste binen süreçler ölçülecek nesneyi veriyordu. Gerginlik hissinin kaynaklandığı akomodasyon ve solunum hareketleri, 'evreleri' tarafından bir kıstasın uzunluğundaki işaretlerle bölündüğü kadar kesin aralıklara bölünmüş düzenli olarak tekrar eden hisler oluşturur.

a1, a2, a3, a4, bu türden birbirini izleyen dört hareketin homolog evreleri olsun. Eğer dört dış uyaran 1, 2, 3, 4, her biri bu ardışık evrelerden biriyle çakışırsa, o zaman 'aralarındaki mesafeler' eşit olarak hissedilir, aksi takdirde hissedilmez. Ancak 2'nin beyin sürecinin 1'in solma süreciyle ya da 3'ünkinin 2'ninkiyle vs. üst üste binmesinin, bu deneyimde 'birbirinden uzaklık' olarak adlandırdığımız ve kas hislerinin yardımıyla eşit olduğuna karar verilen içeriğin karakteristik niteliğini vermediğini düşünmek için hiçbir neden yoktur. Kuşkusuz kas hisleri bize 'zaman' nesnesini ve onun ölçüsünü verebilir, çünkü daha önceki

Buna zaman içinde süreksiz ardışıklık yasası da denebilir, aynı anda kolayca ilgilenemediğimiz algılar. O halde her bir algı ayrı bir beyin süreci gerektirir; ve bir beyin süreci en üst seviyedeyken, diğeri zorunlu olarak ya azalma ya da artma evresinde görünecektir. Zaman hissi teorimiz doğruysa, nesnel olarak birbirlerine ne kadar yakın olurlarsa olsunlar, boş zamanın öznel olarak iki algıyı ayırıyor gibi görünmesi gerekir; çünkü bu teoriye göre, bir zaman süresi hissi, nerede ve hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, farklı evrelerdeki beyin süreçlerinin bu şekilde üst üste binmesinin doğrudan etkisidir.

Şimdi kavramsal süreçlere geçelim: Birkaç saniye içinde Yaratılışı, ardından Hıristiyanlık dönemini, sonra da Waterloo savaşını düşündüğümü varsayalım. Bu konuların tarihleri şimdiki zamanın çok dışındadır. Ancak bunları düşündüğüm süreçlerin hepsi birbiriyle örtüşmektedir. O halde sözde şimdiki zaman hangi olayları içeriyor gibi görünüyor?

Basitçe, bu uzun geçmişli şeyleri düşünme eylemlerimi, uzun geçmişli şeylerin kendilerini değil. Anlık olarak mevcut olan düşünce çok geçmişte kalmış bir şeye ait olabileceği gibi, henüz geçmiş olan düşünce de çok geçmişte kalmış başka bir şeye ait olabilir. Geçmişteki bir olay hafızada yeniden üretildiğinde ve tarihiyle birlikte tasavvur edildiğinde, yeniden üretim ve tasavvur hayali şimdiyi geçer. Dolayısıyla bu sonuncusunun dolaysız içeriği, ister öznel ister nesnel olsun, tüm doğrudan deneyimlerimdir. Bu arada bunlardan bazıları belirsiz bir şekilde uzakta olan başka deneyimlerin temsilcisi olabilir.

Bu doğrudan deneyimlerin sayısı, sözde şimdiki zaman ve Hemen sezilen geçmiş, Exner'in deyimiyle 'birincil' ya da Richet'nin deyimiyle 'temel' belleğimizin kapsamını ölçebilir.[558] Üst üste binmeden kaynaklanan his, deneyimlerin dolduruyor gibi göründüğü sürenin hissidir. Daha büyük bir olaylar kümesinin sayısı bu deneyimlerin sayısına ne kadar yakınsa, bu sürenin uzunluğunun da bu süreye o kadar yakın

evreleri sürekli olarak şimdiki evrenin canlı hissiyle örtüşen soluk duyumlar bırakır. Ancak bu nesneyi veren tek deneyimin onlar olması gerektiğini varsaymak analojiye aykırı olacaktır. Bay Münsterberg'in onlar için bunu iddia etmesini anlamıyorum. O bizim zaman duygumuzu kabul ediyor ve sadece onun ölçümünü tartışıyor.

558 Exner, Hermann'ın Hdbch. d. Physiol., Bd. II. Thl. II. s. 281. Richet, Revue Philosophique, XXI. 568 (juin, 1886).

olduğunu varsayarız. Ancak daha uzun süreye dair doğrudan bir 'idrak hissimiz' yoktur. Aynı miktardaki gerçek zamana ilişkin takdirimizdeki farklılıklar, muhtemelen görüntülerdeki solma oranındaki değişikliklerle açıklanabilir, bu da üst üste binen süreçlerin karmaşıklığında değişiklikler yaratır ve bu değişiklikler değişen bilinç durumlarına karşılık gelebilir. Ancak bir zaman alanının ne kadar uzun olduğunu düşünürsek düşünelim, herhangi bir anda bizim tarafımızdan doğrudan algılanan nesnel miktarı asla söz konusu andaki 'birincil belleğimizin' kapsamını aşamaz[559].

Yaratıkların sezgisel olarak hissettikleri süre miktarlarında ve bu süreyi doldurabilecek olayların inceliğinde büyük farklılıklar olabileceğini düşünmek için her türlü nedene sahibiz. Von Bær,[560] bu tür farklılıkların Doğanın görünümünü değiştirmedeki etkisine dair bazı ilginç hesaplamalar yapmıştır. Bir saniye içinde, şimdiki gibi ancak 10 olay yerine, 10.000 olayı belirgin bir şekilde not edebildiğimizi varsayalım; o zaman hayatımız aynı sayıda izlenim barındıracak olsaydı, 1000 kat daha kısa olabilirdi. Bir aydan daha az yaşamamız ve mevsimlerin değişimi hakkında kişisel olarak hiçbir şey bilmememiz gerekirdi. Eğer kışın doğmuş olsaydık, şimdi Karbonifer döneminin sıcaklığına inandığımız gibi yaza inanmamız gerekirdi. Organik varlıkların hareketleri duyularımız için o kadar yavaş olurdu ki, görülmez, çıkarım yapılırdı. Güneş gökyüzünde hareketsiz durur, ay neredeyse hiç değişmez ve bu böyle devam ederdi. Ama şimdi hipotezi tersine çevirin ve bir varlığın belirli bir zamanda bizim aldığımız duyumların yalnızca 1000'de birini aldığını ve sonuç olarak 1000 kat daha uzun yaşadığını varsayın. Kışlar ve yazlar onun için bir saatin çeyreği gibi olacaktır. Mantarlar ve daha hızlı büyüyen bitkiler, anlık yaratımlar gibi görünecek kadar hızlı bir şekilde ortaya çıkacaklar; yıllık çalılar, huzursuzca kaynayan su kaynakları gibi topraktan yükselecek ve düşecek; hayvanların hareketleri, bizim için mermilerin ve top mermilerinin hareketleri kadar görünmez olacak; güneş gökyüzünde bir meteor gibi ilerleyecek ve arkasında ateşli bir iz bırakacak, vb. Bu tür hayali

559 Yalnızca solan beyin süreçlerinden söz ettim, ama bunu yalnızca basitlik olsun diye yaptım. Uyanma süreçleri de muhtemelen şimdiki zamana süre hissi vermede önemli bir rol oynar.

560 Reden (St. Petersburg, 1864), vol. I. pp. 255-268.

durumların (insanüstü uzun ömürlülük dışında) hayvanlar aleminde bir yerlerde gerçekleşebileceğini inkâr etmek acelecilik olur.

"Bir sivrisineğin kanatları," diyor Bay Spencer,[561] "saniyede on ya da on beş bin vuruş yapar. Her vuruş ayrı bir sinirsel eylem anlamına gelir. Bu sinirsel hareketlerin ya da sinir merkezindeki değişikliklerin her biri, muhtemelen bir insanın kolunu hızlıca hareket ettirmesi kadar sivrisinek tarafından da fark edilebilir. Ve eğer gerçek bu ya da buna benzer bir şeyse, o zaman bir durumda birçok hareketle ölçülen belirli bir dışsal değişim tarafından işgal edilen zaman, diğer durumda tek bir hareketle ölçüldüğünde çok daha uzun görünmelidir."

Haşhaş zehirlenmesinde, görünür zaman perspektifinde tuhaf bir artış olur. Bir cümle kurarız ve cümlenin sonuna gelindiğinde, başlangıç çok uzun zaman öncesine aitmiş gibi görünür. Kısa bir sokağa gireriz ve sanki hiç sonuna varamayacakmışız gibi gelir. Bu değişiklik, Von Bær ve Spencer'ın kısa ömürlü varlıklarının koşullarına bir yaklaşımdan kaynaklanabilir. Eğer ardışıklıkları ayırt etme yeteneğimiz daha hassas hale gelseydi, böylece daha önce sadece bir aşamasını fark ettiğimiz bir sürecin on aşamasını fark etseydik; ve aynı zamanda süreçler eskisinden on kat daha hızlı solsaydı; şimdikiyle aynı öznel uzunlukta, bize aynı zaman hissini veren ve aynı sayıda ayırt edilebilir ardışık olayı içeren sahte bir şimdiki zamana sahip olabilirdik, ancak bunun daha önceki ucundan, şimdi içerdiği gerçek olayların onda dokuzu sarkmış olurdu. Bunlar, istenildiği zaman yeniden üretilebilen, yalnızca tarihli anıların genel rezervuarına düşmüş olacaktı. Cümlelerimizin başlangıcı açıkça hatırlanmak zorunda kalacaktı; her kelime bilinçten normal hızının onda biri hızla geçiyor gibi görünecekti. Kısacası, durum tam olarak bir mikroskopla uzayın genişletilmesine benzeyecektir; görüş alanında aynı anda daha az sayıda gerçek şey olacaktır, ancak bunların her biri normal alanından daha fazla yer kaplayacak ve dışarıda bırakılanların doğal olmayan bir şekilde uzak görünmesine neden olacaktır.

Diğer koşullar altında, süreçler, ardılların alt bölümlenebilirliğinde telafi edici bir artış olmaksızın hızla kayboluyor gibi görünmektedir. Burada sahte şimdinin görünür uzunluğu daralır. Bilinç bir noktaya

561 Psychology, § 91.

kadar azalır ve yolunun nereden nereye gittiğine dair tüm sezgisel duygusunu kaybeder. Hızlı kuşbakışı görüntülerin yerini hızlı hafıza eylemleri alır. Benim durumumda, aşırı yorgunlukta buna benzer bir şey meydana gelir. Uzun hastalıklar buna yol açıyor. Bazen de afaziye eşlik ettiği görülüyor.[562] Bu vakaların herhangi birindeki beyin değişimini tam olarak hayal etmeye çalışmak boşuna olacaktır. Ancak gençlik ve yaşlılık, heyecan ve keyifsizlik arasındaki zaman tahmini farklılıklarının bir dereceye kadar, bir süre önce belirlediğimizden daha acil olan bu tür nedenlere bağlı olma olasılığını kabul etmeliyiz.

Ancak hemen geçmiş[563] olayların doldurduğu zamana ilişkin hissimiz ister uzun ister kısa olsun, bu olaylar geçmiş olduğu için değil, arkalarında şimdiki süreçleri bıraktıkları için böyledir. Bu süreçlere, her ne sebep olmuş olursa olsun, zihin yine de bir kısmı geçmişte kaybolmuş ya da yok olmuş, sahte bir şimdiki zaman hissederek karşılık verecektir. Yaratıcı'nın Adem'i bir göbek deliğiyle yaratmış olması

562 "Hasta bir nesnenin görüntüsünü bir dakikadan fazla aklında tutamaz. Hafızası sesler, harfler, şekiller ve basılı kelimeler için de aynı derecede kısadır. Eğer yazılı ya da basılı bir kelimenin üzerini, pencereden sadece ilk harf görünecek şekilde küçük bir pencere açılmış bir kağıtla kapatırsak, hasta bu harfi telaffuz eder. Daha sonra kâğıdı ilk harfi kapatacak ve ikincisini görünür kılacak şekilde hareket ettirirsek, ikincisini telaffuz eder, ancak ilkini unutur ve ilk ve ikincisini birlikte telaffuz edemez." Ve sonuna kadar böyle devam eder. "Gözlerini kapatır ve parmağını bıçak ya da anahtar gibi iyi bilinen bir nesnenin üzerinde gezdirirse, ayrı izlenimleri birleştiremez ve nesneyi tanıyamaz. Ama aynı anda birkaç parmağıyla dokunabileceği şekilde eline konursa, zorlanmadan isimlendirir. Bu hasta böylece birbirini izleyen ... izlenimleri ... bir bütün halinde gruplama ve algılama kapasitesini kaybetmiştir. . bir bütün haline getirme ve bir bütün olarak algılama kapasitesini kaybetmiştir." (Grashey, Archiv für Psychiatrie, Bd. XVI.) Böyle bir hastada sezilen zamanın, belki de çok fazla olmasa da, tuttuğu izlenimler gibi kırpılmadığına inanmak zordur.

Ben de sık sık uykuya dalma anında zaman perspektifinde tuhaf bir abartı olduğunu fark etmişimdir. Bir kişi odada hareket ediyor ya da bir şey yapıyor olacak ve eyleminin belirli bir aşaması (her ne olursa olsun) benim son uyanık algım olacak. Daha sonraki bir aşama ise beni yeni bir algıya uyandıracaktır. Eylemin iki aşaması arasında birkaç saniyeden fazla zaman olmayacaktır; ancak yine de bana her zaman önceki ve sonraki arasında uzun bir aralık geçmiş gibi gelir. Bu olguyu varsayımsal olarak şöyle açıklıyorum, eylemin iki aşamasını sırasıyla a ve b olarak adlandırıyorum: Eğer uyanık olsaydım, a sensoryumumda solan bir süreç bırakacak ve bu süreç b'nin sonuncusu geldiğinde onunla çakışacaktı ve her ikisi de a'nın daha önceki sonuna ait olduğu aynı hayali şimdide görünecekti. Ancak uyku denen beyin değişiminin ani gelişi a'nın solma sürecini aniden söndürür. Daha sonra b gelip beni uyandırdığında, a geri gelir, bu doğrudur, ama bu hayali şimdiye ait değildir. Hafızada özel olarak iptal edilmesi gerekir. Bu iptal etme şekli genellikle geçmişte kalmış şeyleri karakterize eder - yanılsama da buradan gelir.

563 Yine sadece basit olması için geleceği atlıyorum.

gerektiği gibi -ki bu asla gerçekleşmemiş bir doğumun işaretidir.- O da sıradan bir beynin 'kaybolan' süreçlerine benzer süreçlerin bulunduğu bir beyne sahip bir insanı anında yaratabilir. Yaratılıştan sonraki ilk gerçek uyaran bunlara ek bir süreç başlatacaktı. Süreçler birbiriyle örtüşecek ve yeni yaratılan insan, yaşamının ilk anında, kuşkusuz, zaten kısa bir süre önce var olmuş olduğu hissine kapılacaktır.

Şimdi, uzunluğu birkaç saniyeden muhtemelen bir dakikayı geçmeyecek şekilde değişen belirli bir sürenin -belirsiz şimdinin- sürekli olarak bilincinde olduğumuzu ve bu sürenin (bir kısmı daha önce, diğer kısmı daha sonra olarak algılanan içeriğiyle) zamanın orijinal sezgisi olduğunu söyleyerek özetleyeyim. Daha uzun zamanlar, bu belirsiz bir şekilde sınırlandırılmış birimin bölümlerine eklenerek, daha kısa olanlar ise bölünerek algılanır ve alışkanlıkla sembolik olarak düşünülür. Kant'ın sonsuz zorunlu bir süreklilik olarak nesnel zaman sezgisi fikrini destekleyecek hiçbir şey yoktur. Gerçekten sahip olduğumuz sezginin nedeni beyin süreçlerimizin ya da zihinsel değişimlerimizin süresi olamaz. Bu süre daha ziyade sezginin nesnesidir ve bu sürenin her anında gerçekleştiğine göre, sürekli olarak mevcut olan bir nedene bağlı olmalıdır. Bu neden -muhtemelen farklı fazlardaki beyin süreçlerinin eşzamanlı varlığı- dalgalanır; ve dolayısıyla sezginin miktarında ve alt bölümlenebilirliğinde belirli bir çeşitlilik ortaya çıkar.

16. BÖLÜM

HAFIZA

Son bölümde bizi ilgilendiren şey zamanın doğrudan sezilmesiydi. Bunu bir dakikadan çok daha kısa aralıklarla sınırlanmış bulduk. Sınırlarının ötesinde, geçmiş ve geleceğin, zihinsel olarak gerçek olduğunu düşündüğümüz tüm olayları, şu ya da bu yöne doğru yansıttığımız ve her birine bir tarih vererek sistematik bir düzen oluşturduğumuz uçsuz bucaksız tasavvur edilen zaman bölgesi uzanır. Tasavvur edilen zamanın sezilen zamanla ilişkisi, tıpkı bir tiyatronun arka planında resmedilen hayali mekânın, sahnenin gerçek mekânıyla olan ilişkisine benzer. Sahnenin üzerine resmedilen nesneler (ağaçlar, sütunlar, uzaklaşan bir sokaktaki evler, vs.) sahnenin üzerine sağlam bir şekilde yerleştirilmiş benzer nesneler dizisini geri taşır ve biz nesneleri kesintisiz bir perspektif içinde gördüğümüzü sanırız, oysa gerçekte bunlardan yalnızca birkaçını görür ve geri kalanını gördüğümüzü hayal ederiz. Önümüzde duran bölüm, uzak geçmişi hafızamızdaki bir tuvale nasıl resmettiğimizi ve yine de çoğu zaman onun derinliklerini doğrudan gördüğümüzü hayal ettiğimizi anlatmaktadır.

Düşünce akışı devam eder; ancak parçalarının çoğu unutulmanın dipsiz uçurumuna düşer. Bazılarının geçtikleri anlara dair hiçbir anı kalmamıştır. Bazılarınınki ise birkaç an, saat ya da günle sınırlı kalır. Diğerleri ise yok edilemez izler bırakır ve yaşam devam ettiği sürece bu izler sayesinde hatırlanabilirler. Bu farklılıkları açıklayabilir miyiz?

TEMEL HAFIZA

Dikkat edilmesi gereken ilk nokta, bir zihin durumunun hafızada varlığını sürdürebilmesi için belirli bir süre devam etmiş olması gerektiğidir. Başka bir deyişle, benim tözel durum dediğim şey olmalıdır. Edatsal ve konjonktürel zihin durumları bağımsız olgular olarak hatırlanmaz -sadece 'nasıl' ya da 'buna rağmen' dediğimizde nasıl hissettiğimizi hatırlayamayız. Bu geçişli durumlara ilişkin bilincimiz

kendi anlarına kapalıdır -içebakış psikolojisindeki bir zorluk da buradan kaynaklanır.

Kendi anına kapatılan ve sonraki zihin durumları için bir nesne haline gelemeyen herhangi bir zihin durumu, sanki başka bir düşünce akışına aitmiş gibidir. Daha doğrusu, kendi akışına entelektüel olarak değil, yalnızca fiziksel olarak aittir, onun bir bölümünden diğerine bir köprü oluşturur, ancak daha sonraki bölümler tarafından içsel olarak sahiplenilmez veya Bölüm X'da açıklandığı şekilde ampirik benliğin bir parçası olarak görünmez. Ancak o zaman bir sistem içinde birleştirilir ve bilerek bir sonuca katkıda bulunması sağlanır. Ancak o zaman bizim için değerli olur. Böylece durumlarımız hakkında sahip olduğumuz ETKİLİ bilinç, sonraki bilinçtir; ve bu ne kadar fazla olursa, orijinal durum o kadar fazla etkiye sahip olur ve dünyamızın o kadar kalıcı bir faktörü olur. Silinmez bir şekilde iz bırakan bir acı, bir hayatı renklendirebilir; ancak Profesör Richet'nin dediği gibi: "Saniyenin yalnızca yüzde biri kadar acı çekmek, hiç acı çekmemektir; ve kendi adıma, ne kadar şiddetli ve yoğun olursa olsun, yalnızca saniyenin yüzde biri kadar sürmesi ve ardında ne bir yankı ne de bir hatıra bırakmaması koşuluyla, bir acıya katlanmaya hazırım."[564]

Anlık bir bilinç durumunun pratikte sonuçsuz olması gerekmez. Böyle bir durum, kesinlikle hatırlanmasa da, kendi anında düşüncemizin geçişini hayati bir şekilde belirleyebilir ve eylemimize geri dönülmez bir şekilde karar verebilir.[565] Ancak bunun fikri daha sonra geçişi ve eylemi belirleyemez, içeriği zihnin kalıcı anlamlarından biri

564 L'Homme et l'Intelligence, p. 32.

565 Bu nedenle Profesör Richet'nin başka bir yerde yaptığı gibi (Revue Philosophique, XXI. 570) şunu söylemeye hakkı yoktur: "Bellek olmadan bilinçli duyum olmaz, bellek olmadan bilinç olmaz." Söyleyebileceği tek şey şudur: "Bellek olmadan kendi dışında bilinen bir bilinç olmaz." Daha sonraki durumlar için bir nesne olan ve sanki kalıcı hale gelen bilinç türüne iyi bir örnek verir: "Ne yazık ki hangimiz sevdiğimiz bir dostumuzun ölümünden kaynaklanan acı ve derin bir keder, muazzam bir yaralanma yaşamadık ki? Bu büyük kederlerde, şimdiki zaman, ne bir dakika, ne bir saat, ne de bir gün için değil, haftalar ve aylar boyunca devam eder. O acımasız anın hatırası bilinçten silinmez. Kaybolmaz, aksine canlı, mevcut kalır ve her zaman şimdiki zamanda hissedilen bu kalıcı duygunun yanı sıra bilinçte yan yana gelen çok sayıda başka duyguyla bir arada var olur. Onu unutmayı başarabilmemiz için, onu geçmişe götürebilmemiz için uzun bir zamana ihtiyaç vardır. Öldürücü yara bağrımızda kalır." (Ibid 583.)

olarak tasarlanamaz: entelektüel değerinin hafızadan sonra geldiğini söylemekle kastettiğim budur.

Kural olarak duyumlar, onları ortaya çıkaran nesnel uyarıcıdan kısa bir süre için daha uzun ömürlüdür. Bu olgu, duyu organlarının fizyolojisinde aşina olduğumuz 'art-imgeler'in temelidir. Eğer gözlerimizi bir sahne üzerinde anlık olarak açarsak ve sonra onları tamamen karanlıkla örtersek, sanki sahneyi karanlık perde üzerinde hayaletimsi bir ışıkla görmüş gibi oluruz. Gözler açıkken fark edilmeyen ayrıntıları okuyabiliriz.[566]

Her duyu alanında, yeterince sık tekrarlanan aralıklı bir uyaran, sürekli bir duyum üretir. Bunun nedeni, az önce geçen izlenimin ardıl imgesinin, gelen yeni izlenimle karışmasıdır. Uyarıcıların etkileri böylece birçok aşamada üst üste bindirilebilir, bilinçteki toplam sonuç hissin yoğunluğunda bir artış ve büyük olasılıkla, geçen bölümde gördüğümüz gibi, zamanın geçtiğine dair temel bir algıdır.

Exner şöyle yazıyor: "Dikkatsiz olduğumuz izlenimler hafızada o kadar kısa bir görüntü bırakır ki, genellikle gözden kaçar. Derin bir dalgınlık içindeyken saatin vuruşunu duymayız. Ancak vuruşlar durduktan sonra dikkatimiz uyanabilir ve daha sonra vuruşları sayabiliriz. Bu tür örneklere günlük hayatta sıkça rastlanır. Bu birincil bellek-imgesinin varlığını, başka bir kişide, dikkati tamamen başka bir yerde olsa bile kanıtlayabiliriz. Örneğin, birinden basılı bir sayfanın satırlarını olabildiğince hızlı saymasını isteyin ve bu sırada odanın içinde birkaç adım yürüyün. Sonra, kişi saymayı bitirdiğinde, ona nerede durduğunuzu sorun. Her zaman kesinlikle yürüdüğünüzü söyleyecektir. Benzer deneyler görme ile de yapılabilir. Bu birincil hafıza-imge, dikkat

566 Bu birincil pozitif ardıl imgedir. Helmholtz'a göre, saniyenin üçte biri bunu üretmek için ışığa maruz kalmanın en uygun uzunluğudur. Daha uzun süre maruz kalma, ışığın göze daha sonra girmesiyle karmaşıklaşır, (orijinal izlenim parlak ve sabitleme uzunsa) dakikalarca sürebilen değişiklikleriyle birlikte sıradan negatif ve tamamlayıcı ardıl imgelerle sonuçlanır. Fechner, anlık pozitif etkilere hafıza-sonrası-imgeler (Psychophysik, II 492) adını verir ve bunları aşağıdaki karakteristiklerle sıradan ardıl imgelerden ayırır: 1) Asılları, bileşik bir aslın yalnızca görünen kısımlarına iştirak etmiş olmalıdır. Sıradan görsel ardıl imgelerde durum böyle değildir. 2) Dikkatin onlara yönelmesi sıradan bir hatırlamada olduğu gibi içe doğrudur, sıradan bir ardıl imgenin gözlemlenmesinde olduğu gibi dışa doğru değildir. 3) Orijinalin kısa bir süre sabitlenmesi anı-sonrası-imge için, uzun bir süre sabitlenmesi ise sıradan ardıl-imge için daha iyidir. 4) Hafıza-sonrası-imgenin renkleri hiçbir zaman orijinalin renklerinin tamamlayıcısı değildir.

izlenime çevrilmiş olsun ya da olmasın, son derece canlı bir imgedir, ancak öznel olarak her türlü art-imge ya da halüsinasyondan oldukça farklıdır. Eğer dikkat çekilmezse, birkaç saniye içinde kaybolur. Orijinal izlenime dikkat edildiğinde bile, hafızadaki imgesinin canlılığı hızla kaybolur."[567]

Bu birincil hafızanın sinir dokusundaki fiziksel durumu Richet tarafından 'temel hafıza' olarak adlandırılır."[568] Ben hafıza kelimesini bilinçli fenomene saklamayı tercih ediyorum. Sinir dokusunda olup bitenler, Bölüm V'te alışkanlığın temelini oluşturduğunu gördüğümüz, değişime boyun eğen, ama hemen ya da tamamen boyun eğmeyen ve asla orijinal biçimini tam olarak geri kazanmayan esnekliğin ya da yarı durağanlığın bir örneğidir. Temel alışkanlık, Profesör Richet'nin kastettiği şey için daha iyi bir isim olacaktır. Temel alışkanlığın ilk tezahürü, sinirsel madde üzerindeki etkilenmiş bir hareketin yavaş yavaş yok olmasıdır ve bilinçteki ilk etkisi de bu sözde temel hafızadır. Ancak temel hafızanın bizi farkında kıldığı şey geçmişin ta kendisidir. Bu doğrudan sezilen geçmişte hissettiğimiz nesneler, düzgün bir şekilde hatırlanan nesnelerden farklıdır. Hatırlanan bir nesne, bu terimin gerçek anlamında, bilinçten tamamen yok olmuş ve şimdi yeniden canlanan bir nesnedir. Geri getirilir, hatırlanır, tabiri caizse, sayısız başka nesneyle birlikte gömülü kaldığı ve gözden kaybolduğu bir hazneden çıkarılır. Ancak birincil hafızanın bir nesnesi bu şekilde geri getirilmez; o hiçbir zaman kaybolmamıştır; onun tarihi bilinçte hiçbir zaman şu anki andan kopmamıştır. Aslında bu nesne bize gerçek geçmişe değil, şimdiki zaman alanının arka kısmına aitmiş gibi gelir. Geçen bölümde, zamanın doğrudan sezdiğimiz kısmının birkaç saniyelik bir genişliğe, bir geri ve bir ileri uca sahip olduğunu gördük ve buna hayali şimdiki zaman diyebiliriz. İlk sinir titreşimleri henüz sona ermemiş olan tüm uyaranlar, bu belirgin şimdiki zaman hissini edinmemizin koşulları gibi görünmektedir. Zihne henüz geçmiş olaylar olarak görünen nesnelerin, ortaya çıkmasına neden olurlar[569].

567 Hermann's Hdbch., II. 2. 282.

568 Rev. Philos., 562.

569 Richet şöyle der: "Şimdinin belirli bir süresi vardır, değişken bir süre, bazen oldukça uzun bir süre, bir duyumun yankılanma sonrası işgal edilen tüm zamanı kapsar. Örneğin, bir elektrik şokunun sinirlerimizdeki yankılanması on dakika sürerse, bu elektrik şoku için on dakikalık bir şimdiki zaman vardır. Öte yandan, daha zayıf bir duyum daha kısa bir şim-

Alışılmadık bir uyarıcıya dakikalarca ya da saatlerce maruz kaldığımızda, sinirsel bir süreç oluşur ve bu süreç daha sonra uzun bir süre boyunca bu izlenimin bilincimize musallat olmasıyla sonuçlanır. Paten kayılan ya da ata binilen bir günün dokunsal ve kaslarla ilgili hisleri, uzun süre egzersiz yapılmadığında, gece boyunca aklımıza gelecektir. Mikroskobun görüş alanındaki görüntüler, aletin başında alışılmadık derecede uzun bir süre oturduktan sonra gözlemciyi saatlerce rahatsız edecektir. Parmağa dolanan bir iplik, giysideki alışılmadık bir daralma, bunlar çıkarıldıktan uzun süre sonra hala oradaymış gibi hissedilecektir. Almanlar tarafından Sinnesgedächtniss -duyusal hafıza- fenomeni olarak adlandırılan bu canlanmaların doğasında periyodik bir şey vardır.[570] Sinirsel maddede köklü bir yeniden düzenlemenin ve yeni bir dengeye yavaşça yerleşmenin devam ettiğini gösterirler ve bu bölümün geri kalanında ele alınması gereken daha özel ve yerinde bir hafıza fenomenine geçişi oluştururlar. Bir şeyin unutulduktan sonra hatırlanmasını mümkün kılan ilk koşul, onun ilk izleniminin, çok kısa süreli izlenimlerin geride bırakabileceği ve bir kez yitip gittikten sonra bir daha geri geleceğine dair hiçbir garanti içermeyen birincil art-imgelerden farklı olarak, onun tekrarlayan bir imgesine yol açacak kadar uzun sürmüş olmasıdır[571] Sinir maddesinin

diki zamana sahip olacaktır. Ancak her durumda, bilinçli bir duyumun hatırlanan bir duyum demeliyim meydana gelmesi için, en azından birkaç saniyelik belirli bir süre mevcut olmalıdır." Geçen bölümde, bu hemen sezilen sürenin ya da hayali şimdinin geriye doğru sınırlarını izlemenin zor olduğunu gördük. M. Richet'nin varsaymış olduğu rakamlar oldukça büyük görünmektedir.

570 Cf. Fechner, Psychophysik, II. 499.

571 Eğer uyarıcı çok kısa sürerse, birincil art-imgenin kendisinden yararlanılamaz. Bay Cattell'in bulgularına göre (Psychologische Studien, III. s. 93 vd.), bir ışığın renginin ne olduğunun anlaşılabilmesi için saniyenin 0,00275 ila 0,006'sı arasında değişen bir süre boyunca göze düşmesi gerekir. Alfabedeki harfler ve tanıdık sözcükler için 0,00075 ila 0,00175 saniye arasında bir süre gerekir -- gerçekten de son derece kısa bir aralık. Bazı harfler, örneğin E, diğerlerinden daha zordur. 1871 yılında Helmholtz ve Boxt, bir izlenimin hemen ardından başka bir izlenim geldiğinde, ikincisinin birincisini söndürdüğünü ve daha sonraki bilinç tarafından bilinmesini engellediğini tespit etmişlerdir. İlk uyaran alfabenin harfleri, ikincisi ise parlak beyaz bir diskti. "İki uyarım arasında 0.0048 saniyelik bir aralık olduğunda Ladd's Physiological Psychology, s. 480'deki özeti buraya kopyalıyorum, disk zayıf bir ışıltının izi olarak göründü; 0.0096 saniyelik bir aralıkta, ışıltının içinde harfler belirdi - bir ya da iki tanesi aralık 0.0144 saniyeye çıktığında kısmen tanınabilmiştir. Aralık 0,0192 saniye yapıldığında nesneler biraz daha net bir şekilde ayırt edilebildi; 0,0336 saniyede dört harf iyi bir şekilde tanınabildi; 0,0432 saniyede beş harf; ve 0,0528 saniyede tüm harfler okunabildi." (Pflüger's Archiv, IV. 325 ff.)

ataleti belirli bir uyarım uzunluğunu gerektirmektedir. Daha kısa bir etkiye maruz kaldığında, modifikasyonu 'ayarlanamaz' ve orijinal hissin bağlı olduğu aynı titreşim biçimine tekrar düşmek için etkili bir eğilim göstermez. Başta da söylediğim gibi, zihnin 'geçişli' hallerinin değil de yalnızca 'tözsel' hallerinin kural olarak, en azından bağımsız şeyler olarak hatırlanmasının nedeni bu olabilir. Geçişli durumlar çok çabuk geçer.

BELLEK OLGUSUNUN ANALİZİ

Gerçek hafıza ya da ikincil hafıza olarak adlandırılabilecek olan, daha önceki bir zihin durumunun bilinçten düştükten sonraki bilgisidir; ya da daha ziyade, daha önce düşündüğümüz ya da deneyimlediğimiz ek bir bilinçle birlikte, o sırada düşünmediğimiz bir olayın ya da olgunun bilgisidir.

Böyle bir bilginin içerdiği ilk unsur, orijinal olayın bir imgesinin ya da kopyasının zihinde canlanması gibi görünmektedir.[572] Ve birçok yazar tarafından yapılan bir varsayıma göre[573] orijinal olayın hafızasını oluşturmak için gereken tek şey bir imgenin canlanmasıdır. Ancak böyle bir canlanma, başka ne olursa olsun, açıkça bir hafıza değildir; sadece bir kopyadır, ikinci bir olaydır, ilk olayla ona benzemesi dışında hiçbir bağlantısı yoktur. Saat bugün çalıyor; dün çaldı; ve eskiyene kadar milyonlarca kez çalabilir. Yağmur bu hafta oluktan akıyor;

572 Geçmiş sembolik olarak ya da yalnızca kavramsal olarak hatırlandığında, böyle bir kopyanın orada bulunmasına gerek olmadığı doğrudur. Hiçbir kavramsal bilgi türünde, kesinlikle benzer imgelerin olması gerekli değildir. Ancak tüm kavramsal bilgi sezgisel bilgi anlamına geldiği ve orada son bulduğu için, bu karmaşadan soyutlanıyorum ve kendimi geçmişin zihinde doğrudan imgelendiği ya da dediğimiz gibi sezgisel olarak bilindiği anılarla sınırlıyorum.

573 Örneğin Spencer, Psychology, I. s. 448. 'Görüntünün' yeterliliğine inananlar, bir şeyin olmadığını hatırladığımız durumları - saatimizi kurmadığımızı, kapıyı kilitlemediğimizi vb. nasıl formüle ederler? Bu ihmal anılarını açıklamak çok zordur. Saati kurmadığımı hatırladığımda, kurduğumu hatırladığımdaki kadar, saati kurma imgesi de zihnimde mevcut. İki durumda beni bu kadar farklı sonuçlara götüren şey, imgeyi hissetme tarzımdaki bir farklılık olmalı. Onu sardığımı hatırladığımda, geçmiş tarih ve yerdeki ortaklarıyla birlikte büyüdüğünü hissediyorum. Yapmadığımı hatırladığımda ise uzak duruyor; ortakları birbirleriyle kaynaşıyor ama onunla değil. Bu kaynaşma hissi, şeylerin birbirine ait olması, çok ince bir ilişkidir; kaynaşmama hissi de aynı derecede ince bir ilişkidir. Her iki ilişki de onları bilmek için çok karmaşık zihinsel süreçler gerektirir; bu süreçler, daha ilkel kitaplarda bu kadar işe yarayan bir imgenin salt varlığı ya da yokluğundan oldukça farklıdır.

geçen hafta da aktı ve bundan sonra da akacak. Peki ama şimdiki saat vuruşu; geçmiştekine benzediği ve onun tekrarı olduğu için geçmiştekinin farkına varır mı ya da şimdiki akıntı; geçmiştekine benzediği ve onun tekrarı olduğu için geçmişteki akıntıyı hatırlar mı? Kesinlikle hayır. Bunun nedeninin saat vuruşlarının ve olukların psişik değil fiziksel nesneler olması olduğu söylenmesin; çünkü psişik nesneler (örneğin duyumlar) basitçe birbirini izleyen sürümlerde yinelenir ve bu nedenle birbirlerini saat vuruşlarından daha fazla hatırlamazlar. Salt yinelenme olgusunda hafıza söz konusu değildir. Bir duygunun birbirini izleyen tekrarları, her biri kendi kabuğuna çekilmiş pek çok bağımsız olaydır. Dünkü duygu ölmüş ve gömülmüştür; ve bugünkünün varlığı onun yeniden canlanması için bir neden değildir. Şimdiki görüntünün geçmişteki bir orijinali temsil edebilmesi için daha ileri bir koşul gereklidir.

Bu koşul, imgelenen olgunun açıkça geçmişe atıfta bulunması, geçmişte olduğu gibi düşünülmesidir. Ama bir şeyi geçmişte olarak nasıl düşünebiliriz, tabii geçmişi o şeyle birlikte ve bu ikisinin ilişkisini düşünmek dışında? Ve geçmişi nasıl düşünebiliriz? Zaman algısı bölümünde, geçmişe dair sezgisel ya da anlık bilincimizin bizi zamanın şimdiki anından birkaç saniye daha geriye götürmediğini gördük. Daha uzak tarihler algılanmaz, tasavvur edilir; 'geçen hafta', '1850' gibi sembolik isimlerle bilinir; ya da filanca okula gittiğimiz ya da filanca kayıpla karşılaştığımız yıl gibi, içinde gerçekleşen olaylarla düşünülür. Bu nedenle, belirli bir geçmiş dönemi düşünmek istiyorsak, bir ismi veya başka bir sembolü ya da onunla ilişkili belirli somut olayları düşünmeliyiz. Geçmiş dönemi yeterince düşünmek için her ikisi de düşünülmelidir. Ve herhangi bir özel olguyu geçmiş çağa 'atfetmek', o olguyu, tarihini karakterize eden isimler ve olaylarla birlikte düşünmek, kısacası onu çok sayıda bitişik ortakla birlikte düşünmektir.

Ancak bu bile hafıza olmayacaktır. Hafıza, geçmişteki bir olgunun sadece tarihlendirilmesinden daha fazlasını gerektirir. Benim geçmişimle tarihlendirilmelidir. Başka bir deyişle, onun oluşumunu doğrudan deneyimlediğimi düşünmeliyim. Benlik bölümünde sık sık bahsedilen ve düşünürün kendi deneyimi olarak 'benimsediği' tüm deneyimleri karakterize eden 'sıcaklık ve yakınlığa' sahip olmalıdır.

O halde, zamanın geçmiş yönüne dair genel bir his, bu yön boyunca uzandığı düşünülen ve adı ya da olgusal içeriğiyle tanımlanan belirli bir tarih, orada yer aldığı hayal edilen ve deneyimimin bir parçası olarak sahiplenilen bir olay -her hafıza eyleminin unsurları bunlardır.

Zihindeki olgunun 'imgesi' ya da 'kopyası' olarak adlandırarak başladığımız şeyin, aslında o basit şekliyle, ayrı bir 'fikir' olarak hiç de orada olmadığı sonucu çıkar. Ya da en azından, eğer ayrı bir fikir olarak orada bulunuyorsa, hiçbir hafıza onunla birlikte gitmeyecektir. Hafızanın birlikte gittiği şey, tam tersine, çok karmaşık bir temsildir, hatırlanacak olgunun artı ortaklarının temsilidir, bütün bir 'nesne' oluşturur, bilincin tek bir bütünsel nabzında bilinir ve muhtemelen herhangi bir basit duyusal imgenin bağlı olduğundan çok daha karmaşık bir beyin süreci gerektirir.

Çoğu psikolog, tanımladığımız fenomenin mükemmel bir analizini yapmıştır. Örneğin Christian Wolff şöyle yazar: "Diyelim ki Mevius'u tapınakta gördünüz, ama şimdi Titus'un evinde yeniden görüyorsunuz. Mevius'u tanıdığınızı, yani onu daha önce gördüğünüzün bilincinde olduğunuzu söylüyorum, çünkü şimdi onu Titus'un eviyle birlikte duyularınızla algılamanıza rağmen, hayal gücünüz tapınakla birlikte onun bir görüntüsünü ve tapınaktaki Mevius'u yansıtan kendi zihninizin eylemlerini üretir. Dolayısıyla, duyularda yeniden üretilen Mevius fikri, daha önce onu içerenden başka bir algılar dizisinde yer alır ve bu farklılık, ona daha önce sahip olduğumuzun bilincinde olmamızın nedenidir. Çünkü şimdi Mevius'u Titus'un evinde görürken, hayal gücünüz onu tapınağa yerleştirir ve onu orada gördüğünüzde kendinizde bulduğunuz zihin durumunun bilincine varmanızı sağlar. Bu sayede onu daha önce gördüğünüzü bilirsiniz, yani onu tanırsınız. Ama onu tanırsınız çünkü artık onun hayali, onu ilk gördüğünüzden farklı bir algılar dizisi içinde yer almaktadır."[574]

Benzer şekilde James Mill de şöyle yazmaktadır: "Parlamentonun iki kanadına hitap eden Üçüncü George ile ilgili hatıralarımda, her şeyden önce, salt fikir ya da basit bir kavrayış, bazen denildiği gibi, nesnelerin tasavvuru vardır. Bununla birlikte, hafızada yer etmesi için, bu nesneleri görmüş ve duymuş olduğuma dair fikrim de vardır. Ve

574 Psychologia Empirica, § 174.

bu birleşim o kadar yakındır ki, onları ayırmak benim elimde değildir. George'un kişiliği ve tavrı, elinde tuttuğu kâğıt, kâğıttan okurken çıkardığı ses gibi fikirlere sahip olamam; bu fikirlerle birlikte sahnenin tanığı olduğuma dair başka bir fikre de sahip olamam. Duyumları hatırladığımız duruma ilişkin bu açıklama anlaşılırsa, fikirleri hatırladığımız duruma ilişkin açıklama da fazla güçlük yaratmayacaktır. Polyphemus'un mağarasını ve Homeros'un anlattığı Ulysses ile Cyclops'un eylemlerini canlı bir şekilde hatırlıyorum. Bu hatırlamada her şeyden önce fikirler ya da nesnelerin ve eylemlerin basit kavramları vardır; ve bu fikirlerle birlikte ve ayrılamayacak kadar yakın bir şekilde bir araya getirilmiş olarak, daha önce aynı fikirlere sahip olduğum fikri vardır. Ve daha önce bu fikirlere sahip olduğum fikri çok karmaşık bir fikirdir; şimdiki anı hatırladığım ve geçmiş anı tasavvur ettiğim fikrini ve hatırlamam ile tasavvur etmem arasında araya giren tüm bilinç durumları serisini içerir."[575]

O halde hafıza, kendine özgü karmaşık bir objeye olan inanç duygusudur; ancak bu objenin tüm unsurları başka inanç durumları tarafından da bilinebilir; ayrıca hafızada göründükleri şekliyle bunların özel kombinasyonunda, bizi bu başka inanç durumlarına, tamamen kendine özgü, onu açıklamak için özel bir yetiye ihtiyaç duyan bir şey olarak karşı çıkmaya yöneltecek kadar özel bir şey de yoktur. Bir nesneye gerçekliğin karakteristik niteliğini veren şey, onun kendimizle olan kendine özgü aktif ilişkisinin hissidir ve yalnızca tasavvur edilen geçmiş bir olay, yalnızca bu kendine özgü duygu ilişkisinin yokluğunda hatırlanan bir olaydan farklıdır. Tabiri caizse, onunla şimdiki benliğimiz arasındaki elektrik akımı kapanmaz. Ancak yeniden hatırlanan geçmiş ve hayali geçmiş, diğer yönleriyle büyük ölçüde aynı olabilir. Başka bir deyişle, hafızanın objesinde benzersiz hiçbir şey yoktur ve oluşumunu açıklamak için özel bir yetiye ihtiyaç yoktur. Bu, birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen parçaların bir sentezidir; algı, hayal gücü, karşılaştırma ve muhakeme, parçaların karmaşık nesneler halinde benzer sentezleridir. Bu yetilerden herhangi birinin nesneleri

575 Analiz, I. 330-1. Mill, hatırlanan çeşitli şeylerin, benlik de dahil olmak üzere, bilince ayrı fikirler şeklinde girdiğine, ancak o kadar hızlı bir şekilde 'hepsinin tek bir fikirde toplandığına' inanıyordu. "Yakın bağlantı içinde çağrılan fikirler ... en büyük karmaşıklık olduğunda bile, birçok fikrin değil, tek bir fikrin görünümünü alır" (cilt I. s. 123). Bu mitoloji, belleğin nesnesine ilişkin tanımının doğruluğuna zarar vermez.

inancı uyandırabilir ya da uyandırmayabilir; hafızanın objesi sadece geçmişte hayal edilen (genellikle orada tamamen hayal edilen) ve inanç duygusunun bağlı olduğu bir objedir.

HAFIZANIN NEDENLERİ

Hafıza olgusu ya da nesnesinin analizi böyleyken, bunun nasıl gerçekleştiğini görebilir miyiz? Nedenlerini ortaya koyabilir miyiz?

Hafızanın tam olarak kullanılması iki şeyi gerektirir:

1) Hatırlanan olgunun akılda tutulması;

2) Anımsama,hatırlama, yeniden üretme ya da geri çağırma.

Hem hatırda tutmanın hem de hatırlamanın nedeni sinir sistemindeki alışkanlık yasasıdır ve bu yasa 'fikirlerin çağrışımında' olduğu gibi işler.

Çağrışımcılar uzun zamandır hatırlamayı çağrışımla açıklamaktadır. James Mill, daha önce sık sık açıklandığı gibi, 'fikir' sözcüğünü 'düşünülen şey' ya da 'nesne' olarak çevirmek dışında geliştiremeyeceğim bir açıklama yapar.

"Herkesin aşina olduğu bir zihin durumu vardır ve bu durumda hatırladığımız söylenir. Bu durumda, zihnimize yerleştirmeye çalıştığımız fikrin zihnimizde olmadığı kesindir.[576] O halde, zihnimize girmesini sağlamak için çabalarımız sırasında nasıl ilerleriz? Eğer fikrin kendisine sahip değilsek, onunla bağlantılı bazı fikirlere sahibizdir. Bu fikirleri birbiri ardına gözden geçiririz, içlerinden birinin aradığımız fikri çağrıştırması umuduyla; ve eğer içlerinden biri çağrışım yaparsa, bu her zaman onunla bağlantılı olan bir fikirdir. Adını hatırlamadığım ve hatırlamak istediğim eski bir tanıdığımla karşılaşıyorum. Bazılarının o kişinin fikriyle ilişkilendirilebileceği umuduyla bir dizi ismi gözden geçiririm. Onu içinde gördüğüm tüm koşulları düşünürüm; onu tanıdığım zamanı, onu tanıdığım kişileri, yaptığı şeyleri ya da maruz kaldığı şeyleri; ve eğer ismin ilişkili olduğu herhangi bir fikre rastlarsam, o zaman hemen hatırlarım; eğer değilse, peşinden koşmam boşunadır."[577]

576 Bununla birlikte, Bölüm IX ile karşılaştırın.

577 Profesör Bain, Mill'in bu pasajına bir not ekler: "Bu süreç en iyi, çok sayıda zayıf bağlantı halkasının güçlü ve kendi kendine yeterli tek bir bağlantı halkasının yerini alabileceği bir Bileşik ya da Kompozit Birliktelik yasası ortaya koyarak ifade edilebilir."

Çok tanıdık ama konuyla ilgili çok önemli kanıtlar sunan başka bir dizi vaka daha vardır. Çoğu zaman unutmak istemediğimiz konular olur. Hafızayı korumak, yani unutmak istemediğimiz zaman hatırlayacağımızdan emin olmak için başvurduğumuz yöntem nedir? Tüm insanlar değişmez bir şekilde aynı yöntemi kullanırlar. Hatırlanacak şeyin fikri ile, hatırlamanın zihinlerinde olmasını istedikleri zamanda ya da o zamana yakın bir zamanda ortaya çıkacağını önceden bildikleri bir his ya da fikir arasında bir ilişki kurmaya çalışırlar. Bu çağrışım kurulursa ve birlikte kurulduğu çağrışım ya da fikir ortaya çıkarsa; duyum ya da fikir hatırlamayı çağrıştırır; ve çağrışımı kuran kişinin amacına ulaşılmış olur. Kaba bir örnek vermek gerekirse: Bir adam arkadaşından bir görev alır ve bunu unutmamak için mendiline bir düğüm atar. Bu gerçek nasıl açıklanabilir? Her şeyden önce, görev fikri düğümün atılmasıyla ilişkilidir. Daha sonra, mendil önceden sık sık görüleceği bilinen bir şeydir ve elbette hatırlanması istenen durumdan çok da uzakta değildir. Mendil görüldüğünde düğüm de görülür ve bu his, kendisiyle arasında bilinçli bir ilişki kurulmuş olan görev fikrini hatırlatır."[578]

Kısacası, unutulmuş bir fikri hafızamızda ararız, tıpkı evimizi kayıp bir nesne için karıştırdığımız gibi. Her iki durumda da özlediğimiz şeyin bize muhtemel görünen çevresini ziyaret ederiz. Muhtemelen altında, içinde ya da yanında olabileceği şeyleri gözden geçiririz; ve eğer bunların yakınında bulunuyorsa, kısa sürede ortaya çıkar. Ancak aranan zihinsel bir nesne söz konusu olduğunda tüm bu hususlar onun ortaklarıdır. Dolayısıyla hatırlama mekanizması çağrışım mekanizmasıyla aynıdır ve bildiğimiz gibi çağrışım mekanizması sinir merkezlerindeki temel alışkanlık yasasından başka bir şey değildir.

Ve bu aynı alışkanlık yasası aynı zamanda akılda tutma mekanizmasıdır. Akılda tutma, hatırlama yükümlülüğü anlamına gelir ve bu tür bir yükümlülükten başka bir şey değildir. Hatırda tutmanın varlığının tek kanıtı hatırlamanın gerçekten gerçekleşmesidir. Kısacası, bir deneyimin akılda tutulması, onu tekrar düşünme olasılığının ya da geçmiş çevresiyle birlikte tekrar düşünme eğiliminin başka bir adıdır. Bu eğilimi gerçekliğe dönüştüren tesadüfi ipucu ne olursa olsun,

578 Analiz, bölüm. X.

eğilimin kalıcı zemini, ipucunun deneyimi uygun vesileyle, geçmişteki ortaklarıyla, benliğin orada olduğu duygusuyla, gerçekten yaşandığına dair inançla, vs. vs. birlikte çağırdığı organize sinirsel yollarda yatar, tıpkı daha önce açıklandığı gibi. Hatırlama 'hazır' türden olduğunda, canlandırma fırsat ortaya çıktığı anda gerçekleşir; yavaş olduğunda, canlandırma gecikmeden sonra gelir. Ancak geri çağırma ister hızlı ister yavaş olsun, bunu mümkün kılan koşul (ya da başka bir deyişle, deneyimin 'akılda tutulması') beyin yollarından ne daha fazla ne de daha azdır Bu da deneyimi geri çağırma vesilesi ve işaretiyle ilişkilendirir. Uyuklama halindeyken bu yollar akılda tutma koşuludur; aktif haldeyken ise geri çağırma koşuludur.

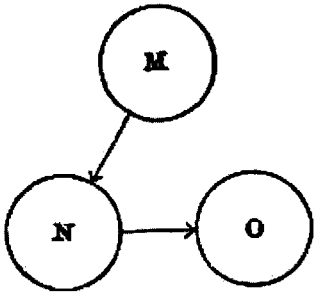

FIG. 45.

Şimdi basit bir şema hafızanın tüm sebebini açıklığa kavuşturacaktır.

N geçmiş bir olay olsun; o onun 'ortamı' (daha önce belirtildiği gibi eşlik edenler, tarih, şimdiki benlik, sıcaklık ve yakınlık, vs. vs.); ve m uygun bir şekilde onun hatırlanmasına vesile olabilecek şimdiki bir düşünce veya olgu olsun. M, n ve o düşüncesinde aktif olan sinir merkezleri sırasıyla M, N ve O ile temsil edilsin; o zaman M-N ve N-O yollarının varlığı 'n olayının hafızada tutulması' ifadesiyle belirtilen gerçek olacaktır ve beynin bu yollar boyunca uyarılması n olayının fiilen hatırlanmasının koşulu olacaktır.

Görüleceği üzere, n olayının hafızada tutulması, bir 'fikrin' bilinçdışı bir durumda gizemli bir şekilde depolanması değildir. Zihinsel düzenin bir gerçeği hiç değildir. Tamamen fiziksel bir olgudur, morfolojik bir özelliktir, yani bu 'yolların' beyin dokusunun en ince girintilerinde bulunmasıdır. Öte yandan, hatırlama ya da anımsama hem bedensel hem de zihinsel yönü olan psikofiziksel bir olgudur. Bedensel

taraf, söz konusu yolların ve patikaların işlevsel heyecanıdır; zihinsel taraf ise geçmişteki olayın bilinçli vizyonu ve bunu daha önce deneyimlediğimiz inancıdır.

Bu alışkanlıkla aşınmış çağrışım yolları, yazarların geçmiş deneyimlerin beyinde bıraktığı 'yatkınlıklar', 'kalıntılar', 'izler' vb. ile ne kastettiklerinin açık bir ifadesidir. Çoğu yazar bu kalıntıların doğasını muğlak bırakır; çok azı bunları açıkça çağrışım kanallarına asimile etmeyi düşünür. Örneğin Dr. Maudsley şöyle yazıyor: "Bir zamanlar sahip olduğumuz bir fikir tekrar uyarıldığında, aynı sinirsel akımın yeniden üretimi söz konusudur, buna bir de bilinçli olarak bunun bir yeniden üretim olduğu eklenir - bu aynı fikir artı bunun aynı olduğu bilincidir. O zaman şu soru akla gelir: Bu bilincin fiziksel koşulu nedir? Liflerin ve hücrelerin anatomik alt tabakalarında ya da fizyolojik faaliyetlerinde meydana gelen ve yeniden üretilen fikirdeki bu artı unsura vesile olan değişiklik nedir? İlk faaliyetin, yatıştığında ardında bir etki bıraktığı, sinir devresinin aynı faaliyete tekrar kolayca düşmeye eğilimli olduğu sinir elemanında bir değişiklik bıraktığı varsayılabilir; bu eğilim bilinçte tanıma veya hafıza olarak ortaya çıkar. Hafıza aslında bu fizyolojik eğilimin aktif hale geldiği ya da belirli bir zihinsel deneyimin tekrarı üzerine işlevlerini yerine getirdiği zamanki bilinçli aşamasıdır. Olabilecekleri kavramamıza yardımcı olması için, tek tek sinir unsurlarının kendi bilinçlerine sahip olduklarını varsayalım ve varsaymış olduğum gibi, ilk deneyim tarafından belirli bir şekilde değiştirildiklerini varsayalım; başka bir durumda aynı eyleme girdiklerinde onu tanımamaları veya hatırlamamaları gerektiğini düşünmek zordur; çünkü ikinci eylem, birincinin artçı etkilerinden içerdiklerinin eklenmesiyle birincinin yeniden üretilmesidir. Sürecin bilinçli olduğunu varsaydığımıza göre, bu yeniden üretim ilavesiyle birlikte bir hafıza ya da hatırlama olacaktır."[579]

Bu pasajda Dr. Maudsley 'sinir-elemanı' ya da 'liflerin ve hücrelerin anatomik alt tabakası' ile bizim diyagramımızdaki N'ye karşılık gelen bir şeyi kastediyor gibi görünmektedir. Ve bahsettiği 'modifikasyon', bu aynı özel element grubunun içsel bir modifikasyonu olarak anlaşılmak istenmiş gibi görünmektedir. Şimdi en ufak bir düşünme, N'nin

579 H. Maudsley, The Physiology of Mind (London, 1876), p. 513.

yalnızca yeniden uyarılmasıyla, bunun bir yeniden uyarılma olduğuna dair 'bilinçli bir ekleme'nin ortaya çıkması gerektiğini varsaymak için akla yatkın hiçbir neden olmadığına herkesi ikna edecektir. İki uyarım sadece iki uyarımdır, bilinçleri iki bilinçtir, birbirleriyle hiçbir ilgileri yoktur. Ve ilk uyarımın geride bıraktığı varsayılan belirsiz bir 'değişiklik' bize hiç yardımcı olmaz. Çünkü tüm analojilere göre, böyle bir değişiklik ancak bir sonraki uyarımın daha yumuşak ve hızlı olmasıyla sonuçlanabilir. Bu belki onu daha az bilinçli hale getirebilir ama geçmişe dair herhangi bir referansla donatamaz. Oluk, birbirini izleyen her sağanakla daha da derinleşir, ama bu nedenle önceki sağanaklarla temas etmez. Psikoloji (ki Dr. Maudsley bir sonraki cümlesinde "bu konuda bize en ufak bir yardımda bulunmuyor" demektedir) bizi en azından olası bir beyin açıklamasının yoluna koymaktadır. Nasıl ki bir fikir tekrarlandığında onun geçmiş olduğunun bilincine varmamızı sağlayan şey o fikrin yerleşmesi ise, hafızanın organik koşulu olan 'sinir-elemanı' N'de içsel bir değişiklik olamaz, ancak ona tamamen dışsal bir şey, yani O dediğimiz diğer sinir-elemanlarıyla olan bağlantıları olabilir bu harf şemada hatırlanan temel olay, tarihler, isimler, somut çevreler, gerçekleşen aralıklar ve diğer şeylerden oluşan büyük bir pleksusun beyinsel alt tabakasını temsil eder. 'Değişiklik', N ile 0 arasındaki çağrışımsal yollar sisteminin esnek sinir özünde oluşmasıdır.

Kısacası, içsel deneyim olgularının desteklediği tek hipotez, olayın kendisi tarafından uyarılan beyin kanalları ile hatırlanması sırasında uyarılan beyin kanallarının kısmen birbirinden farklı olduğudur. Eğer geçmişteki olayı herhangi bir çağrışım olmaksızın canlandırabilseydik, hafıza olasılığını dışlamamız ve sadece bu deneyimi sanki ilk kez yaşıyormuşuz gibi hayal etmemiz gerekirdi.[580] Gerçekte, hatırla-

580 Bu görüşe karşı makul bir şekilde ileri sürülebilecek tek gerçek, daha önceki bölümlerinin sonrakilerden farklı 'ortakları' olamayacak kadar monoton bir deneyimde zamanın geçtiğini hissedebileceğimiz tanıdık olgudur. Örneğin, gözleriniz kapalı bir şekilde oturun ve sürekli olarak bir sesli harf telaffuz edin; a--a--a--a--a-- . . . sadece sesi düşünün. Deney süresince hiçbir şey değişmez, ancak deneyin sonunda deneyin başlangıcının çok uzakta olduğunu bilirsiniz. Bununla birlikte, bu deney sırasında olanlara dikkatle bakıldığında, metinde belirtilen hatırlama koşullarını en ufak bir şekilde ihlal etmediğini ve zihinsel olarak geri döndüğümüz anın, içinde bulunduğumuz anın birçok saniye gerisinde kalsa bile, her zaman tarihini tanımladığımız farklı ortaklara sahip olduğunu gösterdiğini düşünüyorum. Dolayısıyla, nefes verdiğim ya da aldığım andı; ya da performansın 'ilk anı', 'sessizlikle başlayan' andı; ya da 'buna çok yakın bir andı'; ya da 'geriye değil ileriye baktı-

nan olayın belirli bir ortam olmaksızın ortaya çıktığı her yerde, onu salt bir hayal ürünü olmaktan ayırt etmek zordur. Ama imgesi uzadıkça ve giderek daha belirgin hale gelen çağrışımlar yaptıkça, giderek daha belirgin bir şekilde hatırlanan bir şeye dönüşür. Örneğin, bir arkadaşımın odasına giriyorum ve duvarda bir resim görüyorum. İlk başta, 'bunu daha önce görmüş olmalıyım' gibi garip, merak uyandırıcı bir bilinç duyuyorum, ama ne zaman ve nasıl olduğu netleşmiyor. Resme sadece bir tür aşinalık duygusu yapışır, aniden haykırırım: "Bende var, Floransa Akademisi'ndeki Fra Angelico'lardan birinin bir kopyası, onu orada hatırlıyorum!" Ancak bu hatırlamanın nedeni, şu anda resim tarafından uyarılan beyin kanalının daha önce de benzer şekilde uyarılmış olması değildir; Sadece ve sadece bu beyin parçasıyla birlikte başka beyin parçalarının da uyarıldığı gerçeğinde yatıyor: bir yandan arkadaşımın odasını tüm özellikleriyle sürdüren beyin parçaları; diğer yandan Floransa Akademisi'nin zihinsel imgesini, oraya yaptığım ziyaretin koşullarıyla birlikte sürdüren beyin parçaları; ve son olarak bu iki zaman arasında yaşadığım yılları (daha belirsiz bir şekilde) düşünmeme neden olan beyin parçaları. Bu toplam beyin karışıklığının sonucu, tuhaf bir amacı olan bir düşüncedir, yani şu anda burada önümde bu resimle duran ben, yıllar önce Floransa Akademisi'nde durup orijinaline bakıyordum.

M. Taine, her zamanki canlı üslubuyla, zihinsel bir imgenin bir bellek nesnesine dönüşmesinin aşamalı yolunu tarif etmiştir. Diyor ki:

"Sokakta tesadüfen görünüşüne aşina olduğum biriyle karşılaşıyorum ve kendi kendime hemen onu daha önce gördüğümü söylüyorum. Figür anında geçmişe doğru çekiliyor ve orada belli belirsiz dalgalanıyor, kendini bir anda herhangi bir noktaya sabitlemiyor. Bir süre içimde kalır ve kendini yeni ayrıntılarla çevreler. "Onu gördüğümde

---

ğımız andı, onun şimdisiydi'; ya da sadece bir sayı ile temsil edilir ve tarihine dair kesin bir imge olmaksızın sembolik olarak tasarlanır. Bana öyle geliyor ki, deneyim bir süre devam ettikten sonra geçmişteki farklı anları gerçekten sezgisel olarak ayırt edemiyorum, ancak 'belirsiz şimdiki zamanın' gerisinde hepsi devam eden şeyin türüne dair tek bir kavramda birleşiyor, toplam sürenin az ya da çok net bir duygusu var, bu sonuncusu, sürecin an be an hep aynı olduğunun farkına varıldığı birbirini izleyen düşünce darbelerinin otomatik sayımına dayanıyor. Belirgin şimdiyi oluşturan birkaç saniye içinde, birbirini izleyen anların sezgisel bir algısı vardır. Ancak birincil hafıza-imgesine sahip olduğumuz bu anlar geçmişten tam olarak hatırlanmaz, onlara dair bilgimiz hiçbir şekilde tam olarak adlandırılan bir hafızaya benzemez. Cf. supra, s. 646.

başı açıktı, üzerinde bir iş ceketi vardı, bir atölyede resim yapıyordu; falanca sokaktan, falanca kişi. Ama ne zamandı? Ne dün, ne bu hafta, ne de yakın zamanda. Buldum: bana kırlara gitmek için ilk yaprakların çıkmasını beklediğini söyledi. Bahardan önceydi. Ama tam olarak hangi tarihte? Aynı gün sokaklarda ve dolmuşlarda dal taşıyan insanlar gördüm: Palmiye Pazarıydı! İç figürün seyahatlerine, geçmişin çizgisi boyunca öne ve arkaya çeşitli kaymalarına dikkat edin; bu zihinsel cümlelerin her biri dengenin bir salınımı olmuştur.

Şimdiki duyumla ve yakın zamandaki yaşamımızın tekrarı olan belirsiz imgeler sürüsüyle karşı karşıya kaldığında, figür önce aniden belirsiz bir uzaklığa geri çekilir. Sonra, kesin ayrıntılarla tamamlanmış ve bir günün ya da bir haftanın işlemlerini özetlediğimiz tüm kısaltılmış imgelerle karşı karşıya kalınca, yine şimdiki günün ötesine, dünün, önceki günün, haftanın ötesine, daha da uzağa, son hatıralarımızın oluşturduğu belirsiz kütlenin ötesine çekilir. Sonra ressamın söylediği bir şey hatırlanır ve bir anda yeşil yaprakların görüntüsüyle işaretlenen ve bahar kelimesiyle gösterilen neredeyse kesin bir sınırın ötesine tekrar geri çekilir. Bir an sonra, yeni bir ayrıntı sayesinde, dalların hatırlanmasıyla, yeniden yer değiştirir, ama bu kez geriye değil, ileriye doğru; Ve takvime atıfta bulunarak, biri ileri diğeri geri iten ve belirli bir anda birbirleri tarafından iptal edilen karşıt itişlerin çifte etkisiyle, Paskalya'dan bir hafta daha geride ve karnavaldan beş hafta daha yakında, kesin bir noktada yer alır."[581]

HAFIZADA İYİLİĞİN KOŞULLARI

O halde, hatırlanan olgu n ise, N -- O yolu n'nin hatırlandığında ortaya çıkmasını sağlayan ve onu salt bir hayal olmaktan çıkaran şeydir. Öte yandan M N yolu, onun hatırlanmasını sağlayan ipucunu ya da vesileyi verir. Hafıza bu şekilde tamamen beyin yollarına bağlı olduğundan, belirli bir bireydeki mükemmelliği kısmen bu yolların sayısına ve kısmen de sürekliliğine bağlı olacaktır.

Yolların kalıcılığı ya da sürekliliği bireyin beyin dokusunun fizyolojik bir özelliğiyken, bunların sayısı tamamen zihinsel deneyiminin gerçeklerine bağlıdır. Yollardaki kalıcılığın niteliği doğal azim

581 On Intelligence, I. 258-9.

ya da fizyolojik kalıcılık olarak adlandırılsın. Bu dayanıklılık bebeklikten yaşlılığa ve bir kişiden diğerine muazzam farklılıklar gösterir. Bazı zihinler mühür altındaki balmumu gibidir -diğerleriyle bağlantısı ne kadar kopuk olursa olsun hiçbir izlenim silinmez. Diğerleri ise jöle gibidir, her dokunuşta titreşir ama olağan koşullar altında kalıcı bir iz bırakmaz. Bu sonuncu zihinler, bir gerçeği hatırlamadan önce, onu kalıcı bilgi depolarında örmek zorundadır. Gelip geçici bir hafızaları yoktur. Aksine, isimleri, tarihleri ve adresleri, anekdotları, dedikoduları, şiirleri, alıntıları ve her türden çeşitli olguları çaba sarf etmeden akıllarında tutan kişiler, yüksek derecede geçici hafızaya sahiptir ve bunu kesinlikle beyin maddelerinin bir kez orada oluşan herhangi bir yoldaki olağandışı dayanıklılığına borçludurlar. Muhtemelen hiç kimse bu fizyolojik kalıcılığa yüksek derecede sahip olmadan hacimli bir ölçekte etkili olamamıştır. Teorik yaşamda olduğu gibi pratik yaşamda da, kazanımları kalıcı olan insan her zaman başaran ve ilerleyen insandır; komşuları ise zamanlarının çoğunu bir zamanlar bildikleri ama unuttukları şeyleri yeniden öğrenmeye harcarlar. Bir Charlemagne, bir Luther, bir Leibnitz, bir Walter Scott, kısacası insanlığın quarto veya folio baskılarından herhangi bir örnek, tamamen fizyolojik türden şaşırtıcı bir kalıcılığa sahip olmalıdır. Bu kalıcılığa sahip olmayan insanlar, çalışmalarının kalitesinde şu ya da bu noktada üstün olabilirler, ancak asla bu kadar büyük miktarlarda iş yapamazlar ya da bu ölçekte eşzamanlı olarak etkili olamazlar[582].

582 Bir insanı büyük yapan yalnızca doğuştan gelen azmi değildir. Bunun yanı sıra büyük tutkular ve büyük bir zeka ile birleşmesi gerekir. Akıl hastaları bazen olağanüstü değişken hafızaya sahiptir. Drobisch (Empirische Psychol., s. 95) incelediği genç bir adamın durumunu anlatır. Okumayı ve konuşmayı güçlükle öğrenmişti. "Ancak bir sayfayı iki ya da üç dakika incelemesine izin verildiğinde, tek tek sözcükleri, kitap önünde açık duruyormuş gibi hafızasından heceleyebiliyordu. . . Bunun bir aldatmaca olmadığını, elime yeni geçen, kendisinin daha önce hiç görmediği ve hem konusunu hem de dilini bilmediği Latince bir hukuk tezi aracılığıyla test edebildim. Görmesi için kendisine verilen sayfanın birçok satırını zihinsel olarak okudu, hatta atlayarak okudu, bu deney bir çocuğun hikayesiyle yapılmış olsaydı daha kötü olmazdı." Drobisch bu vakayı görsel imgede olağandışı bir kalıcılık varmış gibi tanımlamaktadır 'birincil bellek,' vide supra. Ancak gencin 'sayfalarını uzun süre hatırladığını da ekler. Ocak 1871 tarihli Journal of Speculative Philosophy'de (VI. 6) Bay W. D. Henkle'nin (doğaüstü hafızanın klasik örnekleriyle birlikte) kırk iki yıl boyunca herhangi bir tarihin haftanın hangi gününe denk geldiğini, havanın nasıl olduğunu ve on beş binden fazla günün her birinde ne yaptığını hatırlayabilen neredeyse kör bir Pensilvanyalı çiftçiyle ilgili bir açıklaması yer almaktadır. Böylesine muhteşem bir yeteneğin daha değerli bir uygulama alanı bulamamış olması ne yazık!

Ancak hepimiz için hayatın öyle bir dönemi gelir ki, edinimler konusunda kendimizi tutmaktan fazlasını yapamayız; beynimizde yenileri oluşurken eski yollar hızla kaybolur ve aynı süre içinde öğrenebildiğimiz kadarını bir hafta içinde unuturuz. Bu denge çok uzun yıllar sürebilir. Aşırı yaşlılıkta bu denge ters yönde bozulur ve unutma edinmeye üstün gelir ya da daha doğrusu edinme olmaz. Beyin yolları o kadar geçicidir ki, birkaç dakikalık bir konuşma sırasında aynı soru sorulur ve cevabı yarım düzine kez unutulur. O zaman çocuklukta oluşan yolların üstün dayanıklılığı ortaya çıkar: zavallı, daha sonraki yıllara ait olanları kaybettikten sonra önceki yıllarına ait gerçeklerin izini sürecektir.

Yolların kalıcılığı için bu kadarı yeterli. Şimdi de sayılarına gelelim.

Beyinde M -- N gibi yollardan ne kadar çok varsa ve zihinde n'nin hatırlanması için ne kadar çok olası ipucu veya vesile varsa, genel olarak n'nin hafızasının o kadar hızlı ve emin olacağı, kişinin onu daha sık hatırlayacağı ve ona yaklaşmak için daha çok yola sahip olacağı açıktır. Zihinsel açıdan, bir olgu zihinde ne kadar çok başka olguyla ilişkilendirilirse, belleğimiz ona o kadar iyi sahip olur. Ortaklarının her biri, asılı kaldığı bir kanca, yüzeyin altına battığında onu çıkarmak için bir araç haline gelir. Birlikte, düşüncemizin tüm dokusuna dokunduğu bir bağlar ağı oluştururlar. Dolayısıyla 'iyi bir hafızanın sırrı', aklımızda tutmak istediğimiz her olguyla çeşitli ve çoklu çağrışımlar oluşturmanın sırrıdır. Ancak bir olguyla ilgili bu çağrışım oluşturma, o olgu hakkında mümkün olduğunca çok düşünmekten başka

---

Bu vakaların gösterdiği şey, bir insanın salt organik hafızasının diğer zihinsel güçleriyle kesin bir ilişki içinde olması gerekmediğidir. En yüksek genel güçlere sahip insanlar, ne kadar önemsiz olursa olsun, çoğu zaman hiçbir şeyi unutmazlar. Tanıdığım en başarılı insanlardan biri bu tür bir hafızaya sahiptir. Hiçbir şeyi yazılı olarak not etmez ama bir kez duyduğu bir gerçeği de asla unutmaz. New York'ta numaralandırılmış sokaklarda oturan tüm arkadaşlarının eski adreslerini hatırlar, kendilerinin çoktan uzaklaşıp unuttukları adresleri. Tek bir sineği otuz yıl önce görmüş olsaydı muhtemelen tanıyabileceğini söylüyor - bu arada kendisi bir böcekbilimci. Kararsız hafızasının bir örneği olarak, bir kulüpte bir albayla tanıştırılmıştı. Konuşma, insandaki yaş belirtilerine geldi. Albay ona yaşını tahmin etmesi için meydan okumuş. Albay ona baktı ve herkesi şaşırtacak şekilde doğum gününü tam olarak söyledi. Ama bu doğruluğun sırrı, birkaç gün önce bir ordu kütüğünü eline aldığında, doğum, mezuniyet, terfi vb. tarihlerinin ekli olduğu isim listesini öylesine çevirmiş olması ve kulüpte albayın adı kendisine söylendiğinde, üzerinde bir an bile düşünmediği bu rakamların istemsizce zihninde canlanmasıydı. Böyle bir hafıza elbette paha biçilmez bir nimettir.

nedir ki? Kısaca, aynı dışsal deneyimlere ve aynı miktarda doğuştanlığa sahip iki adamdan bahsedelim, deneyimleri üzerinde en çok DÜŞÜNEN ve onları birbirleriyle sistematik ilişkiler içinde ören kişi, en iyi hafızaya sahip olan kişi olacaktır. Bunun örneklerini her tarafta görüyoruz. Çoğu insan kendi uğraşlarıyla ilgili gerçekler konusunda iyi bir hafızaya sahiptir. Kitaplarının başında bir ahmak gibi duran bir üniversite sporcusu, çeşitli başarılarda ve oyunlarda erkeklerin 'rekorları' hakkındaki bilgisiyle sizi şaşırtacak ve spor istatistiklerinin yürüyen bir sözlüğü olacaktır. Bunun nedeni, bunları sürekli olarak zihninde gözden geçirmesi, karşılaştırması ve bir dizi haline getirmesidir. Bunlar onun için tek tük gerçekler değil, bir kavram sistemi oluşturur böylece akılda kalırlar. Bu yüzden tüccar fiyatları, politikacı diğer politikacıların konuşmalarını ve oylarını, dışarıdan bakanları hayrete düşüren ama bu konular üzerinde ne kadar çok düşündüklerini kolayca açıklayan bir bollukla hatırlar. Bir Darwin ve bir Spencer'ın kitaplarında ortaya koyduğu gerçeklere ilişkin büyük hafıza, onların sadece orta derecede fizyolojik kalıcılığa sahip bir beyne sahip olmasıyla uyumsuz değildir. Bir insan hayatının erken dönemlerinde evrim teorisi gibi bir teoriyi doğrulama görevini üstlensin, gerçekler çok geçmeden üzümün sapına yapıştığı gibi ona yapışacaktır. Teoriyle olan ilişkileri onları sımsıkı tutacaktır; ve zihin bunlardan ne kadar fazlasını ayırt edebilirse, bilgeliği de o kadar artacaktır. Bu arada teorisyenin hafızası çok az, hatta hiç olmayabilir. Kullanılamayan gerçekler onun tarafından not edilmeyebilir ve duyulur duyulmaz unutulabilir. Neredeyse bilgeliği kadar ansiklopedik bir cehalet, ikincisiyle bir arada var olabilir ve onun ağının aralıklarında olduğu gibi saklanabilir. Akademisyenler ve bilginlerle çok işi olanlar, kastettiğim zihin sınıfının örneklerini kolayca düşüneceklerdir.

Bir sistemde, her olgu diğerleriyle bazı düşünce ilişkileriyle bağlantılıdır. Bunun sonucu olarak her olgu, sistemdeki diğer tüm olguların birleşik düşündürücü gücü sayesinde akılda kalır ve unutulması neredeyse imkânsızdır.

Ders çalışmanın neden bu kadar kötü bir yöntem olduğu şimdi daha iyi anlaşılıyor. Ders çalışmaktan kastım, final sınavından hemen önceki birkaç saatlik ya da günlük yoğun uygulama sırasında, önceki dönem boyunca çok az çalışma yapılmış ya da hiç yapılmamış

'noktaları' hafızaya alarak sınavlara hazırlanma yöntemidir. Bu şekilde birkaç saat içinde, tek bir vesileyle, tek bir amaç için öğrenilen şeylerin zihinde başka şeylerle çok fazla ilişki kurmuş olması mümkün değildir. Beyin süreçleri az sayıda yola yönlendirilir ve tekrar uyandırılmaları nispeten daha az olasıdır. Hızlı bir unutulma, bu basit şekilde hafızaya kaydedilen her şeyin neredeyse kaçınılmaz kaderidir. Oysa tam tersine, yavaş yavaş, günden güne, farklı bağlamlarda yinelenerek, çeşitli ilişkiler içinde ele alınarak, diğer dış olaylarla ilişkilendirilerek ve tekrar tekrar üzerinde düşünülerek alınan aynı malzemeler öyle bir sisteme dönüşür, zihnin geri kalan dokusuyla öyle bağlantılar kurar, o kadar çok yaklaşım yoluna açık olur ki, kalıcı olarak elde kalırlar. Bu, eğitim kurumlarında sürekli uygulama alışkanlıklarının dayatılmasının entelektüel nedenidir. Elbette ders çalışmakta ahlaki bir sakınca yoktur. Eğer istenen güvenli öğrenme sonucuna götürseydi, son derece iyi bir çalışma yöntemi olurdu. Ancak öyle değildir ve öğrenciler bunun nedenini anlamalıdır.

KİŞİNİN DOĞAL SAKİNLİĞİ DEĞİŞTİRİLEMEZ

Şimdi hafızanın tüm gelişiminin, hatırlanacak çeşitli şeylerin her birinin EŞDEĞERLERİNİN ORTAYA ÇIKARILMASI doğrultusunda olduğu açıkça görülecektir. Kültürün hiçbir miktarı bir insanın GENEL hafızasını değiştirmeye muktedir görünmemektedir. Bu fizyolojik bir niteliktir, bir kereye mahsus olarak insanın bünyesine verilmiştir ve asla değiştirilmesi mümkün değildir. Kuşkusuz hastalıkta ve sağlıkta farklılık gösterir; ve yorgun ya da hasta olduğumuz zamanlara kıyasla dinç ve zinde olduğumuz zamanlarda daha iyi olduğu gözlemlenen bir gerçektir. O halde, bir insanın doğal azminin sağlık durumuna göre bir miktar dalgalanacağını ve sağlık durumu için iyi olan her şeyin hafızası için de iyi olacağını söyleyebiliriz. Hatta ne kadar entelektüel egzersiz beynin genel tonunu ve beslenmesini canlandırırsa, genel kalıcılık için de faydalı olacağını söyleyebiliriz. Ancak bundan daha fazlasını söyleyemeyiz; ve açıktır ki bu, çoğu insanın inandığından çok daha azdır.

Aslında, sistematik olarak tekrarlanan belirli alıştırmaların, bir insanın sadece alıştırmalarda kullanılan belirli olguları hatırlamasını değil, genel olarak olguları hatırlama yeteneğini de güçlendireceği yaygın

olarak düşünülmektedir. Ve kelimeleri ezbere öğrenme alıştırmalarının, aynı şekilde yeni kelimeleri öğrenmeyi kolaylaştırdığı söylenerek her zaman makul bir durum ortaya konmaktadır.[583] Eğer bu doğruysa, o zaman az önce söylediklerim yanlıştır ve hafızanın 'yollara' bağlı olduğuna dair tüm doktrin gözden geçirilmelidir. Ancak ben iddia edilen gerçeğin doğru olmadığını düşünme eğilimindeyim. Bu konuda birkaç yetişkin aktörü dikkatle sorguladım ve hepsi de parça öğrenme pratiğinin iddia edildiği gibi bir fark yarattığını inkâr etti. Onlar için yaptığı şey, bir rolü sistematik olarak çalışma güçlerini geliştirmek oldu. Zihinleri artık tonlama, vurgu, el kol hareketleri açısından emsallerle doludur; yeni kelimeler farklı öneriler ve kararlar uyandırır; aslında tüccarın fiyatları ya da sporcunun 'kayıtlar' deposu gibi önceden var olan bir ağa yakalanır ve daha kolay hatırlanır, ancak salt doğal azim bir nebze bile gelişmez ve aslında genellikle yaşla birlikte bozulur. Bu, daha iyi düşünerek daha iyi hatırlama durumudur. Benzer şekilde, okul çocukları ezbere öğrenme konusunda pratik yaparak ilerleme kaydettiklerinde, eminim ki bu ilerleme her zaman belirli bir parçanın çalışılma tarzında (daha fazla ilgi, daha fazla çağrışım, diğer parçalarla genel benzerlik, daha sürekli dikkat, vs. vs. nedeniyle) bulunacaktır ve kaba akılda tutma gücünde herhangi bir artışa bağlı değildir.

Sözünü ettiğim hata, New York'lu Dr. Holbrook'un 'How to Strengthen the Memory' (Hafıza Nasıl Güçlendirilir) adlı yararlı ve mantıklı kitabına da sirayet etmiştir.[584] Yazar, genel fizyolojik akılda tutma ile belirli şeylerin akılda tutulması arasındaki farkı ayırt edememekte ve sanki her ikisinden de aynı yolla yararlanılması gerekiyormuş gibi konuşmaktadır.

"Şu anda," diyor, "yaşı ilerlemiş bir kişide hafıza kaybı vakasını tedavi ediyorum, ben kendisine söyleyene kadar hafızasının oldukça zayıfladığını bilmiyordu. Hafızasını geri getirmek için yoğun çaba sarf ediyor ve kısmen de başarılı oluyor. Uygulanan yöntem, biri sabah diğeri akşam olmak üzere günde iki saati bu yetiyi çalıştırmaya

583 Cf. Ebbinghaus: Ueber das Gedächtniss (1885), s. 67, 45. Bir kişinin şöyle dediğini duyabilirsiniz: "Çok zayıf bir hafızam var, çünkü okulda sistematik olarak hiç şiir öğrenmedim."

584 Hafıza Nasıl Güçlendirilir; ya da Asla Unutmamanın Doğal ve Bilimsel Yöntemleri. Yazan: M. H. Holbrook, M.D. New York (tarih yok).

ayırmaktır. Hastaya öğrendiği her şeye en yüksek dikkati vermesi söylenir, böylece öğrendikleri zihninde net bir şekilde yer edecektir. Her akşam günün tüm gerçeklerini ve deneyimlerini hatırlaması ve ertesi sabah tekrar hatırlaması istenir. Duyduğu her isim yazılır ve zihnine net bir şekilde kazınır ve aralıklarla hatırlaması için çaba gösterilir. Her hafta halktan on ismin hafızaya alınması emredilir. Her gün bir şiir ve İncil'den bir ayet öğrenilmelidir. Herhangi bir kitapta ilginç bir bilginin kaydedildiği sayfanın numarasını hatırlaması istenir. Bu ve diğer yöntemler zayıflayan hafızayı yavaş yavaş canlandırıyor."[585]

Zavallı yaşlı beyefendinin hafızasının, bu şekilde içine işlenen belirli gerçekler, o günlerde katıldığı ve tekrarladığı olaylar, o politikacıların isimleri, o İncil ayetleri vb. dışında, tüm bu işkence için biraz daha iyi olduğuna inanmayı çok zor buluyorum. Başka bir yerde Dr. Holbrook, gazeteci ve politikacı olan merhum Thurlow Weed'in hafızasını güçlendirme yöntemine dair anlattıklarını aktarmaktadır.

"Hafızam bir kevgir gibiydi. Hiçbir şey hatırlayamıyordum. Tarihler, isimler, randevular, yüzler, her şey aklımdan çıkıyordu. Karıma dedim ki, 'Catherine, asla başarılı bir politikacı olamayacağım, çünkü hatırlayamıyorum ve bu politikacıların en önemli ihtiyacıdır'. Karım bana hafızamı eğitmem gerektiğini söyledi. Böylece o gece eve geldiğimde tek başıma oturdum ve on beş dakika boyunca sessizce günün belli başlı olaylarını hatırlamaya çalıştım. İlk başta çok az şey hatırlayabildim; o zamanlar kahvaltıda ne yediğimi hatırlayamadığımı şimdi hatırlıyorum. Birkaç gün çalıştıktan sonra daha fazlasını hatırlayabildiğimi gördüm. Olaylar bana ilk baştakinden daha ayrıntılı, daha doğru ve daha canlı bir şekilde geri geldi. İki hafta kadar böyle devam ettikten sonra Catherine, "Neden günün olaylarını kendi kendine hatırlamak yerine bana anlatmıyorsun?" dedi. Bu ilginç olur ve benim ilgim de seni teşvik eder. Eşimin fikrine büyük saygı duyarak, neredeyse elli yıl boyunca devam eden sözlü günah çıkarma alışkanlığına başladım. Her gece, yatmadan önceki son iş olarak, gün içinde başıma gelen ya da benimle ilgili hatırlayabildiğim her şeyi ona anlattım. Genellikle kahvaltıda, akşam yemeğinde ve çayda yediğim yemekleri, gördüğüm insanları ve söylediklerini, gazetem için yazdığım başyazıları hatırlıyor

585 Sayfa 39.

ve ona bunların kısa bir özetini veriyordum. Gönderdiğim ve aldığım tüm mektuplardan ve kullandığım dilden mümkün olduğunca bahsettim; yürüdüğümde ya da ata bindiğimde, gözlemlediğim her şeyi ona anlattım. Derslerimi her geçen yıl daha iyi anlatabildiğimi fark ettim ve uygulama can sıkıcı hale gelmek yerine, günün olaylarını tekrar gözden geçirmek bir zevk haline geldi. Alışılmadık derecede sağlam bir hafızaya sahip olmamı bu disipline borçluyum ve bu uygulamayı olayları hafızasında tutmak isteyen ya da insanları etkilemek için çok şey yapmayı bekleyen herkese tavsiye ediyorum."[586]

Bay Weed'in elli yıl süren bu kahramanca talimden sonra geçmiş deneyimlerine pratik olarak hakimiyetinin, bu talim olmasaydı olacağından çok daha iyi olduğundan şüphem yok. Akşama hesap vermeyi beklerken, günün her olayına daha iyi dikkat etti, onu farklı bir şekilde adlandırdı ve kavradı, zihnini onun üzerine kurdu ve akşam tekrar üzerinden geçti. Bu konuda daha çok düşündü ve sonuç olarak da bu onun aklında kaldı. Ancak (bir teorinin gücüne dayanarak bir gerçeği inkâr etmenin ne kadar aptalca olduğunu bilmeme rağmen) oldukça emin bir şekilde aynı şeyi söylemeye cesaret ediyorum

Rastlantısal olarak ilgilenilen ve üzerinde düşünülmeyen konular, sonunda hafızasında kahramanca öz disiplin yıllarının başlangıcından daha iyi kalmayacaktı. Deneyimlerini not etmek ve kaydetmek için daha iyi bir yöntem edinmişti, ancak fizyolojik kalıcılığı muhtemelen biraz bile gelişmemişti."[587]

---

586 *Op. cit.* s. 100.

587 Metinde kendinden bu kadar emin bir şekilde ifade edilen görüşü test etmek için, ezbere şiir öğrenme konusunda belirli bir miktar günlük eğitimin tamamen farklı bir şiir türünü öğrenmek için gereken süreyi kısaltıp kısaltmayacağını görmeye çalıştım. Birbirini izleyen sekiz gün boyunca Victor Hugo'nun 'Satyr'inden 158 satır öğrendim. Bunun için gereken toplam süre 131.5/6 dakikaydı -- uzun yıllar boyunca ezbere hiçbir şey öğrenmediğimi söylemeliyim. Daha sonra günde yirmi küsur dakika çalışarak Kayıp Cennet'in ilk kitabının tamamını ezberledim ve bu süreç 38 günümü aldı. Bu eğitimden sonra Victor Hugo'nun şiirine geri döndüm ve 158 ek satırın (önceki durumda olduğu gibi tam olarak bölünmüş) 151 1/2 dakikamı aldığını gördüm. Başka bir deyişle, Victor Hugo'yu eğitimden önce 50 saniyede bir satır, eğitimden sonra ise 57 saniyede bir satır olacak şekilde hafızama kaydetmiştim; bu da popüler görüşün beklediğinin tam tersi bir sonuçtu. Ancak Victor Hugo'nun ikinci partisi sırasında başka bir işle meşgul olduğum için, bunun gecikmeyi açıklayabileceğini düşündüm; bu yüzden birkaç kişiyi daha testi tekrarlamaya ikna ettim. Dr. W. H. Burnham 8 gün boyunca In Memoriam'ın 16 satırını öğrendi; süre, 14-17 dakika -- günlük ortalama 14 3/4. Daha sonra Schiller'in Éneid'in ikinci kitabının Almanca-

O halde hafızanın tüm gelişimi, kişinin gerçekleri kaydetmeye yönelik alışılmış yöntemlerinin geliştirilmesinden ibarettir. Geleneksel terminolojide yöntemler mekanik, ustaca ve mantıklı olarak ayrılır.

Mekanik yöntemler, hatırlanacak izlenimin yoğunlaştırılması, uzatılması ve tekrarlanmasından oluşur. Her bir kelimenin göz, kulak, ses ve el olmak üzere dört kanaldan etkilendiği kara tahta çalışmasıyla çocuklara okumayı öğreten modern yöntem, geliştirilmiş mekanik ezberleme yöntemine bir örnektir.

---

ya çevirisi üzerinde çalıştı ve 26 gün boyunca her gün 16 satır okudu. Aynı miktarda In Memoriam'a tekrar döndüğünde, maksimum süresini 20 dakika, minimum 10, ortalama 14 27/48 olarak buldu. Dış koşulların bu sefer ilk seferki kadar elverişli olmayabileceğinden korktuğu için birkaç gün bekledi ve koşulları mümkün olduğunca aynı hale getirdi. Sonuç maksimum süre 8 dakika; minimum 19 1/2; ortalama 14 3/48 oldu.

Bay E. S. Drown kendisini 16 gün boyunca Virgil üzerinde test etti, ardından Scott üzerinde eğitim aldıktan sonra yine 16 gün boyunca test etti. Eğitimden önce ortalama süre 13 dakika 26 saniye; eğitimden sonra 12 dakika 16 saniye. On altı gün test için çok uzun bir süre, test alanında eğitim için zaman veriyor.

Bay C. H. Baldwin test olarak 15 gün boyunca 10 mısra almış, kendini 'tamamen farklı bir mısradan' 450 mısra üzerinde eğitmiş ve ardından 15 gün daha önceki mısradan günde 10 mısra almıştır. Ortalama sonuç: eğitimden önce 3 dakika 41 saniye, eğitimden sonra 3 dakika 2 saniye. Daha önceki ile aynı eleştiri.

Bay E. A. Pease kendini Idyls of the King üzerinde test etti ve Paradise Lost üzerinde eğitti. Her seferinde 6 günlük ortalama sonuç: Eğitimden önce 14 dakika 34 saniye, eğitimden sonra 14 dakika 55 saniye. Bay Burnham, alıştırma dizelerindeki kolaylaştırıcı etkiyi tamamen ortadan kaldırmak için, kişinin kendisini Ebbinghaus gibi, herhangi bir anlamlı dizeler sistemiyle hiçbir benzerliği olmayan anlamsız heceler dizisi üzerinde test etmesi gerektiğini önermiştir. İki öğrencimi de bu deneyi yapmaya teşvik ettim. Kayıtlar ne yazık ki kayboldu; ancak sonuç, eğitimden sonra öğrenilen ikinci anlamsız hece serisinin ortalama süresinde çok önemli bir kısalma oldu. Ancak bu bana, aralarında kullanılan şiirin etkilerinden çok, anlamsız hecelerin kendilerine hızlı bir şekilde alışmanın etkilerini gösteriyor gibi geliyor. Ancak deneyleri daha da ilerletmek istiyorum ve başka bir yerde rapor edeceğim.

Öğrencilerimden biri, tanıdığı bir din adamının vaazlarını ezbere öğrenme gücünü pratik yaparak olağanüstü bir şekilde geliştirdiğini aktardığında, beyefendiye teyit etmesi için yazdım. Cevabını ekte sunuyorum; bu cevap, artan kolaylığın, doğal kalıcılığının alıştırmalarla gelişmesinden ziyade, öğrenme yöntemlerindeki bir değişiklikten kaynaklandığını göstermektedir: "Hafızaya gelince, benimki, sağlıksız olduğum zamanlar hariç, bir jimnastikçinin kasları gibi yıldan yıla gelişti. Yirmiden önce bir saatlik bir vaazı ezberlemek üç ya da dört gün sürerdi; yirmiden sonra iki gün, bir gün, yarım gün ve şimdi yavaş bir analitik, çok dikkatli ya da tutkulu bir okuma bunu yapıyor. Ama hafıza bana entelektüel güçler arasında en fiziksel olanı gibi geliyor. Bedensel rahatlık ve tazeliğin bununla çok ilgisi vardır. Sonra yöntemde büyük bir kolaylık farkı var. Eskiden cümle cümle ezberlerdim. Şimdi bütünün fikrini, sonra ana bölümlerini, sonra alt bölümlerini, sonra da cümlelerini alıyorum."

Bir şeyleri hatırlamanın mantıklı yöntemleri, onları kavramanın ve rasyonel sistemler halinde işlemenin, sınıflandırmanın, parçalara ayırmanın vs. mantıksal yollarından başka bir şey değildir. Tüm bilimler bu tür yöntemlerdir.

Ustaca yöntemlerden teknik bellekler adı altında pek çoğu icat edilmiştir. Bu sistemler sayesinde, doğal yollarla hatırlanamayacak kadar çok sayıdaki birbirinden tamamen kopuk olguları, isim listelerini, sayıları ve benzerlerini akılda tutmak çoğu zaman mümkündür. Yöntem genellikle mekanik olarak öğrenilen ve zihnin güvenli ve kalıcı bir şekilde sahip olduğu varsayılan bir çerçeveden oluşur. Daha sonra, hatırlanacak olan şey, bu çerçevenin bir kısmıyla hayali bir benzetme veya bağlantı yoluyla kasıtlı olarak ilişkilendirilir ve bu bağlantı bundan sonra hatırlanmasına yardımcı olur. Bu araçların en iyi bilineni ve en çok kullanılanı şekil alfabesidir. Örneğin sayıları hatırlamak için önce her bir sayısal rakamın bir ya da daha fazla harfle temsil edildiği bir şekil-alfabe oluşturulur. Daha sonra sayı, bir kelimeyi, mümkünse sayının ait olduğu nesneyi çağrıştıran bir kelimeyi en iyi şekilde oluşturacak harflere çevrilir. Böylece rakamlar unutulduğunda kelime hatırlanacaktır.

"En yaygın rakam alfabesi şudur:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0.

t, n, m, r, l, ş, g, f, b, s,

d, j, k, v, p, c,

ch, c, z,

g, qu.

"Kısaca kullanımını göstermek için, sesin hızı olarak saniyede 400 metre tespit edilmek istendiğini varsayalım: t, t, r, n, gerekli harfler ve sıralamadır. 'Sıkı koşu' gibi bir cümle oluşturan sesli harflerle doldurun ve bir adam sesin hızına ayak uydurmaya çalışırsa, sıkı bir koşu yapacağı gibi bir hayal gücü uçuşuyla bağlayın. Bunu birkaç gün sonra hatırladığınızda, ışık hızıyla karıştırmamaya ya da 1000 metre çok hızlı olacak şekilde sıkı bir koşu yaptığını düşünmemeye büyük özen göstermelisiniz." [588]

588 Bu sistem, Wm. L. Evans (1889) tarafından yazılan 'Hafıza Eğitimi' adlı kitapta ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Dr. Pick ve diğerleri, hatırlanması gereken herhangi iki fikri, birincisinin önereceği ve ikincisini önerecek bir ara fikir vasıtasıyla birbirine bağlayan ve liste boyunca bu şekilde devam eden bir sistem kullanmaktadır.

Böylece, "Diyelim ki şu fikirler dizisini elimizde tutacağız: bahçe, saç, bekçi, felsefe, bakır, vs. Fikirleri şu şekilde birleştirebiliriz: bahçe, bitki, bitkinin saçı -- saç; saç, başlık, bekçi; --bekçi, uyanıklık, çalışma, felsefe; felsefe, kimya, bakır; vb. vb." (Seç.)[589]

Popüler bir bilgidir ki, bir izlenim şu şekilde olursa daha iyi oranda hatırlanır;

1) Daha yeni;

2) Daha fazla katılım; ve

3) Daha sık tekrarlanan

Yakınlığın etkisi kesinlikle sabittir. Eşit öneme sahip iki olaydan daha uzakta olanın unutulma olasılığı daha yüksektir. Yaşlılıkta devam eden çocukluk anıları, unutulan gün ya da saat olaylarıyla karşılaştırılamaz, çünkü bu sonuncular bir kez tekrarlanan önemsiz şeylerdir, oysa çocukluk anıları, aradan geçen tüm yaşamımızın geçmişe dönük saatleri boyunca içimize işlenmiştir. Diğer şeyler eşit olduğunda, yaşamın her döneminde anımsama hafızayı güçlendirir. Aklıma gelen tek istisna, çocukluğumuzun bazı anlarının, görünüşe göre kendi içsel ilgileri nedeniyle hayatta kalmaya uygun olmayan, ancak belki de meydana geldikleri yıl dışında hatırlayabildiğimiz tek olaylar olan açıklanamaz hafızasıdır. Muhtemelen herkesin çocukluğunun belli saatlerine, durduğu ya da oturduğu pozisyona, odanın ışığına, babasının ya da annesinin söylediklerine vs. dair tek tük anıları vardır. Zamanın etkisinden kurtulmak için garip bir şekilde seçilen bu anlar, muhtemelen iyi talihlerini şimdi izini sürmenin imkânsız olduğu tarihsel özelliklere borçludur. Büyük olasılıkla, bu anlar yaşandıktan kısa bir süre sonra bize tekrar hatırlatıldı; bu da onları tekrar hatırlamamız için bir neden oldu, vs. böylece sonunda yerleşik hale geldiler.

Bir deneyime verdiğimiz dikkat, onun canlı veya ilginç karakteriyle orantılıdır; ve o anda bizi en canlı şekilde ilgilendiren şeyin, diğer şeyler eşit olduğunda, en iyi hatırladığımız şey olduğu bilinen bir

589 E. Pick: Memory and its Doctors (1888), s. 7.

gerçektir. Bir izlenim duygusal olarak neredeyse beyin dokularında bir yara izi bırakacak kadar heyecan verici olabilir; ve böylece patolojik bir sanrı ortaya çıkar. "Soyguncular tarafından saldırıya uğrayan bir kadın, gördüğü tüm erkekleri, hatta kendi oğlunu bile, kendisini öldürmek isteyen haydutlar sanır. Başka bir kadın çocuğunun bir at tarafından ezildiğini görür; hiçbir akıl yürütme, hatta yaşayan çocuğun görüntüsü bile onu çocuğun öldürülmediğine ikna edemez. Bir tartışmada 'hırsız' olarak adlandırılan bir kadın, herkesin onu hırsızlıkla suçladığına ikna olur (Esquirol). Komün sırasında sokağındaki yangınları görünce cinnet geçiren bir başkası, altı ay sonra hâlâ hezeyan halinde etrafındaki her yerde alevler görmektedir (Luys), vs."[590]

Hem dikkatin hem de tekrarın genel etkinliği konusunda M. Taine'in yazdıklarını kopyalamaktan daha iyisini yapamam:

"Farklı duyumları, imgeleri ya da fikirleri karşılaştırdığımızda, bunların yeniden canlanma yeteneklerinin eşit olmadığını görürüz. Bunların büyük bir kısmı silinir ve yaşam boyunca asla yeniden ortaya çıkmaz; örneğin, bir iki gün önce arabayla Paris'ten geçtim ve altmış ya da seksen yeni yüzü açıkça görmeme rağmen, şimdi hiçbirini hatırlayamıyorum; onlara yeniden canlanma şansı vermek için olağanüstü bir durum, bir hezeyan ya da haşhaş uyarısı gerekir. Öte yandan, hiçbir şeyin yok edemediği ya da azaltamadığı bir canlanma gücüne sahip hisler vardır. Kural olarak, zaman en güçlü duyumlarımızı zayıflatsa ve bozsa da, bunlar ayrıntılarının bir parçasını veya güçlerinin herhangi bir derecesini kaybetmeden bütün ve yoğun olarak yeniden ortaya çıkarlar. M. Brierre de Boismont, çocukken kafa derisindeki bir hastalıktan muzdarip olmuş ve 'aradan 55 yıl geçtikten sonra, kafatası kapağının tedavisi altında saçlarının çekildiğini hala hissedebildiğini' iddia eder. -- Kendi adıma, 30 yıl sonra, ilk kez götürüldüğüm tiyatronun görünümünü özellikleriyle hatırlıyorum. Üçüncü sıradaki locadan tiyatronun gövdesi bana kıpkırmızı ve alev alev yanan, kafalarla kaynayan devasa bir kuyu gibi göründü; aşağıda, sağda, dar bir zeminde iki adam ve bir kadın içeri girdi, dışarı çıktı ve tekrar girdi, el kol hareketleri yaptılar ve bana canlı cüceler gibi göründüler: Büyük bir şaşkınlıkla bu cücelerden biri dizlerinin üzerine çöktü, hanımefendinin

590 Paulhan, L'Activité mental, et les Éléments de l'Esprit (1889), s. 70.

elini öptü, sonra bir paravanın arkasına saklandı; içeri giren diğeri kızgın görünüyordu ve kolunu kaldırdı. O sırada yedi yaşındaydım, neler olup bittiğini anlayamıyordum; ama kıpkırmızı kadifeden kuyu öylesine kalabalık, yaldızlı ve parlaktı ki, çeyrek saat sonra adeta sarhoş oldum ve uyuyakaldım.

"Her birimiz hafızasında benzer hatıralar bulabilir ve bunlarda ortak bir karakter ayırt edebiliriz. İlk izlenime, ya korkunç ya da keyifli ya da yeni, şaşırtıcı ve hayatımızın olağan akışıyla orantısız olduğu için olağanüstü derecede bir dikkat eşlik etmiştir; bunu, güçlü bir şekilde etkilendiğimizi; kendimizi kaptırdığımızı, başka bir şey düşünemediğimizi; diğer hislerimizin silindiğini; ortaya çıkan imgenin ertesi gün boyunca peşimizi bırakmadığını; bizi kuşattığını, onu uzaklaştıramadığımızı; tüm dikkat dağıtıcıların onun yanında zayıf kaldığını söyleyerek ifade ederiz. Çocukluk izlenimlerinin bu denli kalıcı olması bu orantısızlık nedeniyledir; zihin oldukça tazedir, sıradan nesneler ve olaylar şaşırtıcıdır. Şu anda, o kadar çok büyük salon ve dolu tiyatro gördükten sonra, bir tanesine girdiğimde, kendimi yutulmuş, içine çekilmiş ve sanki göz kamaştırıcı devasa bir kuyuda kaybolmuş hissetmemem imkânsız. Hem kişisel olarak hem de hayal gücünde çok fazla acı çekmiş olan altmış yaşındaki bir tıp adamı, şimdi bir cerrahi operasyondan çocukluğundan daha az rahatsız olacaktır.

"Dikkatin türü ne olursa olsun, istemli ya da istemsiz, hep aynı şekilde hareket eder; bir nesnenin ya da olayın imgesi, nesneyi ya da olayı düşündüğümüz dikkatin derecesiyle orantılı olarak canlanmaya ya da tamamen canlanmaya muktedirdir. Bu kuralı sıradan yaşamın her anında uygulamaya koyarız. Kendimizi bir kitaba verdiğimizde ya da canlı bir sohbet içindeyken, bitişik odada bir şarkı söyleniyorsa, bunu aklımızda tutmayız; şarkı söylendiğini belli belirsiz biliriz ve hepsi bu kadar. O zaman okumayı ya da konuşmayı bırakırız, zihnimizin ya da dış dünyanın önümüze çıkarabileceği tüm içsel meşguliyetleri ve dışsal hisleri bir kenara bırakırız; gözlerimizi kapatırız, içimizde ve çevremizde bir sessizlik yaratırız ve eğer şarkı tekrarlanıyorsa, dinleriz. O zaman tüm kulaklarımızla dinlediğimizi, tüm zihnimizi kullandığımızı söyleriz. Hava güzelse ve bizi derinden etkilemişse, kendimizden geçtiğimizi, yükseldiğimizi, büyülendiğimizi, dünyayı ve kendimizi

unuttuğumuzu; birkaç dakika boyunca ruhumuzun sesler dışında her şeye ölü olduğunu ekleriz.

"Zihin durumlarımızdan birinin bu ayrıcalıklı anlık yükselişi, onun yeniden canlanma ve daha tam bir canlanma için daha büyük dayanıklılığını açıklar. Duyum imgede canlandıkça, imge de duyumla orantılı bir güçle yeniden ortaya çıkar. İlk durumda karşılaştığımız şeyle ikinci durumda da karşılaşırız, çünkü ikinci durum birincinin canlanmasından başka bir şey değildir. Dolayısıyla, tüm imgelerimizin sürekli olarak içinde bulunduğu yaşam mücadelesinde, başlangıçta en büyük güçle donatılmış olan, kendisine varlık veren tekrar yasası sayesinde, her çatışmada rakiplerini alt etme kapasitesini korur; bu nedenle, önce durmaksızın, sonra sık sık yeniden canlanır, ta ki sonunda ilerleyen çürüme yasaları ve sürekli yeni izlenimlerin katılımı üstünlüğünü ortadan kaldırana ve rakipleri açık bir alan bularak kendi sıralarında gelişene kadar.

"Uzun süreli canlanmaların ikinci bir nedeni de tekrarın kendisidir. Herkes bilir ki bir şeyi öğrenmek için onu sadece dikkatle düşünmek değil, aynı zamanda tekrar tekrar düşünmek gerekir. Bu konuda sıradan bir dilde, birçok kez yenilenen bir izlenimin hafızaya daha derin ve tam olarak kazındığını söyleriz. Bir dili, müzik havalarını, nazım ya da nesir bölümlerini, bir bilimin teknik terimlerini ve önermelerini, dahası davranışlarımızı düzenleyen sıradan olguları bu şekilde aklımızda tutmayı başarırız. Frenk üzümü reçelinin şeklinden ve renginden tadını düşündüğümüzde ya da gözlerimiz kapalıyken tadına baktığımızda kırmızı tonunu ve titreyen bir dilimin parlaklığını hayal ettiğimizde, zihnimizdeki görüntüler tekrarla aydınlanır. Ne zaman bir şey yesek, içsek, yürüsek, duyularımızdan herhangi birini kullansak ya da herhangi bir eyleme başlasak ya da devam etsek, aynı şey olur. Dolayısıyla her insan ve her hayvan yaşamın her anında, kaynağı geçmişte sayısız deneyimin bir araya gelmesiyle oluşmuş ve şimdi yenilenen deneyimlerin akışıyla beslenen belirli bir net ve kolayca canlanan imgeler stokuna sahiptir. Tuileries'den Panthéon'a ya da çalışma odamdan yemek odasına gitmek istediğimde, her dönemeçte karşıma çıkacak renkli biçimleri önceden görürüm; iki saat geçirdiğim bir ev ya da üç gün kaldığım bir kent söz konusu olduğunda durum farklıdır; aradan on yıl geçtikten sonra imgeler belirsizleşecek, boşluklarla

dolacak, bazen hiç var olmayacaklar ve ben yolumu aramak zorunda kalacağım ya da kendimi kaybedeceğim. -İmgelerin bu yeni özelliği de ilkinden türemiştir. Her duyum kendi imgesinde canlanma eğiliminde olduğu için, iki kez tekrarlanan duyum kendisinden sonra çifte eğilim bırakacaktır, yani dikkatin ikinci kez birincisi kadar büyük olması koşuluyla; genellikle durum böyle değildir, çünkü yenilik azaldıkça ilgi de azalır; ancak başka koşullar ilgiyi yeniler ya da irade dikkati yeniler ise, durmaksızın artan eğilim imgenin dirilme ve bütünlük şansını durmaksızın artıracaktır."[591]

Bununla birlikte, bir olguyla çok sık ve çok çeşitli bağlamlarda karşılaşılırsa, imgesi büyük bir kolaylıkla muhafaza edilip yeniden üretilse de, herhangi bir özel ortamla ortaya çıkamaz ve bunun geriye doğru belirli bir geçmiş tarihe yansıtılması sonuç olarak gerçekleşmez. Onu tanırız ama hatırlamayız -ortakları çok karışık bir bulut oluşturur. Bay Spencer, hiç kimsenin baktığı nesnenin karşı tarafının olduğunu ya da görsel izlenimdeki belirli bir değişikliğin belirli bir mesafeyi ima ettiğini ya da hareket ettiğini gördüğü şeyin canlı bir hayvan olduğunu hatırlamadığını söyler. Bir insana güneşin parladığını, ateşin yaktığını, demirin sert olduğunu hatırlayıp hatırlamadığını sormak dili yanlış kullanmak olur. Deneyimlerimiz arasındaki neredeyse tesadüfi bağlantılar bile tamamen tanıdık hale geldiklerinde anı olarak sınıflandırılmaktan çıkar. Görünmeyen ve az çok tanıdığımız bir kişinin sesini duyduğumuzda, bu sesin kime ait olduğunu hatırladığımızı söylesek de, aynı ifadeyi birlikte yaşadığımız kişilerin sesleri için kullanmayız. Çocuklukta bilinçli olarak hatırlanması gereken kelimelerin anlamları, yetişkin yaşamında hemen mevcutmuş gibi görünür."[592]

Bunlar, çok çeşitli ortaklara götüren çok fazla yolun birbirini engellediği ve zihnin nesnesiyle birlikte elde ettiği tek şeyin hissedilen bir aşinalık veya ortakların olduğu hissinin bir sınırı olduğu durumlardır. Benzer bir sonuç, belirli bir ortam sadece yeni yeni uyandırıldığında da ortaya çıkar. O zaman nesneyi zaten gördüğümüzü hissederiz, ancak ne zaman ya da nerede olduğunu söyleyemeyiz, ancak kendimize bunu söylemenin eşiğindeymiş gibi görünebiliriz. Yeni ortaya çıkan beyinsel uyarımların bilinci, daha güçlü uyarımların bize

591 On Intelligence, I. 77-82.

592 Psychology, § 201.

kesinlikle hissettireceği şeyin yakınlığına dair bir tür hisle etkileyebileceği, bir ismi hatırlamaya çalıştığımızda olanlardan açıkça anlaşılmaktadır. Karıncalanır, eşiğinde titrer ama gelmez. Keşfedilmemiş çağrışımların böyle bir karıncalanması ve titremesi, herhangi bir deneyimi çevreleyebilen ve nedenini bilmesek de tanıdık görünmesine neden olan tanıma kümesidir[593].

593 Profesör Höffding, belirgin bir şekilde düşünülen bitişik çağrışımların yokluğunun, nesneye karşı güçlü bir aşinalık hissi duyduğumuz, ancak önceki zaman veya yeri hatırlamadığımız bu anlık tanıma durumlarında çağrışımsal süreçlerin söz konusu olmadığının bir kanıtı olduğunu düşünmektedir. Onun teorisine göre, önümüzde duran nesne, yani A, kendi geçmişine ait uyuyan bir imgeyi, yani a'yı uyandırdığında bir aşinalık hissi uyandırırken, bu imge olmaksızın yabancı görünmektedir.
Aşinalık niteliği, beyindeki iki benzer A + a sürecinin birleşmesinden kaynaklanmaktadır (Psychologie, s. 188; Vierteljsch. f. wiss. Phil., XIII. 432 1889). Bu açıklama, tanıma olgusunun en basit terimlerine indirgendiği yerde çok cazip bir açıklamadır. Wundt'un laboratuvarında (Bay Wolfe, bkz. aşağıda, ve Lehmann (Philosophische Studien, s. 96) tarafından), bir kişinin kendisine sunulan ve birbirine çok benzeyen birkaç duyusal izlenimden (sesler, renk tonları) hangisinin bir an önce sunulanla aynı olduğunu söylemesi gereken deneyler yapılmıştır. Ve burada sanki yeni uyarılmış kanaldaki solma süreci, yeni izlenim süreciyle birleşerek bu sonuncusuna, onu diğer nesnelerin verdiği izlenimlerden ayırması gereken kendine özgü bir öznel renk vermelidir. Ancak aradan çok kısa bir süre geçtikten sonra bu türden bir tanıma gücümüzü aşar. Birkaç dakikalık bir aralık genellikle ölümcüldür; bu nedenle, örneğin daha önce karşılaştığımız bir yüzü sık sık anlık olarak tanımamızın böyle basit bir süreçle gerçekleştiğini düşünmek imkansızdır. Bir sınıflandırma başlığını nesne ile ilişkilendirdiğimiz durumlarda, zaman aralığı çok daha az etkiye sahiptir. Dr. Lehmann gri tonlarını zihinsel olarak onlara isim ya da numara ekledikten sonra çok daha başarılı ve kalıcı bir şekilde tanımlayabilmiştir. Burada tanıma işlemini gerçekleştiren, bitişik ilişkinin, yani numara ya da ismin hatırlanmasıdır. Bir deneyimin karmaşık olduğu durumlarda, toplam nesnenin her bir öğesi, geçmişteki bitişik ortakları için diğer öğelere sahiptir. Dolayısıyla her bir unsur diğer unsurları içeriden canlandırma eğilimindedir, aynı zamanda dışarıdaki nesne de onları dışarıdan canlandırmaktadır. Böylece, ne zaman tanıdık bir nesneyle karşılaşsak, estetik duygularımızda çok büyük bir etken olan beklenti duygusu tatmin edilir; ve dışsal ortakların uyarılmasına yönelik bir 'eğilim sınırı' olmasaydı bile (ki kesinlikle her zaman vardır), yine de parçalar arasındaki bu içsel karşılıklı ilişki oyunu, tanıdık kavramlara, onları ayrı bir öznel sınıf haline getirecek bir kolaylık karakteri verirdi. Bir süreç eski yatağı, yeni bir yatak yapmaktan farklı bir şekilde doldurur. Kanıt için içgözleme başvurulabilir. Örneğin, yıllar önce girdiğim bir mezbahaya girdiğimde, çığlık atan domuzların korkunç gürültüsü beni ezici bir özdeşleşme duygusuyla vurduğunda, uzun zamandır düşünmeyi bıraktığım adamın kana bulanmış yüzünü, daha önce beni çok etkileyen yüz olarak hemen tanıdığımda; Kirli ve kızarmış ahşap işçiliği, mor akan zemin, koku, iğrenme duygusu ve tek kelimeyle tüm ayrıntılar, zihnimin tanıdık sakinleri olarak kendilerini hemen yeniden kurduklarında; geçmiş zamanın yabancı ortakları belirgin olmaktan başka bir şey değildir. Yine, bir gravürü, örneğin Rajah Brooke'un biyografisine eklenen portresini düşünmeye çalışırken, bunu ancak kısmen yapabiliyorum; ama kitabı elimden bırakıp gerçek yüze baktığımda, canlandırmaya çalıştığım yüzle aynılığının sami-

Herkesin yaşamış gibi göründüğü tuhaf bir deneyim vardır - şimdiki anın bütünlüğü içinde daha önce deneyimlenmiş olduğu hissi -tam da bu şeyi, tam da bu yerde, tam da bu insanlara söylüyorduk, vs. Bu 'önceden varoluş hissi' büyük bir gizem olarak ele alınmış ve pek çok spekülasyona yol açmıştır. Dr. Wigan bunu iki yarım kürenin eylemlerinin ayrışmasına, birinin diğerinden biraz daha geç ama her ikisinin de aynı gerçeğin bilincine varmasına bağlıyordu.[594] İtiraf etmeliyim ki gizem niteliği bana biraz zorlama geliyor. Kendi vakamda defalarca bu fenomeni bir hafıza vakası olarak çözmeyi başardım, o kadar belirsiz ki geçmişteki bazı koşullar tekrar sunulurken diğerleri sunulmuyor. Geçmişin birbirine benzemeyen kısımları ilk başta tarihin belirlenmesine yetecek kadar tam olarak ortaya çıkmıyor. Elde ettiğimiz tek şey, geçmişe dair genel bir ima içeren şimdiki sahnedir. Sadık gözlemci Profesör Lazarus da bu olguyu aynı şekilde yorumlamaktadır;[595] ve geçmiş bağlam tam ve belirgin hale gelir gelmez tuhaflık duygusunun deneyimden kaybolması dikkat çekicidir.

---

mi duygusuna kapılıyorum, -- dışsal çağrışım unsuru deneyimin neresinde?
Her iki durumda da, sanki hatırlama duygusunun en canlı olduğu an, aynı zamanda tüm dışsal çağrışımların en çok bastırıldığı andır. Kasabın yüzü, harabenin eski duvarlarını hatırlatır; düşünceleri inleyen hayvanları hatırlatır ve onlar da yine yüzü, tıpkı şimdi onları deneyimlediğim gibi, geçmişte farklı bir içerik olmadan. Aynı şekilde, kitabı açıp "Ah! işte bu yüz!" dediğim anda Raca'nın fizyonomisine dair bilincimin kendine özgü derinleşmesi, ister şimdiki ister önceki deneyimlerime ait olsun, tüm yan koşulları zihnimden kovacak kadar yoğundur. Ama burada burun göz için, göz ağız için, ağız tekrar burun için yollar hazırlıyor, tüm bu süreçler metinde savunulduğu gibi bitişik ilişki yollarını içeriyor. Bu nedenle, bir psikolog olarak kendisine duyduğum saygıya rağmen, Profesör Höffding'in anlık tanıma olgusunun yalnızca bir şeyin hatırlanması ve geçmişteki görüntüsüyle karşılaştırılması yoluyla açıklanabileceği görüşüne katılamıyorum. Söz konusu olgularda, daha önce reddettiğimiz (yukarıda), bir 'duyum'un zihne her zaman kendi geçmiş benliğinin bir 'imgesi' tarafından alındığı şeklindeki genel düşünceyi yeniden ileri sürmek için herhangi bir ek gerekçe de göremiyorum. Bitişik ortaklar tarafından alınır; ya da çok zayıf bir saçak oluştururlarsa, sinirsel akımları, az önceki akımlardan hala 'sıcak' olan bir yatağa girer ve sonuç olarak yatağı soğuk olan akımlardan farklı hisseder. Bununla birlikte, Dr. Lehmann'ın deneylerinin (birçoğunun) ortaya koymaya çalıştığı noktayı kanıtlamadığı konusunda Höffding'e katılıyorum. Gerçekten de Lehmann'ın kendisi, bir A hissini kendi geçmiş imgesi a ile karşılaştırarak tanıdığımıza inanıyor gibi görünmektedir (loc. cit. s. 114), ki ben bu görüşe tamamen katılmıyorum.

594 Duality of the Mind, s. 84. Aynı tez, 8 Kasım 1884 tarihli 'Knowledge' dergisinde, benim önerdiğim açıklamayla bağdaştırılması oldukça zor bazı vakalar veren merhum Bay R. H. Proctor tarafından da savunulmaktadır. Ayrıca Ribot, Maladies de la Mémoire, s. 149 vd.

595 Zeitschr. f. Völkerpsychologie u. s. w., vol. v. p. 146.

son zamanlarda Almanya'da yapılmıştır. Profesör Ebbinghaus, iki yıldan fazla süren ve gerçekten kahramanca bir günlük gözlemler dizisinde, akılda tutma ve yeniden üretme güçlerini incelemiştir. Anlamsız hecelerden oluşan listeleri ezberlemiş ve bunları her gün hatırlayıp hatırlamadığını test etmiştir. Tek bir okumadan sonra 7'den fazlasını hatırlayamadı. Bununla birlikte, 12 heceyi hatırlamak için 16 okuma, 24 heceyi hatırlamak için 44 okuma ve 26 heceyi hatırlamak için 55 okuma gerekiyordu; burada 'hatırlama' anı, listenin hatasız okunabildiği ilk an olarak kabul edilmektedir.[596] 16 hecelik bir liste bir gün belirli sayıda okunduğunda ve ertesi gün hatırlanana kadar çalışıldığında, ikinci gün çalışmada tasarruf edilen saniye sayısının ilk günkü okuma sayısıyla orantılı olduğu bulunmuştur -orantılı, yani metne bakınız, oldukça dar bazı sınırlar dahilinde.[597] Belirli bir uzunluktaki anlamsız cümleler üzerinde harcanan hiçbir tekrar miktarı Dr. Ebbinghaus'un bunları 24 saat boyunca hatasız tutmasını sağlamamıştır. Bu tür hece listeleri gibi şeylerin unutulmasında, kayıp başlangıçta daha sonra olduğundan çok daha hızlı gerçekleşmektedir. Kaybı, listenin bir kez öğrenildikten sonra yeniden öğrenilmesi için gereken saniye sayısıyla ölçmüştür. Kabaca söylemek gerekirse, listeyi öğrenmek bin saniye ve yeniden öğrenmek beş yüz saniye sürdüyse, iki öğrenme arasındaki kayıp yarı yarıya olacaktır. Bu şekilde ölçüldüğünde, unutmanın tam yarısının ilk yarım saat içinde gerçekleştiği, bir ayın sonunda ise sadece beşte dördünün unutulduğu görülmektedir. Bu sonucun doğası tahmin edilebilirdi, ancak sayısal oranları pek de tahmin edilemezdi. Dr. Ebbinghaus şöyle diyor: "Belirli deneysel koşullar altında ve belirli bir birey için tespit edilen başlangıçtaki hızlılık ve nihai yavaşlık bizi şaşırtabilir. Öğrenme işi sona erdikten bir saat sonra, unutma o kadar ilerlemişti ki, heceler dizisinin bir kez daha yeniden üretilebilmesi için orijinal çalışmanın yarısından fazlasının yeniden uygulanması gerekiyordu. Sekiz saat sonra orijinal emeğin üçte ikisinin uygulanması gerekiyordu. Bununla birlikte, unutulma süreci giderek yavaşladı, böylece önemli zaman dilimlerinde bile kayıplar zar zor tespit edilebilir hale geldi. Yirmi dört saat sonra üçte biri, altı gün sonra dörtte biri,

596 Ueber das Gedächtniss, experimentelle Untersuchungen (1885), p. 64.
597 *Ibid.* § 23.

bir ay sonra ise başlangıçtaki emeğin beşte biri artçı etkiler olarak kalıyordu ve bu da yeniden öğrenmeyi çok daha hızlı hale getiriyordu."[598]

Ancak bu yazarın ulaştığı sonuçlar arasında en ilginci, fikirlerin yalnızca kendilerinden hemen önce gelen fikirler tarafından mı hatırlandığı yoksa bir fikrin ara zihinsel bağlantılardan geçmeksizin daha önce hiç temas etmediği başka bir fikri hatırlayıp hatırlayamayacağı sorusuyla ilgilidir. Bu soru, 'fikirlerin ilişkilendirilmesi' sürecinin nasıl kavranması gerektiği açısından teorik bir öneme sahiptir; ve Dr. Ebbinghaus'un girişimi, ilk bakışta kanıtlanamaz gibi görünen iki görüşü doğrudan pratik bir teste tabi tutmak ve bunlardan birine zafer kazandırmak açısından orijinal olduğu kadar başarılıdır. Yaptığı deneyler, bir fikrin yalnızca kendisinden sonra gelenle ve onun aracılığıyla diğerleriyle doğrudan 'ilişkili' olmadığını, aynı zamanda eşit olmayan derecelerde de olsa kendisine yakın olan her şeyle doğrudan ilişkili olduğunu kesin olarak göstermektedir. Önce belirli hece listelerini hafızaya yerleştirmek için gereken süreyi, sonra da aralarında boşluklar olan aynı hece listelerini yerleştirmek için gereken süreyi ölçmüştür. Böylece, heceleri sayılarla temsil ederek, eğer ilk liste 1, 2, 3, 4, . . . 13, 14, 15, 16 ise, ikincisi 1, 3, 5, . . .15, 2, 4, 6, . . .16 ve bunun gibi pek çok varyasyon olurdu.

Şimdi, eğer ilk listedeki 1 ve 3 bu sırayla sadece 1'in 2'yi, 2'nin de 3'ü çağırmasıyla öğrenildiyse, 2'nin çıkarılması 1 ve 3'ün zihinde hiçbir bağ bırakmamalı; ve ikinci listenin öğrenilmesi, ilk liste hiç duyulmamış gibi zaman almalıdır. Öte yandan, 1'in 2 üzerinde olduğu kadar 3 üzerinde de doğrudan bir etkisi varsa, 2 çıkarıldığında bile bu etki devam etmelidir; ve ilk listeye aşina olan bir kişi ikincisini aksi takdirde öğrenebileceğinden daha hızlı öğrenmelidir. Bu son durum gerçekte meydana gelen şeydir; ve Dr. Ebbinghaus, başlangıçta yedi kadar aracı ile ayrılmış hecelerin, sırayla öğrenilme hızlarının artmasıyla, orijinal öğrenmenin aralarında kurduğu bağın gücünü, tabiri caizse, diğerlerinin başları üzerinde ortaya çıkardığını bulmuştur. Bu son sonuçlar, sinirsel 'yollardan' söz ettiğimizde, bu kelimeyi kısıtlı bir anlamda kullanmamaya dikkat etmemizi sağlamalıdır. Çağrışımın bilinçten daha incelikli olduğunu ve bir sinir sürecinin bilinç üretmeden

598 *Op. cit.*, p. 103.

de, eğer bilinç olsaydı etkili görüneceği şekilde etkili olabileceğini kanıtlayan olgular dizisine bir olgu daha eklerler.[599] 1'den 3'e giden yolun (2'yi bilinçten çıkararak), 1'den 3'e 2 üzerinden giden eski yol tarafından kolaylaştırıldığı, belki de genişletildiği açıktır - yalnızca bu son yol boyunca yuvarlanan bileşen, 2'nin ayrı bir nesne olarak düşünülmesine izin vermeyecek kadar zayıftır.

Bay Wolfe, tanıma üzerine yaptığı deneylerde titreşen metal diller kullanmıştır.

"Bu diller, sadece iki alt oktavda 2 titreşim ve üç üst oktavda 4 titreşim ile farklılık gösteren ses tonları verdi. Deneylerin ilk serisinde bir ton seçildi ve bir saniye boyunca seslendirildikten sonra, ya ilkiyle aynı ya da farklı serilerde 4, 8 veya 12 titreşimle ondan farklı olan ikinci bir ton seslendirildi. Üzerinde deney yapılan kişi, ikinci ses tonunun birinciyle aynı olup olmadığını, dolayısıyla onu tanıdığını mı yoksa farklı mı olduğunu ve eğer öyleyse, daha yüksek mi yoksa daha alçak mı olduğunu cevaplamak zorundaydı. Tabii ki, iki ton arasındaki zaman aralığı önemli bir faktördü. Doğru yargıların orantılı sayısı ve iki tonun titreşim hızları arasındaki farkın küçüklüğü, ton hafızasının doğruluğunu ölçecektir. Her iki durumda da hafızanın doğruluğu oldukça iyi olmasına rağmen, iki ton birbirine benzediğinde farklı olduklarından daha kolay ayırt edilebildiği görülmüştür. Asıl önemli nokta, ses tonu ile yeniden üretimi arasındaki zaman aralığının etkisidir. Bu süre 1 saniyeden 30 saniyeye, hatta bazı deneylerde 60 saniye ya da 120 saniyeye kadar değişmiştir. Genel sonuç, aralık ne kadar uzun olursa, tonun tanınması şansının o kadar azaldığıdır; ve bu unutma

599 Hiçbir açık neden gösteremediğimiz tüm çıkarımlar bu yasayı örneklemektedir. Algı bölümünde bunun sayısız örneğini göreceğiz. Bunun iyi bir patolojik örneği, M. Binet'nin, elleriyle yapılanları bağımsız bir görüş olarak gören ama hissetmeyen, anastetik ellere sahip bazı histerik denekler üzerindeki ilginç gözlemlerinde verilmiştir. El bir paravanla gizlenirken, hastaya başka bir paravana bakması ve orada kendisini yansıtabilecek herhangi bir görsel imgeyi söylemesi emredildi. Daha sonra sayılar gelirdi, bu sayılar duyarsız üyenin kaldırılma, dokunulma vs. sayısına karşılık gelirdi. Avuç içinde çizilen benzerlerine karşılık gelen renkli çizgiler ve şekiller gelirdi; elin kendisi ya da parmakları manipüle edildiğinde gelirdi; ve son olarak, içine yerleştirilen nesneler gelirdi; ancak elin kendisinde hiçbir şey hissedilemezdi. Tüm bu fenomen, belli bir bilinçli benliğin eşiğinin altında kalan bir fikrin orada nasıl çağrışımsal etkilere yol açabileceğini göstermektedir. Hastanın birincil bilinci tarafından hissedilmeyen deri duyumları, yine de orada olağan görsel ortaklarını uyandırır.

süreci önce çok hızlı, sonra daha yavaş gerçekleşir. Bu yasa önemli değişikliklere tabidir, ancak bunlardan biri sabit ve kendine özgü görünmektedir; yani, hafızanın kendisinde, düştükten sonra hafifçe toparlanan ve sonra tekrar kaybolan bir ritim var gibi görünmektedir."[600]

Akustik hafızanın bu periyodik yenilenmesi, sesteki belirli tekrar oranlarının kabul edilebilirliğinin üretilmesinde önemli bir unsur gibi görünmektedir.

UNUTMAK

Aklımızın fiili kullanımında unutmak, hatırlamak kadar önemli bir işlevdir.

Locke, sevgili eserinin unutulmaz bir sayfasında şöyle der: "Bazı insanların hafızasının çok güçlü olduğu doğrudur, hatta mucizevi bir şekilde; ama yine de tüm fikirlerimizde, hatta en derinden etkilenen ve zihinlerde en kalıcı olanlarda bile sürekli bir bozulma var gibi görünüyor; öyle ki, duyuların tekrar tekrar çalıştırılmasıyla veya ilk başta onlara neden olan bu tür nesneler üzerinde düşünmek suretiyle zaman zaman yenilenmezlerse, baskı yıpranır ve sonunda görülecek hiçbir şey kalmaz. Böylece gençlik ve çocukluk yıllarımızın imgeleri de sık sık bizden önce ölür; zihinlerimiz bize hızla yaklaştığımız mezarları temsil eder; pirinç ve mermer kalsa da, yazılar zamanla silinir ve imgeler küflenip yok olur. Zihnimizde çizilen resimler soluk renklerle döşenmiştir; ve bazen yenilenmezlerse, yok olup giderler. Bedenlerimizin yapısı ve hayvani ruhlarımızın yapısı bunda ne kadar etkilidir; ve beynin mizacının, üzerine çizilen karakterleri bazılarında mermer gibi, bazılarında taş gibi, bazılarında ise kumdan biraz daha iyi muhafaza etmesi gibi bir fark yaratıp yaratmadığını burada araştırmayacağım, ancak bedenin yapısının bazen hafızayı etkilemesi muhtemel görünebilir; Çünkü çoğu zaman bir hastalığın zihni tüm fikirlerinden tamamen soyduğunu ve bir ateşin alevlerinin birkaç gün içinde mermere kazınmış gibi kalıcı görünen tüm bu imgeleri toza ve karışıklığa dönüştürdüğünü görürüz. "[601]

600 Wolfe'un 19 Kasım 1886 tarihli 'Science' dergisindeki makalesinin özetini kopyalıyorum. Makalenin orijinali Psychologische Studien, III. 534 ff.

601 Essay conc. Human Understanding, II. X. 5.

Unutmanın hatırlamamızla bu tuhaf karışımı, zihnimizin seçici faaliyetinin yalnızca bir örneğidir. Seçme, zihinsel gemimizin üzerine inşa edildiği omurgadır. Ve burada hafıza söz konusu olduğunda faydası açıktır. Eğer her şeyi hatırlasaydık, çoğunlukla hiçbir şey hatırlamamış kadar kötü durumda olurduk. Bir zaman aralığını hatırlamamız, orijinal zamanın geçmesi kadar uzun sürerdi ve düşüncemizde asla ilerleyemezdik. Buna göre, hatırlanan tüm zamanlar M. Ribot'nun ön kısalma dediği şeye maruz kalır; ve bu ön kısalma, onları dolduran çok sayıda olgunun ihmal edilmesinden kaynaklanır.

"Şimdiki zaman geçmişin içine girdikçe, bilinç durumlarımız kaybolur ve silinir. Birkaç günlük uzaklıktan gözden geçirildiğinde, onlardan geriye hiçbir şey kalmaz ya da çok azı kalır: çoğu, bir daha asla içinden çıkamayacakları o büyük hiçlikte gemi kazası geçirmiş ve varlıklarına özgü süre miktarını da beraberlerinde götürmüşlerdir. Hayatta kalan bilinçli durumlardaki bu eksiklik, temsil edilen zaman miktarındaki bir eksikliktir. Sözünü ettiğimiz kısaltma, öne alma süreci bu açığı varsayar. Uzak bir anıya ulaşmak için, onu şimdiki benliğimizden ayıran tüm terimler dizisinden geçmek zorunda olsaydık, işlemin uzunluğu nedeniyle bellek imkânsız hale gelirdi. Böylece hatırlamanın bir koşulunun da unutmak olduğu gibi paradoksal bir sonuca ulaşırız. Muazzam sayıda bilinç durumunu tamamen unutmadan ve çok sayıda bilinç durumunu anlık olarak unutmadan, hiç hatırlayamayız. Unutkanlık, bazı durumlar hariç, bu nedenle belleğin hastalığı değil, sağlığının ve yaşamının bir koşuludur."[602]

Unutma sürecinde henüz hesaba katılmamış pek çok düzensizlik vardır. Bir gün unutulan bir şey ertesi gün hatırlanacaktır. Hatırlamak için en yoğun çabayı gösterdiğimiz, ama hepsinin boşa gittiği bir girişimden vazgeçtikten kısa bir süre sonra, Emerson'un bir yerde söylediği gibi, sanki hiç çağrılmamış gibi masum bir şekilde zihnimize girecektir. Geçmişte yaşanmış deneyimler, yıllar süren mutlak bir unutkanlığın ardından, çoğu zaman fotoğrafçının sıvısının kolodyon filminde uyuyan resmi geliştirmesi gibi, gizli çağrışım yollarını geliştiren bir beyin hastalığı ya da kazanın sonucu olarak yeniden canlanacaktır.

602 Th. Ribot, Les Maladies de la Mémoire, s. 46.

Bu vakalardan en sık alıntılananı Coleridge'inkidir: "Almanya'da bir Roma Katolik kasabasında, okuma yazma bilmeyen genç bir kadın ateşlendi ve rahipler tarafından şeytan tarafından ele geçirildiği söylendi, çünkü Latince, Yunanca ve İbranice konuştuğu duyuldu. Söyledikleri sayfalar dolusu yazıldı ve kendi içinde anlaşılır ama birbiriyle çok az bağlantısı olan cümlelerden oluştuğu görüldü. İbranice söylediklerinden sadece birkaçı İncil'e dayandırılabiliyordu ve çoğu da Rabbinik lehçede gibiydi. Hiçbir hile söz konusu değildi; kadın basit bir yaratıktı; ateşi olduğuna dair hiçbir şüphe yoktu. Şeytani ele geçirilme dışında herhangi bir açıklama elde edilebilmesi için uzun zaman geçmesi gerekti. Sonunda gizem, kızın geçmişinin izini sürmeye karar veren ve uzun uğraşlardan sonra dokuz yaşındayken büyük bir İbrani bilgini olan ve ölene kadar evinde yaşadığı yaşlı bir Protestan papaz tarafından hayırsever bir şekilde alındığını keşfeden bir doktor tarafından ortaya çıkarıldı. Biraz daha araştırınca, yaşlı adamın yıllarca evinin mutfağa açılan bir geçidinde aşağı yukarı yürümeyi ve kitaplarından yüksek sesle kendi kendine bir şeyler okumayı adet edindiği anlaşıldı. Kitaplar didik didik edildi ve aralarında Yunan ve Latin Papazlarının birçoğunun yanı sıra Rabbinik yazılardan oluşan bir koleksiyon bulundu. Bu eserlerde, genç kadının başucundan alınan pasajların o kadar çok olduğu tespit edildi ki, bunların kaynağı konusunda makul bir şüphe kalmadı."[603]

Hipnotik denekler kural olarak trans halindeyken olan her şeyi unuturlar. Ancak sonraki bir trans halinde genellikle geçmişteki olayları hatırlayacaklardır. Bu tıpkı "çifte kişilik" vakalarında olduğu gibi, yaşamlardan birine dair hiçbir hatıra diğerinde bulunmaz. Daha önceki bir bölümde, duyarlılığın genellikle alternatif kişiliklerden birinden diğerine farklılık gösterdiğini görmüş ve M. Pierre Janet'nin anestezilerin

603 Biographia Literaria, ed. 1847, I. 117 (Carpenter's Mental Physiology, bölüm X'da alıntılanmıştır; hepsi de ne yazık ki bu vaka gibi 'psişik araştırmaların' talep ettiği kesin doğrulama kanıtlarından yoksun olan bir dizi başka vaka için bkz.) Ayrıca Th. Ribot, Hafıza Hastalıkları. bölüm. IV. Trans-medyumlarda vs. bildirilen yabancı kelime bilgisi vs. belki de sıklıkla hafızanın yüceltilmesi ile açıklanabilir. Proc. of Am. Soc. for Psychical Research'de vakasından alıntı yaptığım histeri-epileptik bir kız. Soc. for Psychical Research, Ailesinin 'hiç okumadığını' söylediği 'Ingoldsby Efsanesi'ni otomatik olarak birkaç kanto halinde yazar. Elbette okumuş ya da duymuş olmalı ama belki de hiç öğrenmemişti. Yine elinin bilinçsizce yazdığı bir deniz yılanı hakkındaki bazı makaronik Latince-İngilizce dizelerin orijinalini boşuna aradım (bkz. Proc., etc., s. 553).

amnezileri de beraberinde getirdiği teorisini duymuştuk. Bazı durumlarda bu açıkça böyledir; bazı işlevsel beyin bölümlerinin, bilinçlerini geri kalan beynin bilincinden ayıracak şekilde diğerleriyle vites değiştirmesi, onları hem duyusal hem de düşünsel hizmet için dışarı atar. M. Janet, hastalarının anestezi altındayken unuttukları şeyleri, duyarlılık geri geldiğinde hatırladıklarını çeşitli şekillerde kanıtlamıştır. Örneğin, elektrik akımları, geçişler vs. yoluyla geçici olarak dokunma duyularını geri kazandırmış ve daha sonra anahtar ve kalem gibi çeşitli nesneleri tutmalarını ya da haç işareti gibi belirli hareketler yapmalarını sağlamıştır. Anestezinin geri döndüğü anda nesneleri ya da hareketleri hatırlamaları imkânsız hale gelmiştir. "Ellerinde hiçbir şey yoktu, hiçbir şey yapmamışlardı" vs. Ancak ertesi gün, benzer süreçlerle duyarlılık tekrar geri geldiğinde, durumu mükemmel bir şekilde hatırlıyor ve neyi ellerine aldıklarını ya da yaptıklarını anlatıyorlardı.

Tüm bu patolojik olgular bize olası hatırlama alanının düşündüğümüzden daha geniş olabileceğini ve bazı konularda görünürdeki unutkanlığın başka koşullar altında olası hatırlamaya karşı bir kanıt olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, yaşadığımız hiçbir şeyin kesinlikle unutulamayacağı şeklindeki abartılı görüşe de destek vermemektedirler. Gerçek hayatta, ara sıra yaşanan sürprizlere rağmen, yaşananların çoğu gerçekten unutulur. Koşulların oluşması halinde her şeyin yeniden canlanacağını varsaymak için tek neden transandantal bir durumdur. Sir Wm. Hamilton bunları Alman yazar Schmid'den alıntılamış ve benimsemiştir. Bilgi, zihnin 'kendiliğinden oluşan bir öz enerjisi'dir,

"Bu enerji bir kez belirlendikten sonra, başka nedenler tarafından tekrar yok edilene kadar varlığını sürdürmesi doğaldır. Zihin yalnızca pasif olsaydı, bu yok olma söz konusu olurdu. Ama şimdi sözünü ettiğim zihinsel faaliyet, bilgi edimi, bundan daha fazlasıdır; tek ve bölünmez bir öznenin öz-aktif gücünün bir enerjisidir: sonuç olarak, bir kez var olan bir idrak tekrar yok olacaksa, egonun bir parçası kopmalı ya da yok olmalıdır. Bu nedenle çözümü en zor olan sorun, zihinsel bir faaliyetin nasıl sürdüğü değil, nasıl yok olduğudur."[604]

604 Lectures on Metaph., II 212.

Böyle bir argümanın ikna ettiği kişiler kendi inanışlarıyla mutlu olabilirler. Başka hiçbir pozitif argüman yoktur, kesinlikle fizyolojik türde bir argüman yoktur.[605]

Hafıza zayıflamaya başladığında, ilk önce özel isimler kaybolur ve her zaman özel isimleri hatırlamak, genel özelliklerin ve nesnelerin sınıflarının isimlerini hatırlamaktan daha zordur.

Bunun nedeni, ortak niteliklerin ve isimlerin zihnimizde, tanıdığımız çoğu kişinin isimlerinden çok daha fazla sayıda çağrışıma yol açması gibi görünmektedir. Onların hafızası daha iyi organize edilmiştir. Ailemizin ve arkadaşlarımızınki kadar iyi organize edilmiş özel isimler, diğer nesnelerinki kadar iyi hatırlanır.[606] 'Organizasyon' çok sayıda çağrışım anlamına gelir; ve çağrışımlar ne kadar çoksa, hatırlama yollarının sayısı da o kadar fazla olur. Aynı nedenle sıfatlar, bağlaçlar, edatlar ve temel fiiller, kısacası tüm konuşmamızın dilbilgisel çerçevesini oluşturan bu sözcükler en son çürüyen sözcüklerdir. Kussmaul[607] bu konuda şu keskin yorumu yapar:

"Bir kavram ne kadar somutsa, adı da o kadar çabuk unutulur. Bunun nedeni, kişiler ve nesneler hakkındaki fikirlerimizin adlarına, işleri, koşulları, nitelikleri gibi soyutlamalardan daha az güçlü bir şekilde bağlı olmasıdır. Kişileri ve nesneleri isimleri olmadan kolayca hayal edebiliriz, onların duyusal imgesi diğer sembolik imge olan isimlerinden daha önemlidir. Öte yandan soyut kavramlar, yalnızca onlara istikrar kazandırmaya yarayan sözcükler aracılığıyla edinilir. Bu nedenle fiiller, sıfatlar, zamirler ve daha da fazlası zarflar, edatlar ve bağlaçlar düşüncemizle madde adlarından daha yakından bağlantılıdır."

Bölüm II'de hakkında çok az şey söylenen Afazi hastalığı, bir kelime gibi belirli bir nesnenin kullanımının zihin tarafından kaybedilebileceği birçok yolu göstererek Hafıza olgusuna ışık tutmuştur. Onunla ilgili akustik fikrimizi ya da artikülatif fikrimizi kaybedebiliriz; biri olmadan diğeri kelimenin doğru hakimiyetini bırakmayacaktır. Ve eğer her ikisine de sahipsek, ancak ikisini destekleyen beyin merkezleri arasındaki ilişki yollarını kaybetmişsek, aynı derecede

605 Bu konuda bkz. J. Delbœuf, Le Sommeil et les Rêves (1885), s. 119 vd, R. Verdon, Forgetfulness, in Mind, II. 437.

606 Cf. A. Maury, Le Sommeil et les Rêves, p. 442.

607 Störungen der Sprache, quoted by Ribot, Les Maladies de la M., p. 133.

kötü bir durumdayız demektir. 'Ataksik' ve 'amnezik' afazi, 'kelime sağırlığı' ve 'çağrışımsal afazi', kelime hafızasının pratik kayıplarıdır. M. Ribot'nun dediği gibi, elimizde bellekten çok anılar vardır.[608] Görsel, dokunsal, kas ve işitsel bellek aynı bireyde birbirinden bağımsız olarak değişebilir; ve farklı bireylerde farklı derecelerde gelişmiş olabilir. Bir kural olarak, bir insanın hafızası ilgisinin güçlü olduğu bölümlerde iyidir; ancak bu bölümler ayırt edici duyarlılığının yüksek olduğu bölümler olma eğilimindedir. Kulağı iyi duymayan bir insanın pratikte iyi bir müzik hafızasına sahip olması ya da gözleri görmeyen bir insanın görselliği iyi hatırlaması olası değildir. Daha sonraki bir bölümde, insanların hayal güçlerindeki farklılıkların örneklerini göreceğiz.[609] Hafıza mekanizmasının büyük ölçüde bu şekilde belirlenmesi gerektiği açıktır.

Bay Galton, İngiliz Bilim Adamları üzerine yaptığı çalışmada,[610] hafızanın güçlü olduğu yerlerde, hafıza türündeki bireysel farklılıkları gösteren çok ilginç bir vaka derlemesi yapmıştır. Bazıları sözel hafızaya sahiptir. Bazıları gerçekler ve rakamlar konusunda, bazıları da biçim konusunda iyidir. Çoğunluk, hatırlanacak olanın önce rasyonel olarak kavranması ve özümsenmesi gerektiğini söylemektedir[611].

Bildiğim kadarıyla, hatırlama ile ilgili ilginç bir gerçek var ki, Bay R. Verdon buna açıkça dikkat çeken ilk yazardır. Hafızamızı bazı şeyleri belli bir süre için tutacak şekilde ayarlayabilir ve sonra da bırakabiliriz.

"Bireyler genellikle bilgilerini kullanmak zorunda kaldıkları zamana kadar net ve iyi bir şekilde hatırlarlar ve daha sonra, artık ihtiyaç duyulmadığında, izlerin hızlı ve kapsamlı bir şekilde bozulmasını takip eder. Birçok okul çocuğu derslerini anlattıktan sonra unutur, birçok avukat belirli bir dava için hazırladıkları ayrıntıları unutur. Böylece bir çocuk Homeros'un otuz dizesini öğrenir, onları mükemmel bir şekilde söyler ve ertesi sabah art arda beş dizeyi söyleyemeyecek şekilde unutur ve bir avukat bir hafta dişli çark yapmanın gizemlerini

608 *Op. cit.* chap. III.

609 Rakamlar konusunda iyi bir hafızaya sahip olanlar, genellikle onları nasıl kullanacaklarını en iyi bilenlerdir, yani birbirleriyle ve nesnelerle olan ilişkilerine en aşina olanlardır." (A. Maury, Le Sommeil et les Rêves, s. 443.)

610 Pp. 107-121.

611 Diğer örnekler için bakınız Hamilton's Lectures, II. 219 ve A. Huber: Das Gedächtniss, s. 36 vd.

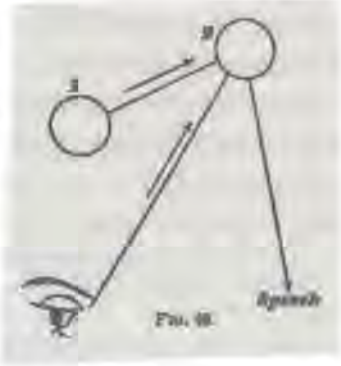
öğrenmiş olabilir, ancak bir sonraki hafta bunun yerine kaburgaların anatomisini iyi biliyor olabilir."[612]

Bu gerçeğin mantığı muğlaktır; ve varlığı bize hafızanın içerdiği sinirsel süreçlerin ne kadar incelikli olduğunu hissettirmelidir. Bay Verdon şunu da eklemektedir: "Bir kaydın kullanımı geri çekildiğinde, dikkat ondan çekildiğinde ve artık onu düşünmediğimizde, bir rahatlama hissi yaşadığımızı biliriz ve böylece enerjinin bir şekilde serbest bırakıldığı sonucuna varabiliriz. Eğer dikkat geri çekilmezse, yani kaydı aklımızda tutarsak, bu rahatlama hissinin gerçekleşmediğini biliriz. Ayrıca, yalnızca bu rahatlama hissi gerçekleştikten sonra kaydın eskisi kadar iyi korunmuş görünmediğinin değil, aynı zamanda onu hatırlamaya çalışırken gerçek bir zorluk yaşadığımızın da farkındayız."

Bu durum, bir konuyu sadece hatırlamaya çalıştığımız süre boyunca sandığımız kadar tamamen bilinçsiz olmadığımızı göstermektedir.

"Pratikte," diyor Bay Verdon, "bazen bir konuyu tam olarak ona odaklanarak değil, dikkatimizi zaman zaman onunla bağlantılı bir şeye yönlendirerek elimizde tutarız. Bunu fizyoloji diline çevirirsek, dikkatimizi hatırlanması gereken izler yollar sistemi içindeki veya onunla yakından bağlantılı bir parçaya yönlendirerek, onu iyi beslediğimizi ve böylece izlerin son derece hassas bir şekilde korunduğunu kastediyoruz."

Bu belki de bir açıklamaya en çok yaklaşabileceğimiz noktadır. Zihni bir şeyi hatırlamaya ayarlamak, ona giden yollara sürekli olarak asgari düzeyde bir heyecan yayılmasını, o şeyin bilincimizin 'saçaklarında' sürekli olarak bulunmasını içerir. O şeyin gitmesine izin vermek, ışınlamanın geri çekilmesini, o şeyin bilinçsizliğini ve bir süre sonra yolların silinmesini içerir.

Hafızamızın ilginç bir özelliği, pasif tekrardan ziyade aktif tekrardan daha çok etkilenmesidir. Demek istediğim, ezbere öğrenirken (örneğin), parçayı neredeyse bildiğimizde, beklemek ve içten gelen bir çabayla hatırlamak, sonra kitaba tekrar

612 Mind, II. 449.

bakmak daha iyi sonuç verir. Eğer kelimeleri ilk şekilde hatırlarsak, muhtemelen bir dahaki sefere onları bileceğiz; eğer ikinci şekilde hatırlarsak, büyük olasılıkla bir kez daha kitaba ihtiyaç duyacağız. Ezbere öğrenme, beynin kelime işlemlerinin önceki bir kümesinden sonraki bir kümesine giden yolların oluşması anlamına gelir: diyagramdaki 1 ve 2'yi söz konusu işlemler olarak adlandırın; o zaman içsel çabayla hatırladığımızda, yol, daha sonra kullanılacağı gibi, 1'den 2'ye deşarj yoluyla oluşturulur. Ancak 2'yi gözle uyardığımızda, 1 -2 yolu şüphesiz o zaman da açılmış olsa da, tartıştığımız fenomen, 1'den 2'ye doğrudan boşalmanın, gözlerin yardımı olmadan, daha derin ve daha kalıcı bir oluk açtığını göstermektedir. Dahası, göz yardımı olmaksızın 1'den 2'ye doğru yapılan deşarjdan önce beyinde daha fazla miktarda gerilim birikmektedir. Bu, 2'yi hatırlama çabasındaki genel gerginlik hissiyle kanıtlanır; ve bu da boşalmayı daha şiddetli ve yolu daha derin yapmalıdır. Kuşkusuz benzer bir neden, kendi teorilerimizi, kendi keşiflerimizi, kombinasyonlarımızı, icatlarımızı, kısacası kendi beynimizde ortaya çıkan 'fikirleri', bize dışarıdan iletilen benzer şeylerden bin kat daha iyi hatırladığımız gerçeğini açıklar.

Son olarak, hatırlamanın içerdiği metafizik hakkında bir söz. Bu kitabın varsayımlarına göre, düşünceler beynin işleyişine eşlik eder ve bu düşünceler gerçeklikleri kavrar. Tüm bu ilişkiyi ancak ampirik olarak yazabiliriz ve henüz hiçbir açıklama pırıltısının görünürde olmadığını itiraf edebiliriz. Beyinlerin bilen bir bilince yol açması, bilinç ve bilgi ne türden olursa olsun, geri dönen tek gizem budur. Salt niteliklerin farkında olan duyumlar, karmaşık sistemlerin farkında olan düşünceler kadar gizem içerir. Ancak felsefedeki platonlaştırıcı gelenek için bu böyle değildir. Duyusal bilinç yarı-maddi bir şeydir, pek de bilişsel değildir ve merak edilmesine gerek yoktur. İlişkisel bilinç ise bunun tam tersidir ve gizemi tarif edilemez. Örneğin Profesör Ladd, genellikle mükemmel olan kitabında,[613] akılda tutma ve yeniden üretmenin beyin yollarına olan gerçek bağımlılığını iyi bir şekilde gösterdikten sonra şöyle der:

613 Physiological Psychology, pt. II. chap. X. § 23.

"Algının incelenmesinde psiko-fizik bilimsel bir açıklama doğrultusunda çok şey yapabilir. Uyarıcıların hangi niteliklerinin belirli nitelikte duyumlar ürettiğini söyleyebilir; uyarıcıların niceliğiyle duyumun yoğunluğu arasında bir ilke önerebilir; çeşitli uyarımların birleşik etkisiyle duyumların duyu sunumları halinde birleştirildiği yasaları araştırabilir; bilinçteki duyumların ve algıların zaman ilişkilerinin uyarımların zaman içindeki nesnel ilişkilerine nasıl karşılık geldiğini gösterebilir. Ancak duyumları bilinçte gerçekten bir araya getiren ruhsal faaliyet için fiziksel bir açıklamanın başlangıcı bile önerilemez. Dahası, var olduğu bilindiği takdirde, zihnin bu birleştirici eylemi için uygun bir temel olarak kabul edilebilecek hiçbir beyinsel süreç tasavvur edilemez. Bu nedenle ve daha da vurgulu bir şekilde, fizyolojinin bilinçli hafıza için, hafıza olduğu ölçüde -yani en zorunlu olarak açıklama gerektirdiği ölçüde - bir açıklama önerme konusundaki tam yetersizliğinde ısrar etmeliyiz. Hafıza eyleminin özü, şunu söyleyebilme yeteneğinden ibarettir: Bu art-imge, bir an önce sahip olduğum bir algının imgesidir; ya da bu bellek imgesi, belirli bir zamanda sahip olduğum algının imgesidir - ne kadar zaman geçtiğini tam olarak hatırlamıyorum. O halde, bir bellek imgesi bilinçte belirdiğinde, bu algıyla algılanan benzerliği nedeniyle belirli bir orijinal algıya ait olarak kabul edildiğini savunmak gerçeklere tamamen aykırı olacaktır. Orijinal algı mevcut değildir ve asla yeniden üretilmeyecektir. Uç organlardaki ya da merkezi organlardaki izlenimlerin ya da süreçlerin herhangi bir benzerliğinin bilinçli hafıza eylemini açıkladığını düşünmek daha da bariz bir şekilde yanlış ve saçma olacaktır.

Bilinç böyle bir benzerlikten haberdar değildir; sinirsel izlenimlerin ve süreçlerin varlığından bile haberdar değildir. Dahası, aynı açıklanamaz hafıza eylemini içermeden, zaman içinde ayrılmış iki izlenim veya sürecin benzer olduğunu asla bilemeyiz. Birbiriyle bağlantılı deneyimin ve kaydedilmiş ve birikimli insan bilgisinin tüm olasılığının bağlı olduğu bir bilinç gerçeğidir ki, bilincin belirli aşamaları ya da ürünleri, bazı açılardan benzer[614] oldukları düşünülen geçmiş deneyimleri temsil etme iddiasıyla ortaya çıkarlar. Bir bellek eyleminin

614 Why not say 'know'? -- W. J.

özünü oluşturan, bilinçteki bu kendine özgü iddiadır; belleği yalnızca benzer izlenimlerin kalıcılığı ya da yinelenmesi olarak tümüyle açıklanamaz kılan da budur. Bilinçli hafızayı ruhani bir fenomen haline getiren de budur; sinirsel süreçler ve koşullardan kaynaklanan bu fenomenin açıklaması sadece gerçekte keşfedilmemiş olmakla kalmaz, aynı zamanda hayal gücünün yaklaşamayacağı bir şeydir. O halde, hafızanın fiziksel temelinden söz ettiğimizde, bilimin, hafızanın özünü oluşturan, zihnin bugünü ile geçmişini birbirine bağlayan o kendine özgü ve gizemli eylemiyle ilişkili olarak düşünülebilecek herhangi bir fiziksel süreç önerme konusundaki tam yetersizliğini kabul etmemiz gerekir."

Bu pasaj bana, hüküm süren yarım yamalak düşünce tarzının karakteristik bir özelliği gibi görünüyor. Zorlukları yanlış yerlere koyuyor. Bir an, daha kaba duyumcularla birlikte, düşüncelerimizin malzemesinin yeniden üretilen bağımsız duyumlar olduğunu ve bu duyumların 'bir araya getirilmesinin' bilgi olacağını kabul ediyor gibi görünmektedir, eğer bu sadece gerçekleştirilebilirse, tek gizem hangi 'eylemin' bunu gerçekleştirebileceğidir.

Başka bir anda, bu tür bir 'birleştirme'nin bile bilgi olmayacağını, çünkü bir araya getirilen unsurlardan bazılarının geçmişteki asılları 'temsil etme ya da onların yerine geçme iddiasında' olması gerektiğini, bunun da onların yalnızca yeniden canlandırılan imgeler olmasıyla bağdaşmadığını iddia eder gibi görünmektedir. Sonuç, çeşitli karışık ve dağınık gizemler ve tatmin edilmemiş entelektüel arzulardır. Ama neden gizemlerimizi tek bir büyük gizemde, yani beyin süreçlerinin bilgiye vesile olduğu gizeminde 'toplamayalım'? Şu anda bu masada yazarken kendimi bir beyin süreci vasıtasıyla hissetmem ile bir yıl sonra kendimi yazarken başka bir beyin süreci vasıtasıyla hatırlamam kesinlikle farklı bir gizem değildir.

Psikoloji biliminin yapabileceği tek şey, çeşitli beyin süreçlerinin ne olduğunu belirlemeye çalışmaktır; ve bu bölüm gibi yazıların yapmaya başladığı şey, sefil ve kusurlu bir şekilde budur. Ancak 'yeniden üretilen imgeler', 'temsil etme iddiası' ve 'birleştirici bir eylemle bir araya getirme' konularında sessiz kaldım, çünkü bu tür ifadeler ya hiçbir şey ifade etmiyor ya da sadece belirli beyin koşulları yerine getirildiğinde

geçmişin bilindiğini söylemenin dolambaçlı yolları ve bana öyle geliyor ki bunu söylemenin en düz ve en kısa yolu en iyisidir.

Hafıza hakkındaki görüşlerin tarihi ve diğer bibliyografik referanslar için, Bay W. H. Burnham'ın American Journal of Psychology, cilt I ve II'de yer alan konuyla ilgili takdire şayan küçük monografisine atıfta bulunmalıyım. I ve II. Yararlı kitaplar şunlardır: D. Kay'in Memory, What It Is, and How to Improve It (1888); ve F. Fauth'un Das Gedächtniss, Studie zu einer Pädagogik, etc. 1888.

William James'in başyapıtı Psikolojinin İlkeleri'nin bu baskısı, açıklanan teoriyi ve yapılan tartışmaları anlaşılır kılan orijinal notlarını, illüstrasyonlarını, tablolarını ve grafiklerini içermektedir.

1890 yılında yayımlanan Psikolojinin İlkeleri, psikolojiyi ciddi bir bilimsel disiplin olarak tesis eden, dönüm noktası niteliğinde bir metindir. William James, her bölümde ayrıntılı ve güçlü analizlere yer vererek ikna edici, uzun ve geniş bir tez derlemiştir. Metnin kapsamlılığı ve mükemmel sunumu, ruh sağlığı bilimini akademik ana akıma yaklaştırmada çok önemli bir rol oynamıştır.

Kitabın tamamı sezgisel olarak düzenlenmiştir: her biri belirli sayıda bölüme sahip iki cilt vardır. Bazı bölümlerin alt bölümleri olsa da, James kitabını yavan ve karmaşık bir yapıya büründürmemeye özen gösteriyor. Her bölüm, ister akademik ve tıbbi bir disiplin olarak psikolojinin rolü, ister insan beyninin çeşitli işlevleri olsun, belirli bir konuyu tanıtıyor, tartışıyor ve sonuçlandırıyor.

Kendinden öncekilerin kitaplarını iyi okuyan ve bilen William James, yine de özgünlükle doludur. Her ne kadar okuyucu, modası geçmiş olduğu korkusuyla kitabı bir kenara bırakma eğiliminde olsa da, bu tutum haksızdır: James'in öncülük ettiği fikirler, 19. yüzyılın sonunda olduğu gibi entelektüel açıdan taze ve düşündürücü olmaya devam etmektedir. Kitabın geçmişe ait olan tek bölümü, hayvanlar üzerinde yapılan nörolojik deneyler, ana metnin geri kalanından farklı bir yerde durmaktadır.

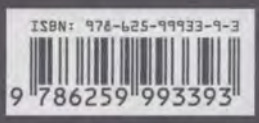
William James'in bu kitabı yayınlamasından bu yana psikoloji bilimi muazzam bir ilerleme kaydetmiş olsa da, Psikolojinin İlkeleri dünyanın dört bir yanındaki üniversitelerde pek çok psikoloji dersinde yardımcı metin olarak okutulmaya devam etmektedir. James'in ortaya koyduğu kavramlar ve insan psikolojisinin manevi unsuru üzerine yaptığı kişisel çalışmalar, bu alandaki profesyoneller ve akademisyenler tarafından yeni kitaplara ve tezlere ilham kaynağı olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

William James aynı zamanda bu alanda daha önce çalışmalar yapmış olan ve bazılarına hayranlık duyduğu, bazılarını ise küçümsediği diğer isimlerin fikirlerini de özetleyip sunmaktadır. Ancak hepsi Psikolojinin İlkeleri'nde dikkate alınmakta ve alıntılanmaktadır. Geçmişe dönük zenginliğin yanı sıra alanda önemli olan her ana konuda genişliği hedeflemesi, bu ders kitabını diğerlerinden ayırmaktadır.

Psikolojinin İlkeleri'nin diğer kısaltılmış versiyonlarından farklı olarak bu baskı, tüm metni James'in kavramlarını daha iyi anlatabilmek için eklediği çok sayıda çizim ve diyagramla birlikte içermektedir. James'in notları da mevcuttur ve okuyucunun rahatça başvurabilmesi için her bölümün sonunda düzenlenmiş ve eklenmiştir.

ISBN: 978-625-99933-9-3

MİTRA